

49/182

A

MAGYAR KIR. PÉNZÜGYMINISTERIUM

TIZ ÉVI MŰKÖDÉSE

1895—1905

LUKÁCS LÁSZLÓ

PÉNZÜGYMINISTER MEGBIZÁSÁBÓL

KIADJA

A M. KIR. PÉNZÜGYMINISTERIUM

MOL Könyvtára

BUDAPEST, 1905

MAGYAR KIRÁLYI ÁLLAMI NYOMDA.

4/235.

A helyes és körültekintő kormányzásnak mindenesetre elengedhetlen alapföltétele, hogy az intéző hatalom előre számot vessen a tervbe vett törvényhozási és kormányzati tények várható következményeivel. Igaz ugyan, hogy a szövevényes állami alakulat különleges természete sokszor kiszámíthatlan hatásokat tár elénk, mégis tömegjelenségeinek feltűnő törvényszerűsége és az azonos okokat kísérő visszahatások szembeötlő ugyanazonossága kétségtelen bizonyosságot tesznek arról, hogy az államcéllok megvalósításának tudatosan megválasztott és alkalmazott eszközei csak a legritkább esetekben nem vezetnek a várt eredményekre. E tapasztalati tények fölismerése egyrészt visszatartja a kormányzó hatalmat a kockázat veszélyével járó kísérletezésektől, de másrészt ugyanazt oly alapok és eszközök felkutatására utalja, a melyek igénybe vételével az óhajtott fejlődés s a kitűzött célok megvalósulása csaknem szükségszerű bizonyossággal következik be.

Kiindulva ebből elvitathatlan, hogy a céltudatos kormányzás legbiztosabb alapjaként azok a tanulságok kínálkoznak, a melyeket a közdolgok intézésének hivatott tényezői a már letűnt kormányzati időszakok jelenségeiből és eredményeiből merithetnek. Ezek a tanulságok azonban legtöbbször csak egyes elszigetelt érdekkörök véleményében, avagy csupán a közvélemény szétszórt rétegeiben nyilatkoznak meg. A kormányzó hatóságoknál vagy csak muló értékű följegyzésekben, vagy épen csak egyesek közvetlen tapasztalatain alapuló személyes meggyőződésében jutnak kifejezésre. A kormány irányítására hivatott *köztudatba* pedig csak fokozatosan és többnyire csak bizonytalan tartalommal mennek át. Ez az oka azután, hogy a mult értékes tanulságai a jövő kormányokra és nemzedékekre igen gyakran elvesznek, a minek bizonyára első sorban a közérdek yallja kárát.

Ily körülmények között ugyyszólván közszükséget elégít ki oly munka, a mely egyes kormányzati időszakok irányelveiről, tevékenységéről és azok tanulságairól a nyilvánosság előtt beszámol. Mert nemcsak a kormányzó hatalomnak nyújt megbízható alapokat a jövő fejlesztés és a már meglevő intézmények czéltudatos tökéletesbitéséhez, hanem a közdolgok iránt való egészséges érdeklődést fölkeltvén, a szakavatott közvélemény kialakulását is jelentékenyen előmozdítja és ezzel a közóhajnak megfelelő reformok előkészítését is sietteti.

Kétségtelen, hogy első sorban a most jelzett érdekeket szolgálják nálunk az ország közállapotairól kiadott azok a hivatalos jelentések, a melyeket a kormány az 1897. évi XXXV. törvényczikk alapján évenként terjeszt az országgyűlés elé. Ezek a jelentések azonban csak 1898-tól számolnak be a kormány működéséről és azt is csak évenként folyó egymásutánban, tehát rövid kormányzati időszakonként tárgyalják, — de másrészt az alkotások száraz felsorolására szorítkozva, azok hővebb méltatását mellőzik. Ámbár értékes hivatásukat ebben a keretben is teljesen betöltik, bizonyos, hogy a közrebocsátásukhoz fűződő érdekek fokozottabb kielégítésére csak oly mű alkalmas, a mely hosszabb kormányzati időszakok megbízhatóbb eredményeiről, szélesebb alapokon, az elért hatások méltatása mellett és szerves összefüggésben számol be.

Ennek tudata indította a m. kir. pénzügyministeriumot arra, hogy a lefolyt tíz évben, *Lukács László* pénzügyminister vezetése alatt kifejtett működésének eredményét e mű keretében közrebocsássa.

A mű célja és általában azok a szempontok, a melyeknek létrejöttét köszönheti, megszabták annak irányát, tartalmát, tárgyalási rendszerét és kereteit is. Ezeket szem előtt tartva, anyagának feldolgozása mindenekelőtt tárgyilagosságot követelt, mivel csak ily alapon győződhetünk meg a működés való értékéről. Kizárta ez bármily irányu subjectiv vonatkozások érvényesülését, de viszont nem engedte meg azoknak a tapasztalatoknak elhallgatását, a melyek egyes intézményeinknek a gyakorlatban észlelt hiányairól, avagy egyes intézkedéseknek kedvezőtlen visszahatásáról tesznek tanuságot.

A tárgyilagosság érvényesülése kívánta meg továbbá azt is, hogy a lefolyt évtizeden belül létrejött egyes alkotások ismertetésénél azok történeti előzményeit legalább röviden előrebocsássuk. Természetes,

hogy az ezekre való kiterjeszkedés csak annyiban és oly terjedelemben volt indokolt, amennyiben és a mily terjedelemben azt az új intézmény vagy alkotás szükségességének és célszerűségének megértése, valamint az elért hatás méltatása föltételezi. Igaz ugyan, hogy ez a tárgyalási módor a munka terjedelmét jelentékenyen növeli, de viszont minden egyes kérdéstről oly széles perspectivát nyit, a mely annak horderejét a laikus előtt is megérthetőbbé teszi, a szakember szemében pedig az intézkedés előnyeit és hátrányait teljes világításba helyezi.

Ezeknek az érdekeknek a szolgálata az oka egyuttal annak, hogy a tíz évi működés méltatásánál minden hosszadalmas és aprólékos részletezést kerülni kellett. S ugyanarra vezetendő vissza, hogy a mű, tulajdonképeni tárgyának ismertetésénél is csak a megalkotáskor fenforgott vezérszempontokról, a tett intézkedések sarkalatos alapelveiről és az elért hatás jellegzetes mozzanatairól számol be, — ily tárgyalási módor lévén a legalkalmasabb arra, hogy a működés valódi tartalmának, irányának és eredményeinek világos képét adja.

Annak tudatában, hogy a szakszerűség az emlékmű értékét jelentékenyen emeli, az anyag összegyűjtése és szakszerű feldolgozása a ministerium illetékes ügyosztályainak feladata volt, míg az ekként elkészült részmunkák szerves egybeállítását, valamint a rendszer, egyöntetűség és terjedelem követelte szempontok érvényesítését, szóval a tulajdonképeni szerkesztést az elnöki osztály teljesítette. Nyilvánvaló, hogy ennyi tollból kikerült munkában a rendszer, terjedelem és stílus teljes egyöntetűsége s a feldolgozás módjának ideális összhangja az összes közreműködők vállvetett igyekezete daczára sem valósulhat meg. De ha ennek folytán az egyöntetűség követelményeit a szakszerűség fontosabb érdekei javára részben föl is kellett áldoznunk, kárpótlásul szolgálhat ezért az a meggyőződés, hogy a munka minden egyes czikke *önállóan* is szolgálatot tehet a közrebocsátással kapcsolatos közczélnak.

Könyvünk a pénzügyi kormányzat tíz évi működését hat önálló részben tárgyalja.

Az *I. rész* a pénzügyi igazgatás szervezetével foglalkozik. Föltűnő a szervezet személyi és tárgyi igazgatásában előfordult lényegesebb változásokat, az igazgatás fontosabb irányelveit, a személyzet létszám- és előmeneteli viszonyait és általában képet nyújt mindarról, a miből

a pénzügyi kormánynak a szervezet fejlesztése körül kifejtett tíz évi működése megítélhető.

A *II. rész* az állami költségvetést, zárszámadást, a pénztári ügyet és a számvitelt — mint a szervezet működésének eszközeit — tárgyalja. Ebben a részben azonban a költségvetés és zárszámadás tekintetében csak azok szerkesztésének és technikai berendezésének tíz évi fejlődéséről számolunk be és csupán az államháztartás végeredményeinek összehasonlító méltatására szorítkozunk, mivel az egyes kormányzati ágak fejlesztésére fordított pénzügyi áldozatokat a VI. rész ismerteti.

A *III. rész* a pénzrendszer, bank- és hitelügyekkel foglalkozik. Ebben a részben kellett ismertetnünk a hazai pénzintézetek által kibocsátott némely kötvények biztosításáról, — a gazdasági és ipari szövetkezetekről — és az agrárkölesönökről szóló törvényhozási intézkedéseket is. Ezek ugyan tárgyuknál fogva nem esnek az államhitelek körébe, mégis rokon természetű közhiteli vonatkozásukra való tekintettel, legcélszerűbben ebbe a részbe voltak beilleszthetők.

A *IV. rész* a pénzügyi tárca kezelése alá tartozó államvagyon állapotáról és fejlesztéséről ad számot.

Az *V. rész* a pénzügyminisztérium hatáskörébe utalt állami bevételek terén követett irányelveknek és e bevételek tíz évi állapotának közérdekű statisztikai adatokkal kísért föltárása mellett, az azok fejlesztése érdekében alkotott törvényhozási és kormányintézkedéseket méltatja.

Itt emlékezünk meg a községek és városok fogyasztási adó természetű jövedelmeinek ideiglenes rendezéséről és a jövedéki büntetőjog fejlődéséről is. Igaz ugyan, hogy ezek egyike sem vonható az állami bevételek szorosán vett fogalomkörébe. Ezek között való tárgyalásuk még is azért indokolt, mert a fogyasztási adóptlékok szedésének rendezése pénzügyi szempontból az állam fogyasztási adó jövedelmeinek okszerű kihasználhatása érdekében áll és ennél a kapcsolatnál fogva az állami bevételeket ép oly érzékenyen érinti, mint a jövedéki büntetőjog, a mely az állami bevételek tényleges beszolgáltatásának hatályos biztosítéka.

A *VI. részben* a pénzügyi kormánynak az állami élet különböző ágaiban kifejtett közreműködését ismertetjük. Ennek ideiglatását az a speciális helyzet tette szükségessé, a melyet a pénzügyminisztérium a többi kormányzati ágak között elfoglal. Működése ugyanis nem

csupán a szorosán vett pénzügyi közigazgatásra terjed ki, hanem részint közvetlenül, részint közvetve a kormányzat más területein is érvényesül. Így a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országokkal közös és közös érdekű ügyeknek, valamint a társországokkal való kapcsolatnak pénzügyi vonatkozású kérdései mellett, a pénzügyi kormány többek között *közvetlenül* látja el a hányásziati közigazgatást és közvetlen közreműködést fejt ki a vizsabayozási- s urbérváltási ügyekben, nemkülönben az iparfejlesztés, a birtokrendezések és a telekkönyvi betétszerkesztések terén. Ellenben csak *közvetett* az a befolyás, a melyet a más tárczák körében fölmerülő szükségletek megállapításánál és kielégítésénél, a fedezet és általában az államháztartási érdekek szempontjából gyakorol.

Daczára annak, hogy a pénzügyi kormánynak ez az utóbb említett tevékenysége ugyszólván csak kiegészítője és kísézője a többi kormányzati ágak működésének, mégis egyike a pénzügyministerium legfontosabb feladatainak, mert bizonyos, hogy a közművelődési, közgazdasági és egyéb nem a pénzügyi tárcza ügykörébe tartozó, ethikai jelentőségű közszükségletek anyagi gondozásának terjedelme, vagyis az ezek kielégítésére fordított pénzügyi áldozatoknak abszolút és egymáshoz viszonyított nagysága első sorban fokmérője a pénzügyi politikának.

A pénzügyi kormánynak fentebb említett különböző irányu működéséről számol be tehát a mű VI. része — a mely azonban a többi kormányzati ágak tíz évi fejlődésének és ezen időszakon belül alkotott jelentősebb intézményeinek méltatásánál természetsszerűleg nem léphette túl azokat a kereteket, a melyeket az ezek terén gyakorolt közvetett ingerentiának tartalma megszabott.

Mielőtt e művet a magyar olvasóközönségnek átadnók, befejezésül, a tárgyilagoss birálat érdekében, röviden rá kell mutatnunk egyrészt azokra a súlyos körülményekre, a melyek a lefolyt évtized pénzügyi politikájának teljes kibontakozása elé gördültek, másrészt azokra a kétségbevonhatlan eredményekre, a melyek ez időszak adatai nyomán a magyar államháztartás javára már ma is tényként jegyezhetők fel.

A gazdag Németország ipari tultermelése, a vállalkozási kedv általános tultengése s a szerencsétlen délafrikai háboru mindmegannyi tényezői voltak annak az általános depressionnak, a mely az utóbbi

években Európa közgazdaságára nehezedett. Ennek bénító hatását súlyosította nálunk az ezredéves kiállítás alkalmából fölsigázott várakozásokat nyomon követő általános csalódás, az építőipar közbejött válsága és ugy a magyar, mint az osztrák politikai viszonyok bizonytalansága. Mindezek a körülmények a közbizalom általános megrendülését idézték fel és az egészséges gazdasági élet létföltételét: a nyugalmat alapjaiban rázkódtatták meg.

Örvendetes tényként állapíthatjuk meg azonban, hogy e súlyos viszonyok okozta megpróbáltatást a magyar gazdasági élet nagyobb bajok nélkül kiállotta. Államháztartásunk bevételei — a szolgáltatási képesség intensivitása terén egyeseknél észlelt némi visszaesés daczára is — folytonosan emelkedtek, államvagyonunk értéke pedig a productiv beruházásokra fordított újabb adósságok terhét meghaladó mérvben gyarapodott. E kedvező körülmények folytán, az állami élet minden ágában rohamosan felszaporodott és megnövekedett közszükségletek — a súlyos közgazdasági helyzet közepette is — mind tökéletesebb anyagi gondozásban voltak részesíthetők, a nélkül azonban, hogy ezért a közszolgáltatások mértéke említésre méltó fokozást igényelt volna. De e mellett különös figyelmet érdemel, hogy államháztartásunk a vele szemben támasztott nagyobb igények s az általános gazdasági viszonyok kedvezőtlen alakulása daczára sem vesztette el féltve őrzött egyensúlyát, a mivel bizonyára méltán rászolgált arra a megbecsülhetlen bizalomra, a mely irányában az államadósságok conversiói alkalmával az elfogulatlan külföld részéről is megnyilatkozott.

Visszapillantva ezekre a kedvező jelenségekre, megdönthetlen bizonyosságot meríthetünk azokból nemcsak államháztartásunk szilárd-ságáról, de az ellenállóképességének szívósságával föltűnt magyar közgazdaság életképességéről is. De bizonyára ezekben az eredményekben föltalálhatjuk egyrészt azokat a megbízható alapokat is, amelyekről megnyugvással és bizalommal tekinthetünk ugy közgazdaságunknak, mint a magyar államháztartásnak szép reményekre jogosító jövő fejlődése felé, másrészt felismerhetjük azokat a korlátokat, a melyeket az államháztartással szemközt támasztható igények köré a józan pénzügyi politikának vonnia kell.

Budapesten, 1904. évi december havában.

Tartalomjegyzék.

I. rész. Szervezet.

	Lap
I. czim. A szorosan vett pénzügyi közigazgatást közvetítő állami hatóságok és hivatalok	3
1. Központi igazgatás	3
2. Kir. pénzügyigazgatóságok, székesfővárosi adófelügyelő, központi díj- és illeték- kiszabási hivatal	30
3. Számvevőségek	40
4. Állami pénztárak	58
5. Kir. adóhivatalok	63
6. A földadókataszter igazgatása	71
A. Az országos kataszteri felmérés	71
B. A földadónyilvántartás és helyszínelés	77
7. A sójővedék igazgatása	81
8. A dohányjővedék igazgatása	83
9. A lottójővedék igazgatása	94
10. A vámjővedék igazgatása	97
11. Pénzügyőrség	102
12. Fogyasztási adóhivatalok	110
13. Véleményező és ellenőrző műszaki szervek	111
A. Fogyasztási adó-szaktanácsok	111
B. Műszaki ellenőrzés	112
C. Czukorgyári ellenőrzés	113
II. czim. Az államvagyon igazgatási szervei	115
1. A kincstári bányák igazgatása	115
2. Az állami vasművek igazgatása	130
3. A budapesti állami hidak felügyelősége	154
4. A m. kir. állami nyomda igazgatása	156
5. Gazdászati hivatalok	163
III. czim. A m. kir. kincstár jogügyi képviselete	169
IV. czim. Bányászati közigazgatás és szakoktatás	175
1. Bányászati közigazgatás	175
2. Bányászati szakoktatás	181

II. rész. Költségvetés és zárszámadás. Pénztári ügy. Számvitel.

I. czim. Költségvetés és zárszámadás	193
II. czim. Pénztári ügy	247
III. czim. Számvitel	255

III. rész. Pénzrendszer, jegybank- és hitelügyek.

	Lap
I. czim. Pénzrendszer és jegybankügy	269
1. Pénzrendszer	269
2. Jegybankügy	291
II. czim. Hitelügyek	307
I. fejezet. Állami hitelügyek. Kibocsátások	307
II. fejezet. Közhiteli ügyek	322
1. A hazai pénzintézetek által kibocsátott némely (u. n. községi és vasuti) kötvények biztosításáról szóló 1897. évi XXXII. t.-cikk	322
2. Gazdasági és ipari szövetkezetek	329
3. A phylloxera pusztította szőlőterületek felújítására szolgáló kölcsönök	343

IV. rész. Államvagyon.

I. czim. Állami jószágok	351
II. czim. Kincstári bányák	357
1. Fémbányászat és fémkohászat	357
2. Sóbányászat	380
3. Pénzverés és fémbeváltás	384
III. czim. Kincstári vasművek	399
1. Vasércbányászat	401
2. Szénbányák	403
3. Olvasztó és öntőművek	404
4. Finomító és hengerművek	410
5. Állami gépgyár	416
IV. czim. Állami épületek	429
V. czim. Állami hidak	437
VI. czim. A m. kir. állami nyomda	445

V. rész. Állami bevételek.

I. czim. Egyenesadók	459
1. A földadó és földadókataszter	459
A) Az országos kataszteri felmérés	459
B) Földadónyilvántartás és helyszínelés	470
2. Az egyenesadók egyéb nemei	481
3. Adókezelés	494
4. Adóreformmunkálatok	508
II. czim. Fogyasztási adók	515
I. fejezet. Az ipari termelést közvetlenül érintő fogyasztási adók	517
1. A szeszadó	517
2. A söradó	557
3. A cukoradó	577
4. Az ásványolajadó	612
5. Áttutalási eljárás	626
II. fejezet. A borital- és husfogyasztási adók	630
III. fejezet. A magyarországi városok és községek fogyasztási adó természetű jövedelmeinek ideiglenes rendezése	645
III. czim. Egyedáruságok és jövedékek	665
1. A sójövédék	665
2. A dohányjövédék	675
A) Dohánytermelés	677
B) Dohánygyártás	683
C) Dohányeladás	688

	Lap
<i>D)</i> A külföldi dohány vétele	693
<i>E)</i> Dohány- és dohánygyártmánykivitel	696
<i>F)</i> Gazdasági cikkek	699
<i>G)</i> Beruházások	704
<i>H)</i> Pénzügyi eredmények	706
3. A lottojövedék	708
4. A fémjelzés	720
5. Az italmérési jövedék	723
IV. czim. Illetékek és díjak	749
1. Illetékek	749
<i>A)</i> Jogilleték kezelése	762
<i>B)</i> Bélyegilleték kezelése	772
2. Díjak	775
V. czim. A jövedéki büntető jog	777

VI. rész. Közreműködés az állami élet különböző ágaiban.

I. czim. Az Ausztriával közös és közös érdekű ügyekben	785
1. Közös költségvetés	785
2. Kvóta	800
3. Vám- és kereskedelmi szövetség. Kereskedelmi szerződések	804
4. Egyenesadó egyezmény	809
5. Illetékegyezmény és consuli illetékek	813
<i>A)</i> Illetékegyezmény	813
<i>B)</i> Consuli illetékek	819
6. Bosznia és Hercegovina	822
II. czim. A társországok ügyeiben	825
III. czim. A közszolgálatban alkalmazottak anyagi helyzetének javítása terén	831
1. Az állami alkalmazottak illetményeinek szabályozása	831
<i>A)</i> Az 1893. évi IV. törvénycikk s annak fokozatos végrehajtása	832
<i>B)</i> Az állami tisztviselők, altisztek és szolgák illetményeinek újabb szabályozásáról szóló törvényjavaslat	836
<i>C)</i> Az állami alkalmazottaknak engedélyezendő pótlékokról szóló 1904. évi I. törvénycikk	846
2. Az állami alkalmazottak anyagi helyzetének javítását célzó egyéb intézkedések	856
<i>A)</i> A díjnokok anyagi helyzetének javítása	856
<i>B)</i> A szolgálati biztosítékok megszüntetése	857
<i>C)</i> Az állami alkalmazottak állomáshelyét képező városoknak és községeknek lakbérosztályba sorozása	859
<i>D)</i> Az állami alkalmazottak részére az 1904. évben engedélyezett rendkívüli segély	864
<i>E)</i> A m. kir. csendőrségi legénység zsoldjának emelése	864
<i>F)</i> A vagyontalan m. kir. állami tisztviselők özvegyei és árvái segélyezésére szánt alap	865
3. A közszolgálatban, de nem a szoros értelemben vett állami szolgálatban alkalmazottak anyagi helyzetének javítására irányuló intézkedések	866
IV. czim. A bányászat terén	869
V. czim. Az iparfejlesztés terén	921
VI. czim. A vízszabályozások terén	927
VII. czim. Az úrbérváltás ügyekben	939
1. Szőlődezsnaváltás, maradvány-, irtvány- és zsellérföldváltás	939
2. Dézsmakárpótlás Erdélyben és a volt kapcsolt részekben	943

	Lap
VIII. czim. A birtokrendezések terén	947
IX. czim. A telekkönyvi betétszerkesztés terén	955
X. czim. Az állam kormányzatát általánosságban érdeklő ügyek terén	961
XI. czim. A szorosán vett belügyi igazgatás terén	971
XII. czim. A kereskedelemügyi igazgatás terén	983
XIII. czim. A földművelésügyi igazgatás terén	1007
XIV. czim. A közművelődés terén	1029
XV. czim. Az igazságügy terén	1047
XVI. czim. A honvédelemügy terén	1053
Függelék	1059

I. RÉSZ.

SZERVEZET.

I. czim. A szorosan vett pénzügyi közigazgatást közvetítő állami hatóságok és hivatalok.

1. Központi igazgatás.

A pénzügyi közigazgatás terén a legfontosabb feladatot a központi igazgatás szerve: a *m. kir. pénzügyministerium* teljesíti, amelyre az alkotás, irányítás és vezetés nagy munkája nehezül. E ministerium utolsó tíz évi működésének és a szervezetében ugyanezen időszak alatt eszközölt változtatásoknak tárgyilagos mérlegelése főbb vonásokban való ismeretét tételezi fel a központi igazgatás korábbi szervezetének és az ezzel kapcsolatos viszonyoknak. Nem lesz tehát érdektelen, ha legalább röviden rámutatunk a magyar pénzügyi főhatóság megelőző fejlődésére.

Magyarország pénzügyeinek központi kormányzását a mohácsi vész után a bécsi udvari kamarának alárendelt és testületileg szervezett „*magyar királyi kamara*“ látta el. Az 1848. évi III. t.-cikkkel megállapított felelős ministeri kormányrendszer következtében a kamara által kormányzott „országos pénzügy“ vezetése és kezelése a felelős magyar „*pénzügyminister*“-re szállott ugyan, a rövid idő alatt bekövetkezett nagy események azonban a magyar pénzügyek rendezését és a kincstári igazgatásnak államháztartássá való teljes önállósítását megakasztották. Államiságunk 1849 után megszűnt és az osztrák birodalom pénzügyeibe beolvasztott magyar pénzügyek központi igazgatása a bécsi cs. kir. pénzügyministerium kezelésébe került, melynek alárendelt főszervei hazánkban az „*országos pénzügyigazgatóságok*“ voltak.

Az 1867-iki alkotmányos korszak beálltát közvetlenül megelőzőleg három ily országos pénzügyigazgatóság működött: a budai 17 osztálylyal és 26 alárendelt kerületi igazgatósággal, a nagyszombati 6 kerületi igazgatósággal és a zágrábi 4 kerületi felügyelőséggel. Ezeknek, valamint az adó- és jogügyi hivataloknak, az államvagyon kezelésével megbízott szerveknek és számos egyéb közegeknek segélyével bonyolította le az abszolút kormány a magyar pénzügyi közigazgatást.

A kiegyezés megalkotásával teremtett új közjogi helyzet: a magyar alkotmány helyreállítása a pénzügyek terén is új kormányzati rendszert követelt.

Az 1867-ben kinevezett kormány pénzügyministerének nemcsak a magyar pénzügyek önállósításának nagy munkájával kellett tehát megküzdenie, hanem ezzel egyidejűleg az addig fennállott népszerűtlen igazgatási rendszerrel szakítva, új alapokra kellett fektetnie a pénzügyi közigazgatást.

Az újjászervezés a közigazgatás egyszerűbbé, gyorsabbá és célszerűbbé tételét tűzte ki célul, mely alapelvekhez az akkori helyzet követelte takarékoság jelszava szükségszerűleg csatlakozott. E szempontok hatása alatt az új kormány az abszolút korszakban érvényben volt négy fokozatu pénzügyi közigazgatásnak, — egyelőre csak a szorosán vett Magyarországon — három fokozatúvá való átalakítását állapította meg, mely tagozathoz később az 1868-ban hozott új adótörvények is alkalmazkodtak.

E célból a kormány a pénzügyi közigazgatás alsó foku ellátására hivatott szervek fölé középfoku hatóság gyanánt „*kir. pénzügyigazgatóságok*“ felállítását tervezte, míg az országos pénzügy felső foku fórumául a központi hatalom gyakorlására hivatott „*m. kir. pénzügyministerium*“ volt szervezendő.

E rendszer élethelptetése föltételezte, hogy az a hatáskör, a mely addig egymás fölé rendelt viszonyban az alsó foku pénzügyi szerveket, továbbá a pénzügyi kerületi igazgatóságokat, az országos pénzügyi igazgatóságokat és legfelső fokon az osztrák csász. kir. pénzügyministeriumot illette meg, az új szervezet hármass fóruma között megosztassék.

Ezen megosztás során olvadtak be az osztrák pénzügyministeriumnak a magyar korona országait érdeklő ügyei, valamint a budai és szombati országos pénzügyigazgatóságok teendőinek egy része az új ministerium ügykörébe és így jutott a pénzügyministerium az 1867-iki

kiegészítési törvény alapelveinek szem előtt tartásával megállapított ama hatáskör birtokába, a melyen az 1867. évi április hó 11-én kelt legfelső elhatározással helybenhagyott szervezete alapul.

Ily előzmények után 1867. június hó 1-én kezdte meg a magyar pénzügyministerium működését.

Kezdetben a ministerium fogalmazási feladatát 4 fő- és 22 ügyosztály látta el, mely az 1868. évi költségvetési előirányzat szerint, az államtitkáron kívül 86 tisztviselőt egyesített magában. Horvát-Szlavonországok, Fiume és a határőrvidék pénzügyi igazgatásának átvétele, valamint az administráció és kezelés nagyobbodása azonban mind nagyobb terhet róttak a ministerium személyzetére. S minthogy ezt az átmeneti ügyek apadása ellensúlyozni nem volt képes, 1870-ben az ügyforgalmat a már 117 tagból álló fogalmazási személyzet 6 fő- és 23 ügyosztálylyal bonyolítja le.

Ez az irányzat azonban, a mely az osztrák kormányzás idejéből átvett centralisatió szükségképeni következménye volt s a mely 1873-ban érte el tetőpontját, — a mikor is a pénzügyministerium fogalmazási létszáma 137 tisztviselőt számlált — az adminisztráció eredményességének és az ország teherviselési képességének kockáztatása nélkül, továbbra is fentartható nem volt. Belátta ezt a magyar törvényhozás és ez az oka annak, hogy a képviselőház 1873. évi június hó 21-én kelt 2.086. számú határozatával oda utasította az öszministeriumot, hogy terjeszszzen elő javaslatot az egész, főleg a központi igazgatás rendszerének újjászervezése iránt a célból, hogy az gyorsabban és olcsóbban működjek.

Ennek eredménye volt az a létszámcsökkentés, a mely már az 1875. évi költségvetésben rohamosan 105-re leszállított fogalmazási személyzetet 1884-ig fokozatosan 79-re apasztotta. Csak az alárendelt hatóságok ideiglenesen szűkebbre vont hatáskörének némi kibővítésére és a kisebb fontosságú teendők ügyvitelének némi egyszerűsítésére volt szükség, hogy a tervezett létszámapasztás ily aránylag rövid idő alatt kivihető legyen. Kétségtelenül hozzájárult még e cél előmozdításához az is, hogy az erdészeti központi szolgálatra vonatkozó kiadási tételek 1881-ben a földmivelés-, ipar- és kereskedelemügyi tárcza előirányzatába mentek át, a mi kapcsolatban a dohányjövédéki központi igazgatásának 1882-ben és a pénzügyi közigazgatási bíróságnak 1884-ben történt felállításával jelentékeny számú tisztviselőt vont el a pénzügyministeriumtól.

A ministerium létszámában beállott ez a változás azonban korántsem járt a szolgálat érdekeinek csorbulásával.

A központ ügyforgalma ugyanis, mely 1868-ban 70.489 db-ra rugott, 1869-ben 55.729-re szállott alá, míg innen 1884-ig fokozatosan 84.526 ügydarabra emelkedett. Igaz ugyan, hogy ily körülmények között egy-egy fogalmazási tisztviselő évi tevékenysége 810 db-ról 485-re szállva, 1884-ben már 1.070-et, illetve az ekkor beosztott 21 külső tisztviselő figyelembevételével 845-öt ért el, de ez a fokozottabb munkabírás egyrészt természetes következménye volt az új rendszerre való átmenettel egybekötött nehézségek megszűnésének és a mind jártabb utakon haladó közigazgatás gördülékenységének, másrészt pedig biztató előjele annak az új iránynak, a mely a képzett és gyakorlott szakerők méltányos igényeinek kielégítése ellenében, azok munkaerejének belterjesebb kihasználásában látja a jó közigazgatás ideálját.

De ez az irányzat merőben téves lett volna, ha a pénzügyi közigazgatás javulását egyedül a munkaerőknek nagyobb ügydarabszámmal való megterhelésétől várta volna. Tisztában voltak intéző köreink már akkor is azzal, hogy nem csupán a végzett munka mennyiségének emelkedése, hanem első sorban a munka minőségének fokozása: az ügyekkel való beható és szakszerű foglalkozás vezet a közigazgatás belterjesebb fejlődéséhez. De e mellett az is nyilvánvaló volt, hogy ily munkásság csak akkor fogja a célzott szolgálni, ha nem vonja el a főhatóságot a teremtés és alkotás nagyobb szabásu munkájától s ha ezenkívül ahhoz az alárendelt hatóságok működésének alapos ellenőrzése is csatlakozik. E részben különösen a fogyasztási cikkek előállításának folytonos és közvetlen ellenőrzése mutatkozott elodázhatatlannak. Ennek érdekében és a pénzügyőrség működésének ellenőrizhetése céljából rendszeresített a törvényhozás már 1884-ben egy a központ létszámába sorozott pénzügyőrségi központi felügyelőt. A fogyasztási adótörvények messzebb terjedő és szigorubb intézkedései és a magasabb adótételek folytán fokozódó csempészeti inger azonban az ellenőrzésnek nagyobb mérvben való gyakorlását és a pénzügyőri testület létszámának emelését tették szükségessé. Ez hozta magával a központi felügyelők számának oly mérvű szaporítását is, hogy az időközben 2-re emelt központi felügyelők száma 1889-ben újabb 2-vel szaporított, mikor is a VII. díjosztályba tartozott addigi 2 felügyelő „*pénzügyőrségi központi főfelügyelő*“ nevet nyert.

Ugyancsak az ellenőrzési tevékenység fokozásában leli indokát, hogy két ministeri titkári állás 1887-ben „*kataszteri központi felügyelő*“-vé alakíttatott át.

Az 1887. évi költségvetésben a rendszeresített államtitkári álláson felül már egy „államtitkár-helyettes“-sel is találkozunk, a kinek igénybevételét a ministerium tevékenységének tetemes megnövekedése tette mellőzhetlenné.

Ezektől és néhány jelentéktelenebb változásoktól eltekintve, a pénzügyministerium fogalmazási személyzetének létszámában nagyobb hullámvás 1884-től 1892-ig nem fordult elő. Ez a magyarázata, hogy az 1884-ben 79 tagból álló fogalmazási személyzet 1891-ig csak 87-re emelkedett, holott ugyanezen idő alatt a 84.526 ügydarabból álló ügyforgalom már a 106.805-öt érte el. Ekkor a munkaegység — a 28 beosztott külső tisztviselőt számításon kívül hagyva — már 1.228 ügydarabra, ezek figyelembevétele mellett pedig 929 ügydarabra rugott.

Ez a megterheltetés azonban már túllépte azt a határt, a melyen belül a ministerium akkori sokoldalú feladatának megfelelehetett.

A bevételi források emelkedése és a külhatóságok beható ellenőrzése a korábbi teendőket mindinkább kiszélesítette. Ezen intenzivitás mellett a vasutügynek, de különösen a fogyasztási adóknak nagymérvű fejlődése és az italmérési jövedék behozatala a ministerium ügyforgalmát — mint ezt különben az előbb idézett adatokból is láttuk — következetesen növelte. Egrészt ez a természetes fejlődés, másrészt az adóreformoknak előkészítése, pénzforgalmi viszonyainknak figyelemmel kísérése, végül a pénz- és valutarendszerünk reformjának munkálatai annyi és oly sokoldalú teendővel szaporították a ministerium munkakörét, hogy az akkor rendelkezésre állott központi személyzet, különösen az akkor érvényben volt ügybeosztás mellett, már nem volt képes a ministeriumnak ezt a nagy, ügydarabszámban ki sem fejezhető feladatát megoldani.

Ezek az okok 1892-ben arra indították tehát a pénzügyi kormányt, hogy az egészséges és gyors ügymenet érdekében a ministerium ügybeosztását, a szakszerűsége való figyelemmel, újból csoportosítsa és úgy a fő- és ügyosztályok, mint a fogalmazási személyzet számát szaporítsa.

Ennek folytán a főhatóság fogalmazási szaka 7 állással gyarapodott és az ügyforgalmat már 1893-ban 9 fő- és 25 ügyosztály

bonyolította le, melyek új csoportosítása szükségképen magával hozta, hogy a helyettes államtitkár állása állandósítsassék, illetve e célra egy második államtitkári állás rendszeresítsassék, — a mi ugyanakkor meg is történt.

* * *

Az az egészséges irányzat, a mely a központi szolgálat belterjes fejlesztése felé megindult, a lefolyt évtized alatt is jelentékeny mérvben erősödött.

Ámbár a napról-napra növekvő ügyforgalom mind szakszerűbb és behatóbb lebonyolítása, a külső hatóságok és hivatalok szaporítása, valamint az általános pénzügyi közigazgatás mindinkább fokozódó teendői a központban összpontosult felső vezetésre és ellenőrzésre mindig újabb és nagyobb terheket róttak, a ministerium munkaereje a fejlődő közigazgatás követelte ebben az intenzivebb tevékenységben korántsem merült ki. Ideje jutott e mellett számos nagyobb horderejű kérdés tanulmányozására és megoldására, melyek nagy része, kellő előkészítés után, a törvényhozás közreműködését is igénybe vette.

Igy a kiegyezési kérdésekkel — különösen ezeknek az azonos elvek alapján kezelt fogyasztási adókat és a bankügyet érdeklő részeivel — való folytonos foglalkozás, a közösügyekhez való hozzájárulás arányának kérdése és a horvát pénzügyi egyezmény előkészítése nem kis mértékben kötötték le ezen idő alatt a ministerium munkaerejét. A megkezdett valutarendezési művelet folytatása és befejezésének siettetése, az állami alkalmazottak anyagi helyzetének javításával kapcsolatos kérdések, valamint az egyenes adók reformja szintén sokoldalú és beható tanulmányozást igényelvén, állandóan ugyancsak több központi tisztviselőt foglalkoztatott. Az államháztartás terén követett szigorú takarékoság elve párosulva az egyensúly megszilárdítására irányult legkomolyabb törekvéssel, nemcsak a bevételi források kihasználását és az e célból szükséges ellenőrzés hatályosabbá tételét követelte meg, hanem az állami igazgatás minden ágazata részéről támasztott igények indokolt mérséklését is. Ezen fiscalis szempontok mellett azonban a pénzügyi kormányzatnak a közgazdaság és közművelődés sürgős kielégítést igénylő érdekeit is figyelmére kellett méltatnia és ezekkel szemben nem rettenhetett vissza ama nagy pénzügyi áldozatoktól, a melyek productivitására csak a

messze jövő nyújtott kilátást. A nemzeti haladás, a vagyonosodás előmozdítása és általában a magyar közgazdaság megerősítése érdekében sürgösen kellett tehát előteremteni a rendes államháztartás keretében nem fedezhető azokat az anyagi eszközöket, a melyeket a jövő nemzedék jólétét is szolgáló állami beruházások igényeltek. Kétségtelen ugyan, hogy az e célokra igénybe vett hitelműveletek s a meglévő állami adósságoknak jelentékeny tehercsökkentéssel keresztülvitt conversiói ama nagyértékű bizalom szempontjából is figyelemre tarthatnak számot, a mely a külföld részéről a magyar pénzügyek vezetése és megszilárdult volta iránt megnyilatkozott, de élénk tanujelei egyuttal annak a nagy előtanulmányt és körütekintést igényelt, hosszú időre terjedő, megfeszített munkásságnak is, a melyet azok valóban fényes eredménye mulhatlanul föltételezett.

A most röviden érintett pénzügyi politika nagy feladatai tág téren érvényesülhettek ama sajátságos és különleges helyzet folytán, a melyet a pénzügyi ágazat az állami igazgatásban elfoglal. Alig van a rendes államháztartás keretein kívül mozgó oly kormányzati intézkedés és alig van oly reform, a mely a kivitelére szükséges anyagi eszközök előteremtése szempontjából, vagy egyéb pénzügyi vonatkozásánál fogva a pénzügyministerium beleszólását ne igényelné. Ez a helyzet pedig nemcsak az idegen tárczák körében készült számos javaslatnak alapos áttanulmányozását kívánja meg, hanem a pénzügyministeriumnak a szaktanácskozmányokban való részvételét, illetve ezeken kiküldöttek útján való képviseltetését is szükségessé teszi.

Ha a központnak ügydarabszámban ki nem fejezhető eme sokoldalú és nagy időfelhasználással egybekötött tevékenysége mellett figyelembe vesszük azt is, hogy az utolsó decennium alatt alkotmányos tárgyalás alá bocsátott törvényjavaslatok közül, a jelen mű függelékében közölt kimutatás tanúsága szerint, közel 130-at a *pénzügyministerium szövegezett*, valóban nagy arányban bővül a pénzügyi főhatóságnak az a szintén jelentékeny munkássága, a melyet a rendes ügyforgalom lebonyolítása és a mindennapi igazgatás ellátása igényelt és ezek mellett alig jöhet számba a iudicatura terén beállott az a csekély hatáskörcsökkenés, a melyet a közigazgatási bíróságnak az 1896. évi XXVI. t.-cikkkel történt felállítása előidézett.

Az előadottak nagyjában tájékozást nyújthatnak ugyan a ministerium utolsó 10 évi tevékenységének méreteiről és irányáról, de a személyzet létszámában és a központ belső szervezetében beállott

változásoknak, hogy úgy mondjuk a központ személyzeti igazgatásának tárgyilagos elbírálása egyéb szempontok figyelembevételét is szükségessé teszi.

A ministeriumok, mint nem csupán a mindennapos adminisztrációra hivatott hatóságok, feladatuknak csak akkor felelnek meg, ha tevékenységüket, a gyakorlati élet változó igényeihez alkalmazkodva, az alkotás, a tökéletesítés terére is kiterjesztik. Ezeknek a nagyobb előtanulmányt, szakértelmet és kitartást igénylő feladatoknak sikeres megoldása azonban csak akkor várható, ha elméletileg és gyakorlatilag képzett és az igazgatás mindennapos teendőitől huzamosabb időre elvonható, elegendő számu személyzet áll rendelkezésre. Minthogy pedig ezzel a föltétellel szemben a személyzet létszámának stabilitása nem óvható meg, ily alkalmakkor a munkaerők számának emelése elkerülhetlen. E célból két ut áll a minister rendelkezésére: létszám-szaporítás, vagy a külső tisztviselők beosztása.

Az utolsó 10 év finanszpolitikai iránya azonban mindkét ut választását ugyszólván kizárta a minister előtt.

Nemcsak a következetesen alkalmazott takarékoság elve, hanem a személyzetszaporítás ellen mind sűrűbben felhangzott panaszok csaknem áthághatlan korlátokat állítottak az új állások szervezése elé. A külső tisztviselők beosztását pedig — eltekintve attól, hogy ennek rendszeres gyakorlata a költségvetési állapottal nem egyező, mesterséges létszámszaporításként jelentkezett — már csak azért is kerülni kellett, mert a személyzetben amúgy sem bővelkedő külső pénzügyi hatóságok, a szolgálat hátránya nélkül, nehezen nélkülözhettek a tőlük elvont munkaerőt.

Hogy a pénzügyi kormány mindezek daczára sem térhetett ki bizonyos létszámszaporítások és beosztások elől, annak okát az alábbiakban vázolt sajátlagos körülményekben kell keresnünk, a melyek egyuttal arról is tanuságot tesznek, hogy az e tárgyban tett intézkedések tulajdonképen nem ütköztek az ellenkező irányu törekvések elveibe.

Az utolsó decenniumot megelőző időkben ugyanis a pénzügy-ministerium létszámát számos külső fogalmazási tisztviselő berendelésével kellett kiegészíteni, a kiknek gyakorlati ismeretei kétségtelenül értékes elemmel gazdagították a főhatóság személyzetét. Igaz ugyan, hogy a beosztások megszüntetése a külhatóságoktól elvont ezeknek a munkaerőknek visszabocsátását követelte meg. A ministerium fokozottabb tevékenysége azonban a központ szellemével egybeolvadt s

már begyakorlott személyzetet csak nehezen nélkülözhetne volna és így módját kellett ejteni annak, hogy a berendelt tisztviselők, vagy legalább azoknak egy része a központ számára megmentessék. A szolgálat ily nyilvánvaló érdekével szemben még sem lehetett tehát akadály a annak, hogy már hosszabb idő óta tényleg a ministeriumban működő beosztott külső tisztviselők, illetve ezeknek legalább egy része számára a központban új állás szerveztessék. E mellett a megoldás mellett különben még egy körülmény szólott. Az állami pénzügyek gyors fellendülése okozta több munkát a ministerium rendszeresített és beosztott személyzete már nem bírta meg. Ezért az utolsó 10 évet megelőző időben nem lehetett kitérni egyes *létszámon felüli kinevezések* elöl sem, annál kevésbé, mert ezt különösen a segédtitkároknál az állami tisztviselők javadalmazásának fölemeléséről szóló 1893. évi IV. t.-cikk méltányos végrehajtása is indokoltá tette. Így történt, hogy 1895-ben a központban 13 ministeri segédtitkári túlbetöltéssel találkozunk. Ezen az abnormis állapoton sem volt tehát mód másképp segíteni, mint a számfölötti segédtitkárok egy részét külső üresedések alkalmával elhelyezni, más része számára pedig a központi igazgatásnál állásokat rendszeresíteni. Tény ugyan, hogy ugy ezzel, mint a beosztottak javára történt rendszeresítésekkel az államkincstárra költségvetésszerű újabb teher hárult, de viszont az is bizonyos, hogy a központi szolgálatban már tényleg alkalmazott munkaerőknek egyenesen a szolgálat érdekében való állandósítása szoros értelemben vett létszámszaporításnak nem volt minősíthető akkor, a mikor ezzel *a központi munkaerők összlétszáma egyáltalán nem emelkedett*, sőt — mint látni fogjuk — határozottan apadt.

Ha az új irányelvek illetően összeegyeztetése alkalmas is lehetett arra, hogy a létszámában tulajdonképen nem szaporított ministerium munkaképessége csorbulást ne szenvedjen, ezzel a nagyobb munkateredmény kérdése még megoldást nem nyert.

Belső szervezeti változtatásokra volt tehát szükség, hogy e cél megközelíthető legyen.

E szervezeti változtatások két alapelve helyezkedtek: a munkamegosztásra és a gyakorlati szakképzettségre. A productivitásnak e két tényezője két irányban követelt újítást: a speciális szakok külön választását és külön fő-, illetve ügyosztályokban való egyesítését, — továbbá a központi igazgatásnak elméletileg és gyakorlatilag már jártas, kipróbált és a kezdet nehézségein tulesett tisztviselőkkel való ellátását.

A szakok elkülönítése után való munkamegosztás tényleg megtörtént és fokozatos végrehajtásában kell keresnünk annak magyarázatát, hogy az utolsó decennium alatt alig van év, a mely a ministerium belső szervezetében változást ne tüntetne föl.

Az 1896-iki ügybeosztás a nagyterjedelmű italmérési ügyeket a közvetett adókkal foglalkozó főosztály hatásköréből kivonja és új főosztály felülvizsgálata alá helyezi.

Ugyanekkor történik az amugy is túlterhelt költségvetési ügyosztályban tárgyalt pénzügyi számvevőségek ügyeinek külön osztály ügykörébe való önállósítása is.

Az egyenes adó reformmunkálatokkal való intenzívebb foglalkozás 1897-ben már szükségessé tette, hogy ezek az ügyek, a melyek előkészítése addig az elnöki osztály ügykörébe tartozott, az e célra ujonnan szervezett törvényelőkészítő osztályra bizassanak.

A közadók módjára behajtandó köztartozások szaporodása pedig oly nagy terhet rótt az adóbehajtással foglalkozó ügyosztályra, hogy ennek könnyítése és az említett tartozások beható és szakszerű kezelése végett, ezeknek is külön osztályban való tárgyalásáról kellett gondoskodni. Ez 1898-ban ténynyé válván, az Ausztriával közösen megállapított fogyasztási adótörvények életbeléptetése már ugyanakkor a fogyasztási adókat tárgyaló ügyosztály kettéválasztását is követelte és az ekkor fölállított új ügyosztályt, tekintettel az ipari termelést érintő fogyasztási adók rohamos fejlődésére, már 1899-ben állandósítani kellett.

Az eladásra szánt államjóságokra vonatkozó tárgyalások és a telepítési ügyek 1900-ban a földmívelésügyi tárca kezelésébe mentek át. Ez ugyan lehetővé tette, hogy a ministerium ügyosztályainak az előadottakból kivehetőleg akkor már 29-re emelkedett száma egygyel apasztassék, az egyenes adóügyek folytonos szaporodása azonban nem engedte meg, hogy az azok főosztálybeli felülvizsgálatával megbízott ministeri tanácsos az adókezelés minden ágával behatóan foglalkozhassék. Ez a körülmény és az adóreformmunkálatok siettetése az adóketési teendőkre vonatkozó ügyeknek a behajtásiaktól elkülönített felülvizsgálatát követelte, a mi 1901-ben szintén új főosztály felállítására vezetett.

Ezzel jutott el a központ belső szervezete ahhoz a mai állapothoz, mely 11 fő- és az elnökivel együtt 28 ügyosztályban bonyolítja le a ministerium ügyforgalmát.

De ha ez az új szervezeti és ügybeosztás alapot teremtett is arra, hogy a munkaerők intensívebb kihasználása mellett, az ügyek szakszerű és gyors földolgozása biztosíttassék, e cél teljes elérését önként érthetőleg jelentékenyen megnehezítette az a tetemes munkatorlódás, a mely a ministerium két államtitkárának fölülvizsgálata alá tartozó ügyek terén mind türethetlenebbül jelentkezett. Ennek a szolgálat érdekében kívánatos könnyítése az államtitkári hatáskör új megosztását és a rokon ügyszakokkal foglalkozó fő- és ügyosztályok oly csoportosítását tette mellőzhetlenné, mely az összes ügyforgalmat 3 államtitkár fölülvizsgálata alá helyezi. Ez az oka, hogy 1903-ban egyik főosztályvezető is államtitkári hatáskört nyert.

A belső változások második alapelvét, hogy t. i. a központi igazgatás kizárólag elméletileg és gyakorlatilag már jártas, kipróbált és a kezdet nehézségein túlesett tisztviselőkkel egészíttessék ki, a pénzügyi kormány az 1899-iki költségvetési törvény útján valósította meg.

A ministeriumban addig rendszeresített 15 segédfogalmazói állás ugyanis ekkor megszüntetett és azok egy része magasabb t. i. titkári és segédtitkári állásokra alakított át.

A segédfogalmazói állásoknak illetően megszüntetése és a már IX. fizetési osztályba sorozott ministeri fogalmazói állásnak központi kezdő állássá avatása a pénzügyi szolgálaton kívül álló s még gyakorlatlan fiatalabb elemeknek a ministeriumban való közvetlen alkalmazhatóságát ugyyszólván kizárta, a mivel azonban szaporította ama esélyek számát, a melyek a külső kitűnő tisztviselőknek az általánosan óhajtott központi szolgálatba való bejutását lehetővé teszik. Ez az új helyzet pedig nemcsak a külső szolgálatban szerzett gyakorlati szakismeretek előnyös előtérbe nyomulását jelentette, hanem arra is alkalmas volt, hogy a külső pénzügyi szolgálattal szemben addig tapasztalt idegenkedést korlátozza.

Igy nyújtott tehát a törvényhozás módot nemcsak arra, hogy a központi szervezet időnkint elméletileg és gyakorlatilag egyaránt képzett, jeles kültisztviselők kipróbált munkaerejével gazdagodhassék, hanem arra is, hogy a külső pénzügyi szolgálat is fokozottabb lendületet nyerjen.

A pénzügyministerium ekként kialakult fogalmazási személyzetének, — illetve helyesebben a fogalmazásra alkalmazott, különféle ágazatokba tartozó központi személyzetnek — az utolsó 10 évre eső létszámviszonyait az alábbi táblázat tünteti fel:

Sorszám	Hivatali állás	Rendszeresített létszám										Jegyzet
		1895. év	1896. év	1897. év	1898. év	1899. év	1900. év	1901. év	1902. év	1903. év	1904. év	
1	Államtitkár	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	
2	Ministeri tanácsos	7	8	8	9	9	9	9	9	9	9	1898-tól egy állás a ministeri számvevőségénél, egy másik pedig 1904-től a „Fogyasztási és italdók” cziménél van előirányozva.
3	Ministeri osztálytanácsos	21	23	23	23	23	23	23	23	23	24	
4	Pénzügyi főtanácsos . . .	.	2	2	2	2	2	2	2	2	2	
5	Főbányatanácsos	.	.	.	.	.	.	.	.	.	1	
6	Bányakapitány	1	1	1	1	1	1	2	2	2	2	
7	Ministeri titkár	16	18	18	18	18	19	19	19	19	19	
8	Pénzügyi tanácsos	.	4	4	4	4	4	4	4	4	4	
9	Bányatanácsos	.	.	.	.	.	.	.	.	.	1	
10	Nyilvántartási felügyelő .	4	.	.	.	.	.	.	.	.	.	A „Földadónyilvántartási felügyelők” stb. czimnél előirányozva.
11	Kataszteri központi felügyelő	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	
12	Felmérési központi felügyelő	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	Az „Országos kataszteri felmérés” cziménél előirányozva.
13	Pénzügyőrségi központi főfelügyelő	2	2	2	5	5	6	6	6	6	6	
14	Pénzügyőrségi központi felügyelő	4	4	4	.	.	.	.	.	.	.	
15	Czukorgyári központi főfelügyelő	.	1	1	1	1	1	1	1	1	1	A „Fogyasztási és italdók” cziménél előirányozva.
16	Műszaki főfelügyelő	.	.	.	.	.	.	1	1	1	1	
17	Ministeri segédtitkár . . .	13	15	15	15	20	21	21	21	21	21	
18	Czukorgyári felügyelő . . .	.	.	.	.	1	1	.	.	.	.	A „Fogyasztási és italdók” cziménél előirányozva.
19	Ministeri fogalmazó	13	15	15	15	21	21	21	21	21	21	
20	Fordító	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	
21	Ministeri segédfogalmazó	13	15	15	15	.	.	.	.	.	.	
	Összesen	101	115	115	115	112	115	116	116	116	119	

A ministerium ügyosztályaiba, fogalmazási teendőkre, ugyanezen idő alatt *beosztott* külső személyzetről, szolgálati áganként a következőkben számolunk be:

A beosztott tisztviselő szolgálati minősége	Beosztottak száma										Jegyzet
	1895. év	1896. év	1897. év	1898. év	1899. év	1900. év	1901. év	1902. év	1903. év	1904. év	
Fogalmazási . . .	15	11	2	2	4	3	5	5	6	7	A költségvetési, az adóreform és a számviteli osztályban vannak alkalmazva és számuk a szükséghez képest változik. Ezek alkotják a bányászati osztály személyzetét. A kataszteri felmérési osztályba berendelt felmérési személyzet. A vasműosztályban alkalmazott személyzet.
Számviteli . . .	3	3	9	8	7	4	4	7	6	6	
Bányászati . . .	4	5	5	5	5	5	4	4	4	4	
Felmérési . . .	3	4	6	5	5	4	5	4	5	5	
Pénzügyőrségi . . .	.	.	.	.	.	.	.	1	1	1	
Vasgyári . . .	6	6	6	5	6	5	2	2	2	.	
Vámszaki . . .	.	1	.	.	.	.	.	.	.	.	
Összesen	31	30	28	25	27	21	20	23	24	23	

E táblázatból látható, hogy a központi szolgálatra berendelt tisztviselők száma az utolsó évtized alatt ugyan jelentékenyen apadt, de még mindig tetemes. Az apadás különösen a fogalmazási szakba tartozóknál szembeűnő. Természetes következménye ez a fentebbiekben ismertetett annak a törekvésnek, a mely a kiváló kultisztviselők egy részének a ministeri szolgálatban való megtartását tűzte ki célul és ezt a központban rendszeresített állásokra való átvétellel valósította meg.

Bármennyire kívánatosnak látszik is, különösen költségvetési szempontból és a külső pénzügyi közigazgatás érdekében, hogy az ily beosztások lehetőleg teljesen megszűnjenek, erre az ideális állapotra alig van kilátás. A bányászati és kataszteri ügyek természete különös szakismeretet igényelvén, ezek intézése megnyugvással csak a megfelelő szakképzettséggel rendelkező tisztviselőkre bizható. Minthogy pedig az illető szak hierarchikus berendezésének megfelelő állások a központnál rendszeresítve nincsenek, a szolgálat érdekében nem lehet kitérni a szükséges szakerek berendelése elöl. Igaz ugyan, hogy ez a talán visszásnak tetsző állapot a megfelelő állásoknak a központ költségvetésébe való beállításával elhárítható lenne, ámde ily megoldás viszont az említett szakok központi személyzetének gyakori kiváltását jelentékenyen megnehezítené és ezzel annak oly állandósítását idézné elő, a mi különösen ily, a gyakorlati élettel való sűrű és közvetlen érintkezést föltételező szakokban a közigazgatás nyilvánvaló hátrányával járna. De nem látszik kivihetőnek — legalább a közel jövőben nem — a fogalmazási szakban működő személyzet beosztásának teljes megszüntetése sem. Addig ugyanis, míg a ministerium

foglalmazási létszámát a külső hatóságok gyakorlott szakterőiből egészíti ki és a pénzügyi szolgálatba belépő kezdők részére a központ megfelelő alsóbb állásokat nem nyújt, czélszerűnek mutatkozik a központi szolgálatban leendő alkalmaztatásra kijelölt munkakerőket, kinevezetésük előtt, a ministeriumba berendelni. Ez a próbaszolgálat nemcsak arra nyújt módot, hogy a főhatóság jövő személyzete a külső tisztviselők legkiválóbbjaiból alakíttassék, hanem megkíméli a ministert attól a kockázattól, a mely az állami szolgálaton kívül álló, még ki nem próbált s ugyyszólván ismeretlen egyéneknek közvetlenül a központba való kinevezésével jár.

Annak szemléltetővé tételét, hogy a lefolyt évtized ügydarabban kifejezett ügyforgalma a központ foglalmazási teendőivel elfoglalt személyzetre mily terhet rótt, az alább közölt táblázatban kíséreljük meg. Összehasonlítjuk ebben a ministerium rendszeresített és beosztott tehát összes foglalmazási személyzetét az ügyforgalommal. Minthogy azonban a foglalmazási szakban működő személyzet egy része az év tulnyomó részében ellenőrzési külszolgálatot teljesít, más része pedig jelenleg 3 államtitkár, 11 fő- és 28 ügyosztályvezető — az előkészített ügydarabok átnézésével, illetve felülvizsgálatával van elfoglalva, az előkészítésre hivatott munkaerők egyénenkénti megterhelteséről hű képet csak akkor nyerhetünk, ha ennek megítélésénél az összes tisztviselőknek mintegy 30%-át figyelmen kívül hagyjuk.

Ily alapokon a következő képet kapjuk:

Év	A központ foglalmazási szakában működött személyzet			Darabszám szerinti ügyforgalom (általános és elnöki együtt)	Egy munkakerőre esik átlag	30%-kal reducált központi személyzet	Egy előkészítő munkakerőre esik átlag
	rendszerezett	beosztott	összesen				
1895	101	31	132	99.144	751	92	1.078
1896	115	30	145	103.444	713	102	1.014
1897	115	28	143	109.633	767	100	1.096
1898	115	25	140	114.572	818	98	1.169
1899	112	27	139	114.944	827	97	1.185
1900	115	21	136	111.108	817	95	1.169
1901	116	20	136	110.493	812	95	1.163
1902	116	23	139	115.222	829	97	1.188
1903	116	24	140	117.209	837	98	1.196
1904	119	23	142	121.000	852	100	1.210

Kitűnik ebből, hogy a központi személyzet egyéneenkénti megterhelhetése — eltekintve a fentebb körvonalozott egyéb irányú s belterjesebb erő kifejtést igényelt tevékenységtől — az utolsó évtized alatt az ügydarabok terén is fokozatosan emelkedett. De ez a kimutatás egyuttal azt is igazolja, — a mit különben már az előzmények során is hangsúlyoztunk — hogy habár a fogalmazás rendszerezített központi létszáma az utolsó decennium alatt emelkedett is, ez a különben is csekély szaporodás tényleg csak *látszólagos*, mert a fogalmazásra alkalmazott rendszerezített és beosztott személyzet összlétszámában számba vehető szaporodást alig idézett elő. De ez a látszólagos szaporodás is teljes értékére száll le, ha figyelembe vesszük a következőket.

Már az előbb rámutattunk arra, hogy a ministerium segédtitkári létszámában 1895-ben 13 tulbetöltéssel találkozunk. Így tehát a központ akkor tulajdonképen nem a fenti táblázatban feltüntetett 132, hanem, a most említett 13 számfölötti segédtitkár hozzászámításával, összesen 145 fogalmazási munkaerővel rendelkezett. Összehasonlítva ezt az utolsó évtized létszámviszonyaival és figyelemre méltatva azt, hogy a 13 segédtitkári tulbetöltést már 1896-ban 5-re sikerült leszállítani, szembetűnő a központ összlétszámának fokozatos apasztására irányuló törekvés.

Az a tény, hogy a pénzügyi kormány a központ összlétszámát a megnövekedett ügyforgalom és a megsokasodott nagyszabású feladatok daczára, az utolsó 10 év alatt nem szaporította, sőt ellenkezőleg azt 145-ről 142-re szállította le, egymagában is fokmérője lehet a belső szolgálat intensivitásának.

Ugyanez az irányzat érvényesült különben a ministerium kezelési szakában is, mint ez az alábbi táblázatból látható.

Sorszám	Hivatali állás	1895.	1896.	1897.	1898.	1899.	1900.	1901.	1902.	1903.	1904.
1	Főigazgató	1	1	1	2	2	2	2	2	2	2
2	Igazgató	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
3	Irodatiszt	13	13	13	12	12	12	12	12	12	12
4	Irodasegédtsiszt	13	13	13	13	13	13	13	13	13	12
	Összesen	30	30	30	30	30	30	30	30	30	29

A kezelési személyzet ezen stabilitásának értékéről csak akkor alkothatunk hű képet, ha figyelembe vesszük, hogy 1868-tól 1875-ig 42, majd később egészen 1883-ig a 30-at tetemesen meghaladó tisztviselői személyzet látta el a központ kezelési teendőit. Hogy az ügyforgalom és az ezzel egybekötött írásbeli teendők tetemes megnövekedése mellett e személyzet szaporítása mégis elkerülhető volt, sőt azt 1904-ben még egy munkaerővel apasztani is sikerült, ez az eredmény, a nagy munka- és időmegtakarítással járó írógépek mind sűrűbb alkalmazásán kívül, ugyancsak a munkaerők belterjesebb kihasználásának tulajdonítható.

Tisztában volt azonban a pénzügyi kormányzat azzal, hogy a munkaerők fokozottabb megterhelése csak úgy állandósítható és a közigazgatás előnyére csak akkor fog tartósan szolgálni, ha egyúttal az intenzív kihasználás alapfeltételéről: a munkakedv és munkaképesség fokozásáról is gondoskodás történik.

Elteltekintve az összes kormányzati ágakban működő állami tisztviselők és egyéb alkalmazottak anyagi helyzetének javítására, különösen illetményeiknek fölemelésére irányuló azoktól a törvényhozási intézkedésektől, — a melyek előkészítése ugyancsak a pénzügyministerium föladata volt, de a melyekről e mű más helyén szólnunk a nagyobb munkával való megterhelést a pénzügyi kormány két eszközzel igyekezett ellensúlyozni. Az előmeneteli viszonyok javításával és a jutalmazásoknak helyes alapelvekre fektetésével.

Az előmeneteli viszonyok javítására legalkalmasabb módnak a magasabb állások szaporítása kínálkozott. Minthogy azonban a fentebb ecsetelt irányzat új állások beállítását ugyszólván kizárta, ez a szaporítás csak megfelelő, vagy legalább megközelítő megtakarítások ellenében, t. i. az alsóbb állások beszüntetése árán volt megvalósítható. Tagadhatlanul ezek a szempontok is latba jöttek a segédfoglalmazói állások már említett beszüntetésénél és úgy itt, mint bár csekélyebb mérvben, de a kezelési szakban is, nemcsak pillanatnyi, hanem a magasabb állások kedvezőbb arányánál fogva, a jövőre is kiható jobb előmenetelt biztosítottak.

Az ez irányban tett intézkedések hű képét az alábbi kimutatások tüntetik föl.

Fogalmazási szak :

Év	Fizetési osztály												Összesen		Jegyzet
	V.		VI.		VII.		VIII.		IX.		X.		A rendszerezett állások		
	Rendszerezett állások száma	A rendszerezett állások hány %-a	Rendszerezett állások száma	A rendszerezett állások hány %-a	Rendszerezett állások száma	A rendszerezett állások hány %-a	Rendszerezett állások száma	A rendszerezett állások hány %-a	Rendszerezett állások száma	A rendszerezett állások hány %-a	Rendszerezett állások száma	A rendszerezett állások hány %-a	száma	%-a	
1895	7	7·8	21	23·3	18	20·0	17	18·9	14	15·6	13	14·4	90	100·0	E kimutatásba nem voltak fölvehetőek az első táblázatnak 1., 5., 6., 9., 10., 11., 12., 16. és 18. sorszámai alatt felsorolt állások egyrészt azért, mert a két államtitkári állás rendes előmeneteli fok gyanánt figyelembe nem vehető, másrészt pedig, mert a többi állás külön szakismerteket igényelvén, nem a központ fogalmazási tisztviselői részére, hanem a külső szakérőknek nyújt előmenetelt. Ez az oka a rendszerezett állások száma tekintetében ezen és az első táblázat között mutatkozó eltérésnek.
1896	8	7·4	25	23·2	25	23·2	19	17·5	16	14·8	15	13·9	108	100·0	
1897	8	7·4	25	23·2	25	23·2	19	17·5	16	14·8	15	13·9	108	100·0	
1898	9	8·3	25	23·2	28	25·9	15	13·9	16	14·8	15	13·9	108	100·0	
1899	9	8·7	25	24·0	28	26·9	20	19·2	22	21·2	.	.	104	100·0	
1900	9	8·4	25	23·4	30	28·0	21	19·6	22	20·6	.	.	107	100·0	
1901	9	8·4	25	23·4	30	28·0	21	19·6	22	20·6	.	.	107	100·0	
1902	9	8·4	25	23·4	30	28·0	21	19·6	22	20·6	.	.	107	100·0	
1903	9	8·4	25	23·4	30	28·0	21	19·6	22	20·6	.	.	107	100·0	
1904	9	8·3	26	24·1	30	27·8	21	19·4	22	20·4	.	.	108	100·0	

Kezelési szak :

Év	Fizetési osztály								Összesen	
	VIII.		IX.		X.		XI.		A rendszerezett állások	
	Rendszerezett állások száma	A rendszerezett állások hány %-a	Rendszerezett állások száma	A rendszerezett állások hány %-a	Rendszerezett állások száma	A rendszerezett állások hány %-a	Rendszerezett állások száma	A rendszerezett állások hány %-a	száma	%-a
1895	1	3·3	3	10·0	13	43·4	13	43·3	30	100
1896	1	3·3	3	10·0	13	43·4	13	43·3	30	100
1897	1	3·3	3	10·0	13	43·4	13	43·3	30	100
1898	2	6·7	3	10·0	12	40·0	13	43·3	30	100
1899	2	6·7	3	10·0	12	40·0	13	43·3	30	100
1900	2	6·7	3	10·0	12	40·0	13	43·3	30	100
1901	2	6·7	3	10·0	12	40·0	13	43·3	30	100
1902	2	6·7	3	10·0	12	40·0	13	43·3	30	100
1903	2	6·7	3	10·0	12	40·0	13	43·3	30	100
1904	2	6·9	3	10·3	12	41·4	12	41·4	29	100

Sajnos, a magasabb állások arányosítása még mindig nem volt oly mértékben eszközölhető, hogy a központ előmeneteli viszonyaiban már évek óta tapasztalt stagnatiót teljesen megszüntette volna; de a pénzügyi helyzet javulása és a közigazgatás reformjától, vagy egyelőre legalább annak egyszerűbbé tételétől várható megtakarítások remélhetőleg módot fognak nyújtani arra, hogy jelenleg különösen a kezelési szaknál szembetűnő súlyos helyzet fokról-fokra javíttassék.

A központ előmenetele terén észlelt ez a stagnáció és az állami alkalmazottak fizetésének javítása elé gördült akadályok már 1897-ben arra indították a pénzügyi kormányt, hogy a tisztviselők anyagi előhaladásának megakadását a magasabb állások mérsékelt szaporításán kívül, a jutalmazásoknak, mint az anyagi elismerés kivételes módjának, szélesebb körre való kiterjesztésével igyekezzenek ellensúlyozni. E célból lehetővé tette, hogy az addig követett gyakorlattól eltérőleg, nemcsak azok a tisztviselők részesüljenek jutalomban, a kik oly ügyosztályban működnek, mely e célra megfelelő költségvetési hitellel rendelkezik, hanem azok is, a kik a ministerium bármely osztályában dolgoznak és jutalomra érdemesek. Ez a helyzet azonban, a mely a jutalmaknak bizonyos általánosítására és állandósítására vezetett, a pótléktörvény megalkotásával tovább már fentartható nem volt, annál kevésbé, mert épen az ez uton nyert magasabb anyagi javadalmazásra való tekintettel a jutalmazási hiteket a törvényhozás leszállította. Ennek következménye volt a jutalmazások olyatén korlátozása, mely szerint 1903-tól már csak azok a tisztviselők és egyéb alkalmazottak részesülnek jutalomban, a kik rendes feladatukon és a hivatalos órákon kívül, külön díjazással egybe nem kötött, rendkívüli munkát és szolgálatot teljesítenek. Remélhető, hogy a jutalmaknak ezen elvek alapján való adományozása, az ily alakban megnyilatkozó elismerés erkölcsi értékét is fokozni fogja és ezzel nemcsak a munkakedvet és a munka minőségét emeli, hanem nagyobb munkaeredményre is vezet.

Ámbár a munkaképesség és a munka értékének fokozása érdekében tett mindezekről az intézkedésektől a várt kedvező eredmény bekövetkezése el nem vitatható, mégis azok igénybe vétele a legmesszebbmenő takarékoság mellett is, a személyi kiadásoknak bár mérsékelt, de a dologiakhoz való arányuknál fogva, kétségtelenül figyelmet érdemlő emelkedésére vezetett. Látható ez az itt közölt kimutatás adataiból, a mely csak a fogalmazás, irodakezelés és gazdászat

központi kiadásait részletezi, mivel a ministeri számvevőségek költségeiről a számvevőségek tárgyalásánál szólnunk.

Év	A „Központi igazgatás“ összhitele koronákban	A „Központi igazgatás“ hitele — a számvevősé- gek nélkül — koronákban	Ebből személyi kiadás		Ebből dologi kiadás	
			koronákban	%-ban	koronákban	%-ban
1895 . . .	1,931.664	1,123.082	749.082	66·7	374.000	33·3
1896 . . .	2,047.092	1,222.242	844.242	69·0	378.000	31·0
1897 . . .	2,047.494	1,220.204	854.204	70·0	366.000	30·0
1898 . . .	2,052.340	1,206.234	850.234	70·0	356.000	30·0
1899 . . .	2,041.140	1,225.108	853.108	69·6	372.000	30·4
1900 . . .	2,151.523	1,260.790	891.190	70·6	369.600	29·4
1901 . . .	2,182.917	1,283.990	896.390	69·8	387.600	30·2
1902 . . .	2,183.387	1,284.460	896.860	69·8	387.600	30·2
1903 . . .	2,135.537	1,308.149	948.369	72·5	359·780	27·5
1904 . . .	2,131.226	1,304.446	955.346	73·2	349.100	26·8

E táblázat szerint a „Központi igazgatás“-nak ugyi összhitele, mint a számvevőségek nélküli hitele egészben ugyan emelkedést, de már az utolsó két évben tetemes csökkenést mutat. Ha figyelembe vesszük, hogy a számvevőség nélküli ministerium személyi és dologi kiadásai 1868-ban 788.000 Kt., 1874-ben pedig 1,189.220 Kt igényeltek, akkor a mai 1,304.446 K költség tulmagasnak vagy emelkedésnek valóban nem mondható. A pénz csereértékének oly hosszú idő óta bekövetkezett jelentékeny csökkenése a megélhetési és általában az értékviszonyok oly drágulására vezetett, hogy az 1874-iki és a jelenlegi költségek között mutatkozó és 100.000 Kt alig meghaladó többlet — nem is mérlegelve a ministerium fokozottabb megterheltetésében és belterjesebb munkájában rejlő nagyobb ellenszolgáltatást — a körültekintő és takarékos gazdálkodás nyilvánvaló bizonyítékaként jelentkezik.

A személyi kiadások emelkedő irányzata, mint a fentebbiekből is következik, nem kizárólag a költségvetésszerű mérsékelt létszám-szaporításban találja magyarázatát. Elég indokot szolgáltatnak erre az állami tisztviselők fizetésének emeléséről szóló 1893. évi IV. törvény-cikknek ebbe az évtizedbe eső fokozatos végrehajtása és az előmeneteli viszonyok javítása, valamint a jutalmazások kiterjesztése

körül tett intézkedések. Ezekhez csatlakozik különben még egy, t. i. a ministeri szolgáló személyzet helyzetének javítására irányuló és egyúttal a szolgálat érdekeivel is támogatott intézkedés. A pénzügyi kormány ugyanis a törvényhozás hozzájárulásával már 1897-ben megkezdte a ministeriumban addig csak napibér mellett alkalmazott u. n. kiségitő szolgáló személyzetnek a törvények és szabályok hatálya alatt álló és esküt tett rendes szolgálókka való átszervezését. A következő években fokozatosan folytatott ez az intézkedés, — a melyhez 1898-ban az ugyancsak napszámos minőségben szolgáló könyvda-személyzetnek rendszeresített altiszti és szolgálói állásokra való átvétele is csatlakozott — arra az eredményre vezetett, hogy míg 1895-ben a kiségitő szolgálók kivül 3 altiszti és 47 rendes szolgálói állás volt rendszeresítve, addig a központ költségvetése 1903-ban már 4 altiszti és 93 szolgálói állást tüntet föl. Igaz ugyan, hogy a szolgáló személyzet előmenetelének javítása érdekében is tett ez az intézkedés az államkincstárra nagyobb terhet rótt, de ennek mérséklésére csakhamar módot nyújtott az új ministeri palota elfoglalása, a mennyiben ennek következtében a 93 szolgálói állást 83-ra sikerült leszállítani.

A személyi kiadások emelkedő irányzatát jelentékenyen ellensúlyozta azonban a dologiak szembetűnő csökkenése, mely eredmény a mind okszerűbb gazdálkodásnak köszönhető.

* * *

Ezzel be is fejezhetnők a központ tárgyalását, mert arról, hogy ez a szervezet az utolsó évtized alatt mily tevékenységet fejtett ki és nagy feladatait mily eredménnyel oldotta meg, e mű többi részében számolunk be. Mégis helyénvalónak tartjuk, hogy itt emlékezzünk meg legalább röviden az általános pénzügyi közigazgatás érdekében tett néhány kormányintézkedésről és a központi szolgálattal közvetlenül összefüggő néhány intézményről.

A pénzügyi közigazgatás körében alkalmazottak szakképzettségének emelése céljából különféle gyakorlati vizsgák vannak rendszeresítve.

Általános érdekű ezek közül az ugynevezett *pénzügyi fogalmazói szakvizsga*, melynek letétele a fogalmazási szakban való végleges alkalmaztatás alapföltétele. E vizsgára rendszerint csak azok bocsáthatók, a kik a fogalmazási szakra előirt törvényszerű elméleti képzettségükön kivül, ugyanebben a szakban eltöltött legalább 6 havi gyakorlatot igazolnak. A vizsga, melynek gyökerei az 1868. évi

1330/P. M. számú rendelettel kiadott szabályzatba nyulnak vissza, 1885-ben az adófelügyelői vizsga megszüntetésével nyert újabb szabályozást, általános képesítő erőt adván a fogalmazási szak bármely ágazatában való alkalmaztatásra. E szabályzat szerint a ministeriumnál és a kir. pénzügyigazgatóságoknál alakítottak vizsgáló bizottságok. Ez a rendelkezés 1890-ben oda módosult, hogy a külső bizottságok — a zágrábi pénzügyigazgatóság kebelében alakított vizsgáló bizottság kivételével — feloszlattattak és ettől kezdve e vizsga az anyaország területén csak a központban alakított két bizottság előtt volt letehető. Időközben mindinkább előtérbe nyomult az a fölfogás, hogy több bizottság működése mellett a mérték azonossága és az egyöntetűség alig óvható meg. De ettől eltekintve az is kívánatosnak látszott, hogy a fiatalabb kültisztviselők szakértelméről és képességeiről a vizsgák alkalmával szerzett tapasztalatok, valamint általában az ott nyert közvetlen benyomások a kültisztviselők előléptetésénél és egyéb személyi ügyeinek intézésénél, a szolgálat javára értékesíthetők legyenek. Ezek a szempontok 1903-ban arra az elhatározásra birták a pénzügyi kormányt, hogy a ministeriumban alakított két vizsgáló bizottságot egyesítve, a bizottság elnöki tisztét a pénzügyigazgatóságok személyes ügyeinek központi előadójára ruházza. Remélhetőleg ez az intézkedés is alkalmas lesz arra, hogy a kedvező vizsgaeredmény felmutatására irányuló törekvéseket élénkítse, a mind kiterjedtebb gyakorlati szakképzettség elsajátítása körül bizonyos egészséges versenyt teremtsen és ezzel közvetve a pénzügyi közigazgatásnak is előnyére szolgáljon. A vizsgák 10 évi eredményéről az alábbi kimutatás számol be.

Év	A vizsgát tett egyének száma	Kitüntetéssel		Egyhangulag		Szótöbbséggel		Nem képesített	
		szám	%	szám	%	szám	%	szám	%
1895	44	7	16·0	19	43·2	13	29·5	5	11·3
1896	34	4	11·8	15	44·1	13	38·2	2	5·9
1897	53	5	9·4	30	56·6	17	32·1	1	1·9
1898	52	3	5·8	22	42·3	24	46·2	3	5·7
1899	48	3	6·2	24	50·0	17	35·4	4	8·4
1900	52	5	9·6	24	46·2	22	42·3	1	1·9
1901	42	3	7·2	25	59·5	13	31·0	1	2·3
1902	61	6	9·8	25	41·0	27	44·3	3	4·9
1903	58	4	6·9	33	56·9	19	32·8	2	3·4
1904	32	3	9·4	15	46·8	8	25·0	6	18·8

Ugyancsak a pénzügyi közigazgatás terén működő közegek szak-képzettségének emelésével egybekötött állami érdekeket szolgálták azok az intézkedések is, a melyeket a pénzügyi kormány az 1900. évi XX. t.-cikkkel szervezett *községi közigazgatási tanfolyamok* fölállításával kapcsolatban tett. Ezzel a jelentékeny állami intézménnyel szemben ugyanis a pénzügyminister befolyása nem merülhetett ki az erre fordított azokban a pénzügyi áldozatokban, a melyekről e mű más helyén emlékezünk meg. Azok a fontos és az államháztartás szempontjából minden- esetre nagyérdékü feladatok, a melyek az adók, illetékek és egyéb állami jövedelmeink igazgatása terén, törvényeink értelmében, a községi jegyzőre nehezülnék, megkövetelték, hogy a pénzügyi kormány figyelmét a tanfolyamokra más irányban is fokozott mértékben kiterjessze.

Különösen két cél lebegett e tekintetben a ministerium előtt. A pénzügyi jog szakszerű és egyöntetü oktatásának létesítése és ezzel kapcsolatban az adókezelés tökéletesebbé és egységessé tételének biztosítása. Az oktatáshoz fűzött érdekek kielégítése arra hivatott gyakorlati szakerők alkalmazását föltételezte. Ezt sikerült is elérni, a meny nyiben a belügyministerium a pénzügyi kormány álláspontját magáévá téve, az utóbbi által kijelölt kiválóbb pénzügyi tisztviselőket bizta meg a pénzügyi közigazgatás előadásával. De rövid pár hó alatt a másik célnak is sikerült útját egyengetni. Alig nyitlak ugyanis meg a tanfolyamok, már is kitünt, hogy a sikeres tanítás és tanulás legnagyobb akadályá abban rejlik, hogy oly tankönyv, a mely a pénzügyi jogot kizárólag a községi közegek igényeihez mért terjedelemben és rendszerben tárgyalná, nem áll rendelkezésre, ily mű hiányában pedig nemcsak az oktatás eredményessége, hanem annak az egész országban kívánatos egyöntetüsége is szenved. E szempontok mérlegelése közben az is nyilvánvalónak látszott, hogy a tanfolyamoknak megfelelő ily tankönyv megjelenése valódi hivatását csak akkor tölthetné be, ha terjedelmében nem csupán az oktatás igényeihez alkalmazkodnék, hanem az eredeti kimerítőbb jogforrásokra való tüzetes hivatkozás mellett, mindarra kiterjeszkednék, a mire a jegyzőnek a községi lakosok körében elfoglalt tanácsadói szerepéből kifolyólag is szüksége van. Kitünt tehát, hogy ugyan az oktatás sikere csak alkalmas *tanönyv* közrebocsátását sürgeti, ámde ha ez oly módon állittatnék egybe, hogy az állandó *községi kézikönyv* hivatását is betölthetné, akkor egyuttal arra is alkalmas eszközül kínálkozik, hogy az adókezelés tökéletesebbé és egységessé tételéhez fűződő érdekeket is

előmozdítsa. Minthogy pedig alig férhetett kétség ahhoz, hogy e kettős hivatásának csak oly mű felelhet meg, a mely közrebocsátásának körülményeinél fogva bizonyos köztekintély alakjában jelenik meg és a melynek nagy és gyors elterjedtsége ugyanebből az okból előre is biztosítva van, a pénzügyi kormány elhatározta, hogy az említett igényeknek megfelelő művet a központ több hivatott szakerejének együttműködésével, a ministerium kiadásában közrebocsátja.

Ezen előzmények után látott napvilágot már 1901 májusban, — a tanfolyamok működésének első tanévében, — az a tan- és kézikönyv, mely „*Állami Pénzügyigazgatás*“ czim alatt első ízben 5000, majd rövid két év után újabb 3000 kétkötetes példányban közrebocsátva, a kiadásához fűzött remények megvalósítására minden tekintetben alkalmas eszköznek bizonyult.

Az állami szolgálatban alkalmazottak szolgálati viszonyainak tételes rendezését nemcsak a közérdek, hanem az egyes alkalmazottak magánérdeke is megköveteli. Ily tételes szabályozás a szolgálatban rendet, pontosságot és egyöntetűséget teremt, az alkalmazottak személyi viszonyai körében pedig az egyenlő elbánás elvét biztosítja és a jogbizonytalanságot megszünteti. Ennek fölismerése az utolsó évtizedben arra indította a pénzügyi kormányt, hogy a *pénzügyministerium ügykörére vonatkozó szolgálati szabályoknak* még 1874-ben közrebocsátott, de időközben elfogyott első kiadását újabb kiadással pótolja. Indokoltá, sőt szükségessé tette ezt az a körülmény is, hogy a részben már elavult első kiadás kibocsátása óta a közhivatalnoki jog, az időközben alkotott törvények, de már csak a pénzügyi közigazgatás szervezetének 1889-ben történt megváltoztatása következtében is lényegesen módosult. Mindezeknél fogva a régi szabályok alapos revízió alá kerültek és az új tételes intézkedésekkel való kiegészítés után, új rendszerbe foglalva, mint a szolgálati szabályok második bővített kiadása, 1896-ban július hó 1-én léptek életbe. Bizonyára csak fokozza e gyűjtemény értékét, hogy az abban kimondott alapelvek nem csupán a pénzügyi szolgálatban nyernek alkalmazást, hanem a közigazgatás többi ágában is irányadó zsinórmértékül szolgálnak. A magyar közhivatalnoki jognak ez az átmeneti és csaknem egyedüli codexe azonban nemcsak mint törvénytől, hanem mint oly jogforrás is megbecsülhetetlen értékű, a melynek a hosszú tapasztalás és élő gyakorlat leszűrte alapelveiből majdan a megalkotandó szolgálati pragmatika mestere is bőségesen merithet.

A szolgálati szabályokkal ugyyszólván azonos czélt szolgál a pénzügyministerium hivatalos lapja: a „*Pénzügyi Közlöny*“. Rendszeres gyűjteménye ez a már 1874-ben megindult folyóirat a pénzügyi ágazat körében alkotott törvényeknek és ministeri rendeleteknek és nyilvánossági szerve a pénzügyi személyzet körében előfordult hivatalos változásoknak. Gyors és könnyű érintkezést tart fenn a központ és az alárendelt igazgatási szervek között és ezzel a sikeres közigazgatásnak egyik kétségtelenül jelentékeny eszköze. Hiteles és könnyen megközelíthető bő forrása egyszersmind a pénzügyi jogi irodalomnak. Nem lesz tehát érdektelen pár adattal rámutatni ennek az intézménynek a fejlődésére. E lap 1874-ben 1.400 példányszámmal indult meg, holott az 1895-iki szükséglet már 6.000 példány kinyomatását tette mellözhetlenné. Az utolsó tíz év alatt az évi szükséglet 1.200 példányszámmal emelkedvén, a „*Pénzügyi Közlöny*“ ma már 7.200 példányban jelenik meg. A példányok egy részét hivatalból, előfizetés nélkül kapják meg az érdekelt közhatóságok, míg azok többi része az előfizetőknek van fentartva. Érdekes, hogy míg e folyóiratnak 1874-ben csak 243, 1895-ben pedig csak 3.972 előfizetője volt, addig ugyanazok száma 1904-ben már 4.890-re emelkedett. Ez a fejlődés természetesen fokozatosan emelte a lap nyomdai előállításának költségeit is. A megindítás évében csak 5163 K 56 ft kitevő költségek ugyanis 1895-ben már 12.367 K 06 fre, 1903-ban pedig 15.448 K 36 fre emelkedtek. E nyomdai költségekhez csatlakoznak a szerkesztéssel és a postai szétküldéssel járó kiadások, úgy, hogy az ekként előálló mintegy 24.000 Kra rugó összköltség, az évi 4 K előfizetési díjakból alakuló s jelenleg mintegy 20.000 Kra tehető bevételekkel szemben néhány ezer korona hiányt tüntet fel. Bizonyára sokszorosan visszatérül azonban ez az aránylag csekély pénzügyi áldozat a lap kiadásával egybekötött anyagi és erkölcsi előnyökben.

A pénzügyi jog és a pénzügyi közigazgatás fejlődésének jelentékeny tényezője továbbá a *pénzügyi irodalom* is. Ennek tudatában a pénzügyi kormány mindenkor örömmel teljesítette ennek az irodalomnak föllendítésére irányuló kötelességét. Így az utolsó évtized alatt is nem egy eszközt ragadott meg a szakirodalomnak és a szaksajtónak támogatására. Ez a támogatás két irányban érvényesült: anyagi és erkölcsi téren. Bár a rendelkezésre álló eszközök korlátoltsága az anyagi támogatásnak mérséklését és szűk körre szorítását követelte meg, mégis lehetővé vált a pénzügyi jogi irodalom és a pénzügyi

közigazgatás néhány ily jelentékenyebb eszközét mérsékelt segélyben részesíteni, de különösen tömegesebb hivatalos előfizetések útján támogatni. A segélyezésnek ez az utóbbi módja, mint az államérdeknek leginkább megfelelő, mind nagyobb tért hódított, mert a hivatalos előfizetések útján az irodalmi termékek az érdeklődő tisztviselők részére könnyebben hozzáférhetőkké tétetvén, a szakirodalommal való tömegesebb foglalkozásból a pénzügyi közigazgatásra kétségtelenül oly előnyök háramlanak, a melyekkel szemben az előfizetésekből rejlő anyagi áldozat számba nem jöhet. Ily módon segélyezte többek között a ministerium a „Pénzügyigazgatás“ czimű szaklapot, a „Magyar dohányujság“, a „Szesztermelő“, a „Magyar Pénzügyör“ és egyéb a pénzügyi közigazgatás szempontjából értékes közlönyöket. Ott pedig, a hol ezek az eszközök akár a pénzügyi igazgatás csekélyebb érdekeltségénél fogva, akár egyéb okokból rendelkezésére nem állottak, készséggel vette igénybe a támogatásnak azt a csekélyebb értékű eszközét, a melyet a hivatalos hirdetéseknek a lapokban való közzététele nyujt. Eltekintve azonban azoktól a bizonyára nem egyszer erkölcsileg is értékes előnyöktől, a melyeket a tömegesebb előfizetések útján teljesített anyagi segélyezés rejt magában, a ministerium erkölcsi támogatása főleg abban nyilvánult, hogy a pénzügyi közigazgatás érdekeit szolgáló irodalmi műveket tisztviselőinek a „Pénzügyi Közlöny“ útján ajánlotta.

Ámbár nem szenvedhet kétséget, hogy mindezek a módozatok alkalmasak arra, hogy az időszaki szaksajtó útján nyilvánosságra került szakirodalom iránt való érdeklődést fölkeltsék, az irodalom valóban értékes hatásra azonban csak akkor számíthat és az elméleti és gyakorlati szakképzettség összhangzó fejlesztésének csak akkor lesz maradandó becsü eszköze, ha állandó és közvetlen támogatójává szegődik a közigazgatásnak. Ennek a feladatnak a *szakkönyvtárak* hivatvák megfelelni. Különösen nagy kötelesség hárul ezekre a központban, a mely nem merülhet ki a mindennapos igazgatás aprólékos kérdéseiben, hanem, a melynek az alkotások terén mindig feltétlenül szüksége van a külföldi és a hazai tudományos irodalom álláspontjának ismeretére.

Ez az oka, hogy a pénzügyi kormány az utolsó tíz év alatt különös súlyt helyezett a ministerium könyvtárának gyarapítására. Kiténik ez onnan, hogy míg e könyvtár 1894-ben csak 8314 kötetet számlált, addig annak mai kötetszáma — a mintegy 3000-re tehető kötetgyarapodás következtében — 11.294-re rúg. Közel 15.000 K az az összeg, a melyet a ministerium ezen idő alatt könyvtárának

ilyetén fejlesztésére fordított, pedig e mellett számottevő az az áldozat is, a melyet az ügyosztályoknak a mindennapos munka körében szükséges kézikönyvekkel való ellátása igényelt.

Nem lesz talán érdektelen, ha itt számolunk be egyuttal arról, hogy a ministeri könyvtár mai állaga az egyes szakok szerint miként oszlik meg:

Általános törvények	744 kötet,
Törvényhozás	1.157 „
Költségvetések	667 „
Államtudomány	215 „
Pénzügyi belszolgálat	455 „
Bank, valuta	977 „
Egyenes adók	193 „
Közvetett adók	308 „
Egyedárúságok	250 „
Bélyeg és illeték	101 „
Vám	493 „
Bánya és vasmű	677 „
Belügyi közigazgatás	301 „
Földmivelés	535 „
Közgazdaság	272 „
Jogügy	816 „
Hadügy, honvédelem	163 „
Kereskedelem és közlekedés	1.463 „
Vallás és közoktatás	252 „
Statistika	147 „
Vegyés	414 „
Czímterek	694 „
Összesen	11.294 kötet.

Az általános közművelődés érdekeit szolgáló két intézményről kell még itt megemlékeznünk, a melyek ez időszert a pénzügyminis-
terium rendelkezése alá tartoznak. A buda-váczi, vagyis kincstári *Mária Terézia-féle ösztöndíjak*-ról és a néhai *Sternegg Ignác-féle alapítvány*-ról.

Mária Terézia királynő 1769. évi január hó 25-én kelt királyi kéziratában kijelenté, hogy „semmisem válhatik inkább országaink és tartományaink hasznára és emelésére, mint ha hű alattvalóinknak utat és alkalmat nyitunk, a szülőknek oly eszközöket és segélyt

nyújthatunk, melyek által fiaik a jó erkölcsökben s minden szükséges tudományokban oly módon kiképeztessenek, hogy idővel az egész államnak hasznos szolgálatokat teljesíthessenek“. Ezen legfelső kijelentéséből kifolyólag ugyanezen királyi kéziratból Váczott 150.000 frt tőkével 20 tanuló részére tápintézetet alapított. Később 1777-ben Budán is létesített 50 tanuló részére ily tápintézetet, a melynél 10 helyet kamarai tisztviselők gyermekei részére tartott fenn és egyúttal elrendelte, hogy ez az intézet évi 16.000 frt államsegélyben részesíthessék. József császár mindennemű convictust feloszlattván, Mária Terézia ezen alapítványait kézi ösztöndijakká alakította át. Időközben ezek száma és értéke, más célokra való kihatás és a közbejött devalváció következtében lecsökkent ugyan, de a tisztviselők érdeke ezzel hátrányt nem szenvedett, mert azokra később csak a kamarai tisztviselők gyermekei tarthattak igényt, ma pedig már csak a pénzügyi ágazatban szolgáló tisztviselők gyermekei részesülhetnek ezekben az ösztöndijokban. Ettől eltekintve az alapítvány elnyerhetőségének alapfeltétele a római kath. vallás és a gymnasium vagy reáliskola első osztályának valamennyi tantárgyból jeles eredménnyel történt bevégezése.

Az ösztöndíjak adományozása a pénzügyministerium, míg a pályázatok kihirdetése és az utalványozás a vallás- és közoktatásügyi ministerium hatáskörébe tartozik.

Jelenleg 6 háromszáz és 17 kétszáznegyven koronás ily ösztöndíj van rendszeresítve és magasabb ösztöndíjra csak a kisebb élvezetében álló tanulók pályázhatnak.

Sternegg Ignác kincstári tanácsos 1810-ben 30.000 frt alapítványt tett le a Nagyszébenben szolgáló kincstári tisztviselők gyermekei részére azzal a célzattal, hogy annak kamataiból az alapító oklevélben megjelölt intézetek tanulóinak részére, meghatározott összegű ösztöndíj, illetve ellátás adományoztassék. Ez az alapítvány az 1811-iki devalváció alkalmával 5.070 frtra apadt ugyan, ez az értékcsökkenés azonban nem tette szükségessé a vele szemben támasztott igények korlátozását. Ellenkezőleg. Az alapító oklevélben megjelölt tanintézetek fokozatos beszüntetése és a nagyszébeni kincstári hivatalok feloszlattása oly állapotot teremtett, hogy az ösztöndíj igényjogosultak hiányában évek során át nem volt adományozható.

Az alapítvány tőkéje így rohamosan emelkedvén, kamatainak egy részét már az erdélyi gubernium is kézi ösztöndíjak adományoz-

zására használta fel. Az alapítvány jövedelme azonban sem ezzel, sem az azóta is folytatólag utalványozott néhány ösztöndíjjal nem merült ki, s így történt, hogy az alapítvány mai tőkeértéke már ismét mintegy 60.000 Kra tehető.

Elég tekintélyes összeg ez immár arra, hogy az alapítvány adományozásának kérdése — bár az alapító szándékainak lehető érvényre juttatása mellett, de mégis a változott viszonyoknak és a kor igényeinek megfelelőleg — új alapokon rendeztessék. Ezért a pénzügyi kormány ezt a kérdést is tanulmányozás tárgyává tette s remélhetőleg már rövid időn belül abban a helyzetben lesz, hogy az alapítvány megnövekedett kamatjövedelméből a pénzügyi tisztviselők érdemes gyermekei számára több állandó évi ösztöndíjat létesíthet. Sürgeti különben ennek rendezését annak tudata is, hogy ugy ezen, mint a Mária Terézia-féle kincstári alapítványok adományozása jogában a pénzügyminister oly eszközzel rendelkezik, mely nemcsak a hazai közműveltség öregbítésére, hanem arra is alkalmas, hogy nagyobb családdal megáldott nem egy tisztviselőnek biztosítsa azt a nyugalmat, a mely a sikeres munkálkodás alapföltétele.

2. Kir. pénzügyigazgatóságok, székesfővárosi adófelügyelő, központi díj- és illetékkiszabási hivatal.

Már a központi igazgatás tárgyalásánál megemlékeztünk arról, hogy az 1867-iki alkotmányos kormányzati rendszer, az addig érvényben volt négy fokozatu pénzügyi közigazgatásnak három fokozatuvá való átalakítását tűzte ki czélul. Ugyanott jeleztük egyuttal azt is, hogy a kormány e czél megvalósítására, középfoku hatóság gyanánt: „*kir. pénzügyigazgatóságok*“ fölállítását tervezte. Ezek fölállítása azonban a felelős kormányzat átvételével egyidejüleg nem volt megvalósítható. Mig ugyanis a ministerium gyors szervezésének aránylag kevesebb akadály állott utjában, addig az új pénzügyigazgatóságokra való hirtelen átmenetet nemcsak a közigazgatásban beállható nagyobb zökkenések mellözése végett, hanem azért is kerülni kellett, mert nyilvánvaló volt, hogy a pénzügyigazgatás ezen alapszervei az eddig fennállott rendszer hibáinak megszüntetésén kívül, attól lényegesen eltérő új területi beosztást is igényeltek.

Időre, és a tervezett újítások alapos előkészítésére volt tehát szükség, hogy az alkotmányos rendszerrel szemben támasztott igényeket a kormány e téren is kielégíthesse.

A fokozatos átmenet jelszava alatt megindult szervezési munkálatok célja nem volt és nem lehetett más, mint az alkotmányos időszak beálltával talált országos pénzügyi- és pénzügyi kerületi igazgatóságok ügykörének azt a részét, a mely az ujonnan fölállított ministerium hatáskörébe be nem olvadt, az új kir. pénzügyigazgatóságok kezében egyesíteni. Első lépés volt erre a budai országos pénzügyigazgatóság megszüntetése és az akkor már „*magyar királyi pénzügyi felügyelőségek*“ név alatt működő kerületi pénzügyigazgatóságok hatáskörének és ezzel felelősségének kiterjesztése.

Ez 1867 augusztusban megtörténvén, az új területi beosztás és hatáskör szervezeti munkálatai annyira előhaladtak, hogy már 1868 első felében kezdetét vette a tervbe vett középfokú hatóságoknak: az új pénzügyigazgatóságoknak fölállítása. Így 1868 április 24-én a 2 erdélyi, augusztus 1-ével pedig a 14 anyaországi új pénzügyigazgatóság már megkezdte működését és a mai pénzügyigazgatóságoknak ezen első alkotmányos elődei, saját területeiken, a volt pénzügyi felügyelőségek teendőin kívül, csekély megszorításokkal, az országos pénzügyigazgatóságoknak engedélyezett hatáskörrel ruháztattak föl.

Ekkor került a volt országos pénzügyigazgatóságok munkakörének az a része, mely a szorosán vett pénzügyi igazgatásra, azaz: az egyenes és közvetett adók, a jövedékek és illetékek kezelésére vonatkozott — az alkotmányos felelősségből folyó némi megszorítással — a pénzügyigazgatóságok hatáskörébe és ekkor választatott el az államjavakból származó magángazdasági jellegű államjövödelmek kezelése is, az új pénzügyigazgatóságok ügykörébe utalt egyéb állami bevételek kezelésétől — holott annak előtte mindkét munkakör az országos pénzügyigazgatóságok kezében futott össze.

Ily előzmények után egészítettett ki a pénzügyigazgatóságok szervezete: az 1875. évi XXV. t.-cz.-kel az illetékkiszabási hivatalok és az 1876. évi XV. t.-cz.-kel az adófelügyelői intézmény felállításával, mely állapot azután 1889-ig lényegében változatlan is maradt.

A kir. pénzügyigazgatóságok mai szervezetét az 1889. évi XXVIII. t.-cz. állapítja meg.

Az 1889. évben a pénzügyi igazgatás teendőit: 16 pénzügyigazgatóság, 50 illetékkiszabási hivatal és 69 kir. adófelügyelő látta el. Ezek közül az 1889. évi XXVIII. t.-cz. 37. §-a, a főváros különleges viszonyaira való tekintettel, továbbra is fentartotta a székesfővárosi kir. pénzügyigazgatóságot, a kir. adófelügyelőt és a központi

dij- és illetékkiszabási hivatalt, ellenben a többi 132 hatóság és hivatal helyett, egyelőre 57 pénzügyigazgatóság lön szervezve.

E hatóságok látják el ezen idő óta a régi pénzügyigazgatóságok, adófelügyelők és illetékkiszabási hivatalok összes teendőit, a közvetlenül lerovandó illetékek kiszabásának kivételével, melyeket az 1889. évi XXVIII. t.-cz. 17. §-a — részben ugyan a pénzügyigazgatóságok e célra kijelölt szakközegének rendszeres felülvizsgálata mellett — a kir. adóhivatalokra ruházott át.

Az idézett törvény 3. §-a kimondotta, hogy lehetőleg minden vármegyei törvényhatóság részére külön pénzügyigazgatóság állítandó fel, minthogy azonban a törvény ezen rendelkezése 1889-ben nem volt teljes mértékben végrehajtható, e hiány fokozatosan akként pótoltatott, hogy:

- 1893-ban: Szilágy,
- 1894-ben: Ung,
- 1895-ben: Csanád,
- 1896-ban: Pozsega,
- 1897-ben: Komárom,
- 1898-ban: Besztercze-Naszód,
- 1900-ban: Hont,
- 1902-ben: Belovár-Kőrös,

1904-ben pedig Kis-Küküllő vármegyében állított fel külön pénzügyigazgatóság.

Nincs még külön pénzügyigazgatóságuk:

Csik, Esztergom, Fogaras, Liptó, Moson, Turóc és Ugocsa vármegyéknek, amelyek igényének kielégítése tehát a jövő feladata.

A pénzügyigazgatóságok szervezete az 1889. évi XXVIII. t.-cz. életbelépte óta mit sem változott.

De változott a központi díj- és illetékkiszabási hivatalé, amely oly fontos fejlődésnek indult, hogy az alól a függő viszony alól, amelyben az 1889. évi XXVIII. t.-cz. is meghagyta a székesfővárosi kir. pénzügyigazgatóság alatt, 1895. évben függetlenítve lett és ez időszert, fegyelmi hatásköre korlátozásától eltekintve, teljesen önálló és a pénzügyigazgatóságok szervezetének megfelelő ügyvitellel bíró hatóság.

Lényeges szervezeti átalakulás ment át a székesfővárosi kir. adófelügyelőség is.

A főváros közigazgatása ugyanis kerületi rendszeren alapul, e mellett a kir. adófelügyelőség összpontosított formájában, a főváros rohamos fejlődése következtében hovatovább oly nehézkesnek bizonyult,

hogy fontos feladatának már nem volt képes megfelelni, miért is szükségesnek mutatkozott közvetlenebb kapcsolatot létesíteni a városi kerületi közigazgatás és a székesfővárosi kir. adófelügyelőség között.

Ezért a székesfővárosi kir. adófelügyelőség az 1898. év folyamán decentralisáltatott, még pedig akként, hogy a kir. adófelügyelő személyes vezetése mellett, a központi kezelést igénylő ügyek ellátására egy központi osztály szerveztetett, melyhez a behajtási osztály is tartozik. Ezenkívül nyolcz külön kerületi adófelügyelői osztály állított fel, még pedig egy, a budai oldal 3 közigazgatási kerülete és hét a pesti oldalon fekvő 7 közigazgatási kerület részére. Ezen új szervezet segítségével a székesfővárosi kir. adófelügyelőség, az ügykezelés egyszerűsítése, az ügyhátrálékok apasztása, az adókivetés helyesebb foganatosítása és a bevételek biztosítása körül oly eredményeket ért el, amelyek az előzőknél jóval kedvezőbbek és az adóügyi kezelés határozott javulását jelentik, valamint igazolják azt is, hogy a felállított adófelügyelői kerületi osztályok annak a várakozásnak, amelyek felállításukhoz fűződtek, teljesen megfelelnek.

Hogy a kir. pénzügyigazgatóságok, adófelügyelő és központi díj- és illetékkiszabási hivatal költségvetése mekkora volt az 1889-iki szervezés idején és hogy ezek szükséglete miként fejlődött az utolsó évtizedben, azt — mellőzésével a beruházásoknak és az 1902: III. t.-cz. végrehajtására 1903. évben előirányzott átalányösszegnek, mint rendkívüli kiadásoknak — a következő táblázat tünteti fel:

Év	Pénzügy- igazgatóságok költségvetése koronákban	Ebből személyi kiadás		Ebből dologi kiadás	
		koronákban	%-ban	koronákban	%-ban
A szervezés- kor	4,451.802	3,600.908	80.9	850.894	19.1
1895	5,747.514	4,732.322	82.3	1,015.192	17.7
1896	5,900.512	4,886.546	82.8	1,013.966	17.2
1897	6,144.986	5,076.210	82.6	1,068.776	17.4
1898	6,299.038	5,242.392	83.2	1,056.646	16.8
1899	5,994.670	5,066.176	84.5	928.494	15.5
1900	6,185.382	5,220.888	84.4	964.494	15.6
1901	6,215.847	5,271.955	84.8	943.892	15.2
1902	6,242.953	5,276.091	84.5	966.862	15.5
1903	6,206.724	5,265.062	84.8	941.662	15.2
1904	8,105.205	6,812.361	84.0	1,292.844	16.0

Megjegyzendő, hogy e kimutatásban — az állami költségvetés ily berendezése következtében — a pénzügyigazgatóságok mellé rendelt számvevőségek költségei is bentfoglaltatnak, sőt az 1904. évi szembetünő emelkedést, kizárólag az 1902. évi III. t.-cikkkel államosított vármegyei számvevőségek költségeinek az állami költségvetésbe első ízben történt részletes beállítása okozta.

Felöleli e kimutatás, de csak az 1898. évig bezárólag — az 1899. év óta külön költségvetési czim alatt szereplő — földadónyilvántartási biztos és kataszteri irattárt kezelő irodatiszti személyzet szükségleteit is.

E táblázatból látható az is, hogy mily arányban oszlottak meg az évi kiadások a személyi és dologi szükségletek között.

A személyi kiadások emelkedő irányzatának oka: az illetményeknek az 1893. évi IV. t.-cz. fokozatos végrehajtása következtében való folytonos javulása, másrésről pedig az volt, hogy a dologi kiadások okszerű takarékoszággal a lehető legalacsonyabbra szállítottak le.

A kir. pénzügyigazgatóságoknál, adófelügyelőnél és központi díj- és illetékiszabási hivatalnál szervezett fogalmazási, kezelési és szolgai állások számát az 1889-iki szervezés idején, és azok fejlődését az elmúlt tíz év alatt, az alábbi táblázat tünteti fel. E táblázatban mint tényleg a pénzügyigazgatóságnál működő munkaerők: a földadónyilvántartási biztosok és kataszteri irattárt kezelő irodatisztek is számba vétettek, ámbár költségvetési szükségleteik --- mint ezt már jeleztük — 1899 óta a pénzügyigazgatóságok költségvetésében nem szerepelnek.

Az állami végrehajtók, ha nincsenek adóvégrehajtás céljából külszolgálatban, a fogalmazási szakban működnek, éppen ezért vettük őket ott számításba, ellenben a 13 állami becsüs mint kezelési alkalmazott szerepel.

Év	A fogalmazási szakban működők száma	A kezelési szakban működők száma	Hivatalsszolgák száma
A szervezéskor	978	274	158
1895-ben	1.042	277	160
1896-ban	1.062	280	162
1897-ben	1.074	299	194
1898-ban	1.084	314	194
1899-ben	1.109	344	202
1900-ban	1.127	353	205
1901-ben	1.131	355	205
1902-ben	1.131	355	205
1903-ban	1.135	358	206
1904-ben	1.138	361	299

Azt, hogy a fogalmazási szakban működők mily arányban oszlottak meg az egyes fizetési osztályok között — vagyis, hogy ezen személyzet előléptetési viszonyai milyenek voltak a szervezés idejében és az elmúlt évtized alatt, azt a következő táblázat mutatja:

A fizetési osztály megjelölése	A fogalmazási szakban működők megoszlása a fizetési osztályok között, évenként és %-ban:										
	a szervezés-kor	1895	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902	1903	1904
V.	0.1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
VI.	1.6	1.5	2.0	2.3	2.8	3.1	3.2	3.2	3.3	3.3	3.3
VII.	5.3	5.2	5.0	5.2	5.2	5.6	5.6	5.6	5.6	5.6	5.6
VIII.	24.6	22.7	22.8	22.7	22.6	22.2	22.2	22.1	22.2	22.4	22.5
IX.	42.7	22.7	22.8	22.7	22.6	21.8	22.2	22.8	23.0	23.1	23.1
X.	1.3	23.9	23.9	25.0	25.9	26.9	26.7	26.3	25.9	25.8	25.7
XI.	19.5	18.3	17.9	16.5	15.4	14.9	14.8	14.7	14.7	14.6	14.6
gyakornok	4.9	5.7	5.6	5.6	5.5	5.5	5.3	5.3	5.3	5.2	5.2
összesen	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Ezen táblázatból kitűnik, miként érvényesült a lefolyt évtizedben az a természetes törekvés, hogy az előmeneteli viszonyok, a magasabb állások szaporításával és a kisebbek apasztásával javíttassanak, a mi legjobban abban nyilvánul, hogy a VI. fizetési osztályu állások 1.5%-ról 3.3%-ra, a X. fizetési osztályu állások 23.9%-ról 25.7%-ra emeltettek, míg viszont a XI. fizetési osztályu állások 18.3%-ról 14.6%-ra apasztattak.

Hogy a magasabb állások szaporítása ily kis mértékű volt, annak kizárólagos oka az, hogy az 1893. évi IV. t.-cz. végrehajtása, t. i. a fizetési osztályok második és első fokozatainak betöltése, éppen 1896-tól 1900-ig volt folyamatban és évről-évre tetemes személyi kiadást okozott.

A pénzügyi kormány a magasabb állások szaporítását, a fent jelzett időponton túl, a legszigorubb takarékoság parancsoló követelményeire való figyelemmel, az előbbeni mérvben nem foganatosíthatta; ennek a kérdésnek a fenforgó szükséghez képest leendő megoldását azonban, különös figyelemmel a közigazgatás más ágazatában alkalmazott tisztviselők kedvezőbb viszonyaira, a jövőben gondos megfontolás tárgyává teendi.

Ez a helyzet az állami végrehajtóknál is, kik nemcsak közös létszámot alkottak a kir. adóhivatali személyzettel, de azokkal egyenlő elméleti képesítéssel is bírnak, sőt az ő vállaikra nehezedik a legter-

hesebb külszolgálat — az adóvégrehajtás — foganatosítása és e mellett számot tevő részt vesznek a kisebb fontosságú fogalmazási teendők ellátásában is. Ennélfogva mindenesetre komoly megfontolást érdemel, hogy a midőn a kir. adóhivatali személyzetnek 2%-a: a VIII-ik, 17%-a: a IX-ik, 21·1%-a pedig a X-ik fizetési osztályba van sorozva, akkor az állami végrehajtók érdekében nem lenne-e indokolt oly irányban intézkedni, hogy azok egyelőre legalább a X-ik fizetési osztályba nagyobb számban léphessenek elő.

Hogy a kezelési személyzet mint oszlik meg az egyes fizetési osztályok között, arról a következő táblázat tájékoztat:

A fizetési osztály megjelölése	A kezelési szakban működők megoszlása a fizetési osztályok között, évenként és %-ban:										
	a szervezés-kor	1895	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902	1903	1904
IX.	7·3	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
X.	15·7	22·1	22·2	21·4	20·4	18·9	18·7	18·6	18·6	18·7	18·8
XI.	66·4	68·4	68·4	68·5	70·1	69·8	70·3	70·4	70·4	70·4	70·4
gyakornok	10·6	9·5	9·4	10·1	9·5	11·3	11·0	11·0	11·0	10·9	10·8
összesen	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0

Itt is feltűnő a különbség a pénzügyigazgatósági kezelési személyzet mai helyzete és a szervezés idejében fennállott állapot között.

A szervezéskor a kezelési személyzet 7·3 %-a a IX. fizetési osztályig emelkedhetett, de az 1893. évi IV. t.-cz. rendelkezései folytán előmenetelük most már a X. fizetési osztályban végződik.

A kir. pénzügyigazgatóságoknak 1895—1903. évi tevékenységét a következő táblázat tünteti fel:

Év	Az ügyszer- számok száma	A hátrálék száma	A hátrálék %-ban	Egy fogalmazási munkaerőre esett átlag ügyszer- szám
1895	3,250.427	186.257	5·73	3.119
1896	3,391.717	175.432	5·17	3.193
1897	3,704.851	272.435	7·34	3.450
1898	3,685.915	189.650	5·14	3.400
1899	3,979.038	218.076	5·48	3.587
1900	4,144.007	176.942	4·27	3.709
1901	4,093.767	158.635	3·87	3.619
1902	4,196.450	209.614	4·97	3.710
1903	3,846.990	79.002	2·05	3.389

Kétségtelen bizonyítékát adják ezek az adatok annak, hogy a pénzügyigazgatósági személyzetet — eltekintve a hivatását képező igen fontos és évenként 44.000—72.000 munkanap között váltakozó külszolgálatról — mily nagy és évről-évre emelkedő munka feldolgozása terhelte.

Az e tekintetben 1903. évben észlelhető csökkenés csak a törvényen kívüli állapotnak tulajdonítható, mert az adóbehajtás ez évben 7 hónapig szünetelt, a minek folytán a pénzügyigazgatóságok teendői is lényegesen csökkentek. Az 1904. évben azonban annál érezhetőbb lesz a munkatorlódás, habár ez évben fog először mutatkozhatni hatása azoknak az életbe léptetett intézkedéseknek is, a melyek az ügyszámok lehető apasztását célozták és a melyek tekintetében különben még most is érdemleges tárgyalások folynak.

A pénzügyigazgatóságok ügyhátráléka a kimutatás tanúsága szerint a 7·34%-ot sohasem haladta meg, sőt az 1903. évben 2·05%-ra esett le és remélhető, hogy ez az állapot most már állandóan fenn lesz tartható. Maga az a tény, hogy 1903-ban a kimutatásban szereplő 67 hatóság ügyhátráléka 79·002 darabra rugott — a mi 7—8 napi befolyásnak felel meg — fényes bizonyítéka az ügymenet kifogástalan gyorsaságának.

Hogy pedig a fogalmazási személyzet állandóan, komolyan el volt munkával foglalta, az kitűnik abból, hogy egy-egy munkaerőt évenként átlag 3.119—3.710 ügydarab elintézése terhelte, az évente 41—64 napra rugó külszolgálaton kívül és eltekintve attól, hogy 67 hatóságról lévén szó, a vezetés és felülvizsgálat is, közel 200 tisztviselő munkaidejét vette állandóan igénybe.

De a közzétett adatokból az is kitűnik, hogy a míg a pénzügyigazgatóságok ügyforgalma 1895 óta — még a törvényen kívüli állapot következtében rendkívül kedvezően alakult 1903. évvel szemben is — 18·3%-al emelkedett, addig a fogalmazási személyzet létszáma, ezen idő alatt mindössze csak 9·2%-al szaporított, a mi kétségtelen bizonyítéka annak a legszélsőbb takarékoságnak, a mely ezen a téren érvényesült és annak a kettőzött buzgalomnak, a melylyel a személyzet teendőit ellátta.

Nagyban hozzájárult a tisztviselő kar munkakedvének emeléséhez megélhetési viszonyainak folytonos javítása és az előmenetele tekintetében — évek hosszú sora óta követett méltányos és igazságos — azon eljárás, hogy a kinevezéseknél kizárólag az igényjogosultak ranghelye, szolgálati érdemei s alkalmazhatósága vétetett figyelembe,

eltekintve a kivételes elismerést érdemlő esetekben indokolt, sőt buzditólag is ható soronkívüli előléptetésektől.

Gondoskodás történt arról is, hogy a ministerium, a személyzet képességeiről és tevékenységéről, személyes tapasztalatok útján is állandóan tájékozva legyen. A pénzügyigazgatóságok ügykezelésének és tevékenységének saját közegei útján való helyszíni ellenőrzése és felülvizsgálata ugyanis mindenkor egyike volt a ministerium legfőbb teendőinek.

Ilyen — a pénzügyigazgatóságok egész működési körét felölelő — általános ügykezelési vizsgálat, az elmúlt tíz évben összesen 90 esetben tartatott.

Ezek a vizsgálatok — melyek közül nem egy, sajnos, súlyosabb bajokat tárt fel és erélyes intézkedéseket tett szükségessé — nagyban hozzájárultak a pénzügyigazgatóságok működésének megbízhatóvá, egységessé és gyorsá tételéhez.

Hogy ezen általános központi vizsgálatok is egységes rendszerűek lehessenek, 1902. évben — több évi tapasztalat és tanulmány alapján — ugynevezett „Leletjegyzőkönyv“ adatott ki, a mely 171 szakszerű kérdés alakjában, a pénzügyigazgatóságok egész tevékenységi körét felöleli és a míg egyrésztől kijelöli azt az utat, a melyet követve, a ministeri kiküldött figyelmét egyetlen lényeges körülmény sem kerülheti ki a vizsgálat folyamán, addig másrésztől hathatós eszköze a kir. pénzügyigazgatóknak is, hogy ugyanezen a szakszerű alapon, saját hatóságuk működését, esetenként, önmaguk is ellenőrizhessék.

Ezen leletjegyzőkönyv egyik kiegészítő része, a ministeri kiküldöttek a megvizsgált hatóság személyzetére vonatkozó külön jelentése, a mely azután az illetők főnöki minősítésével összevetve, megközelítőleg minden alkalmazott valódi képességei felől tájékoztat.

Azt a számbaveendő fontos tény, hogy minden egyes pénzügyigazgatóságot, hányféle és mily terjedelmű fontosabb teendő ellátása terheli és azt, hogy ezek ellátására a pénzügyigazgatóságok egyenként milyen és mekkora számú munkaerővel és mily pénzerővel — költségvetési hitelekkel — rendelkeznek, 1899 óta a ministerium a „Pénzügyigazgatóságok törzskönyvé“-ben tartja állandóan nyilván. E törzskönyvben minden pénzügyigazgatóságnak külön lapja van, a melyen évenkénti sorrendben feljegyeztetnek az összes fontosabb adatok, úgy, hogy minden pénzügyigazgatóság fejlődése állandóan figyelemmel kísérhető.

Hogy pedig az egyes pénzügyigazgatóságok teendői és szükségletei, kölcsönös összehasonlítás segítségével mérlegelhetők legyenek, ezen törzskönyv évi adatai évenként egy kimutatásban is össze-síttetnek, a mely összesítés azután, a munkaerők és hitelek szétosztásánál az egyes pénzügyigazgatóságok tényleges igényei felől valójában számtani pontossággal tájékoztat.

Azt a körülményt, hogy az ezen statisztikai adatokból levont következtetések a gyakorlati élet követelményeivel is megegyeznek-e, a központi vizsgálatok a helyszínen minden esetben ellenőrzik s az eddigi négy éves tapasztalat megbízhatóságukat máris kétségen kívül helyezte.

Úgy maga a törzskönyv, mint a belőle évenként készült törzskönyvi összeállítás felőleli még a pénzügyigazgatóságok évi munkaeredményének kimutatását is, sőt az iránt is tájékoztat, hogy minden pénzügyigazgatóságnál külön az egyenesadók, illetékek és közvetett adók, mily fontosságuak voltak és a vonatkozó évben miként lettek ellátva.

Az ekként összegyűjtött adatokból szerzett tapasztalatok azután a következő években nemcsak hogy gyakorlatilag érvényesíttetnek, de — mivel a tett intézkedések hatása már a legközelebbi törzskönyvi összeállításban szemmel látható — ez a módszer mintegy automaticæ vezet reá, minden egyes pénzügyigazgatóság legközelebb orvoslást igénylő hiányaira.

Ezen intézkedéseken kívül, a melyek már vagy életbe léptek, vagy életbe lépésük küszöbén állanak, ez idő szerint tanulmány tárgyát képezik:

a pénzügyigazgatóságok irattárának selejtezésére vonatkozó részletes utasítás mikénti elkészítése;

a mesterséges ügyszámszaporítás lehető kiküszöbölése czéljából, a be nem ígdatandó ügyek jegyzékének pontos megállapítása;

a használatban levő elintézési tervezetminták — blanketták — egységessé és kötelezővé tétele, aminek segítségével az ügyek elintézése egyszerűbbé, gyorsabbá és egyöntetűbbé, valamint szakszempontról is szabályosabbá és tökéletesebbé fog válni s végül;

a pénzügyigazgatóságokhoz intézett rendeletek tárát képező 30 kötetnyi „Pénzügyi Közlöny“ tartalmának gyökeres revisiója és a közel 7—8.000 rendeletnek egymással s a vonatkozó törvényekkel leendő kapcsolatba hozása.

3. Számvevőségek.

Az ország kormányzásának önállósításával és a függőben volt pénzügyi főkérdések szerencsés megoldásával, szükségessé vált a magyar kormányzat számviteli közegeit rendszeresíteni.

A volt budai országos pénzügyigazgatóság oldala mellé, közvetlenül a magyar felelős kormány kinevezése előtt, még a korábban fennállott kormány által szerveztetett Ő Felségének 1866 november 21-én kelt legfelső elhatározása folytán az a számvevőosztály, melynek 1867 január 1-től kezdve a szervezés alkalmával kiadott utasítás értelmében, az államadóssági, továbbá a szakbiralmi ügyeken kívül, az összes pénzügyi számvevői szolgálatot utolsó fokban kellett teljesítenie.

Ezenkívül, az 1867 előtti kormány hasonló ügy- és jogkörrel még két számvevőosztályt szervezett. Egyet Nagy-Szebenben, a másikat pedig Zágrábban.

E számvevőosztályok 1867. év végéig változatlanul folytatták működésüket.

A pénzügyminister a számviteli elvek megállapítására s a számvevői szolgálat beosztására vonatkozólag az 1867. év folyamán tette meg javaslatát.

E javaslatot Ő Felsége 1867 december hó 3-án kelt legmagasabb elhatározásával helybenhagyván, az abban megállapított elvek értelmében a m. kir. pénzügyministerium összes számvitele Budán összpontosult, az 1867. év végéig fennállott számvevőosztály pedig megszűnván a budai országos pénzügyigazgatóságnak számvevőosztálya lenni, a pénzügyministerium számvevőségebe olvadt be.

Ebből kifolyólag a számvevőség

- a) a budget és főkönyv,
- b) a vasuti kölcsön,
- c) a földtehermentesítési,
- d) a határvám,
- e) a fogyasztási adó-, lottó- és birság-alap,
- f) dohány,
- g) illetékügyi,
- h) bánya- és sóügyi osztályokkal szaporított.

A *c)–h)* alatt említett ügyek 1867. év végéig összpontosítva Bécsben kezeltettek, a pénzügyek különválasztása folytán azonban 1868 januártól kezdve, az illető osztályok már Budán működtek és a szakbirálatot nemcsak a szűkebb értelemben vett Magyarországra, hanem Erdélyre és Horvát-Szlavonországra és kiterjesztették.

A pénzügyigazgatóságok szervezete 1868 augusztus 1-től kezdve az anyaországban is életbe lépven, a számvitel megfelelő része, a pénzügyigazgatóságok mellé rendelt számvevőosztályokra bízott.

A pénzügyigazgatóságok, illetőleg az ezek mellé rendelt számvevőosztályok felállításával, a nagyszebeni számvevőosztály feloszlattatott, a zágrábi országos pénzügyigazgatóság melletti számvevőosztály pedig a pénzügyigazgatóságok számvevőosztályai számára kiadott utasítás hatáskörével akkori szervezetében meghagyatott és csak 1871-ben szerveztetett újból.

A Fiumében felállított pénzügyigazgatóság mellett egy számtiszt végezte a számvevőségi teendőket.

A sóhivatalok felállításával a pesti sóüzleti igazgatóság mellé számvevőosztály szerveztetett a sóhivatalok számvitelének ellenőrzésére.

E számvevőosztály utóbb, a sóüzleti igazgatóság feloszlásával, a pénzügyministeri számvevőség adó- és jövedéki számvevőségének egyik ügyosztálya lett.

A bányagazgatóságok mellé is szerveztettek számvevőosztályok, melyek mint számvevői segédközegek működtek.

A m. kir. jószágigazgatóságok mellett kirendelt számtisztek voltak.

A lottójövedéki hivatalok számvevőségi teendőit a budapesti lottóigazgatóság melletti lottószámvevőség látta el.

A m. kir. jószágigazgatóságok felállításától kezdve a m. kir. pénzügyministeriumban a számvevő szolgálatot hat különálló számvevőség teljesítette.

A bánya- és sóügyi számvevőség s a gazdasági és erdészeti számvevőség 1875. év végével feloszlattatott és helyettük az utalványozási joggal felruházott bányagazgatóságok, főbányahivatalok és jószágigazgatóságok mellé önálló számvevőosztályok állítottak fel, immár a pénzügyigazgatóságok mellé rendelt számvevőosztályokéval hasonló hatáskörrel.

Az 1870. évi XVIII. t.-cikk értelmében felállított a m. kir. állami számvevőségek. Ennek folytán a központi számvevőség főkönyvosztálya megszűnt.

Az időközi átalakulásokhoz képest a pénzügyministeriumban a számvevőségi szolgálatot az 1895. évben öt különálló számvevőség látta el és pedig:

- I. A központi számvevőség 4,
- II. A hitelszámvevőség 5,
- III. Az adó- és jövedéki számvevőség 7,
- IV. Az illetékügyi számvevőség 4,
- V. A fogyasztási adószakszámvevőség 5 osztályval.

A pénzügyministeri számvevőségnek illetően való átalakulásáig a külső számvevőségi szervezet is lényeges változásokon ment át.

Az 1875. évi XXV., majd az 1881. évi XXXIV. t.-cikk rendelkezésének folyamánként illetékkezelési számtisztai állások szerveztettek az adóhivatalokhoz, illetve a központi díj- és illetékkiszabási hivatalhoz.

Az 1876. évi XV. t.-cikk folytán az adófelügyelői intézményhez számvevőségi segédszemélyzet rendszeresített.

A m. kir. dohányjövedéki központi igazgatóság mellé az 1882. évben pénzügyministeri dohánybeváltási és dohánygyártási szakszámvevőosztályok rendeltettek ki.

A pénzügyi közigazgatás szervezetének változtatásáról szóló 1889. évi XXVIII. t.-cikk életbeléptetésével történt újjászervezés folytán az illetékkezelési számtisztek, valamint az adófelügyelői számvevőségi közegek kiestek a szervezethől.

A fentebb említett 1889. évi XXVIII. t.-cikk életbeléptével, az újonnan szervezett pénzügyigazgatóságok mellé külön-külön számvevőosztályok szerveztettek. A Budapest főváros területén továbbra is fentartott kir. adófelügyelőnél és központi díj- és illetékkiszabási hivatalnál azonban ekkor is csupán számvevőségi segédszemélyzet működött.

Az 1893. évi IV. t.-cikk rendelkezése értelmében a pénzügyministeri öt szakszámvevőség személyzete a pénzügyi, jogügyi, jószág, bánya- és a kataszteri igazgatóságnál, valamint a dohánygyáraknál alkalmazott számvevőségi tisztviselőkkel egy együttes létszámba foglaltatott.

Ezzel a számvevőségi szervezettel találkozott a pénzügyi kormány az 1895. évben.

Erre következőleg a budapesti és a temesvári jószágigazgatóságok feloszlattatván, illetőleg utóbbi az aradival egyesítettvén, az 1896. évi költségvetés során intézkedés történt, hogy a feleslegessé vált szám-

vevőségi állások megszűnjenek, illetve oda nyerjenek rendszeresítést, a hol munkaszaporulat állott be.

Az 1895. évben Makón, az 1897. évben pedig Komáromban új pénzügyigazgatóságok állítatván fel, ezen új pénzügyigazgatóságok mellé is számvevőségek rendeltettek.

Ugy az 1896, mint az 1897. és 1898. évben különös gondot fordított a pénzügyi kormány arra, hogy az 1893. évi IV. t.-cikk vonatkozó rendelkezésének fokozatos végrehajtása mellett, az egy létszámba tartozó számvevőségi állások a fizetési osztályok különböző fizetési fokozatai közt aránylagosan osztassanak meg.

Az 1898. év elejével életbelépven az állami számvitelről szóló 1897. évi XX. t.-cikk, a pénzügyi kormány az ezen törvény valamint az annak végrehajtása tárgyában kiadott utasítás határozményaiiban kimondott szervezeti változásokat végrehajtotta.

Nevezetesen :

A pénzügyministeri számvevőség élére igazgatót állított, illetve annak teendőit a számvevőségi személyes ügyek előadójára bízta, annak hatáskörét szabályozta s kijelölte állandó helyettesét.

A törvény a ministerium rendelkezésére álló számvevőségi szervezetet „számvevőség“-nek nevezvén, annak egyes részeit a számvevőség elnevezés többé meg nem illethette.

Ehhez képest a központi szervezet egésze „m. kir. pénzügyministeri számvevőség“, alsóbb tagozata pedig „csoport“ új elnevezést kapott s új beosztást nyert, melynek során a volt adó- és jövedéki számvevőség, teendőinek természete szerint, kettéválasztott.

Ennek megfelelően a pénzügyministeri számvevőség, a számvevőségi igazgatóval az élén, a következő tagozatot nyerte :

I. Központi csoport, melyhez tartozik :

- a) Budget- és közigazgatási-,
- b) Számfejtő-,
- c) és d) két Forgalmi osztály,
- e) Birtokeladási és kölcsönök osztálya.

II. Hitelügyi csoport, ehhez tartozik :

- a) Földtehermentesítési és regale váltsági-,
- b) Szőlődézsma és maradvány-irtvány földváltsági-,
- c) Járadéki osztály,
- d) Vasuti, sorsolási, vizszabályozási és egyéb kölcsönök osztálya.

III. *Illetékügyi csoport*, hozzá tartozik a teendők szerint elkülönítve négy osztály.

IV. *Egyenes adóügyi csoport*, a teendők szerint három osztálylyal.

I. *Jövedéki csoport*, hozzátartozik a

a) Határvám,

b) Határvám, dohány- és lottójövedéki,

c) Bányászati, sójövedéki és gazdasági osztály.

VI. *Fogyasztási adóügyi csoport*, teendői szerint öt osztálylyal.

Az egyes csoportok élén mint főnökök pénzügyi tanácsosok, az osztályok élén mint vezetők részint számtanácsosok, részint számvizsgálók állanak. A pénzügyi kormány gondoskodása tárgyává tette azonban, hogy a szervezett 26 osztály mindegyike számtanácsos vezetésére bizassék.

A lottójövedék iránti 1868. évi XV. t.-cikket módosító 1897. évi VII. t.-cikk a számsorsjátékot megszüntetvén s az osztállysorsjátékot hozván be, a temesvári és nagyszebeni lottóhivatalok felosztatásával megszűnt a lottószámvevőségi kirendeltség.

Az állami hidak felügyelősége mellé számvevőségi kirendeltség szerveztetett.

Az 1897. évi XX. t.-cikk és az ennek végrehajtása tárgyában kiadott utasításban meghatározott teendőknek miként való ellátása iránt követendő eljárás szabályozása során a külső „számvevőosztályok“ „számvevőség“ elnevezést nyertek, a vezetéssel megbízott tisztviselők pedig feljogosítottak, hogy a „számvevőségi főnök“ elnevezést használják. A külső számvevőségek személyzete személyes ügyeire nézve a pénzügyminister közvetlen rendelkezése alá helyeztetett.

A m. kir. dohányjövedéki központi igazgatóság mellé kirendelt pénzügyministeri dohánybeváltási és dohánygyártási szakszámvevő osztályok megszüntetésével, 1898. évi április hó 1-től „a m. kir. dohányjövedéki központi igazgatóság mellé rendelt számvevőség“ elnevezéssel, az egész dohányjövedékre nézve végzendő közigazgatási számvevőségi szolgálat, számfejtés, könyvelés és szakbirálat ellátására, számvevőség lett szervezve.

Az 1899. évben a budapesti kincstári jogügyigazgatóság számvevősége a számviteli törvény rendelkezésének megfelelő szervezetet nyert; az állami jószágok kezelésében beállott változások következtében pedig az aradi jószágigazgatóság mellé rendelt számvevőség a földmívelésügyi ministerium hatósága alá került.

A kereskedelmi kettős könyvelési rendszernek a vasművekre történt kiterjesztésével, a vasmű számvevőségek mint ilyenek megszűnván, azok összes személyzete a felállított műszaki könyvelőségekhez osztatott be.

Az 1898. évi XVI. és XVII. t.-cikkek életbeléptével a pénzügyministeri számvevőség „Fogyasztási adóügyi csoport“-ja az 1899. évi április 1-ével további két osztálylyal szaporított, ideiglenesen két csoportra osztatott, majd az 1899. évi XVII. és XXV. t.-cikkek életbelépte folytán 1899. évi szeptember 1-ével ismét 1 osztálylyal szaporítottván, ez alkalommal végleg kettéválasztatott s egyik része a „Fogyasztási adóügyi csoport“ elnevezést megtartva, a másik rész „Szeszadóügyi csoport“ elnevezéssel a pénzügyministeri számvevőség 7-ik csoportja lett 4 osztálylyal.

Az 1900. évi költségvetés során, a számviteli törvény 86. §-ában foglalt rendelkezés folyományaként, az állami nyomda igazgatósága, valamint a budapesti állami hidak felügyelősége mellé, az addigi kirendeltségek helyett, önálló számvevőségek állítottak s az ipolysági új pénzügyigazgatóság mellé is számvevőség lett szervezve.

Az 1902. évben a kolozsvári kataszteri igazgatóság számviteli teendőinek ellátása a kolozsvári pénzügyigazgatóság mellé rendelt számvevőség feladatává tétetett.

Belovárt új pénzügyigazgatóság állíttatván fel, e mellé is számvevőség szerveztetett.

A pénzügyigazgatás terén 1903. év elejéig kialakult új számvevőségi szervezethez képest:

a pénzügyministeri számvevőség 28 osztályból álló 7 csoportban működik, továbbá külön-külön számvevőség van rendelve:

a pénzügyigazgatóságok, a fő- és székvárosi adófelügyelő, a központi díj- és illetékkiszabási hivatal, a jogügyi igazgatóság, a dohányjövédéki központi igazgatóság, a bányai igazgatóságok, a főbányahivatalok, a körmöczi pénzverőhivatal, az állami nyomda és a budapesti állami hidak mellé.

A vármegyék pénztári és számvevőségi teendőinek ellátásáról szóló 1902. évi III. t.-cikk 1903. évi január hó 1. napjával életbelépén, e törvénycikk rendelkezéseinek végrehajtása új teendők mellett, új szervezetet illetve intézményeket és jelentékeny nagy személyzetet illesztett be a pénzügyigazgatás körében már is terebélyessé fejlődött számvevőségi szervezethez.

E törvény életbeléptének napjával, az 1886. évi XXI. t.-cikk 67. §-a alapján rendszeresített összes pénztári és számvevőségi állások a vármegyei törvényhatóságoknál megszűnván, a vármegyék központi és gyámpénztári teendőit a kir. állampénztárak (adóhivatalok) végzik, a vármegyei központi számvevőségi teendőket pedig a gyámügyi számvevői teendőkkel együtt, az alkalmazásban volt vármegyei számvevőségi tisztviselők beolvasztásával megerősödvé, a kir. pénzügyigazgatóságok mellé rendelt számvevőségek, illetve azokban a vármegyékben, melyeknek székhelyén kir. pénzügyigazgatóság nincs, az illetékes pénzügyigazgatóság mellé rendelt számvevőségtől kirendelendő közegek látják el, a járási számvevői teendők ellátására pedig fokozatosan, de lehetőleg 3 éven belül, megfelelő számú járási számvevői állások szervezendők.

A pénzügyi kormány 1903. év elejével összesen 714 volt vármegyei pénztári és számvevőségi tisztviselőt, továbbá 100 hivatalszolgát illetve hajdut vett át. Ezek sorából a vármegyék központi és a gyámpénztári teendőinek ellátására a kir. állampénztárakhoz illetve adóhivatalokhoz 100, majd pedig további 50, összesen 150 tisztviselőt osztván be, a pénzügyigazgatóságok mellé rendelt számvevőségeknél ideiglenesen 564 tisztviselőt és 100 hivatalszolgát helyezett el.

Ez alkalommal Csik, Esztergom, Fogaras, Kis-Küküllő, Liptó, Moson, Turócz és Ugocsa vármegyékre, mint olyanokra nézve, melyeknek területén kir. pénzügyigazgatóság nincs, továbbá Bars- és Csongrád vármegyék székhelyére, hol a pénzügyigazgatóság nem a vármegye székhelyén van, számvevőségi kirendeltségeket szervezett és pedig az illetékes kir. pénzügyigazgatóságok mellé rendelt számvevőségek kirendeltségeként:

1. Csik-Szeredán,
2. Esztergomban,
3. Fogarason,
4. Dicső-Szt-Mártonban,
5. Liptó-Szt-Miklóson,
6. Magyar-Óváron,
7. Turócz-Szt-Mártonban,
8. Nagy-Szölösön,
9. Aranyos-Maróton és
10. Szentesen.

A járási számvevői intézmény fokozatos életbeléptetése céljából, az 1903. évben egyelőre 16 vármegye területén szándékozott a kormány

járási számvevőket felállítani, ehhez képest az 1903. évi költségvetési előirányzatba 143 ilyen állás lett felvéve. A parlamenti viszonyok folytán ez az intézmény az 1903. évben életbeléptethető nem lévén, csupán a Pest-Pilis-Solt- és Kis-Kunvármegye területén előzőleg is alkalmazva volt 16 ily számvevő működhetett e téren.

A pénzügyi kormány gondoskodni kívánt a vármegyei számvevőségek államosítása folytán átveendő volt vármegyei alkalmazottak személyi járandóságainak és dologi kiadásainak fedezéséről, mely célból az 1903. évi költségvetés során egyelőre átalányként 1,713.000 Kt vett fel és pedig a személyi járandóságok fedezésére a tényleges állapotnak megfelelően . . . . . 1,662.654 K 20 f,
kiküldetések költségeihez képest . . . . . 27.229 „ 80 „
dologi kiadásokra . . . . . 100.000 „ — „
143 járási számvevői állás félévi személyi járandóságaira és dologi kiadásainak fedezésére . . . . . 183.596 „ — „
összes szükségletként . . . . . 1,973.480 K — ft.

Ebből levonva a vármegyei pénztári tisztviselők személyi járandóságai és dologi kiadásaira az adóhivatalok czimén előirányzott . . . . . 260.000 K — ft,
a volt vármegyei számvevőségi alkalmazottak átvétele folytán új szükséglet gyanánt . . . . . 1,713.480 K — f
mutatkozik, miből illetve a fenti . . . . . 1,973.480 K — f
kiadási többletből leszámítva azt az . . . . . 1.555.424 „ — „
összeget, melylyel a vármegyék eddigi állami javadalmazása az államosítás folytán csökkentetett, mint tényleges új kiadás összesen . . . . . 418.056 K — f
mutatkozik.

A fenti költségvetési előirányzat keretében történt meg a rendelkezési állapotba helyezett s ideiglenes szolgálattételre a kir. pénzügyigazgatóságok mellé rendelt számvevőségekhez beosztott volt vármegyei tisztviselőknek, a pénzügyi állami szolgálatba való végleges átvétele, illetve a pénzügyi számvevőségi szervezetbe való beillesztése az alábbiak szerint.

Az átvett 714 állásból a számvevőségi teendők ellátására kiszakított 564
állásra alkalmazottak közül, időközben elhalt, illetve a vármegyék rendelkezésére visszabocsátott 105
tisztviselő, elhelyezésre várt tehát . . . . . 459 egyén.

Ezek sorából a fogalmazói karba kineveztetett	4	egyén,
a számvevőségekhez	455	„
és pedig az utóbbiak közül pénzügyi számtanácsossá	14	„
pénzügyi számvizsgálóvá	80	„
pénzügyi számellenőrre	153	„
pénzügyi számtisztte	186	„
pénzügyi számgyakornokká	22	„
A számvevőségeknél maradt	564	
tisztviselői állásból végleg megszüntettetvén	30	állás,
a pénzügyigazgatóságok mellé rendelt számvevőségek tisztviselői személyzeti létszáma ekként	534	uj állással növekedett.

A vármegyéktől átvett 100 szolgai állásból 18-nak beszüntetésével, kinevezés útján betöltetett és a pénzügyigazgatóságok mellé rendelt számvevőségekhez engedélyeztetett 82 hivatalozgái állás.

A vármegyei számvevőségeknek és pénztári szolgálatnak az 1902. évi III. t.-cz. értelmében történt államosításával kapcsolatban az 1904. évi állami költségvetés során a következő számvevőségi állások rendszeresítettek;

- 35 számtanácsosi,
- 111 számvizsgálói,
- 100 számellenőri,
- 239 számtisztzi,
- 49 számgyakornoki és
- 82 szolgai állás, vagyis összesen:
- 534 számvevőségi tisztviselői és
- 82 szolgai állás.

Az ekként rendszeresített számvevőségi állások illetményeinek szükséglete . . . . . 1,037.938 Kt,
a tényleges állapotnak megfelelően az átvett
vármegyei tisztviselők személyi pótlékai pedig . . . . . 62.590 Kt
tesznek ki.

Az 1902. évi III. t.-czikk 2. §-a akként rendelkezvén, hogy a pénzügyminister a járási számvevői állásokat fokozatosan és a szükséghez mérten, lehetőleg azonban 3 év alatt szervezze, ehhez képest az 1904. évre további 143, összesen tehát 286 járási számvevő félévi illetménye fejében . . . . . 283.083 K
vétetett fel az állami költségvetésbe.

A most idézett törvényczikk végrehajtása során az illetmények fejében . . . . . 1,488.199 K többszükséglet mutatkozik.

Míthogy azonban ennek ellenében a dologi kiadások szükséglete . . . . . 1,361.818 Kval csekélyebb, a tulajdonképeni illetmény többszükséglet . . . . . 126.381 Kra rug.

A parlamenti viszonyok megfelelő alakulata folytán törvényerőre emelkedvén ugy az 1903. mint az 1904. évi állami költségvetés is, a pénzügyi kormány, a belügyi kormányval egyetértőleg, 1904. évi október hó 1-től kezdve, a járási számvevői intézményt Arad, Bács-Bodrog, Baranya, Bars, Bereg, Bihar, Brassó, Csik, Fogaras, Gömör-Kis-Hont, Háromszék, Heves, Hont, Hunyad, Kis-Küküllő, Kolozs, Krassó-Szörény, Liptó, Máramaros, Maros-Torda, Nagy-Küküllő, Nógrád, Pest-Pilis-Solt-Kiskun, Pozsony, Sáros, Szatmár, Szilágy, Temes, Torda-Aranyos, Torontál, Trencsén, Turócz, Ugocsa, Vas, Veszprém, Zemplén és Zólyom vármegyék területén életbeléptette és az ezen vármegyék területén működő járási főszolgabírákhoz a pénzügyminister egy-egy járási számvevőt nevezett ki, illetve osztott be.

Ez alkalomból összesen 272 tisztviselő illesztetett be a pénzügyigazgatás körében levő számvevőségi szervezetbe.

Az 1889. évi XXVIII. t.-czikk 3. §-ának fokozatos végrehajtása-képen az 1904. évben és pedig ugyancsak október hó 1-ével Dicsőszentmártonban külön pénzügyigazgatóság állítatván fel, a segesvári pénzügyigazgatóság mellé rendelt számvevőség dicsőszentmártoni kirendeltségének megszüntetésével, illetve a személyzetének beolvasztásával és megfelelő kiegészítésével, eme új pénzügyigazgatóság mellé is számvevőség szerveztetett.

A fent vázolt fejlemények után majdnem kétezer tisztviselőt magába záró tekintélyes nagy számvevőségi testület, az eddigi szervezeti beosztás mellett súlyos feladatot rótt a számvevőségek élére állított számvevőségi igazgatóra, illetve a számvevőségi igazgató teendőinek ellátásával megbízott előadóra.

Számolva ezzel a körülménnyel, a szerzett tapasztalatok alapján, a számvevőségi igazgatóhoz utalt ügyek szabatos és pontos ellátása érdekében, a pénzügyminister az állami számvitelről szóló 1897. évi XX. törvényczikk erre vonatkozó határozatainak megfelelőbb végrehajtásaként elrendelte, hogy a számvevőségi igazgató ügykörébe utalt

s esetleg még oda utalandó ügyek az 1904. évi október hó 1-től számítandó hatálylyal önállóan, főosztályi hatáskörrel ellátott „számvevőségi igazgatói osztály“-ban láttassanak el.

Eme új szervezéssel kapcsolatban még egy lényeges újítás lépett életbe. Rendelkezés történt ugyanis az iránt, hogy a ministeri számvevőségi tisztviselőkre nézve az 1897. évi XX. t.-cz. 92. §-a értelmében alakítandó I. foku fegyelmi bizottság ezentul a számvevőségi igazgató elnöklete alatt a ministeri számvevőség csoportfőnökeiből alkottassék össze.

Ez az intézkedés egy régen érzett hiányt pótolva arra szolgál, hogy a számvevőségi tisztviselők elleni fegyelmi eljárásnak legtöbbször számvevőségi szakismereteket igénylő anyaga, elsőfokulag a szakmához tartozók által bíraltassék el.

Ekként haladva az állami számvitelről szóló 1897. évi XX., valamint a vármegyék pénztári és számvvevőségi teendőinek ellátásáról szóló 1902. évi III. törvényczikk rendelkezéseinek végrehajtásában a pénzügyi kormány minden lehetőt megtett arra nézve, hogy a számviteli rendet, pontosságot és biztonságot szolgáló szervezet a maga egészében kiépülve terhes és felelősségteljes feladatának minden irányban megfelelni képes legyen.

A pénzügyministeri számvevőségnek, valamint az utalványozási joggal felruházott hatóságok és hivatalok mellé rendelt számvevőségeknek a fentiek szerint kialakult szervezetébe tartozó személyzetnek az utolsó 10 évre eső létszámviszonyait az alábbi két táblázat tünteti fel.

I. Pénzügyministeri számvevőség:

Sorszám	Hivatali állás	1895. év	1896. év	1897. év	1898. év	1899. év	1900. év	1901. év	1902. év	1903. év	1904. év
		1.	Osztálytanácsos	.	.	.	1	1	1	1	1
2.	Pénzügyi főtanácsos . . .	1	1	1	.	.	.	2	2	2	2
3.	Pénzügyi tanácsos	5	5	5	6	6	7	5	5	5	5
4.	Számtanácsos	23	24	24	26	24	27	27	27	27	27
5.	Számvizsgáló	63	63	63	66	59	65	65	65	65	65
6.	Számellenőr	117	119	119	99	92	99	100	100	99	99
7.	Számtiszt	76	77	77	98	91	101	101	101	100	100
	Összesen	285	289	289	296	273	300	301	301	299	299

II. Külső számvevőségek:

Sorszám	Hivatali állás	1895.	1896.	1897.	1898.	1899.	1900.	1901.	1902.	1903.	1904.
1.	Pénzügyi tanácsos . . .	3	3	3	3	4	4	4	4	4	4
2.	Számtanácsos	24	24	26	30	38	40	40	41	42	79
3.	Számvizsgáló	139	139	142	139	147	147	149	149	150	261
4.	Számellenőr	187	186	188	209	213	211	209	209	210	309
5.	Járási számvevő	.	.	.	.	.	.	.	.	.	286
6.	Számtiszt	230	229	230	209	211	212	214	218	218	457
	Összesen	583	581	589	590	613	614	616	621	624	1.396

E táblázatokból látható, hogy a pénzügyministeri számvevőség személyzeti létszámánál az utolsó 10 év alatt, a külső számvevőségekénél pedig 9 év lefolyása alatt vagyis 1903. év végeig szaporodásról alig lehet szó, sőt ha számításba vétetik az, hogy az ellátásra váró teendők mily óriási mérvben gyarapodtak, arra az eredményre jutunk, hogy a személyzet a teendők arányában nemcsak hogy nem növekedett, de sőt lényegesen apasztatott.

A személyzeti létszámnak nagyobb mérvű emelése főleg azért volt elkerülhető, mert az 1897. évi XX. t.-cz. végrehajtása iránti utasítás 232. §-ában foglalt határozmánynak pontos betartása mellett teljesített ügyviteli vizsgálatok során, a számvevőségi igazgató teendőinek ellátásával megbízott előadónak módja és alkalmá volt az ügymenet kívánalmi felől teljes tájékozottságot szerezni. Ez alapon azután részint a teendők megfelelő beosztása, részint pedig a rendelkezésre álló munkaerők teljesebb kihasználása érdekében oly intézkedések voltak tehetők, melyek mellett a szolgálat érdekeinek szem előtt tartásával a létszám a lehető legcsekélyebb mérvre volt szorítható.

A számba alig vehető csekély emelkedés a ministeri számvevőséget illetőleg, az 1898. évi XVI. és XVII., valamint az 1899. évi XVII. és XXV. t.-cikkekben foglalt határozmányok végrehajthatásában, a külső számvevőségeket illetőleg pedig, az 1889. évi XXVIII. t.-cikk értelmében több ujonnan felállított pénzügyigazgatóság mellé az 1897. évi XX. t.-cikk kívánalmainak megfelelően szükséges számvevőségek szervezésében találja magyarázatát és indokát.

A külső, nevezetesen pedig a m. kir. pénzügyigazgatóságok mellé rendelt számvevőségeknél, az 1904. évben jelentkező tekintélyes

létszámnövekedés már a vármegyék pénztári és számvevőségi teendőinek ellátásáról szóló 1902. évi III. t.-cz. rendelkezéseinek végrehajtásából folyik, s arányban áll a vármegyei központi számvevőségi, valamint a gyámügyi számvevői teendők ellátásának átvétele folytán lényegesen megszaporodott feladatok sikeres megoldhatóságának követelményeivel.

A fentiek egybevetéséből félreismerhetetlenül megállapítható az a tény, hogy a pénzügyi kormány a számvevőségi személyzet összlétszámát a megnövekedett ügyforgalom és a jelentékeny mérvben megsokasodott számvevőségi teendők daczára is, csupán abban a mérvben szaporította, a melyben arra tényleg és elengedhetetlenül szükség volt.

Az előmeneteli viszonyok javítását a pénzügyi kormány a számvevőségi személyzetet illetőleg is különös gondoskodása tárgyává tévén, azt a lehető költségkímélés szempontjából akként vitte keresztül, hogy az e célból szükségesnek látszó magasabb állásokat az alsóbb állásoknak megfelelő vagy legalább is megközelítő mérvben való apasztása árán rendszeresítette.

Az ez irányban tett intézkedések hü képét az alábbi táblázatok teszik szemlélhetővé.

I. Pénzügyministeri számvevőség:

Év	Fizetési osztály												Összesen	
	VI		VII		VIII		IX		X		XI		A rendszere- sített állások	
	Rendszerezített állások száma	A rendszerezített állások hány %-a	Rendszerezített állások száma	A rendszerezített állások hány %-a	Rendszerezített állások száma	A rendszerezített állások hány %-a	Rendszerezített állások száma	A rendszerezített állások hány %-a	Rendszerezített állások száma	A rendszerezített állások hány %-a	Rendszerezített állások száma	A rendszerezített állások hány %-a	száma	%-a
1895 . .	1	0.3	5	1.7	23	8.0	63	22.1	117	41.3	76	26.6	285	100
1896 . .	1	0.3	5	1.7	24	8.3	63	21.8	119	41.2	77	26.7	289	100
1897 . .	1	0.3	5	1.7	24	8.3	63	21.8	119	41.2	77	26.7	289	100
1898 . .	1	0.3	6	2.2	26	8.8	66	22.2	99	33.4	98	33.1	296	100
1899 . .	1	0.4	6	2.2	24	8.8	59	21.6	92	33.7	91	33.3	273	100
1900 . .	1	0.4	7	2.4	27	9.0	65	21.8	99	33.0	101	33.4	300	100
1901 . .	3	1.0	5	1.6	27	9.0	65	21.6	100	33.2	101	33.6	301	100
1902 . .	3	1.0	5	1.6	27	9.0	65	21.6	100	33.2	101	33.6	301	100
1903 . .	3	1.0	5	1.7	27	9.0	65	21.8	99	33.1	100	33.4	299	100
1904 . .	3	1.0	5	1.7	27	9.0	65	21.8	99	33.1	100	33.4	299	100

II. Külső számvevőségek:

Év	Fizetési osztály										Összesen	
	VII.		VIII.		IX.		X.		XI.		A rendszerezített állások	
	Rendszerezített állások száma	A rendszerezített állások hány %-a	Rendszerezített állások száma	A rendszerezített állások hány %-a	Rendszerezített állások száma	A rendszerezített állások hány %-a	Rendszerezített állások száma	A rendszerezített állások hány %-a	Rendszerezített állások száma	A rendszerezített állások hány %-a	száma	%-a
1895	3	0.5	24	4.1	139	23.8	187	32.1	230	39.5	583	100
1896	3	0.5	24	4.2	139	23.9	186	32.0	229	39.4	581	100
1897	3	0.5	26	4.4	142	24.1	188	31.9	230	39.1	589	100
1898	3	0.5	30	5.1	139	23.6	209	35.4	209	35.4	590	100
1899	4	0.7	38	6.2	147	24.0	213	34.7	211	34.4	613	100
1900	4	0.6	40	6.5	147	23.9	211	34.3	212	34.7	614	100
1901	4	0.6	40	6.5	149	24.2	209	33.9	214	34.8	616	100
1902	4	0.6	41	6.5	149	24.0	209	33.7	218	35.2	621	100
1903	4	0.6	42	6.7	150	24.0	210	33.7	218	35.0	624	100
1904	4	0.3	79	5.7	261	18.7	595	42.6	457	32.7	1.396	100

Nem lehet elzárkózni annak beismerése előtt, hogy a magasabb állások arányosítása a központi, nevezetesen a pénzügyministeri számvevőségnél ez ideig még nem volt oly mérvben keresztülvihető, hogy az előmeneteli viszonyokban itt észlelhető stagnatio megszüntethető lett volna. Remény van azonban arra, hogy a helyzet fokról-fokra a viszonyokhoz képest e tekintetben is javítható lesz.

A munkaképesség és a munka értékének fokozása érdekében a pénzügyi kormány közben is mindent megtett arra, hogy a ministeri számvevőség tisztviselők részint pénzbeli segély, részint pénzjutalom engedélyezése által a tényleges szükség és érdem szerint megfelelőbb támogatásban részesüljenek.

A ministeri számvevőségi tisztviselők helyzetének javítása érdekében tett intézkedések, az alábbi kimutatásból láthatólag, a személyi kiadásoknak a dologiakhoz való arányukat nézve, számottevő emelkedését eredményezték:

Év	A „Központi Igazgatás“ hitele kizárólag számvevőségeknél	Ebből személyi kiadás		Ebből dologi kiadás	
	koronákban	koronákban	%-ban	koronákban	%-ban
1895	808.582	800.982	99.1	7.600	0.9
1896	824.850	817.250	99.1	7.600	0.9
1897	827.290	819.690	99.1	7.600	0.9
1898	846.106	838.506	99.1	7.600	0.9
1899	816.032	808.432	99.1	7.600	0.9
1900	890.733	883.133	99.2	7.600	0.8
1901	898.927	888.327	98.8	10.600	1.2
1902	898.927	888.327	98.8	10.600	1.2
1903	827.388	818.388	98.9	9.000	1.1
1904	826.780	818.780	99.0	8.000	1.0

E táblázat szerint a „Központi Igazgatás“-nak a számvevőségeket illető hitele általában emelkedést mutat. Az utolsó két évről kimutatott s kerekszámban 827.000 illetve 826.000 K összhittel szemben az 1900., 1901. és 1902. évről kitüntetett s ugyancsak kerekszámban jelzett 890.000 illetve 898.000 K-val szemben mutatkozó cc. 70.000 K apadás ugyanis csak látszólagos, a mennyiben úgy az 1903., mint az 1904. évben, a

Napidíjak alrovatán . . . . . 30.000 K

Ruhailletmények alrovatán . . . . . 2.400 „

Jutalmak és segélyek alrovatán . . . . . 12.000 „

továbbá a hivatalszolgák illetményei fejében . 24.960 „

nem a „Számvevőségek“-nél, hanem a „Fogalmazási szak“-nál, illetve a gazdasági hivatal kiadásai közt mutattatott ki.

* * *

A számvevőségi szakban gyakornoki és tiszti állások rendszersítvék.

Az előirt elméleti képzettséggel bíró egyének felvétele ideiglenes s rendszerint gyakornoki minőségben történik.

A gyakornokok hosszabb időn át előbb csak jelöltekül alkalmaztattak.

Ezek eleinte tetszés szerinti, az 1889. év óta pedig körrendeletileg szabályozott vizsga alá vonattak, s csak azután neveztettek ki számgyakornokokká.

A véglegesítés s általában véve az előmenetel az 1883. évi I. t.-cz. értelmében az államszámviteltani államvizsgának két éven belül való letételétől függ.

A selmeczi bányászati és erdészeti akadémiának azok a növendékei, kik a szakiskolák egyikét az államszámviteltan hallgatásával együtt bevégezték és abból a szabályszerű félévi vizsgát letették, a bányaszámvevőségi szakra, — az államszámviteltani államvizsga külön letétele nélkül — teljes minősítéssel bírnak.

Az 1898. évben a számviteli törvény rendelkezéseinek végrehajtása során megszüntetett a számgyakornoki vizsga, a jelölti minőségben való felvétel és a gyakornokok véglegesítése.

A megszüntetett vizsga helyére az államszámviteltani állami vizsga lépett, a beszüntetett próba alkalmazás pótlásául pedig kimondatott, hogy a XI. fizetési osztályba kinevezett pénzügyi számtisztek, ha a törvényben megkívánt gyakorlati szakvizsgát előzőleg le is tették, csak az ezen állásban eltöltött egy évi feddhetetlen szolgálat után véglegesíttetnek.

* * *

A végből, hogy a számvevőségi szolgálatra alkalmas egyének álljanak rendelkezésre s hogy a magyar nyelvben járatlan tisztviselők mellőzhetők legyenek, a pénzügyministerium 1869-ben szabályzatot adott ki az „államszámviteltan“-ból tartandó elméleti vizsgák és az e célból felállított vizsgáló bizottságokra vonatkozólag.

Tanfolyamok rendszeresítettek a pesti és a kolozsvári tudomány egyetemeken s a kassai, pozsonyi, n.-szebeni jogakadémiák mellett.

E helyeken külön-külön vizsgálóbizottságok állítottak fel s kivételesen ad hoc vizsgáló bizottságok szálltak ki, illetőleg alakítottak oly más helyeken is, a hol azt a vizsgálatra jelentkezők nagy száma indokoltá tette.

Az első vizsgaszabályzat, az idők folyamán sok kívánni valót hagyott hátra s ezért, de főleg azért, mert a köztisztviselők minőségéről szóló 1883. évi I. t.-cz. ide vonatkozó határozmányjaival nem állott már összhangban, a pénzügyministeriumban revisió alá kerülvén, helyette az 1892. évben a pénzügyi, valamint a vallás- és közoktatás-

ügyi ministerek egyetértő határozatához képest, a kor követelményeinek megfelelő új szabályzat adatott ki „Az államszámviteltani államvizsga” rendjét és tananyagát illetően.

E vizsgaszabályzat a vizsgálatok letételére csupán két bizottságot szervez: egyiket Budapesten, másikat Kolozsvárrt.

Az idők során, az államgazdaság, adó és hitelügy rendkívüli fejlődésnek indult. A tudománynak az az ága azonban, mely ezen óriási pénzgazdaságban rendet tanít, ugyanezen idő alatt nemcsak hogy nem fejlődött párhuzamosan, hanem még vissza is esett, a mennyiben a nyolczvanas évek elején, a budapesti tudomány egyetemen az államszámviteltannak 177 hallgatója és két tanszéke volt, míg az 1897. évben 775 hallgatóra csupán egy tanszék esett. E visszas helyzet megszüntetése érdekében a pénzügyi kormány az 1898. évben azzal a kívánsággal fordult a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez, hogy az államszámviteltani szakoktatás sikere érdekében, a budapesti kir. tud. egyetemen egy második tanszék felállításáról gondoskodják.

A pénzügyi kormánynak eme kezdő lépése folytán a vallás- és közoktatásügyi miniszter gondoskodott arról, hogy a budapesti tud. egyetem jogi karán, az államszámviteltannak második előadója is legyen.

A pénzügyminiszter a vallás- és közoktatásügyi miniszterrel egyetértően eljárva utóbb intézkedett az iránt is, hogy a megbízott új előadó az államszámviteltani államvizsgálat tanártagjaként tekintessék s e vizsgákhoz e minőségéből kifolyólag a tantárgy rendes tanárával felváltva esetről-esetre meghivassék.

Ezzel az államszámviteltan tudománya fejlődésének és fennakadás nélküli tanításának sikere felé ismét egy lépés történt.

A vizsgálat eredményéről az alábbiakban számolunk be.

I. A budapesti államszámviteltani állami vizsgálóbizottság előtt:

	vizsgára jelentkezett	sikerral vizsgázott
az 1895/896. tanévben	210	159
az 1896/897. „	311	242
az 1897/898. „	345	245
az 1898/899. „	323	252
az 1899/900. „	434	349
az 1900/901. „	363	281
az 1901/902. „	391	306
az 1902/903. „	410	323
összesen	2.787	2.157

II. A kolozsvári bizottság előtt:

	vizsgára jelentkezett	sikerrel vizsgázott
az 1895/896. tanévben	16	13
az 1896/897. „	20	17
az 1897/898. „	17	14
az 1898/899. „	11	11
az 1899/900. „	10	10
az 1900/901. „	23	20
az 1901/902. „	12	9
az 1902/903. „	31	29
összesen	140	123

Az államszámviteltani állami vizsgálóbizottság az 1869. évből eredő külön könyvtárral rendelkezik. Rendeltetése a számvitel terén megjelenő szakmunkák gyűjtése s ezen tudományágnak állandó és éber figyelemmel kísérése. E könyvtár a nevezetesebb szakiróktól származó 44 művet tartalmaz ez idő szerint.

* * *

Ö Felségének 1869. évi október hó 16-án kelt legfelső elhatározása alapján, a pénzügyminister az 1870. évi költségvetésbe 7.500 frtnyi összeget illesztett be a pénzügyministeri számvevőségnél alkalmazott 50 olyan tisztviselő részére engedélyezendő pótlékok fejében, a kik jogot vagy bányászati és erdészeti akadémiát végeztek.

Ennek az intézkedésnek az volt a célzata, hogy egyrészt a teljes alaki képzettséggel bíró számvevőségi tisztviselők magasabb előképzettségükhöz mérten némi előnyben részesíttessenek, másrészt pedig, hogy az ilyen képzettségű egyéneknek a számvevőségi szolgálatba való jelentkezése, a szolgálat érdekében előmozdítottassék.

A bányá- és erdészeti számvevőségi szolgálatnak 1875. évben történt újjászervezése, illetve decentralizációja alkalmával, a költségvetési hitelnek 3.750 frtra történt leszállítása után, ily pótlékban csupán a pénzügyministeri számvevőségnél alkalmazott jogot végzett tisztviselők részesülhettek és pedig évenként 25 egyén. Az 1884. évi költségvetés során az e célra igénybevehető összeg 2.250 frtra apasztatván, ettől kezdve évről-évre már csak 15 jogot végzett számvevőségi tisztviselő részesült és részesül ma is évi 300 K tanulmányi pótlékban.

Az 1895. évtől kezdve a bányászati számvevőségeknél hovatovább érezhető hiány mutatkozott a bányászati akadémiát végzett tisztviselőkben.

A pénzügyi kormány a végből, hogy ez a hiány legalább idővel megszűnjék s a bányászati számvevőségek fontos feladatuknak fenn-

akadás nélkül megfelelni képesek legyenek, az 1898. évben a már alkalmazásban álló, valamint a jövőben a bányászati és vasmű számvevőségi teendőkre alkalmazandó azon számvevőségi tisztviselők részére, kik a selmeczi bányászati akadémián a bányászati, fémkohászati, vas-kohászati vagy bányagépzeti szakiskolák egyikét végezték, ezen szakok bármelyikéből államvizsgát tettek és erről kiállított oklevéllel bírnak, tényleges szolgálatuk és a bányászati vagy vasmű számvevőségi szakban való alkalmazásuk tartamára, évenként és fejenként esedékes évi 200 frt, vagyis 400 K bányászati szaktanulmányi pótlékot helyezett kilátásba. E pótlékot élvezte az

	bányászatnál	vasműveknél
1898. évben	5	5
1899. „	6	6
1900. „	5	3
1901. „	5	4
1902. „	4	4
1903. „	4	4
1904. „	4	4

4. Állami pénztárak.

A pénzügyi közigazgatás körében a pénztári szolgálatot, eltekintve a vámhivataloktól és az üzemi pénztáraktól, az „*állami pénztárak*“ elnevezése alatt működő hivatalok és az „*adóhivatalok*“ teljesítik. Ugy az előbbieket, mint az utóbbiak az állami költségvetésben külön czim alatt szerepelnek, a nélkül azonban, hogy a pénztáraknak ez a két faja az ügykör szempontjából egymástól teljesen el lenne különítve.

Az állami költségvetésnek „Állami pénztárak“ czime alá tartozó hivatal mindössze négy van, u. m.:

a) Magyarországon

1. a központi állampénztár,
2. a budapesti IV. kerületi és
3. a budapesti IX. kerületi állampénztár.

b) Horvát-Szlavon-Dalmátországok területén a zágrábi állampénztár.

Ezek közül a központi állampénztár az egész országra nézve az államadóssági pénztári szolgálatot teljesíti és azonkívül mint az ország főgyűjtőpénztára szerepel. Hasonló ehhez, habár a dolog természetére szerint sokkal csekélyebb ügykörrel és forgalommal, a zágrábi állampénztár. A budapesti IX. ker. állampénztár már közelebb áll az adóhivatalokhoz, habár, természetesen sokkal nagyobb terjedelmű ügy- és pénzforgalommal. Végül a budapesti IV. kerületi állampénztár

(volt budai kir. adóhivatal) szorosan véve állami pénztárnak nem tekinthető, mert úgy szervezete, mint hatásköre a magyar kir. adóhivatalokkal mindenben megegyezik. A m. kir. állampénztár elnevezést akkor nyerte, midőn az 1902. évi III. törvényczikk végrehajtása alkalmával a Duna jobbpartján a II-ik kerületben elhelyezett budai kir. adóhivatal Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye székházába helyzetetett el s szükséges volt a Duna balpartján lévő két állami pénztár megkülönböztethetése végett azoknak megfelelő elnevezést adni, mely elnevezés a kerületi elhelyezésre van alapítva.

E helyütt csak a fönnebbiek szerint szoros értelemben vett állami pénztárakat, vagyis a központit, a Budapest IX. kerületit és a zágrábit tárgyaljuk. Az adóhivatalokról alább külön pontban emlékezünk meg.

A m. kir. központi állampénztárnál, a budapesti IX. kerületi állampénztárnál és a zágrábi állampénztárnál rendszeresített állások számát és azoknak az egyes fizetési osztályokba való megoszlását, valamint a személyzeti létszámban az 1895—1904. évig terjedő időszakban eszközölt változásokat az alább következő kimutatás tünteti fel:

Fizetési osztály	Az állás megnevezése	1895.	1896.	1897.	1898.	1899.	1900.	1901.	1902.	1903.	1904.
		évben az állások száma									
VI.	Igazgató	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
VII.	Osztályvezető, főellenőr, bpesti állampénztár főnöke	4	4	4	5	5	5	5	5	5	5
VIII.	Pénztárnok és ellenőr	11	12	12	11	11	11	13	13	13	13
IX.	Segédpénztárnok és pénztári segéd	21	21	21	22	22	22	22	22	22	22
X.	Pénztári tiszt	21	21	21	21	21	21	20	20	20	20
XI.	Pénztári segéd tiszt	21	22	22	22	22	22	20	20	20	20
	Gyakornok segélydíjjal	4	5	5	5	5	7	7	7	7	7
	Összesen	83	86	86	87	87	89	88	88	88	88
	Pénztári szolgál	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
	Hivatalsszolgá	10	10	10	10	10	12	12	12	12	12
	Együtt	96	99	99	100	100	104	103	103	103	103

E kimutatás adatai szerint az állampénztáraknál alkalmazott személyzet létszáma a lefolyt 10 év alatt összesen 7 fővel szaporított; az újonnan rendszeresített állásokból a tisztviselőkre esik 2, gyakornokokra 3 és a hivatalsszolgákra 2.

A tisztviselői létszámban az egyes fizetési osztályokba való sorozásnál változás állott be az 1898. évben, midőn a budapesti állampénztárnál szervezett főnöki állás, tekintettel e pénztár forgalmának növekedésével járó nagyobb felelősségre, a VIII. fizetési osztályból a VII. fizetési osztályba soroztatott és az 1901. évben, midőn a rendszeresített állások számának az egyes fizetési osztályokba való arányosabb beosztása céljából 2 a XI. és 1 a X. fizetési osztályba sorozott állás megszüntetésével a VIII. fizetési osztályba sorozott (pénztárnoki és ellenőri) állások száma kettővel szaporított.

Az állami pénztárak ügykörébe eső s gyakran a pénztári szakismeretek körét meghaladó képzettséget igénylő teendők kielégítő ellátása sok esetben kívánatosá teszi, hogy a személyzet néhány tagja a jogi ismeretekben is jártassággal bírjon. Hogy ez elérhető legyen, illetőleg, hogy a pénztári szolgálatra előirt elméleti képesítésnél magasabb képesítéssel bíró tisztviselők is maradandóan a pénztári szolgálatnak megtarthatók legyenek, hasonló módon mint az a ministerium számvevősegeinél is történt, u. n. *jogi pótlékok* rendszeresítették. E jogi pótlékok évi 300 Kban állapították meg; az 1900—1904. évig terjedő időszakban az állami költségvetés útján 3 ilyen pótlék rendszeresített, az 1905. évi költségvetésben pedig még egy ilyen pótlék engedélyezése kéretett.

Ez üdvös intézkedés következtében az állami pénztári tisztviselők közül ez idő szerint már 6 bir jogi képzettséggel.

Az állampénztárak szükségleteinek fedezéséről az állami költségvetésben az „állami pénztárak“ elnevezésű czímmel történik gondoskodás. Az 1895. évtől az 1904. évig terjedő időszakban az állami pénztárak kiadásainak alakulását a következő kimutatás tünteti fel:

Év	Az állami pénztárak költségvetési szükséglete	Ebből			
		személyi kiadás		dologi kiadás	
		koronákban	%	koronákban	%
1895	271.730	244.930	90·1	26.800	9·9
1896	278.788	251.788	90·3	27.000	9·7
1897	283.640	261.640	92·2	22.000	7·8
1898	294.546	272.546	92·5	22.000	7·5
1899	295.416	273.306	92·5	22.110	7·5
1900	301.476	277.456	92·0	24.020	8·0
1901	299.364	280.344	93·6	19.020	6·4
1902	298.482	279.462	93·6	19.020	6·4
1903	286.832	274.662	95·8	12.170	4·2
1904	290.049	276.079	95·2	13.970	4·8

E kimutatás adataiból kitűnik, hogy az állami pénztárak szükséglete ez idő alatt összesen 271.730 Król 290.049 Kra emelkedett, továbbá, hogy míg a személyi járandóságok az 1895. évre engedélyezett 244.930 Kval szemben 276.079 Kra emelkedtek, addig a dologi kiadások szükséglete 26.800 Król 13.970 Kra apadt.

A személyi járandóságoknak ez az emelkedése a fent részletesebben ismertetett körülményeknek folyománya, míg a dologi kiadásoknál elért megtakarítást, a három pénztárnak az Osztrák-magyar bank giroforgalmába történt belépésével és a váltási szolgálatnak az Osztrák-magyar bankra történt ruházásával a pénzszállítási költségeknek apadása és a nyomtatványok központi előállításával és kezelésével kapcsolatban az irodai költségeknek csökkenése idézi elő.

A három állami pénztárra vonatkozó ez általános ismertetés után, az egyes pénztárakra nézve a következők jegyeztetnek meg:

1. *A m. kir. központi állampénztár.* A m. kir. központi állampénztár a lefolyt tíz évben változatlanul abban a szervezetben működött, mely az 1874. évi július hó 20-án kelt legfelső elhatározással jóváhagyatott (lásd 1874. évi „Pénzügyi Közlöny“ 21. szám).

E szervezet szerint a központi állampénztár egy igazgató vezetése alatt két osztályra van osztva, melyek mindegyikének élén egy osztályvezető és egy főellenőr áll, a kik mellé a szükséges segéd személyzet be van osztva. A két osztály egyike mint államadóssági pénztár működik és végzi az államadósságok kezelésével járó pénztári teendőket.

A lefolyt tíz év alatt az államélet minden ágában nyilvánult fejlődés kihatással volt a központi állampénztár tevékenységére is; a mindinkább növekedett állami kiadásoknak és az állam bevételeinek természetes fejlődésével emelkedő bevételeknek legfelső fokon való kezelése, az ebben az időszakban felállított új adóhivatalokkal való érintkezés és a legutóbbi időkben végrehajtott kötvénykibocsátások és conversiók a személyzetre háruló feladatokat lényegesen növelték.

Az ekként előállott munkatöbblet személyzetszaporítás nélkül csak azért volt legyőzhető, mert a központi állampénztárnak az Osztrák-magyar bank giroforgalmába történt belépése folytán és némileg a váltási szolgálatnak az Osztrák-magyar bankra történt átruházásával is a pénzkezelési szolgálat lebonyolításával foglalkozott személyzet jelentékeny része e teendők alul felmentetett s az egyéb ágazatokban felszaporodott munkák legyőzésére volt alkalmazható.

2. *Magyar királyi állampénztár Budapesten IX. kerület.* A budapesti IX. kerületi adóhivatal a Budapesten 1883. évi szeptember hó 2-án kelt legfelső elhatározás alapján állampénztárrá alakítatván át, új szervezetében működését 1884. évi január hó 1-én kezdte meg; ugyanakkor a birói letétek kezelésével addig megbizott kir. fiókadóhivatal megszüntettetett, illetve az ujonnan szervezett állampénztárral egyesítettett.

Az életheleptetéssel egyidejűleg az új állampénztár részére az 1883. évi deczember hó 12-én kelt 76.630/883. számú pénzügyministeri rendelettel külön utasítás adatott ki, melynek határozatai fővonásokban jelenleg is érvényben vannak.

A IX. kerületi állampénztár szervezetében és működési körében az utolsó tíz év alatt csak annyiban állott be változás, hogy az 1904. évi november hó 5-én kelt 3.490/P. M. számú rendelet hatálya, mely a gazdászati hivatalokat 1905. évi január hó 1-jével megszünteti, erre a pénztárra is kiterjed s ennek folytán azok a teendők, melyeket mint gazdászati hivatal végzett, az idézett nappal megszűnnek.

A IX. kerületi állampénztárnak letétosztálya, melynek hivatalos elnevezése „Magyar kir. állampénztár mint birói letéthivatal Budapesten“ ez idő szerint az új törvénykezési épületben van elhelyezve; ez új helyiségeibe való átköltöztetése alkalmával, mely összeesik a budapesti büntető törvényszéknek az új törvénykezési palotába történt elhelyezésével, az állampénztár átvette a budapesti büntető törvényszéki és ügyészégi letétek kezelését is, mely addig a II. kerületi kir. adóhivatalra volt bízva.

Ujabb teendői szaporodtak annak folytán, hogy a volt II. kerületi kir. adóhivatalnak a vármegyék pénztári és számvevőségi teendőinek ellátásáról szóló 1902. évi III. törvényzikk végrehajtása folyamán budapesti IV. kerületi állampénztárrá történt átalakításával kapcsolatban, a budapesti I—III. kerületi, valamint a budapestvidéki kir. járásbiróság letéteinek kezelése, melyet a II. kerületi kir. adóhivatal látott el, 1903. év január hó 1-jétől kezdve a IX. kerületi állampénztárra ruháztatott, minek következtében jelenleg Budapesten az összes birói letétek ez utóbbi pénztárnál kezeltetnek.

3. *A királyi állampénztár Zágrábban.* A zágrábi állampénztár jelenleg is abban a szervezetben működik, mely részére a felállítás idején megállapított. Országos jellegénél fogva, a Horvát-Szlavonországok területén lévő összes kir. adóhivatalok és vámhivatalok pénzfölöslegeit gyűjti, s nevezett hivatalokat szükség esetén ellátmánynyal látja el.

5. Kir. adóhivatalok.

Az adóhivatalok alapfeladata mindenkor az állam közjogi alapon nyugvó bevételeinek beszedése, kezelése és elszámolása, nemkülönben kiadásainak teljesítése volt. E pénztári ügykör ellátásán kívül azonban az adóhivatalok az idők folyamán a pénzügyi közigazgatás számos ágazatában vétettek még cselekvőleg igénybe s így a pénz- és értékkezelés mellett a tulajdonképeni pénzügyi adminisztrációnak is részeseivé váltak.

Számuk a szükséghez képest igen változó volt, a szerint, amint feladatuk és hatáskörük a pénzügyigazgatás több vagy kevesebb ágazatára terjedt ki. Így az abszolút uralom alatt, a midőn a pénzkezelés mellett, az illetékek kiszabásán kívül, az egyenes adók igazgatásában is résztvettek, az adóhivatalok száma megközelítette a négyszázat. Az 1858. év végén ugyanis Magyarországon 351, Horvát-Szlavonországokban 46, összesen tehát 397 adóhivatal állott fenn.

A mint már a központi igazgatás tárgyalásánál is említettük, a magyar kormány, 1867-ben az addig működött négyfoku pénzügyigazgatási szervezetet, — melynek legalsó tagozata az adóhivatal volt — részint takarékosági szempontból, részint a gyorsabb ügyvitel érdekében, három fokozatu hatósági szervezetté változtatva, az adóhivataloknál meghagyta a pénztári teendőket, az illetékkiszabást és az egyenes adóügyek alsófoku ellátását. Ez az ügykör az 1894. év végéig — az 1875: XXV., 1876: XV. és 1889: XXVIII. törvények alkotásaiból kifolyólag — három mélyreható változáson ment keresztül.

Az 1875: XXV. törvény ugyanis az illetékek kiszabását az adóhivatalok ügyköréből elvonta és az erre a célra, jogi minősítéssel bíró tisztviselőkből külön szervezett „illetékkiszabási hivatalok“-ra bízta.

Majd az 1876: XV. törvényzikk az egyenes adók adminisztrálását, — mely ügykör addig a pénzügyigazgatóságok és az adóhivatalok között oszlott meg — a királyi adóhivatalok hatásköréből kihasította és az adófelügyelőkre ruházta.

S habár az adóhivataloknak a pénz- és értékkezeléssel járó alapteendői, az állam fokozódó kiadásaival és bevételeivel karöltve, évről-

évre szaporodtak is, mégis az említett reformok, melyek a pénzügyigazgatás két nagy ágazatának az adóhivatalok ügyköréből való elvonását eredményezték, az adóhivatalok számának fokozatos apaszását tették lehetővé, úgy, hogy míg 1874-ben 332 adóhivatal működött, addig azok száma már a következő 1875. évben 312-re apadt le, 1876-ban pedig 282-re csökkent, hogy azután 1879-ben 244-el elérje a minimális számot.

Az egész pénzügyigazgatásnak az 1889: XXVIII. törvénycikk alapján keresztülvitt ujraszervezése azonban a királyi adóhivataloknak ismét nagyobb jelentőséget adott, a mennyiben a törvényhozás eltörölve az illetékkiszabási hivatalokat, a készpénzben lerovandó illetékeknek — részint végleg, részint a pénzügyigazgatóság által ezzel megbízott tisztviselő előzetes felülvizsgálása mellett való — kiszabását a királyi adóhivatalok ügykörébe utalta.

Ez az újabb nagyfontosságú munkakör az adóhivatalok személyzetének elkerülhetetlen szaporítását vonta maga után. Az adóhivatali tisztviselők száma ugyanis az 1889-ik évről az 1890. évre 311-el növekedett, míg az adóhivatalok száma egyelőre változatlanul 256 maradt.

A folyton gyarapodó ügyforgalom azonban később az adóhivatalok szaporítását is követelte, minék folytán számuk az 1894. év végével 272-re emelkedett.

A lefolyt évtizedben a pénzügyi kormánynak — a közvélemény által is óhajtott — törekvését képezte annak az elvi álláspontnak fokozatos megvalósítása, hogy az adóhivatalok a járásbiróságokkal és a közigazgatási kerületekkel összhangzásba hozassanak, mert csak az a pénzügyigazgatási szervezet működhetik jól, mely az általános közigazgatási alakzatokhoz alkalmazkodik.

Annak az állapotnak megvalósítása, hogy a járásbiróságok és a főszolgabírói hivatalok székhelyein lehetőleg királyi adóhivatalok is legyenek, a pénzügyi adminisztráció javításán kívül a nagyközönség kényelmére is kihat, mert így az ügykereső felek egy-egy központban feltalálják mindazokat a hivatalokat, melyek igénybevételét a mindennapi élet a leggyakrabban megköveteli.

Ez a törekvés, kapcsolatban az ügyforgalom természetes növekedésével és fokozva még újabb teendőknél az adóhivatalok hatáskörébe való utalásával, a legutóbbi évtizedben 58 új adóhivatal felállítását és 7 régi adóhivatalnak áthelyezését tette szükségessé.

Az új adóhivatalok felállításáról időrendben a következő kimutatás számol be:

Az adóhivatal székhelye	Működését megkezdte	Az adóhivatal székhelye	Működését megkezdte
Kiskunhalas	1895. április 1.	Perlak	1897. október 1.
Korpona	"	Deveceser	"
Szentendre	"	Kovászna	1898. márczius 1.
Ráczkeve	"	Nasiez	1898. május 1.
Temesrékás	1895. július 1.	Karczag	1899. január 1.
Hajduszoboszló	"	Enying	"
Nagyatád	"	Igló	"
Abrudbánya	"	Técső	1899. április 1.
Szécsény	"	Hatvan	"
Nagymarton	1895. augusztus 1.	Miava	"
Törökbecse	"	Balázsfalva	1899. május 1.
Szinyérváralja	1895. október 1.	Zlatár	1899. november 1.
Szerencs	1896. január 1.	Marosillye	1899. decz. 1.
Kisczell	"	Vasvár	1900. május 1.
Titel	1896. október 1.	Gálszécs	"
Gyöng	1897. január 1.	Szeghalom	"
Kiskunfélegyháza	"	Dunavecse	1900. augusztus 1.
Zólyom	"	Zsibó	"
Nyirbátor	"	Szepesófalu	"
Nagylak	"	Lengyeltóti	"
Antalfalva	1897. márczius 1.	Árúvár	1901. január 1.
Ujarad	"	Tiszalök	1901. márczius 1.
Pécsvárad	"	Csorna	1902. január 1.
Torna	1897. április 1.	Mezőcsát	"
Topánfalva	1897. május 1.	Bácestopolya	1902. február 1.
Verebély	1897. július 1.	Salgótarján	1902. április 1.
Hódság	"	Betlen	1902. május 1.
Nyárádszereda	1897. augusztus 1.	Bozovics	1902. június 1.
Mezőtúr	1897. október 1.	Tiszafüred	1902. július 1.

Egyes adóhivatalok áthelyezését, a régi és az új székhely feltüntetésével, az alábbi összeállítás mutatja:

Az adóhivatal		Az áthelyezés időpontja
korábbi székhelye	új székhelye	
Soroksár	Alsódabas	1895. július 1.
Högyész	Tamási	1897. január 1.
Mágocs	Sásd	1898. július 1.
Buccari	Susak	1898. november 1.
Karád	Tab	1901. október 1.
Szered	Galánta	1902. október 1.
Pankota	Világos	1903. július 1.

Az adóhivatalok számának 272-ről 330-ra való emelése és 7 adóhivatalnak az egyes kerületek középpontjára, könnyebben megközelíthető helyre való áthelyezése folytán, míg egyrésről az adózó közönség az adóhivatallal közvetlenebbül, idő- és költségkimélessel, érintkezhetik, addig ez a szaporítás és áthelyezés a pénzügyi közigazgatás javítására is szolgál, mert az adóhivatali tisztviselők részéről a helyi viszonyoknak kisebb körben való áttekinthetőségét és alaposabb megismerhetőségét s így az adóhivatalok működési körébe utalt ügyek belterjesebb és igazságosabb elintézését teszi lehetővé.

A királyi adóhivatalok személyi és dologi kiadásainak összegét és e szükségletnek a lefolyt évtizedben mutatkozó fokozatos fejlődését a következő táblázat tünteti fel:

Év	Az adóhivatalok költségvetési szükséglete koronákban	Ebből személyi kiadás		Ebből dologi kiadás	
		koronákban	%	koronákban	%
1895	3,638.128	3,215.988	88·4	422.140	11·6
1896	3,761.318	3,323.178	88·4	438.140	11·6
1897	3,855.574	3,410.614	88·5	444.960	11·5
1898	3,998.092	3,580.152	89·5	417.940	10·5
1899	4,139.956	3,699.936	89·4	440.020	10·6
1900	4,243.841	3,792.459	89·4	451.382	10·6
1901	4,262.319	3,809.337	89·4	452.982	10·6
1902	4,282.037	3,819.337	89·2	462.700	10·8
1903	4,231.083	3,798.983	89·7	432.100	10·3
1904	4,580.994	4,108.312	89·7	472.682	10·3

Megjegyzendő, hogy a vármegyei házi és gyámpénztárak államosítása folytán átvett tisztviselők személyi járandóságainak és a dologi kiadásoknak fedezésére átalányként az 1903. évi költségvetésbe fölvetett már a számvevőségeknél is említett 260.000 K kiadás e kimutatásban

nem szerepel, mert az átalányösszeg személyi és dologi tekintetben elkülönítve nem lévén, a kimutatásba való beállítása zavarólag hatott volna.

E táblázatból kitűnik, hogy az adóhivatalok évi összes kiadásai mily arányban oszlottak meg a személyi és dologi szükségletek között. Látható, hogy míg a személyi kiadások úgy abszolút, mint relatív véve is fokozatosan emelkedtek, a mely körülmény a személyzet általános szaporításával és a felsőbb állások számának némi növelésével függ össze, addig a dologi kiadások emelkedése csak abszolút, relative pedig ezek a kiadások csökkentek, a lehető legcsekélyebbre apasztattak, a mi az e téren követett szigorú takarékosagra vezethető vissza. Míg ugyanis az adóhivatalok összes kiadásai tíz év alatt 25·9%-al, a személyi kiadások pedig 27·7%-al növekedtek, addig a dologi kiadások ugyanezen idő alatt csak 11·9%-al emelkedtek.

A személyi kiadások emelkedését előidézte a már említett okokon kívül a jutalmak és segélyek rovatának fokozottabb mérvű dotálása is, a mit a folyton növekedett drágaság és az új adóhivatalok létesítésével járó személyszaporítás elodázhatatlanná tett.

A lefolyt évtizedben az adóhivatalok ügyforgalmukra, teendőik fontosságára és pénzkezelésük terjedelmére való tekintettel két osztályba soroztattak. Első osztályu adóhivatal székhelyül az 1895. év végén 14 város jelöltetett ki, majd az 1898. évben még 26, úgy, hogy jelenleg 330 adóhivatal közül 40 az első, 290 pedig a másodosztályba van sorozva.

Tekintettel arra, hogy a nagyobb munkakörrel és a fokozottabb felelősséggel méltányosan nagyobb javadalmazás is kötetendő össze, ez a helyes közigazgatási elv — habár a hosszabb szolgálati idő tekintetbevétele következtében csak fokozatosan is — akként valósult meg a gyakorlatban, hogy az elsőosztályu adóhivatalokhoz az adópénztárnokok a VIII. fizetési osztályba, az ellenőrök pedig a IX. fizetési osztályba nevezettek ki, míg a másodosztályu adóhivataloknál az adótárnokok továbbra is a IX., az ellenőrök pedig a X. fizetési osztályban hagytak.

Figyelemmel továbbá arra, hogy az I. osztályu adóhivataloknál az évi pénz-, kötvény-, bélyeganyag- és gazdasági kezelés több millióra rug, ezeknél a hivataloknál a nagy pénz- és értékkezelések pontos ellátása végett a pénztárnok mellett adóhivatali segédek is alkalmaztattak.

Áttérve a személyzet körében eszközölt változtatások ismertetésére, az adóhivatali tisztviselők számáról, s arról, hogy a tisztviselői állások mily arányban oszlottak meg az egyes fizetési osztályok között az elmúlt évtized alatt, a következő táblázat nyújt áttekintést:

Fizetési osztály	Az állás megnevezése	1895. év		1896. év		1897. év		1898. év		1899. év		1900. év		1901. év		1902. év		1903. év		1904. év	
		az állások száma	%	az állások száma	%	az állások száma	%	az állások száma	%	az állások száma	%	az állások száma	%	az állások száma	%	az állások száma	%	az állások száma	%	az állások száma	%
VIII.	pénztárnok . .	14	0·92	14	0·89	14	0·86	40	2·41	40	2·33	40	2·26	40	2·25	40	2·25	40	2·25	40	2·06
IX.	pénztárnok . .	274	18·01	284	18·07	292	18·10	274	16·55	283	16·54	289	16·37	291	16·41	291	16·41	291	16·40	291	14·97
IX.	ellenőr	14	0·92	14	0·89	14	0·86	40	2·41	40	2·33	40	2·26	40	2·25	40	2·25	40	2·25	40	2·06
X.	ellenőr	274	18·01	284	18·07	292	18·10	274	16·55	283	16·54	289	16·37	291	16·41	291	16·41	291	16·40	291	14·97
X.	adóhiv. segéd	60	3·94	60	3·81	60	3·71	60	3·62	60	3·50	60	3·40	60	3·38	60	3·38	61	3·43	119	6·12
XI.	adótiszt	845	55·55	865	55·06	881	54·61	897	54·20	925	54·06	957	54·22	961	54·20	961	54·20	961	54·17	1053	54·19
—	gyakornok segélydíjjal . .	40	2·63	50	3·18	60	3·71	70	4·23	80	4·67	90	5·10	90	5·07	90	5·07	90	5·07	109	5·61
	összesen	1.521	.	1.571	.	1.613	.	1.655	.	1.711	.	1.765	.	1.773	.	1.773	.	1.774	.	1.943	.
—	adóhiv. szolgál .	294	.	304	.	312	.	320	.	329	.	335	.	337	.	337	.	337	.	337	.
	együtt	1.815	.	1.875	.	1.925	.	1.975	.	2.040	.	2.100	.	2.110	.	2.110	.	2.111	.	2.280	.

Ebből a táblázathól kitűnik, hogy az adóhivatali személyzet létszáma tíz év alatt 1815-ről 2280-ra, tehát 25·6%-al növekedett, a mely körülmény egyrészt az új adóhivatalok felállítására, másrészt pedig arra vezetendő vissza, hogy a folyton szaporodó teendőket nem lehetett immár a régi ügyforgalom arányához mért személyzeti létszámmal ellátni. Kétségtelen ugyanis, hogy bármily szükséges volt is az illetékezelés és kiszabás decentralizációja, nemkülönben a vármegyei pénztáraknak államosítása, ezektől a reformoktól sikert csak úgy lehetett várni, ha a személyzeti létszám az új, tetemesen bővült feladatkörben oly arányban állapittatik meg, hogy a személyzet a reá ruházott feladatok megoldására fizikailag is képes legyen. Szembeállítva az adóhivatalokra ruházott újabb nagy munkaköröket a fentebb említett 25·6%-os személyzetszaporítással, nem tagadhatjuk el, hogy a személyzet növelése a teendők szaporodásával alig tartott lépést s hogy a már korábban is túlságosan igénybe vett tisztviselői kar mai feladatkörét — a tapasztalás szerint — fennakadás nélkül [ellátni a legnagyobb erőmegfeszítés mellett is alig képes.

A fentebbi táblázat arról is beszámol, hogy a tisztí személyzet előléptetési esélyei a lefolyt évtized minden egyes évében milyenek voltak, a mennyiben százalékokban kifejezve mutatja ki az összes személyzetnek az egyes fizetési osztályokban való megoszlását.

A kétségkívül lassu előhaladási viszonyok javítására az 1898. évben történt a legjelentősebb intézkedés, a mikor is az adóhivatali szolgálatban elérhető legmagasabb fizetési osztályba sorolt I. osztályu adótárnoki állások száma az összes adóhivatali állásoknak 0·86%-áról 2·41%-ra emeltetett s ezzel egyenlő mérvben növeltetett az I. osztályu ellenőri állások arányszáma is. S hogy az előhaladási viszonyok javítására irányuló természetes törekvés a magasabb állások szaporításában és a kisebbek apasztásában az utóbbi évek folyamán nem nyilvánult, annak magyarázata az új fizetésrendezés előrelátott nagy tehertöbblete által parancsolt takarékoságban keresendő.

A segélydíjas adóhivatali gyakornokok száma az 1894. év végén 30 volt; ez a szám a változott viszonyok által megkövetelt fokozatos szaporítás következtében a legutóbbi évtized alatt 109-re emelkedett. A tapasztalás ugyanis azt mutatta, hogy díjtalan szolgálatra már csak nagy kivételként történnek jelentkezések s így csak a gyakornokok díjazásával lehetett elérni azt, hogy az új adótisztek már

gyakorlatilag is kiképzett, kész tisztviselők legyenek s az új adóhivataloknál oly fontos állások teendőit, melyekhez az államnak sok érdeke fűződik, ne kezdők lássák el.

A lefolyt évtizedbe nyúlik az illetékkezelési számtisztek be nem vált intézményének teljes megszüntetése is, melyről e helyütt csupán az adóhivatali személyzet szempontjából lehet szó.

A közvetlenül lerovandó illetékek kezeléséről szóló 1881: XXXIV. t.-cikk rendelkezése szerint ugyanis az adóhivatalok ügykörébe utalt illetékkezelési ügyek ellátására az adóhivataloknál 163 számtiszti állás szerveztetett. Az illetékkezelő számvevőségi tisztviselők azonban idők múltán sem olvadhattak egygyé az adóhivatali tisztviselőkkel, mert kizárólag az illetékkezelés ellátására lévén alkalmazva, a többi ügykör valamelyikében esetleg előállott munkatorlódás esetén kartársaiknak segédkezet nem nyujthattak és miután tisztbi biztosíték letételére nem voltak kötelezve, a főtisztakat a legégetőbb szükség esetén sem helyettesíthették. E visszásságok mellett alkalmaztatásuk az adóhivatali tisztviselők fokozatos előléptetésére is zavarólag hatott, ami különösen az 1893: IV. t.-cikk végrehajtása után vált érezhetővé. A kir. adóhivataloknál alkalmazott illetékkezelő számvevőségi tisztviselők ugyanis az adóhivatali tisztviselők létszám szerint megállapított javadalmazásából nyerték illetményeiket, a minek következtében a három fizetési fokozatba sorolt adótisztai állások közül mindig annyi nem volt adótiszttel betölthető, a hány ily állás után járó pénzösszeget igényelték az illetékkezelő számvevőségi tisztviselők együttes illetményei.

Az adóhivatali tisztviselőknek törvényben biztosított fokozatos előléptetését hátráltató ez az akadály az illetékkezelő számvevőségi tisztviselői állások fokozatos megszüntetésével lett elhárítva. Mig ugyanis az 1894. évben még 44 számvevőségi tisztviselő működött az adóhivataloknál, addig azok száma évről-évre csökkentetvén, az 1897. év október hónapjában végleg elenyészett.

Az utolsó három évben az adóhivatalok számfejtőkönyveinek tételszáma (2,392.591-ről 2,875.297-re) 20·1%-al, igtatóinak, naplóinak, alnaplóinak, lajstromainak és jegyzékeinek tételszáma pedig (11,840.590-ről 16,312.656-ra) 37·7%-al növekedett.

A szolgálati biztosítékoknak az adóhivatali tisztviselők érdekeit mélyen érintő megszüntetéséről és az adóhivatalok ügykörében a lefolyt évtized alatt előfordult jelentékenyebb változásokról más helyütt szólunk.

6. A földadókataszter igazgatása.

A *földadókataszter* szervezete, a szolgálat belső tartalmához képest két részből áll:

- a) az országos kataszteri felmérésekből,
- b) a földadónyilvántartásból és helyszínelésből.

Az országos kataszteri felmérés feladata a földadókataszter számára szükséges mérnöki munkálatok teljesítése, a telekkönyvi betétszerkesztésnél való műszaki közreműködés és az ország Királyhágón túli részeiben folyó birtokrendezéseknél a hitelesítő mérnöki teendők ellátása.

A földadónyilvántartás és helyszínelés feladata pedig az 1875: VII. t.-cz. alapján végrehajtott földadószabályozáskor készült új kataszteri munkálatokban, a birtokosok személyét és az adóalapot érdeklő változásoknak nyilvántartása és az adóztatásnál való érvényesítése, továbbá új kataszteri felmérés, vagy birtokrendezések eseteiben új munkálatok készítése.

A jelzett két szolgálati ágak szervezetét, az alábbiak szerint külön ismertetjük.

A) Az országos kataszteri felmérés.

Az országos kataszteri felmérés, mint szolgálati ág az 1893. évig bezárólag „*Allandó kataszter*“ nevet viselt, az 1894. évtől kezdve azonban a megfelelőbb „*Országos kataszteri felmérés*“ elnevezés alatt szerepel.

Az országos kataszteri felmérés *igazgatását* a m. kir. pénzügyministerium közvetlenül intézi és a *felügyeletet* a felmérési központi felügyelők s esetleg az erre kijelölt felmérési felügyelők által gyakorolja.

A felmérési hivatalok a következők: a *háromszögelő hivatal*, a *felmérési felügyelőségek*, a kolozsvári kataszteri igazgatóság *műszaki osztálya* és a *kataszteri térképtárak*.

A felmérési hivatalok székhelye és működési köre az 1904. évi szolgálati beosztás értelmében következőleg alakul:

A *háromszögelő hivatal* székhelye Budapest, feladata a háromszögelések eszközlése a magyar állam egész területén.

Felmérési felügyelőség 15 van és ezek, a részletes felmérésen kívül, a mérnöki helyszínelésre és nyilvántartásra, valamint a telekkönyvi betétszerkesztésnél való közreműködésre vannak hivatva.

Ez idő szerint az 1. *felmérési felügyelőség* Kassán, a 2. Szatmár-Németiben, a 3. Egerben, a 4. Temesvárott, az 5. és 6. Pozsonyban,

a 7. Nyitrán, a 8. Nagyváradon, a 9. Budapesten, a 10. Szegeden, a 11. Pécsen, a 12. Debreczenben, a 13. és a 14. Zágrábban, végül a 15. Szombathelyen állomásozik. Működési kerületüket a szolgálati beosztás állapítja meg.

A kolozsvári *kataszteri igazgatóság műszaki osztályának* az ország Királyhágón túli részeiben, illetve az 1892: XXIV. t.-cikk hatályának területén folyó birtokrendezési munkálatok hitelesítése és a kapcsolatos kataszteri mérnöki teendők ellátása a feladata.

Kataszteri térképtár: Budapesten, Kassán, Pozsonyban, Temesvárott és Zágrábban van.

Ezenkívül Beszterczen, a m. kir. erdőigazgatóságnál, a volt naszódvidéki községek kataszteri felmérésének ellátása végett *felmérési kirendeltségünk* van.

Az országos kataszteri felmérés ezenfelül, a költségek megtérítése ellenében, más szolgálati ágak részére is teljesít a működési körét érintő közérdekű egyéb felméréseket.

A személyzeti viszonyokra, illetve a rendszeresített állásokra nézve az alábbi kimutatás nyújt áttekintést:

Fizetési osztály	Az állás megjelölése	Létszám az									
		1895	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902	1903	1904
		évben									
VI.	Felmérési igazgató . . .	1	1	.	.	.	.	.	.	.	.
VII.	Felmérési központi felügyelő	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
	Háromszögelő hivatali főnök	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
VIII.	Felmérési felügyelő . . .	12	13	13	14	14	15	16	18	18	18
	Háromszögelő főmérnök .	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6
IX.	Kataszteri főmérnök .	62	62	62	62	63	63	64	73	73	73
	Háromszögelő mérnök .	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6
X.	Kataszteri mérnök . . .	112	110	110	110	110	110	110	122	122	122
	Háromszögelő segéd . .	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
XI.	Kataszteri mérnöksegéd .	92	91	91	91	91	90	90	102	102	102
—	Felmérési növendék . .	45	45	45	45	45	45	45	57	57	57
	Tiszti állás összesen	349	347	346	347	348	348	350	397	397	397
	Díjnok (tényleges állapot szerint)	73	95	74	73	72	94	105	130	120	126

A létszámbeli változásokkal szemben a tisztii állások arányát pedig az alábbi kimutatás jelzi:

Év	Fizetési osztály														Összesen			
	VI		VII		VIII		IX		X		XI		Fizetési osztályon kívül		A			
	Rendszeresített állások														Felmérési növendék		rendszeresített állások	
	száma	hány %	száma	hány %	száma	hány %	száma	hány %	száma	hány %	száma	hány %	száma	hány %	száma	%-a		
1895 . .	1	0.3	3	0.9	18	5.2	68	19.5	122	34.9	92	26.3	45	12.9	349	100		
1896 . .	1	0.3	3	0.9	19	5.5	68	19.5	120	34.7	91	26.2	45	12.9	347	100		
1897 . .	.	.	3	0.9	19	5.5	68	19.6	120	34.7	91	26.3	45	13.0	346	100		
1898 . .	.	.	3	0.9	20	5.7	68	19.6	120	34.6	91	26.3	45	12.9	347	100		
1899 . .	.	.	3	0.9	20	5.7	69	19.8	120	34.5	91	26.2	45	12.9	348	100		
1900 . .	.	.	3	0.9	21	6.0	69	19.8	120	34.5	90	25.9	45	12.9	348	100		
1901 . .	.	.	3	0.8	22	6.3	70	20.0	120	34.3	90	25.7	45	12.9	350	100		
1902 . .	.	.	3	0.7	24	6.0	79	20.0	132	33.2	102	25.7	57	14.4	397	100		
1903 . .	.	.	3	0.7	24	6.0	79	20.0	132	33.2	102	25.7	57	14.4	397	100		
1904 . .	.	.	3	0.7	24	6.0	79	20.0	132	33.2	102	25.7	57	14.4	397	100		

A minősítést illetőleg az 1883: I. t.-cikk 10. §-ában erre a szolgálati ágra nézve foglalt rendelkezésben változás az 1895—1904. évtized alatt nem következett be. A pénzügyi kormány azonban, a személyzetnek a teendők különleges volta miatt szükséges szakszerű kiképzése céljából, annál nagyobb súlyt helyezett a felmérési hivataloknál utasításszerűen történő műszaki előadásokra, valamint a rajz- és írásgyakorlatokra.

Ezenfelül a minősítés és gyakorlat szabályozásának kérdésével kapcsolatban tárgyalásokat indított az iránt, hogy a budapesti műegyetemen földmérői tanfolyam létesíttessék, a mely a földadókataszteri és birtokrendezési munkálatok műszaki és gazdasági irányú végrehajtására különös figyelmet lenne hivatva fordítani.

A felmérési hivatalok ügyforgalmát az alábbi kimutatás tünteti fel:

A hivatal megnevezése	Igtató könyvekben foglalt ügyszámok mennyisége az										összesen
	1895	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902	1903	1904	
	évben										
Háromszögeli hivatal	924	921	1.252	1.117	1.043	1.224	1.084	1.055	1.234	1.240	11.094
1. felmérési felügyelőség	624	800	811	901	870	809	852	953	889	800	8.309
2. " "	739	876	838	746	1.014	1.328	1.238	1.585	1.965	2.380	12.709
3. " "	1.127	1.475	1.743	1.708	1.943	1.743	2.143	1.840	2.006	2.000	17.728
4. " "	970	1.281	1.174	1.205	1.247	1.215	1.458	1.490	1.370	1.400	12.810
5. " "	658	890	957	973	1.198	1.274	1.531	1.479	1.400	1.506	11.866
6. " "	540	550	559	548	617	606	642	1.044	1.230	1.400	7.736
7. " "	688	830	669	715	977	1.878	2.286	2.384	2.596	2.900	15.923
8. " "	405	482	645	701	832	1.545	1.592	1.501	1.998	2.000	11.701
9. " "	3.257	2.787	2.878	3.370	3.626	3.621	3.337	3.619	4.437	4.492	35.424
10. " "	1.665	2.051	2.119	2.239	2.573	3.784	5.538	5.108	6.219	6.800	38.096
11. " "	1.433	1.417	1.443	1.601	1.695	1.760	2.006	1.954	2.080	2.200	17.589
12. " "	1.099	1.192	1.322	1.805	1.888	1.542	1.399	1.283	1.226	1.510	14.266
Volt Eszéki felmérési vezetőség	800	.	.	.	.	.	.	.	.	.	800
" Zágrábi "	504	.	.	.	.	.	.	.	.	.	504
" egyesített felmérési vezetőség	.	720	918	811	892	.	.	.	.	.	3.341
13. felmérési felügyelőség	.	.	.	.	.	787	1.079	1.149	1.518	1.800	6.333
14. " "	.	.	.	.	.	742	850	863	1.048	1.600	5.103
15. " "	.	.	.	.	.	.	.	.	1.156	1.140	2.296
Kolozsvári kataszteri igazgatóság műszaki osztálya	1.804	2.071	2.153	2.215	2.062	2.136	2.153	2.184	2.257	2.060	21.095
Budapesti kataszteri térképtár	591	632	696	686	738	751	1.257	982	882	900	8.115
Kassai " "	846	884	874	900	977	936	1.363	1.424	1.376	1.370	10.950
Pozsonyi " "	928	901	849	858	914	1.055	1.191	1.063	1.355	1.408	10.522
Temesvári " "	739	744	734	897	1.036	1.208	1.226	1.033	1.067	1.072	9.756
Zágrábi " "	880	939	900	880	823	728	748	605	727	850	8.080
Összesen	21.221	22.443	23.534	24.876	26.965	30.672	34.973	34.598	40.036	42.828	302.146

Az ügyszorgalom jelentékeny gyarapodása főként a telekkönyvi betétszerkesztésnek, a telekkönyvi hatóságilag jóváhagyott birtokmegosztások kataszteri mérnöki érvényesítésének, nemkülönben a birtokrendezéseknél való s mind nagyobb arányokban növekvő közreműködésnek következménye.

A lefolyt évtizedben a pénzügyi kormány a szervezet tekintetében, a munkakör nagyarányu bővülése folytán a felmérési igazgatói állást, melyet az 1883. év óta az előadó ministeri osztálytanácsos töltött be, az 1896. évben megszüntette s ennek teendőivel két felmérési központi felügyelőt bizott meg.

A felmérési munkálatoknak Horvát-Szlavonországok területén szabatosabb és kiterjedtebb mérvben való végrehajtása érdekében, az eszéki és zágrábi felmérési vezetőségek az 1896. évben Zágráb székhellyel egyesítették. Ez a felmérési vezetőség azonban már az 1900. évben két új, ugyancsak Zágrábban székelő, 13. és 14. számú felmérési felügyelőséggé alakítottát át. E két alakulás a felmérési személyzet létszámának változtatása vagyis a költségvetésnek érintése nélkül történt.

A telekkönyvi betétszerkesztési munkálatok gyorsabb lebonnyolítása érdekében a kataszteri felmérési munkálatoknak nagyobb mérvű előkészítése vált szükségessé. E végből az 1902. évben egyelőre két új felmérési felügyelőség, illetve 2 felmérési felügyelői, 9 főmérnöki, 12 mérnöki, 12 mérnöksegédi és 12 felmérési növendéki új állás rendszeresített. A két új felügyelőségnek felállítását első sorban a dunántúli régi, mintegy félszázad előtt készült felmérési munkálatoknak kiválóan nagy horderejű megújítása tette szükségessé. Időközben azonban Bereg és Máramaros vármegyékben a kataszteri munkálatok a hegyvidéki akcióval kapcsolatban ugyancsak sürgősen rendezendők lévén: egyelőre nagyobb személyzettel a Dunántúl csak egy új felügyelőség (a 15. számú Szombathelyen) állítottát fel, az újból rendszeresített többi személyzettel pedig ideiglenesen a beregi és máramarosi felmérési munkák végzésével megbizott szatmárnémetii 2. számú felmérési felügyelőség erősített meg.

A jelzett új állások rendszeresítésével azonban, az országos kataszteri felmérés szervezete befejezést még nem nyert, mert a modern államélet fejlődésével járó és folyton fokozódó igények előreláthatólag ez intézmény továbbfejlesztését teszik szükségessé.

A felmérési személyzet hivatalos kiküldetéseire és átköltözködéseire nézve, a szolgálat különleges viszonyainál fogva fenmaradt régebbi

illetményszabályzat helyébe, az 1896. évi márczius 25-én hozott ministertanácsi határozat alapján, a m. kir. állami számvevőszékek egyetértőleg az 1903. évben új illetményszabályzat lön kiadva.

Az 1869. év óta érvényben álló felmérési utasítás pedig az időközi alakulások folytán jelentékeny mérvben kiegészítendő lévén, új felmérési utasítás kibocsátása vált szükségessé, a mely az érdekelt társmintériumokkal való tárgyalás után, 1904. évi december hó 17-én ki is adatott.

A felmérés személyi és dologi kiadásainak alakulása az 1895—1904. évtizedben a következő volt:

Év	Személyi járandóságok	Dologi kiadások	Összesen
	korona		
1895	975.988	242.212	1,218.200
1896	979.398	255.002	1,234.400
1897	1,005.104	256.896	1,262.000
1898	1,018.644	256.956	1,275.600
1899	1,031.004	231.214	1,262.218
1900	1,033.523	231.214	1,264.737
1901	1,113.161	230.667	1,343.828
1902	1,157.738	246.337	1,404.075
1903	1,356.743	271.375	1,628.118
1904	1,356.743	279.675	1,636.418
Összesen	11,028.046	2,501.548	13,529.594

A felmérési hivatalok közül a háromszögelő hivatal van nagyobb szakkönyvtárral ellátva.

E könyvtárban 1894. év végén volt . . 136 mű 314 kötettel, szaporulat 1895—1904. folyamán vétel és aján-

dékozás folytán . . . . . 200 „ 477 „
most összesen 336 „ 791 „

A szakirodalom terén a kataszteri felméréssel az 1892. év óta megjelenő „Kataszteri Közlöny“ foglalkozik.

Említést érdemel még, hogy az utóbbi öt év óta a Magyar Mérnök és Építész-Egylet, különösen pedig annak geodeziai szakosztálya az országos kataszteri felmérést érintő kérdésekkel is foglalkozik.

B) A földadónyilvántartás és helyszinelés.

Az 1875: VII. t.-cikk alapján végrehajtott földadószabályozás 1884. évben befejeztetvén, szakszerű földadónyilvántartás állami szervezése vált szükségessé. Ezt az 1885: XXII. t.-cikk valósította meg, mely törvény alapján a következő közegek szerveztettek:

1. földadónyilvántartási biztosok és kataszteri irattárt kezelő irodatisztek;
2. földadónyilvántartási felügyelők;
3. helyszinelő kataszteri felügyelőségek;
4. kataszteri igazgatóság Kolozsvárott.

Ezen közegek közül a földadónyilvántartási felügyelők, a kataszteri helyszinelési felügyelőségek és a kolozsvári kataszteri igazgatóság közvetlenül a pénzügyministeriumnak vannak alárendelve, míg a földadónyilvántartási biztosok és a kataszteri irattárt kezelő irodatisztek előbb a kir. adófelügyelők mellé osztattak be, az adófelügyelői intézménynek az 1889: XXVIII. t.-cikk rendelkezései folytán történt megszüntetésével pedig a pénzügyigazgatóságoknak lettek alárendelve.

Ezen felsorolt tiszti állásokra azok első betöltése alkalmával, az 1885: XXII. t.-cikk alapján a földadószabályozásnál már tényleg alkalmazva volt egyének lettek első sorban végleges minőségben kinevezve.

Az ezután megüresedett földadónyilvántartási és helyszinelési becslőbiztosi állásokra, eleinte nagyobbrészt a kellő képességgel bíró kataszteri irattárt kezelő irodatisztek neveztettek ki.

Ez szolgálati szempontból semmi hátránnyal nem járt, mert az irattárt kezelő irodatisztek is a régi kataszteri alkalmazottak sorából kerülvén ki, teljes szakértelemmel bírtak.

Az alkalmas kataszteri irattárt kezelő irodatisztek száma azonban mind jobban megfogyatkozván, a pénzügyi kormány megfelelő gyakorlati és elméleti képzettséggel bíró tiszti kar nevelése céljából, az 1897. évben czélszerűnek látta magasabb mezőgazdasági képzettséggel bíró gyakornoki állásokat, összesen hetet rendszeresíteni.

Ez állások rendszeresítésével kapcsolatosan s hogy a személyzet értelmi színvonalát és ezzel a szolgálat belső értékét is emelje, a pénzügyi kormány azt is indokoltnak találta, hogy a pénzügyi fogalmazás keretébe tartozó földadónyilvántartási és helyszinelési becslőbiztosi, valamint a becslőbiztosi gyakornoki állásokra meg-

kivántató elméleti képzettség az 1883: I. t.-cikk 32. §-a alapján tüzetesen megállapíttassék.

Ez 1898-ban történt, amikor is kimondatott, hogy a jelzett állásokra jövőben csak oly egyének nevezhetők ki, a kik:

1. az 1883: I. t.-cz. 3. §-ában meghatározott képzettséggel bírnak;
2. az érettségi vizsga letétele után magasabb gazdasági tanintézetet jó sikerrel végeztek;

3. az 1875: VII. t.-cikk alapján végrehajtott földadószabályozásnál már mint becslő-, pót- vagy segédbiztosok voltak alkalmazásban s mint ilyenek, hivatalos eskü alatt szolgáltak.

Azok a kataszteri irattárt kezelő irodatisztek, kik az új rendelkezés életbeléptekor tényleg már mint ilyenek alkalmazásban állottak, ha egyébként magaviseletük, szorgalmuk és szakképzettségüknél fogva a kinevezésre minden tekintetben érdemeseknek bizonyulnak, az említett rendelkezés alól felmentetnek.

A kataszteri irattárt kezelő irodatiszti állások betöltésénél az 1883. évi I. t.-cikk 19. §-ában megjelölt elméleti képzettség lévén irányadó, a szolgálati szabályokban ezen állások nem lettek a kezelési szakhoz tartozó amaz állások közé sorozva, melyekre az igazolvánnyal ellátott kiszolgált altisztek az 1873. évi II. t.-cikk 5. §-a értelmében elsőbbségi igénynyel bírnak. Hogy azonban az igazolványos altisztek érdekeit is lehetőleg kielégítse, a pénzügyi kormány a fenti rendelkezést az 1904. évben oda módosította, hogy azok a kiszolgált altisztek, kik az 1883: I. t.-cikk 19. §-ában megállapított elméleti képzettség igazolása mellett, valamely földművesiskola vagy gazdasági tanintézet végzését és egy évi gazdasági gyakorlatot okmányilag igazolni tudnak, ez állásokra elsőbbségi igénynyel bírnak.

A földadónyilvántartásnak 1885. évben történt szervezése alkalmával a fogalmazási szakba 189 tisztviselő neveztetett ki és pedig:

Az állások megnevezése	Földadónyilvántartás	Kataszteri helyszínelés	Kolozsvári igazgatóság	Összesen
Pénzügyi tanácsos . . .	8	2	1	11
„ titkár	35	8	1	44
„ fogalmazó . .	90	38	6	134
Összesen	133	48	8	189

E létszám utóbb a tényleges szükséglethez képest a pénzügy-ministeriumba beosztott pénzügyi tanácsos földadónyilvántartási felügyelőkön kívül 176-ra szállítottatott alá. Majd a titkári állások végleges létszáma 24-ben állapítottatott meg s a pénzügyi tanácsosi és földadónyilvántartási biztosok állások megszüntetettek, ellenben a pénzügyi titkári rangban lévő helyszinelési felügyelői állások pénzügyi tanácsosi rangra emeltettek. Ezzel azonban az előmeneteli viszonyok nagyon kedvezőtlenül alakultak, a mennyiben a legmagasabb állás, mit a földadónyilvántartási biztos elérhetett, a pénzügyi titkári volt. Minthogy pedig a pénzügyi titkárok között többen voltak, kik az előléptetésre érdemeket szereztek s ez okból nekik a pénzügyi tanácsosi cím is adományoztatott, a pénzügyi kormány a szolgálat érdekében állónak találta, hogy 2 fogalmazói állás megszüntetése mellett, 2 pénzügyi tanácsosi állás rendszeresítették, a mi az 1899. évben meg is történt.

Ugyancsak eme, a szolgálat más ágazatával arányban nem álló s a személyzet működésére hénitólág ható kedvezőtlen előmeneteli viszonyok tették indokolttá, hogy a pénzügyi titkári állások száma szaporítottassék.

A kedvezőtlen előmeneteli viszonyok némi javításaképen 1900., 1901. és 1902. években összesen 10 pénzügyi fogalmazói állás megszüntetésével, ugyanannyi pénzügyi titkári állás szerveztetett s ez által lehetővé vált, hogy kellő képzettségű, szakavatott és hosszú szolgálati idővel bíró érdemes tisztviselők megérdemelt előmenetelben részesüljenek s így ez idő szerint az arány némileg kedvezőbbé alakult.

Az 1895. év óta — mint ezt már a pénzügyigazgatóságok tárgyalásánál részleteztük — ismét több új pénzügyigazgatóság állítottatott fel, melyhez földadónyilvántartási személyzetet is kellett beosztani. Ezt azonban a rendelkezésre álló személyzetből nem lehetett eszközölni, mert a pénzügyi közigazgatás szervezésekor a létszám amugy is mérsékeltetett, az ügyforgalom pedig azóta folyton fokozódott. Az új szükségleten tehát csakis új állások rendszeresítésével lehetett segíteni, minélfogva a földadónyilvántartási biztosok létszáma 1895. év óta három pénzügyi fogalmazói állással szaporítottatott.

A kataszteri irattárt kezelő irodatisztek létszáma az 1885. évi szervezés alkalmával 64 volt, a személyzet a földadósabályozásnál szolgált becslő-, pót- és segédbiztosokból s csekély részben kataszteri felülvizsgálókból neveztetett ki. Ez a létszám az 1895. évben 69-re

emelkedett és az új pénzügyigazgatóságoknak ezen idő óta történt szervezése folytán 74-re szaporodott.

A földadónyilvántartás, kataszteri helyszinelési felügyelőségek és a kolozsvári kataszteri igazgatóság összes személyzeti létszámát az 1895—1904. évtizedben az alábbi táblázat mutatja:

Év	Az állás megnevezése							
	Pénzügyi fő-tanácsos	Pénzügyi tanácsos	Pénzügyi titkár	Pénzügyi segéd-titkár	Pénzügyi fogalmazó	Fogalmazási szak összesen	Irattári tisztt	Gyakor-nok
1895 . . .	1	6	24	60	85	176	69	.
1896 . . .	1	6	24	60	85	176	69	.
1897 . . .	1	6	24	60	86	177	71	7
1898 . . .	1	6	24	60	86	177	71	7
1899 . . .	1	8	24	60	85	178	72	7
1900 . . .	1	8	28	60	82	179	73	7
1901 . . .	1	8	30	60	80	179	73	7
1902 . . .	1	8	34	60	76	179	74	7
1903 . . .	1	8	34	60	76	179	74	7
1904 . . .	1	8	34	60	76	179	75	7

A fogalmazási szakhoz tartozók az egyes fizetési osztályokban évenként a következő arány szerint oszlanak meg:

Fizetési osztály	A fogalmazási szakhoz tartozók megoszlása % szerint									
	1895	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902	1903	1904
VI.	0·6	0·6	0·6	0·6	0·6	0·6	0·6	0·6	0·6	0·6
VII.	3·4	3·4	3·4	3·4	4·5	4·5	4·5	4·5	4·5	4·5
VIII.	13·6	13·6	13·6	13·6	13·5	15·6	16·8	19·0	19·0	19·0
IX.	34·1	34·1	33·9	33·9	33·7	33·5	33·5	33·5	33·5	33·5
X.	48·3	48·3	48·5	48·5	47·7	45·8	44·6	42·4	42·4	42·4
	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0

A földadónyilvántartás kiadásai az 1895—1904. évtizedben a következők voltak:

Év	Személyi járandóság		Dologi kiadás		Összesen
	K	%	K	%	K
1895 . . .	378.774	82·8	78.932	17·2	457.706
1896 . . .	345.570	79·6	88.594	20·4	434.164
1897 . . .	352.626	79·9	88.594	20·1	441.220
1898 . . .	360.062	80·8	85.226	19·2	445.288
1899 . . .	785.400	78·9	209.526	21·1	994.926
1900 . . .	804.210	79·3	209.526	20·7	1,013.736
1901 . . .	805.430	79·4	209.522	20·6	1,014.952
1902 . . .	810.212	77·1	240.522	22·9	1,050.734
1903 . . .	807.606	77·7	231.882	22·3	1,039.488
1904 . . .	808.880	78·1	226.922	21·9	1,035.802

A kiadások az 1898. évről az 1899. évre rohamos emelkedést tüntetnek föl. Ennek az a magyarázata, hogy a földadónyilvántartási személyzetnek az 1898. évig a pénzügyigazgatóságok cziménél előirányzott költségei az 1899. évben a földadónyilvántartás czimére helyeztetek át.

7. A sójödék igazgatása.

A magyar királyi sójödék igazgatása a pénzügyi administratio általános formájához alkalmazkodva, a hármastorony rendszerére van alapítva olyképpen, hogy a sójödék legfelső igazgatását a m. kir. pénzügyministerium végzi.

A sójödékekkel kapcsolatban, mint középső forum működnek egyrészt a m. kir. főbányahivatalok, nevezetesen: Aknaszlatinán, Marosujvárt és Sóváron, mint legalsó forum pedig a m. kir. sóbányahivatalok, melyek közül a rónaszéki és sugatagi az aknaszlatinai főbányahivatal, míg a désaknai, parajdi, vizaknai és tordai sóbányahivatalok a marosujvári főbányahivatal alá tartoznak. Végül felemlitendő még mint harmadik tagozat a sziget-kamarai m. kir. sószállító hivatal is, mely az egész aknaszlatinai főbányahivatal kerületében termelt sót továbbítja és mint ilyen szintén az aknaszlatinai m. kir. főbányahivatal fenhatósága alá tartozik.

A fentnevezett három m. kir. főbányahivatallal mintegy mellérendelt viszonyban ugyancsak középső tagozat gyanánt működnek

másrészt az egyes m. kir. pénzügyigazgatóságok, amelyeknek az illető vármegyében székelő m. kir. sóhivatalok vannak alárendelve.

A m. kir. pénzügyigazgatóságokhoz tartoznak a sójővedék ellenőrzésével kapcsolatos ellenőrző és büntető ügyek, valamint a m. kir. sóbizományi sóárudák is, amelyekben a bizományosok a sóárulást a magánfelek részére, az állam számlájára teljesítik.

A sóhivatalok története a legrégebb időkig nyulik vissza és a jelenleg fennálló magyar állami hivatalok közül kétségkívül a sóhivatalok mondhatók legrégebbieknek, amennyiben már az Árpád-házbeli királyok idejében az ország több részében fennállottak. Igaz ugyan, hogy annak idején a sóárusítás mellett, ugyszólván az állami pénzügyi élet összes külső teendőit is lebonyolították. E régi időkből eredőleg még ma is számos hivatal jelentékeny mérvű egyéb tevékenységet is fejt ki (állami jószágok és bérletek kezelése, híd- és révjogok ellenőrzése s pénzügyi adminisztrálása, nyugdíjak és egyéb járandóságok kifizetése stb).

A m. kir. sóhivatalok száma az 1903. év elején 42 volt, melyek közül a kezelési költségek apasztása céljából 12 van vám- és adóhivatallal egyesítve.

Ugyancsak a takarékosági elv vezette a pénzügyi kormányzatot, midőn az alább részletesen előadandó sókereskedelem reformjával kapcsolatban és az 1868. évi XI. t.-cz. 3. §-a, illetve az 1875. évi L. t.-cz. 5. §-ában foglalt felhatalmazással élve a m. kir. sóhivatalok számát az 1903. évben tizenkettővel apasztotta, t. i. 42-ről 30-ra szállította le.

De a kérdéses tizenkét sóhivatal beszüntetésénél az a szempont is érvényesült, hogy amióta a sókereskedelem reformja életbe lépett, vagyis a sóeladás magán uton eddig ismeretlen fokban emelkedett, azóta és ezzel egyidejűleg egyes sóhivatalok forgalma tetemesen csökkent, sőt egyes helyeken egészen összezsugorodott. Természetes következménye volt ez a sóhivatalok létviszonyainak, mert hiszen ezek a hivatalok abban az időben létesítették, a mikor a fejletlen forgalmi viszonyok erős sókereskedelem kifejlődésének még utjában állottak és ennek hiányában állami eszközökkel kellett gondoskodni a sófogyasztás kielégítéséről. A mióta azonban a kereskedelem tényleg kedvezően és sikerrel elégíti ki a fogyasztást, azóta oly helyeken, ahol e cél már eléretett, a sóhivatalok fentartásának oka önmagától megszűnt, illetőleg az állam ily hivatalok fentartásának költségeitől magát felszabadithatta és az ezzel járó dologi és személyi költségeket — mint ezt az alábbi táblázat is feltünteti, már 1904-től kezdődőleg — megtakarithatta.

Megjegyzendő azonban, hogy az említett sóhivatalok beszüntetésével kapcsolatban gondoskodás történt az iránt is, hogy az illető helyeken a sójövédéki vezérügynökség sóárulást létesítsen. A pénzügyi kormánynak ez az intézkedése teljes sikerrel ment át a gyakorlati életbe, amennyiben az illető helyeken a sóforgalom pillanatnyilag sem akadt fenn, a fogyasztás azóta is zavartalan kielégítést nyert és a sóárak legcsekélyebb emelkedése sem következett be.

A sójövédék személyzeti viszonyai és ezzel kapcsolatos kiadásai a következő táblázatból vehetők ki:

Évben	IX.	X.	XI.	Össze- sen	A személyi járandósá- gok összege	A dologi kiadások összege
	fizetési osztályban				korona	
1895	41	41	42	124	411.162	229.392
1896	41	40	42	123	413.096	226.782
1897	41	40	42	123	416.016	257.674
1898	41	40	42	123	425.462	266.720
1899	41	40	43	124	429.206	238.154
1900	41	40	43	124	428.473	340.095
1901	41	40	44	125	433.808	316.937
1902	41	40	44	125	435.086	290.094
1903	41	40	42	123	429.665	270.558
1904	29	28	40	97	351.010	226.906

8. A dohányjövédék igazgatása.

A magyar dohányjövédék az 1867. év végéig az osztrák dohányjövédékkel közösen s egyenlő alapelvek mellett kezeltetett; 1868. évi január 1-ével azonban a magyar jövédék önálló igazgatását a magyar pénzügyi kormány vette át. A dohányjövédék összes ügyeinek vezetését 1882. évi márczius végéig a magyar kir. pénzügyministerium látta el, a melyben a szorosan vett igazgatáson kívül a műszaki s kereskedelmi vezetés, a felügyelet és ellenőrzés is központosult.

Az üzem kiterjedése folytán beállott azonban annak szüksége, hogy a dohányjövédék administratív vezetése a műszaki kezeléstől és gyártástól elválasztassék. E célból állítottatott fel *a dohányjövédéki központi igazgatóság* s a dohányjövédék műszaki vezetése, különösen pedig a dohánytermelés, dohányvétel és gyártás e szervre bízott, míg az általános administratív vezetés a dohányeladással együtt a m. kir. pénzügyministeriumnak maradt fentartva.

Jelenleg tehát, a dohányjövedéki ágazat legfőbb igazgatását a m. kir. pénzügyministerium vezeti, a kezelés és a végrehajtás a dohányjövedéki központi igazgatóság, a pénzügyigazgatóságok, a dohány-beváltó felügyelőségek, a dohánybeváltó hivatalok, a dohánygyári igazgatóságok s a dohányáruraktárak között oszlik meg, míg az ellenőrzést a m. kir. pénzügyörtség teljesíti. Ezen szervezet szerint a dohányjövedék közvetlen igazgatása négy főcsoportra osztható, u. m.:

1. A központi igazgatásra,
2. a dohánytermelés és a dohányvételre,
3. a dohánygyártásra,
4. a dohányeladásra.

1. A *központi vezetést* a pénzügyministerium irányítása mellett a dohányjövedéki központi igazgatóság teljesíti, a melynek az utolsó tíz évi személyzeti létszámát a következő táblázat tünteti fel:

A rendszeresített állás neve	Személyzeti létszám									
	1895	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902	1903	1904
Igazgató, ministeri tanácsos	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Pénzügyi főtanácsos . . .	3	3	3	3	3	3	3	4	4	4
Pénzügyi tanácsos	2	2	2	2	2	3	3	5	5	5
Titkár	4	4	4	4	4	4	4	6	6	6
Segédtitkár	3	3	3	3	3	3	3	5	5	5
Fogalmazó	3	3	3	3	3	3	3	5	5	5
Fogalmazó-gyakornok . . .	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Központi szertári vezető .	.	.	1	1	1	1	1	.	.	.
„ „ kezelő	.	.	1	1	1	1	1	.	.	.
„ „ tiszt	.	.	1	1	1	1	1	.	.	.
Segédhivatali igazgató . . .	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Irodatiszt	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Iroda segéd tiszt	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Kapus	.	.	.	.	.	1	1	1	1	1
Szolga	7	7	7	8	8	8	8	8	11	11
Pénzügyi tanácsos, szám- vevőségi főnök	.	.	.	.	1	1	1	1	1	1
Számtanácsos	.	.	.	.	2	2	2	3	3	3
Számvizsgáló	.	.	.	.	9	9	9	9	9	9
Számellenőr	.	.	.	.	9	9	9	9	9	9
Számtiszt	.	.	.	.	9	9	9	13	13	13
Számgyakornok	.	.	.	.	4	4	4	4	4	4
Szolga	.	.	.	.	3	3	3	3	.	.
Összesen	30	30	33	34	71	73	73	84	84	84

A dohányjövédéki üzem nagymérvű fejlődése folytán a dohányjövédéki központi igazgatóság személyzetét az utolsó évtizedben a következő állásokkal kellett szaporítani:

- 1 pénzügyi főtanácsos,
- 3 pénzügyi tanácsos,
- 2 pénzügyi titkár,
- 2 pénzügyi segédtitkár,
- 2 pénzügyi fogalmazó,
- 4 szolgáló.

A dohányjövédéki központi igazgatóság számviteli teendőit az 1899. évig a pénzügyministerium számvevősége látta el.

Az állami számvitelről szóló 1897. évi XX. t.-cikk határozmányai folytán azonban a dohányjövédéki központi igazgatóság mellé 1899. évben külön számvevőség rendeltetett ki s e célra szerveztetett:

- 1 pénzügyi tanácsos számvevőségi főnöki,
- 3 számtanácsosi,
- 9 számvizsgálói,
- 9 számellenőri,
- 13 számtiszti és
- 4 számgyakornoki állás.

A dohányjövédéki központi igazgatóságnál szervezett központi szertári hivatal, az ügyforgalom rendkívüli emelkedése folytán rendeltetésének megfelelni már alig volt képes. Minthogy ezen szertári cikkek beszerzésének decentralizálása, a vidéki ipar támogatása szempontjából kívánatosnak látszott, ezért, de e mellett a beszerzések körüli eljárás egyszerűsítése céljából is, a pénzügyi kormány a központi szertárt az 1902. évben beszüntette s ennek teendőit az egyes dohánybeváltó hivatalok s dohánygyári igazgatóságok hatáskörébe utalta.

Ennélfogva az e célra rendszeresítve volt

- 1 szertári vezetői,
- 1 szertári kezelői,
- 1 szertári tiszti állás is beszüntetendő volt.

2. A *dohányvételtre* vonatkozó ügyeket a dohányjövédéki központi igazgatóság látja el.

A dohánytermelés ügyeit a m. kir. dohányjövédéki központi igazgatóság alá rendelt dohánybeváltó felügyelőségek s a dohánybeváltó hivatalok intézik.

A pénzügyi kormányzat az utolsó tíz évben arra törekedett, hogy a dohánytermelésre alkalmatlan területek a dohánytermelésből kizárassanak, míg más e célra alkalmas területrészek dohánytermelési célokra felhasználtassanak. E körülmény folytán az utolsó tíz év alatt a dohánytermelési terület elosztása között lényeges változások állottak be, a mely körülmény egyes beváltó felügyelőségek s hivatalok ügykörére is befolyással volt. E változtatások 1900-ban arra indították a pénzügyi kormányt, hogy a szegedi beváltó felügyelőséget beszüntesse.

A felforgó szükséghez képest az utolsó tíz év alatt a pénzügyi kormány 1898-ban a csányi és temesvári, 1899-ben pedig a szuloki dohánybeváltó hivatalt is beszüntette, míg az 1904. évben Jászberényben új dohánybeváltó hivatal állíttatott fel.

A dohánybeváltó felügyelőségeknek s a dohánybeváltó hivataloknak utolsó tíz évi személyzeti létszámát a következő táblázat tünteti fel:

A rendszeresített állás neve	Személyzeti létszám										Jegyzet
	1895	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902	1903	1904	
Felügyelő	7	7	7	7	7	6	6	6	6	6	} Tisztviselők
Kezelő	33	33	32	30	30	30	30	30	30	30	
Tiszt	36	36	36	35	35	35	35	35	35	39	
Segédtszt	18	18	18	17	17	17	17	17	17	21	
Gyakornok	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	
Munkaügyelők	48	50	50	48	48	48	48	48	48	48	} Altisztek
Összesen	152	154	153	147	147	146	146	146	146	154	

Az ezen kimutatásban feltüntetett tisztviselőkön és altiszteken kívül az egyes dohánybeváltó hivataloknál időszakonként mintegy 10—15 ezer munkás is nyer alkalmazást.

3. A *dohánygyártás* igazgatását a jelenleg fennálló 21 dohánygyári igazgatóság látja el.

Ezek közül 1895-ben csak 14 gyár volt végleges üzemre berendezve, míg a pápai, egri és zenggi gyárak csak ideiglenes üzem mellett dolgoztak és magánházakban voltak elhelyezve.

A pénzügyi kormány különös gondját képezte, hogy a fenti gyárak állandó elhelyezésének és üzemének ügye megoldást nyerjen, nemkülönben az is, hogy ott, ahol ezt a lakosság keresete s a felforgó

egyéb követelmények kívánatossá teszik, gyárak létesíttessenek. Ennek az iránynak tudható be, hogy a pápai gyár, melynek építése az 1893. évben kezdetett meg, az 1895. évben befejezést nyert, míg a szentgotthárdi gyár építése az 1896. évben, az egri dohánygyáré az 1895—1897. években s végre a zenggi dohánygyáré az 1898. és az 1899. években nyert végleges befejezést. Az 1897. évben pedig Sepsi-Szent-Györgyön, 1898. évben Szepes-Bélán és Munkácson szerveztettek ideiglenes dohánygyárak, a melyek közül a sepsiszentgyörgyi állandó dohánygyár építése már az 1901. évben megkezdett, míg Szepesbélán s Munkácson az állandó dohánygyár felállítása iránt a szükséges intézkedések már folyamatban vannak. Ezen dohánygyárak felépítése által nemcsak a kincstár érdekei nyertek kielégítést, hanem a pénzügyi kormányzatnak az a célja is megvalósulhatott, hogy az illető helyek szegény lakosságának megélhetése biztos kereset és munka által lehetővé tétessék.

A dohánygyártás terén történt eme nagymérvű változások folytán, a dohánygyári igazgatóságok létszámában is nagyobb változások állottak be, a melyeket az alábbi kimutatásban részletezünk:

A rendszeresített állás neve	Személyzeti létszám										Jegyzet
	1895	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902	1903	1904	
Igazgató	17	17	17	17	17	18	18	18	18	18	} Tisztviselők
Aligazgató	17	17	18	19	19	19	19	19	19	19	
Osztályvezető	17	17	17	19	21	24	24	24	24	24	
Szertárkezelő	17	17	16	16	16	17	17	17	17	17	
Jövedéki tiszt	47	47	47	50	52	54	56	56	56	56	
„ segéd tiszt	32	32	32	35	37	51	51	51	51	51	
Gyakornok	10	10	10	12	12	12	12	12	12	12	
Számvizsgáló	2	2	2	3	3	.	.	.	.	.	
Számellenőr	4	4	4	5	5	.	.	.	.	.	
Számtiszt	6	6	6	4	4	.	.	.	.	.	
Gyártási ügyelők és mesteremberek	150	150	150	160	170	178	190	190	190	190	} Altisztek és szolgák
Gépész	7	7	7	7	7	9	7	7	7	7	
Gyári kapus	17	17	17	17	18	18	18	18	18	18	
„ hivatal szolga	17	17	17	17	18	18	18	18	18	18	
Összesen	360	360	360	381	399	418	430	430	430	430	

A dohánygyárak munkáslétszámát a következő kimutatás tünteti fel:

Munkások	Munkáslétszám									
	1895	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902	1903	1904
Férfi	976	962	1.078	1.084	1.154	1.134	1.166	1.207	1.210	1.331
Nő	16.082	16.731	17.795	17.869	17.552	16.898	16.839	17.590	17.600	17.450
Gyermek	353	128	263	328	338	165	24	71	.	.
Összesen	17.411	17.821	19.136	19.281	19.044	18.197	18.029	18.868	18.810	18.781

A dohánygyáraknál munkabér gyanánt kifizettetett az 1895. évben 6,826.221 K, az 1902. évben pedig 8,185.751 K.

A dohánygyárak létszámában az 1900. évig szerepelt számvevőségi tisztviselők teendői, az ugyanazon időben a dohányjövedéki központi igazgatóság mellé rendelt számvevőség teendőinek ügykörébe utaltatván, a dohánygyártásnál rendszeresítve volt tizenkét számvevőségi tisztviselői állásnak 1900-ban való beszüntetése is lehetővé vált.

4. A *dohányeladást* az 1894. évig fennállott 13 önálló dohányáruda raktár közvetítette, a melyekhez a dohánygyárak által kezelt 5, illetve az ujvidéki és zenggi adóhivatalok által kezelt 2 raktár is csatlakozott.

Mínthogy a pénzügyi kormányzat arra a tapasztalatra jutott, hogy a követelt szigorú ellenőrzés s a helyes számvitel szempontjából kívánatos, hogy a gyártás az eladástól teljesen elkülönítessék, a dohánygyárakkal egyesítve működő dohányáruraktáraknak a gyáraktól való elkülönítését és önálló hivatalokká való szervezését határozta el.

E célból az 1895. évben Zólyomban dohányáruraktárt állított fel s egyidejűleg beszüntette a selmeczbányai dohánygyárnál fennállott áruraktárt. Az 1897. évben a kassai dohányáruraktárt önállósította s végre az 1903. évben a fumei s a zágrábi dohányáruraktár önállósítását rendelte el. A pozsonyi raktár önállósítása iránt szükséges hitelről pedig már az 1905. évi állami költségvetési előirányzatban történt gondoskodás, úgy, hogy az utolsó tíz évben négy új önálló dohányáruraktár állítottott fel s a raktári főtisztviselők személyzete ezen intézkedéshez

képest megfelelően szaporított. Erről a következő táblázat ad részletes felvilágosítást:

A rendszeresített állás neve	Személyzeti létszám magyarországi — horvátszlavonországi									
	1895	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902	1903	1904
Gondnok	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Kezelő	13	14	14	15	{ 1 14	{ 1 15	{ 1 15	{ 1 15	{ 2 15	{ 2 15
Ellenőr	12	13	15	15	{ 1 14	{ 1 15	{ 1 15	{ 1 15	{ 2 15	{ 2 15
Hivataliszt	2	2	1	1	.	.	.	.	.	.
Segédtsiszt	8	10	11	14	{ 2 13	{ 2 13	{ 2 13	{ 2 4	{ 3 4	{ 3 4
Szolga	19	20	19	19	{ 1 18	{ 1 19	{ 1 19	{ 1 19	{ 2 19	{ 2 19
Összesen	55	60	61	65	65	68	68	59	63	63

Egyes dohányáruraktárak a székhelyükön szervezett dohánynagyárudák kezelésével is meg voltak bízva, minthogy azonban a kincstári kezelésnek formákhoz és hivatalos órákhoz kötött tagadhatlan nehézsége a szükségelt üzleti mozgékonytságot is nélkülözte, a pénzügyi kormányzat ezen dohánynagyárudák kezelését az 1901—1903. évek folyamán magánvállalkozókra bízta. Ily körülmények között, a dohánynagyárudák kezelése céljából rendszeresítve volt áruraktári segédtsisztek is feleslegessé váltak, miért is azok létszáma tizenötörről hétre apasztatott.

Bár az így számfelettivé vált segédtsisztek rendelkezési állapotba lettek volna helyezhetők, a pénzügyi kormányzat azonban ettől az eljárástól a tisztviselők nyilvánvaló érdekében eltekintett, amennyiben őket ugyanezen ágazat keretében megürült magasabb állásokra időközben kinevezte.

A dohányjövedék ágazatainál, nevezetesen a dohányjövedéki központi igazgatóságnál, a dohánybevételnél, a dohánygyártásnál és a dohányeladásnál az utolsó tíz évben személyi és dologi kiadásokra fordított költségekről az alábbi kimutatásban számolunk be:

Költségvetési rovát	M. kir. dohányjüvedék	1895	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902	1903	1904
		koronákban									
I.	<i>Dohányjüvedéki közp. igazg.</i>										
	1. Személyi kiadások . .	102.904	102.552	114.960	117.634	208.456	218.937	218.937	259.138	256.138	256.138
	2. Dologi kiadások . .	103.600	103.600	122.600	134.600	57.000	63.500	65.500	81.500	81.000	81.000
II.	<i>Dohányvétel.</i>										
	1. Személyi kiadások . .	324.718	322.398	332.032	324.510	324.510	323.999	328.900	328.653	320.861	335.796
	2. Dologi kiadások . .	301.714	235.714	238.838	204.420	204.420	223.600	233.700	233.800	233.800	275.400
III.	<i>Dohánygyártás.</i>										
	1. Személyi kiadások . .	661.400	665.400	664.776	706.196	740.632	778.306	800.678	815.674	808.190	809.464
	2. Dologi kiadások . .	204.598	244.588	276.588	315.006	320.206	330.300	350.350	362.000	362.000	362.000
IV.	<i>Dohányeladás.</i>										
	1. Személyi kiadások . .	126.390	138.374	145.134	153.422	154.628	162.653	162.669	148.240	153.378	155.178
	2. Dologi kiadások . .	2,276.710	2,268.090	2,159.040	2,161.240	2,210.952	2,225.588	2,057.820	2,106.750	2,203.890	2,350.420
	Összesen	4,102.034	4,080.716	4,053.968	4,117.028	4,220.804	4,326.883	4,218.554	4,335.755	4,419.257	4,625.396

Az 1895. évtől az 1904. évig az emelkedés az összes kiadásoknál kitesz 523.362 Kt vagyis 12·76%-ot, a mely emelkedés, tekintve az ágazat fontos voltát és az elért bevételek emelkedését, csak elenyésző.

* * *

A dohánygyári munkások jólétének előmozdítása és biztosítása, nemkülönb a takarékosagra való törekvés élesztése érdekében a dohányjövedék körében több humánus intézmény áll fenn.

Ily jóléti intézmények nevezetesen:

1. a betegsegélyző pénztárak;
2. a munkás (nép-) konyhák;
3. a hitelszövetkezet.

1. A betegsegélyző egyletek --- később *betegsegélyző pénztárak* neve alatt, — a dohánygyárakkal egyidejűleg keletkeztek. Kezdetben minden dohánygyárnak külön-külön alapszabálya volt. A betegsegélyző pénztárak iránt időközben az 1891. évi XIV. t.-cikk rendelkezett s ezért szükségessé vált, hogy a dohánygyáraknál fennálló betegsegélyző pénztárak alapszabályai ehhez képest módosíttassanak.

Ennek figyelembe vételével a m. kir. dohánygyárak betegsegélyző pénztárainak új egyöntetű alapszabályai 1893. év október 1-jével léptek életbe, mely betegsegélyző pénztárak szervezete és életbeléptetése által a pénzügyi kormány módot nyújtott a munkásoknak arra, hogy ezen humánus intézménynek messze menő jótékony hatását élvezhessék.

A m. kir. dohánygyári betegsegélyző pénztárak 1894—1903. évek alatt előfordult tagsági viszonyait, nemkülönb ezen pénztárak vagyoni állapotát a következőkben ismertetjük:

Év	A betegsegélyző pénztárak száma	Tagsági mozgalom			Vagyoni állapot							
		Férfi	Nő	Együtt	Bevétel*)		Kiadás		A pénztár vagyona az év végén		Kincstári járulék	
					K	f	K	f	K	f	K	f
1894	17	1.065	15.381	14.446	634.401	01	280.572	53	353.828	48	74.753	34
1895	18	1.055	16.417	17.472	688.357	41	311.664	29	376.693	12	86.023	07
1896	18	1.093	17.206	18.299	793.353	64	355.134	83	438.218	81	92.819	40
1897	18	1.181	18.118	19.299	917.779	70	430.648	86	487.130	84	99.719	21
1898	19	1.212	18.119	19.331	1,006.638	44	462.064	32	544.574	12	103.291	68
1899	21	1.286	18.160	19.446	956.429	86	401.499	24	563.930	62	102.983	28
1900	21	1.290	17.184	18.474	951.850	37	395.155	65	556.694	72	100.223	67
1901	21	1.336	16.897	18.233	987.822	40	419.376	84	568.445	56	101.587	18
1902	21	1.336	18.591	19.957	984.461	87	415.652	57	568.809	30	105.117	68
1903	21	1.438	17.827	19.265	987.254	38	431.056	33	556.198	05	107.647	42

*) A bevételben a kincstári járulék is benfoglaltatik.

A fenti kimutatás szerint a pénzügyi kormányzat az utóbbi tíz év alatt a magyar kir. dohánygyári betegsegélyző pénztárak kiadásainak fedezéséhez közel 1,000.000 K összeggel járult. Eme u. n. kincstári járulékokon kívül a kir. kincstár a betegsegélyző pénztárak részére a pénzszekrényeket, hordágyakat, nemkülönben az első segélynyújtásához szükséges kötőszereket s egyéb eszközöket is beszerezte.

Mindezekből látható, hogy a pénzügyi kormányzat a lefolyt tíz év alatt a betegsegélyző pénztárak ügyeit éber figyelemmel kísérte és ahhoz, hogy ezek a hivatásukat képező humánus czélt minél jobban szorgálhassák, tekintélyes összeggel hozzá is járult.

2. A dohánygyári munkások jólétének előmozdítása, de különösen a rendes táplálkozás lehetővé tétele szempontjából, a pénzügyi kormány már 1889-ben megkezdte az ugynevezett *munkás (nép)konyhák* felállítását. Az első ilyen népkonyha 1889. évi január hó 18-án a debreczeni dohánygyárnál lön felállítva.

Mint minden új intézményt, úgy a munkások ezt is bizonyos tartózkodással fogadták, később azonban belátván ennek üdvös voltát, ez az idegenkedés mindinkább megszűnt.

A munkásoknak a népkonyha iránt később tanusított nagyfoku érdeklődése folytán a debreczeni dohánygyári népkonyha után Selmezbányán állítottatott fel a második dohánygyári népkonyha. Működését 1893. évi szeptember hó 25-én 101 tag részvéte mellett kezdte meg.

Ezeket követték:

a szomolnoki népkonyha, a mely 1894. évi november hó 29-én, a sátoraljaujhelyi, a mely 1895. évi január hó végén, a kassai, a mely 1897. évi augusztus hó 12-én, a szentgotthárdi, a mely 1897. évi október hó 14-én, a pápai, a mely 1898. évi október hó 27-én, végül a kolozsvári, a mely 1898. évi szeptember hó 28-án nyílt meg.

Olyan esetekben, a midőn munkáskonyhák részére helyiség nem állott rendelkezésre, a pénzügyi kormány helyiség felállításáról is gondoskodott és annak költségeit is fedezte. Gondoskodott továbbá arról is, hogy a zólyom-brézói vasgyár, a melyből a konyhák edényei szerezettek be, a főzéshez szükséges edényeket a legjutányosabban bocsássa a konyhák rendelkezésére. A konyhaszemélyzet bérének egy részét, valamint a tüzelőanyag beszerzését ugyancsak a kir. kincstár vállalta el.

3. A pénzügyi kormány a munkások jólétének lehető biztosítása szempontjából még más irányban is gondoskodott. A kolozsvári dohánygyári munkások ugyanis a pénzügyministerium kezdeménye-

zése folytán az 1899. évben próbaképen beléptek az országos központi *hitelszövetkezetbe* és pedig nem az egyes egyének, hanem a dohánygyári munkások összesége.

Ugy a belépés, mint a munkások által a nekik nyújtott hitelek után fizetendő járulékok, nemkülönben az ezzel kapcsolatos összes egyéb kérdések szabályozva lettek, a mivel a pénzügyi kormány ismét módot nyújtott a munkásoknak arra, hogy olcsó hitel által maguk és családjaik szükségleteit kedvező feltételek mellett kielégíthessék.

A hitelszövetkezet 1900. évi állapotát és annak beléletét a következőkben ismertetjük:

Előrebocsátva azt, hogy a tagok száma 1899-ben 261 volt 532 üzletrészszel, 1900. év végén azok száma már 993-ra, az üzletrészek száma pedig 1.509-re emelkedett 90.540 K értékben, a melyre ugyanakkor 27.140 K fizettetett be.

Az 1900. év végéig üzletrészt teljesen befizette: 33 tag 1.980 K értékben; ezeknek 3 $\frac{1}{2}$ %-nyi osztalék készpénzben kifizettetett. Ugyanez év folyamán 641 egyénnek szavaztatott meg kisebb-nagyobb kölcsön, összesen 86.540 K összegben. A kölcsönök visszafizetése átlag heti 2 K-val történt és az 1900. év folyamán 56.655 K fizettetett vissza.

A hitelszövetkezet gyors fejlődését leginkább igazolja, hogy míg 1899-ben csak 261 tagja volt 532 üzletrészszel, addig 1903-ban már 1.396 tagja volt 2.167 üzletrészszel, ami 60 K-val számítva 130.020 K-t tesz ki. Erre az év végéig 92.516 K 21 f lett befizetve, tehát több $\frac{2}{3}$ -ad részénél.

A teljesen befizetett üzletrészek után 5% osztalék fizettetett ki és pedig 3.424 K összegben.

A tartalékalapra a tiszta nyereséynek 10%-a fordított, vagyis 380 K 53 f, a mely összeggel a tartalékalap 1.813 K 27 f-re emelkedett.

Kölcsönök a következő célokra szavaztattak meg:

adó és illetékre	2.170 K	— f,
tandijra	480	„ — „
ház- és földvétele	124.706	„ 19 „
építkezésre	11.970	„ — „
házjavításra	7.870	„ — „
elzálogosított ingatlan kiváltására	1.910	„ — „
uzsora kamat adósság törlesztésére	11.150	„ — „
iparjog megváltásra és üzlet-berendezésre	1.900	„ — „

házbérre	3.390 K — f,
házi állat beszerzésre	12.670 „ — „
téli élelem beszerzésre	7.660 „ — „
váltóadósság kifizetésre	10.050 „ — „
kelengye beszerzésre, férjhez-	
menetel alkalmával	8.420 „ — „
váltó-perekre	280 „ — „
szülők feleségélyezésére	6.060 „ — „
orvosi díjra és gyógyszerekre	1.470 „ — „
temetkezésre	2.850 „ — „

Mindezekből látható, hogy a pénzügyi kormányzat jóváhagyása mellett létesült hitelszövetkezet a munkások jólétére messze kiható erővel és fontossággal bír. Fennállását és eredményes működését különben a pénzügyi kormányzat az által is biztosította, hogy ezek administratív teendőit a saját tisztviselői által díjtalanul teljesíteti. Amennyiben ez az intézmény minden tekintetben beválnék, az a többi dohánygyárakra is kiterjeszthető lesz.

9. A lottójövedék igazgatása.

A lottójövedék igazgatását jelenben, a pénzügyministerium mint legfőbb kormányzati hatóság felügyelete mellett, *a m. kir. lottójövedéki igazgatóság* teljesíti.

A pénzügyigazgatóságoknak a lottójövedék terén csak közvetett hatáskörük van, amennyiben a lottójövedéki kihágások is a pénzügyigazgatóságok feladatát képező általános jövedéki ellenőrzés körébe tartoznak. Ezenkívül e hatóságok a jótékony vagy közhasznú célokra engedélyezett magántárgysorsjátékok körül, az engedélyokmányban foglaltak betartására hivatvák felügyelni.

A lottójövedék igazgatásának tárgyát annakelőtte majdnem kizárólag a számsorsjáték, az u. n. kis lutri feletti felügyelet képezte, s e célból már az absolutismus idejében Budán, Temesvárott és Nagyszebenben állottak fenn lottóhivatalok, melyek közvetlenül a bécsi cs. kir. lottóigazgatóság alá voltak rendelve. A m. kir. lottóigazgatóság az 1868. évben szerveztetett s az említett lottóhivatalok tovább is fentartattak egész az 1898. évig, midőn is az osztálysorsjáték behozatalával ezen hivatalok feleslegessé váltak. A volt lottóhivatalok összes személyi ügyei a m. kir. lottóigazgató alá tartoztak, kinek ezen hivatalok különben is alárendelve voltak. A lottóhivatalok az igaz-

gatóság jóváhagyása mellett lottógyűjtődéket állítottak fel s csakis számsorsjátéki huzásokra adhattak sorsolási engedélyeket. A lottóigazgatóság díjmérséklés nélkül tárgysorsjátékokra is adhatott, még pedig 1899-ig korlátlanul engedélyt, midőn is hatásköre némileg megszorított.

A budapesti lottóhivatal kerületéhez az erdélyi részek és három nagy déli megye kivételével, az egész ország tartozott, ezen hivatal mellé külön pénztár s számvitel volt szervezve és három beváltási osztállyal rendelkezett. A volt pénzügyministeri lottószámvevőség pedig a pénztári állapotot tartotta nyilván s annak működését ellenőrizte. A budapesti lottóhivatal főnöke maga a lottóigazgató volt. A lottóigazgatóság voltaképen a budapesti lottóhivatallal egybeolvadva működött, s a közös személyzet 26 hivatalnok és 13 díjnokból állott. A vidéki lottóhivatalok élére a lottóhivatali főnök volt rendelve, ki a lottóhivatali ellenőrrel együttesen volt a vezetésért felelős, személyzetük ezenkívül egy levéltárnok s 3—4 tiszthöl állott. A számsorsjáték idejében a lottóigazgatóság személyzetét az igazgatón kívül tulajdonképen csak a lottóhivatali ellenőr képezte, ki a fogalmazási teendőkkel foglalkozott, kisegítő munkaerő gyanánt azonban mindig volt 1—2 tisztviselő a budapesti lottóhivataltól oda beosztva.

Az osztállysorsjáték behozatalával a lottóhivatalok megszűnván, a lottóigazgatóság mint „*M. kir. lottójövedéki igazgatóság*“ 1897-ben új szervezetet nyert s munkaköre is megváltozott. Személyzete ugyanakkor az igazgatón kívül 16 állásban állapított meg, mely állások a volt lottóhivatali alkalmazottak sorából töltettek be. A pénzügyi kormány ezt a létszámot 1900 óta, az üresedések beálltával, fokozatosan apasztotta, úgy, hogy a személyzet létszáma ez idő szerint már csak 13.

A lottóigazgatás személyi szervezete a kis lottó fennállásakor, a budapesti lottóhivatallal együttesen a következő volt:

1	VI.	fizetési osztályu	lottóigazgató,
2	VIII.	„	„ lottóhivatali főnök,
1	VIII.	„	„ „ ellenőr,
2	IX.	„	„ „ „
1	IX.	„	„ „ levéltárnok,
1	IX.	„	„ „ pénztárnok,
1	X.	„	„ „ pénztári ellenőr,
1	X.	„	„ „ számvevő,
2	X.	„	„ „ levéltárnok,
2	X.	„	„ „ segédlevéltárnok,

- 6 X. fizetési osztályu lottóhivatali tiszt,
 14 XI. „ „ „ segédtsiszt,
 5 gyakornok,

összesen 39 tisztviselő és 13 díjnok.

A jelenlegi lottójövedéki igazgatóságnál a következő állások vannak rendszeresítve:

- 1 VI. fizetési osztályu lottójövedéki igazgató,
 2 VIII. „ „ „ felügyelő,
 3 IX. „ „ „ ellenőr,
 4 IX. „ „ „ tiszt,
 3 XI. „ „ „ segédtsiszt,

összesen 13 tisztviselő és 3 díjnok.

A lottójövedéki igazgatóság részére, hivatását és hatáskörét szabályozó szolgálati utasítás 1901. évi 43.174. szám alatt adatott ki. Ezen utasítás értelmében az igazgatóság feladata jelenleg:

- a) a m. kir. szabadalmazott osztállysorsjáték részvénytársaság által rendezett osztállysorsjátékok fölötti felügyelet és ellenőrzés,
 b) a jótékonycélu államsorsjátékok rendezése,
 c) ingósági tárgysorsjátékok engedélyezése s ellenőrzése,
 d) a sorsolás alá kerülő állami kötvények sorsolásánál való segédkezés.

A lottójövedék igazgatási költségeinek összegét és e szükségletnek a lefolyt évtizedben mutatkozó fokozatos fejlődését a következő táblázat tünteti fel:

Év	A költségvetési szükséglet koronákban	Ebből személyi kiadás		Ebből dologi kiadás	
		koronákban	%	koronákban	%
1895	418.848	100.848	24.1	318.000	75.9
1896	419.010	100.710	24.0	318.300	76.0
1897	420.450	102.150	24.3	318.300	75.7
1898	64.680	58.880	91.1	5.800	8.9
1899	60.734	58.264	96.0	2.470	4.0
1900	60.595	58.345	96.3	2.250	3.7
1901	58.781	56.745	96.5	2.036	3.5
1902	58.901	56.865	96.5	2.036	3.5
1903	56.401	54.365	96.4	2.036	3.6
1904	55.401	53.765	97.0	1.636	3.0

E költségeknek 1898-tól észlelhető rohamos csökkenése a kis lottó megszüntetésének következménye.

10. A vámjövedék igazgatása.

A magyar korona országai és az osztrák örökös tartományok között fenforgó közös ügyekről és ezek elintézésének módjáról rendelkező 1867. évi XII. t.-cz. 64. §-a szerint a vámügyek elintézése a két államban egyforma szabályok szerint történik ugyan, a két állam között létrejött vám- és kereskedelmi szövetséget szabályozó és a későbbi törvényekkel érvényben tartott 1867. évi XVI. t.-cz. 5-ik cikkében foglalt rendelkezések szerint azonban a vámok szedése és kezelése a két fél kormányainak — az alájok rendelt államterületek határai között — egyaránt fentartatott.

E szerint tehát a vámok kezelése a két állam országait és tartományait magában foglaló közös vámterületen azonos szabályok szerint történik, de magát a kezelést — vagyis a szabályok végrehajtását — mindkét állam külön szervei, tehát Magyarországon a m. kir. pénzügyministeriumnak alárendelt m. kir. vámhivatalok önállóan látják el és csakis a vámok kezelésében és szedésében követendő összhangzatos eljárás feletti kölcsönös örködés végett vannak mindkét állam részéről időnként szakközlegek kiküldve, kiknek joguk van a tulsó vám- és pénzügyi hatóságoknak a vámügyre vonatkozó ügyvitelbe betekinteni és tapasztalataikat az illető szakministereknek tudomásukra juttatni.

A vámügyi igazgatásnak, az alkotmányos időszak beálltával, az idézett törvényekkel történt önállósítása és az osztrák vámhatóságoktól való függetlenítése maga után vonta azt, hogy ezen igazgatási ág vezetése a m. kir. pénzügyministeriumnak alárendelt pénzügyigazgatóságokra bízott és miután a vámügyek szakszerű ellátásának nagy hátrányára a vámhivatalok — a budapesti kivételével — az adóhivatalokkal voltak egyesítve: ennél fogva ezen a hiányon segítendő, előbb Pozsonyban, később az ország más nagyobb városaiban, u. m. Temesvárott, Debreczenben, Kassán, Győrött, Sopronban, Ujvidéken, Kolozsvárott, Brassóban és Nagyszebenben önálló fővámhivatalok szerveztettek. Ily módon vált lehetővé, hogy a vámtarifa egyes tételeinek helyes alkalmazására elengedhetlenül szükséges áruismeretben jártas vámhivatali főnökök vezetése mellett, egy újabb és a vámügyi kezelés terén már a megkivántató szakismeretekkel is rendelkező magyar vámtisztviselői kar nevelődött fel.

Az 1889. évi XXVIII. t.-czikkel a pénzügyigazgatóságoknak vármegyék szerinti decentralisatiója következőkén be, hogy a pénzügyi

administratív hatóságoknak 57 részre való széttagolása mellett a vámügyek szakszerű és a másik állammal egyforma szabályok szerint történő kezelésénél az egyöntetűség biztosított, az idézett törvény 7. §. *h*) pontjában és a 36. §-ában foglalt rendelkezéseknek megfelelőleg a magyarországi összes vámhivatalok, a pénzügyigazgatóságok hatáskörében meghagyott kisebb fontosságú szakügyek kivételével, szakszerű ügykezelésük egész terjedelmében a m. kir. fővámigazgatónak rendeltettek alá s gondoskodás történt az iránt is, hogy a m. kir. fővámigazgató a m. kir. vámhivatalok ügykezelését évenként legalább egyszer vizsgálja meg és a vámügyek szakszerű s a magyar vámhivatalok egymás közötti, valamint a másik állammal vámhivatalaival egyöntetű kezelése felett örködjék.

Hogy a fővámigazgató abbeli hivatásának, melyet a most idézett törvény ráruházott, minél kiterjedtebb mérvben felelhessen meg, az 1901-ik évben mellé egy külön helyettesi állás szerveztetett, míg annak előtte távolléte esetében a helyettesítést a fővámárnok végezte.

Az utolsó tíz évben a szomszédos Romániával és Szerbiával való kereskedelmi forgalmunk nagyobb mérvű fejlődést nem mutat ugyan, de mivel Románia felé Csikgyimesen és Vöröstoronyban, Szerbia felé pedig Klenákon új vasuti csatlakozások létesültek, a vámkezelés lebonyolítása céljából ennek megfelelően az 1899-ik évben Csikgyimesen, az 1901-ik évben pedig Vöröstoronyban és Klenákon új II-od osztályú fővámhivatalok állítottak fel.

A belterületen fekvő vámhivatalok egynémelyikének forgalma, különösen postai forgalma nagyobb mérvű emelkedést mutatván, tekintettel a megnövekedett forgalomra, az 1901-ik évben a kassai és soproni II. osztályú fővámhivatalok I. osztályúakká szerveztettek át.

Ez idő szerint a vámszaki teendőket 29 fő- és 21 mellékvámhivatalnál összesen 243 vámtisztviselő és 39 gyakornok látja el. Ez a létszám azonban a megnövekedett áruforgalommal szemben immár elégtelennek bizonyult, a mennyiben a belterületi nagyobb fővámhivatalok, mindenekfelett azonban a budapesti fővámhivatal forgalma az utolsó tíz év alatt annyira megnövekedett, hogy azt a rendszeresített létszámmal már sem az államkincstár érdekeinek, sem a kereskedelmi forgalom igényeinek megfelelően lebonyolítani nem lehet.

A budapesti m. kir. fővámhivatal összforgalmát a következő adatok tüntetik fel:

Év	Áruforgalom		Bevételi lajstrom	Bevallási lajstrom
	darab	kilogramm	tételszám	
1896	1,583.948	184,800.149	197.170	309.484
1897	1,955.115	240,919.833	202.048	300.027
1898	1,874.695	378,962.219	226.497	341.468
1899	1,891.351	200,178.913	241.534	362.237
1900	1,898.097	199,230.404	252.555	374.976
1901	2,138.942	192,389.955	262.099	385.251
1902	2,213.697	170,180.520	282.727	413.123
1903	2,207.474	193,890.532	299.873	436.978

A mint ezekből az adatokból kitűnik, az elvámolt áruk mennyisége valami nagy emelkedést nem mutat ugyan, de az elvámolás alá került áruk darabszáma és ennek megfelelőleg az elvámolással járó teendők óriási mérvben emelkedtek. Ha pedig az egyes elvámolásokat kitüntető bevételi lajstrom tételszámait vesszük szemügyre, látjuk, hogy míg az 1896-ik évben 197.170 tételszáma volt a bevételi lajstromnak, tehát ugyanennyi elvámolási teendő, addig az 1903-ik évben ez a szám 299.873-ra emelkedett, vagyis 50%-kal szaporodott.

Az elvámolásoknak több mint fele a budapesti fővámszolgálatnál történvén, a közölt adatokból következtetés vonható arra, hogy milyen erőfeszítést kellett a vámtisztviselőknek kifejteniök, hogy az ilyen nagy mérvben megnövekedett teendőket elláthassák, mert a megszorított teendőkkel szemben a vámtisztviselők száma az 1903-ik év végéig alig szaporított, a mint ezt a következő adatok mutatják:

Év	VII. fizetési osztály	VIII. fizetési osztály	IX. fizetési osztály	X. fizetési osztály	XI. fizetési osztály	Gya- kornok	Összes lét- szám	Fizetések, lakpénzek és segély- díjak	
	Fővámszolgálat	Pénzügyi tá- nácsos, fő- vámhátnok	Főellenőr, fő- vámhátnok	Fővámhátnok, ellenőr, pénz- kezelő, rak- tárgyonok, főbíró	Vámhátnok, ellenőr, tisz- t			Vámhátnok, ellenőr, se- gédíj	K
1894	1	1	7	60	77	84	41	271	535.310
1895	1	1	8	61	80	82	41	274	542.522
1896	1	1	9	58	82	82	41	274	546.832
1897	1	2	12	63	82	84	41	285	591.362
1898	1	2	13	61	82	84	41	284	596.502
1899	1	2	14	60	83	84	41	285	599.052
1900	1	3	13	61	83	84	41	286	606.000
1901	1	3	15	61	81	85	41	287	608.850
1902	1	3	15	62	81	84	41	287	611.930
1903	1	3	16	62	81	82	39	284	611.930

Az 1894-ik évtől az 1903-ik év végéig tehát a vámtisztviselők létszáma szaporított a

VII. fizetési osztályban	. . . . .	2-vel,
VIII. „ „	. . . . .	9-el,
IX. „ „	. . . . .	2-vel,
X. „ „	. . . . .	4-el,
	összesen	. . 17-el,

a XI-ik fizetési osztályban és a gyakornokoknál ellenben apasztatott egyenkint 2-vel, összesen tehát 4-el,
az összes szaporítás ennél fogva . . . . 13.

A szaporítás tehát oly csekély mérvű volt, hogy az óriási mérvben megszorodott teendőkkel arányban nem állott és főképen a budapesti fővámhivatalnál mutatkoztak a személyzethiánnyal járó nagy hátrányok, melyeknek elhárítása céljából az 1904-ik évi költségvetésben az egész országra nézve a vámtisztviselők létszámnak következő szaporítása iránt történt gondoskodás:

Szaporított a létszám a

VII. fizetési osztályban	. . . . .	2-vel,
VIII. „ „	. . . . .	5-el,
IX. „ „	. . . . .	10-el,
	összesen	. . 17-el,

mely szaporítás évi 61.200 K költségtöbbletet okozott, de a kezelésnek rendes mederbe való terelését lehetővé tette és e mellett a vámtisztviselőkre azzal a nagy előnnyel járt, hogy a szaporítás a magasabb fizetési osztályokban történvén, ez által előmenetelük is tetemesen javult, a mi annál indokoltabb, mert e részben tíz éven át csak igen kevés történhetett. A személyzetszaporítást a vámjövödelmeknek az utóbbi években mutatkozó alakulása első pillanatra nem indokolja. A vámjövödelmek ugyanis a magyar korona országaiban 1895-től kezdve kerek összegben kitétek:

1895-ben	. . . . .	19,400.000 Kt,
1896-ban	. . . . .	18,100.000 „
1897-ben	. . . . .	21,000.000 „
1898-ban	. . . . .	28,300.000 „
1899-ben	. . . . .	20,500.000 „
1900-ban	. . . . .	19,400.000 „
1901-ben	. . . . .	16,800.000 „
1902-ben	. . . . .	17,900.000 „
1903-ban	. . . . .	18,300.000 „

A vámjövédelmeknek ez a csökkenése azonban nem járt a vámkezelési teendők csökkenésével, sőt ellenkezőleg a vámjövédelmek kevesbedése dacára a kezelési teendők nagy mérvben megsaporodtak. Ezen sajtóságos jelenség főoka abban keresendő, hogy az üzleti pangás bekövetkeztével kereskedőink és iparosaink kénytelenek voltak külföldi szükségletüket kisebb részletekben, nagyjából postai csomagokban beszerezni, a mi a külföldről behozott árúk darabszámát és ezzel együtt a vámkezelési teendőket tetemesen növesztette a nélkül, hogy egyúttal a vámjövédelmek szaporodását is eredményezte volna.

Hogy ezen postacsomagforgalom mily mérveket öltött, az legjobban kitetszik a budapesti 70. számú kézbesítő postahivatalnál működő vámkirendeltség forgalmából, mely kirendeltség kizárólag a postai csomagokkal érkező árúk elvámolását teljesíti. Ezen vámkirendeltség forgalmát a következő adatok mutatják:

Év	A kezelt postai csomagok darabszáma	Bevételi lajstrom	Bevallási lajstrom
		tételszáma	
1895	285.646	110.431	202.064
1896	319.939	126.055	234.094
1897	338.451	145.067	240.455
1898	377.385	153.658	255.979
1899	423.976	172.425	277.455
1900	495.749	180.239	292.640
1901	514.438	187.696	301.748
1902	559.410	205.868	324.557
1903	605.959	236.737	353.530

Ezen vámkirendeltség ügyszorgalma tehát az 1895-ik év óta majdnem megkétszereződött és ha ezen vámkirendeltség szorgalmához magának az anyahivatalnak postai szorgalmát is hozzá vesszük, akkor azt tapasztaljuk, hogy a mig az összszorgalom 1895-ben 361.380 darabot tett ki, addig 1903-ban 685.711 darabra emelkedett, tehát itt is ugyanazt a növekedési arányt látjuk. Ugyanezen 9 évi időközben pedig a vasuti és hajószorgalomban behozott csomagok száma 1,660.236-ról 1,500.605-re csökkent.

A postacsomagforgalom, daczára az időközben némileg megjavult üzleti konjunkturának, még mindig erősen emelkedik. Ez onnan ered, hogy a postán való megrendelés a kereskedőre nézve sokkal kényelmesebb és kereskedőink a beszerzés ezen kényelmesebb módjához a nagy üzleti pangás idejében hozzá szoktak. A posta t. i. csekély díjazás ellenében az általa szállított csomagok vámkezelését közvetíti és a csomagokat vámkezelve házhoz szállítja, míg a vasuti és hajószállítványoknál az illető vagy maga kénytelen az elvámolásnál személyesen közreműködni és áruját hazaszállítani, vagy pedig ezekkel a teendőkkal közvetítő szállítót megbízni. Nem kis mérvben hozzájárul a postai forgalom emelkedéséhez még az is, hogy magánosok különböző cikkeket, mint kávé, teát stb., a melyeket eddig belföldi kereskedőknél vásároltak, mind nagyobb mérvben kezdik közvetlen a külföldről beszerezni.

Ha már most figyelembe vesszük, hogy egész kocsirakomány vasuti szállítvány egy árubevallás alapján kezelhető, míg a postacsomagok vámkezelése külön-külön, legfeljebb három postacsomagot (ennyit lehet egy szállítólevéllel szállíttatni) egy árubevallásba foglalva, eszközrendő, könnyen megértjük, hogy a postai forgalom fent ismertett emelkedése mellett a vámtisztviselők számának emelése elől a pénzügyi kormányzatnak nem lehetett elzárkóznia.

11. Pénzügyőrség.

A magyar alkotmány életbelépte után a pénzügyi kormánynak nem könnyű feladat jutott osztályrészül abban, hogy a jövedéki ellenőrzéssel megbízott s ezen sokoldalú teendők ellátására hivatott pénzügyőri testület, ugy szellemében, mint hivatásszerű szervezetében a kornak és a követelményeknek megfelelő színvonalra emeltessék.

A feladat megoldása annál nehezebb volt, mert 1867-ben a testületben sok volt az idegen származású és magyarul nem tudó elem, sőt még olyanok is, a kik az elméleti ismeretek legelemibb követelményeinek sem feleltek meg.

A pénzügyi kormány a testületet először is magyarrá, másodsorban pedig feladatának ellátására hivatottá iparkodott tenni, a mi azért ütközött sok nehézségbe, mivel az általános véderőről szóló törvény folytán a pénzügyőrség legénysége már nem részesült az általa előbb élvezett hadmentességben, s részben ezen kedvezmény elvonása,

másrészt az ezen szolgálatra alkalmas magyar elemnek a testülettől való tartózkodása folytán a szükséges létszám csak nehezen volt alkalmazható, sőt abban néha hiány is mutatkozott. A pénzügyi kormánynak azonban idővel mégis sikerült a fenforgott nehézségeket céltudatos és körültekintő intézkedések által eloszlatni, úgy, hogy már 1895-ben a sok változáson keresztül ment pénzügyőrségi testület a kornak és követelményeknek megfelelő kart képezett.

Lényeges befolyással voltak a pénzügyőri testület reorganisatiójára az időközben kiadott szabályok, a volt vám- és adóőrség megszüntetése, az illetmények szabályozása, a nyugdíjigény megállapítása és rendezése és a tisztviselői kar javadalmazásának az 1893. évi IV. t.-cz. által történt felemelése. Ezekhez járult a legénységnél a rendes laktanyai elhelyezés, valamint a ruházat megfelelő beszerzése. Ilyképen a pénzügyőri legénység jobb ellátásban részesülvén, az újabb időben mindazok a hiányok, melyek az alkalmasabb és jobb elemet ettől a szolgálati ágtól visszatartották, immár teljesen megszűntek, minek folytán a pénzügyőrség testületébe már az 1895 előtti években is bőven jelentkeztek oly egyének, a kik ezt a szolgálatot hivatásszerűen végzik.

Daczára ennek, a pénzügyi kormány különös gondját képezte az, hogy ne csak az 1895. év előtti állapot megszilárdítsák, hanem a pénzügyőri testület minden tekintetben fejlesztessék. E célból a pénzügyi kormány állandó figyelemmel kísérte úgy a szolgálatra, mint különösen magára a testületre nézve mérvadó mindazokat a tényezőket és követelményeket, a melyek czélszerű felhasználásával, illetve kielégítésével az ellenőrzési szolgálatot hatékonyabbá lehet tenni, a testület érdekei pedig tökéletesebben érvényesülhetnek.

Ezen szempontok hatása alatt a pénzügyi kormány a pénzügyőri testületre nézve mindenesetre jelentékeny szervezeti változást léptetett életbe. A ministerium kebelében alkalmazva volt pénzügyőri központi főfelügyelők számát ugyanis — mint az a központi igazgatásnál közölt első táblázatból is kivehető — a pénzügyőri központi felügyelői állások egyidejű megszüntetése mellett, 1898-ban kettőről ötre, 1900-ban pedig hatra emelte fel, mely intézkedés által elegendő olyan gyakorlati ismeretekkel bíró központi tisztviselő felett lehet rendelkezni, a kik a külszolgálat teljesítésére igénybe vehetők s a jövedéki felügyelet alatt álló nagyobb terjedelmű vállalatoknak a központból leendő megvizsgálásánál eredményes szolgálatot tesznek s

a kik különösen hivatvák arra is, hogy a pénzügyörség állapotát és működését a helyszínen vizsgálják meg.

Ugyancsak a pénzügyörség szolgálati érdekeit volt hivatva előmozdítani az 1896-ban történt az az intézkedés is, amely által az addig szervezve volt és a VIII-ik fizetési osztályba sorozott pénzügyőri főbiztosok a „pénzügyőri felügyelői“ — a IX-ik fizetési osztályba sorozott pénzügyőri biztosok pedig a „főbiztosi“ czimet kapták.

Ezzel ugyanis nemcsak az elnevezés, hanem ezzel kapcsolatban a szervezet is lényeges változáson ment keresztül. Ugy az ellenőrzés hatékonyabb foganatosítása, valamint a szolgálat czéltudatosabb elláthatása szempontjából a régi főbiztosok helyébe szervezett felügyelőknek több vármegyére kiterjedő ellenőrzési jogköre és szolgálata szabályozva lett és ezek egyuttal, úgy mint előbb, a pénzügyigazgatóságnál a pénzügyörségi ügyek előadói is maradtak, azonkívül a IX-ik fizetési osztályba sorozott „főbiztosok“ az egyes pénzügyigazgatóságoknál szintén előadói teendőkkel bizattak meg.

Ez a messzeható szervezeti intézkedés nemcsak hogy minden tekintetben bevált, hanem megoldási módot nyújtott arra is, hogy a pénzügyigazgatóságoknál oly gyakorlati ismeretekkel bíró előadók is érvényesíthetik tevékenységüket, akiknek hivatásuknál fogva módjukban áll sok olyan, a gyakorlati életbe vágó intézkedést — mely eddigelé csupán hosszadalmas levelezés útján volt megoldható — magánál a pénzügyigazgatóságnál helyes és megfelelő mederbe terelni, mi által a pénzügyigazgatóságnak gyakran hasznos szolgálatot teljesíthetnek.

Az előadói főbiztosokon kívül, ugyancsak a IX-ik fizetési osztályba sorozott főbiztosok egy része biztosi kerület vezetésével lett megbízva s ezek olyan kerületek élén állanak, a mely kerületek terjedelem szempontjából kisebbek ugyan más biztosi kerületnél, de a melyekben a szeszgyárak száma igen nagy; az ilyen kerülettel bíró főbiztosok működése tehát a kisebb mérvű kerületbeli rendes ellenőrzés helyett inkább a szeszgyárak felülvizsgálásánál vehető igénybe.

Erre a szervezeti intézkedésre azért volt szükség, mert az egyes pénzügyigazgatóságoknál előadói minőségben működő felügyelők, ellenőrzési kerületeikben a szeszgyári felülvizsgálatot a szeszfőzdek túlnagy száma miatt ellátni képesek nem voltak. Ez az intézmény is igen czélszerűnek bizonyult, mert a felügyelőkre bizott ellenőrzés szabatosan vihető keresztül, az előadó főbiztosok saját kerületeikben

a szolgálatot behatóan láthatják el, a felülvizsgálói hatáskörrel és kerülettel bíró főbiztosok pedig a szeszgyári felülvizsgálatot a követelményeknek megfelelően végezhetik s a kerületbeli szolgálatot is elláthatják.

Abból a czélből, hogy az ellenőrzési szolgálat az egész vonalon szabatosan legyen keresztülvihető, a pénzügyi kormány beható tanulmány alapján jónak találta azt, hogy az egyes kerülettel bíró és a X-ik fizetési osztályba sorozott pénzügyőri biztosokon kívül, kerület vezetésével oly egyének is megbizassanak, a kik nincsenek ugyan még pénzügyőri biztosokká kinevezve, de ugy gyakorlati, mint elméleti ismereteiknél fogva erre alkalmasak és hivatvák is.

Ez a kérdés a „biztoshelyettesi“ állások rendszeresítése által lön 1896-ban megvalósítva.

Ezek a biztoshelyettesek olyan erre alkalmas pénzügyőri szemlések sorából vétetnek, a kiknek mindegyike már biztosí vizsgával bíró és biztosí hatáskörrel egyes kerületek vezetésével bizatott meg. Az intézmény kiváló előnye nemcsak a rendszer helyes megvalósításában bizonyult czélszerűnek, de módot is nyujtott a pénzügy-ministeriumnak arra nézve, hogy pénzügyőri biztossá azokat a biztoshelyetteseket nevezhesse ki, a kik mint kerület vezetésével megbizott biztoshelyettesek már minden tekintetben beváltak, mi által a fontos jövedéki ellenőrzés legalább általában véve gyakorlott és szakavatott kezekre bizható akkor, midőn a biztoshelyettesek pénzügyőri biztossá neveztetnek ki.

Ezen szervezeti változásokra nézve Ő Felsége jóváhagyásával 1896-ban megfelelő utasítás adatott ki, melyben a részletek körül vannak írva és a felügyelők, főbiztosok, biztosok és biztoshelyettesek működési és hatásköre a követelményeknek megfelelően lön megállapítva.

Lényeges átalakuláson ment keresztül a fiumei pénzügyőrség s ennek ellenőrzési szolgálata is.

Fiumében a szabadkikötő megszüntetése után a pénzügyőrség még mindig a város határán lévő bérelt laktanyákban volt elhelyezve. A központból történt vizsgálatok utján meg lett állapítva, hogy a legénység elhelyezése nagyon sok kívánni valót hagy hátra, amennyiben a szolgálat — mely leginkább a punto francoban és a tengerpart mentén összpontosul — a messze fekvő bérelt laktanyákból csak igen nehezen és nagy fáradalommal látható el. S minthogy kitünt az is, hogy a

fiumei legénység épen a rossz elhelyezés és a terhes szolgálat miatt csak nehezen egészíthető ki, ennél fogva a pénzügyi kormány egy új és a követelményeknek megfelelő laktanya építését határozta el, mely épület 1896-ban el is készült s az körülbelül 400 ember befogadására szolgál. Ezenkívül a felügyelőnek és biztosoknak is ebben az épületben van lakásuk.

Maga ez a tény is óriási módon befolyásolta a fiumei szolgálati viszonyokat, mert a legénység jó, sőt kellemes elhelyezése, a laktanyának a tengerparthoz való aránylagos közelsége, a szolgálatra igen előnyösen hatott és tetemes erő- és idővesztés lett már ezen elhelyezés által is megtakarítva.

A már beállott rendezett viszonyok folytán Fiuméba hamarabb lehetett jobb elemet a testület részére nyerni, melynek az első időben való kiegészítése nem a rendes sorozás, hanem más kerületbeli legénységnek áthelyezése által eszközöltetett.

Maga az ellenőrzési szolgálat is tetemes változáson ment keresztül Fiumében s már évek óta nemcsak a szabályszerű követelményeknek, de a kikötő igényeinek is megfelelő módon van berendezve.

A tengerészeti pénzügyőrség is meglehetősen nagy átalakulásokon ment keresztül, s a célból, hogy e szolgálatát az igényeknek megfelelően végezhesse, egy hajóval és hét gőz-barkasseval lett ellátva. Hogy pedig a tengerészeti pénzügyőrségi szolgálatban álló közegek a nekik megfelelő kiképzésben is részesüljenek, az ugynevezett „kormányosi“ vizsga lett szervezve.

A fiumei tengerészeti pénzügyőrség szolgálatának rendezése alkalmából a Horvát-Szlavonországok tengerparti részén állomásozó pénzügyőrség szolgálata is a követelményeknek megfelelő megoldást nyert, a régi és elavult állapot meg lett szüntetve. Több szakasz, melynek a mai forgalom mellett semminemű hivatása sem volt, be lett vonva és a fiumei pénzügyőrség használatában lévő „László“ nevű gőzös szolgálata a horvát tengerpart mentén állomásozó pénzügyőri szakaszokkal szemben szabályozva lőn, úgy, hogy ezek most a gőzös segítségével Buccaritól egész Karlopagoig akadálytalanul érintkezhetnek egymással, holott előbb a használatukban lévő csónakokkal ugyszólván még a szolgálatot sem voltak képesek ellátni.

Ezen 1894-től 1897-ig keresztül vezetett változások nemcsak hogy a szolgálat helyes lebonyolítását segítették elő, de tetemes pénzbeli megtakarítást is eredményeztek.

Tekintve azt, hogy a pénzügyőri közegek elméleti kiképzés szempontjából előbb ugyyszólván teljesen magukra voltak hagyatva, utmutatást pedig csak keveset kaphattak, ennél fogva a pénzügyi kormány az oktatásnak kérdését is beható tanulmány tárgyává tette és 1896-ban szervezve lett az ugynevezett „biztosi tanfolyam“, melybe azok a pénzügyőri szemlések vezényeltetnek be, a kik a feltételeknek különben megfelelnek.

Ennek a tanfolyamnak rendeltetése és hivatása az, hogy az összes fogyasztási adókból, jövedékekből és a vegytanból a szemlések oly irányban nyerjenek oktatást, hogy későbbi hivatásuknak magaslatán állva, képesek legyenek a reájuk bizott fontos ellenőrzési teendőket elvégezni.

A tanfolyam négy hónapig tart (minden év márczius 1-én kezdődik), s az egyik Budapesten van szervezve, a melyben 2 ministeri titkár és egy vegytanár tart naponkint felváltva 2—2 órai előadást, a másik pedig Zágrábban a horvát nyelvű pénzügyőrök részére; ebben a zágrábi pénzügyigazgatóság fogalmazási tisztviselői vannak az oktatással megbizva.

A tanfolyamot végzett szemlések azután a ministerium kebelében biztosi vizsgálatra lesznek bocsátva.

Ezen intézmény üdvös hordereje szintén élénken tapasztalható abban, hogy a tanfolyamot végzett szemlések részben a közvetlenül nyert oktatás alapján teendőiket alaposabban láthatják el, másrészt pedig a nyert utmutatásokon haladva, módjukban áll önmagukat oly mérvben képezni, hogy ez által hivatásuk magaslatán állhassanak. Kétségtelenül előnyös hatása van tehát a tanfolyamon nyert gyakorlati szakképzettségnek ugy az ellenőrzési, mint az egész pénzügyőri szolgálat belterjességére.

Lényeges befolyással van a főváros területén állomásozó pénzügyőrség tagjainak ugy társadalmi, valamint elméleti képzésére az 1897-ben létesített „Önképző-kör“, a melyben felolvasások és szakelőadások tartatnak, sőt az Önképző-kör tevékenysége kiterjed még arra is, hogy tagjainak módot és segítséget nyújtson arra is, hogy olyanok, a kik a középiskola 4 alsó osztályát el nem végezheték, de erre való képességgel és tehetséggel birnak, ezt magán uton végezhessék el.

A pénzügyőrség összköltségeit, valamint ezeknek a személyi és dologi kiadások között való megoszlását az alábbi kimutatás tünteti fel:

Év	A pénzügyőrség költségvetése koronákban	Ebből személyi kiadás		Ebből dologi kiadás	
		koronákban	%-ban	koronákban	%-ban
1895	6,045.024	4,570.536	75·6	1,474.488	24·4
1896	6,181.008	4,677.058	77·3	1,503.950	22·7
1897	6,251.186	4,722.850	75·6	1,528.336	24·4
1898	6,316.878	4,784.542	75·7	1,532.336	24·3
1899	6,511.230	4,943.962	75·9	1,567.268	24·1
1900	7,042.928	5,296.802	75·2	1,746.126	24·8
1901	7,170.834	5,443.631	75·9	1,727.203	24·1
1902	7,223.906	5,496.706	76·1	1,727.200	23·9
1903	7,237.223	5,544.223	76·6	1,693.000	23·4
1904	7,235.916	5,550.174	76·7	1,685.742	23·3

A pénzügyőrségi karnál alkalmazott *tisztviselők* számát, valamint azok egymásközti arányát az alábbi kimutatás mutatja:

Év	A tisztviselők					A tisztviselők létszámából a			
	létszámából a				összes száma	létszámából a			
	VII.	VIII.	IX.	X.		VII.	VIII.	IX.	X.
	fizetési osztályba tartozók száma					fizetési osztályba tartozókra esik százalék			
1895	2	23	53	139	217	0·9	10·6	24·4	64·1
1896	2	23	55	139	219	0·9	10·6	25·1	63·4
1897	2	23	55	140	220	0·9	10·5	25·0	63·6
1898	5	22	53	140	220	2·3	10·0	24·1	63·6
1899	5	22	54	144	225	2·3	9·8	24·0	63·9
1900	6	22	55	153	236	2·5	9·3	23·3	64·9
1901	6	22	56	157	241	2·5	9·1	23·2	65·2
1902	6	22	57	161	246	2·4	9·0	23·2	65·4
1903	6	22	58	161	247	2·4	8·9	23·5	65·2
1904	6	22	59	161	248	2·4	8·9	23·8	64·9

A pénzügyőri legénység létszámviszonyairól a következő kimutatás nyújt tájékoztatást:

Év	A legénység				A legénység		
	létszámából a			összes száma	létszámából a		
	szemlé- szek	fő- vigyázók	vigyázók		szemlé- szekre	fővigyá- zókra	vigyá- zókra
	száma			esik százalék			
1895 . . .	767	1728	2246	4741	16·2	36·4	47·4
1896 . . .	768	1781	2297	4846	15·8	36·8	47·4
1897 . . .	770	1791	2307	4868	15·8	36·8	47·4
1898 . . .	770	1791	2307	4868	15·8	36·8	47·4
1899 . . .	777	1902	2389	5068	15·3	37·5	47·2
1900 . . .	886	1916	2628	5430	16·3	35·3	48·4
1901 . . .	906	1966	2658	5530	16·4	35·6	48·0
1902 . . .	906	1991	2683	5580	16·2	35·7	48·1
1903 . . .	906	2031	2703	5640	16·1	36·0	47·9
1904 . . .	890	2050	2705	5645	15·8	36·3	47·9

Ha a fenti táblázatokban foglalt adatokat az 1894. évi költségvetésben feltüntetett 217 tisztviselői és 4.741 legénységi állás számával egybe hasonlítjuk, arra az eredményre jutunk, hogy a pénzügyőrségi tisztviselők létszáma 14·3%, a legénységé pedig 24·1 százalékkal emeltetett fel költségvetésileg a legutóbbi évtizedben.

A tisztviselők létszámában a VII. fizetési osztályba tartozók száma háromszorosra emeltetett fel abból a célból, hogy az ezen állásokba való előmenetel némileg javíttassék.

A most említett táblázatokból még megállapítható, hogy a legénységi állományhoz tartozó minden 22 pénzügyőrré egy-egy tisztviselő esik.

A legutóbbi évtizedben a pénzügyőrségi testület úgy szellemileg, mint erkölcsileg is mindinkább emelkedett, úgy, hogy a testületben üresedésbe jövő állásokra most már tömegesebben jelentkeznek olyan pályázók, kik magasabb iskolai végzettséggel bírnak. Ennek tulajdonítandó tehát az, hogy míg az 1871. évben a pénzügyőri legénység állományában rendszeresített állásokból jelentkezők hiányában 17·7% üresedésben volt, addig az 1902. évben már csak 4% volt üresedésben, hogy továbbá, míg az 1890., illetőleg az 1894. évben a legalább is 4 gimnasiális vagy hasonló rangú iskolát végzettek száma a pénzügyőri legénység állományában 603, illetőleg 727 volt, addig azok száma az 1902. évben már 865-re emelkedett.

A testülethől való kilépések és elbocsátások számában is örvendetes apadás állott be a legutóbbi évtizedben; mert míg azok száma az 1894. évben a tényleges létszámnak 17·7%-át képezte, addig az 1902. évben már csak 12·6%-ot tett ki.

Fővonásokban ezek azok az intézkedések, illetve eredmények, melyek a legutóbbi évtizedben a m. kir. pénzügyőrségnél előfordult változásokról és a pénzügyőrségnek ezen idő alatt való fejlődéséről beszámolnak.

Magától értetődik, hogy a fentiekkel ennek a fontos közigazgatási intézménynek fejlesztése még nincsen befejezve, sőt tárgyalás alatt áll néhány olyan kérdés is, melynek megoldásával a testület érdekei és a szolgálat igényei megfelelően fejleszthetők lesznek.

12. Fogyasztási adóhivatalok.

A fogyasztási adóhivatalok felállítása a bor- és husfogyasztási adónak 1851. évi márczius 1-én történt behozatala folytán az ezen adók beszedése szempontjából zárt területeknek nyilvánított oly városokban vált szükségessé, hol ezeket az adókat az adófizetőktől közvetlenül kincstári közegek szedték be.

Hazánkban Budapest és Pozsony nyilvánítottak zárt városokká, tehát kincstári fogyasztási adóhivatalok csak ebben a két városban állítottak fel. A Pozsonyban felállított ezen hivatalok később, midőn ott az adók beszedése a kincstári kezelés helyett majd bérbeadás, majd megváltás útján lett biztosítva, megszűntek.

Az absolut kormányzat idejében Budapesten (Pest, Buda és Ó-Buda területén) 14, Pozsonyban 3 fogyasztási adóhivatal állott fenn s a tisztí személyzet Budapesten 33, Pozsonyban 7 egyént számlált.

Az alkotmány helyreállítását követő évben csak Budapesten voltak fogyasztási adóhivatalok, melyeknek száma, valamint az azokhoz beosztott tisztiszemélyzet létszáma egy ideig változatlan maradt.

Időközben a fogyasztási cikkek után járó székesfővárosi községi adók beszedésével is a fogyasztási adóhivatalok bizáltak meg s a bor- és husfogyasztási adókéhoz hasonló beszedési mód egyéb adónemekre, nevezetesen a cukor-, kávé- és sörfogyasztási, valamint az italmérési adókra is kiterjesztetett. Ezzel, valamint a székesfőváros rohamos fejlődésével a fogyasztási adóhivatalok teendői mindig nagyobbodván, ezek szervezetét is folyton fejleszteni kellett, olyannyira,

hogy az 1894. évben már 2 fogyasztási adófőhivatal, 12 fogyasztási (vonali) adóhivatal és 17 bárczázó hivatal, illetőleg kirendeltség volt felállítva, melyeknek kezelő személyzete 2 főadószedőből, 12 adószedőből, 22 tisztből és 4 gyakornokból állott.

A fogyasztási adóhivatalok intézményét a székesfőváros folytonos fejlődése, továbbá a központi vásárcsarnoknak 1899. évben történt létesítése, nemkülönben az adóvonaloknak 1900. évi január 1-én történt kijebb helyezése folytán tovább kellett fejleszteni, úgy, hogy 1904. évben a székesfőváros területén 3 fogyasztási adófőhivatal, 17 fogyasztási adóhivatal és 21 bárczázó hivatal, illetőleg kirendeltség volt, melyeknek kezelő személyzete 3 főadószedőből, 20 főellenőr- és adószedőből, 17 ellenőrből, 40 tisztből és 6 gyakornokból állott.

Az adókezelésnek és ellenőrzésnek egyszerűsítése iránti intézkedésekről a „*borítal- és husfogyasztási adó*“ tárgyalásánál emlékezünk meg, ezért erre vonatkozólag itt csak annyit jegyzünk meg, hogy a székesfővárossal megindított tárgyalások eredménye szerint a fogyasztási adóhivataloknál működő fővárosi vámfelügyelők intézménye az 1904. év folyamán megszüntetett.

Ezzel az intézkedéssel egyrészt a székesfőváros tetemes költségmegtakarítást ért el, de másrészt megszüntethető volt egyttal a vámfelügyelők által a székesfőváros nevében gyakorolt az az utólagos ellenőrzés is, a mi az adózási eljárást eddig oly nehézkessé és zaklatóvá tette.

A fogyasztási adóhivatalok intézményének folytonos fejlesztése, a hivatali alkalmazottak létszámának felemelése természetesen a költségek nagymérvű emelkedésével járt. Mig ugyanis ezeknél a hivataloknál az összes személyi és dologi kiadások az 1868. évben körülbelül csak 88.000 Kt tettek ki, addig az 1894. évben már 123.602 Kra, az 1903. évben pedig 224.827 Kra emelkedtek.

13. Véleményező és ellenőrző műszaki szervek.

A. Fogyasztási adó-szaktanácsok.

Az 1895. évi június hó 15-én kelt legfelső elhatározással jóváhagyott és az 1895. évi 44.979. sz. a. kelt körrendelettel közzétett szabályzat az ipari termelésre közvetlen befolyással levő fogyasztási adók, névszerint a szesz-, sör-, czukor- és ásványolajadóra nézve külön szaktanácsokat szervezett.

E szakértőkből álló külön szaktanácsok véleményét a pénzügyminister igénybe veheti: az adóköteles vállalatokra nézve, azok üzleti vagy iparhelyiségei, műeszközei, műszaki eljárása, termelési anyaga vagy termelvénye tekintetében az adóellenőrzés szempontjából korlátozásokat vagy kötelezettségeket megállapító törvényhozási és általános adminisztratív intézkedések előkészítése alkalmából; valamint a műszaki kérdésekkel kapcsolatos felelősségek elbírálásánál.

A fogyasztási adó-szaktanácsok a pénzügyminister által kijelölendő négy, esetleg hat tagból, valamint a nagyobb adóköteles vállalatokkal bíró kereskedelmi és iparkamarák részéről adónemenként választandó és a pénzügyminister által megerősítendő tagokból alakíttatnak. A szaktanács elnökét és annak helyettesét a pénzügyminister nevezi ki.

A fogyasztási adó-szaktanácsok ügyrendjét az 1898. évi 25.599. sz. alatt kiadott rendelet állapítja meg.

B. Műszaki ellenőrzés.

A műszaki ellenőrzés intézményét a pénzügyi kormány 1899-ben azzal a célzattal szervezte, hogy a szesz-, sör-, cukor- és ásványolaj-termelés megadóztatásának ellenőrzése, műszaki közegek alkalmazása által belterjesebbé tétessék.

A műszaki ellenőrzés intézményének létesítését egyrészt az ipari termelést közvetlenül érintő fogyasztási adóknak nagy jelentősége, másrészt pedig és főképen az a körülmény tette szükségessé, hogy az említett adókra vonatkozó törvények végrehajtásának ellenőrzése az illető iparágak műszaki eljárásának alapos ismeretét feltételező és műszakilag képzett egyének által is gyakoroltassék.

Az intézmény szervezése alkalmával a műszaki ellenőrzés gyakorlása egy ideiglenes minőségben kinevezett cukorgyári felügyelőre és hat, szolgálati szerződés mellett ideiglenesen alkalmazott műszaki ellenőrré lett bízva. A pénzügyministerium kebelében a VIII. fizetési osztálynak megfelelő fizetéssel és lakpénzzel rendszeresített cukorgyári felügyelői állás — a mint ez a központi igazgatásnál első helyen közölt táblázatból is látható — 1901-ben a VII. fizetési osztályba való sorolással műszaki főfelügyelői állássá lett átváltoztatva. Az 1902. év végéig évről-évre megújított szolgálati szerződés alapján 3.000 K évi átalány élvezete mellett alkalmazott műszaki ellenőrök, az 1903. évi állami költségvetésről szóló 1904. évi V. t.-cz. alapján a IX. fizetési

osztálynak megfelelő fizetéssel és lakpénzzel nevezettek ki s állásuk végleges szervezetet nyert. A műszaki ellenőrök állomáshelyéül hat pénzügyigazgatóság székhelye lett kijelölve.

A műszaki ellenőrző közegek hivatását és hatáskörét az 1900. évi 3.979. számú körrendelettel kiadott utasítás szabályozza.

C. Czukorgyári ellenőrzés.

Az 1888. évi XXIII. t.-cz. 29. §-a a czukorgyártelepeknek az üzem tartama alatt állandó felügyelet alá való helyezését rendelte el.

A jövedéki ellenőrzésnek az államkincstár érdekében szakszerű pontossággal való ellátása csakhamar külön czukorgyári ellenőri intézmény szervezését tette szükségessé. A pénzügyi kormány 1889-ben ideiglenesen 20 czukorgyári ellenőri állást rendszeresített. Ezek az állások 1.600, 1.400 és 1.200 K évi fizetés, valamint évi 600 K működési átalány élvezetével voltak egybekötve s amennyiben a kinevezés és maga az állás is ideiglenes jellegű volt, a czukorgyári ellenőrökké kinevezett s székhelyhez nem kötött tisztviselőknek, a kineveztetést megelőzőleg elfoglalt állásuk fentartott.

Az állami tisztviselők illetményeinek szabályozásáról szóló 1893. évi IV. t.-cz. hatálybaléptével a czukorgyári ellenőrök fizetése ugyan módosítva nem lett, de a czukorgyárak termelésének emelkedése s az ellenőrzés kiterjesztése folytán szükségessé vált létszámszaporítással kapcsolatban a főellenőri állások szaporítva lettek. Nevezetesen hat, a X. fizetési osztály harmadik fokozatába sorolt főellenőri, — és husz, fele-fele részben a XI. fizetési osztály első és második fokozatába sorolt ellenőri állás lett rendszeresítve. Az addig élvezett 600 K működési átalány azonban továbbra is változatlanul hagyatott.

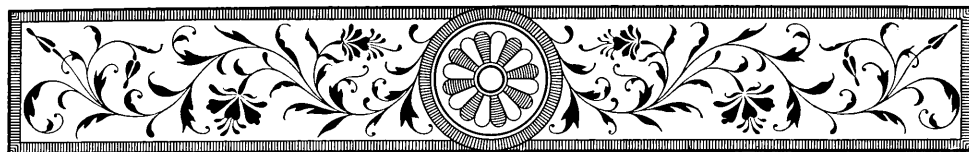
Hazai czukoriparunknak a gyártelepek szaporodása és az évi termelés fokozásában nyilvánuló fejlődése, az ellenőrzési szolgálat ellátásánál is munkaerőszaporítást igényelt. A pénzügyi kormány a szaporítást, a tisztviselők kedvezőbb előmenetelének biztosíthatása érdekében oly módon vélte megoldandónak, hogy a létszámszaporítás egészben a főellenőri állásokra jusson. Ennek megfelelőleg 1895-ben a czukorgyári ellenőrzés létszámának 26-ról 30-ra való egyidejű felemelésével, a főellenőrök száma 10-ben, az ellenőröké pedig 20-ban állapított meg.

A pénzügyi kormány 1898-ban érkezettnek látta az időt arra, hogy az 1889-ben ideiglenesen szervezett czukorgyári ellenőri intézmény

állandósították s az eddig kivétel nélkül ideiglenes minőségben alkalmazott cukorgyári főellenőrök és ellenőrök közül azok, akiknek szolgálata ellen kifogás nem merült fel, állásukban véglegesítették. A véglegesítés kérdésével kapcsolatban megoldásra várt a cukorgyári ellenőrök egy több ízben előterjesztett és a pénzügyi kormány által is méltányolt kérésének a teljesítése is: nevezetesen a nőülés engedélyezése. Mind a két kérdés a cukorgyári ellenőrök méltányos kívánságának figyelembe vételével nyert megoldást, amennyiben az 1898. évi május hó 12-én kelt legfelsőbb elhatározás alapján a cukorgyári ellenőri állások véglegesen rendszeresítették és 1899. évi január hó 1-étől kezdve a főellenőrök és ellenőrök legnagyobb része állásában véglegesítve lett. A jövőre nézve pedig kimondatott, hogy bár a cukorgyári ellenőrré való kineveztetés ezentul is ideiglenes minőségben történik, két évi kifogástalanul eltöltött szolgálat után az illető véglegesítendő. Megengedettetett továbbá, hogy a végleges minőségben alkalmazott cukorgyári főellenőrök és ellenőrök, a pénzügyministerium előzetesen kikérendő engedélye alapján megnősülhetnek abban az esetben, ha fizetésükön kívül évi 600 K saját jövedelemmel rendelkeznek, vagy ezt a jövedelmet kötendő házasságuk által biztosíthatják. A házassági engedély elnyerésére azonban, a cukorgyári ellenőri személyzetnek legfelebb felerésze tarthat csak igényt. A cukorgyári ellenőri állásra való kinevezés, ugy mint azelőtt, jövőben is a nőtlen családi állapothoz maradt kötve.

A cukorgyári ellenőrök létszámában a szükségessé vált szaporítás folytán változások állottak be. Ez idő szerint a cukorgyártelepeken, a szolgálat terjedelméhez mérten különbözőképen megállapított létszámmal (6, 4, 2, legtöbb helyütt 1) — összesen 13 főellenőr és 20 ellenőr működik.

A cukorgyári ellenőrzésnek egységes elvek szerinti gyakorlása, az ellenőrök működésének megvizsgálása, a cukoradótörvény pontos végrehajtásának biztosítása, s az esetleg felmerült panaszok mibenlétének helyszíni megállapítása: a cukorgyári főfelügyelői állás rendszeresítését tette szükségessé. Ez az állás az 1896. évben szerveztetett. A cukorgyári főfelügyelő — a mint ez a központi igazgatásnál első helyen közölt táblázatból is látható — a pénzügyministerium személyzeti létszámába tartozik s ministeri titkári címmel és jelleggel felruházva az állami tisztviselők VII. fizetési osztályába van sorolva; teendőit, hivatását és hatáskörét külön utasítás szabályozza.

II. czim. Az államvagyon igazgatási szervei.

1. A kincstári bányák igazgatása.

Közismeretű, hogy az állam a bányászat terén nem csupán mint közhatalom a jogrendezés és jogvédelem munkáját, nem csupán a magánvállalatok erkölcsi és anyagi támogatásának közérdekű feladatait végzi, hanem kiváltképen a fémbányászat körében mint vállalkozó évszázadok óta közvetlenül is nagy erővel vesz részt különösen a nemes fémek termelésében.

Ehhez járul, hogy a XV. század végétől kezdve a só kiaknázása is állami bányamonopólium tárgya és a vasbányászat terén is az államkincstár a nagyobb bányaművelők sorába tartozik. Ellenben a szénbányászat körében csak a sajómelléki szénvidéken (Diósgyőr) és a zsilvölgyi szénmedenczében (Petrozsény) bír az államkincstár kiterjedt bányavagyonnal, melyek közül az első a diósgyőri vasmű tartozékát képezi, utóbbi pedig ez idő szerint bérlet útján hasznosítottatik.

Mindezen bányaművek*) legfőbb igazgatása, — tekintve egyrészt az állami bányavagyon értékét, a bányaművelés által közvetített értékforgalom nagyságát, s a lefoglalt bányaterületeken található ásványkincsek intenzív kiaknázásához fűződő közgazdasági érdeket, másrészt pedig az állami sóbánya-monopólium nagy horderejű voltát, valamint a kincstári bányavállalatoknál alkalmazott munkások több ezernyi sokaságát, — ugy pénzügyi, mint közgazdasági és szociális szempontból a pénzügyi kormány elsőrendű feladatai közé tartozik.

*) Az államkincstár tulajdonát képező vasércbányászat, ugyszintén a diósgyőri vasművekhez tartozó sajóvölgyi szénbányászat igazgatását az állami vasművek alantabb ismertető igazgatási szervei végzik.

Nem kisebb jelentőséggel bír ugy köztekinteteből, mint a társadalom gazdasági érdekei szempontjából az állami pénzverés, fémbeváltás és fémjelzés igazgatása.

Mindezen bányászati vállalatok és különszerű állami üzemágak közvetlen igazgatása és kezelése vidéki igazgatóságokra, főhivatalokra, hivatalokra és telepvezetőségekre van bízva, a melyek szervezésénél és működésük legfőbb irányításánál a ministerium a lefolyt legutolsó évtizedben is nagy gondot fordított arra, hogy a kezelés és igazgatás az egész vonalon kellő szakértelemmel, szigoru felelősség és folytonos ellenőrzés mellett történjék.

Egyes bánya-, kohó- és egyéb művek pedig üzemi és igazgatási szempontból közvetlenül a pénzügyministeriumnak vannak alárendelve.

Ehhez képest a kezelés és az igazgatás szervei ez idő szerint a következők:

A pénzügyministerium közvetlen fenhatósága alatt állanak a bányaigazgatóságokon és főbányahivatalokon kívül, a körmöczi pénzverő, a budapesti főfémjelző és fémbeváltó hivatal, a nagyági m. kir. és társulati bányaműigazgatóság, a m. kir. főkémlőhivatal Körmöczbányán és a rézbányai bányahivatal.

I. A selmeczi bányaigazgatóság alá tartozik:

1. *A szélaknai m. kir. bányahivatal*, a következő bányaművekkel: Károlyakna, Miksaakna, Istenáldástáró, Erzsébet-Zsigmond-akna, Ferencz-Józsefakna, Ó-Antaltáró, Mindszenttáró és Finsterorttáró.

2. *A körmöczi bányahivatal.*

3. *A magurkai bányahivatal.*

4. *Az aranyidkai bányahivatal.*

5. *A dubniki bányahivatal.*

6. *A selmeczi kohóhivatal.*

7. *Az aranyidkai kohóhivatal.*

8. *A beszteczbányai központi electrolytikus rézmű, rézpöröly és hengermű.*

9. *A selmeczbányai vegyelemző-hivatal.*

II. A nagybányai bányaigazgatóság vezetése alatt áll:

1. *A veresvizi bányamű.*

2. *A kereszthegyi bányamű.*

3. *A felsőbányai bányahivatal.*

4. *A kapniki bánya- és kohóhivatal.*

5. *Az oláhláposbányai bánya- és kohóhivatal.*

6. *Az ó-radnai bányá- és kohóhivatal.*

7. *A fernezélyi kohóhivatal.*

8. *A nagybányai vegyelemző-hivatal.*

III. A zalatnai főbányahivatal alá van rendelve:

1. *Az abrudbányai bányá- és fémbeváltó hivatal.*

2. *A zalatnai kohó és szénkéneggyár.*

3. *A zalatnai vegyelemző-hivatal.*

4. *A zsilvölgyi bányahivatal.*

IV. A marosujvári főbányahivatal vezetése alá van rendelve:

1. *Az ugyanottani sóbányamű.*

2. *A désaknai sóbányahivatal.*

3. *A parajdi sóbányahivatal.*

4. *A tordai sóbányahivatal.*

5. *A vizaknai sóbányahivatal.*

V. Az aknaszlatinai főbányahivatalhoz tartozik:

1. *Az ottani sóbányamű.*

2. *A rónaszéki és*

3. *Az aknasugatagi sóbányahivatal.*

VI. A sóvári sófőzőmű üzemét az ugyanottani főbányahivatal vezeti.

Az adminisztráció illetén szervezete csekélyebb változtatásokkal az 1872. év óta áll fenn. Az e téren az utolsó évtized folyamán eszközölt módosítások közül kiemelendő e helyen, hogy a budapesti főfémjelző- és fémbeváltó hivatal személyzete a nagy mértékben felszaporodott és évről-évre emelkedő fémjelzési teendők okából, melyekhez még a 20 és 10 Kás aranypénzek veretése végett magánfelek által beszolgáltatott aranyrudak és aranypénzek átvétele, továbbá a hazai bányaművektől beváltott ezüstnek elárusítása is járult, egy bányatanácsos aligazgatóval, egy főmérnökkel és egy segédmérnökkel egészítettett ki; továbbá hogy a hodrus-bányai „Finsterort“ nevű bányá- és a körmöczi egyesült Károly- és városi bányamű megvételével, valamint a dubniki opálbánya állami kezelésbe való visszavételével okozati összefüggésben, gondoskodni kellett azok szakszerű vezetéséről.

Az állam bányászati vállalatainál és a vele rokon üzemi ágazatoknál alkalmazott tisztviselők és altisztek illetményeit, miután az 1893. évi IV. t.-cikk hatálya reájok ki nem terjedt, az 1894. év folyamán külön intézkedéssel szabályozta a kormány. Ezen szabá-

lyozásnál úgy az irányelvekre, mint az illetmények mérvére nézve az idézett t.-cikk szolgált zsinórmértékül. Az állami alkalmazottaknak engedélyezendő pótlékokról szóló 1904. évi I. t.-cikk hatálya azonban már ezen szolgálati ágazatokra is kiterjed.

Ezenkívül nem zárkózott el a pénzügyi kormány a lefolyt évtizedben azon méltányossági követelmény lehető teljesítése elől sem, hogy a bányászati szaktisztviselők állományában a magasabb fizetési osztályba sorozott állások számának szaporítása által az előmeneteli esélyeket kedvezőbbekké tegye.

Kitűnik ez a 127. lapon közölt összehasonlító kimutatásból, mely a kincstári fém- és sóbányászatnál, a fémkohászatnál, pénzverésnél, fémbevéltásnál és fémjelzésnél alkalmazott műszaki és kezelési tisztviselők 1895. és 1904. évi létszámát és az egyes fizetési osztályokba való beosztását tünteti fel.

E kimutatás szerint ugyanis a műszaki tisztviselőknél az V., VI. és VII. fizetési osztályba sorozott magasabb állások száma a lefolyt évtized alatt 26·6%-kal növekedett; s míg 1895-ben ezen állások száma az összlétszámnak csak 7·8%-át képezte, addig manapság már az összlétszám 9·9%-ának felel meg.

Minthogy az állami bányászat igazgatásának és kezelésének fentebb ismertetett szervei közül egyik-másik megfelelő ügyviteli szabállyal eddigelé nem bírt, többhelyt pedig a teljesen analóg intézményeknek különböző időben készült hatásköri és eljárási szabályzatai igen eltérő rendelkezéseket tartalmaztak: a pénzügyi kormány a lefolyt évtizedben revízió alá vette az állami bányák és az azokkal kapcsolatos üzemágak adminisztrálásának eddigi rendjét, jelesen 1900-ban kibocsátotta a bányagazgatóságok, főbányahivatalok, bánya- és kohó-hivatalok, a körmöczi pénzverő- és főkémlőhivatal hatáskörének és ügykezelésének a viszonyok által követelt egységes és egyöntetű szabályozását célzó utasításokat, melyek a hivatalok főnökeinek állását és kötelességeit, a pénzügyministeriumnak, illetve a felettes hivataloknak fentartott ügyeket, a hatáskörön kívüli intézkedések eseteit jelölik meg, továbbá a kezelés, építkezés, bérleti és egyéb szerződések, a hiteladás, fizetési halasztások, peregyezségek, számvevőségi ellenőrzés és a személyi ügyekben való eljárás részletes szabályait tartalmazzák.

Ugyanezen évben nyert új utasítást a székesfővárosi főfémjelző és beváltó hivatal is; a pénzügyministerium ide vonatkozó intézvénye tekintettel a fémbevéltáshoz és a fémjelzéshez fűződő jelentős állami

és társadalmi érdekekre, az általános jogrendszer a gyakorlati élet kívánalmaihoz mértén kimerítő részletességgel szabályozza a hivatal szervezetét, munkakörét és a fémbeváltás és fémjelzés körül kifejtendő tevékenységének módozatait.

A kincstári bányák igazgatási szerveinek működése körében kiváló jelentőséggel bír a munkások anyagi és intellektualis érdekeinek előmozdítása.

Hogy mit tett ez irányban a lefolyt évtized alatt a pénzügyi kormány, arról a lényegesebb mozzanatokra kiterjeszkedőleg a következőkben számolunk be.

Az ország bányamunkásviszonyainak alakulatát tüzetesen ismerteti a munka VI. részének a bányászatról szóló czime. E cím tartalmának a munkaidőt, a bérezési rendszert, a kereseti viszonyokat, a munkások oktatás- és egészségügyét is az egyes, különyszerű munkásjóléti intézményeket tárgyazó részletei a kincstári bányamunkások viszonyait is fedik, illetve nem csupán a magánvállalati munkásokra vonatkoznak, hanem a kincstári munkások helyzetét is kellő világításba helyezik.

Ez alkalommal tehát a kincstári bányamunkások viszonyainak ismertetésénél, ismétlések elkerülése czéljából, csak utalunk az említett cím tartalmára; s itt csupán azokat a különyszerű körülményeket említjük meg, melyek kizárólag a kincstári munkásügyre vonatkoznak.

Hogy a kincstári bányá- és kohómunkások nem és kor szerint is részletezett összlétszáma az utolsó évtized egyes éveiben miként oszlott meg az egyes üzemi ágazatok között, arról a 128. lapon közölt táblázat nyújt megfelelő tájékoztatást.

Ebben a táblázathban az összlétszám nem egyezik a kincstári bányá- és kohómunkásoknak a munka VI. részében kitüntetett összlétszámával; a különbség onnan ered, hogy míg a fentebbi kimutatás a só- és az opálbányászatnál alkalmazott munkásokat is felöleli, a vasbányá- és kohómunkásokat ellenben számitáson kívül hagyja; addig a másik kimutatás utóbbi munkáskategóriákra is kiterjed, ellenben mellőzi a só- és az opálbányászat munkásállományának számbavételét.

A kincstári munkások a szolgálati idő, kor és a foglalkozás szerint osztályokba sorozvák, s minden munkáosztályban meg van állapítva a napibér (alaphér). E bérszabályzat az életviszonyok alakulásához képest időnkint módosítás alá kerül és pedig a megélhetés egyre

növekedő nehézségeinél fogva rendszerint a bérek fölemelésével. Az alaphérek illetén fixirozása azonban csak a társpénztári nyugbér-igények megállapítása szempontjából bir jelentőséggel, mert minden munka lehetőleg szakmányban végeztetik, a mely bérezési rendszer mellett a valóságos munkakeresetet az egyéni tulajdonságok (rátermettség, szorgalom) lényegesen befolyásolják. A valóságos kereset többnyire lényegesen felülmulja a munkás alaphérét.

E munka többször említett VI. részében üzemágak szerint részletezzük úgy a kincstári, mint a magán munkások átlagos napi és évi keresetét, mely adatok kiegészítéséül felemlitendő még itten, hogy a pénzverésnél a felnőtt munkások átlagos napi keresete 170 f, a sóbányászat körében pedig az egyes bányaműveknél 160—245 f között váltakozik.

A kincstári üzemek körében, a szénbányákétól eltekintve, mindenütt kisebbek az átlagos keresetek, mint a magánvállalkozás műveleteinél, minek okát egyrészt a munkaidő kisebb tartamában, másrészt pedig az egyes bányavidékek és bányahelyek eltérő megélhetési viszonyaiban kell keresnünk.

A kincstári munkások anyagi helyzetének mérlegelésénél továbbá nem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy az államkincstár, mint bányavállalkozó, a munka megfelelő díjazásán kívül más uton-módon is támogatja munkásai érdekeit s lehetőleg könnyebbíteni igyekszik rajtuk a létért folytatott nehéz küzdelemben.

Ily munkásjóléti intézmény pl. hogy több bányaműnél a munkások mérsékelt árú gabonára és tüzfára tarthatnak igényt a családi állapotukhoz mérten meghatározott mennyiségben.

Ehhez hasonló kedvezmény pl. Selmezbánya vidékén, Verespatakon stb. a lisztkiszolgáltatás, melynél az üzleti fölösleg kizárólag munkásjótékonyági czélokra fordittatik.

Ezenkívül a munkásoknak az önségély elvére támaszkodó ama törekvése is, hogy a nélkülözhetetlen fogyasztási czikkeket jó minőségben jutányosan szerezhessék be, az állam részéről lehető támogatásban részesül. Ennek tulajdonitható, hogy már több bányavidéken (Selmezc, Aranyidka, Rézbánya) áldásosan működő munkásfogyasztási egyesületek vannak s jelentékenyen elősegítik a munkások anyagi viszonyainak konszolidálását. Az ily fogyasztási egyesületek ügyvitelét az ott alkalmazott állami tisztviselők díjtalanul eszközlik.

Hasonlóképen meleg pártolásban részesíti a kincstár a munkások körében létesült s szintén az önségély elvén alapuló mindazokat az

egyesületeket is, melyek az élet küzdelmei között szorult helyzetbe jutott tagok kisegítését célozzák. Ilyenek pl. a jobbara újabb keletű selmeczi, szélaknai, hodrusi, körmöczi, verespataki, akna-szlatinai, sugatagi, rónaszéki, marosujvári stb. segélyző és temetkezési egyesületek.

De a munkásérdekeknek eddig előadott támogatásánál ugy munkásjóléti, mint pénzügyi szempontból sokkal nagyobb jelentőséggel bír az államkincstárnak az a tevékenysége, melyet a munkásbiztosítás mezején egyre növekvő áldozatkészség mellett kifejt.

A keresetképtelenség esetére való biztosítást a kincstári bányamunkásoknál is a társpénztári intézmény közvetíti.

Az 1882. év folyamán valamennyi kincstári társpénztár egységes és egyöntetű szervezetet nyert. E szerint a teljes jogosultságú tagok keresetük 6%-át fizetik a pénztárba, az állam mint bányavállalkozó pedig folytonosan hozzájárul a műveinél létező társpénztárokhoz: a) a társpénztári tagok járulékainak megfelelő összeggel, b) az orvosok fizetésével s ezenkívül c) fedezi a mutatkozó hiány felét véglegesen, a másik felét pedig kamat nélkül előlegezi.

Hogy mily áldozatokat hozott az államkincstár a lefolyt évtized alatt a bányamunkásai biztosítása érdekében, azt eléggé szemléltetővé teszi a kincstári társládák következő pénzkezelési statisztikája.

Évszám	A főbb bevételek					A főbb kiadások		
	A tőkék kamat jöve- delme	A tagok járulé- kai	A kincstár hozzájárulása			Nyugbérék és neve- lési segé- lyek	Beteg- segé- lyezés	Keze- lési költség
			rendes járú- lék	végleg fedez- zett összeg	felté- telesen vissza- fize- tendő kölesön			
korona					korona			
1895	225.000	250.144	244.330	207.328	220.494	951.556	131.492	19.248
1896	233.794	249.812	246.436	219.490	229.490	957.548	138.748	16.802
1897	257.504	260.552	255.276	224.042	224.042	984.524	138.782	18.180
1898	215.310	260.734	262.652	247.376	247.316	984.240	130.070	16.972
1899	227.516	250.294	248.696	235.974	239.374	975.102	137.500	16.746
1900	206.569	258.160	248.795	249.599	249.599	977.094	143.903	15.374
1901	217.500	268.351	266.117	271.866	271.866	974.639	151.385	17.478
1902	213.516	269.931	267.455	382.129	382.129	1.007.915	157.924	16.952
1903	234.437	284.533	281.112	251.928	251.928	1.051.530	153.774	17.029

A társpénztárak működése körében a keresetképtelenség esetére való állandó gyámolítás bir legnagyobb jelentőséggel.

E tekintetben a pénzügyi kormány az utolsó évtized folyamán több nagy horderejű reformintézkedést léptetett életbe, melyek közül kiemelendő a baleseti évjáradék minimumának 300 Kban történt alapszabályszerű megállapítása és a nyugalombér kiszabására vonatkozó rendelkezéseknek a munkások javát célzó módosítása. Ezelőtt ugyanis a nyugalombér összege a 8-ik tagsági évtől kezdve csak minden ötödik évben növekedett és a tag csak 45 szolgálati év betöltése után részesülhetett az alapkeresetével felérő teljes nyugalombérben.

Most ellenben a 8-ik szolgálati év betöltése után, amikor a munkás nyugbérigénye megnyílik, évről-évre növekedik a nyugbér, s mindenki már a 40 szolgálati év betöltésével eléri a teljes nyugbér-képességet.

A kincstári bányamunkásbiztosítás terjedelmének és a biztosító pénztárak vagyoni állapotának az utolsó decenniumban való alakulását a következő táblázat adatai mutatják.

Év	Járulékos tagok				Nyughérezettek, nevelési pótlék és kegydíjjal ellátottak						Vagyoniállapot		
	az év elején		az év végén		az év elején			az év végén			követelés	tartozás	tisztá vagyon
	állan- dó	ideig- lenes	állan- dó	ideig- lenes	férfi	öz- vegy	árva	férfi	öz- vegy	árva			
	szám				szám						K	K	K
1895	7.373	2.945	7.055	2.578	2.046	3.764	1.706	2.023	3.761	1.740	6,583.156	3,258.088	3,325.068
1896	7.055	2.578	7.097	2.683	2.023	3.761	1.740	2.001	3.756	1.772	6,723.796	3,552.184	3,171.612
1897	7.097	2.683	7.534	3.127	2.001	3.756	1.772	2.045	3.755	1.776	6,466.784	3,948.768	2,518.016
1898	7.534	3.127	7.398	3.017	2.045	3.755	1.776	2.007	3.731	1.810	6,883.298	4,210.150	2,673.148
1899	7.398	3.017	7.309	3.153	2.007	3.731	1.810	1.957	3.710	1.763	5,921.182	4,337.240	1,583.942
1900	7.309	3.153	7.273	3.167	1.957	3.710	1.763	1.929	3.725	1.768	6,120.065	4,603.827	1,516.238
1901	7.391	3.236*)	7.599	3.322	1.960	3.785	1.811*)	1.976	3.770	1.806	6,088.782	4,663.164	1,425.618
1902	7.603	3.307	7.525	3.355	1.969	3.767	1.806	2.032	3.744	1.803	5,886.890	4,584.940	1,301.950
1903	7.525	3.355	7.522	3.234	2.032	3.744	1.803	2.154	3.775	1.757	6,151.406	5,008.031	1,143.375

E kimutatásnak a munkáslétszámot ismertető és a 128. lapon közölt kimutatással való összevetéséből kitűnik, hogy az államkincstár bányavállalatainál a munkásbiztosítási kényszer elve az egész vonalon a legszigorubban érvényesül.

*) A szaporodás a körmöczi Rappaport-féle bányamű megvétele folytán állott elő.

E munka VI. részében a hazai társpénztárak vagyoni viszonyainak ismertetésénél a kincstári társpénztárak vagyoni állapotára vonatkozólag az imént közlötkenél sokkal kedvezőbb adatokat találunk; az eltérés onnan ered, hogy az általános kimutatás a kincstári vasművekhez tartozó s a kincstári vasipar ujabbkori nagyarányu fejlődése folytán egyelőre sokkal kedvezőbb mérlegü társpénztárakat is felöleli. Így pl. egyedül a diósgyőri társpénztár vagyona már meghaladja a 3,000.000 Kt.

Ehhez járul, hogy az említett általános kimutatás a vagyoni-állapot kiszámításánál nem veszi tekintetbe az államkincstár által a mutatkozó hiányok fedezése végett adott előlegeket, melyek itt a tartozási rovaton vannak feltüntetve.

A kincstári fémbányászathoz és a vele rokon ágazatokhoz tartozó társpénztárak vagyoni viszonyainak a fentebbi táblázatból kivehető kedvezőtlen alakulata igen sürgős követelménynek minősíti az illető intézmények szakszerű reformját oly irányban, hogy működésük az egész vonalon biztosítás-technikai alapokra helyeztessék.

E reform az új bányatörvény megalkotása után lesz keresztül viendő, miután kidolgozásánál nem lehet figyelmen kívül hagyni a megalkotandó bányatörvény munkásbiztosítási fejezetébe lefektetett elveket.

A fentebbi kimutatáshoz megjegyzendő még, hogy a vagyoni-állapot tartozási rovatának állandó növekedését a már érintett hiány fedezésére a kincstár által nyújtott kamatmentes kölcsönök szaporodása idézi elő, mert míg a visszatérítendő kölcsön 1895-ben 2,401.526 Kt, az egyéb tartozás pedig 856.562 Kt tett ki, addig a kölcsönzött összeg 1902-ben már 4,188.724 Kra emelkedett, ellenben az egyéb tartozás 369.216 Kra csökkent. A kincstári bányamunkásbiztosítás viszonyainak újabb alakulatára nézve jellemzők végül a következő adatok:

Az állandó segélyezés mértékének feltüntetésére álljanak itt az egyes társpénztárak által adott átlagos nyugberek és nevelési segélyek legkisebb és legnagyobb összegei:

Év	nyughéres tagok	özvegyek	árvák
1895 . . .	208—526 K	78—194 K	28—60 K
1896 . . .	210—538 „	80—200 „	30—56 „
1897 . . .	196—542 „	74—194 „	20—66 „
1898 . . .	208—577 „	82—161 „	30—54 „
1899 . . .	204—615 „	80—402 „	24—108 „
1900 . . .	170—510 „	85—195 „	30—55 „
1901 . . .	192—548 „	87—196 „	36—56 „
1902 . . .	168—506 „	85—201 „	31—55 „
1903 . . .	141—592 „	67—201 „	15—61 „

A legujabb átlagos évi nyugalombér az összes kincstári nyugbéres munkásokat véve számításba

a férfiaknál	289 K,
az özvegy nőknél	118 „ és
az árvák segélye	39 „

A nyugbéres munkások száma az állandó taglétszám 26%-ának, ha pedig a vasművek társládáit is tekintetbe vesszük, — 20·3%-ának —, a magánbányászatnál még csak 6·5%-nak felel meg.

A társpénztári vagyomból egy teljes jogosultságu tagra jut 171 K.

A betegségélyezés költségeiből egy tagra évi 19 K esik.

A kincstári bányamunkások egészségügyi viszonyai köréből a következő újabb mozzanatok érdemelnek említést.

A pénzügyi kormány a kincstári bányászat valamennyi ágazatánál nagy gondot fordít a munkásegészségügy javítására. Az egészségügyi viszonyoknak ezzel okozati összefüggésben álló javulását jelzi pl. az a körülmény, hogy a auchylostomiasis nevű bányaféregbetegség, melynek ragály-anyaga ezelőtt csaknem az összes selmeczvidéki bányákat vészthozó mértékben lepte volt el, — teljesen megszűnt. A fémkohászat körében előforduló ólommérgezés ezelőtt igen gyakorta fellépő esetei is csak szórványosan és sokkal enyhébb alakban jelentkeznek, ami arra a körülményre vezethető vissza, hogy megfelelő technikai berendezések létesítése útján gondoskodás történt a fejlődő ólomgázak lehető gyors és tökéletes elvezetéséről. Az ide vonatkozó munkásegészségügyi intézkedések eredményét az utolsó évtizedben szemlélhetően mutatja a következő statisztika, mely az ólommérgezés szempontjából a selmeczi fémkohó viszonyait ismerteti:

	ólommérgezési eset	munkára képtelen	járó beteg	betegnap	munkás létszám
1895 évben	241	189	52	2.612	328
1896 „	140	110	30	1.749	365
1897 „	147	94	53	1.214	363
1898 „	213	144	69	1.661	386
1899 „	196	136	60	2.247	386
1900 „	110	55	55	1.855	382
1901 „	113	65	48	1.006	382
1902 „	47	15	32	289	359

Bár nem oly szembeötlő, de határozott javulás mutatkozik az összes munkáslétszámra vonatkoztatott és a következő lapon közölt betegségi és halálesi statisztikában is.

Év	Betegségi esetek	Esik egy munkásra évente	Beteg- napok	Esik egy munkásra évente	Halál- esetek	%
	száma		száma		száma	
1895 . . .	13.617	1·32	170.067	17·6	118	1·22
1896 . . .	16.617	1·69	178.112	18·1	166	1·69
1897 . . .	10.752	1·00	124.170	11·6	123	1·13
1898 . . .	11.367	1·09	132.929	12·8	129	1·22
1899 . . .	13.951	1·34	183.156	17·6	127	1·22
1900 . . .	12.803	1·22	179.629	17·2	124	1·18
1901 . . .	13.789	1·27	183.668	16·8	112	1·03
1902 . . .	13.824	1·27	179.446	16·5	115	1·06
1903 . . .	12.776	1·18	180.005	16·5	122	1·14

Az összes bányatelepeken tisztán államköltségen rendszeresített folytonos orvosi egészségügyi szolgálton s a modern hygienia követelményeinek megfelelő bányász-kórházakon kívül a munkások ügyét szolgálják még a legtöbb bányaműnél létező s a selmeczi és fernezelyi kohóknál is legujabban létesített munkásfürdők, étkező termek és egyéb egészségügyi berendezések is.

A szellemi kultúra terjesztését célzó munkásügyi intézmények sorából kiemelendő, hogy a bányavállalkozó államkincstár mindenha bőkezűleg gondoskodott munkásai gyermekeinek elemi oktatásáról. Ezen népiskolák legnagyobb része újabb időben államosítva lön.

A növendékek az alsóbb bányászati szakoktatást közvetítő állami bányaiskolákban is jobbra a kincstári munkások és altisztek gyermekei sorából kerülnek ki; ennél fogva az államkincstár a bányászati szakoktatás terén a bányászati érdekeken kívül a munkások s egyéb kincstári alkalmazottak egyéni érdekeit is hathatósan támogatja.

A bányamunkások árváinak viseli gondját az 1873-ban létesült „Gizella“ árvaház Zólyom-Lipcsében, mely a lefolyt évtized alatt annyira fejlesztetett, hogy ma már 100-nál több árva talál benne elhelyezést s megfelelő kiképzést.

Itt említhetjük föl még végül, hogy az államkincstár a Körmöczbányán 1904-ben létesített siketnéma intézetnél is megfelelő állami támogatás ellenében 10 ingyenes helyet biztosított a kincstári alkalmazottak gyermekei számára.

Az eddigiekben vázolt munkásjóléti intézkedéseknek tulajdonítható részben, hogy a kincstári bányamunkások helyzete az alacsonyabb keresetek daczára sem mondható kedvezőtlennek, de sőt

ellenkezőleg sokhelyt aránylag még kedvezőbbnek minősíthető azon bár többet kereső magán munkásokénál, a kiknek jólétét a munkaadó nem hordozhatja annyira szíven, hogy anyagi és szellemi érdekeik előmozdításáról is megfelelően gondoskodhatnék.

Az államkincstár, mint bányavállalkozó teljes tudatában van annak, hogy jó példával kell előre mennie a munkásérdekeket előmozdító erőforrások megnyitásában. E mellett a kincstár a munkások gyarmatosításánál is mindig azt az elvet követte, hogy lehetővé kell tenni a munkásra nézve a tulajdon szerzését, mert csak a tulajdonul birt föld, rajta a saját hajlék s benne a vonzó családi tűzhely képes örök tapasztalás szerint lekötni a munkástársadalom egyébként igen nyughatatlan, vándorszellemű elemeit.

Az államkincstár ezen elven alapuló munkástelepitési politikájának tulajdonítható, hogy az egyes bányatelepeken állandó munkástörzsek keletkeztek, melyeknek származékai jó és balsorsban egyaránt híven kitartanak apáik foglalkozása mellett; ennek tulajdonítható továbbá, hogy az ősrégi keletkezésű kincstári fémbányászat munkásviszonyai annyira megszilárdultak, hogy ott a túlhajtott szocializmus elhíntett magvai termő talajra alig találnak.

A munkásviszonyok ismertetésével kapcsolatban nem felejtkezhetünk meg végül a munkások életének és testi épségének az üzem körében való védelméről, illetve a kincstári bánya- és kohóművek relatív veszélyességének ismertetéséről sem. Ez irányban az utolsó évtized viszonyai felől a 129. lapon közölt baleseti statisztika nyújt megfelelő tájékoztatást.

Ha e kimutatás adatait egybevetjük az ország egész bányászatára vonatkozólag a jelen munka VI. részében közölt baleseti statisztika adataival, arra a végeredményre jutunk, hogy a fentebbi kimutatás keretébe vont kincstári bánya- és kohóműveknél az életbiztonság tényleges veszélyeztetése sokkal kisebb mérvű, mint a bányászatnál általában, illetve mint a magán vállalkozás körében.

A balesetek ritkább előfordulása kétségkívül a kincstári bánya- és kohóművek belső biztonságának hatályos praeventív védelmére mutat, habár el kell ismernünk, hogy a tárgyilagos összehasonlításnál az a körülmény sem hagyható figyelmen kívül, hogy a 129. lapon közölt kimutatás keretébe vont üzemeknél a dolog természeténél fogva aránylag kevesebb veszélyességi tényező szerepel, mint pl. a magánvállalkozás által leginkább kultivált ásványász-, vagy pedig a vastag telepeken mozgó vasérczbányászat körében.

A kincstári bányáknál alkalmazott tisztviselők létszáma az 1895. és 1904. években.

Tételszám	Szolgálati ágazat	Rendszeresített létszám az															
		V.		VI.		VII.		VIII.		IX.		X.		XI.		Együtt	
		fizetési osztályban															
		1895	1904	1895	1904	1895	1904	1895	1904	1895	1904	1895	1904	1895	1904	1895	1904
		évben															
	<i>I. Üzemi tisztviselők.</i>																
1	Fémbányászatnál	1	1	.	.	4	7	18	16	18	20	16	16	.	.	57	60
2	Fémkohászatnál	.	.	1	1	4	4	9	9	13	13	12	9	.	.	39	36
3	Sóbányászatnál	.	.	.	1	2	1	8	8	6	6	5	4	.	.	21	20
4	Pénzverés-, fémbeváltás és fém- jelzésnél	.	.	.	1	3	3	7	9	7	8	6	6	.	.	23	27
5	Bányapénztáraknál	.	.	.	.	.	.	2	2	9	9	9	9	.	.	20	20
6	Közegészségügyi alkalmazásban (orvosok)	.	.	.	.	.	.	2	2	7	5	22	17	.	.	31	24
	összesen	1	1	1	3	13	15	46	46	60	61	70	61	.	.	191	187
	<i>II. Kezelési tisztviselők.</i>																
1	Fémbányászatnál és fémkohászat- nál	.	.	.	.	.	.	.	.	2	2	5	5	9	9	16	16
2	Sóbányászatnál	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	5	5	2	2	7	7
3	Pénzverésnél	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	2	2	.	.	2	2
	összesen	.	.	.	.	.	.	.	.	2	2	12	12	11	11	25	25

A kincstári bánya- és kohómunkások létszáma az 1895-től 1903-ig bezárólag.

Év	Fémbányászat				Opálbányászat			Fémkohászat				Pénzverő			Sóbányászat				Együtt				Al- tiszt- ek	Szolgák
	férfi	nő	gyer- mek	összes	férfi	gyer- mek	össz- szes	férfi	nő	gyer- mek	összes	férfi	nő	össz- szes	férfi	nő	gyer- mek	összes	férfi	nő	gyer- mek	összes		
	munkások száma				munkások száma			munkások száma				munkások száma			munkások száma				munkások száma					
1895	4.582	65	833	5.480	.	.	.	918	46	114	1.078	194	112	306	1.973	.	222	2.195	7.667	223	1.169	9.059	366	104
1896	4.602	66	945	5.613	.	.	.	960	47	115	1.122	158	82	240	1.923	.	267	2.190	7.643	195	1.327	9.165	368	104
1897	5.127	70	1.141	6.338	119	22	141	994	48	129	1.171	98	28	126	2.023	.	164	2.187	8.361	146	1.456	9.963	359	102
1898	5.002	61	1.127	6.190	112	26	138	1.011	33	141	1.185	95	23	118	1.991	.	168	2.159	8.211	117	1.462	9.790	362	102
1899	5.423	63	919	6.405	113	15	128	1.187	56	118	1.361	86	6	92	1.948	.	228	2.176	8.757	125	1.280	10.162	372	101
1900	5.430	68	1.192	6.690	98	11	109	1.020	39	129	1.188	100	24	124	1.910	.	249	2.159	8.558	131	1.581	10.270	388	100
1901	5.516	55	1.118	6.689	98	15	113	1.036	44	122	1.202	88	12	100	2.007	.	229	2.236	8.745	111	1.484	10.340	388	100
1902	5.529	56	1.209	6.794	82	11	93	1.016	19	120	1.155	80	5	85	2.001	.	213	2.214	8.708	80	1.553	10.341	384	104
1903	5.414	52	1.127	6.593	79	8	87	887	21	116	1.024	83	3	86	2.021	.	242	2.263	8.484	76	1.493	10.053	374	118

A kincstári bányászat 1895—1904. évi baleseti statisztikája.

Év	Fémbányászat			Opalbányászat			Fémkohászat			Pénzverés			Sóbányászat			Összes		
	mun- kások	sulyos és halálos bal- esetek	%	mun- kások	sulyos és halálos bal- esetek	%	mun- kások	sulyos és halálos bal- esetek	%	mun- kások	sulyos és halálos bal- esetek	%	mun- kások	sulyos és halálos bal- esetek	%	mun- kások	sulyos és halálos bal- esetek	%
	száma			száma			száma			száma			száma			száma		
1895 . .	5.480	11	0·20	.	.	.	1.078	.	.	306	.	.	2.195	42	1·92	9.059	53	0·58
1896 . .	5.613	14	0·25	.	.	.	1.122	.	.	240	.	.	2.190	55	2·51	9.165	69	0·75
1897 . .	6.338	21	0·33	141	.	.	1.171	.	.	126	.	.	2.187	29	1·32	9.963	50	0·50
1898 . .	6.190	18	0·28	138	2	1·44	1.185	3	0·25	118	.	.	2.159	22	1·02	9.790	55	0·56
1899 . .	6.405	22	0·34	128	.	.	1.361	2	0·15	92	.	.	2.176	29	1·34	10.162	53	0·52
1900 . .	6.690	23	0·34	109	.	.	1.188	.	.	124	.	.	2.159	36	1·66	10.270	59	0·56
1901 . .	6.689	21	0·31	113	.	.	1.202	2	0·17	100	.	.	2.236	38	1·70	10.340	51	0·48
1902 . .	6.794	16	0·23	93	.	.	1.155	.	.	85	.	.	2.214	38	1·72	10.341	54	0·51
1903 . .	6.593	18	0·27	87	.	.	1.024	1	0·09	86	.	.	2.263	31	1·32	10.053	50	0·50

2. Az állami vasművek igazgatása.

A pénzügyi tárca kezelése alá tartozó u. n. kincstári vasművek, vasércz- és kőszénbányák igazgatása alkotmányunk helyreállítása idejében és utána 1881-ig *decentralizálva* volt, a mit e művek és bányák földrajzi fekvése, akkori többé-kevésbé helyi érdekű rendeltetése és különösen a vasuti hálózat akkor még fejletlen állapota tett indokolttá.

De mivel a kincstári vasművek decentralizált helyzete mellett az egyes szétszórt vállalatok szerves összműködése s egymást támogató jótékony kölcsönhatása, valamint az államkincstár széleskörű vasipari vállalkozásánál okvetlenül szükséges munkamegosztás helyes tagozata s az egész kezelés egységes és egyöntetű rendje nem volt megvalósítható és biztosítható, — ezen követelmények nélkül pedig a kincstári vasművek föllendülése és az ezen állami üzemekhez fűződő közgazdasági és pénzügyi érdekek sikeres előmozdítása nem volt feltételezhető; s mivel másrészt idő folytán az államkincstár vasiparvállalatainál is a helyi érdekek háttérbe szorulása mellett inkább az országos érdekek kerültek homloktérbe s a vasuti hálózat nagyarányu kifejlődése következtében a szétszórt gyárok és bányák korábbi elkülönöttsége is megszűnt: 1881-ben az akkori pénzügyi kormány a kincstári vasművek és az azokhoz tartozó bányák igazgatásának *központosítására* tért át, a mennyiben az egyes bányaigazgatóságok idevonatkozó eddigi hatáskörének megszüntetésével az összes vasműveket a Budapestben felállított s ugy műszaki és igazgatási, mint kereskedelmi tekintetben önálló hatáskörrel felruházott *m. kir. központi vasműigazgatóság* alá helyezte.

Utóbb 1888-ban ezen önálló központi igazgatási szervezet takarékosági tekinteteből megszüntettetett, s az egyes vasgyárok a centralizáció elvének fentartásával közvetlenül a pénzügyministerium alá helyeztettek, ahol e célra külön *vasműosztály* szerveztetett.

Ilyen volt az állami vasgyárok központositott igazgatásának rendje a lefolyt évtized kezdetén.

A vasgyárok szervezetében azonban nagy fordulat állott be 1898-ban, a mikor a pénzügyi kormány a m. kir. államvasutak gépgyárát és a diósgyőri m. kir. vas- és aczélgyárát a kereskedelemügyi

m. kir. ministerium kezeléséből országos határozat alapján saját kezelésébe átvette.

Szükségessé tette e gyáraknak a régi u. n. kincstári vasművekkel való egyesítését nemcsak az a körülmény, hogy e gyárak, főleg az egymásnak feldolgozásra átengedett jelentékeny anyagszerek forgalmából kifolyólag annyira szoros összeköttetésben vannak egymással, hogy szükségleteiknek költségvetésileg való különtartása nem adta meg az azokba befektetett nagy államvagyon kezelésének tiszta képét, de indokolta még e gyárak egyesítését az üzemükhez fűződő állami érdekeknek czéltudatos megóvása is. Ez utóbbi szempont érvényesülése ugyanis a gyárak külön kezelése mellett már csak a két csoportbeli állami üzemek egymásközti versengéséből kifolyólag sem volt elérhető, a mi azután és gyakran majd az egyik, majd a másik gyár csoport rovására menő következetlenségre szolgáltatott okot.

A gyárak számadásilag már 1899-ben történt egyesítését követte 1900-ban azoknak szervezetileg való egyesítése is. Ekkor ugyanis a pénzügyi kormány a ministerium „vasműosztályát“, valamint „a m. kir. államvasutak gépgyára és a diósgyőri m. kir. vas- és aczélgyár igazgatóságát“ beszüntette és az összes vasgyárak igazgatására „Magyar kir. állami vasgyárak központi igazgatósága“ czimmal új hivatalt állított fel, mely a gyárak felügyelő bizottságának közvetítésével a pénzügyministeri tárca alá rendelve, az összes állami vasgyárak ügyeinek ellátására van hivatva. Ezzel egyidejűleg a pénzügyi kormány a ministerium kebelében 1888. év óta működő vasműosztály hatáskörét megállapító utasítást hatályon kívül helyezte, az osztálynak főosztályi jellegét is megszüntette és azt — megfelelően redukált személyzettel — a pénzügyministerium ügyosztályai közé sorozta.

A mi az említett „felügyelő bizottság“-ot illeti, annak egyidejűleg köteleességévé tétetett, hogy működését általában arra irányítsa, hogy a felügyeletére bízott gyárak és művek tevékenysége az államháztartás, valamint a közgazdaság érdekeinek megfelelő módon intéztessék.

Kötelessége ennél fogva, ha oly mozzanatok merülnének fel, melyek az említett tényezők összhangját megzavarhatnák, oly intézkedéseket tenni, illetve javaslatba hozni, a melyek az esetleges érdekellentéteket kiegyenlíteni hivatvák.

Az új szervezés szerint a központi igazgatóságnak a következő gyárak, művek és bányák vannak alárendelve:

I. A m. kir. államvasutak gépgyára Budapesten.

II. A diósgyőri m. kir. vas- és aczélgyár:

ehhez tartozik

- a) a diósgyőri gyártelep,
- b) a „ kőszénbányamű,
- c) (a gyertyánligeti gyártelep)*).

III. A vajdahunyadi m. kir. vasgyári hivatal:

ehhez tartozik

- a) a vajdahunyadi gyártelep,
- b) a gavosdai gyártelep,
- c) a gyalári vaskőbánya,
- d) a kötélpálya,
- e) a különféle faszételepek.

IV. A zólyom-brézói m. kir. vasgyári hivatal:

ehhez tartozik

- a) a zólyom-brézói gyártelep,
- b) (a kisgarami gyártelep)*),
- c) a chvatimechi „
- d) a pieszoki „
- e) a tiszolczi „

f) a vashegyi, rozsnói, csucsomi, nadabulai, rudnai, dobsinai, tiszolczi, szentandrásai, upponyi, nekecsényi és tapolcsányi vaskőbányák,

- g) a libetbányai gyártelep és a jamesnai vaskőbánya.

V. A kudsiri m. kir. vasgyári hivatal.

A gyárak szervezetének végleges rendezésével kapcsolatban elkerülhetlenné vált továbbá a kétféle — állami és államvasuti rendszerű — gyári alkalmazottaknak egy rendszeren alapuló létszámban való *egységesítése*. Ezért a pénzügyi kormány a kisebb számú állami jellegű tisztviselőket, altisztteket és szolgálkat, — ily minőségben szerzett jogaik különbeni teljes épségben tartása mellett, — 1903. évi január hó 1-től kezdve a nagyobb számú államvasuti rendszerű alkalmazottak létszámába olvasztotta be.

*) Időközben eladatott.

A létszámrendezéssel együtt az eddigi állami jellegű és rendszerű tisztviselők *nyugdíjügyének* olyatén rendezését is tervbe vette a pénzügyi kormányzat, mely szerint állami nyugdíjellátási igényük megszünvén — ezen tisztviselők az államvasuti nyugdíjintézet kötelekébe vétessenek fel. A kereskedelemügyi m. kir. ministeriummal ez iránt megindított tárgyalások azonban ez ideig még nem nyertek befejezést.

Az altisztek és szolgák nyugdíjellátási ügye külön rendezést nem kívánt, miután azok amugy is külön nyugdíjintézet — t. i. a társpénztár — kötelekébe tartoznak.

Az állami gyárak igazgatási szervezetének mintegy kiegészítő részét az ügynökségek képezik.

Az állami gyárak ugyanis termékeiket részint maguk közvetlenül (pl. állami és közintézeteknek), részint közvetve eladási ügynökségek útján árusítják el és hozzák forgalomba.

Ily eladási ügynökségünk Magyarországon 3, Ausztriában 3, Franciaországban, Angolországban és Olaszországban pedig 1—1 van.

Az állami gyárak szervezetének fentebb vázolt átalakulása természetesen kihatott a tisztviselői és altiszti személyzet létszámának viszonyaira is. A két gyársoportnak számadásilag és szervezetenként történt egyesítése ugyanis szükségessé tette a létszámnak némi szaporítását, a mi nagyobb részben a kettős könyvvitel kiterjesztésének, illetve a számvevőségi szolgálat reorganisatiójának a folyamánya volt. Az ebből származó többkiadás azonban a gyárak egybehangzóbb összműködése révén elérhető gazdaságosabb üzem által ellensúlyozást nyert.

Az állami vasművek alkalmazottjai létszámának s az egyes fizetési osztályokba történt beosztásának mikénti alakulatát 1895-től 1904-ig bezárólag a 142—145. lapokon közölt táblázatok tüntetik fel.

E táblázatokban foglalt adatok szerint tehát 1898-tól 1904-ig a rendszeresített tisztviselői

létszám	240-ről 351-re,
az altiszti létszám	256-ról 257-re,
a szolgai „	29-ről 31-re,
	összesen tehát . . 525-ről 639-re,

azaz 114-gyel = 27·7%-kal emelkedett. Félreértések elkerülése végett meg kell azonban jegyeznünk, hogy a közölt kimutatások 1895., 1896. és 1897. évi adataiban a diósgyőri vas- és aczélgyár, továbbá az állami gépgyár személyzete benn nem foglaltatik.

Felemlítendő továbbá e helyen, hogy az egyes gyártelepek kibővítése és új cikkek gyártásának meghonosítása tényleg még nagyobb személyzetet igényelt, de ez a többszükséglet eddig a kisgarami és gyertyánligeti gyártelepek eladása folytán rendelkezésre jutott személyzetből volt fedezhető.

A személyzeti létszámnak egyesítése és rendezése alkalmával a pénzügyi kormány nem zárkozhatott el az egyes fizetési fokozatoknak arányosabb és méltányosabb alapon való elosztása elől sem. A személyi járandóságoknál ekképen mutatkozó többszükséglet azonban részben az üzemi és egyéb rovatokon, részben pedig a bányászati ágaknál elért megtakarítások által ellensúlyozást nyert.

A személyzet kedvezőbb anyagi javadalmazása és előmenetele érdekében tett ilyen irányú intézkedéseket az alább közölt százalékos arányszámok tüntetik föl. Ezek szerint ugyanis

a) a tisztviselők közül részesült:

Fizetésben	1895	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902	1903	1904
K	évben %									
1.000	.	.	1·5	0·4	1·9	1·0	1·0	1·0	.	.
1.200—2.000	45·0	43·1	41·6	51·0	54·0	55·7	55·0	53·0	50·7	45·4
2.200—2.800	40·0	43·1	43·1	29·0	27·6	27·5	27·3	27·0	30·0	21·6
3.000—3.600	6·7	6·2	6·2	9·0	7·2	6·3	6·7	7·3	7·8	17·5
4.000—4.800	5·0	4·6	4·6	5·8	5·7	5·2	5·6	5·6	5·4	9·6
5.000—5.600	1·7	1·5	1·5	1·8	1·5	1·7	2·4	2·1	3·1	1·8
6.000—7.200	.	.	.	1·3	0·8	1·0	1·7	1·7	1·2	3·0
8.000	.	.	.	0·9	1·1	1·0	0·7	0·7	0·6	0·6
9.000	.	.	.	.	.	.	.	.	0·3	0·3
10.000	1·7	1·5	1·5	0·4	0·3	0·3	.	.	0·3	0·3

b) az altisztek közül:

Fizetésben	1895	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902	1903	1904
K	évben ‰									
700—1.000	73·7	71·0	71·0	35·0	35·4	30·6	30·5	25·3	18·0	.
1.040—1.400	26·3	29·0	29·0	40·0	31·0	33·4	33·5	35·0	42·3	33·9
1.600—2.000	.	.	.	21·0	28·0	27·0	27·0	26·0	26·0	42·4
2.200—2.800	.	.	.	4·0	5·6	9·0	9·0	12·5	12·5	20·6
3·200	.	.	.	.	.	.	.	1·2	1·2	3·1

c) a szolgák közül:

Fizetésben	1895	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902	1903	1904
K	évben ‰									
500—1.000	.	100	100	63	60	55	55	45	31	20
1.100—1.200	.	.	.	37	40	45	45	55	46	35
1.300—1.400	.	.	.	.	.	.	.	.	23	45

Az 1904. évben mutatkozó kedvezőbb arányszámok arra vezetendők vissza, hogy az állami vasgyáraknál a *fizetésrendezés* nem az 1904. évi I. t.-cz. alapján, hanem ugyanoly módokat mellett történt, mint a m. kir. államvasutak alkalmazottjainál. E szerint az állami vasgyárak alkalmazottjai is csak 1904-ben részesültek fizetésfelemelésben.

Az állami vasgyárak alkalmazottjainak fizetésrendezését illetőleg azonban meg kell jegyeznünk, hogy az 1904. évi államköltségvetés ugyan módot nyújtott arra, hogy a gyári alkalmazottak fizetésrendezése ugyanazon elvek szerint hajtassék végre, a melyeket a kormány a m. kir. államvasutak alkalmazottjaira vonatkozólag az 1904. évi XVIII. t.-czikk tárgyalása alkalmával a törvényhozással megismertetett, mindazonáltal ezen elvek alkalmazása fedezet hiányában bizonyos megszorítást szenvedett. Nevezetesen a gyári alkalmazottak — eltérőleg az államvasutiaktól — sem az 1903. kezelési év terhére engedélyezett rendkívüli pótlékban, sem a várakozási idők tekintetbe vételével keresztülvitt automatikus előléptetésben nem

részesültek. De ezenkívül a gyáraknál még az a házhatározat sem volt analogia útján végrehajtható, mely az államvasuti alkalmazottaknak az egyes fizetési osztályok fokozataiba lehetőleg egyenlő számban való besorozását és az egyes fizetési osztályok létszámának az eddiginél méltányosabb arányban való megállapítását rendeli el.

Ezen utólagosan segitendő, a pénzügyi kormány a *létszámrendezés* végrehajtásának megkezdésére az 1905. évi államköltségvetésben megfelelő összeget irányzott elő.

Az állami vasgyáraknál alkalmazott munkások száma nemcsak aránylag, hanem absolute véve is igen jelentékeny.

A kincstári vasművek s az azokkal kapcsolatos egyéb üzemágak körében 1898. óta alkalmazott *munkások* létszámát a teljesített *munkaszakok* számával és az érdembé hozott *keresetek* összegével is kiegészített alábbi táblázat tünteti fel:

Évszám	Munkások						Legkisebb és legnagyobb átlagos tiszta kereset egy munkaszakra		
	férfi	nő	tanoncz (gyermek)	összesen	összes munkaszakok	összes tiszta kereset	férfi	nő	tanoncz (gyermek)
	száma					korona	fillér		
1898	13.285	58	1.182	14.525	4,107.763	12,164.350	100—428	90—122	40—194
1899	14.093	83	956	15.132	4,194.024	12,292.494	100—390	80—130	40—176
1900	15.071	42	795	15.908	4,422.420	12,527.736	166—431	80—100	50—191
1901	12.377	51	588	13.016	3,711.035	10,920.227	151—466	90—100	64—194
1902	11.548	46	705	12.899	3,442.112	9,721.228	165—437	95—100	60—187
1903	12.622	38	682	13.342	3,730.797	11,026.346	170—454	100—100	70—192

Ebből látható, hogy a munkások létszáma 1900-ig emelkedő, azontúl pedig nagy visszaeséssel határos csökkenő irányt mutat. Ennek magyarázata a vasipar terén akkor beállott és azóta mintegy állandó jelleget öltött pangás.

Az 1901. évi csökkenés ugyan némi tekintetben a kiscsurgói gyár eladásának is folyománya, főleg azonban a fentebbi körülménynek tulajdonítandó. Ez a jelenség annyiban aggasztó, amennyiben a munkások a gyakori üzemi szüneteléseket vagy munkaszakmegrövidítéseket nem képesek elviselni és így mind nagyobb számban vándorolnak ki Amerikába. A kivándorlási vágy pedig nemcsak a fiatalabb vagy nyugbérre nem jogosított munkásokat fogja el, hanem

olyanokra is átragadt, a kik nagyobb családdal és már nyugbérjogosultsággal is birnak. A pénzügyi kormány ennek tudatában ily kívándorlókkal szemben a legnagyobb szabadelvűséggel jár el, amennyiben nemcsak hosszabb időre való szabadságolások engedélyezése, hanem nyugbérjogosultságuk fentartása útján is igyekszik a kívándorolt munkások visszajövetelét lehetővé tenni.

Legkedvezőtlenebb volt e tekintetben az 1902. év, a mikor a munkáslétszám 12.899-re, (1900-ban 15.908 volt), a munkaszakok száma ugyanazon idő alatt 4,422.420-ról 3,442.112-re és ezzel együtt a keresetek összege 12,527.736 Król 9,721.228 Kra, tehát közel 3,000.000 Kval csökkent.

A munkások *munkaszakonkinti* keresetének alakulása tekintetében nagyobb mérvű hullámzások nem észlelhetők, a mi arra vall, hogy a szakmánybérek a kedvezőtlen conjuncturák daczára sem szállítottak le. Minthogy azonban a munkaszakok száma nem azonos a naptári napok számával és az ezek közötti viszony mindinkább kedvezőtlenebbül alakul, a munkásszemélyzet megélhetési viszonyai is határozottan kedvezőtlenebbek lettek.

Nagy gondot fordított a pénzügyi kormány a lefolyt deczenniumban az állami vasműveknél is a munkásbiztosítás fejlesztésére s a munkásbiztosítás minden irányzatát felölelő *vasgyári társpénztárak* a 146—151. lapokon közölt kimutatásokból kitetszőleg az utolsó években igen szépen fejlődtek.

E táblázatokban foglalt adatok a munkásbiztosítás szervei s azok állapota és működése felől minden tekintetben kellő tájékoztatást nyújtanak.

Az ott közölt adatok kiegészítéseül s közelebbi tájékoztatásul a munkásbiztosításra nézve meg kell jegyeznünk e helyen, hogy a vasgyarak egyesítéséig (1898) három társpénztár, u. m.: a kiscsurgói (Zólyom-brézói), a vajdahunyadi és a gyertyánliget-fehérpataki közvetítette a kincstári vasműveknél alkalmazott munkások, altisztek és szolgák betegségleyezését, baleseti-, rokkantsági- és aggkor-biztosítását; az egyesítés alkalmával a diósgyőri társpénztár csatlakozott ezen biztosítási intézményekhez; másrészt azonban 1902. óta a gyertyánligeti társpénztár már nem szerepel a közölt kimutatásokban, miután e biztosítási intézmény kezelését akkor a hozzátartozó művek felhagyásával, illetve magán tulajdonba való átbocsátásával kapcsolatban az állami bányászat vette át.

Megjegyzendő továbbá, hogy az állami vasgyárak — a m. kir. állami vasutak gépgyárát bele nem értve — és az azokhoz tartozó bányák összes munkásai, ugyszintén az összes altisztek és szolgálk társládai kötelekben állanak, de az ideiglenes tagok csak betegségre és balesetre vannak biztosítva. A gépgyári munkások biztosítását az alantabb érintendő külön intézmények közvetitik.

A vasgyári társpénztárak szervezete ugy a tagok járulékai, mint az állami hozzájárulás, nemkülönbén a biztosítás mértéke tekintetében teljesen azonos az állami fémbányáknál és az azokkal kapcsolatos üzemágaknál fennálló társpénztárak szervezetével. Erre nézve tehát, ugyszintén a munkásbiztosítás terén a lefolyt deczenniumban létesített reformok (a szolgálati idő leszállítása, a baleseti évjáradékok minimumának megállapítása stb.) tekintetében, ismétlések elkerülése végett, egyszerűen utalunk a fentebb az állami fémbányaművek munkásviszonyainak ismertetésénél előadottakra.

Ha a fentebb közölt táblázatokban foglalt adatokat közelebbről nézzük és az állami fémbányászatra vonatkozó megfelelő adatokkal összehasonlítjuk, első tekintetre feltűnik a vasgyári társpénztáraknál az ideiglenes (nem teljes jogósultságú) tagok nagy száma. A fémbányák s más vele rokon ágazatoknál ugyanis az ideiglenes tagok 30%-át, a vasgyáraknál ellenben 60%-át teszik ki a társpénztári összesített taglétszámnak. Ez az eltérés onnan ered, hogy a vasgyári (ipari) munkásokra a bányatörvényben előirt biztosítási kényszer ki nem terjed, hanem rájuk nézve még csak az 1891. évi XIV. t.-cz. szerinti betegség esetére való biztosítás kötelező. Egyébként a vasművek ipari munkásai előtt sincs elzárva a teljes jogu társládai biztosítás, s az intéző körök minden lehetőit elkövetnek arra nézve, hogy a munkások ezen kategoriáját is a teljes biztosítás eszméjének megnyerjék.

A mi pedig a vagyoni állapotot illeti, e tekintetben a viszonyok a vasgyári társpénztáraknál a lefolyt évtizedben sokkal kedvezőbb alakulatot mutatnak, mint az állami társpénztárak másik csoportjánál; nem kell azonban figyelmen kívül hagynunk másrészt, hogy a nyugbéres munkások száma a vasgyári társpénztáraknál az állandó taglétszámnak még csak 13·5%-át, a fémbányáknál stb. pedig már 26%-át teszi ki, hogy tehát a vasgyáraknál a nyugbéresek törzse még kifejlödve nincsen.

Leginkább ennek tulajdonitható a közölt táblázatokból kivehető azon eltérés is, hogy a munkásbiztosítás a vasműveknél aránylag

sokkal kisebb áldozatokat követel az államkincstártól, mint a fém-bányászat és a vele rokon üzemágak körében.

Az átlagos nyugberek a vasműveknél jóval magasabbak, mint az államkincstár többi bányászati vállalatainál, ami az eltérő kereseti viszonyokban találja magyarázatát. Erre vezethető vissza a vasgyári munkások aránylag nagyobb átlagos társpénztári járuléka is.

Az állami gépgyárnál alkalmazott végleges altisztek az államvasuti nyugdíjintézet kötelékébe tartoznak.

Az e műhöz tartozó ideiglenes alkalmazottak és munkások betegsegélyezésére a külön e célra szervezett „gyári betegsegélyző pénztár“ szolgál, míg a munkásoknak egyébkénti segélyezéséről a „*jótekonysági alap*“ gondoskodik. A gépgyár és központi igazgatóság azon alkalmazottjai és munkásai, a kik sem a M. Á. V. nyugdíjintézetéből, sem pedig a társpénztárból, vagy az államtól nyugdíjban nem részesítettek, — valamint ezek özvegyei és árvái nyugbért, életjáradékot, nevelési pótlékot, havi kegydíjat, illetve végkielégítést ebből az alapból kapnak. Ugyanebből fedezendő az alkalmazottaknak és munkásoknak engedélyezett egyéb segélyek, valamint a munkások és családjaik jólétére irányuló adományok, illetve kiadások is.

Ezen alaphoz az állam minden évben tekintélyes összeggel járul, annak végleges szervezése, illetve az eddig fennállott különféle segélyalapoknak egyesítése pedig az 1904. évben történt. Vagyona az év elején kitett 374.952 K 74 ft. A munkások ezen alaphoz semmivel sem járulnak.

Hasonló jótekonysági alapok — bár némileg eltérő rendeltetéssel — a többi gyártelepeken is vannak, illetve szervezésük még folyamatban van.

Ilyenek: Diósgyőrött a gyári jótekonysági és templomépítési alap, a melyeknek vagyona az 1904. év elején 66.005 K 66 f, illetve 82.419 K 16 f volt.

Vajdahunyadon és Zólyom-Brézón: a gyári jótekonysági alap ugyanakkor 33.287 K 92 f, illetve 34.301 K 33 f felett rendelkezett. A kudsiri jótekonysági alap különféle csekélyebb adományok egyesítéséből származott.

Azon követésre méltó áldozatkészséggel, a melylyel az államkincstár a fém-bányászat és a vele rokon ágazatok körében alkalmazottak egészségügyét, kulturális érdekeit és anyagi javát minden téren előmozdítani igyekszik, az állami vasművek körében is, még pedig helyenkint fokozottabb mértékben találkozunk. Mindazon jóléti intéz-

ményekre és intézkedésekre nézve áll ez különösen, melyeket fentebb az állami fémbányászat stb. igazgatásának, illetve az ottani munkásviszonyoknak ismertetésénél a közegészségügyi szolgálat, a kórházak, az étkezőhelyiségek, a munkásfürdők, az elemi oktatás és a munkásgyarmatosítás tekintetében előadtunk.

Az ott előadottak kiegészítéseül felemlitendő e helyen, hogy a pénzügyi kormány, tekintettel a tüdővésznek a vasipari munkások körében tapasztalható nagymérvű terjedésére, egy korszerűen berendezett munkás sanatorium felépítését határozta el, mely egyelőre 100 beteg befogadására fog szolgálni.

E tekintetben az előmunkálatok már folyamatban vannak és remélhető, hogy az „Algyógyon“ tervezett sanatorium már az 1906. évben humanistikus hivatásának átadható lesz.

Továbbá az elemi iskolákon kívül a pénzügyi kormány még több gyártelepen *iparos* tanoncziskolát is tart fenn.

Az állami gépgyárban 1898-ban szervezett iparos tanoncziskolában már az első 1898/9-iki tanévben 127 tanoncz részesült oktatásban, mely létszám azóta lényeges változást nem szenvedett.

A diósgyőri gyártelepen szintén külön szaktanoncziskola van a kereskedelemügyi kormány részbeni támogatásával. Ezen négy évfolyammal bíró u. n. székelytanoncziskolába a kereskedelemügyi kormány kijelölésére évenként 7 székely ifjút, a pénzügyi kormány kijelölésére pedig 3 Gizella-munkásárvaházi végzett növendéket vesznek föl, míg a többi tanonczok a diósgyőri gyártelep alkalmazottjainak gyermekei sorából kerülnek ki. A tanonczok létszáma 50—60 közt váltakozik.

Végre Zólyom-Brézón az ottani üzemi tisztviselők és altisztek közül néhány a legtehetségesebb tanonczokat a bányaiskolák részére és a kazánfűtő és gépészeti szakvizsgákra készíti elő.

A munkástelepitésnél az állami vasipar körében is felismerhető azon elv érvényesülése, hogy a munkásokra nézve háztelkek adományozása és más kedvezmények nyújtása által lehetővé kell tenni a tulajdonszerzést. De a gyáraknak a közelmúltban bekövetkezett nagyarányú fejlődése arra is készítette a pénzügyi kormányt, hogy a munkáslakóházak számát a szükséghez mérten állami építkezések útján is szaporítsa. S a munkástelepek ilyenén szükségszerű fejlesztésénél nem elégedhetett meg a kormány azokkal az eszközökkel, melyeket e célra a mindenkori költségvetés rendelkezésére bocsátott, hanem egyes rendkívüli és nagyobb szabású befektetések céljaira,

különösen a diósgyőri telep nagyobbitására és a pereczési bányakolónia felépítésére az illető művekhez tartozó társpénztárból is nagyobb kölcsönöket vett fel, még pedig az első célra még a kereskedelemügyi kormány az 1893—1898 időközben 1,352.909 Kt s az utóbbi célra a pénzügyi kormány 1904-ben 486.900 Kt.

A vasgyári munkások anyagi helyzetét igen kedvezően befolyásolja továbbá még az a körülmény is, hogy a nagyobb telepeken az önsegély elvén alapuló, de az állam részéről is hathatósan támogatott fogyasztási szövetkezetek állanak fenn.

Arról a szorgos gondoskodásról is meg kell még emlékeznünk itten, melylyel a ministerium a vasgyárak műszaki alkalmazottainak gyakorlati szakképzettségét a fejlődő technika színvonalán tartani igyekszik. E végből minden évben 15—20 tisztviselőt és művezetőt küld megfelelő ösztöndíj mellett tanulmányutra.

Ugyanezen célzattal megfelelő évi pénzüsszeget bocsát az egyes gyártelepek szakkönyvtárainak gyarapítására és gondot fordít arra is, hogy a külföldi összeköttetéseknek minél intenzivebb ápolhatása céljából az erre hivatottak a kellő nyelvismereteket megszerezzék.

Végezetül az állami vasgyárak igazgatási szervezetében az utolsó tíz év alatt beállott változásoknak, továbbá a személyzet érdekében tett anyagi és erkölcsi értékű intézkedéseknek pénzügyi kihatását a 152. és 153. lapokon közölt táblázat tünteti fel.

E részletezésből — melynél az 1895., 1896. és 1897. évi adatok sem a diósgyőri vas- és aczélgyárat, sem pedig a budapesti állami gépgyárat nem ölelik fel — látható, hogy a fizetések, lakpénzek stb. a gyárak egyesítése *előtt* mérsékelten, a gyárak egyesítése *után* pedig . . . . . 1,182.522 Król
1904-ig . . . . . 1,779.923 Kra
összesen tehát . . . . . 597.401 Kval

emelkedtek. A személyi járandóságoknak ez a növekedése részben az állandó minőségben alkalmazottak létszámának a 133. lapon már kimutatott növekedésével, részben a fizetési osztályok méltányos alapon történt arányosításával, részben pedig az állami gyáraknál 1904-ben keresztül vitt fizetésszabályozással áll okozati összefüggésben.

Közel 600.000 K tehát az a költségemelkedés, amelylyel a pénzügyi kormány az állami gyárak alkalmazottjainak anyagi helyzetét hat év alatt javította. S ez alatt évenként 467.480—167.100 Kval járult a különféle alapokhoz.

Az állami vasműveknél alkalmazott tisztviselők, altisztek

a) Tiszt-

Állami rendszerű fizetési		Évi fizetés	Vasuti rendszerű fizetési		Rendszere-											
osztály	fokozat		K	osztály	fokozat	1895		1896		1897		1898				
		á.				%	á.	%	á.	%	á.	v.	./.	%		
V	1	10.000	.	.	1	1.7	1	1.5	1	1.5	.	1	1	0.45		
	.	9.000	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.		
	2	8.000	.	1	.	.	.	.	.	.	1	1	2	0.90		
	.	7.200	I	2	.	.	.	.	.	.	.	2	2	.		
VI	.	6.400	.	3	.	.	.	.	.	.	.	1	1	1.35		
	1	6.000	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.		
	.	5.600	.	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.		
	.	5.400	.	.	1.7	.	1.5	.	1.5	.	.	.	.	1.80		
VII	2	5.000	II	2	1	.	1	.	1	.	1	3	4	.		
	1	4.800	.	.	.	.	.	.	1	.	2	.	2	.		
	2	4.400	.	3	2	5	2	4.6	1	4.6	1	4	5	5.8		
	3	4.000	.	1	1	.	1	.	1	.	2	4	6	.		
VIII	1	3.600	III	2	.	.	.	.	1	.	3	5	8	.		
	2	3.200	.	3	4	6.7	4	6.2	3	6.2	4	8	12	9		
	.	3.000	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.		
	3	2.800	.	1	4	.	5	.	5	.	2	8	10	.		
IX	1	2.600	IV	2	4	.	4	.	5	.	9	10	19	.		
	2	2.400	.	3	4	40	4	43.1	4	43.1	7	10	17	29		
	.	2.300	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.		
	3	2.200	.	1	12	.	15	.	14	.	7	13	20	.		
X	1	2.000	V	2	2	.	2	.	5	.	9	16	25	.		
	2	1.800	.	3	10	.	10	.	7	.	8	12	20	.		
	3	1.600	.	1	12	45	13	43.8	13	41.6	8	16	24	51		
	1	1.400	VI	2	1	.	1	.	1	.	1	17	18	.		
XI	2	1.200	.	3	2	.	2	.	1	.	1	26	27	.		
	3	1.000	.	.	.	.	.	.	1.5	.	1	.	1	0.45		
					60	100	65	100	65	100	67	157	224	100		
Fizetési osztályba nem sorozott tisztjelöltek, gyakornokok, szerződéses orvosok, óvónők stb.					10	.	10	.	10	.	10	6	16	.		
Tisztviselők összesen					70	.	75	.	75	.	77	163	240	.		

és szolgák létszáma 1895-től 1904-ig bezárólag.

viselők.

sitett állás

1899				1900				1901				1902				1903		1904	
á.	v.	./.	%	á.	v.	./.	%	á.	v.	./.	%	á.	v.	./.	%	v.	%	v.	%
.	1	1	0.38	.	1	1	0.35	.	.	.	.	.	.	.	.	1	0.3	1	0.3
.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	1	0.3	1	0.3
1	2	3	1.1	1	2	3	1.05	.	2	2	0.7	.	2	2	0.7	2	0.6	2	0.6
.	1	1	0.8	.	2	2	1	.	2	2	1.4	.	2	2	1.7	2	1.2	1	3
.	1	1		.	1	1		.	1	1		.	1	1		2		7	
.	.	.	1.5	.	2	2	1.75	.	3	3	2.4	.	3	3	2.1	5	3.1	6	1.8
.	.	.		.	.	.		.	.	.		.	.	.		.		.	
1	3	4	5.7	1	2	3	5.2	1	3	4	5.6	.	3	3	5.6	5	5.4	16	9.6
2	.	2		2	.	2		2	2	.		2	2	.		.		.	
1	4	5	7.2	1	2	3	6.3	2	3	5	6.7	2	3	5	7.3	5	7.8	16	17.5
2	6	8		2	8	10		1	8	9		1	8	9		13		10	
3	6	9	7.2	3	7	10	6.3	3	8	11	6.7	2	8	10	7.3	13	7.8	23	17.5
4	6	10		1	7	8		1	8	9		3	8	11		13		19	
.	.	.	27.6	6	12	18	27.5	7	12	19	27.3	6	12	18	27	22	30	18	21.6
7	11	18		7	12	19		7	12	19		7	12	19		22		29	
8	10	18	54	5	12	17	55.7	5	12	17	55	8	12	20	55	22	50.7	26	45.4
8	15	23		10	15	25		10	16	26		7	16	23		32		.	
10	15	25	54	4	15	19	55.7	4	16	20	55	2	16	18	55	32	50.7	54	45.4
7	15	22		9	15	24		9	16	25		14	16	30		32		36	
8	28	36	54	9	34	43	55.7	10	34	44	55	7	34	41	55	36	50.7	35	45.4
2	28	30		3	34	37		3	34	37		3	34	37		35		28	
2	28	30	1.9	3	34	37	1	3	34	37	1	3	34	37	1	30	.	.	.
5	.	5		3	.	3		1	3	.		3	1	3		.		3	
73	191	264	100	70	217	287	100	72	224	296	100	72	224	296	100	325	100	337	100
10	7	17	.	11	7	18	.	13	7	20	.	13	7	20	.	13	.	14	.
83	198	281	.	81	224	305	.	85	231	316	.	85	231	316	.	338	.	351	.

Állami rendszerű fizetési		Évi fizetés	Vasuti rendszerű fizetési		Rendszere-										
		K			1895		1896		1897		1898				
osztály	fokozat		osztály	fokozat	á.	%	á.	%	á.	%	á.	v.	./.	%	
I	.	3.200	I	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	
	.	2.800		2	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	
	.	2.400		3	.	.	.	.	.	.	.	10	10	4	
	.	2.200	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	
	.	2.000	II	1	.	.	.	.	.	.	.	26	26	21	
	.	1.800		2	.	.	.	.	.	.	.	16	16		
	.	1.600		3	.	.	.	.	.	.	.	12	12		
	I	1	1.400	III	1	15	26·3	18	29	18	29	18	34	52	40
					2	15		18		18		30	48		
					3	.		.		.		.	.		
	II	1	1.000	.	21	73·7	22	71	22	71	22	22	22	35	
				2	900		21		22		22	22	22		
840					.		.		.		.	.			
III	1	800	.	21	22	22	22	22	22	22	22	22			
			2	700		.		21		22	22	22	22	22	
					./.	114	100	124	100	124	100	124	128	252	100
Osztályba nem sorozott személyzet (központi szolga, sebészsegéd stb.)					3	.	3	.	4	.	4	.	4	.	
Altisztek összesen					117	.	127	.	128	.	128	128	256	.	

c) Szolgák

		1.400	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
		1.300	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
		1.200	.	.	.	.	.	.	.	.	2	2	37	
		1.100	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.		
		1.040	.	.	.	.	.	.	.	.	5	5		
		1.000	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	
		960	.	.	.	.	.	.	.	.	4	4	63	
		900	.	.	.	.	.	.	.	.	4	4		
		840	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.		
		800	.	.	.	.	100	.	100	.	.	.	.	
		700	.	.	.	.	3	.	3	.	3	3		
		600	.	.	.	.	1	.	.	.	.	.		
		500	.	.	.	.	1	.	1	.	1	1		
				./.	.	.	5	100	4	100	4	15	19	100
Szülésznők 80—400 K díjazással					6	.	8	.	8	.	8	2	10	.
Szolgák összesen					6	.	13	.	12	.	12	17	29	.
Főösszeg a)—c)					193	.	215	.	215	.	217	308	525	.

tisztek.

sitett állás																			
1899				1900				1901				1902				1903		1904	
á.	v.	‰	%	á.	v.	‰	%	á.	v.	‰	%	á.	v.	‰	%	v.	%	v.	%
.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	3	3	1.2	3	1.2	8	3.1
.	4	4	} 5.6	.	10	10	} 9	.	10	10	} 9	.	10	10	} 12.5	10	} 12.5	11	} 20.6
.	10	10		.	14	14		.	14	14		.	22	22		22		21	
.	.	.	} 28	.	24	24	} 27	.	24	24	} 27	.	22	22	} 26	22	} 26	27	} 42.4
.	31	31		.	24	24		.	24	24		.	22	22		22		37	
.	16	16	} 31	.	24	24	} 33.4	.	24	24	} 33.5	.	22	22	} 35	22	} 42.3	37	} 33.9
.	22	22		.	6	6		.	6	6		.	6	6		26		27	
18	17	35	} 35.4	18	24	42	} 30.6	18	24	42	} 30.5	20	22	42	} 25.3	42	} 18	34	}
18	24	42		17	24	41		17	24	41		20	21	41		41		26	
.	.	.	} 35.4	.	21	21	} 30.6	.	21	21	} 30.5	.	15	15	} 25.3	15	} 18	.	}
22	.	22		20	.	20		20	.	20		20	.	20		.		.	
22	.	22	} 35.4	21	.	21	} 30.6	22	.	22	} 30.5	15	.	15	} 25.3	15	} 18	.	}
22	.	22		21	.	21		21	.	21		15	.	15		.		.	
22	.	22	} 35.4	19	.	19	} 30.6	19	.	19	} 30.5	15	.	15	} 25.3	.	} 18	.	}
124	124	248		100	116	150		266	100	117		150	267	100		105		150	
4	.	4	.	1	.	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
128	124	252	.	117	150	267	.	117	150	267	.	105	150	255	.	255	.	257	.

(és szülésznők).

.	.	.	} 40	.	.	.	} 45	.	.	.	} 45	.	.	.	} 55	4	} 23	5	} 45
.	7	7		.	7	7		.	7	7		.	7	7		4		3	
.	1	1	} 60	.	3	3	} 55	.	3	3	} 55	.	3	3	} 45	4	} 46	4	} 35
.	6	6		.	5	5		.	5	5		.	5	5		3		4	
.	2	2	} 60	.	1	1	} 55	.	1	1	} 55	.	1	1	} 45	2	} 31	.	} 20
.	.	.		1	.	1		1	.	1		2	.	2		.		.	
3	.	3	} 60	4	.	4	} 55	4	.	4	} 55	.	.	.	} 45	.	} 31	.	} 20
1	.	1		1	.	1		1	.	1		.	.	.		.		.	
4	16	20	100	6	16	22	100	6	16	22	100	2	16	18	100	17	100	20	100
8	2	10	.	7	3	10	.	7	3	10	.	7	3	10	.	10	.	11	.
12	18	30	.	13	19	32	.	13	19	32	.	9	19	28	.	27	.	31	.
223	340	563	.	211	393	604	.	215	400	615	.	199	400	599	.	620	.	639	.

Az állami vasművekhez tartozó társpénztárak tagjai, forgalma,

a) A tagok

Évszám	Járulékos tagok							
	az év elején		évközben szaporodás		évközben apadás		az év végén	
	állandó	ideiglenes	állandó	ideiglenes	állandó	ideiglenes	állandó	ideiglenes
	száma							
1895	1.877	3.089	232	815	39	427	2.000	3.477
1896	2.046	3.446	231	649	113	645	2.144	3.450
1897	2.144	3.450	231	203	120	844	2.255	2.809
1898	3.705	7.088	540	3.038	125	2.431	4.120	7.695
1899	4.120	7.755	373	2.346	166	2.539	4.327	7.562
1900	4.355	7.734	449	2.986	155	2.259	4.649	8.261
1901	4.649	8.261	385	229	205	1.746	4.829	5.898
1902	4.829	6.002	107	625	180	329	4.756	6.300
1903	4.634	6.192	108	2.298	180	1.827	4.562	6.663

b) Társpénztári

Évszám	Bevétel							
	Maradék előző évről		A tagok		A bányabirtokok		Érték papírok	
			járulékaik				kamatai	
	K	f	K	f	K	f	K	f
1895	39.821	45	157.136	58	157.036	58	61.945	.
1896	49.159	70	159.828	29	159.828	29	70.327	16
1897	82.441	94	166.012	13	162.621	01	76.346	29
1898	187.885	09	383.469	56	362.999	68	92.541	10
1899	110.323	50	397.390	18	382.797	90	105.687	40
1900	169.883	94	412.788	50	401.084	46	120.981	05
1901	96.726	74	390.872	63	372.866	31	146.822	34
1902	52.279	89	377.114	27	364.864	58	178.888	11
1903	94.357	98	382.366	18	377.542	50	152.207	34

vagyónállapota és működése 1895-től 1903-ig bezárólag.
létszáma.

Nyugberezett, nevelési pótlékkal és kegydíjjal ellátott egyének											
az év elején			évközben szaporodás			évközben apadás			az év végén		
férfi	özvegy	árva	férfi	özvegy	árva	férfi	özvegy	árva	férfi	özvegy	árva
száma											
485	568	248	27	47	79	33	30	55	489	585	272
489	579	278	30	40	65	38	35	62	481	584	281
481	584	281	34	39	63	34	24	43	481	599	301
545	791	431	53	54	56	38	42	72	560	803	415
560	804	415	37	35	47	38	38	58	559	801	404
560	809	415	77	84	167	50	48	99	587	845	483
587	845	483	72	73	115	56	52	88	607	866	510
600	856	508	96	66	127	50	41	123	646	881	512
608	844	497	62	65	119	51	43	112	619	866	504

bevételek.

Bevétel									
Kölcsönök kamatai		A kincstár által				Egyéb		Összesen	
		végleg fedezendő összeg		kamat nélkül adott előleg					
K	f	K	f	K	f	K	f	K	f
4.395	20	1.900	.	1.900	.	88.034	71	512.189	88
4.607	42	2.788	87	2.788	87	182.541	74	691.870	37
6.220	75	2.177	26	2.177	26	247.102	65	745.099	19
79.454	76	2.177	26	2.177	26	432.755	26	1,543.457	99
79.018	95	5.956	12	5.956	10	183.715	02	1,270.845	17
75.595	33	.	.	.	.	551.564	91	1,731.898	19
75.661	44	2.576	40	2.576	40	858.660	91	1,946.768	57
79.689	26	2.197	50	2.197	50	718.194	80	1,773.428	91
93.517	21	.	.	.	.	595.809	36	1,698.410	79

a) Társpénztári

Évszám	Kiadás					
	Körpénzek		Gyógykezelés és szerek		Temetkezési segély	
	K	f	K	f	K	f
1895	24.253	22	23.958	58	1.812	.
1896	23.576	50	21.660	44	2.920	.
1897	21.051	34	23.663	46	2.172	.
1898	91.650	68	91.301	21	3.800	.
1899	95.480	88	101.784	82	3.864	.
1900	103.420	01	111.264	30	4.640	.
1901	95.784	41	111.904	12	4.300	.
1902	78.062	70	169.518	62	3.600	.
1903	86.665	20	159.616	34	4.340	.

kiadások.

Kiadás														Marad 1895. év végén			
Nyugilletmény		Nevelési járulék és kegydíj		Vég- kielégi- tés		Egyházi és iskolai kiadás		Igazgatás		Egyéb		Összesen					
férfi	özvegy																
K	f	K	f	K	f	K	f	K	f	K	f	K	f	K	f		
118.845	84	50.082		7.330		476		2.132	14	2.678	59	162.462	24	362.902	51	49.160	19
		+ 69.427 K 68 f															
103.848	92	54.063	41	9.000	82	837		1.205	22	2.669	22	311.202	28	609.428	53	82.441	84
		+ 55.445 K 20 f															
135.949	90	55.078	78	9.117	85	953	48	1.242	86	2.887	94	312.553	60	618.675	27	126.423	92
		+ 54.004 K 06 f															
104.343	72	55.913	42	7.349	89	2.543	24	3.036	58	12.226	38	894.990	81	1.433.134	27	110.323	50
		+ 59.467 K 44 f															
187.467	62	99.409	68	18.383	75	4.000		2.595	78	13.295	62	526.312	60	1.052.594	75	218.250	42
184.677	11	151.168	92	20.178	01	1.687	50	2.780	69	16.088	01	1.039.266	90	1.635.171	45	96.726	74
189.219	07	95.953	65	22.192	86	1.356		2.611	79	19.919	19	1.293.286	36	1.884.486	68	52.279	89
		+ 67.918 K 81 f															
205.989	75	99.855	84	23.330	07	5.850	30	2.322	53	20.665	79	1.000.750	06	1.144.093	31	96.747	28
		+ 66.735 K 97 f															
246.003	91	121.861	92	27.841	16	4.914		2.318	48	23.811	85	915.839	19	1.592.612	05	105.798	74

b) Társpénztárak

Évszám	Köve-									
	Készpénz		Értékpapír		Kölcsön		Leltári tárgyak		Ingatlanok	
	K	f	K	f	K	f	K	f	K	f
1895	98.158	70	1,492.100	.	85.007	90	21.374	92	4.283	92
1896	82.441	84	1,499.600	.	89.386	40	21.373	56	9.676	92
1897	126.423	91	1,653.000	.	81.956	88	21.274	80	13.960	16
1898	110.323	50	2,245.300	.	1,489.962	98	44.985	92	15.126	24
1899	169.883	94	2,556.000	.	1,534.688	84	45.833	90	17.850	90
1900	96.226	74	3,024.446	.	1,570.464	49	29.552	04	39.194	12
1901	52.279	89	3,415.846	.	1,565.104	30	66.254	68	74.863	39
1902	96.747	28	3,629.746	.	1,747.095	09	91.263	61	63.306	59
1903	105.798	74	3,649.746	.	1,981.364	67	101.232	38	70.103	93

c) Egyéb

Évszám	A szolgálatban álló tagoknál volt		Halál-		
	betegségi eset	betegnap	állandó	ideiglenes	nyugbéres férfiak
			tagok		
száma					
1895	4.185	48.684	27	30	32
1896	5.319	63.678	30	62	39
1897	4.047	36.054	21	30	31
1898	10.012	119.681	43	80	31
1899	12.496	130.273	51	71	38
1900	12.523	152.004	65	84	43
1901	12.805	137.124	50	90	46
1902	8.694	122.971	48	54	38
1903	9.062	131.300	56	60	48

vagyonállapota.

telés				Tartozás						Tiszta vagyon	
Egyéb		Összesen		Megtérítendő kincstári előleg		Egyéb tartozás		Összesen			
K	f	K	f	K	f	K	f	K	f		
258.296	24	1.910.120	88	54.470	.	319.060	42	321.164	91	1.590.955	65
301.737	36	2.104.217	08	57.315	40	294.560	56	346.694	66	1.757.522	42
411.825	99	2.308.441	74	59.492	72	382.834	55	442.327	27	1.866.114	47
442.619	68	4.348.318	32	63.168	56	421.791	85	484.960	41	3.863.357	91
414.011	30	4.738.268	88	65.448	82	410.659	70	476.108	52	4.262.160	36
695.562	81	5.455.946	20	*) 500.371	00	259.984	17	760.355	17	4.695.591	03
3.032.761	11	8.207.109	67	**) 573.981	02	2.547.389	09	3.121.370	11	5.085.739	53
897.555	38	6.531.713	95	***) 638.289	98	370.388	03	1.008.678	01	5.525.520	92
951.129	95	6.859.375	67	257	59	939.960	30	963.849	64	5.895.528	03

*) Ebből tartalékpapíralap 423.345 K 78 f.
 **) " " 503.758 " 30 "
 ***) " " 566.011 " 03 "

adatok.

esetek		Legkisebb és legnagyobb átlagos évi járulék		Legkisebb és legnagyobb átlagos évi nyugbér és nevelési pótlék		
nyugbérés özvegyek	segélyezett árvák	az állandó tagoknál	az ideiglenes tagoknál	a férfiaknál	az özvegy nőknél	az árváknál
száma		korona				
21	3	36·0—45·6	12·0—16·5	327—336	104—121	37—41
32	4	33·9—46·0	8·6—15·4	320—346	93—122	40—49
18	3	34·0—47·7	8·8—15·8	313—353	97—122	40—48
33	8	31·8—68·3	14·7—21·3	339—440	118—150	25—65
28	6	39·8—67·4	9·7—21·4	325—500	104—152	30—60
43	17	33·2—65·5	12·5—20·6	331—563	112—159	40—63
31	9	36·0—62·3	10·4—22·5	328—593	114—179	39—68
29	14	40·7—65·8	11·5—20·1	300—583	115—189	39—70
38	7	41·0—68·5	18·1—20·7	353—583	126—195	45—71

Az állami vasművek

Folyó szám	1895	1896	1897	1898	1899	
	korona					
I.						
Személyi járandóságok.						
1	Fizetések, lakpénzek, pótlékok, fűtési átalányok stb.	278.536	307.696	306.356	1,182.522	*) 1,424.066
2	Jutalmak és segélyek	4.000	4.000	4.000	23.800	24.500
3	Felügyelőbizottság díjazása	.	.	.	} az 5—9. tétélekben foglaltatik	16.000
4	Igazgató és hivatalnokok jutaléka	.	.	.		145.660
	1—4	282.536	311.696	310.356	1,206.322	1,610.226
5	Járulékok a máv. nyugdíjalaphoz	.	.	.	} 467.480	} 329.720
6	Járulékok a gépgyári munkások baleset elleni biztosítási alapjához	.	.	.		
7	Járulékok a gépgyári munkások nyugbér-alapjához	.	.	.		
8	Járulékok a gépgyári munkások beteg-segélyező pénztárhoz	.	.	.		
9	Különféle kiadások, u. m. adományok, veszteségek	.	.	.	467.480	329.720
	5—9	.	.	.	467.480	329.720
	1—9	282.536	311.696	310.356	1,673.802	1,939.946
II.						
Dologi kiadások.						
1	Irodai költségek	19.970	19.970	19.970	163.090	152.364
2	Utazási költségek	20.676	20.676	20.676	55.642	61.062
3	Épületek fentartása	84.652	84.652	84.652	280.794	308.192
4	Járulék a tűzkár elleni biztosítási alaphoz	Egyéb kezelési költségek				
		15.648	15.648	15.648		
	1—4	140.946	140.946	140.946	499.526	521.618

igazgatási költségei.

1900	1901	1902	1903	1904	1905	Jegyzet
korona						
1,372.368	1,433.566 ^{**)}	1,428.942	1,571.200	1,779.923	1,871.293	*) Ebből 195.200 K az ideiglenesen alkalmazottak járandóságaira esik, mely ebben az egy évben a személyi járandóságok között irányoztatott elő, de azután ismét az üzemi kiadások közé soroztatott.
25.400	25.400	25.400	12.700	12.700	12.700	
16.000	16.000	16.000	10.000	10.000	11.700	
144.200	144.200	120.000	120.000	160.000	160.000	
1,557.968	1,619.166	1,590.342	1,713.900	1,962.623	2,055.693	**) Az 1901. évben mutatkozó többlet részben onnan is eredt, hogy a természetbeni lakások a régi gyáraknál értékelve nem voltak. Egyöntetűség és a valódi személyi járandóságok, valamint a gyári lakóházak jövedelmezőségének helyes kimutatása érdekében, a rendszeresített lakbérek értékelve egyrészt mint személyes járandóságok a kiadások, másrészt mint hasznbérek a kezelési bevételek között számoltatnak el.
		22.000	26.000	30.000	32.000	
		12.000	12.000	12.000	12.000	
363.400	387.100	22.000	22.000	22.000	22.000	
		24.000	24.000	24.000	24.000	
		87.100	87.100	87.100	87.100	
363.400	387.100	167.100 ^{***)}	171.100	175.100	177.100	***) Az 1902. évben mutatkozó keveslet onnét származik, hogy a díósgyári társ pénztárhoz való és eddig az 5—9. rovatok alatt előirányzott járulék az egyéb kincstári üzemekhez hasonlóan a „Pénzügyi nyugdíjak“ címéhez vitetett át.
1,921.368	2,006.266	1,757.442	1,885.000	2,137.723	2,232.793	
155.368	165.368	165.368	181.100	167.400	167.400	****) A tűzkár elleni biztosítási díjak addig a „Dologi kiadások“ 3. rovata alatt irányoztattak elő.
80.684	80.684	86.586	107.300	121.000	130.000	
308.192	319.392	260.752	179.000	179.000	199.000	
		44.000 ^{****)}	89.000	89.000	89.000	
544.244	565.444	556.706	556.400	556.400	585.400	

3. A budapesti állami hidak felügyelősége.

A budapesti Lánchíd megváltása iránt kötött és az 1870: XXX. t.-cikk alapján becikkelyezett szerződés folyományakép létesített budapesti államhídi felügyelőség az utolsó évtized alatt a Ferencz József- és az Erzsébet-hidnak, valamint a margitszigeti hidszárnynak megépítése folytán lényeges szervezeti változásokon ment keresztül.

A Ferencz József-hidnak az 1896. év folyamán a forgalom részére való megnyitása folytán a pénztári szolgálat tetemesen megszorodván, másrészt pedig a budai pénzügyigazgatóságnak és vele együtt a budai adóhivatalnak a Lánchídépületbe való elhelyezése folytán az állami hidak pénztárának, mint külön szervezetnek továbbra is fenntartása feleslegessé válván, 1897. január 1-ével, az állami hidak pénztárának feloszlata mellett, a szorosán vett pénztári szolgálat a budapesti II. ker. adóhivatalra ruháztatott át, az állami hidak felügyelősége mellé pedig egy számvizsgálóból álló számvevőségi kirendeltség létesített.

Ezzel kapcsolatban a székesfővárosi pénzügyigazgatóság, mely a műszaki teendők kivételével a felügyelőség minden egyéb személyi, irodai és dologi ügyeiben a felettes hatóságot képviselte, eme teendői alól felmentetett és az állami hidak felügyelőségének összes ügyei a közvetlen felügyelet érvényesítése céljából a pénzügyminisztérium illetékessége alá helyezettek.

Az utalványozási jog továbbra is az állami hidak felügyelőségét illette meg, minek folyományakép az 1897: XX. t.-cikk 81. §-ának megfelelőleg 1900-ban a felügyelőség mellé önálló számvevőség szerveztetett.

A Ferencz József-híd megnyitása folytán az elvámolási teendők tetemesen megszorodván, a hídfelügyelőség személyzeti létszámának megfelelő felemelése 1897-ben elkerülhetetlenné vált. Első sorban a vámolói személyzet volt szaporítandó 20 vámolói és egy kisegítő vámolói állás szervezése által, de a dolog természetéből folyólag a többi állások létszáma sem maradhatott változatlan és 1 tiszti, 2 segéd-tiszti és 2 hivatalsszolgái állással gyarapodott.

Az Erzsébet-híd megnyitása önként érthetőleg további létszámszorítást vont maga után, a mi, a legszükségesebbre szorítkozva, 1904-ben 1 fogalmazói, 1 számgyakornoki, 1 tiszti, 12 vámolói, 9 kisegítő

vámolói, 2 hivatalozolgai és 1 gépészi állás ujjászervezésében nyert kifejezést és ugyanakkor a számvizsgálói állásból számtanácsosi állás lett.

Még egy további irányban is befolyásolta az új hidak megnyitla a hidfelügyelőség szervezetét, annyiban ugyanis, hogy most már a műszaki teendők alkották a felügyelőség legfontosabb feladatát. Ebből az indokból 1901-ben a főnöki állás beszünttetett és a hidfelügyelőség vezetése a műszaki tanácsosra bízott.

Az állami hidak felügyelőségének létszámában előfordult és a fentebbiekben vázolt lényeges változások áttekintésére szolgáljon a következő kimutatás:

Sorszám	Hivatali állás	1895	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902	1903	1904
		évben									
1	Hidfelügyelő } p. ü. tan. . } műsz. tan.	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
2	Műszaki vezető, műsz. tan.	1	1	1	1	1	1	1	.	.	.
3	Műszaki segéd	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
4	Pénztárnok	1	1	1	1	1	1	1	1	.	.
5	Ellenőr	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
6	Fogalmazó	.	.	.	.	.	.	.	.	.	1
7	Tiszt	3	3	4	4	4	4	4	4	4	5
8	Segédtiszt	3	3	5	5	5	4	4	4	4	5
9	Számtanácsos	.	.	.	.	.	.	.	.	.	1
10	Számvizsgáló	.	.	.	.	1	1	1	1	1	.
11	Számtiszt	.	.	.	.	.	1	1	1	1	1
12	Számgyakornok	.	.	.	.	.	.	.	.	.	1
13	Vámoló	37	37	57	57	57	57	57	57	57	69
14	Kisegítő vámoló	3	3	4	4	4	4	4	4	4	13
15	Hivatalozolga	5	5	7	7	7	7	7	7	7	9
16	Gépész	.	.	.	.	.	.	.	.	.	1
17	Ács	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
	Összesen	58	58	84	84	85	85	85	84	83	111

Eme most már teljes és további kiegészítést nem igénylő létszám mellett az állami hidak felügyelősége sokoldalú feladatának sikeres ellátására minden tekintetben teljesen képesített.

A budapesti állami hidak költségvetési szükségletéről, valamint a személyi és dologi kiadásoknak egymáshoz való arányáról az alábbi kimutatás ad számot:

Év	A „buda- pesti állami hidak“ költ- ségvetési hitele	Ebből személyi kiadás		Ebből dologi kiadás		Jegyzet
		koronákban	%-ban	koronákban	%-ban	
1895 . . .	203.090	109.334	53·8	92.756	46·2	A „személyi kiadások“ ban a nyugdíjak költségei, a „dologiakban“ pedig azok a költségek is ben- foglaltatnak, melyek a költségvetésben a „Köz- terhek“, „Üzleti kiadások“ és „Alapok alakítása“ rovata alatt vannak elő- irányozva.
1896 . . .	349.336	123.330	35·3	226.006	64·7	
1897 . . .	430.728	153.026	35·5	277.702	64·5	
1898 . . .	412.200	159.696	38·8	252.504	61·2	
1899 . . .	419.450	163.416	39·0	256.034	61·0	
1900 . . .	441.816	173.159	39·2	268.657	60·8	
1901 . . .	424.992	171.392	40·3	253.600	59·7	
1902 . . .	424.952	176.080	41·4	248.872	58·6	
1903 . . .	431.151	175.503	40·7	255.648	59·3	
1904 . . .	477.476	201.636	42·2	275.840	57·8	

4. A m. kir. állami nyomda igazgatása.

A m. kir. állami nyomda tulajdonképpen a bécsi cs. kir. udvari és állami nyomdának azon fiókintézetéből keletkezett, a melyet az osztrák kormány 1854-ben politikai okokból a katonai határőrvidék számára Temesvárott állított fel.

A kiegyezés után ezen, csupán a legközönségesebb nyomtatványok készítésére alkalmas s a bécsiek által kiselejteztetett négy tipografiai gyorsajtóval, két kézi sajtóval és negyven bécsi mázsa betűkészlettel felszerelt fióknyomdát a magyar felelős ministerium előbbi minőségében megszüntetvén, 1868-ban önálló intézetként Budára helyezte át.

Itt, közvetlenül a m. kir. pénzügyministeriumnak alárendelve, az I. ker. Nándor-tér 1-ső szám alatti kincstári épületben helyeztetett el.

E nyomda 1870-ben a pénzügyministerium fenhatósága alatt segédhivatal gyanánt felállított „Kataszteri könyomda-intézet és köz-

ponti térképtár“-ral egyesítettett és ez alkalommal az állami hitel-papírok és értékcikkek készíthetése céljából a hitelosztálylyal bővült.

Első ideiglenes szervezete 1871-ben pénzügyministeri rendelettel szabályoztatott, a mi által a pénzügyministerium feladatai rendkívüli működési körrel bővültek. Ámbár az állami nyomda érdekeinek céltudatos gondozását a magyar állam már ekkor egyik feladatává tűzte ki, mégis e müintézet fejlődési folyamata — a szükséges elméleti képzettségen alapuló gyakorlati szakismeret, müizlés és kellő műszaki felszerelés hiánya miatt — a hetvenes évek végeig aránytalanul lassu volt.

Ekkor azonban a nyomdászati viszonyok lényeges megváltozásával az ezen szolgálati ágban alkalmazott személyzet előmenetele is reformot követelvén, az intézet Ö császári és apostoli kir. Felségének 1880. évi augusztus hó 24-én kelt legfelső elhatározása, illetve az 1880. évi LVII. t.-cz. alapján szabatosabb szervezést nyert. Ezen uj szervezés életbeléptének időpontja: az 1881. év, mely egyuttal kiindulási pontja a nyomda tulajdonképeni fejlődési időszakának.

Belterjesebb és az állami jogrenddel összhangzásban lévő nagy-arányu fejlődése azonban csak a legközelebb lefolyt évtizedben és különösen az 1901. évet követő időben következett be, a mikor a pénzügyministerium a m. kir. állami nyomdát a nyomdászati köz-igazgatás körét nagy mértékben tágitó részletes utasítással látta el. De nagyarányu újabb fejlődéséhez hozzájárult ezenkívül még az a körülmény is, hogy az 1901. év óta a pénzügyministerium intézkedéséből kifolyólag, az intézeti tisztviselők a sokszorosító és rokon ipar fejlődéséről, valamint az újabb műszaki eljárásokról hasonló külföldi müintézeteknek a helyszínén való tanulmányozása által szereznek közvetlen tudomást és további szakbeli kiképeztetést.

Kezdetben ez az intézet alig 70—80 munkást foglalkoztatott. Ez a munkáslétszám azonban a munkák szaporodása folytán természet-szerűleg rohamosan emelkedett. Ez a rohamos emelkedés csak addig tarthatott, mig a munkát legnagyobb részben munkáskezek és kézi erővel hajtott gépek végezték. Mihelyt azonban a nyomdatechnika fejlődésével a kézi munkát a gépek, a kézi hajtóerőt pedig a sokkal előnyösebb gőz- és villamoserő és az azzal hajtott modern gyors-járatu nyomdai gépek kiszorították, azóta munkáslétszáma csak igen mérsékelten emelkedett. Az intézet utolsó 10 évi személyzeti létszámát az alábbi táblázat tünteti fel:

Az alkalmazás neve		Év										
		1895	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902	1903	1904	
Igazgatás	Igazgató	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	
	Aligazgató (igazgató-helyettes)	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	
	Számvivő	1	1	1	-1	1	.	.	.	.	.	
	Gondnok (könyvvivő)	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	
	Ellenőr	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	
	Iroda	tiszt	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
		díjnok	3	3	3	3	4	2	3	3	4	4
	Hivatalsszolga	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	
	Kapus	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	
I. Összesen		11	11	11	11	12	9	10	10	11	11	
Üzen	Osztályvezető	2	2	2	1	2	2	3	3	3	4	
	Térképtárnok	1	1	1	1	1	1	.	.	.	.	
	Főtiszt	8	9	9	9	8	9	8	7	7	6	
	Műszaki	tiszt	9	10	10	10	9	9	8	10	9	10
		segéd-tiszt	2	2	2	2	2	.	1	1	1	1
		díjnok	5	5	5	5	6	7	9	9	9	9
	Beosztott kataszteri mérnök	2	2	2	2	1	2	2	1	1	1	
	Altiszt	2	3	2	2	2	2	2	2	2	3	
	Műszaki	81	90	95	88	94	92	94	100	96	98	
	Férfi segéd-	munkás	94	111	106	103	100	89	86	88	94	100
Női	157		158	162	165	168	175	176	183	187	190	
II. Összesen		363	393	396	388	393	388	389	404	409	422	
Mellérendelt számvevőség	Főnök (számtanácsos)	.	.	.	.	.	1	1	1	1	1	
	Számvizsgáló	.	.	.	.	.	1	1	1	1	1	
	Számellenőr	.	.	.	.	.	1	1	1	1	1	
	Szám-tiszt	.	.	.	.	.	1	1	1	1	1	
	Számgyakornok	.	.	.	.	.	.	.	.	1	1	
	Díjnok	.	.	.	.	.	1	1	1	.	.	
	III. Összesen		.	.	.	.	.	5	5	5	5	5
I., II. és III. Mindössze		374	404	407	399	405	402	404	419	425	438	
Ellenőrző biztos		36	37	40	43	41	45	47	52	50	50	

Az intézet fejlődésével önként érthetőleg annak ügyforgalma is folytonosan emelkedett. Az utóbb lefolyt évtized ügyforgalmát a következő táblázat tünteti fel:

Év	Ügyiratok darabszáma
1895	5.955
1896	5.765
1897	5.089
1898	5.568
1899	5.374
1900	5.806
1901	6.736
1902	7.959
1903	7.804
1904	7.906

Ezekben az összegekben azonban a nyomtatványok megrendelésére, gyártására és elszállítására vonatkozó ügykezelés, a mely a nyomda ügykörének túlnyomó részét képezi, nem szerepel.

Az intézet ügykezelésére nézve, mint már fentebb említettük, 1901-ben új utasítás adatott ki. Ennek következménye volt, hogy az intézetben előállítandó értékczikkek és értékjegyes nyomtatványok gyártásának ellenőrzésére a pénzügyministerium által kirendelt biztosok számára is új utasítást kellett kiadni, a mi 1903-ban meg is történt.

Az intézet 1881-ben nyert szabatosabb szervezetében — ügyforgalmának emelkedésére és az 1897. évi XX. t.-cz. rendelkezéseire való tekintettel, — az utóbbi években a következő jelentősebb változtatások történtek:

1901. évi január 1-től kezdve az igazgatóság mellé számvevőség szerveztetett, a mely a számvevőségi ügyeket külön utasítás szerint látja el.

Az 1903. évi költségvetésben negyedik osztályvezetői állás rendszeresített, és az intézet eddigi három műszaki főosztálya,

u. m. : a könyvnyomói, a térképészeti és a hitel-főosztály, 1904. május 1-től a betűszedési és nyomtatványraktári negyedik főosztálylyal szaporított.

Az intézet az 1902. évi január hó 1-től kezdve a pénzügyi közigazgatás hatóságainál és hivatalainál szükséges nyomtatványok megrendelését, kezelését és szállítását maga teljesíti; 1905. évi január hó 1-től fogva pedig a gazdasági hivatalok megszüntetése folytán a nyomtatványokat az ország területén lévő összes pénzügyi hivataloknak közvetlenül fogja megküldeni.

Az intézet fejlődésével kapcsolatos, most említett szervezeti változtatás, nemkülönben a nyomdai munkák szaporodása, a tisztviselői illetmények javítása és a munkabérek felemelése természetszerűleg a személyi és dologi kiadások emelkedésével járt. Az intézetre vonatkozó személyi és dologi hiteket az utolsó 10 évre kiterjedőleg, a következő táblázat mutatja:

Év	Személyi járandóságok		Dologi és üzleti kiadások		Észrevétel
	K	f	K	f	
1895 . . .	493.834	49	1,081.837	82	A dologi és üzleti kiadásoknál mutatkozó költségfelettel az ezredéves kiállításra való előmunkálatok és az állami anyakönyvi nyomtatványok készítése okozták.
1896 . . .	524.932	24	887.097	35	
1897 . . .	508.968	81	822.197	04	
1898 . . .	527.344	10	766.276	31	
1899 . . .	526.237	16	934.360	47	
1900 . . .	528.443	45	956.401	66	
1901 . . .	543.261	22	1,085.998	52	
1902 . . .	542.101	93	1,127.265	17	
1903 . . .	589.625	07	1,015.106	52	
1904 . . .	590.000	.	990.000	.	

Mint fentebb a személyzeti létszámra vonatkozó táblázatból láttuk, az intézet jelenleg már 98 műszaki munkást és 290 segéd-

munkást és pedig az utóbbiak között 190 nőt és 100 férfit foglalkoztat.

A munkaidő hétköznapokra terjed és az 1895. év óta az addig érvényben volt 10 óra helyett napi 9 órában van megszabva. A munkások rendszerint hetibérral alkalmaztatnak.

1895-ben a megélhetési és magánipari viszonyokra való tekintettel, a hetibérek és a különóradíjak szabályoztattak és felemeltettek.

Azóta a műszaki munkásokra nézve a hetibérminimumok újból felemeltettek.

Jelenleg a következő munkabérek vannak rendszeresítve:

fényképésznek	40—50	K	hetibér,
fénynyomónak	40—50	„	„
betü- és tömöntőnek	30—36	„	„
mesteröntőnek	36—60	„	„
segédjavítónoknak	28—40	„	„
betüszedőnek	28—50	„	„
típ. főgépmesternek	36—50	„	„
„ gépmesternek	28—50	„	„
„ nyomónak	28—36	„	„
mester-réznyomónak	40—50	„	„
réznyomónak	28—36	„	„
segéd-réznyomónak	12—20	„	„
könyomó-gépmesternek	30—50	„	„
könyomónak	28—30	„	„
segéd-könyomónak	12—20	„	„
„ gépésznek	20—40	„	„
géplakatosnak	20—40	„	„
asztalosnak	20—30	„	„
könyvkötőnek	20—30	„	„
galvanoplasztikusnak	28—40	„	„
galvanopl. növendéknek	12—16	„	„
betü- és tömöntő-tanoncznak	2—10	„	„
betüszedő-tanoncznak	2—10	„	„
típ. gépmester-tanoncznak	2—10	„	„
könyomó-tanoncznak	8—16	„	„
férfi segédmunkásoknak	12—20	„	„
női „	5—18	„	„

A vásár- és ünnepnap munkaszünet a munkások hetibérére nem érinti, ezért ha a munkások ily napokon mégis szolgálatot teljesítenek, külön díjazásban részesülnek. A nyomda munkásai a rendes munkaidőn túl terjedő működésért természetesen szintén külön díjaztatnak.

A különdíjak a műszaki munkásoknál kivétel nélkül, még pedig: *a)* vásár- és ünnepnapokon délelőtt, valamint hétköznapokon éjfél előtt vagy reggel 6—7-ig és dél alatt 12—2-ig, óránként a hetibér minden koronája után 3 frel, *b)* vásár- és ünnepnapokon délután, valamint éjfél után reggeli 6 óráig óránként ugyancsak a hetibér minden koronája után 4 frel vannak megállapítva. Ezek a különdíjak azonban az *a)* pontban felsorolt órákra vonatkozólag az 1 Kát, a *b)* alatt jelzett óráknál pedig az 1 K 20 ft nem haladhatják meg.

A különórák mindkét nembeli segédmunkásoknál 10 K hetibérig óránként 20 frel, a 10 Kán felüli hetibért élvezőknél 24 frel díjaztatnak.

A fent jelzett hetibérek alapján:

a női segédmunkások egyénenként	260—936 Kig,
a férfi „ . . . . „	624—1.040 „
a műszaki munkások „	1.040—2.600 „

terjedő átlagos évi keresményre tesznek szert, a miben a külön óradíjak bent nem foglaltatnak.

Az állami nyomda munkásainak kereseti viszonyai tehát nem jobbak ugyan a magánnyomdai iparban foglalkozó munkásokénál, csakhogy itt a szakképzett, megbízható és kifogástalan magaviseletű munkás foglalkozása állandó jellegű. De ettől az előnytől eltekintve, az intézet, munkásai után a budapesti kerületi betegsegélyező pénztárba a munkaadó járulékát fizeti és az egy éven túl feddhetlen alkalmazásban álló munkásait betegség esetében külön segélyben részesíti. Szolgálatban történt sérülések eseteiben a pénzügyminisztérium a sérültek részére rendkívüli segélyt utalványoz. Azok a munkások pedig, a kik szolgálatképtelenek lesznek, ha már legalább 10 évet szolgáltak, az államtól az 1885. évi XI. t.-cz. alapján nyugellátást kapnak.

Az intézet, munkásai egészségének megvédése céljából valamennyi gépjén védburkolatokat használ s üzemi helyiségeiben villamos szelelők vannak működésben.

A m. kir. állami nyomda igazgatóságának védnöksége alatt álló s 1899-ben alakult „A m. kir. állami nyomdában alkalmazottak kiegészítő egyesülete“ tagjainak olcsó kölcsönt nyújt, rendkívüli körülményekben azokat segíyezi, sőt az arra szorultakkal jótékonytságot is gyakorol.

5. Gazdászati hivatalok.

A magyar felelős ministerium megalakulása alkalmával 1867-ben, az akkori pénzügyi kormány által szervezett és a pénzügyi közigazgatási s egyéb ezzel kapcsolatos teendők ellátása céljából felállított 14 pénzügyigazgatóság teendőinek megkönnyítéséről, illetve a hivatalos nyomtatványok kezeléséről és raktáron tartásáról, valamint egyéb a jövedéki ellenőrzéshez szükséges felszerelvényi tárgyak beszerzése és kezeléséről is kellett gondoskodni.

Ebből a célból ugyanazon helyeken, a hol a pénzügyigazgatóság székel, vagyis Budapest, Besztercebánya, Debreczen, Fiume, Kassa, Kolozsvár, Nagyszeben, Pécs, Pozsony, Sopron, Szatmár, Szeged és Temesvárott *gazdászati hivatalok* lettek felállítva, a melyekhez később még a Léván felállított gazdászati hivatal is csatlakozott, a központban pedig az ugynevezett *államépületi felügyelőség* lett szervezve.

Ezeknek a hivataloknak az volt a feladatuk, hogy a pénzügyi hatóságokat, hivatalokat és az egyes önállóan működő alárendelt közegeket — mint pl. a pénzügyőri biztosokat — mindazon tárgyakkal ellássák, melyeket ezek hivatalos teendőiknél használni kénytelenek. Működésük legnagyobb részét azonban a használatban lévő nyomtatványok, a pénzügyi közegek által a jövedéki ellenőrzésnél használt tárgyak és műszerek, a pénzügyőrség fegyverzete és ágyneműjének beszerzése, kezelése és szétosztása képezte.

Ezen cikkek beszerzése és szétküldésével első sorban a *m. kir. államépületi felügyelőség* volt megbizva. Ez a hivatal a szerződéses vállalkozóktól beszerezte mindazokat a jövedéki ellenőrzés céljából szükséges műszközöket, pénzügyőrségi fegyverzetet, ezek ágyneműjét stb., a melyek hivatalos használatra szükségesek voltak, továbbá a m. kir. állami nyomdánál megrendelés alapján kinyomatta mindazokat a nyomtatványokat, melyekre az egyes hatóságoknak és hivataloknak szükségük volt, úgy, hogy az államépületi felügyelőség egy olyan központi raktárt képezett, melyből a többi gazdászati

hivatal ellátmányát, illetve szükségletét fedezte, még pedig oly módon, hogy az egyes gazdasági hivatalok a részükre szükséges felszerelési tárgyakat és nyomtatványokat félévenként az államépületi felügyelőségnél rendelve meg, ebből látták el a beszerzés végett hozzájuk utalt többi hatóságot és hivatalt.

Szervezet szempontjából az államépületi felügyelőség élén egy igazgató és egy ellenőr, mint számadási kötelezettséggel bíró főtisztek állanak s ezek segítségére van még a szükséges tiszti és szolgái személyzet.

A külső gazdasági hivataloknál az ez irányban szükséges teendők ellátása külön hivatalra nem volt bízva, hanem ezzel a kir. adóhivatalok, — Pozsonyban a sóhivatal, Pécsen és Nagyszombatban pedig a dohányáruraktár — volt megbízva és az e körüli munkát ezek saját személyzetükkel voltak kénytelenek ellátni.

A központban működő államépületi felügyelőség, figyelemmel a nagy értéket képviselő felszerelési tárgyak kezelésére, valamint arra, hogy a ministerium házi szükségleteiből kifolyólag felmerülő apróbb kiadásokat is fedezni s az egyes megrendeléseket foganatosítani tartozik, 1895-ben megfelelő ügyviteli szabályzattal lett ellátva, illetve teendői ebben körülírva és megállapítva lettek; holott a gazdasági teendők ellátásával felruházott külső adóhivatalok teendőiket csak a régi időkből átvett s nálunk tulajdonképen már csak szokásból ismert eljárási módok szerint kezelték, utasításuk azonban nem volt.

Ez az eljárási mód abban állott, hogy az egyes gazdasági hivatalok, természetesen a hivatalos helyiség tözsomszédságában vagy azzal kapcsolatban, meglehetősen nagy helyiségeket voltak kénytelenek használni, a melyekbe azokat a felszerelési tárgyakat és nyomtatványokat halmozták fel, melyeket megrendeléseik folytán nekik az államépületi felügyelőség küldött le.

Természetes, hogy a felszerelési tárgyak és nyomtatványok kezelése nem a legkellèmesebb foglalkozást képezvén, ezzel a gazdasági hivatalok leginkább a legfiatalabb tisztet vagy gyakornokot bízták meg. De ettől eltekintve, a más irányu hivatali teendőkkel amugy is túlterhelt külső hivatalok a gazdasági hivatal kezelésében többnyire csak azt a mellékfoglalkozást látták, a mely őket főteendőiktől elvonja.

Ennek tudható be, hogy helylyel-közzel bizonyos nehézkes, nem egyöntetű, vagy pedig lassu eljárás volt észlelhető, a mely mellett

még az is megtörtént, hogy a különben értékes és a jövedéki ellenőrzésnél használt tárgyak a kezelésben való járatlanság folytán és kellő ápolás hiányában gyakran értékcsökkenést szenvedtek. Ezt megakadályozandó, később elrendeltetett, hogy egyes felszerelvényi tárgyak, — nehogy azok raktáron heverve, hasznavehetetlenné váljanak, és hogy különben is meggyőződés legyen szerezhető arról, vajjon azok tényleg szükségesek-e — csak a ministerium engedélye alapján adhatók ki és pedig az államépületi felügyelőségnel.

Habár ilyképen az első lépés már megtörtént az irányban, hogy a gazdasági hivataloknál észlelt és talán nem a leggondosabb kezelés folytán előállott károsodástól a kincstár lehetőleg megóvassék, mindennek daczára ez még korántsem volt elegendő arra, hogy a kezelés kifogástalan mederbe tereltesék.

A pénzügyi kormány az államépületi felügyelőség hivatása és hatásköre iránt 1895. évben kiadott szabályrendelet óta figyelemmel kísérte a gazdasági hivatalok kezelési teendőit és az utóbbi években ezt meg is vizsgálhatta és az ügyet beható tanulmány tárgyává tette.

Ezen vizsgálatok és tanulmányokból kifolyólag a pénzügyi kormány arra a meggyőződésre jutott, hogy a fennállott, sok tekintetben rendezetlen helyzet mulhatlanul orvoslandó, annyival is inkább, mert a gazdasági hivataloknak ebbeli ügykörükre nézve szabályzatuk nem lévén, azok teendőikben rendszertelenül járnak el.

E vizsgálatok során az is kitűnt, hogy egyes gazdasági hivataloknál igen nagy helyiségek vannak a raktár részére igénybe véve, azokban a legtöbb esetben a valódi szükséglet ismerete hiányában a nyomtatványok túlnagy mennyisége van felhalmozva, melyek a hosszú időn át való fekvés folytán használatra alkalmatlanná válnak, vagy pedig időközben a forgalomból kivétetvén, selejtezendők.

Ilyen viszonyok között természetes következményként több helyütt beállott az a körülmény is, hogy a nagy költséggel előállított nyomtatványokat bizonyos idő multával csekély áron, mint selejtet lehetett csak értékesíteni.

Ennek megakadályozása czéljából, de különös figyelemmel az ebből kifolyólag elérhető megtakarításokra, a nyomtatványok szétküldése már 1902. év január hó 1-től, az azokat előállító m. kir. állami nyomdára bízott, a mely azokat amugy is raktáron tartja.

Ezen intézkedés által már is tetemes megtakarítás volt elérhető s ettől eltekintve, oly okszerű eljárási mód életbe léptetése volt lehetséges, a mely nemcsak gyorsabb és czéltudatosabb intézkedéseket eredményezett, de magára a tulajdonképeni gazdasági teendőkre is felette kedvező befolyással volt.

A tárgyalások folyama alatt ugyanis a pénzügyi kormány arról győződött meg, hogy a gazdaság kérdése gyökerében alapos megoldást kíván, ennél fogva a közigazgatási teendők helyes elláthatása, valamint az egyes alárendelt hatóságok és hivatalok gazdasági szükségleteinek helyes mederbe való terelése szempontjából, de különösen a kincstár érdekeinek kellő megóvására való tekintettel is, elhatározta, hogy a gazdasági hivatalok az 1904. év végével jelenlegi minőségükben teljesen megszüntetessenek. Úgyanebből az alkalomból az „államépületi felügyelőség“ eddigi elnevezését a változott rendeltetésének inkább megfelelő „*pénzügyministerium gazdasági hivatala*“ czimmal cserélte föl.

A változott viszonyoknál fogva a volt államépületi felügyelőség, — a mely most már csupán a felszerelési tárgyak kezelésével és a ministerium részére szükséges gazdasági teendők ellátásával van megbízva — az 1895. évi ügyviteli szabályzat helyett egy új módosított szabályzatot kapott, melyben részletesen körül van írva az eljárás módja, melyet a felelős számadó föltisztáztak, úgy az általuk kezelt anyag (felszerelési tárgyak), mind pedig a pénzkezelésre nézve követni tartoznak.

De szabályozni kellett ugyanebből az alkalomból a m. kir. állami nyomdának a nyomtatványok előállítását, kezelése, megrendelése és szétküldése körüli eljárását is. Végül arról is szükséges volt intézkedni, hogy az 1904. év végével megszűnt külső gazdasági hivatalok a náluk lévő anyagkészlettel miként járjanak el. Rendezést igényelt továbbá nemcsak az a kérdés, hogy ezek a hivatalok az eddigi teendők megszűnése folytán tőlük elvont munkakörnek megfelelőleg a jövőben minő eljárást kövessenek, hanem az is, hogy a gazdasági hivataloknál úgy a munkaerő, mint az ügyvitelükbe tartozott teendőkből kifolyólag eddigelé felmerült kiadások mennyiben apasztassanak.

Nem érdektelen itt rámutatni arra, hogy a gazdasági hivatalok megszüntetése folytán maga a *munka* minő okszerű és czéltudatos megoldást nyert. -

Eddigélé ugyanis a nyomtatványokat a m. kir. állami nyomda állította elő, a honnan ezek az államépületi felügyelőséghez szállítva, ugyanott raktározattak be. Innen a nyomtatványok az egyes gazdasági hivatalok megrendelése folytán, külön e célra rendelt ládába csomagolva, teherkocsikon a vasúthoz szállítottak. Az illető állomásra megérkezvén, az ottani gazdasági hivatalok által történt átvétel után, a küldeményt annak raktárhelyiségeibe fuvarozták, a midőn pedig az egyes hivatalok és hatóságok a részükre szükséges nyomtatványokat annál a gazdasági hivatalnál, a melyhez utalva voltak, megrendelték, azokat ismét csomagolni, vasútra szállítani és a megrendelő hivatal székhelyére küldeni kellett. Természetes, hogy a hosszadalmas és nehézkes kezelés, be- és kiraktározás, továbbá a csomagolás nemcsak nagy munkaerőt vett igénybe, hanem tetemes költségbe is került.

Az új eljárásnál azonban mindez elkerülhetővé vált, mert a nyomda a nyomtatványokat kisebb-nagyobb csomagokban már nem a külön vidéki központoknak és nem a külön fuvarok igénybe vételét szükségessé tett ládában, hanem postán egyenesen az illető megrendelő hatóságnak és hivatalnak küldi meg. Elesik tehát a gazdasági hivatalok raktárhelyiségének szüksége — mely most másként értékesíthető — elesik továbbá az igen nagy összeget kitevő szállítási és fuvarozási költség, de ezen kívül a megapadt munka következtében az is lehetővé vált, hogy a gazdasági hivatalok személyzete a felforgó körülményekhez képest apasztassék.

Mindezeknek a megtakarításoknak értéke, a megejtett számítások szerint mintegy évi 50.000 Kra tehető.

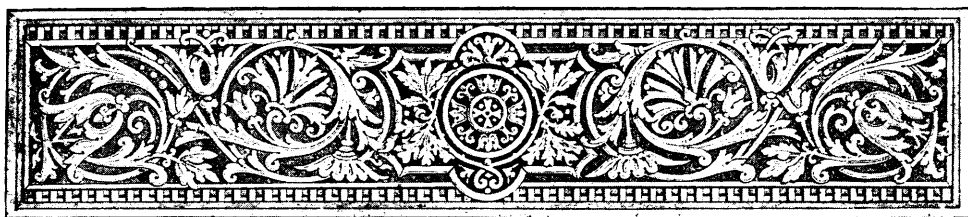
A felszerelvényi tárgyaknak a pénzügyministeri gazdasági hivatalnál való központi kezelése szintén tetemes könnyebbséget és megtakarítást idéz elő, mert elsősorban az egyes tárgyak az elromlástól könnyebben megóvhatók az által, hogy ezeket nem kell éveken át a külső gazdasági hivatalok raktárában tartani, másodsorban pedig csakis oda, annyi és olyan tárgyat küld a központi gazdasági hivatal, a hol és a mennyire szükség van.

De ezenkívül ebből az eljárási módból még az az előny is származik, hogy a már elhasznált felszerelvényi tárgyak ezentul nem a külső gazdasági hivatal raktárában fognak heverni, a hol értékesítésük is nehezebb, hanem a központi gazdasági hivatalhoz lesznek beküldendőek. Itt azután vagy kijavíttatnak, vagy pedig,

ha nagyobb mennyiségű már elhasznált anyag gyűl össze, a kincstár az érdekeinek megfelelő tömeges értékesítés előnyeivel szabadulhat tőle.

Az itt elmondottakon kívül lényeges megtakarítás lesz még elérhető az állami nyomdánál is, a mely — az egész ország évi szükségletének kitapasztalása után — a jövőben a nyomtatványokból csak akkor állít elő és csak olyan mennyiséget, a mikor és a mennyire szüksége van és ezzel egyuttal elesik az eddig fennállott az a hátrányos kényszerhelyzet is, hogy a vidéki gazdasági hivatalokat sokszor indokolatlanul nagymennyiségű és költséges nyomtatványokkal kelljen ellátni.

III. czim. A m. kir. kincstár jogügyi képvisellete.

A m. kir. kincstár jogügyi képviselétének mai szervezete azokból a szervezeti előzményekből alakult, a melyek 1870 óta a jogi képviselének 1880-ban történt egységesítéséig mintegy folytonos kísérletezés jellegét viselték magukon.

Ebbe az időszakba esik a m. kir. kincstári jogügyi igazgatóság első szervezése és az uradalmi ügyészségek felállítása, utóbb a pénzügyi ügyészségi rendszer életbeléptetése, majd eme ügyészségek fokozatos beszüntetése és a jogügyi igazgatóságba való beolvasztása és viszont a kir. kincstár adóügyi képviselétének a jogügyi igazgatóságtól való elválasztása és a törvényhatósági tisztii ügyészekre való átruházása.

Ebben az időszakban történt a kincstári uradalmak nagymérvű eladása következtében az uradalmi ügyészségek nagy részének feloszlata és ügykörük egy részének a m. kir. kincstári jogügyi igazgatósághoz való beosztása, — míg végre 1880-ban egy egységes szervezet létesített oly módon, hogy a törvényhozásilag megállapított létszámmal és a megfelelő kategóriákba osztott személyzettel ellátott jogügyi igazgatóság állított fel, mely a tisztii ügyészeknél meghagyott adóbehajtási és az uradalmi jogképviseleti teendők kivételével, a kincstári jogképviselet egész ügykörét magában egyesítette. Az 1883. évben még az uradalmi jogképviseleti teendők is beillesztettek az egységes szervezetbe, a mennyiben az akkor még fennállott m. kir. uradalmi ügyészségek kir. kincstári ügyészségekké alakították át és a kir. kincstári jogügyi igazgatóság fenhatósága alá helyezték, a melynek ma mintegy külső szerveit képezik.

A budapesti m. kir. kincstári jogügyi igazgatóságot az 1895. év ebben a kialakulásban találta. Ámde az ügymenet fejlődése és a teendőknek ugyszólván rohamos emelkedése már jóval előbb új szervezeti változásokat tett szükségessé és bár a szervezeti intézkedések évről-évre el is halasztattak, hovatovább oly égető szükségként jelentkeztek, hogy azok elöl a kir. kincstári jogi képviselő eredményes munkásságának kockáztatása nélkül tovább kitérni nem lehetett.

Fokozta ezt a szükségességet az 1897: XX. t.-cikk, melynek 40. §-a értelmében minden 10.000 K értéket meghaladó jogügylet létesítésénél a m. kir. kincstári jogügyi igazgatóság igénybevétele kötelezőleg előíratott.

Ez a törvényes rendelkezés a teendők oly nagymérvű szaporodását idézte elő, a melynek a jogügyi igazgatóság az akkori személyzettel megfelelni képtelen volt.

A beérkezett ügydarabok számában mutatkozó emelkedés már az 1895. évtől kezdődőleg jelentkezik és az utolsó évtizedben az ügyforgalomnak felénél nagyobb szaporodásában nyer kifejezést, mint azt a következő táblázat mutatja:

az 1895. évben beérkezett . .	28.821	ügydarab,
az 1896. " " . .	29.740	"
az 1897. " " . .	32.264	"
az 1898. " " . .	37.192	"
az 1899. " " . .	39.214	"
az 1900. " " . .	41.191	"
az 1901. " " . .	46.122	"
az 1902. " " . .	46.677	"
az 1903. " " . .	47.440	"
az 1904. " " . .	48.740	"

Ez a munkaszaporulat, valamint az a körülmény, hogy a budapesti jogügyi igazgatóság fogalmazói karában a magasabb állások csekély száma folytán az előléptetési viszonyok a legmostohábbak voltak, arra indította a pénzügyi kormányt, hogy a legmagasabb elméleti és gyakorlati minősítéssel bíró eme testület tagjainak méltánytalan helyzetén segítsen.

Két jogügyi tanácsosi állás beszüntetése ellenében tehát 1897-ben három jogügyi főtanácsosi és két kincstári ügyészi állás szerveztetett,

ügy, hogy a m. kir. kincstári jogügyi igazgatóság fogalmazói karának mai létszáma:

- 1 ministeri tanácsos, jogügyi igazgató,
- 1 osztálytanácsos, jogügyi aligazgató,
- 5 jogügyi főtanácsos,
- 5 jogügyi tanácsos,
- 6 kincstári ügyész,
- 5 jogügyi fogalmazó,
- 5 jogügyi segédfogalmazó,
- 3 segélydíjas jogügyi fogalmazó-gyakornok,
- 4 díjtalan jogügyi fogalmazó-gyakornok és így összesen
- 35 tisztviselőből áll.

A segédhivatalok személyzeti létszámában annyiban történt változás, hogy 1901-ben egy kezelési gyakornoki állás, a számvevőség létszámában pedig annyiban, hogy az 1897: XX. t.-cz. rendelkezéseinek megfelelő szervezet létesítése céljából 1899-ben egy számtiszt és 1902-ben egy számgyakornoki állás szerveztetett.

A m. kir. kincstári jogügyi igazgatóság ügykörében a lefolyt évtizedben két nevezetes változás állott be.

Az egyik, a „magyar szent korona“ mint vagyoni jogi alanyok létesítésével az ennek érdekében szükséges jogi képviseletnek a jogügyi igazgatóságra történt átruházása; a másik a magyar államvasutak gépgyárának és a diósgyőri m. kir. vas- és aczélgyárnak a kereskedelmi tárcza ügyköréből a pénzügyi tárcza ügykörébe történt átutalása és a m. kir. állami vasgyárak központi igazgatóságának felállítása folytán, az állami vasgyárak jogi képviseletének, 1900. január 1-től kezdve, a m. kir. kincstári jogügyi igazgatóságnál történt összpontosítása.

A jogügyi igazgatóság tevékenységi köre az elmúlt évtized folyamán beállott fokozatos fejlődés után, ez idő szerint magában foglalja tehát — egyedüli kivételével a bevezetésben említett speciális ügykörök külön jogi képviseletének — az összes kormány-, országos és egyéb hatóságok és hivatalok jogi szolgálatának ellátását.

A m. kir. kincstári ügyészségek száma legutóbb 1895-ben szenvedett változást. Ekkor szüntettetett be az ó-budai jószágigazgatóság feloszlásával kapcsolatban az ó-budai kincstári ügyészség és akkor olvasztott be annak ügyköre a m. kir. kincstári jogügyi igazgatóságéba.

Jelenleg az ügyészségek száma tíz. Székhelyeik: Arad, Besztercebánya, Kolozsvár, Lugos, Máramarossziget, Nagybánya, Nagybecskerek, Szeged, Temesvár és Zombor. Ezek közül a délvidéki ügyészségeknek szolgálati viszonyában annyiban állott be változás, hogy az aradi m. kir. államjósázigazgatóságnak a pénzügyi tárca ügyköréből a földmivelésügyi tárca ügykörébe történt átutalása folytán az ügyészségek szorosabb szolgálati kapcsolatra léptek a földmivelésügyi minisztériummal, melynek különösen telepítési actiójában tesznek nagymérvű és hasznos szolgálatot.

Szervezeti változáson az ügyészségek legutóbb 1899-ben mentek keresztül.

Ebben az évben ugyanis a tíz kincstári ügyészség vezetőivel betöltött tíz ügyészi állás közül négy, jogügyi tanácsosi állássá szerveztetett át, a mi által lehetővé vált, hogy a nagyfontosságú és felelősségterhes ügyészi állásokon működő tisztviselők jogos igényeiknek kielégítésekép a hetedik fizetési osztályt elérhetik.

Horvát-Szlavonországokban a kincstári jogképviseletet kizárólag a zágrábi kir. jogügyi igazgatóság látja el, a kincstári ügyészségek intézménye már régebb idő előtt megszűnván.

A zágrábi jogügyi igazgatóság szervezete az utolsó évtizedben csak annyiban változott, a mennyiben egyrészt a VI. fizetési osztályban levő igazgatói főnök helyettesítésével megbízott tisztviselő külső tekintélyének emelése céljából, másrészt pedig a tisztviselő személyzet előléptetési viszonyainak javítása érdekében 1901-ben egy ügyészi állás beszüntetése mellett egy jogügyi tanácsosi állás szerveztetett.

Ekkép a zágrábi jogügyi igazgatóság fogalmazói személyzetének létszáma jelenleg a következő:

- 1 jogügyi főtanácsos,
- 1 jogügyi tanácsos,
- 2 kincstári ügyész,
- 2 jogügyi fogalmazó,
- 1 segédfogalmazó,
- 2 segélydíjas fogalmazó-gyakornok.

Az alábbi kimutatás részletesen tünteti fel, hogy ugy a budapesti, mint a zágrábi kir. kincstári jogügyi igazgatóságnak, nemkülönben a kir. kincstári ügyészségeknek tisztviselői létszáma a lefolyt évtizedben miként alakult.

Sorszám	Hivatali állás	1895	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902	1903	1904
		é v									
1	Jogügyi igazgató, min. tan.	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
2	„ aligazgató, oszt. tan.	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
3	„ főtanácsos	3	3	6	6	6	6	6	6	6	6
4	„ tanácsos	7	7	5	5	9	9	10	10	10	10
5	Kincstári ügyész	17	17	19	19	15	15	14	14	14	14
6	Kincstári alügyész és fogalmazó .	21	21	21	21	20	20	20	20	20	20
7	Segédfogalmazó	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6
8	Fogalmazó-gyakornok	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5
9	Számvizsgáló	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
10	Számtiszt	.	.	.	.	1	1	1	1	1	1
11	Számgyakornok	.	.	.	.	.	.	1	1	1	1
12	Irodaigazgató	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
13	Irodatiszt	15	15	15	15	14	14	14	14	14	14
14	Irodasegéd-tiszt	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5
15	Kezelési gyakornok	.	.	.	.	.	.	1	1	1	1
	Összesen	83	83	86	86	85	85	86	87	87	87

A jogügyi igazgatóságok és kincstári ügyészségek *fogalmazási* személyzetének az egyes fizetési osztályok között való megoszlásáról a következő kimutatás ad számot:

Év	Fizetési osztály										Összesen			
	V.		VI.		VII.		VIII.		IX.		X.		A rendszerezített állások	
	Rendszerezített állások száma	A rendszerezített állások hány %-a	Rendszerezített állások száma	A rendszerezített állások hány %-a	Rendszerezített állások száma	A rendszerezített állások hány %-a	Rendszerezített állások száma	A rendszerezített állások hány %-a	Rendszerezített állások száma	A rendszerezített állások hány %-a	száma	%-a		
1895 . .	1	1·8	4	7·2	7	12·5	17	30·3	21	37·5	6	10·7	56	100
1896 . .	1	1·8	4	7·2	7	12·5	17	30·3	21	37·5	6	10·7	56	100
1897 . .	1	1·7	7	11·9	5	8·5	19	32·2	21	35·6	6	10·1	59	100
1898 . .	1	1·7	7	11·9	5	8·5	19	32·2	21	35·6	6	10·1	59	100
1899 . .	1	1·7	7	12·0	9	15·5	15	25·9	20	34·5	6	10·4	58	100
1900 . .	1	1·7	7	12·0	9	15·5	15	25·9	20	34·5	6	10·4	58	100
1901 . .	1	1·7	7	12·0	10	17·3	14	24·1	20	34·5	6	10·4	58	100
1902 . .	1	1·7	7	12·0	10	17·3	14	24·1	20	34·5	6	10·4	58	100
1903 . .	1	1·7	7	12·0	10	17·3	14	24·1	20	34·5	6	10·4	58	100
1904 . .	1	1·7	7	12·0	10	17·3	14	24·1	20	34·5	6	10·4	58	100

Végül a jogügyi igazgatóságok és kincstári ügyészségek költségvetési szükségletéről, valamint a személyi és dologi kiadások arányáról az alább közölt kimutatás nyújt tájékozást:

Év	A jogügyi igazgatóságok és kincstári ügyészségek hitele	Ebből személyi kiadás		Ebből dologi kiadás	
	koronákban	koronákban	%-ban	koronákban	%-ban
1895	345.046	321.578	93·19	23.468	6·81
1896	346.978	322.774	93·02	24.204	6·98
1897	367.784	343.566	93·41	24.218	6·59
1898	375.916	351.740	93·70	24.176	6·30
1899	379.334	353.536	93·19	25.798	6·81
1900	386.172	360.171	93·27	26.001	6·73
1901	388.258	362.754	93.43	25.504	6·57
1902	395.242	369.860	93·57	25.382	6·43
1903	393.584	369.530	93·88	24.054	6·12
1904	393.226	367.986	93·58	25.240	6·42

IV. czim. Bányászati közigazgatás és szakoktatás.

1. Bányászati közigazgatás.

A magyar föld ásványkincseinek gazdagsága, a hazai bányászat érdekeinek céltudatos gondozását az államhatalom elsőrendű feladatává avatja.

A pénzügyministerium ügyköre ennél fogva egy igen nevezetes működési ággal bővült meg akkor, midőn a volt fölmivelés-, ipar- és kereskedelemügyi ministerium és a volt közmunka- és közlekedési ministerium hatáskörének újabb széttagolását tárgyazó 1889. évi XVIII. t.-cz. végrehajtása során a bányászati közigazgatás 1890. évi január hó 1-jétől kezdve a pénzügyi tárca keretébe helyeztetett át.

A bányaugyi közigazgatás intézése nálunk ösidőktől fogva külön szakhatóságra volt bizva, ami természetszerű következménye annak, hogy az ide tartozó állami feladatok tárgyilagos elbirálása s a bányászathoz füződő köz- és magánérdekek méltányos védelme különös szaktudást, megfelelő elméleti képzettségre támaszkodó gyakorlati szakismereteket tételez föl.

A tételes bányajogunk főforrását képező 1854-iki ausztriai általános bányatörvény is fentartotta a kauzális bányahatóságok rendszerét, de az újabbkori jogfejlődést követve, a bányászat körében már egy fél évszázaddal ezelőtt külön választotta a közigazgatás és az igazságszolgáltatás működési körét, mely alapelvnek nálunk az egész vonalon csak a birói hatalom gyakorlásáról szóló 1869. évi IV. t.-cz. szerzett érvényt.

Az általános bányatörvény a bányaugyi közigazgatás körében három folyamodású rendszert, három fokozatú hatósági szervezettel létesített; alkotmányunk visszaállítása óta azonban csak két fokozat van, u. m. elsőfokban a bányakapitányságok (Beszterczebánya, Budapest, Nagybánya, Oravicza, Szepes-Igló, Zalatna, Zágráb), másodfokon pedig a pénzügyministerium.

Az elsőfoku bányahatóságok száma és kerülete az alkotmány helyreállítása óta változatlan, a bányahatósági szaktisztviselők létszámát azonban újabb időben a bányászat terjeszkedése és a bányahatósági teendők ezzel kapcsolatos szaporodása következtében emelni kellett; — s ezen tisztii létszám kifejlesztése a bányatörvény előkészítésbe vett megalkotására s a bányahatósági szervezetnek ott eszközözendő szükségszerű reformjára való tekintettel még mindig folyamatban van.

A bányászati közigazgatás feladatai a bányaművelés különleges viszonyaiból és szükségleteiből származtatandók le s a tételes bányajogban vannak közelebről megjelölve.

A bányahatóságoknak mint a különleges bányászati közigazgatás szerveinek működése kiterjed különösen: a bányajogositványok kiszolgáltatására és nyilvántartására, — a bányászati viszonyok alakulatánál a jogbiztonság fentartására és védelmére, a meddig ez birói hatáskört nem érint, — a bányaműveléshez fűződő közgazdasági érdekek istápolására, jelesen a bányászati vállalkozás megkönnyebbitésére és céltudatos támogatására, — a munkásügy kezelésére (munkásvédelem, munkásbiztosítás) és a bányarendészet gyakorlására.

Természetes jelenség, hogy a bányászat fejlődésével és terjeszkedésével kapcsolatban a bányaugyi administráció működési köre is kiszélesedik s a bányahatósági teendők az egész vonalon megszorodnak; ily körülmények között a bányászati közigazgatást intéző hatósági szervezet működése közben csak úgy állhat meg hivatása magaslatán, ha a közszolgálat ezen ágazatánál kellőleg minősített szakegyén kellő számban alkalmaztatik.

A bányászati közigazgatás az elmúlt évtizedben, különösen a vas- és a szénbányászat rohamos terjeszkedésével okozati összefüggésben, oly nagy arányu fokozatos fejlődésnek indult, hogy a folyamatban lévő bányaugyek elintézését a rendelkezésre állott csekély számú személyzettel végeztetni többé nem lehetett.

A bányahatósági szaktisztviselők létszáma volt 1895-ben:

bányakapitány	8
főbányabiztos	6
• bányabiztos	9
bányaesküdt	4
gyakornok	2
	<hr/>
	összesen . 29

Ez a létszám az alkotmány helyreállítása óta az elsőfoku bányahatóságok tisztii állományában mindössze kettővel növekedett, holott bányászatunk ezen idő alatt aránylag igen nagy tért hódított s jelentékenyen kiszélesítette a bányahatóságok működése körét.

A tényleges helyzet különbsége a következő számadatok összehasonlítása utján eléggé szembe tűnik.

A bánya- és kohótermelés pénzértéke 1868-ban 33,167.000 Kt tett ki, 1895-ben pedig már 79,488.000 Kt képviselt (a növekedés 140%-nak felel meg).

A munkások száma az összehasonlítás keretébe vont 27 esztendő alatt 44.942-ről 62.231-re (növekedés = 40%), az adományozott terület 25.896 hektárról 71.289 ha-ra (+174%), a zártkutatómányok száma 2.628-ról 24.354-re emelkedett.

Nagyon természetes tehát, hogy az a tisztii létszám, mely 1868-ban is a tényleges szükséglethez mérten állapított meg, 1895-ben már elégtelennek bizonyult a bányászat terjeszkedése folytán megszaporodott bányahatósági feladatok teljesítésére.

Ennélfogva nem lehetett többé elzárkózni a bányahatósági tisztii létszámnak a viszonyok által követelt fokozatos emelése elől, minek következtében a pénzügyi kormány ezt a létszámot az elmúlt évtizedben emelni volt kénytelen úgy, hogy ezen tisztii létszám manapság a következő:

bányakapitány	9 (+ 1)
főbányabiztos	8 (+ 2)
bányabiztos	10 (+ 1)
bányaesküdt	7 (+ 3)
gyakornok	8 (+ 6)
összesen	<u>42 (+ 13)</u>

A bányauyi közigazgatás költsége 1895-ben 177.000 Kt tett ki, 1904-ben pedig ez a költség a tisztii létszám szükségyszerü emelése következtében már 219.000 Kra emelkedett.

E költségek bőséges fedezetet nyernek a bányajogositványok után e célra fizetett illetékekből (bányamérték-illeték, zártkutatómányi felügyeleti illeték).

Az állam ezen bevételeinek alakulatát 1894-től 1903-ig a következő táblázat tünteti elő:

Évszám	Bányamérték illeték	Zártkutatmányi illeték	Összes illeték
	korona		
1894	137.858	146.004	283.842
1895	135.352	160.614	295.966
1896	131.878	176.162	308.040
1897	134.824	182.292	316.316
1898	137.958	205.315	343.272
1899	141.317	240.325	381.642
1900	143.591	253.210	396.801
1901	147.212	278.046	425.258
1902	149.510	261.100	400.610
1903	150.603	273.110	423.713

Az elsőfoku bányahatóságok ügyforgalmát 1895-től 1903-ig a következő táblázat tünteti fel:

Évszám	Ügyforgalom			Hivatalos kiküldetésben eltöltött napok száma
	kutatási ügyek	egyéb ügyek	összes ügy- szám	
1895	.	.	81.040	1.463
1896	68.892	15.989	84.881	1.466
1897	62.710	15.370	78.080	1.496
1898	61.705	15.155	76.860	1.799
1899	97.619	19.480	117.099	1.702
1900	110.459	18.865	129.359	1.772
1901	298.193	15.763	313.956	1.903
1902	246.773	16.865	263.638	1.811
1903	221.883	16.422	238.305	1.872

A bányászati közigazgatásnál költségvetésszerűleg megállapított személyi és dologi hitelek mérvét az utolsó decenniumban a következő táblázat ismerteti:

Évszám	Személyi járandóságok	Dologi kiadások	Összesen
	korona		
1895	143.774	33.738	177.512
1896	149.864	33.818	183.682
1897	152.940	34.438	187.378
1898	155.240	34.758	189.998
1899	155.610	34.758	190.368
1900	155.193	34.758	189.951
1901	165.964	34.838	200.802
1902	177.923	36.438	214.361
1903	180.903	36.438	217.341
1904	181.136	38.100	219.236

Mínt hogy a bányahatósági szaktisztviselőktől kettős (bányászati és jogi) minősítést kíván a törvény (1883. évi I. t.-czikk 11. §-a), s mivel ily terhes feltételek mellett az előmeneteli viszonyok méltányos javítása nélkül nem lenne biztosítva e tiszti létszám fogyatékának természetes utánképződése, ennél fogva a pénzügyi kormány az ezen szolgálati ágban alkalmazott személyzet előmenetelére is különös gondot fordított a lefolyt 10 év alatt, jelesül több VII. fizetési osztályu tiszti állást a VI. fizetési osztályba helyezett át és a VIII. fizetési osztályra eső arányszámot is növelé, miként ez a következő összehasonlító kimutatásból is kivehető:

Hivatali állás	Fizetési osztály	Létszám			
		1895.		1904.	
		évben			
		volt	%	van	%
Bányakapitány	VI.	1	3·8	4	11·8
Bányakapitány	VII.	7	25·9	5	14·7
Főbányabiztos	VIII.	6	22·2	8	23·5
Bányabiztos	IX.	9	33·3	10	29·4
Bányaesküdt	X.	4	14·8	7	20·6

Tekintettel a bányahatósági intézménynek a megalkotandó bányatörvény keretében eszközözlendő szükségszerű reformjára, a pénzügyi kormány a tiszti létszám további emelése előtt a jövőben is aligha fog kitérhetni.

A bányászati igazgatásnak s itt különösen a hatósági szervezetnek reformját ugyanis a viszonyok lényeges megváltozása mindegyre jobban követeli.

A bányarendészet gyakorlása, a munkásügy kezelése, a bányászat-hoz fűződő közgazdasági érdekek hatályosabb istápolása, a bányászati viszonyok alakulatánál a jogbiztonság fentartása és védelme mind oly tekintetek, melyek a viszonyok változásánál fogva a bányahatóságok mai szervezete reformjának sürgős szükségességét erősen előtérbe állítják.

A bányarendészet és a munkásügy kezelése multhatatlanul megköveteli a mai bányaugyi közigazgatás és bányahatósági szervezet decentralizációját, illetőleg olyatén újjászervezését, hogy minden élénkebb bányavidéken, hazai bányászatunk minden nagyobb gócpontján elsőfoku bányahatóság állittassék fel, a mi annál könnyebben megvalósítható, mert a bányavállalatok többnyire bányavidékek szerint csoportosulnak, melyeknek száma nem nagy, holott másrészt az ország területének nagyobb részében még nyoma sincsen a bányaművelésnek.

A bányaugyi közigazgatás illetén szükségszerű decentralizációja több elsőfoku bányahatóság felállítását és a szaktisztviselők létszámának emelését tételezi fel.

Ezen reform előkészítése már évek óta folyamatban van. E célból lett a bányahatóságoknál 8 gyakornoki állás szervezve, hogy a bányahatósági szolgálatra készülő végzett jogászok, mint már segélydíjas bányahatósági gyakornokok folytathassák a selmeczi akadémián bányászati tanulmányaikat. Csakis ily módon lehetséges a bányahatósági tisztli létszám kifejlesztése, mert tapasztaltuk, hogy a végzett jogászok állami támogatás nélkül a bányászati szaktanulmányok elsajátítására nem igen vállalkoznak.

A bányaugyi közigazgatás tervbe vett és előkészítés alatt álló reformjánál, a decentralizáció elvének érvényre emelésén kívül, a pénzügyi kormány a jövőben megvalósítandó következő vezéreszméket szándékozik még lehetőleg kifejezésre juttatni, és pedig:

1. a kevésbé fontos, valamint az egyéni működést és közvetlen beavatkozást igénylő ügyek (pl. a bányarendőri vizsgálatok, a jogositványok nyilvántartása, a bányászati statisztika kezelése, a határjelzések és egyéb mérnöki munkálatok, a munkásvédelem és munkásbiztosítás ellenőrzése, a más hatóságok előtt folyó, de a bányászatot is érdeklő tárgyalásokon való közreműködés stb.) a legalsóbb foku bányahatóságok —,

2. a fontosabb ügyek ellenben, különösen a bányaművelési jogositványok engedélyezése s mindazon hivatalos ügyek, melyek a bányavagyont s a jelentősebb bányajogokat közlről érintő érdemleges határozást igényelnek, a kollegiális szervezetű főbányahatóság ügykörébe legyenek utalva;

3. mindazon bányaugyeknek végeldöntése, melyek a magyar közigazgatási bíróságról szóló 1896. évi XXVI. t.-cz. értelmében és szellemében közigazgatási per anyagát képezhetik, a ministeri hatáskör helyett a közigazgatási bíróság hatáskörébe utaltassék, mert kétséget nem szenved, hogy egyes bányaugyek kiváló fontossága teljesen indokoltta teszi, hogy azokra nézve, — ha már egyszer megvan a közigazgatási bíraskodás, — a mostani közigazgatási jogorvoslat helyett a közigazgatási bíróság által nyújtott hatályosabb jogvédelem kiterjesztessék.

Még nagyobb gyakorlati jelentőséggel fog birni a bányaugyi közigazgatás előkészítésbe vett reformjánál a hites bányamérnöki intézmény tervbe vett meghonosítása, a mivel két fontos czélt fogunk elérni, u. m. először bányamérnöki és más technikai ügyekben kiségitő közegeket adunk a bányahatóságok mellé s ez által lehetővé teszszük, hogy a bányahatósági tisztviselők ne legyenek kénytelenek idejük nagy részét más jelentősebb közigazgatási feladatok és teendők háttérbe szorításával felmérésekre és térképek készítésére fordítani; a második főczél pedig, mely a bányavállalkozók érdekkörét érinti, az, hogy a bányászkozó közönségnek legyen kihez szaktanácsért és utbaigazításért fordulni. A hites bányamérnökök tehát a bányahatóságok műszaki közegei s a bányarendészet kiségitő orgánumai lesznek, de e mellett bányamérnöki s bányatechnikai ügyekben a feleknek is rendelkezésre fognak állani.

2. Bányászati szakoktatás.

Alig szenvedhet kétséget, hogy a bányaművelés fejlődésének két egyaránt nélkülözhetetlen feltétele és biztositéka: a tőke és a szakértelém. Ez az oka, hogy a bányászati szakoktatás hazai bányászatunk újabbkori nagy arányu terjeszkedésével és örvendetes föllendülésével kapcsolatban mindegyre nagyobb jelentőséget nyer, s hogy annak fejlesztése és kiváló gondozása a közhatalom fontos feladatai közé sorakozik.

Ennek tudatában a bányászati szakoktatás irányítására is hivatott pénzügyi kormány a lefolyt évtizedben ezen a téren is nagyobb munkásságot fejtett ki a végből, hogy egyrészt bányászati szakoktatá-

sunkat a haladó kor és a fejlődő tudományosság színvonalán tartsa, s másrészt hogy biztosítsa azon mindegyre növekedő szükséglet fedezését, melyet szépen fejlődő bányászatunk, a bányák okszerű és célirányos kezelése érdekében kellő számu szakegyén megfelelő kiképzése tekintetében, az államhatalomtól ugy rendészeti, mint közgazdasági szempontból méltán megkíván.

Hogy a lefolyt 10 év alatt mit tett e téren a pénzügyi kormány, arról főbb vonásokban a következőkben számolunk be.

Külön kell itt megemlékeznünk az alsóbb foku bányászati szakoktatást közvetítő bányaiskolákról és a felsőbb foku szakképesítést nyújtó egyetlen bányászati főiskolánkról.

Az 1895. évben fennállott 3 bányaiskola (Selmeczbánya, Felsőbánya és Nagyág), mely a bányászat és kohászat bármely ágánál alkalmazható szakértő és megbízható altisztek kiképzésére hivatott, immár nem volt képes a rohamosan növekedő szükségletnek megfelelő számu altisztet nevelni. Ez a helyzet arra indította a pénzügyi kormányzatot, hogy az 1896. év folyamán Verespatakon és Pécsen egy-egy új bányaiskolát állított fel, még pedig az utóbbit Pécs sz. kir. város és az I. cs. kir. szab. dunagőzhajózási társaság hathatós támogatása mellett.

A verespataki három évi tanfolyamú új bányaiskola, melynél a szaktárgyakat az ottani kincstári bányaműnél alkalmazott üzemi tisztviselők tanítják, a tulajdonképeni főczélon, — t. i. a bányászati altisztek képzésén kívül, — a helyi viszonyok követelményeként még azt a jelentős mellékczt is szolgálja, hogy oly képzett bányászokat neveljen, kik az ottani kisiparjellegű aranybányászat körében valamely kisebbszerű bányamű önálló szakszerű vezetésére is eléggé képesek.

Ezzel nem csekély segítséget nyújtott a kormány a vidék bányászatának, mert közismeretű a szakkörökben, hogy az abrudbánya-verespataki és a bucsum-zalatnai bányamegyékben lévő apró bányaművek fejlődését nagyban hátráltatja és sokhelyt lehetlenné is teszi az a körülmény, hogy az üzemet minden szakértelem nélkül, rabló bányászkozás módjára kezelik.

A két évfolyamú s egy szaktanárt és három tanítót foglalkoztató pécsi új bányaiskola hazai szénbányászatunk számára van hivatva szakképzett altiszteket nevelni. Mint ilyen, kétségkívül hízagpótló kulturintézménynek tekintendő annál is inkább, mert a szénbányák kezelése ugy az élet- és vagyonbiztonsághoz füződő közérdek, mint a bányavállalatok üzleti érdekei szempontjából is különyszerű

szakismereteket tételez fel, melyek elsajátítása az oktatás általános irányzata mellett alig volna remélhető.

E munka más helyén, jelesül hazai bányászatunk ujabbkori fejlődésének méltatásánál közelebről ismertetjük, hogy közgazdasági viszonyainknak alakulata leginkább a szénbányászatnak adott nagy lendületet. De másrészt ott arról is megemlékezünk, hogy a szénbányavállalatok a belföldi kínálat fogyatékoságánál fogva külföldi származású bányaaltisztek és felügyelők alkalmazására voltak utalva. Könnyen érthető tehát, hogy a fentebb érintett szakszerűség követelményén kívül főleg e két körülmény képezte indító okát a pécsi szénbánya iskola felállításának.

Az alsóbb foku bányászati szakoktatás költsége 1895-ben 38.396 Kval, 1904-ben pedig 52.567 Kval terhelte meg államháztartásunkat.

A fennálló öt bányaiskola tanulóinak s az azokból kikerült bányaaltiszti szakképesítéssel bíró egyéneknek számát, az 1895/96—1903/04. tanévekre kiterjedőleg, a következő kimutatás tünteti fel:

Tanév	Selmecz		Felsőbánya		Nagyág		Verespatak		Pécs	
	Tanulók száma az év végén	Végzett tanulók száma	Tanulók száma az év végén	Végzett tanulók száma	Tanulók száma az év végén	Végzett tanulók száma	Tanulók száma az év végén	Végzett tanulók száma	Tanulók száma az év végén	Végzett tanulók száma
1895/96 . .	40	8	18	7	44	.	.	.	.	.
1896/97 . .	44	15	19	2	42	21	9	.	9	.
1897/98 . .	41	14	29	9	62	.	7	.	9	9
1898/99 . .	42	19	26	7	52	.	7	6	17	.
1899/900 . .	44	8	32	9	49	10	13	.	14	14
1900/01 . .	52	16	36	13	57	.	11	.	20	.
1901/02 . .	52	19	38	9	57	.	11	8	21	21
1902/03 . .	48	15	50	16	56	9	13	.	28	.
1903/04 . .	53	14	54	14	33	12	11	.	25	25
Összesen	416	128	302	86	452	52	82	14	143	69

Megjegyzendő itt végül, hogy a pénzügyi kormány a bányászati és kohászati műszaki altisztek kiképzését, a szakiskolák fentartásán kívül évente 45 egyenkint 240 Kás tanulmányi ösztöndíj engedélyezésével is támogatta és hogy az 1898. év folyamán a bányaiskolai minősítésnek az 1883. évi I. t.-cikk szempontjából való viszonylagos értéke tekintetében azt az elvet emelte érvényre, miszerint a selmeczi, felsőbányai, nagyági és verespataki nyilvános bánya-

iskolák elvégzése az állami bányászat, kohászat, sótermelés, pénzverés és pénzbeváltás igazgatási és kezelési intézményeinél, ugyszintén a bányahatósági közszolgálat kezelési szakában, egyenértékű a gymnasium, reáliskola illetve polgári iskola négy alsóbb osztályának bevégzésével.

Ami pedig a *felsőbb bányászati szakoktatást* illeti, a dicső emlékezetű Mária-Terézia királynénk által 1770-ben alapított selmeczi bányászati és erdészeti akadémia, illetve jelenleg főiskola évlapjaira igen nagy jelentőségű eseményeket jegyezhet fel a lefolyt évtized története.

A főiskola bányászati osztályainak vezetésére hivatott pénzügyi kormány *) ugyanis a lefolyt évtizedben különös gondot fordított arra, hogy ezen világhírű kulturintézményünket, — mely alapítása után sok ideig egyedül állott az egész kontinensen, de sőt más világ-részekben is s a mely hazánk ősi bányászati kulturájának nem kis dicsőségére távoli országokban is terjesztette a bányászati szakismereteket, — méltóan eddigi hirnevéhez, tovább fejlesztesse arra a magaslatra emelje, melyet e tekintetben a modern szakoktatás szelleme, a technika haladása és fejlődő bányászatunk érdekei kijelölnek.

Egyik legkimagaslóbb eseménye a főiskola ez évtizedi történetének, hogy a bányászati osztályok céljaira 678.491 K költségen a mai felsőbb szakoktatás követelményeinek minden tekintetben megfelelő új épület emeltetett, mely 1899. évi október hó 1-én adatott át rendeltetésének. Ez alkalommal a fölötté hiányosnak talált ásvány-, kőzet- és őslénytani gyűjtemények, nemkülönben a többi tanszékek szertárai és gyűjteményei is kiegészítettek.

Az új épület létesítése, minek folytán a főiskola bányászati osztályainak helyiségei az addigi állapothoz képest 1.282·15 m² területtel gyarapodtak, igen érezhető hiányt pótol. A bányászati szakpályákra készülő hallgatók száma ugyanis az utóbbi időkben annak következtében, hogy bányászatunk föllendülésével okozati összefüggésben a bányaszakértők kereslete jelentékenyen emelkedett, s hogy a belföldi szakértők alkalmazása a külföldiek itteni bányavállalatainál is mindinkább tért hódít, — annyira megszorodott, hogy a szakoktatás az eddigi szűknek bizonyult tanhelyiségekben többé nem volt céltudatosan s a siker megnyugtató reményével folytatható.

Az intézet szerelvényeinek újabb időben történt kiegészítése köréből kiemelendő, hogy a főiskola szakkönyvtára 23.440 kötetre

*) A főiskola erdészeti osztályainak vezetése a földmivélsügyi ministerium ügykörébe tartozik.

szaporodott s hogy az egyes tanszékek mintagyűjteményei a rendezés alatt álló mineralógiai gyűjteménytől eltekintve összesen 5.345 darab műtárgyat foglalnak magokban.

Bányászati főiskolánk szervezete körében a lefolyt évtized alatt a következő jelentősebb reformintézkedésekkel találkozunk:

Az 1895/6. tanévtől kezdve megszüntetett az akadémia gépészeti és építészeti külön szakosztálya, úgy, hogy ezen időtől kezdve a főiskolában csak három, u. m.: bányászati, vaskohászati és fémkohászati, illetve bányamérnöki, vaskohómérnöki és fémkohómérnöki szakosztály áll fenn. Hogy a hallgatók gyakorlati kiképeztetése előmozdittassék, az ösztöndíjas hallgatók a nagy szünidő alatt az üzennél való szolgálattételre köteleztettek.

A bányászati szakoktatás jövőbeli fejlődésének biztosítása szempontjából a pénzügyi kormánynak azon újabb keletű intézkedése is komoly figyelmet érdemel, hogy az intézet egyes tanszékei mellé adjunktusi állásokat szervezett. Ezen állásokra a szakmájukban kiválóbb üzemi tisztviselők nyernek kinevezést, akik új hivatásukban a tanársegédi teendők teljesítése mellett gyakorlati órák tartására, a tanár helyettesítésére és esetleg az illető tantárgy valamely részének külön-órákban való részletesebb előadására is kötelesek.

Ily szervezet mellett az adjunktusi intézmény a tanerők előképzésének hatályos eszközévé válik s biztosítja a megüresedő tanszékek képzett egyénekkal való betöltésének lehetőségét.

Nem kerülte el továbbá a bányászati szakoktatás irányítására hivatott pénzügyi kormány figyelmét a lefolyt évtized alatt a gyakorlati tapasztalás ama mindenütt megfigyelhető jelensége sem, hogy bányászati főiskolánk csakis úgy lesz a haladó kor s a fejlődő tudomány színvonalán tartható, ha az ott alkalmazott tanerőknek elég alkalmuk lesz a technika jelentősebb vívmányaival időnkint gyakorlatilag is megismerkedni s ezzel a szakoktatás szerfölött kívánatos és szükséges *gyakorlati* irányának természetszerű feltételeit mindenha kellő mértékben megszerezni.

Ennek tudatában a ministerium már évek óta külföldi tanulmány-utra küldi ki a nagy szünidő tartama alatt az egyes szaktanárokat.

De az eddig előadottaknál sokkal nagyobb horderővel és gyakorlati jelentőséggel bír a pénzügyi kormány azon legújabb intézkedése, melylyel bányászati főiskolánk tantervét, szervezeti és ügyviteli szabályzatát beható revisió alá véve gyökeresen átalakította.

A természettudományoknak általában s ezzel kapcsolatban a technikai tudományoknak a letűnt utolsó évtizedben bekövetkezett rohamos fejlődése a gyakorlati bányászat viszonyainak alakulatára is módosítólag hatott s megváltoztatta a bányászat és kohászat körében alkalmazandó szakegyénektől megkívántató szakbeli tudományos képzettség szükségszerű tartalmát és mértékét. Ennek következtében napról-napra érezhetőbbé vált a selmeczi bányászati akadémia 1871/2. évi tantervének hézagossága, elmaradottsága és tarthatatlan volta.

A bányászatot és kohászatot érdeklő technikai tudományok nagy arányu fejlődésével okozati összefüggésben az egyes szaktanfolyamok lényeges tananyaga évről-évre annyira szaporodott, hogy az a tanárok és a hallgatók túlterhelésének veszélye nélkül, a három éves tanfolyamú oktatási rendszer keretébe többé nem volt beilleszthető.

Hogy tehát bányászati és kohászati felsőbb szakoktatásunk a haladó kor s a gyakorlati élet követelményeivel mindenben lépést tartsa, a tanítás időtartamát multhatatlanul négy esztendőre kellett kiterjeszteni.

Csakis a tanítási idő illetően meghosszabbítása útján érhető el, hogy a bányászati szakpályára lépők a bányászati és kohászati technika fejlődése folytán a gyakorlati életben tőlök lépten-nyomon megkívántató nagyobb szakbeli tudáshoz érezhető megterhelés nélkül juthassanak.

Az új tanterv nem terheli túl az elmét az ismeretek sokaságával, hanem inkább alaposságra törekszik oly értelemben, hogy a hallgató a választott szakosztály tananyagának minden részében kellő alapismeretekre tehessen szert s oly mértékű képzettséggel felfegyverkezve léphessen ki az intézetből a gyakorlati életbe, hogy ott szak tudásának a szükséges részletességig menő kiegészítésére s a reá váró gyakorlati feladatok megoldására és végrehajtására minden irányban kellő módon képesítve legyen.

Ez utóbbi körülményre való tekintettel az új tanterv különösen nagy súlyt fektet az előadásokkal kapcsolatos s az elméleti tanítást kiegészítő gyakorlati, szerkesztési és rajz-órákra.

A szakbeli tudományoknak a tanterv revisiójára indokul szolgáló fejlődése maga után vont a tananyag kibővítését, egyes tantárgyak megosztását és külön tantárgyak alakjában való tüzetesebb előadását; másrészt pedig ezzel kapcsolatban az új tanterv végrehajtásánál a meglévő tanszékek szükségszerű szaporításától sem lehetett

eltekinteni. Jelesül az elektrotechnika, a gépészet és a jogtanítás kiterjesztése követelte bányászati főiskolánkon egy-egy új tanszék felállítását.

Az első kettőnek felállítását az illető tudományszakok újabkori nagy arányú fejlődése s az a körülmény indokolja, hogy a géperő, különösen pedig a villamos erő gyakorlati alkalmazása napról-napra mindnagyobb tért hódít a bányaművelés s a hozzá tartozó vagy vele rokon üzemágak körében; a külön jogi tanszék felállítására pedig az a körülmény szolgált indokul, hogy a bányászati és kohászati tisztviselőknek is, hogy a reájok bízott művek és vállalatok érdekeit minden irányban kellő módon képviselni és hatályosan megvédeni képesek legyenek, a jogélet egyes főbb ágazataiban, főként azokban, melyeknek érvényesülésével a mindennapi életben lépten-nyomon találkozhatnak, jelesül a magánjogban, a közigazgatási jogban, a bányá-, vízjogi és a hiteltörvényekben, valamint a közgazdasági tudományokban legalább enciklopedikus szakismeretekkel kell birniok.

Ami a tanítási időnek az új tanterv szerinti tartamát közelebről illeti, a régi és az új tanterv szerinti heti tanórák számának összehasonlításából kitűnik, hogy a régi három, illetve az új négy évi tanfolyam alatt a *bányamérnöki szakosztálynál*:

az előadási órák száma 128-ról 149-re, vagyis 21-gyel,
a gyakorlati „ „ 134-ről 136-ra, „ 2-vel,

a *vaskohómérnöki szakosztálynál*:

az előadási órák száma 126-ról 140-re, vagyis 14-gyel,
a gyakorlati „ „ 120-ról 137-re, „ 17-tel,

végül a *fémkohómérnöki szakosztálynál*:

az előadási órák száma 127-ről 135-re, vagyis 8-czal,
a gyakorlati „ „ pedig 130-ról 146-ra, „ 16-tal

szaporodott, ennek daczára azonban a heti átlagos óraszám:

a *bányamérnöki szakosztályban* az előadásnál 21-ről 18-ra,

a gyakorlatnál 22- „ 17 „

a *vaskohómérnöki* „ az előadásnál 21- „ 17 „

a gyakorlatnál 20- „ 17 „

a *fémkohómérnöki* „ az előadásnál 21- „ 17 „

a gyakorlatnál 21- „ 18 „

apadt. Az egy évvel növelt tanulmányi idő tehát lehetővé tette az előadás anyagának tetemes szaporodása mellett a már fölötté érezhetővé vált túlterhelés megszüntetését, a mi kétségkívül inkább biztosítani fogja az alaposabb kiképzés lehetőségét.

Felsőbb bányászati szakoktatásunk vázolt reformja Ő cs. és ap. kir. Felsőgének Ischlben 1904. évi augusztus 3-án kelt legfelsőbb elhatározásával jóváhagyatván, az új tanterv az 1904/5. tanévben lépett életbe. Ez alkalommal nyerte az akadémia, főiskola jellegének kidomborítása végett, a „*m. kir. bányászati és erdészeti főiskola*“ nevet, továbbá azt a jogot, hogy igazgatója és aligazgatója, az egyetemeken és az azokkal egyenrangú főiskolákon általánosan elfogadott rendszert követve, „*rektor*“-nak illetve „*prorektor*“-nak czimeztessék.

Az új szakoktatási rendszer ismertetése kapcsán felemlitendő végül, hogy az eddig fennállott államvizsgai kötelezettség változatlanul fentartatott.

A bányászati és erdészeti főiskola tanári kara az 1904/5. tanévben már 20 rendes tanárból, 1 rendkívüli tanárból, 6 adjunktusból, 8 tanársegédből és 6 oly szakegyénből állott, kik egyes a szakbeli tudományok körébe nem tartozó különleges tárgyakat (egészségtan, irálytan, modern nyelvek) adnak elő; s az intézetnek az utolsó 10 év alatti fejlődésére utal az a körülmény is, hogy míg az 1894. évi előirányzata csak 257.248 Kt tett ki, addig a szükséglet az 1904. évben már 334.979 Kra növekedett s 1905-től kezdve az új tanrendszer folyamánként még további 37.000 Kval fog növekedni.

Az állam a bányászati főiskola fentartásán kívül, hol az előadások látogatása teljesen díjmentes, még 30 évi 600 Kás bányászati ösztöndíjjal és 8 egyenként évi 1.000 Kás bányahatósági segélydíjjal is elősegíti a bányáiparunk s bányászati közigazgatásunk szolgálatára szükséges szakerők kiképzését.

Végezetül a főiskola hallgatóinak, továbbá az egyes tanévekben végzett, valamint az évenként oklevelet nyert szakegyéneknek számát a lefolyt évtizedről a következő kimutatás tünteti fel:

Tanév	Beiratkozott hallgatók száma				Végzett hallgatók száma	Államvizsgázott hallgatók száma			
	bányász	vas-hohász	fém-kohász	összesen		bányász	vas-kohász	fém-kohász	összesen
1895 6. . . .	37	36	6	79	15	6	5	3	14
1896 7. . . .	58	46	6	110	25	4	4	3	11
1897 8. . . .	87	39	6	132	25	12	7	1	20
1898 9. . . .	78	38	8	124	23	10	7	.	17
1899 900. . . .	78	36	17	131	16	12	9	2	23
1900 1. . . .	74	39	15	123	25	11	7	1	19
1901 2. . . .	102	29	13	144	35	22	8	1	31
1902 3. . . .	109	32	12	153	26	17	8	2	27
1903 4. . . .	110	26	12	148	33	16	5	4	25
1904 5. . . .	75	32	6	113	.	.	.	.	.

* * *

*

A tudományok terjedésének s a szakértelem fejlődésének az irodalom lévén egyik leghatályosabb emeltyüje, ezért a pénzügyi kormány mint az ország bányászati érdekeinek legfőbb öre, a lefolyt évtizedben zsenge bányászati szakirodalmunk pártolását és fejlesztését is komoly feladatának tekintette.

Miután e szakbeli irodalmunk fejlődését az a körülmény hátráltatta leginkább, hogy a bányászattal és a kohászattal foglalkozók érdekcsoportjának szűk körében a dolog természeténél fogva nem lehet nagy a szakművek kereslete, ennél fogva az író a szaktudományoknak ezen aránylag igen kis olvasó közönséggel bíró ágazatában a legtöbb esetben még kiadót sem tud találni: a pénzügyi kormány a jelesebb szakmunkák kiadásának számottevő anyagi támogatásával igyekezett a lefolyt 10 év alatt a hivatottakat e téren is irodalmi tevékenységre ösztönözni és szakirodalmunknak ezen eddigelé kevésbé ápoltságot is termékenyebbé tenni.

A kormány ezen tevékenysége nem is maradt eredménytelen, mert annak következtében számos, hézagpótló bányászati és kohászati szakmunka került a könyvpiacra, melyek a külföldi szakkörök figyelmét és érdeklődését is magukra vonták.

A megjelent önálló magyar szakmunkák sorozatát számos monographia és szaktanulmány egészíti ki, melyek jobhára a „Bányászati és kohászati lapok“ hasábjain láttak napvilágot, mely magyar nyelven megjelenő egyedüli szakközlöny különben a pénzügyi kormány részéről évente 2.000 K állami támogatásban is részesül.

A bányászati szakirodalom fejlődéséről szólva felemlítendő még e helyen, hogy 1894. év óta a kincstári bányászat és az azzal rokon ágazatok állapotát évenként megjelenő füzetekben részletesen ismereti a ministerium; s ugyancsak a ministerium kebelében készül 1896 óta minden évben részletes bányászati statisztika is, mely a magánbányászat viszonyait is minden érdekesebb vonatkozásban felöleli s az ország bányászata körében az év folyamán felmerült minden lényegesebb mozzanatról megemlékezik. E munkálat is mindenkire nézve hozzáférhető, a mennyiben évről-évre a „Bányászati és kohászati lapok“ hasábjain is megjelenik.

Említést érdemel itt végül a pénzügyi kormánynak a hazai tanügy érdekeit szolgáló azon intézkedése is, hogy 1900-ban központi ásványgyűjtő intézetet állított fel Selmeczbányán, ahol az államkincstár valamennyi bányaművéből az előforduló kőzetek és ásványok össze-

gyűjtetnek, szakszerűen osztályoztatnak és az egyes tanintézetek szükségletének megfelelő gyűjteményekké csoportosítva, a hazai tanintézeteknek teljesen díjtalanul szolgáltattnak ki. Az intézet szakértő geologus vezetése alatt áll s fennállása óta már számos tanintézetünk részesült onnét ily szakszerűleg rendezett értékes ásvány- és kőzetgyűjtemények adományozásában.

Az előadottakból kitűnik, hogy a pénzügyi kormány a lefolyt 10 év alatt a gondjaira bízott bányászati szakoktatás terén, a fokozatos fejlesztés sohasem szünetelő munkája mellett, a selmeczi bányászati akadémia újjászervezésével nagy horderejű, mondhatjuk korszakalkotó reformot létesített; másrészt pedig irodalompartoló intézkedéseivel észrevehető lendületet adott a bányászati és kohászati tudományok terjedésének és a magyar bányászati s kohászati irodalomnak. Mindez végeredményben a magyar nemzeti állam kiépítése szempontjából is szembe szökő jelentőséggel bír, mert azt a célt is szolgálja, hogy ősi bányászatunk, mely keletkezésénél és történeti fejlődésénél fogva, úgy nyelvében és irodalmában, mint jogrendjében és összes intézményeiben idegenszerű, német jellegű volt, megmagyarosodjék és minden vonatkozásában az ország nemzeti jellegét hordozza magán.

Ezek az intézkedések bányászati viszonyaink alakulatánál egy előre látható szebb korszak bekövetkezését hirdetik s bőven gyümölcsöznek majd bányáiparunk — s ezzel az ország közjáva érdekében.

Már is látjuk, hogy évről-évre miként fejlődik, miként izmosodik számban és intellektuális erőben a magyar bánya- és kohó-mérnöki kar, ami legfőbb biztosítéka annak, hogy az ország bányáipara mindenha meg fogja találni a várható fokozatos fejlődéséhez megkívántató fokozott szaktudást és értelmi erőt.

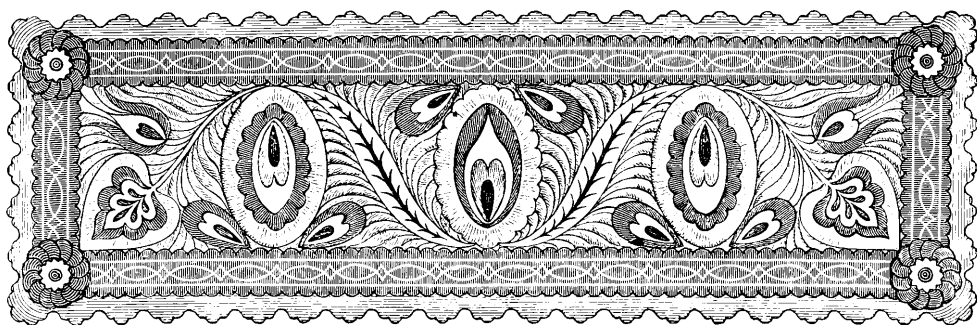
E mellett az associatio szelleme a Budapesten székelő „Országos magyar bányászati és kohászati egyesület“ kötelékében közös lobogó alá sorakoztatja a magyar bánya- és kohómérnököket, ahol míg egyrészt a tudományok művelésével foglalkozva nagyobb fényt kölcsönözhetnek a bánya- és kohómérnöki kar szaktudása szövétnekének, addig másrészt egyesült erővel dolgozhatnak a magyar bányászat érdekeinek s a bányászat föllendüléséhez fűződő közgazdasági érdekeknek előmozdításán.

II. RÉSZ.

**KÖLTSÉGVETÉS ÉS ZÁRSZÁMADÁS.
PÉNZTÁRI ÜGY. SZÁMVITEL.**

I. czim. Költségvetés és zárszámadás.

Az állami költségvetés és zárszámadás szerkesztése és technikai berendezése, erre vonatkozó tételes törvényhozási rendelkezések hiányában, 1895-ben amaz irányelvekhez alkalmazkodott, a melyek e tekintetben alkotmányos életünk helyreállítása óta a gyakorlatban, az erre vonatkozó országos határozatok és kormánymegállapodások alapján, kifejlődtek. Lényegükben ma is ezek az irányelvek vannak érvényben, mert az állami számvitelről szóló s 1898. évi január hó 1-én életbelépett 1897. évi XX. t.-cz.-nek az állami költségvetés szerkesztésére és technikai berendezésére vonatkozó rendelkezései jóformán alig térnek el az előző gyakorlat által kifejlődött szabályoktól.

Az állami költségvetés szerkesztése akként történik, hogy a ministerek és az állami számvevőszék elnöke a saját kezelésükhöz tartozó kiadásoknak és bevételeknek következő évi részletes előirányzatát — az alájuk rendelt utalványozási joggal bíró hatóságok által a saját ügykörükre nézve elkészített előirányzatok figyelembevételével — elkészítik és a pénzügyministerhez juttatják. Ennek az 1897. évi XX. t.-cz. értelmében minden év június havának végéig kell megtörténnie.

A pénzügyministerium az egyes tárczák költségvetési előirányzatát összefoglalja és sommázattal ellátja. Ennek alapján a költségvetési előirányzatot véglegesen a ministertanács állapítja meg, s a ministertanács által végleg megállapított állami költségvetési előirányzatot

a pénzügyminister az országgyűlés képviselőháza elé terjeszti, még pedig az 1897. évi XX. t.-cz. értelmében oly időben, hogy annak országgyűlési tárgyalása az év végéig befejezhető legyen.

A költségvetési év a naptári évvel megegyezik, azaz január hó 1-től deczember hó 31-ig terjed.

Az előirányozás úgy a kiadásokra, mint a bevételekre nézve 1869 óta állandóan brutto összegekben történik; mégis az államháztartás rendkívül bonyolódott voltából kifolyólag érthető, ha a multban, egyes számadási ágak előirányzata tekintetében, a brutto budget elve következetesen keresztülvive nem lett, hanem minduntalan előfordultak egyes előirányzati tételek, a melyek az illető bevételeknek és kiadásoknak a compensálásából eredtek, holott e bevételek és kiadások helyesebben két tételben külön lettek volna előirányozandók. A pénzügyi kormányzat állandó gondoskodásának tárgyát képezte, hogy a brutto budget elvével meg nem egyeztethető ilyen előirányozások az állami költségvetésből kiküszöböltessenek, és az 1895. évtől fogva egybeállított költségvetések e tekintetben állandó és fokozatos javulást tüntetnek fel, úgy, hogy remélhető, hogy a kitűzött cél immár az egész vonalon meg van valósítva.

Az állami költségvetés, már az 1897. évi XX. törvényczikk életbelépte előtt és azóta is, úgy a kiadások, mint a bevételek tekintetében, magában foglalja 1. a rendes kezelést és 2. a rendkívüli kezelést.

Ámde, míg 1897-ig bezárólag az állami kiadások csoportosítása tekintetében:

A. Rendes kiadásokat,

B. Átmeneti kiadásokat és beruházásokat, még pedig:

I. Átmeneti kiadásokat,

II. Beruházásokat és

C. Rendkívüli közösügyi kiadást;

a bevételek csoportosítása tekintetében pedig:

A. Rendes bevételeket és

B. Átmeneti bevételeket különböztettek meg, addig 1898. óta

a kiadások csoportosítása tekintetében:

A. Rendes kiadásokat és

B. Rendkívüli kiadásokat, az utóbbiak között pedig

a) Átmeneti kiadásokat és

b) Beruházásokat;

a bevételek csoportosítása tekintetében pedig:

A. Rendes bevételeket és

B. Rendkívüli bevételeket különböztetünk meg, s a rendkívüli közösügyi kiadás, mint az átmeneti kiadásoknak egyik fejezete szerepel.

Ugy a rendes, mint a rendkívüli kezelés tekintetében az egyes ministeri tárczák és az önálló számadási ágak kezelése fejezetekre oszlik.

Az 1895. évi állami költségvetésben, a melynek előirányzatát még 1894. év folyamán a pénzügyi kormányzat akkori vezetője készítette volt el, a rendes kiadások 22 fejezetre oszlottak, még pedig:

1. fej. A királyi udvartartás költségei.

2. fej. Ő cs. és ap. királyi Felsége kabinet-i irodája és e kabinet-i iroda nyugdijai.

3. fej. Országgyűlés.

4. fej. Az 1895. évre megállapított közösügyi kiadásokból a magyar korona országait illető összeg.

5. fej. Az 1849. évtől az 1867. évig tényleg fennállott központi kormány közégeinek nyugdijai átalányképen.

6. fej. Nyugdijak.

7. fej. Állami adósságok.

8. fej. Kamatbiztosítást élvezett és más vasutak átvétele folytán elvállalt adósságok.

9. fej. Előlegezések a vasuti kamatbiztosítás alapján.

10. fej. Horvát-Szlavonországok beligazgatási szükséglete.

11. fej. Állami számvevőszék.

12. fej. Közigazgatási bíróságok.

13. fej. Ministerelnökség.

14. fej. Ő cs. és ap. királyi Felsége személye körüli ministerium.

15. fej. Horvát-szlavon-dalmát minister és személyzete.

16. fej. Belügyministerium.

17. fej. Pénzügyministerium.

18. fej. Kereskedelemügyi ministerium.

19. fej. Földmivvelésügyi ministerium.

20. fej. Vallás- és közoktatásügyi ministerium.

21. fej. Igazságügyi ministerium.

22. fej. Honvédelmi ministerium.

E fejezetek, a „Közigazgatási bíróságok“ fejezet kivételével, mind megvoltak már az 1894. évi állami költségvetésben. A „Közigazgatási

biróságok“ című új fejezet azért vétetett fel az 1895. évi állami költségvetésbe, mert a kormány abban a reményben, hogy a közigazgatási bíróságokról előterjesztett s a képviselőház szakbizottsága által már részben letárgyalt törvényjavaslat legközelebb törvénynyé fog válni, már az 1895. évi költségvetésben kívánt gondoskodni arról, hogy a közigazgatási bíróságok működésüket 1896. évi január hó 1-én megkezdhessék. Azóta ez a fejezet állandóan szerepel az állami költségvetésben, de 1897 óta nem „Közigazgatási bíróságok“, hanem csak „Közigazgatási bíróság“ elnevezés alatt, mert az 1896. évi XXVI. t.-cikk az eredeti tervezettől eltérően az alsó- és felsőfoku közigazgatási bíróságok helyett csak egy közigazgatási bíróságot szervezett.

A fent elősorolt költségvetési fejezetek 1895 óta mind megtartattak s csak az 1899. évi állami költségvetés óta járul hozzájuk, az 1897. évi XX. t.-cikk végrehajtása iránt kiadott utasítás 37. §-a alapján, új 9. fejezet gyanánt az „Egyes tárczákat terhelő kölcsönök“ fejezete, a mihez képest az eddigi 9—22. fejezetek most 10—23. fejezetekké lettek.

Az egyes tárczákat terhelő kölcsönök fejezete alatt 1899 óta az egyes tárczák által hitelműveletek útján teljesített beruházások céljaira felvett kölcsönök kamat- és tőketörlesztési szükséglete irányoztatik elő, míg 1899 előtt ez a szükséglet rendszerint az egyes tárczák költségvetésének illető czimei alatt, a vallás- és közoktatásügyi tárczánál pedig külön cím alatt irányoztatott elő. Ennek megfelelően 1899-től fogva elmaradt az állami költségvetés részletezéséből „az építési és egyéb beruházási célokra felvett kölcsönök“ kimutatása, a mi ezelőtt az állami adósságok részletes költségvetési előirányzatának a mellékletét képezte.

A rendes bevételek, továbbá a rendkívüli kiadások (átmeneti kiadások és beruházások) s a rendkívüli (átmeneti) bevételek, úgy 1899 előtt, mint azóta is, fejezetenként irányoztattak elő, még pedig oly módon, hogy a rendes kiadások egy-egy fejezetének megfelelő átmeneti kiadások, beruházások, rendes bevételek és rendkívüli (átmeneti) bevételek mind külön-külön fejezeteket képeznek.

Az átmeneti kiadások és beruházások, továbbá a rendes és rendkívüli (átmeneti) bevételek tekintetében tehát minden egyes évre vonatkozólag a költségvetési előirányzat annyi fejezetre oszlott, a hány olyan ministeri tárcza és önálló számadási ág volt, a melynek kezelése

keretében az illető évre vonatkozólag ilyen kiadások, illetve bevételek előirányozandók voltak.

Az egyes fejezetek, úgy az 1897. évi XX. t.-cz. életbelépte előtt, mint azóta czimekre, e czimek pedig rovatokra és alrovatokra, esetleg tételekre oszlanak. Az állami élet folytonos változatoságának megfelelőleg az állami költségvetés egyes czimei, rovatai, alrovatai és tételei sem lehetnek állandóak, hanem ellenkezőleg óhatatlan, hogy az állami élet szükségleteinek változatai vissza ne tükröződjének az állami költségvetés ez alsóbb tagozatainak változásában. Mégis, az egyes évek költségvetési eredményeinek összehasonlíthatása s az ebből meríthető értékes tanulságok érdekében, mindig arra törekedett a pénzügyi kormányzat, hogy az állami költségvetés ez alsóbb tagozatai is, nevezetesen az egyes fejezetek czimei, lehetőleg kevés változtatásnak legyenek kitéve, s hogy az állami költségvetésbe új czimek csak akkor vétessenek fel, illetve előzőleg megvolt czimek csak akkor hagyassanak el, s az egyik évben egyik czim alatt előirányzott hitelek a másik évben csak akkor irányoztassanak elő más czim alatt, ha ez az egyes hitelek kezelhetése és nyilvántarthatása, s az áttekinthetőség érdekében feltétlenül szükségesnek mutatkozott.

Az állami költségvetés alaki berendezésének egyöntetűségét s lehető állandósítását czélozza az 1897. évi XX. t.-cz. 6. §-a, midőn elrendeli, hogy az állami költségvetésnek a számvitel követelményeivel megegyező alaki berendezését, a fejezetek, czimek és rovatok rendszerét a kormány az állami számvevőszék elnökének egyetértésével állapítja meg. Ez az 1898. és 1899. évek folyama alatt megtörténvén, az azóta szükségessé vált változtatások és módosítások mindenkör az állami számvevőszék elnökének egyetértésével vitettek keresztül.

Az ily természetű változtatások közül legfontosabbak azok, a melyek az egyes ministeri tárczák ügykörében beállott változásokkal kapcsolatosak olyképen, hogy egyik vagy másik számadási ág kezelése az egyik ministeri tárcza ügyköréből a másikéba ment át. Így az 1848—49-iki honvédek segélyezésének ügye 1896-ban a honvédelmi ministerium ügyköréből a ministerelnökség ügykörébe ment át. A m. kir. közigazgatási bíróság felállítása következtében megszűnt 1897. évtől fogva a „pénzügyi közigazgatási bíróság“ szükségleteinek a pénzügy-ministerium költségvetésében való előirányozása. Ugyancsak 1897-től fogva a budapesti állami ipariskola és a technologiai iparmuzeum át lett véve a vallás- és közoktatásügyi tárczától a kereskedelemügyi tárczához,

a hol a vonatkozó szükséglet 1897-ben az „ipari, kereskedelmi és külkereskedelmi czélok“ czime alatt, 1898-tól fogva pedig, az ipari és kereskedelmi szakoktatás egyéb szükségleteivel együtt, az „ipari és kereskedelmi szakoktatás“ új czime alatt irányoztatott elő. Az 1898. év folyamán a pénzügyministerium átvette a kereskedelemügyi ministeriumtól a m. kir. államvasutak gépgyárának és a diósgyőri m. kir. vas- és aczelgyárnak kezelését. Ennek következtében 1899-től fogva megszűntek a kereskedelemügyi tárczának „m. kir. államvasutak gépgyára“ és „diósgyőri m. kir. vas- és aczelgyár“ czimeit, s a pénzügyi tárczának ezelőtt „vasművek“ elnevezés alatt szereplő czime „m. kir. államvasutak gépgyára, diósgyőri m. kir. vas- és aczelgyár és m. kir. állami vasművek,“ 1901 óta pedig „állami vasgyárak“ elnevezést nyervén, az elől említett üzemekre vonatkozó költségvetési hitelek is ez alatt a czim alatt lettek előirányozva. Viszont az eladásra szánt államjóságokra vonatkozó tárgyalások és telepítési ügyek tárgyalása a pénzügyministerium ügyköréből a földmivelésügyi tárcza kezelésébe, a hidak, révek, kompok és vámszedési jogokra vonatkozó tárgyalások pedig onnan a pénzügyi tárcza kezelésébe menvén át, az 1900. évi költségvetéssel megszűntek a pénzügyi tárcza költségvetésének „út-, hid- és révvám“ „állami jószágigazgatás“ és „állami jószágok“ czimeit, hogy az „állami jószágok, út-, hid- és révvámok“ elnevezésű új czimnek adjanak helyet.

1902-ben a radna-borbereki fürdő kezelése a pénzügyministeriumtól a földmivelésügyi ministeriumhoz ment át, de ez a költségvetés alakai berendezésére befolyással nem volt, csak a pénzügyministerium költségvetésének „fém- és opálbányászat“, és a földmivelésügyi ministerium költségvetésének „kincstári birtokok és fürdők“ czimén előirányozott hitelek változását vonta maga után.

E változásokon kívül az egyes ministeri tárczák költségvetése az ügkör fejlődésével kapcsolatosan új czimeknek a felvétele által is bővült, s az egyes tárczák, de főként a földmivelésügyi tárcza, költségvetésének tagozása több jelentékeny módosításon ment keresztül, a mely utóbbi körülmény következménye volt annak a nagyarányú és intenzív fejlődésnek, a melyet a földmivelésügyi igazgatás az utolsó tíz év alatt felmutat; a vallás- és közoktatási tárcza költségvetése pedig lényegesen áttekinthetőbbé tétetett az által, hogy a rokonszerű ügyek ellátására előirányozott hitelek egy-egy költségvetési czimbe összevonattak.

Az állami költségeloirányzat áttekinthetőségét lényegesen előmozdítja az 1897. évi XX. t.-cz. végrehajtása iránt a ministertanács által az állami számvevőszék elnökével egyetértőleg megállapított utasítás 52. §-ának az a rendelkezése, a mely szerint a részletes előirányzatokban minden egyes számadási ág (költségvetési czim) egész háztartása, még pedig először a kiadások (külön a rendes kiadások és külön-külön az átmeneti kiadások, továbbá a beruházások) és azután a bevételek (külön a rendes bevételek és külön a rendkívüli bevételek) együttesen egy helyen részletesen kimutatandók. Ez a rendelkezés első ízben az 1899. évi állami költségvetési előirányzat szerkesztése alkalmával lett végrehajtva, míg ezt megelőzőleg az egyes költségvetési czimek előirányzatánál csak a rendes kiadások és a rendes bevételek voltak kitüntetve, az átmeneti kiadások, továbbá a beruházások és az átmeneti (1898 óta rendkívüli) bevételek pedig az egyes tárczák részletes költségvetéseinek végén együttesen, nem az egyes vonatkozó költségvetési czimek alatt elosztva, lettek kimutatva.

Ezzel kapcsolatban az 1899. évi állami költségvetési előirányzattal kezdődőleg megváltozott az egyes nagyobb tárczák részletes költségvetési előirányzatának a sommázata is. Míg 1899 előtt a fősummázat a rendes kiadásokat czimenként s ezek után egy összegben a nyugdíjakat, ismét egy összegben az átmeneti kiadásokat, továbbá a beruházásokat s azután ismét czimenként a rendes bevételeket, végre ismét egy összegben az átmeneti (1898 óta rendkívüli) bevételeket tartalmazta, anélkül, hogy az összes kiadások s az összes bevételek egy összegben ki lettek volna tüntetve, addig 1899 óta a sommázat feltünteti az illető fejezet alatt előirányzott rendes kiadásokat czimenként, azután egy összegben a nyugdíjak s a tárczát terhelő kölcsönök szükségletét, s mindezeknek az összegét, mint a rendes kiadások összegét. Azután feltünteti az átmeneti kiadásokat czimenként s az átmeneti kiadások összegét, majd a beruházásokat czimenként s azok összegét, azután a rendkívüli kiadások összegét, végre a kiadások főösszegét. A bevételeknél szintén czimenként a rendes bevételeket s azok összegét, továbbá czimenként a rendkívüli bevételeket s azok összegét, legvégül pedig a bevételek főösszegét tünteti fel a sommázat.

Lényeges változást idézett elő az állami költségvetés alaki berendezése tekintetében a koronaértékben való kötelező számítás behozataláról, az általános érmeforgalom rendezéséről és a koronaértéknek a jogviszonyokra való alkalmazásáról szóló 1899. évi

XXXVI. t.-cz. E törvényczikk 2. §. elrendeli, hogy 1900. évi január 1-től kezdve az összes állami bevételek és kiadások a koronaértékben állapítandók meg, mihez képest az 1900. évi költségvetés összes előirányzati tételei koronaértékben állítottak be, s az előző évi költségvetés tételei, a könnyebb összehasonlíthatás céljából, koronaértékre számítottak át.

Tekintettel arra, hogy a koronaérték aranyérték, az abban való kötelező számítás behozatala az 1900. évi költségvetéssel kezdődőleg még a következő változtatásokat tette szükségessé:

Az aranyra szóló állami kiadások és bevételek, amelyek addig vagy névértékben, mint például a közözügyi kiadásoknál és bevételeknél, vagy az aranyagionak külön cím alatt történt előirányzásával voltak az állami költségvetésbe felvéve, 1900-tól fogva a koronaérték pénzlába szerint, a mely szerint 42 aranyforint 100 Kt tesz, kerültek kifejezésre.

Ebből kifolyólag:

a) a közözügyi kiadások valóságos aranyszükséglete, és az ennek fedezésére szolgáló valóságos közös aranybevétel (határvám) többé nem névértékben, hanem a koronaérték jelzett pénzlába szerint átszámítva, lettek előirányozva;

b) a határvámbevételek és kiadások, a mennyiben a fennálló törvények szerint aranyban vagy agioval ezüstben teljesítendők, szintén a koronaértékre számítottak át és egy összegben (nem mint 1899-ig külön aranyban és ezüstben) irányoztattak elő, aminek folytán

c) az agionyeremény eddig szokásos előirányzása elmaradt, minthogy ez már az által érvényesült, hogy a határvám tiszta aranyfeleslegei a koronaértékre átszámítva vonattak le a közözügyi kiadásokból; végül

d) egyéb, aranyra szóló állami kiadásoknál és bevételeknél, a melyeknél addig az aranyfelpénz külön irányoztatott elő, pl. az aranyra szóló állami adósságoknál „beszerzési költségek“ alatt, ez a külön előirányzat szintén elmaradt és az előirányozás a koronaértékre való átszámítás után egy összegben történt.

A m. kir. államvasutak hálózatán eszközrendő beruházásokról s e beruházások költségeinek fedezéséről szóló 1897. évi XXX. t.-cz. 6. §-a elrendelvén, hogy az egyes években végrehajtandó beruházások és felszerelések hitelösszegei és azok fedezete is az illető évekre vonatkozó állami költségvetésbe külön fejezetek alatt felveendők, az

1898. évi állami költségvetés óta a „Beruházások“ között külön fejezetként szerepel „A m. kir. államvasutak hálózatán eszközendő beruházások költségeire az 1897. évi XXX. t.-cz. alapján“ előirányozott hitel, s ennek megfelelően a „Rendkívüli bevételek“ között külön fejezetben vannak előirányozva „A m. kir. államvasutak hálózatán eszközendő beruházások költségeinek fedezése céljából kibocsátandó kötvények értékesítéséből“ befolyandó összegek. Az e külön fejezetek alatt előirányozott hitelek ugyancsak fel lettek véve a kereskedelemügyi tárcza részletes költségvetési előirányzatának sommázatában és e tárcza költségvetésének részletezésénél is a „magyar királyi államvasutak“ czímmel.

A m. kir. államvasutak hálózatának kibővítéséről, vasuti és más beruházásokról, valamint a szükséges költségek engedélyezéséről szóló 1904. évi XIV. t.-cz.-nek a fent ismertetetthez hasonló rendelkezései folytán az 1904. évi állami költségvetésbe a „Beruházások“ közt külön fejezetbe vétettek fel „Az 1904. év XIV. t.-cz. alapján eszközendő beruházások“ s ennek megfelelően a „Rendkívüli bevételek“ közt külön fejezetben vannak előirányozva „Az 1904. évi XIV. t.-cz. alapján eszközendő beruházások költségeinek fedezése céljából kibocsátandó kötvények értékesítéséből“ befolyandó összegek, még pedig, úgy a kiadásoknál, mint a bevételeknél a hiteleknek az egyes tárczák közt való megoszlásához képest czímenként elkülönítve. Az e külön fejezetek alatt az egyes tárczák számlájára külön-külön czimek alatt előirányozott hitelek ugyancsak fel lettek véve az illető tárczák részletes költségvetési előirányzatának sommázatába és részletezve vannak a tárcza költségvetésének „az 1904. évi XIV. t.-cz. alapján eszközendő beruházások“ elnevezésű külön czime alatt.

A Vaskapuszabályozás az 1899. év folyamán befejeztetvén, az 1900. évtől fogva megszűnt az aldunai Vaskapunál és az ottani többi zuhatagoknál létező hajózási akadályoknak, az 1888. évi XXVI., 1892. évi XXXII. és 1895. évi XVI. t.-czikkel elhatározott eltávolítására szolgáló munkálatokról, az 1889. évi XII. t.-cz. értelmében az állami költségvetéssel egyidejűleg külön heterjesztendő költségelőirányzatnak, valamint az erre vonatkozó zárszámadásnak az országgyűlés elé való terjesztése.

Az 1900. évi költségvetési előirányzatnak 1899. év őszén történt összeállítása alkalmával nem voltak még felvehetők az előirányzatba, az 1867. évi XII. t.-cz. 41. §-ának megfelelőleg, az 1900. évi közös-

ügyi költségek fedezésére szükséges összegek, mert az előirányzat benyújtásának időpontjáig a közösügyek tárgyalására kiküldött országos bizottságok a közösügyi költségvetést tárgyalás alá nem vehették. Ennélfogva egyelőre s ideiglenesen az 1899. évre megszavazott összegek vétettek be az előirányzatba.

Ámde mielőtt az országgyűlés az 1900. évi állami költségvetési előirányzatot letárgyalta volna, a közösügyek tárgyalására kiküldött országos bizottságok befejezték működésüket, s határozataik elnyerték a legmagasabb jóváhagyást. Ugyancsak ez időközben esett változás alá Magyarország terhére az az arány, amely szerint a magyar korona országai a közösügyek költségeihez 1900. évtől fogva hozzájárulni kötelesek. E mellett a közösügyek tárgyalására kiküldött országos bizottságoknak a közöshadseregbeli tisztek és egyéb havidijasok illetményének felemelése és a legénységi vacsora javítása tekintetében hozott határozatai visszahatással voltak a belügyi, földmivelésügyi és honvédelmi tárczák költségvetési előirányzatára is, mert a fennálló törvények és szabályok értelmében a m. kir. honvédségnek, a m. kir. csendőrségnek és az állami lótenyészintézeteknek tisztjei és havidijasai ugyanolyan illetékekben részesítendők, mint a közöshadseregbeliek.

E körülmények az eredetileg előterjesztett költségvetési előirányzattal szemben 8,204.252 K kiadási többletet eredményezvén, minthogy e kiadási többlet fedezésére az eredetileg 1,831.583 K-val előirányzott s a képviselőház pénzügyi bizottságának tárgyalásai során 1,751.538 K-ra leszállott fölösleg elegendő nem volt, a pénzügyministerium költségvetési előirányzatainak „egyenes adók és földtehermentesítési pótlékok“, „fogyasztási- és italadók“ végül „jogilletékek és díjak“ czimein némely bevételi rovat alatt eredetileg beállított összegek fel voltak emelendők.

E változtatások keresztülvezetése végett az 1900. évi költségvetési előirányzat némely tételeinek módosítása tárgyában külön jelentés terjesztetett az országgyűlés elé, amely jelentés a költségvetés változás alá eső czimeinek teljesen új előirányzatát tartalmazta. E jelentés a költségvetési előirányzattal együttesen tárgyalatván, utóbbinak a változás alá eső czimekre vonatkozó részletei az említett jelentésben az illető czimre vonatkozó új előirányzattal helyettesítettek.

Habár a kormány, az 1904. évtől eltekintve, a költségvetési előirányzatot minden évre vonatkozólag a megelőző év őszén oly időben terjesztette az országgyűlés elé, hogy az a költségvetési év

kezdeté előtt még letárgyalható lett volna: az elmúlt tíz év egyikében sem sikerült az állami költségvetésnek a költségvetési év kezdete előtt való megalkotása.

Az 1895. évi állami költségvetés 1895. évi április hó 3-án (1895: IV. t.-cz.);

az 1896. évi állami költségvetés 1896. évi május hó 12-én (1896: VI. t.-cz.);

az 1897. évi állami költségvetés 1897. évi április hó 20-án (1897: XI. t.-cz.);

az 1898. évi állami költségvetés 1898. évi április hó 15-én (1898: VI. t.-cz.);

az 1899. évi állami költségvetés 1899. évi április hó 29-én (1899: VIII. t.-cz.);

az 1900. évi állami költségvetés 1900. évi április hó 27-én (1900: VI. t.-cz.);

az 1901. évi állami költségvetés 1901. márczius hó 28-án (1901: IV. t.-cz.);

az 1902. évi állami költségvetés 1902. évi június hó 10-én (1902: évi XII. t.-cz.);

az 1903. évi állami költségvetés a közbejött politikai viszonyok s az általánosan ismert parlamenti helyzet következtében 1904. évi április hó 2-án (1904: évi V. t.-cz.);

az 1904. évi állami költségvetés pedig 1904. évi augusztus hó 30-án (1904. évi XXI. t.-cz.) hirdettetett ki s lépett életbe.

Ehhez képest a kormánynak évente, sőt egyes években többször is, kellett kérni törvényes felhatalmazást arra, hogy a legutóbbi költségvetési törvény keretében az állam jövedelmeit folytatólagosan beszédhesse és kiadásait fedezhesse.

Ilyen felhatalmazást nyert a kormány az 1894. évi XXXIV. t.-cz. által az 1895. január 1-től 1895. február 28-áig terjedő időre, az 1895. évi II. t.-cz. által az 1895. évi márczius 1-től 1895. évi április 30-áig terjedő időre, az 1895. évi XLIX. t.-cz. által az 1896. évi január 1-től 1896. évi márczius 31-éig terjedő időre, az 1896. évi II. t.-cz. által az 1896. évi április 1-től 1896. évi május 31-éig terjedő időre, az 1896. évi XXXV. t.-cz. által az 1897. évi január 1-től 1897. évi április 30-áig terjedő időre, az 1897. évi XLIII. t.-cz. által az 1898. évi január 1-től 1898. évi április 30-áig terjedő időre, az 1899. évi I. t.-cz. által visszahatólag az 1899. évi január 1-től 1899. évi

április 30-áig terjedő időre, az 1899. évi XL. t.-cz. által az 1900. évi január 1-től 1900. évi április 30-áig terjedő időre, az 1900. évi XXXI. t.-cz. által az 1901. évi január 1-től 1901. évi márczius 31-éig terjedő időre, az 1901. évi XXVIII. t.-cz. által az 1902. évi január 1-től 1902. évi április 30-áig terjedő időre, az 1902. évi VI. t.-cz. által az 1902. évi május 1-től 1902. évi június 30-áig terjedő időre, az 1902. évi XXIV. t.-cz. által az 1903. évi január 1-től 1903. évi április 30-áig terjedő időre, végre az 1904. évi IV. t.-cz. által visszahatólag az 1903. évi május 1-től 1904. évi június 30-áig terjedő időre, az 1904. évi XV. t.-cz. által pedig az 1904. évi július 1-től 1904. évi augusztus 31-éig terjedő időre.

Két ízben nem kaphatta tehát meg a kormány, a közbejött s általánosan ismert politikai viszonyok következtében, az 1895. évtől lefolyt tíz év alatt, az előző költségvetési törvény alapján való kormányzásra a felhatalmazást, s így két ízben állott be, a törvények iránti köteles tisztelet és a rendes adófizetési készség megrendülését maga után vonó, költségvetésen kívüli állapot, a mely az első ízben 1899. évi január 1-től 1899. évi márczius 19-éig, a második ízben pedig 1903. évi május 1-től 1904. évi márczius 29-éig tartott.

Az ez utóbbi időszak alatt beállott hosszú költségvetésen kívüli állapotnak az állami jövedelmek befolyására és az állampénztári készletekre gyakorolt hátrányos hatása, kellőképen kitünik az 1903. évi állami zárszámadásoknak alább ismertetendő eredményeiből.

A költségvetés szerkesztésének technikai szempontjából figyelemre méltó ez a körülmény azért, mert az 1903. évi állami költségvetés az 1904. év folyamán emeltetvén törvényerőre, ez a költségvetés, mint az államháztartás alaki rendje, a jövőre nézve ezt a jellegét teljesen elveszítette s egyébként mint az 1903. évre szóló zárszámadás törvényes alapjának nem tekinthető.

Törvényes felhatalmazás hiányában az 1903. év pénzügyi kezelése nagyjában s egészében, — a mennyiben ez fontos köz- vagy állami érdek kockáztatása nélkül elérhető volt — az 1902. évi előirányzaton s az ennek törvényerőre emelkedése óta alkotott törvényeken és törvényes intézkedéseken alapult. Az 1903. évi állami költségvetési előirányzatba az 1902. évi állami költségvetéssel szemben eredetileg felvett új hitelek és hitelfelemelések ennél fogva nagyobbbrészt nem voltak igénybe vehetők, másrészt egyes kiadási és bevételi hitelek, a költségvetés realitása érdekében, a már ismert eredmények alapján, módosítandók voltak.

Ennek következtében a kormány még mielőtt a költségvetésnek általános és részletes tárgyalása a képviselőházban befejeztetett volna, 1903 november havában betérjesztette az országgyűlés elé az 1903. évi állami költségvetésről szóló törvényjavaslatot, melyben egyes kiadási és bevételi hitelek, a fent előadott körülményekre való tekintettel, az eredeti, valamint a képviselőház pénzügyi bizottsága által javaslatba hozott költségvetési előirányzattal szemben, módosítva voltak; a képviselőház pedig a parlament rendjének helyreállta után, a rendkívüli viszonyokra való tekintettel, az 1903. évi állami költségvetésre vonatkozó törvényt — az általános és részletes költségvetési vita mellőzésével — vette tárgyalás alá.

Az 1895—1904. évi állami költségvetésekben fejezetenként előirányozott hitelösszegeket, valamint e költségvetések mérlegét a 218—223. lapokon közölt kimutatások tüntetik fel.

E kimutatásból kitűnőleg az állami költségvetés mérlege az 1895-től 1904-ig lefolyt tíz esztendő mindegyikében felesleggel zárult, daczára annak, hogy e tíz év alatt az előirányzott összes kiadások 937,056.122 Król 1.190,155.015 Kra emelkedtek.

Az előirányzott kiadások emelkedése ezek szerint összesen 253,098.893 Kt tett ki, vagyis az összes emelkedés megfelel az 1895. évre előirányzott összes kiadások 27·01%-ának; az egy-egy évre eső átlagos emelkedés pedig 28,122.099 Kt tett ki s megfelelt az 1895. évre előirányzott kiadások 3·001%-ának.

Az előirányzott összes bevételek ez alatt az időszak alatt 937,100.514 Król 1.190,681.945 Kra emelkedtek. Az összes emelkedés ezek szerint 253,581.431 Kt tesz ki, s megfelel az 1895. évre előirányzott összes bevételek 27·06%-ának, az egy-egy évre eső átlagos emelkedés pedig 28,171.270 Kt tett ki, s megfelelt az 1895. évre előirányzott bevételek 3·006%-ának.

A kiadások emelkedésének tulnyomó része a rendes kiadásokra esik, mert az átmeneti kiadások, a melyek a valutarendezés következtében 1895-ben szerfelett magas összegben irányoztattak elő s összesen 54,720.336 Kt tettek ki, 1904-ben ennél csekélyebb összeggel, mindössze 49,287.215 Kval voltak előirányozva, s a beruházások sem mutatnak állandó emelkedést. Az 1895. évi előirányzattal szemben, a beruházások lényeges emelkedést csak a m. kir. államvasutak hálózatán eszközözlendő beruházásokról és a beruházások költségeinek fedezéséről szóló 1897. évi XXX. t.-cz. következtében 1898. évben,

és a magyar királyi államvasutak hálózatának kibővítéséről, vasuti és más beruházásokról, valamint a szükséges költségek engedélyezéséről szóló 1904. évi XIV. t.-cz. folytán 1904. évben tüntetnek fel.

A rendes kiadások emelkedése állandó és folytonos. Ez az emelkedés

1895-ről 1896-ra	32,628.056 Kt
1896-ról 1897-re	7,739.310 „
1897-ről 1898-ra	15,525.694 „
1898-ról 1899-re	21,972.342 „
1899-ről 1900-ra	37,700.182 „
1900-ról 1901-re	12,785.523 „
1901-ről 1902-re	21,761.111 „
1902-ről 1903-ra	3,831.966 „
1903-ról 1904-re	28,547.744 „ tett ki.

A rendes kiadások a kérdésben forgó időszak alatt tehát összesen 182,491.928 Kval emelkedtek, ami az 1895. évre előirányzott rendes kiadások 21.67%-ának felelt meg, az évi átlagos emelkedés pedig 20,276.880 Kt, vagyis az 1895. évre előirányzott rendes kiadások 2.407%-át tette ki.

Ez az emelkedés természetesen nem egyformán oszlott meg az állami költségvetés egyes fejezetei között.

A költségvetésnek három olyan fejezete van, a melynél a rendes kiadások apadó irányzatot mutatnak. Ezek: „Az 1849. évtől az 1867. évig tényleg fennállott központi kormány közegeinek nyugdíjai“, a hol a kiadások a szóban levő időszak alatt 69.108 Król 19.764 Kra apadtak, továbbá a „Kamatbiztosítást élvezett és más vasutak átvétele folytán elvállalt adósságok“, a melyekre 1904. évre csak 24,816.574 K volt előirányozandó az 1895. évi 27,343.494 Kval szemben és végre az „Előlegezések a vasuti kamatbiztosítás alapján“, a hol a kiadások 1895-ben 1,157.856 Kt tettek ki s 1904-ben 638.773 Kra csökkentek, de időközben már ennél jóval jelentéktelenebb összegre is leapadtak.

A költségvetés többi fejezeteinek mindegyikénél emelkednek a rendes kiadások, még pedig aránylag a legerősebben a közigazgatási bíróság fejezeténél, a hol 8.000 Król 564.848 Kra emelkedtek, ami azzal van összefüggésben, hogy a közigazgatási bíróság csak 1897. évi január hó 1-én lett felállítva, s az 1895. és 1896. évekre ezen a

czimen csak az intézmény előkészítésével s felállításával kapcsolatos hitelek lettek előirányozva; továbbá az egyes tárczákat terhelő kölcsönöknél, de csak azért, mert e kölcsönök szükséglete az 1895—1898. években nem külön fejezetben, hanem az egyes tárczák költségvetési előirányzatának a keretében volt előirányozva.

Ettől eltekintve, az 1895. évre előirányzott kiadásokkal szemben az átlagos 21·67%-ot meghaladó emelkedést tüntetnek fel a következő fejezetek:

Vallás- és közoktatásügyi ministerium	107·51%,
Belügyministerium	69·35%,
Közösügyi kiadások	43·86%,
Ministerelnökség	43·88%,
Földmivelésügyi ministerium	43·13%,
Nyugdíjak	37·92%,
Honvédelmi ministerium	36·9 %,
Kereskedelemügyi ministerium	27·21%,
Horvát-Szlavonországok beligazgatási szükséglete	22·23%,

emelkedéssel.

Ellenben az átlagosnál kisebb emelkedést mutató fejezetek a következők:

Királyi udvartatás	21·51%,
Ő Felsége személyi körüli ministerium	20·57%,
Igazságügyministerium	19·59%,
Állami számvevőszék	16·57%,
Kabinetiroda	14·93%,
Pénzügyministerium	12·71%,
Országgyűlés	11·49%,
Horvát-szlavon-dalmát minister és sze- mélyzete	8·47%,
végre Állami adósságok	0·53%,

emelkedéssel.

Az államadósságok szükségletének ily csekély emelkedése az időközben végrehajtott és más helyen kellően méltatott konverzióknak az eredménye, a melyeknek üdvös hatását leginkább feltűnteti az a körülmény, hogy az „Állami adósságoknak“ és a „Kamatbiztosítást élvezett és más vasutak átvétele folytán elvállalt adósságoknak“ elő-

irányzott szükséglete együttvéve, az 1895. évben 1,186.073 Kval haladta meg az 1904. évre előirányozott szükségletet, daczára az időközben bekövetkezett jelentékeny összegű kötvénykibocsátásoknak.

A költségvetésileg megszavazott hitelek, az állami háztartásunk vitelénél évek hosszú sora óta meghonosodott gyakorlat folytán, korántsem merítik ki azokat az összegeket, a melyekre vonatkozólag a kormánynak kiadási illetve bevételezési joga az illető költségvetési évre vonatkozólag kiterjed. Ellenkezőleg az állami háztartás kedvezőbbé váltá óta s nevezetesen mióta a pénztári készletek megszapordtak, olyan gyakorivá vált, hogy a törvényhozás a költségvetési törvényen felül más törvényekkel is felhatalmazást adjon a kormánynak a költségvetési törvény keretén kívül álló kiadások, és részben bevételek, foganatosítására: hogy e külön törvényes felhatalmazás alapján teljesíthető kiadások és bevételek a költségelőirányzat eredményeit igen lényeges mérvben módosítják.

Ezt a gyakorlatot a törvényhozás az elmúlt évtizedben is követte s az alábbi 224. és 225. lapon közölt kimutatás tünteti fel, rendes, illetve átmeneti kiadások és beruházások, illetőleg rendes és rendkívüli bevételek szerint csoportosítva, az 1895—1903. években, külön törvényes felhatalmazás alapján teljesíthető kiadásokat és bevételeket.

E kimutatás vizsgálatánál azonnal szembeötlik az 1903. évben külön törvényes felhatalmazás alapján teljesíthető kiadásoknak és bevételeknek aránytalanul magas volta, a minek indoka abban rejlik, hogy itt van kitüntetve, úgy a kiadásoknál mint a bevételeknél, az 1902. évi V. t.-cz. alapján végrehajtott konverzió eredményeinek végleges elszámolása.

A külön törvényes felhatalmazás alapján teljesíthető kiadások az 1900. és 1903. évek kivételével minden évben jelentékenyen meghaladták a külön törvényes felhatalmazáson alapuló bevételeket s ezek a jelentékeny összegű többkiadások az államháztartás egyensúlyának végzetes megbolygatása nélkül csak azért voltak teljesíthetők, mert a pénzügyi kormányzat az állami bevételek költségvetési előirányozásánál a legmesszebb menő óvatossággal járván el, a bevételeket oly összegekkel irányozta elő, a melyeknek befolyására nemcsak biztosan számíthatott, de a melyek olyan bevételi többletek keletkezését is lehetővé tették, a melyekben a külön törvényes felhatalmazás alapján teljesíthető kiadások fedezetüket találhatták.

E kiadások fedezete tényleg rendszerint és tulnyomó részben az állam rendes bevételeiből került ki, csakis az 1895., 1897., 1899., 1900. és 1903. években voltak az államkincstárnak jelentékenyebb összegekre rugó külön törvényes felhatalmazáson alapuló bevételei, a melyek az illető évek folyamán keresztülvitt, az állami költségvetésben elő nem irányozott hitelműveleteknek voltak az eredményei.

1895-ben az 1888. évi XXVI. és 1895. évi XVI. t.-cikkek alapján kibocsátott 45 millió K névértékű 3%-os vaskapuszabályozási aranykölcsön kötvényekért befolyt a szerződés szerű árfolyamon felül elért nyereségből a kincstárt megillető részesedési hányaddal és felpénzzel együtt . . . . . 37,436.250 K;

1897-ben befolyt: az 1892. évi XXVII. t.-cz. alapján a budapesti gyűjtő-fogház építésére és felszerelésére felveendő 2,800.000 K kölcsön terhére . . . . . 2,646.476 K;

az 1893. és 1896. évi költségvetés indokolása folytán nyert felhatalmazás alapján több sürgősen előállítandó törvénykezési épület költségeire, a felveendő 6,000.000 K kölcsön terhére . . . . . 1,474.649 K;

az 1893. évi XIII. t.-cz. alapján Budapesten emelt igazságügyi palota építésére, a felveendő 4,366.000 K kölcsön terhére . . . . . 4,119.052 K;

a képviselőháznak 1897. évi 686. számú határozata alapján a földtani intézet építésére, kölcsönből és a Semsey-féle alapítványból . . . . . 900.000 K;

az 1897. évi XXIII. törvénycikk alapján létesítendő honvéd nevelő- és képzőintézetek építésére 5,000.000 K kölcsönből . . . . . 4,736.703 K;

és az 1897. évi XXX. t.-cz. alapján a magyar államvasutak hálózatán eszközrendő beruházási célokra kibocsátott 60,000.000 K névértékű 3½%-os járadékkölcsön kötvények értékesítéséből . . . . . 54,900.000 K;

1899-ben befolyt: a budapesti igazságügyi palota építésére és berendezésére engedélyezett 4,910.000 K kölcsön utolsó részlete terhére, az 1893. évi XIII. és 1899. évi XXVI. t.-cz. alapján . . . . . 783.074 K;

a budapesti gyűjtő-fogház építésére és felszerelésére engedélyezett 2,800.000 K kölcsön terhére az 1892. évi XXVII. t.-cz. alapján . . . . . 39.697 K;

és az 1899. évi IX. t.-cikkkel a honvéd nevelő- és képzői-ntézetek építésére engedélyezett póthitel terhére kölcsön útján . . . . . 2,000.000 K;

1900-ban befolyt: az előző években teljesített államvasuti beruházások költségeinek a fedezésére, az 1900. évi VIII. t.-cz. alapján kibocsátott 4%-os magyar koronajáradék kölcsön kötvények értékesítéséből . . . . . 86,514.676 K;

1903-ban pedig befolyt az 1902. évi V. t.-cz. 10. §-a alapján államvasuti beruházások céljaira kibocsátott 62,100.000 K névértékű kölcsön kötvényekért . . . . . 60,237.000 K;

az 1902. évi V. t.-cz. 6. §-a alapján bevont 5%-os illetve 4½%-os bank-, ezüst- és aranyértékű kötvények beváltása végett kibocsátott 1.087,470.000 K névértékű 4%-os koronajáradék kötvényekért . . . 1.036,902.645 K;

a kötvények értékesítésénél az átvételi árnyomon felüli áremelkedés folytán elért többletből, az államkincstárra eső szerződészerű hányadból . . . 1,956.514 K.

A törvényes felhatalmazás alapján teljesíthető kiadások az 1895—1903. években összesen 118,499.917 Kval, azaz évente átlag 13,166.657 Kval haladták meg, a külön törvényes felhatalmazáson alapuló bevételeket.

* * *

Az állami zárszámadás szerkezete és technikai berendezése az elmúlt évtized alatt önként érthetőleg minden tekintetben hozzá simult a költségvetés szerkezete és technikai berendezése tekintetében fent ismertetett változásokhoz.

Habár az állami háztartásnak az állami zárszámadásokkal kapcsolatos kérdései iránti tárgyalások folytatása az állami számvevőszéknek az ügykörébe esik, mégis a dolog természetéből kifolyólag kiveszi e tárgyalásokból részét a pénzügyministerium is. Az elmúlt évtizednek ily irányú fontosabb tárgyalásai közül megemlítendő, hogy 1896-ban sikerült a hitellekötéseknél tapasztalt eltérő eljárás megszüntetése, ami egyébiránt azóta az 1897. évi XX. t.-cz. 27. és 28. §-ai által törvényhozási szabályozást is nyert. Ugyancsak 1896-ban tárgyalások tétettek folyamatba az átfutó kezelésben előforduló

összegek elszámolásában és zárszámadási kimutatásában eddig követett rendszer oly irányu módosítása iránt, hogy az e kezelésben előforduló igen tetemes összegek elszámolása évközben is ellenőrizhető legyen. De még a tárgyalások befejezésének bevétele előtt az átfutó kezelésnek a zárszámadásokban addig szokásos kimutatása, az 1895. évi állami zárszámadástól kezdődőleg, könnyebben áttekinthetővé tétetett az által, hogy az év végével fenmaradt átfutó tartozások részletezése és ismertetése a zárszámadás sommázatából átvétetett a zárszámadáshoz tartozó jelentés ama részébe, amely a zárszámadási év kezelési eredményeit általában sorolja fel.

Az 1896. év folyamán rendeztetett a hadmentességi díjalap terhére eső nyugellátások állami számvevőszéki ellenőrzésének kérdése is; 1897-ben pedig meg lett oldva a selyemtenyészés kiadásainak és bevételeinek előirányozási és elszámolási módja, és az 1897. évi X. t.-cz. által rendeztettek a ragadós tüdőlob kiirtásánál szükséges kártalanítás ügyében felmerült nehézségek.

Az 1898. évtől kezdődőleg az állami zárszámadáson és az ahhoz kapcsolt jelentéseken több jelentékeny változás tétetett, melyek mind azt czélozzák, hogy pontos és részletes, de egyuttal lehetőleg áttekinthető kép legyen nyerhető az állami pénz- és vagyonkezelésről, s azoknak egymásra gyakorolt kölcsönhatásáról. E változtatások közül kiemelendő, hogy a zárszámadás sommázatába külön kimutatás vétetett fel, amely kitünteti az állami kiadások és bevételek tiszta eredményét költségágak és jövedelmi ágak szerint csoportosítva s összehasonlítva az állami költségvetésnek tiszta előirányzatával.

Az 1898. évben befejezte a reábizott nagy terjedelmű munkálatot az a szaktanácskozmány, a melynek feladata volt előkészíteni a kir. kormány kezelése és igazgatása alatt álló alapok és alapítványok költségvetési, zárszámadási és számvevőszéki ellenőrzés alá vonásának kérdését, a törvényhozásra hárulván most már e kérdésnek az előkészítő munkálatok felhasználásával leendő tényleges megoldása.

Az állami zárszámadás berendezésén ezeken felül az 1899—1902. évek folyamán több rendbeli, bár jelentékeny és kívánatos, de a zárszámadás berendezésének lényegét nem érintő változtatás történt, nagyrészt a képviselőház zárszámadási bizottságában felmerült kívánások folytán oly célból, hogy ez által a zárszámadás használhatósága és áttekinthetősége előmozdittassék.

Az 1895—1904. években utalványozott és előirt, illetve pénztárilag foganatosított, kiadásokat és bevételeket a költségvetés egyes fejezetei szerint csoportosítva, a 226—233. lapokon közölt két kimutatás tünteti fel.

Az, hogy az állam kiadásai miként oszlottak meg az elmúlt évtizedben a különböző kiadási ágazatok között, a 234—241. lapokon foglalt nyolcz kimutatásból vehető ki. -

E kimutatások bővebb megbeszélést nem igényelnek, annyira szembeszökő az elmúlt évtized pénzügyi kormányzatának egész irányzatára jellemző az az adat, hogy míg a tágabb értelemben vett beligazgatási, közgazdasági és kulturális kiadások 1895-ben az állam összes kiadásainak csak 14·55%-át vették igénybe, addig ez a százalék 1896-ban 15·93%, 1897-ben 16·27%, 1898-ban 17·03%, 1899-ben 18·44%, 1900-ban 18·83%, 1901-ben 19·26%, 1902-ben 19·62%, 1903-ban 19·34%, 1904-ben 21·93% volt. A fejlődés tehát az 1903. évi csekély visszaeséstől eltekintve állandó, jeléül annak, hogy államháztartásunk kereteinek az elmúlt évtizedben való jelentékeny megnagyobbodása nem improduktív kiadások emelkedése folytán, hanem elsősorban és különösen az ország közgazdasági és kulturális állapotainak a fejlesztésére fordított összegek emelkedése következtében állott be. Ez egyuttal magyarázatául szolgál annak, miért volt lehetséges új állami jövedelmi források megnyitása nélkül, kizárólag az eddigi állami bevételeknek a fejlődött közgazdasági viszonyok következtében fokozódott, természetes fejlődéséből fedezni az állami háztartásnak az 1895-től 1904-ig oly jelentékeny mértékben megnőtt szükségletét, hogy míg a rendes kiadások 1895-ben 853,077.426 Kt tettek ki, addig azok az 1904. évi előirányzat szerint az 1.024,562.181 Kt érték el.

Az állami zárszámadások szerint az 1895—1903. években mutatózó kiadások és bevételek mérlegét a 242. és 243. lapon közölt két táblázat tünteti fel, a melyek közül az első a pénztárilag foganatosított kiadásokat és bevételeket, a második pedig a közigazgatásilag utalványozott illetve előirt kiadásokat és bevételeket tartalmazza.

E kimutatásokból kitünőleg az évi kezelés, akár az utalványozást és előírást, akár pedig a pénztárilag ténylegesen foganatosított kiadásokat és bevételeket tekintjük is, 1895-től 1900-ig bezárólag évente felesleggel záródott, sőt e feleslegek a költségvetésileg előirányzott feleslegekkel szemben igen jelentékenyek voltak.

Az 1901. és 1902. év ugy az utalványozásnál és előírásnál, mint a pénztári kezelésnél hiánynyal zárult, az 1903. év pedig az utalványozásnál és előírásnál felesleget, a pénztári kezelésnél azonban hiányt tüntet fel.

Átlagban véve az egyes évek feleslegei az utalványozásnál és előírásnál lényegesen meghaladták a pénztári kezelésnél ugyanabban az évben mutatkozó felesleget s a hiánynyal záródó években is kisebb volt az utalványozás és előírásnál mutatkozó hiány, mint az illető év pénztári kezelésének a hiánya. Ez annak a jele, hogy a kérdésben forgó 9 év alatt a cselekvő hátralékok az államot terhelő hátralékokkal szemben emelkedtek, a mi az állami vagyon mérlegében kifejezést is talál.

Az utalványozott és előírt kiadásoknál és bevételeknél a legnagyobb feleslegeket az 1895., 1897., 1900. és 1903. években találjuk, s a pénztárilag foganatosított kiadásoknál és bevételeknél is az 1895., 1897. és 1900. évekre esnek a legnagyobb feleslegek. Ez összefügg azzal, hogy ezekben az években voltak a legmagasabbak a külön törvényes felhatalmazáson alapuló, túlnyomóan hitelműveletekből eredő, bevételek. Az a körülmény pedig, hogy 1903-ban az utalványozott kiadások és bevételek zárlata 34 millió Kt meghaladó felesleget tüntet fel, míg a pénztári kezelés 37 millió Knál nagyobb hiánynyal zárult, főleg onnan ered, hogy a tényleg befolyt rendes bevételek kerekszámában 69 millió Kval, a rendkívüli bevételek pedig 3 millió Kval maradtak az előírás mögött. Mert habár e mellett a tényleges rendes kiadások is kerekszámában 20 millió Kval haladták meg az utalványozást — a mi túlnyomóan az 1902. évi V. t.-czikken alapuló conversionális művelet keresztülvitelének s a Horvát-Szlavonországok beligazgatási szükségletére igénybe vett összegeknek a következménye — ez ellensúlyoztatott azzal, hogy a tényleges átmeneti kiadások, főleg az állami tisztviselők részére nyújtott pótlékoknak az év utolsó napjaiban történt kiutalványozása folytán, kerekszámában 18·5 millió Kval, a beruházások pedig 1·5 millió Kval kevesebbet tettek az előírásnál.

A rendes bevételek elmaradása túlnyomórésztben az 1903. évi május hó 1-től fogva beállott költségvetésen kívüli állapotnak a következménye. E költségvetésen kívüli állapot következtében a tényleges bevételek az egyenes adóknál kerekszámában 43 millió Kval, a jogilletékek és díjaknál pedig 12 millió Kval maradtak az előírás

mögött. Ezenkívül nagyobb elmaradás mutatkozik a fogyasztási és italadóknál és a sósóvédéknél, a mi azonban kizárólag a cukoradó- és a sóvásárlási-hitelek kiterjesztéseiben leli az indokát, míg a rendkívüli bevételeknél mutatkozó elmaradás onnan eredt, hogy a közös activákból és egyes kulturális intézetek létesítésére felvett kölcsönökből előirt bevételek a számadási év végéig tényleg befizetve nem lettek.

Az a körülmény, hogy az 1901. és 1902. évek az utalványozott és előirt kiadásoknál és bevételeknél is hiányt tüntetnek fel, nemcsak abban leli az indokát, hogy ebben a két évben a külön törvényes felhatalmazás alapján teljesíthető kiadások a külön törvényes felhatalmazáson alapuló bevételeket oly összeggel multák felül, mint, az 1896. és 1897. évektől eltekintve a többi évek egyikében sem, hanem főleg abban, hogy az 1901. évben a vasuti beruházási czélokra 25·346 millió Kval és a távirda- és távbeszélő czélokra 3·680 Kval, az 1902. évben pedig a vasuti beruházási czélokra 28·200 millió Kval és a távirda- és távbeszélő czélokra 3·680 Kval előirányzott kölcsönök nem effectuáltattak, s így természetesen elmaradt a megfelelő bevételi előírás is. Ha ezek az 1901. évben 29,026.000 Kt, az 1902. évben pedig 31,880.000 Kt kitevő kölcsönök az év folyamán tényleg felvették volna, az utalványozás és előírásnál 1901-ben mutatkozó 19,612.365 K hiány 9,413.635 K feleslegnek, az 1902. évben mutatkozó 27,322.625 K hiány pedig 4,557.375 K feleslegnek adott volna helyet. Ez esetben 1902. évben a pénztári kezelés is 7,153.931 K felesleggel zárult volna, az 1901. évi kezelés hiánya pedig 21,346.536 Kra csökkent volna.

Összegezve az 1895. évtől elmúlt 9 év eredményét, azt látjuk, hogy az 1895—1903. évek kezelése az utalványozásoknál és előírásoknál összesen 298,857.623 K, azaz évente átlag 33,206.402 K, a pénztári kezelésnél pedig összesen 83,074.645 K, azaz évente átlag 9,230.512 K felesleggel zárult.

Ha a zárszámadási eredmények vizsgálata arról győz meg, hogy az állam háztartása az 1895—1903. években kedvezően alakult, mert a bevételek a kiadásokat nemcsak az előírásnál és utalványozásnál, hanem a pénztári kezelésnél is jelentékenyen felülhaladták: úgy még kedvezőbb képet nyerünk ez évek háztartásáról a vagyon mérlegek összehasonlítása által. Bizonyítéka ez annak, hogy ez évek során a bevételi feleslegek nem hitelműveletekből eredő s az állam

eladósodását jelentő bevételeknek voltak köszönhetőek, hanem, hogy ellenkezőleg, a kérdésben forgó időszakban, az állami kiadásoknak a hitelműveletekből eredő bevételek összegét meghaladó része fordított az állam törzsvagyonának a gyarapítására.

Az 1895—1903. évek vagyommérlegét a 244. és 245. lapon közölt táblázat tünteti fel.

A megbeszélés tárgyát képező időszak kezdetén (az 1894. év végén) az állam cselekvő vagyona kitett 5.348,404.231 Kt, a mely összegről az 1903. év végeig 6.944,984.665 Kra, azaz 1.596,580.434 Kval emelkedett, míg ugyanazon időszak alatt az állam összes terhei 4.663,978.279 Król, 5.272,295.671 Kra, vagyis 608,317.329 Kval emelkedtek, úgy, hogy az állam tényleges vagyonának szaporulata 988,263.042 Kt, azaz évente átlag 109,807.004 Kt tett ki. Ha pedig a cselekvő és terhelő hátralékokat figyelmen kívül hagyjuk, akkor is a cselekvő vagyon 4.731,581.543 Król 5.826,612.544 Kra, azaz 1.095,031.001 Kval emelkedett, a teher pedig 4.313,694.457 Król 4.667,977.309 Kra, azaz csak 354,282.852 Kval nőtt, úgy, hogy a vagyonszaporulat a cselekvő és terhelő hátralékok figyelembe vétele nélkül is 740,748.149 Kt, vagyis évente átlag 82,305.349 Kt tett ki.

Az állam tényleges vagyonának e jelentékeny gyarapodása feltétlenül megbízható bizonyítéka annak, hogy az 1895. év óta eltelt időszak alatt az állam háztartása realis alapokon nyugodott, s hogy az állam gazdálkodása eredményes volt. Kétségtelen, hogy az állammal szemben minden oldalról támasztott s folyton növekedő igények kielégíthetése végett s a közgazdasági élet vérkeringésének nagyobb állami befektetések által való élénkítése céljából, ez évek során az állam hitelét ismételten igénybe kellett venni. Ámde a kölcsön útján beszerzett összegek nem az állam folyó szükségleteinek a fedezésére, hanem az állam törzsvagyonának a gyarapítására fordítottak, sőt még az állam rendes folyó bevételeiből is jelentékeny rész volt a vagyon gyarapítására s hasznos befektetésre fordítható, a mi az okszerű gazdálkodásnak és biztos alapokon nyugvó gazdasági állapotoknak a legszembeötlőbb jele.

Az alábbi táblázat mutatja, hogy az 1895-től 1903-ig lefolyt kilencz évben teljesített állami beruházások értéke, nemcsak hogy lépést tartott az állam összes terheinek az illető évek folyamán való emelkedésével, hanem hogy azt jelentékenyen meg is haladta.

Évek	Az állami adósságok (terhek) növekedése az előző évvel szemben	Az illető évek folyamán teljesített beruházások értéke	Az illető év folyamán teljesített beruházások értéke ^{több} az állami terheknek az illető év folyamán való növekedésénél _{kevesebb}
	korona		
1895	123,665.442	62,207.959	61,457.483
1896	91,697.882	94,522.871	2,824.989
1897	76,549.068	140,038.479	63,489.411
1898	66,215.616	88,837.670	155,053.286
1899	60,774.363	77,805.529	17,031.166
1900	235,874.196	64,031.671	171,842.525
1901	67,142.930	70,698.665	137,841.595
1902	25,616.928	71,708.405	46,091.477
1903	127,498.059	65,275.354	62,222.705
Összesen	608,317.392	735,126.603	126,809.211

E táblázatból kitünőleg a kérdésben forgó évek alatt mutatkozó 608,317.392 K teheremelkedéssel szemben a teljesített beruházások értéke 735,126.603 Kt tett ki, vagyis, nemcsak hogy a kontrahált összes adósságok beruházási célokra fordítottak, hanem ezeken felül még jelentékeny beruházások költségei az állam rendes folyó bevételeiben lelték fedezetüket. E beruházások költségei a fenti táblázatból számszerű pontossággal meg nem állapíthatók. Miután a beruházások értéke 126,809.211 Kval haladja meg az állami terhek emelkedését, ez az összeg, azaz évente átlag 14,089.211 K volna az, a mely az állam folyó bevételeiből beruházási célokra fordított, ha az állam terheinek a fenti táblázatból kitünő emelkedése mind valóságos teheremelkedés lenne. Ámde minthogy e teheremelkedés egyrésze csak az előző évekre kimutatott terhek helyesbitéséből, másrésze pedig a cselekvő vagyon hasonló mérvű emelkedésével kapcsolatos átfutó természetű teheremelkedésből áll, a valóságos teheremelkedés a táblázatból kitünőnél jóval csekélyebb s így évi 14,089.211 Knál jóval magasabb az az összeg, a mely az állam rendes folyó bevételeiből beruházások költségeinek a fedezésére fordított.

Bár ezzel az átlagos eredménnyel szemben az államháztartás eredményeinek megítélését nem befolyásolhatja az a körülmény, hogy a kérdésben forgó 9 év közül a fenti táblázat szerint van három olyan év, a melyben az állami terhek növekedése a teljesített

beruházások értékét meghaladta, mégis kiemelendő, hogy az állami terheknek a kérdésben forgó 1895., 1900. és 1903. években való tetemes emelkedése nem valóságos teheremelkedést jelent.

Az 1895. évre kimutatott 123,665.442 K teheremelkedésből 71,772.898 K a terhelő hátralékoknak az átfutó kezelésnél való emelkedéséből keletkezett s valódi teheremelkedésnek tekinthető nem lévén, a beruházások értéke tulajdonképen ebben az évben is meghaladta a valódi teheremelkedés mérvét. 1900-ban ugyancsak meghaladja a valódi teheremelkedés mérvét a beruházások értéke, mert a táblázatban kimutatott 235,874.196 K teheremelkedésből 154,290.276 K az aranyértékű adósságoknak koronaértékre történt átszámítása folytán keletkező helyesbitésből, 18,000.000 K pedig onnan ered, hogy helyeshittetett az 1899. évi terhek álladékanak kimutatása az által, hogy felvétetett az osztrák-magyar bankot cselekvőleg illető eredetileg 80 millió forintot tevő államadósságra a cs. kir. osztrák kormány által befizetett részösszegeből az 1899. évi XXXVIII. törvény-cikk 1. §-ának 2. cikke alapján Magyarországra eső 9 millió forint.

Az 1903. évre kimutatott 127,498.059 K teheremelkedésből pedig 56,162.100 K csak látszólagos emelkedés s onnan ered, hogy a postatakarékpénztár egész kezelése 1903. évben illesztetvén be a zárszámadásba, a postatakarékpénztári üzleti befektetések és tartalékalap erejéig a terhelő hátralékok emelkedtek, de ugyanennyivel helyeshittetett a cselekvő vagyon értékpapirokban levő részének álladéka; 3 millió koronán felüli emelkedést pedig az állami adósságok álladékában az a körülmény okozott, hogy az 1902. évi V. törvény-cikkkel elrendelt konverzió folyamán bevont kötvények tőkeértéke ennyivel volt mögötte a helyettük kibocsátott 4%-os koronajáradéki kötvények tőkeértékének. Így 1903-ban is alig haladta meg a valódi teheremelkedés az év folyamán teljesített beruházások értékét, s a látszólagos többlet is elenyészik, ha tekintetbe vesszük, hogy az 1903. évi valódi teheremelkedés legnagyobb része onnan származik, hogy a vasuti beruházási célokra az 1901. évi állami költségvetésben 25,346.000 Kval, az 1902. évi állami költségvetésben pedig 28,200.000 Kval engedélyezett kölcsönök — a melyeknek megfelelő beruházások az 1901. és 1902. években tényleg foganosítottak — az 1902. évi V. t.-cikk 10. §-a alapján csak az 1903. év folyamán effectuáltattak s így mint teheremelkedések az 1903. évre nézve vannak kimutatva, holott az e kölcsönök alapján teljesített beruházások értéke az 1901. és 1902. évek javára van kimutatva.

Sommázata az állami költségvetések szerint előirányzott

Folyószám	Fejezet	Előirányzott			
		1895-ben	1896-ban	1897-ben	1898-ban
		korona			
	Kiadás.				
	A. Rendes kiadások.				
1	Királyi udvartartás	9,300.000	9,300.000	9,300.000	9,300.000
2	Ő Felsége kabineti irodája	154.130	156.370	159.000	153.728
3	Országgyűlés	3,547.916	3,508.038	3,550.086	3,517.812
4	Közösügyi kiadások	53,009.934	54,612.068	55,763.606	55,765.740
5	Az 1849. évtől az 1867. évig tényleg fennállott közp. kormány közegeinek nyugdíjai	69.108	65.880	52.832	50.920
6	Nyugdíjak	15,804.862	16,226.118	16,700.748	17,374.914
7	Állami adósságok	253,890.782	258,045.966	258,062.948	258,385.596
8	Kamatbiztosítást élvezett és más vas- utak átvétele folytán, elvállalt adós- ságok	27,343.494	27,358.610	27,343.362	27,342.574
9	Egyes tárczákat terhelő kölcsönök	.	.	.	.
10	Előlegezések a vasuti kamatbiztosítás alapján	1,157.856	1,116.016	998.156	877.016
11	Horvát-Szlavonországok beligazg. szük- séglete	15,687.280	16,278.156	16,712.728	16,615.762
12	Állami számvevőszék	291.368	290.498	297.096	300.686
13	Közigazgatási bíróság	8.000	81.070	481.974	528.236
14	Ministerelnökség	822.840	874.120	880.920	914.580
15	Ő Felsége személye körüli ministerium	120.224	143.184	141.616	148.956
16	Horvát-szlavon-dalmát ministerium és személyzete	85.520	85.680	86.156	87.816
17	Belügyministerium	29,150.628	31,741.468	32,895.002	34,107.814
18	Pénzügyministerium	153,678.440	157,239.980	150,394.472	149,440.764
19	Kereskedelemügyi ministerium	167,119.782	182,004.232	186,978.332	194,512.200
20	Földmivelésügyi ministerium	33,107.832	33,665.386	35,215.024	36,958.928
21	Vallás- és közoktatásügyi ministerium	19,219.376	21,915.388	24,292.644	26,247.432
22	Igazságügyi ministerium	30,432.048	31,126.150	31,932.804	33,078.712
23	Honvédelmi ministerium	28,143.976	28,939.074	30,273.256	32,328.270
	Összesen	842,145.396	874,773.452	882,512.762	898,038.456
	B. Rendkívüli kiadások.				
	a) Átmeneti kiadások.				
24	Országgyűlés	13,195.204	13,256.614	13,795.772	12,702.498
25	Közösügyi kiadások	.	.	.	.
26	Nyugdíjak	30.000	20.000	.	.
27	Állami számvevőszék	54.000	.	44.000	14.000
28	Közigazgatási bíróság	220.000	1,326.000	1,614.792	1,088.000
29	Ministerelnökség	8.000	16.404	56.404	40.000
30	Ő Felsége szem. kör. ministerium	531.266	615.092	281.814	364.114
31	Horvát-szlavon-dalmát ministerium	31,994.346	8,478.014	5,548.982	5,854.800
32	Belügyministerium	1,648.000	2,690.000	2,676.000	3,625.000
33	Pénzügyministerium	716.700	1,091.700	1,592.260	1,806.762
34	Kereskedelemügyi ministerium	676.372	737.848	631.496	679.672
35	Földmivelésügyi ministerium	24.000	44.000	4.000	7.570
36	Vallás- és közoktatásügyi ministerium	5,622.448	3,875.380	3,578.156	2,890.340
37	Igazságügyi ministerium	.	.	.	.
38	Honvédelmi ministerium	.	.	.	.
	Összesen	54,720.336	32,151.052	29,823.676	29,072.756

kiadásoknak és bevételeknek az 1895—1904. években.

kiadások és bevételek						Folyószám
1899-ben	1900-ban	1901-ben	1902-ben	1903-ban	1904-ben	
korona						
9,300.000	9,300.000	9,300.000	9,300.000	9,300.000	11,300.000	1
156.614	160.183	182.144	179.338	180.835	181.186	2
3,567.932	3,531.752	3,570.432	3,535.418	3,869.900	3,955.534	3
56,636.152	63,362.371	65,923.497	72,640.295	75,360.115	76,263.078	4
46.406	44.270	42.951	41.325	20.500	19.764	5
18,089.854	19,040.949	19,448.005	20,593.597	21,019.059	21,798.171	6
257,827.452	258,453.733	259,964.560	260,989.781	253,002.482	255,231.629	7
27,342.680	27,365.910	27,350.106	27,356.467	24,815.924	24,816.574	8
5,994.626	8,171.799	8,397.319	8,682.647	8,511.782	8,693.979	9
586.056	403.004	312.204	156.896	170.024	638.773	10
16,583.580	16,956.142	16,926,513	16,540.741	16,138.941	19,174.049	11
306.270	328.371	334.640	335.640	335.640	339.640	12
521.034	554.436	557.594	563.962	562.064	564.848	13
865.630	984.780	979.869	1,026.720	1,133.838	1,179.851	14
148.472	137.902	141.673	144.632	139.452	144.952	15
89.060	90.860	92.360	93.360	94.660	92.760	16
39,200.734	40,960.323	41,843.860	42,812.146	41,774.015	49,367.000	17
176,975.536	182,747.310	176,691.681	177,342.111	178,988.786	176,087.172	18
173,721.922	180,834.117	188,744.045	194,693.480	202,862.772	212,597.789	19
39,539.170	42,524.683	45,337.315	46,156.457	45,795.286	47,386.738	20
26,222.528	29,410.052	31,294.546	34,881.188	37,291.802	39,881.684	21
33,388.282	35,983.454	36,492.491	36,379.523	36,247.388	36,392.877	22
32,900.808	36,364.579	36,568.698	37,791.890	38,474.315	38,529.276	23
920,010.798	957,710.980	970,496.503	992,237.614	996,089.580	1,024,637.324	
		2.300	20.540	22.210	17.460	24
12,894.658	12,214.227	16,394.828	14,956.094	14,429.968	13,940.430	25
		287.618	283.871	285.051	301.835	26
	890	890	890			27
	7.420	1.420	1.420			28
1,510.000	1,017.030	1,082.030	902.070	1,006.000	1,199.356	29
20.000	20.000	18.000	18.000	18.000	18.000	30
5.000	16.340	8.340	9.740	6.000	4.300	31
203.414	428.605	378.495	438.595	269.350	5,119.353	32
6,370.270	23,097.086	1,406.350	4,505.817	17,345.181	16,311.661	33
5,910.700	6,251.810	6,311.290	6,682.840	6,336.400	6,197.400	34
2,683.502	3,354.744	3,259.133	3,888.910	3,681.554	3,549.159	35
736.600	1,235.856	1,293.850	1,627.003	1,642.804	1,955.410	36
166.000	215.290	31.090	73.735	5.000	131.800	37
1,214.780	383.840	296.200	975.762	728.572	541.051	38
31,714.924	48,243.138	30,771.834	34,385.287	45,776.090	49,287.215	

Folyószám	Fejezet	Előirányzott			
		1895-ben	1896-ban	1897-ben	1898-ban
		korona			
	<i>b) Beruházások.</i>				
39	Állandó országház építésére	1,700.000	1,700.000	1,700.000	1,700.000
40	Ministerelnökség				
41	Belügyministerium	115.300	77.662	162.174	120.230
42	Pénzügyministerium	3,058.712	2,297.900	2,494.250	2,840.400
43	Kereskedelemügyi ministerium	21,293.932	20,708.934	17,882.640	15,979.344
44	Földmívelésügyi ministerium	6,498.694	7,115.652	7,243.838	7,580.694
45	Vallás- és közoktatásügyi ministerium	6,723.752	6,461.694	8,000.400	4,821.260
46	Igazságügyi ministerium	600.000	600.000	600.000	600.000
47	Honvédelmi ministerium	200.000	200.000	120.000	1,900.000
48	A m. kir. államvasutaknál eszközrendő beruházások				34,800.000
49	Az 1904. évi XIV. t.-cikk alapján eszköz- rendő beruházások				
	Összesen	40,190.390	39,161.842	38,203.302	70,341.928
	Bevétel.				
	A. Rendes bevételek.				
1	Nyugdíjak				
2	Állami adósságok	7,200.782	8,781.920	8,690.220	4,596.462
3	Az egyes tárczákat terhelő kölcsönök törlesztéséhez nyújtandó hozzájárulások				
4	Vasuti kamatbiztosítási előleg visszafizetés				
5	Ö Felső szem. körüli ministerium	1.600	1.600	1.600	1.600
6	Belügyministerium	2,702.440	2,626.166	2,869.434	2,975.710
7	Pénzügyministerium	607,549.674	617,969.762	615,164.612	617,683.540
8	Kereskedelemügyi ministerium	237,718.554	258,283.938	264,815.750	276,650.538
9	Földmívelésügyi ministerium	32,087.998	32,284.386	33,337.130	33,563.454
10	Vallás- és közoktatásügyi ministerium	2,734.248	3,065.922	3,235.736	3,413.590
11	Igazságügyi ministerium	1,485.928	1,556.938	1,587.320	1,591.926
12	Honvédelmi ministerium	748.838	717.568	694.360	734.082
	Összesen	892,230.062	925,288.200	930,396.162	941,210.902
	B. Rendkívüli bevételek.				
13	Nyugdíjak				
14	Ministerelnökség		60.000	60.000	168.000
15	Belügyministerium				
16	Pénzügyministerium	38,398.528	15,300.460	12,372.098	13,690.284
17	Kereskedelemügyi ministerium	26.000	16.000	16.000	2,016.000
18	Földmívelésügyi ministerium	52.000	386.000	319.000	456.000
19	Vallás- és közoktatásügyi ministerium	6,393.924	5,078.136	7,501.750	4,369.396
20	Igazságügyi ministerium				
21	Honvédelmi ministerium				840.000
22	Egyes tárczákat terhelő kölcsönökből eredő bevételek				
23	A m. kir. államvasutaknál eszközrendő beruházások költségeire föllesztendő kölcsön				34,800.000
24	Az 1904. évi XIV. t.-cikk alapján eszköz- rendő beruházások költségeire fölveendő kölcsön				
	Összesen	44,870.452	20,840.596	20,268.848	56,339.680

kiadások és bevételek						Folyószám
1899-ben	1900-ban	1901-ben	1902-ben	1903-ban	1904-ben	
korona						
1,700.000	1,700.000	1,700.000	1,700.000	550.000	220.000	39
400.000	200.000	150.000	150.000			40
134.734	49.290	22.400	22.400	22.400	22.400	41
3,332.414	2,520.622	2,995.811	2,934.992	2,669.807	3,502.349	42
12,244.130	12,046.340	11,389.500	10,278.000	9,882.167	9,773.030	43
8,162.704	8,604.147	8,187.369	9,071.070	8,564.418	9,047.727	44
4,621.188	5,567.556	5,107.000	6,380.500	3,838.500	3,944.520	45
1,984.000	1,924.000	600.000	996.000	849.460	831.450	46
2,200.000	1,570.000	280.000	510.000	60.000	654.000	47
20,000.000	20,000.000	25,346.000	28,200.000	13,804.000	10,800.000	48
					77,435.000	49
54,779.170	54,181.955	55,778.080	60,242.962	40,240.752	116,230.476	
		205.600	218.000	248.000	290.000	1
3,004.482	2,827.836	2,849.317	2,510.331	2,498.663	2,437.019	2
			201.466	201.466	201.466	3
			331.392			4
2.000	2.000	2.000	2.000	2.000	2.500	5
7,283.776	7,739.398	7,867.497	8,038.915	7,996.607	11,580.968	6
659,435.296	683,024.046	687,121.467	698,365.837	701,322.321	719,614.109	7
252,684.764	259,574.036	268,606.725	279,920.940	288,805.762	299,561.250	8
36,182.422	37,824.692	38,924.077	38,579.905	37,793.072	39,236.377	9
3,641.334	4,610.996	4,543.319	5,360.413	5,521.137	5,958.999	10
1,983.912	1,844.662	2,085.170	1,797.989	1,833.922	1,823.303	11
710.088	746.976	565.224	598.415	633.254	670.804	12
964,928.074	998,194.642	1,012,770.396	1,035,925.603	1,046,856.204	1,081,376.795	
		25.618	29.871	34.051	32.835	13
		20.475				14
			34.000	39.456	36.936	15
11,910.912	25,660.730	5,393.700	5,493.020	10,006.368	7,695.471	16
3,063.000	3,423.000	3,703.000	25.400	89.567	253.430	17
1,666.020	5,811.276	5,479.108	5,921.937	4,823.832	4,254.650	18
3,655.200	4,469.756	4,342.000	240.000			19
1,384.000	1,324.000	2.000	398.800	112.460	81.450	20
	1,400.000					21
			10,784.382	8,581.536	8,715.378	22
20,000.000	20,000.000	25,346.000	28,200.000	13,804.000	10,800.000	23
					77,435.000	24
41,679.132	62,088.762	44,311.901	51,127.410	37,491.270	109,305.150	

	Előirányzott			
	1895-ben	1896-ban	1897-ben	1898-ban
	korona			
Rendes kiadások	842,145.396	874,773.452	882,512.762	898,038.456
Rendkívüli kiadások :				
Átmeneti kiadások	54,720.336	32,151.052	29,823.676	29,072.756
Beruházások	40,190.590	39,161.842	38,203.302	70,341.928
Összesen	937,056.122	946,086.346	950,539.740	997,453.140
Rendes bevételek	892,230.062	925,288.200	930,396.162	941,210.902
Rendkívüli bevételek	44,870.452	20,840.596	20,268.848	56,339.680
Összesen	937,100.514	946,128.796	950,665.010	997,550.582
Összes kiadás	937,056.122	946,086.346	950,539.740	997,453.140
Összes bevétel	937,100.514	946,128.796	950,665.010	997,550.582
Fölösleg	44.392	42.450	125.270	97.442

leg.

kiadások és bevételek					
1899-ben	1900-ban	1901-ben	1902-ben	1903-ban	1904-ben
korona					
920,010.798	957,710.980	970,496.503	992,237.614	996,089.580	1.024,637.324
31,714.924	48,243.138	30,771.834	34,385.287	45,776.090	49,287.215
54,779.170	54,181.955	55,778.080	60,242.962	40,240.752	116,230.476
1.006,504.892	1.060,136.073	1.057,046.417	1.086,865.863	1.082,106.422	1.190,155.015
964,928.074	998,194.642	1.012,770.396	1.035,925.603	1.046,856.204	1.081,376.795
41,679.132	62,088.762	44,311.901	51,127.410	37,491.270	109,305.150
1.006,607.206	1.060,283.404	1.057,082.297	1.087,053.013	1.084,347.474	1.190,681.945
1.006,504.892	1.060,136.073	1.057,046.417	1.086,865.863	1.082,106.422	1.190,155.015
1.006,607.206	1.060,283.404	1.057,082.297	1.087,053.013	1.084,347.474	1.190,681.945
102.314	147.331	35.880	187.150	2,241.052	526.930

A külön törvényes felhatalmazás alapján teljesíthető kiadások

	1895-ben	1896-ban	1897-ben
	korona		
Rendes kiadások	3,062.613	3,134.150	1,088.935
Rendkívüli kiadások:			
Átmeneti kiadások	18,509.757	996.578	1,635.951
Beruházások	~~30,923.447~~	31,825.603	112,638.946
Összesen	52,495.817	35,956.331	115,363.832
Rendes bevételek	.	.	2,351.260
Rendkívüli bevételek	40,404.951	3,614.047	71,256.092
Összesen	40,404.951	3,614.047	73,607.352
Összes kiadás	52,495.817	35,956.331	115,363.832
Összes bevétel	40,404.951	3,614.047	73,607.352
Felesleg — Hiány	12,090.866	32,342.284	41.756.480

*) E kimutatás az 1904. évre vonatkozólag nem volt összeállítható, mert az egyes törvények által adott felhatalmazások rendszerint nem jelölvén meg azt, hogy a több évre megosztottan teljesítendő, vagy teljesíthető valamely kiadásból vagy bevételből egy-egy év folyamán mennyi fogatosítandó: csakis az állami zárszámadások egybeállítása alkalmával állapítható meg, hogy az ilyen kiadásokból illetve bevételekből mennyi esik az illető évre.

és bevételek kimutatása az 1895—1903. években.*)

1898-ban	1899-ben	1900-ban	1901-ben	1902-ben	1903-ban
korona					
280.000	3,011.809	3,275.111	1,842.603	1,500.000	
1,754.282	3,507.506	3,372.957	10,342.327	11,317.556	1.045,358.185
26,883.963	27,283.305	17,623.206	21,863.248	24,400.283	32,908.057
28,918.245	33,802.620	24,271.274	34,048.178	37,217.839	1.078,266.242
180.000	264.976	313.000	657.998	600.000	
4,295.240	6,951.908	86,642.607	384.162	4,288.682	1.099,635.538
4,475.240	7,216.884	86,955.607	1,042.160	4,888.682	1.099,635.538
28,918.245	33,802.620	24,271.274	34,048.178	37,217.839	1.078,266.242
4,475.240	7,216.884	86,955.607	1,042.160	4,888.682	1.099,635.538
24,413.005	26,585.736	62,684.333	33,006.018	32,329.157	21,369.296

Sommázata az állami zárszámadások szerint előírt

Folyószám	Fejezet	E 1 8 -		
		1895-ben	1896-ban	1897-ben
		korona		
	Kiadás.			
	A. Rendes kiadások.			
1	Királyi udvartartás	9,300.000	9,300.000	9,300.000
2	Ó Felsője kabineti irodája	153.972	155.196	160.076
3	Országgyűlés	3,510.349	3,593.737	3,555.519
4	Közösügyi kiadások	52,078.305	54,856.209	48,802.416
5	Volt központi kormány közegeinek nyugdíja	42.716	40.300	40.546
6	Nyugdíjak	15,868.523	16,416.094	17,473.584
7	Államadósságok	249,951.566	252,580.539	252,308.752
8	Kamatbiztosítást élvezett és más vasutak átvétele folytán elvállalt adósság	27,785.646	27,471.554	27,378.137
9	Egyes tárcákat terhelő kölcsönök			
10	Előlegezések a vasuti kamatbiztosítás alapján	1,872.419	1,637.367	1,560.061
11	Hortvát-Szlavonországok belig. szükséglete .	15,687.280	16,278.156	16,712.728
12	Állami számvéviszék	291.246	290.496	296.472
13	Közigazgatási bíróság		2.263	425.323
14	Ministerelnökség	839.519	857.182	854.956
15	Ó cs. és apostoli királyi Felsője személye körüli ministerium	121.169	140.596	151.480
16	Horvát-szlav.-dalm. minister és személyzete	82.954	82.945	85.635
17	Belügyministerium	29,907.336	32,676.925	34,241.257
18	Pénzügyministerium	149,085.688	156,598.765	181,094.636
19	Kereskedelemügyi ministerium	186,436.336	202,913.618	197,583.704
20	Földmívelésügyi ministerium	32,406.132	34,299.808	33,481.547
21	Vallás- és közoktatásügyi ministerium . . .	19,407.843	21,792.540	23,914.910
22	Igazságügyministerium	30,164.057	31,219.470	32,182.011
23	Honvédelmi ministerium	28,084.370	28,786.107	29,655.829
	Összesen	853,077.426	891,989.867	911,259.579
	B. Rendkívüli kiadások.			
	<i>a) Átmeneti kiadások.</i>			
24	Országgyűlés			
25	Közösügyi kiadások	13,245.319	13,840.501	18,783.848
26	Nyugdíjak			
27	Állami adósságok	17,981.025		24.493
28	Tárczát terhelő kölcsönök			
29	Állami számvéviszék	30.007	20.393	2.942
30	Közigazgatási bíróság		7.201	44.180
31	Ministerelnökség	321.206	1,829.106	1,793.459
32	Ó Felsője személye körüli ministerium . . .	7.992	16.404	63.999
33	Horvát-szlavon-dalmát minister			
34	Belügyministerium	567.160	694.084	342.329
35	Pénzügyministerium	55,688.700	12,885.720	6,875.979
36	Kereskedelemügyi ministerium	1,601.886	3,967.877	3,738.281
37	Földmívelésügyi ministerium	2,781.346	2,751.528	3,113.578
38	Vallás- és közoktatásügyi ministerium . . .	840.644	770.180	714.822
39	Igazságügyministerium	24.000	39.083	4.000
40	Honvédelmi ministerium	9,344.639	6,062.365	5,560.795
	Összesen	102,433.924	42,884.442	41,062.705

kiadásoknak és bevételeknek az 1895—1903. években.

í r á s						Folyószám
1898-ban	1899-ben	1900-ban	1901-ben	1902-ben	1903-ban	
korona						
9,300.000	9,300.000	9,300.000	9,300.000	9,300.000	9,300.000	1
147.556	156.614	160.183	194.066	176.544	178.106	2
3,501.597	3,524.400	3,495.449	3,774.182	3,579.897	3,954.871	3
45,037.712	56,929.341	63,408.721	68,457.925	72,140.040	72,419.988	4
33.853	31.088	28.260	25.800	24.294	22.054	5
17,949.055	18,626.512	19,295.324	20,093.532	21,023.577	21,352.244	6
248,728.712	250,325.040	252,555.057	254,041.802	251,817.214	268,955.764	7
27,399.964	27,429.444	27,538.796	27,409.800	27,197.534	24,828.612	8
.	5,704.091	7,057.298	6,889.085	7,589.014	7,331.149	9
1,167.729	844.588	1,006.863	2,544.171	3,532.955	1,593.649	10
16,615.762	16,583.580	16,956.142	16,926.513	16,540.741	16,138.941	11
301.062	306.729	319.828	334.064	334.726	338.322	12
506.907	515.625	540.629	556.131	567.420	556.337	13
896.513	958.020	976.569	986.821	1,036.544	1,112.975	14
115.715	132.855	151.560	141.903	144.576	128.267	15
88.664	88.536	89.850	89.881	93.163	94.026	16
35,393.419	39,173.106	43,521.654	47,270.733	49,717.598	48,310.211	17
195,857.851	176,718.527	181,430.496	177,237.959	177,143.511	171,411.480	18
173,118.008	178,226.181	185,874.773	195,494.253	202,171.785	207,292.743	19
36,594.268	37,490.441	40,630.867	44,144.032	45,263.000	45,760.088	20
26,575.574	27,760.948	30,600.543	32,319.462	35,294.942	38,448.745	21
33,727.368	34,098.193	35,568.312	36,977.697	36,874.870	36,351.797	22
32.462.650	32,645.605	35,929.217	36,726.429	37,652.287	38,031.070	23
905,519.939	917,569.464	956,436.391	981,936.241	999,216.232	1.013,911.439	
.	.	.	10.653	19.732	17.293	24
31,655.538	13,370.008	12,222.827	23,265.331	23,571.574	20,212.800	25
.	.	.	255.146	291.416	279.849	26
365.862	.	599.099	.	8,272.895	1.042,375.470	27
.	.	.	.	.	322.656	28
.	.	762	803	850	880	29
10.432	.	7.161	1.180	1.190	1.140	30
1,536.632	1,913.338	1,310.164	1,329.983	1,591.128	1,759.079	31
40.400	20.000	19.995	17.993	18.000	17.996	32
.	21.338	11.374	6.473	9.339	4.739	33
821.016	296.035	1,066.298	526.583	693.812	625.977	34
4,663.630	7,440.221	31,014.260	6,702.009	7,120.811	16,690.405	35
4,177.453	7,432.522	10,093.003	7,226.646	7,224.379	6,471.860	36
3,609.085	4,272.855	4,568.060	4,507.623	4,111.194	3,818.160	37
794.673	863.515	1,448.899	1,636.976	1,653.218	1,756.276	38
12.289	198.586	207.650	33.961	77.349	90.933	39
3,204.680	1,326.759	350.187	2,131.036	3,714.536	3,352.940	40
50,891.690	35,155.177	62,919.739	47,652.396	58,371.423	1.097,798.453	

Folyószám	Fejezet	E l ő -		
		1895-ben	1896-ban	1897-ben
		korona		
	b) Beruházások.			
41	Ministerelnökség	.	1,032.000	25.850
42	Belügyministerium	209.104	267.074	866.624
43	Pénzügyministerium	2,685.417	2,799.414	2,889.169
44	Kereskedelemügyi ministerium	55,008.132	53,610.693	31,341.702
45	Földmivvelésügyi ministerium	7,985.564	11,817.285	13,401.861
46	Vallás- és közoktatásügyi ministerium	7,029.821	6,844.842	8,248.869
47	Igazságügyi ministerium	623.824	1,585.538	8,993.032
48	Honvédelmi ministerium	200.000	320.000	2,197.138
49	Állandó országház építésére	2,600.000	2,075.567	1,700.000
50	A m. kir. államvasutaknál beruházások	.	.	73,398.352
51	Az 1904. évi XIV. t.-cz. alapján eszköz- lendő beruházás	.	.	.
	Összesen	76,341.862	80,352.413	143,062.597
	Bevétel.			
	A. Rendes bevételek.			
1	Ő Felsege kabineti irodája	.	.	.
2	Országgyűlés	.	.	.
3	Nyugdíjak	.	.	.
4	Állami adósságok	8,616.847	9,669.622	8,660.903
5	Előlegezések a vasuti kamatbiztosítás alapján	38	85.682	.
6	Tárczát terhelő kölcsönökből	.	.	.
7	Állami számvevőszék	115	58	.
8	Ministerelnökség	.	.	.
9	Ő cs. és apostoli királyi Felsege személye körüli ministerium	2.172	2.301	2.339
10	Belügyministerium	2,693.793	2,987.358	3,192.569
11	Pénzügyministerium	671,919.389	689,926.908	718,512.623
12	Kereskedelemügyi ministerium	253,194.305	281,418.411	267,864.850
13	Földmivvelésügyi ministerium	29,874.253	29,880.424	31,793.203
14	Vallás- és közoktatásügyi ministerium	3,086.562	2,862.677	3,200.233
15	Igazságügyi ministerium	1,744.158	1,666.620	1,728.219
16	Honvédelmi ministerium	678.213	647.783	690.410
17	Állandó országház építésére	.	.	.
	Összesen	971,809.845	1,019,147.844	1,035,645.349
	B. Rendkívüli bevételek.			
18	Közösügyi bevételek	.	628.000	188.400
19	Nyugdíjak	.	.	.
20	Állami adósságok	37,436.250	.	.
21	Tárczát terhelő kölcsönökből	.	.	.
22	Állami számvevőszék	150	54	.
23	Közigazgatási bíróság	.	.	.
24	Ministerelnökség	174	60.095	61.723
25	Belügyministerium	121.292	206.687	514.881
26	Pénzügyministerium	55,261.120	16,090.096	12,476.106
27	Kereskedelemügyi ministerium	7,372.268	9,058.225	7,668.408
28	Földmivvelésügyi ministerium	2,228.859	818.750	3,111.343
29	Vallás- és közoktatásügyi ministerium	6,597.127	5,391.465	7,708.306
30	Igazságügyi ministerium	23.994	992.363	8,399.203
31	Honvédelmi ministerium	3,457.934	2,107.289	6,746.487
32	Állandó országház építésére	.	.	.
33	A m. kir. államvasutak beruházására ki- hocsátott kölcsönből	.	.	54,900.000
	Összesen	112,499.168	35,353.024	101,774.857

í r á s						Folyószám
1898-ban	1899-ben	1900-ban	1901-ben	1902-ben	1903-ban	
korona						
.	78.038	200.000	187.662	363.946	.	41
1,266.543	173.753	805.165	793.255	90.709	1,684.728	42
4,793.777	3,549.792	3,701.502	4,856.974	7,208.056	6,029.226	43
22,345.811	15,661.870	15,701.798	14,738.049	14,407.774	13,298.935	44
13,768.033	12,193.338	10,224.047	10,649.571	13,504.056	11,067.452	45
5,180.770	8,928.730	6,152.159	6,553.023	8,691.262	5,028.241	46
2,339.535	2,527.522	1,924.180	1,657.445	1,979.559	1,885.524	47
4,852.375	4,260.853	1,572.142	293.801	551.574	73.702	48
2,482.222	3,844.000	2,364.867	1,700.000	1,681.687	545.400	49
30,880.830	27,920.762	20,791.265	27,007.890	26,018.429	18,338.460	50
.	.	.	.	.	8,797.546	51
87,909.896	79,138.655	63,437.125	68,437.670	74,497.052	66,749.214	
.	824	407	.	.	.	1
.	.	.	.	.	3.417	2
.	210	181	250.735	274.497	300.262	3
4,462.691	5,276.583	2,848.853	2,958.821	2,887.452	2,494.759	4
.	.	.	.	502.009	.	5
.	.	.	.	189.465	189.465	6
46	28	14	217	12	.	7
.	.	.	.	216	394	8
2.727	2.413	2.650	2.735	3.015	2.586	9
3,403.022	7,692.944	9,049.723	8,375.306	8,673.002	8,350.223	10
741,824.200	734,380.964	730,597.424	734,296.696	739,503.347	745,838.732	11
245,689.480	254,037.380	269,784.998	272,702.036	281,195.340	292,030.355	12
33,015.133	34,709.131	34,847.517	36,413.285	36,293.365	38,306.221	13
3,504.919	3,807.912	4,822.402	4,474.171	5,116.216	5,345.826	14
1,824.226	2,471.461	2,390.624	2,814.050	2,546.213	2,063.552	15
690.378	731.494	745.264	540.359	614.667	615.747	16
.	.	.	16.400	11.600	12.200	17
1,034,416.822	1,043,111.344	1,055,090.057	1,062,844.811	1,077,810.416	1,095,553.748	
10,752.091	.	6,661.031	.	204.280	.	18
.	.	193.499	17.267	22.496	61.137	19
180.123	.	106,514.677	.	.	1,101,246.503	20
.	.	.	.	7,278.309	4,414.898	21
.	.	.	.	.	.	22
10	20	.	12	.	.	23
168.261	15.405	26.801	27.612	398.706	380	24
245.852	42.825	49.802	55.948	76.306	116.813	25
8,900.641	8,255.939	28,438.571	4,416.101	6,487.459	6,100.072	26
5,872.877	2,054.674	2,705.057	1,588.882	785.315	995.949	27
1,733.075	2,724.300	5,631.945	4,789.355	10,241.273	4,486.729	28
4,578.707	5,533.729	4,677.252	4,434.336	343.823	80.030	29
2,112.084	1,827.069	1,086.531	35.516	325.939	126.510	30
880.214	2,222.185	1,452.658	12.392	63.759	94.634	31
.	.	.	191.709	724.000	31.000	32
.	.	.	.	.	.	33
35,423.935	22,676.146	15,437.824	15,569.130	26,951.665	1,117,754.655	

Sommázata az állami zárszámadások szerint pénztárilag foganato-

Folyószám	Fejezet	Tényleges		
		1895-ben	1896-ban	1897-ben
		korona		
	Kiadás.			
	A. Rendes kiadások.			
1	Királyi udvartartás	9,300.000	9,300.000	9,300.000
2	Ő Felsége kabineti irodája	153.972	155.196	160.076
3	Országgyűlés	3,509.254	3,593.446	3,560.638
4	Közösügyi kiadások	52,078.306	54,856.209	48,802.416
5	Az 1849. évtől az 1867. évig tényleg fennállott központi kormány közegeinek nyugdíjai	42.716	40.300	40.546
6	Nyugdíjak	15,634.103	16,115.234	16,972.240
7	Állami adósságok	250,435.770	252,705.341	252,107.264
8	Kamatbiztosítást élvezett és más vasutak átvétele folytán elvállalt adósságok	27,780.522	27,530.604	26,327.623
9	Egyes tárczákat terhelő kölcsönök			
10	Előlegezések a vasuti kamatbiztosítás alapján	1,926.422	1,680.402	1,558.723
11	Horvát-Szlavonországok belig. szükséglete	18,459.466	19,046.364	17,364.285
12	Állami számvéviszék	295.386	289.233	297.266
13	Közigazgatási bíróság			423.993
14	Ministerelnökség	843.012	856.993	852.694
15	Ő Felsége személye körüli ministerium	128.262	140.722	142.876
16	Horvát-szlavon-dalmát minister és személyzete	82.994	82.818	85.772
17	Belügyministerium	29,419.252	32,915.292	33,742.792
18	Pénzügyministerium	151,363.726	155,034.193	182,189.856
19	Kereskedelemügyi ministerium	187,621.850	201,813.493	197,341.749
20	Földmívelésügyi ministerium	32,319.933	33,479.320	34,018.160
21	Vallás- és közoktatásügyi ministerium	19,137.505	21,766.247	23,645.363
22	Igazságügyi ministerium	30,095.369	30,924.398	32,506.357
23	Honvédelmi ministerium	27,557.446	29,607.912	29,342.702
	Összesen	858,185.266	891,933.717	910,983.391
	B. Rendkívüli kiadások.			
	<i>a) Átmeneti kiadások.</i>			
24	Országgyűlés			
25	Közösügyi kiadások	13,245.319	13,840.501	18,783.848
26	Nyugdíjak			
27	Államadósságok	18,037.196	7,805.938	5,819.538
28	Tárczát terhelő kölcsönök			
29	Előlegezések a vasuti kamatbiztosítás alapján	59.420	64.233	34.835
30	Állami számvéviszék	38.374	25.945	2.849
31	Közigazgatási bíróság			48.209
32	Ministerelnökség	172.645	1,874.698	1,588.553
33	Ő Felsége személye körüli ministerium	7.992	16.404	44.818
34	Horvát-szlavon-dalmát ministerium			
35	Belügyministerium	546.742	601.287	320.534
36	Pénzügyministerium	42,339.734	7,807.754	5,879.391
37	Kereskedelemügyi ministerium	1,582.068	2,810.289	3,964.886
38	Földmívelésügyi ministerium	2,700.659	3,194.124	2,503.375
39	Vallás- és közoktatásügyi ministerium	788.454	731.876	676.446
40	Igazságügyi ministerium	23.210	35.364	8.360
41	Honvédelmi ministerium	9,091.383	6,621.502	5,565.290
	Összesen	88,633.196	45,429.915	45,240.932

sitott kiadásoknak és bevételeknek az 1895—1903. években.

kiadások és bevételek						Folyószám
1898-ban	1899-ben	1900-ban	1901-ben	1902-ben	1903-ban	
korona						
9,300.000	9,300.000	9,300.000	9,300.000	9,300.000	9,300.000	1
147.556	156.614	160.183	200.244	173.159	178.041	2
3,477.707	3,474.222	3,499.866	3,777.577	3,600.524	3,680.138	3
45,037.711	56,929.341	63,408.721	68,457.926	72,140.040	72,419.988	4
33.853	31.088	28.260	25.800	24.294	22.054	5
17,820.826	18,398.295	19,301.865	19,945.962	20,849.776	21,175.308	6
248,695.194	249,826.028	253,268.838	253,634.227	233,163.759	286,325.298	7
28,210.707	27,422.032	27,538.617	27,407.780	25,599.636	25,813.964	8
.	5,498.989	7,452.789	6,898.566	7,268.534	7,645.746	9
1,176.561	819.671	1,721.048	2,286.068	3,580.874	2,235.009	10
16,685.392	16,925.340	17,301.247	17,802.239	18,162.044	19,373.540	11
299.320	306.655	322.887	333.305	332.849	337.870	12
506.557	526.936	530.318	563.182	562.305	559.253	13
897.798	955.740	974.878	972.874	1,043.039	1,103.632	14
115.772	141.507	140.410	145.824	150.919	127.229	15
87.204	88.186	91.289	89.911	92.953	94.056	16
35,229.516	37,376.638	43,299.408	47,574.790	49,434.949	47,250.800	17
196,784.396	172,963.815	181,597.370	178,274.311	177,796.285	171,805.843	18
172,743.997	177,034.389	186,010.325	195,419.572	201,808.244	207,288.254	19
35,730.903	37,643.124	40,882.936	43,837.391	44,975.764	46,299.323	20
26,106.466	27,004.709	30,972.949	32,542.184	35,076.685	37,405.884	21
33,542.282	34,192.845	35,427.830	36,874.305	36,904.949	36,383.587	22
32,109.807	32,755.752	34,238.661	36,554.144	39,367.793	37,202.551	23
904,739.525	909,771.916	957,470.695	982,918.182	981,409.374	1,034,027.368	
			10.654	19.732	17.293	24
31,655.539	13,370.008	12,222.827	23,265.332	23,571.574	20,212.800	25
			451.128	295.007	272.838	26
4,666.319	1,958.295	606.218	5.053	7,668.654	1,035,455.614	27
					322.656	28
73.861	23.162	941				29
2.548		762	802	850	24.713	30
13.603		6.212	2.129	1.190	1.140	31
1,499.985	1,491.897	1,392.550	1,398.852	1,652.285	1,733.337	32
55.654	24.000	19.995	16.062	19.931	17.596	33
	17.337	7.629	8.715	3.648	13.532	34
854.046	313.557	1,027.392	566.492	520.123	750.384	35
4,756.447	8,644.817	29,116.416	6,927.350	7,643.792	4,780.575	36
4,929.662	7,278.359	10,146.576	7,144.333	7,191.638	6,349.266	37
3,447.478	4,375.703	4,683.611	4,392.201	4,034.795	4,061.642	38
741.976	898.058	1,421.808	1,589.269	1,545.610	1,499.748	39
4.459	130.550	267.975	46.007	72.579	58.086	40
2,604.536	1,032.205	1,098.166	2,391.535	3,336.761	3,774.472	41
55,306.113	39,557.948	62,019.078	48,215.914	57,578.169	1,079,345.692	

Folyószám	Fejezet	Tényleges		
		1895-ben	1896-ban	1897-ben
		korona		
	b) Beruházások.			
42	Ministerelnökség	.	966.800	90.960
43	Belügyministerium	204.578	254.158	688.862
44	Pénzügyministerium	2,540.468	2,271.909	2,728.982
45	Kereskedelemügyi ministerium	41,746.575	69,464.927	33,115.376
46	Földmivelésügyi ministerium	7,941.977	10,639.587	11,895.795
47	Vallás- és közoktatásügyi ministerium	4,945.569	6,942.876	6,091.363
48	Igazságügyi ministerium	946.799	1,595.894	8,954.736
49	Honvédelmi ministerium	421.615	364.478	2,213.766
50	Állandó országház építésére	3,460.378	2,022.242	860.286
51	A m. kir. államvasutaknál eszközrendő be- ruházások	.	.	73,398.353
52	Az 1904. évi XIV. t.-cz. alapján eszközrendő beruházás	.	.	.
	Összesen	62,207.959	94,522.871	140,038.479
	Bevétel.			
	A. Rendes bevételek.			
1	Kabineti iroda	.	.	.
2	Országgyűlés	.	.	.
3	Nyugdíjak	.	.	.
4	Állami adósságok	6,767.673	8,615.701	7,754.801
5	Az egyes tárczákat terhelő kölcsönök tör- lesztéséhez nyújtandó hozzájárulások	.	.	.
6	Előlegezések a vasuti kamatbiztosítás alapján	38	85.682	.
7	Állami számvevőszék	116	58	.
8	Ministerelnökség	.	.	.
9	Ő Felsége személye körüli ministerium	2.171	2.301	2.338
10	Belügyministerium	2,217.396	2,568.426	3,295.465
11	Pénzügyministerium	659,676.514	673,125.471	705,494.042
12	Kereskedelemügyi ministerium	252,823.054	281,383.537	266,706.637
13	Földmivelésügyi ministerium	28,093.901	30,269.192	33,402.275
14	Vallás- és közoktatásügyi ministerium	2,754.179	2,868.632	2,935.619
15	Igazságügyi ministerium	1,825.929	1,479.767	1,918.085
16	Honvédelmi ministerium	654.434	628.662	654.350
17	Állandó országház építésére	.	.	.
	Összesen	954,815.405	1,001,027.429	1,022,163.612
	B. Rendkívüli bevételek.			
18	Közösügyi bevételek	.	628.000	.
19	Nyugdíjak	.	.	.
20	Állami adósságok	38,110.029	4.000	188.400
21	Egyes tárczákat terhelő kölcsönökből eredő bevételek	.	.	.
22	Állami számvevőszék	149	54	.
23	Közigazgatási bíróság	.	.	.
24	Ministerelnökség	174	95	9.723
25	Belügyministerium	121.292	199.349	517.124
26	Pénzügyministerium	54,749.163	15,083.852	10,882.313
27	Kereskedelemügyi ministerium	6,535.384	7,427.035	6,931.108
28	Földmivelésügyi ministerium	1,135.607	538.269	1,183.575
29	Vallás- és közoktatásügyi ministerium	3,215.568	9,635.102	1,267.684
30	Igazságügyi ministerium	80.316	253.766	9,137.732
31	Honvédelmi ministerium	3,456.277	2,109.138	6,746.639
32	Állandó országház építésére	.	.	.
33	A m. kir. államvasutaknál eszközrendő be- ruházások költségeire fölveendő kölcsön	.	.	54,900.000
	Összesen	107,403.959	35,878.660	91,764.298

kiadások és bevételek						Folyószám
1898-ban	1899-ben	1900-ban	1901-ben	1902-ben	1903-ban	
korona						
90	78.038	200.000	187.662		363.946	42
699.427	560.696	824.767	719.266	367.409	1.401.098	43
4,574.495	4,052.704	3,052.473	5,509.914	6,947.166	5,499.911	44
21,332.189	14,755.778	15,889.516	14,289.709	13,464.457	12,201.689	45
15,416.665	11,351.178	10,740.284	12,451.042	13,644.248	9,974.569	46
7,382.714	8,015.614	6,250.286	6,418.506	7,481.154	6,083.721	47
2,045.017	1,719.662	2,456.050	1,941.138	1,678.995	1,904.287	48
4,505.596	4,590.389	1,460.063	461.487	509.170	139.686	49
2,000.645	4,760.708	2,366.968	1,712.051	1,597.377	813.173	50
30,880.832	27,920.762	20,791.264	27,007.890	26,018.429	18,340.590	51
					8,552.684	52
88,837.670	77,805.529	64,031.671	70,698.665	71,708.405	65,275.354	
	824	406			3.417	1
	210	136	234.486	263.028	288.666	2
4,212.457	4,265.534	2,759.652	2,564.572	2,782.374	2,374.820	3
				191.465	189.465	4
					502.009	5
45	6	36	217	12		6
				215	394	7
2.726	2.413	2.650	2.735	3.015	2.586	8
3,112.371	4,740.394	10,223.497	8,328.165	8,381.622	7,201.341	9
727,131.876	701,554.082	717,504.529	711,405.666	726,268.071	678,292.169	10
246,176.466	254,224.708	269,645.603	272,185.829	281,465.223	291,506.831	11
31,721.114	35,305.234	34,434.706	35,977.839	36,419.401	37,788.414	12
3,454.807	3,688.985	4,439.446	4,751.106	4,712.192	5,710.624	13
1,873.326	2,520.239	2,263.518	2,658.600	2,549.305	2,017.301	14
684.536	746.317	749.320	535.979	569.966	652.419	15
			16.400	11.600	12.200	16
1.018,369.724	1.007,048.946	1.042,023.499	1.038,661.594	1.063,617.489	1.026,542.665	17
10,752.091		6,661.031		204.280		18
		41	798	109.453	30.867	19
180.122		106,514.677			1,101,246.503	20
				2,408.427	2,692.715	21
						22
10	20		12			23
16.261	187.052	28.222	27.690	730	399.815	24
251.888	6.999	51.782	47.797	76.262	38.228	25
10,165.936	7,641.204	27,549.122	4,298.652	7,420.231	4,208.356	26
7,061.093	3,772.979	2,756.929	1,519.503	1,000.028	920.788	27
1,180.812	3,571.448	4,967.674	5,109.225	9,980.239	4,365.761	28
2,073.912	3,385.204	3,986.927	1,500.280	138.209	66.129	29
2,063.535	1,827.002	1,055.760	89.921	230.939	163.867	30
880.214	2,221.979	1,440.857	13.044	61.052	82.528	31
			191.709	724.000	31.000	32
						33
34,625.874	22,613.887	155,013.022	12,798.631	22,352.390	1,114,246.557	

Rendes kiadások

Sorszám	A csoport neve	1895	%	1896	%
		koronákban			
1	Általános kormányzati kiadások	14,299.209	1.68	14,422.414	1.62
2	Közösügyi kiadások	52,078.305	6.11	54,856.209	6.15
3	Honvédelmi kiadások	28,084.370	3.29	28,786.107	3.21
4	Államadósságok és adósságok természetével bíró egyéb terhek	293,648.451	34.42	296,508.488	33.24
5	Tágabb értelemben vett beligazgatási, közigazgatási és kulturális kiadások	120,695.765	14.15	128,514.819	14.41
6	Pénzügyi kiadások	97,360.953	11.41	100,518.451	11.28
7	Üzemi kiadások	246,910.373	28.94	268,383.379	30.09
	Összesen	853,077.426	100.—	891,989.867	100.—

Rendes kiadások

Sorszám	A csoport neve	1900	%	1901	%
		koronákban			
1	Általános kormányzati kiadások	15,034.067	1.58	15,377.049	1.57
2	Közösügyi kiadások	63,408.721	6.63	68,457.925	6.97
3	Honvédelmi kiadások	36,631.839	3.83	37,461.154	3.81
4	Államadósságok és adósságok természetével bíró egyéb terhek	299,417.437	31.31	301,570.935	30.71
5	Tágabb értelemben vett beligazgatási, közigazgatási és kulturális kiadások	164,615.330	17.21	176,617.382	17.99
6	Pénzügyi kiadások	106,682.327	11.15	111,672.438	11.37
7	Üzemi kiadások	270,646.670	28.29	270,779.359	27.58
	Összesen	956,436.391	100.—	981,936.242	100.—

*) Ebben a kimutatásban, valamint a hasonló berendezési alábbi kimutatásokban az 1895—1903. évekre nézve a közigazgatásilag utalványozott kiadások, az 1904. évre a költségvetésileg előirányzott kiadások vannak feltüntetve. Az általános kormányzati kiadások között a királyi udvertartás, Ő császári és apostoli királyi felsége kabineti irodája és a kabinet iroda nyugdíjai, az országgyűlés, az állami számvevőségek, a közigazgatási bíróság, a miniszerelnökség, Ő cs. és apostoli királyi felsége személye körüli ministerium és a horvát-szlavon-dalmát miniszer és személyzete czimiken felmerült kiadások, a közösügyi kiadások között a közös ügyekre nézve felmerült kiadások, a honvédelmi kiadások között a honvédelmi ministerium kiadásai, az államadósságok és adósságok természetével bíró egyéb terhek között az 1849. évtől az 1867-ig tényleg fennállott központi kormány közegeinek nyugdíjai, a nyugdíjak, az állami adósságok és a kamatbiztosítást élvezett és más vasutak átvétele folytán elvállalt adósságok szükséglete,

1895—1899-ig.*)

1897	%	1898	%	1899	%
koronákban					
14,829.462	1.63	14,858.013	1.64	14,982.779	1.63
48,802.416	5.36	45,037.712	4.97	56,929.340	6.21
29,655.829	3.25	32,462.651	3.58	33,195.101	3.62
297,201.018	32.61	294,111.583	32.48	296,412.084	32.30
134,186.637	14.73	142,102.150	15.70	152,056.471	16.57
108,278.258	11.88	102,165.034	11.28	103,721.555	11.30
278,305.959	30.54	274,782.796	30.35	260,272.134	28.37
911,259.579	100.—	905,519.939	100.—	917,569.464	100.—

1900—1904-ig.

1902	%	1903	%	1904	%
koronákban					
15,232.869	1.53	15,662.904	1.54	17,683.627	1.73
72,140.040	7.22	72,419.988	7.14	76,263.078	7.45
38,397.992	3.84	38,763.606	3.82	39,259.895	3.83
300,062.619	30.13	315,158.674	31.08	301,866.138	29.46
184,799.549	18.39	184,741.574	18.22	193,233.413	18.86
110,392.239	11.05	111,432.809	11.—	108,086.021	10.55
278,190.924	27.84	275,731.884	27.20	288,170.008	28.12
999,216.332	100.—	1,013,911.439	100.—	1,024,562.180	100.—

a tágabb értelemben vett beligazgatási, közgazdasági és kulturális kiadások között, az előlegezések a vasuti kamatbiztosítás alapján, Horvát-Szlavonországok beligazgatási szükséglete, továbbá a belügyi, kereskedelemügyi, földművelésügyi, vallás- és közoktatásügyi és igazságügyi igazgatás szükséglete, a pénzügyi kiadások között a pénzügyi igazgatás szükséglete, végre az üzemi kiadások közt a fém- és opálbányászat, a fémkohászat, a pénzverés, az állami vasgyárak, a zsilvölgyi kőszénbánya, a sótermelés, a m. kir. állami nyomda, a posta, távirtda és távbeszélő, a postatakarékpénztár, a m. kir. államvasutak, az állami erdők, a ménésbirtok gazdaságok, gödöllői koronauradalom és bukin-palánkai csikótelep, az állami létenyészintézetek, a kincstári birtokok és fürdők és az állami jószágok czimén felmerült kiadások vannak kitüntetve.

Az egyes tárczákat terhelő kölcsönök szükséglete felosztva abban a csoportban van felvéve, a hova az a beruházás tartozik, a melyik a kölcsönből fedezve lett.

Átmeneti kiadások

Sorszám	A csoport neve	1895	%	1896	%
		koronákban			
1	Általános kormányzati kiadások	359.207	0·35	1,873.104	4·43
2	Közösügyi kiadások ¹⁾	13.245.319	12·93	13,212.501	31·25
3	Honvédelmi kiadások	9,344.639	9·12	6,062.365	14·35
4	Államadósságok és adósságok természetével bíró egyéb terhek	17,981.024	17·55	.	.
5	Tágabb értelemben vett beligazgatási, közgazdasági és kulturális kiadások	5,169.004	5·05	7,726.637	18·29
6	Pénzügyi kiadások	6,561.604	6·41	3,360.936	7·96
7	Üzemi kiadások	49,773.127	48·59	10,020.899	23·72
	Összesen	102,433.924	100—	42,256.442	100—
	¹⁾ A közösügyi rendkívüli kiadások összege ebből le a rendkívüli bevételt, (mely nem képez valódi bevételt) és pedig :	.	.	13,840.510	.
	a) a közösügyi leszámolásból túlfizetés .	.	.	.	.
	b) a közös aktívákban rendelkezésre bocsátott összegnek Magyarországra eső része	.	.	628.000	.
	Marad valódi átmeneti közösügyi kiadás	.	.	13.212.501	.

Átmeneti kiadások

Sorszám	A csoport neve	1900	%	1901	%
		koronákban			
1	Általános kormányzati kiadások	1,349.456	2·39	1,367.084	2·86
2	Közösügyi kiadások ¹⁾	5,561.796	9·89	23,265.331	48·81
3	Honvédelmi kiadások	350.187	0·63	2,131.036	4·47
4	Államadósságok és adósságok természetével bíró egyéb terhek	599.099	1·06	255.146	0·53
5	Tágabb értelemben vett beligazgatási, közgazdasági és kulturális kiadások	15,640.640	27·80	12,368.284	25·95
6	Pénzügyi kiadások	7,125.390	12·67	5,280.570	11·08
7	Üzemi kiadások	25,632.140	45·56	2,984.945	6·30
	Összesen	56,258.708	100—	47,652.396	100—
	¹⁾ A közösügyi rendkívüli kiadások összege ebből le a rendkívüli bevételt, (mely nem képez valódi bevételt) és pedig :	12,222.827	.	.	.
	a) a közösügyi leszámolásból túlfizetés .	6,661.031	.	.	.
	b) a közös aktívákban rendelkezésre bocsátott összegnek Magyarországra eső része	.	.	.	.
	Marad valódi átmeneti közösügyi kiadás	5,561.796	.	.	.
	²⁾ Ezzel szemben rendkívüli bevétel 1.101,246.503 K.				

1895—1899-ig.

1897	%	1898	%	1899	%
koronákban					
1,904.580	4·66	1,587.464	3·95	1,954.676	5·26
18,595.448	45·50	20,903.446	52·08	13,370.008	35·98
5,560.795	13·60	3,204.680	7·98	1,326.759	3·58
24.493	0·06	365.863	0·91	.	.
6,804.762	16·65	8,299.679	20·68	11,239.948	30·25
1,683.785	4·12	2,748.020	6·85	4,848.137	13·05
6,300.442	15·41	3,030.447	7·55	4,415.649	11·88
40,874.305	100—	40,139.599	100—	37,155.177	100—
18,783.848	.	31,655.537	.	.	.
.	.	1,332.091	.	.	.
188.400	.	9,420.000	.	.	.
18,595.448	.	20,903.446	.	.	.

1900—1904-ig.

1902	%	1903	%	1904	%
koronákban					
1,640.239	2·82	1,801.127	0·16	1,243·866	2·52
23,367.294	40·18	20,212.800	1·86	13,940.430	28·28
3,714.535	6·39	3,352.940	0·30	541.051	1·10
8,564.311	14·72	²⁾ 1.042,655.318	94·97	301.835	0·61
12,031.303	20·69	11,279.205	1·02	14,513.753	29·44
6,571.679	11·29	16,295.977	1·49	15,267.065	30·98
2,277.782	3·91	2,201.086	0·20	3,483.965	7·07
58,167.143	100—	1.097,798.453	100—	49,291.965	100—
23,571.574	.	.	.	.	.
204.280	.	.	.	.	.
23,367.294	.	.	.	.	.

Beruházások

Sorszám	A csoport neve	1895	%	1896	%
		koronákban			
1	Általános kormányzati kiadások	2,600.000	3·42	3,107.567	3·87
2	Közösügyi kiadások	.	.	.	.
3	Honvédelmi kiadások	200.000	0·26	320.000	0·40
4	Államadósságok és adósságok természetével bíró egyéb terhek	.	.	.	.
5	Tágabb értelemben vett beligazgatási, közgazdasági és kulturális kiadások	24,331.972	31·87	25,456.660	31·68
6	Pénzügyi kiadások	1,254.811	1·64	1,706.615	2·12
7	Üzemi kiadások	47,955.079	62·81	49,761.572	61·93
	Összesen	76,341.862	100—	80,352.414	100—

Beruházások

Sorszám	A csoport neve	1900	%	1901	%
		koronákban			
1	Általános kormányzati kiadások	2,564.866	4·04	1,887.663	2·76
2	Közösügyi kiadások	.	.	.	.
3	Honvédelmi kiadások	1,572.142	2·48	293.800	0·43
4	Államadósságok és adósságok természetével bíró egyéb terhek	.	.	.	.
5	Tágabb értelemben vett beligazgatási, közgazdasági és kulturális kiadások	22,350.684	35·23	22,509.285	32·89
6	Pénzügyi kiadások	1,363.419	2·15	1,874.739	2·73
7	Üzemi kiadások	35,586.014	56·10	41,872.182	61·19
	Összesen	63,437.125	100—	68,437.669	100—

1895—1899-ig.

1897	%	1898	%	1899	%
koronákban					
1,725.850	1·21	2,482.222	2·84	3,922.038	4·96
.	.	.	.	.	.
2,197.138	1·54	4,852.375	5·52	4,260.853	5·39
.	.	.	.	.	.
37,217.507	26·01	28,418.887	32·32	27,379.722	34·59
1,280.198	0·89	1,752.165	1·99	1,719.617	2·17
100,641.905	70·35	50,404.247	57·33	41,856.428	52·89
143,062.598	100—	87,909.896	100—	79,138.658	100—

1900—1904-ig.

1902	%	1903	%	1904	%
koronákban					
2,045.633	2·74	545.400	0·82	220.000	0·19
.	.	.	.	.	.
551.574	0·74	73.702	0·11	654.000	0·56
.	.	.	.	.	.
25,310.769	33·98	23,639.432	35·41	53,229.591	45·80
3,416.980	4·59	2,496.348	3·75	1,500.064	1·29
43,172.096	57·95	39,994.333	59·91	60,626.821	52·16
74,497.052	100—	66,749.215	100—	116,230.476	100—

Összes kiadás

Sorszám	A csoport neve	1895	%	1896	%
		koronákban			
1	Általános kormányzati kiadások	17,258.416	1·67	19,403.085	1·91
2	Közösügyi kiadások	65,323.624	6·33	68,068.710	6·71
3	Honvédelmi kiadások	37,629.009	3·65	35,168.472	3·49
4	Államadósságok és adósságok természetével bíró egyéb terhek	311,629.475	30·20	296.508.488	29·22
5	Tágabb értelemben vett beligazgatási, közgazdasági és kulturális kiadások	150.196.741	14·55	161,698.116	15·93
6	Pénzügyi kiadások	105,177.368	10·20	105,586.002	10·40
7	Üzemi kiadások	344,638.579	33·40	328,165.850	32·34
	Összesen	1.031,853.212	100—	1.014,598.723	100—

Összes kiadás

Sorszám	A csoport neve	1900	%	1901	%
		koronákban			
1	Általános kormányzati kiadások	18,948.389	1·76	18,631.796	1·70
2	Közösügyi kiadások	68,970.517	6·41	91,723.256	8·35
3	Honvédelmi kiadások	38,554.168	3·58	39,885.990	3·63
4	Államadósságok és adósságok természetével bíró egyéb terhek	300,016.536	27·88	301,826.081	27·49
5	Tágabb értelemben vett beligazgatási, közgazdasági és kulturális kiadások	202,606.654	18·83	211,494.951	19·26
6	Pénzügyi kiadások	115,171.136	10·70	118,827.747	10·82
7	Üzemi kiadások	331,864.824	30·84	315,636.486	28·75
	Összesen	1.076,132.224	100—	1.098,026.307	100—

*) Az 1903. évben a kiadások nagymérvű emelkedését az 1902. évi V. t.-cz. folytán végrehajtott konverzionális művelet eredményeinek megfelelő átmeneti bevétellel ellensúlyozott végleges elszámolása idézte elő. Helyes összehasonlítási alap nyerése czéljából ki kell hasítanunk az államadósságok és adósságok természetével bíró egyéb terhek kiadásai közül a konverzionális művelet végrehajtása folytán keletkezett 1.042,375.670 Kt, mely esetben az 1903. évi kiadások az alábbiak szerint alakulnak :

1895—1899-ig.

1897	%	1898	%	1899	%
koronákban					
18,459.892	1·69	18,927.699	1·83	20,859.493	2·01
67,397.864	6·15	65,941.158	6·38	70,299.348	6·80
37,413.762	3·41	40,519.706	3·92	38,782.713	3·75
297,225.511	27·14	294,477.446	28·49	296,412.084	28·67
178,208.906	16·27	178,820.716	17·30	190,676.141	18·44
111,242.241	10·16	106,665.219	10·32	110,289.309	10·67
385,248.306	35·18	328,217.490	31·76	306,544.211	29·66
1.095,196.482	100—	1.033,569.434	100—	1.033,863.299	100—

1900—1904-ig.

1902	%	1903	% *)	1904	%
koronákban					
18,918.741	1·67	18,009.431	0·82	19,147.493	1·61
95,507.334	8·44	92,632.788	4·25	90,203.508	7·59
42,664.101	3·77	42,190.248	1·94	40,454.946	3·39
308,626.930	27·27	1.357,813.992	62·33	302,167.973	25·39
229,141.621	19·62	219,660.211	10·09	260,976.757	21·93
120,380.898	10·64	130,225.134	5·98	124,853.150	10·49
323,640.802	28·59	317,927.303	14·59	352,280.794	29·60
1.131.880.427	100—	2.178,459.107	100—	1.190,084.621	100—

Általános kormányzati kiadás	18,009.431 K	1·58%
Közösügyi kiadások	92,632.788 „	8·17%
Honvédelmi kiadások	42,190.248 „	3·71%
Államadósságok stb.	315,438.522 „	27·76%
Tágabb értelemben vett beligazg. stb.	219,660.211 „	19·34%
Pénzügyi kiadások	130,225.134 „	11·46%
Üzemi kiadások	317,927.303 „	27·98%
Összesen	1.136,083.637 K	100—%

**Az állami zárszámadások szerint közigazgatásilag utalványozott, illetve előirt kiadások és bevételek mérlege
az 1895 – 1903. években.**

	1895-ben	1896-ban	1897-ben	1898-ban	1899-ben	1900-ban	1901-ben	1902-ben	1903-ban
	korona								
Rendes kiadások . .	853,077.426	891,989.867	911,259.579	905,519.939	917,569.464	956,436.391	981,936.241	999,216.232	1.013,911.440
Rendkívüli kiadások:									
Átmeneti kiadások	102,433.924	42,884.441	41,062.706	50,891.690	37,155.177	62,919.739	47,652.396	58,371.423	1.097,798.453
Beruházások . . .	76,341.862	80,352.414	143,062.597	87,909.897	79,138.658	63,437.126	68,437.669	74,497.052	66,749.214
Összesen	1.031,853.212	1.015,226.722	1,095,384.882	1.044,321.526	1.033,863.299	1.082,793.256	1.098,026.306	1.132,084.707	2.178,459.107
Rendes bevételek . .	971,809.845	1.019,147.844	1.035,645.349	1.034,416.822	1.043,111.344	1.055,090.057	1.062,844.811	1.077,810.417	1.095,553.748
Rendkívüli bevételek	112,499.168	25,353.024	101,774.857	35,423.935	22,676.145	157,437.824	15,569.130	26,951.665	1.117,754.655
Összesen	1.084,309.013	1.044,500.868	1.137,420.206	1.069,840.757	1.065,787.489	1.212,527.881	1.078,413.941	1.104,762.082	2.213,308.403
Összes kiadás	1.031,853.212	1.015,226.722	1.095,384.882	1.044,321.526	1.033,863.299	1.082,793.256	1.098,026.306	1.132,084.707	2.178,459.107
Összes bevétel	1.084,309.013	1.044,500.868	1.137,420.206	1.069,840.757	1.065,787.489	1.212,527.881	1.078,413.941	1.104,762.082	2.213,308.403
Fölösleg — Hiány	52,455.801	29,274.146	42,035.324	25,519.231	31,924.190	129,734.625	19,612.365	27,322.625	34,849.296

Az állami zárszámadások szerint pénztárilag foganatosított kiadások és bevételek mérlege az 1895—1903. években.

	Tényleges kiadások és bevételek								
	1895-ben	1896-ban	1897-ben	1898-ban	1899-ben	1900-ban	1901-ben	1902-ben	1903-ban
	korona								
Rendes kiadások . .	858,185.266	891,933.717	910,983.391	904,739.525	909,771.916	957,470.695	982,918.182	981,409.374	1.034,027.368
Rendkívüli kiadások:									
Átmeneti kiadások	88,633.196	45,429.915	45,240.932	55,306.113	39,557.948	62,019.078	48,215.914	57,578.169	1.079,345.692
Beruházások . . .	62,207.960	94,522.871	140,038.479	88,837.670	77,805.529	64,031.671	70,698.665	71,708.405	65,275.354
Összesen	1.009,026.422	1.031,886.503	1.096,262.803	1.048,883.308	1.027,135.393	1.083,521.444	1.101,832.761	1.110,695.948	2.178,648.414
Rendes bevételek . .	954,815.405	1.001,027.429	1.022,163.612	1.018,369.724	1.007,048.946	1.042,023.499	1.038,661.594	1.063,617.489	1.026,542.665
Rendkívüli bevételek	107,403.959	35,878.660	91,764.238	34,625.874	22,613.887	155,013.022	12,798.631	22,352.390	1.114,246.557
Összesen	1.062,219.364	1.036,906.089	1.113,927.910	1.052,995.598	1.029,662.833	1.197,036.521	1.051,460.225	1.085,969.879	2.140,789.222
Összes kiadás . . .	1.009,026.422	1.031,886.503	1.096,262.803	1.048,883.308	1.027,135.393	1.083,521.444	1.101,832.761	1.110,695.948	2.178,648.414
Összes bevétel . . .	1.062,219.364	1.036.906.089	1.113,927.910	1.052,995.598	1.029,662.833	1.197,036.521	1.051,460.225	1.085,969.879	2.140,789.222
Fölösleg — Hiány	53,192.942	5,019.586	17,665.107	4,112.290	2,527.440	113,515.077	50,372.536	24,726.069	37,859.192

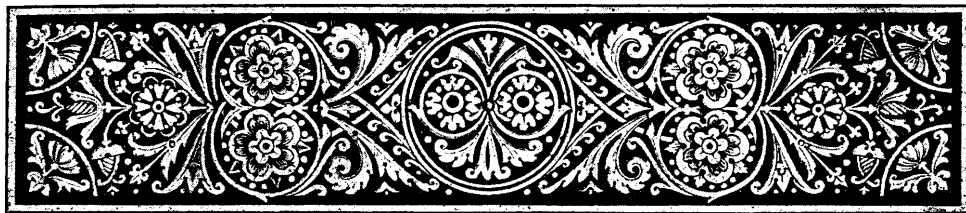
Vagyon mérleg

	1895.	1896.	1897.
	korona		
A. Cselekvő vagyon.			
Ingtalanokban	3.135,951.038	3.203,868.140	3.356,063.393
Hasznos jogokban	.	.	.
Termesztmények, szerek, anyagok	322,853.961	331,173.798	341,224.451
Készpénzben	262,788.236	234,972.024	249,573.308
Értékpapirokban	84,889.833	111,048.333	107,447.133
Állami követelésekben, u. m.:			
a) értékpapirokban	8,489.405	8,754.405	8,397.605
b) készpénzben	1.114,053.434	1.157,390.102	1.151,530.659
Cselekvő hátralékokban	758,689.844	846,320.928	866,310.075
Összes cselekvő vagyon	5.687,715.751	5.893,527.730	6.080,546.624
B. Teher.			
Államadósságokban	4.334,996.078	4.355,370.650	4.425,973.767
Államtartozások értékpapirokban	22,826.233	34,400.305	29,782.805
Terhelő hátralékokban	429,821.410	489,570.648	500,134.099
Összes teher	4.787,643.721	4.879,341.603	4.955,890.671
C. Tényleges vagyon	900,072.030	1.014,186.127	1.124,655.953
Az 1903. évi zárszámadásban a cselekvő hátralék			
következőkép oszlik meg:			
a) készpénz	1.117,019.616 K,		
b) értékpapir	1,352.505 "		
Összesen	1.118,372.121 K,		
terhelő hátralék:			
a) készpénz	519,184.646 K,		
b) értékpapir	85,133.716 "		
Összesen	604,318.362 K.		

1895—1903. évekre.

1898.	1899.	1900.	1901.	1902.	1903.
korona					
3.440,099.296	3.529,932.017	3.667,999.020	3.735,217.488	3.794,115.212	3.980,093.836
.	.	288.488	288.488	335.765	443,700.317
355,370.315	364,911.825	357,640.224	366,939.817	381,358.068	393,823.849
226,084.040	249,239.957	237,568.498	157,068.049	154,765.530	154,800.008
108,093.033	108,681.172	109,171.015	102.075.430	104,142.593	176,223.734
10,046.005	8,321.205	8,294.005	8,299.805	8,329.201	} 677,970.800
1.100,614.140	1.095,156.253	1.106,883.920	1.120,354.732	1.121,944.314	
880,525.825	932,014.750	1.115,051.816	1.105,614.145	1.093,958.191	1.118,372.121
6.120,832.654	6.288,257.179	6.602,896.986	6.595,857.954	6.658,948.874	6.944,984.665
4.426,021.353	4.429,403.159	4.627,828.369	4.614.441.866	4.611,494.098	4.667,977.309
25,468.133	23,252.272	23,263.015	17,474.530	17,424.293	.
438,185.569	497,793.987	535,232.230	487,264.348	515,879.221	604,318.362
4.889,675.055	4.950,449.418	5.186,323.614	5.119,180.684	5.144,797.612	5.272,295.671
1.231,157.599	1.337,807.761	1.416,573.372	1.476,677.270	1.514,151.262	1.672,688.994

II. czim. Pénztári ügy.

Az állami kiadások és bevételek eszközlésével és az ezzel kapcsolatos elszámolással, valamint az állami vagyon további kezelésével a különböző állami pénztárak vannak megbizva. E pénztáraknak szervezete, működési köre és szolgálata az állami számvitelről szóló 1897. évi XX. t.-cz. életbe lépte előtti időben, a pénzügyi közigazgatás fejlődésével kapcsolatosan esetről-esetre az e tekintetben mutatkozott szükségletnek megfelelőleg állapotított meg.

A fontosabb és jelentősebb ily nemű intézkedésekre szorítkozva felemlítjük itt a m. kir. központi állampénztár és a m. kir. államadóssági pénztár szolgálatára vonatkozó pénztári utasítások és szabályrendeleteknek 1873. évben közzétett gyűjteményét, továbbá az 1884. évi január hó 1-ével felállított budapesti (IX. kerületi) állampénztár részére kiadott külön utasítást, végül a m. kir. adóhivatalok szolgálatára vonatkozó utasítások és szabályrendeletek 11 füzetből álló s utoljára 1893. évben újabb kiadásban közzétett gyűjteményét, mely az állami pénztárak hivatásszerű eljárására vonatkozó s legnagyobb részben jelenleg is érvényben levő részletes szabályokat tartalmazza.

Törvényeinkben az állami pénztárak ügyére vonatkozó külön határozatokkal a legújabb időkig nem találkozunk, első törvényhozási intézkedés e tekintetben az állami számvitelről szóló 1897. évi XX. t.-cz., melynek „A pénztárak és anyagkezelő hivatalok szolgálata“ czimű II. fejezete részletesen foglalkozik az állami pénztárak és anyagkezelő hivatalok szervezetére és szolgálati viszonyaira, valamint azok hivatására vonatkozó elvekkel.

Ezek az elvek részletesebben fel vannak dolgozva abban az utasításban, melyet a m. kir. ministertanács a pénzügyministeriumban

folytatott bizottsági tárgyalások után a m. kir. állami számvevőszék elnökének egyetértésével az 1897. évi XX. t.-cz. végrehajtása tárgyában kiadott. Ennek az utasításnak IV. része tárgyalja a pénztárak és anyagkezelő hivatalok szolgálatát s 220. §-ában kötelezővé teszi, hogy az ez idő szerint érvényben lévő pénz- és anyagkezelési utasítások az 1897. évi XX. t.-czikkben, illetve annak végrehajtási utasításában foglalt elvek szem előtt tartása mellett revízió alá vétessenek.

Ez alapon megindítottak a pénzügyministerium részéről a tárgyalások arra nézve, hogy első sorban a m. kir. központi állampénztár részére 1873. évben kiadott utasítás teljesen átdolgoztassék. Ezt megelőzőleg pedig az állami számvevőszékkel egyetértőleg megtétettek az intézkedések az iránt, hogy az állami pénztáraknál tartandó vizsgálatokra (rovancsolásokra) vonatkozó utasítás is a változott viszonyok figyelembe vételével újabb összeállításban közzététessék.

Ugy a központi állampénztári utasítás átdolgozása, mint a rovancsolási utasítás egybeállítása a tárgy nagy terjedelménél és szövevényesebb voltánál fogva hosszabb időt és nagy körültekintést igényelvén, az erre vonatkozó tárgyalások ez ideig még befejezhetők nem voltak.

A tíz évi időszakban több oly törvény alkottatott, melynek végrehajtása az állami pénztárak hivatásszerű szolgálatát is érinti, s elodázhatalanná tette, hogy a pénztári utasítások — még azoknak általános revízióját megelőzőleg is — a változott viszonyoknak megfelelőleg módosíttassanak, illetve kiegészíttessenek.

Legfontosabbak e törvények közül a koronaértékben való közkötelező számítás behozataláról, az általános érmeforgalom rendezéséről és a koronaértéknek a jogviszonyokra való alkalmazásáról szóló 1899. évi XXXVI. t.-cz., mely 1900. évi január hó 1-jétől kezdve az ausztriai érték helyébe a koronaértéket léptette, továbbá a vármegyék pénztári és számvevőségi teendőinek ellátásáról szóló 1902. évi III. és bizonyos mérvben a közigazgatási eljárás egyszerűsítéséről szóló 1901. évi XX. t.-cz.

A pénztári szolgálat szempontjából az 1899. évi XXXVI. t.-czikknek főleg I. fejezete bír fontossággal, melyben a koronaértékben való közkötelező számítás behozatalára vonatkozó határozatok foglaltatnak s melyben kimondatik, hogy 1900. évi január hó 1-jétől kezdve az összes állami kiadások és bevételek a koronaértékben állapítandók

meg, s az összes állami pénztárak és hivatalok számadásai ebben az értékben vezetendők.

Hogy e törvénynek ide vonatkozó határozatai pontosan és főleg az átmeneti időszakban a pénztári szolgálat lehető megzavarása nélkül végrehajtsanak, szükségessé vált az állami pénztárakat és adóhivatalokat megfelelő oly utasítással ellátni, amelyben, ugy az átmeneti időszakban, mint a jövőben követendő eljárás részletesen szabályoztatik. Ez az 1899. évi 89.435. számú s a „Pénzügyi Közlöny“ 1899. évi 31. számában közzétett általános utasítással meg is történt, amely utasításnak életbeléptetésével egyidejűleg az adóhivatalok számára 1893. évben kiadott utasítás II. füzetének I. függeléke hatályon kívül helyeztetett.

A valutaszabályozás terén az utóbbi években foganatosított intézkedésekkel kapcsolatban ugy valutapolitikai tekintetek, valamint az adminisztráció és az állami pénztárak és adóhivatalok pénzkezelési szolgálata körüli teendők egyszerűsítésének érdekei megkövetelték, hogy a készpénzfizetések és a készpénzküldözgetések lehetőleg korlátoztassanak azáltal, hogy a fizetést helyettesítő átutalások rendszere minél szélesebb körben alkalmaztassék.

E célzt szem előtt tartva, megtétettek a szükséges intézkedések az iránt, hogy a m. kir. állampénztárak és egyes adóhivatalok az Osztrák-magyar bank giróforgalmába lépjenek és létesítették a jelen mű „pénzrendszer és jegybankügy“ czime alatt is említett azok a megállapodások, melyek szerint a pénzváltási szolgálat az Osztrák-magyar bankra átruháztatott.

Az Osztrák-magyar bank giróforgalmába először a m. kir. központi állampénztár lépett be; mely alkalommal a giróforgalomban lebonyolítandó műveleteknél követendő eljárás és az elszámolás tárgyában a központi állampénztár részére 1899. évi április hó 18-án 1.052/P. M. szám alatt külön utasítás bocsáttatott ki.

Az 1901. év július havában léptek be a budapesti és zágrábi állampénztárak, továbbá azok a kir. adóhivatalok, melyek székhelyén az Osztrák-magyar banknak fiókjintézete van. A pénzügyministerium az 1901. évi „Pénzügyi Közlöny“ 17. számában közzétett 1901. évi 2.018/P., M. számú utasítással szabályozta az erre vonatkozó eljárást.

A most ismertetett intézkedések folytán a királyi állampénztárak és adóhivatalok pénztári szolgálatába is bevezetést nyert a cheque,

a fizetések e legalkalmasabb közvetítője, melynek valódi pénzhelyettesítő ereje épen a giróforgalomban érvényesül leginkább.

Az állami pénztárak és adóhivataloknál a giróforgalomban szerepelt: 1901 július 1-től 1902 június 30-áig kiadásként: 512,081.693 K 11 f; bevételként: 495,109.055 K 16 f; 1902 július 1-től 1903 június 30-ig kiadásként: 555,979.533 K 67 f, bevételként pedig: 547,101.400 K 66 f.

Legnagyobb jelentőséget nyer a pénzforgalomnak a giróforgalom útján való lebonyolítása a m. kir. központi állampénztárnál, mely mint az állami kiadások és bevételeknek utolsó fokon való kezelője, továbbá mint államadóssági pénztár is leginkább jut abba a helyzetbe, hogy nagy összegű kiadásokat és bevételeket teljesítsen.

A m. kir. központi állampénztár giróforgalmának alakulására nézve az alábbi kimutatás nyújt tájékozást:

Év	A girószámla terhére felvett összeg		A girószámlára befizetett összeg	
	K	f	K	f
1899. évben	67,835.030	99	68,236.749	76
1900. „	151,778.502	08	162,328.262	80
1901. „	248,433.603	47	286,362.958	37
1902. „	321,443.326	23	302,593.441	39
1903. „	340,486.196	39	317,836.383	79
1904. év október 14-ig . . .	211,892.186	22	264,937.230	40
Összesen	1.341,868.845	38	1.402,295.026	51
Egyenleg 1904 október 14-én	60,426.181	13		

S noha a forgalom összegeit feltüntető e nagy számok önmagukban még nem nyújtanak biztos alapot az átutalási szervezet előnyeinek és működési mértékének megítélésére, mert ez csak az összforgalom szétbontott elemeiben, a be- és kifizetett összegek tétel-számában található fel, mindazonáltal tanuságot szolgáltatnak arról, hogy a reform bevált és nagy megtakarításra vezetett munkaerőben, időben és a készpénzforgalom eszközeiben egyaránt.

Az adóhivatali pénzkezeléssel járó teendők csökkentésére vezetett az adóhivatalok ügkörét érintő az a másik jelentős újítás is, mely

abból állott, hogy az állami pénztárak és a váltópénztári teendőkkel megbizott kir. adóhivatalok által ellátott egész pénzváltási szolgálat 1901. évi szeptember hó 1-jétől kezdve az Osztrák-magyar bankra ruháztatott. E naptól kezdve a pénzváltási szolgálatot a nevezett bank teljesíti az állam számlájára, minek következtében az addig váltópénztárakként működött adóhivatalok felszabadultak az öt- és egykoronásoknak, valamint a nickel- és bronz-érméknek más törvényes fizetési eszközre való átváltásával, nemkülönb a forgalom és kopás folytán sulyban vagy felismerhető voltukban szenvedett érméknek beváltásával járó teendők alól.

A pénzváltási szolgálatnak az Osztrák-magyar bankra történt átruházása különben az 1899. évi XXXVII. t.-cikkkel törvénybe iktatott bankszabályok 55. cikkében foglalt határozmányoknak folyományát képezi s főleg a pénzforgalom szabályozhatása és a váltási szolgálatnak pontos és minél csekélyebb költséggel való elláthatása érdekében történt. Az e tekintetben követendő eljárást a pénzügyministerium az 1901. évi „Pénzügyi Közlöny“ 20. számában közzétett 1901. évi 2.439/P. M. számú utasítással szabályozta, melynek értelmében az Osztrák-magyar bank a váltási szolgálatot budapesti főintézeténél, továbbá a debreczeni, nagyszombati, pozsonyi, szegedi, fiumei, eszéki, győri, kassai, kolozsvári, temesvári és zágrábi főintézeteinél kötelezően teljesíti; ezenkívül az aradi, besztercebányai, brassói, kaposvári, kecskeméti, máramaros-szigeti, marosvásárhelyi, miskolci, nagybecskereki, nagykanizsai, nagyváradi, nyitrai, pécsi, soproni, szabadkai, szatmári, szolnoki, szombathelyi, újvidéki és varasdi fiókintézeteit is megbizta a pénzváltási teendőkkel.

A bank most említett intézeteinek székhelyén kívül levő állami pénztáraknak adott az a felhatalmazás azonban, mely szerint minden pénztár — figyelemmel meglevő készletére és saját szükségletére — váltásokat eszközölhet, továbbra is érvényben maradt.

A vármegyék pénztári és számvevőségi teendőinek ellátásáról szóló 1902. évi III. t.-cz. újabb nagyfontosságú munkakört hárított a kir. adóhivatalokra, a mennyiben a most említett törvény a vármegyeyi pénztárakat megszüntette s azok teendőit — a gyámpénztári teendőkkel együtt — a kir. adóhivatalokra ruházta.

A vármegyeyi pénztárak megszüntetése következtében a vármegyék tulajdonát képező, valamint a kezelésükre és felügyeletükre bizott alapokat és alapítványokat megillető, nemkülönb a vármegyeyi pénz-

tárakban levő pénzeket és pénzürtékeket az 1903. évi január hónap 1-én a kir. adóhivatalok vették át és azóta ezek a hivatalok vannak hivatva az átvett vagyron őrizetére s az ezzel járó bevételek kezelésére és kiadások teljesítésére. S habár tagadhatatlan, hogy a vármegyék pénztári ügyvitelének állami kezelésbe való átvétele körül, — miként az minden gyökeres rendszerváltozásnál természetesen elő szokott fordulni, — kezdetben, az átmeneti idő alatt, elég nehézség merült fel, azért az 1902 : III. t.-cikk életbelépte óta lefolyt két év, tehát aránylag rövid idő alatt bebizonyult, hogy ez a nagyjelentőségű közigazgatási reform bevált. A lényegében ugyanazt a hivatást teljesítő, de az 1903. évig elkülönítve működött háromféle pénztárnak, t. i. az adóhivatalnak, a vármegyei és a gyámpénztárnak egyesítése lehetővé tette egyfelől, hogy a nagy közönség, mely e pénztáraknak a mindennapi élethez kapcsolódó számos viszonylatából kifolyólag, gyakran kénytelen ezeket a pénztárakat felkeresni, most már együtt találva azokat, ügyeit könnyebben és időkiméléssel intézheti el, másrészt pedig, hogy az egyesített hivataloknál a helyes munkamegosztás érvényesül, minek következtében az alkalmazott tisztviselők munkajereje a közszolgálat érdekében előnyösebben kihasználható.

Az 1902. évi III. t.-cz. végrehajtása tárgyában a pénzügyminis-
terium a belügyminis-
teriummal egyetértőleg a „Pénzügyi Közlöny“
1902. évi 27. számában közzétett 3.124/P. M. számú rendelettel
intézkedett a vármegyei központi és gyámpénztáraknak állami kezelésbe
való átadása és átvétele iránt, míg a Pénzügyi Közlöny 29. számában
3.600/P. M. sz. alatt közzététett az az utasítás, mely a vármegyei
pénztári teendőket a kir. állampénztárak (adóhivatalok) által való
ellátását és a vármegyei gyámpénztáraknak kezelését és az árvapénzek
gyümölcsöztetését részletesen szabályozza.

A közigazgatási eljárás egyszerűsítéséről szóló 1901. évi XX. t.-cz.
36. §-ában foglalt az a rendelkezés, mely szerint a közigazgatási
hatóságok a közpénzeket rendszerint postatakarékpénztári uton a
cheque- és clearing-forgalom igénybe vételével továbbítják, a kir.
állampénztárak szolgálatát is érintette. E törvényes határozatok végre-
hajtása folyamán első helyen említendők azok az intézkedések, melyek
a közigazgatási hatóságok által hozott kihágási-
ítéletek alapján a
kincstárt illető és az idézett törvénycikk 23. §-a értelmében a
pénzügyminis-
terium kezelése alá tartozó büntetéspénzeknek befizetése
és kezelése tárgyában tétettek.

Az erre vonatkozó szabályzatot a pénzügyministeriummal egyetértőleg a belügyministerium 1903. évi december hó 19-én 127.000. szám alatt adta ki s annak folyamányaként a m. kir. központi állampénztár, mint a kihágási büntetéspénzek kezelője, a m. kir. postatakarékpénztár cheque- és clearing-forgalmába belépett.

A központi állampénztár mint számlatulajdonos teendőire és a számlája javára befolyó büntetéspénzeknek további kezelésére és hovaforditására nézve a megfelelő utasítások az 1903. évi december hó 26-án kelt 104.297. számú pénzügyministeri rendeletheben foglaltatnak.

A közigazgatás egyszerűsítéséről szóló törvény folytatólagos végrehajtásaként a m. kir. belügyminister a járási pénzkezelésre vonatkozó eddigi eljárást megváltoztatta s a pénzügyministeriummal egyetértőleg 1904. évi augusztus hó 6-án kelt 79.000/B. M. számú rendeletével kibocsátotta a járási pénzkezelésről szóló újabb szabályzatot, melynek értelmében a főszolgabírákhoz továbbítás vagy rendeltetési helyükre való juttatás végett beérkező, ugynevezett átmeneti pénzek kezelése szintén a m. kir. postatakarékpénztár utján történik.

Ez a rendelkezés, továbbá az a törekvés, hogy a községi előjáróságok a vármegyei alapokat és pénztárt illető pénzeket, a főszolgabíró közvetítésének mellözésével egyenesen a vármegye székhelyén levő m. kir. állami pénztárba (adóhivatalba), mint vármegyei pénztárba küldhessék, szükségessé tették, hogy a vármegyék székhelyén levő m. kir. állami pénztárak (adóhivatalok), mint vármegyei pénztárak, a m. kir. postatakarékpénztár cheque- és clearing-forgalmába belépjenek.

Intézkedés történt tehát az iránt, hogy nevezett állampénztárak (kir. adóhivatalok) a cheque- és clearing-forgalomba 1904. évi október hó 1-től kezdve belépjenek s az e tárgyban a „Pénzügyi Közlöny“ 1904. évi 24. számában közzétett 1904. évi 80.406. számú rendelethez a kir. állampénztáraknak (kir. adóhivataloknak) az említett pénzek kezelésével, átutalásával, kifizetésével és elszámolásával járó teendői részletesen szabályoztatnak.

Végül még felemlítjük a pénztári szolgálat terén a legutóbbi időben kezdeményezett azt az ujitást is, mely szerint az állami pénztáraknál (kir. adóhivataloknál) folyósított állandó illetmények az illető jogosultaknak a posta igénybe vételével fiztessenek ki.

Első intézkedés e tekintetben az 1904. évi Pénzügyi Közlöny 34. számában közzétett 111.316/904. számú pénzügyministeri rendelet, mely felhatalmazza az állami pénztárakat (kir. adóhivatalokat), hogy az 1848/49-iki honvédeknek és azok özvegyeinek engedélyezett nyugilletményeket, az illető községi jegyzők közbenjárása mellett postautalvány útján elküldhessék. Ezen kívül tárgyalások folynak az iránt is, hogy az állami iskolai tanítók részére, kik a kifizető állami pénztártól távol eső állomáshelyen vannak alkalmazva, az állandó illetmények jövőben szintén a posta közvetítésével fiztessenek ki.

III. czim. Számvitel.

A hazánkban jelenleg fennálló számviteli rendszer fejleménye azoknak az intézkedéseknek, melyeket az ausztriai kormány e téren időnkint tett. Számviteli rendszerünk tehát egész 1867. évig azonos az osztrák számvitelével.

Ez a számviteli rendszer a 67-iki államjogi átalakulások folytán formájában nagy módosításokon ment át. Az államháztartás ugyanis magyar, osztrák és közös háztartássá alakulván át, a számvitelnek e szerint módosulnia kellett.

A magyar állam háztartásának és számvitelének alapja és biztosítékai az 1848. évi törvényalkotásokban, nevezetesen az 1848. évi III. t.-cz. 37. §-ában, valamint az ugyanezen évi IV. t.-cz. 6. §-ában foglalt rendelkezésekben vannak lefektetve.

A közbejött események azonban a szerves fejlődést annyira megakasztották, hogy az 1848—1867-ig lefolyt idő alatt számvitelünk tovább fejlesztésére törvényhozásilag mi sem történhetett. Az alkotmányos élet visszaállításával az 1867. évi X. törvényzikk az első, mely e tekintetben intézkedéseket tartalmaz.

Az ezen törvényekben megjelölt irányban haladva a kormány előbb rendeleti uton intézkedik.

Az 1868. év kezdetével rendszeresített számvevőségi szolgálatra vonatkozó általános szabályokat azok az utasítások foglalják magukban, melyek az 1867. évi december 3-án Ő Felsége által jóváhagyott szervezési javaslat alapján készülve, ugyanazon hó 23-án 4574. szám alatt kiadattak, az 1868 október 2-án pedig az akkori pénzügyminister által az országgyűlésnek is bemutatattak.

Ezen utasítás értelmében a pénzügyekre vonatkozó összes számvetel Budán a pénzügyministeriumban illetőleg ennek számvevőségénél összpontosult.

Az 1868 augusztus 1-étől kezdve a pénzügyigazgatóságok szervezete életbelépven, az egyenesadók, fogyasztási adók, dohányeladás, bélyeg- és jogilletékek, díjak, ut-, és hidvám, határvám, továbbá a pénzügyigazgatóságok, adóhivatalok, pénzügyőrségi költségek, valamint az ezen ágakra vonatkozó nyugdíjak számvitele, a felállított 14 pénzügyigazgatóság mellé rendelt számvevő osztályokra bízott, melyek közvetlenül a pénzügyministerium „állami főkönyvelési osztályá“-nak számoltak.

E számvevő osztályok hivatását, és hatáskörét az 1868 július 14-én 1120/P. M. szám alatt kiadott utasítás szabályozta.

A magyar állam számviteli közegeinek rendezése tárgyában kibocsátott rendeletet Ő Felsége azzal a meghagyással erősítette meg, miként elvárja, hogy a pénzügyministeriumhoz létesítendő főkönyvelési osztály helyett egy külön önálló, vagy esetleg csak a miniszterelnökségnek közvetlenül alárendelendő felsőbb számviteli ellenőrző hatóság felállítása és szervezése iránt részletes javaslat terjesztessék elő.

Ez irányban a munkálatok a pénzügyministeriumban befejeztetvén, az országgyűlés elé terjesztett törvényjavaslatból az állami számvevőszék fölállításáról s hatásköréről szóló 1870. évi XVIII. törvényczikk jött létre.

Ez a törvény az állami számvitelt még nem rendezi ugyan, de az állam bevételeinek és kiadásainak, az államvagyonnak, az államadósság kezelésének s általában az állam számvitelének ellenőrzésére felállított állami számvevőszéknek oly jogokat és kötelességeket szab, melyek az állami gazdaságot egészben és részleteiben felölelő számviteli működést tételnek fel.

Számvitelünk rendezésére azonban a törvényhozás már ekkor is gondolt, a mennyiben az említett törvényczikk 27. §-ában az állami számvevőszék kötelességévé teszi azt, hogy a működésének megkezdésétől fogva, legkésőbb két év alatt, a ministertanács, illetőleg miniszterelnök útján törvényjavaslatot terjesztszen az országgyűlés elé saját ügykezelésének, az állam összes számviteli rendszerének és az államadósság ellenőrzésének szabályozásáról.

Az állami számvevőszék, a törvény ezen rendelkezésének a megszabott határidőn belül eleget is tett. De a kormány és közte erre

vonatkozólag felmerült tárgyalások oly méreteket öltöttek és oly irányt vettek, hogy az egész állami számvitel rendszerének szabályozása helyett csak „az állami számvevőszék belső szervezetéről, ügykezeléséről és az állami adósságok ellenőrzésére vonatkozó hatásköréről“ szóló 1880. évi LXVI. törvénycikk volt megalkotható.

Az ezután kellőképpen előkészített talajon és anyagból szerkesztette, illetve dolgozta át újból az 1893. évi XXX. törvénycikkben új állásokkal megerősödött állami számvevőszék, a több mint 12 év előtt a miniszterelnökhöz beterveztett számviteli törvényjavaslatot.

A pénzügyminiszter a javaslatot az 1896. év folyamán tárgyalatván, a felmerült észrevételek, megbízottja és az állami számvevőszék bizottsága által megvitattattak.

E tárgyalások során, valamint a ministertanács kívánságaihoz képest módosított törvényjavaslat 1897. évi április hó 2-án a törvényhozás elé terjesztetvén, — az országos törvénytárba, mint az állami számvitelről szóló 1897. évi XX. törvénycikk beiktatott.

E törvény régen érzett hiányt pótolta s végét vetette azoknak a gyakori nézeteltéréseknek, a melyek az utalványozások, elszámolások, hiteltullépések vagy előirányzat nélküli kiadások kérdései körül fenforogtak.

Megalkotásával az állami számvitel egyöntetű szabályozást nyert s teljességbe ment a képviselőháznak ez iránt táplált régi és jogos óhaja, amennyiben a szóban forgó törvény úgy a kor követelményeinek, mint az egységes állami számvitel igényeinek minden tekintetben megfelelően rendezte számvitelünket.

Szentesítést nyertek ebben a századok folyamán át leszűrődött, az alkotmányos kormányzat követelményeivel összhangba hozott, addig elszórva levő, törvényerővel nem bírt és csupán a szokás jogán érvényesített államszámviteli alapelvek és szabályok.

Magában foglalja ugyanis e törvény a számvitel és ellenőrzés körül az 1866. év óta életbeléptetett s alkotmányunk követelményeihez képest módosított reformokat s azóta részben a kormány, részben az állami számvevőszék kezdeményezésére számvitelünkben történt lényeges javításokat, valamint ezek mellett és főleg az országgyűlés által az évi zárszámadások tárgyalásakor vagy más alkalommal hozott megfelelő határozatokat.

Kimerítően intézkedik a felől; hogy a költségvetési előirányzat mi módon, ki által, mely időben adassék be, a költségvetési törvényben

előirt és megállapított összegek mi módon és hogyan számoltas-
 sanak el. Intézkedik tüzetesen az ellenőrzésről, a számvitelről és a
 zárszámadásokra vonatkozólag, intézkedik továbbá az államadósságok
 helyes kezeléséről, az államszámvittel foglalkozó tisztviselők jogairól,
 kötelezettségeiről, felelősségéről és felelősségre vonása felől. A szám-
 adási perrendtartásra vonatkozó részében pedig szabályozza a szám-
 adások elintézésének módját.

Előnye a törvénynek az, hogy csak annyit foglal magában, a
 mennyinek törvénybe iktatása a fennálló viszonyok között nélkülöz-
 hetetlenül szükséges. Az által, hogy sok részletnek utasítások, különös
 rendeletek által leendő szabályozását köteleességül jelöli ki s e
 munkában a ministerium és a számvetők elnökének egyetértő
 közreműködését kívánja meg, a számviteli rendszer belső helyes
 fejlődésének adja zálogát. Azzal, hogy intézkedései alól aránylag
 kevés kivételt alkot s rendelkezései között kevés a föltételes,
 ereje nyer.

E törvény az állami számvitelnek előzőleg törvényhozásilag még
 meg nem állapított egész rendszerét 5 fejezetben és 144. §-ban
 öleli fel.

Keretéből, az állami költségvetés, mint az egész elszámolásnak
 alapja ki nem maradhatván, abban nevezetesen az első fejezetben
 fölvetettek azok a tételes határozmányok, melyek nélkül sem a szám-
 vitelt, sem az érdemleges ellenőrzés gyakorlatát törvényes és biztos
 alapra fektetni nem lehetne.

A második fejezet a pénztárak és anyagkezelő hivatalokról, a
 harmadik a számvetők szolgálatáról, a negyedik az állami
 adósságok kezeléséről, az ötödik a számadási perrendtartásról ren-
 delkezik. Ezekhez a három utolsó szakaszban a zárhatározatok
 csatlakoznak.

Az első és második fejezetben foglalt rendelkezésekről e mű
 előbbi két czimében lévén szó, e helyen csupán a számvetők
 szolgálatát s az állami adósságok kezelését, valamint a számadási per-
 rendtartást illető alapvető rendelkezésekről emlékezzünk meg e mű
 keretébe beilleszthető rövidséggel.

A törvénynek a számvetők szolgálatát illető lényeges ren-
 delkezései a következők: a számvetőket személyes ügyeikre nézve
 a ministerek közvetlen rendelkezése alá helyezi; a számviteli ellen-
 őrzés tekintetében egyedül a ministereknek teszi felelőssé; a minis-

terekkel szemben saját közvetlen felelősségük terhe alatt kötelezi, hogy ügyeljenek arra, miként az intézkedések a költségvetési törvénynek végrehajtása közben a törvényeknek, szabályrendeleteknek, minden tekintetben megfeleljenek; szolgálati viszonyaikra, hivatásuk és hatáskörükre nézve elvileg megállapított határozmányokhoz köti; végül fegyelmi ügyekben külön, specialis szabványoknak veti alá.

A ministeri felelősség elvéből folyó eme törvényes rendelkezések következtében a számvevőségek a miniszterrel közvetlen contactusha jutnak s végleg kikerülnek azoknak a hatóságoknak, hivataloknak, közvetlen befolyása alól, a kiknek hivatalos intézkedéseit ellenőrizni kötelesek, amennyiben megfelelő szabad működési kört és kellő önállóságot nyertek arra, hogy felvilágosító s különösen pedig a nagyfontosságú ellenőrző kötelességeiket minden nemü közbeeső és illetéktelen befolyás nélkül teljesíthessék.

Az 1870. évi XVIII. törvényczikk 27. §-a, mely a számviteli törvény alkotására megbízást ad, az állami adósságok számvitelére és ellenőrzésére méltán különös súlyt fektet.

Az államadósságok ellenőrzése iránt az 1880. évi LXVI. törvényczikk a szükséges szabályokat már tartalmazván, a számviteli törvény IV. fejezete az államadóssági kötvények kellékei, tőkék, kamataik, nyereményeik kifizetése, a kötvények át-, össze-, szétirása, számadásba vétele, törlése stb. tekintetében alkot megfelelő rendelkezéseket. E kezelési és számviteli rendelkezések megalkotása nemcsak hogy a számviteli törvény egészét, hanem a nagyközönség érdekeit is szolgálja, a mennyiben az lévén nagy részben az államadósságok hitelezője, feltalálhatja az őt érdeklő ilyenmü érvényes határozmányokat.

A számadási perrendtartás vagyis a számadások elintézési módjának szabályozása által a törvény szintén égető hiányt pótol s nagy szolgálatot tett az által, hogy a számadások elkésett elintézésének lehetőleg korlátot vetve, hosszadalmas puhatolásoknak, levelezéseknek, a felek indokolatlan zaklatásának és megterheltetésének elejét vette.

A fentiekben nagy vonásokban méltatott számviteli törvényben természetszerűleg csak azok a lényeges elvek voltak megállapíthatók, melyek az összes számviteli rendszernek alapját képezik s ennél fogva a közigazgatás alkotmányos intézése körül maradandó jogállapotot létesítenek.

A törvényben kimondott elveknek az egyes kezelési ágak természetéhez s a szolgálati viszonyokhoz való alkalmazása helyesen csak a kormány által a számvevőszék elnökének hozzájárulása mellett kibocsátandó „Szabályrendeletek“ és hivatalos „Utasítások“ tárgyát képezhette, a mennyiben ezek apróbb részleteikben oly gyakori módosításoknak vannak alávetve, hogy azokat törvény útján szabályozni nem lett volna czélszerű.

Ehhez képest a számviteli törvény számos rendelkezése, a részletes intézkedések szabályozását a kormány, illetve a pénzügyminister által az állami számvevőszék elnökével egyetértőleg megállapítandó külön szabályrendeleteknek, illetve utasításoknak tartja fenn.

A pénzügyi kormány kívánatosnak tartva azt, hogy a részletekre vonatkozó különböző utasítások és megállapodások lehetőleg egy végrehajtási utasításba foglalassanak, ennek elkészítésére az 1897. évi június hóban az állami számvevőszéket kérte fel, mint olyant, mely az összes ministeriumok kezelését és eljárását ismeri. Egyben kilátásba helyezte azt, hogy a rovincsolások mikénti teljesítése iránt, a törvény értelmében kiadandó utasítást a pénzügyministerium által kidolgoztatja.

Az állami számvevőszék a végrehajtási utasítás tervezetét elkészítvén, azt az egyes ministeriumok kiküldötteivel tartott szaktanácskozmány megállapodásai, majd pedig a ministertanács kívánságaihoz képest végleges szövegében elkészítette s ezzel létrejött: „A magyar ministertanács által, a m. kir. állami számvevőszék elnökének egyetértésével kiadott utasítás az állami számvitelről szóló 1897. évi XX. t.-cz. végrehajtása tárgyában.“

Eme hét részből és 400 szakaszból álló terjedelmes utasítás, melyhez függelékként csatlakozik a szolgálati biztosítékokról szóló utasítás, általában véve a törvény beosztását követve széleskörű részletességgel kifejti azokat az általános elveket, melyek valamennyi ministerium ügykörében egyformán és egyöntetűen alkalmazandók s e mellett megfelelően számol az egyes kezelési ágak természetével is s mint ilyen, a törvény rendelkezéseinek végrehajtásában egyöntetűséget hoz létre és biztos támpontokat szolgáltat.

A végrehajtási utasítással egyidejűleg elkészült a pénzügyministeriumban a kilátásba helyezett rovincsolási utasításnak a tervezete is, de mert időközben annak a szüksége merült fel, hogy a rovincsolási eljárás az összes ágazatokbeli számadó hivatalokra nézve

egyöntetűen szabályoztassék: ennek megfelelően újból munkába vétetett s kiadása még függőben van.

Az állami számvitelről szóló 1897. évi XX. t.-cz. 1898. évi január 1-én lépvén életbe, az ezen törvény s az annak végrehajtása tárgyában kiadott utasítás határozmányjaiban kimondott szervezeti változások 1898. évben és folytatólag a pénzügyministerium részéről teljes mértékben végrehajtottak. Nevezetesen a számvevőségi igazgató teendőivel, a számvevőségi személyes ügyek előadója bízott meg, ennek hatásköre szabályoztatott s állandó helyettese kijelöltetett. A külső hatóságokhoz, hivatalokhoz és számvevőségekhez a számvevőségi ügyeket illetőleg többrendbeli szabályozó rendeletek intéztettek a végből, hogy ezek az ügyek minden szakszámvevőségre nézve teljesen egyöntetű alaki és anyagi szabványok szerint tárgyalassanak és intéztessenek el.

A dohányjövédéki központi igazgatóság mellé külön számvevőség szerveztetett.

A számadási perrendtartás egyöntetűvé tétele végett, az adóhivatalok szolgálatára vonatkozó utasítások és szabályrendeletek gyűjteményének 1893. évben kiadott V. füzete helyett, az ujonnan alkotott számadási perrendtartás léptetett életbe az egész vonalon.

Ezeket követőleg részint a szervezet kiépítése, részint a számviteli ellenőrzés, ügyvitel és a közigazgatási segédszolgálat egyszerűsítése érdekében, a pénzügyministerium többrendbeli általános és különös rendelkezéseket, illetőleg intézkedéseket tett, a melyekről részben már e mű szervezeti részében is megemlékeztünk. Mint lényegeseket felemlítjük ezek közül a következőket:

Az 1899. évben:

A pénzügyi tárczához tartozó vasműveknél a kettős könyvviteli (kereskedelmi) elszámolási rendszer bevezetvén, ebből kifolyólag a vasműveknek és gyáraknak a kincstári hivatalokkal szemben felmerülő tartozásaik és követeléseik kiegyenlítése, illetve elszámolása körüli eljárása szabályoztatott.

Az eddigi vasmű számvevőségek műszaki könyvelőségekké alakíttatván át, a pénzügyministeri számvevőségi tisztviselők egyesített létszámából kihalasztottak.

A kincstári jogügyigazgatóság pénztári kezelése és számvevőségi szolgálata tárgyában, a számviteli törvény végrehajtásáról szóló utasítás 348. §-ának megfelelőleg utasítás adatott ki.

A jogilleték részletes költségvetési előirányzatának rovatai ujjal megállapítatnak s a törlések jogcíme szabályoztatik.

Az állam által idegen területen létesített, továbbá az állam tulajdonát képező területen idegen pénzen létesített s idővel az állam végleges tulajdonába átmenő ingatlanok értékének az állami leltárba való felvétele iránti kérdés szabályoztatik, mi által a végrehajtási utasítás megállapítása alkalmával függőben hagyott eljárás szabályozása megoldást nyer.

Az 1900. évben :

A m. kir. állami nyomda igazgatósága mellé önálló számvevőség rendszeresítettik s szolgálatára vonatkozólag utasítás adatik ki.

Az állami hidak felügyelősége mellé, az eddig kirendelt számvevőségi osztály helyett, ugyancsak önálló számvevőség állítatik fel s számára utasítás adatik ki.

A pénzügyministeri számvevőségek egyes csoportjai között, a teendők arányosabban történt megosztása folytán, új ügybeosztás lép életbe.

Az illetékegyenérték számla-könyvének vezetése egyöntetű szabályozást nyer.

A kezelés és elszámolás szabályozása céljából utasítás adatik ki a budapesti főfémjelző és fémbeváltó hivatal és a fémjelző állomások részére.

Szabályoztatik a zárszámadásoknak alaki berendezése az alapokat illetőleg.

Az 1901. évben :

Szabályozást nyer a hitelek elégtelensége esetében követendő eljárás, a visszaélések meggátlása érdekében pedig a selejttárgyak után járó vételárak bevételezése.

Az 1902. évben :

Utasítás adatik ki az ingatlan állami vagyon törzskönyvének és leltárának vezetése tárgyában, — továbbá a szegedi árvizkárosultak részére, az 1880. évi XX. törvényczikk alapján adott kamatozó építkezési kölcsönöknek és illetve az ezen kölcsönügyletekből eredő egyéb kincstári követeléseknek kezelése, nyilvántartása és biztosítása iránt.

Az 1903. évben :

Rendelkezés történik a beruházások alosztályába tartozó kiadások előirányzata és elszámolása iránt; továbbá az elévült utalványok körül

észlelt szabálytalanságok megszüntetése tárgyában — és a jövedéki birságalap terhére kifizetendő ösztön- és ipartandíjak nyugtáinak felülvizsgálata és záradékolására vonatkozólag.

Az 1904. évben:

Intézkedés történik a bányászat és azzal rokonágazatokhoz tartozó hivatalok anyagszámadásaiban eszközölt félévi zárlatok megszüntetése és a helyett évi zárlatok behozatala — továbbá a királyi pénzügyigazgatóságok mellé rendelt számvevőségekhez ujonnan engedélyezett szolgálatszámvetés személyi ügyei és szolgálati helyzete — valamint a kereskedelemügyi ministeri tárcza „Hajózás“ címét illető bevételek és kiadások elszámolásának szabályozása tárgyában, — nemkülönben a rendőri nyomozás során felmerült bűnügyi költségek fedezésére utalványozott összegekről szóló számadások megvizsgálása és az azokból szerkesztendő sommázatok mikénti készítése és felterjesztésére vonatkozólag.

Ugyanebben az évben a számvevőségi igazgatói teendőknél ellátása az 1897. évi XX. t.-cikk rendelkezései értelmében újból szabályoztatik.

A közel jövőben megoldásra előkészítés alatt illetőleg megvalósítás előtt áll:

az ingó leltári tárgyak, szerek és anyagok kezelésének,

a vagyontalan állami hivatalnokok özvegyei és árvái segélyezésére szánt alap számviteli kezelésének,

az osztott jogu fémhányák számvitelének,

a jövedéki kihágások után befolyt pénzbüntetések kezelésének, elszámolásának és könyvelésének szabályozása, továbbá:

a bányai igazgatóságok és a főbányahivatalok mellé rendelt számvevőségek számára az állami számvitelről szóló törvény rendelkezéseinek megfelelő új utasítás elkészítése.

A pénzügyigazgatás terén a számvitel körében kifejtett s a fentiekben nagy vonásokban vázolt beható és eredményes munkásság mellett — a mint alább látni fogjuk — az 1901—1903. években s az 1904. évbe is átmenőleg, a pénzügyministerium nagyarányú tevékenységet fejtett ki a vármegyei pénztári és számvevőségi teendőknél ellátásáról szóló s pénztári szempontból már e mű előbbi címében is méltatott 1902. évi III. törvénycikknek előkészítése, életbe léptetése és végrehajtása körül is.

A vármegyék pénztári és számvevőségi teendőinek ellátásáról szóló 1902. évi III. törvénycikk egyenes folyománya a közigazgatási

eljárás egyszerűsítéséről szóló 1901. évi XX. törvénycikknek s míg ez utóbbi a közigazgatás belső szerkezetének egyöntetűségét és összhangját biztosítja, addig az előbbi törvény bizonyos tekintetben már organikus rendezést is végez, a nélkül azonban, hogy a vármegyék önkormányzati jogát sértené, vagy elhomályosítani akarná.

E törvénynek kettős célja van. Az egyik a közhivatali teendők egyszerűsítése és egységesítése, a másik a községi háztartás, vagyon és pénzkezelés rendezettségének biztosítása. Ehhez képest a vármegyék pénztári teendőinek ellátását, mint már fentebb is említettük, az állampénztárak (adóhivatalok) hatáskörébe utalja, illetőleg az ugyanazon hivatást teljesítő kétféle pénztárt egységesíti és ezzel kapcsolatban a vármegyei központi számvevőségeket a pénzügyigazgatóságok mellé rendelt számvevőségekkel egyesíti, végül a járási számvevői intézményt a közigazgatási szervezet első fokán rendszerezíti.

A vármegyei számvevőségek illetén beolvasztása szigorú ellenőrzést hoz be az egész vonalon s egyszersmind biztosítja a költségvetések pontos betartását és a számadások beható átvizsgálását.

A törvény mindazonáltal a vármegyék tulajdonjogát, a vagyonok feletti szabad rendelkezés és a költségvetések, valamint a számadások tekintetében fennálló jogait épségben tartja, amennyiben a vármegyék ezen jogokat ezentúl is önkormányzati hatáskörükben szabadon fogják gyakorolni. E hatáskör elvi tartalma ugyanis nem a pénzek kezelési módjában, hanem a vagyon feletti szabad rendelkezésben rejlik.

A járási számvevői intézmény rendeltetése pedig az, hogy az annyi panaszra okot szolgáltató községi gazdálkodás belső rendezettsége biztosítsa, a pótdók indokolatlan emelkedése ellen-súlyoztassék.

Minthogy pedig ez a cél csak az ellenőrzés hatályosabb gyakorlása által érhető el, ezt a nélkülözhetetlen ellenőrzést az első fokon akként szervezi a törvény, hogy a községek háztartása vagyon- és pénzkezelése, valamint számvitele folytonos és állandó hatósági vezetés és felügyelet alatt álljon.

Az 1902. évi III. t.-cz. létrejöttét követőleg az 1902. év folyamán megindultak és kellő időre befejezést nyertek a tárgyalások a vármegyei pénztárak és számvevőségek elhelyezésére, majd pedig az átveendő személyzetnek az állampénztárakhoz (adóhivatalokhoz),

valamint a kir. pénzügyigazgatóságok mellé rendelt számvevőségekhez való beosztására.

Az ez iránt folytatott tárgyalások eredményeként bocsátotta ki a pénzügyi kormány a belügyministeriummal egyetértőleg megalkotott s már e mű előbbi czimében is említett 1902. évi 3124. P. M. számú körrendeletét, melylyel a vármegyei központi- és gyámpénztárak átadásának, illetve átvételének közelebbi szabályozása mellett, a vármegyei számvevőségi ügykezelésnek állami kezelésbe való átadása, illetőleg átvétele körül követendő eljárást is megfelelő szabályokba foglalta.

Megjelölte ennek során az alispánok teendőit, a pénztárak és a számvevőség ügykezelése átadásának előkészületeit, a pénztárak átadása és átvétele, a készpénz és a pénzürtékek számbavétele, továbbá a naplók, főkönyvek stb. átadásának módozatait.

A pénztáraknak és a számvevőségi ügykezelésnek átadását, illetőleg átvételét 1903. évi január hó 2-án kezdték meg s ugyane hó 31-éig általában véve be is fejezték az erre kijelölt s részint vármegyei, részint pénzügyi tisztviselőkből és az illető vármegye törvényhatósági bizottságának két küldöttjéből alakított bizottságok.

Ezeket a rendelkezéseket követőleg, 1902. évi november hó 5-én 3600. P. M. szám alatt kiadott s már a pénztári ügy ismertetésénél is hivatkozott körrendeletével közzétette a pénzügyi kormány, az említett törvény 8. §-a értelmében, a belügyministerrel egyetértőleg kidolgozott utasításokat, nevezetesen :

I. a vármegyei pénztári teendőknek a kir. állampénztárak (adóhivatalok) által való ellátásáról ;

II. a m. kir. pénzügyigazgatóságok mellé rendelt számvevőségek, illetőleg számvevőségi kirendeltségek által ellátandó vármegyei központi számvevői szolgálat tárgyában, végül

III. a vármegyei gyámpénztáraknak a kir. állampénztárakban (adóhivatalokban) való kezeléséről, az árvapénzek gyümölcsöztetéséről és a gyámügyi számvitelről szóló utasításokat.

Utóbb a törvény végrehajtása során kiadott többrendbeli rendelkezések mellett szabályozta a vármegyei törvényhatóságok részére teljesítendő számvevői segédszolgálatot a célból, hogy az alispán, az árvaszéki elnök és a számvevőségek között ellátandó közigazgatási s egyéb szolgálat lehetőleg könnyű, gyakorlati, közvetlen és fennakadás nélküli legyen.

Végül az 1904. évi augusztus hó 6-án 2.800. P. M. szám alatt kiadott körrendelettel az 1902. évi III. t.-cz. 2. §-a alapján ujonnan szervezett járási számvevői intézmény életbeléptetésével egyidejűleg közzétette a járási számvevők részére a belügyministerrel egyetértőleg elkészített utasítást is.

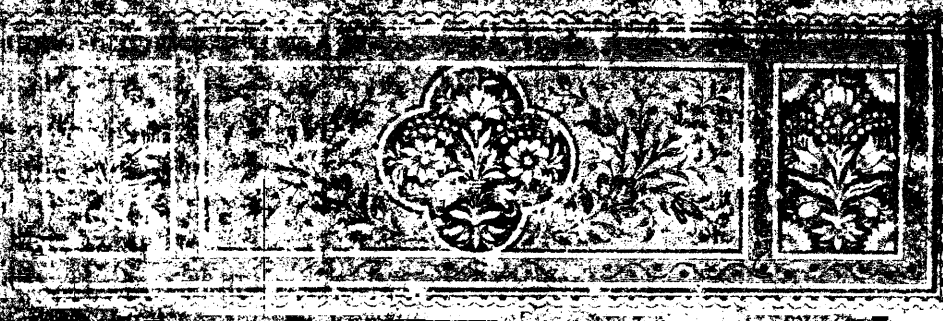
A törvény végrehajtása során általában minden megtörtént eddig is arra, hogy az előbb egymás mellett fennállott kettős számvevőségi szervezet egyesítésével és egybeforrasztásával a közigazgatás egyöntetűbb, czélszerűbb és időszerűbb rendszerének érvényesülése ezen a téren a legteljesebb mérvben biztosítottassék.

III. RÉSZ.

**PÉNZRENDSZER, JEGYBANK- ÉS
HITELÜGYEK.**

THE BANK

and Eastern Foreign Exchange and Remittance Bank

PENNSYLVANIA TRUST BANK

Capital paid up in full \$1,000,000
Reserve fund \$250,000
Total assets \$1,250,000
Total liabilities \$1,250,000
Assets: Real Estate, Loans, Bonds, Stocks, Cash, etc.
Liabilities: Deposits, Notes, Bonds, etc.
The Bank is chartered by the State of Pennsylvania.
It is authorized to receive deposits of all kinds, to issue bank notes, and to transact all the ordinary business of a bank.
It is also authorized to receive deposits for the use of the public, and to act as a trustee in all cases.
The Bank is located at No. 123 North Market Street, Philadelphia, Pa.
It is open from 10 o'clock A.M. to 4 o'clock P.M., on all days except Sundays and public holidays.
For more information, apply to the Bank.

I. czim. Pénzrendszer és jegybankügy.

1. Pénzrendszer.

Korszakot alkotó ténye volt a magyar törvényhozásnak, a midőn 1892. évben a kormány előterjesztése alapján a koronaérték megállapításáról szóló XVII. t.-cikket az ország törvényei közé igtatta.

Ehhez a határköhöz azonban hosszú és fáradságos ut vezetett.

A Monarchiának a Napoleoni háboruk által alapjában megrendített pénzrendszerét ismételten igyekeztek helyreállítani, de a tett intézkedések eredményességét közbejött akadályok mindannyiszor megghiúsították.

Annak az akciónak befejezését és érvényesülését, mely hivatva lett volna a 18. század legvégén és a 19. század elején dúlt világháboru okozta desolált viszonyokat a pénzrendszer terén megorvosolni, megakasztották az 1848. év eseményei; az 1851. évben tett intézkedések nem érvényesülhettek az 1854. évi keleti bonyadalmak miatt; de az ausztriai értéket megállapító és a valutaszabályozás ügyében fordulópontot képező 1857. és 1858. évi rendelkezések sem eredményezhették a pénzrendszer állandósítását, mert közbejöttek az 1859. és 1866. évi háboruk, melyek egyrészt lehetetlenné tették a nemzetibank által már felvett készfizetések fentartását, másrészt nagy mértékben felduzzasztották az államjegyek forgalmát.

Az 1867. évi XVI. t.-cikkkel törvénybe igtatott és a magyar korona országai és Ő Felsege többi királyságai és országai között kötött vám- és kereskedelmi szövetség már kilátásba vette az arany-

érték behozatalát; 1872-ben a törvényhozó testület két háza határozati javaslatot fogadott el, mely utasította a pénzügyministert, hogy „érintkezvén a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok pénzügyministerével, azzal egyetértőleg készítsen törvényjavaslatot a valuta rendezésének módjáról és terjeszse azt a törvényhozás elé“; az 1878. évi XX. t.-cikkkel törvénybe iktatott vám- és kereskedelmi szövetség XII. cikke ígéretet foglalt magában az érczforgalom helyreállítására vonatkozó javaslatok előterjesztésére, de mindezek dacára a valutaszabályozás ügyében nem történhetett elhatározó lépés, mert a 70-es és 80-as évek köz- és államgazdasági viszonyai arra alkalmasak nem voltak.

A valutaszabályozás terén ebben az időszakban tett egyetlen fontosabb, az ezüst értékének rohamos hanyatlása folytán szükségessé vált intézkedés az ezüstforintosok eddig szabad veretésének megszorítása volt. Az 1879. év elején ugyanis a két kormány beszüntette az egyforintos ezüstérméknek magánosok számlájára való veretését, megegyezésre jutott egymással arra nézve, hogy az államkincstárak számlájára is csak a szükséghez mérten fognak ily érmekeket veretni, és felfüggesztette az Osztrák-magyar banknak azt a kötelezettségét, hogy kívánatra ezüstrudakat a törvényes pénzláb szerint váltson be.

A vám- és kereskedelmi szövetség meghosszabbítását becikkelyező 1887. évi XXIV. t.-cikk újból foglalkozott a pénzrendszer kérdésével, amennyiben a meghosszabbított szövetség XII. cikkének módosított szövegében mindkét kormány kötelezettséget vállalt, hogy „közvetlenül a vám- és kereskedelmi szövetség megkötése után bizottságot fog kiküldeni a végből, hogy ez azon előkészítő intézkedések felett tanácskozzék, melyek arra nézve szükségesek, hogy kedvező pénzügyi helyzet beálltával a monarchiában a készfizetés helyreállítása lehetővé váljék“.

Kevésre reá az előkészítő munkálatok meg is indultak; a valutaszabályozás módozatait úgy Ausztriában, mint nálunk szakérteketlen megvitatták; s végül a két kormány egymás között a teendő lépésekre nézve megegyezett.

1892. évi május havában előterjesztette a pénzügyminister azokat a javaslatokat, a melyek alapján a törvényhozás megalkotta a valutaszabályozási művelet megindítására vonatkozó 1892. évi XVII., XVIII., XIX., XX. és XXI. t.-cikkeket.

Az 1892. évi XVII. t.-cikk az ausztriai érték helyébe az aranyértéket léptette, melynek számítási egysége a 100 fillerre osztott és egy

kilogramm finom arany $\frac{1}{3280}$ részét képező korona. Megállapította az új érték alapján veretendő érmék nemeit és a veretési szabályokat, továbbá az egykoronás, 20, 10, 2, és 1-filléres érmenemből kiverhető mennyiséget. Beszünteti az értékpénzül vert a. é. egyforintos ezüstérmék veretését, de egyuttal kimondja, hogy azok további rendelkezésig értékpénzkép törvényes forgalomban maradnak és fizeteskép két koronával egyenlőnek véve elfogadandók.

Az új érték érmeinek forgalomba hozatalára és az ausztriai értékre szóló ezüst és réz váltópénz bevonására vonatkozó intézkedéseket a rendeleti utnak tartja fenn. Megállapítja végül a koronaérték érméi és az ausztriai érték fizetési eszközei közötti értékarányt és kimondja, hogy a törvény hatálybalépésének idejét a ministerium rendeleti uton állapítja meg, a vám- és kereskedelmi szövetség tartama alatt azonban e törvény csak az esetben léptethető hatályba, ha Ausztriában a pénzrendszerre és a pénzlábra vonatkozólag azonos törvényes rendelkezések tételnek.

Az 1892. évi XVIII. t.-cikk felhatalmazza a kormányt, hogy az osztrák kormánylyal az érme- és pénzrendszerre vonatkozólag az ezen törvénycikkbe igtatott szerződést megköthesse. A szerződés, melynek hatálya 1910. év végéig tart, a pénzrendszerre, a megállapított új érték érmeinek nemeire és veretésére, valamint az a. é. ezüst egyforintosokra nézve az 1892. évi XVII. t.-cikkben ez irányban foglalt rendelkezésekkel azonosakat tartalmaz. Megállapítja a monarchiában verhető egykoronások, valamint a nikel és bronzérmék mennyiségét, valamint azt, hogy a mindkét állam által vert ezen érmék az összes állami és egyéb közpénztáraknál fizeteskép elfogadandók és kimondja, hogy ezen érméknek kiverhető és kibocsátható mennyisége a magyar korona országai és a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok között 30 : 70 arány szerint osztatik meg. Ugyanezt az arányt megállapítja a közös költségen beváltandó 312 millió a. é. forint értékű államjegyek bevonásából eredő költségekre is. Végül kilátásba veszi, hogy a kormányok a valutaszabályozási művelet továbbvitelére és befejezésére vonatkozó tárgyalásokat azonnal folytatandják.

Az 1892. évi XIX. t.-cikk kimondja, hogy az aranyforintban teljesítendő fizetések a koronaérték aranyérméiben is teljesíthetők, és hogy ily fizetéseknél 42 magyar vagy ausztriai aranyforint a koronaértéknek aranyérméiben 100 koronával számítandó egyenlőnek.

Az 1892. évi XX. t.-cikk az Osztrák-magyar bank alapszabályainak az 1878. évi XXXV. t.-cikk által megállapított és az 1887. évi XXVI. t.-cikkkel érvényben tartott 87. cikkét, a mely a banknak azt a kötelezettségét mondotta ki, hogy törvényes ezüstpénzt és ezüstrudakat — a finom ezüst fontját 45 forinttal számítva, — bankjegyekkel beváltani tartozik, azzal egészítette ki, hogy a bank köteles törvényes aranyérmeket névértéköknek, s aranyrudakat a koronaértékbeli törvényes pénzlábnak megfelelően bankjegyek ellenében beváltani.*) Az alapszabályoknak ezt a kiegészítését az új érték behozatala tette szükségessé, mert ép ebben a rendelkezésben jutott kifejezésre, hogy az arany valutafémmé vált.

Fennmaradt ugyan az ezüst beváltására vonatkozó rendelkezés, mindazonáltal megállapodás jött létre az Osztrák-magyar bankkal, hogy ezüstrudakat alapszabályainak 87. cikke épségben maradt intézkedései alapján vásárolni nem fog.

Az 1892. évi XXI. törvénycikk végül némely államadósság beváltásáról s a koronaérték behozatalára szükséges arany beszerzéséről szól.

Az Ausztriával az érme- és pénzrendszerre vonatkozólag kötött szerződés, valamint a fentebb jelzett törvények 1892. évi augusztus 11-ikén léptek hatályba.

Az 1892. évi törvények végrehajtásánál az első lépést az 1892. évi XXI. t.-cikkkel elrendelt conversionális művelet keresztülvitele és annak az aranynak beszerzése képezte, a mely a conversió folytán elért megtakarítások terhére kibocsátható aranyczimletek értékesítéséből, az 1890. év óta az állampénztári készletek felhasználásával feltűnés nélkül beszerzett 45 millió aranyforinttal együtt, valuta-rendezési célokra fordítandó volt.

Megindult továbbá a törvények hatálybalépte után azonnal a koronaértékre szóló érmék veretése, úgy, hogy a bronzérmék már 1893. évi április 1-én, a nikelérmék ugyanazon év május 1-én, az egykoronás ezüstérmék pedig május 16-án forgalomba hozhatók voltak. Együttal intézkedések tétettek az iránt, hogy az érmeforgalom a pengőpénzláb szerint vert ezüstérméktől, az 1857. évi patens alapján kivert kétforintos ezüstérméktől, valamint az osztrák veretű egyesületi tallérok és egyesületi kettős talléroktól megtisztíttassék.

*) A bank szabadalmának meghosszabbítása alkalmával ez a kötelezettség az aranyérmékre nézve elesett.

Az 1892. évi valutaügyi törvények azonban csak az előkészítő lépéseket jelentették a meghatározott irány: az aranyvaluta behozatala, a valuta teljes rendezése és a végcél elérése, az aranyfizetések felvétele felé.

A legközelebb teendő lépés az államjegyek bevonása volt: e lépés megtételének előfeltételét pedig az képezte, hogy a szükséges aranykészlet rendelkezésre álljon, és hogy a koronaérték aranyérméinek, valamint az egykoronás ezüstérmék veretése megfelelően előrehaladt legyen.

Az 1894. év elején a magyar államkincstár nemcsak annak az 54,980.425 a. é. forintnyi aranykészletnek volt birtokában, a mely az 1892. évi XXI. t.-cikk értelmében kizárólag valutarendezési célokra szolgált, hanem ezenfelül még 29,171.121 a. é. forint értékű arany felett is rendelkezett, — az összesen 84,151.546 a. é. forintot tevő aranykészlethől 65,081.160 a. é. forint a koronaértékre szóló érmékben ki volt verve — és az egykoronás ezüstérmék veretése is annyira előrehaladt volt, hogy az év végére 42 millió darab volt számba vehető. De megvolt a szükséges aranykészlet Ausztriában is; ki volt verve ott is a megfelelő mennyiségű egykoronás érme.

Az új érték meghonosodásának érdekében kívánatos volt, hogy az a. é. ezüst és réz váltópénzérmék mielőbb forgalmon kívül helyeztessenek. Minthogy 1894. év végével a koronaértékre szóló nikél és bronz érméknek kiveretése is megfelelően előrehaladt, a pénzügyminister egyetértőleg az osztrák pénzügyi kormányzattal, az a. é. 20, 10 és 5 kros ezüst, és 4, 1 és $\frac{5}{10}$ kros réz váltópénznek fokozatos forgalmon kívül helyezése és beváltása iránt intézkedhetett. A vonatkozó rendelkezésekben végső beváltási határidőül kitűzetett, és pedig: a 20 kros és 4 kros váltópénzre 1895. év, a 10 és 5 kros váltópénzre 1898. év és végül az 1 és $\frac{1}{2}$ kros váltópénzre 1899. év vége.

A kitűzött véghatáridő leteltéig beváltásra került Magyarországon és Ausztriában összesen 20 kros 16,525.649 frt, 10 kros 12,260.646 frt 40 kr, 5 kros 10.327 frt 45 kr, 4 kros 811.749 frt 16 kr, 1 kros 2,433.167 frt 05 kr és $\frac{5}{10}$ kros 57.601 frt 25 $\frac{1}{2}$ kr értékben; ezen váltópénzérmék most említett beváltási költségéből a megállapított arány (30:70) szerint Magyarország terhére esett 4,957.694 frt 70 kr, 3,678.194 frt 01 kr, 3.098 frt 23 $\frac{1}{2}$ kr, 243.524 frt 75 kr, 729.950 frt 11 $\frac{1}{2}$ kr, illetve 17.280 frt 37 $\frac{1}{2}$ kr.

A tényleges beváltás Magyarország és Ausztria között a következőképp oszlott meg. Beváltásra került:

	Magyarországon:	Ausztriában:
20 krajczáros . .	24,386.082 drb.	58,252.163 drb.
10 „ . .	33,561.019 „	89,045.448 „
5 „ . .	6.563 „	199.986 „
4 „ . .	6,404.404 „	13,889.325 „
1 „ . .	64,653.372 „	178,663.333 „
$\frac{5}{10}$ „ . .	475.000 „	11,045.251 „

Az ausztriai értékre szóló ezüst és réz váltópénzermék beváltására kitűzött végső határidők lejárta után ily érmék a forgalomban még mindig előfordulván, az érmeforgalom megtisztítása és az ily érmék birtokában levő, nagyobbára szegényebb sorsu magánfelek méltányos kártalanítása végett a pénzügyi kormányok elrendelték, hogy az állami pénztárak az ausztriai váltó értékű váltópénzerméket a névérték 50%-ával válthassák be. Hasonló szempontok vezették a pénzügyi kormányzatokat, a mikor felhatalmazták az állami pénztárakat, hogy az ausztriai értékű két-forintos ezüst érméket brutto kilogrammonként 120 Kval, az ausztriai értékű negyed-forintos ezüst érméket pedig brutto kilogrammonként 70 Kval válthassák be.

Az új pénzrendszer érme ügyének fejlesztése érdekében tett intézkedése volt a pénzügyi kormánynak, a midőn 1895. év végével a köröczi pénzverdét felhatalmazta, hogy ezután magánfelek számájára tíz-koronás arany érméket is kiverhessen.

Nem ugyan a pénzrendszer kérdésével, de az érme ügygyel összefüggő rendelkezést tartalmazott az 1895. évi LI. törvényczikk, mely az iránt intézkedett, hogy az 1892. évi XVII. törvényczikk 14. §-a szerint veretendő 60,000.000 egy-koronásokból, egy millió az ezredéves ünnepélyek alkalmára a törvény 2. §-ában meghatározott külső kiállítással veretendő. Ezek az érmék különben csak a külső kiállítás, a veret tekintetében különböznek a többi egy-koronástól, egyebekben ezekre az érmékre is az 1892. évi XVII. törvényczikknek az egy-koronásokra vonatkozó összes határozmányai alkalmazandók.

Ugyancsak az érmeügygyel függött össze a pénzügyministernek az érmeforgalom megtisztítására irányuló az az intézkedése, melylyel — egyetértőleg az osztrák pénzügyi kormányzattal — elrendelte, hogy az átlukasztott, sérült és nem a közönséges forgalom folytán kopott a. é. egy-forintos ezüst érmék, verdeanyag gyanánt egy kilogrammot

60 forinttal számítva, beváltassanak. Ez az intézkedés annál is inkább indokolt volt, mert az a. é. egy-forintos ezüst érmék további intézkedésig az új pénzrendszer keretében is mint értékpénz szerepelvén, kívánatosnak mutatkozott megrongálásuknál fogva fizetési eszközül tulajdonképpen már nem használható ily érmekeket, az érmebirtokosok méltányos kártalanítása mellett, a forgalomból kivonni.

*   *   *

A pénzügyminister mind ezek alapján érkezettnek találta az időpontot, hogy az osztrák pénzügyi kormányzattal létesített megállapodások után a törvényhozásnak előterjesztést tegyen az államjegyek egyrészének bevonása iránt.

Ez alapon jött létre az 1894. évi XXIV. törvénycikk, melynek 1. §-a felhatalmazást adott a kormánynak arra, hogy a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok kormányával a közös függő adósság egyrészének beváltása iránt az ebbe a törvénybe beczikelyezett egyezményt megköthesse, 2. §-a pedig felhatalmazta a pénzügyministert, hogy az államjegyek beváltására a valutarendezési célokra rendelkezésre álló aranyat felhasználhassa.

Az egyezményben egyetértőleg megállapított, hogy az államjegyekből álló és 312 millió a. é. forintot tevő közös függő adósságból egyelőre 200 millió a. é. forintot tevő rész beváltandó. Ezen 200 millió a. é. forint keretében első sorban beváltandó volt az 1888. évi július 1-éről keltezett összes a. é. egy-forintos államjegy, mely az egyezmény megkötése időpontjában forgalomban volt, és azonfelül annyi a. é. öt-forintos és ötven-forintos államjegy, hogy a beváltandó egy-forintos jegyekkel együtt 200 millió a. é. forintot kitegyenek. Az egyforintosok beváltásának utolsó határidejéül az egyezmény 1899. évi december hó 31-ikét, a megfelelő mennyiségű 5 és 50 forintos jegyek bevonására pedig határidőül 1897. év végét állapította meg. A beváltással járó költségeknek a magyar korona országai és a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok között való megosztására vonatkozó arányt (30 : 70) már az 1892. évben az érme- és pénzrendszer iránt kötött szerződés állapította meg; ugyanebben az arányban esett a két állam javára azoknak az egy-forintos államjegyeknek értéke, melyek a kitűzött véghatáridőig beváltásra nem kerültek. A beváltás eszközzésére szükséges fizetési eszközök tekintetében az egyezmény akként intézkedett, hogy első-

sorban az egy-koronás érméknek az 1892. évi érme- és pénzrendszer szerződésben meghatározott contingenséből 40 millió a. é. forintnak megfelelő mennyiség lesz az államjegyek beváltására felhasználható, a szükséges többi 160 millió a. é. forint fejében pedig husz-koronás aranyérmékért az Osztrák-magyar banktól ezüst egyforintosok és bankjegyek fognak megszerzettetni. Ezen fizetési eszközök megszerzése iránt mindegyik pénzügyi kormányzat egyezményt köt az Osztrák-magyar bankkal, melynek főbb határozatai lesznek, hogy a két pénzügyi kormányzat által lefizetett husz-koronásoknak az a része, melynek fejében bankjegy adatott, csakis ezen bankjegyek fedezésére fordítható, hogy a két kormányzat a két törvényhozás jóváhagyásával létrejött megegyezése alapján a lefizetett aranyérmék ezüst értékpénz vagy bankjegyek ellenében visszakövetelhetők, és hogy az egyezmény tartalma a bankszabadalom megújítása esetén végleg rendezendő.

Az 1894. évi XXIV. t.-cikk hatálybalépte után a pénzügyminister azonnal megkötötte az osztrák pénzügyministerrel a közös függő adósság egy részének beváltására vonatkozó egyezményt, s ennek alapján rendeletet bocsátott ki az 1888. évi július 1-ről keltezett a. é. egy-forintos államjegyek felmondása és beváltása iránt, melynek értelmében az az általános kötelezettség, hogy ezek a jegyek fizeteskép elfogadandók, 1895. évi december 31-ikével megszűnt és a beváltásra végső határidőül 1899. évi december 31-ike állapított meg.

1894. évi július hó 24-ikén, az egyezmény megkötése napján 57,883.361 a. é. forint volt egy-forintos államjegyekben forgalomban, hogy tehát a közös függő adósságnak 200 millió forintnyi része törlesztessék, bevonandó volt az összes egy-forintos államjegyeken felül 142,116.639 forint öt- és ötven-forintos államjegyekben.

1894. évi augusztus havától 1896. évi június hó végéig a két pénzügyi kormányzat bevont:

öt-forintos államjegyekben	18,991.690 forintot,
ötven-forintos államjegyekben . . .	123,124.950 „
	<hr/>
összesen	142,116.640 forintot.

Az egy-forintos államjegyekből beváltásra került 1899. év végéig összesen 57,211.383 forint, úgy, hogy a beváltásra kitűzött vég-határidő leteltével az 1894. évi július 24-én forgalomban volt össz-mennyiségből beváltatlan maradt 671.978 forint, mely összegnek 30%-a, vagyis 201.593 forint 40 kr a magyar államkincstár javára esett.

A közös függő adósság 200 millió forintnyi részének beváltásával járt költségekből a megállapított arány (30 : 70) szerint a magyar kincstárra 59,798.406 forint 90 kr esett, mely összegből 12,000.000 forint egy-koronás ezüst érmekkel, a többi 47,798.406 forint 90 kr pedig husz-koronás aranyérmék letétele ellenében az Osztrák-magyar banktól megszerzett a. é. egy-forintos ezüstérmekkel és bankjegyekkel fedeztetett.

A beváltott, illetve bevont államjegyek a cs. és kir. közös pénzügyminisztériumhoz szolgáltatottak be, a hol meg lettek semmisítve.

*   *

Az 1892. és 1894. évi valutatörvények végrehajtása iránt az összes intézkedések megtételén, újból megindultak az előkészítő munkálatok a nagy művelet továbbviteléhez megkívánt törvényhozási rendelkezésekre nézve.

Az 1892. évi törvények megjelölték a reformmunka folytatásának programját, de nem adtak közelebbi utasítást a kitűzött feladatok mikénti végrehajtása iránt.

Megállapodásra kellett tehát jutni a feladatok megoldására nézve, megegyezést kellett létesíteni a teendő azonos lépések tekintetében az osztrák pénzügyi kormányzattal, de tárgyalásokat kellett indítani még egy harmadik tényezővel is.

Minden modern államban ugyanis a pénzrendszer történetével és a valutarendezéssel szoros összefüggésben van a jegybank fejlődése. Megvan ez a kapcsolat nálunk is, és pedig fokozott mérvben.

Ennél a kapcsolatnál fogva és mert 1897. év végével lejárt a bank szabadalma, a tárgyalásoknak fel kellett ölelniök annak a szerepnek meghatározását is, mely a valutarendezésnél való közreműködésben az osztrák-magyar banknak kell hogy jusson.

Ezért nemcsak a két pénzügyi kormányzat tárgyalt egymással, hanem folytak a tárgyalások a két pénzügyi kormányzat között egyrészt és az Osztrák-magyar bank vezetősége között másrészt is.

A hosszas tárgyalások során — melyek már 1895-ben megkezdődtek és még az 1897. évbe is bele nyultak, — megállapodások jöttek létre azon javaslatok tekintetében, a melyek az államjegyekből álló függő adósság teljes beváltására és az ezzel kapcsolatosan teendő rendelkezésekre nézve, — a banknál már lefizetett és még lefizetendő aranyösszegekre nézve, — a koronaértékben való kötelező számítás behozatalára, az általános érmeforgalom rendezésére és a

koronaértéknek a jogviszonyokra való alkalmazására nézve, — és végül a 80 milliós bankadósság kérdésének rendezésére nézve, a törvényhozások elé terjesztendők voltak.

Létrejött megegyezés az illető tényezők között a bankszabadalom meghosszabbítása iránt is, erről azonban alább, külön pontban számolunk be.

Mielőtt az ezen javaslatok alapján hozott törvények rendelkezéseit ismertetnők, a javaslatokra nézve még a következőket jegyezzük meg.

A függő adósság teljes beváltása kilátásba volt vehető, mert rendelkezésre állott a szükséges arany. Az eljárásra nézve felmerült az a kérdés, hogy a beváltás közvetlenül arany ellenében történjék-e, vagy az arany csak fedezetül ^{rendeltessék} azoknak a fizetési eszközöknek, a melyek a beváltásra felhasználandók lesznek. A döntés az utóbbi módhoz mellett történt, mert az arannyal való közvetlen beváltás csak abban az esetben lett volna indokolt, ha a valuta-rendezés teljesen előkészítve, és a készfizetés már felvéve lett volna. A bank azonban még nem volt készfizető, sőt kívánatos volt, hogy aranykészlete ennek a végcélnek érdekében még erősödjék. Azonfelül a rendezési művelet akkori állapotában számba kellett venni azt, hogy az értékpénzként szereplő a. é. egy-forintos ezüstérmék kérdése is még megoldásra vár.

A banknál már lefizetett és ezután még lefizetendő aranyösszegekre nézve akként kellett rendelkezni, hogy ezek az összes lefizetések a valutarendezés céljaira biztosítottassanak. Ebből az elvből kifolyólag a két kormány befolyása az összes aranytételek sorsára a készfizetések felvételéig kisebb-nagyobb mérvben megóvándó volt és ehhez képest megegyezés létesített oly irányban, hogy az összes aranytételek csak a bank készfizetési kötelezettségének életbeléptével mennek át a bank feltétlen tulajdonába.

A koronaértékben való közkötelező számítás behozatala el volt már rendelhető, mert az új értékrendszerhez tartozó fizetési eszközök már elegendő mennyiségben voltak forgalomban. Ezzel kapcsolatban intézkedés volt teendő az általános érmeforgalom rendezése és a koronaértéknek a jogviszonyokra való alkalmazása iránt. A koronaértékben való közkötelező számítás behozatalára 1899. évi január 1. volt kilátásba véve, a vonatkozó javaslat azonban csak 1899-ben emelkedvén törvényerőre, a törvény ezt a határidőt 1900. évi január 1-vel állapította meg.

A 80 milliós bankadósság kérdésének a valutaszabályozási művelettel és a bankszabadalom meghosszabbításával kapcsolatosan történt rendezésénél végül szintén az volt a vezéreszme, hogy — a bank posztíója megerősítettvén, — a nagy művelet sikere ezen az uton is előmozdítottassék.

A főbb vonalakban jelzett indokokon és megismeréseken felépült javaslatok már 1897. évben elkészültek, de a parlamentarís viszonyok miatt csak 1899. évben emelkedhettek törvényerőre.

A javaslatok alapján hozott törvények a következők:

az 1899. évi XXXI. törvényzikk az államjegyekből álló függő adósság teljes beváltásáról,

az 1899. évi XXXII. törvényzikk a koronaérték megállapításáról szóló 1892. évi XVII. törvényzikk kiegészítéséről,

az 1899. évi XXXIII. törvényzikk, az 1892. évi XVIII. törvényzikk alapján a magyar korona országainak kormánya és a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok kormánya között az érme- és pénzrendszerre vonatkozólag kötött szerződést kiegészítő pótszerződésről,

az 1899. évi XXXIV. törvényzikk az Osztrák-magyar bank által kibocsátandó tíz-koronás bankjegyekről,

az 1899. évi XXXV. törvényzikk a magyar korona országainak kormánya és a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok kormánya között a m. kir. pénzügyministerium és a csász. kir. pénzügyministerium által az Osztrák-magyar banknál arany érték-érmékben teljesített, illetőleg teljesítendő lefizetések tárgyában kötendő egyezményről,

az 1899. évi XXXVI. törvényzikk a koronaértékben való közkötelező számitás behozataláról, az általános érmeforgalom rendezéséről és a koronaértéknek a jogviszonyokra való alkalmazásáról, és

az 1899. évi XXXVIII. törvényzikk az Osztrák-magyar bankot cselekvőleg illető, eredetileg 80 millió a. é. forintot tevő államadósság tárgyában kötendő új egyezményről.

Az 1899. évi XXXI. törvényzikk felhatalmazta a kormányt, hogy a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok kormányával az ebbe a törvénybe ígatott és az államjegyekből álló függőadósság teljes beváltására vonatkozó egyezményt megköthesse. Az egyezményben megállapítatik, hogy a közös költségen beváltandó államjegyeknek még hátralékos 112 millió a. é. forintnyi része beváltandó. Kimondja az egyezmény, hogy az államjegyek forgalma és a sóbánya-

utalványok között fennálló összefüggés (1867. évi XV. törvénycikk 5. §-a) az egyezmény megkötése napján megszűnik, és az osztrák pénzügyi kormányzat egy éven belül be fogja váltani azt az államjegymennyiséget, amely a közös költségen beváltandó 112 millió a. é. forinton felül sóbányautalványok pótlása fejében forgalomban van. A közös költségen beváltandó 112 millió a. é. forint államjegy felmondása és beváltása iránt a két pénzügyminister rendeleti uton fog intézkedni: a felmondás meg fog történni, mihelyt a beváltáshoz szükséges fizetési eszközök rendelkezésre fognak állni. Az a fennálló általános kötelezettség, hogy ezek az államjegyek fizeteskép elfogadandók, a felmondásra vonatkozó rendelet közzétételétől számított másfél évre megszűnik, a beváltási véghatáridő pedig e rendelet közzététele napjától számított hatodik év végére tüzendő ki. A felmondandó államjegyek beváltására 64 millió korona erejéig öt-koronás ezüstérmék és 160 millió erejéig tíz koronára szóló bankjegyek lesznek fordítandók. A beváltás az Osztrák-magyar bankra bízatik, és ezzel kapcsolatban ugyancsak a bank fogja forgalomba hozni az öt-koronás érméket. A beváltás költségei 30 : 70 arány szerint oszlanak meg, és ugyan-ebben az arányban fognak a beváltásra nem kerülő államjegyek a két államkincstár javára esni. Végül kimondja az egyezmény, hogy mihelyt a fennálló általános kötelezettség, hogy az öt- és ötvenforintos államjegyek fizeteskép elfogadandók, megszűnt, mindegyik ministerium a törvényhozás külön elhatározását fogja a készfizetések felvételének törvényes elrendelése ügyében kieszközölni.

Az 1899. évi XXXII. törvénycikk kimondja, hogy az 1892. évi XVII. t.-cikk 11. §-a értelmében veretendő érméken kívül öt-koronás ezüst érmék is veretendők; megállapítja ezen érmék veretési szabályait; kimondja, hogy egyelőre mindössze 19,200.000 korona öt-koronás lesz veretendő, és hogy a magánforgalomban senki sincs kötelezve öt-koronásokat 250 K összegben túl fizeteskép elfogadni.

Az 1899. évi XXXIII. törvénycikk felhatalmazza a kormányt, hogy a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok kormányával az érme- és pénzügyrendszerre vonatkozólag kötött szerződést kiegészítő pótszerződést köthessen öt-koronás ezüstérmék kiveretése iránt. A kötendő pótszerződés az öt-koronások veretésére és azok fizetési erejére nézve az 1899. évi XXXII. törvénycikkben foglaltakkal azonos rendelkezéseket tartalmaz; megállapítja továbbá, hogy a két államban egyelőre 64 millió korona öt-koronás érme veretendő, melyből Magyar-

ország 19·2 millió koronát, Ausztria 44,800.000 koronát fog veretni. Az öt-koronások veretéséhez szükséges verde-anyagkép 20 koronás aranyérmék ellenében az Osztrák-magyar banktól 32 millió a. é. egy-forintos érme szerzendő meg és pedig 9·6 millió forint a m. kir. pénzügyminister, 22·4 millió forint pedig az osztrák pénzügyminister által.

Az 1899. évi XXXIV. törvénycikk felhatalmazza a kormányt, hogy a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok kormányával az Osztrák-magyar bank által kibocsátandó tiz-koronás bankjegyekre nézve, az ebbe a törvénycikkbe igtatott egyezményt köthesse. Az egyezmény szerint a két kormány kötelezni fogja az Osztrák-magyar bankot, hogy husz-koronás arany érmékben 30 : 70 arány szerint lefizetendő 160 millió korona ellenében ugyanily összegű tiz-koronás bankjegyet bocsásson ki, mely bankjegyek a forgalomba hozandó öt-koronás érmékkel együtt a közös költségen beváltandó 112 millió forint államjegy beváltására fognak szolgálni. Részletesen szabályozza az egyezmény a tiz-koronás bankjegyek kibocsátásának módozatait és rendelkezéseket tartalmaz arra az esetre, ha a bank a tiz-koronás jegyek kibocsátásának kötelezettsége alól bármikor felmentetnék. Kijelentésbe veszi, hogy a bank a 160 millió korona tiz-koronáson felül, megfelelő mennyiségű öt-koronás érme visszatartása mellett, még további 20 millió korona tiz-koronás jegyet bocsáthasson ki, és kimondja, hogy a kormányok által lefizetett 160 millió korona arany csakis a kibocsátandó tiz-koronás bankjegyek fedezésére fordítható a nélkül, hogy a bank jogosítva lenne ennek az aranynek érczkészletébe való beszámítása által a megengedett jegyforgalom összegét felemelni.

Az 1899. évi XXXV. törvénycikk felhatalmazza a kormányt, hogy a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok kormányával az Osztrák-magyar banknál arany érték-érmékben teljesített, illetve teljesítendő lefizetések tárgyában az ebbe a törvénycikkbe igtatott egyezményt megköthesse. A kötetendő egyezmény a kérdésnek úgy a bankkal való rendezését, mint az eljárásnak a két kormány között való szabályozását foglalja magában és kiterjed azokra a lefizetésekre, a melyeket a két kormány az 1894. évi XXIV. törvénycikk alapján megkötött egyezmény értelmében teljesített, és arra a 64 millió korona értékérmére, mely az öt-koronások veretésére szükségelt ezüst-forintosok fejében lesz a banknak átadandó. Az egyezményben foglalt rendelkezések lényegökben a következők:

Mindaddig, amíg a két állam törvényhozása a bank készfizető kötelezettségét életbe nem lépteti, a lefizetett arany érmék a bank érczkészletébe beszámíttatnak, a nélkül azonban, hogy a bank tulajdonát képeznék és annak teljesen szabad rendelkezésére állanának. Attól a pillanattól fogva, amikor a bank készfizető kötelezettsége életbe lép, a lefizetett aranyérmék a bank végleges tulajdonába mennek át. Ha a bank szabadalma lejárna, vagy megszűnnék, mielőtt készfizető kötelezettsége életbe lépett volna, mindegyik pénzügyminis-
terium az általa lefizetett arany-érméket ezüst értékpénz vagy bankjegyek ellenében visszaveheti. Hasonló joggal bír a két kormány, ha ez iránt a törvényhozások jóváhagyásával egymás között meg-
egyeznek, a bankszabadalom lejárta vagy megszűnte előtt is, mind-
addig, a míg a készfizetések elrendelve nincsenek.

Hasonló elvek szerint van szabályozva annak a részletfizetésnek ügye is, a melyet az osztrák államkincstár a 80 milliós bankadósság részleges törlesztésére teljesít. Rendezve van végül az egyezményben a két kormány között az eljárás, amely az Osztrák-magyar banknál teljesített arany lefizetések esetleges visszaváltása esetén követetni fog.

Az 1899. évi XXXVI. törvénycikk kimondja, hogy 1900. évi január 1-től kezdve az egyedüli és kizárólagos törvényes érték a korona-érték, és elrendeli, hogy ettől a határnaptól kezdve az összes állami, törvényhatósági és községi kiadások a koronaértékben állapítandók meg s a számadások ebben az értékben vezetendők. A határvám-illeték megszabására és fizetésére nézve fennálló szabályokat azonban ez a rendelkezés nem érinti. Elrendeli továbbá, hogy az említett határnaptól kezdve a fennálló törvényekben és rendeletekben foglalt és az ausztriai értékre vonatkozó intézkedések, egy a. é. forintot két koronával számítva, a koronaértékben megállapítottaknak tekintendők. Elrendeli, hogy a koronaérték érméi a törvényben megállapított fize-
tési erejükhöz képest minden törvényes értékben történő fizetésnél elfogadandók és hogy az a. é. egy-forintos ezüst érmék, mindaddig, míg a törvényhozás azokat forgalmon kívül nem helyezi, értékpénzt képeznék. Mindezek a rendelkezések az érme- és pénzrendszerre vonatkozólag kötött szerződés értelmében a megfelelő ausztriai veretű érmékre is kiterjednek. A törvénycikknek III. fejezete végül a korona-értéknek a jogviszonyokra való alkalmazását szabályozza.

Az 1899: XXXVIII. törvénycikk felhatalmazza a pénzügyministert, hogy a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok pénzügy-

ministerével az eredetileg 80 millió a. é. forintot tevő és az Osztrák-magyar bankot cselekvőleg illető államadósság tárgyában egyezményt köthessen, melynek értelmében ez az adósság 30 millióra akkép szállittatik le, hogy az osztrák államkinestárból 30 millió a. é. forint fizettetik le a banknál koronaérték aranyérméiben, az Osztrák-magyar bank pedig annyit ír le az adósságból, a mennyivel a lefizetés után az adósság fenmaradt része a 30 millió a. é. forintot meghaladja. Az erre vonatkozó egyezményt az Osztrák-magyar bankkal az osztrák pénzügyminister köti meg. A magyar államkinestár az osztrák részről teljesített törlesztéshez úgy járul hozzá, hogy a banknál lefizetett 30 millió forint 30%-át vagyis 9 millió a. é. forintot 50 egyenlő évi részletben kamat nélkül a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országoknak megtérít.

* * *

A valutaügyre vonatkozó most ismertetett 1899. évi törvények rendelkezéseivel azonos rendelkezések az 1899. évi szeptember 21-ikén kiadott császári rendelettel Ausztriában is törvényerőre emelkedvén, az ezeknek a törvényeknek rendelkezései szerint létesítendő egyezmények 1899. évi november 1-én megkötöttek.

Ugyancsak 1899. évi november havában adta ki a m. kir. pénzügyminister az „Általános Utasítást“ a koronaértékben való közkötelező számítás behozataláról, az általános érneforgalom rendezéséről és a koronaértéknek a jogviszonyokra való alkalmazásáról szóló 1899. évi XXXVI. törvényczikk végrehajtása tárgyában a pénzügyi hatóságok, pénztárak, hivatalok és számvevőségek számára.

Az öt-koronás ezüstérmék veretéséhez szükséges verdeanyag beszerzése iránt, valamint az érmék veretésére nézve az intézkedések megtételén, ezek az érmék 1900. év márczius hó 15-ikén már forgalomba bocsáthatók voltak. A forgalomba hozatal a vonatkozó törvényes rendelkezés értelmében az Osztrák-magyar bankra bízott, amely felhatalmaztatott, hogy az öt-koronás érméket 5 és 50 forintos államjegyek ellenében, vagy ily államjegyek visszatartása mellett adja ki.

Időközben a tiz-koronás bankjegyek gyártása is annyira előrehaladt, hogy a magyar pénzügyminister egyetértőleg az osztrák pénzügyi kormányzattal, rendeletet adhatott ki 1901. évi augusztus 10-ikén a közös költségen beváltandó függő adósság teljes beváltása és a tiz-koronás bankjegyeknek az Osztrák-magyar bank által leendő

kiadása tárgyában. Ezen rendelet értelmében az a. é. öt- és ötvenforintos államjegyeknek kiadása és átváltása 1901. évi szeptember 1-jével. — az ezekre az államjegyekre fennálló az az általános kötelezettség pedig, hogy fizeteskép elfogadandók. 1903. évi február 28-ikával lett megszüntetve, és a végső beváltási határidő 1907. évi augusztus 31-ikére kitűzve. 1901. évi augusztus végével forgalomban volt 2.767.700 korona ötvenforintos és 221,232.300 korona ötforintos államjegy; ezekből 1904. évi szeptember végéig beváltásra került 2.225.400 korona ötvenforintos és 219.018.560 korona ötforintos államjegy, beváltatlan tehát még összesen 2.756.040 korona értékű államjegy.

Az Osztrák-magyar bank a tiz-koronás bankjegyeknek forgalomba hozatalát 1901. évi szeptember 2-ikán kezdte meg.

A koronaértékre szóló többi bankjegyek forgalomba hozatala, és pedig a husz-koronásoké 1900. évi szeptember 20-ikán, az ötven-koronásoké 1902. évi május 26-ikán, a száz-koronásoké 1902. évi október 20-ikán és az ezer-koronásoké 1903. évi január 2-ikán kezdődött meg.

Az ausztriai értékre szóló 10, 100 és 1.000 forintos bankjegyek behívása az Osztrák-magyar banknak 1901. évi szeptember 2-ikán, 1902. évi október 6-ikán, illetve 1902. évi deczember 13-án kiadott hirdetményeivel történt.

A jegybanknak a váltóárfolyamok szabályozására s a relatió állandósítására irányuló működését istápoló és ennek folytán a készfizetések felvételét előkészítő fontos intézkedése volt a pénzügyi kormányzatnak, a midőn 1900. év végén az állami aranyszolgálat teljesítését az Osztrák-magyar bankra ruházta, és ezzel egyrészt az államkincstárba fizeteskép befolyó aranyösszegek a banknál összpontosítottak s másrészt a bankra bízott mindazoknak a külföldi valutáknak beszerzése, a melyek az aranyban kamatozó államkölcsonök értékeinek beváltására szükségesek.

Ugyancsak 1900. évben felhatalmazta a pénzügyminister a vámhivatalokat, hogy az Osztrák-magyar bank intézetei által kiállított aranyutalványokat vámfizetéseknel elfogadhassák. Ez a rendelkezés eleinte csak az érmeforgalom egyszerűsítésének szolgált, a mikor azonban a bank 1904. év elejével elhatározta, hogy a vámfizetésekre szolgáló aranyutalványokat a koronaérték érméire is kiállít, a rendszabály az aranyérték behozatala szempontjából is jelentőséget nyert.

Ugyancsak a pénz- és érmeforgalomnak, de az állami pénztárak pénzkezelési szolgálatának is egyszerűsítését célozta az 1901. évben tett s bővebben a pénztári ügy tárgyalásánál ismertetett az az intézkedés, a melylyel egyes állami pénztárak (adóhivatalok) az Osztrák-magyar bank giroforgalmában való részvételre felhatalmaztattak, és az ugyancsak ott tárgyalt az a további rendelkezés is, mely eddig az állami pénztárak (adóhivatalok) által teljesített pénzváltási szolgálatot a módosított bankalapszabályok 55. cikke alapján az Osztrák-magyar bankra bizta.

Ezek után a készfizetéseket előkészítő intézkedések közül már csak egy — a leglényegesebb: az aranyérmék forgalomba hozatala volt hátra.

Különösen fontos lépés volt ez minálunk, a kik félszázadon át tartott kényszerforgalom után és értékrendszerünknek ismert ziláltságát megszüntetendők, tértünk át az aranyvalutára. Ugy közönségünket, mint a külföldet meg kell ismertetnünk valutánkkal. Saturált aranyforgalom a valuta szilárdan fundált voltának egyik eszköze lévén, ennek létesítését meg kellett kezdenünk, mert csak ez uton van módunkban eloszlatni azt a nézetet, hogy a monarchia két állama tulajdonképen hadi kincset gyűjtött, a midőn nagy áldozatok árán aranyat vásárolt.

Mindezekről eltekintve azonban, tulajdonképen már el volt döntve az a kérdés, hogy arany a belföldön forgalomba hozassék, mert a bankalapszabályok 111. cikkében a tiz-forintos, illetőleg husz-koronás jegyekre nézve az mondatván ki, hogy csak a készfizetések törvényes elrendeléséig terjedő időközben maradhatnak még forgalomban, tulajdonképen már ki volt mondva az is, hogy a pénzforgalomnak az a része, a melyet ma a tiz-forintos, illetőleg a husz-koronás bankjegy lát el, fokozatosan aranynyal lesz telítendő.

Az arany értékérmék forgalomba hozatala elől ezek szerint kitérni többé nem lehetett.

Már csak azt kellett eldönteni, hogy mikor és technikailag hogyan történjék a forgalombahozatal.

Az időpont elég alkalmasnak mutatkozott 1901. év nyarán. A pénzünk nemzetközi értéke, a relatiója éveken keresztül megtartotta azt a szintet, a melyre azt az 1892. évi törvények helyezték. Ha ingadozott is a pénzérték, ez az ingadozás nem haladta meg azt a mérvet, melyet minden rendes valutájú országban tapasztalnak. A pénz-

értéknek ez az állandósága pedig megvolt oly időben, a midőn a gazdasági viszonyok nem voltak kedvezők. A bank aranykészlete és jegyeinek fedezettsége nemcsak hogy teljesen kiállotta a versenyt a külföldi bankokéval, hanem azokét jórészt felül is multa, — a thesauratió veszedelme viszonyaink között nem fenyegetett.

Megállapodás jött tehát létre a két pénzügyministerium és az Osztrák-magyar bank között, hogy a koronaértékre szóló aranyérméket forgalomba hozzon és pedig akként, hogy az arany forgalombahozatalával kapcsolatosan a 10 forintos és 20 koronás bankjegyek forgalmát megfelelően apasztja, hogy az aranyérmék forgalomban maradása ez uton is biztosítottassék.

Hogy pedig a bank az arany forgalombahozatalát a kitűzött czélnak megfelelő méretekben eszközölhesse, a magyar pénzügyminister a m. kir. központi állampénztár szabad aranykészletéből részletekben kereken 70 millió koronát bocsátott a koronaértékre szóló 10 és 20 koronás érmékben, a giroszámlára való befizetések útján, a bank rendelkezésére; azonfelül az állami pénztárak is felhatalmaztattak, hogy fizetéseknél a rendelkezésükre bocsátott aranyérméket felhasználhassák. Az ezen utóbbi uton forgalomba hozott arany meghaladta a 12 millió koronát.

Az Osztrák-magyar bank 1904. évi szeptember végéig 10 és 20 koronás arany érmékben 580,000.000 Kt hozott forgalomba, és ugyanezen időpontig 392,000.000 K került vissza pénztáraihoz a koronaérték aranyérméiben; a forgalomba hozott érmékből tehát 188 millió korona maradt forgalomban.

Az arany forgalombahozatala alkalmával meg lett szüntetve az állami számadások készpénzhasábjainak bankérték, arany- és ezüst szerint elkülönített vezetése és a számadások ezután csak egy egységes pénzhasábjal lettek ellátva.

Tisztán technikai, de mert az aranyérmék forgalombahozatalával kapcsolatos, tehát itt felemlítendő rendszabály volt a koronaérték aranyérméi törvényes és forgalmi súlyának ellenőrzésére szolgáló súlymértékek és mérlegek készítése és hitelesítése tárgyában történt rendelkezés.

Végül ugyancsak az arany forgalombahozatalával kapcsolatos és a jegybank aranykészlete gyarapításának megkönnyítését czélzó intézkedés volt, a midőn a magyar pénzügyminister egyetértőleg a cs. kir. pénzügyministerrel, 1903. évi július 15-ikén kelt rendeletével a

20 koronásoknak az Osztrák-magyar bank számlájára történő veretéseért szedendő és a finom arany kilogrammja után 4 koronával megállapított verdedijat 2 koronára leszállította. Ehhez képest az Osztrák-magyar bank ezután köteles a bankalapszabályok 87. cikke értelmében arany rudakat a finom arany kilogrammja után számítandó 3.278 koronáért bankjegyekre mindenkor átváltani.

* * *

1903. évi február 28-ikán, mint a mely napon végleg megszűnt az az általános kötelezettség, hogy az államjegyek fizeteskép elfogadandók, — az 1899. évi XXXI. törvényczikk alapján a biróalmi tanácsban képviselt királyságok és országok kormányával kötött egyezmény XII. cikkében létesített megállapodás folytán, — beállott a kormánynak az a kötelessége, hogy a készfizetések felvételének törvényes elrendelése ügyében a törvényhozás elhatározását kikérje.

A valuta rendezése ügyében hozott 1899. évi törvények rendelkezései voltak hivatva elhárítani azokat az utolsó, törvényhozási és kormányzati intézkedésekkel megszüntethető akadályokat, a melyek a készfizetések felvételének útját állották. Ezek a törvények végrehajtatván: az államjegyek kényszerforgalma megszűnt, azok a forgalomban a koronaérték rendszerébe tartozó más fizetési eszközökkel vannak helyettesítve és a hitelpénzforgalmat már csak a bankjegyek és a váltópénz alkotják.

De ugyancsak 1899-ben, a bankszabadalom meghosszabbításakor a jegybank-ügynek is oly rendezését létesítettük, a melynek vezető alap gondolata szintén az volt, hogy a mint az más, rendezett valutájú országokban mindenütt megvan, a jegybank legyen a pénzforgalom egyedüli szabályozója, a mivel kapcsolatban járt pénzünk nemzetközi értékének tartós consolidatiója és papirpénzünknek biztos alapokra fektetett hitele még a készfizetések formaszertinti felvétele előtt a bel- és külföldön egyaránt.

A nagy művelet betelöltéséhez szükséges utolsó lépés, a készfizetések felvételének elhatározása tehát már csak attól függött, vajjon a jegybank a készfizetések felvételére alapszabályaiban megállapított, de ez idő szerint felfüggesztett kötelességének teljesítésére képes-e?

A kormány feladatát képezte, ezt a kérdést a fenforgó közgazdasági viszonyok számbavételével és a valuta politikai szempontok mérlegelésével eldönteni.

A jegybank érckészlete felszaporodott úgy, hogy — az aranyfedezethez a bank birtokában levő és 60 millió korona erejéig az érckészletbe beszámítható devisákat is hozzá véve, — a jegyforgalomnak 77%-a volt arannyal fedezve; az aranyfedezet aránya a jegyforgalomhoz tehát igen kedvező volt és az európai készfizető jegybankoknál tapasztalható fedezeti arányokkal az összehasonlítást teljesen kiállotta, mi mellett az a körülmény, hogy az érckészletben még ezüstcourans van, aggályra okot nem adhatott.

Azonfelül a jegybank több év óta követett deviza politikája, — a melynek az utóbbi időben tetemes támaszt nyújtott az az intézkedés, a melylyel a kormányok a két állam külföldi fizetéseire a jegybankot vették igénybe és az egész állami aranyszolgálatot a jegybanknál központosították, — kapcsolatban az 1899-ben módosított alapszabályok egyes intézkedéseivel egyrészt lehetővé tette azt, hogy a bank az érckészleten kívül álló tetemes és arannyal egyenértékű külföldi követelések állandó birtokába jutott, másrészt arra az eredményre vezetett, hogy a jegybank a devisák és egyéb külföldi fizetési eszközök piacán uralkodó befolyást nyert.

Az általános gazdasági viszonyokban sem mutatkozott akadály, mely az elhatározó lépés megtételének késleltetését javalta volna.

Mindezek számbavételével a megkívántató összes előfeltételek adottaknak voltak tekinthetők, miért is a kormány — miután ez iránt az osztrák kormánylyal megegyezést létesített, — elhatározta, hogy a törvényhozásnak a készfizetések felvételének elrendelését hozza javaslatba; egyttal azonban megállapodott a cs. kir. kormánylyal az iránt is, hogy mindenik kormány a maga törvényhozásától fölhatalmazást kér arra, hogy azt a napot, a melyen a törvény határozatai érvénybe lépnek, rendeleti uton állapíthassa meg, — mert hiven ahhoz a körültekintéshez, a mely a valutareform végrehajtásánál eddig vezérelte, figyelemmel kellett lennie arra az eshetőségre is, ha netalán az utolsó órában teljesen rendkívüli akadályok merülnének fel.

Szükségét látta továbbá a kormány, hogy a készfizetések felvételére vonatkozó előterjesztéssel együtt, a végső előkészítő intézkedésekre nézve tegyen javaslatokat. Felölelték pedig ezek a javaslatok a kis bankjegyczimletek forgalmának, az öt-koronás ezüstérmék szaporításának és a bankjegyek fedezetének kérdését.

A módosított bankalapszabályok 82. cikke szerint ugyanis a bankjegyek legkisebb czimlete ötven korona. Csupán átmenetileg, az

alapszabályok 111. cikke szerint van a banknak megengedve husz-koronás jegyeket is forgalomban tartani, mindazonáltal azzal a korlátozással, hogy azt a maximális összeget, amelyen belül ily jegyek kibocsáthatók, a két pénzügyminister állapítja meg. Ha tehát e tekintetben a két törvényhozás külön intézkedést nem tesz, a bank a készfizetések megkezdésével egyidejűleg a husz-koronás bankjegyeket a forgalomból bevonni és ércpénzzel helyettesíteni lenne kénytelen.

Mínt hogy pedig az arany értékerméknek 1901. év őszén megkezdett fokozatos forgalombabocsátása óta lefolyt időszak alatt szerzett tapasztalatok arra a meggyőződésre vezettek, hogy hosszú éveken át kis jegyekhez szokott közönségünk ezeket az arany értékerméknél jobban kedveli. — mínt hogy továbbá a készfizetések főtartására első sorban hivatott jegybank aranytartaléka lehetőleg kimélendő és a czállal ellenkező eljárás lenne, ha ez a pénzforgalmunk egésze értékének fentartására hivatott aranytartalék, gyöngítettnek az által, hogy a forgalomnak az a része, a mely csakis utolsó sorban van hivatva a valuta védelmére, ok nélkül aranynyal megtöltetnék — és végre mert a kormány nem hunyhathott szemet a tudományban az utóbbi időben mindinkább tért hódító az előtt a nézet előtt sem, hogy a kis jegyeknek meghatározott és jól megválasztott korlátokhoz kötött forgalma, egyebekben helyes alapokon nyugvó jegybankszervezet mellett, a valutának jóságát nemcsak nem veszélyeztetni, hanem éppen válságos időkben erősíti is. — arra a megállapodásra jutott, hogy egyrészt a készfizetések felvétele után is, a külön törvényes intézkedés alapján kibocsátott tíz-koronás bankjegyeken kívül husz-koronás jegyek is forgalomban hagyandók, másrészt a bank felhatalmazandó, hogy a tíz-koronás jegyek forgalmát a 160 millió koronával megállapított contingensen felül is, a szükséghez képest szaporithassa.

Nehogy azonban valutánk jósága, szilárd alapokra fektetett volta iránt a legcsekélyebb kétely is támasztható legyen, úgy tervezte, hogy a kis jegyek forgalmának 400 millió koronáig terjedő része teljesen érczcel fedeztessék. A teljesen fedezendő kisebb jegyek mennyiségét azért vélte 400 millió koronában megállapíthatónak, mert ez az összeg lesz előreláthatólag az a minimális mennyiség, a melyre a pénzforgalomnak föltétlen szüksége lesz akkor is, ha a veretendő öt-koronás ezüst érmék mind forgalomba kerülnek és ha az új ötven-koronás bankjegyek fokozatosan tért fognak hódítani. Ezzel a rendelkezéssel kapcsolatosan méltányosnak találta a kormány, hogy a husz-koronás

bankjegyek előállításából háruló költségekhez való járuláskép a banknak a készfizetések felvételének időpontjától kezdve minden egész évre 500.000 K átalány engedélyeztessék, mely átalánynak fedezésére első sorban a két államot az alapszabályok 102. cikke értelmében a bank nyereségéből megillető részösszeg fogna szolgálni.

A kis czimletű bankjegyek forgalomban tartásával azonban a kormány a forgalomnak a kisebb czimletű fizetési eszközök iránti szükségletét kielégítettnek még nem találta.

Az a tapasztalat ugyanis, hogy az öt-koronás ezüstérmék 1901. évi szeptemberben megkezdett kibocsáttatásuk után rövid időre mind forgalomba kerültek és hogy az azóta elmúlt idő alatt a szükséglet ily érmék iránt főleg azokon a vidékeken, ahol nagyobb mérvű munkabérfizetések vannak, állandó volt, — az öt-koronások szaporításának szükségességéről győzte meg a kormányt. Elhatározta tehát, hogy ezen érmék forgalmának a monarchia mindkét államában együttvéve 64,000.000 Kval leendő szaporítása iránt tesz javaslatot és pedig annyival is inkább, mert egy ily irányu rendelkezés nemcsak a pénzforgalom igényeit lenne hivatva szolgálni, hanem további lépést is jelent az ezüst értékpénz kérdésének végleges rendezéséhez, a mennyiben a főntebb megjelölt összegű öt-koronások veretése végett a két pénzügyminister az Osztrák-magyar banktól az ellenértéknek törvényes fizetési eszközökben való lefizetése mellett, együtt 64,000.000 K ezüst egy-forintost és pedig a m. kir. pénzügyminister 19·2 millió Kt, a cs. kir. pénzügyminister 44·8 millió koronát fogna a veretés előhaladásának arányában fokozatosan átvenni.

Végül szükségesnek ismerte fel a kormány, hogy a bankjegyek fedezeti kérdésében is történjék még intézkedés.

A bankalapszabályok 111. cikke szerint a banknak az a joga, hogy külföldre szóló váltóiból és külföldi jegyeiből 60,000.000 Kt érczkészletébe beszámíthasson, a készfizetések fölvételének időpontjával megszűnnék. Figyelembe véve azt, hogy a valutarendezés eredményei nem csekély részben arra vezethetők vissza, hogy a bank üzletét külföldi váltókban és fizetési eszközökben tetemes mérvben fejlesztette és hogy ennek a fejlesztésnek egyik alapját a most említett alapszabályszerű jogositvány képezte, a két kormány megállapodott abban, hogy mindenik törvényhozásának előterjesztést tesz az iránt, hogy ez az eredetileg átmenetinek tervezett intézkedés véglegesíttessék.

Az elmondottakban ismertetett javaslatokat tartalmazzák azok a törvénytervezetek, a melyeket 1903. évi márczius 31-ikén a pénzügyminister a készfizetések felvétele tárgyában, a koronaérték megállapításáról szóló 1892. évi XVII. törvényczikk további kiegészítéséről és az 1892. évi XVIII. törvényczikk alapján a magyar korona országai és a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok kormánya között, az érme- és pénzrendszerre vonatkozólag kötött szerződést kiegészítő újabb pótszerződésről a törvényhozás elé terjesztett.

Hogy ezek a javaslatok mindezeideig törvényerőre nem emelkedtek, hogy az 1892-ben megindított s azóta következetességgel és megszakítás nélkül folytatott valutarendezési művelet teljes befejezést még nem nyert, hogy valutánk még nem tényleges aranyérték, ez a politikai viszonyokban leli okát.

Habár nem szenved kétséget, hogy azoknak az eredményeknek alapján, a melyeket a vázolt összes előkészítő intézkedések teljes végrehajtásával, érme- és pénzrendszerünk rendezésével, a kész fizetéseknek az arany forgalombahozatala útján való facultativ felvételével elértünk, s a melyek folytán pénzürtékünk még kedvezőtlen gazdasági viszonyok között is állandó volt, valutánk helyreállítását és annak állandósítására a morális garanciát megadottnak tekinthetjük, mégis kívánatos, hogy a törvényes garanciák is mielőbb megalkottatván, közgazdaságunk az új érték behozatalával kapcsolatos összes előnyök élvezetébe lépjen.

2. Jegybankügy.

A monarchia mindkét államát önálló jegybankok felállítása tekintetében megillető és kölcsönösen elismert jog eddig igénybe nem vétetvén, ez idő szerint a jegybankügyre nézve ugy Magyarország, mint Ausztriában az Osztrák nemzeti bankból átalakult Osztrák-magyar bank bir szabadalommal.

Az Osztrák nemzeti bank az 1816. évi június hó 1-én kelt császári patenssel létesítettvén, 25 évre nyert szabadalmat; ez a szabadalom 1841. évben további 25 évre, 1862-ben pedig az ugyanazon év december hó 27-én kelt osztrák törvénynyel az 1876. év végéig meg lett hosszabbítva.

Az alkotmányos korszak beálltakor ez a szabadalom még érvényben lévén, a kiegyezési tárgyalások során a két állam pénzügyministerei között 1867. évi márczius hó 8-án létrejött egyezmény a bankügyre vonatkozólag azt a megállapodást tartalmazza, hogy „a magyar országos pénzügy-

minister addig, míg a nemzeti bankkal szerződésileg megállapítandó intézkedések nem rendezettek, sem közigazgatási, sem törvényhozási úton nem fogja megháborítani a nemzeti banknak most fennálló jogviszonyait“.

Az 1877. évi XXVII., illetve az 1878. évi IV. t.-cz. felhatalmazta a kormányt, hogy az Osztrák nemzeti bankkal szemben fennálló tényleges állapotot 1878. évi márczius, illetve ugyanazon évi május hó végéig fentarthassa.

Az 1878. évben meghozták az Osztrák-magyar bank létesítéséről és szabadalmáról szóló XXV. t.-cikket. Az ezzel a törvényzikkal törvénybe iktatott bankalapszabályok 1. cikke kimondja, hogy „az Osztrák-magyar bank, melylyé a szabadalmazott Osztrák nemzeti bank átalakul, részvénytársaság, mely alapszabályszerű működését a birodalmi tanácsban képviselt királyságokban és országokban, és a magyar korona országaiban gyakorolja“.

Az Osztrák-magyar banknak tíz évre adott ez a szabadalma az 1887. évi XXVI. t.-cikkkel, az alapszabályok egyes határozatainak módosítása mellett, további tíz évre, vagyis az 1897. év végéig meghosszabbított és egyúttal egyezmény létesített, melynek II. cikke értelmében, a bank az esetben, ha szabadalmának további meghosszabbítását kérni szándékoznék, ebbeli kérelmét legalább két évvel a szabadalom lejártá előtt tartozik a két állam kormányához beadni.

1895. évi október hó 4-én, tehát a most említett egyezményben megállapított határidőn belül az Osztrák-magyar bank főtanácsa a részvényesek 1894. évi február hó 5-én tartott közgyűlésében nyert felhatalmazás alapján a két pénzügyminiszterhez kérvényt adott be, a melyben a szabadalom újból való meghosszabbítását kérte.

A magyar kormány álláspontja a bankkérdésben az volt, hogy az Osztrák-magyar bank eddigi kifogástalan működésére, valamint arra való tekintettel, hogy a valutarendezés nagy munkája abba a stádiumba jutott, a midőn a további teendők oroszánrészre a jegybanknak fog jutni, a mikor is egy nagy vagyonu, kifogástalan, consolidált hitelű jegyintézetre szükség van, a törvényhozásnak kész azt javasolni, hogy a jegyszabadalmat ismét az Osztrák-magyar banknak adományozza.

Ez a készség azonban nem lehetett és nem volt feltétlen.

Három dolog volt, amit a magyar pénzügyi kormányzat különösen érvényesíteni szükségesnek tartott s a mihez a szabadalom megújítását a maga részéről kötötte.

Az egyik az volt, hogy a bank igazgatására vonatkozó határozatokon olyan módosítások eszközöltessenek, a melyek által egyfelől a szabadalmat adományozó két állam közjogi helyzetében gyökerező és eddig nélkülözött teljes paritás kifejezésre jusson, másfelől intézmények által biztosíttassék, hogy a bank a maga kötelességeit a két állam mindegyikében egyformán teljesítse.

A második volt az a követelés, hogy a banknak közreműködése a valutaszabályozás továbbvitelénél és befejezésénél teljesen biztosíttassék.

A harmadik végül az, hogy az a pénzügyi ellenszolgáltatás, a mely a banktól az új szabadalom adományozásáért követelendő volt, az eddigtől eltérő alapon és pedig olykép állapíttassék meg, hogy ez az eddiginél értékesebb szabadalommal arányban álljon, hogy a tőkeelhelyezés általános viszonyainak jobban megfeleljen és hogy végül a magyar államnak valósággal, szemmeláthatóan jusson belőle.

E tekintetben a helyzet ugyanis az volt, hogy a bank tiszta jövedelméből a részvénytőke 5%-a a részvényeseknek jutott, azután került sorra a tartalékalap és a nyugdíjalap, a maradékból az osztalék 7%-ra egészített ki, az ezutáni maradék feleztetett, az egyik fél a részvényeseknek, a másik a két államnak jutott és pedig 30% Magyarországnak, 70% Ausztriának. Ugyanigy osztozott a két állam a bank által netán fizetett jegyadóban is. A két államot mindkét czimen (jövedelmi részesedés és jegyadó) illető összegek azonban nem kerültek kifizetésre, hanem Ausztriának a bankkal szemben fennálló, u. n. 80 millió adósságának törlesztésére fordítottak. Így történnhetett, hogy az Osztrák-magyar bank fennállása óta a mai szabadalom hatálybaléptéig eltelt 22 év alatt, a mi alatt a részvényesek osztalék czimén mindössze 281,000.000 Kt kaptak, a két államnak mindössze 11,700.000 K jutott és ez is a 80 millió adósság törlesztésére szolgált. Meg kellett tehát változtatni a részesedési szabályt, meg a tisztán mechanikus osztozkodási kulcsot Magyarország és Ausztria között, meg kellett szüntetni a bankszabadalomért nyújtott pénzbeli ellenszolgáltatás és a 80 millió bankadósság közötti összefüggést.

Ezeken az alapokon indultak meg a tárgyalások az ausztriai kormánnyal, majd, midőn a két kormány a bankkérdésben egymással megállapodott, az Osztrák-magyar bankkal.

A hosszas tárgyalások sikeres befejezte után a vonatkozó törvényjavaslat a törvényhozás elé terjesztetett; minthogy azonban ennek tárgyalását a fenforgott politikai viszonyok nem engedték meg, az eddig

érvényben volt szabadalom ideiglenes meghosszabbítása iránt kellett intézkedni. Az ez irányban való intézkedés az 1898. évi I. és az 1899. évi IV. törvényekkel történt, melyekkel a kormány felhatalmazást nyert, hogy az eddigi bank szabadalom ideiglenes meghosszabbítása iránt az Osztrák-magyar bankkal arra az esetre, ha a birodalmi tanácsban képviselt királyságokban és országokban a jelenlegi állapot szintén fentartatik, egyezményt köthessen.

Az 1899. év nyarán a javaslatot a törvényhozás és az új szabadalom föltételeit a bank részvényeseinek közgyűlése elfogadván, a szabadalom meghosszabbítására vonatkozó rendelkezések, valamint az azok kiegészítését képező alapszabálymódosítások az 1899. évi XXXVII. t.-cikkkel törvénybe lettek iktatva.

A törvény szerkesztésénél ezuttal is, úgy mint 1887. évben a novelaris ut választatott, mert habár a korábbi állapothoz képest számos nagy horderejű és elvi természetű módosítás történt, mégis az volt a szándék, hogy a jegybankügy alapjain, nagyjában és egészében, valamint a jegybank állásán és szervezetén változtatás ne eszközöltessék.

Az 1899. évi XXXVII. t.-cz. 1. §-ában foglaltak szerint az Osztrák-magyar banknak a fentebb hivatkozott törvényekkel megadott, illetve 1899. évi december hó 31-ig ideiglenesen érvényben tartott szabadalma 1900. évi január hó 1-től 1910. évi december hó 31-ig meghosszabbított.

Az 1878. év óta a szabadalom mindig csak tíz évre adatott meg, ez alkalommal mégis czélszerűnek mutatkozott ettől eltérni és a szabadalmat az érme és pénzrendszerre nézve az 1892. évi XVIII. t.-cz. alapján Ausztriával megkötött szerződés lejártával egyezően, 1910. év végéig meghosszabbítani, mert kívánatos volt, hogy a valuta helyreállításának alap gondolatán felépült új szabadalom és az érmeszerződés, — habár ezen szerződés és a bankügy között más összefüggés nincs is, — egy véghatáridőhöz legyen kötve.

A 2. §. továbbra is felhatalmazza a bankot, hogy közraktárak által kiállított zálogjegyeket (warrant) leszámítolhasson, kiköti azonban, hogy azoknak a koronaértékre kell szólaniok.

A 3. §. felhatalmazta a pénzügyministert, hogy az osztrák pénzügyministerrel együttesen a monarchia két államában az 1900., 1901. és 1902. évek folyamán új fiókok felállítása, nemkülönben a bank ingatlanainak és szerelvényeinek mérlegszerű értékelése tárgyában egyezményt köthessen és hogy a bank szabadalmának és működésének

a megszállott tartományokra való kiterjesztése iránt kötött egyezmény hatályát a bankszabadalom lejártának időpontjáig meghosszabbithassa.

A 4. §. kötelezi a bankot, hogy 1900. évi január hó 1-től könyveit és számadásait a koronaértékben vezesse és kimondja, hogy az ausztriai értékre szóló bankjegyek legfeljebb 1902. év végéig adhatók ki.

Az 5. §. az ausztriai értékre szóló bankjegyeknek a koronaértékben miként leendő számításáról és ezen bankjegyek bevonásáról rendelkezik.

A 6. §. a banknak adóztatás alá eső jövedelmének megadóztatásáról és a záloglevelekre adott mentességek fentartásáról szól, míg a 7. §. a jegykibocsátási jog védelméről rendelkezik.

A 8. §-ban végül gondoskodás történt arra az esetre, ha a vám- és kereskedelmi viszonyoknak az 1899. évi XXX. t.-cz.-ben foglalt szabályozása 1907. évi december hó 31-én hatályát vesztené anélkül, hogy a monarchia két államának törvényhozásai a közösséget vámügyekben e határidőn túl legalább 1910. évi december hó 31-ig terjedő hatálylyal elhatározták volna; ebben az esetben az Osztrák-magyar banknak a fentebbiek szerint 1910. évi december hó 31-ig meghosszabbított szabadalma 1907. évi december hó 31-én önmagától megszűnik. Egyben felhatalmaztatott a pénzügyminister, hogy erre nézve a bankkal pótegyezményt köthessen. Ezekről a rendelkezésekről alább külön kell megemlékezni.

Az 1899. évi XXXVII. t.-cz. kiegészítő részét képezik a módosított cikkek az Osztrák-magyar bank alapszabályaihoz.

Az alapszabálymódosítások és kiegészítések főként a bank szervezetére, az üzleti ügyekre, a jegykibocsátás szabályozására, a szabadalom megszüntének esetében szükséges intézkedésekre és az új bankszabadalomnak a szó szoros értelmében vett állampénzügyi természetü határozmányaira vonatkoznak.

Ha az eddigi alapszabályoknak azon alapvető intézkedésein, hogy a jegybank magánbank, részvénytársaság, és hogy az állammal a tisztán az alapszabályokban megállapított ügyletek körén kívül semmiféle hitelezési viszonyba nem jöhet, változás nem is történt; ha nagyjában és egészében a bank ügyvitelének legfőbb szervei: a főtanács, a budapesti és bécsi igazgatóság, az ügyvezetőség, élén a vezértitkárral, változatlanul meg is maradt, a szervezetre vonatkozó részletes határozmányok mégis nem egy irányban lényeges módosítást szenvedtek.

A bank szervezetén eszközölt ezeknek a módosításoknak, mint már fönnebb jeleztük, főleg az volt a célja, hogy szabatos kifejezésre

jusson az az elv, hogy a bank két teljesen egyenjogú, a banktörvényhozás terén mindenkép önálló államtól nyeri szabadalmát és hogy az a viszony, a melyben a bank az államkormányhoz áll, szabatosabban megállapíttassék.

A teljes paritás elvét juttatja érvényre az alapszabályokba felvett az a rendelkezés, hogy az Osztrák-magyar bank a pénzforgalom szabályozásáról, a fizetések kiegyenlítésének megkönnyítéséről, a kereskedelmi, ipari és a mezőgazdasági hitelszükséglet kielégítéséről mindkét államban egyaránt gondoskodni tartozik.

Külsőleg kifejezést nyert a paritás elve a bank pecsétjének megállapításánál is, amennyiben a bank pecsétjében ezentúl a magyar korona országainak czimerét és az ausztriai császári sást egymás mellett, összeköttetés nélkül s köriratkép magyar és német czégét használja.

Kifejezésre jutott a paritás elve a bank ügyvitelének újabb megállapításánál és legfőbb organumainak új összetételében is, ezek új működési és hatáskörének meghatározásában pedig érvényesült a két államnak a közgazdaság és első sorban a valutarendezés szempontjából joggal megkövetelhető fokozottabb befolyása a bank működésére.

A bank részvényeseinek közgyűlése, amely az eddigi alapszabályok szerint mindig Bécsben volt megtartandó, a módosított új alapszabályok rendelkezései értelmében Budapesten vagy Bécsben tartatik meg aszerint, amint a közgyűlés tagjainak többségét a magyar vagy ausztriai állampolgárok képezik.

A főtanács 12 tagjából a régi alapszabályok szerint a közgyűlés nyolczat szabadon, kettőt-kettőt pedig a magyar, illetve az ausztriai igazgatóság hármias javaslata alapján választott.

A módosított alapszabályok értelmében a közgyűlés mind a 12 főtanácsost szabadon választja, azonban ezek közül hatnak magyar, hatnak pedig ausztriai állampolgárnak kell lennie. Ugyancsak egyenlő számu magyar és ausztriai főtanácsosból kell állani a főtanács összes bizottságainak, közöttük a végrehajtó bizottságnak és a jelzáloghitelüzlet vitelére hivatott bizottságnak.

A hat magyar főtanácsos egyuttal a budapesti igazgatóság, a hat ausztriai főtanácsos a bécsi igazgatóság tagja. A főtanács és az összes bizottságok ülései Budapesten és Bécsben, még pedig lehetőleg felváltva tartandók meg.

A főtanácsnak a főtanácsosokon kívül tagjai még a két alkormányzó és a két helyettes alkormányzó; elnöke a kormányzó.

A kormányzót ezután is a két pénzügyminister javaslatára Ő Felsége nevezi ki. Az alkormányzókat a régi alapszabályok szerint a főtanács hármias kijelölése alapján a magyar, illetve az osztrák pénzügyminister által tett javaslatok folytán Ő Felsége nevezte ki. Az új alapszabályok az alkormányzói, illetve az újonnan szervezett helyettes alkormányzói állás betöltését semmiféle kijelöléshez nem kötik, hanem megállapítják, hogy az alkormányzót, ki egyuttal a budapesti igazgatóság elnöke, valamint helyettesét a magyar pénzügyminister, az alkormányzót, ki egyuttal a bécsi igazgatóság elnöke, valamint helyettesét az osztrák pénzügyminister javaslata folytán Ő cs. és ap. kir. Felsége nevezi ki.

A főtanácsosok hivatala négy évig tart, míg a hivatalukat kinevezés útján nyerő fentebb felsorolt bankfunctionáriusok megbízatása a kineveztetésüket követő ötödik rendes évi közgyűlés megtartásával ér véget, de kinevezésre újból javaslatba hozhatók. A régi alapszabályokban a kormányzó és az alkormányzóknak hivataloskodása időhöz nem volt kötve.

A budapesti igazgatóságot, mely azelőtt a magyar pénzügyminister közbejöttével kinevezett alkormányzó elnöklete alatt, a közgyűlés által az igazgatóság javaslata alapján választott két főtanácsosból és hat, a magyar állam polgáraiból a főtanács által választott igazgatóból állott, a módosított alapszabályok szerint a hat magyar főtanácsos képezi. Elnöke a magyar alkormányzó, ennek akadályoztatása esetén pedig a helyettes alkormányzó.

Megfelelően van összeállítva a bécsi igazgatóság.

Mindegyik igazgatóság mellé új organumként egy központi felügyelő, mint az igazgatóság előadója lett alkalmazva.

Új organuma a banknak végül a Budapesten a jelzáloghitel és záloglevél üzlet számára szervezett jelzáloghitelosztály képviselősege.

Kapcsolatban az ügyvitel főbb organumainak szervezetében történt változtatásokkal, azok működési és hatásköre is módosult.

A módosított új alapszabályok értelmében a főtanácsnak és minden bizottságának, különösen a fontos ügykörrel bíró, az alapszabályszerű jegyfedezet tényleges megléteért első sorban felelős és sürgős esetekben az egész főtanácsot helyettesítő végrehajtó bizottságnak határozatai a kormányzó jóváhagyását igénylik. Felhatalmaztatott továbbá a kormányzó, hogy az esetre, ha valamely a főtanács hatáskörébe eső ügy sürgős intézkedést igényel, de a főtanácsot, vagy az azt helyettesítő végrehajtó bizottságot az idő rövidsége miatt egybehívni nem lehet, saját felelősségére intézkedjék. Hasonló befolyás biztosított az

alkormányzónak, mint az igazgatóság elnökének az igazgatóságok működésére, kimondatván: hogy az alkormányzó az igazgatóság állandó képviselője, hogy az igazgatóság nevében ő gyakorolja a hitelnek az igazgatóság alá rendelt intézeteknél való felhasználása fölött az állandó felügyeletet, hogy az igazgatóság határozataival szemben ugyanazzal a jóváhagyási joggal bír, mint a kormányzó a főtanács és bizottságainak határozataival szemben, végül hogy az igazgatósághoz beosztott előadónak és a jelzálogosztály képviselőjének javaslatai, jelentései és levelezései az ő jóváhagyását, illetőleg láttamozását igénylik. Lényegesen bővült az igazgatóságok hatásköre. A módosított alapszabályok szerint az igazgatóságok kizárólagos joga az illető államban a leszámítolási és kölcsönüzletben a bankhitelt megszabni és annak felhasználását ellenőrizni, míg azelőtt az igazgatóságok időről-időre csak azt az arányt állapították meg, melyben a leszámítolási és kölcsönüzlet céljaira rendelkezésre álló összegek az egyes bankpiacok között felosztandók.

Az igazgatóságok most jogositvák a bírálókat végérvényesen kinevezni, holott azelőtt ezen kinevezéseket illetőleg a főtanácsnak veto-joga volt. Jogositva vannak továbbá a leszámítolási üzlet számára bankmellékhelyeket felállítani, esetleg megszüntetni. A főtanácsnak a bankintézetekhez írásban intézett rendelkezései mindig az illető igazgatóság útján kézbesítendők.

Az újonnan szervezett központi felügyelői állással egybekötött működési és hatáskört illetőleg megállapították az új alapszabályok, hogy a központi felügyelő az igazgatóság előadója, határozatainak végrehajtója, tagja a vezértitkár mellé tanácsadó testületül rendelt üzletvezetőségnek és mint ilyen, a főtanács által megállapított szabályzat alapján az illető államban levő bankintézetek fölött a felügyeletet gyakorolja. Elnöke az illető államban működő alkalmazottak fegyelmi ügyeit intéző bizottságnak.

Lényegesen kiterjesztetett a kormánybiztosok jogköre, mely a régi alapszabályokban felette szűkre volt szabva, amennyiben kizárólag annak ellenőrzésére terjedt ki, vajjon megfelel-e a bank működése az alapszabályoknak és csak arra jogositotta a kormánybiztosokat, hogy a közgyűlésen, a főtanács és az illető igazgatóság ülésein tanácskozó szavazattal vegyenek részt és a főtanács egybehívását kezdeményezzék.

Az új alapszabályok értelmében a kormánybiztosok a végrehajtó bizottság és a főtanács összes bizottságainak ülésein is résztvehetnek a

tanácskozási szavazattal, hogy az egész üzletvitelről tájékoztatást szerezhessenek. Ugyane czélból jogositva vannak a felügyelet gyakorlására szükséges betekintést az üzletvitelbe folyton gyakorolni. Kezdeményezésükre nemcsak a főtanács, hanem annak végrehajtó bizottsága is egybehívandó.

Az említett testületek határozatai ellen a régi alapszabályok határozmányai szerint csak akkor szólalhattak fel, ha azokat az alapszabályoknak meg nem felelőknek tartották, most akkor is felszólalhatnak, ha azok nézetük szerint a fönnálló törvényeknek nem felelnek meg, vagy az állam érdekével össze nem egyeztethetők. Ha a felszólalás az alapszabályok, vagy a törvények megneemtartására van alapítva, úgy mint eddig, a választott bíróság határoz; ha azonban a felszólalás az állami érdek czimén történt s a bank határozatához ragaszkodik, a fölött, hogy forog-e fenn az állami érdek sérelme, utolsó sorban annak az államnak összministeriuma határoz, amelyet az illető kormánybiztos a banknál képvisel.

A bankalapszabályoknak *a bank üzleteire* vonatkozó határozmányain eszközölt módosítások alapját képezték: az államjegyek teljes beváltása folytán előállott helyzet, a valutaszabályozással kapcsolatos alaki és elvi követelmények és a valutarendezés folytatására és befejezésére vonatkozó intézkedések.

Ezután a bank lévén az egyedüli jegykibocsátó hely, a leszámítolási üzlet fokozott jelentőséget nyert, mely körülménnyel az alapszabályok vonatkozó rendelkezéseinek kiegészítésénél számolni kellett.

A gazdasági termelés minden ága érdekeinek egyenlő mérvben leendő kielégítése szempontjából a leszámítolási üzletre vonatkozólag az alapszabályok oly irányban bővítették, hogy a bank feladatai közé kifejezetten a mezőgazdasági hiteligények kielégítése is felvétellett, és kimondatott, hogy az igazgatóságok váltóbírálókká nem csak kereskedőket és a helyi kereskedelmi és ipari viszonyokat ismerő egyéneket, hanem mezőgazdákat is tartoznak kinevezni és hogy e kinevezések előtt a gazdasági érdekképviselő szervei is meghallgatandók. Az egyenlő elbánás elvének érvényesítése szempontjából kimondatott, hogy a bank valamennyi bankintézetnél rendszerint csak az egységes kamatláb mellett számíthat le és hogy a váltóbírálatnál minden bankpiacon egyenlő és részrehajlatlan eljárás követendő.

A szervezetre vonatkozó e reformok, nemkülönben a most ismeretett változtatások mellett teljesen meg volt szüntethető az az eddig érvényben volt intézkedés, hogy az Osztrák-magyar bank egyezményi

uton arra kötelezte magát, hogy a szabadalom tartama alatt bizonyos dotációt kizárólag a magyarországi bankpiacok számára tart fenn.

Felvétettek továbbá az új alapszabályokba azok a rendelkezések, a melyek szükségesekké váltak a valutatörvényhozás azon alaki követelménye folytán, hogy a módosított alapszabályok a koronaértékre szóljanak.

A valutatörvényhozás elvi követelményeinek megfelelőleg keresztülvezetendő volt a módosított alapszabályokban az a rendelkezés, a melyet az 1892. évi XX. t.-cz. az eddigi alapszabályok 87. cikkének megváltoztatására tartalmazott. Az Osztrák-magyar bank eddigi alapszabályai az ezüstre alapított ausztriai érték hatálya alatt jöttek létre. Az arany érték behozatalakor az addig érvényben volt 87. cikk — a mely szerint a bank köteles volt ezüstöt a 45-ös pénzláb szerint bankjegyek ellenében venni — elvileg az 1892. évi XX. t.-cz. által hatályon kívül helyeztetett. E t.-cz. szerint a banknak ugyanez a kötelezettsége az aranyra nézve állapított meg. Alakilag azonban a banknak az az alapszabályszerű joga, hogy magyar, ausztriai, vagy külföldi veretű ezüstöt és ezüst rudakat vehessen és eladhasson s ugyanazokra kézi zálogkölcönt is adhasson, érvényben maradt; de a bank nyilatkozatot adott, hogy ezzel a jogával csak a két pénzügyminister engedélyével fog élni. Az alapszabályok módosításánál az 1892. évi XX. t.-cz. rendelkezésén kívül e nyilatkozat tartalma, mint most már alapszabályszerű rendelkezés is, felvétellett. Megjegyzendő azonban, hogy az 1892. évi XX. t.-cz. rendelkezései az új alapszabályokba oly módosítással vétettek át, hogy a míg az említett törvény a bank aranyvásárlási kötelezettségét az aranyrudakra és a koronaérték aranyérmeire kimondja, addig az új alapszabályokba felvett rendelkezés csak az aranyrudakra terjed ki.

A valutarendezés további folytatása, különösen a készfizetések előkészítése érdekében felvételtek a módosított alapszabályokba mindazok az intézkedések, melyek a jegybanknak ércváltókkal és valutákkal, általában a külföldre szóló fizetési eszközökkel folytatott üzlete lehető kiterjesztésének szolgálni alkalmasak.

Jelesül feljogosított a bank, hogy ne csak külföldi piacokra szóló váltókat, hanem chequeket és külföldi jegyeket, valamint belföldi, nem a koronaértékre szóló váltókat vehessen és eladhasson, külföldi piacokra szóló chequeket és utalványokat adhasson, külföldön pénzbeszedést eszközölhessen s idegen számlára fizetéseket teljesíthessen, és az üzletágak vitelére szükséges követeléseket a külföldön tarthasson.

Az is megengedettett a banknak, hogy készpénzt elismervény mellett kamatoztatás mellett is átvehessen.

Ezenkívül átmenetileg, a készfizetések felvételéig érvényben maradt a banknak az az eddig megvolt joga, hogy a birtokában levő devisákat 30,000.000 frt, vagyis 60,000.000 K erejéig érczkészletébe beszámíthassa, sőt kiterjesztetett azzal, hogy ez az összeg nemcsak érczváltókból, hanem jegyekből is állhat. Természetesen csakis oly érczváltókról és jegyekről lehet szó, amelyek aranyban, vagy arannyal egyenértékű valóságos érczértékben fizetendők. Hogy mily jegyek felelnek meg e követelménynek, azt a főtanács a két pénzügyministerrel egyetértőleg állapítja meg.

Végül felemlítendő még az az új rendelkezés, mely kötelezi a bankot, hogy az állam számlájára pénzeket átvegyen s az állam követelése erejéig fizetéseket teljesítsen, és hogy az államok megbízásából a váltópénztári teendőket ellátni tartozik.

Áttérve a *bankjeggyűgy szabályozásának kérdésére*, elsősorban megjegyzendő, hogy két elvi természetű rendelkezésen, t. i. azon, a mely $\frac{2}{5}$ fedezeti rendszerre és a bankszerű fedezet mellett kibocsátható bankjegymennyiség u. n. közvetett contingentálására vonatkozik, változtatás nem történt.

Módosult azonban a kibocsátható bankjegyek legkisebb értékére vonatkozó rendelkezés. A régi alapszabályok szerint a tíz-forintos volt a legkisebb jegy; a módosított alapszabályok kimondják, hogy a bankjegyek nem szólhatnak ötven koronánál kisebb összegről. Átmenetileg a készfizetések felvételéig azonban mégis megengedettett a banknak, hogy a két pénzügyminister által egyetértőleg megállapítandó összeg erejéig husz koronára szóló jegyeket is kibocsáthasson.

A bankjegyek kiállítását illetőleg, a módosított alapszabályok azt a rendelkezést tartalmazzák, hogy azok az egyik oldalon a magyar korona országainak a czimmerével, a másikon pedig az osztrák császári sassal látandók el.

Módosítást igényelt a változott viszonyoknál fogva végül az alapszabályoknak az a rendelkezése, a mely az érczfedezeetről szól. Az alapszabályoknak eddigi ide vonatkozó határozománya az ezüstre alapított ausztriai érték, illetőleg a teljesen rendezetlen viszonyok alapján állott. Ezüst és arany, érmék és rudakban érczfedezetet képezett. E helyett az új törvényes állapotnak megfelelően az érczfedezetnek állania kell: magyar vagy ausztriai törvényes érczpénzből, a mely törvényes pénz fogalmából folyólag névértékével számítandó; belföldi kereskedelmi arany érmékből, vagy külföldi aranyérmékből és aranyrudakból,

mely utóbbiak a koronaérték pénzlába szerint, a kilogramm finom aranyat 3.280 Kval számítva, de levonva a bank számára kilogrammonként 4 Kval megállapított verdedijat, vagyis 3.276 Kval számítandók.

Az alapszabályoknak ide vonatkozó rendelkezései tehát ilyen értelemben változtattattak meg.

A *bankszabadalom megszüntének esetére* a régi alapszabályok azt a rendelkezést tartalmazzák, hogy az esetre, ha a lejárt szabadalom meg nem hosszabbítatik, a társaság is megszűnik. Ez a rendelkezés az új alapszabályokban oda módosított, hogy a szabadalom lejártakor, vagy megszüntekor a két állam jogositva van az egész banküzletet, a jegyszabadalommal össze nem függő jelzáloghitelüzlet kivételével, a mérlegszerű állapotban és értékben megváltani. Ha a két állam a részére biztosított joggal élni kíván, a részvényeseknek részvényenként 1.520 Kt fizet és megtéríti azoknak a még felosztásra nem került osztalékokat és a mérlegszerinti tartalékalapnak egy-egy részvényre eső egyenlő részét.

Viszont az Osztrák-magyar banknak jogában áll átvétel esetén is a társaság további fennállását a jelzáloghitelüzletnek a monarchia mindkét államában való folytatása végett elhatározni.

A bankalapszabályoknak a szabadalom meghosszabbítása alkalmával módosított rendelkezések utolsó csoportját *a szó szoros értelmében állampénzügyi határozatai* képezik.

Módosítottak pedig az alapszabályoknak a részvényesek osztalékának mérvére, a tartalék- és nyugdíjalap növelésére, a részvényeseknek első sorban járó osztalék felett elért tisztajövedelemnek a két állam között egyrészt és a bank között másrészt leendő megosztására, és végül a két államot megillető tiszta nyereség részesedésének és jegyadónak ezek között mily arányban való megosztására vonatkozó határozmányai.

A tisztajövedelemből a bankrészvényeseket a régi alapszabályok szerint, a mint már említettük, mindenekelőtt a befizetett részvénytőke 5, illetőleg 7%-a illeti meg. A módosított alapszabályok szerint a részvényeseket mindenekelőtt megillető osztalék 4%-ban van megállapítva. Figyelemmel azonban arra, hogy az új alapszabályokban a részvénytőke, mely eddig 90,000.000 frtot tett, a tartalékalap egy részének felhasználásával 105,000.000 frtra, illetve 210,000.000 Kra lett felemelve, a részvényeseket mindenekelőtt megillető rész a tényleg befizetett tőkének nem 4, de $4\frac{2}{3}$ -át teszi.

Az osztalék kifizetése után fenmaradt tiszta nyereségből eddig 8% fordított a tartalékalap növelésére, ezután 10% fog fordíthatni.

A nyugdíjalapnak ezután is az eddigi 2% jut, a módosított alapszabályokban azonban ki van mondva, hogy e százalék a két pénzügyminister beleegyezésével 4%-ra felemelhető.

A tiszta nyereségből a 4%-os osztalék kifizetése és a tartalék- és nyugdíjalap dotálása után fenmaradó rész mindaddig, míg az osztalék a névleges részvénytőke 6%-át el nem éri, a két állam és a bank között feles arányban, ha pedig az osztalék a 6%-ot már elérte, akkép osztatik meg, hogy a maradék kétharmada a két államnak, egyharmada pedig a részvényeseknek jut.

A két állam nyereségrészesedése azelőtt az ugynevezett 80 milliós bankadósság részleges törlesztésére fordított, a bank által fizetett jegyadó pedig 30 : 70 arányában osztattott meg a két állam között. Ezután úgy a nyereségrészesedést, mint a jegyadót a két állam abban az arányban osztja föl egymás között, a mely arányban áll a banknak a magyar korona országaiban elért adóköteles jövedelme, a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országokban elért adóköteles jövedelemhez. Ugyanebben az arányban esik a két állam javára az az összeg, a mely a módosított alapszabályok szerint azokat a felmondott és beváltás alá nem került bankjegyek fejében megilleti.

Míg a fönnebb előadottak szerint a két állam az 1878-tól 1899 végéig terjedő időszak alatt mindössze 11,700.000 Kt kapott részesedés czimén, a mely összeggel a 80 milliós bankadósság apadt, addig az új szabadalom első négy évében a magyar államnak készpénzben kifizettetett 2,170.000 K, daczára annak, hogy ebben a négy esztendőben egynek üzleti eredményei oly gyöngék voltak, hogy a két államnak semmi sem jutott.

* * *

A bankszabadalom meghosszabbítására vonatkozó törvény egy további kiegészítő részét képezik a „Módosítások a jelzáloghitelosztály alapszabályaihoz“.

Azok a módosítások, a melyek ezeken az alapszabályokon eszközöltettek, részben az Osztrák-magyar bank alapszabályainak módosítása következtében részben gyakorlati szempontokból, részben pedig az igazságügyi törvényhozás újabb intézkedéseivel kapcsolatosan váltak szükségessékké.

A paritás elve itt is érvényesült, a mennyiben a módosított alapszabályok 7. §-a azt mondja ki, hogy bizalmi férfiakká magyar és osztrák állampolgárok egyenlő számban nevezendők ki, holott a szakasz régi szövege csak arra nézve intézkedett, hogy a bizalmi férfiak meg-

választásánál kellő figyelem fordítandó arra, hogy a monarchia mindkét államában fordulnak elő jelzáloghitelüzletek.

* * *

Ugyancsak kiegészítését képezik a bankszabadalom meghosszabbítására vonatkozó intézkedéseknek az új fiókok felállítása, a bank ingatlanainak és szerelvényeinek mérlegszerű értékelése és a szabadalomnak esetleges megszűnése tárgyában kötött egyezmények.

A két pénzügyminister és a bank között új fiókok felállítása iránt kötött egyezményben a bank kötelezettséget vállalt, hogy 1900., 1901. és 1902. években úgy a magyar korona országaiban, mint a birodalmi tanácsban képviselt királyságokban az illető pénzügyminister által kijelölendő helyeken 10 új fiókot állít fel. Az így megállapított számon túl további fiókok felállítására érvényben maradt természetszerűen a banknak alapszabályszerű joga.

A bank az egyezményben elvállalt kötelezettségnek eleget is tett.

A magyar korona országaiban az 1900. évben hét új fiókot állított fel és pedig Besztercebányán, Kaposvárt, Kecskeméten, Szolnokon, Szombathelyen, Ujvidéken és Varasdon, és az 1901. évben pedig a többi hármát, t. i. Marosvásárhelyt, Nyitrán és Pancsován. Ezeken felül 1902. évben még egy 11-ik új fiókot létesített Székesfehérváron.

A bank ingatlanainak és szerelvényeinek mérlegszerű értékelése tárgyában a két pénzügyminister és a bank között kötött egyezményben a két pénzügyminister beleegyezését adta, hogy a bank épületeinek könyvbeli értékét a foganatosított bizottsági becsű alapján 1,500.000 forinttal felemelhesse és ezt az összeget tartalékalapja javára irhassa. Az Osztrák-magyar bank ellenben kötelezte magát, hogy a meghosszabbított szabadalom hatálya kezdetével birtokában levő ingatlanokat és szerelvényeket a fentiek szerint felmerült értéknél, az újonnan szerzett ingatlanokat és szerelvényeket pedig a beszerzési értéknél magasabb értékkel a mérlegbe beállítani nem fogja és hogy abban az esetben, ha a két állam a szabadalom tárgyát képező egész üzletet megváltja, amiatt, hogy az akkor birtokában levő ingatlanainak és szerelvényeinek értéke azoknak mérleg szerinti értékét meghaladja, a két állammal szemben igényeket támasztani nem fog.

* * *

Az 1899. évi XXX. t.-cz. vám- és kereskedelmi viszonyainkat akkép szabályozta, hogy a lejárt vámszövetségek határozatainak meg-

felelő állapot egyoldalú törvényes intézkedésünk alapján bizonyos feltételek alatt 1907 végéig fönmarad.

A Magyarország és Ausztria között fenforgó gazdasági kérdések elintézésére vonatkozó ama tárgyalások alkalmával ugyanis, a melyek az 1899. évi XXX. t.-czikk létrejöttét megelőzték, az ausztriai kormányval az a megállapodás létesült, hogy a bankszabadalom az eredeti tervhez képest az 1910 végéig terjedő időszakra hosszabbittassék meg, de ejtessék egyszersmind módja annak, hogy a bankszabadalom korábban is, 1907 végével, megszüntethető legyen, ha a monarchia két államának törvényhozásai a közösséget a vámügyekben 1907-en túl is legalább 1910 végéig terjedő hatálylyal el nem határozzák.

E megállapodások szerint az 1907. évi december 31-ike a monarchia két állama között fönforgó gazdasági kérdések összességére egységes lejáratú időpontot képez, a mely időpontban, ha az említett bontó feltétel beáll, a jegyszabadalom önmagától, vagyis minden további tárgyalás nélkül megszűnik.

A változott viszonyok külön rendezést igényeltek.

Midőn az ennek megfelelő rendelkezés a szabadalmi javaslat 8. §-ába fölvétetett, határozni kellett a bankszabadalom lejártával kapcsolatos egyéb kérdések fölött is, de figyelembe kellett venni azt is, hogy a bankkal létrejött megállapodásoknak az a része, a mely a szabadalomért adott pénzügyi ellenszolgáltatásokra vonatkozik, a bank részéről abban a föltevésben concedáltatott, hogy a szabadalom 1910 végéig feltétlen joghatálylyal fog adományoztatni.

Az utóbbi kérdések rendezése végett pótegyezményt kötött a magyar pénzügyminister és az osztrák pénzügyminister külön-külön az Osztrák-magyar bankkal a bankszabadalomnak 1907. évi december 31-én bekövetkező esetleges megszűnése tárgyában.

Ebben a pótegyezményben kimondatott, hogy, ha a bank szabadalma az 1899. évi XXXVII. t.-cz. 8. §-a értelmében 1907. évi december 31-én megszűnnék, a tíz-koronás bankjegyek kibocsátásáról szóló 1899. évi XXXIV. t.-cz. alapján, valamint a banknál aranyérték érmékben teljesített, illetőleg teljesítendő befizetésekről szóló 1899. évi XXXV. t.-cz. alapján a magyar pénzügyminister és a bank között kötött egyezményekben foglalt, a szabadalom lejáratának vagy a banktársaság felszámolásának esetére létesített megállapodások változatlanul alkalmazandók. A megegyezésnek megfelelően kimondatott továbbá, hogy a szabadalomnak ezen idő előtt való megszűnése esetén a két kor-

mány a bank részvényeseinek részvényenkint, az elenyésző szabadalmi évek mindegyikére, azaz 1908, 1909 és 1910-re kártalanításkép 22 Kt adnak. A magyar kormányt ez a kártalanítás abban az egységes százalékos mérvben fogja terhelni, a melyben részére a bank tiszta nyereségéből öt megillető részesedés az 1900—1907. évek alatt kifizettetett.

*   *   *

Végül kapcsolatosak még a bankszabadalom meghosszabbításának ügyével az Osztrák-magyar bankot cselekvőleg illető, eredetileg 80,000.000 a. é. forintot tevő államadósság tárgyában kötendő új egyezményről szóló 1899. évi XXXVIII. t.-cz. határozmányai.

Ez az adósság még az alkotmányhelyreállítását megelőző időkből származik és törlesztésére, a bankszabadalomnak 1887. évben történt meghosszabbítása óta, azok az összegek fordítottak, a melyek a két államot a bank tiszta jövedelméből alapszabályszerű részesedés czimén megillették.

Ez uton az adósság 1899. év végéig 74,145.555 frt 02 kr-ra apadt.

Az 1899. évi XXXVIII. t.-cz. rendelkezéseit már a pénzrendszernél ismertettük, itt még csak azt jegyezzük meg, hogy a szóban levő törvény alapján megkötött egyezmény végre is hajtott, a mennyiben az osztrák kormány 30,000.000 frtot a koronaérték arany érmeiben tényleg törlesztett, az Osztrák-magyar bank pedig további részleges törlesztés fejében tartalékalapja terhére 14,145.555 frt 02 krt leirt, úgy hogy az adósság ma még törlesztetlen része 30,000.000 frtot, vagyis 60,000.000 Kt tesz ki.

*   *   *

A bankszabadalomnak az 1899. évi XXXVII. t.-czikkel történt meghosszabbítása alkalmával megállapított összes új rendelkezések, különösen a szervezeti változások az Osztrák-magyar bank részvényeseinek 1900. évi február 5-dikén tartott közgyűlésén, illetve közvetlenül ennek megtartása után végrehajtottak. Megtörténtek továbbá mindazok az intézkedések, a melyekre nézve a valutaszabályozási művelet előbbrevitele érdekében rendelkezéseket tartalmaznak a módosított alapszabályok. Ezek az intézkedések részletesen fentebb a pénzrendszer tárgyalásánál vannak ismertetve.

II. czim. Hitelügyek.

I. fejezet. Állami hitelügyek. Kibocsátások.

A pénzügyi helyzetnek a mult század 80-as éveinek végén kedvező alakulása, az addig uralkodott, állandó hiányoknak megszünte, megszüntette azt a gyakorlatot is, hogy az évi hiányokat kölcsönpénzből kellett fedoznünk. Megszüntette továbbá azt az előbb divott eljárást is, hogy törlesztéses adósságaink törlesztési szükségleteire évről-évre járadékadósságot kellett kibocsátani.

De az említett kedvező viszonyok nemcsak azt tették lehetővé, hogy a deficit és a törlesztések fedezésére nem kellett többé a pénzpiacchoz fordulni, hanem arra is vezettek, hogy az évi kezelések több éven át lényeges pénztári fölöslegekkel záródtak, a minek folytán a fokozódó rendes állami szükségletek ellátásán kívül, képesek voltunk egyes, főleg beruházás természetével bíró kiadásokat felgyülemlett fölöslegeinkből fedezni, a melyek fedezésére különben, — a kiadások természete és nagysága folytán, — a helyes gazdálkodás elveinek szigorú szemmeltartása mellett is, a pénzpiacchoz fordulhattunk volna.

Az állami hitelügy terén a lefolyt évtized alatt tett intézkedések közül szintén egyetlen sincs, a mely a folyó bevételeknek az állami szükségletek fedezésére elégtelen volta, más szóval költségvetési hiányok miatt lett volna megteendő. Sőt ebben a deczenniumban is sok millióra menő beruházást fogatosítottunk az évi kezelések fölöslegeiből, köztük olyanokat is, a melyekre a törvényhozás arra is adott fölhatalmazást, hogy kölcsönpénzből fedezzük a szükségletet. Így nem vettük igénybe a Közép-Duna egységes szabályozásáról, valamint az ország egyéb jelentősebb folyóvizein első sorban szükséges szabályozási munkálatokról szóló 1895. évi XLVIII. t.-cikk

4. §-ában foglalt felhatalmazást arra, hogy a szabályozási munkákra szükséges költségek egy részét hitelművelettel fedezzük; nem volt továbbá szükség arra, hogy az 1892. évi XXI. t.-cikk határozatai szerint a valutarendezés céljaira szükséges arany beszerzése végett, az egész aranyjáradékmennyiséget kibocsássuk. Ekkép 48 millió aranyforint névértékű ily kötvény kibocsátása volt mellőzhető.

Eltekintve a Vaskapuszabályozás költségeinek fedezésére fölvetett és alább részletesebben ismertetendő kölcsöntől, a melynek sajátos eredete, jellege voltaképen a magyar államadósságok rendszerének fejlődésénél szerepet nem játszik, és eltekintve az 1902-ben fogantatott nagy conversiótól, a kibocsátott, kizárólag járadékkölcsönök, tisztán beruházási kiadások fedezésére szolgáltak, a mely beruházásokra az államnak vagy saját üzemeinek fejlesztésére volt elodázhatlan szüksége, vagy a melyeket a közgazdasági pangás enyhítésére volt kénytelen fogamatba venni.

Ezért és mert nem fűződik hozzá semmi olyan intézkedés, a mely fordulatot, rendszerváltozást vagy valamelyes elvi reformot jelentene, az a tiz esztendősi időszak, a melyről ez a beszámoló szól, az állami hitelügy külön fejlődési korszakát nem képezi.

Jellemző vonása a következetes haladás a fennálló különböző adósságnemeknek országos értékünkre szóló járadékadóssággá való átalakítására, a miben a nyugat nyomain indul.

A kamatlábviszonyok, kevés megszakítással, állandóak. Hitelképességünk nemzetközi megítélése és saját elhelyezést kereső tőkéink állaga, az ezekből fejlődő árfolyamviszonyok majdnem az egész évtizeden át a 4%-os típusra utalnak. Az 1897-iki esztendőben uralkodott rendkívüli tökebőség lehetővé teszi ugyan, hogy egy, viszonylag nem nagy összegű 3 $\frac{1}{2}$ %-os járadékmennyiséget és pedig oly áron helyezzünk el, a minőt 5 évvel azelőtt a 4%-os czimletért kaptunk. Az ehhez a tényhez fűződő remények azonban nem valósultak. Az említett kibocsátás után kevéssel kiütött görög-török háború, a belpolitikai viszonyokban előbb Ausztriában, azután nálunk a kilenczvenes évek vége felé bekövetkezett zavarok, de mindenek felett az a nagy tőkekereslet, a melyet az Európa nyugoti államaiban megindult ipari fellendülés támasztott, a tőkekamat szintjét ismét fölruztatták. A közelmúlt néhány évében a feszültség ismét engedett. Az ipari fellendülést helyenkint pangás váltotta fel, az elhelyezési papirok iránti kereslet ismét élénkebbé lett, a mihez nem csekély mértékben hozzájárult az a körül-

mény is, hogy a valutarendezés egyik közvetlen hatásaként magában az országban a kamatlábviszonyok az elhelyezési papírok felé terelték a tőkebirtokosok figyelmét.

Hitelügyünk fejlődési történetének ez általános jellemzése után áttérünk az egyes állami hitelműveletek részleteinek ismertetésére, időrendi sorban tárgyalva az egyes kibocsátásokat.

1. *A Vaskapu-szabályozási, 45,000.000 Kás, 3%-os kölcsön.*
Az 1871. évi márczius 13-án kelt londoni szerződés VI. cikke és az 1879. évi VII. t.-cikkkel törvénybe iktatott berlini szerződés LVII. cikke alapján, valamint az Ausztriával e részben létrejött megállapodás útján a magyar állam mandátumot nyert a vaskapu-szabályozási munkálatok végrehajtására és arra, hogy az ezen munkálatok költségeinek fedezése céljából felveendő kölcsön letörlesztéséig a Vaskapun bármely lobogó alatt keresztülhaladó kereskedelmi hajóktól illetékeket (díjakat) szedhessen.

Ez alapon az 1888: XXXVI., 1889: XII., 1892: XXXII. és 1895: XVI. t.-cikkkel felhatalmazták a szakminiszterek a szóban forgó s azokkal kapcsolatos munkálatoknak 1898. év végéig való végrehajtására és a legutóbb idézett t.-cikkkel egyszersmind felhatalmazást nyert a pénzügyminiszter arra is, hogy az ezen munkálatokból eredő, átmenetileg az állampénztári készletekből előlegezett s az időközi kamatok hozzászámításával 37,200.000 Kban megállapított költségek fedezése céljából kölcsönt vehessen fel.

Az 1895. évi XVI. t.-cikkkel nyert felhatalmazás alapján még ugyanazon évben egy 45,000.000 K n. é. kölcsönt kötöttünk.

A kölcsön évi 3%-ot kamatozó s 90 év alatt sorsolás útján törlesztendő, adómentes kötvények kibocsátása útján vétetett fel. A 3%-os kamatlábat főként az a körülmény tette indokolttá, hogy a kölcsön egy nemzetközi jellegű mű végrehajtására köttetett s így a külföldi hitelviszonyai is figyelembe veendőek voltak; a hosszabb, 90 éves törlesztési időtartam pedig abban találja magyarázatát, hogy a kölcsön annuitásai, melyek fedezésére a hajódíjakon felül az állam egyéb jövedelmei is lekötöttek, lehetőleg a hajódíjakból legyenek fedezhetőek.

A kibocsátás 480, 2.400 és 12.000 Kás czimletekben történt és a czimletek koronaértékre, márkára, frankra és sterling fontra szóltak azon értékarány szerint, hogy 480 K = 408 n. b. márka = 504 frank = 20 £.

A kötvényeket a bécsi Union-bank csoportja fix 82·5%-os árfolyamra vette át oly formán, hogy az átvételi ár márkákban volt fizetendő és kiszámításánál egyfelől a kötvényekben kitett font sterling-összeg vétetett alapul és másfelől 1 £ 20 márkával számított egyenlőnek, vagyis a kölcsön 30,937.500 n. b. márkát eredményezett.

A banksoport a kötvényeket 87%-os árfolyammal bocsátotta aláírás alá és csekély töredéktől eltekintve, a külföldön helyezte el azokat.

A kötvényeknek a budapesti tőzsdén jegyzett pénzárfolyama az 1895—1903. években az év végén 87, 90, 91, 87·5, 81, 81, 84·25, 87·5 és 86% volt.

A kötvények a budapestin kívül a bécsi, berlini, párisi, londoni és amsterdami tőzsdéken is jegyeztetnek.

A kötvénykamatok félévenként és pedig az év január és július havának 1-én esedékesek, ellenben a kötvények sorsolása mindenkor az év április havának 1-én történik és a kisorsolt címletek 3 hónap múlva válnak esedékessé.

2. *Az államvasuti beruházások költségeinek fedezésére kibocsátott 3½%-os koronajáradék kölcsön.* A m. kir. államvasutakon az 1897. évtől számítandó 10 év alatt végrehajtani szándékolt és az 1897. évi XXX. t.-cz. 1. §-ában, illetve az ezen törvény alapjául szolgált javaslat indokolásában részletesen ismertetett beruházásokra és felszerelésekre, valamint ugyanazon vasutak egyes, az 1896. év végén még törlesztetlen volt, függő tartozásainak teljes kiegyenlítésére az idézett törvényszakasszal összesen 246,017.792 K hitel engedélyeztetett. Ezen hitelből a hivatkozott t.-czikk 2. §-a szerint — 1897. év végéig igénybe vehető volt 86,817.792 K. Az 1897. évi XXX. t.-czikk 7. §-a felhatalmazta a pénzügyministert, hogy az utóbbi összeg fedezése végett, 3½%-al kamatozó, az 1892. évi XVII. t.-czikkkel megállapított koronaértékre szóló, adómentes járadékkötvényeket bocsáthasson ki.

Eme felhatalmazás alapján a jelzett évben kibocsátott és pedig az idő előrehaladott s így nagyobb pénzügyi műveletek lebonyolítására már nem annyira kedvező voltára való tekintettel, csak 60,000.000 K n. é. 3½%-os m. koronajáradék kötvény. A kötvények 100, 200, 500, 1.000 és 10.000 Kás címletekben lettek kibocsátva és azokat az ugynevezett Rothschild-csoport vette át. Átvételük fix áron és pedig a névérték 91½%-ában megállapított, az akkori viszonyoknak teljesen megfelelő áron történt, vagyis a kincstárnak 54,900.000 Kt ered-

ményezett. A kötvényeket a bank-csoport 92½%-os árfolyamon bocsátotta aláírásra.

E kötvények a budapesti tőzsdén az 1898—1903. években az év végén 88·75, 84·25, 84, 84·6, 90·70 és 91·25%-os pénzárfolyammal jegyeztettek.

A kötvények a budapesti tőzsdén kívül a bécsi, berlini, brüsseli és amsterdami tőzsdéken is jegyeztetnek.

A kötvénykamatok félévenként, és pedig az év január és július havának 1-én esedékesek.

3. *Az államvasuti beruházások költségeinek fedezésére az 1900. évi VIII. t.-cikk alapján kibocsátott 4%-os koronajáradék kölcsön.* Az 1897. évi XXX. t.-cikk 7. §-a alapján ugyanazon évben kibocsátott 60 millió K n. é. 3½%-os koronajáradék kölcsön, — mint fentebb említettük, — 54,900.000 Kt eredményezett. A most idézett t.-cikk 2. §-a szerint 1897. évben felhasználható az a 86,817.792 K összeg tehát, mely az 1897: XXX. t.-cikk 7. §-a értelmében 3½%-os koronajáradék kötvények kibocsátása útján lett volna beszerezhető, a 60 milliós kölcsön kibocsátása után még 31,917.792 Knyi részében fedezetlenül maradt. A pénzpiacz helyzetében különböző körülmények összetalálkozása következtében az egész continensen beállott s éveken át tartott kedvezőtlen változás folytán le kellett mondani arról, hogy ezen utóbbi összeg is 3½%-os kötvények további kibocsátása útján szereztessék be. Másfelől az 1897: XXX. t.-cikkkel engedélyezett beruházási hiteltől az 1898—1900. években felhasználhatóvá vált s az ezen évi állami költségvetésekbe fel is vett, összesen 74,800.000 K, melynek fedezése szintén kötvény kibocsátás útján contempláltatott, ugyancsak beszerzésre várt. Ennélfogva s figyelemmel arra is, hogy a 60 milliós, 3½%-os kölcsön kibocsátása 390.238 K költséggel járt, a pénzügyi kormány felhatalmazást kért 1900. évben a törvényhozástól, hogy az 1897. évi beruházási szükségletből még fedezetlenül maradt 31,917.792 Kt, a 60 milliós kölcsön 390.238 K kibocsátási költségét és végül az 1898., 1899. és 1900. évi állami költségvetésbe, államvasuti beruházásokra felvett 74,800.000 Kt, összesen tehát 107,108.030 Kt, olyan 4%-os magyar koronajáradék kötvények kibocsátása útján szerezhesse be, mint a milyen kötvényeket az 1892. évi XXI. t.-cikk alapján forgalomba hozott.

A kért felhatalmazást az 1900: VIII. t.-cikkkel adta meg a törvényhozás.

Ezen felhatalmazás alapján bocsátott ki a pénzügyi kormány az 1900. évben — bár a pénzpiacz helyzete az egész continensen ilyen kibocsátásra még mindég rendkívül kedvezőtlen volt — 120 millió K n. é. 4%-os m. koronajáradék kötvényt.

Hogy a kibocsátás az akkori rendkívül kedvezőtlen conjuncturák mellett is keresztül vitessék, azt az tette szükségessé, hogy az állam-pénztári készletek, a melyek igénybevételével fedeztetett ideiglenesen a szóban forgó kötvény kibocsátás útján beszerezni szándékolt összeg, ezt a tekintélyes összeget huzamosabb ideig már alig lettek volna képesek nélkülözni a nélkül, hogy ez által az államháztartás rendes és akadálytalan menete veszélynek ne legyen kitéve.

A kibocsátás az év június és december havának 1-én esedékes kamatszelvényekkel ellátott 100, 200, 500, 1.000 és 10.000 Kás kötvényekben történt. A kötvényeket a Rothschild-csoport vette át. A 120 millió n. é. kötvényből átvett a csoport 70 millió n. é. kötvényt fix 89·5%-os árfolyamon s oly formán, hogy annak a nyereségnek fele, melyet a csoport a 70 millió n. é. kötvény eladásánál 91%-os árfolyamon felül elér, szintén a kincstárt illeti meg. A fennmaradó 50 millió n. é. kötvényre nézve fentartotta magának a consortium azt a jogot, hogy ezt a kötvénymennyiséget 1901 márczius 31-éig, 10,000.000 K névértéknél nem kisebb részletekben, 2½%-kal alacsonyabb árfolyamon vehesse át annál az árfolyamnál, melyet a 4%-os koronajáradék kötvényeknek a budapesti és bécsi tőzsdén minden egyes átvételt közvetlenül megelőző 14 napon jegyzett pénz-árfolyama átlagban eredményez. Ehhez képest a csoport az 50 millió K n. é. kötvényből átvett 30 millió K névértékűt 87·57143%-os és a többi 20 millió K n. é. kötvényt 87·825%-os árfolyamon. Miután a fix áron átvett 70 millió K n. é. kötvényre nézve kikötött nyereség-részesedésből 2.890 K 60 f folyt be a kincstárba, az egész 120 millió kibocsátás az államkincstárnak 106,514.676 K 60 ft eredményezett.

A 4%-os m. koronajáradék kötvényeknek a budapesti tőzsdén 1900—1903. években az év végén jegyzett pénz-árfolyama 92·95, 94·25, 98 és 99% volt.

A 4%-os m. koronajáradék kötvények a budapesti tőzsdén kívül a bécsi, berlini, brüsseli, amsterdami, m.-frankfurti stb. tőzsdéken is jegyeztetnek.

4. *Némely államadósság beváltása céljából az 1902. évi V. t.-cikk alapján kibocsátott 4%-os m. koronajáradék kölcsön, valamint a magyar-*

országi községek és városok nevére kötményezett regale kártalanítási kötvények kicserélése. A viszonyok az 1901. év második felében annyira kedvezőké váltak a pénzpiacson, hogy a 4½%-os államadósságok kamatlába sem az állam hitelének, sem a befektetési célokra szolgáló értékpapírok általános kamatviszonyainak többé nem felelt meg. Mutatta ezt az a körülmény, hogy az említett adósságokról szóló czimleteket az üzleti forgalom a névértéken felüli árfolyammal értékelte. Ehhez járult még az a körülmény is, hogy a befektetési papírok iránti kereslet igen élénké vált.

Mindezekre való tekintettel indokoltnak mutatkozott, hogy a pénzügyi kormány a kedvező viszonyok felhasználásával, a 4½%-os magyar állami adósságokat alacsonyabb kamatozású adóssággá változtassa át és ezáltal az állami kiadásokat minden szem előtt tartandó érdek sérelme nélkül apaszsa, hogy ez uton az állami élet megakasztást nem tűrő fejlődésével járó feladatok megoldásához további anyagi eszközöket nyerjen a nélkül, hogy a közterheket fokozni kellene.

A 4½%-os adósságok ezen átváltoztatásánál két kérdés igényelt különösebb megfontolást.

Az egyik kérdés volt az, hogy az átváltoztatandó adósságok helyébe, melyek mind törlesztéses adósságok voltak, újabb törlesztéses, vagy pedig járadékadósság lépjen-e?

Figyelembe véve azt, hogy a mi viszonyaink között gazdaságosabb eljárás a törlesztést elodázní és a törlesztéses adósságok évente emelkedő törlesztési szükségletét az államháztartásból kiküszöbölve, e teher-könnyebbülés erejéig újabb állami feladatok megoldását lehetővé tenni, mint e végett az adóterheket fokozni és így a hazai közgazdaságot tovább megterhelni: a pénzügyi kormány arra az eredményre jutott, hogy a bevonandó adósságok helyébe járadékadósság bocsáttassék ki és hogy így a megkezdett uton tovahaladva, mi is eljussunk oda, a hová más teljesen rendezett, szilárd hitelű államok jutottak, a melyeknél az államhitel fejlődése mindenütt egységes járadékadósságra — a tőkeelhelyezést keresőknél is legjobban kedvelt adósságnemre — vezetett.

A második eldöntendő kérdés az volt, hogy a bevonandó adósságok helyébe mily czimletek bocsáttassanak ki? Nevezetesen, hogy a pénzügyi kormány az eddigi eljárást kövesse-e és a bevonandó adósságok közül azok helyébe, melyek osztrák értékre szóltak, koronaértékre szóló kötvényeket, azok helyébe pedig, melyek aranyértékre

szóltak, ismét aranyra szóló kötvényeket bocsásson-e ki? Avagy, hogy a bevonandók helyébe — tekintet nélkül arra, hogy a régi adósságok papírra vagy aranyra szóltak-e — egy egységes kötvénykategoríát bocsásson-e ki és igenlő esetben ezek kizárólag törvényes koronaértékre szóljanak-e, vagy pedig magukban foglalják az aranyban való fizetés ígérését is?

A művelet kettéosztása pénzrendszerünk újabb helyzete mellett, nem lett volna indokolt, sőt egyenesen káros lett volna követni azt a kettéválasztási eljárást, mely a valuta teljes ziláltságának idejéből maradt reánk.

Ami azt a kérdést illette, hogy egységes kötvénykategoriként a már meglévő koronajáradék kötvény-typus használtassék-e, vagy pedig az alkalommal egy új aranyjáradék bocsáttassék-e ki: e tekintetben a dolog a következőképen állott.

Tisztán finanziaális szempontból tekintve a kérdést, az aranyra szóló czimletek kibocsátása mutatkozott volna talán indokoltnak, mert ilyen kötvények kibocsátása mellett lehet viszonylag a legjobb értékesítési eredményeket elérni és aranyra szóló kötelezettségek vállalása az államnak érezhető többleterhelésével a valuta-rendezés akkori állapotában már nem igen járt volna.

Ennek daczára a mellett kellett döntenie, hogy a bevonandó $4\frac{1}{2}\%$ -os adósságok helyett kizárólag koronaértékre szóló, olyan 4% -os járadékkötvények bocsáttassanak ki, a minőket a pénzügyi kormány a koronaérték behozatalával kapcsolatos conversió alkalmával az 1902. évi XXI. t.-cikk alapján kibocsátott. Ugyanis a valuta-rendezés akkori előrehaladott állapotában magának a rendezés teljes és sikeres keresztülvitele iránti bizalomnak megingatását jelentette volna az, ha aranyértékre szóló kötvények bocsáttattak volna ki. És e mellett ellenkezésbe jutott volna a pénzügyi kormányzat a valuta-rendezés által elérni kívánt azzal a czéllal, hogy közgazdaságunk a pénzérték állandósítása folytán biztos tényezőkkel számithasson, valamint azzal a czéllal is, hogy a mi országos értékünk nemzetközi vonatkozásokban is a rendezett pénzviszonyok között élő országok pénzével egyenlő becsü, általánosan ismert értéké váljék, nevezetesen, hogy a Kt, mint aranyértéket, ugy becsüljék a nemzetközi forgalomban is, mint a frankot vagy márkát becsülik.

Ezek alapján a pénzügyi kormány felhatalmazást kért a törvényhozástól, hogy $4\frac{1}{2}\%$ -os államadósságainkat, és pedig 1902. évi július 1-én mutatkozó állandékkal, 4% -os koronajáradékadóssággá változtathassa át.

Ezek az átváltoztatandó adósságok voltak:

1. Az 1888: XXXVI. t.-cikk alapján az italmérési jogokért adott kártalanítás céljaira kibocsátott kötvények 444,760.900 K névértékben. Ebből a névértékből azonban, mint alább ismertetni fogjuk, a magyarországi városok és községek nevére kötményezett ily kötvények mindössze 109,739.200 K névértékben a conversió műveletéből kihagyandók és technikai okokból egyszerűen kicserélendőek voltak törlesztés alá nem eső, olyan adósságlevelekkel, a melyek a városok és községek számára az eddigi kamatélvezetet biztosították. Maradt tehát a regale-adósságból, mint olyan, mely 4%-os koronajáradék-adóssággá volt átváltoztatandó, 335,021.700 K névérték.

2. Az 1888: XXXII. t.-cikk alapján kibocsátott 4½%-os államvasuti aranykölcsön 176,750.000 aranyforint, azaz 441,875.000 frank névértékben. Figyelemmel arra, hogy a párisi váltó akkori jegyzése szerint 100 frank 95·50 Kval volt egyenlő, ez a névérték megfelelt 421,990.625 Knak.

3. Az 1876: L. t.-cikk alapján a keleti vasut megváltása folytán a részvények beváltására felvett 5%-os kölcsön 9,323.000 aranyforint = 23,307.500 frank névértékben, ami a 2. alatti átszámítás alkalmazásával 22,258.663 K névértéknek felelt meg. Ez a kölcsön tulajdonképen szintén 4½%-os adósságot képezett, minthogy a kamatot a 10%-os tőkekamatadó terhelte.

4. Az 1888: XXXII. t.-cikk alapján kibocsátott 4½%-os államvasuti ezüst kölcsön 232,110.000 K névértékben.

5. Az 1888: XVII. t.-cikk alapján kibocsátott, 4½%-os egyesített vasuti beruházási kölcsön 21,771.800 n. b. márka névértékben, ami a német piacokra szóló váltó akkori árfolyama szerint, a mely szerint 100 márka 117·22½ Kval volt egyenlő, 25,521.993 K névértéket tett.

Az össznévérték tehát, mely conversió alá volt vonandó, 1.036,902.981 Kt tett ki.

Azon alkalommal, a mikor a pénzügyi kormány a most felsorolt állami adósságoknak 4%-os koronajáradék adóssággá való átváltoztatására felhatalmazást kért, egyuttal engedélyért fordult a törvényhozáshoz az iránt is, hogy az italmérési kártalanítási kötvények azon részét, mely az időben magyarországi városok és községek nevére volt kötményezve, a conversionális műveletből kihagyja és ezen kötvényeket olyan sorsolás alá nem eső, az illető város vagy község

nevére kiállítandó, adósságczimletekkel cserélhesse ki, melyek a városok és községek részére az eddigi $4\frac{1}{2}\%$ -os kamat élvezetét biztosítják. Ezzel kapcsolatban annak kimondását is kérte, hogy a városok és községek nevére kiállítandó ezen új czimletek — az illető község, vagy város jogerős határozata és a pénzügyminister engedélye alapján — az állampénztár által esetről-esetre névértékben készpénzzel beválthatók legyenek és az e célra szükséges készpénz majdan 4% -os koronajáradék kötvények kibocsátása útján legyen a törvényhozás további intézkedéséig beszerezhető.

A városok és községek nevére kötményezett regale kártalanítási kötvényeket azért nem mutatkozott indokoltnak a conversióba bevonni, mert az ezen kötvényekből eredő jövedelem apasztása sok helyen a községi szolgáltatások, nevezetesen a községi pótdadók emelésének szükségét vonta volna maga után. Annak kimondása, hogy az új $4\frac{1}{2}\%$ -os czimletek készpénzzel legyenek beválthatók, lényegileg csak az 1888: XXXVI. t.-cikken alapuló jogállapotnak ezen új czimletekre történő kiterjesztését jelentette és szükségesnek mutatkozott azért, mert a községek és városok csak így módon juthatnak szükség esetén a kötvényeikben kifejezett követeléseikhez. Végül felhatalmazást kért arra, hogy a városok és községek beváltásra kerülő, új $4\frac{1}{2}\%$ -os kötvényeiben kifejezett tőkeérték végleges fedezésére majdan 4% -os koronajáradék kötvények legyenek kibocsáthatók, azért volt indokolt, hogy ezek a kötvénybeváltások a pénztári készleteket a szükséges mértéken túl le ne kössék.

Ugy a $4\frac{1}{2}\%$ -os államadósságoknak 4% -os koronajáradékadóssággá való átváltoztatását, mint a községek és városok nevére kötményezett regale-kártalanítási kötvények kicserélését, a cserébe adott új $4\frac{1}{2}\%$ -os czimleteknek esetről-esetre készpénzben leendő beválthatását és a beváltás folytán előálló szükségletnek 4% -os koronajáradék kötvények kibocsátása útján való végleges fedezését illetőleg kért felhatalmazást, a törvényhozás az 1902. évi V. t.-cikkkel adta meg az ezen t.-cikkben részletezett módokat mellett.

A magyarországi városok és községek nevére szóló regale-kártalanítási kötvények kicserélését illetőleg nyert felhatalmazás alapján, a most említett kötvényeknek $4\frac{1}{2}\%$ -os, sorsolás alá nem eső, az illető városok és községek nevére kötményezett államadóssági kötvényekkel való kicserélését 1902. évi július 1-én kezdte meg a pénzügyi kormány és ezt a műveletet — egyes, a dolog természetéből

folyó, szórványos esettől eltekintve — teljes egészében a most jelzett év végéig be is fejezte.

A fentebb egyenként felsorolt, 5 rendbeli adósságnak 4%-os koronajáradékadóssággá való átváltoztatására nyert felhatalmazás folytán a pénzügyi kormány az 1902. év tavaszán 100, 200, 500, 1.000, 2.000, 5.000 és 10.000 Kás, az év június és deczember havának 1-én esedékes kamatszelvényekkel ellátott czimletekben 1.087,470.000 K n. é. 4%-os m. koronajáradék kötvényt bocsátott ki, ezen kötvények átvétele iránt a Rothschild-csoporttal kötvén szerződést.

A csoport kötelezte magát, hogy az 1.087,470.000 K n. é. kötvényből 600,000.000 K névértéket 95·35%-os árfolyamon feltétlenül átvesz, a fenmaradó 487,470.000 K n. é. kötvényre nézve pedig fentartotta magának a jogot, hogy ezt a kötvénymennyiséget a fentebb említett árfolyamon legkésőbb 1904. évi márczius 31-éig — 40,000.000 K névértéknél nem kisebb részletekben — szintén átveheti. Kikötött ezen felül, hogy annak a nyereségnek fele, melyet a csoport a tényleg átvett s a leszámolás napjáig értékesített kötvények elhelyezésénél a 96·35%-os átvételi árfolyamon felül átlag elér, a kincstárt illeti s a végleszámolás alkalmával a kincstárnak megtérítendő.

A csoport jogosítva volt az átvett koronajáradék kötvényeket a conversió tárgyát képezett kötvények ellenében való kicserélésre az utóbbi kötvények birtokosainak, a csoport által megszabott feltételek mellett, felajánlani, a pénzügyi kormány pedig az e részben nyert törvényes felhatalmazás alapján kötelezte magát, hogy azokat a conversió tárgyát képezett kötvényeket, melyek a csoport által erre nézve kitűzött határidőn belől kicserélésre be nem jelentetnek, a consortium kivánsága szerint a tényleg átvett koronajáradék kötvények ellenértékének megfelelő részletekben készpénzben való visszafizetésre felmondja oly formán, hogy a felmondott kötvények valamely hó 1-ső napján, de a felmondástól számítva legalább 3 hónap múlva válnak esedékessé és esedékessé váltuk napjától kezdve kamatozni megszűnnek. A felmondott kötvények beváltása az esedék napjától számított 6 hónapon át a consortium, ezen időn túl pedig az államkincstár számlájára, illetve terhére volt eszközzendő.

A consortium jogosítva s egyszersmind kötelezve is volt az átvett 4%-os koronajáradék kötvények ellenértékét a conversió tárgyát képezett s akár koronajáradék kötvényekkel való kicserélés, akár pedig az

esedék napjától számított 6 hónapon belül beváltás útján rendelkezésre jutott kötvényekben kiegyenlíteni, az ily módon ki nem egyenlíthető részt pedig készpénzben lefizetni.

Leszámolási napul a feltétlenül átveendő 600 millió K n. é. koronajáradék kötvény ellenértékére nézve 1902. évi december 1-je, a fenmaradó s optió útján átveendő 487,470.000 K n. é. járadék-kötvény ellenértékét illetőleg pedig az a nap állapított meg, a melyre a koronajáradék kötvényekkel való kicserélés útján be nem vont kötvények felmondottnak.

A consortium köteles volt az átvett s 1902. évi június 1-en esedékes kezdő szelvényü szelvényívvel ellátott koronajáradék kötvények átvételi árfolyamán felül, ezen kötvények után 1901. évi december 1-től az illető leszámolási napig járó 4%-os kamatokat is a kincstárnak megtéríteni, viszont a kincstár tartozott a fizetesként beszoigáltatott és a különböző kamatesedék szerint 1902. évi július, illetve augusztus 1-én lejáráó kezdő szelvényekkel ellátott czimletek után az 1902. évi január, illetve február hó 1-étől az illető leszámolási napig járó, 4½%-os kamatokat a csoportnak megfizetni.

A leszámolásnál a fizetesként beszoigáltatott régi czimletek névértékkel voltak a kincstár terhére felszámolhatók és pedig az osztrák értékre szólók 100 frt = 200 K, az aranyértékre szóló czimletek közül ellenben — a frank és márka árfolyamára való tekintettel — a vasuti arany kölcsön kötvények és az ugynevezett keleti vasuti kölcsön kötvények 100 aranyforint = 239 K 85 f, a vasuti beruházási kölcsön kötvények pedig 100 márka = 117 K 56 f értékarány szerint.

A pénzügyi kormány a consortiumnak az egész conversionális művelet keresztülviteli költségeihez való hozzájárulásként 3/8% jutaléket biztosított, mely a tényleg átvett koronajáradék kötvények névértéke után volt számítandó s ezen kötvények átvétele alkalmával volt mindenkor fizetendő.

Azonfelül kötelezte magát, hogy viseli azon koronajáradék kötvények külföldi bélyegzési költségeit is, a mely kötvények a monarchián kívül helyzetetnek el, vagy a melyek külföldi bélyeggel ellátott, régi kötvények ellenében adatnak cserébe.

A most ismertetett szerződéses megállapodások alapján mindenekeelőtt átvette a consortium azt a 600 millió K n. é. 4%-os m. koronajáradékkötvényt, melynek fix átvételére volt kötelezve.

A consortium azután felhívást tett közzé, melyben felajánlotta, hogy a conversió tárgyát képező kötvényeket 4%-os koronajáradék kötvényekkel kicseréli, az 1902. évi április 30-tól ugyanezen évi május 10-éig terjedő időközt szabván meg olyanul, mint a mely alatt a régi kötvénybirtokosok kicserélési szándékukat bejelenthetik. A kicserélésnél a régi kötvények közül a vasuti arany kölcsön és a keleti vasuti kötvények minden 100 aranyforint névérték után 100 $\frac{1}{2}$ aranyforinttal, a többiek pedig névértékkel, ellenben a cserébe adott 4%-os koronajáradék kötvények 96·50%-os árfolyammal vétettek számításba. Ugyanezen alkalommal az aranyforintra szóló régi czimletek 100 aranyforint = 238 K 10 f és a németbirodalmi márkára szólók 100 márka = 117 K 60 f értékarány szerint lettek koronaértékre átszámítva.

Conversióra a régi kötvényeknek mintegy 92%-a jelentetvén be, a consortium csakhamar, és pedig egyszerre érvényesítette átvételi jogát azon 487,470.000 K n. é. 4%-os koronajáradék kötvényre is, mely a fix átvett 600 millió K n. é. czimleten felül a kibocsátásra került 1.087,470.000 K n. é. koronajáradék kötvényből még rendelkezésre állott.

A conversióra be nem jelentett czimleteket a pénzügyi kormány 1902. évi szeptember hó 1-én való visszafizetésre mondotta fel.

A consortium 1903. évi márczius hó 1-éig, vagyis azon időpontig, a meddig a felmondott kötvények beváltása a consortium számlájára eszközöltetett, oly mennyiségű, legnagyobbbrészt önkéntes kicserélés és részben készpénzzel való beváltás útján birtokába jutott, régi kötvényt szállított be, hogy a beszállított kötvényekkel volt képes — kereken 10 millió korona körüli összeg kivételével — kiegyenlíteni az átvett egész 1.087,470.000 K n. é. 4%-os koronajáradék kötvény ellenértékét. Az átvételi árnak kötvényekkel ki nem egyenlített részét természetesen készpénzben fizette be.

Az 1903. évi márczius hó 1-én még kint lévő régi kötvényeknek is tekintélyes része azóta már beváltásra kerülvén, az 1902. évi V. t.-cikk alapján keresztülvitt conversió nagyban s egészben immár befejezettnek tekinthető.

A conversió teljes mértékben, mondhatni fényesen sikerült, a mennyiben a tárgyát képezett, régi adósság-czimleteknek — mint fentebb említve lett — körülbelől 92%-a került 4%-os koronajáradék kötvényekkel való önkéntes kicserélés alá annak daczára, hogy a régi czimletek tekintélyes része aranyértékre szólott.

Meg kell még említeni azt a körülményt, hogy a szóban forgó hitelművelet keresztülvitelére alakult bank-csoportnak egyik tagjaként szerepelt, és pedig ez alkalommal először, a m. kir. postatakarék-pénztár is.

Azon az uton, hogy a postatakarék-pénztár a consortium egyik tagját képezte, a consortiális nyereségből az államkincstárba 2,150.343 K 47 f folyt be. Az az összeg pedig, melyet az államkincstár a 95·35 %-os átvételi árfolyamon felül nyereségrészesedésként kapott, 1,956.514 K 36 fr rugott. Ellenben a $\frac{3}{8}$ %-os jutalék fejében 4,078.012 K 50 ft fizetett ki.

Az az évi teherkönnyebbülés, mely a most tárgyalt conversió folytán az államra nézve előállott — hozzá számítva az évi kamat-megtakarításhoz azokat az évi törlesztési részleteket is, melyek a conversió alá vont, törlesztéses adósságoknak járadékadóssággá történt átváltoztatása következtében az állami költségvetést terhelni megszűntek — kereken 6½ millió Kra tehető.

A szóban forgó conversió keresztülvitele céljából kibocsátott 4 %-os koronajáradék kötvények helyett eredetileg — technikai okokból — ideiglenes elismervények lettek kiadva, mely utóbbiak végleges czimletekkel az 1903. év folyamán cseréltettek ki.

5. *Az államvasuti beruházások költségeinek fedezésére az 1902. évi V. t.-czikk 10. §-a alapján kibocsátott 4 %-os koronajáradék kölcsön.* Az 1902. évi V. t.-czikk 10. §-ában felhatalmazást nyert a pénzügyi kormány arra, hogy az 1897. évi XXX. t.-czikkkel elrendelt államvasuti beruházások céljaira:

a) az 1900. évi XXXIV. t.-czikk 1. §-ának k) pontja alapján engedélyezett 6,250.000 K hitel végleges fedezése,

b) az 1901. évi állami költségvetésben engedélyezett 25,346.000 K, és

c) az 1902. évi állami költségvetésben előirányzott 28,200.000 K, összesen tehát 59,796.000 K beszerzése végett, 4 %-os koronajáradék kötvényeket bocsáthasson ki.

Eme felhatalmazás alapján a pénzügyi kormány az 1903. év január havában 100, 200, 500, 1.000, 2.000, 5.000 és 10.000 Kás, az év június és december havának 1-én esedékes, 10 évre szóló kamatszelvénnyel ellátott czimletekben 62·1 millió K n. é. 4 %-os koronajáradék kötvényt bocsátott ki.

A kötvényeket a magyar általános hitelbank vette át fix 97 %-os árfolyamon, vagyis a kibocsátás a kincstárnak 60,237.000 Kt ered-

ményezett, mely összegből az 59,796.000 Kán felül mutatkozó 441.000 K a kibocsátási költségek fedezésére fordított.

6. Az 1904. évi XIV. t.-cz. alapján az államvasutak hálózatának kibővítésére, vasuti és egyéb beruházásokra kibocsátott 4%-os korona-járadék kölcsön. Az 1904. évi XIV. t.-czikkel az abban részletesen felsorolt beruházásokra összesen 328.898.000 K hitel engedélyeztetett.

Ezen hitelből — az idézett t.-czikk 15. §-a szerint — 1904. évben igénybevehető volt 77,435.000 K, mely összegből 15,750.000 K az ipari alap gyarapítására szolgált.

A törvény 19. §-a felhatalmazta a pénzügyministert, hogy az előző pontban említett 77,435.000 K, továbbá az 1897. évi XXX. t.-czikkel elrendelt államvasuti beruházások szükségletének eddig még nem fedezett 24,604.000 Kt tévő utolsó részlete, vagyis összesen 102,039.000 K beszerzése végett 4%-nál nem magasabb kamatozása, adómentes járadékkötvényeket bocsáthasson ki.

Ezen felhatalmazás alapján a pénzügyi kormány 1904. évi május hóban 100, 200, 500, 1.000, 2.000, 5.000 és 10.000 Kás, az év június és december havának 1-én esedékes, 10 évre szóló kamatszelvényekkel ellátott címletekben 106,384.200 K n. é. 4%-os korona-járadék kötvényt bocsátott ki.

Ebből a kötvénymennyiségből természetben kapott az ipari alap, a gyarapítására törvényhozásilag engedélyezett 15,750.000 K fejében 16,406.200 K n. é. címletet, az ezután fenmaradt 89,978.000 K n. é. kötvényt pedig a pénzügyi kormány a Rothschild-csoportnak adta el.

A csoport a kötvényeket 95·90%-os árfolyamon olyan további kötelezettséggel vette át, hogy amennyiben az átvett kötvények eladásánál átlag 97·30%-osnál magasabb árfolyamot ér el, az elért többlet fele, nyereségrészesedésként, a kincstárt illeti, de mégis azzal a megszorítással, hogy a nyereségrészesedés a kincstár javára csak azon kötvénymennyiség után lesz számítandó, melyet a bank-csoport 1905. évi június hó 30-áig, vagyis a nyereségrészesedésre nézve leszámolási napul megállapított időpontig tényleg értékesít.

A 89,978.000 K n. é. koronajáradék kötvény eladása — a kibocsátási költségeket figyelmen kívül hagyva — a kincstárnak eddig 86,288.902 Kt eredményezett.

II. fejezet. Közhiteli ügyek.

1. A hazai pénzüintézetek által kibocsátott némely (u. n. községi és vasuti) kötvények biztosításáról szóló 1897. évi XXXII. t.-cikk.

Az 1897. évi XXXII. t.-cikk célja: törvényes biztosítékokkal felruházni a hazai pénzüintézetek által kibocsátott kamatozó kötvények egyes kategóriáit.

A pénzüintézetek által forgalomba hozott kötvények hitele és kelendősege első sorban természetszerűleg a kibocsátó pénzüintézet iránti közbizalmon alapszik. De hozzájárulhat — és pedig nem csekély mérvben — ily értékpapírok kelendőségének fokozásához az a körülmény is, ha a kötvénybirtokos oly törvényes biztosítékokkal rendelkezik, melyek a kötvények fedezetét a kibocsátó pénzüintézet bonításától függetlenül, vagyis arra az esetre is biztosítják, ha a kibocsátó intézet az élvezett közbizalom daczára zavarokba jutna.

Magyarország törvényhozása már a régibb időkben is számolt ezzel a közhiteli követelménnyel s az 1876. évi XXXVI. t.-cikkben megteremtette a szükséges biztosítékokat a záloglevelek részére, melyek akkori fejletlenebb hitelviszonyaink között mondhatni egyedüli közvetítői voltak a reálhitelnek. — E törvény rendelkezései, melyek az 1889. évi XXX. t.-cikk által némi kibővítést nyertek, a gyakorlatban teljesen beváltak; uralmuk alatt a magyar záloglevelek ugy a belföldön, mint a külföldön kiváló kelendősegre tettek szert.

Gazdasági fejlődésünk előrehaladásával azonban újabb hitelszükségletek állottak elő, melyeknek kielégítésére a záloglevél több okból — főleg a kibocsátási alapok eltérő volta miatt — nem volt alkalmas.

Ilyen hitelszükségletek első sorban az államnak, a törvényhatóságoknak és a községeknek ama hitelszükségletei, melyekkel a hitelt igénylő közület bármely okból, leginkább a kölcsönösszegnek aránylag csekély volta miatt nem fordulhat közvetlenül a pénzpiacchoz, hanem valamely pénzüintézet közvetítését kénytelen igénybe venni.

A hitelműveleteknek e neménél a hitel alapja nem jelzálog, hanem a közterhek kivetésére való jogosultság, illetőleg a közteherviselési képesség.

De maga a mezőgazdaság is fejlesztett ki oly hiteligenyeket, melyek a záloglevél közvetítésével, a fennálló és közhiteli érdekekből minden áron fentartandó törvényes korlátok (1876. évi XXXVI.

t.-cikk) mellett, nem voltak kielégíthetők. A telepítvényi birtokok, a talajjavítás tárgyát képező birtokok, a feldarabolás (parcellázás) útján keletkezett birtokok tulajdonosai rendszerint nem érik be azzal a hitellel, mely a záloglevéltörvényben mint maximum van megszabva: a becsérték 50%-ával, de nem is kénytelenek ezzel beérni, mert a betelepített, ameliorált és parcellázott földbirtok értéke és ezzel hitelképessége épen az említett műveletek folytán tetemesen gyarapszik. Ezeknél tehát a hitel alapja jelzálog ugyan, de a jelzálogi hitelszükséglet mértéke túlterjed a záloglevéltörvény szabta határokon.

Végül nagymérvű hiteligenyeket támasztott a vasutak, különösen a helyi érdekű vasutak hálózatának gyors fejlődése. — A vasutak építéséhez szükséges tőke közforgalmu értékpapírok (törzsrészcvények, elsőbbségi részvények, elsőbbségi kötvények) kibocsátása útján szokott ugyan beszereztetni, ezek az értékpapírok azonban rendszerint nem piaczképesek, főleg, mert egy-egy vállalat papirjai aránylag csekély összértéket képviselnek. E vasuti czimleteket tehát rendszerint valamely pénzüintézet veszi át en bloc.

A pénzüintézetek a jelzett kölcsönökbe hosszabb időre lekötött tőküket mobilizálандó, az értékpapíroknak új típusát teremtették meg, községi kötvények, kamatozó kötvények (nyeremény kötvények), vasuti kötvények stb. elnevezések alatt.

Ezek a kötvények az 1897. évi XXXII. t.-cikk életbe lépte előtt nem voltak felruházva különleges törvényi biztosítékokkal; hitelük tehát kizárólag a kibocsátó pénzüintézetek iránti bizalmon alapult.

Jóllehet a szóban forgó pénzüintézetek ezt a bizalmat teljes mérvben ki is érdemelték s kötvényeik különleges törvényi biztosítékok nélkül is úgy a belföldön, mint a külföldön kielégítő keresletnek örvendettek, mégis mindinkább általánossá vált az érdekelt körökben az az óhajítás, hogy az u. n. községi, vasuti stb. kötvények a záloglevelekhez hasonlóan, törvényadta biztosítékokkal ruháztassanak fel. Szükségessé tette ezt főleg az a körülmény, hogy a pénzüintézetek kötvényeik elhelyezésénél jelentékeny mértékben szorulnak külföldi tőkére, a külföldi tőkésnél pedig, ki a kibocsátó pénzüintézet helyzetét közvetlenül figyelemmel nem kísérheti, a törvényadta garantiák fokozottabb jelentőséggel bírnak.

A pénzügyi kormány — szem előtt tartva azokat a kiválóan közérdekű gazdasági célokat, melyeket a szóban forgó kötvények a fentebb előadottak szerint szolgálni hivatva vannak — indíttatva

érezte magát a törvényhozás elé terjeszteni azt a javaslatot, mely utóbb mint 1897. évi XXXII. t.-cikk emelkedett törvényerőre.

A törvény lényegesebb rendelkezéseiről az alábbiakban számolunk be.

Mindenekelőtt (1. és 2. §§.) taxative felsorolja a törvény — a kibocsátási alapok szerint megkülönböztetve — azokat a kötvénynemeket, melyekre rendelkezéseit alkalmaztatni kívánja.

E kötvények a 2. §-ban két főcsoportra vannak osztva; az első csoportba az u. n. községi kötvények (kamatozó kötvények, esetleg nyereménykötvények), a másodikba a vasuti kötvények soroztattak.

A taxatió szerint a törvény hatálya alá eső kötvények kibocsátási alapját képezhetik:

I. a) közterhek kivetésére jogosított testületekkel, vagy társulatokkal szemben fennálló követelések ;

b) az állammal és állami intézetekkel (vállalatokkal) szemben fennálló követelések ;

c) az 1894. évi V. t.-cikk értelmében létesített telepítvényi birtokokra, továbbá talajjavítás tárgyát képező, vagy feldarabolás útján létrejött földbirtokokra jelzálogilag bekeblezett követelések ; végül

II. közforgalomban levő hazai vasutaknak és ezekhez közvetlenül csatlakozó, szintén közforgalomban levő külföldi vasutaknak elsőbbségi kötvényeiből, kölcsönkötvényeiből és — a törzsrészcvények kivételével — egyéb részvényeiből, nemkülönben hajózható csatornák építésére alakult hazai vállalatoknak az engedélyokmányban megállapított építési, illetőleg alaptőkéjét képező elsőbbségi kötvényeiből, kölcsönkötvényeiből és — a törzsrészcvények kivételével — egyéb részvényeiből a kibocsátó intézet által tulajdonilag megszerzett és az intézet birtokában meglevő czimletek, valamint az ilyen elsőbbségi kötvényekre, kölcsönkötvényekre és részvényekre a kibocsátó intézet által adott kézi zálogkölcsonök.

Az állammal törvényhatóságokkal és községekkel szemben fennálló követeléseket a törvény akkor is elfogadja kibocsátási alapul, ha nem tőkekövetelés, hanem járadékkövetelés formájában állanak fenn.

E taxatióval kapcsolatban különös felemlítést érdemel, hogy a telepítést illetőleg ez a törvény kiegészítője kíván lenni az 1894. évi V. törvényzcikknek, mely a telepítési kérdésnek pénzügyi részét nem ölelte fel; a birtokfeldarabolást illetőleg pedig a 6. §-ban teljesen új és önálló alapokat teremt, megjelelvén és a hitelkérdés segélyével

sanctionálván azt az irányt, melyet a közgazdaságilag előnyös telepítési actiónak a törvényhozás intentiói szerint követnie kell.

A törvénynek ama rendelkezéseit, melyek egyenesen a célbavett törvényes biztosítékok megteremtésére irányulnak, két csoportba lehet sorozni.

Az első csoportba tartozó rendelkezések feladata: biztosítani a kibocsátási alapul szolgáló activumok bonitását és ugyanezeknek megfelelő arányát a kibocsátott kötvények össznévértékéhez, vagyis abszolút és viszonylagos fedezeti értéküket.

Ide tartoznak mindenekelőtt a 7. §. rendelkezései. Ezek előírják, hogy a kibocsátó intézet alapszabályaiban kijelölendők a törvény szerint megengedett fedezeti alapok közül azok, melyek kötvénykibocsátásra igénybe vétetni fognak. Részletesen körülírandók az alapszabályokban — ugyancsak a 7. §. rendelkezései szerint — a kibocsátási alapul szolgáló kölcsönök engedélyezésének feltételei, az ezen kölcsönök összegének meghatározásánál mérvadó alapok, a jelzálogul lekötendő ingatlanok becslésénél mérvadó alapok és követendő eljárási módozatok, végül a vasuti czimletek megszerzésénél és vételáruk megszabásánál mérvadó alapok és követendő módozatok.

A törvény a cégjegyzékbíróságok kötelességévé teszi arra ügyelni, hogy az alapszabályok a törvény követelményeinek megfelelőjenek.

Az ingatlanokra adott kölcsönöket illetőleg a törvény még egy lépéssel tovább megy, a mennyiben maga határozza meg a jelzálogul lekötött ingatlanok hitelképességének határát. Az ez irányu rendelkezések (3., 5. és 6. §§.) értelmében a kötvénykibocsátás alapjául szolgáló jelzálogkölcsön az 1894. évi V. t.-cikk alapján létesített telepítvényi birtoknál a becsérték 75%-át, talajjavítás tárgyát képező földbirtoknál szintén a becsérték 75%-át, feldarabolás utján létrejött földbirtoknál pedig a becsérték $\frac{2}{3}$ részét meg nem haladhatja.

Ugyancsak az első csoportba sorozhatók azok a rendelkezések, (12. és 13. §§.) melyek a kibocsátási alapoknak viszonylagos fedezeti értékét vannak hivatva biztosítani. E rendelkezések szerint a kibocsátott, illetőleg forgalomban levő kötvények névértéke sohasem haladhatja meg a kibocsátási alapul szolgáló kölcsönkövetelések névértékét, illetőleg a tulajdonul megszerzett vasuti kötvények vételárát és a lombardirozott vasuti czimletekre adott kézi zálogkölcsönök tőkeösszegét.

Ezzel kapcsolatban gondoskodik a törvény arról is, hogy a kibocsátási alapul igénybe vett járadékkövetelések ne túlmagasan — legfeljebb a kibocsátandó kötvények kamatlábának alapul vételével — tőkésíttessenek.

A most érintett rendelkezések természetes folyományaként ki mondja a 13. §., hogy a kibocsátott kötvények ugyanoly arányban vonandók vissza a forgalomból, a mily arányban a kibocsátási alapot képező activumok, visszafizetés útján vagy más okból csökkentek.

Végül az első csoportba kell még beállítani azokat a rendelkezéseket, melyek — az imént említett óvrendszabályokat kiegészítve — biztosítják a kötvénybirtokosoknak a teljes fedezetet arra az esetre is, ha a kibocsátási alapul szolgáló activumok minden óvrendszabályok daczára bizonyos mérvü elértéktelenedést szenvednének. E lehetőségre való tekintettel a törvény egy külön biztosítási alap létesítését rendeli el, (8. §.) s ennek legkisebb összegét három millió, illetőleg hat millió koronában szabja meg. A három millió korona minimum arra az esetre szól, ha a pénzügyet csak közterhek kivételére jogosított társulatokkal és testületekkel, továbbá az állammal és állami intézetekkel szemben fennálló követeléseit és illetőleg telepítvényi, ameliorált és parcellázott földbirtokokra bekebelezett követeléseit alapján bocsát ki kötvényeket, vagy ha a kötvénykibocsátás csak vasuti czimletek, illetőleg ilyenekre adott kölcsönök alapján gyakoroltatik. Ellenben a hat millió koronás minimum akkor alkalmazandó, ha valamely intézet a fedezeti alapok mindkét csoportjának együttes igénybevétele mellett eszközli a kötvénykibocsátást.

A biztosítéki alapnak ezen minimális mértékei mellékesen garantiát nyújtanak arra nézve is, hogy a törvény hatálya alá eső kötvények csak kellő tőkeerővel rendelkező pénzügyeteket által fognak kibocsátatni. Ez a közvetett korlátozás a közhitel érdekei szempontjából kiváló értékkel bír.

A 9. §. taxative felsorolja azokat az elhelyezési módokat, melyek útján a külön biztosítási alap gyümölcsöztethető. Ezek az elhelyezési módok — melyek nagyrészt a záloglevél-törvényből (1876. évi XXXVI. t.-cikk) vétettek át s e szerint a gyakorlati élet által is sanctionáltaknak mondhatók — akként vannak megválasztva, hogy egyrészt az alap biztonsága, másrészt ugyanannak liquiditása a lehetőségig meglegyen óva.

Az alap minimális mértékén kívül megszábjja még a törvény ugyanannak arányát a kötvényforgalomhoz (11. és 14. §§.), kimondván, hogy a kötvényforgalom a külön biztosítási alap huszszoros értékét túl nem haladhatja, s ha túlhaladná, vagy az alap, vagy a kötvényforgalom e követelménynek megfelelően szabályozandó. A törvény ezek szerint a kibocsátási alapoknak legalább 5%-nyi értékcsökkenése ellen nyújt védelmet a külön biztosítási alap útján. Ez a védelem teljesen elégségesnek látszik, tekintve, hogy a törvény maguknak a kibocsátási alapoknak bonitását is lehetőleg biztosítja.

A törvény rendelkezéseinek második csoportját alkotják azok a rendelkezések, melyek a kötvénybirtokosok részére törvényes elsőbbséget statuálnak egyrészt a pénzüintézetnek azon activumaira nézve, melyek kibocsátási alapul szolgálnak, másrészt a kötvények külön biztosítási alapjára nézve is.

A 17. §. első bekezdése kimondja, hogy „a kibocsátó intézetnek azok a követelése (2. §. 1. pont), illetve azok a czimletei és kézi-zálog követelése (2. §. 2. pont), melyek alapján a jelen törvény hatálya alá eső kötvények bocsáttatnak ki, az illető kötvények összegének biztosítékaul szolgálnak, azokra végrehajtás nem intézhető s azokra vonatkozólag, a csőd folytán való értékesítés esetét kivéve (18. §.), harmadik személyek jogokat egyáltalán nem szerezhhetnek.“

E törvényes elsőbbség gyakorlati érvényesülését biztosítandó, a törvény többrendbeli alakiságokat ír elő.

Megköveteli mindenekelőtt, hogy a kibocsátási alapul szolgáló követeléseknek szóban forgó jogi természete az azokról kiállított eredeti okmányokra feljegyeztessék, jelzálogi biztosítás esetén pedig a jelzálogi bekebelezéssel egyidejűleg a telekkönyvben is feljegyeztessék (17. §. 2. és 3. bek.). A jelzálogilag biztosított követelésekre vonatkozólag még azt is elrendeli a törvény, hogy a vonatkozó jelzálogi bekebelezés akkor is épségben tartandó, ha maga a hitelező pénzüintézet lesz telekkönyvi tulajdonossá. (15. §.)

Hasonlóképen gondoskodik a törvény a kibocsátási alapot nyújtó vasuti és csatornavállalati czimletek lekötése iránt is, kimondván, hogy az ily czimletek, akár az intézet tulajdonát képezik, akár csak kézi záloggal vannak megterhelve, a pénzüintézetnek minden egyéb vagyontól elkülönítve kezelendők és állandóan kir. közjegyző ellenzára alatt tartandók. (19. §.)

A 18. §. a kötvénybirtokosoknak törvényes elsőbbségét csőd esetére is biztosítja.

Hasonló módon köti le a törvény (10. §.) a kötvénybirtokosok javára a fentebb említett külön biztosítási alapot is, utalván a záloglevéltörvénynek hasonló irányu rendelkezéseire.

A törvénynek eddig — rövid összefoglalásban — ismertetett s lényegileg záloglevéltörvényünkkel analog rendelkezései közvetlenül arra irányulnak, hogy a kötvények fedezeti alapjait lehetőleg minden eshetőségre jogi biztosítékokkal vegyék körül.

Ezeken kívül még rá kell mutatnunk a törvénynek egyes különálló intézkedéseire is, melyeknek czélzata az, hogy a törvényileg biztosított kötvények hitele és kelendőse bizonyos kedvezmények útján is emeltessék.

A 22. §. felmenti a törvény rendelkezései alá eső kötvényeket és azok kamatszélvényeit a tőkekamat- és járadékadó, valamint az általános jövedelmi pótló alól.

Ugyanez a szakasz már a törvény erejénél fogva alkalmasaknak nyilvánítja a törvény hatálya alá eső kötvényeket mindazokra az óvadéki és befektetési czélokra, melyek a közhatóságok működési körében előfordulnak, egyedüli kivételével az árvavagyon elhelyezésének. Ez a kiterjedt óvadékképesség természetszerű folyamánya ama törvényes biztosítékoknak, melyek a szóban forgó értékpapirokat qualitas tekintetében az elsők sorába emelik. Hogy pedig a törvénynek ezen rendelkezése a kötvények hitelét a nagyközönség szemében is jelen-
tekenyen emeli, az bizonyításra nem szorul.

A 23. és 24. §-ok némely bélyeg- és illetékmentességi kedvezményeket állapítanak meg, egyrészt arra az esetre, ha a törvény hatálya alá eső kötvényeket kibocsátó pénzüintézet telepítéssel, illetőleg birtokfeldarabolással foglalkozik; másrészt arra az esetre, ha a kötvény kibocsátási alapul szolgáló követelések valamely pénzüintézet által más oly pénzüintézetre ruháztatnak át, mely a törvény hatálya alá eső kötvények kibocsátásával foglalkozik. Mindkét rendbeli kedvezmények alkalmasak arra, hogy a törvény közérdekü intenióinak megvalósulását megkönnyítsék.

Végül a 25. §. átmeneti intézkedéseket tartalmaz arra az esetre, ha olyan pénzüintézetek, melyek községi és vasuti kötvények kibocsátásával már a törvény hatályba lépte előtt foglalkoztak, a törvény rendelkezéseihöz alkalmazkodni és az abban statualt előnyöket igénybe venni kívánják.

Hogy a törvény rendelkezései mily mértékben mozdították elő azokat a közhiteli és közgazdasági célokat, melyeket szolgálni hivatva vannak, azt kézzelfoghatóan kimutatni a dolog természeténél fogva alig lehet. Be kell tehát érünk annak constatalásával, hogy a törvény hatálya alá eső kötvények kelendősége a törvény uralma alatt úgy a belföldön, mint főleg a külföldön is tetemesen gyarapodott s hogy ujabban sikerült ezek részére több fontos külföldi piacot, nevezetesen a francia pénzpiacot is megnyerni. Így vált lehetővé az a jelentékeny emelkedés, mely a szóban levő kötvények forgalmában a törvény uralma alatt beállott. Mig ugyanis az 1896. év végére vonatkozó adatok 340 millió koronára teszik a községi kötvények és 16 millióra a vasuti kötvények forgalmát, addig 1903 végével e kötvényeket illetőleg együttesen s kereken már 652 millió korona forgalomról számol be a statisztika.

2. Gazdasági és ipari szövetkezetek.

Magyarországon a mult század közepetáján onlottak össze azok a szervezetek, melyek a kisebb gazdasági alanyokat lekötött és függő helyzetben tartották, de egyuttal existenciájukat biztosították. A kiscgazda, a kisiparos felszabadult, de egyuttal magára maradt a gazdasági küzdelemben, pusztán önerejére, saját élelmességére utalva.

A kiválóbbak hasznát látták a függetlenségnek, de a nagy tömegnél, mely önerejéből képtelen volt a versenyt megállani, az új alakulásnak inkább az árnyoldala, a támasz hiánya érvényesült.

Szervezkedni kellett tehát újból, a régi, kötelező szervezetek helyébe új, önkéntes szervezeteket állítani, hogy a kiscgazda- és kisiparososztály pusztulásának elébe vágjunk.

Erre a szövetkezetek kínálkoztak orvosszerül; az egyén associatioja a tőke associatiojával, a részvénytársasági formával szemben.

Előttünk már kész minták állottak. Első sorban Anglia; de közelebb esett Németország. Hazánkban is legelsőknek a german fajhoz tartozó nemzetiségek éltek a kínákozó eszközzel, de ez a kezdeményezés csak localis jellegű maradt, mert a nemzet túlnyomó többsége nem szolgáltatott ekkor, de sőt még a legujabb időkig sem kedvező talajt a szövetkezeti eszméknek. Népünk nagy rétegei még nem állottak a gazdasági érettségnek megfelelő fokán, de azt sem lehet tagadni, hogy visszaélések is voltak, melyek már szinte félelmissé tették a szövetkezet elnevezést.

Bizonyos mértékű haladást mindamellett lehet konstatálni már az 1898. évi XXIII. t.-cikk életbelépte előtt is.

A jogi alapot kereskedelmi törvényünk szolgáltatta 1875-ben. Voltak a szövetkezeti eszmének lelkes szószólói is, kiknek önzetlen hazafias buzgalma az említett nehézségek dacára számbavehető szövetkezeti hálózatot teremtett az országban.

A dolog természetéből folyik, hogy itt is, mint másutt elsőként a hitelszövetkezetek indultak fejlődésnek. Ezek technikailag legegyszerűbb formái a szövetkezetnek: kezelésük külön szakértelmet nem igényel s e mellett bizonyos mértékig képesek a többi szövetkezeteket is pótolni, mert támogatják az egyént — pénzhitel útján — összes gazdasági vonatkozásaiban.

A központosítás volt már kezdetben a törekvések egyik fő célpontja, mert már voltak előttünk tapasztalatok arra nézve, hogy az associatióban rejlő gazdasági és erkölcsi erők a szövetkezeteknek központilag való szervezése útján nagymértékben hatványozhatók.

E téren s általában a magyar hitelszövetkezeti ügy terén uttörő szerep jutott a Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyei hitelszövetkezetnek, mely 1887-ben kezdte meg működését, mint vármegyei hitelszövetkezeti központ s ebben a minőségben folytatta tevékenységét 1894-ig, a midőn is már mintegy 80 szövetkezetet egyesített kötelékében több, mint 2½ millió korona értékű üzletrészekkel.

Az említett évben — 1894-ben — alakult át a pestmegyei központ „Hazai szövetkezetek központi hitelintézete, mint szövetkezet” cég alatt országos központtá.

Ez az újjászervezés ismét lökést adott a szövetkezeti ügynek. Gyorsabb tempóban kezdett kiépülni a hálózat úgy, hogy 1898-ban, midőn a törvényhozásilag kezdeményezett országos hitelszövetkezeti actió megindult, a hazai szövetkezetek központi hitelintézetének köteléke már több mint ötödfél száz hitelszövetkezetre terjedt ki, tíz millió koronát meghaladó, jegyzett üzletrésztökével.

Ezt a formailag két központot nem csupán az uttörő dicsősége illeti meg. A körülményekhez képest igen tekintélyes fejlődést ért el általuk a magyar szövetkezeti hálózat. Mindamellett — leginkább anyagi eszközeik elégtelen voltánál fogva — nem volt képes tevékenységek oly méreteket ölteni, hogy betölthették volna azt a szerepet, melyet más művelt államok gazdasági életében a szövetkezeti szervezet betölt.

Mindinkább nyilvánvaló lett, hogy társadalmi erőink egymagukban nem elegendők egy nagyobb méretű országos actió megindítására és vitelére, s hogy itt is, mint sok más téren, az államnak kell legalább is kezdeményeznie és támogatnia.

Az igazságügyi és a pénzügyi kormányzat között megindultak a tárgyalások. Első sorban az igazságügyi kormányzat volt érdekelve a kérdésnek kereskedelmi jogi és törvénykezési vonatkozásainál fogva, de egyenrangú szerep jutott az előkészítésnél a pénzügyi kormányzatnak is, egyrészt mint a közhitel gondozójának a szervezeti elvek megállapításánál, de másrészt azon okból is, mert már eleve tisztában kellett lennie azzal, hogy tetemes adózási és illetéki kedvezmények s közvetlen pénzbeli állami támogatás nélkül számbavehető siker nem ígérkezik.

A hosszabb ideig folytatott tárgyalás eredménye volt az a kormányjavaslat, melyet az akkori igazságügyi miniszter terjesztett a törvényhozás elé, s mely aztán, mint 1898. évi XXIII. t.-cikk igtattatott a törvénytárba.

A törvény egy független — t. i. az államhatalomtól független — erőteljes központ kötelékében álló szövetkezeti hálózatot tart szem előtt. Ez a szervezet két fokú associatiót képvisel, mert maga az országos központ a szövetkezetek szövetkezete. A központ a törvény inteniója szerint nemcsak pénzügyi, hanem egyúttal morális irányú tevékenységre is van hivatva.

Az autonóm szövetkezeti központ mellett, illetőleg az állami központ ellen sok nyomós érv szólott. Az állami központ nem vált volna előnyére a szövetkezetek autonomiájának s e mellett az államkormányzatra súlyos felelősséget és nagy munkahalmazt hártott volna. Magyarországon, hol az államhatalomban való bizakodás különben is már meglehetősen túltengett, kétszeresen indokolt volt az autonóm központ mellett dönteni s a törvény tényleg csak annyi befolyást biztosít az államhatalom részére a központnál, a mennyit az államkincstár közvetlen anyagi érdekeltsége s a kormány ellenőrző hivatása feltétlenül megkövetel.

A szövetkezetek válfajai közül a törvény legelső sorban a hitelszövetkezeteket tartja szem előtt. Ezt az álláspontot indokolják a már fentebb is felhozott körülmények, hogy a hitelszövetkezetek szervezete és üzlete a legegyszerűbb, legáttekinthetőbb s legkönnyebben ellenőrizhető s hogy a hitelszövetkezet leginkább képes az

egyént minden irányu gazdasági tevékenységében támogatni. Mellékesen megengedi ugyan a törvény, hogy másnemü szövetkezetek is felvétethessenek a kötelékbe, de a felvételt külön alakiságokhoz köti, melyek hivatva vannak megakadályozni, hogy az országos központ nagyobb számu fogyasztási, termelési, értékesítési s egyéb, bonyolult ellenőrzést igénylő szövetkezetek felvétele által fő céljától: a hitelszövetkezeti hálózat fejlesztésétől eltérítették.

A törvény — a mint már czime is mutatja — első sorban a kisebb földmivelők (östermelők) és kisiparosok erkölcsi és anyagi gyarapítására czéloz, de nem zárja ki ridegen a szervezetből a nagyobb mezőgazdákat és nagyobb üzlettel bíró iparosokat, sőt más foglalkozásu egyéneket sem. Hiszen épen az utóbbiak is, pl. papok, tanítók stb. tehetik a legjobb szolgálatokat a szövetkezetek ügyének, ha értelmi erejüket rendelkezésére adják.

Nincsenek szigoruan elkülönítve sem a törvényben, sem a gyakorlatban a gazdasági és az ipari hitelszövetkezetek egymástól. Gazdasági szövetkezeteknek lehetnek és tényleg vannak iparos tagjai is és viszont.

Lényeges jellemvonása a törvénynek, hogy nem statuál kötelező szövetkezeti szervezetet, hanem a szövetkezetek tetszésére bizza az országos központhba való belépést, még az esetben is, ha a törvény I. részében foglalt elveknek megfelelően alakultak. Egyedül az állami kedvezmények útján igyekszik a törvény a kötelékhez való csatlakozást előmozdítani.

Jogi vonatkozásaiban a törvény a kereskedelmi törvény határozományaiából indul ki. Bizonyos eltéréseket azonban szükséges volt megállapítani a kereskedelmi törvényvel szemben főleg azon okból, mert az utóbbi — liberális szellemének megfelelően — igen szabad teret nyit a szövetkezeteknél is a tisztán nyereszkedő üzleti iránynak. E részben kellett tehát korlátokat állítani a kitűzött erkölcsi célok érdekében.

Szerkezetileg az 1898. évi XXIII. t.-cikk két főrésze oszlik. Az első rész szabályozza a gazdasági és ipari hitelszövetkezetek szervezetét és jogviszonyait; a második az országos központról szól.

Nem lehet célja ennek az ismertetésnek, hogy kiterjeszkedjék a törvénynek minden részletére. Nem volna indokolt nevezetesen külön-külön kiterjeszkednünk azokra a szervezeti rendelkezésekre, melyek csak közvetve szolgálják a szervezet céljait. Ellenben egyenkint reá

kell mutatnunk azokra a szakaszokra, melyek közvetlen vonatkozásban állanak a törvényhozás által kitűzött feladatokhoz.

A gazdasági és ipari hitelszövetkezetek szervezetét a törvény I. része akként szabályozza, hogy a szervezet a lehető legegyszerűbb, legáttekinthetőbb, szóval a lehető legnépszerűbb legyen.

Activ üzletkörük a tagoknak nyújtott kötvény- és váltókölcsonökre s az országos központnál való pénzelhelyezésre terjed ki. Passiv üzletkörük: váltó visszleszámitolás az országos központnál, kölcsönkötvények engedélyezése az országos központra és esetleg takarékbetétek kezelése. Az utóbbi — a passiv betétüzlet — csak az országos központ külön engedélye alapján gyakorolható.

Alaptőkéjük e szövetkezeteknek kizárólag a részletekben fizetendő üzletrészekből alakul. Üzleti tőkéjüket a fentebb felsorolt passiv üzletágak útján szerzik.

A gazdasági és ipari hitelszövetkezeteknek törvényadta szervezetében különös súly van fektetve az erkölcsi momentumokra. Az erkölcsi célokat szolgálják különösen — közvetve — azok a rendelkezések, melyek közvetlenül a nyereszkedés korlátozására irányulnak.

Korlátozva van első sorban a hitelnyújtás oly irányban, hogy kölcsönt csakis az illető szövetkezetnek saját tagjai kaphatnak, korlátozva van továbbá az üzleti tevékenység területileg az illető és a szomszédos körjegyzőségekre. A szövetkezet vezetőinek ugyanis minden egyes kölcsönvevőt személyesen kell ismerniök; ismerniök kell az adósnak egész életmódját s főleg a kölcsön rendeltetését és mikénti felhasználását. Csakis ily módon érvényesíthető a szövetkezet erkölcsi befolyása és biztosítható — személyi hitelről lévén leginkább szó — a kölcsön pontos visszafizetése.

Korlátozva van továbbá a kis ember érdekében az üzletrészek mértéke felfelé: 100 Kra; s korlátozva van a nyereszkedés megelőzése céljából az üzletrészek osztaléka 5%-ra.

Végül — s e részben törvényünk a kereskedelmi törvénynyel szemben lényeges haladást képvisel — kötelezővé van téve a tartaléképítés olyképen, hogy az évi tiszta nyereségnek legalább 10%-a tartalékba utalandó.

Különösen ki kell emelni még azt, hogy a szövetkezeti tagok felelősségét a törvény az üzletrészek ötszörös értékében szabja meg. Törvényhozásunk nem fogadta el a külföldön annyira kedvelt korlátlan

szavatosságot, mely sokakat, főleg a jó elemeket visszatarthatna a szövetkezetekbe való belépéstől.

A cél érdekében szükséges volt az országos kötelékhez tartozó szövetkezetek részére bizonyos előjogokat és állami kedvezményeket biztosítani.

Az előjogok között legkiválóbb az a törvényes elsőbbség, melyet a 23. §. biztosít a gazdasági és ipari hitelszövetkezeteknek adós tagjaik ingóságaira végrehajtás és csőd esetében.

Az állami kedvezmények a törvény 47. §-ában vannak felsorolva. Állanak adómentességből és kiterjedt bélyeg- és illetékmentességből. Ezekről bővebben az egyenes adók, illetve az illetékek tárgyalásánál emlékezünk meg.

Az említett előjogok és kedvezmények azonban csakis az országos központ kötelékébe tartozó szövetkezeteket illetik meg; más szövetkezetek, alakultak legyen bár a törvény I. részében lefektetett elvek szerint, nem élvezhetik az előjogokat és kedvezményeket.

A törvény II. része az országos központ szervezetét és jogviszonyait tárgyalja.

Az országos központ — a mint már említve volt — a szövetkezetek szövetkezete; rendes tagjai csak a kötelékbe tartozó szövetkezetek lehetnek.

Már a központ szervezete kifejezésre juttatja azt az intentiót, hogy ez az intézet az ország hitelintézetei sorában a legelsők között foglaljon helyet. Igazgatása egy elnök, két alelnök és — az ügyvezető-igazgatóval együtt — 12 igazgatósági tag kezébe van letéve. Az elnököt Ő Felsége a király nevezi ki a pénzügyminister előterjesztése alapján; az alelnökök egyikét a földművelésügyi, másikat a kereskedelemügyi minister nevezi ki.

Az államkormányzat befolyása ezenkívül abban érvényesül, hogy a pénzügyminister az államkincstárnak, mint alapítónak képviselőjében az igazgatóságba két tagot és a felügyelőbizottságba egy tagot delegál.

Ellenőrzési jogát a pénzügyminister kormánybiztos útján gyakorolja.

Az alapszabályoknak és ezek minden módosításának érvénye a pénzügyi, földművelésügyi és kereskedelemügyi ministerek jóváhagyásához van kötve.

Az országos központ tagjai: alapítók és rendes tagok. Az alapítók azok, kik legalább egy 1.000 Kás alapítványi üzletrészt jegyeznek;

jogkörük a közgyűlésen való részvételre, szavazati jogra, activ és passiv választási jogra és az osztalékra terjed. Az alapítók között az állam egy millió korona névértékű alapítványi üzletrészekkel szerepel. (78. §. 1. p.)

Rendes tagjai a központnak a kötelékébe tartozó szövetkezetek. Üzletrészeik 200 K névértékűek; szavatosságuk az üzletrészek ötszöröséig terjed.

Az országos központ activ üzletköre legfőképp a kötelékébe tartozó szövetkezetek alimentálására irányul. A hitelnyújtás formája váltó-visszleszámitolás és kölcsönkötvény engedményezés. A passiv üzletágak között leglényegesebbek: kamatozó kötvények kibocsátása, váltó-visszleszámitolás, folyó számlai betétek kezelése.

Az országos központ által kibocsátott közforgalmu, kamatozó kötvények fedezetét azok a kölcsönkötvények adják, melyeket a kötelékébe tartozó szövetkezetek a központra engedményeznek. A központ kötvényeinek biztosítékait a törvény egy külön fejezetben szabályozza (II. rész IV. fej.) s ugyanitt írja körül a kötvények óvadékképességét is.

Alaptökéjét a központ ezek szerint az alapítványi üzletrészeiből és a rendes tagok üzletrészeiből alkotja; üzleti tőkéjének főforrásai pedig: kötvénykibocsátás, váltó-visszleszámitolás és folyószámla betétek.

Valamint a kötelékébe tartozó szövetkezeteknél, úgy az országos központnál is gondoskodott a törvényhozás arról, hogy a tisztán üzleti törekvések kellő korlátok között maradjanak. Itt is korlátozva van az osztalék és pedig az alapító és rendes tagokat illetőleg egyaránt 4%-ra. Itt is kötelező a tartalékképzés, a mennyiben a tiszta nyereségből eleve 10% a rendes tartalékba, további 10% pedig a kötvények külön biztosítási alapjába utalandó.

Az országos központ törvényadta hatáskörének kiváló jelentőséggel bíró része a felügyeleti hatáskör, mert jóllehet a szövetkezeti eszmének egyenes folyamánya az autonomia, mégis — hazai viszonyaink között és a szövetkezeti mozgalom kezdő stádiumában — csakis a központ erélyes befolyása útján lehet elérni a kitűzött erkölcsi és nevelési célokat s elejét venni olyan zavaroknak, melyek esetleg az egész mozgalmat diszcreditálhatnák.

Az országos központ mozgó ellenőrei útján szigorú bírálatot gyakorol a kötelékébe tartozó szövetkezeteknek minden irányú tevékenysége felett, de másrészt akár közegei útján, akár közvetlenül kész tanácsadója és vezetője ugyanazoknak.

Ezt az ellenőrző hatáskört a törvény kellő sanctioval ruházta fel.

A kötelékbe tartozó szövetkezetek alapszabályainak s ezek minden módosításának érvénye a központ jóváhagyásától feltételezett. A központ a szövetkezetek igazgatóságát bizonyos esetekben felfüggesztheti s a már egybehívott közgyűlésig helyettesítheti. A szövetkezetek általános üzleti feltételeit a központ állapítja meg s a központ engedélyezi — belátása szerint — a passiv betéti üzlet gyakorlását. Sőt bizonyos esetekben a központ felszámoltathatja, illetőleg feloszlathatja a kötelékhez tartozó szövetkezeteket; ellenök csődöt is kérhet, mely ily esetben tárgyalás nélkül megnyitandó s a csődeljárás során is irányadó szerepet juttat a törvény a központnak.

A központ ugyanazon elsőbbségi jogokkal bír a szövetkezetek ingó vagyonára, mint a milyen a szövetkezeteket adós tagjaik ingó vagyonára nézve megilleti. Ez a törvényes elsőbbség végrehajtás és csőd esetében minden más, elsőbbséggel nem bíró követeléssel szemben hatályos. Végül a törvény arra is feljogosítja a központot, hogy az adós szövetkezet által vagy ennek részére a központ birtokába juttatott pénzekből, váltókból és értékpapirokból magát, követelése erejéig, minden tulajdoni és elsőbbségi igényekre való tekintet nélkül és bírói közbenjárás mellőzésével kielégíthesse.

Meg kell emlékezni még azokról a kedvezményekről, melyekben az állam a központi hitelszövetkezetet részesíti.

A szövetkezés körül tett első kísérletek — mint már fentebb említve volt — arra a tapasztalatra vezettek, hogy az államhatalom erélyes támogatása nélkül kellő sikerre számítani nem lehet. A feladat különben annyira közérdekű, hogy ha valahol, úgy itt volt teljesen indokolt az állam áldozatkészsége. Ez az áldozatkészség a törvény 78. és 79. §-aiban nyilatkozott meg.

Az állam az országos központi hitelszövetkezet alaptőkéjéhez egy millió korona névértékű alapítványi üzletrészek erejéig járult hozzá. Az állam létesítette a központ kötvényeinek biztosítására rendelt külön alapot, átengedvén e célra 3 millió korona névértékű 4½%-os regale kárt. kötvényt. Százezer koronát adott az állam a központnak alapítási és első szervezési költségekre s ezenkívül a pénzügyminister felhatalmazást kapott, hogy az üzemi költségeknél netán mutatkozó hiányokat, a mennyiben ezek pótlására az említett 3 millió korona névértékű regale kárt. kötvények kamatai sem volnának elegendők, évi 100.000 K erejéig az állami pénztári készletekből fedezhesse.

Ezek a közvetlen pénzbeli áldozatok; de kívülök még többrendbeli értékes kiváltságot is biztosít a törvény az országos központ részére. Ilyen, de e mű más helyén méltatott kiváltságok: adómentesség, személyes helyeg- és illetékmentesség (váltók és utalványok kivételével), végül korlátolt postai portómentesség.

A törvény 80. §-a még bizonyos impulzust ad arra, hogy a községek vagyonának disponibilis része is a szövetkezeti ügy szolgálatába vonassék akár üzletrészek jegyzése, akár a központ által kibocsátott kötvények vásárlása útján.

*   *
                  *

Az 1898. évi XXIII. t.-cikk, melynek rendelkezései fentebb ismertetve vannak, 1898. évi július hó végével életbe lépven, késelelem nélkül megjelent a pénzügyminister aláírási felhívása, melynek folytán az alakuló közgyűlésig összesen 378 alapító jelentkezett, kik 3.034 drb, egyenkint 1.000 K, összesen tehát 3,034.000 K névértékű alapítványi üzletrészeket jegyeztek. Ebben az államnak 1.000 drb üzletrésze is benfoglaltatik.

Ezek az alapítók, kik között nagy számban szerepeltek politikai, gazdasági és társadalmi életünk kitünőségei, hazai nagy pénzintézeink, néhány nagyobb iparvállalatunk, 1898. évi deczember hó 4-én tartották meg az országos központ alakuló közgyűlését a pénzügyminister elnöklete alatt.

Az alakuló közgyűlés letárgyalván az alapszabályokat és megajtvén a választásokat, az országos központ, alapszabályainak cégjegyeztetése után, nyomban megkezdette működését.

Erre az immár 6 éves működésre kell még egy tekintetet vetnünk, hogy megítélhető legyen, mily mértékben valósította meg az életre hívott intézmény a törvényhozás intenióit.

A szövetkezeti hálózat szervezését az országos központ azzal kezdette meg, hogy a „Hazai szövetkezetek központi hitelintézete“ kötelékében levő szövetkezeteket, a mennyiben alkalmasak voltak, a törvény követelményeihez képest átalakította és átvette. Az így átvett szövetkezetek száma 463 volt. Ezzel párhuzamosan más szövetkezetek alakítása illetőleg felvétele is megindult úgy, hogy az első — 1899. — év végével az új hálózat 712 szövetkezetet ölelt fel.

Ettől fogva a hálózat fejlődését a következő összeállítás tünteti fel:

	Szövet- kezetek száma	Tagok száma	Üzletrészek értéke	Befizetett üzletrészek értéke	Tartalékalap	Takarék- betétek
1899 végén	712	141.623	14,789.077	6,521.055	590.900	5.532.589
1900 „	964	193.605	19,976.277	8,137.124	794.592	7,782.372
1901 „	1.287	253.702	25,803.105	10,864.183	1,195.600	10,388.381
1902 „	1.511	317.854	30,527.763	14,050.495	1,641.242	14,877.332
1903 „	1.653	366.721	34,040.734	17,146.021	2,284.738	21,190.955

A központ által a szövetkezetek rendelkezésére bocsátott hitel-összegek évről-évre következők voltak: ✓

1899 végével	11,910.000 K,
1900 „	26,282.000 „
1901 „	35,594.000 „
1902 „	42,519.000 „
1903 „	46,250.000 „

Az utóbbi adatokat egybevetve a fenti összeállítás számadataival, vagyis a kötelékbe tartozó szövetkezetek alaptőkéjéhez és üzleti tőkéjéhez hozzáadva a központtól igénybe vett hitelt s levonva a szövetkezeteknek a központnál elhelyezett betéteit, kitetszik, hogy az 1898. évi XXIII. t.-cz. alapján létesült szövetkezeti hálózat révén

1899 végével kereken	24·5 millió K,
1900 „ „	42·5 „ „
1901 „ „	57·0 „ „
1902 „ „	72·0 „ „ és
1903 „ „	84·0 „ „

állott a közhitel rendelkezésére.

E mellett a hálózat intensive is jelentékeny fejlődést mutat. Ezt az intensív fejlődést megvilágítják azok az arányszámok, melyek kifejezik, hogy a kötelékbe tartozó szövetkezetek összes szükségleteiknek mily részét fedezték saját erejükből (a központnál igénybe vett hiteltől eltekintve). Ez az arány volt:

1900-ban	35%
1901-ben	37%
1902-ben	40%
1903-ban	44%

Jellegére nézve a kötelékbe tartozó szövetkezetek tulnyomó része — több mint 90%-a — mezőgazdasági jellegű. A többi részint ipari, részint vegyes szövetkezet. Ez azonban csak az illető szövetkezetek jellegére értendő, mert a mezőgazdasági szövetkezeteknek is vannak ipari foglalkozást üző tagjai és viszont.

Ujabbán felkarolta az országos központ a szövetkezeti gabonaraktárak ügyét is, mely actio kiváló jelentőséggel bír a gabonaértékesítés szempontjából. Az 1903. év végével 20 szövetkezeti gabonaraktárt számlált a kötelék, mely raktárak ugyanazon év folyamán 67.500 métermázsa szemes terményt raktároztak be, miből az év végéig 35.160 métermázsa került eladásra. Földmivelésügyi kormányunk a szövetkezeti gabonaraktárak ügyét kiváló gondozásban részesíti s így remélhető, hogy ez az actio az országos központ megerősödésével párhuzamosan idővel számottevő eredményeket fog felmutatni.

A fogyasztási szövetkezetek rendszerint kívül maradnak az országos központ tevékenységi körén, mert szakszerű berendezésük és kezelésük az ellenőrzést is bonyolultabbá és költségesebbé teszi. Kivételt tett a központ az u. n. hegyvidéki (ruthen) segélyactio alkalmából, melynek keretében az illető vidékeken fogyasztási szövetkezeteket és szövetkezeti központi raktárakat létesített.

Utólag — 1903-ban — kiterjesztette az országos központi hitel-szövetkezet üzletkörét a kisebb, (legfeljebb 8.000 K összegű) jelzálogi kölcsönökre is.

Annak megvilágítására, hogy az országos központ mily mértékben szolgálja a kötelékbe tartozó szövetkezetek révén a közhitelt, álljanak itt az 1903. évre vonatkozó üzleti jelentésnek némely adatai.

Az országos központ által szövetkezetei részére visszleszámitott váltók az 1903. év folyamán 240.045 darabban 70,397.069 K értéket képviseltek. A váltók átlagos értéke 293 K volt; a legkisebb váltó 2 Król szólt. Világos az utóbbi adatokból, hogy a szervezet csakugyan a kis ember érdekeit szolgálta és szolgálja.

A kötelezvénnyek, melyeket a központ a szövetkezetektől 1903-ban engedményezés útján átvett, számszerint 19.255 darabra, összértékükben 6,290.535 Kra rugtak.

Az 1903. év végével tartoztak a szövetkezetek a központnak váltókért 29,366.424 Kval, kötelezvénnyek alapján pedig 16,988.389 Kval.

A központ által a szövetkezeteknek hitelezett összegek fokozatos fejlődése már fentebb fel van tüntetve.

Ezekon felül — ugyancsak 1903. év végével — még 222.879 Kval tartoztak a szövetkezetek a központnak felszerelési előlegek fejében.

A központ jelzálogi kölcsönkövetelései az 1903. év végével 1,034.572 Kt tettek, mely főösszeg 524 tételre oszlott meg.

A kamatláb, mely mellett a központ a szövetkezeteknek hitelt nyitott a megalakulástól 1904. évi július 1-éig $5\frac{1}{2}\%$ volt; ez időponttól kezdve pedig $5\cdot 1\%$.

Hogy mindezekkel az igényekkel szemben a központnak mily pénzeszközök állottak rendelkezésére, arról vázlatos képet adnak a következő adatok:

Az alaptőke két elemből áll, az alaptőke üzletrészekből és a rendes tagok (szövetkezetek) üzletrészeiből. Az alaptőke megalakuláskor — az államkincstár 1,000.000 Kjával együtt — 3,034.000 Kt tett, s az 1903. év végéig 4,299.000 Kig emelkedett.

A rendes tagok (szövetkezetek) 1903 végéig összesen 5.405 drb 200 Kás üzletrészt jegyeztek 1,081.000 K névértékben.

A központ tartalékalapja 1903 végével 101.129 K 38 f volt. Ezenfelül — ugyancsak a jelzett időpontban — volt a kötvények biztosítására szolgáló külön alap vagyona: 3,841.978 K 63 f. Utóbbi összeg foglalja magában az állam által átengedett (1898. évi XXIII. törvényzcikk 78. §. 2. p.) 3 millió korona névértékű regale kárt. kötvények értékét is.

A szövetkezetektől engedmény útján átvett kölcsönkötvények alapján a központ kamatozó, közforgalmu kötvényeket bocsát ki. Ezek álladéka 1902 végéig 13,000.000 Kra emelkedett, a jelzett időpont óta azonban újabb kibocsátás nem történt.

A passiv váltóvisszleszámítolást illetően különösen érdekes ezen üzletágnak fokozatos visszafejlődése. Ugyanis az országos központ összes pénzszükségletéből visszleszámítolás útján fedeztetett:

1899-ben	67%
1900-ban	42%
1901-ben	33%
1902-ben	25%
1903-ban	20%

Az utolsó évben a visszleszámított váltók darabszáma 92.090 volt.

A passiv betéti üzlet ma már jelentékeny szerepet játszik az országos központ üzleti tevékenységében.

Az 1903. év végére vonatkozó üzleti jelentés 18,775.027 K folyószámla betétet tüntet fel, mely összegben a kötelékhez tartozó szövetkezetek 2,925.196 Kval, az állam és törvényhatóságok együtt 14,717.272 Kval részesek.

A hitelszövetkezeti szervezet intenzív fejlődése szempontjából figyelmet érdemel a szövetkezetek betéteinek álladéka, az országos központ hitelképessége szempontjából pedig az a körülmény, hogy az ország törvényhatóságai a betevők között mind nagyobb mérvben szerepelnek.

Az országos központ tiszta jövedelme (üzleti nyeresége) a megalakulás óta következőképen fejlődött:

1899-ben	50.978 K,
1900-ban	118.684 „
1901-ben	224.882 „
1902-ben	261.879 „
1903-ban	292.000 „

E tiszta jövedelemből az alapszabályok 72. §-ában előirt dotatiók levonása után fizetett a központ osztalék fejében:

1899-ben csakis az alapítóknak	1.3%-ot,
1900-ban „ „ „	3 %-ot,
1901-ben alapítóknak és rendes tagoknak	4 %-ot,
1902-ben „ „ „ „	4 %-ot,
1903-ban „ „ „ „	4 %-ot.

Az üzleti nyereség megítélésénél különös figyelmet és megfontolást érdemel az a körülmény, hogy az országos központnál, mint minden pénzintézetnél, mely apró kölcsöntételekkel dolgozik, a kezelési (regie) költségek aránytalanul nagyok. Az országos központnál még ezenkívül az ellenőrzési és felügyeleti költségek, melyek egymaguk 1903-ban ca. 230.000 Kra rugtak, szintén nagy mértékben befolyásolják — és pedig kedvezőtlenül — ezt az arányt. A tiszta nyereség tételét tehát jelentékenyen leszállítják az önköltségek, dacára annak, hogy a központ az utóbbi czimen az államnak specialis támogatását is élvezzi.

A tiszta nyereség nagysága főleg az intézet tartalékainak erősödése szempontjából bir jelentőséggel. Az osztalék szempontjából csak annyiban, hogy a törvényszabta 4%-os maximum fentartására törekednie kell a központnak, hacsak alapítványi üzletrésztökéjének gyarapodásáról végkép lemondani nem akar.

Az eddig elősorolt adatok megvilágítják az országos szövetkezeti szervezet pénzügyi (üzleti) tevékenységét. A törvényhozás azonban jelentékeny szerepet szánt ennek a szervezetnek népünk erkölcsi nevelése tekintetében is és ezeket az erkölcsi feladatokat, melyek különösen a socialpolitika szempontjából nagy horderejűek, itt sem lehet méltatás nélkül hagyni.

Az associatio már magában is bizonyos erkölcsi előnyökkel jár: felébreszti és növeli az önuralmat, fegyelmezettséget, összetartást és az összeség támogatása révén emeli az egyén önbizalmát. Hogy ezek az erkölcsi hatások a magyar szövetkezeti szervezetben kellőképp érvényesüljenek, arról a törvényhozás különösen is gondoskodott, garantiákat teremtve minden irányban arra nézve, hogy az üzleti érdekek az erkölcsieket el ne nyomják.

Az országos központ kezdetől fogva felismerte azoknak a feladatoknak a fontosságát, melyeket a törvényhozás neki népünk erkölcsi színvonalának emelése körül szánt. Nemcsak azokra az erkölcsi hatásokra törekedett, melyek már magából a pénzügyi tevékenységből önkényt folynak, hanem a pénzügyi tevékenységgel párhuzamosan figyelemmel kísérte a szövetkezetek morális életét is, figyelmet fordított mindazokra az erkölcsi momentumokra, melyek nélkül virágzó szövetkezet el sem képzelhető s a kötelékbe tartozó szövetkezeteknek mindenkor nemcsak központi pénzügyintézete, hanem egyuttal szigorú bírálója, tanácsadója, vezetője és gondozója is volt.

S ha a központnak erkölcsi irányu tevékenysége nem is foglalható össze számszerű adatokba, mindamelllett az ellenőrző közegek jelentései tanuskodnak arról, hogy a szervezet e téren is meg fog felelni a várakozásoknak s hogy a nép a hitelszövetkezetek hatása alatt sok helyütt máris szemmel láthatólag józanodik.

Végül még meg kell emlékezni azokról a szolgálatokról, melyeket a szövetkezeti szervezet általában a közhitelnek tett. Számos példa van ugyanis arra, hogy egyes kisebb pénzügyintézetek a hitelszövetkezetek versenye miatt máris kénytelenek voltak a kamatlábat leszállítani, jóllehet az országos központ a fentebb említett körülmények miatt még eddig nem volt képes a versenyt teljes erélyvel felvenni. Az eddigi sikerek azonban reményleni engedik, hogy a hitelszövetkezeti szervezetnek ez a legmagasabb feladata is mindinkább közeledni fog a megoldáshoz.

Az 1898-iki szövetkezeti törvényvel megalkotott szervezet, a melynek működését a fönnebbiekben ismertettük, voltaképen egy

kísérlet volt. Habár az Országos Központi Hitelszövetkezet alapítása óta eltelt, viszonylag rövid idő végleges ítélet meghozatalára elég anyagot nem is szolgáltat, annyit talán túlzás nélkül mondhatunk, hogy az 1898. évi XXIII. t.-cz. által kezdeményezett szövetkezeti szervezet fennállásának aránylag rövid időszaka alatt is tekintélyes eredményeket ért el. Ez az eredmény arra a reményre jogosít, hogy a törvény a gyakorlatban továbbra is be fog válni. Ámde a törvény csak a kereteket szolgáltatta, e keretek kitöltése, a mozgalomnak az élet követelményeihez képest irányítása a vezetők feladata volt. Az elért sikerek nagy része azoknak a férfiaknak tulajdonítandó, kik kipróbált munkaerejüket és szakismereteiket hazafias készséggel bocsátották az ügy szolgálatába.

3. A phylloxera pusztította szőlőterületek felújítására szolgáló kölcsönök.

A szőlőtermelés Magyarország gazdasági életében régi idők óta kiváló tényező volt s épen ezért igen súlyosan érintette hazánkat az a pusztítás, melyet a phylloxera okozott. A pusztulás mértékét és gazdasági jelentőségét eléggé megvilágítja az alább következő néhány számadat.

Magyarországon ugyanis az 1883. évben befejezett kataszteri munkálatok eredménye szerint volt beültetett szőlőterület 622.488 k. h., ebből a phylloxera pusztításának áldozatul esett

a legújabb időkig . . . . . 441.944 k. h.,

ugy, hogy az eredeti szőlőterülethől csak . . . 180.544 k. h. maradt termőképes.

Ebből természetesen az ország bortermésének nagymérvű visszaesése következett. Évi bortermelésünk ugyanis, mely 1886-ban 3,932.755 hlt tett, 1892-ben 796.560 hl-re apadt le.

E néhány sokatmondó számadatból kiviláglik, hogy a phylloxera pusztítása országos csapás jellegével bírt, mely egész vidékek népét a tönk szélére juttatta s melylyel szemben a kormányhatalomnak egyenesen kötelessége volt az állam erélyes és nagyobb arányú közbelépését kezdeményezni, mihelyt erre az elméleti tanulmányok és a gyakorlati, főleg külföldön szerzett tapasztalatok elégséges alapot szolgáltattak.

Az állami közbelépés, illetve támogatás irányát és mérvét az elpusztult szőlőterületeket terhelő dézsmaváltság rendezéséről szóló s e mű VI. részében az urbéri váltságok között tárgyalt 1895. évi XIV. t.-cikken kívül, az 1896. évi V. t.-cz. szabja meg.

E törvény mindenekelőtt 2,400.000 Kt bocsátott a földművelésügyi minister rendelkezésére vessző- és oltványtermelés, a szőlőművelési szakismeretek népszerű terjesztése, a szőlőtermelési kísérleti ügy fejlesztése, végül pinczeegyletek létesítése és támogatása céljából.

Másfelől biztosította a törvény azt, hogy az elpusztult szőlőterületek felujtása céljából, az illető területek birtokosai — állami támogatás útján — olyan összegű és feltételű kölcsönökhöz jussanak, melyek lehetővé teszik a felujtás sikeres keresztülvitelét. E részben az állam közbelépése különös jelentőséggel bír, tekintve, hogy az elpusztult szőlőterületek csak aránytalanul csekély reálhitalra szolgáltatnak alapot, a felujtás költségei ellenben aránylag igen tetemesek, úgy, hogy a vagyontalan, vagy csekély vagyonnal bíró gazda, tőke hiányában, képtelen elpusztult szőlőjét újból betelepíteni.

Az e részben fenforgó nehézségeket kellett tehát az államhatalom közbelépésével elhárítani. Legegyszerűbb lett volna e végből, ha maga az állam adott volna kölcsönöket, minthogy azonban ezt a módozatot a kormány és a törvényhozás közelfekvő okokból kerülni kívánta, a törvény akként rendelkezik, hogy a kölcsönnyújtás szerződésileg egy tekintélyes pénzintézetre bizassék, az állam pedig csak közvetve vegyen részt az actiohan az által, hogy a szőlőterület és szőlőbirtokos nyújtotta real-, illetőleg személyi hitelképességet állami garancia útján a megkivántató mértékre egészíti ki.

A kölcsönök 15 év alatt, minden év november hó 1-én — kivételes helyi viszonyok fenforgása esetén deczember 1-én — lejáró egyenlő annuitásokkal kamatoztatnak és törlesztetnek. A törlesztés kezdete az adós kívánsága szerint a felujtás megkezdésétől számított ötödik évig, vagyis a felujtott szőlő teljes termőképességének beálltaig elodázható, a midőn is az időközi művelési költségek is a kölcsönből fedeztetnek. A tiszta kamatláb hegyközségek tagjaival és szőlészeti szövetkezetek tagjaival szemben $4\frac{3}{4}\%$, egyes birtokosokkal szemben $5\frac{1}{4}\%$. Az annuitásokon felül a kölcsönvevő még kezelési díjat tartozik fizetni, mely mindaddig, míg a kölcsönök összege 50 millió koronát el nem ér $\frac{1}{2}\%$ -ot, azontul $\frac{3}{13}\%$ -ot tesz.

A pénzintézet által folyósított kölcsönökből tartalékalap képeztetik olyképen, hogy minden kölcsönből az illető kölcsön egy évi annuitásának megfelelő összeg visszatartatik. E tartalékalap, melynek erejéig a kölcsönvevőket egyetemleges fizetési kötelezettség terheli, arra szolgál, hogy a pénzintézet követelését átmenetileg vagy végleg fedezze abban

az esetben, ha az adósok fizetéseiket elkésve vagy egyáltalán nem teljesítik. Ugyancsak e tartalékalap révén nyilvánul az állami garancia is. Az államkincstár t. i. a törvény 15. §-a értelmében kötelezve van a tartalékalapot a még vissza nem fizetett kölcsönök egy évi kamatja és törlesztési járadékának magasságában fentartani, esetleg minden esedékességi határidő előtt kiegészíteni, úgy, hogy a bank annuitási követelése a tartalékalapban mindenkor feltétlenül fedezetet találjanak.

Viszont gondoskodik a törvény arról is, hogy az államkincstár az említett garantiából folyólag nagyobb mérvű veszteségektől lehetőleg megóvassék.

Az óvrendszabályok, illetőleg biztosítékok között első helyen említendő, hogy a felújítás tárgyát képező ingatlanra telekkönyvileg feljegyzett kölcsön realteher minőségével bír s maga a kölcsöntöke, valamint a lejárt annuitások és járulékaik ingatlan árverés esetén törvényes elsőbbségben részesülnek.

A kincstár kockázatát mérsékli még a fentebb említett tartalékalap is, melynek erejéig a kölcsönvevők egyetemlegesen vannak kötelezve.

Végül biztosíték rejlik abban is, hogy a kölcsönök megszavazása, biztosítása és mily részletekben leendő folyósítása, valamint a megszabott mivélési tervtől való eltérés tekintetében a földmivélésügyi miniszter által kinevezett bizottság határoz, melybe a pénzügyminiszter is egy megbízottat küld s melyben a kölcsönadó bank is képviselve van; továbbá, hogy szabály szerint a kölcsön csak a tényleges felújítási és időközi mivélési költségek erejéig terjedhet, csakis a megszabott mivélési tervnek megfelelően teljesített munkálatok arányában, részletenként folyósítatik és hogy a kölcsönvevő a felújítás és további mivélés tekintetében folytonos ellenőrzés alatt áll.

A szőlőfelújítási kölcsönök folyósítása iránt a kormány a „Magyar Agrár- és Járadékbank“-kal szerződött, mely a szükséges tőkét a törvény 16. §-ában körülírt, illetőleg az ezen szakasz értelmében biztosított és kiváltságolt kötvények kibocsátása útján szerzi be.

A banknál az eljárás szabályszerűségének ellenőrzése céljából, a törvény 6. §-ában körülírt hatáskörrel, egy — a pénzügyminiszter által kinevezett — kormánybiztos működik.

A „Magyar Agrár- és Járadékbank R. T.“ által a törvény rendelkezései alapján folyósított szőlőfelújítási kölcsönök álladéka 1904. június hó végével 23,408.600 Kt tett.

Ez az összeg már magában tanuságot tesz arról, hogy az 1896. évi V. t.-cikk értelmében nyújtott kölcsönöknek jelentékeny szerep jutott a phylloxera pusztította szőlőterületek felújítása körül. A felújítás előhaladását mutatja, hogy az elpusztult 441.944 k. h. szőlőterületből eddig mintegy 152.000 k. h. van újból betelepítve.

A szőlőfelújítási actióban továbbá részt vett a pénzügyi kormány az által is, hogy a lejárt, de be nem fizetett kölcsönrészleteket, valamint az egészben esedékes kölcsönöket közdók módjára kezelte és hajtja be.

Ez a közrehatás nem csak újabb terhet rótt a kezeléssel foglalkozó állami és községi közegekre, hanem a jogszolgáltatás rendjének szabályozása is sok nehézséggel járt.

Mindenekelőtt a kölcsönhátralékok előírása, könyvelése, biztosítása és behajtása körül követendő eljárásra vonatkozólag adott ki a ministerium 1898. évi 104.680. sz. a. részletes utasítást. Az 1901. évi 17.365. számú körrendeletével pedig szabályozta azt a sokat vitatott kérdést, hogy a felújítási kölcsönrel terhelt szőlőterületek magánvagy árverési vevőit, a hitelező pénzintézettel, illetőleg a tartalékalappal szemben mily kötelezettség terheli. Ezzel kapcsolatban megállapította azokat a feltételeket is, melyek a közönség tájékoztatása végett, az árverési hirdetmények útján köztudomásra hozandók.

Szabályozta továbbá a képviselőket a szőlőkölcsönök miatt indított végrehajtások során felmerülő igény és elsőbbségi perekben, majd az 1902. évi 107.298. sz. alatt részletes utasítást adott ki az iránt is, hogy az ily végrehajtások alkalmával szerzett kielégítési zálogjogok miként és kinek javára bekebelezessenek be. S mivel a kölcsönt nyújtó pénzintézet a hátralékokra nézve magát a tartalékalapból teljesen kielégíti s ekként a lejárt részletekre vonatkozó követelési joga megszűnik, illetőleg a tartalékalapra, végső fokon pedig a tartalékalapot kiegyenlítani köteles államkincstárra száll, a képviselő a pénzügyi közegek terhéül vétetett át, a kielégítési zálogjogoknak pedig a kincstár javára való bekebeleztetése rendeltetett el. Igaz ugyan, hogy a bankkal szemben első sorban a tartalékalap felelős, de mert az nem bír a jogi személyiség minden kellékével s mert a veszteséget — szavatosságánál fogva — a kincstár is köteles fedezni, a kérdés másként, mint az államkincstár előtérbe tolásával helyesen megoldható nem volt.

Mint majdnem minden új intézménynél, úgy a szőlőfelújítási kölcsönök körében felmerülő vitás kérdésekben is bizonytalan volt

kezdetben a jogszolgáltatással kapcsolatos eljárás. A jelenlegi állapot az, hogy a behajtás során felmerülő igények, panaszok, sőt a követelési jog tekintetében is elhárították magukról az illetékességet úgy a rendes polgári bíróságok, mint a közigazgatási bíróság is. Így tehát az eddig kifejlett gyakorlat szerint ez a jogszolgáltatás is a pénzügyi hatóságok, végső fokon a pénzügyminister hatáskörébe tereltetett.

A pénzügyi kormány tekintet nélkül arra, hogy magánfél, vagy a tartalékalap avagy az ezen alappal szemben szavatós államkincstár között felmerült vitás kérdéstről van-e szó, minden egyes esetben a legkörültekintőbb gondosságot fejtette ki, hogy a jogszolgáltatás terén kivétel nélkül mindig az igazság érvényesüljön.

A kölcsönök törlesztése tömegesebben csak az 1902. és 1903. év folyamán indult meg, a kölcsönben részesült-közönség fizetési készsége azonban egyáltalában nem felelt meg az ahhoz kötött várákosításnak.

A folytonos szorgalmazás sem vezetett eredményre, minélfogva az addig tett rendelkezéseket ujjakkal kellett kiegészíteni.

Igy adott ki a ministerium utasításokat a végrehajtás alá vett szőlőknek birói zárlat alá vonása és a zárlati kezelés módozataira nézve. A cél az volt, hogy a folytonos gondozást igénylő szőlőterületek mivelés alatt maradjanak s így az elpusztulástól a hosszadalmas birói végrehajtások alatt megóvassanak s időközi jövedelmük is a kölcsönök javára biztosittassék.

Ismételt rendeletek útján intézkedett a ministerium az iránt is, hogy már a behajtásra kimutatott kölcsöntartozások jelzálogilag az adósok összes ingatlanai fölött biztosittassanak. A törvény 12. §-a szerint ugyanis eredetileg a kölcsönöket csupán az azok alapjául szolgáló szőlőterületekre lehet bekebeleztetni, míg ellenben a már lejárt részletekre nézve ez a megszorítás megszűnik. Szükséges volt ez a rendelkezés azért is, mert a behajtás során szerzett tapasztalatok szerint pusztán a szőlőterületek kellő fedezetet egyáltalában nem nyújtottak, gondoskodni kellett tehát arról, hogy a tartalékalap s az államkincstár a károsodástól lehetőleg megóvassék.

Az 1904. évi június hó végén a helyzet a következő volt:

A Magyar Agrár- és Járadékbank kiadott összesen 25,373.200 K kölcsönt. Ebből részint az adósok, részint a tartalékalap visszatérített 1,964.600 Kt, a még kint maradt kölcsönök álladéka 23,408.600 K.

A tartalékalap 2,215.603 K 73 ft tesz, de mivel a mulasztó adósokért eddig már 809.969 K 91 ft kellett kifizetnie, a vesztesége 36·55%.

A törvényben vállalt szavatosságánál fogva az államkincstár szintén az imént jelzett összeggel volt köteles a tartalékalapot kiegészíteni.

Ezek szerint előrelátható, hogy az elpusztult szőlőterületek felújítására irányuló állami beavatkozás az államkincstár tetemes kiadásával fog járn.

IV. RÉSZ.

ÁLLAMVAGYON.

I. czim. Állami jószágok.

Az állami jószágok kezelésére 1867-ben szervezett 10 állami jószágigazgatóság közül 1895-ben már csak három állott fenn: az aradi, az ó-budai és a temesvári.

Természetes folyománya volt ez annak a körülménynek, hogy 1870 óta a költségvetési hiányok részleges fedezése céljából eszközölt nagymérvű jószágeladások folytán az állami jószágok állaga tetemesen megcsökkent, továbbá annak, hogy 1880-ban az állami erdők, 1889-ben pedig az 1889: XVIII. t.-cikk végrehajtása során mindazok a jószágok, a melyek eladásra nem voltak szánva, a földmívelésügyi ministerium kezelésébe adattak át, úgy, hogy a pénzügyi tárca kezelésében már csak mintegy 18,000.000 K értékű jószág maradt, a mely állag is a folytatólagos években eszközölt eladások folytán az 1894 év végéig további tetemes csökkenést szenvedett.

A pénzügyministerium kezelése alatt maradt eme jószágoknak tulnyomó része haszonbérlet útján lévén értékesítve, eladásuk pedig a kedvezőtlen gazdasági viszonyok hatása alatt évről-évre mindinkább csekélyebb mérvben lévén eszközölhető, elesett annak a szüksége, hogy a jószágok kezelésére és az eladások előkészítésére hivatott három jószágigazgatóság mindegyike továbbra is fentartassék.

Az ó-budai és a temesvári jószágigazgatóság ennél fogva az 1895. év folyamán feloszlatott, az előbb említettnek teendői a jószágok fekvésére nézve illetékes pénzügyi igazgatóságokra, a temesvári jószágigazgatóság teendői pedig az aradi jószágigazgatóságra

bizattak, a melynek további fentartását egyrészt az a körülmény tette indokolttá, hogy kerületében feküdt a még eladatlanul fenmaradt jószágok zöme, másrészt az a körülmény, hogy a nagyszámu telepes község ügyeinek ellátására egy a helyszinén működő szerv nélkülözhetetlenek mutatkozott.

Az állami költségvetés és így kiválóan a pénzügyi tárca szempontjából a jószágeladásokból befolyó jövedelem mindinkább veszt jelentőségéből, minek legjobb bizonyítéka az a körülmény, hogy mig 1867-től 1894. év végéig ezen a czimen vételártörlesztésekből és kamatokból összesen 127,317.666 K folyt be, és így az átlagos évi bevétel kerek összegben 4,700.000 Kt tett ki, addig ugyanezen a czimen

1895-ben	3,425.734 K,
1896-ban	3,542.042 „
1897-ben	2,879,812 „
1898-ban	1,643.383 „

folyt be és ezeknek a összegeknek is tulnyomó része az előzőleg történt eladások után esedékes vételári részletek és kamatokból alakult, mert új eladásra

1895-ben	200.000 K,
1896-ban	160.000 „
1897-ben	100.000 „
1898-ban	60.000 „
1899-ben	60.000 „

értékű jószág volt már csak kitűzhető.

Ezeknél a körülményeknél és az akkori időben esetenként felmerült agrár-socialistikus mozgalmaknál fogva czélszerűnek mutatkozott, hogy a pénzügyi tárca kezelése alatt még megmaradt földbirtokok az eladás alól elvonassanak és az agrár-socialismus terjedésének lehető meggátlására telepítések vagy egyéb hasonló irányu intézkedések útján felhasználtassanak.

Ebbeli rendeltetésüknél fogva a pénzügyi tárca kezelése alatt levő állami jószágok a földmivvelésügyi tárca kezelésébe lévén utalandók, az 1899. év folyamán az említett két tárca között megállapodás létesült oly irányban, hogy a pénzügyi tárca kezeléséből a földmivvelésügyi ministerium kezelésébe átadandók lennének az anyarszágban fekvő földbirtokok, a taxás és industriális telkek, a halá-

szati, malom, vásár- és piaczi jogok, az átadandó ingatlanokkal kapcsolatos kegyuri jogok, az összes telepítési ügyek és végül a már eladott állami javak ügyeinek további lebonyolítása.

Ö Császári és Apostoli Királyi Felsége Schönbrunnban 1899. évi június hó 27-én kelt legfelső elhatározásával a történt megállapodásokat legkegyelmesebben jóváhagyni méltóztatván, az átadás még az 1899. év folyamán tényleg megtörtént.

Az összes állami hidak, révek, kompok, a vámszedési jogosultságok, czölöpdíjszedési jogok, valamint a Horvát-Szlavonországokban fekvő állami jószágok továbbra is a pénzügyi tárca kezelése alatt maradtak, sőt ama hidak, révek, kompok, valamint vámszedési jogok is, melyek ez idő szerint a földmivelésügyi ministerium kezelése alatt állottak, a pénzügyi tárca kezelésébe átvétettek.

A jószágátadás pénzügyi kihatása a pénzügyi tárca költségvetésében önként érthetőleg nem maradhatott nyom nélkül.

Az állami jószágok, ut-, hid- és révvámok czimén a bevétel már az előző években is a jószágeladások arányában évről-évre csökkent 1900 óta azonban mintegy felére szállt le, a jószágok jövedelme a földmivelésügyi tárca költségvetésében nyervén elszámolást.

A mondott czimen ugyanis a bevétel:

Év	Magyarország	Horvát-Szlavon- országok	Együtt
	korona		
1895	743.394	276.452	1,019.846
1896	856.354	292.768	1,149.122
1897	668.748	259.530	928.278
1898	652.044	257.956	910.000
1899	578.330	230.636	808.966
1900	203.549	204.215	407.764
1901	205.290	240.952	446.242
1902	188.263	243.489	431.752
1903	174.639	233.000	407.639

Másrésről azonban a pénzügyi tárca kiadásai csökkennek az állami jószágokkal kapcsolatos kegyuri terheknél, mint ezt a következő kimutatás tanúsítja:

Év	Magyarország	Horvát-Szlavon- országok	Együtt
	korona		
1895	278.164	30.260	308.425
1896	299.027	31.869	330.896
1897	312.524	20.146	332.688
1898	399.663	24.593	424.257
1899	297.924	19.066	316.990
1900	48.957	27.225	76.182
1901	85.832	37.189	123.022
1902	68.632	36.084	104.720
1903	78.860	49.767	128.627

Addig, míg az állami jószágok kezelésére a pénzügyi tárca volt hivatott, az eladások terén a fentiekben vázolt visszaesés folytán az állami jószágok keretén belül a legintenzívebb működés a telepes ügyeknél mutatkozott.

A telepítvényekről szóló 1873: XXII. t.-cikk hatálya alatt a kincstári birtokokon, a telepítésről szóló új 1894: V. t.-cikk megalkotásáig 67 telepes község keletkezett és az ezen községekhez tartozó telepes földek területe mintegy 92.224 holdat tett ki.

Az 1899: XVIII. t.-cikk végrehajtása folyamán létrejött megállapodás értelmében az 1890. év kezdetén a még be nem fejezett telepítések a földművelésügyi tárca kezelésébe adatván át, 57 telepes község maradt a pénzügyi tárczánál, mely tárca mindenkor kiváló érdeklődéssel kísérte a telepesek anyagi jólétét és fejlődését és ezt úgy egyes telepeseknek, mint egész telepes községeknek nyújtott kedvezmények útján a maga részéről is lehetőleg elősegítette.

Ennek daczára a telepváltsághátrálékok évről-évre szaporodtak, úgy, hogy az 1890. év elején már mintegy 7,000.000 Kra

rugtak és ezen visszás állapotot tetézte még az a körülmény is, hogy a telepes váltásártartozásáról tiszta képet nem nyerhetett, amennyiben az egyéni nyilvántartást az adóhivatalok vezették, a behajtást pedig a községi előljáróságok eszközölték, a melyek pedig a lerovási adatok bejegyzésekor az elszámolást eltérő módon teljesítették.

Eme visszasságok elkerülése céljából első sorban a telepváltásártartozásoknak a kincstári ügyészségek útján való behajthatása rendeltetett el és pedig a fölösleges költségek lehető kimelésével, továbbá pedig, minthogy a hátrálékok behajtásának megkísérlése sok ezer család gazdasági existenciáját veszélyeztethette volna, az 1892. év folyamán elrendeltetett, hogy minden egyes telepessel leszámolás ejtessék meg, oly célból, hogy a telepes váltásártartozás-, kamat- és hasznbérhátráléka pontosan kitüntettessék és ennek utána összes hátrálékai és váltásártartozásai, figyelemmel az általa hirt telep minőségére és jövedelmezőségére, újabb 50 évig terjedő törlesztési időre beosztassanak.

Ez a leszámolási mivelet végleges befejezést csakis az 1896. év folyamán nyert, az ezt követő években pedig, a megejtett leszámolások alapján az új adásvevési szerződések megkötése, eme szerződések alapján az egyéni telekkönyvezés keresztülvitele és a váltásártartozások telekkönyvi bekebelezése volt folyamatban, mindaddig, míg a már említett legfelső elhatározás alapján a telepes ügyek is a földmivélsügyi tárca kezelésébe átadattak.

Maga a leszámolás a telepesekre nézve rendkívül kedvező eredménnyel járt. Az 1890. év elején fennálló nagymérvű hátrálék, a hátrálékos összegek tulnyomó részének a váltásártartozásokhoz való hozzáütése és az új törlesztési tervbe való beosztása folytán, a váltásártartozások arányában már csekélynek nevezhető összegre szállt alá és a telepesek a kedvezőbb fizetési feltételek alapján fizetési kötelezettségeiknek fokozott mérvben voltak képesek megfelelni.

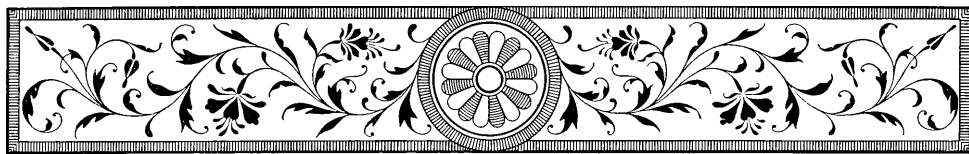
A váltásártartozások összege

az 1895. év végén	29,337.463 K 97 ft
az 1896. „ „	28,763.724 „ 12 „
az 1897. „ „	27,442.038 „ 06 „
az 1898. „ „	26,628.564 „ 58 „

tett ki, a hátrálékok apadását pedig a következő kimutatás tünteti elő:

Év	Mult évi hátrálék		A folyó évben				Helyesbitett mult évi hátrálék		Folyó évi előírás		Együtt		Lerovás		Hátrálék az év végén	
			szaporodás		apadás											
	K	f	K	f	K	f	K	f	K	f	K	f	K	f	K	f
1890	6,691.978	47	.	.	.	.	6,691.978	46	2,048.763	36	8,740.641	83	1,407.284	66	7,333.357	17
1891	7,333.357	17	13.171	51	.	.	7,346.528	68	2,063.496	60	9,410.025	28	1,731.989	49	7,678.039	79
1892	7,678.039	79	1,242.631	53	616.545	50	8,304.123	82	2,228.077	58	10,532.201	40	1,880.854	11	8,651.247	29
1893	8,651.247	29	432.034	67	6,962.707	37	2,120.574	59	2,600.017	82	4,720.592	41	1,820.602	12	2,899.980	29
1894	2,899.980	29	594.285	49	.	.	2,305.704	80	2,474.566	59	4,780.270	39	1,820.668	71	2,959.601	68
1895	2,959.601	68	20.576	09	2,082.526	39	897.651	38	1,634.820	41	2,532.471	69	1,301.377	11	1,231.194	68
1896	1,231.194	68	.	.	120.305	18	1,110.979	59	1,809.884	43	2,920.764	33	1,669.038	84	1,251.725	49
1897	1,251.725	49	1.202	16	6.894	86	1,246.032	79	2,076.739	56	3,322.772	35	2,008.923	47	1,313.848	78
1898	1,313.848	78	.	.	56.757	24	1,257.090	54	1,406.898	60	2,663.990	14	1,254.654	65	1,409.334	45

II. czim. Kincstári bányák.

1. Fémbányászat és fémkohászat.

Az állam, mint bányaművelő, a nemes fémbányászat terén évszázadok óta vezérszerepet játszik.

E széleskörű bányászati tevékenységnek előzményeit és okait abban kell keresnünk, hogy hajdan, midőn az állam kizárólag a belföldi ércstermelésre volt utalva, s midőn a pénzítésre használt belföldi nemes-fémek képezték egész államéletünk s közgazdasági viszonyaink fejlődésének alapjait és nélkülözhetetlen biztosítékait, az ország nemesfémbányászata sokkal nagyobb jelentőséggel bírt s ebből folyólag a fémbányák intenzivebb művelésének szükségessége különösen az államélet érdekei szempontjából sokkal inkább érezhető volt.

Innen van, hogy az államhatalom a rég mult időkben messzenemő erkölcsi támogatással, jelentős kiváltságok osztogatásával igyekezett a fémbányászat terjeszkedését előmozdítani; majd szükség esetén szakértőket s anyagi segílyt is adott helyenkint a küzködő bányavállalatoknak; s ahol mindez nem használt, nehogy egyes figyelemreméltó bányaművek megszűnése folytán a fémtermelésben apadás álljon be, s ez a körülmény az állami érdekeken kívül az illető bányavidékeknek helyi közgazdasági érdekeit is hátrányosan érintse, csere vagy adásvétel útján tulajdonul megszerezte és saját kezelésébe vette a magánkézben pusztulásnak induló bányaműveket.

Tehát a közgazdasági érdeken kívül figyelmet érdemlő más országos érdekek, a viszonyok mérlegelésénél hajdan erősen homlokterbe lépő fiskalitási tekintetek is ösztönözték a letűnt századok alatt az államot arra, hogy mint vállalkozó közvetlenül is részt vegyen a nemesfémbányák művelésében.

Ily módon az államkincstár a XVI. századtól kezdve, a midőn Kőrmöczön már kiterjedt bányaművelést folytatott, az országnak bányá-

szati szempontból érdekesebb vidékein nagy bányaterületeket foglalt le, hol évszázadok óta változó szerencsével folytatja az ásványkincsek kiaknázását. Legjelentékenyebb s egyik legrégebb foglalása volt az államkincstárnak a selmeczvidéki felső-biebertarói bányadalom birtokba vétele, mely még ez idő szerint is a kincstári bányászat legkiterjedtebb s legtöbb munkással megszállott üzemeit foglalja magában.

A kincstári bányászat keletkezésének előadott rövid vázlata eléggé megmagyarázza azt a körülményt is, hogy az állam által üzött fémbányászat körében a művelés manapság is leginkább a nemes-fémek (arany és ezüst) termelésére irányul, a többi fémtermelés (réz, ólom, bizmut, antimon) alárendelt jelentőségű, illetve arra vezethető vissza, hogy az illető fémek a nemes fémekkel együttesen fordulnak elő a fejtés tárgyát képező érczes telérekben.

Az alábbiakban a jelen munka célzatához képest a kincstári fémbányászatnak az utolsó 10 év alatti fejlődését, eredményeit s mindazon nevezetesebb mozzanatokot és tényezőket fogjuk közelebbről megvilágítani, melyek az egyes bányaművek viszonyainak alakulatára lényeges befolyást gyakoroltak.

A mai kincstári fémbányászat helyi fekvése, az egyes bányadalmak kiterjedése, termelvények szerinti jellege és az üzemek intenzivitása tekintetében tájékoztatást nyújt a következő kimutatás, mely az egyes bányaösszleteket a góczpontok helyi fekvése szerint csoportosítja s minden csoportnál a bányajogi térfoglalás és a munkásállomány nagyságán kívül a termelés eredményeiről is beszámol:

Az egyes bányadalmak góczpontjai	Adományozott terület hektár	Munkáslétszám	A termelés mennyisége					
			arany	ezüst	réz	ólom	bizmut	antimon
			kilogramm			métermázsza		
Selmeczbánya	2.574.2	2.663	178.919	9.940.193	139.46	6.014.0	.	.
Körmöczbánya	997.1	696	51.136	124.286	.	.	.	.
Magurka	156.7	163	3.055	3.088	.	.	.	39.0
Aranyidka	56.8	220	6.347	592.996	.	.	.	.
Nagybánya	347.2	701	389.428	793.119	.	92.8	.	.
Felsőbánya	155.9	788	34.646	2.244.920	.	9.999.3	.	.
Kapnikbánya	272.0	439	19.133	1.936.880	182.50	2.606.3	.	.
Oláhláposbánya	216.5	280	21.286	160.300	188.00	49.8	.	.
Óradna	36.1	299	1.757	328.130	.	2.291.5	.	.
Abrudbánya-Verespatak	20.3	349	59.696	29.290	.	.	.	.
Rézbánya	144.4	196	0.057	279.440	212.20	.	11.49	.
Nagyág	96.0	606	99.339	268.166	.	.	.	.

Jegyzet. 1. A közölt adatok az 1902. évre vonatkoznak, az üzemek terjedelme és intenzivitása azonban azóta lényegesen nem változott.

2. Óradna, Verespatak és Nagyág osztott jogu bányadalmakat képeznek de kincstári kezelésben állanak; az elsőnél $\frac{3}{4}$ rész, a másodiknál 128 bányarész közül 60, a harmadiknál pedig 36 bányarész képezi az államkincstár tulajdonát. Az első kettőt az államkincstár saját költségén műveli, oly jogbiztosítással azonban, hogy a többi bányatárs csak az esetben tarthat osztalékra igényt, ha a kincstár által a bányaművelésre előlegezett összeg a nyereségből már teljes kiegyenlítést nyert.

E kimutatásból látható, hogy a kincstári fémbányászat körében az ezüst- és az aranytermelés bir legnagyobb jelentőséggel. Selmezbánya és vidékének legtöbb bányaműve, Aranyidka, Felsőbánya, Kapnikbánya, Ó-Radna stb. par excellence ezüstművek; ellenben Körmöczbánya, Nagybánya, Verespatak és Nagyg a bányatermékek után inkább az aranybányák közé sorozhatók.

Ha már most figyelembe vesszük, hogy az ezüstmű világpiaczi árának nagy arányu rohamos hanyatlása hazai fémbányászatunk körében az 1894. évtől kezdve volt érezhető, s hogy ezen időtől kezdve az ezüstmű konjunktúrái 1904-ig évről-évre rosszabbodtak: úgy első tekintetre be kell látnunk, hogy a kincstári fémbányászatnak a lefolyt deczenniumban igen nehéz, válságos és küzdelmes idöket kellett átélnie. A magán ezüstműipar az állam hathatós támogatása daczára elbukott a küzdelemben; a kincstárnak mint bányavállalkozónak azonban a nehéz viszonyok között is meg kellett és meg kell állania helyét, hacsak egész vidékek gazdasági létfeltételeit megsemmisíteni nem akarja.

A világpiacznak az államkincstár fémbányászatára ólomsúlylyal nehezkedő kedvezőtlen konjunktúrái közepette tehát a pénzügyi kormány az állam fémbányászatának irányításánál nem helyezkedhetett más álláspontra, mint arra, hogy a nyomasztó üzleti viszonyokat az egyes üzemek öntudatos és célirányos fejlesztése, a modern bányászati technika vívmányainak megfelelő értékesítése és a tömegtermelés természetszerű előnyeinek lehető kihasználása által kell ellensúlyozni.

Hogy mily intézkedéseket tett ez irányban a lefolyt évtized alatt a kormány, s hogy miként érvényesültek azok a kincstári fémbányászat viszonyainak alakulásánál, arról majd alantabb tüzetesen megemlékezünk, de már e helyt is hangsúlyoznunk kell, hogy eltekintve a nagyobb és gyorsabb menetü újításoknak s reformoknak az államháztartásban tekinteten kívül nem hagyható pénzügyi nehézségeitől, a lefolyt tiz esztendő, már csak a fémbányászat természetszerű lassabb terjeszkedésénél s a viszonyok évszázados alakulása közben erősen rögzített s ennek folytán a messzebbmenő célirányos reformokat és az expanzív fejlődést érezhetően hátráltató kereteinél fogva sem lehetett elegendő arra, hogy ezen idő alatt a kincstári fémbányászat észszerű fejlesztése körül megoldásra váró feladatokat az egész vonalon lebonyolítani lehessen.

A kincstári fémbányászat bányajogi térfoglalásának s a bányákhoz tartozó ingatlanok terjedelmének és értékének alakulását 1895-től kezdve a következő kimutatás tünteti fel:

Év	Bányajogositvány			Ingatlan birtok			Ingatlan birtok értéke
	zárt kutatmányok száma	adományozott bányatelkek	adományozott külhatárok	üzemi és kezelési épületek száma	földbirtok területe		
					m ²		kat. hold
1895	607	46,318.624	115,092	840	8.789	878	48,864.430
1896	617	46,408.856	115.092	823	8.779	1.229	49,370.834
1897	620	47,709.692	690.556	851	8.813	351	50,188.612
1898	630	49,528.735	690.556	862	8.820	1,161	50,323.774
1899	646	50,027.548	690.556	885	8.820	1,539	50,925.506
1900	699	48,894.701	690.556	888	9.071	438	49,664.701
1901	734	48,902.614	690.556	928	9.316	902	50,288.245
1902	740	49,083.079	690.556	934	9.286	1.259	50,825.856
1903	740	49,130.377	690.556	942	9.553	391	55,623.339

Megjegyzendő, hogy az ingatlan birtokok értéke az ingatlan bányavagyonnak értékét nem foglalja magában; a bányák értékét nem lehet elfogadhatólag megállapítani.

Szaporodott a kincstár bányavagyonra a lefolyt évtizedben különösen 1895-ben a hodrusbányai „Finsterort“ nevű bányamű megvétele folytán, a mely bányamű előzőleg Selmezbánya szab. kir. város közönségének tulajdonát képezte, továbbá 1899-ben a porradai dr. Rappoport Arnold bécsi lakos tulajdonába tartozott „Körmöczi egyesült Károly- és városi bánya“ megvétele következtében. Ellenben apadás állott elő a bányavagyonban az 1900. év folyamán az által, hogy az urvölgyi és óhegyi réz- és ezüstbányák ez évben az államkincstár tulajdonából magántulajdonba mentek át.

Az összesített kincstári fémbányászat termelését és üzleti eredményeit 1895-től 1903-ig a következő táblázat mutatja:

Év	Termelés									Bevétel	Kiadás	Vagyon		Jövedelem	Veszteség	Termelvények, anyagok és leltári tárgyak értéke az év végén
	arany	ezüst	réz	ólom	bizmut	anti-mon	nyers anti-mon ércz	hor-gany ércz	agal-ma-tolit			gyara-podás	fogyat-kozás			
	kg		q		kg		q					korona				
1895	624·185	12.504·062	1.194·95	21.971·77	688·70	190	.	.	.	4,907.482	5,197.950	.	118.166	.	408.634	4,449.074
1896	603·782	11.073·269	1.102·86	18.370·40	3.643·14	144·74	.	.	.	4,599.384	5,114.112	37.120	.	.	478.608	4,454.978
1897	642·729	12.270·920	799·07	22.009·34	4.653—	240·32	.	.	.	4,787.944	5,341.620	213.718	.	.	339.958	4,679.424
1898	651·142	9.678·300	878·05	18.818·09	3.057·45	144·9	.	.	.	4,788.208	5,550.054	215.266	.	.	555.578	4,919.088
1899	694·110	11.645·045	677·65	20.653·15	2.967·68	79—	501·5	.	.	5,237.780	5,609.318	.	70.010	.	441.548	4,865.660
1900	712·334	11.372·729	1.168·26	19.629·46	2.099·15	161—	105—	7.366	.	5,209.781	5,547.000	.	56.111	.	393.330	4,923.993
1901	761·378	15.082·286	531·53	19.011·58	210·99	84—	310—	7.919	.	5,469.891	5,799.073	.	248.100	.	577.282	4,699.212
1902	765·459	16.432·033	722·13	21.053·71	1.148·80	39—	.	.	914	5,417.141	6,011.137	5.533	.	.	588.463	4,696.404
1903	668·213	13.020·591	461·28	20.116·96	1.006·45	50—	2.639—	1.271	1.488	4,523.788	5,508.275	39.048	.	.	945.439	4,721.202

E kimutatás adatai a kezelés, elszámolás és pénzügyi jelentőség tekintetében külön megítélés alá eső nagyi bányászatra ki nem terjednek.

E kimutatás adatai is tanúsítják, hogy az állami fémbányászat terén most is a nemes fémek bányászása uralja a tért, hogy tehát e tekintetben a hosszú évszázadok leforgása mit sem változtatott a helyzeten, s hogy ennél fogva az államkincstár bányászkodásánál még nyoma sem észlelhető oly törekvéseknek, mint ha ő a magánipart a bányászati térfoglalásban akadályozni, avagy a magán bányaiparral szemben versenyt támasztani igyekeznék.

Kitűnik továbbá a táblázat adataiból, hogy ugy az arany- mint az ezüst-termelés az utolsó évtizedben jelentékenyen emelkedett, még pedig a kimutatás keretébe illesztett első és utolsó előtti esztendő eredményeit összehasonlítva az első 22·8, az utóbbi 31·4%-kal, ami míg egyrészt az állam tulajdonában lévő fémbányák fejlődésképességét bizonyítja, addig másrészt a mellett is bizonyít, hogy az intéző körök a kitűzött munkaprogrammhoz ragaszkodva komolyan igyekeztek az ezüstár rohamos hanyatlásának kedvezőtlen kihatását a bányák termelőképességének s ezzel kapcsolatban az évi termelés mennyiségének növesztésével a lehetőséghez mérten ellensúlyozni.

Hogy ez a törekvés — üzleti szempontból vizsgálva a dolgot — kielégítő eredményre eddig még nem vezetett, illetve hogy az állami fémbányák összesített évi mérlegében a veszteség ennek daczára 408.000 Król 1902-ig 588.000, illetve 1903-ban különösen a selmecvidéki bányászatnál jelentkező igen kedvezőtlen esélyek kihatása folytán 945.439 Kra emelkedett: ezen jelenségből tárgyilagos bírálat mellett korántsem lehet retrograd irányú fejlődésre következtetni, mert, hogy egyebet ne említsünk, az ezüstár hanyatlásának üzleti szempontból oly nagy jelentősége volt a bányászatra nézve, hogy az esetben, ha az állami bányák ezüsttermelésüket mindvégig a korábbi 180 Kás fix áron értékesíthetik, az üzleti mérleg a fenti kimutatás utolsó előtti évében kereken 500.000 K s még az annyira kedvezőtlen 1903. üzleti évben is 51.566 K jövedelemmel záródott volna.

Az ily roppant mérvű árhanyatlás ellensúlyozása nem könnyű feladat, s a teljes kiegyenlítés itt, ha csak a világgpiaczi árviszonyok megváltozása nem jó segítségül, még a leggazdagabb ezüstabányáknál is többé-kevésbé elérhetetlen.

De az ezüstár hanyatlásán kívül még egy másik, szintén „vis major“ jellegével bíró körülmény is nehezítette a lefolyt évtized alatt az állami fémbányák helyzetét, nevezetesen az, hogy a fejtés alá került telérközökben ugy a dús-ércz-, mint a középércz előfordulása

észrevehetően megapadt, miként az az 1895—1903. évekre kiterjedő következő kimutatásból könnyen kivehető:

Év	Fejtett közet	Kiadás	Esik 1 m ³ fejt- ményre		Termelés			Összes termelés	Esik 1 m ³ fejt- ményre			Költ- ség 1 q ter- ményre
					dús- ércz	közép- ércz	zúzó ércz		dús- ércz	közép- ércz	zúzó ércz	
	m ³	K	K	f	q				q			K
1895	152.706	5,197.950	34	04	57.304	127.242	1,547.942	1,732.488	0.375	0.831	10.3	3.00
1896	163.876	5,144.112	31	21	53.125	75.998	1,706.750	1,735.873	0.325	0.464	10.4	2.94
1897	148.081	5,341.620	36	07	68.008	69.407	1,750.141	1.887.556	0.450	0.469	11.8	2.83
1898	168.401	5,559.054	33	11	49.345	53.643	1,862.361	1,965.349	0.292	0.319	11.1	2.83
1899	182.194	5,609.318	30	78	43.803	52.098	1,956.656	2,052.557	0.241	0.286	10.7	2.73
1900	197.263	5,547.000	28	12	45.067	40.003	2,110.192	2,195.262	0.228	0.203	10.7	2.52
1901	185.362	5,779.073	31	18	51.773	33.069	2,131.060	2,215.902	0.279	0.178	11.5	2.60
1902	182.299	6,011.137	32	97	40.624	41.369	2,187.263	2,271.633	0.236	0.227	12.0	2.64
1903	171.097	5,508.275	32	19	32.437	39.823	2,131.580	2,203.840	0.189	0.232	12.4	2.49

Már pedig a dolog természetéből következik, hogy a dús- és a középércz előfordulása sokat lendít a nemesfémhányak helyzetén nemcsak közvetlenül saját nagyobb értékénél fogva, hanem azon oknál fogva is, hogy ahol dús- és középércz előfordul, ott a zúzóércz fémtartalma is nagyobb.

Továbbá a munka- és az anyagszerek drágulása is évről-évre mindjobban érezhető; ennek dacára azonban a fentebbi kimutatás szerint a termelési költség a lefolyt évtizedben jelentékenyen csökkent, ami, — tekintve, hogy a tömegesebb termelésnek költségméréselő hatását a munka- és anyagszerek drágulása meglehetősen ellensúlyozta, — csak az üzemi eszközök tökéletesítése útján volt elérhető.

Mindezt kellő tárgyilagossággal mérlegelve, az államkincstár fémhányászatánál az utolsó tiz esztendő alatt a veszteségek növekedése dacára is lehetetlen a haladást, a fejlődést észre nem vennünk.

Az eddig előadottak kiegészítéseül hangsúlyoznunk kell még e helyen, hogy a kincstári fémhányászat összesített üzleti eredményeinek a kifejtett okoknál fogva kétségkívül kedvezőtlen adataiból nem szabad valamennyi bányászati üzemi viszonyainak kedvezőtlen alakulatára következtetést vonni. Ellenkezőleg több kincstári fémhányászati eredmények a fejtés alá került ásványkincseinek gazdagsága folytán a nehéz viszonyok dacára igen fényes eredményeket mutat fel a lefolyt évtizedben.

Valamennyi kincstári fémánya üzemi eredményeinek elkülönített részletes ismertetése igen messze vezetne, azért az imént mondottak igazolásaképen csak a selmeczi Ferencz-József-akna, a nagybányai kereszttheyyi bányamű és a nagybányai veresvizi bányászat üzemi eredményeinek részletezését alantabb a 390—392. lapokon közöljük.

A Ferencz József-akna örvendetes fejlődése egyik legszebb lapját tölti ki a kincstári fémányászat ujabbkori történetének.

Hasonlóképen a nagybányai állami fémányák üzemét is bő áldás és szerencse kíséri, s a pénzügyi kormány minden lehetőet elkövet arra nézve, hogy e kedvező helyzet, amennyire azt a bányák belső viszonyai megengedik, a messze jövőre is fentartassék és biztosittassék.

De ezekkel szemben ez időszerint kétség kívül nagyobb a veszteséggel küzdő állami fémányák száma, — és e tekintetben különösen a selmeczi kerület viszonyai mutatnak kedvezőtlen alakulatot a fentebb méltatott Ferencz-József-akna kivételével. Az e bányakerületben fekvő valamennyi többi bányának mérlege ugyanis ez idő szerint kivétel nélkül passzív.

Hogy a selmeczvidéki kincstári bányászat egyes műveinek mérlegei 1895-től 1903-ig miként záródtak, arra nézve a 393. lapon közölt kimutatás nyújt részletes tájékoztatást.

Mindaz, amit az üzemi viszonyok kedvezőtlen alakulatának okai gyanánt az előzőkben előadtunk, a most említett kimutatásba foglalt bányaművekre is vonatkozik; s ide járul még az a körülmény is, hogy az ottani bányák belső állapota, a termelés szükségyszerű fokozása végett, mélységbe lehatoló s így a dolog természeténél fogva hosszabb időbe kerülő új feltárásokat igényel.

Tájékoztatásul alantabb a 394. lapon közöljük még a többi kizárólagos és osztott tulajdonu állami fémányák évi mérlegének eredményeit is ugyanazon időszakra vonatkozólag.

Az ott kitüntetett bányaművek közül különösen szép reménnyel kecsegtet Felsőbánya, Kapnikbánya és Verespatak, mely utóbbi bányaművek bizton remélhető föllandulése érdekében nagyobb szabásu új berendezések létesülnek.

A mérlegnek egyik-másik bányaműnél feltünőbb ingadozása részint a telérviszonyok változására, részint az üzem időnkinti nagyobb megterhelésére (feltárások átalakítások) vezethető vissza.

Látva sok kincstári fémányaműnek évről-évre kedvezőtlen (passzív) mérlegét, a kritika részéről kétségkívül nem minden alkalom

és ok nélküli azon kérdés felvetése, hogy vajjon a mai pénzügyi és közgazdasági viszonyok között lehet-e elég létjogosultsága az évek óta veszteséges bányüzemek további fentartásának?

Az állami fémbányászat kezelésére és irányítására hivatott pénzügyi kormány tudatában van annak, hogy mióta a nemes fémek is világszerte adásvétel tárgyát képezik a nemzetközi szabad kereskedelemben, s mióta e fémek ára is a természetes árképződés törvénye szerint alakul, többé már nem forognak fenn azok a finanziaális, fiskalitási és egyéb állami tekintetek, melyek hajdan a kincstárt a a pusztulásnak induló magán nemesfémbányák átvételére s azok üzemének még nagyobb áldozatok árán is fentartására és fejlesztésére ösztönözték.

Másrészt azonban azt sem tévesztheti szem elől a kormány, hogy ha nem is a fiskalitási tekintetek, hanem — ami manapság ennél sokkal nagyobb jelentőségű, — a közgazdasági viszonyok, különösen egyes vidékek társadalmának sajátos gazdasági helyzete parancsolólag követelhetik meg, hogy az államkincstár, főként a fémbányászat körében, — hol a nagy kockázat következtében a magán tőke csak nehezen lép akcióba és többnyire képtelen a gyakran sokáig tartó kedvezőtlen üzemi évek súlyos terheit elviselni, — egyes vidékeken, különösen pedig ott, hol más életképeőbb ipar előfeltételei nincsenek meg, az ősi bányászatot a mutatkozó nehéz viszonyok dacára tovább folytatni igyekezzék.

Ily vidéknek minősítendő pl. éppen Selmeczbánya és környéke, a hol a ma már egyedül álló kincstári fémbányászatnak, a kedvezőtlen üzleti és üzemi konjunkturák folytán, ez idő szerint és már hosszabb idő óta igen nehéz küzdelmeket kell kiállania.

Ezt a vidéket nemcsak az évezredes múlt és hegyeinek még mindig meglévő ásványgazdagsága, hanem a földrajzi fekvés, a talaj- és éghajlati viszonyok, a mezőgazdasági kultúra előfeltételeinek hiánya, valamely más a bányaművelést helyettesíteni képes iparág sikeres bevezetésének akadályai, ugyszintén az ottani nép nevelése, tradíciói, phisikai és értelmi ereje, szóval minden számottevő anyagi- és erkölcsi tényező arra utalja, hogy a bányászat körében keresse továbbra is boldogulásának alapját és feltételeit.

Ez azonban korántsem jelenti azt, hogy ily helyeken a bányászatot az államkincstárnak még a rentabilitás reménye nélkül is folytatnia kell. Ez nemcsak az államháztartás irányelveivel, de a

közgazdasági érdekekkel is ellenkeznek, mely szempontok egyaránt követelik, hogy az oly bányaterületek művelését, ahol a fejlődés s a rentabilitás feltételei akár az érczes erek kiaknázása, vagy elmeddősödése, akár más körülmények folytán többé fenn nem forognak, a nemes-fémbányászat körében is mielőbb be kell szüntetni.

Ujabban a kincstári bányászat irányításánál is ezt az elvet követte a kormány, midőn pl. nemrégiben a pjerg-aknai, új antaltárói (Hodrushánya) reménytelen bányaművelést teljesen beszüntette, a szélaknai bányák üzemét lényegesen megszorította, s az ó-mindszenttárói önálló bányüzemnek a közel jövőben fogantba veendő megszüntetését elhatározta stb.

Azon bányaművek beszüntetése ellenben, melyeknek üzleti mérlege a felszínre került nehéz viszonyok következtében átmenetileg s talán hosszabb időn át is kedvezőtlenül záródik ugyan, hol azonban a bányamű geológiai s egyéb viszonyai a mű fejlődésképesége s a kedvezőtlen üzleti mérleg joggal feltételezhető megjavulásának lehetősége mellett bizonyítanak, nyilvánvaló közgazdasági érdeksérelmet jelentene s jól megfontolt pénzügyi politikának sem volna minősíthető.

A kincstári fémbányák ma még veszteséggel dolgozó túlnyomó részénél is ez az eset forogván fenn, a pénzügyi kormánynak ezen bányák fejlesztését célzó törekvését a körültekintő és tárgyilagos kritika csak helyesléssel fogadhatja.

Hogy valamely konkrét esetben a bányaművelés folytatásának kérdését sohasem szabad egyes esztendőök, vagy időszakok kedvezőtlen üzleti mérlegei alapján eldönteni, hanem mindenkor szakértői szemmel kell az illető műnek összes viszonyait megvizsgálni és a jövő esélyeit elfogulatlanul mérlegelni: kézzel foghatólag igazolja ezt az elvet az államkincstár manapság legjövődélmezőbb három fém-bányaművének közeli története is.

A selmeczi Ferencz-József-akna, melynek az 1895—1903. évekre megállapított üzemi eredményeit a 390. lapon foglalt s fentebb már érintett kimutatás tünteti elő, 1888-ban még 88.248 K veszteséggel zárta mérlegét.

A korábban veszteséggel dolgozó veresvizi és kereszthegyi bányaművek is csak a kincstári regime alatt lettek százezreket jövedelmező bányaművekké.

A bányászkozó államkincstár által követett bányászati politika vezérelveinek ismertetésével kapcsolatban felemlítendő még e helyen,

hogy a kincstár megfelelő alkalom kínálkozása esetén nem zárkózott s nem is zárkózik el egyes bányaműveknek magánkezekbe való juttatása elől sem, feltéve, hogy a jelentkező magánvállalat, a méltányos ellenszolgáltatáson kívül, elég garanciát nyújt arra nézve is, hogy az üzemet a közgazdasági és műszaki követelményeknek megfelelően folytatni és fejleszteni fogja.

Ezen elvi álláspont folyományának tekintendő pl. 1894-ben Szomolnok, 1901-ben pedig Úrvölgy és Óhegy eladása.

E mű VI. részében a magánbányászat viszonyainak ismertetésével kapcsolatban előadottakból megnyugvással győződhetünk meg arról, hogy a magánvállalkozás a szomolnoki bányászatot a lefolyt évtized alatt igen lendületes fejlődésbe és örvendetes virágzásba hozta.

Viszont voltak esetek a lefolyt évtizedben, midőn az államkincstár különös méltánylást érdemlő okoknál fogva nem zárkózhatott el egyes magánbányák megvétele elől sem. Így miként fentebb már említettük, 1895-ben megszerezte a finsterorttárói bányaműnek, 1899-ben pedig a körmöczi Károly- és városi bányának s legujabban a verespataki „Hét magyar vezér“ bányaműnek tulajdonjogát. E bányadalmak térbelileg a kincstári bányaművekhez csatlakoznak s a kincstár által előnyösebben művelhetők.

A bányaművelés rentabilitásának biztosítása ezeken a helyeken nagyobb szabású feltárási műveleteket és költségesebb beruházásokat tétel fel, miknek létesítésére a korábbi tulajdonosok nem vállalkozhattak. Az üzem folytatását azonban úgy a helyi közgazdasági érdek, jelesül az a körülmény, hogy különösen az első két bányamű kiterjedt munkás állománya foglalkozás és kereset nélkül ne maradjon, mint a föld mélyében rejlő s az ottani geológiai viszonyok s eddigi műveletek nyomán bizton feltételezhető ásványkincsek kiaknázásának országos érdeke egyaránt kívánatosá tette. Mindezek a körülmények arra ösztönözték a pénzügyi kormányt, hogy az említett s különben is kedvező és könnyű feltételek mellett kínált magánbányaművek tulajdonjogának megszerzése elől ki ne térjen.

Máskülönben pedig az államkincstár bányászati közgazdasági politikájának jellemző vonását korántsem a tovább terjeszkedésben, hanem abban a törekvésben kell keresnünk, hogy az állami bányászat czéltudatosan oda fejlesztessék, hogy az a közgazdasági érdekek mellett az államháztartás pénzügyi érdekeit is minél inkább előmozdítsa.

Láttuk, hogy a lefolyt tiz esztendő nehéz, küzdelmes korszakot képez az állami fémbányászat történetében; másrészt azonban a viszonyok kedvezőtlen volta fokozott mértékben ösztönözte a pénzügyi kormányt arra, hogy az egyes üzemek megfelelő térbeli és technikai fejlesztése által igyekezzék a bányák jövőjét biztosítani. Főczél itten a tömegesebb termelés -lehetőségének előkészítése és biztosítása, valamint az egész érczelőkészítés oly irányu átalakítása, hogy minél nagyobb feldolgozási képesség mellett a fémveszteség a lehető minimumra szállíttassék le.

Az elmúlt évtized történetének ide vonatkozó jelentősebb mozzanatai a következők:

1. A körmöczi Nándor-altáró vájásának intenziv folytatása és a fővágat befejezése; ezen óriási mű vízmentesíteni fogja az egész körmöczi bányászatot s megnyitja a mélység ismeretlen, de a multak jelenségei után ítélve reményteljesnek mondható telérközzeit.

2. A kapniki mély művelés előkészítése, mi által a mai legmélyebb szint alatt 100 méternyi mélységben lesz az egész ottani telércsoport feltárva.

3. A kereszthegyi Werner-akna, a felsőbányai Teréz-akna, és a veresvizi Lőrincz-akna lemélyítése további 50, illetve 100 méternyire.

4. A selmeczi Ferencz-József-akna és a felsőbányai Teréz-akna vízmentesítésének villamos erőre való átalakítása, a felsőbányai Teréz-aknában a villamos szállítás bevezetése, a kereszthegyi bányagépek kiváltása, stb.

5. Az érczelőkészítés köréből kiemelendő mindenek előtt a kapniki érczelőkészítő művek átalakítása és a technika mai színvonalára való emelése, aminek köszönhető, hogy míg a zúzó-ércz-feldolgozás költsége

1891-ben	156.808 q	feldolgozás mellett	métermázsánként	54	fillér,
1892	„ 163.161	„	„	52	„
1893	„ 180.978	„	„	54·2	volt,

addig az új berendezés fokozatos üzembevétele után

1894-ben	232.479 q	feldolgozása mellett	35·6	fillerre
1895	„ 210.776	„	39·2	„
1896	„ 225.313	„	30·4	„
1897	„ 180.588	„	41·6	„
1898	„ 203.914	„	36·0	„
1899	„ 265.042	„	27·8	„
1900	„ 216.389	„	29·9	„

1901-ben	261.180	q	feldolgozása mellett	27·8	fillerre
1902 „	222.383	„	„	26·7	„
1903 „	238.193	„	„	23·0	„

szállott alá.

Hasonlóképen átalakításon ment át a veresvizi és a kereszthegyi bányaművek érczelőkészítése is s ennek tulajdonítható, hogy utóbbi helyen az átalakítás előtt:

1895-ben feldolgoztatott	75.925	q,	q-ként	36·4	fillér	költséggel
1896 „	75.320	„	„	41·6	„	„
1897 „	75.598	„	„	43·5	„	„
1898 „	75.620	„	„	44·0	„	„

az átalakítás után:

1899-ben feldolgoztatott	133.905	q,	q-ként	24·0	fillér	költséggel
1900 „	78.635*)	„	„	38·0*)	„	„
1901 „	141.785	„	„	37·0	„	„
1902 „	139.805	„	„	29·0	„	„
1903 „	134.450	„	„	29·0	„	„

Átalakításon ment át továbbá a verespataki bányászathoz tartozó gurarosiai zúzómű is ugyancsak a nagyobb feldolgozási képesség és a tökéletesebb töményítés biztosítása szempontjából, — s míg az átalakítás előtt:

1895-ben feldolgoztatott	40.000	q	zúzó-ércz,	q-kénti	42	fillér	költséggel,
1896 „	54.840	„	„	„	40·5	„	„
1897 „	38.380	„	„	„	53·2	„	„
1898 „	28.628	„	„	„	70·0	„	„

addig az átalakítás után:

1899-ben feldolgoztatott	81.435	q	zúzó-ércz,	q-kénti	30·0	fillér	költséggel,
1900 „	95.650	„	„	„	21	„	„
1901 „	117.050	„	„	„	17	„	„
1902 „	107.640	„	„	„	19	„	„
1903 „	113.610	„	„	„	15	„	„

Felemlítendő végül, hogy folyamatban van az oláhláposbányai bányászat számára egy központi zúzómű felépítése, ezután pedig a körmöczbányai érczelőkészítés korszerűvé tétele kerül majd sorra.

A kincstári fémbányászat viszonyainak alakulatát tárgyzó ezen ismertetés záradékául közöljük itt a bányászati szállító pályáknak, a bányaművelési és érczelőkészítési üzemi készülékeknek az 1895—1903. évekre kiterjedő statisztikáját:

*) Hat havi szünetelés a villamos erőátviteli berendezés készítése és a szerelőház átalakítása alkalmával.

A kincstári fémhányászat szállító pályái és üzemi készülékei.

Év	Vasutak		Szellőztető (légsűrítő) gépek						Szállító gépek								Vizemelő gépek							
	föld alatt	föld felett	gőzerőre		vizerőre		villamos erőre		állati erőre		gőzerőre		vizerőre		villamos erőre		állati erőre		gőzerőre		vizerőre		villamos erőre	
			gépek szá- ma	lóerő	gépek szá- ma	lóerő	gépek szá- ma	lóerő	gépek szá- ma	lóerő	gépek szá- ma	lóerő	gépek szá- ma	lóerő	gépek szá- ma	lóerő	gépek szá- ma	lóerő	gépek szá- ma	lóerő	gépek szá- ma	lóerő	gépek szá- ma	lóerő
1895	126.229	26.278	11	156·4	4	90			8	36	9	226	14	185·5	2	125	1	1	6	278·2	9	153·6		
1896	133.350	31.675	11	156·4	4	90			8	36	9	226	14	185·5	3	200	1	1	6	278·2	9	153·6	2	100
1897	141.145	33.615	10	86	1	15			9	36	9	226	15	236·5	3	200	1	4	11	278·2	9	153·6	2	100
1898	144.327	33.869	10	86	1	15			9	12	8	216	14	229	4	222·4	1	4	10	228·2	9	153·6	2	100
1899	154.863	34.324	12	132	4	99·4			9	12	7	199	14	235·3	4	222·4			10	228·2	9	153·6	2	100
1900	164.831	36.626	7	132	4	99·4			9	12	9	239	14	235·3	4	222·4			11	236·2	10	163·6	3	125
1901	176.381	38.029	7	132	4	99·4			9	12	10	257	13	210·3	4	222·4			9	236·2	9	135·2	3	125
1902	177.435	38.998	7	132	4	99·3			9	12	10	257	13	210·3	5	302·4			9	236·2	9	135·2	4	205
1903	183.238	29.762	5	100	4	99·4	1	8	7	4	10	257	13	210·3	7	502·4			8	102·2	9	135·2	7	555

A kincstári érczelőkészítés üzemi készülékei.

Év	Erőgépek						Aprító készülékek			Foncsorító ké- szülék	Oszályozó készülék	Töményítő készülékek											Segéd készülékek
	Vizerő		Gőzerő		Villamos erő (Secundär gépek)		pofatörő	zúzó hen- gerpár	zúzó nyílak			zöcskölők	Frue Wanner és Stein szer	Rittinger-féle lökő szer	Bartsch-féle kör lökőszér	közönséges lökő szer	fekvő szer	forgó szer	seprő ponyva arany } szer	ülepítő csatorna	szá- ma		
	gépek száma	lóerő	gépek száma	lóerő	gépek száma	lóerő																száma	
1895	221	1.953	9	299	.	.	7	13	2.084	222	391	27	3	160	2	436	25	14	632	32	73		
1896	219	1.912	8	295	.	.	7	14	2.073	223	399	28	3	164	3	463	27	12	657	31	78		
1897	210	1.884	9	373	.	.	6	13	2.034	293	407	27	3	165	7	440	27	6	674	49	82		
1898	198	1.776	9	373	.	.	7	14	2.027	216	413	27	3	163	10	431	25	7	656	71	78		
1899	193	1.812	9	368	.	.	8	15	2.016	206	417	28	3	157	13	434	25	12	631	71	73		
1900	186	2.019	8	364	8	175	13	16	2.014	124	457	27	6	157	22	407	29	11	693	58	71		
1901	184	1.971	8	309	7	175	13	16	2.005	162	484	27	6	151	24	394	29	12	691	58	74		
1902	183	1.953	8	309	7	175	10	15	1.999	158	479	26	2	151	22	391	25	12	696	49	55		
1903	176	2.032	7	259	7	175	10	14	1.939	162	478	26	4	145	23	377	24	11	656	49	56		

Ezen táblázatok adatainak összehasonlításából is az állami bányászat és érczelőkészítés fejlődése és tökélyesbülése tűnik elénk. Áll ez különösen a villamos erő gyakorlati alkalmazásának terjedése és az érczelőkészítési technika újabb eszközeinek meghonosítása tekintetében.

Az érczelőkészítés eszközei közt különösen a nyilvasak, a szérelő készülékek és a foncsorító eszközök számánál mutatkozó apadás is a technikai felszerelések tökélyesbülését jelzi, a mennyiben a régi szerkezetű készülékek több helyt, különösen az átalakítások ismeretése során fentebb már érintett veresvizi, kereszt-hegyi, kapniki és gurarosiai zúzóműveknél, megfelelőbb s nagyobb feldolgozási képességű, modern érczelőkészítési készülékekkel cseréltettek ki.

A czéltudatos fejlesztés munkája a jövőben is tovább folytatandó annál is inkább, mert nem alaptalan a remény, hogy azok az áldozatok, melyeket az ország az állami fémbányászat föllendítése érdekében még hozni fog, nemcsak közgazdasági, hanem pénzügyi vonatkozásokban is megteremtik majd gyümölcseiket.

S teljes tudatában van a pénzügyi kormány annak, hogy a fejlesztés további munkaprogramjában a még szükséges feltárások fokozatos keresztülvitele, a műszaki berendezéseknek, egyrészt a nagyobb termelés biztosítása, másrészt a folyton dráguló munka s az időnként jelentkező kedvezőtlen üzleti konjunkturák ellensúlyozása végett szükséges további tökélyesbitése és kiegészítése mellett a bányák kezelésének és igazgatásának lehető egyszerűsítésére, a műszaki tisztikar közszellemének komoly és öntudatos fejlesztésére, az egyéni munkaképesség lehető értékesítésére, s itt megfelelő hatáskör biztosítása mellett, egyrészt a buzgalom és érdeklődés fokozott ébrentartására, másrészt pedig a felelősség elvének szigorú érvényre emelésére is nagy súlyt kell majd fektetnie.

Meg kell itt emlékeznünk végül az ezüst árának hanyatlása által igen érzékenyen érintett hazai fémbányászatunk különyszerű állami támogatásának pénzügyi jelentőségéről.

Hogy mi képezte háttérét és indokát az állami szubvenczió szükségességének, s mily elvek szerint alakult meg itten az állami támogatás rendje, erre nézve részletes tájékoztatást nyújt a magán bányászat viszonyainak e munka VI. részében foglalt méltatása. A szubvenczió pénzügyi jelentősége pedig eléggé kitűnik a következő kimutatás adataiból, mely a körmöczi pénzverőnél beváltott ezüst

mennyiségét s a kifizetett szubvenczió összegét tünteti fel 1894-től 1903-ig bezárólag.

Év	Kincstári művek			Magán művek		
	által beváltott ezüstmennyiség	azoknak fizetett szubvenczió		által beváltott ezüstmennyiség	azoknak fizetett szubvenczió	
	kilogramm	K	f	kilogramm	K	f
1894 . .	23.972·4918	752.607	60	2.263·2496	99.489	62
1895 . .	23.816·1720	707.217	62	2.368·1552	76.836	99
1896 . .	20.218·6673	526.008	11	1.841·0944	39.405	98
1897 . .	20.008·1400	212.716	75	1.163·3210	30.526	78
1898 . .	20.263·6370	323.015	94	1.019·2070	20.558	12
1899 . .	21.451·7580	193.998	48	1.488·3420	16.956	58
1900 . .	21.278·6090	129.665	60	2.201·7530	17.543	45
1901 . .	19.664·1420	58.744	32	2.068·5450	4.011	29
1902 . .	24.384·4340	239.918	59	2.365·2120	25.519	63
1903 . .	18.652·4470	126.565	04	2.260·2810	13.875	68
Együtt	212.710·4981	3,270.458	05	19.039·1602	344.724	12

Az itt feltüntetett időszak alatt a magán és a kincstári ezüst-beváltás együttvéve 231.749 kgot, a szubvenczió pedig 3,615.182 Kt tett ki, melyből az állami fémbányászatra 212.710 kg ezüst és 3,270.458 K szubvenczió, vagyis az egész összegnek mintegy $\frac{5}{6}$ része esett.

* * *

Az állami fémbányászat és érczelőkészítés fejlesztésével kapcsolatban a kincstár által fentartott fémkohóműveket is fejleszteni kellett, egyrészt hogy a tömegesebb termelés folytán várható nagyobb beváltás feldolgozható legyen, másrészt hogy az ezüst- és ólomárak hanyatlásának ellensúlyozása végett a kohósítás költségei lehetőleg leszállíttassanak.

De a magánbányászat érdekei is követelték a fémkohóművek fejlesztését, mert mióta a fémkohászati szaktudomány és a kohósítási technika ujabbkori nagyarányú fejlődésével kapcsolatban beigazolást nyert, hogy gazdaságos kohászati üzem csak a kor színvonalán álló,

nagyobb és kellőleg felszerelt kohótelepeken folytatható, azóta a magánvállalkozás a fémkohászat terén mindinkább háttérbe szorult. A régi rendszerű, nem versenyképes magán kohóművek üzemét sorra beszüntették, miután a magán bányavállalatok a kellő tőke hiányában s a bányák szétszórtságánál s egyre csökkenő számánál fogva modern berendezésű s versenyképes, gazdaságos üzemű fémkohóműveket nem létesíthettek s nem tarthattak fenn.

Manapság tehát a magánbányászat is az érczbeváltás tekintetében az államkincstárra, vagy pedig a külföldi piacokra van utalva; s csak a bányászathoz fűződő közgazdasági érdekeket szolgálja az államkincstár akkor, midőn kohóüzemei köréből az iparszerű nyereszkedés tendenciáit teljesen és föltétlenül kizárja, a mennyiben az érczbeváltást az egyes bányavállalatoktól a fémtartalom és a fémek piaci ára szerint, a tarifaszereleg megállapított kohósítási költségek levonása mellett eszközli s a netán mutatkozó kohónyereséget a beváltó bányavállalatok között a beváltmányok fémtartalma arányában szétosztja.

Mit sem von le az állami fémkohászat ilyenén szabadelvű irányzatának bányaiparpártoló jelentőségéből az a körülmény, hogy a netaláni kohóveszteséget viszont a beváltatók kötelesek beváltmányaik fémtartalma arányában viselni. A méltányosság és igazság ezen természetszerű követelménye annál kevésbé minősíthető a magánbányáipart terhelőnek, mert megtérítendő veszteség, rendes és zavartalan üzemmenet mellett, önként érthetőleg csak a legritkább esetekben, jelesül csak akkor állhat be, ha egyes fémek piaci ára váratlanul nagyobb mértékben hanyatlik, — s mert az államkincstár ilyenkor is eltekint az egyes bányavállalatokra eső arányszerű veszteségi tételeknek a legközelebbi beváltásoknál való jogszerű érvényesítésétől, hanem várakozó álláspontra helyezkedik mindaddig, míg a veszteség a jövőben kedvezően záródó üzletek nyereségéből meg nem térül.

De ezzel kapcsolatban még azt az állami kedvezményt is fel kell említenünk, hogy a nagyobb árhullámnak kitett fémekre nézve igen kedvezőtlen piaci konjunkturák váratlan bekövetkezésének eshetőségére való tekintettel, meg van állapítva a piaci ár és a beváltási ár közötti különbszet maximuma, nehogy nagymérvű árhanyatlás az egyes bányáüzemeket létföltételeikben támadja meg.

Mindez kellő világításba helyezi az állam fémkohászati vállalkozásának jelentőségét, szabadelvű szellemét és közgazdasági vonatkozásait.

A lefolyt tíz év alatt az állam fémkohászati tevékenységének a következő művek voltak eszközei:

1. a selmeczbányai központi fémkohó,
2. a fernezelyi kohó,
3. a zalatnai kohó és szénkénégyár,
4. a kapniki kohó és lugszómu,
5. az oláhláposbányai és
6. az óradnai kohó,
7. az aranyidkai ezüst foncsorító mű és
8. a besztercebányai elektromos rézejtömu.

Ezek között a művek között feldolgozási képesség tekintetében az első három jár elől. A selmeczi kohó leginkább a felvidék, a fernezelyi kohó Nagybánya és vidéke, a zalatnai pedig első sorban az erdélyrészi fémbányászat érdekeit szolgálja. A 4—7. alattiak csaknem kizárólag az ottani állami bányászat terményeit dolgozzák fel. A besztercebányai elektrolytikus rézejtömu pedig a gyakorlati metallurgia legujabb vívmányainak felhasználása mellett a lefolyt utolsó évtizedben, jelesül az 1897. év folyamán létesült.

Az összes állami fémkohók üzemi eredményeit és egyesített mérlegét az 1895—1903. évekre kiterjedőleg a 395. és 396. lapokon közölt táblázatok tüntetik fel.

Az arany és ezüst termelés növekedése az állami fémhányak arany és ezüst termelésének az előzőkben közelebbről érintett növekedésével áll okozati összefüggésben.

Az 1901. és 1902. üzleti évek vesztesége az ólom és a réz piaczi árának nagyobb mérvű hanyatlására vezethető vissza.

A 396. lapon lévő kimutatásban kitüntetett fémtermelésen kívül, a zalatnai fémkohó, illetve szénkénégyár 1895-től 1903-ig még a 397. lapon foglalt táblázatban részletezett termelvényeket hozta forgalomba.

Szembeszökő abban különösen a szénkénég-termelés nagyarányú növekedése. A zalatnai szénkénégyár ugyanis manapság 10-szer annyi szénkénéget termel a hazai szőlőgazdaság javára, mint a mennyit 10 évvel ezelőtt termelt. A szénkénég innét a földmivélségi kormány közvetítése útján kerül a forgalomba s úgy a gyártás, mint a közvetítés köréből minden üzleti érdek föltétlenül ki van zárva.

Az állami fémkohászat és a vele kapcsolatos szénkénégyártás üzemi készülékeinek az 1895—1903. évekre kiterjedő statisztikáját a következő kimutatás foglalja magában:

Év	Pörkölési			Olvasztási							Egyéb																					
	készülékek																															
	Tovalapátoló pest	Láng pest	Őnműködő pest	Küln pest	Pörkölési páholy	Kör olvasztó	Középolvasztó	Leütelő hód	Rézfinomító láng-pest	Olomezüstelenítő és finomító hely	Ólomcsurgató üst és pest	Lugzó szekrények	Ejtő kőedények	Aranyejtő kádak	Kénsavgyár-kamara	Oldó szekrény	Jegesztő szekrény	Kéntorony	Szén kénegretortia	Bismuth lugzómű	Szénkéneg finomító kazán	Foncsorító hordó	Fuvó	Blower	Ventilátor	Vizkerék	Turbina	Dinamógép	Elektroyta reservoir	Membrán szivattyu	Elektroyt befűző ólomüst	Ejtő czella
száma													m ²	száma																		
1895	8	8	55	.	6	7	15	10	3	5	.	20	462	77	1.775	8	23	3	4	.	1	8	11	2	5	21	2	5	.	.	.	20
1896	11	8	55	.	6	8	15	10	3	5	.	20	462	77	1.775	10	23	3	4	.	1	8	11	2	5	21	2	5	.	.	.	20
1897	11	8	63	6	6	8	15	11	3	5	.	20	462	77	1.775	10	23	3	8	.	2	8	10	2	7	21	4	6	.	.	.	20
1898	11	8	72	6	6	8	13	12	2	5	.	20	462	77	1.775	8	26	3	12	.	3	8	8	3	7	16	5	8	8	12	.	42
1899	11	8	72	6	6	8	13	13	2	5	.	20	462	77	1.775	8	26	3	12	1	3	8	8	3	7	16	7	10	8	14	.	42
1900	11	8	72	6	6	8	13	13	2	5	1	20	462	77	1.775	8	26	3	20	1	6	8	8	3	8	16	7	10	8	14	4	42
1901	11	8	72	6	6	8	13	13	2	5	1	20	462	77	1.775	8	24	4	24	1	6	8	8	3	8	16	7	10	8	14	4	42
1902	11	8	72	6	6	8	13	14	2	5	1	20	462	77	1.775	8	27	4	24	1	6	8	8	3	7	16	7	14	8	15	4	42
1903	9	8	89	6	6	8	13	14	2	5	1	20	462	77	1.775	10	27	4	24	1	6	8	8	3	7	16	7	14	8	15	4	42

Kitűnik ebből, hogy a lefolyt évtized alatt a fémkohászat üzemi eszközei nemcsak a nagyobb termelőképesség biztosítása szempontjából mentek át változáson, hanem hogy a pénzügyi kormány a fémkohászat technikai tökélyesbitése előtt sem zárkózott el.

Látható ugyanis e kimutatásból, hogy pl. mennyire szaporodtak a lefolyt évtizedben az érczpörkölés modernebb készülékei, az önműködő és a tovalapátoló pestek, — hogy a régi szerkezetű közép olvasztók száma apadóban van, s e helyett szaporodott a kohászati technikában nagy haladást jelentő körolvastók száma. A régi közönséges hengerfuvókat fokozatosan kiszorítják a czélnak inkább megfelelő és sokkal gazdaságosabb blowerek és ventilatorok. Az erőgépek statisztikája is a fejlődés képét mutatja, a mennyiben a turbinák háttérbe szorítják a vizikerekeket, s itt is mindinkább tért hódít a villamos erő gyakorlati alkalmazása stb.

Az egyes kincstári fémkohó műveknél a lefolyt évtizedben eszközölt átalakítások, újítások és kiegészítések közül kiemelendő még különösen:

1. A selmeczi központi kohónál két új tovalapátoló pest és egy rézolvasztó épült, s a bányá- és kohótermények emelése és leszállítása, a mi eddig nagy költséggel tengelyen eszközöltetett, géperőre rendeztetett be. Mindez a kohósítási költséget jelentékenyen apasztotta, miként az a következő adatokból eléggé kivehető:

Év	feldolgozott beváltmány	1 q beváltmány teljes feldolgozása került
1895	114.856 q	5·73 Kba
1896	127.819 „	5·65 „
1897	132.274 „	5·05 „
1898	139.423 „	5·50 „
1899	145.315 „	5·30 „
1900	135.066 „	5·99 „
1901	147.927 „	5·19 „
1902	157.706 „	4·99 „
1903	84.161 „	6·15 „

Pedig még az a körülmény is figyelembe veendő itten, hogy a kimutatott időszakban úgy a munkabér, mint az anyagok, kiváltképen a tüzelőszerek ára jelentékenyen emelkedett.

A kohósítási költségeknél 1903-ban észlelhető jelentős emelkedés a feldolgozott beváltmányok mennyiségének közel 50%-os apadásával áll okozati összefüggésben.

2. A fernezelyi fémkohó 32 Bode-féle pörkölő pesttel, egy tovalapátoló pesttel, egy rézolvasztóval és egy Pilz-féle körolvasztóval s új kémlőházzal egészítettet ki. Az eddigi igen szűk méretű és az egész kohómű fejlődését gátló beváltó tér áthelyezése és czélszerű berendezése folytán megszűnt a beváltmányoknak az egyes kohósítási műfolyamatokhoz mesterséges uton történt emelése. Az 1894/5. években épült a nagy központi szállópor- és füst vezető csatorna s kamararendszer, mely az elszálló fémalkatrészek felfogása és a fém-tartalmu gázok kondenzálása által a fémvesztéséget apasztani, másrészt pedig a növényzetre igen ártalmas kohófüstöt elvezetni van hivatva. Ez utóbbi cél elérése azonban az ott előforduló nagymennyiségű kénessav-fejlődés folytán nem egészen sikerült, minélfogva jelenleg ott egy kénessavgyár létesítése iránt folynak a tárgyalások.

Az új berendezések és átalakítások itt is jelentékenyen apasztották a kohósítási költséget, mire nézve a következő adatok nyújtanak megfelelő tájékoztatást:

Év	feldolgozott beváltmány	1 q beváltmány teljes feldolgozása került
1895	85.689 q	4.92 Kba
1896	79.346 „	5.70 „
1897	103.905 „	4.20 „
1898	68.920 „	4.38 „
1899	98.944 „	4.08 „
1900	88.928 „	4.91 „
1901	97.707 „	4.81 „
1902	89.775 „	4.40 „
1903	84.420 „	4.82 „

A feldolgozás költségének időnkénti hullámozása annak tulajdonítandó, hogy egyes években több kohó-középtermény dolgoztatott fel, mint máskor, a beváltmányok súlyegységéhez viszonyítva.

3. Nagyobb arányokban fejlesztetett a zalatnai szénkéngyár üzeme, mely — miként az a kincstári fémkohászat üzemi készülékeiről szóló fentebbi statisztikai kimutatásból is kivehető — eleinte 4 retortával és 1 finomító kazánnal volt felszerelve s jelenleg már 24 retortával és 6 finomító kazánnal működik.

4. Felemlitendő végül a besztercebányai elektrolytikus rézejtömű felállítása, melyről egyébként fentebb már megemlékeztünk. E mű fontosabb üzemi készülékeinek számát, a hozzátartozó dynamogépen kívül az előbb említett statisztika négy utolsó rovata tünteti fel.

A kir. kincstár a fentebb ismertetett fémbányaműveivel együttesen kezelteti a dubniki opálbányaművet és a zsilvölgyi köszénbányát. Ennél a kapcsolatnál fogva itt lesz helyén való ezekről is megemlékeznünk, míg az államkincstár borsodvármegyei szénbányászata (Diósgyőr és vidéke) viszonyainak alakulatát a következő czimben a kincstári vasművekkel kapcsolatban méltatjuk.

1. Az 1788 óta kincstári tulajdont képező, de 1817 óta haszonbérlet útján művelt *dubniki opál bányamű* 1896-ban ismét közvetlen állami kezelésbe vétetett, miközben az intéző körök törekvése nem annyira a termelés fokozására, mint inkább a bányamű jókarba hozatalára, új közök feltárására és a berendezések tökélyesbitésére, szóval a bányamű jövőjének biztosítására irányult.

E bányászat üzemi eredményeit a közvetlen állami kezelésbe való vétel óta a 398. lapon közölt kimutatás tünteti fel.

Az 1897—1902. években termelt nemes opál értékesítését a világpiacz konjunkturáinak ránk nézve kedvezőtlen alakulata, különösen az ausztráliai nemes opál minden más opált kiszorító nagy térhódítása lehetetlenné tették. Innen az 1897—1902. évek névleges vesztesége. De ha az ezen időszakban termelt nemes opálok 511.588 K becslésszerű értékét figyelembe vesszük, akkor a kimutatott 472.186 K veszteség helyett voltaképen 39.402 K jövedelemről lehet beszámolnunk.

Legujabban az opáltermelés és a meglévő készletek elárusításának kizárólagos közvetítésével a magyar kereskedelmi részvénytársaság bizatott meg, s alapos a remény arra nézve, hogy nemes opáltermelésünknek a külföldi nagyobb piaczkon való kedvező elhelyezése, az ausztráliai opál erős versenye daczára, mielőbb hosszabb időre biztosítható lesz.

2. Hazánk leggazdagabb szénvidékén a *zsilvölgyi* medenczében a hatvanas évek végén és a következő évtized elején az államkincstár is nagyobb szénterületet foglalt le, azt részben bányászatilag fel is tárta s ott nagyobb arányu bányaművelésre is berendezkedett. A csakhamar bekövetkezett általános gazdasági válság azonban megakasztotta az üzemet.

A szénpiacz helyzete időközben, különösen a kilenczvenes években bekövetkezett általános iparfejlődés folyamányaként lényegesen megváltozott ugyan, de az államkincstár nem óhajtván a még fejlődésben lévő s itt-ott sok nehézséggel küzködő magán szénbánya-

iparnak versenyt támasztani, zsilvölgyi szénterületét 1879 óta bérlet útján hasznosítja.

Bérlő jelenleg az ott megtelepedett salgótarjáni kőszénbánya részvénytársaság. A bérösszeg eleinte a termelt szénmennyiség után volt megszabva, jelenleg azonban évi 200.000 K átalányösszegben van megállapítva.

A mérleg itt 1895-től 1903-ig következőkép alakult:

Év	Bevétel			Kiadás	Vagyon		Jövedelem
	haszonbér	egyéb	összesen		gyarapodás	apadás	
korona							
1895 . .	139.193	1.248	140.441	27.043	.	.	113.398
1896 . .	164.755	1.123	165.878	29.324	.	.	136.554
1897 . .	185.398	982	186.380	39.345	.	.	146.935
1898 . .	180.337	982	181.319	41.942	.	.	139.377
1899 . .	171.938	982	172.920	38.010	.	.	134.910
1900 . .	215.014	982	215.996	47.710	.	.	168.286
1901 . .	210.975	983	211.958	36.586	.	.	175.372
1902 . .	211.319	1.143	212.462	44.726	.	.	167.736
1903 . .	214.810	982	215.792	46.581	.	.	169.211

Kétséget nem szenved, hogy az államkincstár zsilvölgyi vállalkozásának jelentősége nem annyira pénzügyi, mint inkább közgazdasági szempontból bírálendő el, különös figyelemmel arra, miszerint a 2.400 hektárnyi, igen jó minőségű ásványszénben gazdag adományozott bányaterület tulajdonjoga mindenha lehetőségessé fogja tenni azt, hogy az államkincstár szükség esetén a bányák üzembe helyezése útján a szénpiaczi árakra is alakító befolyást gyakorolhasson.

2. Sóbányászat.

Az országban található eddig ismert konyhasótelepek és egész a XV. századba visszanyúló állami sóbányamonopolium jogán létesített és fentartott sóbányaművek az államvagyon egyik legjelentékenyebb és legértékesebb részét képezik.

A Máramaros, Bereg, Ung, Zemplén és Sáros vármegyékben s az erdélyi részekben előforduló sókincsek értéke még hozzávető-

legesen sem állapítható meg, mert sótelepeink kiterjedését és vastagságát még a művelés alatt álló bányaterületeken sem ismerjük. Akna-Szlatinán már 167, Rónaszéken 137, Akna-Sugatagon 151, Tordán 226, Marosujvárott 200, Parajdon 136, Vizaknán 144 méternyire hatolt le eddig a sótestben a bányaművelés a nélkül, hogy a sótelep alsó határsíkját csak valahol is elérték volna.

A tényleges bányaműveléshez tartozó ingó (termelvények és anyagok) és ingatlan (földbirtok, épületek stb.) vagyon értéke pedig a lefolyt deczenniumban alig változott, a mennyiben az első az egész időszakban megközelítőleg 800.000 Kt tett ki, az utóbbi pedig 4,380.000 Król 4,725.000 Kra emelkedett.

A sóbányászat viszonyai köréből az alábbiakban csak a szoros értelemben vett bányaművelés, vagyis a sótermelés jelenségeit méltathatjuk, míg ellenben az állami sóbányamonopolium gyakorlásának másik, úgy pénzügyi, mint közgazdasági szempontból jelentősebb mozzanata, t. i. a só forgalomba hozatala és értékesítése e munka V. részében a „Sójövedék“ tárgyalásánál van ismertetve.

Az üzemben lévő sóbányaművek helyi fekvése, az egyes üzemek intenzivitása és a mai sófeltárások terjedelme tekintetében tájékoztatást nyújt a következő kimutatás :

A sóbányatelep neve	Bányák száma	Összes termelés	Munkás létszám	Összes talpterület	Művelés alatt álló talpterület	Tartalékban levő talpterület
		q		m ²		
Akna-Szlatina	3	476.465	503	23.886	23.886	.
Rónaszék	5	209.944	335	57.793	26.822	30.971
Akna-Sugatag	3	217.773	324	43.899	21.380	22.519
Marosujvár	3	754.776	600	34.266	30.880	3.386
Désakna	1	251.116	135	13.193	13.193	.
Parajd	4	44.254	172	9.591	4.500	5.091
Torda	3	20.819	43	9.920	3.670	5.350
Vizakna	2	29.846	84	7.180	5.520	1.660
Sóvár	1	59.941	67	.	.	.

E kimutatásból látható, hogy sóbányászatunk gócpontjai Marosujvárra és Akna-Szlatinára esnek, míg ellenben Parajd, Torda,

Vizakna és Sóvár csak a helyi és a közel vidéki sószükséglet fedezésére tartatnak fenn. Kitűnik továbbá a fenti kimutatásból, hogy az egyes bányaműveknél rendelkezésre álló talpterületnek csupán $\frac{2}{3}$ részén folyik a termelő üzem, $\frac{1}{3}$ rész pedig tartalékul szolgál, hogy a termelés folytonossága ugy a sóforgalom emelkedése, mint a sóbányákat helyenként fenyegető vízveszély esetére kellőleg biztosítva legyen.

A sóbányászatnak az 1895-től 1903-ig terjedő időszakra vonatkozó üzemi eredményeit s a sótermelés évenkénti mennyiségét a következő táblázat mutatja:

Év	Bevétel			Kiadás	Ingó vagyon		1 q tiszta sóra eső		Termelés
	kezelési bevételek	a sójövedék meg- térítése	összes bevételek		gya- rapo- dás	apa- dás	üzemi költség	a sójö- vedéket terhelő	
1895 .	263.974	1,514.748	1,778.722	1,769.648	.	9.074	105·0	89·4	1,693.954
1896 .	292.362	1,557.498	1,849.860	1,826.286	.	23.574	103·7	87·3	1,784.303
1897 .	295.860	1,532.980	1,818.840	1,831.880	13.040	.	99·3	83·7	1,831.769
1898 .	299.994	1,561.968	1,861.962	1,882.262	20.300	.	104·3	87·5	1,785.508
1899 .	297.108	1,572.556	1,869.664	1,862.762	.	6.902	102·3	86·1	1,825.927
1900 .	295.188	1,579.741	1,874.929	1,852.519	.	22.410	99·0	83·4	1,893.620
1901 .	296.343	1,611.488	1,907.831	1 891.652	.	16.179	91·4	77·2	2,087.714
1902 .	297.730	1,532.793	1,830.523	1,849.397	.	18.874	93·5	78·3	1,958.533
1903 .	297.509	1,673.943	1,971.452	1,992.995	21.543	.	96·5	81·0	2,064.653

A kimutatott első és utolsó esztendőben a termelés sónemek szerint következőleg oszlott meg:

Sónemek	1895.		1903.	
	q	%	q	%
Alaksó	1,248.964	73·7	1,206.827	58·5
Örlött só	222.048	13·2	80.004	3·9
Darab só	76.965	4·6	101.461	4·9
Gyári só	35.754	2·1	293.755	14·2
Főtt só	62.498	3·6	59.941	2·9
Marhasó	.	.	92.767	4·5
Apró és törmeléksó . .	47.434	2·8	229.898	11·1

Uj mozzanat a termelésben az 1897. évi I. t.-cikk alapján az állattenyésztés előmozdítása érdekében forgalomba hozott marhasó előállítására. Jelentékeny növekedés mutatkozik a gyári só termelésében, ami a Marosujvárott 1896-ban felállított ammoniak-szódagyár növekedő fogyasztásával áll okozati összefüggésben. Ellenben csökkent az őrlött só előállítása, mivel időközben a sóörlés a sóelárusítással kapcsolatban a magyar kereskedelmi részvénytársaság vállalatába lett bocsátva, a miről azonban a sójövedék tárgyalásánál emlékezünk meg.

A sóbányászat igazgatásánál a lefolyt évtizedben a pénzügyi kormány oda irányozta legfőbb törekvését, hogy egyrészt a munkaerő megfelelő kihasználása, másrészt a bányák berendezéseinek tökélyesítése által ellensúlyozza az üzemnek a munka és az anyagok egyre növekedő drágulásával kapcsolatos nagyobb terheit.

Ennek tulajdonítható, hogy az összes sótermelés métermázsánkénti üzemköltsége az 1895-diki 89·4 fillérről 81·0 fillérré szállott le, vagyis 8·4 fillérral csökkent.

Továbbá mivel előre látható, hogy a népesség szaporodásával, az ipar fejlődésével és a sókivitel remélhető növekedésével kapcsolatban sóbányáink igénybevétele is a jövőben érezhetően nagyobbodni fog, a pénzügyi kormány nem zárkozhatik el a nagyobb sóbányaművek lényeges felszereléseinek, különösen pedig a régi, rozoga, elavult szerkezetű szállító gépeknek, melyek a termelt sónak a növekedő mélységből való kiszállítását már most is alig győzik, fokozatos kiváltása elől.

A kezdő lépés e téren az akna-szlatinai Ferenczbánya gépházának ujjaépítésével és új szállítógéppel való felszerelésével már megtörtént s jelenleg a marosujvári Stefániabánya hasonló átalakítása van tervbe véve.

Az üzem intenzitásának lehető fokozását és az üzemi költségek lehető apasztását tartva szem előtt, elhatározta továbbá a pénzügyi kormány, hogy a sóbányászat céljaira Marosujvárott és Akna-Szlatinán első sorban az üzemi gépek ellátása végett villamos központi telepet fog létesíteni.

Az aknaszlatinai sóbányákat fenyegető vízveszedelem elleni észszerű és céltudatos védekezés irányítása is nem kis mértékben kötötte le az utóbbi években a ministerium figyelmét.

E bányáknak már évtizedek óta kellett küzdeniök a vízveszéllyel, mely azokat leginkább a Tisza felől fenyegeti, de a vízbetörés csak 1895-ben öltött nagyobb mérveket, midőn a tartalékul szolgáló

Józsefbányát elfulusztotta, — és 1903-ban, midőn a művelés alatt álló Kunigunda-bányát öntötte el.

E nagymérvű vízveszély megszüntetéséhez és a hasonló veszedelmek bekövetkezésének praeventiv elhárításához oly szembeötlő közgazdasági és országos érdek fűződik, hogy a védekezés kérdésének megoldását, még ha nagyobb anyagi áldozatot igényelne is az, egy perczig sem szabad halogatni.

Ennek tudatában a pénzügyi kormány a legsürgösebb munkálatként végezteti most a víz eredetének furási műveletek útján való felkutatását, minek bevégeztével a beömlő viz felfogása és a legcélirányosabb módon való elvezetése lesz keresztülviendő.

Itt kell felemlitenünk végül, hogy a kormány egyrészt konyhasótelepeink terjedelmének és települési viszonyainak alapos megismerése, másrészt pedig a sóbányák jövőbeni észszerű telepítésének és gazdaságos művelésének lehető biztosítása s a netalán másutt is fenyegető vízveszedelmek előzetes kinyomozása végett elhatározta s munkába vette az ismert sótestek települési viszonyainak, különösen azok terjedelmének és vastagságának tüzetes kinyomozását, úgyszintén a mindegyre nagyobb közgazdasági jelentőséggel bíró s valószínűleg hazánkban is előforduló kálisótelepek felkutatását.

Az Akna-Szlatinán egyelőre a sótelepet fedő agyag települési viszonyai megállapítása végett végzett földfurások a vízveszedelem körülményeinek nyomozásán kívül a fenti első czélt is szolgálják. A kálisó kutatását czélzó munkálatok pedig egyelőre a sósforrások vizének sorban való vegyi elemzésével az 1899. évben vették kezdetüket. A sósforrások megvizsgálásának befejeztével következik majd a valószínű kálisóterületek rendszeres bányászati átkutatása és a nagy kiterjedésű konyhasótelepeink mellett bizton remélhető kálisótelepek feltárása.

3. Pénzverés és fémbeváltás.

A gyulafehérvári pénzverőnek 1871. évben történt becszüntetése óta egyedül a körmöczbányai pénzverő végzi a pénzítés állami feladatait.

A pénzverés központosítása az egyedül fennálló körmöczbányai intézet kibővítését és technikai szempontból való fejlesztését tette szükségessé.

A fejlesztés munkája a központosítás óta sohasem szünetelt s különösen a valutarendezés alkalmából öltött nagyobb arányokat, midőn az intézetnek tömegesebb pénzítési feladatokat kellett lebonyolítania.

A ministerium a lefolyt évtizedben is igyekezett a pénzverési technika legújabb vívmányainak felhasználásával lehetőleg tökéletessé tenni a pénzverés összes üzemágait.

Az intézet beosztásának s összes szerelvényeinek tüzetes ismeretése igen messze vezetne, ezért némi tájékoztatásul csak annyit jegyzünk meg, hogy a pénzítés céljaira 14 Ullhorn-féle és 1 Löwe-féle verőgép szolgál, s hogy az intézet minden szükséges segéd-eszközzel és készüléssel (aranyválasztó, olvasztó-készülékek, henger-művek, lapkavágó, lapkadöngető, lapkagyalu, lapkaszélező gépek, esztergapadok, csiszológépek, mérlegek stb.) a legmodernebb kivitelben s a tömeges pénzítés követelményeinek megfelelően van felszerelve.

Újabb berendezés a villamos erőátvitel világítás céljaira s az eddigi gőzhajtó erő kiegészítéseül, ugyszintén a homokfúvó készülék és a hozzá tartozó golyósmalom homályos felületű érmek előállítására, továbbá egy lyukasztógép.

Itt számolhatunk be arról is, hogy a pénzügyi kormány a pénzverő intézetnek ma már 3.689 darabból álló éremgyűjteménye számára 1899-ben megvette a Belházy-féle nevezetes gyűjteményt, mely az első apostoli Királyunk óta vert összes hazai érmeiket magában foglalja.

A pénzverő intézetben 1895-től 1904-ig a következő pénznemek következő mennyiségben és értékben verettek:

Arany	20 Kás	8,741.890 db	59.226.895 kg	súlyban	174,837.800 K	értékben
"	10 "	1,667.168 "	5.647.589 "	"	16,671.680 "	"
Ezüst	5 "	3,840.000 "	92.160.000 "	"	19,200.000 "	"
"	1 "	23,526.959 "	117.634.795 "	"	23,526.959 "	"
Nikel	10 fes	16,803.543 "	50.478.597 "	"	1,680.354 "	30 f értékkel
Bronz	2 "	229,950.603 "	766.209.277 "	"	4,599.012 "	06 "
"	1 "	61,205.709 "	101.914.137 "	"	612.057 "	09 "
Összesen		345,735.872 db	1,193.271.290 kg	súlyban	241,127.862 K	45 f értékkel.

Az ugyanezen időszakban készített érmek kimutatása pedig a következő:

Aranyból		584 db	15.5306 kg	súlyban
Ezüstből		6.687 "	91.0980 "	"
Bronzozott rézből		2.303 "	21.2230 "	"
Bronz ötvözetből		265.191 "	6.369.2020 "	"
Aluminiumból		2.695 "	5.4750 "	"
Műszakjegy bronzból		28.000 "	347.1150 "	"
"	nikel-bronzból	10.000 "	288.5600 "	"
20 és 10 koronás normál-súly nikeltől		8.004 "	43.0900 "	"
Összesen		323.464 db	7.181.2986 kg	súlyban.

Az intézet a pénzverésen kívül arany- és ezüstbevéltással, aranyválasztással és ezüsteladással is foglalkozik.

Habár az 1856. évi október 24-én kelt császári nyílt parancs a bánya- és zúzóművekben termelt aranyra és ezüstre nézve az addig fennállott kényszerű állami bevéltást meg is szüntette és a forgalom szabadságát a nemes fémekre is kiterjesztette, mindazonáltal arany- és ezüsttermelésünk legnagyobb része azóta is az államkincstárnál kerül bevéltásra.

Hogy a bányavállalkozókra nézve az állami fémbevéltás hozzáférhetőbbé tétessék, a kormány arany- és ezüstabányászatunk egyes góczpontjain fémbevéltő hivatalokat tart fenn, melyek a pénzverőhivatal alá rendelve a bevéltmányaikat is oda szállítják. Ily hivatalok állanak fenn ez idő szerint Budapesten a főfémjelző hivatallal kapcsolatban, továbbá Zalatnán, Abrudbányán és Nagybányán.

Az 1895-től 1903-ig terjedő időszakban eszközölt állami arany- és ezüstbevéltás nagysága felől a következő kimutatás nyújt tájékoztatást:

Év	Szinarany	Szinezüst	Bruttó érték
	kg	kg	K
1895	9.540·99004	46.590·4929	52,427.945
1896	6.381·19995	26.576·6265	23,882.546
1897	13.160·43400	21.963·2110	45,661.458
1898	7.370·75932	21.452·9580	26,596.847
1899	5.120·25073	129.503·4120	31,543.078
1900	4.167·70121	26.095·7260	16,644.242
1901	3.263·11624	21.805·3800	12,818.498
1902	4.592·06480	27.035·4550	17,684.411
1903	3.235·33131	21.196·0005	12,667.898
Összesen	56.831·84760	342,219·2619	239,926.923

A pénzverés és fémbevéltás üzemi eredményeit és vagyoni állapotát pedig ugyanerre az időszakra vonatkozólag a következő kimutatás tünteti fel:

Év	Rendes kezelés						Átmeneti kezelés							Pénztési nyereség
	Bevétel	Kiadás	Vagyon + szaporodás - apadás	+ Fölösleg - Hiány	Ingó vagyron	Ingatlan vagyron	Fémna- radvány az előző évről	Fém beszerzés	Együtt levonva a térít- ményt	A kivet pé- nz értéke	Eladott ezüstért befolyt	Fémna- radvány az év végével	Együtt	
1895	19,135.620	19,356.358	+ 61.304	- 159.434	552.484	1,118.938	17,303.047	22,763.370	40,066.417	47,584.853	.	5,143.492	52,728.345	12,661.927
1896	20,753.273	23,658.953	+ 2,851.221	- 68.528	3,403.705	1,118.938	5,061.195	862.372	5,923.567	7,519.166	.	1,705.941	9,925.107	3,301.541
1897	40,699.678	42,488.182	+ 1,861.150	+ 72.646	5,264.855	1,118.938	1,705.942	403.064	2,109.006	797.503	1,736.383	74.138	2,608.024	489.018
1898	28,695.356	30,003.533	+ 1,361.805	+ 53.328	6,626.360	1,118.938	74.138	65.459	139.597	313.651	.	43.453	357.104	217.506
1899	21,436.579	19,602.506	- 1,814.560	+ 19.512	4,965.313	1,162.461	43.453	194.135	237.588	482.042	.	37.650	519.702	282.114
1900	13,104.520	16,612.759	- 3,471.939	- 36.299	8,511.338	1,164.661	37.650	19,246.201	19,286.851	19,224.210	4,228.431	290.483	23,843.124	4,556.273
1901	15,886.311	13,419.663	+ 2,484.975	- 18.327	6,025.832	1,171.471	290.483	222.679	512.219	576.049	598.334	19.382	1,193.765	681.546
1902	15,932.233	17,869.626	+ 2,038.713	+ 101.320	7,875.887	1,121.885	19.382	73.981	93.363	301.728	.	5.993	307.721	214.357
1903	14,386.461	12,806.298	- 1,574.304	+ 53.372	6,301.583	1,121.885	5.993	49.573	55.566	103.960	.	20.931	124.891	69.325

A rendes kezelés a kimutatott 9 évi időszakban végeredményül 17.591 K fölösleget tüntet fel; az ingó vagyron hullámozása a fémkészletek változására vezethető vissza.

Az átmeneti kezelés kizárólag a valutarendezéssel kapcsolatos pénztés számláját és mérlegét tartalmazza s meg fog szünni, mihelyt ez a pénztés véget ér. A kimutatás adatai szerint a valutarendezés keretében a kilencz éves időszak kezdetén, vagyis 1894. év végén a fémmaradvány 17,303.047 K értéket képviselt, beszereztetett a valutarendezés céljaira a 9 év alatt 43,880.734 K értékű fém, az ezen időszakban kivert pénz pedig 76,903.160 K értéknek (névérték) felel meg, e mellett a pénztési nyereség összesen 22,473.609 K-t tett ki.

A pénztési nyereség nagysága a kivert pénzek nemétől és mennyiségétől függ s valutánk rendezésének elvei szerint az arany-pénzek veretésénél nem fordulhat elő. Az 1895. és 1900. évek jelentősebb pénztési nyeresége az ezüstpénzek tömegesebb veretésével áll okozati összefüggésben. Jelenleg az intézet a bronzpénzek veretésével van elfoglalva, melynél a pénztési nyereség aránylag még nagyobb, miként ez a fentebbi kimutatásból is látható, a mennyiben a pénztési nyereség az ezüstpénzek túlnyomó veretése alkalmával (1895., 1900.) a kivert pénzek névértéke 24, illetve 26%-ának, 1903-ban pedig a bronzpénzek veretésénél már 66%-ának felelt meg.

Megjegyzendő végül, hogy pénzverő intézetünk, korszerű és teljes berendezéseivel s széleskörű munkaképességével fogva, a tulajdonképeni feladatainak teljesítése mellett, magán érnek gyártására s egyes idegen államok (Bulgária, Szerbia) pénzeinek kiverésére is vállalkozhatott.

* * *

A pénzverőnek kiegészítő részét képezi az 1892. évi XVIII. t.-cz. alapján a valutarendezéssel kapcsolatban Körmöczbányán felállított főkémlőhivatal, mely a körmöczi és a bécsi pénzverőben készült pénzek törvényes súlyának és finomságának ellenőrzésére van hivatva, a mely ellenőrzést eddigelé a bécsi cs. és kir. főkémlőhivatal egyoldalulag végezte. Feladata továbbá e hivatalnak: a bányászat körében felmerülő nagyobb pontosságot igénylő vegyelemzések végrehajtása, a döntő próbavétel a fémbeváltásnál felmerülő próbakülönbségek esetén s általában a vegyelemzés és próbavétel tökélyesbitése a fém-bányászat s ezzel kapcsolatos más üzemágak körében.

A hivatal felszerelése, mely a felállítástól kezdve évről-évre tökélyesbített, már mi kívánni valót sem hagy hátra úgy, hogy az intézet a legkényesebb feladatoknak is kellő szakszerűséggel és pontossággal képes megfelelni.

Az 1895—1903. közti időszakban a hivatal a vegyelemzés és próbavétel terén következőképen volt elfoglalva:

Év	Pénztési próbák			Ércpróbák (tüzi uton)	Vegy- elem- zések	Főösszeg
	a bécsi	a körmőczi	együtt			
	pénzverő részére					
1895 . .	596	1.770	2.288	.	78	2.366
1896 . .	336	692	1.336	.	69	1.405
1897 . .	322	326	652	.	58	710
1898 . .	250	250	481	482	66	1.029
1899 . .	213	655	1.374	1.190	49	2.613
1900 . .	182	2.483	4.169	1.125	22	5.316
1901 . .	154	154	549	889	77	1.515
1902 . .	168	168	297	1.056	48	1.401
1903 . .	180	180	261	1.089	114	1.464
Összesen	4.729	6.678	11.407	5.831	581	17.819

A főkémlőhivatal üzemi eredményeit és vagyoni állapotát pedig ugyanazon időszakra vonatkozólag a következő kimutatás tünteti fel:

Év	Bevétel	Kiadás	Vagyon- gyarapodás	Hiány	Ingó vagyon értéke	Ingatlan vagyon értéke
1895	7.663	19.821	2.812	9.346	10.651	29.455
1896	8.808	19.302	2.724	7.770	13.375	29.455
1897	9.345	18.119	713	8.061	17.399	29.573
1898	5.433	15.116	2.717	6.966	20.269	29.573
1899	3.563	15.777	4.131	8.083	25.237	29.573
1900	5.276	16.316	2.530	8.510	27.774	29.573
1901	2.500	19.740	2.108	15.132	29.803	29.573
1902	2.431	20.817	2.660	15.726	32.421	29.573
1903	3.403	19.859	1.886	14.570	34.308	29.573

A Ferencz-József-akna bányamű évi üzemi eredményei 1895-től 1903. évig.

Év	Sze- melt ércz	Zúzó és közép ércz	Feldol- gozás	Beváltott fémmennyiség				Bevétel			Összes kiadás	Vagyron		Valóságos	
	termelés			arany	ezüst	réz	ólom	a bevál- tásból	egyéb	összesen		gyara- podás	apadás	jöve- delem	vesz- teség
	q			kg		q		korona							
1895	7.806	78.000	247.743	131.698	1.844.816	.	.	712.373	18.112	730.485	464.220	.	104.278	161.987	.
1896	6.137	122.871	134.788	103.174	1.270.374	.	.	523.885	26.894	550.779	441.462	.	23.286	86.031	.
1897	12.885	120.000	94.462	116.618	2.013.878	.	.	654.027	18.175	672.202	498.216	39.015	.	213.001	.
1898	8.680	120.000	105.470	106.469	1.661.376	.	5.0	572.011	26.179	598.190	456.391	31.423	.	173.222	.
1899	6.945	103.650	104.886	84.091	2.290.396	.	.	561.667	27.189	588.856	478.340	.	4.851	105.665	.
1900	7.305	84.700	82.090	112.339	3.424.547	12.9	166.8	794.869	16.785	801.654	497.900	.	5.400	298.354	.
1901	12.514	42.800	78.776	101.942	6.616.591	3.3	93.3	1.105.222	44.461	1.149.683	568.879	.	64.352	516.452	.
1902	15.187	44.820	56.610	90.702	7.761.796	10.3	154.3	1.156.973	17.955	1.174.928	646.938	.	18.933	509.057	.
1903	9.721	61.890	69.001	68.883	4.933.524	.	43.9	738.892	.	738.892	401.026	63	.	337.929	.

A kereszthegyi bányamű üzemi eredményei 1895-től 1903-ig.

Év	Sze- melt érez	Zúzó és közép érez	Feldol- gozás	Termelt és beváltott fémmennyiség			Bevétel			Kiadás	Vagyon		Valóságos	
	termelés			arany	ezüst	ólom	a bevált- ásból	egyéb	összesen		gyara- podás	fogyat- kozás	jöve- delem	vesz- teség
	q			kg.		q	korona							
1895	7.714	84.046	75.925	126.391	320.364	42.71	467.134	11.308	478.442	277.470	.	324	200.648	.
1896	7.245	83.166	75.320	124.105	427.214	37.90	470.440	17.832	488.272	290.620	558	.	198.210	.
1897	8.656	82.630	75.598	144.624	355.780	80.09	528.372	5.400	533.772	275.350	.	790	257.632	.
1898	9.672	73.130	75.620	134.608	414.317	56.57	498.668	34.380	533.048	282.410	.	4.716	245.922	.
1899	7.592	131.670	133.905	147.668	408.184	58.27	538.374	23.250	561.624	314.782	.	3.864	246.842	.
1900	4.173	85.780	78.635	106.622	253.686	62.47	383.168	32.613	415.781	273.040	2.801	.	145.542	.
1901	4.892	146.498	141.785	158.947	402.610	90.35	570.847	14.732	585.579	309.493	2.027	.	278.113	.
1902	6.198	147.417	139.805	157.469	460.756	79.29	569.482	8.907	578.388	319.191	5.925	.	265.122	.
1903	5.149	135.961	134.450	161.311	425.773	55.04	575.068	8.385	583.453	299.732	.	2.206	281.515	.

A veresvizi bányamű üzemi eredményei 1895-től 1903-ig.

Év	Szemelt ércz	Zúzó és közép ércz	Feldolgozás	Beváltott fémmennyiség			Bevétel			Kiadás	Vagyon		Valóságos	
	termelés			arany	ezüst	ólom	a beváltmányból	egyéb	összesen		gyarapodás	apadás	jövedelem	vesztés
	q			q	kg		q	korona						
1895 . .	1.319	126.532	122.537	87.874	208.280	.	319.890	10.390	330.280	210.170	1.250	.	121.360	.
1896 . .	1.622	125.226	113.749	101.296	153.050	2.26	354.656	11.920	366.576	266.324	2.958	.	103.210	.
1897 . .	1.292	158.480	141.774	127.012	242.718	8.12	450.766	6.924	457.690	278.768	24.498	.	203.420	.
1898 . .	1.519	222.522	219.832	162.419	281.114	10.23	570.672	132.694	703.366	499.254	11.418	.	215.530	.
1899 . .	807	245.780	248.575	160.146	291.507	11.05	562.946	132.076	695.022	510.612	.	8.274	202.226	.
1900 . .	1.132	245.600	235.960	168.528	261.707	9.16	585.066	26.978	612.044	400.584	12.695	.	224.155	.
1901 . .	1.628	251.470	251.355	203.741	285.997	15.15	701.970	122.252	824.222	527.361	10.121	.	306.982	.
1902 . .	1.532	286.498	269.220	231.959	332.363	13.48	797.778	120.260	918.038	568.064	35.793	.	385.767	.
1903 . .	2.257	240.985	257.466	186.734	305.882	10.78	644.615	99.183	743.798	542.451	1.140	.	202.487	.

A selmeczvidéki kincstári bányászathoz tartozó művek mérlegei 1895-től 1903-ig bezárólag.

Évszám	Erzsébet-Zsigmond-akna		Ó-Antal-táró		Ó-Mindszent-táró		Finsterort-táró		Istenáldás-táró		Miksa-akna		Károly-akna	
	jövedelem	veszteség	jövedelem	veszteség	jövedelem	veszteség	jövedelem	veszteség	jövedelem	veszteség	jövedelem	veszteség	jövedelem	veszteség
korona														
1895 . .	.	274.731	57.279	.	.	48.828	.	23.631	.	2.701	.	48.459	.	10.329
1896 . .	.	204.969	27.394	.	.	49.594	.	43.411	.	11.773	.	52.688	.	32.437
1897 . .	.	184.047	.	37.040	.	47.179	.	40.990	.	61.350	.	64.147	.	63.357
1898 . .	.	170.338	.	77.468	.	41.060	.	52.913	1.005	.	.	84.878	.	62.196
1899 . .	.	179.085	.	44.245	.	56.984	.	76.522	20.872	.	.	113.518	.	68.105
1900 . .	.	160.882	.	80.248	.	57.695	.	67.005	.	12.415	.	93.024	.	69.347
1901 . .	.	246.900	.	124.856	.	54.370	.	58.409	.	39.968	.	55.133	.	61.702
1902 . .	.	204.114	.	144.871	.	81.279	.	49.559	.	52.180	.	97.062	.	89.386
1903 . .	.	129.450	.	172.213	.	67.162	.	99.909	.	87.183	.	98.486	.	82.838

Egyes állami fémhányaművek mérlegei 1895-től 1903-ig bezárólag.

Évszám	Körmöczbánya		Magurka		Aranyidka		Felsőbánya		Kapnikbánya		Oláhláposbánya		Rézbánya		Ó-Radna		Verespatak		Nagyág	
	jövedelem	vesztés	jövedelem	vesztés	jövedelem	vesztés	jövedelem	vesztés	jövedelem	vesztés	jövedelem	vesztés	jövedelem	vesztés	jövedelem	vesztés	jövedelem	vesztés	jövedelem	vesztés
korona																				
1895	.	84.412	.	23.782	15.812	.	.	53.476	.	33.590	.	41.630	.	98.800	.	42.693	.	11.682	.	.
1896	.	72.072	.	18	.	11.046	33.446	.	.	46.244	.	76.028	.	49.258	.	19.172	.	37.793	.	.
1897	.	73.934	.	.	.	29.734	45.564	.	.	33.852	.	55.426	2.454	.	.	34.032	.	48.544	.	50.746
1898	.	49.498	.	.	.	139.408	74.080	.	.	55.012	.	76.166	.	39.500	.	63.618	.	100.554	.	120.848
1899	.	55.636	.	70.634	.	98.792	60.358	.	3.610	.	.	85.468	36.508	.	.	40.782	9.110	.	.	22.166
1900	.	81.622	.	85.737	.	138.286	115.643	.	76.036	.	.	44.819	.	111.632	.	69.886	.	28.985	.	82.446
1901	.	96.892	.	75.144	.	106.494	.	23.417	.	5.291	.	78.743	.	265.095	.	151.185	.	64.145	16.871	.
1902	.	141.532	.	83.188	.	124.428	.	72.706	.	44.393	.	117.984	.	129.939	.	63.000	.	33.110	.	85.543
1903	.	126.782	.	71.384	.	144.323	3.090	.	.	61.654	.	92.121	.	160.515	.	80.166	.	10.992	.	27.774

A m. kir. összes fémkohók beváltása és feldolgozása.

Év	Beváltott bányatermények						Feldolgozott bányatermények				
	száraz súlya	fém tartalma a szabályszerű fémfogyatékok levonása után					száraz súlya	fém tartalma a szabályszerű fémfogyatékok levonása után			
		arany	ezüst	ólom	réz	dár- dány		arany	ezüst	ólom	réz
	q	kg.		q			q	kg.		q	
1895 . . .	298.959	893·2	20.202·1	23.246·0	2.266·0	.	286.938	843·7	19.934·6	24.519·0	1.688·0
1896 . . .	285.892	923·9	19.238·9	21.964·0	1.961·0	.	292.313	897·5	19.327·0	20.936·0	1.816·0
1897 . . .	320.057	1.036·9	23.928·5	27.103·0	1.346·0	.	340.618	1.112·6	22.357·2	26.671·0	1.298·0
1898 . . .	289.519	971·1	17.520·3	21.815·4	2.939·0	198	308.654	1.056·7	19.322·3	20.290·6	1.470·0
1899 . .	307.922	942·55	19.342·2	24.053·4	2.457·0	.	331.053	1.054·7	20.149·5	25.895·4	1.293·2
1900 . . .	309.464	1.001·9	19.252·6	24.310·9	3.343·4	.	300.711	997·0	19.108·0	23.507·3	1.608·7
1901 . . .	314.853	1.022·8	23.080·6	23.955·2	2.685·6	.	332.831	1.056·6	21.520·6	23.344·4	1.600·3
1902 . . .	287.460	968·5	23.306·5	27.583·8	3.023·4	.	292.956	949·7	24.094·2	23.071·7	1.743·7
1903 . . .	136.055	852·091	19.387·1	28.374·0	1.984·3	.	232.023	880·3	18.416·6	21.461·0	1.164·6

A m. kir. összes fémkohók termelése, üzemi eredményei és vagyonállapota.

Év	Termelés					Üzemi eredmény és vagyonállapot						
	arany	ezüst	ólom	árumázag	réz	Kiadás	Bevétel	Vagyon		Fölösleg	Hiány	Termelvények és anyagok értéke az év végén
								gyarapodás	fogyatkozás			
	kg.		q			korona						
1895 . . .	921.4	22.938.2	18.308	.	2.184	7,290.514	7,278.144	225.306	.	213.936	.	5,722.932
1896 . . .	928.0	19.910.4	16.041	.	2.004	7,448.394	7,178.070	445.208	.	174.884	.	6,109.590
1897 . . .	1.216.9	21.661.0	16.854	.	1.400	8,430.830	8,300.808	282.026	.	151.756	.	6,314.392
1898 . . .	1.043.4	18.757.7	18.172.8	.	2.546.6	7,934.842	7,676.152	360.258	.	100.568	.	6,674.650
1899 . . .	1.226.0	21.995.3	17.028	5.563	2.353.3	7,987.026	9,086.112	.	551.884	547.202	.	6,130.032
1900 . . .	1.999.2	22.032.9	17.397	5.600.7	2.931.2	9,300.227	9,929.417	.	200.650	428.540	.	5,924.094
1901 . . .	1.073.2	21.039.4	9.029	6.460.6	2.574.1	9,480.040	9,071.321	55.756	.	.	352.962	5,958.355
1902 . . .	1.146.0	26.525.1	9.193	7.299	2.881	9,208.085	9,063.769	126.407	.	.	17.909	5,884.301
1903 . . .	1.009.5	19.971.3	10.927	8.643	2.408	8,104.791	8,131.419	318.962	.	345.590	.	6,202.529

A zalatnai állami szénkéneggyár termelése 1895-től 1903-ig.

Év	Kénsav 50 ^o -Be		Kénsav 60 ^o -Be		Vasgálicz		Kén		Finomított szénkéneg		Összes érték
	mennyiség	érték	mennyiség	érték	mennyiség	érték	mennyiség	érték	mennyiség	érték	
	q	K	q	K	q	K	q	K	q	K	
1895 . .	11.250	16.050	1.175	4.273	5.215	4.172	1.019	6.343	2.373	85.428	116.266
1896 . .	14.500	16.865	1.810	3.856	5.950	4.760	1.282	7.148	3.518	126.648	158.277
1897 . .	14.125	16.430	1.390	4.752	5.918	7.101	1.119	17.363	4.320	155.520	201.166
1898 . .	11.550	16.334	180	830	7.430	8.916	926	14.368	7.717	277.812	318.260
1899 . .	14.634	15.330	.	.	7.760	15.520	1.162	18.034	11.205	403.380	452.264
1900 . .	13.709	13.648	.	.	7.000	14.000	1.230	19.090	12.500	425.000	471.738
1901 . .	14.642	14.033	.	.	8.048	12.877	1.370	19.235	20.870	626.100	672.245
1902 . .	11.927	11.359	.	.	9.650	15.455	1.052	14.539	23.201	695.035	736.388
1903 . .	15.430	18.074	.	.	9.326	14.541	1.354	18.799	23.570	707.100	758.514

A dubniki kincstári opálbánya üzemi eredményei 1897-től 1903-ig.

Év	Nyers opáltermelés		Csiszolt opáltermelés					Kiadás	Bevétel	Vagyon		Jövedelem	Veszteség
	darab szám	súly karat	kiváló finom	finom	közép finom	közön-séges	összesen			gyarapodás	fogyatkozás		
							karat	korona					
1897 . .	43.793	39.538	86 ⁹ / ₁₆	342 ⁵ / ₁₆	1.769 ¹ / ₁₆	4.246 ²⁰ / ₁₆	6.444 ⁹ / ₁₆	89.780	4.680	6.010	.	.	79.090
1898 . .	32.716	13.714	34 ⁴ / ₁₆	776 ¹⁰ / ₁₆	1.216 ³ / ₁₆	340 ¹⁴ / ₁₆	2.367 ¹⁵ / ₁₆	93.044	5.052	1.014	.	.	86.978
1899 . .	22.112	15.776	215 ¹⁴ / ₁₆	1.571 ⁹ / ₁₆	1.371 ¹² / ₁₆	135 ¹⁰ / ₁₆	3.294 ¹³ / ₁₆	85.674	4.852	3.624	.	.	81.198
1900 . .	22.991	15.579	399 ¹⁵ / ₁₆	1.689 ⁴ / ₁₆	1.341 %	22 ³ / ₁₆	3.452 ⁶ / ₁₆	91.530	8.489	.	2.969	.	86.010
1901 . .	20.842	14.180	575 ³ / ₁₆	1.719 %	1.716 ⁷ / ₁₆	95 ⁶ / ₁₆	4.104 ¹³ / ₁₆	80.516	4.663	.	621	.	76.474
1902 . .	24.141	13.670	268 ¹⁰ / ₁₆	1.424 ¹¹ / ₁₆	1.350 ³ / ₁₆	53 %	3.096 ⁸ / ₁₆	65.569	1.999	1.134	.	.	62.436
1903 . .	.	21.505	193 ¹³ / ₁₆	815 ¹ / ₁₆	401 ⁸ / ₁₆	2 ¹² / ₁₆	1.413 ² / ₁₆	57.071	1.859	123027	.	67.815	.

III. czim. Kincstári vasművek.

Az államkincstár vasipari tevékenységének gyökérszáalai egészen a XVI. századba nyulnak vissza, de e vállalkozás csak a XVIII. századtól kezdve vesz nagyobb lendületet, a midőn a vasöntés és a modern vasolvasztási rendszer behozatala a vasgyártás fokozottabb terjeszkedésének és intenzivebb fejlődésének veti meg alapjait.

A régibb, fatüzelésre és vizerőre berendezett műveknek több irányú rendeltetésük volt. Nevezetesen a kincstár kiterjedt fém- és sóbányászata körében nyilvánult vasszükséglet kielégítése. — a kincstár erdőinek és vasérczkincseinek értékesítése. — a hegyvidéki lakosság keresethez juttatása és általában a közgazdasági érdekek istápolása voltak azok a fontosabb feladatok, amelyek érdekében e műveket a kincstár fentartotta. Az idők során ezek a régibb művek nagy átalakításokon mentek át, sőt újabb művek is keletkeztek a szerint, a mint a vasgyártási technika előrehaladása, avagy újabb czikkek gyártásának szüksége ezt megkívánta.

Igy a régi frisstüzmiveletet kiszorító kavarási (puddlage) műfolyamatnak meghonosítása vetette meg hazánkban a *zolyombrézói* (brezovai) vasgyárnak alapját. E vasgyár 1854-ben helyezettett üzembe, 1,300.000 Kba került és tisztán *vaspályásin* gyártására rendeztetett be. Ez volt Magyarországon az *első sinhengermű*.

A zolyombrézói sinhengermű, noha a sinek ára idővel *bécsi mázsánként* 40 Król 22 Kra szállítottatott le, 1873-ig vagyis 18 éven át *6 millió* K jövedelmet hozott az államnak.

Ebben az időben alakították át a Hunyadmegyében fekvő *Kudsi* vasművet is hengerművé, Kis-Garamon (Rhonitzon) pedig gőzerőre berendezett új olvasztó- és öntőművet építettek, mely mint öntőmű

tétele által minél nagyobb lendületet adjon s ily módon is ellensúlyozza a bányászat legjelentősebb termelési tényezőjének, a munkának napról-napra érezhető megdrágulását.

A pénzügyi kormánynak az állami vashányászat fejlesztését célzó eme tevékenysége köréből különösen a következő mozzanatok érdemelnek említést:

1. A *gyalári* vasércbányászat körében, mely az ország egyik leggazdagabb és leghatalmasabb vasércztelepülését műveli, munkába vétetett s be is fejeztetett a *Ferencz-József* nevű altáró kihajtása, mely 1.050 m. szintes hosszban az eddigi legalsó szintnél 103 m-rel mélyebben ütötte meg a vasércztelepet, hosszú időre biztosítván a gyalári bányászat jövőjét s expanszív fejlődésének lehetőségét.

2. Nagy jelentőségű a gyalári vaskőbányászatra nézve az „Erdélyi bányavasut“ kiépítése is, mely 1900-ban adatott át a forgalomnak s első sorban a hunyadvármegyei állami vasművek érdekeit szolgálja. Ezen vasut kiépítése folytán megszűnt ottan az eddigi bonyodalmas, lassu és bizonytalan sikló-, lóvasut- és sodronykötélpálya-szállítás. S mivel az „Erdélyi bányavasut“ retyisorai végállomása a „Ferencz-József“ altáróval s a hozzátartozó ércszakodóval közvetlen összeköttetésben áll, a gyalári vashányászat szállítási rendszere ugy a technika, mint az üzleti érdekek követelményei szempontjából nagy haladást jelent.

3. A *vashegyi* bányászatnál a telepek mélyebb szinti feltárása, a bányaszállítás központosítása és lehető egyszerűsítése célzataival 80 m-rel mélyebben az eddigi legalsóbb szint alatt megkezdett az „Erzsébet“ nevű altáró kihajtása, a mely feltáró művelettel az 1903. év végéig 646 m-nyire haladtak előre.

4. Hasonlóképen mély feltárás indult meg a Rozsnyó melletti *rudnai* vashányászat körében is, mely annak termelő képességét nagy időkre fogja biztosítani.

A többi kisebb-nagyobb bányadalmakban is a jogrendezés munkája mellett szakadatlanul s többnyire megnyugtató sikerrel folyt a bányajogilag lefoglalt vasércztelek szakszerű bányászati átkutatása. Ezen munkálatok is számottevő mértékben növelték az állami vashányáknak, az államvagyon ezen igen tekintélyes alkotó részének értékét.

Felemlítendő itt végül, hogy az 1895. óta lefolyt időszakban a kincstári vasérczbányák termelése a következő volt:

Év	Felső-Magyarország							Össze- sen	Gyaláron	Együtt
	Libet- bánya	Vas- hegy	Nada- bula	Rudna	Csu- csom	Dob- sina	Szt.- András			
	métermázsza									
1895	22.800	219.043	43.080	.	.	.	.	284.923	1,377.981	1,662.904
1896	14.990	195.572	36.673	.	.	.	.	247.235	1,678.866	1,926.101
1897	26.370	189.911	45.804	.	.	.	.	262.085	2,082.197	2,344.182
1898	37.850	195.586	98.887	.	.	.	.	332.323	2,067.034	2,399.357
1899	35.270	209.828	114.428	13.720	510	.	.	373.756	2,096.380	2,470.136
1900	35.055	127.700	120.794	5.773	1.137	.	.	290.459	2,103.161	2,393.620
1901	35.700	165.822	115.887	2.367	297	.	1.674	321.747	1,661.295	1,983.042
1902	32.055	194.675	114.971	11.574	900	.	380	354.555	1,842.396	2,196.951
1903	25.712	244.870	74.607	16.621	180	126	1.174	363.293	1,908.571	2,271.864

2. Szénbányák.

Az állam az ez idő szerint bérlet útján hasznosított petrozsényi szénbányákon kívül — a melyekről fentebb a kincstári fémbányászattal kapcsolatban emlékeztünk meg — csak Diósgyőr vidékén rendelkezik szénbányákkal. Az utóbbiak 1867-ben kerültek rendszeres mivelés alá és létföltételei a mai diósgyőri vas- és aczélgyárnak.

Az államkincstár köszénbányászati jogositványai itt 53 zárt-kutatmányra és 10,827.936 m² bányatelek és határközre terjednek.

A szénszállítás eleinte a gyár és perezesi „Mátyás“ védnevű szénbánya között létesített lóvonatu vasuton történt. Minthogy azonban e bánya szénterméke közvetlen tüzelésre hasznavehetetlennek bizonyult, a perezesi hegy tulsó oldalán feltárt jobb minőségű szén hozzáférhetővé tétele érdekében, a „Graenzenstein“ nevű altáró kihajtása vált szükségessé. Ezen kívül a kincstár Varbó és Parazsnya községek területén is megszerezte a szénkiaknázási jogot, s a perezesi hegy tulsó oldalán kiépítette a „Baross-akna“ telepet és egyidejűleg a szállító vasutat gőzerőre alakította át. A diósgyőri gyár jelenleg is ebből a Baross-aknából fedezi szénszükségletének túlnyomó részét.

A vas- és aczélgyár termelőképességének fokozásával a szén-szükséglet is nagyobbodott. Ezért a pénzügyi kormányzat 1897-ben Peczesen új bányaműnek és munkásgyarmatnak létesítését vette tervbe és 1898-ban már a kivitelhez is hozzálátott.

Ezen új aknatelep berendezési munkálatai, az aknamélyítés rendkívüli nehézségei dacára, immár annyira előre haladtak, hogy azok végleges befejezése a legközelebbi jövőben várható.

A diósgyőri szénbányák termelését az utolsó 6 év alatt a következő táblázat mutatja:

1898-ban termeltetett	3,101.869 q.
1899-ben „	3,231.611 „
1900-ban „	3,107.099 „
1901-ben „	2,917.226 „
1902-ben „	3,064.799 „
1903-ban „	3,312.858 „

Összehasonlítva ezeket az adatokat a magán szénbányászatra vonatkozó, e mű VI. részében közölt termelési statisztika adataival, azt látjuk, hogy az államkincstár diósgyőri szénbányavállalata, mely már 1200 munkást foglalkoztat, az ország legnagyobb szénbányavállalatai között is előkelő helyet foglal el.

Felemlitendő végül, hogy Diósgyőr kereskedelmi szénet egyáltalán nem termel, mert a bányák egész termelését az ottani vas- és aczélgyár fogyasztja el.

* * *

Habár az utóbbi évek gazdasági válsága az állami vasércz- és szénbányászat terén is érezte hatását, amennyiben ennek következtében a termelés terén itt is határozott stagnáció állott be, mégis a munkáselemre ennek következtében nehezedő súlyos helyzetet lényegesen enyhítették azok a nagyobb szabású s hosszú időre terjedő munkálatok, amelyek úgy az egyes vasérczbányáknál, mint a diósgyőri szénbányászatnál a pénzügyi kormány rendeletére, a lefolyt évtizedben folyamatba tétettek.

Hogy e tekintetben mily sok történt, legjobban igazolják a 422. és 423. lapokon közölt táblázatok, melyek az állami vas- és szénbányák térfoglalását, a műszaki berendezéseiknek kiegészítését és tökéletesítését célzó intézkedéseket s a bányászati műveletek terjedelmét tüntetik fel.

3. Olvasztó és öntőművek.

Az állam vasérczeit Tiszolczon, Libetbányán, Govasdián és Vajdahunyadon kohósítja, a hol vasöntvényeket is gyártanak, de Libetbányától eltekintve ugyyszólván kizárólag csak az állami művek szükségletének fedezésére. A lefolyt 10 év alatt az említetteken kívül még

Kis-Garamon és Gyertyánligeten is voltak a kincstárnak önálló öntőművei, ezek azonban időközben magánosok tulajdonába mentek át.

Az állami olvasztó- és öntőművek keletkezése, mint fentebb már érintettük, a rég elmúlt időkben keresendő, azoknak korszerű átalakítása és kifejlesztése azonban a legújabb idők eredménye. És különösen nevezetesen e tekintetben a lefolyt utolsó évtized története, mely alatt a pénzügyi kormány minden célra vezető utat-módot felhasználni igyekezett arra, hogy az állam vasiparvállalataihoz fűződő közgazdasági és pénzügyi érdekek követelményei minél inkább kielégíttessenek.

A két olvasztóval felszerelt *tiszolci* kohótelepnek korszerű átalakítása ugyan még 1884-ben történt, de azért e mű az utolsó 10 év alatt is sok változáson ment át, melyeknek célja a nyersvastermelésnek fokozása és olcsóbbá tétele volt. Előnyére vált a kohótelepnek a zólyom-brézó—breznóbánya—tiszolci h. é. vasutnak kiépítése is, melynek létesítéséhez a pénzügyi kormány 600.000 K névértékű törzsrészcvények átvételével járult, ugyszintén a vashegy—tiszolci kötélpályának felépítése, habár ez utóbbinak kedvező pénzügyi hatása még eddig nem érvényesülhetett, minthogy ez idő szerint csak egy olvasztó lévén üzemben, a kötélpályának szállító képessége nincsen kellően kihasználva.

A *libetbányai* olvasztóműnél a rendelkezésre álló vasérczek vastartalmának szegénységénél fogva és megfelelő tüzelő anyag hiányában a korszerű átalakítás nem volna indokollható. Ósdi berendezésével csak az ottani lakosság érdekében tartja üzemben a kincstár. Habár az ott termelt nyersvas finom öntésre és kovácsolható öntvények előállítására kiválóan alkalmas is, a pénzügyi kormány mégis kénytelen leendő azt elébb-utóbb egészen beszüntetni.

A Vajda-Hunyadtól 11 km. és a gyalári bányáktól 5 kmnyire távolságra fekvő *govasdiai* olvasztótelep, tekintettel a rendelkezésre álló kitűnő és olcsó vasérczre, faszénre és hajtóerőre, valamint egyéb szerencsés tényezőkre, rendkívül kedvező viszonyok között dolgozik és nagyon keresett nyersvasat termel.

Tüzelő anyaga tiszta faszén, mely a szenítő telepről 4·3 km. hosszú sodrony-kötélpálya segítségével minden átrakás nélkül szállítható a torokszintre. A kohótelep mellett elfolyó, nagy eséssel bíró nadrábi patak vizerejének többszörös kihasználhatása céljából a pénzügyi kormány 1899-ben új villamos erőművet létesített, melynek igen sokoldalú rendeltetése van. Ez látja el nevezetesen az egész govasdiai

olvasztó- és a gyalári bányatelepet villamos világítással, ez hajtja továbbá a villamos erőre berendezett bányavasutakat és siklókat, a retyisorai ércztörőtelepet, az ugyanott létesített szivattyutelepet, végre a tárókban használt furógépeket is.

A govasdiai nyersvas nagy kelendősége és kitűnő minősége folytán intéző köreink már régebben foglalkoztak azzal a tervvel, hogy az ottani telep kibővítették; a kedvezőtlen, szűk és vízáradásoknak is kitett kohóterület azonban e terv kivitelét lehetlenné tette. Ezért a pénzügyi kormány már a 80-as évek elején elhatározta, hogy *Vajda-Hunyadon* alkalmas területen, egy a kor igényeinek megfelelő olvasztóművet létesít. E mű eredetileg csak két nagyolvasztóval épült, nemsokára azonban a nyersvasszükségletnek fokozásával egy 3-ik olvasztóval, egy Martin-kohóval és kísérletképen egy u. n. Kis-Bessemer-kohóval is kibővítették. A kohóteleppel egyidőben Piskitől szárnyvonal is épült Vajda-Hunyadig.

Ezen 3 olvasztó mindegyikének termelőképessége napi 400—500 q között váltakozott, a mi idővel az állami gyárak szükségletének, de különösen a diósgyőri gyár egyre fokozódó vasszükségletének fedezésére elégtelennek bizonyult.

Ezen segitendő, a pénzügyi kormány a *negyedik* nagyolvasztó felépítését határozta el és ez naponkénti 1.000 q termelőképességgel, az 1895. év folyamán üzembe is került.

A nyersvastermelésnek ilyenén fokozásával összefüggő sűrűbb anyagforgalom lebonyolítása nemcsak az ércztérnek rendezését és az ott elhelyezett tüzelőanyagraktáraknak a vajdahunyadi vasuti állomással iparvágány útján való összeköttetését tette szükségessé, hanem egyéb építkezéseket is követelt, nevezetesen egy új vízműtelep, hivatali épület, valamint nagyobb szabású faszén- és kokszraktár létesítését. Ugy közgazdasági, mint pénzügyi szempontból nem kis jelentőséggel bír továbbá a kormánynak az irányu legujabb tevékenysége is, hogy a faszéntermelésnek nagyobb mértékben való fokozása mellett a vajdahunyadi vasgyár üzemköréből a külföldi koksz kiküszöböltessék.

Ezzel összefüggésben a ministerium ott egy ötödik nagy olvasztó építését határozta el, hogy az a többi négyhez tartalékul szolgáljon s hogy a nyersvastermelésnél a koksztüzelés kiküszöbölése folytán előálló fogyatéket pótolja. E nagyolvasztó az eddig használt Withwell rendszerű léghevitők helyett Cowper rendszerű léghevitőkkel van felszerelve, s bár alapját még 1900-ban rakták le, üzembe csak

1902-ben került. Ez alkalommal határozott el a már meglévő s kisebb termelőképességű 3 nagyolvasztónak fokozatosan történendő magasbitása, illetve azoknak a 4-ik és 5-ik számú olvasztók burokszintjéig való felemelése is, minek keresztülvitele folyamatban van.

A gyalári bányákban előforduló pátvaskövek jobb értékesítése céljából a pénzügyi kormány Vajda-Hunyadon pörkölő kemenczék és oly érczakodók építését kezdette meg, melyek az érczeknek az olvasztókhoz való szállítását lényegesen megkönnyítik.

A környékbeli vizerőnek értékesítése céljából továbbá több magánbirtokban lévő vízhasználati jogosítványt is megszerzett. A nagyolvasztók torokgázainak *közvetlenül* műerőre való felhasználása céljából pedig egy új gázfuvógépnek felállítását is engedélyezte. E gép ez idő szerint még felszerelés alatt áll, legközelebb azonban már üzembe lesz helyezhető.

A vajdahunyadi olvasztótelepet kiegészítő Martin-kohó a termelt aczélöntecseket további feldolgozás végett Zólyom-Brézóra és Diósgyőrbe szállítja, jelenleg azonban, — miután üzeme nem gazdaságos és miután czélszerűbbnek bizonyult Diósgyőrbe és Zólyombrézóra nyersvasat és nem ingotot szállítani, — üzemen kívül áll.

A hunyadmegyei olvasztók által szükségelt faszénmennyiség nagy részét egyes vállalkozók az erdélyi részekben termelik, kisebb részét pedig Krassó-Szörény és Arad vármegyében.

Az összes faszénszállítás a lefolyt években kitett:

1896. évben	2,085.646	hlt.
1897. „	2,120.165	„
1898. „	2,517.697	„
1899. „	2,116.292	„
1900. „	2,369.173	„
1901. „	2,606.332	„
1902. „	3,516.562	„
1903. „	3,291.270	„

A faszén által nem fedezhető tüzelő anyag pótlásául szolgáló koks porosz és osztrák sziléziai. A hazai kokszzsal eddig több ízben tett olvasztási kísérletek eredményhez nem vezettek — ennek a koksznak nagy kéntartalma és nem elég szilárd volta miatt.

A kazán- és egyéb tüzelésre, valamint gázfejlesztésre szolgáló kőszenet a Zsilvölgyből szerzik be. Minthogy azonban az olvasztó gázoknak és vizerőnek kihasználása mind nagyobb tért hódít, a kőszenszükséglet évről-évre apad.

A 9 nagyolvasztónak termelési adatait a következő táblázat mutatja:

Év	Nyersvas				Öntvény			
	Tiszolcz	Libet- bánya	V.-Hunyad és Govasdia	összesen	Tiszolcz	Libet- bánya	V.-Hunyad és Govasdia	összesen
métermázsza								
1895	136.157	10.772	578.381	725.310	1.481	4.127	14.132	19.740
1896	134.681	11.787	808.527	954.995	346	4.432	19.707	24.485
1897	123.048	9.955	863.454	996.457	989	4.702	11.097	26.788
1898	117.110	8.911	890.985	1,017.006	1.033	6.911	11.262	19.206
1899	140.896	10.236	849.976	1,001.108	1.696	5.864	14.159	21.719
1900	124.385	8.481	765.403	*)898.269	710	6.245	13.159	20.114
1901	138.100	9.782	766.786	914.668	1.221	7.137	14.690	23.048
1902	71.650	11.951	903.381	987.012	1.381	5.744	8.689	15.814
1903	72.023	10.506	890.774	973.303	317	4.334	7.225	11.876

*) Az 1900. évi csekélyebb termelés a köszén-munkások bérharczával kapcsolatos kokszihiány következménye volt.

Látható, hogy az 1895. évtől 1899-ig fokozatosan 1 millió métermázsára emelkedő termelés azóta stagnál. Ez a jelenség arra vezetendő vissza, hogy — habár 1900-ban az összes készletek elfogytak — a beállott pangás a különben még üzemképes olvasztók egy részének üzemekivül helyezését tette szükségessé. Így 1902 óta Tiszolczon egy, Vajda-Hunyadon pedig két olvasztó áll hidegen.

Összehasonlítva egyébiránt a közölt termelési adatokat más olvasztóknak e mű VI. részében közölt termelési adataival, kitűnik, hogy az állami olvasztótelepek redukált üzemük mellett is a legnagyobb nyersvastermelők közé tartoznak az országban; teljes üzembentartásuk esetén pedig 50%-kal többet könnyen termelhetnek.

Az olvasztótelepek *öntvénytermelése* — a kimutatásból kivehetőleg — csekély és csak az olvasztótelepek és társműveik szükségletének fedezésére szolgál.

Az államkincstár tulajdonát képezte 1901-ig a *kisgarami* (rhóniczi) vasgyár is, melynek üzeme utóbb már csak öntött vasból való zománczedények és lemezedények gyártására szorított.

Habár ez új iparág meghonosításának közgazdasági haszna nem is maradt el, mégis a gyár a zománczárúk eladásánál a nagy verseny következtében oly sajátlagos viszonyokkal találkozott, a melyek

az állami kezelés keretébe beilleszthetők nem voltak és ezért a pénzügyi kormányt 1901-ben arra birták, hogy ezen iparágat a magánvállalkozásnak engedje át. A gyártelepet az „Actiengesellschaft der Emailgeschirrfabrik in Pilsen“ 500.000 Kért vette meg, a mihez annak idejében a törvényhozás is hozzájárult.

A kisgarami gyár termelési adatait 1896-tól 1900-ig egyébiránt a következő táblázat mutatja:

Év	Öntőmű	Sajtoló műhely	Zománcz- gyár
	métermázsa		
1896	27.381	1.358	14.053
1897	26.909	1.664	12.817
1898	27.110	1.256	13.408
1899	28.591	2.130	14.866
1900	32.686	2.206	16.980

Meg kell itt végül emlékeznünk a *gyertyánligeti* (kabolapojánai) gyártelepről, melyet a pénzügyi kormány, — miután az utóbbi években hasztalanul igyekezett e kedvezőtlen földrajzi fekvésű iparvállalat versenyképességét biztosítani, — 1903-ban magántulajdonba bocsátott át, még pedig oly kikötéssel, hogy az új vállalkozó az üzemet folytatni fogja s hogy a nikelezett diszöntvényeknek gyártását is beilleszti termelő üzeme keretébe.

A mű az állami birtoklás utolsó évtizedében főként kapa- és szerszámárúk, kereskedelmi és gépöntvények gyártásával foglalkozott, de üzleti mérlege évente átlag 60.000 K veszteséggel záródott. Termelési statisztikája az utolsó 8 esztendőről a következő:

Év	Nyersvas és fémöntvény	Szerszám és egyéb nyers ková- csolt áru	Megmun- kált önt- vény és ko- vácsolt áru	Hengerelt vas	Szegáru
	métermázsa				
1895	3.640	1.128	917	2.270	54
1896	4.324	655	728	818	.
1897	3.400	1.123	1.425	.	.
1898	5.074	1.431	964	.	.
1899	6.504	1.816	2.426	.	.
1900	6.834	1.953	3.233	.	.
1901	6.604	2.283	2.644	.	.
1902	7.440	2.100	3.610	.	.

Az összes olvasztó- és öntőművek termelését, valamint az azokhoz tartozó főbb üzemi berendezéseket az 1898—1903. közötti időszakról a 424. lapon foglalt táblázat tünteti fel.

4. Finomító és hengerművek.

Ide tartoznak: a *pieszoki* hengermű, a *chvatimechi* és a *zólyombrézói* gyártelep, a *kudsviri* és a *diósgyőri* vas- és aczélgyár. E művek közgazdasági jelentőségét s az azok felvirágoztatása érdekében a pénzügyi kormány által tett intézkedéseket a fenti sorrend betartásával a következőkben ismertetjük:

A Sebesérpatak mentén fekvő *pieszoki* hengermű kizárólag kereskedelmi finom rúdvasat és a zólyombrézói csőgyár részére szalagvasat termel. A Fekete- és Fehér-Garam egyesülésénél fekvő *chvatimechi* gyár pedig tisztán kereskedelmi és mintalemezek gyártásával foglalkozik.

Az utóbbi években mind a két gyár nagymérvű átalakításon ment át és ezzel egészen modern berendezést nyert. Hajtóerejük: víz, tüzelő anyaguk: fa. E gyárak üzemi anyagát a 2—3 km.-nyire fekvő zólyombrézói gyár szolgáltatja, melylyel keskeny vágányú vasúttal vannak összekötve.

A két gyárnak 1895—1903. évi termelését a következő táblázat mutatja:

Év	Pieszok	Chvatimech
	métermázsza	
1895 . . .	12.457	15.454
1896 . . .	12.595	15.288
1897 . . .	10.463	16.355
1898 . . .	6.622	14.258
1899 . . .	23.897	16.359
1900 . . .	34.370	18.914
1901 . . .	33.828	6.450
1902 . . .	31.680	14.798
1903 . . .	32.256	25.681

Az 1898/9., illetve 1901/2. évi kisebb termelés az átalakítás idejére esik.

Ujabb keletű, de sokkal nagyobb jelentőségű és terjedelmű a *zólyombrézói* gyártelep, mely két főrésze oszlik: a *hengerműre* a *Martin-kohóval* és a *csőgyárra*.

A hengermű már a 80-as években némi átalakításokon ment keresztül, a mikor egyebek között a régi szerkezetű vizikerekeket turbinákkal váltották fel, a kemenczék pedig gázfűtésre lettek berendezve. Ekkor hozták be a Martinaczel-üzemet is, később pedig új üzemágnaként az u. n. *Holzer-féle* aczel (Silícium-aczel) gyártását.

Ebből készülnek a vasuti és más kocsik számára a legkitűnőbb minőségű *aczelrugók*, a melyekből különösen Olasz- és Oroszországba tekintélyes kivitelünk van.

A Zólyom-brézói gyár környékén bő természetes vízi erők állanak rendelkezésre; minthogy pedig az ásványszén egyre drágul, a pénzügyi kormány legutóbb a gyár újabb átalakítását határozta el.

E terv már részben meg is valósult, a mennyiben Zólyom-Brézón a gyártelepen keresztül folyó Garam vizének jobb kihasználása czéljából központi villamos erőműtelep létesült, mely a Pieszok mellett létesített új villamos erőműteleppel van összekötve. Utóbbi telepnek nyers ereje átlag 2000 lóerőre tehető.

Új vízmű és villamos erő átviteli telep létesül jelenleg Lopéren is, mely 1000 lóerőt fog a vasgyári üzemek czéljaira szolgáltatni.

Az átalakítási munkálatoknak másik része t. i. a hengersorok és munkagépeknek villamos erőre való berendezése még folyamatban van. Eddig a gyorshengersort, továbbá a kis és durva egyetemes hengersorokat hajtja villamos erő, a gerendahengersor átalakítása pedig munkában van.

A hengermű készárutermelését 1895-től 1903-ig az alábbi táblázat mutatja:

Év	Kereskedelmi vas	Alakos vas	Szerkezeti vas	Finom és nehéz lemez	Összesen
1895	38.994	52.327	66.195	67.243	224.759
1896	44.439	46.234	62.344	55.798	208.815
1897	43.309	58.725	68.280	42.695	213.009
1898	40.661	58.591	84.549	52.939	236.740
1899	47.201	6.661	78.583	58.384	190.829
1900	35.501	—	75.209	54.726	165.436
1901	47.805	—	73.110	42.821	163.736
1902	55.219	—	68.511	42.649	166.379
1903	55.156	—	77.578	48.974	181.708

A zólyombrézói *csőgyár* az első és egyedüli az országban; sőt első volt az osztrák-magyar monarchiában is. Eredetileg — 1883-ban — csak 15.000—20.000 q áru termelésére volt berendezve, idővel azonban hatalmas gyárteleppé fejlődött. Az 1898-ban keresztülvitt átalakítási és bővítési munkálatok után a csőgyár termelőképesége emelkedett, amennyiben az össztermelés 1900-ban már 50.000 q-t tett ki és azóta is fokozódott, a mint ezt a következő táblázat mutatja:

Év	Forreső	Hengerelt gázcső	Vont gázcső	Cső készít- mények	Cső-össze- kötő részek	Összesen
1895 . .	12.337	2.410	5.576	2.052	.	22.375
1896 . .	11.015	1.557	3.975	763	.	17.311
1897 . .	8.584	3.429	5.667	703	134	18.517
1898 . .	14.865	2.053	12.699	1.957	271	31.844
1899 . .	16.030	6.210	16.315	4.771	520	43.845
1900 . .	20.547	3.292	13.410	7.400	486	45.135
1901 . .	23.042	5.284	14.882	7.615	460	51.284
1902 . .	21.839	4.769	13.668	11.050	747	52.073
1903 . .	24.558	7.319	16.451	8.150	966	57.444

Legujabban a pénzügyi kormány a varrat nélküli csövek gyártását is előkészítésbe vette; az e célra szolgáló üzemi épület már készen áll, annak berendezése pedig most van folyamatban.

A zólyombrézói *gépműhely* kiegészítő része az ottani és szomszédos gyártelepeknek. Régebben a csőgyár részére az összekötő csőalkatrészeket (fitting) is gyártotta, ezzel azonban külön „fitting“ műhely berendezése folytán újabb időben felhagyott.

A gépműhely posta- és távirdaczikkek gyártásával is foglalkozik, főrendeltetése azonban az ottani és szomszédos gyártelepek saját gyári szükségleteinek kielégítése. Termelési adatai a következők:

Év	Csinozott		Kovács vas		Cső- összekötő részek	Csinozott aczel- öntvény	Összesen
	öntött vas	fém	nyers	csinozott			
métermázsza							
1895	3.052	64	1.879	4.880	258	.	10.133
1896	3.380	128	2.157	3.763	172	.	9.600
1897	3.663	98	1.822	4.572	75	.	10.230
1898	3.738	101	1.718	5.738	83	.	11.378
1899	3.135	92	1.232	4.591	109	.	9.159
1900	3.718	94	1.169	5.263	72	.	10.316
1901	2.964	65	1.441	5.188	.	210	9.868
1902	1.372	105	976	3.718	.	751	6.922
1903	1.033	60	815	3.564	.	556	6.028

A termelés 1901-től csökken, a mi arra vezetendő vissza, hogy a kisgarami gyár eladása folytán a szükséglet is csökkent.

A hunyadmegyei *kudsiri* vas- és aczélgyár hengerelt kereskedelmi áru előállításán kívül, egyrészt vasuti kocsialkatrészek öntésével foglalkozik, melyek kivitel tárgyai is, másrészt pedig a gépgyárak részére géprészeket állít elő. Ezeken kívül bányá- és kohóberendezési czikkeket, de főleg *kovácsüllöket* készít.

Ez a gyár a 80-as években meghonosított *szerszámaczélt* részben a m. á. v. javító műhelyeinek, részben a többi állami vasgyáraknak, részben pedig magánosoknak szállítja, míg a *durva aczélfajták* legnagyobb része a Balkán-államokba kerül. A toroczkóvidéki kisiparosok szükségletüket különben szintén innét szerzik be.

Hogy a gyár a technika haladásával kapcsolatos több oldalú s nagyobb igényeknek is megfelelhessen, a pénzügyi kormány 1897-ben a tégelyaczélöntvények, ugyszintén az alakos Martin-aczélöntvények gyártását is meghonosította ott.

Eltekintve attól, hogy a kudsiri gyár nagy áldozatok árán oly iparcikkeket termel, a melyeket eddig külföldről drágán kellett beszerezniünk, egyuttal kulturális missziót is teljesít oly helyen, a hol ezt a közérdek leginkább kívánja.

A nagy kelendőségnek örvendő *kovácsolt aczélfajták* termelésének fokozása czéljából a pénzügyi kormány 1902-ben tágas — 8 gőzverő elhelyezésére alkalmas — kovácműhelynek felállítását rendelte el a kudsiri gyártelepen. Hogy pedig az alkenyéri állomástól 15 km.-nyire fekvő gyár anyagforgalmát olcsóbbá tegye, gőzerejű vasutnak építését vette tervbe, melynek kivitele azonban ezidőszerint még csak a megvalósulás kezdetén van. A kudsiri gyár termelési adatait 1895—1903-ig a következő táblázat mutatja:

Év	Hengerelt rudvas	Durva árúaczél	Kovácsolt öntött aczél	Hengerelt öntött aczél	Tégely- és Martin-aczél- öntvény	Gépgyárt- mány
	métermázsa					
1895 . . .	38.369	464	336	957	819	1.358
1896 . . .	42.989	737	453	236	1.664	2.080
1897 . . .	43.069	997	395	99	2.404	2.444
1898 . . .	46.601	1.966	603	100	1.560	3.014
1899 . . .	44.193	1.677	649	190	3.508	—
1900 . . .	41.941	2.652	688	256	4.788	—
1901 . . .	40.707	1.746	776	499	3.579	—
1902 . . .	35.899	1.678	748	203	2.826	—
1903 . . .	47.145	1.790	458	455	2.263	—

A *diósgyőri* vas- és aczélgyár ujjabb keletü. Eredetileg a borsodmegyei barnaszén- és vaskötelepek, valamint a nagy kiterjedésü erdök értékesítése czéljából kizárólag vassinek és sinkapcsoló szerek gyártására volt berendezve és olvasztómüvel is rendelkezett. A gyártelep létesítése, mely a miskolczi vasuti állomással iparvágánnyal van összekötve, 4 millió Kba került és 1870/1-ben kezdte meg működését.

Időközben azonban a vasutak az aczélsineknek adtak előnyt. Ekkor Diósgyőr a külföldi aczélsinkekkel már nem versenyezhetett és válságos helyzetbe jutott. Minthogy az ország pénzügyi helyzete akkor nem engedte meg a gyárnak aczélsinek termelésére való átalakítását, a kormány e gyár eladását vette czélba s ez irányban már komoly tárgyalásokat is folytatott. Ezek eredményre nem vezetvén, 1879-ben a gyár egyelőre gázfűtésre berendezett Martin-kohóval szereltetett fel. Ugyanakkor a diósgyőri gyár kivétetett a pénzügyi tárcza ügyköréből és a szénbányákkal együtt a volt közmunka- és közlekedésügyi ministerium kezelésébe ment át, s javára Zólyom-Brézó lemondott a singyártásról.

A hazai magánvasutak államosítása és a h. é. vasutaknak szaporodása a gyár fejlődésére rendkívül nagy befolyással volt. A gyár áttért a Bessemer-aczélsingyártásra, munkaprogrammjába felvette a tengelyek, keréktalpak és kerekek gyártását; a fokozódó szükséglettel lépést tartva berendezkedett az ezelőtt csak külföldről beszerezhető *tüzálló* téglák stb. gyártására is; s mivel a régi hengermü elégtelennek bizonyult, kibővült egy egészen új sinhengermüvel. Ezzel kapcsolatban ujjabb és ujjabb cikkek gyártását vette üzemkörébe, így egyebek között az aczélkeresztezéseket, a mozdony-, szerkocsi- és vasuti kocsi kerékvázakat, nemkülönb *nagy* gépalkatrészeknek aczélöntvényből való előállítását. Ehhez képest Martin-kohó üzemét is kibővítette, a mit különben az a körülmény is szükségessé tett, hogy a gyár időközben a *hadfelszerelési* cikkek gyártását is programmjába vette.

A diósgyőri gyár kezelését 1898-ban — mint erről már megemlékeztünk — ismét a pénzügyi kormányzat vette át. Azóta e gyárnál több új üzemi berendezés és átalakítás létesült. Ezek között kell megemlítenünk a hengerelt tartók és U-vasak gyártásának berendezését, a hajóépítési cikkek, a lövedékek és egyéb hadászati cikkek gyártásának fejlesztését, továbbá a budapesti Erzsébet-hidhoz szükségelt láncszemeknek gyártását, a mi a gyárat több éven át foglalkoztatta, valamint a kovácsolt tégelyaczél gyártását, végül a nehéz kovácsolt gépalkatrészek és tengelyek készítését.

A diósgyőri gyár termelési adatait 1898-tól 1903-ig a következő táblázat mutatja:

Sorszám	Gyártmányok	Egység	1898	1899	1900	1901	1902	1903
1	Aczélsinek	q	323.499	231.495	198.594	194.611	225.949	193.831
2	Hevederek és alátételemezések	"	53.010	27.900	32.117	41.683	37.735	42.684
3	Sinszeg, csavar és szegecs	"	32.755	32.606	29.800	20.849	24.591	27.928
4	Rud és alakos aczél és aczél kovácsolási czélokra	"	54.287	51.963	51.471	76.026	69.330	81.450
5	Mozdony, szerkocsi és kocsitengely	"	16.619	9.711	8.088	6.133	7.999	3.194
6	Aczélöntvény	"	50.734	42.349	46.644	37.328	33.575	29.771
7	Tégely aczélöntvény	"	1.397	1.789	2.784	1.753	1.039	1.726
8	Kovácsolt tégely-aczél	"	.	.	.	218	378	457
9	Aczél géprészek	"	6.170	6.962	6.784	5.059	5.219	6.342
10	Aczél aljzat	"	1.537	938	1.257	1.229	651	871
11	Hengerelt rud és alakvas, hidanyag vastartó	"	99.745	165.691	153.945	64.348	71.479	87.437
12	Kazánlemez	"	10.639	11.388	26.718	10.071	11.379	7.852
13	Kovácsolt géprész	"	27.191	27.456	26.864	20.170	19.934	21.414
14	Öntött vasárú	"	37.622	35.887	36.789	24.550	25.376	23.892
15	Keresztelés	db	518	418	413	432	337	232
16	Váltó	"	517	171	198	322	290	328
17	Ágyulövedék	q	.	.	.	5.001	1.757	3.852
18	Tüzálló áru	"	66.950	68.050	62.053	51.455	39.248	47.022
19	Építő és fedőtégla	db	3,625.538	2,906.000	2,606.450	2,047.840	2,091.360	2,471.220

A finomító és hengerművek utolsó 6 évi össztermelésének adatait, valamint főbb üzemi berendezéseik statisztikáját a 425. lapon foglalt táblázat tünteti fel.

E táblázat a termelésnél feltűnő visszaeséről tesz bizonyosságot, a mi 1900-ig jobbra a sinmegrendelések fogyatékában, azontul pedig nagyrészt az általános kedvezőtlen viszonyokban leli magyarázatát, részben pedig a krompachi új gyárnak üzembe helyezése folytán keletkezett és az ország fogyasztási képességét meghaladó túltermelésnek a következménye.

5. Állami gépgyár.

Az *állami gépgyár*, helyesebben a „m. kir. államvasutak gépgyára“, melyet a pénzügyi kormányzat a diósgyőri gyárral együtt vett kezelésébe, szintén újabb keletű. Eleinte egy belga részvénytársaság tulajdona volt s a kincstár ezt a felszámolás alá került gyártelepet a hasonló sorsban részesült magyar-svájczi kocsigyárral együtt 1870-ben vette meg.

Az így egyesült két gyár, mint „a m. kir. államvasutak gép- és kocsigyára“ főképen vasuti járművek javításával foglalkozott, később azonban új kocsik és egyéb vasuti *szükségleti* cikkek előállításán kívül, a locomotivgyártást is programmjába vette.

A *kocsigyár* az 1873. évben leégett és mint ilyen, többé fel sem épült, hanem javító-műhelynek rendeztetett be, míg a *gépgyár* ezentul, mint attól független ipartelep, csakis új mozdonyok és egyéb új berendezések és gépek gyártásával foglalkozott. Idővel egyebek között szerszámgépek és hidak gyártására is berendezkedett, miután elegendő mozdonymegrendelése nem volt. Munkakörébe felvette továbbá a locomobilok és később a cséplőgépek, malomszékek, compound-gőzgépek, lövedékek, ágyutalpak és löszerszekerek gyártását is, miről később részben a magánipar javára, a diósgyőri gyárnak 1879-ben történt hozzácsatolása után pedig ez utóbbi javára lemondott. A mozdonyépítési osztálynak kibővítésével a hidraulikus kazán-szegecselést is üzemkörébe vette.

Mint ahogy a zónatarifának behozatala folytán a mozdonyszükséglet egyre növekedett, újabb és újabb teleknagyobbításról és az egész gyárnak megfelelő átalakításáról kellett gondoskodni, ami fokozatosan meg is történt. A szükséges területeknek egy részét egyelőre a fővárostól vették hárbe.

Mikor e gyár a pénzügyi ministerium kezelésébe ment át, három főosztályból állott:

- a *mozdonyépítési* osztályból a vas- és fémöntődével,
- a *hidépítési* osztályból és
- a *mezőgazdasági* osztályból.

A mezőgazdasági osztály 1899-ig csak locomobilok és *cséplőgépek* gyártásával foglalkozott, ettől kezdve azonban az *aratógépek* gyártására is kiterjeszkedett. A mozdonyépítési osztály újabb időben egyes magánczégek megrendelése folytán a gőzmozdonyokon kívül *villamos* mozdonyokhoz

való *alkatrészeket*, továbbá *Fox* szabadalma szerinti *sajtolt vasuti kocsi*keretrészeket és a hadi tengerészet részére *hajókázánokat* is gyárt.

Végül a pénzügyi kormány e gyárban a tüzérség felszereléséhez szükségelt taraczkok, ágyuk, töltény- és élelmi szerkocsik *nikelaczélból készült, sajtolt alkatrészeinek* gyártását is meghonosította, még pedig oly kedvező eredménnyel, hogy a bécsi hadszertár azóta gépgyárunk rendes megrendelője lett.

Legujabban az állami gépgyár a vasuti *motorkocsik* részére szükségelt *De Dion et Bouton- és Stolze rendszerű gőzgépek és gőzfejlesztők* gyártását is megkezdte, melyekből már az 1903. évben 26 drb gőzfejlesztő és 27 drb gőzgép került szállításra.

A gépgyár egyes osztályainak termelési adatait 1898-tól 1903-ig a következő táblázatok mutatják:

Mozdonyépítési osztály.

Év	Gőzmozdony						Együtt drb	Villamos mozdony- hoz tartozó alváz és védház	Automobil gőz- fejlesztő	Automobil gőz- motor
	Gyors- vonatu	Személy- vonatu	Teher- vonatu	Vegyes- vonatu	H. é. szer- tartányos	Bánya- vasuti és egyéb kes- keny vág- gánya				
1898	41	.	52	2	45	.	140	.	.	.
1899	22	2	57	.	26	.	107	.	.	.
1900	18	20	28	.	22	2	90	.	.	.
1901	6	.	65	7	12	3	93	3	.	.
1902	14	2	35	18	4	1	74	2	.	.
1903	13	.	26	18	2	2	61	.	26	27

Hidépítési osztály.

Év	Vashidak	Vasszerkezetek	Összsúly
	métermázsza		
1898	45.621	4.693	50.314
1899	{ 64.278 21.332*)	—	{ 64.278 21.332*)
1900	{ 41.762 22.624*)	191	{ 41.953 22.624*)
1901	39.982	927	40.909
1902	37.738	9.925	47.663
1903	29.950	13.909	43.859

*) Erzsébet-hidi láncztagok.

Mezőgazdasági osztály.

Év	Cséplőgép	Locomobil	Kukoricza morzsoló	Szalma- kazaló
1898	320	326	3	20
1899	384	366	—	30
1900	381	373	1	53
1901	440	415	—	60
1902	60	65	5	20
1903	374	249	5	65

E táblázatok leghivebb tükrei a vas- és gépipar terén észlelt pangásnak, mert az állami gépgyár a társművek termelvényeinek legnagyobb fogyasztója és így termékeinek meggyengült kereslete természetszerűen amazok foglalkoztatására is nagy befolyással volt.

Gyárunk a felmutatott eredményeket is csak külföldi piacok felkeresésével és új cikkek meghonosításával érthette el.

Legjobban érezte a pangást a mozdonyépítési osztály, a melynek mozdony termelése a külföldre, illetve főleg Olaszország részére szállított mozdonyokkal együtt, 6 év alatt, 140-ről 61-re apadt.

A hidépítési osztály 1899. és 1900-ban ugyan főleg az Erzsébet-híd építéséből kifolyólag állandóan foglalkoztatva volt, de e munka bevégeztével a munkahiány ott is érezhető volt.

E válságos idő alatt is legintensívebben volt foglalkoztatva a mezőgazdasági osztály, a minek az az oka, hogy a kiviteli, nevezetesen az Oroszország és Románia felé irányuló üzlet nagyobb lendületet vett. Az oroszországi üzlet szilárd alapjának állandósítása céljából a gyár vezérügynökségének kezdeményezésére *Kiew*-ben 350.000 rubel alaptökével külön részvénytársaság alakult. Ez az üzleti szervezet jelentékenyen hozzájárult az oroszországi kivitelnek nagyobb fellendüléséhez.

Ujabb időben az olaszországi üzlet is jól megindult, minélfogva az ottani ügynökséget máris alügynökségekkel kellett bővíteni.

A mezőgazdasági gépek terén észlelt 1902. évi visszamaradás csak muló jelenség és csupán a rossz termésnek következménye. Bizonyosága ennek az, hogy a visszamaradt készletek 1903-ban mind elkelték. Hasonló kedvező kilátások között indult meg ugyan az 1904. évi üzlet is, csakhogy az ez idei nagy szárazság és az orosz-japán háborúnak kitörése a kedvező kilátások realizálását jó részt lehetetlenné tette.

A 426. és 427. lapokon közölt két táblázat az állami gyártelepek *kikészítő és gépműhelyeinek segédberendezéseiről* (kovácstüzek, gőzverők, munkagépek stb.) valamint a vasgyári ipar terén oly nagy szerepet játszó *tűzálló-téglagyarak* berendezéseiről számol be.

Utóbbiban a kisgarami zománcgyár rokontermészetű berendezései, továbbá a gyári vegyműhelyekben végzett vegyelemzések száma, nemkülönben az összes gyártelepeken alkalmazott *Dinamógépekre* vonatkozó adatok is ki vannak tüntetve, mely utóbbiak a villamos energiának mindinkább nagyobb és nagyobb térhódításáról tanuskodnak.

Az egyes gyártelepeknél hajtóerőül részben a víz, részben pedig a gőz szolgál — közvetlenül vagy közvetve villamos energia alakjában.

A meglevő víz- és gőzművekről a következő két táblázat nyújt áttekintést:

Vizművek.

Év	Duzzasztók	Tavak	Felső árok hossza	Alsó árok hossza	Nyers erő
	száma		méter		H P.
1898 . . .	4	14	11.236	2.376	1.190
1899 . . .	9	15	11.986	2.998	1.357
1900 . . .	9	16	12.051	2.433	1.367
1901 . . .	8	16	10.403	1.775	1.327
1902 . . .	8	17	10.403	1.775	1.391
1903 . . .	8	14	10.299	2.660	1.856 *)

*) Ehhez jön még az 1904. év folyamán üzembe helyezett új pieszoki erőmű telep átlag 2.000 lóerővel.

Gőzművek.

Év	Gőzkazánok		Gőzgépek és szivattyúk	
	száma	tűzfelülete	száma	kifejtett erő
		m ²		H P.
1898	157	12.060	78	9.840
1899	164	14.140	136	12.980
1900	167	14.560	150	13.760
1901	156	13.800	146	13.450
1902	173	14.150	147	12.900
1903	169	14.750	150	11.780

A gyár- és bányatelepekbe befektetett költségek többnyire a mindenkori államköltségvetésekbe felvett beruházási hitelösszegekből fedeztetek és csak ritkán — sürgős esetekben — történt előirányzat nélkül való utalványozás. A nagyobb szabású és több évre terjedő beruházási munkálatoknál azonban a költségek fedezéséről más módon is történt gondoskodás. Így az állami gépgyár és a diósgyőri bánya- és gyártelep átalakítására és kibővítésére még a kereskedelmi ministerium vett föl hazai pénzintézetektől nagyobb kölcsönöket és pedig 3 ízben hosszabb törlesztésre és összesen 5,680.200 Kt. A pénzügyi kormány a piski-vajdahunyadi és besztercebánya-zólyombrézói h. é. vasutak kiépítésére a 80-as években vett fel 3,222.762 K kölcsönösszeget. Ezenkívül a pénzügyi kormány az 1900. évi XXXIV., legújabbán pedig az 1904. évi XIV. törvényczikkben nyert felhatalmazást arra, hogy a gyártelepek felszereléseinek kiegészítése, illetve egyes gyártelepek környékén rendelkezésre álló vízi erőnek tökéletesebb kihasználása és végre új iparágak meghonosítása céljából 3,250.000 K, illetve 14 millió K hitelösszeg erejéig új befektetéseket eszközölhessen.

Az állami vasgyárak ingatlan birtokainak (földbirtok, épületek és vasutak) kiterjedéséről a lefolyt 6 évben a következő táblázat ad felvilágosítást:

Év	Ingatlan birtok					
	kezelési épü- letek	üzemi épü- letek	földbirtok	szállító pályák		
				h. é. és ipar- vasutak	kötélpálya	siklók
	száma	kat. hold	km	m		
1898	305	210	1.762	77	40	420
1899	306	212	2.656	84	46	820
1900	314	247	2.659	90	46	820
1901	336	308	2.467	91	30	690
1902	344	334	2.417	94	48	870
1903	334	313	1.999	80	48	1.580

Mikor a pénzügyi kormány az 1904. évi XIV. törv.-czikkkel engedélyezett beruházási hitel keretén belül az állami vasgyárak

berendezéseinek tökéletesbitésére és kiegészítésére felhatalmazást kért, korántsem akarta e gyárak termelőképességét más hazai gyárak rovására fokozni.

Az állami gyárak részére igénybe veendő hitel célja: első sorban az *intenzív* fejlesztés, vagyis a gyártási költségek apasztását és a gyártmányok minőségének javítását célzó berendezések létesítése, — továbbá bizonyos adminisztratív és emberbaráti szükségletek kielégítése — és végül a gyárak jövőjének biztosításához szükséges vasérc és tüzelőanyag megszerzése.

A termelés fokozását a pénzügyi kormány csak a vont és hengerelt csövek gyártásánál tervezi, a melyeket az országban egyedül az állami gyárak állítanak elő, de a szükségletet mai berendezéseik mellett fedezni még nem képesek.

Uj cikkek gyártása közül pedig csak a *vizgázzal hegyesztett üreges testek* előállítását vette programjába. Az országban ugyanis ezeket egyáltalán nem készítik és a magánipar, jöllehet azok gyártásának átvételével őt a kormány megkínálta és a cikkek termelésének szükségét elismerte, azok gyártására berendezkedni nem volt hajlandó. Ezen új vizgázhegyesztési gyártelep egyébiránt Pieszokon, Zólyombrézó mellett, az 1904. év folyamán már elkészült és üzembe is helyeztetett.

Végre a 428. lapon közöljük az állami vasgyárak alap- és forgótőkéről, jövedelméről és a beruházásoknál elszámolt összegekről szóló adatokat 1890-től 1903-ig bezárólag.

Ezekből az adatokból kivehető, hogy a gyárak ezen idő alatt közel 50 millió K, az utolsó 6 év alatt pedig 12 $\frac{1}{2}$ millió K jövedelmet hajtottak, azaz évenként átlag 3 $\frac{1}{2}$, illetve 2 millió Kt, daczára annak, hogy az államnak közgazdasági okokból egyes passzív mérlegű gyárakat is fenn kellett tartania.

S bár az utolsó 4 évben ez a jövedelem nagy mértékben csökkent, sőt veszteség is mutatkozik, ez — mint már ismételten megjegyeztük — nagy részben a kedvezőtlen viszonyok rovására irandó, bár ezek mellett nem hagyhatók figyelmen kívül ama kötelezettségek teljesítéséből eredő nagy kiadások sem, a melyek az állami gyárakra közgazdasági, iparfejlesztési, socialpolitikai, culturális és sok helyütt nemzeti szempontokból is háramlanak, s a melyeket a pénzügyi kormány a kedvezőtlen viszonyok daczára is céltudatosan igyekezett érvényre emelni.

Bányamiveletek és a zok költségei a kincstári vas- és szénbányászat körében 1898-tól 1903-ig.

Év	Elővájás				Feltárás				Fejtés				Biztosítás			Egyéb munkák		
	teljesített munkaszakok	fejtett kőzet	költség		teljesített munkaszakok	fejtett kőzet	költség		teljesített munkaszakok	fejtett kőzet	költség		teljesített munkaszakok	költség		teljesített munkaszakok	költség	
			munka-bér	anyag			munka-bér	anyag			munka-bér	anyag		munka-bér	anyag			
	száma	m ³	K		száma	m ³	K		száma	m ³	K		száma	K		száma	K	
1898	31.360	39.613	92.782	69.596	52.309	62.422	148.814	12.482	180.626	359.461	469.094	38.256	50.659	112.890	65.478	122.475	245.972	85.046
1899	37.483	29.251	134.634	86.312	55.795	78.365	199.750	8.172	190.830	288.680	503.318	56.606	59.090	150.180	88.460	150.741	313.610	94.974
1900	53.054	166.027	257.659	47.224	60.142	84.249	265.246	39.465	193.368	373.222	596.300	33.428	60.896	158.037	79.082	160.002	248.828	69.316
1901	55.498	76.764	199.265	61.962	41.897	46.873	152.136	14.098	174.126	265.942	502.384	58.936	49.317	139.753	101.805	141.665	352.127	137.249
1902	47.901	54.437	176.466	95.309	62.287	64.423	242.905	27.281	181.854	335.912	516.838	53.828	40.902	127.137	122.215	142.818	290.632	139.072
1903	65.422	92.511	203.985	81.997	66.242	113.817	256.511	23.013	184.886	410.190	539.996	29.012	45.023	128.522	137.107	177.862	381.319	235.940

A kincstári vas- és szénbányászathoz tartozó jogosítványok és üzemi berendezések.

Év	Bányajogosítványok				Bánya- termények	Bányavasutak								Egyéb berendezés							
	zártkutatmányok	hosszmértékek	adományozott			évi termelés	föld alatt			földszint				síklók és aknák	hossz vagy mély- ség	pörkölő pestek	pofás vagy más zuzók	egyéb berendezés	bányafurógép	villamos világítás	
			bányatel- kek és határközök	kül- határok			ember- erővel	ló- erővel	villa- mos erővel	ember- erővel	ló- erővel	gőz- erővel	villa- mos erővel							ivlámpa	izzólámpa
	száma		m ²			tonna	méter								m	száma			száma		
1898 . .	196	33	14,953.342	252.510	310.426	8.505	8.443	.	529	15.497	13.963	.	1.737	2	5	345	.	.	.		
1899 . .	340	27	13,645.362	252.510	323.408	12.249	10.135	.	549	20.516	13.963	.	2.165	3	5	345	.	.	44		
1900 . .	343	31	17,333.478	252.510	549.660	15.958	11.655	.	1.000	17.936	12.963	.	3.463	3	4	350	.	.	44		
1901 . .	355	32	17,128.697	252.510	498.863	15.958	15.695	1.390	1.341	16.091	14.062	.	3.364	3	4	973	.	.	44		
1902 . .	344	32	17,128.697	252.510	533.960	18.583	15.695	2.260	2.039	16.091	14.062	995	3.777	3	3	990	6	.	93		
1903 . .	961	32	17,895.675	252.510	566.592	25.453	13.702	2.260	2.522	11.768	15.624	3.444	3.643	3	3	1.032	12	8	278		

A kincstári olvasztó- és öntőművek berendezései és termelése.

Év	B e r e n d e z é s																							Évi termelés				Villamos világítás		
	pörkölők	nagyolvasztók	léghevítők	előmelegítő pest	henger-fuvó		anyag-emelők		másod olvasztó	aczel ömlesztő	fém olvasztó	ventilátor	öntvény lágyító	szárító kamra	mozgó daru	forgó daru	mintázó gép	nyíl zúzó	pofás zúzó	gurgás malom	homok keverő	egyéb segédgép	egyéb segédberendezés	gyári vasutak	nyersvas	vasöntvény	aczelöntvény	fémöntvény	ivlámpa	izzó lámpa
					gőz-	víz-	gőz-	víz-																						
s z á m a																							méter	tonna				száma		
1898	14	8	16	.	8	4	2	19	20	7	6	11	8	26	21	48	18	4	1	6	5	19	23	25·277	102480	14182	5516	469	62	512
1899	16	8	19		8	4	2	17	19	6	7	14	6	30	21	45	24	4	1	5	7	25	8	25·297	100707	15195	4764	909	67	667
1900	16	8	16	1	8	4	2	21	20	13	7	17	8	28	21	50	29	4	1	6	8	20	22	24·722	89825	14934	19331	271	92	869
1901	16	8	16	1	8	4	2	19	20	9	4	10	7	26	20	47	21	4	1	4	7	21	34	22·944	91466	11623	18785	361	85	594
1902	16	9	17	2	8	4	2	19	15	6	6	17	8	26	20	46	23	6	1	4	9	20	29	34·220	91174	17761	20725	326	89	585
1903	24	9	19	4	8	4	2	17	12	6	5	15	8	28	22	46	24	6	1	2	6	14	51	32·510	97325	9759	3380	332	93	595

Megjegyzés. Ebben a kimutatásban a diósgyőri vas- és aczelgyár, valamint az állami gépgyár öntőműhelyeinek adatai is benfoglaltatnak.

A kincstári finomító- és hengerművek berendezései és termelése.

Év	Berendezések																						Évi termelés			Villamos világítás			
	Kavaro pest	Forrasztó pest	Lemezhevítő pest	Lemezlágyító pest	Ingot lágyító pest	Egyéb lángpestek	Aczélömlesztő pest	Bessemer converter	Martinpest	Gázfejlesztő	Gőzpörölők	Egyéb pörölők	Ollók	Nyersin hengerek	Gyors hengercsor	Közép hengercsor	Finom lemez hengercsor	Durva lemez hengercsor	Idomvas hengercsor	Csőhengerek	Csővono pad	Különféle kikészítő gépek	Különféle munkagépek	Gyári vasut hossza	Keresk., szerkezeti vas és lemez	Hengereit aczéláru	Hengereit csőáru	Iv lámpa	Izzólámpa
	száma																						méter	tonna			száma		
1898	13	31	9	7	2	8	1	4	13	152	15	6	23	5	2	4	3	2	2	3	2	21	28	28.010	77.215	36.122	4.000	275	1.676
1899	11	31	9	7	2	5	2	4	13	154	17	12	26	5	2	3	4	2	2	3	8	54	43	26.463	60.220	24.485	4.000	132	2.009
1900	11	29	9	5	2	8	.	4	13	143	16	10	26	5	2	3	4	2	1	3	9	21	28	28.176	61.311	23.312	4.586	112	1.457
1901	9	29	9	5	2	8	4	4	10	123	18	5	24	3	2	4	4	2	2	3	8	23	28	30.228	50.955	21.994	5.128	70	776
1902	9	21	12	6	2	7	4	4	10	120	18	6	22	4	2	4	4	2	1	3	8	25	32	30.228	42.698	25.272	5.207	69	796
1903	9	32	12	6	2	7	5	4	13	120	18	1	22	3	3	5	3	1	2	3	7	25	32	29.773	46.598	32.981	5.744	70	837

Az állami vasgyárak kikészítő- és gépműhelyeinek segédberendezései.

Év	száma																																								
	Kovácsützekek	Kovácsüllők	Satúk	Gőzverők	Egyéb verők	Sajtolók	Egyéb munkagépek	Esztergapadok	Gyalupadok	Shapping	Vésőgépek	Furógépek	Marógépek	Csiszológépek	Kőszőrülők	Idomvágó gépek	Csavarvágó gépek	Ollók	Edzőpestek	Ventilator	Szegecs sajtolók	Csavar, csavarház és szeg-sajtolók	Szegecselő gépek	Hydraulikus sajtolók	Szalagfűrés	Kézi lyukasztógép	Lyukasztó gép	Kimetsző gép	Nyélcsimító gép	Gyalugepek	Futó daruk	Gőzdaruk	Forgó daruk	Csavarház metsző gép	Lekarmázó gép	Sinszeg hegyező gép	Kőfűrés	Pestek			
1898	258	235	1.100	26	19	22	158	387	150	60	.	173	77	48	66	.	64	32	6	42	2	.	11	7	7	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	29	14
1899	247	254	1.204	24	20	19	144	403	164	57	.	173	75	46	71	46	79	32	8	31	2	.	11	6	8	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	33	14
1900	238	248	1.227	30	20	14	121	452	156	48	58	197	83	57	74	1	77	32	10	38	2	13	12	7	8	4	11	4	1	20	17	1	9	4	8	3	32	35			
1901	226	236	1.197	28	36	13	96	450	129	45	61	198	84	57	71	3	68	30	11	31	2	28	13	9	7	3	1	1	2	21	16	1	8	4	8	3	34	35			
1902	232	247	1.238	28	36	11	97	461	134	47	62	209	86	59	81	3	74	33	16	33	2	12	12	11	7	10	3	2	1	27	42	3	11	7	8	4	33	34			
1903	184	197	1.239	37	14	10	100	466	187	46	61	208	80	54	72	1	56	17	17	30	2	12	12	13	6	12	10	.	.	66	39	3	29	8	8	4	32	43			

A kisgarami zománcgyár és a vasművekhez tartozó tűzállótégla gyárak berendezései és termelése.

Év	Berendezések																				Évi termelés					Bevégezett elemzések			
	Zománcz-malmok		Zománcz olvasztó pest Öoxydáló pest	Zománcz beégető pest		Zománcz félrakó asztal	Edény marató kád	Nyilvuzó	Pofás zuzó	Gurgás malom	Sziták	Agyag keverő	Sajtoló gépek	Szárító kamrák	Téglaégető pestek	Vegyeszeti tűzhelyek és pestek	Mérlegek	Gázfejlesztő készülékek	Egyéb műszerek és berendezések	Dynamo gépek	Primaer erő	Secundär erő	Zománcz-edény		Tégla				
	száraz	nedves		öntöttvasáru	lemezáru																		öntött áru	lemez áru	épületi		tűzetálló	tégely	
	száma																				Watt		tonna	darab			sz.		
1898	4	18	4	1	4	5	12	41	2	4	5	17	7	8	7	13	9	32	3	35	37	925.260	557.750	1.250	99	3.625.538	kg. 6,695.080 312.418	24.725	6.431
1899	4	18	4	1	4	5	12	27	2	4	4	17	7	11	7	13	10	28	2	34	91	1.223.540	696.210	1.297	189	2.906.210	kg. 6,845.470	29.928	8.772
1900	4	21	4	1	4	5	12	27	3	5	4	17	7	11	8	13	10	29	3	34	102	1.169.040	723.966	1.504	194	2.606.450	db 36.126	38.802	7.472
1901	.	.	.	.	.	.	.	5	2	4	3	17	7	11	8	13	10	22	3	34	106	1.201.540	1.066.910	.	.	2.309.281	„ 309.583	57.714	7.762
1902	.	.	.	.	.	.	.	5	2	4	4	17	7	11	8	13	10	23	3	40	113	1.448.540	1.066.910	.	.	2.226.643	„ 328.332	31.989	9.691
1903	.	.	.	.	.	.	.	5	2	4	6	17	7	11	8	12	11	25	4	42	116	4.455.640	*)	.	.	2.551.500	„ 684.910	17.413	9.312

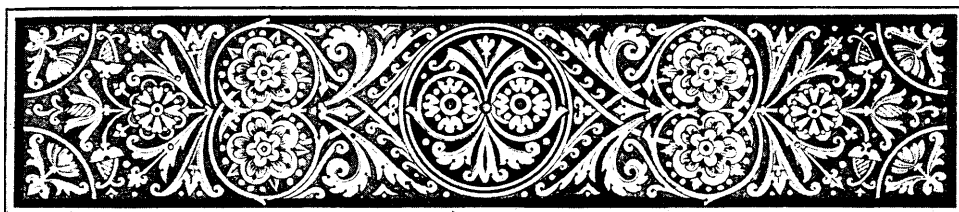
*) A gépek szerelése miatt nem volt megállapítható.

Kimutatás

az állami vasgyárak ¹⁾ befektetett tőkéjéről, forgó tőkéjéről, jövedelméről és a beruházásoknál elszámolt összegeiről 1890—1903. években.

Év	Befektetett tőke az év végével ²⁾		Forgó tőke az év végével		Jövedelem		Beruházás								Jegyzet
					Veszteség		Előirányzat mellett		Előirányzat nélkül		Külön felhatalmazás alapján		Összesen		
	K	f	K	f	K	f	K	f	K	f	K	f	K	f	
1890	31,838.779	95	20,105.257	25	4,098.924	74	423.512	34	.	.	91.652	34	515.164	68	
1891	32,133.827	50	20,594.120	18	4,546.329	17	28.315	06	.	.	143.695	92	172.010	98	
1892	32,853.284	79	23,607.939	47	3,820.876	06	.	.	.	.	734.115	06	734.115	06	
1893	35,730.258	98	24,245.585	10	4,302.465	06	46.999	86	.	.	1,701.638	14	1,748.638	.	
1894	37,897.153	84	26,097.678	24	4,558.153	80	331.993	36	.	.	1,123.157	82	1,455.151	18	
1895	40,379.315	50	27,345.458	36	4,650.643	50	411.002	76	66.300	.	619.989	30	1,097.292	06	
1896	42,613.474	12	32,530.304	59	5,809.358	77	51.523	74	.	.	187.988	50	239.512	24	
1897	45,260.647	16	34,229.291	94	4,933.079	46	167.849	14	.	.	673.080	74	840.929	88	
1898	47,338.491	69	31,409.652	71	5,511.101	90	483.778	64	52.025	50	162.845	78	698.649	92	
1899	56,319.707	55	34,957.298	31	3,879.140	73	1,237.370	31	28.000	.	241.807	30	1,507.177	61	
1900	57,403.903	06	39,085.366	17	1,195.512	52	647.930	68	593.800	01	246.243	76	1,487.974	45	
1901	58,911.541	26	43,572.015	60	758.525	19	1,443.705	23	490.689	18	601.377	41	2,535.771	82	
1902	53,571.791	41	53,374.463	80	1,453.659	38	886.186	60	1,284.947	97	895.780	32	3,066.914	89	
1903	56,274.225	55	51,548.992	31	977.485	28	.	.	.	.	.	.	.	.	
1890—1903 . . .	.	.	.	.	49,278.205	18	6,160.167	72	2,515.762	66	7,423.372	39	16,099.302	77	
14 évi átlag . .	.	.	.	.	3,519.871	79	.	.	.	.	.	.	.	.	
1898—1903 . . .	.	.	.	.	12,258.374	62	.	.	.	.	.	.	.	.	
utolsó 6 évi átlag	.	.	.	.	2,043.062	45	.	.	.	.	.	.	.	.	

¹⁾ Máv. gépgyár, Diósgyőr, Z.-Brézó, V.-Hunyad, Kudsir.
²⁾ A befektetett tőkének évenként mutatkozó szaporodásában nemcsak a beruházások, hanem a rendes és átmeneti kiadások között elszámolt — vagyoncserét képező befektetések is benfigyeltetnek.

IV. czim. Állami épületek.

A pénzügyi tárca kezelése alatt csakis azok az állami épületek állanak, a melyek akár egészen, akár részben pénzügyi hivatalok céljaira szolgálnak, ezenkívül még azok az épületek is, a melyek valamely különleges igazgatási célra nem igényeltetnek és ezért bérlet utján értékesítendők.

Állaguk a dolog természetéből folyólag nagyobb változásoknak van alávetve, egyrészt az által, hogy az egyes igazgatási ágak által létesített új építkezések folyamánaképp évről-évre tetemes értékű épületek jutnak rendelkezésre és így a pénzügyi tárca kezelése alá, másrészt pedig az által, hogy a most említett tárca az utolsó évek folyamán nagy súlyt fektetett arra, hogy a hivatalos céloknak és az egészségügyi követelményeknek teljesen meg nem felelő pénzügyi épületek a modern igényekhez mindenben alkalmazkodó új épületek által pótolassanak és az egyes pénzügyi hatóságok és hivatalok elhelyezése lehetőleg kifogástalan legyen.

A pénzügyi tárca kezelése alatt álló állami épületek összes értéke kitett:

az 1895. év végével	41,642.819 Kt,
az 1896. „ „	42,978.216 „
az 1897. „ „	44,710.175 „
az 1898. „ „	45,669.721 „
az 1899. „ „	48,656.569 „
az 1900. „ „	49,673.293 „
az 1901. „ „	51,061.591 „
az 1902. „ „	54,317.227 „
az 1903. „ „	57,463.148 „ -

és így az értékmelkedés a fent jelzett időszak alatt 16,820.329 Kra rugott, mely összegből azonban tulajdonképen csak 4,023.320 K képez valóságos értéktobbletet, minthogy beruházások czimén ily összeg fordított a már említett czélzathból egyes pénzügyi hatóságok és hivatalok elhelyezésére szolgáló új épületek emelésére, illetőleg már meglévő ily épületek kibővítésére és átalakítására.

A lefolyt évtized alatt ugyanis a következő új épületek létesültek:

1. *Nagy-Szebenben* a pénzügyigazgatóság, az adóhivatal, a pénzügyőrség, a dohányárudaraktár és a gazdasági hivatal elhelyezésére, két természetbeni lakással az 1897. év folyamán 263.710 K költséggel;

2. *Brassóban* a pénzügyigazgatóság, az adóhivatal, a pénzügyőri biztosság, a pénzügyőrség és a dohányárudaraktár elhelyezésére, hat természetbeni lakással az 1897—1898. években 529.814 K költséggel;

3. *Makón* a pénzügyigazgatóság, az adóhivatal és a pénzügyőrség elhelyezésére, egy természetbeni lakással az 1897—98. évek folyamán 209.186 K költséggel;

4. *Máramarosszigeten* a pénzügyigazgatóság, az adóhivatal, a pénzügyőrség, az államépítészeti hivatal és a vármegyei ügyészség elhelyezésére az 1898. évben 175.929 K költséggel;

5. *Ungvárt* a pénzügyigazgatóság, az adóhivatal és a pénzügyőrség elhelyezésére, egy természetbeni lakással az 1898. év folyamán 164.322 K költséggel;

6. *Kaposvárt* a pénzügyigazgatóság és az adóhivatal elhelyezésére ugyancsak az 1898. év folyamán 198.464 K költséggel;

7. *Battonyán* az adóhivatal, a pénzügyőrség és a csendőrség elhelyezésére az 1900. év folyamán 91.197 K költséggel;

8. *Verseczen* az adóhivatal, a pénzügyőri biztosság és a pénzügyőrség elhelyezésére ugyancsak az 1900. év folyamán 55.512 K költséggel;

9. *Zágráiban* a jogügyi igazgatóság, a fővámhivatal, a katasteri igazgatóság, az adóhivatal, a dohányárudaraktár, a pénzügyőri biztosság és a pénzügyőrség elhelyezésére, hat természetbeni lakással az 1902—1903. években 667.895 K költséggel;

10. *Gyulán* a pénzügyigazgatóság, az adóhivatal és a pénzügyőrség elhelyezésére, egy természetbeni lakással az 1903—1904. évek folyamán 198.020 K költséggel;

11. *Győrött* a pénzügyigazgatóság, a fővámhivatal, az adóhivatal, a dohányárudaraktár, a pénzügyőri biztosság és a pénzügyőrség

elhelyezésére, három természetbeni lakással az 1903—904. évek folyamán 467.268 K költséggel;

12. *Facseten* az adóhivatal és a pénzügyőrség elhelyezésére az 1903—1904. években 88.122 K költséggel;

13. *Lugoson* a pénzügyigazgatóság, az adóhivatal és a pénzügyőrség elhelyezésére, két természetbeni lakással az 1903—1904. években 290.000 K előirányzattal.

A most említett új építkezéseken kívül kibővített és átalakított a *zombori* és a *veszprémi* pénzügyigazgatósági épület 27.476, illetőleg 46.394 K költséggel és vétel útján szerzett épület *Eszéken* 140.000 K áron a pénzügyigazgatóság és fővámhivatal elhelyezésére, *Deésen* 150.000 K áron a pénzügyigazgatóság, az adóhivatal és pénzügyőrség elhelyezésére, *Ujvidéken* 181.600 K áron az adóhivatal, a fővámhivatal, a dohányárudaraktár és a pénzügyőrség elhelyezésére, végül *Szolnokon* 50.000 K áron a számvevőség elhelyezésére, illetőleg a pénzügyigazgatósági épület kibővítésére.

Tetemesen növeli még a pénzügyi tárca kezelése alatt álló állami épületek czimén a beruházott összeget az új pénzügyministeri épület emelése.

A pénzügyministerium központi igazgatását képező egyes osztályok, a számvevőségek, a segédhivatalok és a központi állampénztárnak elhelyezése úgy az administratio, mint a közönség igényeire való figyelemmel ugyanis már évek óta tarthatatlannak bizonyult.

A budavári Mátyás-templom restaurálása és környékének rendezése folytán a pénzügyministerium céljaira szolgáló állami épületekből jelentékeny rész eddigi rendeltetésétől elvonatott, a Mátyás-templom déli oldalán fekvő épület pedig a Szent István szobor felállításával kapcsolatos térszabályozás folytán idővel lebontandó lévén, hovatovább elodázhatlan szükségletet képezett, hogy az egyes törvényhozási és administratív intézkedések folytán meg is szaporodott, a várban négy és a vizivárosban két épületben, elszórtan és túlnyomó részében rosszul elhelyezett hivatali személyzet számára egy, a modern igényeknek megfelelő új épület emeltessék.

Erre a célra a törvényhozás a „több állami beruházás költségeinek fedezéséről“ szóló 1900 : XXXIV. t.-cikkkel 4,000.000 K hitelt bocsátott a kormány rendelkezésére.

Az előmunkálatok és tervezések még a törvény alkotását megelőzőleg indultak meg és az 1900. év folyamán a tervező műépítész

Német-, Francia- és Angolországban tanulmányozta a közigazgatási hatóságok elhelyezésére szolgáló nagyobb szabású modern építkezéseket.

Eme tanulmányok figyelembe vételével készült el a végleges terv, melynek alapjául a Szentháromság-tér, Pázmány-utcza, Iskola-tér, Fortuna-köz és Országház-utcza által határolt tömbből alkotott építési telek szolgált.

Eme telektömb megszerzése céljából tiz rendbeli ingatlan kisajátítása vált szükségessé és a kisajátítási költségek együttesen 1,168.388 K összeget vettek igénybe.

A kisajátítások és a pénzügyministeri elnöki épület lebontása útján nyert építési telek az utcarendezésekre eső terjedékek leütése után 7872·25 □^m kiterjedésben állott rendelkezésre, a melyből 6209·83 □^m beépített.

Maga az épület a XV. század góthikájában készült, a Szentháromság-tér felé néző főhomlokzat két emeletes és kövel burkolt, az oldal és hátsó szárnyak három emeletes nyers téglaeépítmények köporvakolattal.

Az első kapavágás 1901. évi október hó 10-én történt és utána megkezdődtek az alapozási munkálatok, melyek teljes befejezésüket az 1902. év tavaszán nyerték. Gyorsan folyt tovább az építkezés, úgy, hogy az 1903. évi augusztus—november havi időközben a tisztviselők legnagyobb része elfoglalhatta a részükre kijelölt helyiségeket és 1904. év végével a minister dolgozó és fogadó termeit magában foglaló Szentháromság-téri szárny elkészültével az építkezés teljes befejezést nyert.

Az épület 290 szobát foglal magában, 42 munkatermet, 23 előtermet, 8 fogadó- és tanácskozási termet, 8 udvart, 8 lépcsőt, 4 személyfelhuzót, 8 bemenetet és behajtót és a számvevőségi igazgatói osztály, három számvevőségi csoport és a központi állampénztár kivételével, a központi igazgatás összes szerveinek elhelyezésére szolgál, az egyetemi nyomdaépületnek idővel tervbe vett lebontása és telkének beépítése esetére pedig a most említett és jelenleg a régi épületben elhelyezett hivatalok is az új épületben lesznek elhelyezhetők.

Az építési költségek végleges összege az 1905. év folyamán megejtendő felülvizsgálat alapján lesz csak pontosan megállapítható.

A pénzügyi tárca kezelése alatt álló és az előzőekben ismertett állami épületeken kívül a pénzügyi kormányzatnak lényeges teendői vannak még a katonai, vagyis ama ingatlanok tekintetében

is, a melyek a magyar államkincstárnak képezik ugyan tulajdonát, de a katonai kormányzat kezelésében és használatában állanak.

Városrendezési és egyéb közczélokból, valamint a katonai kormányzatnak változó igényei szempontjából igen gyakran beáll annak a szükségessége, hogy egyes ily ingatlanok a katonai kormányzat kezeléséből és használatából kivétessenek és eladás útján értékesítenek, a mely esetben az értékesítés útján befolyó összegek más, ugyancsak a katonai kormányzat céljaira szolgáló ingatlanok megszerzésére vagy új építkezések létesítésére fordítandók, míg a netán fenmaradó többlet a pénzügyi tárca javára esik.

Az ily transactiók mindenkor csakis a pénzügyi kormányzat előzetes hozzájárulásával ejthetők meg és ennek a kormányzatnak kötelessége a netán szükséges törvényhozási előterjesztések megtétele.

A legközelebbi multban létesített ily transactiók közt kétségtelenül legfontosabb az, a mely „a székesfővárosi Ujépület, a Károly-, József- és Flórián-laktanya és a Gellérthegyi erőd értékesítéséről“ szóló 1894: XX. t.-cikkkben nyer kifejezést.

A székesfőváros fejlődésének történetében oly nagy kihatással bíró eme törvény végrehajtása a pénzügyi tárczát éveken keresztül nem csekély mérvben foglalkoztatta, daczára annak, hogy a törvény egyes rendelkezéseinek tulajdonképeni végrehajtásával, jelesen a katonai kormányzat részére szükséges építési telkek megszerzésével, az egyes laktanyák átvételével, a Károly-laktanyának és a Gellérthegyi erődnek a székesfőváros birtokába leendő átadásával, az Ujépület lebontásával, telkének szabályozásával és a szabályozás folytán nyerendő telkek értékesítésével — a dolog természetéből kifolyólag — egy szakkozeg: a fővárosi közmunkák tanácsát kellett megbizni, az érdemleges intézkedések felett a jóváhagyást a pénzügyi kormányzat mindenkor magának tartván fenn.

A Károly-laktanyának eladása, valamint a Gellérthegyi erődnek és az Ujépület telkéből utcákra és terekre eső területeknek ingyenes átadása tekintetében az egyezés a székesfőváros közönségével, a törvényben előirt feltételek mellett, 1895-ben megkötöttvén, az 1896. év folyamán az új laktanyák építkezésére szolgáló telkek szereztettek meg.

A törvény megalkotásakor számításba vett 4,600.000 Kval szemben a kiadás ezen a czimen 5,547.350 Kt tett ki. Az előirányzat meghaladását részben a telkek értékében időközben beállott emelkedés okozta, részben pedig az a körülmény, hogy a belvárosi

laktanya céljaira, az eskütéri hiddal kapcsolatos szabályozásból kifolyólag, az eredetileg számításba vett területet jóval felülmúló telkek bocsáttatott a katonai kormányzat rendelkezésére. Az e czimen felmerült többkiadás fejében a kincstár azonban teljes kárpótlást nyert oly módon, hogy a löportári dűlőben a Hungária-út mentén fekvő, a katonai kormányzat kezelésében és használatában levő telkek szabályozása folytán eleső terjedékek 9647.80 □⁰ kiterjedésben a kincstár korlátlan rendelkezésére jutottak.

A megszerzett építési telkeknek a katonai kormányzat birtokába való átadása után az új laktanyák építkezése kezdetét vette és eme építkezések előrehaladásával a törvényben értékesítésre kijelölt épületek a katonai kormányzat részéről a pénzügyi tárczának fokozatosan átadottak.

Igy az 1897. év folyamán a Gellérthegyi erőd és a Károly-laktanyának egy része került átadásra, az 1898. évben a Károly-laktanyának második része és a Flórián-laktanya, 1899-ben pedig a József-laktanya.

A Gellérthegyi erőd és a Károly-laktanya az átvétel után legott a székesfőváros közönségének birtokába bocsáttatott át, az 1897-ben átvett Ujépület felépítménye pedig lebontatott.

Az Ujépület telkének szabályozására vonatkozólag a pénzügyi tárcza a közvetlen befolyásról lemondva, a közmunkák tanácsának szabad kezét engedett és csak azt a kikötést érvényesítette, hogy a szabályozás alapján legkevesebb 12.000 □⁰ terület legyen házhelyül szolgáló telkek eladása útján értékesíthető és legfeljebb 10.000 □⁰ terület szolgáljon utcákra és terekre, továbbá pedig, hogy a szabályozás folytán létesítendő telkek kikerekítésére a Széchenyi-sétányból netán szükségelt területek ellenérték nélkül adassanak át a székesfőváros közönsége részéről.

Ezt a kikötést a székesfőváros elfogadta és annak megfelelőleg készült el a szabályozási terv, a melynek alapján a főváros egyik legszebb tere nyert alkotást.

Eladás útján leendő értékesítés céljaira összesen 11.532 □⁰ terület jelöltetett ki, a mely terület tehát a fentebbiek szerint kikötött 12.000 □⁰ területen alul marad, a szabályozás helyes és tetszetős végrehajtása szempontjából azonban a pénzügyi tárcza a csekély különbözettől eltekintett.

Az értékesítendő terület az 1899.—1902. évek folyamán teljes egészében eladatott, részben árverés útján, részben pedig, a hol az árverés eredményre nem vezetett, közvetlenül benyújtott ajánlatok

alapján. Az eladási árak, az egyes telkek fekvésének megfelelőleg és az építkezések terén időközben beállott nagy hanyatlás folytán, természetsszerűleg nagyon eltérőek. A legmagasabb ár négyszögölenként 1.300 Kt tett ki, a legalacsonyabb pedig 600 Kt, az átlag 985 K, mi az adott viszonyok között igen kedvezőnek mondható.

Az Ujépület telkeinek együttes eladási ára 11,364.887 Kt tett ki, ezenkívül eladatott a Flórián-laktanya a Ganz-féle gyár kibővítésének céljaira 150.000 Kért. Eladatlan még a katonai kormányzattól 330.000 K becsértékben átvett, jelenleg azonban — az értéktelen felépítmény figyelmen kívül hagyásával — csupán a telek értékében 172.384 Kra becsült József-laktanya, a mely előreláthatólag valamely közigazgatási célra fog felhasználtatni, továbbá a löportári dűlőben fekvő fentebb említett telkek, a melyek összes becsértéke 591.192 K.

Maga a transactió a kincstárra nézve igen kedvező anyagi eredménnyel jár.

Ez ideig ugyanis a tényleges bevétel a következőkép alakul:

a Károly-laktanya eladásából . . .	11,200.000 K,
a Flórián-laktanya „ . . .	100.000 „
az Ujépületi telkek „ . . .	9,913.906 „
az Ujépület lebontásából . . .	130.350 „
kisajátított ingatlanok lebontásából	38.800 „
terjedékek eladásából	24.343 „
kamatok, házbérek stb.	968.767 „
összesen	<u>22,376.166 K.</u>

Ezzel szemben a kiadások:

a katonai kormányzatnak . . .	12,800.000 K,
telkek vételára	5,547.350 „
kamatok, kisajátítási költségek, adók, vizdíjak stb.	412.059 „
a Károly-laktanyában levő bol- tok után járó kártalanítás	13.498 „
összesen	<u>18,772.907 K,</u>

mihez képest a tényleges bevételi többlet . . . . . 3,603.259 K,

a mihez még hozzáüendő:

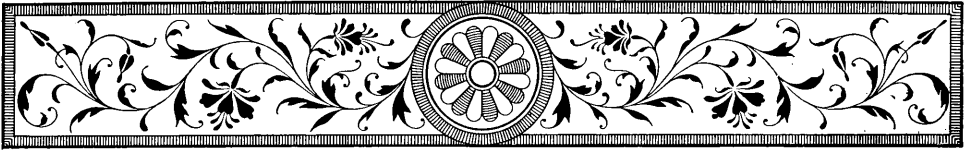
hátralékos vételárak czimén	1,517.842 „
és az eladatlan ingatlanok becsértéke czimén	790.195 „
ugy, hogy az időközi kamatveszteséget figyelmen kívül hagyva — együttesen	<u>5,941.296 K</u>

tiszta haszon mutatkozik, a mely összeg az Ujépület területének szabályozása folytán létesített közművek költségeinek fele részben méltányossághól történt elvállalása folytán fog csak mintegy 2—300.000 Kval apadni.

A székesfővárosi laktanyatransactionál országos szempontból jóval kisebb jelentőségű, a helyi érdekek szempontjából azonban szintoly nagy fontosságú az a transaction, a mely a temesvári várerődítési telkek tekintetében, évekre terjedő tárgyalások után, az 1904. év folyamán nyert sikeres befejezést.

A város belátható időkre biztosította továbbfejlődésének alapjait az által, hogy az említett telkekből 1,380.460 m² kiterjedésű tulajdonába átbocsáttatik, ellenértékül azt a kötelezettséget vállalván, hogy a katonaság elhelyezésére szükséges új laktanyákat és egyéb épületeket saját hatáskörében felépíti, illetőleg, hogy azok építkezési költségeire a katonai kormányzatnak 1,931.000 Kt rendelkezésre bocsát.

V. czim. Állami hidak.

A pénzügyi tárca kezelése alatt levő állami hidak között ugy jövedelmezőségük, mint országos jelentőségük és műbecsüknél fogva első helyen állanak a székesfővárosi Dunahidak, a melyekre vonatkozólag a vámszedési jogosultság a kincstárt a fennállott lánczhid-társulattal kötött és az 1870 : XXX. t.-czikkel becikkelyezett szerződés alapján illeti meg.

A pénzügyi tárca által kezelt egyéb állami hidak, illetőleg az ezeken a hidakon gyakorolt vámszedési jogok régi földesuri jogosultságon illetik meg a kincstárt, már eladott vagy még jelenleg is a kincstár tulajdonában levő földbirtokokkal kapcsolatban.

Közgazdasági és közforgalmi szempontokból ezek a hidak is nagy jelentőséggel bírnak, az állami bevételek szempontjából azonban jelentőségük már elenyészően csekély, minthogy jövedelmük, mely költségvetésileg az „állami jószágok, út-, hid-, és révvámok“ czimén van előirányozva és a melyet ennél fogva fentebb az állami jószágok tárgyalásánál mutattunk ki, alig éri el évenként a 150.000 K összeget.

Ennek daczára a pénzügyi kormányzat a már hangoztatott közgazdasági és közforgalmi szempontokból kiváló gondoskodással kísérte a lefolyt évtizedben eme hidak állapotát és a költségvetési indokokból csak korlátolt mérvben rendelkezésre álló eszközök keretén belül is iparkodott ama tervének megvalósítására, hogy eme tulnyomólag még jelenleg is faszervezetű és ekkép a forgalmi és biztonsági követelményeknek teljesen meg nem felelő hidak fokozatosan vasszerkezetűekké átalakíttassanak.

Erre a célra az 1895—1904. években összesen 2,691.404 K 29 f fordítottatott.

Ebből az összegből a legnagyobb rész a *tokaji Tiszahíd*-nak vasfelszerkezettel az 1895—1897. években történt ujjáépítésére jutott, amennyiben az építési költségek 1,414.500 K 66 frt rugtak és az építéssel kapcsolatban a Tokaj-Rakamazi úttest felemelése 538.240 K 80 f költséget igényelt. Nevezetesebbek még a *Mária Radna-Lippai híd*-nak ujjáépítése az 1900—1901. években 402.221 K 28 f költséggel, az *ungvári nagy Unghid* ujjáépítése 1897—1898-ban 138.114 K 96 f költséggel, a *Soborsin-Valemarei híd* ujjáépítése 1899-ben 174.430 K 74 f költséggel és Horvát-Szlavonországokban a *Petrinje melletti Kulpahid* ujjáépítése 1898—1899-ben 346.491 K 22 f és a *Glina, Mrezina és Koronai hidak* ujjáépítése 1900—1901-ben 339.286 K 63 f költséggel.

Legközelebb tervbe van véve a *técsői híd*-nak vasból való ujjáépítése, mire vonatkozólag a tervrajzok az 1904. év folyamán elkészültek és a mely célra az 1904. évi költségvetésbe 100.000 K már felvétellett, az 1905. évi költségvetésben pedig 300.000 K előirányoztatott.

Önként érthetőleg a pénzügyi kormányzat a többi hidak állapotát sem hagyta figyelmen kívül és azon volt, hogy ujjáépítésük bekövetkeztéig is a forgalom céljaira kellő tatarozások útján sértetlenül fentartassanak, mely célra az utolsó évtizedben 274.447 K 35 f fordítottatott.

Már ezekből az adatokból is kitűnik, hogy az állami hidak kezelésénél a fiskális érdekek teljesen alárendelt szerep jutott, még inkább kidomborodik azonban ez az irányzat, ha megemlítjük, hogy a huszti hidon a pénzügyi kormány a vámszedést az állattenyésztés, illetőleg az állatforgalom korlátainak megszüntetése érdekében az 1900. évben teljesen megszüntette és ugyanígy járt el 1904-ben a Szász-Régen-Radnótfajai hidon gyakorolt vámszedési jogosultság tekintetében is, ezenkívül pedig a karánsebesi hidat a vámszedési jogosultsággal együtt, vashid felépítésének kötelezettsége mellett minimális áron eladta a városnak és ugyancsak ebben az irányban folytat tárgyalásokat az aradi Maros-hidak tekintetében Arad városa törvényhatóságával, mely tárgyalások előreláthatólag legközelebb sikeresen befejezhetők lesznek.

Áttérve ezek után a székesfővárosi Duna-hidakra, ezek tekintetében úgy „a fő- és székfővárosban két állami Duna-híd építéséről“ szóló 1893: XIV. t.-cz., mint „a székesfővárosi Margit-hidnak a Margit-szigettel való összekötéséről“ szóló 1899: VII. t.-cz. az utolsó évtizedben lényeges változást idézett elő.

Két nagyszabásu új hid szeli át a Duna két partját, a Margitsziget megközelítése lényegesen megkönnyítettett és daczára annak, hogy az építkezések az alábbiakban kifejtendők szerint az előirányzott költségeket tetemesen meghaladták, sikerült az összes munkálatokat az 1893: XIV. t.-cz. 1. §-ában rendelkezésre bocsátott források keretén belül megvalósítani.

A most említett törvény megalkotásakor, a törvényjavaslatához fűzött indokolás szerint, a két új hid építési költsége 10,000.000 Kban irányoztatott elő, a hidakkal kapcsolatos rendezések költségei pedig ugyancsak 10,000.000 Kban és a szükséges fedezet a törvény 1. §-ában megjelölt forrásokban, illetőleg a törvény 2. §-a alapján a székesfőváros közönsége részéről felajánlott 4,000.000 K hozzájárulásban a kormány rendelkezésére bocsátatott.

A hidak építési költségeire eső 10,000.000 K egyenlő részben oszlott meg a két hidra. A Ferencz-József-hidnál az építési költség ezen a kereten alul maradt, a mennyiben csak 4,127.370 Kt tett ki, az Erzsébet-hidnál ellenben az építési költségek tetemesen meghaladták az eredetileg előirányzott 5,000.000 K összeget.

A szakértőknek ugyanis csaknem egyhangu véleménye alapján, mely szerint az Erzsébet-hid a székesfővárosnak árvízveszély elleni védekezése szempontjából, továbbá pedig hajózási biztonsági szempontokból feltétlenül egy nyílásnak építendő, a kereskedelmi ministerium a pénzügyi tárca hozzájárulásával az Erzsébet-hid terveit ez alapon készítette el és daczára annak, hogy eme tervek alapján az építkezési költségek 11,000.000 Kban irányoztattak elő, a már hangoztatott érdekekre való tekintettel eme tetemes többköltség viselésétől nem lehetett elzárkózni.

Az építkezés előrehaladtával beállott mostoha viszonyok folytán, sajnos, még ez az összeg sem bizonyult elegendőnek. A budai hidfő alapozásánál felfakadt meleg források ugyanis oly nagymérvű csuszamlást idéztek elő, hogy a parti pillérek biztosítására közel 2,000.000 K költséggel nagyszabásu védművek voltak létesítendőek és így az Erzsébet-hid összes építési költségei — melyek ez idő szerint még végleg megállapítva nincsenek — meg fogják haladni a 13,000.000 Kt.

A hidak építésével kapcsolatos rendezéseknél az előirányzat szintén nem volt betartható és pedig elsősorban az Erzsébet-hid tengelyének a székesfőváros közönségének óhajára történt eltolása folytán.

A törvény 2. §-ának a) pontja alapján az Erzsébet-hid a Rudasfürdő előtti térről a IV. ker. rom. kath. plébánia épületnek volt vezetendő. Ez az irány a törvény megalkotását megelőzőleg az összes érdekelt tényezők bevonásával tartott értekezlet megállapodásai alapján tervezetett és a fővárosi közmunkák tanácsa ezen az alapon készítette el a hidfeljárók és a végleges szabályozás tervrajzát, melyet azonban a székesfőváros közönsége elfogadni nem volt hajlandó, mire a pénzügyi kormány kijelentette, hogy a szabályozás megállapítására közvetlen befolyást gyakorolni nem kíván, az 1893:XIV. t.-cz. változatlan fentartásához ragaszkodik és az előirányzott költségeken felüli többletet az állam terhére el nem vállalja.

Ennek utána a székesfőváros közönsége készítettett 1895-ben szabályozási tervet, melyhez a fővárosi közmunkák tanácsa is hozzájárult és a mely terv a szabályozás keretébe felvette a belvárosi templomot, a régi városházát és a kegyesrendiek tömbjét, miket a kormány eredetileg hilygatni nem kívánt.

Eme terv alapján az újonnan nyitandó útvonal a Ferencziekteréről törés nélkül egyenesen esik a hidtengelybe és ekkép kétségtelenül tetszetősebb és célszerűbb, mint a törvény megalkotásakor tervezett utvonal. Erre való tekintettel a pénzügyi tárca hozzájárult a székesfőváros közönsége részéről készített szabályozási tervhez, feltételül csak azt kötvén ki, hogy a régi városháza kártalanítás nélkül átadandó, hogy a kegyesrendiek tömbjét a székesfőváros közönsége sajátítja ki és végül, hogy ugyancsak a székesfőváros közönségét terheli az új belvárosi templom építési kötelezettsége.

A rendezési költségek eme feltételek érvényesítése mellett is mintegy 600.000 Kval meghaladták az eredeti előirányzatot, a székesfőváros jogos érdekeinek kielégítése és a máris sürgőssé vált rendezési munkálatok haladéktalan végrehajtása érdekében azonban a pénzügyi tárca hajlandónak nyilatkozott eme — az egész művelettel szemben — aránylag csekély többköltség viselésére, sőt hozzájárult ahhoz is, hogy a balparti feljáró helyes kiképzése céljából a dunaparti házsor vonala megalakíttassék, a mi a kisajátítási költségeket mintegy további 200.000 Kval emelte.

Az összes szabályozási költségek ezek szerint most már — a hidfeljárók létesítésének költségeit beleértve — 10,800.000 Kban irányoztattak elő, tényleg azonban a kisajátítási költségeknek növekedése folytán kerek összegben 11,100.000 Kt emésztettek fel, illetőleg ama

200.000 Knyi összeg hozzáadásával, a melyet a pénzügyi kormány a hidfeljárók létesítésénél eszközölt megtakarításokból, részben a jobbparti hidfeljáró létesítése folytán elpusztult Gellérthegyi gyalogut czimén támasztott jogos igények kielégítésére, részben pedig méltányoságból a fővárosi pénzalap mostoha anyagi viszonyaira való tekintettel, az új Gellérthegyi feljáró létesítésére felajánlott, végösszegükben 11,300.000 Kt.

A szabályozási költségeknek ily összegben történt végleges megállapításánál önként érhetőleg számításba vétettek a szabályozás folytán keletkezett új telkek és terjedékek eladásából már befolyt vagy még ezután befolyandó vételárak, figyelmen kívül maradt azonban ama kerek összegben 2,000.000 Kt tevő bevétel, mely az egész szabályozási művelet lebonyolításával megbizott fővárosi közmunkák tanácsánál, a kisajátítás útján megszerzett ingatlanok időközi bérjöveldelme, a lebontott házak anyagának eladási ára és kamatjöveldem czimén befolyt, minthogy ezzel szemben a szabályozás végrehajtása czéljából a fővárosi közmunkák tanácsának rendelkezésére bocsátott és 15,000.000 Kt meghaladó forgó tőke időközi kamatai sem számítottak a szabályozási költségek terhére.

A szabályozás folytán keletkezett öt új telektömb közül, négynek eladása elég kedvező eredménnyel járt, az anyagi sikernél jóval többre becsülendő azonban az a körülmény, hogy a kuriai telektömböt a legfelsőbb magán- és családi alap számára építendő bérház czéljaira, Ő Császári és Apostoli Királyi Felsege vette meg, a két kigyótéri telektömböt pedig ugyancsak bérházépítkezés czéljaira Klotild Főhercegnő Ő Császári és Királyi Fensége.

Az eskütéri telektömb a mostoha gazdasági viszonyok folytán beállott depressió hatása alatt nem volt eladható. Az 1893: XIV. t.-cz. 4. §-a értelmében az eme telkeken építendő házakat a rendkívüli adómentesség csak abban az esetben illetvén meg, ha 1903. évi augusztus hó 1-éig lakható állapotba helyeztetnek, egyrészt eme adómentesség biztosításának érdekében, másrészt abból a czélból, hogy az építő ipar már-már válságos helyzetén lehetőleg segítessék, az eladatlanul maradt két háztelket Ő Császári és Apostoli Felsegének az alapítványok feletti legfőbb felügyeleti jogánál fogva adott legkegyelmesebb felhatalmazása alapján a pénzügyi tárcza kezelése alatt álló két alap, nevezetesen: a „jöveldéki birságalap“ és a „vagyonatlan tisztviselők özvegyei és árvái segélyezésére szánt alap“- számára

megvette és azon két diszes bérházat építtetett, mely építkezések befejeztével az új hidakkal kapcsolatos rendezések programja teljesen végrehajtottnak mutatkozik.

A végrehajtás során, mint már fentebb említettük és mint az eddigiekben felsorolt adatokból kiviláglik, az előirányzott költségeket tetemesen túl kellett lépni. Növelte még a költségeket az a körülmény is, hogy az 1899: VII. t.-cikk alapján épített margitszigeti hidszárny költségei — melyek egyébiránt csak 270.696 Kval estek a kincstár terhére — ugyancsak az 1893: XIV. t.-cz. 1. §-ának *a)* és *d)* pontjaiban felsorolt összegekből alkotott alaphól voltak fedezendőek.

A kincstár újabb megterhelésének elkerülése czéljából a pénzügyi kormány az előirányzatot meghaladó többletköltség fedezetét oly módon szerezte meg, hogy az 1893: XIV. t.-cz. 1. §-a értelmében alkotott alap állagát 1902. év végéig sértetlenül fentartva, a felmerült kiadásokat a pénztári készletekből az alaphoz adott előlegek útján utalványozta ki és az értékpapirokban és takarékpénztári betétekben elhelyezett alap kamatjövedelmét addig, míg az előlegek teljes mérvben törleszthetők, az alap vagyonának növelésére fordította. Ez az eljárás „a székesfővárosi Margit-hidnak a Margitszigettel való összekötéséről“ alkotmányos tárgyalás alá terjesztett törvényjavaslat indokolásában az országgyűlésnek bejelentett és a képviselőház a pénzügyi bizottság javaslata alapján a követett eljárást tudomásul vette.

A pénzügyi kormány önként érthetőleg, az új hidak építése mellett is kiváló figyelemre méltatta a régebb időből származó két székesfővárosi Dunahid állapotát és úgy tatarozások, mint czélszerű újítások útján azon volt, hogy ezek a hidak is a forgalom követelményeinek és a székesfőváros jogos igényeinek minden tekintetben megfeleljenek.

Mindkét hidat az 1896. év folyamán villamvilágítási berendezéssel látattatott el, a Lánchíd 24.337 K, a Margit-hid pedig 19.917 K költséggel. Ugyancsak mindkét hid mederoszlopainak védelmére a folyam medrében fenékgátakat emeltek, a Lánchidnál 1897-ben 4.582 K, a Margit-hidnál 1902-ben 2.940 K költséggel és az első helyen említett gát 1899-ben 2.530 K költséggel felemeltetett.

A Margit-hid kocsijának két szélén levő vízvezeték 1900-ban eltávolított és helyébe 49.672 K költséggel kábelcsatornák létesítettek.

A hidak jövedelmezőségét az új hidak megnyitása alig befolyásolta. Nem is volt ez várható, mert az új hidak a dolog természetéből

folyólag inkább a forgalom aránylagos megoszlására voltak hivatva, de másrésről a beállott gazdasági pangás és főleg az építő ipar terén mutatkozott válság folytán a forgalom természetes növekedése sem jelentkezett, sőt közben bizonyos foku visszaesés állott be, mely csak a legutolsó években kezd ismét megszűnni.

A hidak összjөvedelme ugyanis kitett:

1895-ben	1,672.815 K,
1896-ban	1,716.940 „
1897-ben	1,735.978 „
1898-ban	1,667.629 „
1899-ben	1,639.930 „
1900-ban	1,549.532 „
1901-ben	1,571.353 „
1902-ben	1,546.495 „
1903-ban	1,601.292 „

Az új hidak lényegileg — mint az előrelátható volt — csakis a Lánchíd forgalmára voltak kihatással, a gyalogosok forgalmánál a dolog természetéből folyólag, a kocsik forgalmánál pedig abból az indokból is, mert a Ferencz József-híd megnyitásával a Lánchíd vasszerkezetének kimélése szempontjából a teherforgalom ezen a hidon lényegesen megszorított.

A gyalogosok forgalma kitett:

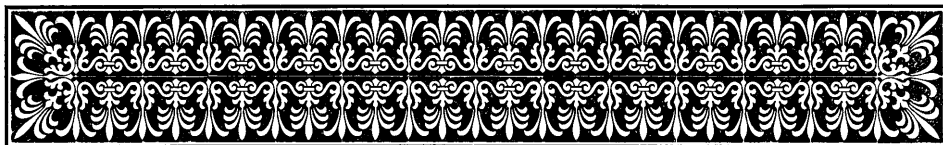
Év	Lánchíd	Margit-híd	Ferencz-József-híd	Erzsébet-híd
1895	11,536.300	4,195.600	.	.
1896	11,875.194	4,711.600	655.600	.
1897	10,818.790	4,420.000	3,226.000	.
1898	10,432.000	4,744.800	3,648.000	.
1899	8,755.600	4,430.000	3,524.400	.
1900	9,463.600	4,744.800	4,209.200	.
1901	8,851.200	4,891.600	4,406.000	.
1902	8,754.400	4,802.800	4,731.600	.
1903	8,237.200	4,799.600	4,838.800	543.400

A kocsik forgalma pedig:

Év	Lánczhid	Margit-hid	Ferencz-József-hid	Erzsébet-hid
1895	1,498.235	1,222.181	.	.
1896	1,392.564	1,074.728	104.313	.
1897	922.940	1,190.124	683.255	.
1898	867.359	1,266.880	770.858	.
1899	733.964	1,101.686	704.413	.
1900	954.871	1,102.987	711.215	.
1901	1,071.659	1,099.751	923.401	.
1902	776.905	992.470	999.527	.
1903	691.705	1,068.999	899.586	65.268

Kisebb mérvben az a körülmény is befolyással volt a budapesti hidak jövedelmére, hogy a csavargözös-vállalattal 1885-ben kötött szerződés, — melynek értelmében a vállalat minden egyes szállított személy után 2 kr hidvámot tartozott fizetni és melynek értelmében a kincstár a vállalat tiszta jövedelmének felében részesedett, — a változott forgalmi viszonyok folytán beállott tetemes visszaesés következtében, a szerződés lejártakor, ugyanily alapon nem volt megújítható és az 1897. évi december hó 31-én kötött új szerződéssel az átkelési jog — a kincstár minden részesedésének kizárásával — a vállalatnak bérbe adatott, mely most bérösszeg fejében minden szállított személy után 1.2 fillért tartoznék fizetni, de az új hidak megnyitja és ezzel kapcsolatban a villamos vasuti hálózatnak tetemes kiterjesztése folytán a vállalat viszonyai annyira megrosszabbodtak, hogy a vállalatnak a közönség érdekében levő további fenttarthatására való figyelemmel a bérösszeg utóbb 14.000 K évi átalányban állapított meg, mely átalány fokozatosan 10.000 illetőleg 5.000 Kra volt leszállítandó.

VI. czim. A m. kir. állami nyomda.

Már e mű szervezeti részében is jeleztük, hogy a m. kir. állami nyomdát a magyar kormány a kiegyezés után az 1868. évben létesítette.

Ekkor ugyanis a m. kir. pénzügyministerium a bécsi cs. kir. udvari és állami nyomdának 1854. évben Temesvárott felállított és csupán a legközségesebb nyomtatványok készítésére berendezett fióknyomdáját feloszlatta és az ettől átvett 40 mázsa betükészletből, 4 darab tipografiai gyorssajtóból és 2 darab kézisajtóból álló felszerelés felhasználásával a m. kir. állami nyomdát Budapesten ideiglenesen szervezte.

A m. kir. állami nyomdával, mint állami intézménnyel az 1869. évi állami költségvetésről szóló 1868. évi L. törvényczikkben találkozzunk legelőször, hol is az 49.000 K (24.500 forint) kiadási és 30.600 K (15.300 forint) bevételi előirányzattal szerepel.

Néhány lényegesebb berendezés foganatosítása után, a m. kir. állami nyomda 1870-től kezdve vált tulajdonképen termelőképesé, amennyiben az 1870. év végéig előállított nyomtatványok után 188.850 K 54 f bevételt eredményezett, bár bevételei akkor még nem fedezhették az intézet építkezésére és berendezésére fordított költségeket.

A m. kir. pénzügyministerium az 1870. évben a „M. kir. kataszteri könyomda intézet“-et a m. kir. állami nyomdával egyesítette és az utóbbit a pénzügyi és postai értékczikkek készíthetése czéljából a hitelosztálylyal bővítette.

A következő 1871. évben a m. kir. állami nyomda hitelosztályában gyártandó czikkek s az azokhoz szükséges papírosok és

nyomási eszközök kezelése és elszámolása körüli eljárás szabályoztatott. Ebben az évben készült el a m. kir. állami nyomda számára az első utasítás, a mely 1872. évi január hó 1-től lépett érvénybe.

Az 1871. év folyamán és az 1872. év elején szereltetett fel az intézet galvanoplasztikája és enyvező osztálya.

Az egyszerű tipografiai nyomdából ekkor már 180—200 munkást foglalkoztató grafikai intézetté fejlődött m. kir. állami nyomda 3 főosztályból állt, u. m.: a könyvnyomdai, a térképészeti és a hitel-főosztályból.

A m. kir. állami nyomda munkaképessége akkor már annyira fokoztatott, hogy az 1872. évi állami költségvetésről szóló 1872. évi VII. törvénycikkben a m. kir. állami nyomda már 1,316.000 K rendes kiadással és 1,433.600 K rendes bevétellel irányoztatott elő s ez az év már csak 50.514 K 97 f hiánynyal, az 1873. év pedig már 30.198 K 06 f többleteredménnyel záródott le. Azóta az intézet minden évben pénzbeli fölösleget ért el.

A fennállása óta lefolyt 36 esztendőben a m. kir. állami nyomda az állami közigazgatásban szükséges pénzügyi és postai értékcikkek s értékjegyes nyomtatványok, nemkülönben a bizalmas természetű, a szigorú számadású, a fizetéses és közönséges nyomtatványok szükségletének emelkedésével folytonosan fejlődött. Az intézet igazgatósága az időközben szűknek bizonyult intézeti épületet hozzáépítéssel és közfalak kibontásával bővítette, a kézi munka nagy részét gőzerővel hajtott gépekkel végeztette, majd pedig a legutóbbi tíz év alatt villamos erővel hajtott modern, gyorsabb járatu gépek beszerzésével s legutóbb egyes üzemi osztályoknak és a számvevőségi csoportnak magán-épületekbe való kihelyezésével iparkodott a szűk helyi viszonyokkal karöltve járó bajokon segíteni.

A pénzügyi kormány a m. kir. állami nyomda hivatását és feladatait Nyugat-Európa régibb keletű s így fejlettebb, hasonló műintézetek mintájára állapította meg. Míg azonban a külföldi államok összes nyomtatványszükségeit a saját állami nyomdáikból fedezik, addig a magyar kormány az aránylag lassan fejlődő, ugyyszólván gyermekéveit élő magánnyomdai iparunkat is pártolva, a hivatalos nyomtatványai igen nagy részének készítését az állami nyomda munkaköréből kivette.

Vezérelvül azt tűzte ki, hogy a m. kir. állami nyomda, a rendes viszonyok között, lehetőleg csak a bizalmas természetű és elszámolás

tárgyát képező nyomtatványokat és kiadmányokat, részben az állami közigazgatás céljaira szükséges nyomtatványokat, a szigorú ellenőrzést igénylő állami- és hitelpapírokat, a pénzügyi és postai értékjegyeket s értékjegyes nyomtatványokat és a hadimenetrendeket készítse. Meghagyta továbbá, hogy a megtelezett gyanus bélyeg- és postadíj-jegyeket vagy egyéb állami nyomtatványokat a hatóságok és a hivatalok megkeresésére megvizsgálja és erről, nemkülönben a nyomási és a rokon iparágak körébe vágó műszaki ügyekben szakvéleményt adjon.

Ezek képezik hivatásának legfontosabb részét, a mennyiben ezek a feladatok a szerzett kellemetlen tapasztalatok folytán, de a dolog természeténél fogva is a magánosokra megnyugvással nem bízhatók.

További hivatása az állami nyomdának, hogy a kataszteri felvételeket állami és magán célokra sokszorosítsa s hogy a rendelkezésre álló országos kataszteri felmérési adatok felhasználása mellett, különleges és közérdekű térképeket szerkesztszen.

Munka elnyeréséért magán nyomdákkal nem versenyezhet, de ha magánosok munkáikat az állami nyomdában óhajtják végeztetni és különösen, ha a munka bizalmas természetét és az állami nyomdában lévő szigorú ellenőrzést használják indokul, a megrendelés elfogadható.

* * *

A lefolyt 10 év alatt a pénzügyi kormány oda törekedett, hogy az állami nyomdát a most felsorolt hivatásánál fogva elsőrendű fontossággal bíró közintézeté fejleszse, a mi meg is történt, úgy hogy a nyomda ma munkaképesség tekintetében a legtöbb külföldi hasonintézettel szemben is megállja a versenyt.

Az intézet összes felszerelésének értéke 1895. év elején 950.230 Kval volt leltározva. A pénzügyi kormány ezen idő óta a különben is fejlődő intézet felszerelését lehetőleg gyarapítani és a kor igényeinek megfelelővé tenni iparkodván, a beruházásokat oly módon létesítette, hogy az intézetnek jelenleg már 1.695 m. mázsa betükészlete, 7.963 darab rézbe vert és 55.445 darab galván betű-anyamintája, 2.148 darab litografiai kölemeze, 146 alumíniumlemeze és 2.141 darab eredeti fametszvénye van; továbbá 27 drb tipografiai és 1 darab litografiai gyorsajtó, 7 darab réznyomó, 8 litografiai, 10 tipografiai és 1 darab fénynyomó sajtó, 4 darab betüöntő-, 12 darab papírvágó- és 3 darab festéktörögép, 3 darab fényképészeti kamara, több fény-

képészeti műszer és 225 darab egyéb munkagép áll rendelkezésére. Könyvtárában a szakmunkák, a mintalapok és térképek jelenlegi száma 11.139 darab. Felszerelésének 1904. évi leltári értéke pedig 1,319.087 Kval van felvéve.

Mint láttuk, az intézet a legutóbb lefolyt évtizedben felszerelés tekintetében nagyarányú haladást tett. Ennek élesebb körvonalozása és annak igazolása céljából, hogy a pénzügyi kormányt ebben a modern technikai szempont és az előrelátás vezérelte, szükségesnek tartjuk az alábbiakban az intézet felszerelésében az utóbbi 10 év alatt előfordult s műszaki szempontból fontosabb változásokat és újításokat felemlíteni.

Az 1898. évben az állami kölcsön kötvények és szelvények gyorsabb számozthatatása céljából az addig használt hosszadalmas és sok helyet igénylő elő- és hozzászámozás helyett, 45 darab automatikusan működő számozó-gép vétetett, a melyek az 1903. évben 135, az 1904. évben 65 darabbal szaporítottak.

Az 1899. évben a selejtes értékczikkek (beváltott kötvények, szelvények, selejtes bélyegjegyek és levéljegyek) elégetése céljára az intézetben különleges égető-kemence építettett fel.

Az 1900. évben az eddigi lassu és a szűk helyi viszonyok miatt már egyáltalában nem végezhető kézi enyvelés helyett a gyorsabb, egyenletesebb, szebb és olcsóbb gépi enyvelés vezetettvén be, ennek céljaira bélyeg- és levéljegyeket enyvelő és zárt-levelezőlapokat gumirozó gépek szereztek be.

Az 1901. évben, a „magyar villamossági részvénytársaság“ központi telepe által szolgáltatott igen költséges villamos világítás, és az intézet régi elhasznált gőzgép- és kazántelege helyett saját üzemű villamos munkaátviteli és világítási berendezés létesítettett.

Az 1902. évben az intézet galvanoplasztikai osztálya, az értékczikk-szükséglet folytonos emelkedése folytán nagyobb mennyiségben szükséges s galvánképelés útján készülő nyomási eszközöknek gyorsabb és szabatosabb előállíthatása céljából, légfuvással kapcsolatos, dinamomotorral hajtott legmodernebb gyorsgalvánképeléssel rendeztetett be.

Az 1903. évben az intézet betü- és tömöntő-osztálya, a mindig nagyobb mennyiségben szükséges betüanyag gyorsabb és jutányosabb előállíthatása céljából, elektromotorral hajtott modern komplett-betü-öntőgéppel rendeztetett be és az eddig alkalmazott fa- és pirszentüzelés, valamint a szeszszel való melegítés helyett a légszesz vezetettett be.

Ugyanebben az évben a kataszteri térképeknek pantografálással és kőbevéséssel való elavult, lassu és költséges sokasítása helyett a közvetlen fénymásolás útján, alumíniumról való sokszorosítás, mint modernebb, pontosabb, gyorsabb és olcsóbb eljárás rendeztetett be.

Az értékczikkekből és egyéb nyomtatványokból szükséges mennyiségek emelkedése folytán, az előállítási képesség fokozása céljából, nemkülönben a régi elkopott gépek helyett, a fentebb felsorolt új berendezéseknél említett gépeken kívül, 13 tipografiai és 1 litografiai gyorsajtó, bélyeglyukasztó-, zártlevelezőlaplyukasztó-, 1 darab routing-gép, továbbá hajtogató- és automatikus levelezőlapvágó-gépek s ezeken kívül több rendbeli apróbb gép szereztetett be.

Az intézet gépek beszerzésére

az 1895. évben	1.324 K 82 f,
az 1896. „	— „ — „
az 1897. „	3.841 „ 62 „
az 1898. „	9.959 „ 64 „
az 1899. „	32.717 „ 04 „
az 1900. „	79.620 „ 02 „
az 1901. „	72.646 „ 73 „
az 1902. „	73.618 „ 10 „
az 1903. „	52.899 „ 10 „ és
az 1904. „	65.000 „ — „

összeget fordított.

Az előadottakból látható, hogy a m. kir. állami nyomda munkaköre a nyomdászat minden ágára kiterjed.

Az állami nyomda utóbbi 10 évi termelésének eredménye munkanemek szerint osztályozva, kitűnik a 453—455. lapokon közölt táblázatokból.

Láthatjuk azokból azt, hogy az intézet a sokféle termelvénye között ma már évente 71 millió okmánybélyeget, 391 millió levéljegyet, 51 millió levelezőlapot stb.-t készít.

A m. kir. állami nyomda költségvetése a törvényhozás által állapittatik meg. Kiadásait az 1873. év óta a saját bevételeiből nem csak fedezi, hanem bevételtöbblettel, a melyből évenként körülbelül 90.000 K értékű leltári tárgy is szereztetik be, az államkincstár jövedelmét is tetemesen gyarapítja.

Az 1895. év óta az évenként zárszámadásilag kimutatott eredmény a következő:

Év	Kiadások		Bevételek		Bevételi				Jegyzet
					többlet		hiány		
	K	f	K	f	K	f	K	f	
1895 ¹⁾	1,675.672	31	1,994.133	60	318.461	29	.	.	¹⁾ Az állami anyakönyvek és az első szükségletre szánt anyakönyvi nyomtatványok előállítása rendkívüli bevétellel járt. ²⁾ Az ezredéves kiállításra készült tárgyak a dolog természeténél fogva meg nem térülhető kiadásokat okoztak. ³⁾ Az 1904. évi költségvetési előirányzat szerint.
1896 ²⁾	1,412.029	59	1,667.977	53	255.947	94	.	.	
1897 . . .	1,331.165	85	1,642.843	21	311.677	36	.	.	
1898 . . .	1,293.620	41	1,596.171	17	302.550	76	.	.	
1899 . . .	1,463.397	63	1,805.301	10	341.903	47	.	.	
1900 . . .	1,487.393	55	1,828.481	84	341.088	29	.	.	
1901 . . .	1,629.259	74	2,033.677	05	404.417	31	.	.	
1902 . . .	1,669.367	10	2,117.294	08	447.926	98	.	.	
1903 . . .	1,604.761	39	2,101.421	84	496.660	45	.	.	
1904 ³⁾	1,523.863	.	1,971.100	.	447.237	.	.	.	

Az intézet tehát ma már évi 1½ millió K kiadással szemben megközelítőleg 2 millió K bevételt vagyis ½ millió K bevételi többletet ér el.

Kezdetben az állami nyomdában szükséges anyagok legnagyobb része megfelelő minőségű hazai gyártmány hiányában külföldről szereztetett be, az 1877. év kezdetétől fogva azonban a legtöbb anyag és ezek között a papiros hazai gyárakból szállítatik és csak olyanok vásároltatnak külföldről, melyek belföldön nem állítatnak elő.

Az intézet az 1895. évtől az 1901. évig évenként átlag 3.600 métermázsa szenet használt, a melyből a gőzkazánok táplálására évenként átlag 2.700 métermázsa, a kályhák fűtésére 900 métermázsa esett. Ezekben az években az intézetnek szénszükséglete évenként 5.472 Kba és azonfelül a magyar villamosági részvénytársulat központi telepe által szolgáltatott villamos világítása évenként átlag 10.000 Kba került.

Az 1902. év óta az intézet saját üzemi villamos világítása és összes gépeinek villamos hajtása, helyiségeinek fűtését is betudva, évenként 6.500 m. mázsa szénfogyasztással, illetve 9.900 K évi kiadással jár.

Az anyagszükséglet fedezésére az utóbbi 10 évben évenként fordított kiadásokat a 456. lapon közölt táblázat mutatja.

A m. kir. állami nyomdából a legutóbb lefolyt évtizedben a következő fontosabb munkálatok kerültek ki:

„Az Osztrák-Magyar-Monarchia irásban és képen“ című mű magyar kiadása, Budapest székesfővárosnak a millenáris kiállításra készült nagyértékű diszalbuma, a magyar államnak a párisi legutóbbi világkiállításon bemutatott nagy fali térképe, a melyért a m. kir. állami nyomda a nagy díszérmet kapta, — a magyar állam összes kötvényei, — a díszes kiállítású vármegyei térképek, — az összes értékczikkek, — a hadimenetrendek, — a trónbeszédok, — a múlt évi nagy vámtarifai munkálatok, — az „Állami pénzügyigazgatás“ című tankönyv,

— a becses fametszeti képekkel készült „Magyar bábakönyv“ és több száz másféle kiadvány.

Itt kell még végül megemlékeznünk az állami hitelpapírok és értékcikkek előállításához szükséges papírok és nyomási eszközök kezeléséről is.

Az állami hitelpapírokhoz, az értékcikkekhez és értékjegyes nyomtatványokhoz, valamint a vízjegyes szigorú számadású nyomtatványokhoz megállapított papírok évenként a *pénzügyminisztérium által kirendelt bizottság* ellenőrzése mellett gyártatnak és pedig azokban a hazai papírgyárakban, amelyekkel az államkincstár szerződéses viszonyban van. Az évenként megrendelt papírmennyiség, részletekben, a jelzett bizottság által kellő ellenőrzés mellett hivatalos ólomzárral lezárt vasuti kocsikban érkezik Budapestre, a hol azt a központi állampénztár kirendelt tisztviselői átveszik és felügyeletük mellett a központi állampénztár kezelése alatt álló *papírraktárba* szállíttatják.

Az állami nyomda az igazgató megrendelésére innen kapja ellenőrzés mellett az értékcikkek gyártásához szükséges papírokat.

Az ezen papírokból a legutóbbi 10 évben beszerzett és felhasznált mennyiségeket a következő táblázat mutatja:

Évben	A papírok		Jegyzet
	megrendelt	fogyasztott	
	mennyisége iverben		
1895	12,480.000	9,773.414	A fogyasztott mennyiségnek a megrendelttel szemben mutatkozó többlete csak látszólagos, mivel a papírmegrendelés (vízjegyű) május 1-től a következő év április végéig, a fogyasztás pedig a rendes naptári évvel számíttatik, tehát a felhasznált papírmennyiség a megrendelttel szemben mindig 4 havi előnyben van.
1896	8,828.500	11,385.223	
1897	11,898.000	9,908.742	
1898	9,589.000	11,754.106	
1899	12,826.000	14,565.908	
1900	13,909.000	13,187.924	
1901	14,154.000	14,266.597	
1902	13,255.000	13,482.649	
1903	9,032.000	15,479.154	
1904	15,302.000	13,121.400	

Ugyancsak a központi állampénztár kirendelt tisztviselőinek őrizete illetőleg kezelése alatt állanak az állami hitelpapírok, értékcikkek és értékjegyes nyomtatványok nyomdai előállításához szükséges összes nyomási eszközök, ugymint: az eredeti vésett, domboretetvényű és átnyomatu kölemezek; az eredeti réz-, horgany- és aczélvésetek; a maratott réz- és horganylemezek; a galván uton előállított, a rézbe vert és a papírból vagy aczélből készült anyalemezek; a dombor-

bélyegzők; a könyvnyomathoz és a réznyomathoz szükséges eredeti, mély és dombor galvánlemezek; az állami hitelpapírok szövegszedetei, papiranyalemezei és ezek tömlemezei; a fametszvények; az alnyomatu öntvények; végül a vízjegyü papírok előállításához szükséges hengerek (egonteur) és sziták.

A felsorolt tárgyak a központi állampénztár kezelése alatt álló *lemezraktárban* őriztetnek s szükség esetén az állami nyomda igazgatójának megrendelésére, az értékczikkek és értékjegyes nyomtatványok előállítását ellenőrző bizottságnak ellenörködése mellett, az állami nyomdának kiadatnak, mely azokat használat után — hasonló ellenörködés mellett — a lemezraktárba visszaszállítja.

A forgalmon kívül helyezett értékjegyek előállításához szükséges tárgyak időközönként az állami nyomda közremüködésével kiselejteztenek és megsemmisittetnek, kivéve azokat, a melyek nyomdateknikai vagy történelmi becscsel bírnak s mint ilyenek az állami nyomdának, illetve a kereskedelemügyi m. kir. ministerium posta- és táviradamuzeumának megörzés végett átadatnak. A legutóbbi ily selejtezés 1901-ben volt.

Az őrizet és kezelés alatt álló felsorolt nyomási eszközöknek a legutóbbi 10 évi forgalmát az alábbi táblázat mutatja:

Évben	Az év folyamán értékjegyek előállítása céljából az állami nyomda részére kiszolgáltatott nyomási eszköz	Az év folyamán az állami nyomda részéről beszállított használatban volt és újonnan készített nyomási eszköz	Jegyzet
	darab		
1895	5.056	9.454	*) Ebben az összegben bennfoglaltatik az a 43.709 darab is, a mely mint forgalmon kívül helyezett nyomási eszköz 1901. év folyamán kiselejtezett és megsemmisített.
1896	3.213	9.128	
1897	4.515	11.259	
1898	8.308	14.748	
1899	9.157	16.532	
1900	10.148	18.508	
1901	53.650 *)	18.410	
1902	8.527	18.264	
1903	12.713	23.063	
1904	16.360	23.750	

A lemezraktárban őrizet alatt levő tárgyak darabszáma volt:

1884. augusztus havában . . . . . 14.951 drb,

1901. július havában (a selejtezés után) . . 11.562 „

1904. szeptember havában . . . . . 45.523 „

A m. kir. állami nyomda termelési eredményei 1895-től—1904-ig.

Év	Öntött betűk, töm- lemezek stb.	Kisze- detett	Közönséges nyom- tatványból nyomatott	Bekötötett		Kézi rajz	Auto- grafia	Metszetett		Fény- másó- lási	Nyomatott		Galvanoplasztikai készítmények	Fényképeszeti fel- vételek
				keményre	fűzve			kőbe	rézbe és hor- ganyba (maratás)		térkép	különfélék (litogr.)		
	kilogr.	téteg	iv	darab		lemez		lapokban	ivekben	leme- zekben	darab			
1895	18.967	3.807	20,009.381	6.588	1,054.407	4	551	1.453	2	.	41.720	1,481.621	2.177	106
1896	19.462	4.738	14,586.473	193.204	1,535.319	478	534	1.500	1	.	87.796	1,032.737	2.867	53
1897	16.289	4.505	20,409.694	62.534	1,105.778	156	242	1.422	1	.	29.380	1,569.033	2.152	178
1898	19.661	4.413	18,568.735	12.747	1,513.998	136	176	1.485	.	.	32.622	1,707.209	2.403	41
1899	26.617	5.380	19,861.322	8.823	1,949.403	173	238	2.160	.	.	46.279	1,399.418	5.154	24
1900	32.998	4.810	20,559.520	21.058	3,169.799	3.127	139	1.523	1	.	23.094	1,134.765	5.908	52
1901	26.652	4.473	19,592.685	19.894	2,213.347	2.163	226	4.031	6	.	31.401	2,380.452	5.043	30
1902	23.868	4.893	17,100.618	12.311	3,496.170	3.033	787	1.400	52	.	21.494	2,469.685	7.353	8
1903	22.902	5.267	17,351.300	7.115	2,613.696	14.802	.	746	76	150	11.450	2,092.668	8.170	4
1904	23.824	7.278	16,916.398	15.874	1,419.724	13.536	.	100	.	2.134	13.996	1,913.896	7.868	3

A m. kir. állami nyomda termelési eredményei 1895-től—1904-ig.
(Folytatás.)

Év	Fotomechanikai gyártmányok		Kötvények	Szelvények	Kamatozó pénztári jegyek	Koronás (forintos) bélyegjegyek	Filléres (krajczáros) bélyegjegyek	Váltó-úrlapok	Igérvények	Vadászati és halászati jegyek	Marha-levelek
	készített	nyomatott									
	lemez	lap									
darab											
1895	77	97	25.442	134.912	8.248	2,663.500	48,918.900	10,562.744	57.652	.	8,025.176
1896	123	263	.	.	.	3,660.800	43,101.200	11,905.504	78.112	104.484	9,943.176
1897	230	134	131.462	203.044	5.500	3,424.050	58,719.400	10,545.336	63.808	29.552	10,553.384
1898	31	8	.	707.248	1.160	16,380.550	75,469.700	6,518.528	52.504	51.504	10,375.952
1899	2	21	7.420	542.600	4.400	10,904.850	40,148.600	24,580.864	99.788	114.832	10,391.024
1900	46	28	245.654	1,094.156	12.404	7,281.450	26,613.200	14,720.384	31.520	159.232	17,021.496
1901	23	31	.	926.504	2.200	10,399.400	44,702.000	10,881.312	21.000	40.488	18,288.800
1902	4	1	18.380	2,553.948	1.100	12,370.300	49,066.200	9,814.368	42.004	2.736	9,773.472
1903	4	2	1,112.936	1,112.936	1.000	12,557.250	71,642.900	10,724.064	.	103.696	16,080.392
1904	3	2	185.860	185.860	1.100	10,716.700	61,193.000	9,713.008	41.048	113.952	10,601.376

A m. kir. állami nyomda termelési eredményei 1895-től—1904-ig.
(Folytatás.)

Év	Vasuti fuvarlevelek	A hitelosztályban készült általános, szigorú számadásu és egyéb postai nyomtatványok	Postadíj-jegyek	Hírlap-jegyek	Levelező-lapok	Rendőri ki- és bejelentő lapok	Zárt-levelező-lapok	Díjjegyves levélborítékok	Szállító-levelek	Posta-takarékpénztári nyomtatványok
	darab	iv	darab							iv
1895	7,835.732	2,533.055	190,344.400	80,686.200	35,228.416	.	6,874.096	396.045	9,428.958	306.449
1896	9,214.176	1,621.981	178,292.000	68,089.800	48,776.864	.	7,625.504	738.792	9,610.128	475.368
1897	7,332.888	1,400.284	214,983.600	75,798.000	38,631.744	329.106	7,255.872	512.100	10,059.030	420.003
1898	9,004.852	1,684.853	237,008.400	126,494.200	43,911.072	.	8,093.872	436.518	10,909.944	464.345
1899	10,015.580	907.956	367,681.200	99,060.800	49,754.048	.	9,374.032	666.774	13,457.196	597.754
1900	10,680.364	977.928	372,802.400	83,100.400	47,037.280	.	8,581.232	590.319	12,480.552	756.347
1901	11,053.880	1,087.947	334,180.800	98,010.400	53,914.816	.	9,165.104	478.428	14,970.258	912.911
1902	10,866.740	1,169.604	366,541.200	89,998.000	57,510.336	60.636	10,596.512	630.009	13,597.626	1,061.067
1903	11,319.580	1,371.834	326,737.700	94,994.000	51,566.848	36.738	10,627.484	346.518	14,368.158	1,221.387
1904	10,633.928	1,148.242	391,892.800	107,340.000	51,755.520	29.128	11,206.816	572.742	16,142.796	1,059.584

A m. kir. állami nyomda anyagszükségletére fordított kiadások 1895-től—1904-ig.

Év	Külföldről beszerzett						Belföldről beszerzett						Együtt	
	papirokért		egyéb anyagokért		összesen		papirokért		egyéb anyagokért		összesen			
	K	f	K	f	K	f	K	f	K	f	K	f	K	f
1895	8.930	99	35.327	43	44.258	42	897.965	18	60.152	10	968.117	28	1.012.375	70
1896	15.762	84	31.956	05	47.718	89	706.593	62	74.784	23	781.377	85	829.096	74
1897	7.053	30	24.918	90	31.972	20	678.731	96	55.935	32	734.667	28	766.639	48
1898	6.709	73	28.710	35	35.420	08	607.889	13	48.885	18	656.774	31	692.194	39
1899	5.949	29	44.179	58	50.128	87	694.006	23	75.224	70	769.230	93	819.359	80
1900	5.899	99	41.036	94	46.936	93	741.062	04	69.873	72	810.935	76	857.872	69
1901	8.225	42	35.877	40	44.102	82	759.648	25	61.088	54	820.736	79	864.839	61
1902	7.467	20	33.446	58	40.913	78	749.115	57	41.549	05	790.664	62	831.578	40
1903	2.102	40	32.380	21	34.482	61	713.927	83	45.006	51	758.934	34	793.416	95
1904	2.000	.	30.000	.	32.000	.	700.000	.	50.000	.	750.000	.	782.000	.

V. RÉSZ.

ÁLLAMI BEVÉTELEK.

I. czim. Egyenes adók.

1. A földadó és földadókataszter.

Adózási rendszerünkben igen jelentékeny tényező a *földadó*, nemcsak azért, mert egyenes adóink között ez a legnagyobb bevételi forrás, hanem azért is, mert egyéb közszolgáltatásainknak is alapja.

A földadó alapjául a *földadó kataszteri munkálatok* szolgálnak. A munkálatok szerkesztése és nyilvántartása körüli teendők, természetük szerint, egyrészt az *országos kataszteri felmérés*, másrészt pedig a *földadó nyilvántartás és helyszínelés* körébe tartoznak.

Előbbi, mint ezt már e mű szervezeti részében is említettük, a szolgálat *technikai*, *utóbbi* pedig annak közigazgatási részét látja el.

Ezek 10 évi működéséről az alábbiakban számolunk be.

A. Az országos kataszteri felmérés.

Az országos kataszteri felmérés célja az ország területének kisebb részekben, községi határ szerint való felmérése a végből, hogy az adóztatási, telekkönyvi betétszerkesztési és más közigazgatási célokra megbízható adatokat nyújtson.

A felmérés a *háromszögelési* rendszer alapján történik.

Az országos kataszteri felmérés működése, szorosan vett kataszteri szempontból, négy alakban nyilvánul, ugymint:

1. a *háromszögelés*,
2. a *részletes felmérés*,

3. a mérnöki helyszínelés,

4. a mérnöki nyilvántartás alakjában.

A két első *új munkák* készítését, a két utóbbi pedig már *megelevő munkálatok* felújítását és nyilvántartását czélozza.

A *háromszögelés* előkészíti a részletes felmérést s e végből megelőzőleg az ország területét háromszögelési hálózatokkal látja el. A háromszögelési hálózatok alapját közvetlenül megmért alapvonalak képezik. Az átmenet az alapvonalakból a felmérési alappontokra, a szükséges alappontok nagy száma miatt nem történhetik közvetlenül, miért is az alappontok meghatározására egymásból kifejlődő háromszögelési hálózatok szolgálnak.

Ehhez képest a háromszögelési hálózatok kétfélék, ugymint felső és alsó rendűek. A felső rendű ismét I., II. és III. rendűre oszlik, az alsó rendű pedig a IV. rendű hálózatot alkotja. Az I. rendű hálózatnak, mely nagy, átlag mintegy 5 mértföld oldalhosszal bíró háromszögekből áll, rendeltetése a nagy összefüggő keretet alkotni, melybe a többi hálózatok elhelyezkednek, a II. és III. rendű hálózat pedig csak az I. rendű hálózat sűrítésére szolgál abból a célból, hogy a IV. rendű hálózat megalakítható legyen.

Ez utóbbi hálózat a részletes felmérés céljaira közvetlenül szolgál, a mennyiben a felméréshez szükséges alappontokat szolgáltatja.

A *részletes felmérés* a IV. rendű hálózat alapján történik és kiterjed a község határán belül lévő összes birtokrészletekre, a különféle művelési ágak szerint.

A felmérésnél úgy annak megindításakor, mint a lefolyt évtized alatt is a mérőasztallal való felvétel nyert általában alkalmazást, de e mellett az újabb, értékesebb sokszögelési eljárással is történtek kísérletek. Ez az új eljárás ugyanis főleg értékesebb ingatlanoknak és nagyobb belsőségeknél, különösen ezek nagyobb mértékarányú fölvételénél, határrendezéseknél stb. nemcsak a nagyobb szabatoságot és egyöntetűséget biztosítja, hanem a gazdaságosabb kihasználást is lehetővé teszi. Ezért, de meg a felmérési személyzet fokozatos begyakorlása végett is, készséggel gondoskodott a pénzügyi kormány arról, hogy a körülmények által indokolt esetekben, különösen nagyobb területekre, községek egész határára kiterjedő rendszeres felvételeknél ez az újabb eljárás alkalmaztassék. A határrendezési műveleteknél ez az új eljárás már előbb is gyakorlatban volt, azonban 1903. év óta általánosabbá tétetett. A mérőasztallal való felvétel viszonyaink

között, a műszerek s eljárások tökélyesbülése folytán általában kielégítő, különösen ott, hol az ingatlanok aránylag csekély értékűek és a birtokhatároknak állandó megjelölése hiányzik.

A részletes felmérésnél 1873. év óta gyakorlatban volt magasságmérést, kellő gyakorlati hasznosítás hiányában, az 1897. év óta mellőzte a pénzügyi kormány, a háromszögtani háromszögelésnél azonban, a magasságmeghatározást a negyedrendű háromszögelési hálózatig bezárólag továbbra is fentartotta.

A *mérnöki helyszínelés* a régebbi felmérési munkálatoknak tüzetesebb, az egész községi határra kiterjedő, a *mérnöki nyilvántartás* pedig, az újabb felmérési munkálatokban szórványosabban előállott változásoknak kiigazítását eszközöli.

* * *

Az ország területének gazdasági irányu *szerves és szabatos részletes felmérése*, az 1849. évi október 20-iki patens alapján, a földadó ideiglenes munkálatok lezárása után, 1856. évben, illetve az ennek alapjául szolgáló *háromszögelés* már 1853. évben kezdetet meg.

Az országos kataszteri felmérés végrehajtása a legutóbb említett patens, illetve kormányrendeletek alapján történik, mert erről ez idő szerint még külön törvény nem intézkedik.

A kataszteri felmérésről a magyar kormány 1872. évben benyújtott ugyan egy törvényjavaslatot, mely az országgyűlés által tárgyalatott s elfogadtatott is, de egyuttal az 1873. évi november hó 18-án hozott országos határozattal a pénzügyminister utasított, hogy a kataszteri felmérés nyilvántartásáról minél előbb s mindenestre oly időben nyujtson be törvényjavaslatot, hogy az a kataszteri felmérésről szóló törvényjavaslattal egyidejűleg legyen szentesítés alá terjeszhető.

Mintthogy azonban az 1868. évi XXV. t.-cikk 1. §-a az adórendszernek törvényhozás útján leendő megállapítása iránt kimerítő törvényjavaslatnak előterjesztését rendelte el, ennek folytán egy gyökeres adóreform érdekében oly áramlat keletkezett, mely az ország jelentékeny részéről már meglevő felmérés eredményeinek azonnal való felhasználását kívánta és megteremtette a földadósabályozásról szóló 1875. évi VII. t.-cikket, a mely intézkedéseinek alapjául már a kataszteri felmérést is felvette s ezzel a kataszteri felmérésről szóló külön törvényjavaslat szentesítésének, illetve létesítésének szükségességét egyelőre a napirendről leszoritotta.

3. a mérnöki helyszínelés, és

4. a mérnöki nyilvántartás alakjában.

A két első új munkák készítését, a két utóbbi pedig már *meglevő munkálatok* felújítását és nyilvántartását czélozza.

A *háromszögelés* előkészíti a részletes felmérést s e végből megelőzőleg az ország területét háromszögelési hálózatokkal látja el. A háromszögelési hálózatok alapját közvetlenül megmért alapvonalak képezik. Az átmenet az alapvonalakból a felmérési alappontokra, a szükséges alappontok nagy száma miatt nem történhetik közvetlenül, miért is az alappontok meghatározására egymásból kifejlődő háromszögelési hálózatok szolgálnak.

Ehhez képest a háromszögelési hálózatok kétfélék, ugymint felső és alsó rendűek. A felső rendű ismét I., II. és III. rendűre oszlik, az alsó rendű pedig a IV. rendű hálózatot alkotja. Az I. rendű hálózatnak, mely nagy, átlag mintegy 5 mértföld oldalhosszal bíró háromszögekből áll, rendeltetése a nagy összefüggő keretet alkotni, melybe a többi hálózatok elhelyezkednek, a II. és III. rendű hálózat pedig csak az I. rendű hálózat sűrítésére szolgál abból a célból, hogy a IV. rendű hálózat megalakítható legyen.

Ez utóbbi hálózat a részletes felmérés céljaira közvetlenül szolgál, a mennyiben a felméréshez szükséges alappontokat szolgáltatja.

A *részletes felmérés* a IV. rendű hálózat alapján történik és kiterjed a község határán belül lévő összes birtokrészletekre, a különféle mivélési ágak szerint.

A felmérésnél úgy annak megindításakor, mint a lefolyt évtized alatt is a mérőasztallal való felvétel nyert általában alkalmazást, de e mellett az újabb, értékesebb sokszögelési eljárással is történtek kísérletek. Ez az új eljárás ugyanis főleg értékesebb ingatlanoknak és nagyobb belsőségeknél, különösen ezek nagyobb mértékarányu fölvételénél, határrendezéseknél stb. nemcsak a nagyobb szabatosságot és egyöntetűséget biztosítja, hanem a gazdaságosabb kihasználást is lehetővé teszi. Ezért, de meg a felmérési személyzet fokozatos begyakorlása végett is, készséggel gondoskodott a pénzügyi kormány arról, hogy a körülmények által indokolt esetekben, különösen nagyobb területekre, községek egész határára kiterjedő rendszeres felvételeknél ez az új eljárás alkalmaztassék. A határrendezési műveleteknél ez az új eljárás már előbb is gyakorlatban volt, azonban 1903. év óta általánosabbá tétetett. A mérőasztallal való felvétel viszonyaink

között, a műszerek s eljárások tökélyesbülése folytán általában kielégítő, különösen ott, hol az ingatlanok aránylag csekély értékűek és a birtokhatároknak állandó megjelölése hiányzik.

A részletes felmérésnél 1873. év óta gyakorlatban volt magasságmérést, kellő gyakorlati hasznosítás hiányában, az 1897. év óta mellőzte a pénzügyi kormány, a háromszögtani háromszögelésnél azonban, a magasságmeghatározást a negyedrendű háromszögelési hálózatig bezárólag továbbra is fentartotta.

A *mérnöki helyszínelés* a régebbi felmérési munkálatoknak tüzetesebb, az egész községi határra kiterjedő, a *mérnöki nyilvántartás* pedig, az újabb felmérési munkálatokban szórványosabban előállott változásoknak kiigazítását eszközzi.

* * *

Az ország területének gazdasági irányu *szerves és szabatos részletes felmérése*, az 1849. évi október 20-iki patens alapján, a földadó ideiglenes munkálatok lezárása után, 1856. évben, illetve az ennek alapjául szolgáló *háromszögelés* már 1853. évben kezdetett meg.

Az országos kataszteri felmérés végrehajtása a legutóbb említett patens, illetve kormányrendeletek alapján történik, mert erről ez idő szerint még külön törvény nem intézkedik.

A kataszteri felmérésről a magyar kormány 1872. évben benyújtott ugyan egy törvényjavaslatot, mely az országgyűlés által tárgyalatott s elfogadtatott is, de egyuttal az 1873. évi november hó 18-án hozott országos határozattal a pénzügyminister utasított, hogy a kataszteri felmérés nyilvántartásáról minél előbb s mindenesetre oly időben nyujtson be törvényjavaslatot, hogy az a kataszteri felmérésről szóló törvényjavaslattal egyidejűleg legyen szentesítés alá terjeszthető.

Minthogy azonban az 1868. évi XXV. t.-czikk 1. §-a az adórendszernek törvényhozás utján leendő megállapítása iránt kimerítő törvényjavaslatnak előterjesztését rendelte el, ennek folytán egy gyökeres adóreform érdekében oly áramlat keletkezett, mely az ország jelentékeny részéről már meglevő felmérés eredményeinek azonnal való felhasználását kívánta és megteremtette a földadósabályozásról szóló 1875. évi VII. t.-czikket, a mely intézkedéseinek alapjául már a kataszteri felmérést is felvette s ezzel a kataszteri felmérésről szóló külön törvényjavaslat szentesítésének, illetve létesítésének szükségességét egyelőre a napirendről leszoritotta.

Az 1856 —1894. évi időszakban a részletes felmérés végrehajtott:

a) teljesen: Bács-Bodrog, Baranya, Békés, Bereg, Borsod, Csanád, Csongrád, Esztergom, Fejér, Győr, Hajdu, Heves, Jász-Nagykun-Szolnok, Liptó, Máramaros, Moson, Pest-Pililt-Kiskun, Somogy, Sopron, Temes, Tolna, Torontál, Ugocsa, Ung, Vas, Veszprém vármegyékben, továbbá Fiume város és kerületében s valamennyi horvát-szlavon vármegyében;

b) egyes községek kivételével: Abauj-Torna, Árva, Bars, Gömör-Kishont, Hont, Komárom, Nógrád, Sáros, Szabolcs, Szepes és Zemplén vármegyékben;

c) részben: Arad, Bihar, Krassó-Szörény, Nyitra, Pozsony, Szatmár, Trencsén és Turócz vármegyékben.

Ezen időszak alatt vagyis az 1894. év végéig a magyar államnak $5.642.3 \square$ mértföldet kitevő egész területéből részletesen felmértetett $4.117.0 \square$ mértföld, vagyis 73.0%; felmértelen maradt $1.525.3 \square$ mértföld, vagyis 27.0%.

A mérnöki helyszínelés az 1883—1894. években Bács-Bodrog, Baranya, Csanád, Csongrád, Fejér, Győr, Hajdu, Jász-Nagykun-Szolnok, Pest-Pilis-Solt-Kiskun, Szabolcs, Somogy, Tolna, Torontál és Veszprém vármegyékben, továbbá Horvát-Szlavonországokban s Fiume város és kerületében mintegy $1.117.7 \square$ mértföldre kiterjedőleg ejtetett meg.

* * *

Az 1895 —1904. évtizedben elért munkaeredményről a következőkben adunk számot:

A *háromszögelés*, mint már fentebb említettük, mindenütt megelőzte a részletes felmérést és a szükséghez képest a mérnöki helyszínelést.

E szerint háromszögelés történt: Bács-Bodrog, Bereg, Bihar, Csanád, Győr, Hajdu, Jász-Nagykun-Szolnok, Moson, Nyitra, Pest-Pilis-Solt-Kiskun, Pozsony, Szatmár, Szabolcs, Temes, Tolna, Torontál, Zemplén, továbbá Pozsega, Szerém, Varasd, Verőcze és Zágráb vármegyék területein.

A dunántuli megyékben, mint ezt alább ismertetjük, a régebbi felmérés megújítása válván szükségessé, az 1900. évben megejtett tanulmányozások után, 1901. évben megkezdett a Dunántul új elsőrendű háromszögelési hálózatának a felső Dunamentén kiinduló létesítése, mely azóta déli irányban haladva folyamatban van s való-

szinüleg az 1905—1906. évi munkaszakban befejezést is nyerend. A részletes felmérést közvetlenül szolgáló háromszögelést 1902. évben Moson és Győr vármegyékben kezdték meg, mely az előbbiben 1903. évben, az utóbbiban pedig 1904. évben befejezést is nyert.

A részletes felmérés, nemkülönben mérnöki helyszínelés czéljából végrehajtott *háromszögelés* eredményét az alábbi táblázat tünteti föl:

Év	Háromszögeltetett			Felállított és meghatározott jelek száma		Azon vármegyék, melyekben a háromszögelés részletes felmérés vagy mérnöki helyszínelés czéljából eszközöltetett
	felsőrendű hálózatban	negyedrendű hálózatban		összesen	átlag a negyedrendű hálózat egy ☐ mértföldjére	
	☐ mértföld	község				
1895 . . .	92-39	45-73	119	2.177	48	Bács-Bodrog, Bihar, Pozsony, Szatmár, Temes, Torontál és Zemplén
1896 . . .	54-00	41-42	87	1.907	46	Bács-Bodrog, Bihar, Pozsony, Szatmár, Temes és Torontál
1897 . . .	54-69	77-20	127	3.553	46	Bács-Bodrog, Bihar, Hajdu, Nyitra, Szatmár és Torontál
1898 . . .	61-77	33-86	133	1.987	59	Bács-Bodrog, Bihar, Nyitra, Pozsony, Szatmár és Tolna
1899 . . .	52-00	19-48	54	926	47	Bács-Bodrog, Bihar, Nyitra, Pest-Pilis-Solt-Kiskun, Szabolcs és Torontál
1900 . . .	35-00	26-89	93	1.392	52	Bács-Bodrog, Bihar, Hajdu, Nyitra és Szabolcs
1901 . . .	38-72	62-03	149	3.376	54	Bács-Bodrog, Győr, Jász-Nagykun-Szolnok, Moson, Szabolcs, Torontál, Zemplén, Pozsega és Zágráb
1902 . . .	69-09	45-32	109	2.603	57	Bereg, Győr, Hajdu, Moson, Szabolcs, Tolna, Pozsega és Szerém
1903 . . .	57-00	44-78	101	2.644	59	Bács-Bodrog, Bihar, Győr, Moson, Szabolcs, Tolna, Szerém és Verőcze
1904 . . .	276-00	45-32	100	3.157	70	Bács-Bodrog, Bereg, Csanád, Győr, Szabolcs, Zemplén, Pozsega, Szerém, Verőcze és Zágráb
Összesen	790.66	442.03	1.072	23.722	54	

A háromszögelést nyomon követte a *részletes felmérés*, mely *Arad* vármegyében 1895. évben egyelőre lezárattott, hátrahagyva az 1892. évi XXIV. törvénycikk hatálya alá eső azon részt, a hol az említett törvénycikk folytán a községek egész határára kiterjedő tagosítások eseteiben kataszteri felmérést pótló tagosítások eszközölnökök.

Teljesen befejezést nyert a felmérés *Pozsony* vármegyében az 1901. évben, *Bihar*, *Nyitra* és *Szatmár* vármegyékben pedig tovább folyt. A volt katonai határőrvidéknek Bács-Bodrog, Temes és Torontál vármegyékbe eső részeiben a telekkönyvi betétszerkesztés miatt, az 1893. évben megkezdett új háromszögelés alapján: és pedig *Bács-Bodrog* vármegyében 1895. évben, *Temes* és *Torontál* vármegyékben 1896. évben kezdték meg az új részletes felmérést. Ez azután az elsőben 1898. évben befejezést nyert, az utóbbi kettőben pedig még folyamatban van. Visszamaradást okozott ugyanis ez utóbbiaknál az a körülmény, hogy a deliblati kincstári homokpusztának a szomszédos községek között közigazgatásilag való megoszlása, illetve azokhoz való csatolása folyamatban volt, ennek lebonyolítását pedig be kellett várni, nehogy rövid időn belül ismét annak szüksége álljon elő, hogy a közigazgatási beosztáshoz képest készülő kataszteri munkálatok a küszöbön levő új alakulások folytán megújíttassanak.

Ugyancsak a telekkönyvi betétszerkesztés megindíthatása végett kellett megújítani a részletes felmérést *Zemplén* vármegye sátoralja-ujhelyi és bodrogi járásában az 1896. és 1901. években.

A lefolyt évtized alatt az országos kataszteri felmérés jelentősebb mozzanatainak egyike volt a *Dunántul* felmérésének megújítása is.

A telekkönyvi betétszerkesztésnek közigazgatási fontossága az erre irányuló munkálatoknak a Dunántul: Moson, Győr, Sopron, Vas, Veszprém, Zala és Somogy vármegyékben való megindítását is indokoltta tette. Ezzel az 1856—1864. években készült felmérési munkálatoknak megújítása, illetve pótlása vált szükségessé. Ennek a kérdésnek megoldásánál figyelembe kellett venni ama tapasztalatokat, hogy a régi, mintegy félszázad előtt készült felmérési munkálatok kiigazítása majdnem annyi munkaerőt s időt igényel, mint azoknak az új részletes felméréssel való pótlása, továbbá, hogy a régi rajzi háromszögelésen alapuló felvételek kiigazításuk után sem elégítik ki a mai igényeket.

Ehez járult a telekkönyvi betétek szerkesztésével kapcsolatos az az új helyzet is, hogy ezentul a kataszteri térképek telekkönyvi térképül is szolgálnak, tehát tulajdonjogi szempontból is felette jelentős célt, az ingatlan birtoknak lehető legszabatosabb feltüntetését is kielégíteni hivatvák.

Mindezeknél fogva épp úgy, mint a volt kataszteri határőrvidék egyrészénél, a Dunántul is új részletes felmérést kellett megindítani.

Moson és *Győr* vármegyékben az új részletes felmérés 1902. évben vette kezdetét s 1905. évben, legkésőbb 1906. évben teljes befejezést nyerend. E vármegyékben ezzel a telekkönyvi betétszerkesztés is mihamarább megindítható lévén, az ez iránt szükséges tárgyalások már is folyamatban vannak.

Különleges erdőrendezési érdekből, Besztercze-Naszód vármegyében, a naszódvidéki községekkel az 1893. év óta folyt tárgyalások alapján is van folyamatban részletes felmérés, mely a beszterczei erdőigazgatóság részére és költségére, az erdőigazgatóság mellé kirendelt kataszteri felmérési személyzet által, a kataszteri szabályok szerint és ellenőrzés mellett lön az 1903. évben megindítva olyképpen, hogy annak alapján az adómunkálatok is elkészítettnek s ezt a telekkönyvi betétszerkesztés nyomon követheti. Felméretett az 1903—1904. évben 2 község 51.817 hold, 14.550 birtokrészlettel.

Birtokrendezések, nagyobb mérvű birtokmegosztások, szabályozások és egyéb körülmények nem egyszer szükségessé teszik, hogy a régibb felmérési munkálatok a hatóságok, községek és érdekeltségek kérelmére *mérnöki helyszínelés* útján, vagyis a művelési ág változások figyelembe vételével kiigazittassanak. Ennek következtében a pénzügyi kormány a kiigazítást Zemplén vármegyében az 1901., Bereg vármegyében az 1902., Máramaros vármegyében pedig az 1903. évben indította meg. Ellenben ugyanazt csak folytatnia kellett Baranya, Bács-Bodrog, Csanád, Csongrád, Hajdu, Jász-Nagykun-Szolnok, Pest-Pilis-Solt-Kiskun, Szabolcs, Tolna, Torontál és a horvát-szlavonországi vármegyékben, továbbá egyes községekre nézve Bihar, Esztergom, Heves és Szatmár vármegyékben.

A telekkönyvi betétszerkesztés érdekében szükségessé vált az újabb munkálatoknak szórványosabb kiigazítása, illetve előkészítése, továbbá a telekkönyvi betétszerkesztés alkalmával megállapított, valamint a betétek elkészülte után telekhatóságilag tárgyalt birtokmegosztásoknak kataszteri *mérnöki nyilvántartás* útján való érvényesítése, a mely a fent említett összes vármegyékben a fenforgó szükséghez képest már teljesített is.

A *részletes felmérés, mérnöki helyszínelés és mérnöki nyilvántartás* eredményei a következők:

Év	Részletes felmérés			A felmérési munkák kiigazítása						Együtt			Jegyzet
				mérnöki helyszínelés			mérnöki nyilvántartás						
	utján												
	Közsé- gek száma	Terület kataszteri holdakban	Birtok- részletek száma	Közsé- gek száma	Terület kataszteri holdakban	Birtok- részletek száma	Közsé- gek száma	Terület kataszteri holdakban	Birtok- részletek száma	Közsé- gek száma	Terület kataszteri holdakban	Birtok- részletek száma	
1895	155	428.099	264.305	209	1,156.116	670.629	300	97.631	86.187	664	1,681.846	1,021.121	
1896	113	364.092	282.773	228	1,138.922	579.315	401	87.612	97.809	742	1,590.626	959.897	
1897	84	360.634	317.416	109	764.060	442.675	323	102.540	95.068	516	1,227.234	855.159	
1898	83	317.718	219.261	138	667.703	370.823	597	158.666	130.275	818	1,144.087	720.359	
1899	92	294.665	193.371	132	672.865	369.661	561	184.791	157.278	785	1,152.321	720.310	
1900	64	257.481	213.983	88	488.250	267.453	611	217.503	166.388	763	963.234	647.824	
1901	55	194.272	175.242	105	417.543	342.980	547	195.775	151.238	707	807.590	669.460	
1902	57	155.498	148.794	141	798.465	369.346	553	151.238	124.069	751	1,105.201	642.209	
1903	77	246.024	156.159	97	567.153	305.328	679	143.810	132.028	853	956.987	593.515	
1904	87	261.680	159.196	100	563.408	335.522	597	164.680	149.033	784	989.768	643.751	
Összesen	867	2,880.163	2,130.500	1.347	7,234.485	4,053.732	5.169	1,504.246	1,289.373	7.383	11,618.894	7,473.605	*) Ebben mintegy 251.000 hold régi fel- mérés megújítása.

A munkaeredmények ezen összeállítása szerint a részletes felmérés és mérnöki helyszínelés csökkenőben, ellenben a mérnöki nyilvántartás emelkedőben volt. Egészben a helyszíni munkaeredmények 1901-ig apadók, azóta azonban emelkedők. A részletes felmérés apadását tulnyomólag a régibb felmérési munkálatoknak a telekkönyvi betétszerkesztés érdekében minél nagyobb arányokban való kiigazítására irányuló törekvés magyarázza meg.

A fentiek eléggé feltüntetik az országos kataszteri felmérés feladatainak mai és korábbi állapotát. Míg ugyanis a korábbi t. i. a betétszerkesztést megelőző időkben teljesített felmérés kizárólag csak a fenforgó tényleges állapotot méltatta figyelemre és így, mennyiségileg legalább, a mainál jóval nagyobb munkaeredmény volt, addig a jelenlegi eljárás nemcsak cél tudatos körültekintést, hanem több és szabatosabb munkát is igényelvén, önként érthetőleg csak mérsékeltbb előhaladást enged meg. Nagy mértékben befolyásolta ez eredményt a telekkönyvi betétszerkesztés és az ezzel járó s mindinkább növekvő ügyforgalom, mely a vezetést a műszaki térről mindjobban a közigazgatásra tereli, az eljáró mérnöki személyzetből mind többet von el a helyszíni munkától és köt le az irodai szolgálatra.

Befolyást gyakorolt továbbá a jelzett munka eredményekre a felmérési személyzetnek a birtokrendezéseknél s más közérdekű felmérési feladatoknál való mind nagyobb mérvű közreműködése is, mely rendszerint a gyakorlatban legjobban hasznosítható erőket veszi igénybe.

Az újabb felmérési eljárás, valamint az országos kataszteri felmérésnek más közhasznú működése különösen a lefolyt évtized alatt alakult ki s ezért jut épen itt kifejezésre, mert munkái a köz szempontjából maradandóbb becsüek.

A telekkönyvi betétszerkesztés a *felmérési munkálatoknak sorrendjére* is felette jelentős befolyással volt. Ugyanis az 1886. évi XXIX. t.-cikk létrejötte után a betétszerkesztés, a kivánt sorrend szerint, a telekkönyvi hatóságoknál csak akkor indított meg, ha az illető telekkönyvi hatóság területén lévő összes községek kataszteri munkálatai a legutóbbi állapothoz képest már rendezve, a telekkönyvi hatóságnak egyszerre rendelkezésére állottak. Minthogy azonban a betétszerkesztés a telekkönyvi hatóságnál az egész anyagot csak hosszabb idő multán dolgozhatta fel, a sorrendben hátrább maradt községek kataszteri munkálatai újabb meg újabb átdolgozásokat igényeltek. Az ebből kifolyólag felmerült zavarok a szerzett tapasztalatok

alapján arra indították a pénzügyi kormányt, hogy az igazságügyminis-
teriummal oly értelmű megállapodást létesítsen, mely szerint a kataszteri
felmérési munkálatok tervszerűleg inkább több telekkönyvi hatóság
területén, de egy-egy telekkönyvi hatóság területén belül csak oly
mérvben legyenek foganatosítandók, hogy a felmérést és az ezzel
kapcsolatos kataszteri osztálybasorozást a telekkönyvi betétszerkesztés
nyomon követhesse, továbbá, hogy a betéteknek forgalomba adása
után előálló birtokmegosztásoknak telekkönyvi s kataszteri nyilván-
tartása szabatos kataszteri mérnöki elintézésben részesülhessen.

A társországok felmérési munkálatainak kiigazítására, illetve meg-
újítására különösen az 1900. évtől kezdve mindnagyobb figyelmet
fordított a pénzügyi kormány. E műveletek azonban a telekkönyvi
betétszerkesztéssel ugyancsak szoros kapcsolatban levén, ezekkel alább
— e mű VI. részében — foglalkozunk. Itt csupán csak annyit
tartunk szükségesnek fölemlíteni, hogy a kataszteri felmérési
személyzetnek és a horvát-szlavon országos kormány telekkönyvi
mérnöki személyzetének célirányos közreműködése érdekében, az
országos kormányval 1902. évben megállapodás jött létre oly irányban,
hogy a telekkönyvi mérnökök kataszteri szabályok szerint és
ellenőrzés alatt végezve teendőiket, felmérési munkálataik egyuttal a
kataszteri felmérési munkálatok pótlásául is szolgáljanak.

A pénzügyi kormánynak a birtokrendezéseknél s a telekkönyvi
betétszerkesztésnél való közreműködésről tüzetesebben ugyancsak alább
e mű VI. részében szólunk. Az előadottak azonban már is eléggé
megvilágítják azt, hogy különösen a telekkönyvi betétszerkesztés az
országos kataszteri felmérés feladataira, irányaira mily átalakítólag
hatott, de viszont arról is tanuságot tesznek, hogy a kataszteri
felmérés közgazdasági téren mind szélesebb alapon mily jótékonyan
érvényesült.

* * *

Az országos kataszteri felmérés rendszeres teendőinek ellátásán
felül, a lefolyt évtized alatt több nagyobb szabású és számos egyéb
rokontermészetű feladatot is oldott meg és a bírósági eljárások során
szakértői teendőket is látott el.

Ezek közül jelentékenyebbek voltak a következők:

A Magyarország és Románia közötti állami határvonalnak vegyes-
bizottságilag sokszögelési úton való felmérése, melyet az 1894., 1897.,
1898. és 1899. években a m. kir. háromszögelő hivatal foganatosított.

E végből háromszögeltetett $68\cdot4$ □ mértföldnyi terület, sokszögeléssel felmértetett $117\cdot15$ mértföld ($888\cdot69$ kilométer) hosszú határvonal.

A m. kir. háromszögelő hivatal részt vett továbbá az 1888. évi XIV. t.-cikkkel az ország törvényei közé becikkelyezett magyar-román határegyezmény folytán a határvonalon, az 1900. évben foganatosított időszaki határvizsgálatnál és egyidejűleg történt határjel kicserélésnél.

Az országos kataszteri felmérés a Magyarország és Ausztria közötti állami határ egyes szakaszainak rendezésében is részt vett, amennyiben 1896. évben közreműködött a Dunajecz folyómenti állami határrendezésnek előmunkálataiban, részt vett az 1897. és 1898. évben meg-ejtett határfelmérésben, melynél a háromszögelés $3\cdot10$ □ mértföldre, a sokszögelési felvétel pedig $5\cdot23$ mértföld ($39\cdot67$ kilométer) hosszú határszakaszra terjedt ki.

A magas Tátrában levő Halastó mellékén az 1903. évi IX. t.-cz. szerinti új határvonal helyszini megállapításában és háromszögös felvételében 1903. illetve 1904. évben háromszögeltetett 11 □ mértföld, felmértetett $0\cdot75$ mértföld ($5\cdot70$ kilométer) hosszú határszakasz.

Az 1899. évben megindított tárgyalásokból kifolyólag, a Magyarország és Ausztria közti állami határvonalon később netán felmerülő határrendezéseknek műszakilag célszerű előkészíthetése s a felmérési eljárásnak szabályozása érdekében, 1904. évben határfelmérési utasítás adatott ki.

A lefolyt évtized alatt az országos kataszteri felmérésnek majdnem állandóan foglalkoznia kellett azokkal az előkészítési munkálatokkal, melyeket a Dráva folyómenti országos határon a Drávának gyakori és jelentékeny mederváltozásai tettek szükségessé s e célból az 1899–1901. években a helyszínén rendeztetett és felmértetett a Légrádtól nyugatra fekvő szakasz mintegy $7\cdot87$ mértföld ($59\cdot70$ kilométer) hosszban.

A kataszteri felmérés más ágazatok érdekében is közreműködött, jelesen a m. kir. földmivelésügyi ministerium vizrajzi osztálya részére és költségére a *Duna folyam hullámterét* a Dévénytől Zimonyig terjedő szakaszon az 1899—1904. években mintegy $43\cdot49$ □ mértföld területen $99\cdot55$ mértföld ($755\cdot2$ kilométer) hosszban háromszögelte és az 1900—1904. években Budapesttől Titelig terjedő szakaszon mintegy $23\cdot98$ □ mértföld területen $57\cdot34$ mértföld ($435\cdot0$ kilométer) folyamhosszban helyszinelte.

Szeben vármegyében a Lotrú és Czoódt folyók mentén levő mintegy $36\cdot000$ hold területű és a százsz hét birák tulajdonához tartozó erdő-

birtokot, üzemi célokból való felmérés érdekében, a tulajdonos költségére, az 1904. évben a m. kir. háromszögelő hivatal háromszögelte.

Ugyancsak az országos kataszteri felmérés foganatosította:

Nagybánya város belsőségének 1:1440 mértékarányban, a város részére és költségén való nagyobbszabású felmérését 1898. évben;

Zalaegerszeg város belsőségének háromszögelését, lejt mérését s 1:1000 mértékarányban, sokszögeléssel való részletes felmérését 1903. évben, ugyancsak a város részére és költségére.

Továbbá az egyes városokban magánvállalkozók által végzett felméréseket, a városok megkeresése alapján megvizsgálta és hitelesítette, így: *Nagykőrösön* az 1895., 1896. és 1897. évben, *Székesfehérvárott* az 1895. évben, *Sopronban* az 1896. és 1898. évben, *Kolozsvárt* az 1897. évben, *Marosvásárhelyt* az 1898. és 1899. évben s *Temesvárt* az 1902., 1903. és az 1904. évben.

Eltekintve a korábbi felmérések megújításától, de számbavéve a naszódvidéki felmérés, nemkülönben az 1892. évi XXIV. t.-cikk hatályának területén kataszteri szabályok szerint készített s állami hozzájárulás ellenében átvett tagosítási térképeket, a kataszteri felmérés a lefolyt évtizedben a magyar állam területének mintegy 263·7 □ mértföldnyi vagyis 4·7%-nyi területén hajtattott végre. A még felméréndő terület tehát 22·3%-ot vagyis mintegy 1261·6 □ mértföldet tesz ki. De ehhez hozzájárul a már régebbi felméréseknek mintegy 1605·2 □ mértföldnyi területen szükséges kiegészítése s megújítása, úgy hogy az országos kataszteri felmérés további munkafeladata az egyéb teendőktől eltekintve mintegy 2866·8 □ mértföldnyi területre terjed ki.

B. Földadónyilvántartás és helyszinelés.

A földadónyilvántartás célja annak biztosítása, hogy a földadó-kataszteri munkálatok, a birtokosok személyében és az adóalapban bekövetkezett időközi változások daczára is, mindig a tényleges állapotot tüntessék fel, hogy így soha sem szenvedjen sérelmet az az alapelv, hogy a földadót a *tényleges* birtokos a *valóságban létező* adótárgy után fizesse. Tudvalevő, hogy a ma érvényben álló földadó-kataszteri munkálatok az 1875: VII. t.-cikk rendelkezései szerint végrehajtott földadószabályozás alapján készültek és 1884. évi január hó elsejétől kezdve szolgálnak a földadókivetés alapjául.

Az idézett t.-cikk meghatározta a földadó-kataszteri munkálatokban nyilvántartandó változások eseteit s mivel a munkálatoknak hosszabb

ideig állandóságot kívánt biztosítani, egyuttal kimondotta, hogy a kinyomozott kataszteri tiszta jövedelem csakis részletes felmérés, tagosítás, legelő és erdő felosztás, vagy más birtokrendezés eseteiben szükséges új munkálatok készítésénél, avagy adótárgyváltozások eseteiben változtatható meg. A törvénynek ezen a rendelkezésén alapul egyfelől a földadónyilvántartásnak, másfelől a helyszinelésnek munkaköre.

A földadónyilvántartás ugyanis a már érvénybe lépett munkálatoknak további nyilvántartásáról és a törvényben felsorolt változási esetek érvényesítéséről, a helyszinelés pedig az említett esetekben szükséges új munkálatok készítéséről gondoskodik.

* * *

A pénzügyi kormányznak a földadónyilvántartás ügykörébe tartozó legutóbbi 10 évi tevékenységéről az alábbiakban számolunk be.

A földadó alapjául szolgáló kataszteri tisztajövedelem, mint ezt már fentebb említettük, a törvény értelmében hosszabb időre állandósítottván, az 1895—1904. évtized alatt, a földadót érintő újabb törvényhozási intézkedés vagy szerves alkotás szüksége fenn nem forgott.

Annál nagyobb gondot fordított azonban a pénzügyi kormányzat a szolgálat belterjes fejlesztésére és tökéletesítésére.

Ez leginkább két irányban érvényesült. Egyrészt abban, hogy az adóalap számszerű pontossága helyreálltassék, másrészt pedig abban, hogy az egyéni adófelosztás hatályosabban ellenőriztessék.

A földadót ugyanis, mint contingentált adónemet, a községekre sommásan írják elő.

Az egyes birtokosokra eső adótételeket azután a községi közegek vetik ki olykép, hogy megelőzőleg a birtokosok személyében bekövetkezett változásokat, az adókievés alapjául szolgáló kataszteri birtok-
ivekben átvezetik.

Ha az átvezetés körül hiba történik, az illető adózó a hiba természetéhez képest jogtalan előnyben vagy hátrányban részesül.

A községi közegek közül azonban igen sokan, az átvezetések körül nem jártak el a szükséges feltétlen pontossággal.

Ennek folytán igen sok község földadókivetésében és pedig igen gyakran, jelentékeny és egyes birtokosokat anyagilag súlyosan terhelő számszerű hibák keletkeztek, a miket ki kellett küszöbölni.

A pénzügyi kormány tehát e végből az 1892. évben intézkedett, hogy a kataszteri birtok-
ivek tisztajövedelmi és földadó adatai az egyéni

adófelosztási jegyzékekkel összehasonlítottassanak, s a hol különbözet fordult elő, ennek kikeresése végett, a nyilvántartás átvezetése visszahatólag az elmúlt évekre is átvizsgáltassék. Ha pedig az észlelt hibák még ekként sem derültek volna ki, ez esetre oly értelemben rendelkezett, hogy a birtokívek a pénzügyigazgatóságok kezelése alatt álló kataszteri irattárakban őrzött alampunkálatokkal összehasonlítottassanak.

Ez a munkálat nagy és sok évre kiterjedő feladatot ruházott a földadónyilvántartási személyzetre és már országszerte befejezettnek tekinthető.

Hogy pedig hasonló hibák a jövőben többé elő ne fordulhassanak, e célból a másik irányban, t. i. az egyéni adófelosztás hatályosabb ellenőrzése tekintetében is kellett a pénzügyi kormányznak intézkednie. E célból ugyanis az 1897. évben új mintájú egyéni adófelosztási jegyzék nyomtatványt léptetett életbe, a melyben a birtokváltozások számszerű eredményei pontosan ki vannak tüntetve.

Áttérve ezek után a földadónyilvántartási személyzet főfeladatára, t. i. a földbirtokosok személyében bekövetkezett változások nyilvántartásának rendszeres ellenőrzésére, annak ebben az irányban kifejtett nagy terjedelmű 10 évi munkásságáról a 474—477. lapokon alább közölt kimutatás nyújt képet.

Látjuk abból, hogy az utolsó 10 év alatt összesen 12,511.509 földrészlet vezetett át a kataszteri birtokívekben más birtokos tulajdonául.

Bár ezek az adatok nemcsak a nyilvántartási személyzet tevékenységének, hanem a birtokforgalomnak nagyságára is élénk világot vetnek, mégis tudnunk kell, hogy ezek még nem merítik ki a tényleges birtokváltozások összes számát, mert a földbirtokos osztály a birtok állományában beállott változásoknak bejelentését, jöllehet erre kötelezve van, igen sok esetben elmulasztja.

Nagy mértékben igénybe vette a személyzet munkásságát az ideiglenes adómentességek engedélyezése körüli eljárás is.

A lefolyt évtizedben ugyanis a phylloxera rovar által elpusztult szőlőterületek újból való beültetése örvendetes lendületet vett, s ezen felül a phylloxera rovar pusztításának ellentálló immunis homokterületeken is nagyobb mérvben történtek új szőlő telepítések és a kopár területek és erdei tisztások beerdősítése körül is nagyobb mozgalom volt észlelhető.

Ennek eredményekép:

1895. évben	3.158 hold	uj szőlő és	4.143 hold	uj erdő
1896. „	4.675	„ „	4.383	„ „
1897. „	4.696	„ „	13.634	„ „
1898. „	8.440	„ „	17.798	„ „
1899. „	10.681	„ „	9.392	„ „
1900. „	12.137	„ „	7.860	„ „
1901. „	7.997	„ „	14.224	„ „
1902. „	11.993	„ „	9.379	„ „
1903. „	13.176	„ „	9.694	„ „
1904. „	11.055	„ „	11.099	„ „

vagyis összesen 88.008 hold uj szőlő és 101.606 hold uj erdő-ültetésre engedélyezett az illető birtokosok kérelme folytán ideiglenes adómentesség.

A phylloxera vastatrix rovar pusztítása folytán beállott mivélési ág változások felvétele és az adóztatásnál való érvényesítése ellenben az utolsó 10 év alatt, mivel a phylloxera pusztítása inkább az előbbi években öltött nagyobb mérveket, már jóval kevesebb munkát rótt a földadónyilvántartási személyzetre, a mennyiben:

1895. évben	. . . . .	15.507 hold
1896. „	. . . . .	7.869 „
1897. „	. . . . .	14.485 „
1898. „	. . . . .	11.084 „
1899. „	. . . . .	11.997 „
1900. „	. . . . .	13.609 „
1901. „	. . . . .	8.753 „
1902. „	. . . . .	7.368 „
1903. „	. . . . .	9.844 „
1904. „	. . . . .	8.655 „

vagyis összesen 109.171 hold volt szőlőterület helyeztetett át a birtokosok kérelmei folytán részben más művelési ágba, részben pedig mint párlagon heverő terület az adózás alól felmentetett.

* * *

A helyszinelés ügykörébe mint ezt már fentebb említettük, a részletes kataszteri felmérés, mérnöki helyszinelés, tagosítás vagy más nemü birtokrendezés folytán szükségessé vált munkálatok szerkesztése tartozik. A pénzügyi kormányzat e tekintetben a helyes munkafelosztásra és a helyszinelési személyzet tevékenységének czéltudatos kihasználására törekedett.

Kimutatás az 1895—1904. években

Folyó sz.	Vármegyében	1895.	1896.	1897.	1898.
		évben földrészlet			
1	Abauj-Torna	8.777	9.134	9.571	9.348
2	Alsó-Fehér	17.293	14.341	16.094	18.435
3	Arad	12.285	15.034	11.477	13.204
4	Árva	19.183	19.245	18.847	20.023
5	Bács-Bodrog	30.908	41.301	34.307	39.830
6	Baranya	25.206	15.393	20.813	21.842
7	Bars	6.682	7.704	7.481	11.615
8	Békés	13.855	14.971	16.470	15.860
9	Bereg	9.427	16.154	8.820	11.250
10	Besztercze-Naszód	9.906	11.621	9.518	15.306
11	Bihar	20.745	15.434	18.292	19.083
12	Borsod	11.700	11.504	10.635	13.175
13	Brassó	10.229	8.395	8.385	8.645
14	Csanád	5.637	6.970	8.716	7.240
15	Csik	12.045	14.465	9.089	14.143
16	Csongrád	12.526	13.575	14.114	13.144
17	Esztergom	5.963	7.200	6.374	6.950
18	Fehér	14.568	13.559	14.212	14.899
19	Fogaras	11.131	10.728	12.849	16.297
20	Gömör és Kishont	6.801	7.900	7.311	7.948
21	Győr	5.802	5.499	5.536	6.699
22	Hajdu	8.595	8.171	12.036	11.290
23	Háromszék	17.853	14.330	13.491	10.921
24	Heves	8.715	9.146	13.611	10.861
25	Hont	7.913	7.753	9.384	6.511
26	Hunyad	27.481	26.949	27.867	28.289
27	Jász-Nagy-Kun-Szolnok	22.279	21.130	23.799	22.148
28	Kis-Küküllő	13.625	14.813	13.817	16.452
29	Kolozs	4.949	4.797	5.366	7.009
30	Komárom	11.409	10.279	10.501	11.985
31	Krassó-Szörény	8.772	9.013	9.822	11.311
32	Liptó	9.062	9.355	8.876	9.279
33	Máramaros	6.860	10.527	18.610	16.714
34	Maros-Torda	24.781	25.430	41.323	26.351
35	Moson	4.340	3.442	3.916	4.910
36	Nagy-Küküllő	37.540	39.270	27.728	29.284
37	Nógrád	14.372	12.683	19.638	14.177
38	Nyitra	17.712	18.538	20.166	22.018
39	Pest-Pilis-Solt-Kis-Kun	52.115	47.562	46.434	58.207

nyilvántartott birtokváltásokról.

1899.	1900.	1901.	1902.	1903.	1904.	Összesen
tulajdonosa változott						
10.154	9.939	10.075	8.630	10.674	9.950	96.252
23.396	15.326	18.665	22.794	33.819	20.000	200.163
13.564	11.062	10.872	16.344	18.912	19.056	141.810
20.744	19.247	21.104	23.910	23.839	14.000	200.142
42.585	43.169	41.632	45.328	47.473	40.000	406.533
25.267	29.960	31.150	28.129	27.545	28.941	254.246
12.357	12.499	14.987	13.553	13.471	13.358	113.707
18.217	15.186	13.206	12.249	16.277	13.910	150.201
10.130	11.748	13.709	15.300	21.259	21.500	139.297
16.817	22.663	17.030	23.595	14.222	11.055	151.733
21.402	16.330	15.635	20.735	17.931	19.000	184.587
13.749	10.380	14.310	13.384	13.310	12.461	124.608
6.812	12.920	8.543	10.613	6.982	7.200	88.724
6.174	5.978	5.688	5.516	5.715	6.160	63.794
10.485	14.421	17.933	16.856	16.271	25.000	150.708
13.584	14.218	13.273	13.315	13.831	13.922	135.502
7.190	7.998	9.037	7.052	7.466	7.852	73.082
16.436	14.952	14.757	14.447	14.439	13.683	145.952
13.273	19.212	17.228	19.488	19.104	17.300	156.610
8.625	9.436	7.945	8.301	8.250	8.000	80.517
9.386	7.134	7.054	7.199	6.494	6.756	67.559
8.197	8.221	7.081	8.201	9.227	9.400	90.419
14.091	14.557	13.335	15.072	12.226	11.885	137.761
13.906	11.313	11.686	14.185	12.709	12.543	118.675
8.428	8.266	8.932	8.312	10.236	9.046	84.781
24.364	35.469	32.417	33.927	36.244	37.300	310.307
24.757	25.971	23.817	24.580	27.265	27.265	243.011
18.428	21.718	22.995	24.692	23.855	24.861	195.256
6.735	7.086	8.269	10.768	11.686	13.066	79.731
13.065	12.469	11.643	15.626	14.662	12.644	124.283
12.258	13.593	14.515	14.581	17.779	18.800	130.444
11.436	9.240	9.605	9.442	10.271	6.000	92.566
14.464	16.247	12.769	17.479	28.247	15.654	157.571
28.433	29.676	34.200	36.793	37.018	39.000	323.005
7.183	4.030	5.093	5.017	4.717	4.265	46.913
29.454	28.399	52.231	59.215	49.352	44.165	396.638
20.809	15.871	16.435	15.827	14.639	16.050	160.501
24.149	25.963	27.575	30.304	32.137	40.000	258.562
57.573	55.239	54.711	60.557	61.060	58.776	552.234

Kimutatás az 1895—1904. években

Folyó sz.	Vármegyében	1895.	1896.	1897.	1898.
		évben földrészlet			
40	Pozsony	16.246	15.735	17.160	20.472
41	Sáros	7.774	8.148	9.022	7.930
42	Somogy	19.983	20.526	20.553	21.276
43	Sopron	14.070	12.942	14.868	14.978
44	Szabolcs	7.406	9.456	9.815	9.911
45	Szatmár	7.095	4.913	7.281	7.116
46	Szeben	20.374	15.933	18.008	23.258
47	Szepes	7.826	10.062	10.629	11.841
48	Szilágy	14.279	17.288	16.430	18.715
49	Szolnok-Doboka	14.501	15.617	12.089	37.606
50	Temes	26.846	23.114	27.935	28.927
51	Tolna	22.324	22.735	23.305	27.378
52	Torda-Aranyos	8.165	7.691	7.864	8.730
53	Torontál	32.319	31.640	34.761	41.110
54	Trencsén	6.633	6.545	6.789	8.466
55	Túróc	2.329	1.440	1.564	2.065
56	Udvarhely	17.467	17.290	16.176	19.306
57	Ugocsa	2.798	5.860	4.835	5.555
58	Ung	6.357	12.005	19.066	10.166
59	Vas	19.464	19.283	18.097	22.528
60	Veszprém	9.858	9.517	12.204	11.999
61	Zala	20.494	19.827	23.925	20.770
62	Zemplén	18.323	12.966	16.922	21.604
63	Zólyom	4.498	6.085	4.474	5.332
64	Budapest	4.583	4.570	5.867	4.550
65	Fiume	266	248	260	290
66	Belovár-Kőrös	38.494	37.681	35.577	30.891
67	Lika-Krbava	1.202	2.646	2.326	1.799
68	Módrus-Fiume	7.654	6.158	9.526	14.387
69	Pozsega	4.400	3.921	4.119	3.693
70	Szerém	19.340	16.955	15.077	22.405
71	Zágráb	23.379	24.535	20.914	31.210
72	Varasd	37.111	29.847	32.812	39.214
73	Verőcze	11.833	11.548	12.634	13.390
	Magyar birodalom összesen	1,044.733	1,038.042	1,088,180	1,191.521

nyilvántartott birtokváltásokról. (Folytatás.)

1899.	1900.	1901.	1902.	1903.	1904.	Összesen
tulajdonosa változott						
24.206	23.938	21.883	21.862	24.881	26.000	212.383
7.953	9.759	10.002	8.969	11.766	11.781	91.104
22.155	19.715	22.359	23.116	22.679	20.875	213.237
16.584	17.128	19.181	14.710	15.881	14.599	154.941
8.988	9.716	12.428	11.181	12.607	12.500	104.008
12.979	7.828	14.483	12.531	13.833	14.000	102.059
29.839	26.841	33.550	28.969	25.899	30.718	253.389
10.462	10.893	12.080	14.581	16.356	18.500	123.230
18.586	24.211	21.480	20.579	22.637	17.365	191.570
22.222	19.017	20.865	24.775	21.115	6.176	193.983
36.983	33.287	35.148	35.496	38.746	38.746	325.228
28.989	28.600	29.533	28.153	28.457	28.417	267.891
12.542	9.781	12.844	17.123	13.682	16.000	114.422
41.041	36.747	39.653	45.922	47.371	47.000	397.564
6.710	10.340	10.294	9.514	9.345	8.799	83.435
2.292	2.063	1.738	3.182	2.824	2.130	21.627
17.098	17.874	26.967	22.470	22.916	24.400	201.964
6.451	5.780	6.707	10.374	8.088	8.500	64.948
11.810	13.551	11.331	9.410	28.390	26.000	148.086
23.175	21.898	25.433	21.002	18.946	21.793	211.619
12.944	11.808	10.396	13.229	12.279	12.134	116.368
23.569	15.755	20.213	33.370	17.040	20.000	214.963
23.667	26.533	23.902	23.356	23.250	26.370	216.893
4.702	4.955	6.383	5.473	8.764	5.512	56.178
3.907	2.976	2.937	2.309	3.027	3.530	38.256
307	177	225	257	702	225	2.957
36.742	34.728	31.582	34.806	30.506	36.609	347.616
1.615	1.911	1.521	3.806	1.558	2.000	20.384
12.050	20.161	32.809	20.773	21.510	22.000	167.028
3.908	3.433	3.449	6.200	5.744	6.000	44.867
28.827	32.784	42.887	44.008	40.229	26.210	288.722
31.150	37.935	51.897	71.416	44.507	37.214	374.157
38.778	36.680	35.460	38.449	31.825	36.238	356.414
14.165	18.423	20.199	18.462	22.067	16.912	159.633
1,255.473	1,264.332	1,362.961	1,451.149	1,440.041	1,375.077	12,511.509

Ezzel és az irodai munkálatok egy részének alkumunkásokkal történt feldolgoztatása által sikerült elérni azt, hogy a becslési helyszinelés és ez alapon az új földadókataszteri munkálatok szerkesztése nyomon követi a részletes felmérést vagy tagosítást, úgy hogy míg az 1885—1894. évek alatt az ily alapon készült új földadó kataszteri munkálatok igen gyakran csak 4—5 év elteltével voltak adóalapul érvényesíthetők, addig ma már ez a birtokos osztály érdekeit különösen a tagosítás eseteiben sértő késedelem teljesen megszűnt, pedig a megoldásra várt feladat ez idő alatt sem apadt, sőt igen tekintélyes volt, a mennyiben:

1895. évben 407 község részére	822.352 helyrajzi számot és	1,232.723 kat. holdat
1896. „ 370 „ „	979.583 „ „	1,303.738 „ „
1897. „ 324 „ „	960.056 „ „	1,487.951 „ „
1898. „ 359 „ „	1,056.749 „ „	1,595.236 „ „
1899. „ 247 „ „	807.771 „ „	1,191.848 „ „
1900. „ 284 „ „	742.112 „ „	1,123.918 „ „
1901. „ 247 „ „	687.546 „ „	1,094.778 „ „
1902. „ 243 „ „	724.035 „ „	1,021.842 „ „
1903. „ 273 „ „	801.251 „ „	1,244.668 „ „
1904. „ 255 „ „	661.910 „ „	995.642 „ „

vagyis az utolsó 10 év alatt összesen 3.009 község részére készített 8,243.365 helyrajzi számot és 12,292.344 kataszteri holdat magában foglaló új kataszteri munkálat.

A földadónyilvántartási és helyszinelési személyzet által a törvényben felsorolt változások érvényesítése és új munkálatok készítése körül kifejtett tevékenység eredményeképp, az egyes művelési ágak területe és az ezeknek megfelelő kataszteri tisztajövedelem nagy változáson ment keresztül, a mit az alábbi kimutatás tüntet elő, és pedig:

Művelési ág	1884. évben volt		1903. évben volt	
	hold	tiszta jövedelem forint	hold	tiszta jövedelem forint
Szántó	22,397.792	105,274.759	23,422.890	107,656.334
Kert	726.906	5,088.342	727.938	5,101.347
Rét	5,881.073	18,465.151	5,878.367	17,775.570
Szőlő	739.480	8,199.972	404.750	3,929.055
Legelő	7,496.550	8,459.362	7,176.120	7,297.033
Erdő	15,868.136	9,720.656	15,747.996	9,327.256
Nádas	161.384	643.858	133.205	472.148
Terméketlen . .	3,207.243	.	2,987.298	.
Összesen . .	56,478.564	155,852.100	56,478.564	151,558.743

Itt mindjárt szembeötlő a szántó föld művelési ág területének nagymérvű szaporodása, a mi a szőlő, legelő, erdő és nádas művelési ágak területének, valamint a terméketlen terület jelentékeny apadásának következménye.

A legelő és erdőterület apadását a legelők és erdők felosztása, a nádas és terméketlen terület apadását pedig a nagymérvű vízszabályozások idézték elő.

Ezek közgazdasági szempontból örvendetes jelenségek, mert a belterjesebb gazdálkodás következményei, ellenben a szőlőterület apadását felette káros körülmény, a phylloxera rovar pusztítása idézte elő.

Annak daczára, hogy a legelő, erdő és nádas művelési ágaknál, valamint a terméketlen területnél mutatkozó apadás, a gazdaságilag jobban jövedelmező szántó föld művelési ágnak gyarapodását és ezzel a kataszteri tisztajövedelemnek is a szaporodását idézte elő, az ország összes kataszteri tisztajövedelme mégis igen jelentékeny összeggel, közel 5 millió forinttal apadt.

Ez az apadás a szőlő pusztulása folytán következett be, és szomoruan jelzi azt a nagy jövedelemcsökkenést, mely ezzel a csapással az országot érte.

Az 5 millió forint tisztajövedelem apadás folytán az ország földadóterhe is mintegy 2½ millió koronával csökkent.

A földadós szabályozás befejezésekor a földadó összege 26 millió forintban, a földtehermentesítési járulék 11 millió forintban és Horvát-Szlavonország polgári területének részére a földadó 812.265 forintban, tehát az egész magyar birodalomra nézve a földadóteher 37,812.265 forintban állapított meg. A jelenlegi földadóteher tehát az eredetileg contingentált összeget már nem éri el. A földadó alapjául szolgáló kataszteri tisztajövedelem, a koronaérték behozatala daczára, ma is forintokban számíttatik. Ennek oka az, hogy az óriási terjedelmű földadókataszteri munkálatoknak korona értékre való átdolgozása igen nagy és felesleges kiadást okozott volna. A pénzügyi kormány tehát ezt elkerülendő, az új értéket a földadókulcsnál juttatta érvényre és pedig akként, hogy az eredetileg földtehermentesítési járulék nélkül 17·1%-ban megállapított kulcsot 34·2%-os, a földtehermentesítési járulékkal együttesen 25·5%-ban megállapított kulcsot pedig 51%-os kulcsná változtatta át, a mely intézkedéssel azonban az adóteher összege természetesen mit sem változott.

Az 1875: VII. t.-cikk a különös gazdasági költségeknek a kataszteri tisztajövedelem megállapításánál való számításba vételét rendeli el.

Az ezzel szorosan összefüggő 1881: XLII. t.-cikk pedig a különös gazdasági költségek miként való megállapítását (liquidatio), valamint az ármentesített területeknek nyújtandó kedvezményeket szabályozza.

Ennek a törvénynek egyik legfontosabb rendelkezése az, a mely a törvényben lefektetett elvek szerint liquidált különös gazdasági költségeknek az adóztatásnál való figyelembe vételére (recompensálására) vonatkozik.

Ezen törvény szerint ugyanis az összefüggő s nagyobb területeket javító munkálatok után megállapított különös gazdasági költségek, az érdekeltek óhajtásához képest vagy a kinyomozott kataszteri tisztajövedelemből vonandók le, vagy pedig az ezen költségekre, a földadókulcs szerint kiszámítandó földadó, földtehermentesítési járulék és erre eső általános jövedelmi pótdadó az érdekelteknek mint adóvisszatérítés egy összegben visszaadandó.

Az ország területén működő vizszabályozó társulatok és érdekeltségek, ennek a törvénynek az adóvisszatérítésekre vonatkozó intézkedésében nekik biztosított nagy előnyöket felismervén, a különös gazdasági költségek recompensálásának ez utóbbi módját vették és veszik kivétel nélkül igénybe.

A vizszabályozási és egyéb talajjavító társulatokat és érdekeltségeket az idézett törvénycikk értelmében megillető újabb adóvisszatérítések megállapítása czéljából szükségessé vált liquidatiók megajtése, a pénzügyministerium központi személyzetének feladata.

Az utolsó 10 év alatt összesen 87 ily liquidatiót ejtetett meg a pénzügyi kormányzat, mely liquidatiók alkalmával az újabb talajjavítási munkálatok létesítésére fordított újabb költségek 31,265.572 frt 58 krban, és az adóvisszatérítések alapját képező különös gazdasági költségek 1,697.401 frt 97 krban állapították meg.

A lefolyt évtized alatt, valamint a megelőző években is az egyes vizszabályozó társulatok védműveiknek megerősítése és kiépítése körül nagy tevékenységet fejtettek ki.

Ennek közvetlen pénzügyi hatása az államkincstárra nézve két irányban és pedig egyfelől az adóvisszatérítések nagy mérvű emelkedésében, másfelől ellenben a vízkárok czimén évenként kért és engedélyezett adóleírások csökkenésében nyilvánult.

A földadószabályozás befejeztekor, az 1883. év végén az ármentesített és javított terület 164 társulat, érdekeltség, vagy községnél, összesen 3,800.625 holdat tett ki, s ennek kataszteri tisztajövedelme 14,817.548 frt 43 krban volt megállapítva.

Az 1884. év óta megejtett újabb liquidatiók eredménye szerint azonban, ma már 183 társulat, érdekeltség, vagy község tartatik nyilván 5,661.652 hold ármentesített vagy javított területtel s ennek megfelelő 23,089.276 frt 23 kr kataszteri tisztajövedelemmel.

E nagy emelkedéssel arányosan emelkedtek az ármentesítő és talajjavító munkálatok létesítésére fordított költségek és ezeknek megfelelően az évi adóvisszatérítések is.

Az ármentesítési és talajjavítási munkálatok létesítésére fordított alaphbefektetések czimén ugyanis az 1883. év végével csak 41,461.706 frt 31 kr volt liquidálva s ennek megfelelően, az adóvisszatérítések alapjául csak 4,348.223 frt 20 kr különös gazdasági költség (kataszteri tisztajövedelem) szolgált. Ellenben 1904. év végével alaphbefektetések czimén már 104,198.095 frt 75 kr van liquidálva s ennek alapján már évenként 8,432.867 frt 12 kr különös gazdasági költség (kataszteri tisztajövedelem) után eső adóvisszatérítés adatik vissza az egyes társulatok, érdekeltségek és községeknek.

2. Az egyenesadók egyéb nemei.

A házadó kivetésére, beszedésére és kezelésére nézve legnagyobb részt ma is azok a szabályok alkalmaztatnak, melyeket a házadóról szóló 1868. évi XXII. t.-cikk léptetett életbe, de az adó mérvét, illetve a kiszámítás módját, valamint az újonnan épített házak ideiglenes adómentességének mérvét már az 1875. évi XXIII. t.-cikk majd az 1883. évi XLVI. t.-cikk módosította.

Az idők folyamán azonban ezek a módosítások nem felelhettek meg a városi élet rohamos fejlődésével járó követelményeknek.

A pénzügyi kormány tehát nem várva be a gyökeres változtatásokat czélzó adóreformot sem, főleg a házadómentességek terén igyekezett oly messzemenő kedvezményeket nyújtani, amelyek egyfelől az építkezési kedv fokozására, a vagyonosodás gyarapítására, másfelől pedig nagyobb mérvű városrendezések lehetővé tételére is alkalmasak legyenek.

A kedvezmények engedélyezésénél azonban nem téveszté szem elől, hogy azok a sükségen túl ne terjedjenek s mértékük a helyes és igazságos adóztatás elveivel összhangban maradjon.

E nézpontok érvényesülése mellett jött létre az 1896. évi XXIII. t.-cz., mely az előbb említett 1875. évi XXIII. t.-czikk 3. §-át hatályon kívül helyezte és annak helyébe a következő lényeges rendelkezéseket léptette életbe.

Elsősorban a székesfőváros IV. kerületében (belváros) az állami házadómentességet új épületekre és toldalék építkezésekre, valamint lerombolt házak újbóli felépítésére egyformán 15 évben állapította meg s egyúttal ezt az adómentességet az 1905. évi december hó végéig lakható állapotba helyezett épületekre nézve további 3 évvel meghosszabbította.

Ennek a rendkívüli kedvezménynek az volt a célja, hogy a székesfőváros IV. kerületében (belvárosban) és pedig kivált annak abban a részében, mely még a régi időkből megmaradt apró házakkal van beépítve, mielőbb modern, a fővároshoz méltó, diszes és az egészségügyi követelményeknek is megfelelő házak legyenek építhetők. Az a nagy átalakulás, melyen a székesfőváros IV. kerülete a legutóbbi években keresztülment, jórészt ennek a törvényes intézkedésnek a következménye, a mi legjobban bizonyítja annak helyes és üdvös voltát.

Második sorban a törvény 4. §-a kimondotta, hogy az általános házbéradó alá tartozó oly városokban, melyek legalább 10.000 lakossal bírnak, az új épületek s toldalék-építkezések 15 évi, a lerombolt házak helyén emelt épületek 12 évi házadómentességben részesülnek; egyúttal azonban kimondotta, hogy a székesfőváros óbudai részében eddig érvényes 12 évi, illetve 10 évi adómentesség továbbra is változatlanul marad.

Ezzel az intézkedéssel tehát a vidéki nagyobb városok jelentékeny részének megadattak ugyanazok a kedvezmények, melyek addig csak a székesfővárosban voltak érvényben.

A házadómentesség megadásának feltételül a vidéki városoknak az általános házbéradó alá tartozása jelöltetett meg, mert nem lett volna méltányos, hogy oly városok is nyerjenek nagyobb mérvű állami támogatást, melyek az által, hogy az épületek után tulnyomó részben házosztályadót fizetnek, a közterhek viselésében amugy is sokkal enyhébb módon vesznek részt. Másrészt kétségtelen, hogy a házadó súlyos volta kizárólag az általános házbéradó alá tartozó helyeken érezhető a maga teljességében, a mit érdekesen bizonyítanak a most ismertetett törvényre vonatkozólag a képviselőházhoz annak idején

benyújtott javaslatához csatolt kimutatás adatai is. Ezek szerint ugyanis az anyaország területén, általános házbéradó alá eső 12 vidéki törvényhatósági város 1895. évben kerek számban 1,600.000 frt (3,200.000 K) házbéradót fizetett, mivel szemben a házosztályadó III. fokozatába tartozó 13 törvényhatósági város házbér- és házosztályadóban együttvéve kerek számban 500.000 frtot (1,000.000 Kft) fizetett, tehát $\frac{2}{3}$ -dal kevesebbet; de tovább menve, míg az anyaország területén a házosztályadó mindössze $3\frac{1}{2}$ millió forint (7,000.000 K) volt, úgy az általános házbéradó alá tartozó említett 12 vidéki törvényhatósági város ennek az összegnek majdnem felét fizette házbéradóban.

De nem lehetett az adómentesség nagyobb kedvezményében részesíteni kivétel nélkül valamennyi vidéki várost, hanem csak azokat, melyek legalább 10.000 lakossal bírnak, mert a kisebb helyeken a természetes fejlődésnek előfeltételei — népesség, vagyonosság, vállalkozási hajlam, ipari fejlettség stb. — sokkal csekélyebb mértékben vannak meg, semhogy szükség volna arra, hogy a fejlődésnek egyszerre, mesterséges uton nagyobb lendület adassék.

Ezért tehát a törvény 6. §-ában kimondatott, hogy az általános házbéradó alá tartozó többi (vagyis 10.000 lakossal nem bíró) városokban továbbra is a 12 évi, illetve 10 évi adómentesség állapíttatik meg. Csupán Szeged városára nézve tétetett kivétel, amennyiben ennél, jöllehet akkor nem tartozott s ma sem tartozik általános házbéradó alá, az új épületekre 12 évi, a lerombolt házak újból felépítésére 10 évi adómentesség adatik, ha azok 1905. év végéig felépülnek és lakható állapotba helyeztetnek, jöllehet az 1868. évi XXII. t.-czikk 23. §-a értelmében csak 10 évi, illetve 8 évi adómentességre lett volna igénye.

Erre a különös intézkedésre azért van szükség, mert tagadhatatlan, hogy Szegednek felépítése megvalósítva ma sincs egészen s így fokozottabb állami támogatást igényel.

Harmadik sorban az 1896. évi XXIII. t.-czikk 5. §-a felhatalmazta a pénzügyministert, hogy az általános házbéradó alá tartozó s legalább 10.000 lakossal bíró oly városokban, hol nagyobb terjedelmű és kiváló fontossággal bíró városrész-rendezések ezt szükségessé teszik, s azok 1905. év végéig végrehajthatnak, az addig felépült s legalább egy emeletes házakra nézve a már említett 15 évi, illetve 12 évi házadómentességet még további három évvel meghosszabbíthassa.

Ezt az intézkedést az a körülmény tette indokolttá, hogy mindazon városokban, melyekben nagyobb terjedelmű városrész-rendezésekre, új utcák nyitására, s ez okból kisajátításokra és a régi épületek lebontására van szükség, ez a körülmény az építési költségeknek bizonyos emelkedését vonja maga után. Ilyen kivételes kedvezmény nélkül nem is volna kilátás, hogy a városok fejlődése szempontjából oly fontos munkálatok létrejöhessenek. Azt a feltételt, hogy az építendő házak legalább egy emeletesek legyenek, a szépsészeti és az a szempont tette indokolttá, hogy adómentességgel értékesebb adótárgyak keletkezését mozdítsuk elő; az a feltétel pedig, hogy az építésre határidő tűzetett ki, a nyújtandó kedvezmény rendkívüli voltában találja indokát.

Végül negyedik sorban a törvény 7. §-a az állandó házádomentesség eseteit egészíti ki s részben az eddigi bizonytalan gyakorlat megszüntetése végett rendeli, hogy házádo alá nem tartoznak *a)* az árvédelmi társulatok által emelt őrházak és egyéb az árvédelem szempontjából szükséges melléképületek, *b)* az állam tulajdonában levő szállítási vállalatok bérbeadott tárházai, ha a bérbeadás a tárházvállalat fejlesztése érdekében történik, miután ezzel az állam magasabb közzgazdasági érdekeket követ.

A törvény végrehajtása iránt a pénzügyministerium 1897. évi április hó 1-én 7.137. szám alatt kelt körrendeletében részletes utasítást adott ki, mely a törvény egyes rendelkezéseit részletezve, egyuttal a követendő eljárást is szabályozta.

A most ismertetett törvény felsorolt intézkedései közül különös figyelmet érdemel az 5. §-ban foglalt az a rendelkezés, mely a vidéki nagyobb városoknak fontos és terjedelmesebb városrész-rendezés esetén különös kedvezményt, a rendesnél hosszabb házádomentességet biztosít.

Ennek eredményes és üdvös voltát legjobban bizonyítja az, hogy a törvény életbelépte után tényleg több vidéki város kérte a rendkívüli adókedvezmény megadását.

Az idézett utasítás értelmében a kérelem elbírálása a pénzügyministernek tartatván fenn, minden egyes eset helyszíni elbírálás alá vétetett annak megállapítása végett, hogy a törvényben körülírt feltételek tényleg megvannak-e. Így a rendkívüli kedvezmény megadatott az 1897. évben Pozsony, Szombathely, Zágráb és Eszék városoknak. Az 1898. évben Győr, az 1901. évben Sopron, az 1902. évben Pécs és az 1904. évben Fiume városának.

A mint az egyes vidéki városok felismerték a törvény által kilátásba helyezett rendkívüli kedvezmény üdvös voltát, igyekeztek azt igénybe venni, így némelyik város, miután csak ezután fog oly helyzetbe jutni, hogy nagyobb terjedelmű városrészrendezést hajthasson végre, már most azzal a kérelemmel fordult a pénzügyministeriumhoz, hogy az 1896. évi XXIII. t.-cikk 5. §-ának hatálya, mely 1905. év végén megszűnik, egy újabb törvény által meghosszabbíttassék.

A Budapest székesfővárosban *két állami Dunahid* építéséről szóló 1893. évi XIV. t.-cikk 4. §-ának a) pontja szerint azok a házak, melyek a két hid feljárói és a hidakkal összefüggésben kivendő szabályozások céljaira kisajátított telkekből illetőleg előbbi utcaterületekből alakított új telkeken épültek, ha legalább két emeletesek és 1903. évi augusztus hó 1-ig lakható állapotba helyeztetek, ugyanolyan rendkívüli adómentességben részesültek, mint a minők annak idején az Andrássy-út és a nagykörút építésének előmozdítására a törvényhozás által engedélyeztetek.

Az idézett törvényszakaszban kitűzött s 1903. évi augusztus hó 1-ig terjedő határidő letelvével, a kisajátított telkek némelyikén az építkezés előre nem látott körülményeknél fogva elmaradt, sőt a tervbe vett szabályozások egyrésze sem volt addigra befejezhető.

Ennélfogva Budapest székesfőváros közönsége oly előterjesztéssel élt, hogy az idézett törvényszakaszban körülírt adókedvezmények további 5, illetve 10 évre megadassanak, és pedig elsősorban a volt Sárospárd területére, mert ez a fürdő a Ferencz József-hid felépítése céljából annak idején kisajátítván, leromboltatott s azt a székesfőváros közönsége vette meg oly célból, hogy a forrás rendkívüli gyógyerejének megfelelően, elsőrangú új gyógyfürdőt létesítsen, mihez azonban a rendelkezésre maradt néhány év nem volt elégséges.

Másodsorban nem volt mindeddig megoldható az Erzsébet-hid dunabalszéli feljárója közelében tervezett az a nagy horderejű szabályozás kérdése sem, melyet a székesfőváros a IV. kerületi róm. kath. plébánia templom lerombolásával és a kegyesrendű szerzetesek tulajdonát képező épülettömb megszerzésével kapcsolatosan végrehajtani óhajt.

Budapest székesfőváros közönsége továbbá az iránt is terjesztett elő kérelmet, hogy a volt Károlykaszárnya telkének, illetve jelenleg a központi városházának a Gránátos-utcza és Károly-körút között fekvő telkére is terjesztessék ki az előbb említettekhez teljesen hasonló

adómentesség újabb 10 évre, miután az 1894. évi XX. t.-cz. 4. §-ának hatálya, mely ezt az adókedvezményt biztosította, 1905. évi augusztus hó 1-én hatályát veszti s az idő rövidségénél fogva addig meg nem oldható az a kérdés, hogy a volt Károlykaszárnyának a Károlykört felé eső része minő célra használtassék fel, esetleg miként szabályoztassék, a mi okvetlenül nagy arányú építkezéseket fog maga után vonni.

Ugyanez alkalommal a fővárosi közmunkák tanácsa is előterjesztéssel élt az iránt, hogy a székesfőváros jobbparti részének elmaradott voltán segitendő, rendkívüli adókedvezmények biztosittassanak az olyan építkezésekre, melyek a legközelebbi években történnek.

Az eddigi tapasztalatok ugyanis azt mutatják, hogy a budai oldal jelenlegi elmaradott helyzetén, az ott uralkodó különleges viszonyok miatt csak úgy lehet segiteni, ha az építkezés rendkívüli adókedvezmények biztosításával mozdittatik elő, miként például a budai Dunapart kiépítésének elérhetése végett is történt annak idején.

A kérelmek ez idő szerint tárgyalás alatt állanak.

* * *

A kereseti adóra vonatkozó szabályok ma is azok, melyek a keresetadóról szóló 1875. évi XXIX. t.-czikkben foglaltak.

Az élet azonban itt nem állott meg, hanem úgy az állami, mint a társadalmi téren hatalmas lendületet vett. Számos vitás kérdés merült fel s a régi törvény több tekintetben szorult a változott viszonyok igényelte magyarázatra, s különösen a szocziális szempontok által irányított módosulásra.

Mindenekelőtt az állami tisztviselők, altisztek és szolgák illetményeit szabályozó 1893. évi IV. t.-czikknek a kereseti adóra vonatkozó némely rendelkezését magyaráztattott, illetve egészített ki.

Nevezetesen vitássá vált, hogy az utóbb említett törvény 14. §-ának az az intézkedése, mely szerint a fizetésnek a szabályszerű 12 havi levonási időszak alatt csak az a része tekintendő adómentesnek, mely a szolgálati díj alá vonatik, általános jellegű-e vagy csak azokra az állami alkalmazottakra vonatkozik, kiknek illetményeit az említett törvény szabályozta.

Másodszor vitássá vált, hogy az idézett törvény 15. §-ában megállapított mentesség a törvényhatósági és községi adó, valamint az utadó és közmunkaváltság alul, kiterjed-e a törvény 21. §-ában

felsorolt azokra az alkalmazottakra is, kiket az állami tisztviselői jelleg egyébként meg nem illet.

Ezt a két vitás kérdést szabályozta az 1900. évi VII. t.-czikk, mely az elsőre vonatkozólag az 1. §-ban kimondotta, hogy az 1893. évi IV. t.-czikk 14. §-ának az adókedvezmény megszorítására vonatkozó rendelkezése kiterjed azokra az alkalmazottakra is, kik máskülönben az idézett t.-czikk 21. §-a szerint ezen törvény határozmányai alá nem tartoznak, vagyis kiterjed mindazokra, kik tisztii díj fizetésére vannak kötelezve, kivéve épen ezért a m. kir. államvasutaknál és a m. kir. államvasutak gépgyáránál, valamint a diósgyőri vas- és aczélgyárnál alkalmazott személyzetet, mert ez a személyzet külön nyugdíj-alappal bir és tisztii díjat az állampénztárba nem fizet.

A második vitás kérdésre pedig az új törvény 2. §-a kimondotta, hogy az 1893. évi IV. t.-czikk 15. §-ában foglalt határozmányok (t. i. mentesség a törvényhatósági és községi adó, valamint az utadó és közmunkaváltság alól) érvényesek a hivatkozott törvény 21. §-ának *a)–e)* pontjaiban megnevezett állami alkalmazottakra is. Nem látszott ugyanis méltányosnak, hogy a szorosabb értelemben vett állami tisztviselőknek stb. megadott kedvezmény megtagadtassék a törvény 21. §-ában felsorolt azon alkalmazottaktól, kik bár hivatásuknál fogva igen különböző szolgálatot teljesítenek, mégis az adómentesség szempontjából a viszonyok analogiájánál fogva nem vonhatók különböző elbánás alá épen akkor, mikor az 1. §-ban az adókötelezettség szempontjából azonos elbírálás alá vétettek.

Az ily alkalmazottak terhére törvényhatósági és községi stb. adó czimén felgyült hátralékok rendezése czéljából egyidejűleg méltányosnak mutatkozott a törvényszakaszbba oly intézkedést is felvenni, hogy az 1898. évet megelőző időre előirt ily köztartozások törlendők és az azok behajtására vonatkozó végrehajtási intézkedések megszüntetendők.

Ezzel a törvény azt czélozta, hogy ez a régóta felszinen tartott s annyi panasz tárgyát képező kérdés a napirendről végleg levéssék és az utólagos rekriminációk kizárassanak.

Felmerült még utólag az a kérdés, hogy az 1893. évi IV. t.-czikk 14. §-ának már előbb ismertetett s az adókedvezményt megszorító intézkedése kiterjed-e azokra a közös hadseregbeli és honvédségi katonai tisztviselőkre és alkalmazottakra is, kik az 1875. évi XXIX. t.-czikk 2. §-ának IV. *a)* pontja értelmében a kereseti adó negyedik osztálya alá tartoznak.

Ezt a kérdést az 1902. évi XV. t.-cikk szabályozta, kimondván, hogy az 1893. évi IV. t.-cikk 14. §-ának hatálya az 1900. évi VII. t.-cikkben elfoglalt álláspontnak logikus folyományaként kiterjed az említett katonai tisztviselőkre és alkalmazottakra is, vagyis a fizetésüknek csakis az a része tekinthető adómentesnek, mely a szolgálati díj alá vonatik.

A most említett törvénytárgyak mellett azonban sokkal fontosabb volt az I. osztályu kereseti adó alá tartozó egyének megadóztatása körüli eljárás szabályozása.

Ugyanis ennek az adónak jelentékeny része oly egyéneket terhel, kik alig bírnak állandó lakhelylyel s tartózkodási helyüket aszerint változtatják, a mint és a hol munkát kapnak. Ezeknek az adója tehát, ha ki is vethető, annak beszedése és különösen behajtása oly nehézségekkel van egybekötve, hogy a kivetett adó legtöbb esetben behajthatatlan maradt.

Ezen az állapoton segitendő, a törvényhozás az 1883. évi X. t.-cikkkel mentesítette ugyan a napszámosokat, de továbbra is adókötelesek maradtak kivétel nélkül a munkások, kiknek adója ugyancsak nagyobbrészt behajthatatlanná lett és pedig főleg azért, mert nem volt kellően érvényesíthető a munkaadókkal szemben az a szavatosság, melyet az 1875. évi XXIX. törvénycikk 11. §-a biztosít.

Nagyfontosságú és ugy adóztatási mint szociálpolitikai szempontból kívánatos volt, hogy az általános adóreform megtörténteig — a jelenlegi adótörvények alapján — rendeleti uton történjék könnyítés a munkások adóterhén és pedig olyképen, hogy a munkásosztálynak lehetőleg csekély rétege kerüljön megadóztatás alá és az ezekre előirt adó tényleg be is legyen szedhető.

Ebben az irányban szabályoztatott a gyárakban és iparosmühelyekben alkalmazott egyének megadóztatása az 1898. évi október hó 27-én 76.785. és 1899. évi márczius hó 19-én 23.286. számok alatt kiadott rendeletekkel.

Ezek szerint a gyárakban és iparvállalatok (iparosok) mühelyeiben alkalmazott egyének közül a kereseti adó I. osztálya alá csak a következők tartoznak:

- a) a szolgálai minőségben, cselédként alkalmazott egyének,
- b) a segédek és segédmunkások, ha 80 Knál több *havi díjat* nem huznak,

c) az illető gyári vagy ipari vállalatnál alkalmazott díjnokok, évi vagy havi állandó fizetést nem huzó irtokok és általában az írásbeli, számviteli vagy felügyelői teendőket állandó alkalmazás nélkül végző egyének,

d) a darabszámra dolgozó egyének, ha átlagos napi keresetük a lakhelyükön szokásos közönséges napszámot meg nem haladja.

Az *a)* és *b)* pontok alatt felsorolt egyének a munkaadó szavatossága mellett, a *c)* és *d)* pontok alatt felsorolt egyének önállóan fizetik kereseti adójukat.

Kivételt képeznek a m. kir. dohánygyáraknál, valamint a magyar államvasutak budapesti műhelyeiben alkalmazott összes keresetadóköteles egyének, kik adójukat mindannyian munkaadójuk szavatossága mellett fizetik.

Az előadottak szerint tehát az I. osztályu kereseti adó alá csak azok a segédek és segéd munkások tartoznak, a kik — tekintet nélkül a 80 Kán aluli*) fizetés nagyságára — *havidij mellett* vannak alkalmazva, vagyis a kik fizetésüket (bérüket) *havonként* kapják; a darabszámra, esetleg szakmányban (accord) dolgozók pedig csak akkor, ha átlagos napi keresetük a lakhelyükön szokásos közönséges napszámot meghaladja. Ellenben azok a segédek és segéd munkások, kik fizetésüket (bérüket) félhavonként, hetenként vagy naponként kapják, vagy a kik csak napokra lépnek a vállalat szolgálatába, továbbá azok a darabszámra vagy szakmányban dolgozók, kiknek átlagos napi keresete a lakhelyükön szokásos napszámot meg nem haladja: *napszámosságoknak tekintendők s az adó alól kihagyandók.*

Ezekkel a rendelkezésekkel — a mennyire a fennálló törvények keretén belül lehetséges volt — sikerült oly megoldást találni, mely nemcsak a kincstár, hanem a munkaadók és munkásosztály érdekét egyaránt kielégíthette s a pénzügyi adminisztrációban megszüntette azt a türehetlen állapotot, hogy az I. osztályu kereseti adó legnagyobb részének kivetése, előírása, behajtásának megkísérlése s végül behajthatatlanság czimén való törlése a hivatalos közegek munkaidejét meddő szolgálatban kötötte le.

*   *
                  *

A nyilvános számadásra kötelezett vállalatok és egyletek adója tekintetében megemlítendő az az adómentesség, melyet a gazdasági

*) Az olyan segédek és segéd munkások, kik 80 Knál több havidijat huznak, IV. osztályu kereseti adó alá tartoznak (1875. évi XXIX. t.-cz. 2. §-a).

és ipari hitelszövetkezetekről szóló 1898. évi XXIII. t.-cz. biztosít, s a melyre különben már e mű hitelügyi részében, a szóban forgó szövetkezetek tárgyalásánál is utaltunk.

Ennek a törvénynek 47. §-a a központi szövetkezetbe rendes tagokul belépett szövetkezeteket felmenti a nyilvános számadásra kötelezett vállalatok és egyletek adója, valamint az az után kivethető általános jövedelmi pótdadó, törvényhatósági és községi adó, az utadó, ugyszintén az ipar- és kereskedelmi kamarái illeték alól.

Sőt az idézett törvényszakasz utolsó bekezdése ezt az adómentességet az oly szövetkezeteknek, melyek a törvény megalkotásától számított két éven belül léptek be, a törvény életbelépte előtti időből függőben tartott adótarozásaira is kiterjeszti.

Az idézett törvény 79. §-a pedig a kérdéses gazdasági és ipari hitelszövetkezetek védelmére felállított országos központi hitelszövetkezetnek is ugyanazon rendkívüli adómentességet adja meg.

* * *

A tőkekamat- és járadékadó tekintetében a pénzügyi kormány a lefolyt évtized alatt a következő intézkedéseket léptette életbe.

Az 1889. évi XXX. t.-cz. 9. §-ában kimondatott, hogy a magyar földhitelintézet által kibocsátandó szabályozási és talajjavítási záloglevelek és ezek kamatszelvényei a tőkekamat- és járadékadó, valamint az általános jövedelmi pótdadó alól, s minden más bélyegkötelezettség, illeték és adó alól felmentetnek. Ez a mentesség azért adatott meg annak idején, mert anélkül a vízszabályozási, vízhasznosítási és talajjavítási czélokra a magyar földhitelintézet útján olcsó hitelforrást nyitni egyáltalában nem lehetett volna, már pedig ezen a téren csak az olcsó hitel biztosíthatta a törvény alkotásával czélzott eredményt.

Ugyanennek a törvénynek 10. §-a — az általános földhitel olcsóbbá tétele végett — ugyanakkor a jövőre nézve megadta a teljes bélyeg-, illeték- és adómentességet a rendes jelzálogi kölcsönök alapján: a magyar földhitelintézet, a kishirtokosok országos földhitelintézete s az osztrák-magyar bank által kibocsátott vagy kibocsátandó egyéb záloglevelekre s azok szelvényeire is.

A törvényszakasz második bekezdésében pedig az adómentesség kiterjesztetett mindazokra a záloglevelekre és azok szelvényeire, melyeket az 1876. évi XXXVI. t.-cz. határozmányaihoz képest, oly jelzálogüzlettel foglalkozó részvénytársulatok és szövetkezetek bocsátanak ki, melyeknek

az 1876. évi XXXVI. t.-cz. 4. és 11. §-ai értelmében alkotott tartalék alapja legalább 1,500.000 frtot (3,000.000 Kt) teszen.

Azok a részvénytársulatok és szövetkezetek, melyek az 1895—1904. évek során tartalékalapjukat 3,000.000 Kra felemelték s így az 1889. évi XXX. t.-czikk 10. §-a értelmében az adómentességet zálogleveleikre és azok kamatszelveire megkapták, a következők: 1. A magyar takarékpénztárak központi jelzálogbankja 4%-os zálogleveleire (1895. évi 77.495. sz. a. P. K. 1896. évf. 5. sz.) 2. A Pesti hazai első takarékpénztár egyesület 4%-os zálogleveleire (1896. évi 52.221. sz. a. P. K. 18. sz.) 3. A belvárosi takarékpénztár részvénytársaság 4½%-os zálogleveleire (1897. évi 13.155. sz. a. P. K. 16. sz.) és ugyanannak 4¼%-os zálogleveleire (1903. évi 37. 088. sz. a. P. K. 12. sz.) 4. A nagyszebeni földhitelintézet és 5. A nagyszebeni általános takarékpénztár zálogleveleire (1899. évi 61.081. sz. a. P. K. évf. 26. sz.) 6. A magyar agrár- és járadékbank részvénytársaság 4½%-os zálogleveleire (1899. évi 74.262. sz. a. P. K. 33. sz.) 7. A magyar leszámítoló és pénzváltóbank zálogleveleire (1902. évi 66.546. sz. a. P. K. 23. sz.) 8. A zágrábi első horvát takarékpénztár zálogleveleire (1903. évi 27.028. sz. a. P. K. 10. sz.) 9. A magyar általános takarékpénztár részvénytársaság 4%-os zálogleveleire (1903. évi 78.081. sz. a. P. K. 1903. évf. 26. sz.)

Már a jelen mű III. rész, II. czim, II. fejezetében rámutattunk a hazai pénzügyintézetek által kibocsátott némely (u. n. községi és vasuti) kötvények biztosításáról szóló 1897. évi XXXII. t.-cz. 22. §-ában foglalt ama rendelkezésre, mely a közforgalomba akkor már átment kötvényeknek és azok kamatszelveinek ugyanugy biztosítja a tőkekamat- és járadékadó, valamint az általános jövedelmi pótdó alól a mentességet, mint az előbb említett törvények a zálogleveleknek és azok kamatszelveinek.

E törvényszakasz alapján az adómentesség megadatott 1. a pesti hazai takarékpénztár egyesület által kibocsátott vasuti kötvényekre az 1899. évi 24.742. sz. rendelettel (P. K. 12. sz.) és 2. a magyar agrár- és járadékbank 4%-os vasuti járadékkötvényeire az 1903. évi 65.222. sz. a. rendelettel (P. K. 1904. évf. 2. sz.)

Az említett 1889. évi XXX. t.-cz. és 1897. évi XXXII. t.-cz. megalkotása után szabályozandó volt az a kérdés is, hogy az említett törvényekkel adómentesített értékpapírok kamatjöveldelme abban az esetben, ha azok nyilvános számadásra kötelezett vállalatok és

egyletek birtokában vannak, az utóbbi vállalatok és egyletek adójának kivetésénél miképen véteessenek figyelembe.

A szabályozást szükségessé tette egyrészt az a körülmény, hogy a nyilvános számadásra kötelezett vállalatok és egyletek adójáról szóló 1875. évi XXIV. t.-cz. 4. §-ában az 1—3. pontok alatt tételenként felsoroltatnak — mint levonható tételek — az adómentes állampapírok, az elsőbbségi kötvények és a jelzáloggal biztosított tőkék kamatai, de nincs említés téve az olyan értékpapírok kamatairól, melyek nem állampapírok ugyan, de ezekkel azonos módon adómentességben részesültek.

Másrészt figyelembe volt veendő az a körülmény, hogy az 1889. évi XXX. és 1897. évi XXXII. t.-cikkben említett értékpapírokat és azok kamatait a törvények kifejezetten csakis a tőkekamat- és járadékadó alól mentesítik.

Szükséges volt tehát az 1896. évi június hó 26-án 36.026. sz. alatt kiadott körrendeletben kimondani, hogy az 1889. évi XXX. t.-cz. által adómentesített záloglevelek kamatai a nyilvános számadásra kötelezett vállalatok és egyletek adójának kivetésénél a nyers jövedelemből levonhatók, illetőleg hogy az idézett törvényben biztosított adómentesség maga után vonja azt, hogy a kérdéses kamatjövedelmek a nyilvános számadásra kötelezett vállalatok és egyletek adójával sem róvhatók meg.

Az 1901. évi december hó 22-én 91.993. szám alatt kiadott körrendeletben pedig folytatólag kimondatott, hogy hasonlóképen levonható tételeket képeznek a későbbi 1897. évi XXXII. t.-cikkkel adómentesített u. n. községi kötvények és vasuti kötvények, nemkülönben a gazdasági és ipari hitelszövetkezetekről szóló 1898. évi XXIII. t.-cz. 72. §-ában említett központi hitelszövetkezeti kötvények kamatjövedelmei is.

Az adómentesítést kimondó törvényeknek szelleme és célzata semmi esetre sem lehetett az, hogy a tőkekamatadó alól mentesített értékpapíroknak kamatai, ha azok a papírok egyes nyilvános számadásra kötelezett vállalatok és egyletek tulajdonában vannak, az utóbbiakat érintő adóval megrovassanak.

Ez okból kellett kibocsátani a most említett két körrendeletet, melyek által biztosított, hogy a tőkekamatadó alól az állampapírokhoz hasonlóan adómentesített egyéb értékpapírok kamatai a nyilvános számadásra kötelezett vállalatok és egyletek adójával sem érintetnek.

Megemlítendő még itt a pénzügyi kormány előterjesztésére megalkotott 1896. évi XVII. t.-cz. is, mely a Budapest székesfőváros által felveendő, illetve felvett kölcsönök bélyeg- és adómentességéről szól.

Budapest székesfőváros ugyanis az 1896. év folyamán elhatározta, hogy új, közérdekű beruházások költségeinek fedezésére 50 év alatt törlesztendő s legfeljebb 4%-kal kamatozó 50 millió frtos kölcsönt vesz fel. Ugyanakkor a székesfőváros azt kérte a kormánytól, hogy határozata jóváhagyatván, az említett 50 millió frtos kölcsönre, nemkülönben a már előbb felvett 25 millió frtos kölcsön törlesztetlen részének convertálása céljából annak idején esetleg felveendő kölcsönre nézve is a törvényhozástól a bélyeg- és adómentesség kieszközöltessék.

A kért mentességet, tekintettel arra, hogy a tervezett beruházásokat úgy közegészségügyi, mint kulturális érdekek tették szükségessé, tehát országos szempontból is közvetve támogatást igényelhettek, a kormány megadhatónak vélte s megfelelő törvényjavaslatot terjesztett elő, mely elfogadtatván, az 1896. évi XVII. törvényczikkben törvényerőre is emeltetett.

A tervezett s előbb említett convertálást Budapest székesfőváros az 1903. évben hajtotta végre s akkor a pénzügyi kormány, a törvényben nyert felhatalmazás alapján, rendeleti úton megadta a bélyeg- és adómentességet a convertálás folytán keletkezett új, 4%-kal kamatozó 46,510.400 Kás kölcsönre és pedig úgy a tőkére, mint a járulékokra nézve is.

A pénzügyministerium 1902. évi június hó 30-án kiadott 11.806. számú körrendeletében kimondatott továbbá, hogy a gyámpénztári tartalékalapok kamatjövödelme a tőkekamat- és járadékadó alól mentes.

Ennek a megállapítására alkalmat nyújtott a közsegélyre szoruló 7 éven felüli elhagyott gyermekek gondozásáról szóló 1901. évi XXI. t.-cz. megalkotása, mely törvénynek 5. §-a értelmében a gyámpénztári tartalékalapoknak az a jövödelme, mely más célokra nincs lekötve, az elhagyott gyermekek gondozási költségeire fordítandó.

A mikor tehát a tőkekamat- és járadékadóról szóló 1875. évi XXII. t.-cz. 2. §-ának 7. pontja a közjótékonyági intézetek kamatjövödelmét adómentesnek nyilvánítja, közérdekűnek ismertetett fel az, hogy a fenforgó analogia alapján hasonlóképen adómentességben részesüljön a gyámpénztári tartalékalapnak jótékonyczélra fordított

kamatjövödelme is, jöllehet maga a gyámpénztár nem közjótékony-sági intézmény.

Végül az 1902. évi május hó 8-án kiadott 12.141. számú kör-rendeletben kimondatott, hogy az 1883. évi XLVI. t.-cz. 13. §-ában a föld- és házadó után járó általános jövödelmi pótagóból levonható kamatterhek tekintetében megállapított kedvezmény kiterjed az olyan esetekre is, melyekben a kölcsön nem kötelezvényen, hanem telek-könyvileg bekebelezett *hitelbiztosítéki okiraton alapul, s esetről-esetre leszámitolt váltók által* vétetik igénybe.

Ez a körrendelet az újabb időben keletkezett s mozgékony-ságánál fogva elterjedt ugynevezett bekebelezett váltóhitelnek is meg-adja tehát azt a kedvezményt, hogy az utána fizetett kamatok 10%-a a föld- és házbirtok után kiszámított általános jövödelmi pótagóból levonandó. Méltányolandó volt ugyanis az a körülmény, hogy lényeg-ileg az ilyen váltóhitel sem egyéb, mint az ingatlan tulajdonosának az ingatlan hozadékát csökkentő adóssága, nemkülömben az is, hogy az 1883. évi XLVI. t.-cz. a jelzálogos adósok könnyítésére adott ezt a kedvezményt nem köti a kölcsönügylet valamely meg-határozott alakjához, hanem csupán a kamatok bekebelezését kívánja meg, a mi a hitelbiztosítéki okirathól kifolyólag is rendszerint meg-történik.

3. Adókezelés.

Az előbbi fejezetben előadottakból kitűnik, hogy a törvényhozás által az 1868. és 1875. években alkotott egyenesadó törvényeken az utolsó évtizedben tett módosítások tartalma és célja leginkább csak arra irányult, hogy bizonyos kedvezmények, egyes hosszabb tartamu tárgyi és személyi adómentességek engedélyeztessenek. Az említett években alkotott egyenesadó-törvények tehát ezen idő alatt lényegükben nem változtak.

Az 1890. évtől számítható közgazdasági fellendülés azonban számtalan olyan tényezőt hozott létre, melyet az 1868. és 1875. évben még előrelátni nem lehetett, s az adóalapok fejlődési határai, az üzleti, kereskedelmi és termelési viszonyok terjedelme és változatossága folytán, az adótörvények kereteit meghaladták.

Előállott tehát az a helyzet, hogy avult törvényeket s a bennük előforduló szűkebbkörű adóztatási elveket kellett fejlődöttebb viszonyok között alkalmazni, s rendeleti uton betölteni azokat a hézagokat, melyek

az egyenesadó-törvények szabályai között támadtak az azóta kifejlődött gazdasági eredmények folytán.

Azok az adókezelési intézkedések, melyeknek ilyen törvénykiegészítő jellegük van s melyek kibocsátása az elmúlt 10 éven belül történt, az egyes adónemek szerint csoportosítva a következők.

A tőkekamat- és járadékadónál.

Az 1897. évi február hó 18-án kiadott 77.926/1896. számú körrendeletben kimondatott, hogy az adóalap hiányában kivetett tőkekamat- és járadékadó törlése iránti kérelem határidőhöz kötve nincs, ha a tőkekövetelés megszűnése bírói végzés útján jut a pénzügyi hatóságok tudomására.

Ez a körrendelet az adózó közönséget terhelő sok utánjárásnak, sőt néha indokolatlan adótehernek vette elejét. Ugyanis az 1875. évi XXII. t.-cz. 7. §-a értelmében a tőkekamat- és járadékadó vagy a felek vallomása vagy a nélkül is hivatalból állapittatik meg. A midőn tehát a felek vallomást adtak vagy a telekkönyvi bekebelezési végzés beérkezett, az adó törvényszerű kivetése rendesen megtörtént.

De ha azután a követelés visszafizetése folytán a tőkekamat megszűnt és ebből az okból kamatvallomásokat a felek be sem adhattak, a zálogjogot törölő bírósági végzés pedig nem került az illetékes hatóság kezébe, bekövetkezett az az eset, hogy a tőkekamat- és járadékadó kivetése jóhiszeműleg folytatott és az adózók, be nem tekintve a kivetési lajstromokba, a reájuk kirótt adóról tudomást sem szereztek, ellene nem felebbeztek s így az utóbbi jogerőssé vált és befizetendő volt. Ennek a panasznak az orvoslását czélozta a fenti körrendelet, mely az azóta szerzett tapasztalatok szerint czélját teljesen elérte.

Az általános jövedelmi pótdadónál.

Az 1897. évi márczius hó 23-án kiadott 21.275. számú körrendeletben megállapított az az eljárás, mely a föld- és házbirtok után járó általános jövedelmi pótdadó kivetésénél figyelembe veendő kamatterhek késedelmes bevallásának elfogadását kérő folyamodványok elintézése körül követendő.

A telekkönyvileg bekebelezett kölcsönök után fizetett és a föld- és házbirtok után járó általános jövedelmi pótdadónál apasztólag számításba veendő kamatterhekről a bevallás minden évben benyújtandó. Ezen benyújtási időpontnak a meghatározását az 1875. évi XLVII. t.-cz. 8. §-a a m. kir. pénzügyminister hatáskörébe utalván, az 1884. évi február hó 29-én kelt 10.730. számú körrendeletben megállapított,

hogy a kamatteherbevallások minden év január havának végéig adandók be, a ki pedig ezt a határidőt saját hibáján kívül elmulasztja, még február hó 15-ig igazolási kérelemmel élhet.

Eme határidők tekintetében a tapasztalás azt mutatta, hogy a felek ezen rövid határidőn belül igazolási kérelmüket be nem adták, de előállottak a kérelemmel akkor, mikor az általános jövedelmi pótdó előírásáról értesültek.

Bekövetkezett tehát az a helyzet, hogy a törvényben nyújtott kedvezménytől az adózó közönség nagy része az igazolási határidő rövidsége miatt elesett. Tekintve tehát, hogy az 1875. évi XLVII. t.-cz. a tehervallomások beadási- és az elkésés igazolási határidejének megállapítását a pénzügyministerre bizta és számba véve továbbá azt, hogy az adózók mulasztásukra többnyire csak a pótdó kivétele által jöttek reá, a fentemlített körrendelettel ez a két körülmény méltányos összhangba hozatott, s a kir. pénzügyigazgatóságok, illetve a székesfővárosi kir. adófelügyelő felhatalmaztattak, hogy a kamatteher-vallomások elkéssett benyújtása tárgyában beadott igazolási kérelmeknek indokolt esetekben helyt adhassanak, ha a kérvény az illető év október hó 15-ig nyújtatik be.

A hadmentességi díjnál.

Az 1899. évi január hó 31-én kiadott 101.179/1898. számú körrendeletben szabályoztatott az, hogy a hadmentességi díjkötelezettek mely községben (városban) tartassanak nyilván, s hadmentességi díjuk kivétele mely községben (városban) foganatosíttassék.

Szabályozást igényelt ez a kérdés a következő okokból:

A hadmentességi díjról szóló 1880. évi XXVII. t.-cz. 13. §-ának 3-ik pontja szerint a hadmentességi díj fizetésére kötelezett egyének, a hadmentességi díj kivételének alapjául szolgáló vallomásaikat azon községnél (városnál) tartoznak benyújtani, a hol állandóan tartózkodnak. E szabályból következik, hogy a díjkivetést is ugyancsak az a község tartozik előkészíteni, melyben a díjköteles fél állandóan tartózkodik.

A fenti törvényszakasz látszólagosan egyszerű rendelkezését azonban a gyakorlati élet meglehetősen összezavarta. Nincs ugyanis megoldva az a kérdés, hogy mi értendő az állandó tartózkodás alatt. A visszásságok egész sorozata állott tehát elő abból, hogy az állandó tartózkodás összetévesztetett az ideiglenes tartózkodással, s abból, hogy a hadmentességi díjköteles társadalmi réteg egy jó részének csak ideiglenes tartózkodási helye van. A midőn tehát valamely díjköteles

egyén a katonasorozási községből eltávozott, még ha ideiglenesen is, a reá vonatkozó adatokat a díjkivetés foganatosítása végett származási községe minden behatóbb vizsgálódás nélkül Budapestre vagy az ország nagyobb városaiba küldötte, úgy hogy a székesfővárosnak 1897. évben 80 könyvben 24.000 olyan tétele állott nyilvántartásban, a melynek mintegy 60%-a vidéki, a székesfővárosban már fel nem található egyénre vonatkozott.

Kellett tehát módot találni ezen visszás helyzet orvoslására, s azt a fentidézett körrendelet nyújtja a következő osztályozás alapján:

I. Azokra a díjkötelezettekre nézve, a kik

1. állandó alkalmaztatással, iparüzlettel, kereskedéssel s helyhez kötött állandó foglalkozással bírnak, állandó tartózkodási hely gyanánt az a község (város) tekintendő, melyben alkalmazva vannak vagy a melyben iparüzletüket, kereskedésüket s foglalkozásukat folytatják;

2. önálló keresettel nem bírnak, állandó tartózkodási hely gyanánt az a község (város) tekintendő, melyben szülőik vagy fentartásukról gondoskodó hozzátartozóik állandóan laknak;

3. helyhez kötött, vagy a fentebbi 1. pontban felsorolt alkalmaztatás vagy foglalkozással nem bírnak s időlegesen máshol tartózkodnak, állandó tartózkodási hely gyanánt az a község (város) tekintendő, melyben vagyonnal bírnak vagy melyben mint családfők szorosan vett családjuk (nő és gyermekek) eltartásáról gondoskodnak.

II. Azon díjköteles felekre nézve, kiknél az I. pontban felsorolt esetek egyike sem forog fenn, s kiknél a foglalkozás minősége (nap-számos, iparossegéd) olyan, hogy abból magából az állandó tartózkodás mivoltát megállapítani nem lehet, s a kiknél már foglalkozásuk minőségéből következik, hogy tartózkodásuk csak a található munka bizonytalan időtartamára terjed, s a kiknél vélelmezhető, hogy állandó tartózkodásuk tulajdonkép sehol sincs, ezen egyénekre nézve a hadmentességi díj kivetése és nyilvántartása annak a községnek (városnak) képezi feladatát, melyben a szóban lévő egyének illetőséggel bírnak, illetve a melynek hadjutaléka javára azok sorozás alá kerültek.

Az ezen körrendelet kibocsátása óta szerzett tapasztalatok, az azzal megállapított nyilvántartási rendszer helyességét be is igazolták, a mennyiben a székesfővárosban és a nagyobb városokban a hadmentességi díj kötelesekről vezetett nyilvántartásnak tételei tetemesen lepadtak, s a kivetett, de be nem hajtható hadmentességi díj összeg is kisebbedett, viszont a vándorló elem terhére immár az

illetőségi községben előirt hadmentességi díj, a díjkötelesnek ott inkább ismeretes magánviszonyai alapján nagyobb mérvben vált behajthatóvá.

Az adóketési eljárásnál.

Az 1896. évi február hó 28-án kelt 15.103. számú körrendelettel kiadatott az újabb „Utásítás“ a közadók kezeléséről szóló 1883 : XLIV. törvényczikk értelmében alakítandó adókető és egyenesadó felszólamlási bizottságok elnökei számára.

Az egyenesadó kető-bizottságok elnökei számára az 1884. évi 11.296. számú körrendelettel kiadott utasítás intézkedései, az azóta szerzett tapasztalatok szerint máj, nem feleltek meg a felmerült igényeknek, minélfogva új „Utásítás“ készült és a fentemlitett körrendelettel életbe lépttetett. Az új „Utásítás“ lényegében a réginék azon intézkedésekkel való kiegészítéséből áll, melyek egyes concret esetek alkalmából időközben történtek s beváltak.

Ugyancsak ez alkalommal az egyenesadó felszólamlási bizottság elnökei számára külön „Utásítás“ adatott ki, hogy az eddig felmerült azok a hatásköri összeütkezések megszüntetessenek, melyek előállottak annak folytán, hogy a felszólamlási bizottságok és azok elnökei is az egyenesadó kető-bizottságok elnökei részére kiadott „Utásítás“-t használták, melynek határozmányai az ügykör különbözősége folytán nem voltak helyesen alkalmazhatók.

* * *

Az állami gépezet zavartalan működése feltétlenül megkivánja, hogy az államnak egyenesadó és hasonjellegü követeléseai befolyjanak, következöleg, hogy mulasztás esetén kényszereszközök alkalmazása mellett is beszédhetök legyenek.

Erre nyujt felhatalmazást és módot a közadók kezeléséről szóló 1883. évi XLIV. t.-czikk III. és IV. része, mely szerves összefüggésben a birói végrehajtást tárgyazó 1881. évi LX. t.-czikkkel, az egyenes és közvetett adóknak, közvetlenül lerovandó illetékeknek, az egyenesadók módjára beszédendő kincstári követeléseknek közigazgatási uton való biztosítására és behajtására vonatkozó eljárást szabályozza.

Kiterjed ez a kivételes eljárás nemcsak a kincstár követeléseire, hanem az állam keretében közérdekben működö organumok, mint p. o. a vármegyék, községek, vizitársulatok, kereskedelmi kamarák stb. által törvényesen kivethö pótagokra és járulékokra is.

Habár az idézett és jelenleg is hatályban levő törvény, valamint az annak végrehajtása iránt kiadott rendelet — igyekezett az eljárásra nézve részletes utasításokat nyújtani, az idők folyamán a gyakorlat által felvetett számos oly kérdés merült föl, a melyekre a törvényhozás figyelme annak idején ki nem terjedhetett, minek következtében azok megoldása és rendezése a későbbi idő feladatát képezte.

E tekintetben bőven kivette a maga részét a legutóbb lefolyt 10 év is, mely — a mellett, hogy a czéltudatos irányítás következtében az adókezelés egyöntetűbb, megbízhatóbb és intensivebb lett, — az egész kezelésre kiható általános jellegű rendelkezések egész sorozatával számolhat be.

Országos törvény útján két ízben történt az adókezelési törvényen lényegesebb változtatás.

Az első az 1895. évi XXXVI. t.-cikk, mely — figyelemmel a pénz- és hitelviszonyok általános javulására, — az adóhátralékok és egyéb köztartozások után is 5%-ra szállította le az adókezelési törvény szerint addig 6%-ban megállapított törvényes kamatlábat.

Bár e törvénynek és az 1895. évi 46.266. szám alatt (P. K. 17. sz.) kiadott külön részletes végrehajtási utasításnak illetően intézkedése lényeges könnyebbséget biztosított az adófizető közönség részére, a pénzügyi kormány nem állott meg ennél, hanem később az 1900. évi 3.828. számú (P. K. 11.) körrendelettel megszüntette a késedelmi kamatok kezelése körül addig követett, nyilván káros gyakorlatot is.

Addig ugyanis az adóhátralékok törlesztésénél még részletfizetések esetén is első sorban az egész tartozás után járó összes kamatot vonták le, minek folytán igen sok esetben vagy semmi, vagy alig számbavehető összeg esvén a tőkehátralék apasztására, az alaptartozás nem igen csökkent.

Könnyen megérthető, hogy ez az eljárás nagyon alkalmas volt arra, hogy főleg a nagyobb hátralékosok tartózkodjanak az önkéntes fizetésektől, a minek további természetes következménye tartozásaiknak fokozottabb növekedése és igen sok esetben vagyoni megromlásuk lett.

Az új rendelkezés módot nyújtott egyfelől a hátralékosoknak tartozásaik könnyebb rendezésére és a pénzügyi politikai szempontból komoly jelentőséggel bíró adófizetési hajlandóság emelésére, — másfelől pedig nem veszélyeztette a kincstár érdekeit sem, amely

igy a rideg kényszereszközök alkalmazása nélkül is a legtöbbször hozzájuthatott követeléséhez.

A késedelmi kamatok kérdésén kívül — de azzal kapcsolatosan — szabályozta a ministerium az elemi károk alapján törlésbe hozott adó- és kamatvisszatérítések körül követendő eljárást is. És mivel a törvény keretén belül, ennél is a legmértányosabb alapra helyezkedett, rendelkezése az addig tapasztalt elégedetlenséget megszüntette s az adózó közönség egyértelmű megnyugvására szolgált.

A másik törvény, mely az adókezelés területén lényeges változtatást okozott, a m. kir. közigazgatási bíróságról szóló 1896. évi XXVI. t.-cikk. Ez főleg a kártérítési igények (adóterítmények) végső fokon való elbírálását kivette a ministerium hatásköréből s a közigazgatási bíróság hatáskörébe utalta.

A változtatás lényegében egészen helyes volt, mert az ily követelések érvényesítése csak marasztalásra lévén alapítható, jogilag mivel sem lehetett indokolni, hogy ugyanaz a kormányhatóság határozzon egy olyan vitás követelés felett, a melyben egyszersmind éppen a követelő félnek, az államkincstárnak legfőbb képviselője.

A bíróság azonban ezt a hatáskört igyekezett az ugynevezett költségtérítményekre is kiterjeszteni. Minthogy azonban illetékességi körét a törvény 19. §-a szerint még a jog- és törvény hasonlóság alapján sem tágíthatja, továbbá mivel az ily térítmények alapját kizárólag administratív kiküldetések képezvén, ha azok szükségességét később a bíróság bírálná el, az a kezelésre erősen bénító hatással lett volna, a pénzügyi kormány az illetékesség kiterjesztése ellen hatásköri kifogást támasztott, minek következtében a minister-tanács 1899. évi 12.218. számú döntvényével az imént ismertetett álláspontra helyezkedett s az ily ügyeket továbbra is a ministerium ügyköréhez tartozóknak jelentette ki.

A judicaturát tehát e vonatkozásban jelenleg a pénzügyministerium gyakorolja.

A költségtérítményekről lévén szó, nem hagyható említés nélkül az, a hatásában szintén nagyobb fontossággal bíró intézkedés sem, hogy a pénzügyi kormány ezeknek a térítményeknek jogi természetét, elévülési idejét az 1896. évi 27.616. sz. (P. K. 25.) körrendeletével véglegesen szabályozta, s megszüntetvén az addig követett sok zaklatással, sőt gyakorta polgári pereskedéssel is járó helytelen gyakorlatot, az ily követeléseket közadók módjára behajtandó köztartozá-

soknak minősítette s a követelhetés jogát — 32 év helyett — 5 évre szállította le.

A mennyiben pedig még régibb időből is igen sok ilyen téritmény maradt hátrálékban, a folyó ügyeken kívül azok rendezéséhez is erélyesen hozzálátott s a nem kicsinylendő eredmény az, hogy a lefolyt 10 év alatt mintegy 10.600 régi téritmény ügy nyert végleges rendezést.

Lényegesen módosult a lefolyt 10 év alatt a kincstárnak az adókezelés terén való képviseltetése is.

Az 1877. évi XVIII. t.-cikk ugyanis a törvényhatósági tisztii ügyészeket kötelezte, hogy a kincstárt a végrehajtások során előforduló igény- és elsőbbségi perekben, nemkülönb az ingatlanokra vezetendő biztosítási és kielégítési végrehajtásoknál, a csődtömegek elleni bejelentéseknél stb. a bíróságok előtt képviseljék és az állam követeléseit érvényesítsék. Ezt a kötelezettséget fentartották az 1883. évi XLIV. és 1886. évi XXI. t.-cikkek is.

Az előlidézett törvény rendelkezése annak idején egész teljességében okszerű és szükséges volt, mert akkor a bírósági ügyek nagyobb részénél ügyvédi képviselet volt kikötve.

Azóta azonban megváltozott a helyzet, mert ma már a bíróságok elé tartozó végrehajtási ügyekben tág tér van nyitva az önképiseletnek, vagyis a legtöbb esetben megszűnt az ügyvédvállás kényszere.

Ma tehát a tisztviselői kar a jogi kérdések tekintélyes részének elbirálásánál s a kincstári képviselet nagyobb részének ellátásánál nincs a hivatásos jogászok segítségére feltétlenül reá utalva.

Ez az indító oka és alapja az utóbbi 10 év alatt teljesen megizmosodott annak a gyakorlatnak, hogy az ügyészek közreműködése csak akkor vétetik igénybe, midőn ezt a törvény egyenesen elrendeli, vagy a hol az eljárás különös jogi képzettséget vagy ügyvédi jártasságot kíván. Máskülönb a kincstári képviseletet székhelyükön magok a kir. pénzügyigazgatóságok, székhelyükön kívül, ha és a mennyiben alkalmas egyén bizható meg, a kir. adóhivatalok és esetleg — mérsekelt díjazás mellett — a helyi községi vagy körjegyzők látják el. Ez utóbbiak erre, különösen a közigazgatási tanfolyamokról szóló 1900. évi XX. t.-cikk szerint megkivánt elméleti képzettségük és a gyakorlati életben szerzett jártasságuk mellett szintén alkalmasoknak bizonyultak.

E vonatkozásban fontossággal bír az 1899. évben 15.288. sz. alatt kiadott pénzügyministeri utasítás, mely főleg a kincstárnak az ingatlan végrehajtások eseteiben való képviseltetését, illetőleg az árveréseken való részvételét szabályozza.

* * *

Az egyenesadók kezelése nagy részben a községi főkönyvek helyes vezetésén nyugodván, erre a pénzügyi kormány nagy súlyt helyezett, s figyelemmel az állami és társadalmi élet fejlődésével járó újabb köztartozások keletkezésére, főképen a városokra nézve megfelelő újabb főkönyveket rendszeresített. E mellett a rendes vezetést nemcsak folytonos ellenőrzés által igyekezett biztosítani, hanem szabályozta a főkönyvek lezárását s az addig igen sok költségbe és munkaidőbe kerülő különbözetek elosztatása körüli eljárást is.

A főkönyvek helyesebb vezetése aztán lehetővé tette a nagyobb hátralékoknak — kivonatok alapján — a központból való rendszeres szorgalmazását is, a mely eljárás a kiküldetések mellőzése folytán míg egyfelől sok kiadás megtakarításában, másfelől pedig a befizetés körül tapasztalt lényeges eredmény elérésében nyilvánult.

Éber figyelemmel kísérte továbbá a pénzügyi kormány a behajtás egész menetét s a leggondosabban örködött a fölött, hogy ez az eljárás kiméletes, igazságos és a hátralékosokkal szemben lehetőleg olcsó legyen.

Ebből a célból mindenekelőtt szabályozta a hirdetményi eljárást, s gondoskodott arról, hogy az adózók köztartozásaikról idejekorán értesíttessenek, hogy továbbá a végrehajtások nem külön-külön az egyes tartozások szerint, hanem a zaklatódzás mellőzése és költség kimélés szempontjából együttesen, egyszerre fogantossanak. Sőt, hogy a közönség a behajtásra már kimutatott, azonban időközben esetleg befizetett hátralékok miatt se legyen zaklatásnak kitéve, arra nézve is intézkedett, hogy a végrehajtással foglalkozó közegek, az eljárás tényleges megindítása előtt, a tartozási kimutatásban velök közölt adatok helyességéről előzetesen mindig szerezzenek meggyőződést.

Ezzel kapcsolatosan nagy gondot fordított arra, hogy a behajtás általános folyamatba tétele az adózó közönség fizető képességének figyelembe vétele mellett történjék, tehát időszerű legyen. Szorosan

ellenőrizte tehát, hogy az 1883. évi XLIV. t.-czikk 81. §-ában részletezett költséges felelősség a községi közegekkel szemben csak elkerülhetlen szükség esetén és úgy is csak olyankor alkalmaztassék, midőn a helyi körülmények alapos mérlegelése mellett, az állami beavatkozás és külön végrehajtó kiküldetése számbavehető eredménnyel biztatott.

Gondoskodása kiterjedt nemcsak a nagy közönség, de a községek mint jogi személyek érdekeire is és nehogy egyes hanyag előljárók mulasztása miatt a községek köztartozásai felszaporodjanak s azok miatt törzsvagyonuk támadtassék meg, a belügyministerrel egyetértőleg szabályozta a községi adótartozásoknak a költségvetésekbe való felvétele és biztosítása körül követendő eljárást. Köztudomásu az is, hogy a fizetési halasztások engedélyezésénél szintén a legmesszebb menő méltányosságot gyakorolta.

Ez jellemzi az ingatlan végrehajtások körül követett eljárást is. A kezelési törvény 77. §-ának azt a rendelkezését, mely szerint lefoglalható ingóságok hiányában vagy elégtelensége esetén a végrehajtás a hátralékos ingatlanaira vezetessék, mindenkor a legvégső eszköznek tekintette és azt csak akkor indította meg, ha a kincstár követelésének érvényesítése más módon teljességgel lehetetlennek bizonyult. Ekkor is különös gondját képezte, hogy az eljárás a hátralékosok vagyoni érdekeinek minél kisebb sérelmével vezetessék keresztül és oly esetekben, midőn a kielégítési alap remélhető vételára a hátralékos köztartozásokat vagy éppen nem vagy csak kisebb részükben fedezte volna, nem tért ki az eljárás megszüntetése s a hátraléknak behajthatlanság czimén való leiratása elől sem.

Eme szociálpolitikai tekintetek figyelembe vétele mellett tetemes kincstári követelés került törlés alá, azzal a czélzattal, hogy az illető hátralékosok teljesen tönkre ne tétessenek s adózási képességük a jövőre lehetőleg fentartassék.

Magasabb szempontok vezették működésében a pénzügyi kormányt még akkor is, midőn más mód hiányában kénytelen volt az ingatlanok árverésén részt venni, illetőleg a részvétel iránt határozni. E vonatkozásban a ministerium az eljárást az 1899. évi 15.288. sz. körrendelettel szabályozta, a mely szerint a helyi körülményeknek, a forgalmi értéknek, a hátralék összegének és a telekkönyvi állapotnak egybevetése és kellő mérlegelése mellett — a részvétel engedélyezését minden egyes esetben kizárólag magának tartotta fenn.

A mennyire csak elkerülhető volt, következetesen mellőzte az árverés alá vont ingatlanoknak, az adózási alapoknak összevásárlását, minélfogva az eljárásnál irányadó elvként követte, hogy a kincstár beavatkozása a magánfelekkel szemben ne szolgáljon az árverési verseny szabad folyásának megakasztására. A részvételre vonatkozó engedély tehát a forgalmi értéknek rendszerint csak bizonyos hányadára szólott s a kincstár az ingatlanokat csak is a legvégső esetben akkor vette meg, ha megfelelő verseny egyáltalában nem volt, s másképen ugy a végrehajtást szenvedőre, mint az államkincstárra érzékeny vagyoni hátrány hárult volna.

Egyébként az egyenesadók s azok módjára kezelt köztartozások miatt az utóbbi 10 évben indított ingatlan végrehajtásokat a következő adatok tüntetik elő.

A szorosabb értelemben vett Magyarországon és Fiumében folytatva tétetett összesen 45.644 ingatlan végrehajtás, a miből egy évre átlag 4.564, egy pénzügyigazgatóságra 80, egy vármegyére pedig 72 esik.

Árverésre azonban csak 14.110 esetben, vagyis a végrehajtási ügyek egy harmad részében került a sor, a miből egy évre átlagosan 1.411, egy igazgatóságra 25, egy vármegyére csak 20 eset jut.

Budapesten 10 év alatt csak 46 esetben került árverésre a dolog, az évi átlag tehát 4·6‰. Legtöbb volt Torontálvármegyében t. i. 2.938; utána Temesvármegyében 1.519; Szilágyvármegyében 1.386; Gömörvármegyében 829; Bereg- és Ugocsvármegyében 774; Nyitravármegyében 366; Torda-Aranyos vármegyében 366; Máramaros vármegyében 341; Bihar vármegyében 320 stb.

A szegedi pénzügyigazgatóság területén és Fiumében adóhátralék miatt egyáltalában nem tartottak árverést.

Ha ezzel szemben tekintetbe vesszük, hogy az ingatlanok után adózók száma 3 és ½ millió, a községek és városok száma pedig 12.592; első tekintetre feltűnik az a valóban elenyésző hányad, a mely a pénzügyi hatóságok által keresztül vezetett végrehajtásokra esik.

Még sokkalta alacsonyabb az arány a birtokvételeknél, a mennyiben a kincstár a lefolyt 10 év alatt összesen csak 311 esetben volt kénytelen egyes ingatlanokat megvenni, a miből egy évre 31, egy-egy vármegyére átlagosan 0·5‰ esik. Jelenleg — 38.139 K 63 fillér becsértékkel — márcsak 61 ingatlanrészlet van a kincstár birtokában.

Az ily ingatlanok a ministerium folytonos ellenőrzése mellett, a pénzügyigazgatóságok által nyilvános árveréseken szoktak eladatni. Addig rendszerint bérleti uton hasznosíttatnak, a befolyó jövedelem pedig a hátralékosok köztartozásainak apasztására szolgál. Ha a hátralék véglegesen törlesztve lesz, ingatlanát az illető adózó vissza kapja, ha pedig az ingatlant előbb lehet értékesíteni, a kincstári követelések kielégítése után fenmaradó vételártöbblet a volt tulajdonosnak vagy örökösének *hivatalból* szintén visszautaltatik.

Ez a statisztika és az imént vázolt eljárás is kétségtelenné teszi, hogy ha kénytelen is a pénzügyi kormány a már elkerülhetlenül szükséges esetekben a törvény szigorát alkalmazni, mindig a legnagyobb kimérettel igyekezett eljárni s az adózókkal szemben esetről-esetre elment a méltányosság legszélső határáig.

Ugy az államkincstár, mint az adózó közönség érdekeit mélyen érinti, sőt szociális szempontból is igen nagy fontossággal bír a közadóknak és más köztartozásoknak behajthatlanság czimén való törlése körül követett eljárás.

Minthogy e tekintetben általában nagy mulasztások, feltűnő késedelmeskedés, sőt a régi tételek könyvelésénél számos esetben visszaélések is fordultak elő, nemcsak az eljárást szabályozó rendeletek kiadásával, hanem folytonos szorgalmazással és szigorú ellenőrzéssel igyekezett a ministerium azon, hogy a törlési javaslatokat a községek (városok) és főszoigabirák évenként mutassák be. Ezeket aztán, a visszaélések meggátlása végett, a helyszínen alkalmilag alaposan felülvizsgáltatta és a leírásokat igazolt behajthatlanság esetén, késedelem nélkül foganatosította.

Évenként átlag mintegy 4 millió korona került így törlésre, a mi 10 év alatt nem kevesebb mint 40 millió koronának felel meg.

Ezzel kettős czélt ért el a pénzügyi kormány. Egyfelől megszüntette a nem realizálható követelések addig éveken át huzódó könyvelését és nyilvántartását, a mi által igen sok munkát takarított meg és sok visszaélésnek vette elejét; másfelől pedig megszabadítván az adózókat attól a félelemtől, hogy már behajthatlanná vált régi tartozásokért ismételt végrehajtás alá kerülnek, módot és lehetőséget nyújtott nekik a megélhetésük és polgári jogaik gyakorlásának alapjául szolgáló újabb vagyonszerzésre. S a mennyiben az ily vagyon egyuttal új adóztatási alapul is szolgál, eljárásának nemcsak szociális, de adópolitikai szempontból is határozottan üdvös hatása volt.

A fentebb vázolt, nagy körültekintést igénylő működés azonban még az adókezelés terén sem merítette ki a pénzügyi kormánynak cselekvési körét, mert a hol az alapvető intézkedések tekintetében hiányt, hézagot vagy ellentétes gyakorlatot tapasztalt, általános utasítások kiadásával törekedett azon, hogy az adókezelés egész mezején biztos alapokra helyezett, egyöntetű és kifogástalanul törvényes állapot létesüljön.

Igy rendezte a bérlők adóügyi szavatosságának sokat vitatott kérdését. Szabályozta a lelkészek és felekezeti tanítók, illetőleg az egyházak fizetési kötelezettségét a lelkészi vagy tanítói földek után járó adók tekintetében és ezzel kapcsolatosan az ily adók miatt indított végrehajtások körül követendő eljárást. A belügyministerrel egyetértőleg megállapította a hatósági közegek vagyoni felelősségének mértékét és az eljárás módját a közszolgálati viszonyból eredő tartozások, birságok és térítmények tekintetében, a mi aztán a pénzügyi szolgálati szabályok 120. §-ának hasonló irányu módosítását vonta maga után.

Részletes utasítást adott ki a fegyveres erőhöz (csendőrséghez) tartozó személyek ellen indított végrehajtások tárgyában. Szabályozta az eljárást a bírósági és adóügyi végrehajtások találkozása esetén. Szabályozta a köztartozások zálogjogi biztosítása és a zálogjogok törlése körül követendő eljárást. Rendezte a telekkönyvi hatóságok által, a zálogjogi bejegyzések vagy törlésekről a pénzügyi hatóságokkal közölt végzések kezelését. Irányadó utasítást adott ki a közigazgatási bizottságok részére, az ingatlanok eladása után behajthatatlanná vált hátralékok törlése tárgyában. Részletes utasítást adott ki a monarchia két államfelének hatóságai között a behajtás terén előforduló kölcsönös érintkezés és jogsegély tekintetében. A belügyministerium útján oda hatott, hogy a törvényhatósági tisztii ügyészeknek az adókezelésre kiterjedő jogköre és kötelességei körvonaloztattak és megállapítottak; legutóbb pedig megállapítottak a járási számvevőknek ugyancsak e téren végzendő teendői és különösen az adókezelés ellenőrzésére vonatkozó eljárásuk módozatai stb.

Hogy a pénzügyi kormány imént ismertetett működésének hatása miként nyilvánult az adóbefizetés szempontjából, arra nézve a következő lapon közölt kimutatás nyújt tájékoztatást.

A kimutatásból hiányzik az 1903. év, mert a közbejött súlyos politikai viszonyok miatt ebben az évben nem lévén törvényesen

megszavazott állami költségvetésünk, az adóbehajtás általában szünetelt s az adózók jó része tartózkodott az önkéntes befizetéstől. Ez az év tehát az általános eredmény bírálatánál számitáson kívül volt hagyandó. Hiányzik az 1904. év is, mert annak eredménye csak a következő évben lesz ismeretes; a bevételek azonban, a már eddig rendelkezésre álló adatok szerint, egészen kedvezően alakulnak.

A részletes adatok a következők:

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
Kezelési év	Kezdőleges hátralék	Törlések és szaporodások utján helyesbített hátralék	Közigazgatásilag előírt folyó tartozás	Helyesbített hátralék és folyó tartozás együttesen	Évközbeni befizetések összege	Tényleges hátralék az év végével	Költségvetés szerint előirányoztatott	Az évi befizetés több az előirányzatnál
korona								
1895	60,979.733	56,315.232	216,683.806	272,999.038	210,806.378	62,192.660	194,868.000	15,938.378
1896	62,192.660	57,575.557	223,956.271	281,531.828	216,760.634	64,771.194	198,868.000	17,892.634
1897	64,771.194	55,781.161	222,501.872	278,283.033	217,738.126	60,544.907	195,188.000	22,550.126
1898	60,544.907	50,748.824	226,811.461	277,560.285	217,765.220	59,795.065	195,208.000	22,557.220
1899	59,795.065	51,282.848	230,984.869	282,267.717	221,371.702	60,896.015	197,210.000	24,161.702
1900	60,896.015	50,339.135	230,763.704	281,102.839	224,039.641	57,063.198	202,293.000	21,746.641
1901	57,063.198	46,222.899	233,059.635	279,282.534	224,805.798	54,476.736	206,920.000	17,885.798
1902	54,476.736	45,446.741	237,310.120	282,756.861	226,914.743	55,842.118	210,220.000	16,694.743

E kimutatásból első tekintetre szembe ötlük, hogy a hátralékok évről-évre fokozatosan apadnak. Így az 1895. évi 60,797.733 K kezdőleges hátralék 1902-ben már 45,446.741 K-ra szállott alá, vagyis a mérleg 15 millió koronával kedvezőbbé lett.

Kedvezőbb pedig annak az adóztatási szempontból nagyon is figyelemre méltó ténykörülmenynek daczára, hogy az adó előírás évről-évre tetemesen emelkedett. Ugy, hogy míg 1895-ben 216,683.806 K volt az előírt adóösszeg, — 1902-ben e czimen már 237,310.120 K szerepel, vagyis a különbözet mintegy 20.5 millió K emelkedést mutat.

De még érdekesebb és sokkalta kedvezőbb ez a kép, ha a befizetés eredményét állítjuk szembe az évi előírásokkal.

A kimutatás hiteles adatai szerint ugyanis az évenkénti befizetés a magyar birodalom egész területén — beleértve a társországokat is — átlagosan nem kevesebb mint 18·5 millió Kval, — csupán az anyaország területén pedig több mint 19 millió Kval haladta meg az előírányt.

Ha már most ennek a valóban fényes eredménynek méltatásánál figyelembe vesszük, hogy az igen tekintélyes többletet annak daczára sikerült elérni, hogy a lefolyt 10 év alatt nem kevesebb mint 5 évünk volt gazdasági tekintetben kedvezőtlen, vagy legalább is nem kielégítő; ha továbbá tekintetbe vesszük azt is, hogy a kényszer behajtásra tényleg felhasznált összeg folyton számbavehetően apadt s ebből következőleg a végrehajtások száma is nevezetes csökkenést mutat; megdönthetetlenül helyt áll az a következtetés, hogy a pénzügyi kormány az adózó közönséggel szemben tanusított kiméletes eljárása mellett nemcsak alig remélt kedvező eredményeket ért el, hanem intézkedéseivel, valamint az ellenőrzés okszerű gyakorlásával hatékony befolyással volt a mindinkább nyilvánuló adófizetési készség és pontosság emelésére is. Megbízhatóbbá, egyöntetűvé tette külső hatóságainál és közegeinél is az eljárást s ezenfelül azok köteleességtudását és ügybuzgalmát tetemesen magasabb színvonalra emelte.

4. Adóreformmunkálatok.

Alkotmányunk visszaállítása óta egyenesadó rendszerünk eddig csak egyszer: 1875-ben került nevezetesebb reform alá.

Az abszolút korszakban életbeléptetett hozadéki adórendszer ugyanis, mely a földadót, házadót, a személyes kereseti adót és a jövedelemadót foglalta magában, a kiáltóbb aránytalanságok kiküszöbölése mellett, 1868-ban csak recipiáltatott. A személyes kereseti adónak régi nemei Erdélyben továbbra is érvényben maradtak, ugyszintén érintetlenül maradt a volt határőrvidéki részek eltérő adózása is.

A recipiálással egyidejűleg megindított adószervezési és kezelési munkálatok eredménye az 1875-ki reformalkotásokban mutatkozik. A megalkotott törvényekkel létesült a mai földadó-kataszterünk, a házosztályadó hármastagozatává vált, megszűnt a személyes kereseti

adó és a jövedelemadó és helyökbe lép az új kereseti adó négy osztálya: a személyes kereset, az ipar és kereskedelem s az állandó illetmények megadóztatására vonatkozólag, továbbá a nyilvános számadásra kötelezett vállalatok adója, a bányaadó valamint a tőkekamat- és járadékadó, mint a jövedelemadóból kihasadó három önálló adónem. Ugyanakkor lépett életbe az általános jövedelmi pótagó, mely lényegében az egyes adónemek adókulcsainak felemelése, tehát új adóteher volt; úgy, hogy az arányosabb adóztatásra irányuló cél mellett, ennek a reformnak közvetlen eredménye inkább a közterhek fokozása volt.

Ez az adórendszer van még ma is érvényben, mely ha megalkotása idején meg is felelt a helyzet követelményeinek, ma már mind jobban felszínre kerülő aránytalanságaival, a teherviselőképesség igazságos mértéke szempontjából észlelt hiányosságával, igen sok esetben elviselhetetlen terhet jelent és mélyreható, az adózó személyes viszonyával és tényleges jövedelmével számoló reformot követel.

Az egyenesadó-reformmunkálatokat dr. Wekerle Sándor indította meg. Az 1890/92. évekről gyűjtött statisztikai adatoknak segítségével a reform irányelveit abban az emlékiratában fejtette ki, melyet 1893-ban az egyenesadó-reformok tárgyában összehívandó szaktanácskozáshoz intézett. Ez emlékirat alapeszméje az volt, hogy arányosabban, igazságosabban és egyenletesebben igyekezzünk felosztani az egyenes adóztatás körébe eső közterheket és ez által közvetve könnyítsünk a közszolgáltatásokon; továbbá, hogy nagy adótételek helyett kisebb adótételeket alkalmazva, a valódi jövedelem kipuhatólása mellett ugyanazon pénzbeli eredményt sikerüljön elérni; végül, hogy lehetőleg az adóképesség ismerveit által kipuhatólt egyéni jövedelmekre igyekezzünk az egyenesadók kivetését és megosztását fektetni.

Ez elvek folyományaképp az emlékirat az adóreform egyik, talán legfontosabb feladatául az általános jövedelmi pótagó helyébe lépő személyes jövedelemadó behozatalát jelölte meg, ami által a hozadéki vagyis a tárgyi adóztatáson nyugvó adórendszerünk az alanyi adóztatás elvével egészítették ki és adózási rendszerünkben a socialis politika követelte létminimum és fokozatos adózás érvényesülne.

Az 1896. év május havában megtartott adóügyi szaktanácskozás az emlékirat álláspontját helyeselte ugyan, a részletek tekintetében azonban számtalan oly kérdést is megpendített, melyeknek jelentő-

sége kellőképp mérlegelhető nem volt, mert statisztikai adataink csak rövid időről szóltak és nem voltak eléggé kimerítők. Ez okból a szaktanácskozás első sorban azt az óhaját fejezte ki, hogy az adó-statisztika felkaroltassék és tovább fejlesztessék, hogy ez által szilárdabb alapot teremtsünk a reformhoz és a kellő kritika kiterjeszthető legyen mindazon pontokra és kérdésekre, melyek a feldolgozandó anyaggal összefüggnek.

A szaktanácskozásnak ezen indokolt véleményét a pénzügyi kormány magáévá téve intézkedett, hogy az adóreform javaslatok kidolgozása előtt, az egyes adónemek kivetési eredményei évről-évre szakszerűen feldolgoztassanak.

E működés eredménye a nyilvánosságnak is átadott az a hat kötet, melyben az adóreform megalkotásához és kihatásának megítéléséhez szükséges adatok immár egy évtizedről állanak rendelkezésre.

E kötetek magukban foglalják a földadó, a házadó, a kereseti adók, továbbá a tőkekamat- és járadékadó, a hányaadó, a nyilvános számadásra kötelezett vállalatok és egyesület adójára vonatkozó statisztikát, végül az általános jövedelmi pótdadó és a hadmentességi díj statisztikáját.

Habár ezek a statisztikai adatok már önmagukban is élesen megvilágítják adózási viszonyainkat s különösen a teherviselés aránytalanságait meglepően tárják fel az egyes adónemeknél, mégis szükségesnek látszott a reformok helyes irányban induló megalkotását oly módon biztosítani, hogy az aránytalan és igazságtalan teherviselésre valló jelenségek ne csak megállapíttassanak, de egyuttal felderíttessenek azok az okok is, melyek azokat előidéztek. Ezeken kívül az osztrák adózási viszonyok tanulmányozására is súlyt kellett helyezni, hogy az ott már életbelépett adóreformot illető tapasztalatokról is tudomást szerezve, azok értékesíthetők legyenek.

Ez a terjedelmes előmunkálatokból levont alapokon készült el az adóreform előadói tervezete az indokolással együtt.

Az adóreform terén kezdettől fogva az a felfogás érvényesült, hogy ez a mű csakis akkor lesz teljes, ha azt a helyhatósági adók reformja is követi. Hogy a talaj e téren is előkészíttessék, az 1898—1899. évekre kivetett községi adók statisztikája szintén elkészített és átadott a nyilvánosságnak.

Az adóreformnak egyik alapgondolata: a kisebb existenciák terhén való könnyítés, mely különösen a családtagok adójának és a II. osztályu kereseti adónak, vagyis adórendszerünk fejadó jellegű maradványainak megszüntetése által lenne elérhető. Politikai, de még inkább szociális szempontból felette kívánatos, hogy az adóreform életbeléptével ez a teherkönnyítés azonnal érezhetővé váljék és átmenjen a köztudatba. Ennek megvalósulása elé azonban ez idő szerint az ország jelentékeny részében fennálló nagymérvű adóhátralékok görditenek akadályt, mivel a hátralékok az illetők teherviselőképességét meghaladják. Ha tehát az adóteher mérséklésére irányuló óhajt megvalósítani kívánjuk, a helyzet javításáról az adóhátralékokban elmerült ezeken a vidékeken még az adóreform életbelépte előtt kellett gondoskodni.

A pénzügyminister a képviselőházhoz még 1900. évi január 19-én 769. szám alatt beterjesztett jelentésében előadta, hogy Torontál vármegyének 32 községe, Krassó-Szörény vármegyének pedig 14 községe küzködik a nagy adóhátralékokkal. Ugyanott kiemelte azt is, hogy Horvát-Szlavonországok területén mintegy 814 adóközségben halmozódik össze az adóhátralékok tömege, a mennyiben az említett adóközségekben azoknál a kisebb adózóknál, kiknek hátraléka évi adóelőírásukat legalább háromszorosan meghaladja, az 1898. évben 785.432 K 56 f évi adóelőírással szemben

tökében	5,928.282 K 26 f,
késedelmi kamatokban	3,236.196 „ 02 „
összesen	<u>9,164.478 K 28 f</u>

tartozás állott fenn, úgy, hogy egyedül a tökehátralék 780%-kal, az osztartozás pedig 1.167%-kal haladta meg az 1898. évi adóelőírást.

Mivel sem jobb a helyzet az anyaország területén. Az 1901. évről beszerzett adatok szerint 33 vármegyében összesen 1957 olyan község volt, hol a hátralék az évi adóelőírásnak 100%-át meghaladja, s ennek a hátraléknak tulnyomó része 88.848 kisebb adózó nevén szerepel, kiknek osztartozásuk 828.906 K 48 f évi előírással szemben 6,333.626 K 49 f, vagyis 764% volt.

Ennek az adóhátraléknak tulnyomó része Alsó-Fehér, Bereg, Bihar, Hunyad, Kis-Küküllő, Kolozs, Nagy-Küküllő, Máramaros, Szatmár, Szilágy, Temes, Torda-Aranyos, Ugocsa, Ung, Zala és Zólyom vármegyékre esik, hol összesen 1.829 községben 82.635 adózónál

768.939 K 75 f évi előirással szemben 5.995.694 K 79 f, vagyis 779%-os hátralék áll fenn.

A községeknek csekélyebb számára és az adózóknak is kisebb részére szorítkozik a hátralék Arad, Borsod, Csik, Esztergom, Hajdu, Heves, Hont, Maros-Torda, Nógrád, Nyitra, Pest-Pilis-Solt-Kiskun, Pozsony, Szabolcs, Szolnok-Doboka, Udvarhely, Veszprém és Zemplén vármegyékben, hol összesen 128 községben 6.223 adózónál 59.966 K 73 f évi előirással szemben 337.931 K 70 f hátralék mutatkozik, mely 563%-os tartozásnak felel meg.

Az adóhátralékok ezen felszaporodása főleg három okra vezethető vissza.

Az egyik, a községi adminisztrációnak sok helyen észlelt gyengesége és megbizhatatlan volta.

A másik, adórendszerünknek, különösen a II. oszt. kereseti adóban és a családtagok adójában mutatkozó aránytalansága, melynél a kulcs degressiója folytán a százalék aképpen alakul, hogy míg 100 K kataszteri tisztajövedelemnél a kulcs tulajdonképpen 6%, addig a kulcs emelkedése 10 K kataszteri tisztajövedelemig már 60%.

A harmadik ok a birtokviszonyok rendezetlensége s ebből kifolyólag a földadónak a rajta nyugvó pótlékokkal egyetemben helytelen kivetése.

Bár az 1885 : XXII. t.-cz. 7. §-a pénzbírság terhe alatt kötelezi a feleket a birtokos személyében bekövetkezett változások bejelentésére, mégis a bejelentés a gyakorlatban igen sokszor elmarad. A földadó kivetésére hivatott közegek pedig — kényszer telekkönyvi átírás hiányában — csak azon csekélyebb számú változási eseteknek jutnak hivatalból tudomására, melyek a bíróságok előtt már letárgyaltak. Ennélfogva kétségtelen, hogy az adóalanyok igen nagy számánál a földadó nem a tényleges tulajdonosra van kivetve, hanem sokszor az elszegényedett, elköltözött (kivándorolt) vagy már elhalt birtokelődöt terheli.

Ezt a zavart, növelte még Horvát-Szlavonországok területén az a jelenség is, hogy a feloszlott házközösségeknek csakis a telekkönyvileg foganatosított osztozkodásai vétettek a földadó-kataszter helyesbitésénél figyelembe. Ellenben sem a titkos, sem pedig a hatóságilag bár jóváhagyott, de a hitellekkönyvekben keresztül nem vezetett osztályok az adó egyénenkénti kivetésénél figyelembe nem vétettek. Következésképp a földadó mindannyi esetben még mindig a házközösség

nevén iratott elő és annak a házközösségi ágak közötti felosztása elmaradt; úgy, hogy e miatt az adófizetés is megakadt, mert mind-egyik társtag attól félt, hogy a másik tartozását is törleszti.

Terjedelmes utasításokat dolgoztatott ki és léptetett életbe a pénzügyi kormány ezeknek a bajoknak gyökeres orvoslása végett. A pénzügyigazgatóságok kebeléből kiküldött tisztviselők a helyszínen, az adózók meghallgatásával állítják helyre az adófőkönyvekben észlelt könyvelési helytelenségeket, helyesbitik a földadót — visszahatólagos érvénnyel — a keresztül nem vezetett birtokváltozások eseteiben, azután pedig a II. osztályu kereseti adó súlyos voltára való tekintettel az adóhátraléknak azt a részét, mely az adózó fizetőképességét meghaladja, törlik. Ez által a fél ismét fizetőképessé válik, a földadó pedig úgy a multat, mint a jövőt illetőleg azt az egyént fogja terhelni, ki az ingatlant használja s annak jövedelmét élvezi, vagyis életbelép az adóreformban tervezett földadó-revisiónak az a része, mely az adóalany helyes megállapítását czélozza.

*   *   *

Az egyenes adók reformjával ugyanis a földadókataszter átvizsgálása (revíziója) is napirendre kerül.

Következményeiben ez a revízió egyik legfontosabb része adóreformunknak nemcsak azért, mert földünk a legtöbb embernek kereseti forrása és így a legtöbb adóalanyt is szolgáltatja és a legtöbb adózó érdekeit is érinti, hanem azért is, mert földadónk számtalan más közszolgáltatásnak is alapul szolgál és így a földadónál mutatkozó aránytalanság, az egyéb terhek viselésénél is aránytalanságot idéz elő. A földadókataszter átvizsgálása tehát nagy körültekintést és alapos tanulmányozást igényel.

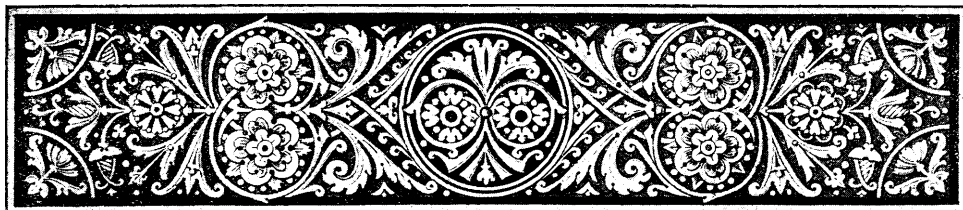
A szükséges előtanulmányokat és nagymérvű adatgyűjtést a pénzügyi kormány 1901. évben tette folyamatba, a melynek eredményeképp beszerzett terjedelmes anyag már rendszeresen össze van állítva. Ennek alapján a meglevő becslőjárások és osztályozási vidékek újabb beosztására és az érvényben lévő tisztajövedelmi fokozatoknak, a helyes arány és igazságos megadóztatás szempontjából szükséges módosítására vonatkozó javaslatok is elkészültek.

Most ezen javaslatokkal egybehangzólag s azok kiegészítéseül az egyes mívelési ágak különböző minőségeit, illetve osztályait feltüntető

járási mintaterek kitűzése folyik, melylyel a revizióra vonatkozó összes előmunkálatok ez év folyamán befejezést nyernek.

Elkészült a törvénytervezet, valamint a végrehajtandó művelet költségeinek előirányzata is, és így ha a törvénytervezet törvényerőre emelkedik, a fentjelzett összes konkrét javaslatok, az azok elbírálására hivatott bizottságok elé lesznek terjeszthetők.

II. czim. Fogyasztási adók.

A fogyasztási adók államháztartásunkban az 1850. év óta szerepelnek és aránylag rövid idejű fennállásuk alatt fejlődésük gyökeres átalakulásokat mutat. Ennek oka részben a folyton fokozódó állami kiadások fedezésére szükséges bevételek emelése, részben pedig az adótárgyakat termelő iparágak műszaki haladása, mely a technikai találmányok segélyével az adóbevételek emelését célzó törvények rendelkezését sokszor meghiusította.

A fogyasztási adóknak két nagy csoportját különböztetjük meg.

Az első csoportba tartoznak azok, a melyek az ipari termelésre közvetlen befolyással vannak és a mely adók előbb az 1867 : XVI., 1878 : XX. és 1887 : XXIV. t.-czikkel beigtatott vám- és kereskedelmi szövetség, illetőleg az ezen szövetségnek megfelelő állapotot 1898. évi december hó 31-ig fentartó 1898 : I. t.-cz., ujabban pedig Magyarország és Ausztriának egymáshoz való vám- és kereskedelmi viszonyát a viszonosság alapján önálló rendelkezéssel szabályozó 1899 : XXX. t.-cz. értelmében és a tényleg ma is fennálló vámügyi közösség állapotából kifolyólag: mindkét állam területén egyenlő törvények és igazgatási rendszabályok szerint kezelendők és csak közös egyetértéssel változtathatók meg.

Az ipari termelésre közvetlen befolyással levő fogyasztási adók tekintetében fennálló ezen elvi egyenlőség, a kormány által 1903. évi január hó 28-án az országgyűlés elé terjesztett, s a „magyar korona országai és ő Felsege többi királyságai és országai közt kötött vám- és kereskedelmi szövetségről“ szóló törvényjavaslat XII. czikke szerint, a jövőre nézve is fentartandó lenne.

A fogyasztási adók ezen csoportjába tartoznak: a szeszdó, a söradó, a cukoradó és az ásványolajadó.

A második csoportot azok a fogyasztási adók képezik, melyekre nézve a vám- és kereskedelmi szövetség az ország intézkedési jogát nem korlátozta. Ide tartoznak: a szeszdó, a söradó, a boritaladó és a hús-fogyasztási adó.

A fogyasztási adók általános jelentőségét az államháztartásban, nemkülönbön azok pénzbeli eredményének fejlődését az alábbi adatok mutatják.

A fogyasztási adókból eredő bevétel volt:

az 1867. évben ¹⁾	20,821.072	K	—	f.
„ 1868.	25,390.039	„	38	„
„ 1869.	26,365.681	„	66	„
„ 1870.	26,147.116	„	99	„
„ 1871.	28,171.254	„	38	„
„ 1872.	27,132.528	„	89	„
„ 1873.	26,424.935	„	59	„
„ 1874.	24,941.856	„	91	„
„ 1875.	26,511.720	„	44	„
„ 1876.	24,937.051	„	93	„
„ 1877.	24,701.121	„	10	„
„ 1878.	29,847.402	„	51	„
„ 1879.	37,434.181	„	07	„
„ 1880.	40,580.758	„	66	„
„ 1881.	50,603.071	„	50	„
„ 1882.	48,399.133	„	40	„
„ 1883.	53,285.028	„	61	„
„ 1884.	56,791.544	„	58	„
„ 1885.	72,587.114	„	36	„
„ 1886.	63,208.779	„	02	„
„ 1887.	69,674.235	„	83	„
„ 1888.	69,824.184	„	90	„
„ 1889.	88,684.228	„	18	„
„ 1890.	132,227.090	„	98	„
„ 1891.	141,241.968	„	64	„
„ 1892.	148,551.558	„	38	„
„ 1893.	161,831.857	„	63	„
„ 1894.	165,090.486	„	35	„

¹⁾ Az 1867. évre vonatkozó adatot a fogyasztási adó eredmények statisztikai egybeállításából, a többi évre vonatkozó adatot pedig a zárszámadásból vettük.

²⁾ Az 1878—1887. évi adatokban a fogyasztási adó visszatérítésekből származó összegek is befoglaltatnak.

az 1895. évben ¹⁾	157,865.670 K	41 f.
„ 1896. „	166,544.013	„ 80 „
„ 1897. „	166,600.790	„ 21 „
„ 1898. „	164,469.400	„ 38 „
„ 1899. „	158,584.826	„ 67 „
„ 1900. „	176,937.182	„ 43 „
„ 1901. „	175,327.269	„ 41 „
„ 1902. „	178,052.848	„ 96 „
„ 1903. „	184,612.501	„ 21 „

A fogyasztási adók eredménye tehát 1867—1902-ig 20,821.072 Król 184,612.501 K 21 fre emelkedett.

A nagy mértékű bevételszaporodásnak okai: az 1881. és 1882-ik években behozott cukor- és sörfogyasztási adó és ásványolajadó, az 1887. és 1888. évi fogyasztási adótörvényekkel történt adóemelések, illetve az 1888. évi fogyasztási adótörvényekkel behozott új adórendszerek, az 1890. év óta érvényben levő italmérési jövedék, a cukoradó tételének az 1896: XIX. t.-cikkkel történt felemelése és végül nem csekély mérvben fogyasztókéességünk.

I. fejezet. Az ipari termelést közvetlenül érintő fogyasztási adók.

1. A szeszadó.

A szeszadót a magyar korona országainak területén az 1850. évi szeptember hó 29-én kelt császári nyílt parancs 1851. évi márczius hó 1-én léptette életbe. Az adórendszernek majd állampénzügyi okokból, majd pedig közgazdasági okokból szükségessé vált ismételt változtatásai után, az 1888. évi XXIV. t.-cz. a terményadóztatás rendszerét hozta be.

A terményadóztatás rendszere abban érvényesült, hogy a törvény a gyári üzemből történő szesztermelésnél a termelvénynek teljes tényleges alkoholtartalmát vette adóztatás alá; az átalányozást pedig csupán a gyümölcsneműeket és az öntermesztette lisztes anyagokat feldolgozó kisebb, az úgynevezett üstföldékre s ezek közül is csak azokra nézve tartotta fenn, melyek kisebb üzleti terjedelemmel bírtak.

Az 1888. évi XXIV. t.-cz. által életbeléptetett adóztatási rendszer egyúttal a szeszadónak fogyasztási adó jellegét is jobban érvényre

¹⁾ Az 1895—1903. évi adatokban az átutalási eredmények is befoglaltának.

juttatta azzal, hogy az adónak esedékességét, — mely eddig kivétel nélkül a termelésnél következett be, — egy későbbi mozzanathoz fűzte, illetőleg a fogyasztás tényéhez közelebb hozta és az adófizetésnek eddigi módozatát csupán azokra a szeszfőzdekre nézve tartotta fenn, melyekre nézve az átalányozás szerinti adóztatás is fenmaradt. Ennek megfelelőleg ez a törvény a szeszdónak két nemét, ugymint a termelési adót és a fogyasztási adót különböztette meg. A termelési adó akkor volt fizetendő, mikor a szesznek termelése, a fogyasztási adó pedig akkor, midőn a szesznek hivatalos ellenőrzés alól a szabad forgalomba való átvitele bejelentetett.

A termelési adót minden hektoliter és szeszfok (hektoliterfok alkohol) után 70 fben, a fogyasztási adót ellenben két tétellel, ugymint 70 és 90 fben, — a sajtolt élesztő termelésétől járó adót pedig minden hektoliterfok alkohol után 5 fben állapította meg.

Annak oka, hogy a törvény a fogyasztási adót két különböző tételben állapította meg, az alábbiakban tüzetesen ismertetett közzgazdasági célzat volt, mely szesziparunk helyzetének javítására irányult.

A törvény az adó két neméhez képest a szeszfőzdeket két csoportba osztotta. A termelési adó alá, a törvényben megállapított feltételek mellett, a lisztes anyagot feldolgozó kisebb szeszfőzdek, továbbá azok a szeszfőzdek estek, melyek borhulladékot dolgoztak fel és égetett szeszes folyadékkal együtt borsavas sókat termeltek; végül a melyek csontáros vagy bogyós gyümölcsöt, törkölyt, gyökérvényeket, sáprüt, mézes vizet stb. dolgoztak fel. A többi szeszfőzdek, nevezetesen a lisztes anyagot feldolgozó nagyobb szeszfőzdek, továbbá azok, a melyek növényi rostokat, csicsókát, keményítőt, répát, cukorüledéket dolgoztak fel, fogyasztási adó alá estek.

A termelési adó rendszerint átalányozási alapon volt fizetendő, mely átalányozás, a főzőkészüléknek a törvényben meghatározott kiméreték szerinti termelőképesége alapján történt. A törvényben meghatározott berendezésű és legfeljebb két főzőkészülékkel bíró szeszfőzdekben az adó a szeszfőzővel kötött szabad egyezkedés alapján volt fizetendő; a borhulladékot feldolgozó és égetett szeszes folyadékkal együtt borsavas sókat termelő szeszfőzdek ellenben az átalányozás alól kivétettek és a termelési adót a tényleg termelt alkoholmennyiség után fizették.

A fogyasztási adó mindig a termelt, illetőleg a szabad forgalomba került alkohol tényleges mennyisége szerint volt fizetendő. Minthogy

a fogyasztási adó nem a szesz termelésekor, hanem akkor volt fizetendő, mikor a szesznek a szabad forgalomba való átvitele bejelentett: a fogyasztási adó alá eső szeszfőzdekből termelt szesz, illetőleg annak alkoholmennyisége egyelőre csak számadásba vétetett. E célból minden egyes szeszfőzdeben a fogyasztási adóról számadást vezettek, mely számadásban a termelt és hivatalosan megállapított alkoholmennyiséget bevételben előírták, a szeszfőzdekből elszállított alkoholmennyiséget ellenben mint kiadást leírták.

Az elszállítás kivétel nélkül csak előleges bejelentés mellett történhetett. Ha az elszállítás a szabad forgalom céljaira történt, úgy az elszállításra vonatkozó bejelentés megtételekor az elszállítandó alkoholmennyiség után járó fogyasztási adónak befizetését is igazolni kellett. Ellenben ha az elszállítás nem a szabad forgalom számára, hanem a törvényben meghatározott valamely adómentes felhasználásra, vagy a vámvonalon át való kivitelre történt: az elszállításra vonatkozó bejelentés megtételekor a fogyasztási adó befizetésének igazolása nem kívántatott, miután az ilyen elszállítások az adónak lefizetése nélkül, illetőleg adómentesen történhettek. Ugyancsak a fogyasztási adó lefizetése nélkül történhetett az elszállítás akkor is, ha a szesz szabadraktárba vitetett át.

Az 1888. évi XXIV. t.-cz. első sorban pénzügyi célú tartott szem előtt. Az államháztartás növekedő szükségleteinek fedezése az állam jövedelmi forrásainak nagyobb mérvű kihasználását tette szükségessé. E jövedelmi források között első sorban a szeszadó volt az, mely nagyobb jövedelem forrásául kínálkozott és pedig azért, mert annak adótétele különben is csekély, más államok szeszadó tételével szemben pedig aránytalanul alacsony volt.

A pénzügyi tekinteten kívül közegészségi és közérkölciségi okok szólottak még a szeszadó felemelése mellett, mely okokból a szeszadó tétele több mint 200%-kal emeltetett.

A törvény által kitűzött pénzügyi célú általában sikerült elérnünk.

Míg ugyanis a szeszadóból származó nyers bevétel

az 1885. évben	22,081.796 K
„ 1886. „	20,999.002 „
„ 1887. „	19,449.840 „

volt, addig az 1888. évi XXIV. t.-cz. hatálya alatt a szeszadóból, az ellenőrzési illetékből és a sajtolt élesztő utáni adóból a zárszámadások eredménye szerint befolyt:

Az alábbi naptári évben	Szeszadóból	Ellenőrzési illetékből	Sajtolt élesztő utáni adóból
	koronákban		
1	2	3	4
1888	29,727.862	.	446.812
1889	45,900.418	143.492	346.018
1890	49,326.712	162.132	292.912
1891	54,219.270	172.096	310.750
1892	59,167.066	184.904	277.756
1893	63,660.126	207.952	329.494
1894	64,126.236	209.034	344.278
1895 ¹⁾	57,100.966	210.554	341.418
1896	62,098.892	207.886	338.182
1897	62,439.168	238.732	341.446
1898	61,706.692	281.952	333.362

¹⁾ 1895—1898. évi adatokban az átutalási eredmények is benfoglaltatnak.

Az 1888. évi XXIV. t.-cz. második célja közgazdasági volt, t. i. a szeszipar helyzetének javítása.

Szesziparunk ugyanis a túltermelés következtében és ama körülmény folytán, hogy szesz kivitelünk konjunkturái, részben a nemzetközi verseny, részben egyes államok védelmi intézkedései miatt mindig rosszabbodtak: kedvezőtlen helyzetbe jutott, mely főképen az állandóan alacsony szeszárakban nyilvánult. A túltermelés megakadályozása tehát a szeszipar érdekében állott. E célból a törvény a fogyasztási adóra két tételt állapított meg, t. i. egy kisebb és egy nagyobb adótételt s a kisebb adótétel mellett termelhető évi alkoholmennyiséget kontingentálta.

Az évi kontingens alapjául a törvény azt az alkoholmennyiséget vette, mely az italként való belföldi fogyasztásnak megfelelt. Ez a mennyiség az egész osztrák-magyar vámterületre 1898. évi augusztus hó 31-ig terjedő hatályljal, 1,878.000 hliterben állapítottatott meg oly módon, hogy az 1881/2—1886/7. termelési időszakokban átlag termelt . . . . . 2,486.284 hliterből, az ugyanezen időszakokban átlag kivitt és ipari célokra adómentesen felhasznált . . . . . 176.700 hl., valamint a jövőre előreláthatóan ipari célokra még felhasználandó mintegy . . . . . 100.000 „ és az adó felemelése folytán feltételezett fogyasztás-csökkenés fejében 15% vagyis . . . . . 331.438 „
összesen . . . . . 608.138 hl.

levonása után fenmaradó . . . . . 1,878.146 hl.
 vagyis kerekszámban . . . . . 1,878.000 „ volt
 az a feltételezett alkoholemennyiség, mely a fogyasztási adó alá eső
 szeszfőzdek által termelendő szeszből emberi élvezetre előreláthatólag
 felhasználhatni fog.

Ez az alkoholemennyiség, illetve a Bosznia és Hercegovina javára
 kihasított 8.000 hliter levonása után fenmaradó 1,870.000 hliter, Magyar-
 ország és Ausztria között a belfogyasztásra került alkoholemennyiségek
 arányában 46·66% és 53·34%-kal osztatott fel és így

Magyarországra	872.542 hliter,
Ausztriára	997.458 „ esett.

Ez a megállapítás az 1898. évi XV. t.-cz. alapján 1899. évi
 augusztus hó végéig maradt érvényben.

Azzal, hogy a kontingentálás csupán az italként való fogyasz-
 tásra szánt, illetőleg a kisebbik adótétel alá eső szeszre szorított
 és nem terjedt ki arra a szeszre is, mely ipari felhasználásra vagy
 kivitelre került, szesztermelésünk fokozásának lehetősége a kontingen-
 tálás mellett is fenmaradt. Mert a kontingentálás nem akadályozta azt,
 hogy akár a szesz kiviteli konjunkturák kedvezőbb alakulásával, akár
 pedig a szesz ipari felhasználásának terjedésével szesziparunk termelését
 megfelelően fokozhassa. Sőt számolva az italként való szeszfogyasz-
 tásnak a kontingens mérvén túl való esetleges növekedésével is, a
 kontingentálás nem állott útjában a nagyobb szükséglet kielégítésének,
 mert a szeszfőzdek a megfelelő szesz mennyiséget nagyobb adótétel
 mellett kitermelhették és azt a növekedett fogyasztás szükségletének
 kielégítésére forgalomba hozhatták.

Az 1888. évi szeszadótörvényben érvényre juttatott az az elv,
 hogy a fogyasztási adó csupán az italként belföldön fogyasztásra kerülő
 szeszt terheli, a törvényben megjelölt más célokra felhasználandó
 szesz ellenben adó alá nem esik: a termelési költség csökkenése révén
 jelentős hatást gyakorolt amaz iparágak fejlődésére is, melyek emberi
 élvezetre nem szolgáló gyártmányaik készítéséhez szeszt használnak
 fel. Mig ugyanis előbb a szesz csak egynehány ipari cikk készit-
 séhez volt adómentesen, illetőleg az adónak visszatérítése mellett
 felhasználható, addig az 1888. évi törvény az adómentességet az ipari
 célokra, az ecetkészítést is ideértve, továbbá a főzésre, fűtésre,
 tisztításra és világításra, valamint a gyógyászati és tudományos
 célokra felhasználandó szeszre is kiterjesztvén, a fogyasztási adó alól

mentesnek nyilvánította. Adómentesnek nyilvánított továbbá az a szesz is, mely mint olyan, avagy likörben vagy rumban, melyhez felhasználított, vagy borban, melyhez a szesztartalom emelése végett vegyítettett, a vámvonalon át való kivitelre kerül.

A szesznek belföldön, adómentes czélokra való felhasználása külön engedélyhez volt kötve, általában azzal az előfeltétellel, hogy a szesz előbb denaturáltassék, vagyis emberi élvezetre alkalmatlanná tétessék; ez alól csakis a gyógyászati és tudományos czélokra szánt szesz vétetett ki. Az adómentesen utalt szesz után, a tudományos és gyógyászati czélokra szánt szesz kivételével, ellenőrzési illeték fejében minden liter alkohol után 3 f volt fizetendő.

Az említett adómentesség kedvező hatását legjobban igazolja az a körülmény, hogy míg az előbbi szeszadótörvények, nevezetesen az 1878 : XXIV., illetve az 1884 : XXI. t.-cz. hatálya alatt a nem emberi élvezetre szánt gyártmányokhoz szesz egyáltalán nem használtott, illetve ezen a czimen adó vissza nem térítettett, addig az 1888 : XXIV. t.-cz. életbelépte óta az adómentes czélokra felhasznált alkohommennyiség folytonosan emelkedett. Az adómentes szesz használatának elterjedéséről az alábbi kimutatás hű képet nyújt:

Az alábbi termelési időszakban	Adómentesen felhasználtott				
	az általános	a különös		tudományos és gyógyászati czélokra	összesen
	szerekkel való denaturálás mellett				
	főzés, fűtés, világításra	eczet- gyártásra	egyéb czélokra		
	alkohommennyiség hektoliterekben				
1	2	3	4	5	6
1888/89 . .	11.302	35.787	555	787	48.431
1889/90 . .	8.937	43.117	533	1.105	53.692
1890/91 . .	10.025	44.411	635	1.304	56.375
1891/92 . .	13.416	45.905	350	1.455	61.126
1892/93 . .	17.134	50.207	428	1.466	69.235
1893/94 . .	17.172	53.161	1.203	1.442	72.978
1894/95 . .	20.573	48.212	2.358	1.360	72.503
1895/96 . .	18.096	48.916	1.258	1.489	69.759
1896/97 . .	23.305	52.676	961	1.542	78.484
1897/98 . .	31.984	56.532	1.379	1.646	91.541
1898/99 . .	37.222	59.826	1.653	1.847	100.548

A törvény azonfelül, hogy a külföldre kivitt szeszt adómentesnek nyilvánította, szesziparunk kiviteli versenyképességének emelése végett, a kivitt szesz után még hektoliterfokonként 10 f kiviteli jutalmat is engedélyezett. Előbbi szeszadótvörvényeink kiviteli jutalmat kifejezetten nem adtak. Adóval nem terhelt, vagyis olyan szesz kivitele esetén, amely után az adó már megfizettetett, a kiviteli jutalmon kívül minden liter alkohol után még 35 f adóvisszatérítést is biztosított a törvény.

Igen fontosak a törvénynek a mezőgazdasági szeszfőzdekre vonatkozó rendelkezései. A mezőgazdasági szeszfőzdeket már előző adótvörvényeink is kedvezményben részesítették és pedig adóleengedés alakjában. Minthogy azonban a mezőgazdasági szeszfőzdeknek, versenyképességük fentartása érdekében adott e kedvezmények, az életbe lépett új adóztatási rendszer mellett, ebben az alakban többé fentarthatók nem voltak: az 1888. évi XXIV. t.-cz. a mezőgazdasági szeszfőzdekben termelt minden hektoliter alkohol után, mely a kisebbik adótétel alá esik, 6—10 Kig és a nagyobbik adótétel alá eső alkohol után 2—6 Kig terjedő jutalmat engedélyezett. E jutalom átlagos napi alkoholtermelésük nagyságával fordított arányban állott és azt, éppugy mint előzőleg az adóleengedést, a mezőgazdasági szeszfőzdek versenyképességének biztosítása végett azért engedélyezte a törvény, mert ezek a szeszfőzdek korlátolt terjedelmű üzemüknél fogva a termelési költségek tekintetében az ipari szeszfőzdekkel szemben hátrányos helyzetben vannak.

A mezőgazdasági szeszfőzdekre vonatkozó határozmányok kiterjesztettek azokra a szeszfőzdekre is, melyeket valamely szövetkezet tartott üzemben, ha e szövetkezet tagjai mezőgazdaságoknak tulajdonosai vagy haszonbérlei. Ily módon nyílt meg a lehetősége annak, hogy a mezőgazdasági szeszfőzdek részére mezőgazdaságunk érdekében nyújtott kedvezményeket a legkisebb birtokosok, illetőleg haszonbérlek is igénybe vehetik.

Közgazdasági szempontból is igen jelentős volt a törvénynek ama rendelkezése, mely a szabadraktári intézményt behozta, amennyiben ezzel a fogyasztási adó alá eső szesznek a szeszadó lefizetése nélkül való betározását tette lehetővé. A szeszkereskedelem érdekében adott ezt a könnyítést, a szeszadónak bekövetkezett jelentékeny felemelése tette szükségessé.

A szabadraktári intézmény e mellett úgy a termelő, mint a fogyasztó érdekét szolgálta: a termelőt annyiban, hogy terményének könnyebb értékesítését előmozdította s részére biztos piacot teremtett;

a fogyasztónak pedig annyiban vált előnyére, hogy a keresletnek mindenkor kielégítését még oly vidékeken is lehetővé tette, melyek a szeszőzdektől távol feküdtek.

De ezenkívül fontos pénzügyi érdeket is elégített ki a szabadraktári intézmény, mert ezen intézmény nyitotta meg az utat ahhoz, hogy Magyarország a közös vámterülethez tartozó más területen termelt, de itt fogyasztott szesz után járó adót is megkaphatta.

A szabadraktári intézménynek most említett pénzügyi jelentősége a szeszadónak a fogyasztási terület részére való biztosításáról szóló 1894. évi XV. t.-cz. folytán megszűnt, mert — mint később az átutalás tárgyalásánál látni fogjuk — ezen törvényczikk értelmében a Magyarország, Ausztria, valamint Bosznia és Hercegovina közti forgalomban ezen területek egyikéről a másik két terület valamelyikére átvitt adóval nem terhelt égetett szesz folyadékok után lefizetett adót, a küldő terület a befogadó terület javára megtéríti; a szesz forgalomba hozatalának helye tehát a fogyasztó terület adóbevételére nézve többé csökkentő hatással nem bír.

Közgazdasági jelentőségű volt végül az 1888. évi XXIV. t.-czikknek az a rendelkezése is, mely szerint az előirt feltételek fenforgása esetén ugy a termelési, mint a fogyasztási adóra nézve hitel volt igénybe vehető s hogy a bejelentés alkalmával előlegesen befizetett fogyasztási adóból és a sajtolt élesztő termelése után járó adóból kamatleszámitásnak volt helye.

* * *

Az 1888: XXIV. t.-cz. megalkotásához fűzött két cél: t. i. a szeszadó jövedelmezőségének fokozása és a szeszipar kedvezőtlen helyzetének javítása közül, csak az első valósult meg. A másik cél azonban nem, mert az 1888: XXIV. t.-czikknek szesziparunk helyzetének javítását célzó rendelkezései részben meg nem felelőknek, részben pedig hiányosoknak bizonyultak.

A kisebbik adótétel mellett termelhető (kontingentált) alkoholmennyiség ugyanis, a feltételezett fogyasztás alapján, az egész osztrák-magyar vámterületre 1,878.000 hliterben állapított meg, melyből:

Magyarországra	872.542 hliter
Ausztriára	997.458 „
Bosznia és Hercegovinára	8.000 „

esett.

Ezen kontingenssel szemben azonban:

Az alábbi termelési időszakban	Magyarországban megadóztatott	Ausztriában megadóztatott
	alkoholmennyiség hektoliterekben	
1888/89	520.280	630.684
1889/90	674.370	882.212
1890/91	722.441	903.180
1891/92	808.446	895.815
1892/93	868.628	977.970
1893/94	851.233	949.441
1894/95	751.124	942.149
1895/96	825.495	953.413
1896/97	853.961	967.328

A kontingens tehát úgy Magyarországon, mint Ausztriában meghaladta a két állam *tényleges* fogyasztását és habár a tényleges termelés ezen termelési időszakok egyikében sem érte el egészen a törvény által megállapított kontingens mérvét, amennyiben a termelt szeszmenység:

az alábbi termelési időszakban	Magyarországon a 872.542 hl-terrel szemben	Ausztriában a 997.458 hl-terrel szemben	az 1,870.000 hl-terrel megállá- pított összkontingenssel szemben
1888/89	759.993	906.178	1,666.171 hliter
1889/90	700.860	839.049	1,539.930 „
1890/91	770.552	955.100	1,725.682 „
1891/92	850.757	990.873	1,841.630 „
1892/93	858.137	992.673	1,850.810 „
1893/94	842.879	989.314	1,832.193 „
1894/95	803.000	989.620	1,792.620 „
1895/96	846.684	966.679	1,843.360 „
1896/97	862.214	997.326	1,859.540 „

volt, mégis jelentékeny mennyiségű, kisebbik adótétel alá eső alkohol-készletek maradtak fenn az egyik termelési időszakra a másokra, mely készletek az 1896/97-iki termelési időszak végén

Magyarországon . . . . . 117.811 hl-teret
Ausztriában . . . . . 145.201 „

összesen tehát . . 263.012 hl-teret

tettek ki.

Amint ez adatokból kitűnik, a kontingens úgy Magyarországra, mint Ausztriára nézve a tényleges fogyasztást meghaladó mennyiségben állapított meg. Kétségtelen továbbá az is, hogy az egyes termelési időszakok végén fenmaradt jelentékeny kontingens-szeszkészletek a tultermelést, melynek megszüntetése pedig az 1888. évi XXIV. t.-cikk egyik főcélja volt, jóformán állandósították, minek a szesziparra háruló káros következményei természetesen az állandó árhanyatlásban nyilvánultak.

A kontingens túl nagy volta különböző okokra volt vissza vezethető.

Igy a kontingens megállapítása, az 1888. évi szeptember hó 1-én talált igen jelentékeny és pedig:

Magyarországon	208.654 hlitert
Ausztriában	223.783 „
összesen	<u>432.437 hlitert tevő,</u>

vagyis az évi összkontingens 23%-ának megfelelő szeszkészleteknek figyelmen kívül hagyásával történt; minek következtében az új adórendszer első évében is már nagyobb alkohommennyiség állott a fogyasztás rendelkezésére, mint a mennyiben a kontingens megállapított. Pedig a készletként felvett fenti mennyiség nem merítette ki a tényleges mennyiséget, miután a szigorú ellenőrzés mellett sem volt megakadályozható, hogy a szeszkészleteknek egy jelentékeny része a pótmegadóztatás alól el ne vonassék. De még az ekként számitáson kívül maradt szeszkészletet is szaporította az az alkohommennyiség, amelyet a törvény a pótmegadóztatás alól kivett.

A kontingens túlbőségének egyik oka volt továbbá az is, hogy a szeszfogyasztásnak az 1888: XXIV. t.-cikkkel létesített adóemelés és a szeszitalmérési adó behozatala következtében beállott tényleges csökkenése, az évi kontingens megállapításánál feltételezett és alapul vett 15%-nyi csökkenés mérvét, már a törvény élethelétének első évében meghaladta.

Ehhez járult még továbbá, hogy a termelési adó alá eső szeszfőzdek, az 1888: XXIV. t.-cz. értelmében való kedvezőbb megadóztatásuk következtében, különösen kedvező gyümölcsstermesü években, a szeszfogyasztás kielégítésében nagyobb mérvben vettek részt. Ilyenkor ugyanis a kontingens-szesz fogyasztása mindig csökkent, amint azt különösen az 1894/5. évi termelési idősakra vonatkozó fentebb közölt adatokból is láthatjuk, mely évben a termelési adó alá eső szeszfőzdekben 61.677 hliter — eddig még soha el nem ért —

alkohol mennyiséget termeltek. Az adómentes pálinkafőzés kedvezményének, a szeszdó emelése következtében történt nagyobb mérvű igénybevétele, szintén csökkentette a kontingens-szesz fogyasztását. Végre nem csekély mérvben csökkentették a kontingens-szesz fogyasztását, azok, az adó megrövidítésével fogantatba vett szeszfőzések, melyek különösen a lisztes anyagokat feldolgozó s termelési adó alá eső szeszfőzésekben, a szigorú ellenőrzés mellett is elég gyakoriak voltak.

A kontingens újabb és a tényleges fogyasztás mérvének jobban megfelelő szabályozása tehát sürgősen szükségessé vált. E feladatnak az 1899. évi XX. t.-cikk tett eleget, mely egyúttal a szesztermelés jelenleg érvényben levő megadóztatásának alaptörvénye.

Ez a törvény az egyidejűleg hatályon kívül helyezett 1888. évi szeszdótörvény alapelveit, amelyek a lefolyt 11 év tapasztalatai szerint helyeseknek bizonyultak, átvette és a szesztermelés megadóztatásának eddigi rendszerét fentartotta; lényegesebb és újabb intézkedései főleg közgazdasági jelentőségűek.

Az új törvény a kontingenst az osztrák-magyar vámterületre az eddigi mérvben, azaz 1,878.000 hliterben állapította meg, melyből

Magyarországra	853.000	hliter
Ausztriára	1,017.000	„
Bosznia és Hercegovinára	8.000	„ esik.

Az 1899. évi XX. t.-cikk az osztrák-magyar vámterület összkontingensének bár változatlan fentartása mellett, a kontingensnek a szeszipar érdekében szükséges leszállítását egyrészt azzal a rendelkezésével érvényesítette, melynek értelmében az eczetgyártási célokra adómentesen felhasználható szeszt — az adómentesség fentartása mellett — a kontingensbe belevonta, másrészt pedig azzal, hogy a gyógyászati célokra addig adómentesen felhasználható szesznek adómentességét megszüntette. Minthogy pedig az 1888/89—1896/97-iki termelési időszakok adatai szerint az osztrák-magyar vámterületen évi átlagban eczetgyártási célokra 73.870 hliter, gyógyászati célokra pedig 3.269 hliter szeszt használtak fel: az 1899. évi XX. t.-cikknek fentemlített, az osztrák szeszdótörvényvel azonos rendelkezései az összkontingensnek tényleg évi 77.139 hliterrel való leszállítását, vagyis helyesebben az összkontingens fogyasztásának ezen mennyiséggel való emelését eredményezték.

A kontingensnek eddigi túlbőségét a törvény nálunk még közvetlen csökkenéssel is apasztotta, mert a magyar korona országaira

eső hányadot 872.542 hlről 853.000 hlre, vagyis 19.542 hlrel leszállította. Ez a közvetlen apasztás ugyan a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok kontingens-hányadának javára esett, a kontingensnek Magyarország és Ausztria között e törvényvel történt újabb megosztása számunkra mégis olyan hányadot biztosított, mely az 1888/89—1896/97-iki átlagos (810.569 hlnyi) termelésünket jelentékenyen meghaladta. Kontingensünknek ez a közvetlen apasztása, főleg mezőgazdasági szesztermelésünkre járt lényeges előnnyel, mert ezzel kapcsolatban lehetővé vált, hogy mezőgazdasági szeszfőzdéinknek az 1899. évi XX. t.-cz. 5. §-ában meghatározott jutalmakon felül még további jutalmakat is engedélyezzünk; az erre vonatkozó rendelkezéseket az 1899. évi XXIV. t.-cikk tartalmazza.

Ezzel azonban az 1899. évi XX. t.-cz. nem merítette még ki azokat az intézkedéseket, melyek arra irányultak, hogy a szeszkontingens a fogyasztás tényleges szükségletéhez közelebb hozassék és ez által a kontingens-szesz fölöslegek apasztassanak. Ugyanezt a célt szolgálják a törvénynek alább ismertetett rendelkezései is.

Kétségtelen, hogy a kontingens fölöslegek szaporodásából kifolyólag a szesziparra hárult kedvezőtlen helyzetnek, az az egyenlőtlenség is egyik oka volt, mely a termelési és fogyasztási adó alá eső szeszfőzdek megadóztatása tekintetében fennállott. Ez az egyenlőtlenség abban nyilvánult, hogy míg az utóbbi szeszfőzdek a tényleges termelvény után adóznak, addig a termelési adó alá eső szeszfőzdek, a megadóztatásuknál alkalmazott átalányozási és megváltási rendszerből folyólag, termelvényüket csak részben adóztatják meg. Minthogy ez a helyzet természetszerűleg arra az eredményre vezetett, hogy a termelési adó alá eső szeszfőzdekből kikerült kevésbé megadóztatott és nem kontingentált szesz aránylag olcsóbban kerülhetett elárúsításra: a törvény ezt az egyenlőtlenséget azzal csökkentette, hogy a termelési adó alá eső ama szeszfőzdekre, melyek gőzerőre berendezett, vagy nagyobb, naponként 16 hektolitert meghaladó czefremennyiség feldolgozására alkalmas főzőkészüléket használnak, a tényleges termelvény szerinti adóztatást kiterjesztette.

Ezen rendelkezés magyarázatát találja még abban is, hogy az átalányozás és megváltás által nyújtott adóztatásbeli kedvezmény csak ott indokolt, hol — mint pl. gyümölcs-neműek feldolgozásánál — a szeszfőzést kizárólag a gazdasági termények értékesítése céljából folytatják s így ez a kedvezménynyújtás közgazdasági szempontból

feltétlenül szükséges. Nem indokolt ellenben ez a kedvezmény az olyan szeszfőzdeknél, melyek, habár gyümölcsneműeket dolgoznak is fel, nem az említett gazdasági célra, hanem a szesztermelésnek önálló iparszerű folytatása céljából tartatnak fen.

Ugyanezekből az okokból szüntette meg a törvény a lisztes anyagoknak termelési adó alá eső szeszfőzdekben való feldolgozását. A tapasztalás ugyanis azt mutatta, hogy ily kisebbszerű szeszfőzdek lisztes anyagokat tényleg a legritkább esetben dolgoztak fel a marhaállomány ellátására szükséges moslék előállítására céljából; másrészt azonban az államkincstár megkárosítására irányuló legtöbb jövedéki kihágást, épen a lisztes anyagok feldolgozásánál követték el.

A termelési és fogyasztási adó alá eső szeszfőzdek között a megadóztatás tekintetében fennálló egyenlőtlenség enyhítését célozzák a törvénynek azok a rendelkezései is, melyek az átalányozás alapját, nevezetesen a főzőkészülék napi termelő képességét és a feldolgozásra kerülő egyes anyagnemek után várható alkoholyerőedéket, a valóságot jobban megközelítő mérvben határozzák meg.

Megszüntette továbbá a törvény az adómentes pálinkafőzést főképen azért, mert ezt a kedvezményt épen a legszegényebb néposztály nem vehette igénybe és mert e téren igen gyakoriak voltak a jövedéki kihágások, melyek megelőzése vagy felfedezése a kedvezményt igénybe vevők nagy számánál fogva sok nehézségbe ütközött.

Az adómentes pálinkafőzés terjedelmére vonatkozólag az alábbi táblázat nyújt felvilágosítást:

Termelési időszak	Adómentes pálinkafőzéssel foglalkozó		A termelt mennyiség hektoliterfokokban	A fogyasztási adó tett volna	
	községek	felek		K	f
	száma				
1894/95	3.314	115.512	1,594.488	1,116.141	60
1895/96	2.564	59.721	868.217	607.751	90
1896/97	2.090	102.692	1,304.085	912.859	50
1897/98	2.495	84.332	1,063.066	744.146	20
1898/99	2.511	91.760	1,173.176	821.223	20

Az 1894/95. évi feltűnő nagy eredmény e termelési időszaknak már említett bő gyümölcstermésére vezethető vissza.

Az adómentes pálinkafőzés megszüntetése különben közgazdasági szempontból is indokolt volt, mert a legritkább szerkezetű főző-

készülékek igénybevételével s a kellő szakértelem nélkül üzött szesz-főzés — különösen a lisztes anyagok feldolgozásánál — nagymérvű anyagpazarlásra vezetett, mely jóformán felemésztette az adómentesség által nyújtott anyagi előnyt.

A törvény mindezekkel az intézkedésekkel a kontingens-szesz fogyasztását emelni és ezzel közvetve a kontingens-szesz tultermelését megszüntetni szándékozott.

A többi más irányú módosítások, amelyek az 1899. évi XX. t.-cikkben, az 1888. évi szeszadótörvény részben ki nem elégitő rendelkezéseivel szemben érvényesültek: általában szesziparunk, de különösen mezőgazdasági szesziparunk termelési és értékesítési viszonyainak javítását, valamint a szeszadóból várható törvényszerű jövedelem hathatósabb biztosítását célozzák.

Ezen szempontokból az 1899. évi XX. t.-cz. nemcsak fentartotta a mezőgazdasági szeszföldékeknek addig is biztosított és az 1899. évi XXIV. t.-cz. által még fokozott kedvezményeit, hanem helyzetüket lényegesen javította még azzal is, hogy az üzem tartamát nem korlátozta az évi termelési időszaknak egy meghatározott részére. Ennek pedig az az előnye, hogy a vállalkozó nem kénytelen többé hízó marháit a szeszfőzési üzem kényszerű beszüntetése miatt bármely áron eladni, hanem a szeszfözde üzemét és a márhahizlalást abban az időpontban szüntetheti be, mely reá nézve a legkedvezőbb.

Igen jelentős a törvénynek az a rendelkezése, mely kimondja, hogy az adóval terhelt szesz az egyik állam területéről a másikba át nem vihető. Az adóval terhelt szesznek egyik területről a másik területre való átvitelét tilalmazó eme rendelkezés felvétele azért vált szükségessé: mert az 1899: XXX. t.-cz. értelmében a közös vámvonalon át kivitt, adó alá vetett tárgyak után járó adóvisszatérítések és kiviteli jutalmak, eltérőleg az eddigi eljárástól, többé nem osztatnak meg Magyarország, Ausztria és Bosznia-Hercegovina között az illető adóbeli nyers bevétel arányában, hanem mindenik rész a saját kivitelének megfelelő jutalmat és adóvisszatérítést viseli. Ha tehát fennmaradt volna annak a lehetősége, hogy valamely szeszszabadraktár más területről szerezzen be szeszt, melyet azután innen a vámvonalon át kivihet, ugy az 1899. évi XXX. t.-cz. hivatkozott rendelkezése nem érvényesülhetne. E mellett ez a rendelkezés mezőgazdasági szeszföldéinknek is előnyére szolgál azzal, hogy a szeszszabadraktárakat készleteik beszerzése tekintetében hozzájuk utalja.

A törvénynek újabb intézkedései közül meg kell még emlékeznünk arról a rendelkezésről, mely a termelési adó alá eső szeszfőzdekben szeszmérőgép vagy gyűjtőedény alkalmazása mellett termelt szeszeknek, nemcsak a kivitel, hanem az adómentes felhasználás céljaira való adómentes raktározását is megengedi.

A szeszfőzde vállalkozókat terhelő több rendbeli kötelezettség az olyan üzleti vállalkozásokra is kiterjesztett, melyekben lisztes anyagokból, keményítő lisztből stb. czefrét készítenek és erjesztenek, szeszt azonban nem termelnek; ez a rendelkezés azért szükséges, hogy a kiejedt czefre tiltott lepárolása megakadályoztassék.

Fontos továbbá a törvénynek az a rendelkezése, mely szerint a termelési adó alá eső szeszfőzdekben, üzletakadályok alkalmából nemcsak elemi csapás, hanem előreláthatlan és elháríthatlan esemény esetében is van helye az adó visszatérítésének, illetve leírásának. Ugyanily czimen helye van az adóleírásnak a fogyasztási adó alá eső szesz megsemmisülése esetében is, föltéve, hogy az a szabad forgalomba még nem ment át.

Az adómentes töményítés feltételeit a törvény szigorubban szabályozza, nevezetesen az adóval nem terhelt szesz adómentes töményítését kifejezetten csak a legalább 30 foku szeszre nézve engedélyezi. Ez a rendelkezés elejét veszi annak, hogy az átalányozás alá eső szeszfőzdek az átalányozás alapját önkényesen kiterjeszthessék az által, hogy csak kisebb alkoholfoku termelvények előállításával mellett nagyobb czeftremennyiséget dolgozzanak fel, mint a mennyi rendszeres szesztermelés mellett feldolgozható; megakadályozza továbbá azt is, hogy a főzőkészülék napi termelőképességének meghatározásánál törvényszerűen számításba vett alszesztöltések az adóztatás alól elvonassanak.

Említésre méltó az is, hogy az új törvény büntető határozatai a régiekkel szemben lényegesen enyhébbek. Mig ugyanis az 1888. évi XXIV. t.-cz. a pénzbüntetéseket az adó megrövidítésére irányzott kihágások eseteire a megrövidített vagy megrövidítés veszélyének kitett adó nyolczszorosától annak tizenhatszorosáig terjedő összeggel állapította meg, addig az 1899. évi XX. t.-cz. azokat az adó négyszeresétől annak nyolczszorosáig terjedő összegre szállította le. Enyhítette továbbá a törvény a vállalkozónak a pénzbüntetés iránti kezességét is, a mennyiben megengedi, hogy bizonyos esetekben az üzletvezetőtől be nem hajtható pénzbüntetésnek csak egy részére nézve legyen a vállalkozó szavatossága érvényesíthető.

A fentebbiekben főbb vonásokban ismertettük az 1899. évi XX. t.-cikknek azokat az irányelveit, amelyeknek az volt a céljuk, hogy az 1888. évi XXIV. t.-cikknek részben meg nem felelő, részben fogyatékos intézkedéseivel szemben orvoslást nyújtsanak.

Hogy a törvény megalkotásánál a pénzügyi kormány által kitűzött ezt a célt mennyiben sikerült megvalósítani, erre nézve némi tájékozás meríthető azokból a statisztikai adatokból, amelyek a törvény életbeléptét követő szesztermelési időszakokról már rendelkezésre állnak.

A szeszkontingensre vonatkozó adatokból látjuk, hogy Magyarországon a 853.000 hliter évi kontingensből

az 1899/900. termelési időszakban	850.143 hliter
„ 1900/901. „ „	852.139 „
„ 1901/902. „ „	851.896 „
„ 1902/903. „ „	851.580 „

termeltetett ki és így a kontingensnek csak csekély része — még pedig 2.867, 861, 1.104, illetve 1.420 hliter — maradt kitermeletlenül.

Az össztermelés pedig volt

az 1899/900. évi termelési időszakban . .	1,005.421 hliter
„ 1900/901. „ „ „ . .	997.788 „
„ 1901/902. „ „ „ . .	960.533 „
„ 1902/903. „ „ „ . .	954.029 „

A termelt kontingens-szesz felhasználása a két első termelési időszakban a kontingens-szesz termelését eléri, illetőleg megközelíti, míg a következő termelési időszakban már tetemesen mögötte maradt, a mennyiben a termelt kontingensből:

Az alábbi termelési időszakban	Megadóztatott	Ecetgyártásra felhasználtott	Összesen
			hektoliterekben
1899/900	802.763	46.932	849.695
1900/901	775.044	49.156	824.200
1901/902	695.726	49.780	745.506
1902/903	779.289	47.341	826.630

Az italként elfogyasztott szesznek mennyisége mindamelllett az 1901/902-iki termelési időszakban sem csökkent az előző évek fogyasztásával szemben, mert saját szeszkontingensünknek kisebb mértékben

való igénybevétele, a belfogyasztás szükségletének Ausztriából behozott szeszszel fokozottabb mérvben történt kielégítésére vezethető vissza.

Az összes tényleges fogyasztás ugyanis következőképpen alakult:

Az alábbi termelési időszakban	Megadóztatott		Ecet- gyártásra felhasz- nálatott	Hozzá- adva	Leütve	Mutat- kozik tényleges fogyasz- tás
	a kisebbik	a nagyobbik		a kompensált nettó		
	adótétel mellett			állítást	utalást	
alkohol hektoliterekben						
1	2	3	4	5	6	7
1899/900 . . .	802.763	8.038	46.932	.	27.725	830.018
1900/901 . . .	775.044	14.312	49.156	9.981	.	848.493
1901/902 . . .	695.726	16.447	49.780	76.243	.	838.196
1902/903 . . .	779.289	12.816	47.341	22.188	.	861.634

Ezekből az adatokból látható, hogy az 1899. évi XX. t.-cz. helyes alaphól indult ki, midőn a kontingens-szesz fogyasztásának emelésére a fent részletezett intézkedéseket tette és az ecetgyártásra adómentesen felhasználandó szeszt a kontingensbe bevonta, mert az utóbbi szeszmenyiség bevonása nélkül, a kontingens évi mennyisége és a tényleg felhasznált kontingens-szesz között még nagyobb aránytalanság mutatkoznék.

Ha azt vizsgáljuk, vajjon az 1899. évi XX. t.-cz. intézkedései következtében a kontingens-szeszkészletek apadtak-e? ugy azt találjuk, hogy az apadás a törvény életbeléptét követő két termelési időszakban tényleg bekövetkezett. A következő 1901/1902-iki termelési időszakban azonban jelentékenyen emelkedtek e készletek, ami abban találja okát, hogy Gácsországban akkor a szeszáruk, a rendkívül kedvező burgonyatermés következtében, a hazai nagyobb szeszgyárak kartel-szerű egyezményével megállapított szeszáruknál sokkal alacsonyabbak voltak; ennek volt tehát a következménye azután, hogy onnan nagymennyiségű megadóztatott szeszt hoztak be hozzánk. A következő termelési időszakban jelentékenyen csökkent ugyan a megadóztatott szesznek behozatala, kontingens-szeszkészleteink apadása azonban csak kisebb arányú volt.

A már megadóztatott szesznek Magyarország és Ausztria között való forgalma korlátozva nem lévén, az egyik területnek a szesz-

termelést érintő gazdasági helyzete kihatással van mindig a másik terület szesziparának viszonyára. Ily körülmények között tehát a termelést szabályozó olyan intézkedések érvényesülését, mint a milyen intézkedés a szeszre nézve a kontingentálás volt, néha olyan esélyek is jelentékenyen befolyásolják, a melyeknek forrása nem közvetlenül a mi gazdasági viszonyainkból fakad. Mindamellett azt az intézkedést, amely a már megadóztatott szesznek kölcsönös forgalmát megengedi, feltétlenül hátrányosnak jeleznünk még sem lehet, mert módot nyújt ugyanez arra is, hogy a szesztermelésünkre nézve kedvezőbb években szesz fölöslegeinket elhelyezhessük s így a másik terület fogyasztásának kielégítésében is résztvehessünk, aminél ez különben már ismételtent megtörtént.

Habár az 1899. évi XX. t.-cz. eddigi hatálya alatt a törvény életbeléptekor felhalmozott kontingens-szeszkészleteknek eredeti mennyiségükön alul való állandó jellegű apadása nem is következett még be, a hazai szeszipar helyzete mégis jelentékenyen javult; mi főleg az árak szabályozására irányuló szervezkedésnek, valamint annak tulajdonítható, hogy a szesznek ipari felhasználása fokozatosan emelkedik és, hogy a legutóbbi időben a szeszkivitel konjunkturái is kedvezőbben alakultak.

Az exkontingens-szesznek adómentes felhasználása, mely már az 1888: XXIV. t.-cz. hatálya alatt is állandóan emelkedett, az 1899: XX. t.-cz. életbeléptével még nagyobb elterjedést nyert, a mint ez az alábbi adatokból látható.

Az alábbi termelési időszakban	Az általános		A különös	Tudomá- nyos célokra	Összesen
	szerekkel való denaturálás mellett				
	főzési, fű- tési, világi- tási célokra	másnemű ipari célokra			
	felhasznált alkohommennyiség hektoliterekben				
1	2	3	4	5	
1899/900	47.818	1.709	121	49.648	
1900/901	53.056	1.188	122	54.366	
1901/902	57.342	1.898	167	59.407	
1902/903	82.544	2.142	160	84.846	

Tekintve, hogy a lefolyt tíz év alatt a kontingens-szesz italként való fogyasztásának inkább visszaesése, mint emelkedése volt tapasztalható.

talható, a szesz ipari felhasználásának állandó emelkedése megjelöli azt az irányt, melytől szesztermelésünk fokozása várható. Tanulságos példát nyújt e részben különösen Németország szeszipara, mely termelvényeinek közös értékesítése érdekében kifejtett céltudatos tevékenységével, a szesz ipari felhasználását annyira fokozta, hogy ez a felhasználás az italként fogyasztott mennyiségnek már 55%-át érte el.

Az 1899. évi XX. t.-cikk a szabadraktári intézmény fejlődését is előmozdította, úgy a forgalmat, mint a szabadraktárak számát tekintve. Mig ugyanis az 1898/99. termelési időszakban — melynek forgalma pedig az előző évek forgalmát tetemesen meghaladta — a szabadraktárakba magyarországi vállalatokból (szeszfőzdekből és szabadraktárakból) betározott alkohommennyiség

a kisebbik adótétel mellett . . . . . 384.770 hl-ert,

a nagyobbik adótétel mellett . . . . . 16.901 „ tett,

addig:

Az alábbi termelési időszakban	A kisebbik	A nagyobbik	Szabadraktárakká nyilvántott szeszfinomítók	Tiszta szabadraktárak
	adótétel mellett magyarországi vállalatokból szabadraktárakba és szabadraktárakká nyilvántott szeszfinomítókba beszállított hektoliter alkohol			
1	2	3	4	5
1899/900 . . .	434.906	17.933	26	43
1900/901 . . .	481.148	20.697	39	55
1901/902 . . .	496.871	42.010	39	58
1902/903 . . .	524.860	37.569	39	60

Az 1899. XX. t.-cikknek, a termelési és a fogyasztási adó alá eső szeszfőzdekek megadóztatása, illetőleg az átalányozás és a tényleges termelvény alapján való megadóztatás között addig fennállott egyenlőségnek részben való megszüntetését célzó intézkedései, a gyümölcsneműeket feldolgozó szeszfőzdekre nézve nem voltak kedvezőtlen hatással. A némileg fokozott megadóztatás sem gátolta ugyanis e szeszfőzdeket abban, hogy a megelőző évek átlagával majdnem felérő mennyiségű szeszt termeljenek még abban az évben is, melyben a gyümölcsstermés kedvezőtlenebb volt; mig más években termelésük ezt az átlagot (41.578 hl-ert) jóval meghaladta, amennyiben a szesztermelés 1899/1900-ban 53.411, 1901/902-ben pedig 54.780 hl-ter volt.

Hanyatlást mutat azonban kivitelünk, mely	
az 1899/1900. évi termelési időszakban . . .	85.636 hliter
„ 1900/1901. „ „ „ . . .	51.530 „
„ 1901/1902. „ „ „ . . .	42.160 „
„ 1902/1903. „ „ „ . . .	23.069 „ volt.

E hanyatlásnak oka főleg a beviteli államok szesztermelésének erősödése és az a körülmény, hogy Németország szeszipara az említett években igen jelentékeny mennyiségű fölös készletekkel rendelkezett, melyeknek apasztása céljából kínálatait a nemzetközi piacon oly alacsony árakhoz kapcsolta, hogy ezen árak mellett kiviteli szeszkereskedelmünk a versenyt föl nem vehette.

Az 1899. évi XX. t.-cz. tehát a szeszdóra vonatkozó eddigi törvényes határozmányokban oly változásokat létesített, a melyek ha teljes mérvben nem is szüntették meg, de mégis jelentékenyen enyhítették a szesziparunkra nehezedő s így közzgazdaságunkra is hátrányos állapotokat.

Az 1899. évi XX. t.-czikknek, csupán az adó tételeit megállapító határozményája szenvedett időközben módosítást. Az 1901. évi XIII. t.-cz. ugyanis a termelési adó tételét 70 fillérről 90 fillérre, a fogyasztási adónak kisebbik tételét 70 fillérről 90 fillérre, a fogyasztási adónak nagyobbik tételét pedig 90 fillérről 1 K 10 fillérre emelte fel: minden hektoliterfok alkohol után. Ennek megfelelőleg az 1899 : XX. t.-czikkkel engedélyezett adóvisszatérítés is 35 fillérről 45 fillérre felemeltetett.

Az adótételeknek ez az emelése azonban csak látszólagos és nem valódi adóemelés, mert ezzel kapcsolatban a szeszdópótlék, a szeszadónál mutatkozó emelésnek megfelelő összeggel azaz 20 fillérrel leszállítottatott. Már az 1899: XX. törvényczikknek alapjául szolgált törvényjavaslat tervbe vette a szeszdó tételének, a szeszitalmérési adó, illetőleg az ennek helyébe lépett szeszforgalmi adó megszüntetése mellett, ennek tételével azaz 30 fillérrel való felemelését. Minthogy azonban Ausztria a szeszdó tételének ily értelemben tervezett felemelését elejteni volt kénytelen, a szeszdónak felemelése nálunk is elmaradt és e helyett az 1899: XXIV. t.-czikk a szeszforgalmi adó megszüntetése mellett, a szeszdópótléket hozta be. Időközben Ausztriában a szeszdó a mutatkozó szükséghez képest felemeltetvén, ezen alkalomból a szeszdó tétele — a szeszdópótlék tételének ugyanazon mérvben való egyidejű leszállítása mellett — nálunk is felemeltetett.

Az 1899. év szesziparunkra és a szeszt is feldolgozó ipari vállalkozásokra nézve még egy előnyös törvényhozási intézkedést teremtett meg, mely az 1888: XXIV. t.-cikkkel behozott és az 1899: XX. t.-cikkkel lényegileg fentartott szeszadóztatási rendszer azon alapelveinek, hogy t. i. a fogyasztási adó csupán az italként belföldön fogyasztásra kerülő szeszt terhelje, — kiterjedtebb megvalósítását tartalmazza. Az 1899: XXI. t.-cz. felhatalmazta ugyanis a pénzügyministert, hogy az államkincstár biztosítására szükséges föltételek és elővigyázati intézkedések mellett, a kiviteli gyártmányok készítéséhez szükséges szesznek adómentesen való beszerzését engedélyezhesse az oly iparvállalatok részére, a melyek alkoholtartalmu gyártmányokat a kivitel céljaira készítenek. Az alkoholtartalmu gyártmányok közé az idézett törvényczikk végrehajtása iránt kiadott utasítás szerint az eszenciák, aetherek, illatszerárúk, gyógyszerári készítmények stb. tartoznak.

Ezen törvényczikk megalkotását különben még a hazai iparnak külföldön való versenyképessége is szükségessé tette. Versenyképességünk ugyanis addig a külföldi államokkal szemben meg volt bénítva, mert korábbi törvényeink nem nyújtottak alapot arra, hogy az ily külföldre kivitt alkoholtartalmu gyártmányainkhoz felhasznált szesz adója visszatéríttessék, holott más államok a külföldre kivitt hasonló gyártmányaik után járó szeszadót már a kivitel alkalmával visszatérítették, illetve leirták.

Az imént felsorolt törvényes rendelkezéseken alapuló adómentesség a szesznek ipari és kiviteli célokra való felhasználását bár jelentékenyen megkönnyíti, mindamellott a szesz ipari felhasználásának terjedésétől várt kedvező közgazdasági hatás az 1899. évi XX. t.-cz. némely — a szesz kiterjedtebb ipari felhasználását gátló — határozmányának megszüntetése útján lesz csak elérhető. Kivihetőnek mutatkozik ez annál is inkább, mert az állam bevételeinek ebből kifolyólag várható csökkenése, más kevésbbé jogosult kedvezmények megszüntetése útján könnyen ellensúlyozható lenne. Az 1899: XX. t.-cikk fentartotta ugyanis az 1888: XXIV. törvényczikknek azt a rendelkezését, hogy az adómentesen utalt szesz után — a tudományos célokra fordítandó szesz kivételével — literenkint 3 fillér ellenőrzési illeték fizetendő. Minthogy ez az illeték az adómentes felhasználásra szánt szesz árát kétségkívül emeli, az ipari felhasználásnak elterjedése pedig az ily célra szolgáló szesz beszerzési árának leszállítása

nélkül el nem érhető, az ellenőrzési illeték megszüntetése minden-
esetre indokoltnak látszik.

Az ellenőrzési illeték megszüntetése a szeszeczetgyártási ipar ama
kedvezőtlen helyzetén is könnyitene, melyet az eczetgyártásra adó-
mentesen felhasználandó szesznek, az 1899: XX. t.-cz. értelmében
a kontingensbe szesziparunk érdekében szükségessé vált bevonása,
idézett elő.

Az 1899: XX. t.-cz. ugyancsak az 1888: XXIV. törvényczikk
nyomán, a bejelentés alkalmával előlegesen befizetett fogyasztási
adóból és a sajtolt élesztő után szedett adóból kamatleszámitást
engedélyez, tekintet nélkül arra, vajjon adóhitel engedélyezett-e
vagy sem. Minthogy azonban ez a kamatleszámitás kereskedelmi
értelemben vett kamatleszámitásnak nem tekinthető és voltaképen
adóleengedésnél nem egyéb, melyet csak a tőkeerősebb adózók hasz-
nálhatnak ki; figyelembevève továbbá azt, hogy „a cukorra vonat-
kozó törvények némely határozmányainak módosításáról és kiegészi-
téséről“ szóló 1903. évi II. t.-cz. ugyanezt a kamatleszámitást, — amelyet
a cukoradóról szóló 1899. évi XVIII. t.-cz. az előlegesen befizetett
cukoradó után engedélyezett, — már megszüntette: alig lenne indo-
kolt ennek a kedvezménynek a cukoradóval lényegileg azonos
természetű szeszadónál való további fentartása. Ez okból a pénzügyi
kormány a megszüntetés kérdésével foglalkozik.

Módosítást igényel az 1899: XX. t.-cz.-nek az a rendelkezése
is, mely szerint a termelési adó alá eső szeszfőzdek vállalkozóinak
az adó hitelezése csak akkor engedélyezhető, ha a szesztermelés után
járó adó egy termelési időszak folyamán legalább 1.200 Kra rug. Ez
a korlátozás a kisebb, különösen gyümölcsöt feldolgozó mezőgazdasági
szeszfőzdekre nézve kétségtelenül méltánytalan, mert ezek a szesz-
termelést a hitel igénybevételére jogosító terjedelemben csak igen ritka
esetben gyakorolván, az adóhitel kedvezményéből ki vannak zárva.

Indokoltnak látszik ezért, hogy a fentiek szerint tervbe vett
intézkedésekkel egyidejűleg majd ez a korlátozás is megszüntetessék.

* * *

Midőn az 1888. évi XXXVI. t.-cz. az italmérési jogot a joga-
sitottaktól kártalanítás ellenében megváltotta, gondoskodni kellett arról,
hogy a kártalanításra felveendő kölcsön kamatai és törlesztési részletei
az államkincstár megterhelése nélkül fedezhetőek legyenek. E célból

az állami italmérési jövedékről szóló 1888. évi XXXV. t.-cz. a kimért, illetve kismértékben elárusított szeszes italok: bor, (bormust), gyümölcsbor, sör és égetett szeszes italok után, mint külön adót, az italmérési adót hozta be, melynek tételét az égetett szeszes italok után hektoliterfokenként általában 30 frel állapította meg.

Ez az adó a zárt városokban az adóköteles cikkek behozatala alkalmával, illetve az adóvonalon belül termelt adóköteles cikkek után az ezekről vezetendő iparkönyvek adatai szerint havonként megejtett leszámolás eredménye alapján volt fizetendő; nyílt helyeken pedig az italmérési adó biztosítása: megváltás, bérbeadás vagy kincstári kezelés útján történt.

Kétségtelen, hogy a megváltás és bérbeadás — mint legtöbbször alkalmazott beszédési módok — úgy pénzügyi tekintetben, mint közgazdaságilag hátrányosak voltak. Pénzügyi tekintetben azért, mert a szeszitalmérési adónak jövedelmezősége az azzal terhelt cikkek tényleges fogyasztásának megfelelő adóösszeggel biztosítható nem volt. Közgazdasági tekintetben pedig azért, mert a szesz az ellenőrzés érdekében szükséges oly alakiságok mellett volt csak forgalomba hozható, melyek a szesz forgalmára többé-kevésbé akadályozólag hatottak. A pénzügyi jövedelmezőség elmaradásának két körülmény adja magyarázatát. Egyrészt az, hogy Ausztriában a szesz ilyen külön adóval nem volt terhelve, a mi okot szolgáltatott arra, hogy a szesz Ausztriából az adó kikerülésével nagyobb mennyiségben csempésztessék be. Másrészt pedig az a körülmény, hogy a fogyasztott szesz után járó adó egy része a kincstárral kötött szerződés alapján a beszédésre jogosított személynek üzleti nyereségként jutott.

Ezen hátrányok megszüntetésére legalkalmasabb eszközül kínálkozott a szeszádonak a szeszitalmérési adó tételével való felemelése és ezzel egyidejűleg, a szeszitalmérési adónak 1898. évi szeptember hó 1-től kezdődő hatálylyal való megszüntetése.

Mint hogy azonban arra nem volt kilátás, hogy az ez iránt benyújtott törvényjavaslat a most említett időpontig törvényerőre emelkedjék, a szeszitalmérési adó beszédési módjának megváltoztatása elkerülhetlen volt. Nemcsak azért, mert a fennállott községenkénti biztosítási módok az említett javaslattal tervezett reformnak tetszésszerűen időpontban való keresztülvitelét lehetetlenné tették volna, hanem azért is, mert valószínűnek látszott, hogy e reformoknak köztudomásra jutása mellett, a szeszitalmérési adónak megváltás vagy bérbeadás útján való bizto-

sítása épen nem, vagy csak a tényleges fogyasztással arányban nem álló csekély összegek ellenében lett volna keresztülvihető. Ideiglenes intézkedésre volt tehát szükség, hogy addig is, míg a már említett törvényjavaslat törvényerőre emelkedik, az államnak szeszitalmérési adó czimén szedett eddigi bevétele biztosítottassék.

Ezt a czélt a szeszforgalmi adóról szóló 1898: XVI. t.-cikk valósította meg, mely a szeszitalmérési adó helyébe, annak tételével, azaz hektoliterfokonként 30 frel megállapított szeszforgalmi adót léptette életbe. A szeszforgalmi adónak tárgya volt mindennemű égetett szesz folyadék, mely után az 1888 : XXIV. t.-cikk szerint szeszadó volt fizetendő, és a mely a magyar korona országainak területén kívül fekvő s a törvény hatálya alá nem eső helyről szerzettetett be. Adómentes volt ellenben az a szesz, a mely likörök, puncseszenciák és egyéb szesz folyadékok előállítására fordítottatott és ily alakban olyan helyre szállítottatott, melyre a törvény hatálya ki nem terjedt.

Az adó fizetésére — az átvevő fél volt kötelezve az olyan küldemények után, melyek 5000 hlfoknál több alkoholt tartalmaztak, valamint az olyan küldemények után is, amelyek oly helyről szerzettettek be, melyre a törvény hatálya ki nem terjedt; minden más esetben pedig a szeszfőzde, illetve a szeszszabadraktár vállalkozója. Ezen rendelkezésnek célja az volt, hogy a jövedéki ellenőrzés a forgalom könnyítése érdekében minél szűkebb körre szorítottassék.

Az adó általában a szesz átvételéről, illetve a szesz kiszállításáról szóló bejelentés alkalmával vált esedékessé. A termelési adó alá eső szeszfőzdek időszaki leszámolások alapján is fizethették az adót, mely esetben az adó a leszámolást követő 3 nap alatt volt esedékes.

Szesznagykereskedők, bejegyzett czégü likör- és rumgyárosok, szeszadóval nem terhelt égetett szesz folyadékok töményítésével és átalakításával foglalkozók: a szeszt külön engedély alapján szeszforgalmi adóval terheltlen szerezhették be és a szeszforgalmi adót csak a fogyasztás céljából való kiszállítás alkalmával tartoztak megfizetni. A szeszforgalmi adó fizetésére négy havi hitel volt igénybe vehető.

Szeszforgalmi adó czimén 1899-ben, érvényességének egyetlen évében, a zárszámadás szerint befolyt . . . . 25,920.965 K 70 f,
 melyből Magyarországra . . . . . 24,582.113 „ 83 „
 Horvát-Szlavonországoakra . . . . . 1,338.851 „ 87 „
 esett. Ezzel szemben szeszitalmérési adó czimén, a zárszámadások szerint Magyarországon befolyt:

az 1893. évben	25,297.802 K 31 f,
„ 1894. „	24,865.984 „ 42 „
„ 1895. „	24,508.762 „ 79 „
„ 1896. „	24,302.471 „ 81 „
„ 1897. „	23,614.713 „ 09 „
„ 1898. „	22,814.694 „ 56 „

Horvát-Szlavonországoknak ezen a czimen befolyt adóbevételei ezen országok italmérési adóból származó összbevételeiben foglaltatnak, mely összbevételek a zárszámadások szerint:

az 1893. évben	3,099.945 K 97 f,
„ 1894. „	3,491.756 „ 75 „
„ 1895. „	3,594.775 „ 50 „
„ 1896. „	3,881.094 „ 04 „
„ 1897. „	4,013.881 „ 85 „
„ 1898. „	3,816.411 „ 83 ft tettek.

A szeszforgalmi adónak beszedési módja lényeges haladást mutat a szeszitalmérési adó beszedési módjaival szemben és előkészítette azt a beszedési módot, melyet a szeszforgalmi adó helyébe lépett szeszadópótléknál alkalmazunk.

Már a szeszadóról szóló 1899 : XX. t.-cikknek alapjául szolgált törvényjavaslat célba vette a szeszforgalmi adónak a szeszadóval való egyesítését. Minthogy azonban ezt a tervet el kellett ejteni, a kifejezetten ideiglenes jellegű szeszforgalmi adóból származó jövedelem biztosítása újabb törvényhozási intézkedést tett szükségessé, mely az égetett szesz folyadékok után fizetendő szeszadópótlékról és a szeszforgalmi adó megszüntetéséről szóló 1899 : XXIV. t.-cikkben jutott érvényre.

Ezen törvény szerint szeszadópótlék alá esik minden égetett szesz folyadék, mely után az 1899 : XVI. t.-cikkben meghatározott vám díj, vagy az 1899 : XX. t.-cikkben meghatározott szeszadó fizetendő, vagy végül a melyet Ausztriából, illetve Bosznia és Hercegovinából megadózottan hoznak be. Az adópótlék tétele hektoliterfokonként 30 fillérben állapított meg, mely tételt az 1901 : XIII. t.-cikk 10 fillérre szállította le. Adómentesnek nyilvánított az a szesz, melyet a borhoz szesztartalmának emelése végett vegyitenek, továbbá, a melyet cognacban vagy gyümölcspálinkában a vámvonalon át kivisznek, vagy átutalási eljárás mellett Ausztria vagy Bosznia és Hercegovina területére átszállítanak.

Nem esik végül szeszadópótlék alá az a szesz sem, mely a szeszadó lerovása mellett, fogyasztási adó alá eső szeszfőzdehől, szesz-

szabadraktárból vagy szabadraktárrá nyilvánított szeszfinomitóból, átutalási eljárással Ausztria, illetve Bosznia és Hercegovina területére közvetlenül vitetik át, ha annak odaérkezése hivatalosan igazoltatik. Ugyanilyen feltételek mellett a termelési adó alá eső szeszfőzdekben termelt és adómentesen raktározott szesz sem esik szeszadóptlék alá.

A szeszadóptlékot a Magyarországon termelt szesz után a szeszadóval egyidejűleg és azonos módon, a vámvonalon át vagy átutalási eljárás mellett behozott szesz után ellenben külön szedik be.

A törvényben meghatározott feltételek fenforgása esetén a szeszadóptlék visszatérítésének van helye: szesznek a vámvonalon át való ki- és átutalási eljárás mellett való átvitelénél — az 1899. évi XXIV. t.-cz. erre vonatkozó határozmányát módosító 1901: XIII. t.-cz. alapján — hektoliterfokonként 5 fillérrel; likör, rum vagy puncseszenciának átutalási eljárás mellett való átvitelénél pedig hektoliterfokonként 10 fillérrel. A szeszadóptlék visszatérítésénél alkalmazott két tétel között mutatkozó különbségnek az az oka, hogy a likör, rum stb. fogyasztási adó alá eső, tehát olyan szeszből készül, mely után a tényleges mennyiségnek megfelelő teljes szeszadóptlékot megfizették; a másnemű szeszt (gyümölcspálinka stb.) ellenben a termelési adó alá eső szeszfőzdekben s átalányozás alapján való adóztatás mellett termelik. Mint hogy pedig az utóbbi adóztatási mód mellett a tényleges termelvénynek nem teljes mennyisége esik adó alá, a visszatérítés sem történhetik az adótétel teljes összegével. A szeszadóra vonatkozó törvények és szabályok, a mennyiben a törvény másként nem intézkedik, a szeszadóptlékra is megfelelően alkalmazandók.

A szeszadóptlékról szóló törvény fontossága és gyakorlati jelentősége különösen abban a rendelkezésében nyilatkozik meg, mely szerint a Magyarországon termelt szesz után járó szeszadóptlék a szeszadóval egyidejűleg és azonos módon szedendő be. Ezzel a rendelkezéssel a hazai szesztermelés megadóztatására nézve tényleg megvalósult az az állapot, melynek megvalósítását a pénzügyi kormány annak idején a szeszadónak a szeszforgalmi adó tételével való felemelése útján akarta elérni és a melylyel még az az előny is jár, hogy a kincstárnak e czimen járó jövedelmét jobban biztosítja, másrészt pedig az ellenőrzési teendők egyszerűsítésével és apasztásával, úgy a kincstár, mint a közönség érdekének jobban megfelel.

A fogyasztási adó alá eső mezőgazdasági szeszfőzdeket ez a törvény is kedvezményben részesítette, a mennyiben 1899. évi

szeptember hó 1-től kezdve, a szeszfőzdéből a szeszdóról szóló törvény határozmányainak betartásával elszállított minden hektoliter alkohol után a szeszdópótlék bevételeinek terhére 2 K jutalmat biztosít.

* * *

A tultermelés következtében szesziparunk válságos helyzetbe jutott. Ennek orvoslása céljából a pénzügyi kormány már az 1888-iki szeszdó-reformmal kapcsolatban, az italként való fogyasztásra évenként termelhető alkoholmennyiség kontingentálását határozta el. A törvényjavaslatba fölvette tehát a megfelelő rendelkezéseket és az ennek alapján megalkotott 1888: XXIV. t.-cikk — a mint erről már fentebb is megemlékeztünk — 1,878.000 hliterben állapította meg azt az alkoholmennyiséget, mely az osztrák-magyar vámterületen a kisebbik adótétel mellett termelhető. Ugyanez a törvény felosztotta az említett alkoholmennyiséget a közös vámterület három része között, kimondta továbbá azt, hogy a fogyasztási adó alá eső szeszfőzdek által, egy-egy termelési időszak alatt, a kisebbik adótétel mellett termelhető alkoholmennyiség egyéenkénti felosztása iránt az illető állam törvényhozása önállóan intézkedik. Ezen felosztásról szól az 1888. évi XXV. t.-cikk.

Az idézett törvény szerint a Magyarországon kitermelhető kontingens t.i. 872.542 hliter alkohol, az igényjogosult szeszfőzdek között három évi cyklusok szerint volt felosztandó. Ezt a rendelkezést az 1897. évi XXXI. t.-cz. az 1897/8. termelési időszakra nézve oda módosította, hogy a felosztás nem 3 évre terjedő időszakra, hanem csak egy évre eszközöndő, mely rendelkezés az 1898. évi XV. t.-cikkkel a törvényhozás további intézkedéséig fentartatván, e kérdés az 1899. évi XXII. t.-cikkkel nyert újabb szabályozást.

Az első felosztási időszakban, azaz az 1888/89., 1889/90. és 1890/91. évi termelési időszakok mindegyikében 300.000 hliter a már létező mezőgazdasági- és 540.000 hliter a már létező ipari szeszfőzdek között volt megosztandó, 32.542 hliter pedig az újonnan keletkező mezőgazdasági szeszfőzdek részére tartatott fenn. Az ipari szeszfőzdeknek fentartott alkoholmennyiségből, három-három évenként, külön-külön 27.000 hliter alkohol volt az újonnan keletkező mezőgazdasági szeszfőzdek részére igénybe vehető; ez a mennyiség az ipari szeszfőzdek évi termeléséhez mérten progressive megállapított százalékkal volt levonható.

Az egyes szeszfőzdek részére kiosztott, de valamely termelési időszakban ki nem termelt kontingens első sorban mindig a többi azonos jellegű, tehát mezőgazdasági, illetve ipari szeszfőzde között volt ugyanarra a termelési időszakra megosztandó és csak másodsorban volt az más jellegű szeszfőzdek közt felosztható.

Ha valamely és pedig akár mezőgazdasági, akár ipari szeszfőzde üzletével véglegesen felhagyott, vagy üzeme két termelési időszakon át szünetelt: az ekként rendelkezésre jutott alkoholmennyiség első sorban az újonnan keletkező mezőgazdasági szeszfőzdek részére volt fordítandó, másodsorban minden termelési időszakra ideiglenesen, — t. i. addig, míg azt később keletkező mezőgazdasági szeszfőzdek igénybe nem veszik, — a többi már meglévő mezőgazdasági-, harmadsorban pedig az ipari szeszfőzdek között volt felosztandó. Új ipari szeszgyár csak abban az esetben volt kontingensben részesíthető, ha a most jelzett sorrendben való részeltetés mellett kontingens még maradt.

Az első felosztás alapelve az volt, hogy minden már meglévő és üzemképes berendezéssel felszerelt szeszfőzde kontingenshez jusson. Az ez alkalommal figyelembe vett mezőgazdasági szeszfőzdek három csoportba osztattak és pedig:

a) az első csoportba azok tartoztak, a melyek az 1884. évi szeptember hó 1-től 1887. évi augusztus hó végéig terjedő időszakon belül üzemben voltak;

b) a másodikba azok, a melyek ezen az időszakon belül nem voltak ugyan üzemben, de 1884. évi szeptember hó 1-je előtt már fennállottak és legutóbb az 1881/82., 1882/83. és 1883/84. termelési időszakok egyikében szeszt termeltek — föltéve, hogy 1889. évi január hó 1-je előtt ismét üzembe helyeztettek; végre

c) a harmadikba mindazok, a melyek a fentebb jelzett idő alatt bár üzemben nem voltak, vagy még nem is léteztek, de 1889. évi január hó 1-ig üzembe helyeztettek.

Az első csoportba tartozó szeszfőzdek kontingensének megállapításánál az 1884/85., 1885/86., 1886/87. termelési időszakok átlaga alapján kiszámított tényleges termelés és termelési képesség szolgált alapul. A második és harmadik csoportba sorolt mezőgazdasági szeszfőzdek részesedési alapját pedig: az illető szeszfőzde berendezésének és az ezzel összefüggő mezőgazdasági követelményeknek tekintetbevételével, a mezőgazdasági szeszfőzde vállalkozók sorából vett két

szakértő meghallgatása után, a pénzügyminister állapította meg. Ezeknek kontingense azonban nem lehetett nagyobb annál az alkoholmennyiségnél, mely az első csoportba sorolt hasonló nagyságu és berendezésü szeszfőzdeére átlag esett.

Az első felosztásnál figyelembe vett ipari szeszfőzdek szintén 3 csoportba osztattak és pedig:

a) az első csoportba azok tartoztak, a melyek az 1884. szept. 1-től 1887. augusztus végéig terjedő időszakon belül üzemben voltak ;

b) a másodikba azok, a melyek ezen időszakon belül üzemben ugyan nem voltak, de azt megelőzőleg az 1882. szeptember 1-től 1884. augusztus végeig terjedő időszakon belül voltak üzemben, — föltéve, hogy gyári berendezésük meg volt és 1889. január hó 1-ig üzembe helyeztettek ; végre

c) a harmadikba mindazok, a melyek 1888. január 1-ig üzembe helyeztettek.

Az első csoportba tartozó ipari szeszfőzdek kontingensének megállapításánál szintén az 1883/4—1886/7. évi termelési időszakok átlaga alapján kiszámított tényleges termelés szolgált alapul. A második és harmadik csoportba sorolt szeszfőzdek részesedési alapját pedig a főzde berendezésének és termelőképességének tekintetbevételével, az ipari szeszgyárosok köréből vett két szakértő meghallgatása után, szintén a pénzügyminister állapította meg. A kontingens azonban nem lehetett nagyobb annak az alkoholmennyiségnek a felénél, mely az első csoportba sorolt hasonló berendezésü szeszfőzdeére esett. Az egy-egy ipari szeszfőzdeének jutott kontingens napi négy hektoliternél kevesebb nem lehetett, mely rendelkezésnek célja az ipari szeszfőzdek fennállhatásának biztosítása volt.

Ennek a törvénynek kiváló köz- és magángazdasági jelentősége volt. Közgazdasági jelentőségük ugyanis azok a rendelkezései, melyek a szesziparnak, illetve a szeszfőzdek két nagy fájának, t. i. a mezőgazdasági és iparinak, további fejlődési irányát megjelölték; magángazdaságiak pedig azok, melyek az egyes szeszfőzdeknek a kontingensben való részesítésére vonatkoznak.

A törvény alapelve: a mezőgazdasági szeszgyártás lehető fejlesztése. Ez okból mindenekelőtt a már fenállott mezőgazdasági szeszfőzdek kontingens-szükségletét biztosította és pedig a szesztermelés akkori mérvének teljes arányában. A 300.000 hliter évi termelés megállapítása pedig az 1885/6. és 1886/7. termelési időszakok tényleges termelési

átlag alapján történt. Ezen tényleges termelés, az adóleengedés figyelmen kívül hagyásával, az adó alá bejelentett mennyiségből akként számított ki, hogy az adó alá bejelentett mennyiséghez, mint tultermelés, az átalányozás alá eső szeszfőzdeknél még 80%, a terményadót fizetőknél pedig még 22% számított hozzá.

Az átalányozás alá eső mezőgazdasági szeszfőzdeknek adó alá bejelentett termelése

az 1885/6. termelési időszakban	164.297 hl,
az 1886/7. „ „	161.124 „
volt, a két év átlaga pedig	162.710 hl,
melyhez hozzáadva, mint tultermelést ezen	
átlag 80%-át	129.958 „
összes termelés	293.668 hl.

A terményadó szerint adózó mezőgazdasági szeszfőzdek adó alá bejelentett mennyisége volt:

az 1885/6. termelési időszakban	6.279 hl,
az 1886/7. „ „	6.135 „
a két évi átlag	6.207 hl,
ehhez hozzáadva, mint tultermelést ezen	
átlag 22%-át	1.365 „
összes termelés	7.572 hl,
melyhez hozzáadva a fenti	293.668 hlt
eredmény	301.240 hl.

A törvénynek az a rendelkezése, a mely az ujonnan keletkező mezőgazdasági szeszfőzdek javára a kontingensből már előzetesen 32.542 hlt. fentartott, a mezőgazdasági szeszfőzdek részére nyújtott kedvezményekre vezethető vissza, mivel ezek mellett több ilyen jellegű szeszfőzde keletkezése volt várható. Minthogy azonban ez a mennyiség csak mintegy 30 uj szeszfőzde számára biztosított a kontingensből akkora hányadot, a mennyit a fennállók kaptak s minthogy valószínűnek látszott, hogy ennél több uj szeszfőzde fog keletkezni: a törvény az ujonnan keletkező mezőgazdasági szeszfőzdek részére még azt a további kedvezményt is biztosította, hogy az ipari szeszfőzdeknek fentartott kontingensből, felosztási időszakonként (három-három évenként), még külön-külön 27.000 hliter is rendelkezésükre állott.

Ezen intézkedések következtében a mezőgazdasági szeszfőzdek részére már az első felosztási időszakban véglegesen 300.000 hliter, fakultative még 59.542 hektoliter, összesen 359.542 hektoliter, —

a második felosztási időszakban 386.542, — a harmadik felosztási időszakban pedig 413.542 hektoliter állott rendelkezésre; míg az ipari szeszfőzdek részesedése ugyanezen időszakokban 513.000, 486.000, illetve 459.000 hektoliter volt, illetőleg a most említett mennyiségekre apadhatott.

A mezőgazdasági szeszfőzdeknek ekként biztosított kontingense szaporodott még azzal a kontingens mennyiséggel, mely egyes ipari szeszfőzdek üzetének végleges felhagyása vagy üzemüknek két termelési időszakon át való szünetelése folytán rendelkezésre jutott. Ily kontingens mennyiség ugyanis első sorban az újonnan keletkező, másodsorban a már létező mezőgazdasági-, harmadsorban pedig a már létező ipari szeszfőzdek között volt felosztandó és csak negyedsorban volt új ipari szeszfőzdek részére fordítható.

Ezen rendelkezésekből világosan látható, hogy a törvény a mezőgazdasági szesztermelés fejlődésének tág tért nyitott. Míg ugyanis a mezőgazdasági szeszfőzdeknek nemcsak az addigi termelést biztosította, hanem még új szeszfőzdek keletkezését is előmozdította: addig az ipari szeszfőzdek részére megállapított, de csökkenthető kontingens, mely ezek eddigi termelésénél 42%-kal csekélyebb volt, új ipari szeszfőzdek keletkezését majdnem lehetetlenné tette.

A törvénynek eme a mezőgazdasági szeszfőzdekre kedvező intézkedései, kifejezésre jutottak természetesen a fogyasztási adó alá eső szeszfőzdek két csoportjai között kiosztott kontingens mennyiségében és ezen szeszfőzdek számában, amennyiben:

Az alábbi termelési időszakban	Magyarország részére megállapított kontingensből törzskontingensként kiosztatott			A szeszfőzdek száma	
	mezőgazdasági	ipari	összesen	mezőgazdasági	ipari
	szeszfőzdeknek hektoliterekben				
1	2	3	4	5	6
1888/89	317.207	531.000	848.207	499	119
1889/90	336.661	501.835	838.496	527	108
1890/91	369.999	466.634	836.633	530	88
1891/92	372.557	459.144	831.701	506	80
1892/93	382.850	445.226	828.076	503	76
1893/94	378.928	439.648	818.576	483	71
1894/95	385.886	433.670	819.556	490	69
1895/96	386.853	430.439	817.292	482	67
1896/97	406.173	426.079	832.252	491	64
1897/98	414.778	413.933	828.711	490	58
1898/99	452.739	412.860	865.599	524	55

Az ipari szeszfőzdek száma tehát következetesen csökkent, míg a mezőgazdasági szeszfőzdek száma némi hullámzások után az 1895/6-iki termelési időszak óta állandó emelkedést mutat.

De nemcsak a kontingens megállapításánál, hanem az első felosztásnál is, kedvezőbb elbánásban részesültek a mezőgazdasági szeszfőzdek. Ez abban állott, hogy míg az 1884. évi szeptember elseje előtt fennállott ipari szeszfőzdek közül csak azok tarthattak kontingensre igényt, a melyek az 1882/3., illetve 1883/4. termelési időszakok egyikében üzemben voltak: addig az 1884. évi szeptember hó elseje előtt már fennállott mezőgazdasági szeszfőzdek közül azok is részesültek kontingens felosztásban, a melyek legutóbb az 1881/2., 1882/3., 1883/4. termelési időszakok egyikében működtek. De eltekintve ettől, a törvény az újonnan keletkezett, vagy 1881., illetőleg 1882. év óta üzemben nem volt mezőgazdasági szeszfőzdekre nézve 1889. január 1-jével, az ugyanily ipari szeszfőzdekre nézve ellenben 1888. január 1-jével állapította meg a kontingens első felosztásában való részesedésre igényt biztósító üzembe helyezés határidejét, — a mi szintén a mezőgazdasági szeszfőzdek javára szolgáló rendelkezés volt.

*   *   *

Az 1899: XX. t.-cikk az osztrák-magyar vámterületen a kisebbik adótétel mellett egy-egy termelési időszakban termelhető alkoholmennyiséget (a kontingenst) az eddigi mérvben, azaz 1,878.000 hektoliterben, további tíz évre állapította meg. Az ezen összmenyiségből Magyarországra eső résznek, 853.000 hektoliternek, egyéenkénti felosztása iránt az 1899. évi XXII. t.-cikk intézkedett, melynek több rendelkezését az 1900. évi IX. t.-cikk lényegesen módosította.

Az 1899: XXII. t.-cikk a kontingensnek a szeszfőzdek között termelési időszakonként való felosztásánál, változatlanul fentartotta azt az eddigi elvet, hogy az újonnan keletkező szeszfőzdek közül csak a mezőgazdaságiak részesülhetnek a felosztásban. A kontingensből az első felosztási-, vagyis az 1899/1900. termelési időszakra 460.103 hektoliter azoknak a mezőgazdasági szeszfőzdeknek tartatott fenn, a melyek az 1897/8 és 1898/9. évi két termelési időszakon belül üzemben voltak és üzletükkel végleg fel nem hagytak, — 338.956 hektoliter ugyanezen feltételek mellett az ipari szeszfőzdeknek, — 53.941 hektoliter pedig az újonnan keletkező mezőgazdasági szeszfőzdek részére biztosított. Ez utóbbi mennyiségből az első

felosztási időszakban 13.941 hektoliter, a fenmaradó 40.000 hektoliterből pedig a következő négy felosztási időszakban tíz-tízezer hektoliter volt igénybe vehető.

Az újonnan keletkező mezőgazdasági szeszfőzdek részére tartatott fenn az a kontingens is, mely egyes ipari szeszfőzdek üzemének végleges felhagyása, illetve egyes ipari vagy mezőgazdasági szeszfőzdek egyesítése folytán rendelkezésre jut. Az egyes szeszfőzdek által valamely termelési időszakban ki nem termelhető kontingens, a szeszfőzde minősége szerint, első sorban a többi mezőgazdasági vagy ipari szeszfőzdek között osztandó fel ideiglenesen ugyanazon termelési időszakra és csak másodsorban a más jellegű szeszfőzdek között. Ha valamely akár mezőgazdasági, akár ipari szeszfőzde üzemével végleg felhagy, vagy az 1898. évi augusztus hó 31-dike után, egymásra közvetlenül következő két termelési időszak tartama alatt, legalább két egész havi bejelentési időszakon át megszakítás nélkül nincs üzemben, a kiosztott kontingensre nézve minden további igényét végleg elveszti és az ekként rendelkezésre jutó mennyiség a mezőgazdasági szeszfőzdek között osztandó meg.

Az első felosztásnál figyelembe vett mezőgazdasági szeszfőzdek két csoportba osztattak. Az első csoportba tartoztak azok a szeszfőzdek, a melyek az 1897/8. és 1898/9. évi két termelési időszakon belül üzemben voltak és üzemükkel végleg fel nem hagytak. A másodikba pedig azok, amelyek ezen idő alatt üzemben nem voltak, illetőleg üzemükkel végleg felhagytak, vagy nem is léteztek, de 1900. évi január hó 1-ig üzembe helyeztettek.

Az első csoportba sorolt szeszfőzdeknél a részesedési alapot, melynek arányában az illető szeszfőzde a mezőgazdasági szeszfőzdek részére kihatott 460.103 hektoliterből részesült, az 1888/9 –1897/8. termelési időszakokban elért legnagyobb termelésnek megfelelő alkoholmennyiség képezte. Az 1898/9. termelési időszakban újonnan keletkezett mezőgazdasági szeszfőzdek részesedési alapja pedig, az 1888/9 —1897/8. évi termelési időszakokban újonnan keletkezett mezőgazdasági szeszfőzdekre nézve az előbbieket értelmében megállapított részesedési alap átlagával határozott meg.

A második csoportba sorolt szeszfőzdeknél a részesedési alapot, melynek arányában a szeszfőzde az újonnan felállítandó mezőgazdasági szeszfőzdek részére kihatott 53.941 hektoliterből, illetve ennek az egyes felosztási időszakokban igénybevehető hányadából részesülhetett,

a pénzügyminister állapította meg. Ez a részesedés azonban 960 hektolitert nem haladhatott meg és nem lehetett nagyobb a hasonló nagyságú és berendezésű előbb említett szeszfőzdek részesedési átlagánál.

Az ipari szeszfőzdek részére megállapított kontingens első felosztásánál azok az ipari szeszfőzdek vétettek figyelembe, melyek az 1897/8. és 1898/9. évi két termelési időszakon belül üzemben voltak és üzletükkel végleg fel nem hagytak. A részesedési alapot, melynek arányában az egyes ipari szeszfőzdek a részükre kihatott kontingensből részesültek, az illető ipari szeszfőzdeben 1895/6., 1896/7. és 1897/8. termelési időszakban termelt összes alkoholmennyiség egésze, felerésze vagy harmadrésze képezte, aszerint, amint a szeszfőzde egy, két vagy mindhárom termelési időszakban volt üzemben.

Az első felosztási időszakra megállapított alkoholmennyiség a további felosztási időszakokra is érvényes.

A törvény megengedte, hogy két vagy több szeszfőzde kontingense egyesíthessék, vagyis, hogy az illető szeszfőzdeknek kontingense csak egyik szeszfőzdeben termeltessék ki, a többi szeszfőzde üzlete pedig végleg felhagyassék. Ennek az egyesítésnek korlátai: hogy csak azonos jellegű szeszfőzdek egyesíthetők, hogy továbbá mezőgazdasági szeszfőzdek egyesítése esetében az üzemében továbbra is fentartandó mezőgazdasági szeszfőzde kontingense 1680 hektoliternél nagyobb az egyesítés után sem lehet és végül, hogy ipari szeszfőzdek egyesítése esetében a felhagyott ipari szeszfőzde kontingense az üzemében továbbra is fentartandó szeszfőzde részére nem egészen, hanem csak fokozatos levonással vihető át.

Ez a törvény újabb kedvezményeket nyújtott a mezőgazdasági szeszfőzdeknek és az 1888: XXIV. t.-cikknek, a mezőgazdasági szesztermelés lehető fejlesztésére irányuló alapeszméjét még jobban megvalósította. Együttal azonban arról is gondoskodott, hogy a még létező ipari szeszfőzdeknek fennállása abban a keretben, a melyet részükre már az 1888: XXV. t.-cikk meghatározott, a jövőre nézve is biztosíthassék.

Ezekre az alapelvekre vezethető vissza a törvénynek az az intézkedése, mely szerint az újonnan keletkező szeszfőzdek közül csak mezőgazdasági szeszfőzde részesülhet kontingensben; továbbá, hogy a törvény a mezőgazdasági szeszfőzdeknek már az első felosztás alkalmával nagyobb kontingenst biztosított, amennyiben a 853.000 hektoliternyi összmennyiségből az ipari szeszfőzdek részére csak 338.956 hektoliter hasított ki.

További kedvezménye a mezőgazdasági szesziparnak az is, hogy egyes ipari szeszfőzdek üzetének végleges felhagyása folytán rendelkezésre jutó alkoholmenntiség, kizárólag a mezőgazdasági szeszfőzdeknek tartandó fenn.

Hogy pedig a mezőgazdasági szeszfőzdek összesége a részükre fentartott kontingenst minden termelési időszakban tényleg ki is termelhesse, az egyes szeszfőzdek kötelesek az esetleg fölösnek mutatózó kontingensüket idejekorán visszabocsátani, mely kötelezettség elmulasztása bizonyos esetben a törzskontingens leszállításával és a pótkontingens-részesedésből való kizárással jár. Ezen rendelkezés célja ama gyakran tapasztalt visszásságnak megakadályozása, hogy a mezőgazdasági szeszfőzdek számára fentartott kontingensnek jelentékeny részét sokszor csak azért kellett az ipari szeszfőzdek között kiosztani, mert sok mezőgazdasági szeszfőzde kontingens-feleslegét csak oly időben bocsátotta vissza, amidőn a többi mezőgazdasági szeszfőzde üzemét már beszüntette és e kontingens-feleslegét már igénybe nem vehette.

Részben ennek az újabb rendelkezésnek tulajdonítható, hogy mig az 1899: XXII. t.-cikk hatálybalépte előtt a mezőgazdasági szeszfőzdek részére fentartott kontingensből jelentékeny mennyiség maradt kitermeletlenül, nevezetesen

az 1888/9. termelési időszakban	87.093	hliter,
„ 1889/90. „ „	117.784	„
„ 1890/1. „ „	164.187	„
„ 1891/2. „ „	130.861	„
„ 1892/3. „ „	101.621	„
„ 1893/4. „ „	94.668	„
„ 1894/5. „ „	95.872	„
„ 1895/6. „ „	68.277	„
„ 1896/7. „ „	55.162	„
„ 1897/8. „ „	48.480	„

addig az idézett törvénycikk hatálya alatt a mezőgazdasági szeszfőzdeknek fentartott kontingens csak az 1902/3. termelési időszakban nem termeltetett ki egészen s akkor is csak igen jelentéktelen töredék maradt kitermeletlenül.

Ezzel szemben az ipari szeszfőzdek az 1890/91—1897/98. termelési időszakok mindegyikében a részükre fentartott kontingensnél jelentékenyen többlet termeltek ki, így

az 1890/1. termelési időszakban	62.227	hlitert,
„ 1891/2. „ „	109.076	„
„ 1892/3. „ „	87.216	„
„ 1893/4. „ „	65.005	„
„ 1894/5. „ „	26.360	„
„ 1895/6. „ „	42.816	„
„ 1896/7. „ „	35.900	„
„ 1897/8. „ „	38.680	„

Az 1899: XXII. t.-cikk életbe léptének első hónapjaiban mutatkozott már annak szüksége, hogy e törvénynek főleg ama rendelkezései, melyek az újonnan keletkező mezőgazdasági szeszfőzdeknek kontingensben való részesítésére vonatkoznak, módosíttassanak.

Ennek oka az volt, hogy az 1899/1900. termelési időszakban váratlanul oly nagy számmal jelentkeztek az új szeszfőzdek, — szám szerint 85-en — hogy közöttük a törvényszerű részesedési alaphoz megfelelő hányad csak nagymérvű levonás mellett volt kiosztható. A jelentkezett szeszfőzdek mindenikére ugyanis a részesedési alaphoz megfelelő mennyiség, illetőleg 960 hektoliter helyett, tényleg csak 170—172 hektoliter törzskontingens jutott. Igaz ugyan, hogy ez az aránytalanul csekély törzskontingens az első felosztási (termelési) időszakban némileg felemelhető volt abból az alkoholmennyiségből, mely a 13.941 hektoliterből az által került ismét rendelkezésre, hogy a jelentkezett 85 szeszfőzde közül a törvényben meghatározott időn belül tényleg csak 58 szeszfőzde kezdte meg üzemét. És bár az ipari szeszfőzdek egyesítése folytán levont mennyiségek is ezen kontingens felemelésére voltak ordíthatók, az újonnan keletkezett, illetve tényleg üzembe helyezett mezőgazdasági szeszfőzdek törzskontingense csak 328, illetőleg 330 hektoliter, tehát még mindig oly csekély mérvű maradt, hogy e terjedelemben a szeszfőzés nyereséggel már nem folytatható.

Ehhez járultak még a következő körülmények. A szeszfőzde létesítése nem volt és nincsen előleges engedélyezéshez kötve és így hatósági intézkedéssel a szeszfőzdek számának további emelkedését korlátozni nem lehetett. Az 1899: XXII. t.-cikk az 1900. évi január hó 1-ig üzembe helyezett mezőgazdasági szeszfőzdeknek a kontingensben való részesedést biztosította, az érdekelt vállalkozók azonban az idézett törvénycikk késői megalkotása miatt, a szeszfőzde felépítése és berendezése előtt nem lehettek tájékozva az iránt, hogy mily

mérvü törzskontingens fog minden egyes szeszfőzde-re jutni. Általános volt ezért az a jóhiszemű feltevés, hogy szeszfőzdékünk ugyanolyan mérvü törzskontingensben fog részesülni, mint amilyen az 1888. évi XXV. törvényczikk hatályának tartama alatt üzembe helyezett hasonló szeszfőzdek számára kiosztatott. Mindezeknél fogva az ujonnan keletkezett szeszfőzdek üzemben tartásának érdeke megkívánta, hogy közöttük az 1899: XXII. t.-czikk szerinti részesedési alapnak megfelelő, esetleg az annál kisebb mennyiségben kért teljes törzskontingens osztassék ki.

E célból törvényhozási intézkedésre volt tehát szükség. Ennek eredménye volt az 1900: IX. t.-czikk, mely az 1899: XXII. t.-czikk több rendelkezéseinek lényeges módosítása mellett egészen új rendelkezéseket is tartalmaz.

Már említettük, hogy az 1899: XXII. t.-czikk az ujonnan keletkező mezőgazdasági szeszfőzdek részére 53.941 hektoliter kontingenst tartott fenn, s hogy ebből 40.000 hektoliter időlegesen az ipari szeszfőzdek között volt felosztandó. Ebből a 40.000 hektoliterből az 1900. évi IX. t.-czikk szerint az 1899/1900. felosztási időszakban annyi volt igénybevehető, hogy minden egyes ujonnan keletkezett mezőgazdasági szeszfőzdeknek, - - amelyet 1900. évi január hó 1-ig üzembe helyeztek - az 1899: XXII. t.-czikkkel megállapított részesedési alapnak megfelelő, esetleg az ennél kisebb mennyiségben kért törzskontingens egészben rendelkezésére álljon.

Ugyancsak az 1900. évi IX. t.-czikk kimondja továbbá, hogy 1900. évi szeptember hó 1-től minden egyes felosztási (termelési) időszakban 9.000 hektoliter az ujonnan keletkező mezőgazdasági szeszfőzdek részeltetésére fordítandó, oly módon azonban, hogy ebből a mennyiségből egyelőre 3000 hektoliter a 960 hektoliternél nem nagyobb törzskontingenssel rendelkező ama mezőgazdasági szeszfőzdek törzskontingensének kiegészítésére szolgál, melyeknek az 1888: XXV. t.-cz. alapján az 1898/9-iki termelési időszakban kiosztott kontingense jelenlegi kontingensüknél nagyobb volt.

E 9.000 hliter az imént említett 40.000 hliternyi kontingensnek fel nem használt részéből, továbbá az ipari szeszfőzdek egyesítéséből, valamint egyes ipari és mezőgazdasági szeszfőzdek üzletének végleges felhagyásából kifolyólag rendelkezésre jutott kontingensből volt igénybe veendő. Ha pedig e kontingensekből a 9.000 hliter ki nem kerül, a hiányzó mennyiség megváltandó. Önkéntes megváltás útján csakis ipari szeszfőzdektől szerezhető kontingens és ily önkéntes ajánlat alapján

megszerzett kontingensért, hektoliterenként legfeljebb 60 K megváltás adható. Amennyiben az önkéntes megváltás eredményre nem vezetne, a szükségelt mennyiségnek egyharmad része a 3.650, illetve 960 hliernél nagyobb kontingenssel bíró ipari, illetve mezőgazdasági szeszfőzdeknek a most jelzett kontingens mérvét meghaladó részéből, kétharmad része pedig kizárólag az előbb említett ipari szeszfőzdeknek szintén a 3.650 hliter kontingenst meghaladó részéből, aránylagosan és hektoliterenként 70 Kval számított kártalanítás mellett vonandó le.

Ugy a most említett megváltási- és kártalanítási-, mint az ipari szeszfőzdeket megillető azok a megtérítési összegek, amelyeket a többször említett 40.000 hliter kontingensnek a mezőgazdasági szeszfőzdek részére való felhasználásáért hektoliterenként 3 K 50 fillérrel állapított meg a törvény, --- a mezőgazdasági szeszfőzdek részére az 1899: XXIV. t.-cikkkel engedélyezett jutalmakból fedezendők.

E törvény szerint az újonnan keletkező mezőgazdasági szeszfőzdek számára fentartott kontingensből való részletetést csak szövetkezeti vagy olyan szeszfőzde igényelhet, mely az avval kapcsolatos mezőgazdasággal együtt ugyanazon személy tulajdona és amely gyári berendezését hazai gyárakból szerzi be.

Uj mezőgazdasági szeszfőzde részesedése 720 hlitert meg nem haladhat.

Ha az egyes felosztási időszakokban igénybe vehető alkoholmennyiség nem elegendő arra, hogy abból minden egyes jelentkezett uj mezőgazdasági szeszfőzde számára, a pénzügyminister által megállapítandó részesedési alapjának megfelelő, de 720 hlitert meg nem haladó, törzskontingens kiosztható legyen: ez esetben a felosztás alá kerülő 6.000, illetőleg 9.000 hliter keretén belől, csak annyi szeszfőzde részeltethető, ahánynak törzskontingense az említett összmenyi-ségből kitelik. A részletetendő szeszfőzdeket, a mezőgazdasági szempontok figyelembe vételével, a földmivelésügyi minister jelöli ki.

Kontingens-egyesítést ez a törvény csak az ipari szeszfőzdekre nézve enged meg.

A törvény ezen rendelkezéseiből világos, hogy a törvényhozás eddig elfoglalt álláspontjához hiven, ezen törvényvel is a mezőgazdasági szesztermelés fejlesztését célozta, mert intézkedéseivel egyrészt az 1899/1900. évi termelési időszakban újonnan keletkezett és üzembe helyezett szeszfőzdek fenállását biztosította, másrészt uj mezőgazdasági szeszfőzdek keletkezését tette lehetővé.

A szesztermelés közgazdasági fontosságából kiindulva, a törvénynek egyik célzata, hogy minél több mezőgazdasági szeszfőzde keletkezzék. Ezért a törvény a mezőgazdasági szesztermelés decentralizációját is előmozdítani igyekszik. Ennek megvalósítására szolgál a törvénynek nemcsak az az intézkedése, amelylyel az újonnan keletkező mezőgazdasági szeszfőzdek legnagyobb egyéenkénti kontingensét 720 hliterben állapította meg, hanem az is, mely szerint egyéb feltételek mellett első sorban azok a szeszfőzdek részesítendők kontingensben, melyek részesedési alapjukhoz mérten, 480 hliternél nagyobb törzskontingenst nem igényelhetnek. Ugyancsak a fentjelzett célt szolgálja a törvénynek ama rendelkezése is, mely kimondja, hogy az újonnan keletkező mezőgazdasági szeszfőzdek részeltetésére szükséges kontingens, részben a mezőgazdasági szeszfőzdek kontingenséből való kényszerű megváltás útján is megszerezhető. Végül a mezőgazdasági szeszfőzdek keletkezéséhez fűzött közgazdasági érdekek érvényesülésére irányul az a megszorító rendelkezés is, mely szerint csak az ipari szeszfőzdek kontingense egyesíthető.

Az 1899 : XXII. és 1900 : IX. t.-cikkeknek hatását a következő táblázat mutatja :

Az alábbi termelési időszakban	Magyarország részére megállapított kontingensből törzskontingensként kiosztatott			A szeszfőzdek száma	
	mezőgazdasági	ipari	összesen	mező- gazdasági	ipari
	szeszfőzdeknek hektoliterekben				
1	2	3	4	5	6
1899/900	474.044	338.956	813.000	552	54
1900/901	520.269	327.998	848.267	562	44
1901/902	528.400	321.089	849.489	571	38
1902/903	538.459	314.375	852.834	580	38

E táblázatból kitetszőleg a mezőgazdasági szeszfőzdeknek nemcsak száma, hanem a részükre kiosztott kontingens is fokozatos emelkedést mutat, holott az ipari szeszfőzdeknél ezzel ellenkező eredmény tapasztalható.

Az előadottak tanuságot tesznek arról, hogy a pénzügyi kormány előterjesztésére megalkotott és ez idő szerint érvényben levő szeszadó-törvényeink úgy a pénzügyi, mint a közgazdasági érdekeket

kellő figyelemben részesítik s, hogy a szesztermelésnek, mint igen fontos iparágának, különösen pedig a mezőgazdasági szesztermelésnek fejlődését tetemesen előmozdítják. Törvényeink erre irányuló intézkedéseivel csatlakozik még a hazai iparnak a llami kedvezményekben való részesítéséről szóló 1899. évi XLIX. törvénycikknek az a rendelkezése is, mely az abban biztosított kedvezményeket a mezőgazdasági szeszfőzdekre is kiterjeszti. Kétségtelen, hogy mindeme kedvezmények jótékony hatással vannak a szeszfőzéssel kapcsolatos mezőgazdaságokra is, a mi nyersterményeink jobb értékesítésében, a marhahizlalás olcsóságában, a trágya mennyiségének emelkedésében stb. jut kifejezésre.

A mezőgazdasági szesztermelés előmozdítására és fejlesztésére minden esetre nagy hatással voltak még az 1899. évi XX. és XXIV. törvénycikk által nyújtott jutalmak is. Minthogy a mezőgazdasági szeszfőzdek kontingensének emelésével azok száma és termelésük mérve is folyton növekedett, e jutalmak egy-két kivétellel csaknem évről-évre mind nagyobb összegeket vettek igénybe. Kiténik ez az alábbi táblázatból.

Az alábbi naptári évben	A mezőgazdasági szeszfőzdek részére kifizetett jutalmak	
	az 1888. évi XXIV. t.-cz. és az 1899. évi XX. t.-cz. alapján	az 1899. évi XXIV. t.-cz. alapján
	koronákban	
1	2	3
1889	1,597.272	.
1890	2,059.037	.
1891	1,850.865	.
1892	2,002.500	.
1893	2,384.695	.
1894	2,442.911	.
1895	2,298.292	.
1896	2,707.513	.
1897	2,921.486	.
1898	2,877.258	.
1899	3,162.685	78.132
1900	3,663.354	1,663.748
1901	3,820.128	1,144.062
1902	3,674.993	1,389.577
1903	3,894.621	1,215.003

Ha a szesztermelésnek a mezőgazdaságra gyakorolt hatását vizsgáljuk, nem mellőzhetjük annak kutatását, hogy a fogyasztási adó alá eső szeszfőzdekben mily anyagokat dolgoznak fel. Ennek eredményét tünteti föl az alábbi táblázat.

Az alábbi termelési időszakban	Feldolgozott anyagok nevei és mennyiségei						
	zöld maláta	száraz maláta	tengeri	burgonya	czukor- répa	czukor- üledék	vegyes anyagok
	métermázsákban						
1899/900 . . .	398.919	75.194	1,135.628	2,851.371	460.379	528.724	87.995
1900/901 . . .	366.167	75.376	1,069.823	3,252.173	450.760	585.882	77.272
1901/902 . . .	343.132	67.303	954.546	3,420.190	440.200	597.629	61.126
1902/903:							
a) mezőgazd. szeszfőzdek . . .	275.567	33.673	389.101	2,944.604	472.225	8.033	34.262
b) ipari szesz- főzdek . . .	113.439	41.209	550.699	186.009	69.185	608.362	99.448
1902/1903. ösz- szesen . . .	389.006	74.882	939.800	3,130.613	541.410	616.395	133.710

Különösen az 1901/2. évre vonatkozó adatokból láthatjuk, hogy mezőgazdasági szeszfőzdeink túlnyomóan burgonyát dolgoznak fel. Ennek magyarázatául az a tény szolgál, hogy mezőgazdasági szeszfőzdeink legnagyobb számban azokon a vidékeken működnek, a hol a burgonyatermelés általánosabb. De ezekből az eredményekből egyuttal azt is megállapíthatjuk, hogy mezőgazdasági szesztermelésünknek a kontingentálási törvény megalkotásával bekövetkezett fokozása, burgonyatermelésünk növekedésére is emelő hatással volt.

2. A söradó.

A sörtermelés hazánkban az 1850. évi szeptember hó 29-én kelt császári nyílt parancs alapján, 1851. évi márczius hó 1-je óta van megadóztatva. A sörtermelési adó kezdetben a czukortartalomra való tekintet nélkül, a hűtőbárka ürtartalma szerint minden alsó-ausztriai akó (56.6 liter) sörlé után 36 p. krajczárban állapított meg, mely adótétel a mai pénzértékben kifejezve hektoliterenként 2 K 23 fnek felelt meg. Az 1852. évi december hó 15-én kelt legfelsőbb elhatározással, a söradó a czukortartalom alapul vétele mellett oly módon lett megszabva, hogy a sörlé minden akója és czukor-mérőfoka után 3 p. krajczár, vagyis 10.5 f volt fizetendő.

Ez az adóztatási rendszer, miután az 1868. évi XIX. t.-cikk a sörtermelés megadóztatása iránt addig fennállott szabályokat továbbra is érvényben tartotta, változást csak annyiban szenvedett, hogy a méterrendszer behozatala folytán a söradó tétele az 1875. évi XIX. t.-cikk értelmében, az előállított sörle minden hektolitere és a czukormérő minden foka után 33·4 fben (16·7 krajczárban) lett megállapítva.

A magyar korona országaiban 1881-ig a sör után a sörtermelési adón kívül másnemű állami adó nem szedettek; az államkincstárnak akkori súlyos helyzete azonban az állami bevételek fokozását s az államháztartás egyensúlyának helyreállítása végett, különösen a fogyasztási adóknak jobb kihasználását s ezzel együtt a külön sörfogyasztási adó behozatalát tette szükségessé. Az 1881. évi április hó 1-ével életbe lépett 1881. évi IV. t.-cikk értelmében a sör után hektoliterenként 2 K fogyasztási adó volt fizetendő, mely adótétel 1883. évi márczius hó 1-étől kezdve az 1883. évi V. t.-cikk alapján 3 Kra, 1888. évi április hó 1-étől kezdve pedig, az 1887. évi XLVII. t.-cikk alapján 6 Kra emeltetett fel. Az adóztatás alapját nyílt községekben a kimért vagy elárusított sörmennyiség, továbbá a magánszemélyek által a törvény hatálya alá nem eső területekről és belföldi átmeneti raktárakból, a mennyiségre való tekintet nélkül, — a sörfőzdekből, vendéglősöktől s italmérőktől ellenben a 25 liternyi vagy azon felüli mennyiségekben — beszerzett sör képezte. Az adóvonallal körülzárt városokban az adó a behozott, valamint az adóvonalon belül termelt és elfogyasztott sörmennyiség után lett beszedve.

Az italmérési jognak az államkincstár által történt megváltása folytán s az állami italmérési jövedéknek behozatalával kapcsolatban, az 1888. évi XXXV. t.-cikk rendelkezései szerint, a kimérés vagy kismértékben való elárusítás alá kerülő sör hektoliterenként még külön 4 K italmérési adóval is megterhelhetett. Ily módon tehát a sör 1890. évi január hó 1-étől kezdve a sörfőzde vállalkozója által a sörle minden hektoliterje és czukormérőfoka után fizetendő 33·4 f sörtermelési adón kívül, hektoliterenként még 6 K sörfogyasztási adó és 4 K söritalmérési adóval volt terhelve.

A sörtermelési adót a sörfőzdek vállalkozói fizették. A sörfogyasztási adót az 1881. évi IV., 1883. évi V. és 1887. évi XLVII. törv.-cikk rendelkezései értelmében: a sörfőzdek vállalkozói a termelt, a sör kimérésével vagy elárusításával foglalkozók a kimért illetve elárusított

sörmennyiségekre nézve, — végül a magánszemélyek, a törvény hatálya alá nem eső helyekről a mennyiségre való tekintet nélkül, valamint a sörfőzdékből, vendéglősöktől s italmérőktől 25 liternyi vagy ezen felüli mennyiségben beszerzett sör után tartoztak megfizetni. A sör-italmérési adót az 1888. évi XXXV. t.-cikk határozatai értelmében csupán a sör kimérésével vagy kismértékben való elárusításával foglalkozók fizették.

A söradó eme három nemének beszedése ehhez képest különböző eljárás szerint történt. A söradónak, mint tulajdonképeni termelési adónak tárgyát a sörlé képezvén, a söradó a hűtőbárkára eresztett sörlé mennyiségének és czukortartalmának hivatalos megállapítása alapján lett megszabva. A sörfogyasztási adó egyénenkénti beszedése a nyílt községekben átalányösszegben, vagy tételenként, még pedig az utóbbi esetben árujegyzék vezetése mellett havi leszámolás, vagy esetről-esetre a beszerzés alkalmával teendő bejelentés alapján eszközöltetett. Az adóvonallal körülzárt városokban ellenben a sörfogyasztási adó beszedése, a sörnek az adóvonalon át történt behozatala alkalmával esetről-esetre teendő bejelentés, illetve az adóvonalon belől termelt sörre nézve leszámolás alapján történt. Maga a sörfogyasztási adó mint állami jövedék, a nyílt községekben lényegileg a bor- és husfogyasztási adókra nézve fennálló elvek szerint: megváltás, bérbeadás, ráutalás, esetleg kincstári kezelés útján lett hasznosítva. A zárt városokban pedig a sörfogyasztási adót kizárólag állami közegek kezelték és szedték be.

Az 1888. évi XXXV. t.-cikkkel behozott söritalmérés adónak beszedése az adóvonallal körülzárt városokban kincstári közegek által, a többi fogyasztási adókra nézve fennálló eljárás szerint történt. Nyílt községekben pedig a söritalmérés adó biztosítása a fogyasztási adóknál érvényes alapelvek és módok szerint eszközöltetett ugyan, de mégis azzal a különbséggel, hogy a söritalmérés adó a ráutalás mellőzésével, csak megváltás, bérbeadás vagy kincstári kezelés útján volt biztosítható. Az állami italmérés jövedékről szóló 1888. évi XXXV. t.-cikk 56. §-a — amint ezt részletesebben alább az italmérés jövedék tárgyalásánál látni fogjuk — felhatalmazást adott ezenkívül a kincstárnak arra, hogy 1892. évi december hó 31-éig az italmérés jövedéket egyes nyílt községekben olyképen is biztosíthassa, hogy az illető község területén gyakorolható kizárólagos italmérés jogosultságot szerződésszerűleg meghatározott évi bérért a községre, vagy pedig ha a községgel megegyezni nem lehetett, egy vagy több magánvállalkozóra

ruházhatja át. Az idézett törvényszakaszban nyújtott felhatalmazás alapján, az italmérési jövedékek s ezzel együtt a söritalmérési adónak a kizárólagos italmérési jogosultság hérbeadása mellett való értékesítése csak 1892. év végéig volt igénybevehető, a kormánynak 1893. évi január hó 1-étől kezdve tehát az értékesítésnek más módjáról kellett gondoskodnia.

A kizárólagos italmérési jogosultságnak a söritalmérési adóra vonatkozó megszüntetése, a bekövetkehető jövedelemcsökkenés figyelembevételével, az államkincstár érdekében legczélszerűbben úgy volt keresztülvihető, hogy a sörfogyasztási adó és a söritalmérési adó tételei egyesítetttek. Lényeges előny rejtett ebben az egyesítésben már azért is, mert az adókezelést jelentékenyen egyszerűsítette s a kezelési költségeket csökkentette; másrészt pedig az addigi nehézkes és az adószedésre jogosultak részéről sokszor tapasztalt zaklató eljárás megszüntetésével, a fogyasztó és adózó közönség helyzetén is könnyített.

Az 1893. évi január hó 1-ével életbelépett 1892. évi XV. t.-cikk a sörfogyasztási adót (1887. évi XLVII. t.-cikk) a söritalmérési adóval (1888. évi XXXV. t.-cikk) *söritaladó* név alatt egyesítette s annak tételét — a sör minőségére való tekintet nélkül — hektoliterenként 10 Kban állapította meg. A fizetési kötelezettség, valamint a beszedés és biztosítás módozatai tekintetében, az 1881. évi IV., 1883. évi V., 1887. évi XLVII. és 1889. évi XXVIII. t.-cikkeknek még érvényben maradt határozatai nyertek alkalmazást. Az 1892. évi XV. t.-cikknek hatálya azonban csak Magyarország területére terjedt ki, míg Horvát-Szlavonországok területén a sörfogyasztási és söritalmérési adók továbbra is érvényben maradtak egész 1898. év végéig, vagyis az 1898. évi XVII. t.-cikk hatályba léptéig.

A vámvonalon át kivitt sör után járó adóvisszatérítésnek, az 1868. évi XIX. t.-cikk által érvényben tartott, illetve az 1875. évi XIX. t.-cikk által részben módosított törvényes határozmányok értelmében, kétféle módozat szerint volt helye. Az adóvisszatérítés összege nevezetesen vagy a kivitt sör mennyisége után — tekintet nélkül az eredeti sörlé foktartalmára — hektoliterenként 3 Kval, vagy pedig a kivitt megelőzőleg a sörfőzdében előállított sörlé legkisebb foktartalmának alapul vételével, hektoliterenként és czukormérőfokonként 33·4 frrel lett megszabva. A söradó visszatérítésnek ezen módozatok szerint való megállapítása azonban a tapasztalatok szerint jogosult

panaszokra adott okot s ez okból, de meg a sörkivitel előmozdítása érdekében is kiegészítést igényelt.

Az 1894. évi XXX. t.-cikk az eddigi elvek fentartása mellett a söradó visszatérítésnek négy módját állapította meg, a sörfözde vállalkozó szabad választása szerint. Még pedig a vámvonalon át kivitt sörmennyiség után, — tekintet nélkül az eredeti sörlé czukormérő szerinti foktartalmára, — hektoliterenként 3 Kval; továbbá a sörfözdeben a kivitt megelőző utolsó hat hónapban termelt sörlé legkisebb czukortartalmának, vagy a sörlé megadóztatott és az ebből készült sör megvizsgálása által is megállapított teljes czukortartalmának, vagy végül a kivitt megelőző utolsó hat hónapban termelt sörlének egy-egy hektoliterjére átlag eső czukortartalomnak alapulvételével: a czukortartalom minden foka után 33·4 frrel.

Hazánkban a sör különösen a 80-as években még nem örvendett általános fogyasztásnak s inkább csak élvezeti czikknek volt tekinthető, ez okból a sörtermelési ipar fejlődése sem tartott lépést többi iparágaink fejlődésével. Hazai söriparunk kifejlődésének nagy akadályá volt az ausztriai söripar részéről kifejtett hatalmas verseny, melyet a csekély üzleti tőkével rendelkező, hiányos műszaki berendezéssel bíró, de főképen az előállított termény minősége tekintetében jóval alantabb álló hazai sörfözdeink sikeresen ellensúlyozni képesek nem voltak. Ennek az egyenlőtlen s hazai söriparunkra kedvezőtlen versenynek volt a következménye, hogy még abban az időben is, a midőn főleg 1890 óta a szőlőterületek elpusztulása folytán bortermelésünk jelentékenyen hanyatlott s a borfogyasztás csökkenésével a sörnek fogyasztása emelkedni kezdett: a hazai söripar nem volt képes a hazai piacot a maga részére biztosítani, hanem sörfogyasztásunknak egy jelentékeny részét az ausztriai termelés látta el.

Az Ausztriából hazánk területére behozott sörmennyiség volt:

1888-ban	62.919	hektoliter
1889-ben	62.010	„
1890-ben	70.775	„
1891-ben	84.889	„
1892-ben	146.791	„
1893-ban	151.577	„
1894-ben	168.418	„

A hazai söripar állapotát s a söradó pénzügyi eredményét az 1894. év végéig terjedő időszakban, az alábbi adatok mutatják:

Termelési időszak	Üzemben volt sörfőzdek száma	Megadóz- tatásra beje- lentett sörle- mennyiség	Az ezután járó sörtermelési adó összege	A vámvona- lon át kiszál- lított adó- visszatérítés mellett
		hektoliter	korona	hektoliter
1884/885	118	669.462	2,762.540	9.185
1885/886	110	630.135	2,652.356	4.898
1886/887	109	630.998	2,645.832	4.007
1887/888	107	521.864	2,178.066	4.003
1888/889	100	503.271	2,091.422	5.290
1889/890	98	546.569	2,279.710	4.874
1890/891	95	644.988	2,690.556	6.966
1891/892	96	*) 1,239.198	*) 5,172.322	3.239
1892/893	100	1,321.568	5,505.698	3.188
1893/894	106	1,586.561	6,626.982	5.129

*) A sörtermelés feltűnő nagy emelkedése, a budapesti sörfőzdek s néhány nagyobb vidéki sörfőzde üzemének kiterjesztésében találja magyarázatát.

A sörfogyasztási- és söritaladók pénzügyi eredménye ugyanabban az időszakban következő volt:

Naptári év	Sörfogyasz- tási adó összege	Söritaladó összege	Jegyzet
	koronákban		
1885 . . .	1,683.586	.	¹⁾ A söritalmérési adó hozadéka az 1890—1892. év végéig terjedő időszakban elkülönítve ki nem mutat- ható. Az állami italmérési jövedék hozadéka, melyben a söritalmérési adó is benfoglaltatott, a magyar korona országainak területén : 1890-ben . . . . . 35,441.163 koronát 1891-ben . . . . . 37,293.564 " 1892-ben . . . . . 36,482.822 " tett ki az italmérési illeték <i>nélkül</i> .
1886 . . .	1,690.698	.	
1887 . . .	1,636.976	.	
1888 . . .	2,746.824	.	
1889 . . .	3,083.696	.	²⁾ Csak Magyarországra nézve.
1890 . . .	3,110.320	¹⁾ .	³⁾ Horvát-Szlavonországok területén a sörfogyasz- tási és söritalmérési adók egész 1898. év végéig érvény- ben voltak. A söritalmérési adó hozadéka Horvát- Szlavonországok területére nézve, az állami italmérési jövedék együttes főösszegében foglaltatik. Horvát- Szlavonországok területén az állami italmérési jövedék pénzügyi eredménye 1893-ban . . . . . 3,099.946 korona 1894-ben . . . . . 3,491.757 " volt az italmérési illeték <i>nélkül</i> .
1891 . . .	3,297.404	¹⁾ .	
1892 . . .	3,988.424	¹⁾ .	
1893 . . .	³⁾ 449.376	²⁾ 9,369.621	
1894 . . .	³⁾ 526.892	²⁾ 9,875.420	

* * *

A birodalmi tanácsban képviselt királyságok- és országokkal fennálló vám- és kereskedelmi szerződés megújítása végett az 1897. és 1898. évek folyamán tartott tárgyalások során, az osztrák kormánnyal egyetértőleg elhatározott, hogy a söradóra nézve érvényben álló törvényes határozmányok revideáltassanak s ezzel egyidejűleg a sörtermelési adó tétele hektoliterenként és czukormérőfokokként az eddigi 33·4 fről 50 fre felemeltessék. A sörtermelési adónak tervbe vett felemelésével kapcsolatban számolni kellett azzal a körülménnyel, hogy hazánkban a sör a sörtermelési adón kívül még külön söritaladóval, illetve Horvát-Szlavonországok területén sörfogyasztási és söritalmérési adóval volt megterhelve. Erre való tekintettel a sörtermelési adó tételének felemelésével egyidejűleg, gondoskodni kellett a söritaladó tételének leszállításáról is, nehogy a két állam területén különben is már egyenlőtlenül megadóztatott sör adójának újabb emelése, sörfogyasztásunkra visszahatással legyen s ez által söriparunk érdekeit károsan befolyásolva, a söradóból várható állami bevételeknél is visszaesést idézzen elő.

1898. évi április hó 28-án a söradóra vonatkozólag két törvényjavaslatot terjesztett a pénzügyi kormány alkotmányos tárgyalás végett a képviselőház elé. Az egyik a söradóra nézve fennálló törvényes határozmányok részben való módosítására, a másik pedig a söritaladó, valamint a Horvát-Szlavonországok területén érvényben volt sörfogyasztási és söritalmérési adók helyébe lépő *söradópótlék* behozatalára vonatkozott, melynek tétele hektoliterenként 8 Kban lett volna megállapítandó.

Ezek a törvényjavaslatok azonban 1898. évi szeptember hó 1-éig — mint tervezve volt — törvényerőre emelhetők nem voltak, mert a söradópótlék behozatala az átutalási eljárásnak a sörre leendő kiterjesztését is feltételezte. Minthogy pedig az átutalási eljárás szabályozására vonatkozó tárgyalások befejezése késedelmet szenvedett: az említett javaslatok alkotmányos tárgyalása függőben maradt s a magyar kormány az államkincstár érdekeinek megóvása céljából szükségesnek látta a söradópótlékról szóló törvényjavaslat egyidejű visszavonása mellett, a sörfogyasztási adónak ideiglenesen és átmenetileg való szabályozását.

Indokolt volt ez az ideiglenes szabályozás főképen abból a szempontból, nehogy a községenkénti biztosítási módokat a söritaladóra, illetve Horvát-Szlavonországok területén a sörfogyasztási és

söritalmérési adókra nézve bár ideiglenes fentartása, a megvalósulás előtt álló fogyasztási adó reformoknak tetszésszerűn időpontban való keresztülvitelét megakadályozza. De meg másrészt a söritaladó, söritalmérési- és sörfogyasztási adók tervezett megszüntetése már annyira köztudomású volt, hogy ezek az adók bizonytalan tartamu rövid időszakra, megváltás vagy bérbeadás útján amugy sem lettek volna a tényleges fogyasztásnak megfelelő összegek mellett biztosíthatók.

Az ideiglenes szabályozást célzó törvényjavaslat 1898. évi június hó 6-án a képviselőház elé terjesztetvén, mint 1898. évi XVII. t.-cikk 1899. évi január hó 1-ével lépett életbe.

A törvény rendelkezése értelmében a magyar korona országainak területén való fogyasztásra szánt sör sörfogyasztási adó tárgyát képezte. A sörfogyasztási adó tétele a söritaladó addigi tételének (Horvát-Szlavonországokban a söritalmérési és sörfogyasztási adók együttes összegének) megfelelőleg, hektoliterenként 10 Kban határozott meg. Horvát-Szlavonországok területén az 1881. évi IV., az 1883. évi V., az 1887. évi XLVII. és az 1888. évi XXXV. t.-cikk alapján addig érvényben volt sörfogyasztási és söritalmérési adók, valamint Magyarországon az 1892. évi XV. t.-cikk alapján szedett söritaladó megszüntetvén, helyökbe a magyar korona országainak egész területére nézve a sörfogyasztási adó lépett életbe.

Az adófizetésre kötelezett személyek megjelölésénél a törvény azt az elvet tartotta szem előtt, hogy a kereskedelmi forgalom könnyítése érdekében a jövedéki ellenőrzés lehetőleg kisebb körre szoríttassék; ezért az átvevő felet csak az 50 hektoliternél nagyobb sörküldemények, valamint a törvény hatálya alá nem eső területekről beszerzett sör után járó fogyasztási adó megfizetésére kötelezte; minden más esetben ellenben az adófizetési kötelezettség a sörfőzde vállalkozóját terhelte, aki az adót a sörnek a gyártelepről való elszállítása alkalmával tartozott megfizetni.

Lényeges könnyítéseket biztosított ez a törvény a bejegyzett cégű sörnagykereskedőknek azzal, hogy a fogyasztási adó lefizetése nélkül való beszerezhetést megengedte; a fizetési kötelezettség ugyanis csak akkor állott be, amidőn a sör fogyasztásra elszállított. Ezenkívül ugy a sörfőzdek vállalkozói, mint a sörnagykereskedők, megfelelő biztosíték mellett, négy havi hitelt vehettek igénybe. A megadózott sört tartalmazó hordók és tartályok, a fogyasztási adó lefizetésének ellenőrizhetése végett, hivatalos zárjegyekkel voltak

ellátandók; továbbá a határszéli területen sörkereskedéssel és sörkiméréssel foglalkozók a beszerzett és kimért, vagy elárusított sörmennyiségekről külön feljegyzések vezetésére köteleztettek s ezenfelül a beszerzést számlákkal, a fogyasztási adó lefizetését pedig bárczákkal mindenkor igazolni tartoztak. A sörfőzdék vállalkozói a termelt és elszállított sörrel ugyancsak pontos feljegyzéseket tartoztak vezetni a végből, hogy azok alapján az adó megfizetésének ellenőrzése végett a sörkészletek időközönként felvehetők és megállapíthatók legyenek.

A hazai söriparnak jelentékeny kedvezményt volt hivatva biztosítani ez a törvény főképen azzal, hogy a sörkészleteknél az erjedés és raktározás folytán előálló apadás fejében $6\frac{1}{2}\%$ -nyi levonást engedélyezett és csak az ezen mérvet meghaladó hiányok után kötelezte a vállalkozókat a sörfogyasztási adó utólagos megfizetésére. Ezenkívül a sörfőzdében alkalmazott személyzet részére ugynevezett házi ital gyanánt ellenszolgáltatás nélkül kiosztott sörmennyiséget, a fogyasztási adó alól mentesítette s ily módon a termelési költségeket is némi részben csökkentette. A $6\frac{1}{2}\%$ -nyi levonásban rejlő kedvezmény, tekintve azt, hogy a törvény hatálya alá nem eső területekről behozott sör után ily levonásnak helye nem volt, hanem a behozott egész mennyiség adó alá esett: mindenesetre alkalmas eszköz volt arra, hogy hazai söriparunknak az ausztriai sörrel szemben való versenyképességét fokozza és föllendülését elősegítse.

Egyik főczélja volt az 1898. évi XVII. t.-cikknek, hogy a sörital-, illetve sörfogyasztási- és söritalmérési adók hasznosításánál addig alkalmazott, de sem közgazdasági, sem pedig pénzügyi szempontból meg nem felelő megváltási-, bérleti- és ráutalási rendszerek elejtésével, a fogyasztásra kerülő sör megadóztatása végett oly módszert létesítsen: mely biztosítsa egyrészt az államkincstár részére a tényleges sörfogyasztásnak megfelelő, de a multban különösen az Ausztriával határos területeken üzött csempészet miatt alig elérhető adóösszeget; másrészt pedig helyesebb elvek alkalmazásával és az addig érvényben volt törvények (1881. évi IV., 1883. évi V., 1887. évi XLVII., 1888. évi XXXV. és 1892. évi XV. t.-cikk) végrehajtásánál tapasztalt gyakorlati nehézségek elhárításával, úgy a sörkereskedelem, mint a söripar érdekeit fokozottabban elégítse ki.

Hazai söriparunk állapotát, nevezetesen a működésben volt sörfőzdék számát, a termelés mennyiségét s a sörtermelési adó nyers

hozadékát, az 1899. évi törvények életbeléptét megelőző öt évi időszakban a következő adatok mutatják:

Termelési időszak	Üzemben volt sörfőzdék száma	Megadóztatásra bejelentett sörle mennyiség	Az ezután járó sörtermelési adó összege	A vámvonalon át kiszállított sörmennyiség	Az ezután adóvisszatérítés címén kifizetett összeg
		hektoliter	korona	hektoliter	korona
1894/895 . . .	108	1,415.956	5,927.180	7.427	29.766
1895/896 . . .	107	1,676.471	7,014.912	6.405	25.672
1896/897 . . .	101	1,597.086	6,653.778	4.945	19.788
1897/898 . . .	102	1,604.464	6,665.980	5.350	21.230
1898/899 . . .	102	1,566.251	6,535.934	5.580	22.362

A mint ezekből az adatokból kivehető, az üzemben volt sörfőzdék száma 6-al csökkent ugyan, de az össztermelés mégis némi emelkedést mutat, mely jelenség abban találja magyarázatát, hogy a 10.000 hektoliter évi termelést el nem érő kis sörfőzdék száma ebben az időszakban 83-ról 75-re apadt, míg ezzel szemben a közép-nagyságu (10.000—50.000 hektoliter évi termeléssel) sörfőzdék száma 21-ről 22-re, a nagy sörfőzdeké (50.000 hektoliter évi termelésen felül) pedig 4-ről 5-re emelkedett. A söripar tehát mindinkább a nagyipar jellegét öltvén magára, a sörtermelés jobbjára a nagy üzleti tőkével rendelkező s modern berendezéssel ellátott nagy vállalatoknál koncentrálódik, melyek az évi termelés fokozása és üzletük kiterjesztése által igyekeznek az osztrák söriparal szemben versenyképessé válni s maguknak a belföldi fogyasztási piacot biztosítani. Hogy hazai söriparunknak ez a törekvése nem volt egészen sikertelen, azt igazolja az ausztriai sörbehozatal észrevehető csökkenése.

A birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok területéről behozott sörmennyiség volt:

az 1894/895. évi termelési időszakban	164.813	hektoliter,
az 1895/896. „ „ „	149.067	„
az 1896/897. „ „ „	145.279	„
az 1897/898. „ „ „	143.696	„
az 1898/899. „ „ „	126.273	„

Az ausztriai sörbehozatalnak ezzel a csökkenésével szemben a külföldi behozatal némi emelkedést mutatott, amennyiben a vámvonalon

át a magyar korona országainak területére külföldről behozott sör-
mennyiség:

1894-ben	2.098 hektolitert
1895-ben	2.093 „
1896-ban	3.713 „
1897-ben	6.058 „
1898-ban	5.269 „
1899-ben	5.403 „

tett ki, mely mennyiségeknek legnagyobb része Bajorországból szállit-
tatott hazánkba.

A söritaladó, valamint a Horvát-Szlavonországok területén
érvényben volt sörfogyasztási adó, végre az 1898. évi XVII. t.-cikk
által behozott új sörfogyasztási adó nyers hozadékát az 1895. évtől
1899. év végéig terjedő időszakra nézve az alábbi adatok tüntetik föl:

Naptári év	Söritaladó összege	Sörfogyasztási adó összege	Összesen
	koronákban		
1895	¹⁾ 10,075.070	³⁾ 610.580	10,685.650
1896	¹⁾ 12,104.336	³⁾ 630.206	12,734.542
1897	¹⁾ 11,495.434	³⁾ 653.528	12,148.962
1898	¹⁾ 11,430.115	³⁾ 647.204	12,077.319
1899	²⁾ 7,786.088	731.400	⁴⁾ 8,517.488

¹⁾ Csak Magyarországra nézve.

²⁾ A söritaladó 1898. év végével megszűnt, helyébe lépett a magyar korona országainak
egész területén az új sörfogyasztási adó.

³⁾ Horvát-Szlavonországok területére nézve 1898. év végéig érvényben volt sörfogyasz-
tási adó eredménye. A söritalmérési adó hozadéka az állami italmérési jövedék együttes
főösszegében foglaltatott s így külön ki nem mutatható; az állami italmérési jövedék pénzügyi
eredménye Horvát-Szlavonországok területén, az italmérési illeték *nélkül*:

1895-ben	3,594.775	koronát
1896-ban	3,881.094	„
1897-ben	4,013.882	„
1898-ban	3,816.412	„ tett ki.

⁴⁾ Az előző évek eredményével szemben mutatkozó jelentékeny visszaesés abban a
körülményben találja magyarázatát, hogy a jelentékeny sörkészletek után járó pótdóra nézve
hosszabb tartamu részletfizetések és halasztások engedélyeztettek s az előirt sörfogyasztási
adó nagy része csak a következő évben lett befizetve. Eléggé igazolja ezt az 1900. év zár-
számadási eredménye is, mely szerint söradópótlék czimén 19,898.366 K folyt be.

* * *

Az 1898. évi XVII. t.-cikk csak átmeneti és ideiglenes jellegű volt s mintegy előkészítésül szolgált a söradó terén tervezett, de akkor még nem valósítható reformok életbeléptetésére. Miután azonban időközben az osztrák kormányval folytatott tárgyalások során, az átutalási eljárás szabályozása tekintetében s ezzel kapcsolatban a fogyasztási adóknak a fogyasztó államterület részére való biztosítás módozataira nézve megegyezés jött létre: az 1898. év folyamán előterjesztett söradó törvényjavaslat megfelelő módosítása és kiegészítése vált szükségessé.

A pénzügyi kormány számolva az új helyzettel, beható tanulmányokat folytatott abban az irányban, hogy a söradótörvény tervbe vett módosításánál hazai söriparunk fejlődése mily módon volna leginkább biztosítható. Az előző évek tapasztalatai mindinkább jogosulttá tették a hazai söriparnak az adórendszer módosítására irányuló törekvését s különösen azt a kívánságát, hogy a csekélyebb extracttartalmú s így ez okból olcsóbb sörök kelendősége az adótétel leszállítása által is előmozdittassék. Lényeges hiánya volt söritaladó törvényünknek, hogy a sört minőségére (extract-tartalmára) való tekintet nélkül egyenlő adótétellel terhelte, s ez által a gyengébb minőségű s olcsóbban előállítható söröknek különösen a szegényebb és kisebb igényű néposztályok által való fogyasztását megnehezítette.

Söriparunk fejlődését, mely a sörfogyasztás észrevehető térhódításával arányban nem állott, hátrányosan befolyásolta másrészt még az a körülmény is, hogy söradó törvényünk a csekélyebb üzleti tőkével rendelkező, hiányosabb technikai berendezéssel ellátott és csekélyebb termelőképességgel bíró s így kevésbé versenyképes sörfőzdeknek, a nagy üzleti tőkével rendelkező és hatalmas vállalatokkal szemben semminemű kedvezményt nem nyújtott. Részben a támogatás hiánya idézte aztán elő azt, hogy a kisebb sörfőzdek üzemüket beszüntetni voltak kénytelenek, amint azt a kis sörfőzdek számának évről-évre észrevehető csökkenése *) is eléggé igazolta.

*) A magyar korona országainak területén üzemben volt sörfőzdek összes száma, s ezzel szemben a 10.000 hektoliter évi termelést el nem érő sörfőzdek száma volt:

az 1874/875. évi termelési időszakban	247—241
az 1879/880. " " " "	174—166
az 1884/885. " " " "	118—108
az 1889/890. " " " "	98—90
az 1894/895. " " " "	108—83
az 1895/896. " " " "	107—80
az 1896/897. " " " "	101—72
az 1897/898. " " " "	102—74
az 1898/899. " " " "	102—75
az 1899/900. " " " "	99—74
az 1900/901. " " " "	97—69

Ezeknek a közgazdasági szempontból kedvezőtlen jelenségeknek az orvoslását vette célba a kormány akkor, midőn az 1898. év folyamán benyújtott javaslatokat módosította és kiegészítette.

A söradóról, valamint az 1898. évi XVII. t.-cz. alapján behozott sörfogyasztási adó eltörlése mellett behozandó söradópótlékról szóló két külön törvényjavaslat, alkotmányos tárgyalás végett 1899. évi június havában a képviselőház elé terjesztetvén s a törvényhozás által elfogadtatván: a söradóról szóló, mint 1899. évi XIX. t.-czikk, 1899. évi szeptember hó 1-ével, — a söradópótlékról szóló pedig, mint 1899. évi XXIII. t.-czikk, 1900. évi január hó 1-ével lépett életbe.

Az 1899. évi XIX. t.-czikk a sörtermelési adónak eddigi tételét, a csekély összegű kikerekítéstől eltekintve, változatlanul hagyta, a mennyiben a söradót a termelt sörlé minden hektoliterje és a százfoku czukormérő minden foka (hektoliterfok extract-tartalom) után 34 fillérben (eddig 33 $\frac{4}{10}$ f) állapította meg.

A kis és közepes üzemű sörfőzdeknek jelentékeny kedvezményt nyújt a törvénynek ama rendelkezése, mely szerint a sörfőzdek 2.000—5.000, illetve 15.000 hektolitert meg nem haladó évi termelésnél 15, 10, illetve 5%-nyi söradó elengedésben részesítendők. Ez, a termelési költségek lényeges apasztását előidéző adóleengedés, hivatva van söriparunk föllendülését és versenyképességét előmozdítani.

A termelt sörlé mennyiségének és minőségének mint adótárgynak megállapításánál, az addigi eljáráshoz képest új és mindenestre célszerűbb módozatot állapít meg a törvény 19. §-a, amennyiben a termelt sörlé hivatalos megállapítása a mennyiség és minőség együttes számbavételével eszközöndő és a fizetendő söradó kiszámításának alapját, a megállapított extract-hektoliterfokok (a mennyiség és az extract-tartalom szorzata) mennyisége képezi. Abban az esetben, ha a megállapított termelési többlet a bejelentett hektoliterfokok mennyiségével szemben 5%-ot meg nem halad, utólagos adófizetésnek nincsen helye; holott azelőtt az érvényben volt törvényes szabályok értelmében, az utólagos megadózás kötelezettsége, a mennyiségben a bejelentéssel szemben megállapított legcsekélyebb többlet esetén is már beállott a sörtermelőre nézve, a czukormérőfokoknál pedig a bejelentéssel szemben csupán háromötödrész (0·6) czukormérőfok volt elnézhető. Mindezek a rendelkezések, melyek a megadóztatás tekintetében a régi állapothoz képest jelentékeny könnyítéseket tartalmaznak, hivatva vannak söriparunk versenyképességét emelni.

Az adóztatásnál nyújtott kedvezmények azonban, az államkincstár érdekeinek megóvása végett az ellenőrzésnek kiterjedtebb gyakorlását tették indokolttá. Ez alapon az 1899. évi XIX. t.-cz. a nagy üzleti terjedelemmel bíró sörfőzdekre nézve, a sörfőzés adóköteles műveletéhez tartozó eljárás egyes részleteire kiterjedő lajstrom vezetését, valamint a sörfőzdei üzemnek esetleg állandó felügyelet alkalmazásával való ellenőrzését rendelte el.

Kedvezményeket biztosít végül ez a törvény a söradó befizetése tekintetében is. Az adónak a bejelentés alkalmával készpénzben való befizetése esetén ugyanis, a befizetett adóból — tekintet nélkül arra, vajjon adóhitel engedélyeztetett-e vagy sem — a vállalkozó javára százalékos kamatleszámítást engedélyez; az adóhitelezés időtartama pedig ahhoz képest, amint tizenegy czukormérfoknál gyengébb vagy erősebb sör termeltetik, három, illetve hat hónapban lett megállapítva.

A söradópótlékról szóló 1899. évi XXIII. t.-czikk rendelkezései az erősebb és gyengébb minőségű sörök megadóztatása tekintetében addig létező aránytalanságot szüntetik meg az által, hogy a sörfogyasztási adó helyébe lépő söradópótlék, a sörnek nemcsak mennyisége alapján, hanem a sörlé extract-tartalmának figyelembevételével határozatják meg. A söradópótlék tétele a magyar korona országainak területén készített sörlé extract-tartalmának minden hektoliterje és czukormérfoka után 80 frel; a magyar korona országainak területén kívül levő helyekről behozott sörre nézve pedig, a sör minden hektoliterje s a fél bejelentése vagy a sör vegyi vizsgálata alapján megállapítandó eredeti extracttartalom minden foka után 80 frel van megszabva.

Az adótételnek ebben az összegben történt megállapításával, a sörfogyasztás megadóztatásának mérve lényegesen csökkent, mert míg az 1898. évi XVII. t.-cz. alapján, úgy a 13, mint a 12-foknyi extract-tartalommal termelt sör után, a 6½%-nyi levonással hektoliterenként egyaránt 10 K volt fizetendő: addig az új törvény értelmében az ugyancsak fentartott 6½%-nyi leszámítás mellett, a 13-foknyi extract-tartalommal bíró sör hektoliterenként 9 K 72 f, a 12-foku 8 K 97 f, a 10-foku pedig csak 7 K 48 f söradópótlék alá esik.

A törvény a söradópótlék beszedése tekintetében kétféle módozatot állapított meg: a szerint, amint a sör a magyar korona országainak területén termeltetik, vagy pedig az említett területen kívül eső idegen helyekről szereztetik be. A söradópótlék az első esetben a sörtermelési adóval együtt és utóbbival azonos módon a sörfőzde-

vállalkozóktól; a második esetben ellenben, a közös vámterülethez tartozó másik két fogyasztási területről átutalási eljárás mellett behozott sör után, a sörküldeményről kiállítandó igazolvány kézbesítése alkalmával, — a magyarországi vámhivataloknál elvámolt s külföldről behozott sör után pedig a lefizetendő vámilletékekkel és söradóval egyidejűleg: — az átvevő felektől szedendő be.

A sörlé mennyiségében erjedés, raktározás stb. folytán előálló apadás fejében már az 1898. évi XVII. t.-cikkben engedélyezett 6 $\frac{1}{2}$ %-nyi levonást az új törvény továbbra is fentartotta, míg ellenben az előbb idézett törvénycikk 2. §-a alapján házi ital czimén rendeleti uton engedélyezve volt 1—1 $\frac{1}{2}$ %-nyi leszámítást mellőzte. Ezt a megszüntetett kedvezményt azonban a pénzügyminister, a magyar országgyűlés képviselőházának az 1899. évi XXIII. t.-cz. alapját képező törvényjavaslat alkotmányos tárgyalása alkalmával elfogadott határozati javaslata alapján, 1900. évi 3199/P. M. számú rendeletével 1901. évi január hó 1-étől kezdve újból megadta, s ezzel a sörfőzde-vállalkozók méltányos kérésének eleget tett. A hivatkozott kormányhatósági rendelet értelmében házi ital czimén, az egy-egy termelési időszak alatt 30.000 hektolitert meg nem haladó sörmennyiséget termelő sörfőzdek részére 1 $\frac{1}{2}$ %-nyi, — a 30.000 hektoliteren felül, de 100.000 hektolitert meg nem haladó mennyiséget termelők részére 1%-nyi — és a 100.000 hektoliteren felül termelő sörfőzdek részére $\frac{1}{2}$ %-nyi levonásnak van helye. Az adómentes levonás a gyakorlatban oly módon veendő igénybe, hogy a sörfőzet bejelentése alkalmával a söradópótlék kirovása céljából bejelentett hektoliterfok-extract mennyiségből az 1 $\frac{1}{2}$, 1, illetve $\frac{1}{2}$ % is mindenkor levonandó; így tehát az 1899. évi XXIII. t.-cz. 3. §-a értelmében járó 6 $\frac{1}{2}$ apadási százalékkal együtt összesen 8, 7 $\frac{1}{2}$, illetve 7%-nyi leszámításnak van helye.

A többi fogyasztási adó törvényeinkben érvényre juttatott amaz elvnek megfelelőleg, hogy fogyasztási adóval csak azok a cikkek terhelhetők, a melyek az állam területén fogyasztatnak, főként pedig hazai söriparunk versenyképességének más területeken is leendő fokozása érdekében: az 1899. évi XXIII. t.-cz. 4. §-a a vámvonalon át kiszállított, vagy a közös vámterületen belől a másik két fogyasztási területre átutalási eljárás mellett átvitt sörre nézve a söradópótlék visszatérítését biztosítja.

A söradópótlék lefizetése, a hitelezés és a kamatleszámítás tekintetében, a sörtermelési adóra nézve érvényes határozományokkal

azonos rendelkezések állapították meg; a söradóptlék lefizetésének pontos ellenőrizhetése végett, az 1898. évi XVII. t.-cikknek úgy a hivatalos zárjegyek alkalmazására, mint a határszéli terület szigorubb ellenőrzésére vonatkozó határozmányai továbbra is fentartattak.

A söradóról és söradóptlékről szóló 1899. évi XIX. illetve XXIII. t.-cikknek életbeléptetése és a gyakorlatban való végrehajtása, az adóztatási rendszerben beállott lényeges változások folytán új utasítások kiadását tette szükségessé. A söradótörvény végrehajtására vonatkozó utasítás az 1899. évi 69.250 számú, a söradóptlék törvény végrehajtására vonatkozó pedig az 1899. évi 91.340 számú pénzügy-ministeri rendelettel lett kiadva, mindkettő részletesen szabályozván az adók beszedésénél s az ellenőrzésnél követendő eljárást.

Az 1899. évi fogyasztási adó törvényekkel egyidejűleg, illetve a söradóra nézve a söradóptlékre vonatkozó 1899. évi XXIII. t.-cikk életbeléptetésével egy időben, azaz 1900. évi január hó 1-ével lépett hatályba az átutalási eljárást szabályozó 1899. évi XVII. t.-cikk, melynek határozatai értelmében a sörtermelési adó az illető fogyasztási terület részére biztosítva lett. Nagy jelentősége volt ennek a törvényalkotásnak hazánkra nézve különösen az állami bevételek szempontjából, mert módot nyújtott arra, hogy a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok területéről az előző évek tapasztalatai szerint behozott nagy mennyiségű sör után járó termelési adónak jövőben való megtérítése révén, a söradó hozadéka a tényleges fogyasztásnak megfelelőleg fokoztassék; másfelől pedig érvényre juttatta a fogyasztási adóknak azt az általános elvét, hogy a fogyasztási adó mindig annak az államnak jusson, amelynek területén az illető cikk fogyasztásra kerül.

Az 1899. évi XVII. t.-cikkben érvényre juttatott amaz elvnek gyakorlati megvalósítása, hogy t. i. a közös vámterülethez tartozó külön fogyasztási területek bármelyikéből a másikra átvitt megadózott, vagy elvámolt sör után járó fogyasztási (termelési) adó a befogadó terület javára megtérítendő: a söradó tételének a sör vámtételéből való kihatását tette szükségessé. Ennek megfelelőleg az 1899. évi XVI. t.-cz. a sörnek eddigi 7 K 14 f (3 forint aranyban), illetve 19 K 05 f (8 forint aranyban) vámtételeit 4 K 76 fre (2 forint aranyban), illetve 16 K 67 fre (7 forint aranyban) szállította le 100 kilogrammonként, de kimondta egyben, hogy a söradó a vámdíjon felül a belföldi gyártás után előírt mérvben külön megfizetendő. A vámvonalon

át behozott sörök után fizetendő söradó kiszámításának módját az 1899. évi XVI. t.-cz. végrehajtása iránt kiadott 1899. évi 55.662 számú utasítás tartalmazza, melynek a sörre vonatkozó rendelkezései a söradópótlék kiszámításánál is alkalmazást nyernek.

* * *

Hazánk söriparának állapotát az 1899. évi XIX. és XXIII. törvénycikkek életbeléptét követő öt évi időszakban, a söradó és söradópótlék nyers hozadékának feltüntetésével, az alábbi adatok mutatják:

Termelési időszak	Üzemben volt sörfőzdek száma	Megadóz- tatásra beje- lentett sörle- mennyiség hektoliter	A bejelentett mennyiség után a leengedés levonása után járó		Összesen
			sörtermelési adó	söradópótlék	
			koronákban		
1899/900 . . .	99	1,448.252	6,026.288	9,339.920	15,366.208
1900/901 . . .	97	1,414.720	5,895.561	12,969.884	18,865.445
1901/902 . . .	95	1,238.023	5,170.620	11,270.354	16,440.974
1902/903 . . .	90	1,316.676	5,479.098	11,939.760	17,418.858
1903/904 . . .	92	1,531.604	6,298.333	13,717.578	20,015.911

Az átutalási eljárás mellett a magyar korona országainak területére behozott, viszont ezen területről a közös vámterülethez tartozó másik két fogyasztási területre kiszállított sör mennyisége, az 1899. évi XVII. t.-cz. alapján megejtett leszámolások eredménye alapján s a behozatali és kiviteli többletek compensálása után, a magyar korona országainak javára behozatali többletként mutató sör mennyiségek feltüntetésével, — termelési időszakonként a következő volt:

Termelési időszak	Behozatal Ausztriából	Kivitel Ausztriába	Behozatali többlet	Behozatal Bosznia és Hercegovinából	Kivitel Bosznia és Hercegovinába	Kiviteli többlet	A kiviteli többlet és behozatali többlet compensálása után mutató behozatali többlet
	hektoliterekben						
1899/900 . . .	114.138	16.487	97.651	280	9.757	9.477	88.174
1900/901 . . .	153.411	20.747	132.664	349	15.227	14.878	117.786
1901/902 . . .	142.370	17.532	124.838	293	14.418	14.125	110.713
1902/903 . . .	161.591	18.025	143.566	637	14.887	14.250	129.316
1903/904 *) . . .	172.244	20.688	151.556	891	17.036	16.145	135.411

*) Ideiglenes megállapítás.

A fentiek szerint mutatkozó behozatali többletek után, az 1899. évi XVII. t.-czikk 2. cikke alapján megtérített söradó összege volt:

az 1899/900. évi termelési időszakban . . .	359.750 K
az 1900/901. „ „ „ . . .	480.567 „
az 1901/902. „ „ „ . . .	451.709 „
az 1902/903. „ „ „ . . .	527.610 „
az 1903/904.*) „ „ „ . . .	552.477 „

A magyar korona országainak területére átutalási eljárás mellett behozott sörmennyiségek után az 1899. évi XXIII. t.-czikk 3. §-a alapján beszedett söradópótlék összege,**) az ugyancsak átutalási eljárás mellett kivitt sörmennyiségek után visszatérített söradópótlék összegének levonásával volt:

az 1899/900. évi termelési időszakban . . .	846.470 K
az 1900/901. „ „ „ . . .	1,130.746 „
az 1901/902. „ „ „ . . .	1,062.845 „
az 1902/903. „ „ „ . . .	1,241.434 „
az 1903/904.*) „ „ „ . . .	1,299.946 „

A magyar korona országainak területén levő sörfőzdekből a vámvonalon át termelési időszakonként kiszállított sörmennyiséget s az ezután visszatérített söradó és söradópótlék összegét, az alábbi adatok tüntetik föl:

Termelési időszak	A vámvonalon át kiszállított sörmennyisége	Az ezután visszatérített söradó összege	Az ezután visszatérített söradópótlék összege**)	Összesen
	hektoliter	koronákban		
1899/900 . . .	7.058	28.290	67.757	96.047
1900/901 . . .	8.695	35.477	83.472	118.949
1901/902 . . .	8.327	28.313	79.939	108.252
1902/903 . . .	6.731	27.461	64.618	92.079
1903/904 . . .	9.334	38.084	89.606	127.690

Ezzel szemben a vámvonalon át külföldről a magyar korona országainak területére évenként behozott s a magyar vámhivatalok

*) Ideiglenes megállapítás.

**) Külön feljegyzések hiányában 12% átlagos extracttartalom alapulvétele mellett kiszámítva.

által elvámolt sörmennyiséget, valamint az ezután a vámilletéken felül beszedett söradó és söradópótlék összegét 1900. évi január hó 1-étől kezdve a következő táblázat mutatja:

Naptári év	Vámvonalonát behozott sör mennyiség	Az ezután be- szedett söradó összege	Az ezután beszedett sör- adópótlék összege	Összesen**)
	hektoliter	koronákban		
1900	5.361	28.262	66.498	94.760
1901	4.716	24.861	58.497	83.358
1902	4.130	21.771	51.227	72.998
1903	3.787	19.964	46.975	66.939
1904 *)	2.905	14.816	34.860	49.676

*) 1904. évi szeptember hó 30-ig.
 **) A vámstatistika adatai alapján összeállítva. A söradó és söradópótlék összege külön feljegyzések hiányában, a hordókban behozott sörre nézve 15.5%, a palaczkos sörre nézve pedig 20% átlagos extracttartalom alapulvételével számított ki.

A söradó és söradópótlék összes nyers hozadéka tehát, — a vámvonalon át behozott sörmennyiségek után beszedett söradó és söradópótlék összegeitől, valamint a vámvonalon át kivitt sörmennyiségek után visszatérített söradó és söradópótlék összegeitől eltekintve — termelési időszakonként a következő volt:

Termelési időszak	A bejelentett belföldi termelés után járó		A lezárolás eredménye szerint mutatkozó behozatali többlet után járó		Összesen
	söradó	söradópótlék	söradó	söradópótlék	
koronákban					
1899/900 . .	6,026.288	9,339.920	359.750	846.470	16,572.428
1900/901 . .	5,895.561	12,969.884	480.567	1,130.746	20,476.758
1901/902 . .	5,170.620	11,270.354	451.709	1,062.845	17,955.528
1902/903 . .	5,479.098	11,939.760	527.610	1,241.434	19,187.902
1903/904 . .	6,298.333	13,717.578	*) 552.477	*) 1,299.946	21,868.334

*) Ideiglenes megállapítás.

A mint ezekből az adatokból látható, a söradók nyers hozadéka az elmúlt öt évi időszakban emelkedett, de ez az emelkedés nem a hazai termelés fejlődésének és növekedésének, hanem a sörbehozatal

emelkedésének volt a következménye. S bár végeredményképen az állami bevételek fokozása el is éretett, hazai söriparunk fejlődése és térhódítása nem állott arányban a sörfogyasztás emelkedésével, sőt az évi termelési eredményeket tekintve, hanyatlást mutat.

Az 1899. évi XIX. és XXIII. t.-cikkeknek hazai söriparunk fejlesztését és föllendítését célzó üdvös rendelkezései, ezideig sajnos nem hozták még meg azt az eredményt, melyet azoktól várni lehetett. Annak a kedvezőtlen jelenségnek az okai, hogy hazai sörtermelésünk terjedelme az említett törvényekben részére biztosított jelentékeny előnyök daczára sem volt képes a belföldi sörfogyasztás állandó jellegű emelkedésével lépést tartani s a belföldi piacot a maga részére meghódítani, részben az elmúlt évek kedvezőtlen közgazdasági viszonyaiban s az ezek következményeképen jelentkezett általános depressióban, részben a közép és kis sörfőzdek tökéletlen és hiányos műszaki berendezésére visszavezethető aránytalanul magas termelési költségeiben, — de leginkább a fejlett és terjeszkedő osztrák söripar sikeres versenyében keresendők, melynek hatását különösen a határszéli közép és kis sörfőzdek megfelelő tökeerő hiányában ellensúlyozni képtelenek.

A söradóptlék tételének nagysága hazai söriparunk kifejlődésének és versenyképességének nem szolgál oly mérvben akadályaul, hogy a kedvezőtlen helyzet csupán ebben találná magyarázatát, mert a söradóptlék jelenlegi tételének még esetleg nagyobb mérvű leszállítása is, mely a söradóptlék nyers hozadékát már számba vehetően csökkentené, a poharanként kimért sör áránál nagyon csekély árcsökkenést idézhetne csupán elő;*) s így végeredményében a fogyasztás nagyobb mérvű emelkedésére és ezzel a hazai sörtermelés versenyképességének jelentékeny fejlesztésére kihatással alig lenne. Ez alapon tehát, amint arról különben maguk az érdekelt sörtermelő vállalatok is meggyőződtek, söriparunk kedvezőtlen helyzetének javulása elérhető nem volna; de meg másrészt a söradóptlék tételének megszüntetése vagy akár jelentékeny leszállítása is, az államkincstár érdekeivel össze nem egyezhető, miután a söradóptlékből eddig elért állami bevételeknek jelentékeny csökkenése az államháztartás egyensúlyát zavarná meg.

*) Az érdekelt szakkörök számítása szerint a söradóptlék tételének 1 koronával való leszállítása esetén, a poharankénti kimérésnél számokkal ki nem fejezhető árcsökkenés volna csak elérhető; de még a 6 Kval való leszállítás is, évi 1,500.000 hektoliter 12% foku sör fogyasztását véve alapul, a söradó hozadékának egy negyedére való csökkenését idézné elő: a poharankénti kimérésnél ellenben mindössze 2—3 fillérsnyi árcsökkenéssel járna, s így ez a 10—15%-nyi árkülönbözet a hazai sörnek az ausztriai sörrel szemben való nagyobb kelendőségét nem fokozhatná.

A hazai sör versenyképességének emelése érdekében a fősulyt mindenesetre a jelenlegi termelési költségek egyidejű csökkentésével, a termelés tökéletesbitésére kell fektetni, mert a hazai piacznak hazai sörtermelésünk részére való teljes meghódítása, csakis a termelési költségek apasztása s ezzel együtt olcsóbb, de minőségileg jobb sörök előállítása által érhető el.

3. A czukoradó.

Európában a répaczukor gyártásnak az alapját, tulajdonképen az I. Napoleon által Anglia ellen 1806-ban elrendelt kontinentális zárlat vetette meg; midőn a kontinentális államok a nádczukor árának óriási emelkedése (360 K mázsánként) által teremtett kényszerhelyzetben, a répaczukor gyártásra s ezzel a nádczukor behozatalának ellensúlyozására reáutaltattak.

A mult század első felének 40-es éveiben a répaczukor ipar már európaszerte annyira megizmosodott, hogy több európai állam a nádczukor behozatalának csökkenése folytán a czukorvámok hozadékánál beállott hiányok pótlására, valamint növekedő pénzügyi szükségleteik fedezésére — a répaczukor gyártást megadóztatta.

Hazánkban a czukoradót az 1849. évi november hó 12-én kelt császári nyílt parancs léptette életbe. Az adórendszernek alapját 1850—1865-ig a feldolgozásra kerülő czukorrépa súlyszerinti mennyisége képezte s az adót vagy a gyártásra szánt répamennyiség felmérése alapján, vagy pedig a termelési időszak alatt feldolgozható répamennyiség átalányozása szerinti megváltás alapján fizették. Az adótétel 1849-ben bécsi mázsánként (56 kilogramm) 17·5 fben (5 kr p. p.) állapított meg. Ez az adótétel 1853-ban 28 fre (8 kr p. p.), 1855-ben 42 fre (12 kr p. p.), majd 1857-ben 63 fre (18 kr p. p.) emeltetett, melyhez 1859-től kezdve még 20%, 1862-től kezdve pedig 30% adópótlék járult s így egy bécsi mázsa répa után 82 f volt fizetendő, mely összeg 100 kilogrammonként 1 K 46 fnek felelt meg.

A vámvédelem által már amugy is jelentékenyen támogatott bel-földi czukoripar versenyképességének további fokozása s a kivitel előmozdítása érdekében, az 1860. évi január hó 6-án kelt legfelsőbb elhatározással a vámvonalon át kivitt nyers czukor után vámmázsánként (50 klgm) 7 K 02 f (3 frt 51 kr), a finomított czukor után pedig 8 K 60 f (4 frt 30 kr) adóvisszatérítés engedélyeztetett; mely tételek a nagyon

felszaporodott czukorkészleteknek külföldön leendő könnyebb elhelyezhetése végett később 9 K 10 f, illetve 13 K 02 fre emeltettek fel.

Az 1865. évi törvény a czukorgyártás megadóztatása tekintetében háromféle módozatot állapított meg, u. m.: 1. az átalányozást a műeszközök termelőképességének alapul vételével; 2. a feldolgozandó nyers vagy száraz répa súly szerinti lemérését; és 3. a nem répából, hanem más belföldi anyagból készült czukorra nézve, a termelt czukorgyártmány neme és mennyisége alapján való adózást. Az adótétel az 1. és 2. alatti esetekben nyers répánál 100 klgmonként 1 K 46 f (bécsi mázsánként 41 kr), szárított répánál pedig 7 K 70 fben (bécsi mázsánként 2 frt 15 kr); a 3. alatti esetben pedig nyers czukor után 100 klgmonként 8 K 12 fben (bécsi mázsánként 2 frt 27 kr), finomított czukor után 9 K 75 fben (bécsi mázsánként 2 frt 73 kr) határozott meg. Az átalányozás alapjául a répasajtók berendezéséhez képest, az áztatási térmérték és a műeszközök termelőképessége szerint feldolgozható répa súlyszerinti mennyisége szolgált; az adóösszeg pedig a naponként feldolgozható répamennyiség súlya, a havi üzlet napjainak száma és a megszabott adótétel alapján lett kiszámítva.

Ez a törvény, melynek hatályát az 1868. évi XX., az 1869. évi XX., az 1870. évi LVII., az 1871. évi LXII., az 1873. évi XVI., az 1874. évi XXXVII. s az 1875. évi XLVIII. t.-cikkek ideiglenesen meghosszabbították, 1878-ig maradt érvényben.

A kivitel, az adóvisszatérítés összegének 1868-ban a finomított czukorra nézve vámmázsánként (50 klgm.) 13 K 02 fről, 11 K 18 fre, történt leszállítása mellett is, már oly mérveket öltött s ezzel oly terheket rótt az államkincstárra, hogy az 1875/76. évi termelési időszakban a közös vámvonalon át elszállított czukor után kifizetett adóvisszatérítések összege, a magyar és az osztrák államterületek nyers czukoradó bevételét 67.202 Kval meghaladta, vagyis a két államkincstárnak a czukoradóból ily módon nemcsak hogy mi jövedelme sem volt, de sőt a czukorkivitel érdekében túlzott anyagi áldozatot is hozott.

Ennek a visszás állapotnak volt hivatva véget vetni az 1878. évi XXIII. t.-cz., mely a monarchia két államában levő összes czukorgyártelepeket egy minimalisan meghatározott évi adójövedelem biztosítására kötelezte. A két állam kormányát a czukoradó hozadékának ily módon való biztosítására, az adóvisszatérítések, illetve az adóvisszatérítés mérvében rejlő jutalmi összegek folyton fokozódó igénybevétele, s

ezzel kapcsolatban a cukoradó tiszta hozadékának állandó jellegű csökkenése indították. Az ez irányban intézkedő 1878. évi XXIII. t.-cz. ezt a minimális adójövedelmet az 1878/79. évi termelési időszakra nézve 12,000.000 Kban, azontúl pedig termelési időszakonként 1,000.000 Kval emelkedő évi összegekben állapította meg. Az adózatás módjára nézve ez a törvény egyébként lényegesebb változásokat nem létesített s az adórendszert csupán annyiban módosította, hogy azokra a cukorgyárakra nézve, melyek a répalevet víznyomású sajtókba vagy telepekbe egyesített áztatóedények felhasználásával állítják elő: az adónak kizárólag átalányozás útján — még pedig a létermelő készülékek termelőképességének és használati idejének alapul vétele mellett — való megszabását tette kötelezővé. Az adóvisszatérítés tételei egyidejűleg felemeltetvén, a polarisationalis százalék szerint nyers cukor után 18 K 20 frel, finomított cukor után pedig 22 K 36 frel állapították meg.

Az adórendszerben rejlő s részben a cukorgyártás technikájának folytonos fejlődése által is fokozott előnyök következtében tultermelés állott be, melynek meggátlása s a cukoripar tultengő fejlődésének némi korlátozása céljából, az adótételek felemelése és az adóvisszatérítések tételeinek újabbi szabályozása vált szükségessé. Az 1880. évi XLVII. t.-cz. a nyers répa adóját métermázsánként 1 K 60 fre, a szárított répáét pedig 8 Kra emelte fel, s egyben az adóvisszatérítések tételeit három fokozatban: 16 K 80 f, 18 K 80 f, illetve 23 K 10 frel állapította meg. A répacukor termelés után járó fogyasztási adó, valamint a nyers és finomított cukorra vetett beviteli vám czimén a közös vámterületen (Bosznia és Hercegovinával együtt) elérendő tiszta jövedelem az 1880/81. évi termelési időszakra nézve 20,000.000 Kban, azontúl pedig termelési időszakonként 800.000 Kval emelkedő évi összegekben lett megszabva. A termelőképesség mérvének megállapításánál az a répamennyiség vétetett alapul, mely a telepekbe egyesített áztatóedények egy-egy hektoliternyi ürtartalmának megtöltésére átlag felhasználatik, valamint a naponkénti töltések száma; az utóbbi oly módon, hogy egy-egy edényre naponként legalább 50 töltés volt számítandó.

A répacukor termelésének megadóztatása iránt 1888-ig fennállott átalányozási rendszernek fő hátránya abban rejlett, hogy az egyes ipartelepek által fizetendő összes adó üzemi költségként jelentkezővén, ebből az előállított kész termény mértékegységére annál

kevesebb adó esett, minél inkább tökéletesbítette az illető vállalkozó a gyártási folyamatot, az adóztatás alapját képező törvényes feltételekkel szemben. Ily módon tehát az adóterhek tekintetében nagymérvű aránytalanságok állottak elő, ahhoz képest amint az illető cukorgyár üzemi berendezése tökéletesebb vagy kevésbé tökéletes és ennek eredményeképp üzemi költsége is kisebb vagy nagyobb volt. A gyárosok ugyanis az üzemi költségek lehető apasztását tartván szem előtt s felhasználva másrészt azt a körülményt is, hogy a cukortermelési adó a cukorlé sajtolása céljából alkalmazásba vett műeszközök használati ideje alapján lett kiszabva: igyekeztek egyfelől a répa-faj gondos megválasztása által, lehetőleg magas cukortartalmu répaanyagot feldolgozni; másfelől pedig a technikai haladás vívmányainak igénybevételével, a lehető legnagyobb adómegettakarítást elérni.

Ennek a sikerrel járó törekvésnek természetesen következménye lett azután, hogy a cukoradó, a cukoriparnak állandó állami támogatás mellett történt fejlesztése daczára sem nyújtott az államkincstárnak oly bevételi forrást, mint a melyet terjedelménél fogva nyújthatott volna.

A magyar cukoripar az általányozási rendszerben rejlő előnyöket nem használhatta ki oly mérvben, mint az osztrák cukoripar, mert a magyar cukorrépa cukortartalma az osztrák cukorrépaénál kisebb lévén, a magyar cukorgyárak helyzete az osztrákokkal szemben kedvezőtlenebb volt s így az egyenlőtlen adómegeterhelés súlyát is jobban érezték. A kontingentált adójövedelemnek az 1880. évi XLVII. t.-cz. alapján 20 millió koronára történt felemelése révén elérhető bevételi többlet — eltekintve attól, hogy a pótfizetési kötelezettség súlyosabban terhelte az amugy is gyöngébb magyar cukoripart — alig jöhetett számításba azzal a közgazdasági hátránnyal szemben, mely a magyar cukortermelés után eső nyers jövedelmet és fogyasztásunk arányát tekintve, végeredményében a magyar fogyasztók terheinek az osztrák államkincstár javára történt fokozásában nyilvánult.

A cukortermelés megadóztatásánál érvényben volt általányozási rendszer hiányai, melyek a cukoradó pénzügyi kihasználását jelentékenyen megnehezítették; a nagy összegeket képviselő adóvisszatérítések, melyek egyes években a cukoradó egész nyers jövedelmét fölemésztették; végül és legfőképen pedig államháztartásunknak akkori súlyos helyzete: a pénzügyi kormányt arra készítették, hogy az állami bevételek fokozása érdekében, a cukorfogyasztásnak a külön *cukor-*

fogyasztási adó behozatala útján leendő kedvezőbb kihasználásáról gondoskodjék. Az ezt célzó és érvényesítő törvényhozási eljárás a cukor-, kávé- és sörfogyasztás megadóztatásáról szóló s 1881. évi április hó 1-én életbelépett 1881. évi IV. t.-cikk rendelkezései által nyert megoldást, melynek értelmében a nyers és finomított gyarmat- és répacukor, valamint a czukorka- és csokoládégyártmányok és kandirozott gyümölcs 100 klgmonként 6 K czukorfogyasztási adóval terheltettek. Ezt a fogyasztási adót a kereskedők, valamint a cukor iparszerű feldolgozásával foglalkozók, végül a magánszemélyek voltak kötelesek megfizetni. Az adó beszedése nyílt községekben átalányozás útján, vagy a beszerzés alkalmával esetenként, — adóvonallal körülzárt városokban pedig, a behozatal alkalmával teendő bejelentés alapján történt.

Az 1883. évi V. t.-cz. a kávéfogyasztási adó egyidejű eltörlése mellett, a czukorfogyasztási adó tételét 6 Król 8 Kra emelte fel; de méltányolva másrészt a gyarmatáru kereskedők érdekeit, behozta nyílt községekben is a tételenkénti adóztatást. Kimondta továbbá a czukorárak kivitelénél az adó visszatérítését, s az adóköteles felek által egymásnak elárúsított, valamint a zárt városokba és a törvény hatálya alá nem eső területekre kiszállított czukorra nézve bizonyos feltételek mellett, az adó alóli kivételt.

Az államháztartás egyensúlyának helyreállítása s a folyton fokozódó állami szükségletek kielégítése, a fogyasztási adók újabbi emelését tették szükségessé. Az 1887. évi XLVII. t.-cz. ugyanis a nyers és finomított cukor, czukorkák, kandirozott gyümölcs és csokoládégyártmányok után fizetendő fogyasztási adó tételét az eddigi 8 Król 100 klgmonként 12 Kra emelte; a likörgyártásra szükséges cukor adómentes használatát a nyílt községekben levő likörgyárosokra is kiterjesztette, egyebekben azonban az 1883. évi V. t.-cikk határozmányait változatlanul hagyta. A czukorfogyasztási adóra vonatkozó törvényeink, u. m. az 1881. évi IV., az 1883. évi V. t.-cikkek némely határozmányai és az 1887. évi XLVII. t.-cikk, — 1898. évi december hó végéig, vagyis az 1898. évi XVII. t.-cz. életbeléptéig voltak hatályban.

Tagadhatatlan, hogy a czukorfogyasztási adó behozatala s az adótételek ismételt emelése a czukorkereskedelemre bénítólag hatott, mert a cukor megszerzését megdrágítva, ezzel a fogyasztást csökkentette s így cukoriparunk fejlődésére is kedvezőtlen befolyást gyako-

rolt. De hátrányosan befolyásolta különösen hazai cukortermelésünknek a belföldi piacon való versenyképességét is, miután a cukorfogyasztási adó a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok területén behozva nem lévén, az osztrák cukoripar a maga kedvezőbb helyzetét kihasználhatta.

Az 1888 előtti időszakban a cukortermelés megadóztatása után elért állami bevételek, az átalányozási rendszer hiányai miatt, különösen az elérendő cukoradó jövedelemnek az 1878. évi XXIII. t.-cz. alapján történt biztosításáig, államháztartásunkban csekély szerepet játszottak. A cukoradó nyers hozadéka, az adóvisszatérítések levonása nélkül a következő volt:

az 1868/69. évi termelési időszakban	. .	1,649.238 K,
az 1869/70. „ „ „	. .	1,727.464 „
az 1870/71. „ „ „	. .	2,962.156 „
az 1871/72. „ „ „	. .	2,332.544 „
az 1872/73. „ „ „	. .	2,050.794 „
az 1873/74. „ „ „	. .	1,439.104 „
az 1874/75. „ „ „	. .	1,508.682 „
az 1875/76. „ „ „	. .	1,189.732 „
az 1876/77. „ „ „	. .	1,601.388 „
az 1877/78. „ „ „	. .	2,200.676 „

Az 1878. évi XXIII. és az 1880. évi XLVII. t.-czikkek hatálya alatt pedig:

az 1878/79. évi termelési időszakban	. .	3,199.040 K,
az 1879/80. „ „ „	. .	2,447.538 „
az 1880/81. „ „ „	. .	5,144.792 „
az 1881/82. „ „ „	. .	3,137.592 „
az 1882/83. „ „ „	. .	4,152.244 „
az 1883/84. „ „ „	. .	4,171.250 „
az 1884/85. „ „ „	. .	3,779.220 „
az 1885/86. „ „ „	. .	2,770.526 „
az 1886/87. „ „ „	. .	3,947.900 „
az 1887/88. „ „ „	. .	2,947.004 „

Az 1881. évi IV., 1883. évi V. és az 1887. évi XLVII. t.-czikkek alapján beszédett cukorfogyasztási adó évi összegei a zárszámadások eredményei szerint. a következők voltak:

1881-ben	999.565 K,
1882-ben	2,085.084 „
1883-ban	2,442.011 „
1884-ben	2,773.360 „
1885-ben	2,794.930 „
1886-ban	2,946.569 „
1887-ben	*) 3,066.541 „
1888-ban	*) 4,211.131 „

* * *

Az átalányozás elvén alapuló adórendszer kétségen kívül alkalmas volt arra, hogy a cukorgyárak mesterséges fejlesztését előmozdítsa s a technika újabb vívmányainak kihasználásával, a cukortermelés tökéletesítésére jelentékeny befolyást gyakoroljon, minek kedvező hatása a cukorárak csökkenésében nyilvánult. De másrészt azok a kedvezőtlen közgazdasági jelenségek, melyek a túlspekulációban, továbbá a cukortermelésnek egyes jobb felszerelésű és berendezésű s ennek folytán a feldolgozott nyers anyagot jobban kizsákmányolni képes vállalatoknál való koncentrálásában, valamint az adóteher egyenlőtlen eloszlásában mutatkoztak: mindinkább megerősítették azt a felfogást, hogy az átalányozási adórendszer túlélte magát s annak további fentartása sem az államkincstár, sem pedig az ipari termelés érdekeivel össze nem egyeztethető.

Már 1885-től kezdve megindultak az érdekelt szakkörök bevonásával azok a tárgyalások, melyek hivatva voltak megállapítani a cukoradóztatási rendszer átalakításánál irányadó alapelveket. Nagy fontosságú volt az adórendszer helyes megválasztásának kérdése különösen a magyar cukoripar szempontjából, miután a szerzett tapasztalatok alapján kétségtelenné vált, hogy az átalányozási rendszer mellett a hazai cukortermelési ipar különleges érdekei sikeresen meg nem védhetők s hogy a kész termény megadóztatásának elvén alapuló adórendszer az egyedüli, amely cukoriparunk fejlődését és felvirágzását biztosíthatja.

Az 1888. évi augusztus hó 1-ével életbelépett 1888. évi XXIII. t.-cz. a kész cukortermény megadóztatását mondta ki, s ezzel ugy az államkincstár mint a cukoripar érdekeit szem előtt tartva, megadta a módot arra, hogy az addig tapasztalt visszasságok megszüntetésével, a cukortermelés megadóztatása biztos alapra helyeztessék. Ennek a törvénynek

*) Az emelkedést az adótételnek 12 Kra történt felemelése idézte elő. —

határozmányai, a lényegét nem érintő módosításoktól eltekintve, ma is érvényben állanak.

Az említett 1888. évi XXIII. t.-cz. a cukorfogyasztási adó tételét 100 kilogrammonként a répaczukor és minden hasonnemű cukor (nád-cukor) után 22 Khan, másnemű cukor után pedig tömör állapotban 6 K, hig állapotban 2 Khan állapította meg. A törvény rendelkezései a cukorgyártelepek technikai berendezésének és műszaki eljárásának módozatait nem érintvén, a törvény e részben a cukorgyárak vállalkozóinak teljesen szabad kezet engedett; a cukorgyártmányok elszállításának ellenőrzését azonban a gyártelepen alkalmazott állandó felügyelet által biztosította. Ez a törvény a cukorgyártelepek szigorubb ellenőrzése mellett s a szabadraktári intézménnyel kapcsolatban, a fogyasztási adóval terheltten való betározási módozat behozatalával megvalósította a modern fogyasztási adó rendszernek azt az egyik alapelvét, hogy t. i. az adó csak akkor váljék esedékessé a vállalkozóval szemben, midőn az adótárgy szabad forgalomba kerül, vagyis a gyárost ne terhelje az adó addig, amíg azt az átvevőtől meg nem kaphatja.

Megszüntette továbbá ez a törvény a vámvonalon át való kivitelnél addig érvényben állott adóvisszatérítési rendszert, amennyiben a kivitelre szánt cukrot adómentesnek nyilvánítván, az adóvisszatérítés mérvében lappangó rejtett jutalom helyett, hazai cukoriparunknak a világpiaczon való versenyképességét előmozdítandó, a nyílt cukorkiviteli jutalmakat honosította meg. A kiviteli jutalmak tételei a polarisatio %-ához képest három fokozatban állapították meg, u. m.: 3 K. 3 K 20 f és 4 K 60 fben. A közös vámterületről a vámvonalon át kivitt összes cukor után járó jutalmak maximális összege 10,000.000 Khan határozott meg azzal a megszorítással, hogy az ezen összeget esetleg meghaladó többletet, a cukorgyártelepek vállalkozói az illető állam kincstárának megtéríteni kötelesek.

Nagy jelentőségű volt végül ennek a törvénynek az a rendelkezése, mely a közös vámterülethez tartozó fogyasztási területek egymás közötti cukorforgalmát szabályozta, mert ezzel egyrészt megdöntötte azt a helytelen s addig jogosulatlanul érvényesült elvet, hogy t. i. a fogyasztási adó azé a területé, amelyen a termény előállított, de másrészt alapot nyújtott az e részben helyes elvnek későbbi megvalósítására.

Az 1888. évi cukoradótörvény megalkotásához fűzött remények megvalósultak, miután cukoriparunk általános föllendülése ennek a törvénynek hatályba léptével veszi kezdetét. Kétségtelen, hogy az új

törvényben érvényre juttatott s helyes alapokon nyugvó adórendszer, egyik főtényezője volt a cukortermelés rohamos fejlődésének. De nem csekély részben segítette elő még a magyar cukoripar föllendülését a kormány és ennek kebelében főleg a pénzügyministerium cél-tudatos eljárása, amely, a hazai mezőgazdaságnak ugyanebben az időszakban észrevehető fejlődésével kapcsolatban, a mezőgazdaságra nézve oly nagy fontosságu, de az előtt még alig számot tevő cukoripart, az új törvény meghozatalát követő rövid időn belől: a hazai termelés elsőrendű tényezőjévé tette.

A hazai cukoripar általános föllendülésével és a világpiacz kedvező konjunkturái folytán, a cukortermelésnek Európaszerte beállott fokozásával együtt járt azonban a túltermelés veszedelme s ennek következményeképen a cukorárak hanyatlása. Az 1894/1895. évi nemzetközi cukorválságnak hazai kivitelünkre gyakorolt káros hatása arra indította a cukorgyárosokat, hogy válságossá vált helyzetük orvoslása s a világpiaczon való versenyképességük fenntartása és biztosítása érdekében, a cukorkiviteli jutalmak felemelését sürgessék.

A két állam kormánya méltányolva a jogos kérelmet, nem zárkozhatott el annak teljesítése elől; mérlegelve azonban másfelől a kiviteli jutalmak felemelésével járó jelentékeny pénzügyi megterhelést, kénytelen volt egyidejűleg a cukoradó tételének felemelését is javaslatba hozni.

Az ez iránti törvényjavaslat 1896. évi június hó 12-én a képviselőháznak alkotmányos tárgyalás végett előterjesztetvén, mint 1896. évi XIX. t.-cz. 1896. évi augusztus hó 1-én lépett életbe, s az 1897. évi XXIX., az 1898. évi XV., majd pedig az 1899. évi IV. t.-cikknek alapján egy-egy év tartamára meghosszabbítván, 1899. évi augusztus hó végéig maradt érvényben.

Az 1896. évi XIX. t.-cz., az 1888. évi XXIII. t.-cz. idevágó határozmányainak módosításával, a répacukor és minden hasonnemű cukor (nádcukor) után 100 klgmonként eddig megállapított 22 K fogyasztási adót 26 Kra emelte fel. A közös vámterületről egy-egy termelési időszak folyamán a vámvonalon át kiszállított összes cukor után kifizethető kiviteli jutalmak maximalis összegét pedig, az addigi 10,000.000 K helyett 18,000.000 Kban állapította meg; a kiviteli jutalmak tételeit azonban változatlanul hagyta. Érintetlenül maradtak továbbá az 1888. évi XXIII. t.-cikknek összes egyéb határozatai is.

Hazai cukoriparunk fejlődését s az előirt fogyasztási adó összegét, a kész termény megadóztatásának időpontjától az 1896. évi adó-emelésig, a következő adatok tüntetik föl:

Termelési időszak	Répa- cukor- gyárak száma	Feldolgozott répa- mennyiség	Az előállított cukormennyiség nyers cukor értékben	Az elszállított cukormennyi- ségek után előirt fogyasztási adó
			métermázsákban	
1888/889	13	3,836.881	387.764	3,223.002
1889/890	17	6,119.035	580.300	5,866.390
1890/891	17	7,038.511	731.359	8,319.474
1891/892	17	8,485.965	850.431	9,438.786
1892/893	17	8,622.969	876.122	10,138.772
1893/894	17	9,915.922	1,087.693	10,595.574
1894/895	20	10,776.777	1,091.509	10,122.532
1895/896	21	11,295.712	1,370.048	12,045.178

A cukoriparnak ez a hatalmas föllendülése kifejezésre jutott cukorkivitelünk emelkedésében is, amint azt az alábbi adatok mutatják:

Termelési időszak	A vámvonalon át kivitt		Összes kivitel nyers cukor értékben
	fogyasztási cukor	nyers cukor	
	métermázsákban		
1888/889	114.064	26.467	153.204
1889/890	149.984	31.477	198.126
1890/891	172.696	169.722	361.606
1891/892	164.623	167.852	350.766
1892/893	173.769	181.705	374.782
1893/894	187.514	213.594	421.943
1894/895	271.214	91.811	393.160
1895/896	343.609	368.249	750.037

A keményítőcukor (dextrose, maltose) gyártása hazánkban csekély jelentőségű volt, mivel ez a cukorfaj (1888. évi XXIII. t.-cz. 1. §-ának 2. pontja) kevésbé szép színe és kismérvű édessége miatt, fogyasztási

cikket nem képezett s legfeljebb a cukorkakészítésnél nyert felhasználást. Ezeknek a körülményeknek tulajdonítható, hogy ennek az iparágak fejlődése nagyon csekély haladást mutatott s a termelés megadóztatása, számba alig vehető bevételeket eredményezett.

A keményítőcukor-ipar állapotát, a felhasznált nyers anyag s az előállított termény mennyiségét, valamint a cukoradó hozadékát az 1888—1899-ig terjedő időszakban, az alábbi adatok mutatják:

Termelési időszak	Cukor-gyárak száma	Felhasznált nyers anyag	A termelt cukor mennyisége		A megadózott mennyiség után esedékes cukoradó koronákban
			híg	tömör	
			állapotban		
métermázsákban					koronákban
1888/889 . . .	1	3.165	1.799	927	9.159
1889/890 . . .	1	4.821	2.876	1.746	16.229
1890/891 . . .	1	6.677	5.572	1.107	17.586
1891/892 . . .	1	5.080	3.057	1.882	14.665
1892/893 . . .	3	18.326	13.537	4.212	40.779
1893/894 . . .	3	18.330	9.726	3.523	38.324
1894/895 . . .	4	26.837	15.340	6.122	56.611
1895/896 . . .	3	22.488	14.257	7.099	63.612
1896/897 . . .	4	39.848	10.221	13.414	95.225
1897/898 . . .	4	26.108	16.354	8.473	64.432
1898/899 . . .	4	23.940	17.114	6.577	57.519

* * *

Az újabb közgazdasági kiegyezés létrehozatala iránt az osztrák kormánynyal 1897-ben és 1898-ban folytatott tárgyalások során oly értelmű megegyezés jött létre, hogy a cukoradó tétele, a cukorra nézve nálunk érvényben levő belfogyasztási adó tételének megfelelő összeggel felemeltessék, illetve a két adótétel egyesíttessék; valamint, hogy a cukoradó is, úgy amint az a szeszadóra nézve már 1894 óta (1894. évi XV. t.-cz.) érvényben volt, az illető fogyasztási terület részére biztosíttassék.

A fogyasztási adók terén a két kormány megegyezése alapján tervbe vett és elhatározott reformok azonban az 1898. év folyamán megvalósíthatók nem voltak; szükségessé vált tehát az új állapotra való átmenet megkönnyítése s az elhatározott reformok előkészítése

érdekében, cukorfogyasztási adó törvényeinknek ideiglenes módosítása. A cukorfogyasztási adónak mint külön adónemnek tervbe vett megszüntetése, illetve a cukoradóval való egyesítése, széles körben köztudomásra jutott s így már ez a körülmény is kétségessé tette a cukorfogyasztási adónak, az eddigi beszédési módzatok mellett, különben is rövid tartamu szerződések alapján, kedvező eredménnyel való biztosíthatóságát. De indokoltá és halaszthatlanná tette e belfogyasztási adó beszédésére nézve fennállott törvényes határozmányok megváltoztatását főképen az a tapasztalat, hogy az említett adónak a tényleges fogyasztással arányban álló s az annak megfelelő összeggel való biztosítása, a törvényeszerű módzatok mellett elérhető nem volt. A birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok területén ugyanis a cukor külön belfogyasztási adóval megterhelve nem lévén, ez a körülmény kedvező alkalmul szolgált arra, hogy az ausztriai cukor különösen a határszéli területen a fogyasztási adó kikerülésével becsempésztessek. De meg másrészt az adóköteles fogyasztásnak tekintélyes része után eső adóösszeg, a cukorfogyasztási adónak nyílt községekben megállapított biztosítási módzatai mellett, a kincstárra nézve elveszett, miután az, a megkötött megváltási- vagy bérleti szerződés alapján az adószedésre jogosultnál üzleti nyereségként visszamaradt.

A cukor- és sörfogyasztási adóról szóló törvényjavaslatot a pénzügyi kormány 1898. évi június hó 6-án alkotmányos tárgyalás végett előterjesztvén, az mint 1898. évi XVII. t.-cikk, 1899. évi január hó 1-ével lépett életbe s ugyanezen év július hó végéig volt hatályban, vagyis addig az időig, amíg a cukorfogyasztási adó tétele az 1899. évi XVIII. t.-cz. értelmében 38 Kban állapított meg.

Az 1898. évi XVII. t.-cz. rendelkezései értelmében cukorfogyasztási adó alá esett az a cukor, mely a magyar korona országainak területén való fogyasztásra volt szánva; valamint azok a cukorkák, kandirozott gyümölcsök, csokoládék, csokoládé gyártmányok és likőrök, melyek 1 klgmot illetve 1 litert meghaladó mennyiségben oly helyekről szereztek be, melyekre a törvény hatálya ki nem terjedt. A cukorra nézve az eddigi adótétel, vagyis 100 kilogramonként 12 K, továbbra is változatlanul fentartott; ellenben a cukorkáknál 10 Kban, a kandirozott gyümölcsnél 8 Kban, a csokoládé és csokoládégyártmányoknál 7 Kban állapított meg az adótétel, — a tiszta súly minden 100 klgmja után; a likőröknél végül

hektoliterenként 4 Kban. Az említett gyártmányok adótételei a feltételezett czukortartalom arányában, a czukorra nézve megszabott 12 Ks adótétel alapul vétele mellett határoztattak meg. Ez a külön fogyasztási adó csupán a belfogyasztásra szánt cikkek után lévén fizetendő, ez okból arra a czukorra nézve, mely a törvény hatálya alá nem eső területekre kiszállítandó czukorkák, kandirozott gyümölcsök, csokoládé és csokoládé gyártmányok, valamint likőrök gyártására volt felhasználandó: az adómentesség biztosított.

Az adó fizetésére kötelezett személyek megjelölésében a törvény azt az elvet tartotta szem előtt, hogy a kereskedelmi forgalom könnyítése érdekében a jövedéki ellenőrzés minél szűkebb körre szoríttassék. A törvény ennek megfelelőleg az átvevő felet csakis az 50 métermázsát meghaladó czukorküldemények, valamint a törvény hatálya alá nem eső területekről beszerzett adóköteles cikkek után járó adó megfizetésére kötelezte; minden más esetben ellenben az adófizetési kötelezettség a czukorgyár vagy szabadraktár vállalkozóját terhelte, aki az adót a czukor kiszállításakor tartozott megfizetni.

Lényeges könnyítéseket biztosított továbbá ez a törvény a bejegyzett czégü czukornagykereskedőknek, amennyiben azoknak megengedte, hogy a czukrot a fogyasztási adó lefizetése nélkül szerezhessék be s a fizetési kötelezettség velük szemben csak akkor állott be, midőn a czukor elfogyasztás végett kiszállított. Ezenkívül ugy a nagykereskedők mint a czukorgyártelepek és szabadraktárak vállalkozói, megfelelő biztosíték mellett, a czukorfogyasztási adó fizetésére négy havi hitelt vehettek igénybe.

A fogyasztási adó lefizetésének pontos ellenőrizhetése végett a czukrot tartalmazó tartályok külön hivatalos zárjeggyel voltak ellátandók; továbbá a határszéli területen levő czukorkereskedők és czukor felhasználásával foglalkozó iparosok, a beszerzett és elárusított czukormennyiségekről külön feljegyzések vezetésére köteleztettek s a beszerzést számlákkal, a fogyasztási adó lefizetését pedig bárczákkal mindenkor igazolni tartoztak.

Az 1881. évi IV. és 1883. évi V. t.-cikkekben megszabott módosítatok s az 1887. évi XLVII. t.-cikkből megállapított adótétel szerint, majd pedig az 1898. évi XVII. t.-cz. által módosított eljárás mellett beszedett czukorfogyasztási adónak 1889—1899. évi pénzügyi eredményét a zárszámadások alapján, a következő adatok mutatják:

1889-ben	4,643.398 K,
1890-ben	4,852.758 „
1891-ben	4,970.124 „
1892-ben	5,116.952 „
1893-ban	5,966.828 „
1894-ben	6,199.288 „
1895-ben	6,163.792 „
1896-ban	6,729.069 „
1897-ben	6,759.038 „
1898-ban	6,749.080 „
1899-ben	6,351.931 „*)

Amint ez adatokból kivehető, a cukorfogyasztási adó hozadéka évről-évre emelkedett, mi mindenesetre a cukorfogyasztás állandó emelkedésének és széles körben való elterjedésének bizonyítéka, de egyuttal arra is enged következtetni, hogy az élvezeti cikket képező cukor fogyasztásának növekedésével, a vagyoni jólét emelkedése is együtt járt.

* * *

A birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok kormánya az 1898. év folyamán tartott tárgyalások alkalmával, a fogyasztási adók reformjával kapcsolatban a cukoradó tételének felemelését kívánta. Az adóemeléshez való hozzájárulásnak a mi szempontunkból annál kevésbé lehetett akadály, mert ily módon lehetővé vált az addig külön összegben szedett cukorfogyasztási adónak egyidejű megszüntetése, illetve a cukoradóval való egyesítése. Az említett tárgyalások folyamán megállapodás jött létre abban az irányban is, hogy miután a világpiaczi cukoráraknak a francia és a német cukoripar tultermelése folytán beállott nagymérvű hanyatlása következtében, valamint a Franciaország részéről 1897-ben engedélyezett magas kiviteli jutalmak által teremtett új helyzetben, a két állam mezőgazdaságára és külkereskedelmére egyaránt nagyfontosságú cukoripar érdekeinek sérelme nélkül, a kiviteli jutalmaknak megszüntetése vagy leszállítása keresztül nem vihető: a kiviteli jutalmak mindaddig fentartandók, míg azok nemzetközi egyezmény alapján egyetértőleg megszüntethetők nem lesznek.

*) A jövedelem csökkenés abban találja magyarázatát, hogy az 1898. évi XVII. t.-cikk hatálya csak 1899. évi július hó végéig terjedt, azontul pedig a fogyasztási adó már az 1899. évi XVIII. t.-cz. alapján lett beszedve.

Ez alapon a közös vámterületről a vámvonalon át kivitt cukor után termelési időszakonként kifizethető jutalmak maximális összege, továbbra is az eddigi 18,000.000 Kban állapított meg; a jutalmi tételek, a legkisebb vagyis a 3 Ks tétel elejtésével, az eddigi méretben változatlanul maradtak.

A két kormány között létrejött megegyezés értelmében szerkesztett törvényjavaslat, alkotmányos tárgyalás végett 1898. évi április hó 20-án lett a képviselőháznak előterjesztve; de a tárgyalás a fogyasztási adókra vonatkozó többi törvényjavaslatokkal együtt függőben tartatván, ez a javaslat csak a következő év folyamán vált törvénytévé és mint „az 1888. évi XXIII. t.-cz. némely határozmányainak módosításáról s a cukorfogyasztási adó megszüntetéséről szóló“ 1899. évi XVIII. t.-czikk, 1899. évi augusztus hó 1-vel lépett életbe s egyes hatályon kívül helyezett vagy módosított rendelkezéseitől eltekintve, ma is érvényben áll.

Ez a törvény a répacukor és minden hasonló czukor (nádcukor) adótételét, — az eddigi 26 Kás adótételt a külön belfogyasztási adó 12 Kás tételével egyesítve — 38 Kban; a másnemű cukorét pedig, tekintet nélkül annak halmazállapotára, egységesen 6 Kban állapította meg. Az utóbbi adótételnek egységesen történt megállapítását az a körülmény tette szükségessé, hogy ez a cukornem az újabban alkalmazott gyártási eljárás mellett rövid tartamu raktározás után hig állapotából tömör állapotba megy át; miután pedig az elszállítás a szerzett tapasztalatok szerint többnyire hig állapotban történt, a hig állapotú cukorra nézve megállapítva volt 2 Kás adótételnek megszüntetése az államkincstár érdekében is kívánatosnak mutatkozott.

A cukorkiviteli jutalmi tételek, a finomított cukorra nézve megállapított polarisationális foknak 99·5 %-ról 99·3 %-ra való leszállítása mellett, a korábbi tételeknek megfelelően 3 K 20 f, illetve 4 K 60 fben állapították meg.

A cukorgyártelepek vállalkozói által, az egy-egy termelési időszakban a vámvonalon át kivitt cukor után, a 18 millió korona maximális összegben felül igénybevett jutalmi összegekre nézve teljesítendő megtérítés hányadának megállapítása: a vám- és kereskedelmi viszonyoknak és ezekkel összefüggő némely kérdésnek rendezéséről szóló 1899. évi XXX. t.-czikk 2. §-ában foglalt ama rendelkezése értelmében, hogy a kiviteli jutalmakból és adóvisszatérítésekből mindenik államterület annyi részt köteles sajátjából viselni, amennyi a maga kivitelének arányában reá esik, — nyert újabb szabályozást.

Hazai cukoriparunkra nézve lényegében előnyös rendelkezése volt ennek a törvénynek, hogy a cukortermelvényeknek az egyik államterületről a másikra adóval terhelten való szállítását megszüntetvén, hazai cukor-szabadraktárainkat kizárólag a magyar cukorgyártelepekről származó adóval terhelte cukor beszerzésére utalta.

Az 1899. évi XVIII. t.-cikkkel egyidejűleg lépett életbe az átutalási eljárást szabályozó 1899. évi XVII. t.-cikk is, melynek rendelkezései értelmében a közös vámterületen belül termelt s a három fogyasztási terület*) bármelyikéről, a másik két fogyasztási területre megadózottan átvitt cukor után járó fogyasztási adó, a befogadó fogyasztási terület javára biztosítva lett. Nagy jelentőségű volt ez a törvény hazánkra nézve különösen a pénzügyi eredmény szempontjából, mert ez uton vált lehetővé a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok területéről nagy mennyiségekben behozott s hazánkban elfogyasztott cukor után járó tekintélyes adóösszeget, a fogyasztási adók helyes alapelveinek alkalmazásával és a tényleges fogyasztásnak megfelelő mérvben biztosítani, s ily módon a cukoradó hozadékát jelentékenyen fokozni.

A cukornak hazánk és Ausztria, valamint Bosznia és Hercegovina közötti forgalmát, a behozatalt és kivitelt a két másik fogyasztási területre nézve összesítve, az alábbi adatok mutatják:

Termelési időszak	Behozatal	Kivitel	Behozatali többlet
	métermázsákban		
1888/889	239.301	37.535	201.766
1889/890	283.108	45.252	237.856
1890/891	220.115	66.101	154.014
1891/892	190.051	61.326	128.725
1892/893	234.228	106.712	127.516
1893/894	296.537	111.434	185.103
1894/895	292.299	45.685	246.614
1895/896	300.077	44.467	255.610
1896/897	340.741	205.817	134.924
1897/898	305.591	50.582	255.009
1898/899	315.276	209.679	105.597

*) A magyar korona országai, a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok, végül Bosznia és Hercegovina.

Az átutalási eljárás behozatala folytán a fogyasztási adóknak az illető fogyasztási terület részére történt biztosítása, szükségképen maga után vonta a közös vámtarifában a vámilleték és fogyasztási adók együttes beszedésére nézve eddig érvényben volt rendelkezéseknek a megszüntetését is, amennyiben a vámvonalon át behozott cukor adótételeit a vámtételek összegéből ki kellett hasítani.

A közös vámterület általános vámtarifájának módosításáról szóló 1899. évi XVI. t.-cikk rendelkezései értelmében: a vámvonalon át behozott cukor után járó fogyasztási adó, a vámilletéken felül, a belföldi adótételnek megfelelő összegben a vámilletékek egyidejűleg fizetendő. A cukor vámtételei nyers cukor után 14 K 29 f (6 frt aranyban), illetve 26 K 19 fben (11 frt aranyban); a finomított cukor, továbbá a keményítő-, maláta- és gyümölcscukor után 26 K 19 fben (11 arany frt); végül a nádl- vagy invertcukrot tartalmazó s emberi élvezetre alkalmas cukoroldatok után 19 K 05 fben (8 frt aranyban), az emberi élvezetre nem alkalmas cukoroldatok után pedig 14 K 29 fben (6 frt aranyban) állapították meg.

A cukoradóra vonatkozó 1899. évi XVIII. t.-cikkkel egyidejűleg lépett életbe az 1899. évi XXI. t.-cikk is, mely a vámvonalon át való kivitelre szánt cukortartalmu gyártmányok készítéséhez felhasználandó répacukorra nézve az adómentességet biztosítja. Ennek a törvénynek megalkotását az a körülmény tette indokolttá és szükségessé, hogy az ausztria-magyarországi közös vámterület kiviteli kereskedelme a csokoládé-, cukorka- és cukortartalmu gyártmányokban, a cukoradónak 1888-ban és 1896-ban történt felemelése óta jelentékenyen csökkent. E kedvezőtlen közgazdasági jelenség abban találta magyarázatát, hogy az ily gyártmányoknak külföldre való kivitele fennálló törvényeink értelmében nem részesülhetett abban a pártolásban, mely más külföldi államok ilynemű gyártmányainak kivitele esetén az ottani törvények által biztosítva volt, s így a belföldi gyártmányok a külföldi piacokon a kedvezményezett külföldi gyártmányokkal szemben a versenyt sikerrel fel nem vehették.

A cukorkaiparnak a felhasznált cukor adómentessége által nyújtott jelentékeny kedvezmény a kivített volt hivatva előmozdítani, hazánkra nézve azonban nagyobb jelentőséggel nem bírt, mivel nálunk ez iparág gyermekkorát éli s még a belfogyasztást sem képes ellátni. Mindenesetre kívánatos, hogy a cukorka- és csokoládégyártmányok készítésével foglalkozó hazai iparvállalatok, a kivitelű cikkek

gyártásához felhasznált cukornak adómentes beszerezhetése s így a termelési költség csökkentése által nyújtott előnyt kihasználva, üzemüket kiterjeszszék, hogy ily módon azután nemcsak a kivitel fokozására, hanem egyúttal versenyképességre is törekedve, a hazai fogyasztási területet lehetőleg egészben a maguk részére biztosíthassák.

Ez iparágnak fejlesztésre és támogatásra szoruló kedvezőtlen helyzetét, a behozatalnak és kivitelnek az alábbiakban feltüntetett aránya is eléggé igazolja:

Év	Behozatal			Kivitel			Behozatali többlet *)
	Ausztriából	külföldről	összesen	Ausztriába	külföldre	összesen	
métermázsákban							
1901.	35.208	456	35.664	8.360	798	9.158	26.506
1902.	38.795	317	39.112	9.774	856	10.630	28.482
1903.	42.147	368	42.515	9.507	1.049	10.556	31.959
1904. **)	31.662	198	31.860	6.789	921	7.710	24.150

*) A behozatali többlet kereskedelmi értéke 6—7 millió korona között váltakozott.

**) 1904. évi szeptember hó 30-áig.

* * *

Az európai kontinentális államok répacukoripara a múlt század 70-es éveinek vége felé annyira megizmosodott, hogy az európai államok cukortermelése már 1,640.000 tonnát tett s ezzel a világ nádcukor termelésének mérvét megközelítvén, a répacukor a nádcukornak a világpiacozon versenytársa lett. A 80-as évek folyamán az elsőbbség a termelés mennyisége tekintetében hol a nádcukoré, hol pedig a répacukoré volt; az 1888/889. évi termelési időszaktól fogva azonban a répacukor túlsúlya állandóvá és rohamosan emelkedővé vált, úgy annyira, hogy az 1901/1902. évi termelési időszakban a világ 10,600.000 tonnát meghaladó összes cukortermeléséből a répacukorra már 62·73%, a nádcukorra ellenben csak 37·27% esett. *)

*) A világ nádcukor termelése volt:

az 1885/886. évi termelési időszakban	2,287.000 tonna,
az 1890/891. „ „ „	2,874.000 „
az 1895/896. „ „ „	2,987.000 „
az 1900.901. „ „ „	3,533.000 „

mely mennyiségek a világ összes cukortermelésének

az 1885,886. évi termelési időszakban	51·6%-át
az 1890/891. „ „ „	45·7%-át
az 1895/896. „ „ „	41·1%-át
az 1900.901. „ „ „	37·5%-át tették.

A répaczukor termelésnek ez a hatalmas föllendülése azonban, mely eredményét tekintve a közgazdasági fejlődés történetében páratlanul áll, — csak állami támogatás mellett volt elérhető; mert tagadhatatlan, hogy az egyes czukortermelő államokban különböző alakban és módon nyújtott jutalmak nélkül a répaczukoripar kifejlődése alig érhetett volna el ily terjedelmet. De másrészt kétségtelen az is, hogy ezek, a közgazdasági élet természetes fejlődési törvényeit gyökeresen felforgató mesterséges rendszabályok nagyon sok visszásság okozóivá is váltak. Ezek a visszásságok a mesterséges eszközöknek voltak természetszerű következményei, amennyiben a répaczukor termelését és kivitelét előmozdító jutalmak hatása még akkor sem szűnt meg, midőn a répaczukornak a nádczukorral szemben való elsőbbsége biztosítva lévén, a tulajdonképeni cél már el volt érve; további hatásuk ily módon a répaczukrot termelő államok egymás közötti versenyének fokozásában merült ki.

A cél elérével tehát a termelést és kivitelét előmozdító jutalmak fentartásának jogosultsága megszűnt. Ezek a jutalmak azonban a dolog természetéből kifolyólag csakis egyöntetűen, nemzetközi egyezmény útján voltak megszüntethetők, miután egyik európai állam répaczukor termelése sem volt a többivel szemben oly feltétlen előnyben, hogy a jutalom egyoldalú megszüntetése esetén, a nem jutalmazott czukor a többi állam jutalmazott czukrával szemben sikerrel versenyezhetett volna.

A kiviteli jutalmak megszüntetésére az első lépést egyezményileg Franciaország, Nagy-Britannia, Németalföld és Belgium 1864-ben tették meg, mely egyezmény 1874-ig állott fenn. A 70-es és 80-as években ismételve tétettek kísérletek a jutalmaknak nemzetközi meg egyezés alapján leendő eltörlése iránt, de eredmény nélkül s maradt minden a régiben —, bár általános volt az a vélemény, hogy a fogyasztás emelkedésével arányban nem álló túltermelésnek, csakis az állami támogatás egyöntetű megszüntetésével lehet gátat vetni s egyuttal az alacsony világpiaczi árak emelkedését remélni.

A mindinkább jelentkező túltermelés és az ezzel karöltve járó alacsony világpiaczi árak hatása alatt azok a tengerentúli államok is eszmélni kezdtek, amelyeknek czukortermelését a répaczukor versenye már saját piacukon is veszélyeztette. Az Északamerikai Egyesült-Államok a jutalmazott czukorra 1894-ben pótvámot vetettek, sőt 1897-ben a csekély, métermázsánként 1 K 08 ft kitevő pótvámok helyett, a származási országban élvezett termelési- vagy kiviteli

jutalom teljes összegének megfelelő kiegyenlítő vámot (Countervailing duty) hozták be. Az Egyesült-Államok példáját csakhamar követte Britt-Keletindia is.

A mindinkább nyomasztóbbá váló verseny azonban a jutalmazott s állami támogatásban részesített répaczukoriparral szemben is érezte hatását, mely különösen az 1894/95. évi általános czukorválságban nyilvánult. A világ czukorpiacának nyomasztó helyzete 1898-ban arra indította az érdekelt európai államokat, hogy a jutalmaknak megszüntetését újból tanácskozás tárgyává tegyék. Ezek a Bruxellesben tartott tanácskozások, miután Franciaország és Oroszország a közvetett, illetve leplezett jutalmakat biztosító czukoradó törvényeiket módosítani nem akarták, — eredményre nem vezettek. A tárgyalásokat azonban nem rekesztették be, hanem azokat csak félbeszakítván, az érdekelt államok a belga kormányt bízták meg, hogy a czukorkérdésnek közös egyetértéssel leendő megoldása érdekében a diplomaciai tárgyalásokat folytassa.

Németország, Franciaország, Magyarország és Ausztria kormányainak meghatalmazottjai között Párisban folytatott tárgyalások során 1900. évi október hó 22-én végre oly értelmű megállapodás jött létre, hogy abban az esetben, ha az érdekelt többi államok a kiviteli jutalmakat eltörlik, Franciaország is megszünteti a maga közvetlen czukorkiviteli jutalmát s czukoradótörvényét úgy módosítja, hogy a közvetett kiviteli jutalom métermázsánként 4 franc 95 centimet nem fog meghaladni.

A közeledés ezzel megtörténvén, a mindinkább fokozódó túltermelés és az alacsony czukorárak által előidézett válságos helyzet érdekközösségbe egyesítette a többi államokat is, úgy, hogy a tárgyalásoknak a párisi megállapodások alapján való folytatására, az 1898. évi bruxellesi tanácskozmányban résztvevő államok — Oroszország kivételével — hajlandóknak nyilatkoztak s csatlakoztak hozzájuk még Olaszország és Románia is.

A tárgyalások Bruxellesben 1901. évi december hó 16-án vették kezdetüket, s mindjárt a tárgyalások elején bevonatott a vitába a czukorbehozatali vámok szabályozásának és korlátozásának kérdése is, mely azonban az 1900. évi párisi megállapodásban nem szerepelt. Kétségtelen, hogy a czukor termelését és kivitelét előmozdító jutalmak eltörlése iránt létesítendő nemzetközi egyezmény jelentőségét és értékét, az egyezménynek a behozatali vámok szabályozásával és korlátozásával célbavett kiegészítése emelni volt hivatva. Mert az

egyezménynek a behozatali vámok korlátozásával tervbevett kibővítése, mindenesetre alkalmas eszközül szolgált a cukorárak természetes alakulásának biztosítására. Az elmúlt évek tapasztalatai szerint ugyanis, egyes cukortermelő államokban a belföldi árak a világpiaczi árakat meghaladták, mely visszás állapot abban találta magyarázatát, hogy az illető államok termelői terményeiknek külföldön — még a termelési költségeken is alul maradó árakon — leendő tömeges értékesíthetését tartván szem előtt, a belföldi áraknak a belföldi fogyasztók egyidejű megterhelésével való mesterséges fokozása útján igyekeztek kárpótlást szerezni s közös céljuk érdekében kartelleket kötöttek. A behozatali vámok tetemes leszállítása s a vámvédelem megszüntetése tehát, a cukorgyáraknak üzleti érdekeik megvédésére irányuló, de a belföldi fogyasztók anyagi hátrányával járó szövetkezését a jövőben majdnem lehetetlenné teszi.

A tárgyalások során csakhamar nyilvánvaló lett, hogy a behozatali vámok mérséklése nélkül a nemzetközi egyezmény aligha létesülhet. Ily körülmények között a magyar kormánynak az osztrák kormánnyal egyetértőleg komoly megfontolás tárgyává kellett tennie azt a kérdést, vajjon a hazai cukoripar érdekében megengedhető-e a behozatali vámok leszállítása, s hogy igenlő esetben a versenyképesség sérelme nélkül mily mérvű leszállításnak lehet helye.

A cukoriparnak világszerte válságos helyzetét mérlegelve, melynek súlyát hazai cukoriparunk is érezte; figyelembe véve továbbá azt, hogy még Németország, Ausztria és hazánk egyértelmű visszautasító állásfoglalása esetén is alig lehetett kilátás arra, hogy a többi államok a cukorkérdés nemzetközi szabályozása tekintetében egymás között meg ne egyeztek volna, s így az előrelátható megegyezés esetén a magyar répacukoripar elszigetelt helyzetében még súlyosabb válságnak nézett volna elébe: a magyar kormány az osztrák kormánnyal egyetértőleg felhatalmazta kiküldötteit arra, hogy a cukorvámoknak a belföldi piac megvédésére elégségesnek mutatózó összegre való korlátozása mellett, a kiviteli jutalmak eltörlésére vonatkozó nemzetközi egyezményhez hozzájárulhassanak, de csak oly feltétel alatt, ha Franciaország egész, tehát az 1900. évi párisi megállapodások szerint megtarthatónak kimondott közvetett kiviteli jutalmát is eltörlő.

A megállapodás ez alapon létrejött és Németország, Franciaország, Ausztria, Magyarország, Belgium, Spanyolország, Nagy-Britannia,

Olaszország, Németalföld és Svédország kormányainak meghatalmazottjai a cukorkiviteli- és termelési jutalmak eltörlésére vonatkozó nemzetközi egyezményt Bruxellesben 1902. évi márczius hó 5-én aláírták. Románia kormánya az egyezményt abból az okból nem fogadhatta el, mert annak egyes rendelkezései, a Románia részéről az ottani cukorgyárakkal szemben elvállalt kötelezettségekkel ellenkeznek. A bruxellesi nemzetközi egyezményhez utólag még Luxemburg és Peru is csatlakoztak.

Az egyezmény határozatai értelmében, a cukor termelését és kivitelét előmozdító közvetlen és közvetett jutalmak eltöröltetnek és ily jutalmak, az egyezménynek egyelőre öt évben megállapított hatálya alatt sem fognak engedélyeztetni. Jutalmaknak tekinti az egyezmény mindazokat az előnyöket, amelyeket valamely állam pénzügyi törvényei alapján a termelők különböző csoportjai közvetve vagy közvetlenül élveznek. Az egyezmény 1. cikke öt pontban felsorolja ugyan az ily jutalmak legfontosabbjait, ez a felsorolás mindamellett nem meríti ki a nyújtható előnyök összes nemeit, amennyiben az egyezmény 7. cikke értelmében létesített állandó bizottságnak feladata annak a megállapítása, vajjon valamely állam törvénye nem-e rejt magában az egyezmény szerint tiltott jutalmat.

Lényeges rendelkezéseket tartalmaznak az egyezménynek 3—5. cikkei, melyek a külföldi származású cukor után fizetendő vám vagy adó tétele, valamint a honi cukor után fizetendő vám vagy adótétele között fennálló különbséget czimén a surtaxe-ot legfeljebb 6, illetve 5·5 frankban engedik megállapítani. Kötelezik viszont egyben a szerződő államokat arra is, hogy a termelési vagy kiviteli jutalmakat nyújtó államok területéről származó cukrot a területükre való behozatal alkalmával külön vámmal sújtsák, melynek összege a származási országban nyújtott közvetlen vagy közvetett jutalmak mérvénél kisebb nem lehet; fentartván végül a szerződő államoknak még azt a jogot is, hogy a jutalmazott cukornak területükre való behozatalát eltilthassák. Ezek a rendelkezések biztosítják továbbá az egyezményben résztvevő államok területéről és azok gyarmataiból vagy birtokaiból (Nagy-Britannia külön államokként tekintendő autonóm gyarmatainak és Britt-Keletindianának kivételével) származó cukornak, a szerződő államok területére való behozatalánál a legnagyobb vámkedvezményben való részesítést, annak egyidejű kijelentésével: hogy a nádcukor és répacukor különböző vámmal nem terhelhető.

Az egyezmény 6. cikke Spanyolországot, Olaszországot és Svédországot kiveszi az 1—3. cikkek rendelkezései alól addig az ideig, amíg ezek az államok kizárólag belföldi fogyasztásuk ellátására termelnek s cukrot külföldre ki nem szállítanak.

A 7. cikk az egyezmény végrehajtásának ellenőrzésére hivatott bizottság szervezetéről és hatásköréről intézkedik; ebben a bizottságban mindenik szerződő állam egy kiküldöttel, vagy egy kiküldöttel és a melléje rendelt segédekkel lehet képviselve. Magyarország és Ausztria az egyezmény értelmében külön szerződő feleknek tekintendők. A bizottságnak hivatása a felmerült vitás kérdéseknél a tényállás megállapítása és megvizsgálása, hatásköre tehát rendszerint csak véleményező, míg a döntés a szerződő államok valamelyikének kívánságára összehívható conferentiának van fentartva.

Az egyezmény 8—12. cikkei a szerződő államok területét érintő jutalmazott cukor behozatalának meggátlására, más államok csatlakozásának módozataira, az egyezmény hatályba léptének időpontjára, az egyezményben résztvevő államok gyarmatainak valamint tengerentúli birtokainak különleges helyzetére, végül az egyezménynek az illető államok törvényhozása által leendő megerősítésének határidejére vonatkozó határozatokat tartalmazzák.

A cukorra vonatkozó törvényhozás tárgyában 1902. évi márczius hó 5-én Bruxelles-ben megkötött nemzetközi egyezmény és annak zárójegyzőkönyve, a magyar törvényhozás részéről elfogadtván és becikkelyeztetvén, mint 1903. évi I. t.-cikk, 1903. évi szeptember hó 1-ével lépett életbe.

A létrejött nemzetközi egyezménynek a magyar törvényhozás által való elfogadása és megerősítése, eltekintve attól, hogy a kiviteli jutalmak megszüntetése által az államháztartásban jelentékeny megtakarítás *)

*) A megejtett végleges leszámolások eredménye szerint a magyar korona országai részéről a közös vámvonalon át kivitt cukormennyiségek után kifizetett jutalmak összege volt:

1889-ben	1,047.964 K,
1890-ban	1,574.166 „
1891-ben	1,891.665 „
1892-ben	1,637.294 „
1893-ban	2,164.078 „
1894-ben	2,072.217 „
1895-ben	1,787.056 „
1896-ban	1,815.798 „
1897-ben	2,407.188 „
1898-ban	3,265.610 „
1899-ben	2,291.858 „
1900-ban	4,362.642 „
1901-ben	5,281.780 „
1902-ben	3,151.447 „
1903-ban	4,200.176 „

volt elérhető: répaczukor termelésünk érdekében közgazdasági szempontból is nagy jelentőségű volt.

Az utóbbi évek tapasztalatai igazolták ugyanis azt, hogy a nagymérvű állami támogatás rendszere — bármily nagy eredményeket ért el a múltban s bármily üdvös hatásnak mutatkozott is a répaczukor termelés megteremtése és fejlesztése érdekében — túltele magát: mert a világgiazi ár a túlzott állami támogatásra visszavezethető túltermelés következtében a termelési költségek alá süllyedvén, hatását a túltermelés megszüntetésére és az egészséges áralakulásra már nem érvényesíthette. Másfelől pedig egyes államok saját czukoriparukat a nagyfokú állami támogatásban részesített idegen czukor nyomasztó versenyével szemben, kiegyenlítő vámok szedésére által igyekeztek megvédeni.

Mindezek a jelenségek hazai répaczukor termelésünket is a legközelebről érintették; amennyiben a kiviteli jutalmakban nyilvánuló állami támogatás további fentartása előreláthatólag a kiegyenlítő vámoknak nemcsak fentartására, hanem fokozására vezetett volna, ennek következményeképp pedig a kiegyenlítő vámok szedésének tartama alatt több jelentékeny kiviteli piacunk, a magyar czukor elől feltétlenül el lett volna zárva.

A magyar répaczukoripar fokozatosan fejlődve és izmosodva oly életképes iparágnak bizonyult, mely teljesen modern berendezéseivel, jelentékeny tőkeerejével és magas szakértelmével a világgiacon való versenyképességét is igazolta: alig lehetett tehát indokolt az az aggodalom, hogy a mesterséges támogatás által nyújtott anyagi előny elvesztése esetén, — de hasonló feltételek mellett — a többi nyugateurópai államok czukortermelésével és kivitelével a versenyt sikerrel fel ne vehetné. Ez az aggodalom komoly alappal már azért sem birhatott, mert a magyar czukoripar által élvezett állami támogatás mérve jóval kisebb volt a többi nyugateurópai államok részéről saját czukoriparuknak nyújtott előnyöknél.)*

Ezeknek a támogatásoknak egyöntetű megszűnése tehát a magyar czukoripar versenyképességét nem veszélyeztethette, mert a termelésnek

*) Ez az állami támogatás az 1898/899. évi termelési időszakban, az Északamerikai Egyesült-Államok által a jutalmazott czukorra kivetett s a küldő részéről tényleg élvezett jutalmak alapján kiszámított kiegyenlítő vámok mérvének alapul vételével: a francia czukornál 10 K 63 f, a német-alföldinél 4 K 43 f, a belgiuminál 4 K 28 f, a németnél 2 K 97 f és az ausztriai valamint a magyar czukornál 2 K 74 ft tett ki métermázsánként. A magyar, osztrák és német czukorra nézve, a kartell által nyújtott támogatás számbavételével, mely métermázsánként 1 K 43 ft tett ki, az élvezett előny egészben 4 K 17 fnek, a német czukornál pedig 4 K 40 fnek felelt meg.

esetleges csökkenése hazai cukortermelésünknel sem ölthet nagyobb arányokat, mint az egyezményben résztvevő többi államok termelésénél.

A répacukor termelésnek a nádcukor termeléssel szemben a világpiacra elfoglalt helyzetét tekintve, alig foroghatott fenn kétség az iránt, hogy a répacukornak eddigi feltétlen elsőbbsége, a kiviteli jutalmak megszüntetése mellett, a jövőben sem lesz veszélyeztetve. A nádcukor versenyképessége az utóbbi évek tapasztalatai alapján kizártnak volt tekinthető már azért is, mert termelési költségei a répacukorénál magasabbak, de megkülönböztetésben is a nádcukor termelés évek óta csekély fejlődést, sőt a cukorfogyasztás általános emelkedésével szemben határozott hanyatlást mutat; alig lehetett tehát kilátás arra, hogy a nádcukor termelés a közel jövőben nagyobb arányokat öltson.

A magyar cukornak a nádcukorral szemben való versenyképességét eléggé igazolta a legutóbbi évek tapasztalatai szerint Britt-Keletindia irányuló jelentékeny kivitelünk,*) mely a kiviteli jutalmakat ellensúlyozó kiegyenlítő vámok dacára sem csökkent és így a magyar répacukor sikerrel versenyzett a jóval közelebb fekvő termelő helyeken előállított nádcukorral. Teljes megnyugvással állítható tehát, hogy a kétféle cukor versenyképessége — minden támogatás nélkül — legalább is egyenlőnek veendő.

Mindezek az indokok és körülmények, éppen hazai cukoriparunk további fejlesztésének és versenyképességének biztosítása érdekében kívánatosá tették, hogy az egyezmény elfogadása által eleje vétessék annak a kedvezőtlen eshetőségnek, mely hazai cukoriparunkat a cukorkivitelünket a conventioból való kilépés által előidézett elszigetelt helyzetében, az egyezmény kötelékében álló többi európai államok hatalmas versenye által fenyegette volna.

A cukorkiviteli jutalmaknak a bruxellesi nemzetközi egyezmény elfogadása által törvényhozási úton történt megszüntetése, hazai cukoriparunkra nézve új helyzetet teremtett, mely szükségessé tette azt, hogy cukoriparunk érdekei a változott viszonyok között és

*) Britt-Keletindia irányuló cukorkivitelünk fogyasztási és nyers cukorban, nyers cukor értékre átszámítva, termelési időszakonként a következő volt:

1897/898.	160.565 métermázsa,
1898/899.	201.275 „
1899/900.	332.594 „
1900/901.	464.312 „
1901/902.	869.112 „
1902/903.	138.893 „
1903/904.	458.311 „

a bruxellesi egyezményben megszabott alapelveknek megfelelőleg biztosíttassanak; másrészt pedig, hogy cukoradó törvényünk az egyezmény rendelkezései szerint módosíttassék és kiegészíttessék.

A bruxellesi egyezmény elismerte és kifejezésre juttatta azt az elvet, hogy a cukrot termelő államok belső piacza az illető államok cukortermelése részére biztosíttassék. Ennek az elvnek gyakorlati megvalósítása szorosán összefüggött a belföldi cukorfogyasztás kérdésével és ez utóbbi viszont a belföldi cukorárak alakulásával, mert a belföldi fogyasztás jelentékeny emelkedését csakis a belföldi fogyasztásra szánt cukor árának megfelelő leszállítása s így a beszerzés olcsóbbá tétele által lehet elérni. Kétségtelen, hogy a belföldi cukor áralakulásánál — a kereslet és kínálat kölcsönös hatásától eltekintve — döntő tényezőként szerepel a cukoradó is, miután annak összege a cukor eladási árában befoglaltatván, lényegesen megdrágíthatja annak beszerzését.

Ezek az indokok szolgáltak alapul arra, hogy bár a cukoradó szükségképeni leszállítása a bruxellesi nemzetközi egyezmény rendelkezéseiből és szelleméből nem következik, a pénzügyi kormány mégis alapos megfontolás tárgyává tegye: vajjon cukortermelésünk és annak felvirágzása által nagy mértékben befolyásolt közgazdasági fejlődésünk érdekeinek, de különösen cukoriparunk versenyképességének megóvása végett, nem volna-e leszállítandó a cukoradó tétele, úgy, amint azt az egyezményben résztvevő többi államok is megtették.

Az egyezményben résztvevő többi államokban, nevezetesen Franciaországban és Belgiumban, a cukor termelését és kivitelét előmozdító jutalmak az államkincstárra nagymérvű terheket róttak; míg hazánkban az egy-egy termelési időszakban kifizethető kiviteli jutalmak összege megszabva és korlátozva volt; minek következményeképp az államkincstárra háruló teher csekélyebb lévén, a kiviteli jutalmak megszűnése folytán előállott megtakarítás is aránylag kisebb összeget képviselt. Nálunk az államkincstár részéről kifizethető kiviteli jutalmaknak korlátozott volta azt idézte elő, hogy cukorgyárosaink a többi külföldi államok által saját cukoriparuknak nyújtott jelentékenyebb jutalmakkal szemben, létérdekük és versenyképességük megóvása érdekében kartellben egyesültek. A kartell, amely a belföldi cukorárakat jelentékenyen emelte, csak a magas vámtételek védelme alatt létesülhetett; a bruxellesi egyezmény azonban a vámvédelmet majdnem a minimumra csök-

kentvén; ezzel a kartell fentartását is lehetetlenné tette. Hazánkban a kartell megszűnésével vagyis az 1903. év vége felé — amint az különben előrelátható volt — a belföldi cukorárak csökkenése tényleg bekövetkezett; így tehát az a hatás, melyet más államok csak a cukoradó tételének leszállítása által érhettek el, nálunk az egyezménynek elfogadásával is biztosítva lett.

De különben a cukor árának csökkenése hazánkban aligha idézhetné elő a fogyasztásnak oly mérvű emelkedését, mint az egyezményben résztvevő többi államokban; még pedig azért, mert hazánk népességének túlnyomó részében a cukor még nem örvend oly általános elterjedésnek, hogy az adótétel esetleges leszállítása által olcsóbban megszerezhető cukor fogyasztásának emelkedése, a cukoradó hozadékában a leszállított adótétel folytán előálló hiányt pótolhatná. Kétségtelen másrészt az is, hogy a cukoradónak mérséklése csak a tehetősebb néposztály terhein könnyítene, végeredményében tehát csak aránytalanságoknak lenne előidézője.

Mindezen indokok beható mérlegelése alapján a pénzügyi kormány arra a meggyőződésre jutott, hogy a jelenleg fennálló viszonyok között a cukoradó tételét az állam pénzügyi érdekeinek sérelme nélkül mindaddig nem czélszerű leszállítani, a míg a belföldi cukorfogyasztásnak jelentékenyebb s állandó jellegű emelkedése be nem következik.

A cukorkiviteli jutalmak megszüntetése által teremtett új helyzetben kétségkívül a legfontosabb kérdést az képezte: hogy a bruxellesi egyezményben kimondott az az elv — hogy t. i. az egyezményben résztvevő minden cukortermelő állam belső piacának ellátása az illető állam cukortermelését illeti meg — a gyakorlatban mily módon lesz a legczélszerűbben és hazai cukortermelésünk érdekében a legelőnyösebben megvalósítható. Ennek a kérdésnek helyes alapon való megoldása annyival inkább nehezebb volt, mert a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országokkal fennálló gazdasági kapcsolat folytán és a közös vámterület tényleges fennállásának tekintetbe vételével, oly megoldási módozatot kellett találni: amely egyrészt összhangban álljon a bruxellesi egyezmény határozataival s egyaránt megvédje úgy a magyar mint az ausztriai cukortermelés létérdekeit; másrészt pedig a hazai fogyasztási piacot a hazai cukortermelés részére lehetőleg teljes mérvben biztosítsa, továbbá a hazai cukoriparnak a belföldi fogyasztás jelentékeny emelkedése s a foko-

zottabb térhódítás révén, a kivitel netaláni csökkenése által előállható veszteségeikért kárpótlást nyújtson.

A pénzügyi kormány a belföldi piacnak a hazai cukortermelés részére leendő biztosítása végett, az osztrák kormánylyal e részben történt megállapodás alapján, a belföldi fogyasztásra szánt cukor termelésének kontingentálását vélte a legalkalmasabbnak főképen azért, mert a szeszádra nézve 1888 óta fennálló kontingentálási rendszer a szerzett tapasztalatok szerint bevált s alkalmas eszköznek bizonyult ama cél megvalósítására, hogy mindkét állam fogyasztásának ellátása lehetőleg saját termelése számára biztosítottassék. A kontingentálás gyakorlati keresztülvitele azonban a szesznél alkalmazott eljárástól eltérőleg, oly módon tervezetett, hogy a cukorkontingens — vagyis a belföldi fogyasztás részére átengedhető, azaz a megadózza forgalomba hozható cukormennyiség, — a törvényben csupán az első termelési időszakra nézve lett volna megállapítandó, míg a későbbi termelési időszakokra nézve annak a belföldi piac felvételi képességéhez mérten való számszerű megállapítása, az osztrák kormánylyal egyetértőleg a magyar pénzügyi kormánylynak képezte volna feladatát. Továbbá a magyar korona országainak területére nézve megállapítandó, s az egyes cukorgyárak között a megelőző termelés öt évi átlaga alapján törvényhozási intézkedéssel felosztandó kontingens, havonként forgalomba hozható rész-mennyiségeinek időközönként való megállapítása, — valamint magának a cukorkontingensnek, a tényleges fogyasztási szükséglet arányában, a termelési időszakok folyamán való felemelése vagy leszállítása: a két állam pénzügyi kormánylyának közös egyetértésével lett volna elintézendő.

A cukoradóra vonatkozó 1899. évi XVIII. t.-cikk határozmányainak módosítása és kiegészítése iránti törvényjavaslat, a bruxellesi nemzetközi egyezmény becikkelyezésére vonatkozó javaslattal egyidejűleg 1902. évi november havában lett a képviselőháznak alkotmányos tárgyalás végett előterjesztve, s mint 1903. évi II. t.-cz., 1903. évi szeptember hó 1-ével lépett életbe.

A törvény határozatai értelmében: a cukorkiviteli jutalmak 1903. évi szeptember hó 1-étől kezdve megszűntek, a cukortermelési időszak, az eddigi megállapítástól eltérőleg, szeptember hó 1-ével veszi kezdetét s így az 1902/903. évi termelési időszak tartama egy hónappal meghosszabbított; s ennek megfelelőleg, de meg másrészt a nagyobb kivitel számbavételével, a kifizethető

czukorkiviteli jutalmak maximalis összege az 1902/03. évi termelési időszakra nézve 21 millió Kban lett megállapítva.

A törvény 5. §-a a czukorkontingenst az 1903/904. évi termelési időszakban a magyar korona országainak területére nézve 863.660 métermázsában, a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok területére nézve 2,770.340 métermázsában, végül Bosznia és Hercegovina területére nézve 26.000 métermázsában határozta meg. A czukorkontingens mérvének megállapítása az 1899—1902. évek fogyasztásának átlagos eredménye alapján történt. A közös vámterület czukorfogyasztása ugyanis az említett időszakban 3,400.000 — 3,500.000 métermázsát tett ki s ebből a mennyiségből, az átutalási eljárás mellett a leszámolások eredménye szerint mutatkozó behozatali többletek számbavételével, körülbelül 800.000 — 820.000 métermázsá esett a magyar korona országainak fogyasztására. Ily módon a czukorfogyasztásnak még évenkénti 4—5% emelkedését feltételezve, az előreláthatólag fogyasztásra kerülő czukormennyiség a fenti 863.660 métermázsában volt megállapítandó.

Az 1903. évi II. t.-cz. 6. §-a a czukoradó hitelezésének esetében a fizetési határidőt, az e részben fennálló törvényes rendelkezések megváltoztatásával, négy hónapról hat hónapra terjesztette ki; ellenben a készpénzben előre történő befizetéseknel addig engedélyezett kamatleszámítást megszüntette. A hitelezési időtartamnak ily módon való kiterjesztése, a czukortermelvények eladásánál szokásos fizetési feltételeknek felelven meg, részben a czukoripar üzleti érdekeit volt hivatva kielégíteni.

Uj rendelkezést tartalmaz végül a törvény 7. §-a, mely az állatok etetésére, vagy a fogyasztási cikket nem képező gyártmányok előállítására felhasználandó czukornak adómentességét mondja ki.

A bruxellesi egyezménynek a czukorbehozatali vámokra vonatkozó rendelkezése, mely az 1903. évi II. t.-cz. 1. §-ában is kifejezésre lett juttatva, az 1899. évi XVI. t.-cz. által megszabott czukorvám-tételek módosítását tette szükségessé. Ehhez képest az 1903. évi 3479/P. M. számú pénzügyministeri rendelettel a nyers czukor vámtétele 5 K 24 fben (2 frt 20 kr aranyban), — a finomított czukoré 5 K 71 fben (2 frt 40 kr aranyban), — a melaszé pedig 14 K 29 fben (6 frt aranyban) lett megállapítva a tiszta súly minden 100 kgmja után.

Egyidejüleg rendeleti uton megállapítottak, a közös vámterületre behozandó külföldi czukor származási helyének igazolása végett meg-

kivánt bizonylatok kellékei, valamint a közös vámterületről az egyezmény kötelékében álló külföldi államok területére szánt belföldi cukorküldemények származását igazoló bizonylatok kiállításának módozatai.

A cukoradóra vonatkozó 1899. évi XVIII. t.-cikknek az 1903. évi II. t.-cikk határozatai által történt módosítása és kiegészítése, az 1888 óta érvényben volt végrehajtási utasításnak átdolgozását tette szükségessé. Ebben az új végrehajtási utasításban megszabott rendelkezéseknél figyelembe vették mindazok a gyakorlati tapasztalatok, melyek a kész termény megadóztatásának elvén alapuló s 1888 óta érvényben álló adórendszer alkalmazásánál szereztettek; különösen pedig a kezelési és ellenőrzési eljárásnál lényeges egyszerűsítések és könnyítések lettek behozva. A cukoradóra vonatkozó törvényes rendelkezések végrehajtása tárgyában 1903. évi augusztus hó 17-én 73.579 sz. a. kiadott utasítás 1903. évi szeptember hó 1-én lépett életbe, s az 1899. évi XVIII. t.-cz. határozatainak végrehajtására vonatkozó rendelkezéseken kívül, magában foglalja: a vámvonalon át való kivitelre szánt cukortartalmu gyártmányok készítéséhez (1899. évi XXI. t.-cz.), továbbá az állatok etetésére felhasználandó (1903. évi II. t.-cz. 7. §-a) répacukor adómentességére és a textil-, bőr- és papiriparban ipari célokra adómentesen beszerezhető (1903. évi II. t.-cz. 7. §-a) keményítőcukor felhasználására vonatkozó részletes rendelkezéseket; végül a cukortartalmu áruk nádcukortartalmának és a csokoládé cacao-tartalmának chemiai megvizsgálására vonatkozó utmutatásokat, valamint a szörpmenták vételére és megvizsgálására vonatkozó eljárás szabályozását.

A cukorra vonatkozó törvényhozás tárgyában 1902. évi márczius hó 5-én Bruxellesben megkötött s az 1903. évi I. t.-cz. által becikkelyezett nemzetközi egyezmény 7. cikke értelmében megalakított állandó bizottság az 1903. év nyarán folytatott tárgyalásai alkalmával, a belföldi cukorfogyasztás ellátásának kontingentálását, a bruxellesi nemzetközi egyezmény rendelkezéseibe ütközőnek találta. Ennek folytán az 1903. évi II. t.-cikkben foglalt s a cukorfogyasztásnak kontingentálás által való szabályozását célzó rendelkezések helyett, a belföldi fogyasztásnak a hazai termelés részére leendő biztosítása végett más módozat megállapítása vált szükségessé.

A bruxellesi nemzetközi egyezmény becikkelyezése alkalmával az egyezmény elfogadása tekintetében az az elvi álláspont volt döntő, hogy amennyiben az egyezmény tartama alatt a magyar belföldi cukorfogyasztást a magyar cukortermelés részére biztosítani lehet,

az egyezményhez a magyar cukortermelés érdekében hozzá kell járulnunk. A változott helyzetben is tehát ugyanennek az elvnek kellett irányadónak lennie, s annak gyakorlati érvényesítésénél oly megoldási módozatot kellett választani, amely a mondott elvnek fentartásával biztosítja egyfelől a magyar cukortermelés érdekeit, másfelől pedig nem ütközik a bruxellesi egyezmény határozataiba.

Ez alapon az osztrák kormányval oly értelmű megállapodás jött létre, hogy a két állam egymásközötti cukorforgalmára nézve, a cukortermelő államok belső cukorpiacának biztosítása végett, a bruxellesi nemzetközi egyezmény által megengedett eszköz, vagyis a *surtaxe* nyerjen alkalmazást. A *surtaxe* mérvének megállapításánál azonban a pénzügyi kormány nem zárkozhatott el az osztrák kormánynak ama mindenestre méltányos és részben jogosult álláspontja elől, hogy a megállapítandó *surtaxe* mérve nem haladhatja meg tetemesen azt az összeget, amely a magyar cukortermelés érdekeinek megóvására feltétlenül szükséges. Másrészt pedig a *surtaxe* alkalmazásának módját összhangba kellett hozni az 1899. évi XXX. t.-cikk által létesített jogállapotból folyó ama követelménnyel is, hogy a közös vámterület határain belől közbeeső vámvonal föl ne állíttassék.

A pénzügyi kormány az 1903. évi II. t.-cikk némely határozmányainak szükségessé vált módosításánál vezérelvül tekintette azt, hogy a módosítandó új rendelkezések által a magyar cukoriparnak az osztrák versenynyel szemben nyújtandó védelem, a hazai piacznak ellátását teljes mérvben a magyar cukortermelés számára biztosítsa.

A mondott elvek szem előtt tartásával szerkesztett törvényjavaslat 1903. évi november hó 24-én lett alkotmányos tárgyalás végett a képviselőháznak előterjesztve.

A cukorra vonatkozó törvények némely határozmányainak módosításáról és kiegészítéséről szóló 1903. évi II. t.-cikk módosítását célzó eme törvényjavaslat szerint, a hivatkozott 1903. évi II. t.-cikk 5. és 8. §-ai helyébe módosított rendelkezések lépnének.

Jelesül az 5. §. alapján felhatalmazást nyerne a pénzügyminister, hogy abban az esetben, ha a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok területén is azonos rendelkezések fognak érvénybe lépni: ama cukor után, amely az átutalási eljárás mellett a magyar korona országainak területéről a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok, valamint Bosznia és Hercegovina területére elszállítatik, a bruxellesi cukoregyezmény érvényességének tartama alatt,

a cukor küldőjétől minden 100 kgm tiszta súlyu fogyasztási cukor után 3 K 50 f és minden 100 kgm tiszta súlyu nyers cukor után 3 K 20 f illetéket szedhessen be. Ezen illetékek alól felmenthetők volnának azok a cukormennyiségek, melyek átutalási eljárás mellett Bosznia és Herzegovinába szállíthatnak, valamint az átutalási eljárás alá eső transito küldemények. Az átutalási eljárás alá nem eső cukorküldeményeknek az 1899. évi XVII. t.-cz. alapján 2 kgm-ban megállapított súlyhatára, a forgalom könnyítése érdekében 5 kgm-ra lenne felemelhető.

A javasolt új 8. §. a jövedéki kihágás minősítésére és büntetésére vonatkozó módosított rendelkezéseket tartalmazná.

A most ismertetett törvényjavaslat azonban mindezekig törvényerőre emelhető nem volt. A pénzügyi kormány ez okból, a magyar cukoripar jogos érdekeinek biztosítása végett, szükségesnek látta addig is, amíg a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok területén a törvényjavaslatnak megfelelő azonos rendelkezések lesznek életbeléptethetők, a cukorforgalom szabályozásáról rendeleti úton gondoskodni. Az osztrák kormánnyal az e részben létrejött megállapodás értelmében kiadott s 1904. évi szeptember hó 1-étől kezdődő hatályval életbelépett 2.565/P. M. számú rendeletben foglalt határozatok biztosítják azt, hogy a törvényjavaslat célzata gyakorlatilag is megvalósítható legyen.

Hazánk cukoriparának fejlődését (1896-tól kezdve*), az elszállított cukormennyiségek után előírt fogyasztási adó összegek kapcsán, az alábbi adatok mutatják:

Termelési időszak	Répacukor-gyárak száma	Feldolgozott répacukormennyiség	Az előállított cukormennyiség nyers cukor értékben	Az elszállított cukormennyiségek után előírt fogyasztási adó
				métermázsákban
1896/897	20	13,753.668	1,401.142	12,159.985
1897/898	20	12,944.984	1,495.981	14,140.837
1898/899	20	16,242.235	1,982.656	15,092.364
1899/900	20	16,800.264	2,050.139	**) 20,319.885
1900/901	20	17,996.706	2,370.908	21,064.128
1901/902	21	20,188.271	2,548.828	21,951.838
1902/903	21	21,182.658	2,917.390	23,638.952
1903/904	21	16,617.109	2,555.093	34,513.345

*) Az 1896. év előtti időszakra vonatkozó adatok az 586. lapon.

**) A cukorfogyasztási adó tétele 1899. évi augusztus hó 1-étől kezdve a termelési- és fogyasztási adó egyesítése folytán 38 Kban állapított meg.

Czukoriparunknak ez a hatalmas föllendülése, a vámvonalon át való czukorkivitel emelkedésére is nagy befolyással volt, amint az a következő adatokból kivehető:

Termelési időszak	A vámvonalon át kivitt		Összes kivitel nyers czukor értékben (9 : 10 arány)
	fogyasztási czukor	nyers czukor	
	métermázsákban		
1896/897 *)	400.705	389.550	834.778
1897/898	544.255	104.960	709.688
1898/899	973.341	273.773	1,355.263
1899/900	1,018.564	297.088	1,428.826
1900/901	1,282.830	373.536	1,798.903
1901/902	1,468.980	179.809	1,812.009
1902/903 **)	1,466.399	805.407	2,434.739
1903/904	954.806	414.993	1,475.888

*) Megelőző adatok az 586. lapon.
**) 13 hónapos termelési időszak.

A keményítőczukor gyártásával foglalkozó gyárak számát, a felhasznált nyersanyag s az előállított termény mennyiségét, valamint a megadózott mennyiség után esedékes czukoradó összegét 1899-től kezdve, az alábbi kimutatás foglalja magában:

Termelési időszak	Czukur-gyárak száma	Felhasznált nyers anyag	Termelt czukor-mennyiség		Vámvonalon át adózatlanul kivitt czukormennyiség		A megadózott czukormennyiség után esedékes czukoradó
			híg	tömör	híg	tömör	
			állapotban				
métermázsákban							koronákban
1899/900 ***)	4	31.083	16.554	4.482	363	11	86.127
1900/901	4	22.087	20.527	4.888	258	40	125.857
1901/902	4	22.089	18.985	4.525	270	46	137.004
1902/903	5	27.084	17.152	7.555	210	22	144.487
1903/904	5	49.245	26.472	6.397	157	28	198.584

***) A korábbi adatok az 587. lapon.

Az átutalási eljárás mellett a magyar korona országainak területére behozott s ezen területről a közös vámterülethez tartozó másik két fogyasztási területre kiszállított czukor mennyisége, az 1899. évi XVII. t.-cz. értelmében megejtett leszámolások eredménye alapján,

a behozatali és kiviteli többletek compensálása után a magyar korona országainak javára behozatali többletként mutatkozó cukor-mennyiségek feltüntetésével, — termelési időszakonként a következő volt:

Termelési időszak	Behozatal	Kivitel	Behozatali	Behozatal	Kivitel	Kiviteli	Végeredményként mutatkozó behozatali többlet
	Ausztriából	Ausztriába	többlet	tal Bosznia és Herzegovinából	Bosznia és Herzegovinába	többlet	
métermázsákban							
1899/900 . . .	349.769	75.431	274.338	3.591	30.468	26.877	247.461
1900/901 . . .	363.532	92.195	271.337	4.106	26.502	22.396	248.941
1901/902 . . .	362.785	94.857	267.928	2.468	26.738	24.270	243.658
1902/903*) . .	421.684	98.478	323.206	765	30.111	29.346	293.860
1903/904**) . .	285.093	54.402	230.691	452	28.977	28.525	202.166

*) Ez a termelési időszak 13 hónapig tartott.
**) Ideiglenes megállapítás.

A fentiek szerint mutatkozó behozatali többletek után, az 1899. évi XVII. t.-cz. 2. cikke alapján a magyar korona országainak javára megtérített cukoradó összege tett:

az 1899/900. évi termelési időszakban . .	7,003.720 Kt,
„ 1900/901. „ „ „ . .	9,459.758 „
„ 1901/902. „ „ „ . .	9,259.004 „
„ 1902/903. „ „ „ . .	11,166.680 „
„ 1903/904.*) „ „ „ . .	7,682.308 „

*) Ideiglenes megállapítás.

A cukoradó nyers hozadékát az 1894. évtől 1903. évig terjedő időszakban, a cukoradó, cukorfogyasztási adó, valamint 1900-tól kezdve a megtérített cukoradó évenkénti összegeit összesítve, a zárszámadások eredménye szerint az alábbi kimutatás tünteti föl:

Naptári év	Cukoradó	Cukor-fogyasztási adó	Megtérített cukoradó	Összesen
	koronákban			
1894	10,865.096	6,199.288	.	17,064.384
1895	11,117.982	6,163.792	.	17,281.774
1896	10,664.414	6,729.069	.	17,393.483
1897	13,151.851	6,759.039	.	19,910.890
1898	14,278.441	6,749.080	.	21,027.521
1899	15,129.365	6,351.931	.	21,481.296
1900	20,317.184	.	6,936.859	27,254.043
1901	21,195.139	.	9,459.347	30,654.486
1902	22,329.064	.	9,259.020	31,588.084
1903	20,966.536	.	11,166.680	32,132.216

Mint látható a cukoradó hozadéka a lefolyt tíz év alatt igen jelentékeny emelkedést ért el, s állami bevételeinknek egyik számottevő tényezőjévé vált. De eltekintve a hazai cukoriparnak jelentékeny pénzügyi eredményétől, répacukor termelésünknek föllandulása nagy befolyással volt a mezőgazdasági viszonyokra is, miután hazánkban a cukorrépa termelésének nagyobb mérvű elterjedése jóformán a 90-es évek elején vette kezdetét s azóta állandóan emelkedett. Mindenesetre a belterjesebb és okszerűbb mezőgazdasági üzemnek volt az eredménye, hogy a cukorrépa termelés fokozatos növekedését meghaladó arányban emelkedett a cukorrépával beültetett területek átlagos termés hozama. A hazai cukoripar kifejlődése tehát kihatással volt a termőterület kedvezőbb kihasználására és évi hozadékanak emelésére is. A magyar korona országainak cukorrépa termelését az alábbi adatok mutatják:

Naptári év	Beültetett terület	Évi termés eredmény	Átlagos termés hektáronként
	hektárokbán	métermázsákban	
1894	92.332	14,684.873	159.04
1895	75.403	12,638.062	167.42
1896	75.900	15,175.234	199.92
1897	72.104	14,301.629	198.35
1898	75.015	15,013.250	200.14
1899	74.438	16,223.999	217.95
1900	91.568	19,856.927	216.85
1901	91.624	19,332.923	211.00
1902	92.414	19,635.279	212.47
1903	96.163	21,124.726	219.68

A hazai cukoriparnak az elmúlt tíz esztendő folyamán tapasztalt nagymérvű fejlődése, tekintve azt, hogy a répacukrot termelő gyártelepek száma az 1893/1894. évi termelési időszaktól kezdve 17-ről 21-re, míg az évenként előállított cukormennyiség ezzel szemben 1 millió métermázsáról közel 3 millió métermázsára emelkedett: a gyártási üzem nagyarányú kiterjesztésének volt az eredménye. Ez a kiterjesztés természetesen szükségessé tette a munkaerő folytonos szaporítását, úgy, hogy a cukorgyártelepeken alkalmazott mun-

kások száma a 10 év előtti állapothoz képest majdnem megkétszereződött*). A cukoripar kifejlődése ily módon jelentékenyen hozzájárult a munkáskereseti viszonyok javításához is.

A cukoripar hatalmas föllendülése a közgazdasági viszonyok kedvezőbb alakulására kétségkívül jelentékeny befolyást gyakorolt, mert cukortermelésünk, cukorkivitelünk arányát tekintve, ma már a világpiaczen is méltó helyet foglal el. A kiviteli jutalmak által egész 1903-ig nyújtott állami támogatás nem csekély szerepet játszott ugyan a hazai cukortermelés kifejlesztésében, de másrészt tagadhatatlan az is, hogy ez a befektetés nem volt meddő s meghozta gyümölcseit, mert megteremtette a hazai cukoripar részére azt az erőteljes positiót, melyet a világversenyben az állami támogatás megszűnte után is fentarthat.

Cukortermelési iparunk a kiviteli jutalmak megszüntetése folytán a természetes fejlődés útjára lett terelve, s bár ez idő szerint ennek a gyökeres változásnak hatását még kellőleg méltatni alig lehet, teljes megnyugvással állitható mégis: hogy a belföldi fogyasztási piac fokozatos meghódításával s a kivitelnek az eddigi vagy azt legalább megközelítő mérvben való fentartásával, a magyar cukoripar további egészséges fejlődése biztosítva van és hogy az ipari termelésnek ez az ága, közgazdaságunknak s egyuttal állami bevételeinknek a jövőben is ugyan olyan fontos tényezője marad, mint amilyen a múltban volt.

4. Az ásványolajadó.

Az ásványolaj gyors és nagyarányú térhódítással a múlt század közepe óta a legelterjedtebb világító anyaggá lett, mely körülmény a legtöbb államot arra indította, hogy az ásványolajnak, mint egyik elsörendü szükségletet kielégítő anyagnak, adótárgyként való hasznosítását az állami bevételek fokozása érdekében igénybe vegye. A pénzügyi megterhelés megdrágította ugyan az ásványolaj felhasználását, de azért az ásványolaj termelését és felhasználását semmiben sem akadályozta. Az ásványolaj pénzügyi megterhelésének módjára nézve általában az a körülmény mérvadó, vajjon az illető állam nyers ásványolajat termel-e vagy sem, s ahhoz képest az ásványolajadót

*) A cukorgyártelepeken alkalmazott férfi- és nőmunkások összes száma az 1890—1894. években 7.978—8.717; az 1895—1899. években 10.985—12.412 között váltakozott. Az 1899/900. évi termelési időszakban 12.693, az 1900/901. évi termelési időszakban 13.039, az 1901/902. évben 14.377., 1902/903. évben 14.079., és az 1903/904. évben 14.428 volt.

vagy behozatali vámok alakjában szedik be, vagy pedig az ásványolaj beszerzését, finomítását és nagyban való eladását mint állami egyed-áruságot hasznosítják. Ott, ahol a nyers ásványolaj termelése jelentékeny vagy legalább számbavehető, általában a nyers ásványolaj finomítása lett megadóztatva; s a nyers vagy finomított ásványolaj után megállapított behozatali vámok főképen a belföldi nyersolajtermelés előmozdítását és a belföldi ásványolajipar megvédését célozták.

Hazánkban az ásványolaj 1872 óta van behozatali vám és pénzügyi ellenőrzés alá véve; az említett évben ugyanis a fejlődés kezdetén levő belföldi finomítási ipar védelme már szükségessé tette a világi-tási célokra használható ásványolajoknak behozatali vámmal való megterhelését. A vámtétel a teljsúly minden vámmázsája után 1 K 79 fben (75 kr aranyban) vagyis 100 klgmonként 3 K 58 fben állapított meg, míg a fekete (nyers) ásványolaj továbbra is vámmentes maradt.

Ásványolajiparunk kifejlődésére lényegesebb befolyással volt az 1878. évi XXI. t.-cz. által életbeléptetett vámtarifa, mely az ásványolajnemeket minőségük és fajsúlyuk szerint osztályozván: 1 K 43 f (60 kr aranyban), 2 K 98 f (1 frt 25 kr aranyban), 3 K 57 f (1 frt 50 kr aranyban) és 7 K 14 f (3 frt aranyban) vámtételeket állapított meg. Már az 1878. évi kiegyezési tárgyalások során megállapodás jött létre az osztrák kormánynyal a belföldön finomított ásványolaj megadóztatása iránt; az előterjesztett javaslatot a magyar országgyűlés ugyan elfogadta, de Ausztriában az törvényerőre nem emelkedett. Az utóbb módosított alakban újból előterjesztett javaslat mind a két állam törvényhozása által elfogadtatván, nálunk mint 1882. évi XVIII. t.-cz. lépett életbe. Ásványolajadó rendszerünknek ma is ez a törvény képezi alapját.

A törvény rendelkezései értelmében, a belföldön finomítás vagy tisztítás útján előállított ásványolaj, melynek sűrűsége + 12 Réaumur hőmérséklet mellett 870 foknál*) nem nagyobb, 100 klgmonként 13 K fogyasztási adó alá esik; az olvasztó- vagy kivonatszerű szolgáló ásványolaj azonban, melynek sűrűsége a fenti hőmérséklet mellett 770 foknál csekélyebb, a fogyasztási adó alól mentes. Az ásványolaj finomító-telepek állandó pénzügyi felügyelet alá helyezettek, oly célból, hogy a fogyasztási adó alá eső ásványolaj elszállítása ellenőriztessék.

*) 1887 óta 880 fokra emeltetett fel.

A fogyasztási adó, a hitelezés esetét kivéve, az elszállításra vonatkozó bejelentés alkalmával fizetendő.

Az ásványolajadó behozatalával egyidejűleg módosították a behozatali vámtételek is, amennyiben azok 100 klgmonként: 2 K 62 f (1 frt 10 kr aranyban), 4 K 52 f (1 frt 90 kr aranyban), 4 K 76 f (2 frt aranyban) és 23 K 81 fre (10 frt aranyban) felemeltettek. A vámtételek, valamint a belfogyasztási adó mérvének megállapításánál az az elv volt irányadó: hogy a belföldi ásványolajipar fellendülése biztosítható, de másrészt ne nyújtassék részére oly vámvédelem, melynek oltalma alatt a külföldi ásványolaj a belföldi piacról teljesen kiszorítva, az ennek következményeképp beállható jelentékeny áremelkedés, az ásványolaj megfelelő kihasználásának oly sok irányu előnyeit szűkebb térre szoríthatná s első sorban a szegényebb sorsu lakosság anyagi érdekeit sérthetné.

Az ásványolaj-finomítási ipar terén az 1882. évi XVIII. t.-cikk hatályba lépte után beállott változások, s különösen a külföldről behozott ásványolajok minősége és az ásványolaj nagybani eladási ára tekintetében szerzett tapasztalatok: a vámtételek újabb felemelését, s ezzel kapcsolatban a finomított és féligfinomított ásványolajok közötti megkülönböztetésül határként megállapított 870 sűrűségi foknak, az 1887. évi XXV. törvénycikkben foglalt 121. tarifaszám 1. alatti jegyzete alapján, 880 fokra való felemelését tették szükségessé.

A közös vámtarifa módosításáról szóló 1887. évi XXV. t.-cz. értelmében a vámtételek 100 klgmonként: 4 K 76 f (2 frt aranyban), 5 K 71 f (2 frt 40 kr aranyban), 7 K 14 f (3 frt aranyban), 11 K 90 f (5 frt aranyban) és 23 K 81 fben (10 frt aranyban) állapították meg; az 1 K 62 f (68 kr aranyban) kedvezményes vámtétel mellett behozható romániai nyers ásványolaj évi mennyisége pedig 200.000 métermázsában lett megszabva.

A vámtételek emelése következtében a külföldi származásu finomított ásványolaj behozatala évről-évre csökkent, ezzel szemben azonban a nyers ásványolaj behozatala folytonos emelkedést mutat. Ez a jelenség abban találja magyarázatát, hogy a galicziai nyers ásványolaj termelés ebben az időszakban még korántsem volt oly terjedelmű, hogy a szükségletet fedezhette volna, s így különösen a magyarországi ásványolaj-finomítóknak nagyobb részt oroszországi ásványolaj került feldolgozásra.

A közös vámterületre behozatott:

	nyers ásványolaj mm.	finomított ásványolaj mm.
1883. évben	244.401	754.010
1886. „	880.753	447.134
1887. „	928.021	154.863
1888. „	892.866	72.816
1889. „	1,074.599	80.199

Az ásványolajadó zárszámadási eredménye az említett adó behozatalának időpontjától kezdve az 1894. év végéig, a következő volt:

1882-ben	718.428 K,
1883-ban	1,043.819 „
1884-ben	3,462.999 „
1885-ben	6,036.909 „
1886-ban	8,163.561 „
1887-ben	8,879.004 „
1888-ban	8,983.626 „
1889-ben	9,540.327 „
1890-ben	10,259.101 „
1891-ben	10,126.350 „
1892-ben	10,792.861 „
1893-ban	10,924.626 „
1894-ben	11,423.134 „

Ugyanezen időszak alatt az ásványolaj-finomítók száma 10-ről 13-ra emelkedett.

* * *

Már az 1890-es évek elején tapasztaltatott, hogy a 880 foknál nagyobb sűrűségű s ennél fogva adómentesen elszállított ásványolajok, adóköteles könnyebb ásványolajokkal (benzinnel) vegyítve, mint világitásra alkalmas olajok nagyobb mennyiségekben áruba bocsáttatnak. A vegyítéssel és elárusítással foglalkozók, az 1882. évi XVIII. törvény-cikknek ezt az eljárást kifejezetten el nem tiltó határozataival ily módon visszaélve, nemcsak az államkincstárt, hanem a világitásra alkalmasabb s jobb minőségű ásványolajok termelésével foglalkozó ásványolaj-finomító vállalatokat is jelentékenyen megkárosították. Az 1882. évi XVIII. t.-cikk határozatai ezzel, az államkincstár érdekeit közelről érintő visszaéléssel szemben kellő védelmet nem nyújtván, annak szüksége merült fel, hogy az ily vegyítések törvényhozási intézkedéssel tilalmaztassanak.

Az ez iránti törvényjavaslat 1893. évi márczius hó 11-én lett a képviselőháznak előterjesztve, törvényerőre azonban csak 1896-ban emelkedett s mint 1896. évi XIV. t.-cikk lépett életbe. A törvény rendelkezése értelmében, a 880 foknál nagyobb sűrűségű s ez okból fogyasztási adó alá nem eső ásványolajoknak, az ásványolaj-finomító gyártelepeken kívül, könnyebb ásványolajokkal világításra alkalmas ásványolaj előállítása végett való vegyítése: pénzbüntetéssel sujtandó adómegrövidítést képez. A törvény életbeléptetésével egyidejűleg a pénzügyministerium részéről kiadott végrehajtási utasítás, valamint a vegyített ásványolaj ezen minőségének megállapíthatása céljából követtendő eljárást szabályozó utmutatás, részletes határozmányokat tartalmaznak a visszaélések meggátlása s a már elkövetett visszaélések felderítése érdekében.

A törvény szigoru rendelkezése ellenére azonban, a tiltott módon üzött vegyítések csakis az ellenőrzés szigorításával és a visszaélések szigoru megtorlásával voltak annyira megszoríthatók, hogy az ásványolajipar és az államkincstár érdekei megóvást találhattak. Az ilyennemű visszaélések felderítésének és megállapíthatásának nehézségei voltak az okai annak, hogy a vegyítési tilalom megszégésére irányuló törekvések még a legutóbbi időig is burjánozhattak.

A törvény végrehajtása körül tapasztalt s már említett nehézségek következtében megfontolás tárgyává tétetett, vajjon nem volna-e célszerűbb — követtve e részben más külföldi államok példáját — a forgalomba hozatalra és használatra alkalmas kifogástalan ásványolaj könnyű felismerhetése végett, annak jellegzetes tulajdonságait körülírni, hogy ily módon a megszabott követelményeknek (szin, átlátszóság, vízmentesség, fajsúly, lobbanási pont stb.) meg nem felelő ásványolaj a kereskedelmi forgalomból kizárható legyen.

Az ásványolaj minőségének ily szigoruan pontos meghatározása s ezzel kapcsolatban a minőségileg meg nem felelő ásványolajnak a forgalomból való kizárása azonban mindenesetre jelentékenyen sujtaná hazai ásványolajiparunkat is, amennyiben a minőség tekintetében esetleg megszabandó korlátozások, különösen a kisebb üzleti tőkével rendelkező ásványolaj-finomítók üzemére gyakorolnának káros visszahatást.

Az a körülmény, hogy a tiltott vegyítéssel üzött visszaélések megszüntetése nemcsak az államkincstárnak, hanem az ásványolaj-finomító vállalatoknak is kiválóan érdekében fekszik, indította a

magyarországi finomító vállalatokat arra, hogy az ausztriai finomító vállalatokkal közösen, szerződészerűleg megállapították és körülírták az általuk forgalomba hozható ásványolaj ismérveit. Kötelezték továbbá magukat arra, hogy oly egyéneknek, akik ásványolaj tiltott vegyítésével üzletszerűleg foglalkoznak, bizonyos minőségű ásványolajat egyáltalában ki nem szolgáltatnak, s másoknak ily minőségű ásványolajokra vonatkozó megrendeléseit is, csak előzetes információ alapján fogadatosítják. Végül kötelezőleg kijelentették, hogy az ellenőrzés sikeres gyakorlása érdekében, a közös vámterület egyes részeiben lakó vevőknek szállított ásványolajról pontos nyilvántartást vezetnek.

Ezek a megállapodások kétségkívül biztató kilátást nyújtanak abban az irányban, hogy a hatályosan gyakorolt pénzügyi ellenőrzéssel kapcsolatban, az ásványolaj tiltott vegyítésével üzött visszaélések a jövőben megszüntethetők, vagy legalább a legkisebb mérvre korlátozhatók lesznek.

* * *

Hazai iparunk általános fejlődése s különösen a közép- és kisipar terén előnyösen használható benzin-motoroknak elterjedése, mindinkább érezhetővé tette a motorok szélesebb körű elterjedésének azt az akadályát, mely a gázfejlesztésre használt könnyű ásványolajnak (benzinnek) a motorok üzemi költségét aránytalanul fokozó fogyasztási adóval való megterhelésében jelentkezett. A pénzügyi kormány a kereskedelmi- és iparkamarák részéről az érdekelt szakkörök képviseletében ismételve hangsúlyozott kívánságnak eleget teendő, s méltányolva a fenforgó fontos közgazdasági érdekeket: indítva érezte magát, az osztrák kormányval történt előzetes megállapodás alapján, oly értelmű törvényjavaslat előterjesztésére, mely szerint az a nagyon is szűkkörű kedvezmény, melyet az 1882. évi XVIII. t.-cz. 5. §-ának rendelkezése az olvasztó- és kivonatszerű szolgáló ásványolajadó mentesítése által az iparnak nyújtott, a hazai ipar támogatására kellőképp kiterjesztessék és első sorban is a motorok hajtásához, valamint az ásványolaj-aknak tisztításához használt + 12 Réaumur hőfok mellett 770⁰-nál kisebb sűrűségű ásványolaj, az 1882. évi XVIII. t.-cz. értelmében járó ásványolajadó alul felmentessék.

Az ily értelmű törvényjavaslat 1896. évi márczius hó 19-én alkotmányos tárgyalás végett előterjesztetvén, mint 1896. évi XV. t.-cz. lépett életbe. Ez a törvény a benzin-motorok üzemi költségének várható jelentékeny leszállítása mellett, a hazai közép- és kisiparnak

termelő- és versenyképességét volt hivatva ily módon előmozdítani s ezzel kapcsolatban a motoroknak belföldön való gyártását is elősegíteni; másrészt pedig ezzel az adómentesítéssel, szem előtt tartva ásványolajiparunk érdekeit is, az évenként mintegy 23.000—27.000 mm mennyiségben termelt, de addig megfelelő kereslet hiányában legnagyobb részben külföldre szállított benzinnel, a belföldön való értékesítése és elhelyezése is lehetővé vált. Az ásványolaj-aknák tisztítására szánt benzinnel a fogyasztási adó alól történt felmentése, tekintettel csekély terjedelmű nyers ásványolaj termelésünkre, jelentőséggel nem bír s hazai vállalatainkat közelebről nem érintette.

Az adómentességet biztosító emé törvénynek közgazdasági jelentőségét és fontosságát eléggé igazolja a motorok hajtásához felhasznált s adómentesen beszerzett benzinmennyiségeknek évről-évre fokozódó emelkedése.

A hazai ásványolaj-finomítókból motorok hajtására adómentesen elszállított benzinmennyiség volt:

1896-ban	202 mm,
1897-ben	1.013 „
1898-ban	4.034 „
1899-ben	9.064 „
1900-ban	16.139 „
1901-ben	20.134 „
1902-ben	31.442 „
1903-ban	39.007 „
1904-ben *)	36.491 „

Amint maguk ezek a számadatok is eléggé bizonyítják, a pénzügyi kormány a törvény által biztosított kedvezmény fokozatos kihasználását és a kedvezmény igénybevehetésének kiterjesztését olyképp mozdította elő, hogy az 1896. évi XV. t.-cz. azt a célt, mely megalkotásánál irányadó volt, a gyakorlatban tényleg megvalósíthatta s ezzel újabb ipari fejlődésünknek egyik számbavehető tényezőjévé vált.

Igy a motorok könnyű és egyszerű kezelése, továbbá az azok használatával járó jelentékeny munkamegtakarítás, a benzin-motoroknak a mezőgazdasági üzemeknél való szélesebb körű elterjedését biztosította, s ez a körülmény indokoltá tette az adómentességnek a mezőgazdasági gépek hajtásánál igénybe vett motorok táplálásához felhasznált benzinre leendő kiterjesztését is. Ez okból az 1898. évi

*) 1904. évi augusztus hó végéig.

473 sz., az 1900. évi január hó 11-én kelt 103.687/899. számú és az 1901. évi november hó 6-án kelt 71.581 számú kormányhatósági rendeletek értelmében, az ásványolaj (benzin) adómentes beszerzése nemcsak a szorosán vett ipari-, hanem a mezőgazdasági üzemeknél használt motorokra nézve is engedélyezve lett. Az érdekelt ipari és mezőgazdasági körök óhajainak megfelelően, a motorok kellő kihasználhatása érdekében még az is megengedett, hogy az adómentes benzinnel táplált motor, bizonyos — a kincstár érdekeit biztosító — kikötések mellett, villamos világítás előállítására is igénybevehető legyen. Az ipari célokra való adómentes felhasználást, az 1900. évi 94.663 számú körrendelet kiterjesztette az egyes ipari üzemeknél szükséges magas hőfok előállítására is. Az 1902. évi 37.380 számú körrendelet alapján végül, a gépkocsik (automobil) használatánál már az 1896. évi XV. t.-cz. alapján igénybevehető adómentes ásványolaj átvételének és felhasználásának módja nyert újabb szabályozást.

* * *

A galicziai nyers ásványolaj termelésnek különösen a 90-es évek eleje óta beállott nagymérvű emelkedése következtében, évről-évre nagyobb mennyiségű nyers ásványolaj állott rendelkezésre, melynek a közös vámterületen belől való megfelelő értékesítése, a külföldről még mindig tetemes mennyiségben beáramló, különösen orosz származású nyers anyaggal szemben, csak a vámvédelem újabb fokozása által volt elérhető. A vámterületen belől termelt nyers ásványolaj elsőbbségének, a külföldivel szemben való biztosítása érdekében, méltánylandó indokok forogtak fenn. A Galicziában már régóta kezdeményezett s nagy költségek árán folytatott kutatások ugyanis a kívánt eredményre vezetvén, a jelentékeny tőkebefektetések megfelelő hasznosítására irányuló s az osztrák kormány által támogatott törekvés jogosultságát kétségbe vonni alig lehetett. Ez okból tehát az 1887. évi XXV. t.-cz. által megállapított vámtételeknek, a vámvédelem fokozása érdekében leendő újabb revíziója vált szükségessé.

A vámtételek emelése által biztosítandó fokozottabb vámvédelem első sorban kétségkívül a galicziai nyersolaj termelés érdekeit volt hivatva szolgálni; de másfelől a vámvédelem kérdése hazánkra nézve sem volt azért egészen jelentőség nélküli, mert az ország több részében eszközölt próbafurások eredményei biztató kilátást nyújtanak arra, hogy hazánknak galicziai és romániai határterületén ásványolaj telepek

léteznek, amelyeknek feltárására és kiaknázására a vámvédelem fokozása mindenesetre serkentőleg fog hatni s így remélhető, hogy az e részben biztosított állami támogatás és kellő tőkebefektetés mellett a nyers ásványolaj termelése idővel hazánkban is kifejlődhetik.

Az ásványolaj vámtételeinek újabbi szabályozását, illetve az ásványolajadó tételének az egyes vámtételek összegeiből való kihasználtását szükségessé tette végül az átutalási eljárást szabályozó 1899. évi XVII. t.-cikkben érvényre juttatott amaz elvnek gyakorlati megvalósítása is, hogy t. i. a közös vámterülethez tartozó külön fogyasztási területek bármelyikéből a másokra átvitt, megadózott vagy elvámolt ásványolaj után járó fogyasztási adó a befogadó terület javára megtérítendő. A vámvonalon át behozott ásványolaj után járó fogyasztási adó ugyanis megelőzőleg a vámdíjban befoglalva a közös vámjövedék javára lett beszédve, s így az említett megtérítés esetén a kivívó terület a fogyasztó terület javára oly ásványolajadó összegeket is kénytelen lett volna megtéríteni, amelyek nem az ő, hanem a közös vámjövedék javára lettek beszédve.

A fentebbiekben részletezett körülmények figyelembevételével s a szerzett tapasztalatok alapján, az osztrák kormánylyal egyetértőleg elhatározott, hogy az osztrák-magyar vámterületre nézve az 1882. évi XVI. t.-cikk által életbeléptetett s az 1887. évi XXV. t.-cikk által módosított vámtarifának az ásványolajra vonatkozó tételei megfelelően módosítsanak.

A módosítást célzó törvényjavaslat 1898. évi április hó 20-án lett a törvényhozás elé terjesztve, törvényerőre azonban a fogyasztási adók reformjára vonatkozó többi javaslatokkal egyidejűleg, csak 1899-ben emelkedett s mint 1899. évi XVI. t.-cikk lépett életbe.

A törvény rendelkezései értelmében:

1. a nyers állapotban előzetes finomítás nélkül világitásra nem használható ásványolaj behozatali vámja 8 K 33 fre (3 frt 50 kr aranyban), az ugyancsak nyers, de finomítás nélkül is világitásra használható ásványolaj vámja 10 K 95 fre (4 frt 60 kr aranyban) emeltetett fel; s az utóbbi ásványolaj ezenkívül az 1882. évi XVIII. t.-cikk 2. §-a alapján járó 13 K fogyasztási adóval is megterhelhetvén, behozatali illetéke egészben 23 K 95 fben állapított meg;

2. a finomított vagy féligfinomított: nehéz, azaz 880⁰-nál nagyobb sűrűségű ásványolaj és a finomításnál visszamaradt ásvány-

olajüledék vámja 7 K 14 fben (3 frt aranyban), a nehéz azaz 880 °-nál sűrűbb, sárga és vöröses sárga színű ásványolaj vámja 11 K 90 fben (5 frt aranyban), a könnyű, azaz 880 °-nál csekélyebb sűrűségű ásványolaj vámja 10 K 95 fben (4 frt 60 kr aranyban) állapítottatott meg — s az utóbbi minőségű ásványolaj behozatali illetéke, a 13 K fogyasztási adó hozzászámításával egészben 23 K 95 fre emeltetett.

A romániai nyers ásványolajra nézve addig fennálló 1 K 62 f (68 kr aranyban) kedvezményes vámtétel, ugyszintén a behozható mennyiségnek évi maximális 200.000 mm-ra való korlátozása továbbra is változatlanul fentartatott ugyan, de ez az évi mennyiség olyképen lett felosztva, hogy abból 190.000 mm a magyar korona országainak területére, 10.000 mm pedig a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok területére esik.

* * *

Hazai ásványolajiparunk közgazdasági és pénzügyi jelentőségének méltatásánál, nem hagyhatjuk figyelmen kívül a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országokkal a vám- és kereskedelmi szövetség alapján fennálló gazdasági kapcsolatot, s ennek következményeképpen a vámterület közössége által létesített helyzetet. Az ásványolaj-finomítási ipar fejlődésének, föllendülésének előfeltételei és ez idő szerinti érdekeinek megvédésére szolgálható eszközök a két államterületre nézve nem teljesen azonosak; mert míg a magyar korona országainak területe, nagyobb terjedelemben kiaknázható ásványolaj források hiányában, nyers ásványolajat nem termelhet, hanem e részben behozatalra van utalva: addig a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok területén Galiczia, kivált az újabb időben feltárt bő ásványolaj források felhasználásával, oly nagy mennyiségű nyersanyaggal rendelkezik, hogy ezzel nemcsak az ausztriai fogyasztási területnek, hanem csaknem az egész közös vámterületnek ásványolaj szükségletét fedezheti.

A galicziai nyers ásványolaj termelésnek, már az 1880-as évek vége felé, de különösen a 90-es évek kezdete óta észlelhető fokozott fejlesztése, s ezzel kapcsolatban ama törekvés, mely a jelentékeny tőkebefektetéseket igénylő ásványolajforrásoknak megfelelő hasznosítására irányult, mindinkább érezhetővé tette a galicziai finomítási ipar sikeres versenyét, ugyannyira, hogy a szerzett előnyök az

amerikai és orosz nyers ásványolaj behozatala és finomítása révén a magyar ásványolaj finomítók által annak idején megszerzett tulsulyt nemcsak kiegyenlítették, hanem a galicziai ásványolajipar fölényét biztosították.

A megadózott finomított ásványolajnak, hazánk és a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok, illetve Bosznia és Herzegovina közötti forgalmát, — a behozatalt és kivitelt a másik két fogyasztási területre nézve összesítve — a következő adatok mutatják:

Naptári év	Behozatal	Kivitel	Kiviteli (+) vagy behozatali többlet (—)
		métermázsákban *)	
1888	84.603	297.951	+ 213.348
1889	71.309	284.158	+ 212.849
1890	82.574	275.114	+ 192.540
1891	81.032	246.207	+ 165.175
1892	99.342	269.497	+ 170.155
1893	104.114	248.690	+ 144.576
1894	69.174	218.091	+ 148.917
1895	97.089	217.706	+ 120.617
1896	112.209	250.023	+ 137.814
1897	144.284	156.981	+ 12.697
1898	165.488	117.248	— 47.240
1899	137.465	98.352	— 39.113

A vámvonalon át külföldről és a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok területéről a magyarországi finomítóba behozott nehéz nyers ásványolaj mennyiség volt:

	Külföldről	Ausztriából
	métermázsákban *)	
1887-ben	530.921	4.886
1888-ban	789.851	41.324
1889-ben	864.099	23.221
1890-ben	804.905	50.813
1891-ben	775.587	111.965
1892-ben	726.682	59.098
1893-ban	742.950	54.178
1894-ben	815.058	67.239
1895-ben	672.477	219.997
1896-ban	489.415	811.512
1897-ben	401.408	544.088
1898-ban	373.888	734.997
1899-ben	293.966	796.768

*) 20% göngysúly levonással számítva.

Az 1899. évi vámemelés hatása alatt pedig behozatott:

	Külföldről	Auszbriából
	métermázsákban *)	
1900-ban	186.457	836.520
1901-ben	215.714	1,054.987
1902-ben	255.665	1,210.032
1903-ban	234.462	1,738.751
1904-ben**)	170.831	1,238.490

Ezekből az adatokból látható, hogy a hazai ásványolajfinomító ipar nyersanyag szükségletét legnagyobb részben a galicziai termelő helyekről szerzi be s ebből kifolyólag, miután a szállítási költségek folytán a nyersanyagot magasabb árban kénytelen beszerezni, nem tarthatta fenn többé azt a kiterjedt üzletet, mely egykori virágzásának alapja volt. Így aztán erős versenytársa lett az ujabban hatalmas lendületet vett galicziai finomítóipar, mely a nyersanyagot ott helyben olcsóbban szerezvén be, az üzemi költségeknél is jelentékeny megtakarításokat érhetett el s ez által olyannyira kifejlődött, hogy míg a magyarországi megadózott ásványolaj termelés az 1889—1891. években az ausztriaival körülbelöl azonos volt, addig az utóbbi az 1900—1903. évek eredménye szerint már a magyarországi finomítógyárak termelését jóval meghaladja.

A magyar finomító vállalatok a reájuk nézve kedvezőtlenül alakult helyzet súlyának enyhítése érdekében, az utóbbi években ausztriai versenytársaikkal egyetértőleg ismételve kísérleteket tettek főképen abban az irányban, hogy üzemüket korlátozva, a versenynek kellő mederbe való szorítása és a nagyobb kereslet által előidézhető áremelkedés előnyeit a maguk javára is biztosítsák. Ezek a kartellszerű megállapodások azonban, a magyar finomítók vitalis érdekeit csak másodsorban vannak hivatva biztosítani és ez okból a helyzetnek kedvezőbb alakulását hazai ásványolaj-finomító iparunkra nézve még elő nem idézték.

* * *

A hazai ásványolaj ipar fejlődésében beállott és a fentiekben vázolt indokokra visszavezethető stagnáció, kihatással volt természet-szerűleg egyes magyar ásványolaj-finomítók forgalmára és az adó-fizetés mellett elszállított mennyiségekre is, amint azt a tuloldalón közölt adatok mutatják:

*) 20% göngysúly levonása nélkül.

**) 1904. évi szeptember hó 30-áig.

Naptári év	Ásványolaj finomítók száma	Az adó lefizetése mellett	Az adó lefizetése nélkül			Az előírt ásvány- olajadó koronákban
			a vám- vonalon át	ipari célokra	motor hajtásra	
elszállított ásványolaj mennyiségek métermázsákban						
1895 . . .	16	851.688	.	.	.	11,058.943
1896 . . .	15	890.760	49.435	1.468	202	11,580.038
1897 . . .	14	755.425	54.709	3.593	1.013	9,820.526
1898 . . .	13	709.714	45.776	3.537	4.034	9,226.386
1899 . . .	17	700.765	51.959	1.273	9.064	9,110.072
1900 . . .	19	687.169	51.153	4.011	16.139	8,933.198
1901 . . .	19	688.475	41.032	6.365	20.134	8,950.191
1902 . . .	20	687.212	16.954	2.404	31.442	8,933.757
1903 . . .	18	743.690	31.459	7.413	39.007	9,667.971
1904 *) . .	17	349.160	44.356	2.023	36.491	4,539.080

*) 1904. évi augusztus hó 31.éig.

Az ásványolajadóból eredő állami bevételeknél figyelembe veendő azonban még azok az összegek is, amelyek a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok, valamint Bosznia és Hercegovina területéről, átutalási eljárás mellett, a magyar korona országainak területére behozott ásványolaj után járó fogyasztási adó fejében az 1899. évi XVII. t.-cikk értelmében megtérítettek. A behozatali többleteket, a megejtett leszámolások eredményei szerint az alábbi adatok mutatják:

Termelési időszak	Behozatal Ausztriából	Kivitel Ausztriába	Behozatali többlet	Be- hozatal Bosznia és Her- cegovina- ból	Kivitel Bosznia és Her- cegovina- ra	Behoza- tali többlet	A kiviteli és beho- zatali többletek compensálása után mutatkozó behozatali többlet
1899/900	78.065	47.107	30.958	10.766	3.691	7.075	38.033
1900,901	194.347	77.794	116.553	35.467	3.750	31.717	148.270
1901,902	245.779	79.260	166.519	33.109	4.733	28.376	194.895
1902,903	227.639	87.776	139.863	43.232	9.037	34.195	174.058
1903/904 *)	203.108	80.031	123.077	45.234	2.602	42.632	165.709

*) Ideiglenes megállapítás.

Ennek megfelelőleg a megtérítés Ausztria, valamint Bosznia és Hercegovina területéről behozott ásványolaj többletek után együttvéve tett termelési időszakonként:

1899/900.	494.429 K,
1900/901.	1,927.510 „
1901/902.	2,533.635 „
1902/903.	2,262.754 „
1903/904. *)	2,154.217 „

*) Ideiglenes megállapítás.

Ezen megtérítési összegek számbavételével, az ásványolajadó összes hozadéka 1901. évben 10,731.256 Kt, 1902. évben 11,407.277 Kt és 1903. évben 11,934.035 Kt tett ki s így emelkedő irányzatot mutat.

Az ásványolajadóra vonatkozó 1882. évi XVIII. t.-czikk végrehajtásánál szerzett tapasztalatok az 1882 óta érvényben álló végrehajtási utasításnak átdolgozását és kiegészítését tették szükségessé. Az ujonnan kiadott utasítás, a gyakorlatban czélszerűnek bizonyult elvekszem előtt tartásával s az ellenőrzési eljárásnak lényeges egyszerűsítésével, az ásványolaj-finomító vállalatok részére jelentékeny könnyítéseket biztosít. Ez a végrehajtási utasítás 1903. évi szeptember hó 1-ével lépett életbe.

* * *

A hazai nagyobb ásványolaj-finomítók többnyire részvénytársaságok kezében vannak, melyek mint régi s megizmosodott iparvállalatok tekintélyes üzleti- és tartaléktőkékkel rendelkeznek. Ezek az ásványolaj-finomítók jórészt a 80-as évek elején alapítottak s így módjukban állott a hazai ásványolajipar föllendülési és virágzási korszakának előnyeit a maguk javára kellőleg kihasználva, abban az időszakban oly jelentékeny üzleti nyereségekre szert tenni, amelyeknek igénybevételével nemcsak az ipartelepek és berendezések tőkeértékét teljesen törleszthették, hanem ezenfelül még számottevő értékcsökkenési alapot is teremthettek.

Hazai ásványolaj-finomítóinknak ez az aránylag kedvező anyagi helyzete tette lehetővé azt, hogy ezek a vállalatok a változott s a régi állapothoz mérten talán kissé kedvezőtlenül alakult viszonyok között is életképeseknek bizonyultak, s fenmaradásukat az osztrák finomítóipar erős versenyével szemben is biztosíthatták. Sőt egyes vállalatok, a szakszerű üzleti és technikai vezetés mellett, felismerve azokat az előnyöket, melyek az ásványolaj-finomítás némely melléktermékeinek feldolgozása és kedvező értékesítése által elérhetőek: ipar-

telepeiket különösen a parafingyártásnak kiterjedtebb mérvben való üzése és fejlesztése érdekében új és költséges berendezésekkel gazdagították. Lényegesen hozzájárult továbbá az ásványolajipar helyzetének viszonylag kedvezőbb alakulásához az ipari célokra felhasznált ásványolaj adómentességének a pénzügyi kormány részéről történt jelentékeny kiterjesztése is, mely ily módon a benzinyártásnak adott lendületet.

Kétségtelen, hogy ásványolajiparunk küzdelmek árán ugyan, de a céltudatos és kiváló vezetés mellett, valamint az üzleti tőkében rejlő anyagi erő birtokában, megtartotta mégis ezideig azt a positioját, melyet mint közgazdaságunknak egyik fontos tényezője a multban elfoglalt. Ez a körülmény amennyire megnyugtató egyrészt a jelen helyzetre nézve, úgy biztató kilátást nyujthat másrészt a jövő alakulásra is. Mert ahol magas színvonalon álló szakszerű vezetés irányítja a megfelelő üzleti tőkével rendelkező s modern berendezéssel felszerelt iparvállalatok üzleti tevékenységét s ahol a kifogástalan minőségű gyártmányok elhelyezése, a szükséglet és kereslet állandó növekedése mellett, biztosítva van: ott az életképes és természetes fejlődés alapfeltételei nem hiányoznak.

Ily körülmények között a jövő fejlődés kedvező kilátásait bizonyára csak fokozhatja a pénzügyi kormányzatnak ama törekvése, hogy hazai ásványolajiparunk föllendülését elősegitse és biztosítsa számára közgazdaságunk terén azt a helyzetet, amelyre mint az ipari termelés egyik fontos ága méltán igényt tarthat.

5. Átutalási eljárás.

A fogyasztási adók lényege szerint ezek az adók jogosan csak azt az államot illethetik, melynek területén az adóköteles cikkek fogyasztják. Ezen alapelv az ipari termelésre közvetlen befolyással bíró adóknál t. i. a szesz-, sör-, czukor- és ásványolajadónál az osztrák-magyar vámterületen hosszú ideig egyáltalán nem érvényesült, mert ezek az adók különösen addig, míg azokat a termelésnél szedték, azt az államot illették, a melynek területén az adóköteles cikkek termelése történt.

Ez a helyzet Magyarországra nézve azért volt hátrányos, mert kivitelünk az ezen adók alá tartozó cikkek összmenyiségét tekintve, Ausztriába kisebb volt, mint az ezen cikkekben való behozatalunk.

Ez a hátrány némileg enyhült akkor, a mikor ezen adók közül a szeszadó és czukoradóra nézve a kész termény megadóztatása lépett

érvénybe, mert ezen rendszer mellett a szabadraktári intézmény lehetővé tette, hogy az adó annak az államnak jusson, melynek területén a szesz, illetve cukor fogyasztása tényleg történt.

Ezt a célt, t. i. hogy az adó lehetőleg a fogyasztó területnek jusson, szolgálta már az 1888: XXIV. t.-cikknek az a rendelkezése is, mely az osztrák-magyar vámterület három része közötti forgalomban az adóval terhelt, vagyis adózatlan alkoholmennyiségekre nézve, termelési időszakonként leszámolások megejtését írta elő a végből, hogy az adó a kisebbik adótétel mellett a befogadó terület által annak a területnek, honnan az alkoholmennyiségek származtak, abban a mértékben téríttessék meg, a mennyivel ezek az alkoholmennyiségek a befogadó területről a vámvonalon át kiszállított alkoholmennyiségeknél nagyobbak. Hasonló rendelkezést tartalmaz az 1888: XXIII. t.-cikk az adózatlan cukor forgalmára nézve.

Ezt a célt azonban az említett rendelkezés sem biztosította teljesen, mert a három terület között adóval nem terhelt, vagyis már megadóztatott szesz és cukor is került nagy mennyiségben forgalomba, mely szesz illetve cukor után járó adó azonban nem esett a befogadó, illetve fogyasztó terület javára. A sör- és ásványolajadónál pedig egyáltalán ki volt zárva, hogy a másik állam területén termelt sör és ásványolaj után járó adó a fogyasztó államnak jusson.

Ezt a különösen pénzügyi szempontból hátrányos állapotot, a melyvel karöltve járt az a visszás helyzet is, hogy az egyik állam a fogyasztási adók tekintetében a másiknak adófizetőjeként szerepelt, — meg kellett szüntetni. Első lépés volt erre a szeszadónak a fogyasztási terület részére való biztosításáról szóló 1894: XV. t.-cikk, a mely törvény — természetesen egyelőre csak a szeszre nézve — azt a célt követte, hogy a közös vámterületen belül, közbeeső fogyasztási adóvonal felállítása nélkül is, mindegyik állam, illetőleg fogyasztási terület javára biztosíttassék a szeszadót illetőleg az a jövedelem, mely a tényleges fogyasztás szerint megilleti.

A törvénynek alaprendelkezése az, hogy a Magyarország, Ausztria, valamint Bosznia és Hercegovina közötti forgalomban az egyik területről a másik két terület valamelyikébe már megadózottan, tehát sem adóval, sem vámdíjjal nem terheltén átvitt alkoholmennyiségeknek megfelelő szeszadót, a küldő terület a befogadó terület javára megtéríti.

A megtérítés alól kiveszi a törvény az egy litert meg nem haladó küldeményeket, valamint azokat a küldeményeket, melyeket hivatalos

átutalás nélkül küldenek egyik területről a másikra, vagy a melyeknek a rendeltetési területre való beérkezése hivatalosan nem igazoltatott.

Az adómegettérítés mérve minden hektoliter alkohol után annak az összegnek felel meg, a mely az illető szesztermelési időszakban a megettérítést teljesítő területen megadóztatott alkohommennyiség után előirt összes szeszadóból, egy-egy hektoliter alkoholra átlag esik. A megettérítés egy-egy termelési időszakra kiterjedő leszámolás alapján, az illető szesztermelési időszak lejártára következő negyedik hónap végéig és pedig abban az esetben, ha ezen ideig a leszámolás véglegesen megejthető nem volna, az utólagos helyesbítés fentartása mellett teljesítendő. A leszámolás céljából a három terület egyikéről a másik két terület valamelyikére átvinni szándékolt már megadóztatott szesz a küldő területen átutalás végett bejelentendő, a befogadó területen pedig a beérkezés megállapítása végett a kijelölt pénzügyi közegnél előállítandó; ennek módozatait a törvény részletesen szabályozta.

A törvény büntető határozatai közül különösen kiemelendő az, mely szerint a pénzügyi hatóságok által kirótt pénzbüntetések, behajthatlanság esetén szabadságvesztés-büntetésre is átváltoztathatók. Ez a rendelkezés az újabb fogyasztási adótörvényekre általában kiterjesztetett.

Azt a célt, melyet az 1894: XV. t.-cikk a szeszadó tekintetében követett, az ipari termelésre közvetlenül befolyással bíró többi adók tekintetében, a sör-, az ásványolaj- és a czukoradónak a fogyasztási terület részére való biztosítása, valamint a szeszadónak a fogyasztási terület részére való biztosításáról szóló 1894: XV. t.-cz. némely határozmányainak módosítása tárgyában alkotott 1899: XVII. t.-cikk valósította meg.

E törvény szerint a Magyarország, Ausztria, valamint Bosznia és Hercegovina közötti forgalomban a három terület egyikéről a másik két terület valamelyikébe átvitt már megadóztatott sör-, ásványolaj- és czukor-mennyiségek után lefizetett adót a küldő terület a befogadó terület javára megettéríti.

A megettérítés alól kiveszi a törvény azokat a küldeményeket, melyek két liter sörnél, két kilogramm ásványolajnál vagy két kilogramm czukornál többet nem tartalmaznak; valamint azokat a küldeményeket, melyeket hivatalos átutalás nélkül küldenek egyik területről a másikba, vagy a melyeknek a rendeltetési helyre való beérkezése hivatalosan nem igazoltatott.

Az adómegettérítés mérve minden hektoliter sör után az az összeg, a mely egy-egy hektoliter 12 czukorfoktartalmu sörlé után söradó

czimén fizetendő, az ásványolaj és cukor után pedig az az összeg, mely egy-egy métermázsa ásványolaj vagy cukor után járó fogyasztási adó összegének megfelel.

A megtérítés ezeknél a fogyasztási cikkekénél is, minden egyes adóköteles cikkre nézve külön, egy-egy termelési időszakra kiterjedő leszámolás alapján, az illető termelési időszak lejártát követő negyedik hó végéig és pedig abban az esetben, ha ezen ideig a leszámolás véglegesen megejthető nem volna, az utólagos helyesbítés fentartása mellett teljesítendő.

A leszámolás céljából a három terület egyikéről, a másik két terület valamelyikére átvinni szándékolt már megadóztatott sör, ásványolaj és cukor a küldő területen átutalás végett bejelentendő, a befogadó területen pedig a beérkezés megállapítása végett a kijelölt pénzügyi közegnél előállítandó.

A törvény részletesen szabályozza a küldőnek és a czimzettnek (átvevőnek) kötelelességeit, módosítván, illetve hatályon kívül helyezvén egyttal az 1894: XV. t.-cikk ide vonatkozó korábbi rendelkezéseit.

A törvény részletes büntető határozmányokat is tartalmaz, melyek az 1894: XV. t.-cikkbe ütköző kihágásokra is alkalmazandók.

Az 1894: XV. t.-cikk alapján*) eszközölt eddigi leszámolások eredményeit az alábbi táblázatok tüntetik fel:

Szeszforgalom Magyarország és Ausztria között.**)

Termelési időszak	Ausztriából Magyarországra utalt és itt állított	Magyarországból Ausztriába utalt és ott állított	Az utalt mennyiségek között mutatkozó különbség		A különbség után megtérített szeszadó			
			Magyarország javára	Ausztria javára	Magyarország javára		Ausztria javára	
			alkoholmennyiség hektoliterekben		K	f	K	f
1	2	3	4	5	6		7	
1894/895 . . .	47.543·46	27.037·29	20.506·17	.	1,435.755	06	.	.
1895/896 . . .	42.728·39	31.474·29	11.254·10	.	788.084	08	.	.
1896/897 . . .	37.896·40	41.039·22	.	3.142·82	.	.	218.467	76
1897/898 . . .	41.712·33	32.886·90	8.825·43	.	618.260	55	.	.
1898/899 . . .	41.229·20	46.804	.	5.574·80	.	.	390.236	.
1899/900 . . .	31.039·05	56.299·39	.	25.260·34	.	.	1,768.223	80
1900/901 . . .	55.314·01	42.954·71	12.359	.	865.151	.	.	.
1901/902 . . .	99.373·37	20.575·53	78.797·84	.	7,062.466	.	.	.
1902/903 . . .	74.541·33	54.701·72	19.539·58	.	1,785.562	20	.	.

*) A sör-, cukor- és ásványolajadóra nézve az 1899. évi XVII. t.-cz. értelmében meg-ejtett leszámolások eredményei, e műnek az említett fogyasztási adókat külön ismertető egyes pontjaiban vannak közölve.

**) Az 1894/5—1897/8. termelési időszakokra vonatkozó adatok már végleges leszámolás eredményei.

Szeszforgalom Magyarország és Bosznia és Hercegovina között.*)

Termelési időszak	Bosznia és Hercegovinából Magyarországba utalt és itt állított	Magyarországból Bosznia és Hercegovinába utalt és ott állított	Az utalt mennyiségek között mutatkozó különbség		A különbözet után megterített szeszadó			
			Magyarország javára	Bosznia és Hercegovina javára	Magyarország javára		Bosznia és Hercegovina javára	
					K	f	K	f
1	alkoholmennyiség hektoliterekben		2	3	4	5	6	7
1894/895	3.029·94	3.274·43	.	224·49	.	.	17.115	08
1895·896	743·32	2·894·05	.	2.150·73	.	.	150.080	06
1896/897	1.365·63	1.868·25	.	502·90	.	.	34.811	80
1897/898	359·47	3.246·47	✓	2.887	.	.	202.038	98
1898/899	1.555·56	3.814·72	.	2.259·22	.	.	158.145	40
1899/900	364·41	2.829·46	.	2.465·05	.	.	172.553	50
1900/901	513·96	2.891·72	.	2.377·76	.	.	166.443	20
1901/902	1.504·98	4.060·40	.	2.555·42	.	.	228.551	40
1902/903	6.123·93	3.325·72	2.798·21	.	251.838	90	.	.

E kimutatásokból kitetszőleg kivitelünk Ausztriába csak három termelési időszakban volt a behozatalnál nagyobb. Az 1901/02. évi termelési időszakban mutatkozó feltűnően nagy behozatali többletnek az okát — a mint erről különben már fentebb is megemlékeztünk — jórésztben Gácsország szesztermelésének kivételesen kedvező viszonyaiiban és a termelők kartellszerű egyezményével magasra hajtott hazai szeszárakban kell keresnünk.

Boszniával és Hercegovinával szemben az 1902/03. évi termelési időszakot kivéve, mindig kiviteli többletünk volt; az 1902/03. évi termelési időszakban mutatkozó behozatali többlet okát főként a hazai gyenge szilva termésben találhatjuk.

II. fejezet. A borital- és huszfogyasztási adók.

Hazánkban a boradó, a huszfogyasztási adóval együtt, mint állami adó, az 1850. évi november hó 21-én kelt legfelső elhatározás alapján hozatott be. Kezdetben csupán a 2000 lélekszámot meghaladó községekben volt ez adók fizetése kötelező, az 1859. évi május 12-iki törvény azonban a 2000 lélekszámnál kevesebbet számláló községekre is kiterjesztette a bor- és huszfogyasztási adókat.

*) Az 1894/5—1897/8. termelési időszakra vonatkozó adatok már végleges leszámolás eredményei.

Az alkotmány helyreállítása után, az 1868. évi XVII. és XXXV. t.-cikkek a bor- és husfogyasztási adókra nézve fennállott szabályokat törvényesítették.

Ugy a bor-, mint a husfogyasztási adók tételei egész 1888. évi márczius hó 31-ig maradtak érvényben, azzal a módosítással, hogy az 1875. évi XXVIII. t.-cikk a szőlőtörkölyre öntött vízből készült löre és a házi szükségletre szánt bor adómentességét megszüntette, továbbá Budapest székesfővárosban a horseprő, valamint a házi szárnyasok, a vadhus és vadszárnyasok adókötelezettségét megállapította.

Az államháztartás fokozott szükségletei a fogyasztási adóknak teljesebb kihasználását tették szükségessé; alig lett volna tehát indokolt, hogy a bor- és husfogyasztási adóknak még 1859-ben megállapított tételei továbbra is változatlanul hagyassanak. Az 1888. évi márczius hó 31-én életbe lépett 1887. évi XLVII. t.-cikk tehát a borfogyasztási adót, a gyümölcsmust adó alá vonása mellett, 50%-kal, a husfogyasztási adót pedig, a házi szárnyasok és vadak után járó adó kivételével, --- kizárólag Budapest területére — 25%-kal emelte.

A borfogyasztási adónak az 1887. évi XLVII. t.-cikkkel felemelt adótételei 1892. év végéig állottak fenn, míg a husfogyasztási adó tételei ez idő szerint is fennállanak.

Az italmérési regálejogok megváltásáért adott kártalanítási tőkének kamatai és törlesztési részletei, amint ezt alább az italmérési jövedék ismertetésénél látni fogjuk, az 1888. évi XXXV. t.-cikk által behozott italmérési jövedék hozadékából voltak fedezendőek. Az idézett törvénycikk határozatai értelmében, a kimért vagy kicsiben elárusított bor (bormust) minden hektoliterje után zárt városban 4 K, nyílt helyeken 6 K, a gyümölcsbor után pedig egyaránt 2 K volt bor-italmérési adó czimén fizetendő.

1890. évi január hó 1-től kezdve tehát a bor kétféle adóval lett terhelve. Még pedig az 1887. évi XLVII. t.-cikk értelmében járó borfogyasztási adóval, melyet a kimérő, a magán fogyasztó és a bortermelő egyaránt fizetett és az 1888. évi XXXV. t.-cikk alapján a kimért és kicsinyben elárusított bor után fizetendő italmérési adóval. A borfogyasztási adó az egész fogyasztást, a boritalmérési adó pedig csak a kimérést és kicsinyben való eladást terhelvén, a két adónemnek értékesítése, a dolog természetéből kifolyólag különböző módon történt. Hozzájárult ehhez még, hogy az 1888. évi XXXV. t.-cikk 56. §-a

— mint ez az italmérési jövedék ismertetésénél bővebben érintve van — felhatalmazást adott a kincstárnak arra, hogy 1892. évi december hó 31-ig egyes nyílt községekben az állami italmérési jövedéket olyképen is hasznosíthassa, hogy a község területén gyakorolható kizárólagos italmérési jogosultságot szerződészerűleg meghatározott évi bérért a községre, vagy pedig ha a községgel megegyezni nem lehet, egy vagy több vállalkozóra ruházza.

E felhatalmazás alapján az italmérési jövedéknek a kizárólagos italmérési jogosultság útján való értékesítése azonban csak az 1892. év végéig lévén igénybe vehető, a kormánynak 1893. évi január hó 1-től kezdve az értékesítésnek más módjáról kellett gondoskodnia. De a kizárólagos italmérési jogosultságnak a boritalmérési adóra nézve való megszüntetése, a boritalmérési adóból várható jövedelem jelentékeny megcsappanását vonta volna maga után. Az államkincstár érdekében kívánatosnak mutatkozott tehát, hogy a kizárólagos italmérési jogosultság megszűnése folytán az adóalap a kimért vagy kismértékben elárusított bort terhelő italmérési adónak — a bortermelők házi fogyasztásra szánt borainak kivételével — a magánfogyasztásra való kiterjesztése által bár jelentéktelenül kibővítettessék. Erre nézve legczélszerűbbnek mutatkozott a borfogyasztási adónak a boritalmérési adóval való egyesítése. E két adónem egyesítéséből nagy könnyebbség hárult a pénzügyi adminisztrációra, de nem kevésbé volt az előnyös a fogyasztó közönségre is. Mert, míg eddig az adóköteles félnek, aki a fogyasztási adó és az italmérési adó szempontjából az illető adók szedésére jogosultak ellenőrzése alatt állott, különböző szabályok szerint kellett eljárnia: addig a két adónem egyesítése folytán az adóköteles félnek a köztudatba átment fogyasztási adó szabályokhoz kell csupán alkalmazkodnia.

Ezek az indokok voltak irányadók az 1892. évi XV. t.-cikk megalkotásánál, melynek határozatai értelmében a borfogyasztási adó a boritalmérési adóval *boritaladó* név alatt egyesítettett. A boritaladó kezelésére nézve a fennállott borfogyasztási adóra nézve érvényes szabályok mérvadóak. A bortermelőknek az idézett törvény azt a kedvezményt biztosítja, hogy magán (házi) fogyasztásuk után csak a borfogyasztási adó tételeit (az 1887. évi XLVII. t.-cikk) fizethessék. Az 1892. évi XV. t.-cikk azonban, melynek a boritaladóra vonatkozó rendelkezései a mai napig érvényben vannak, csupán Magyarországon lépett hatályba.

* * *

Horvát-Szlavonországok területére nézve a bor- és hufogyasztási adók tényleg behozva nem lettek, mert bár az 1859. évi márczius 12-iki törvény ezekre az országokra is kiterjesztette azokat, ennek a törvénynek Horvát-Szlavonországokban való életbeléptetése elmaradt, amennyiben az 1861. évi augusztus hó 21-én az akkori pénzügyi kormány által kiadott rendelet a törvény végrehajtását felfüggesztette. Ennek következtében ezen országok területén a bor- és husadót a községek saját szükségleteik fedezésére szedték. A Horvát-Szlavonországokkal kötött egyezményről szóló 1868. évi XXX. t.-cikk 18. §-a ezt az állapotot fentartotta s a bor- és husadó beszedési jogát a horvátszlavonországi községeknél meghagyta.

Az állami italmérési jövedékről szóló 1888. évi XXXV. t.-cikk 50. §-nak rendelkezéséhez képest, Horvát-Szlavonországokban országos törvény útján az italmérési jogosultak szintén kártalanítván: a kártalanítási tőke kamatai és törlesztési részleteinek fedezésére, az 1888. évi XXXV. törvénycikk 17. §-ában megállapított boritalmérési adó Horvát-Szlavonországokban is behozatott.

Horvát-Szlavonországokban — mint már említettük — a borfogyasztási adó az 1868. évi XXX. t.-cikk 18. §-a és az 1886. évi XXXVII. törvénycikk 4. §-a értelmében a községi kiadások fedezésére szolgálván, az anyaországban az 1892. évi XV. t.-cikkkel életbe léptetett boritaladó ez országokban mindaddig behozható nem volt, míg az autonóm tényezőkkel az állami borfogyasztási adó behozatalára és ez alapon a boritalmérési és borfogyasztási adó egyesítésére nézve megegyezés létre nem jött. Az 1888. évi XXXV. t.-cikk rendelkezései, különösen pedig az állami italmérési jövedéknek a kizárólagos italmérési jogosultság bérbeadása útján való értékesíthetésére vonatkozó határozatai, ezekben az országokban továbbra is érvényben maradtak. Ámde a kizárólagos italmérési jogosultság súlyos teherként nehezedett a fogyasztó közönségre s miután a szeszforgalmi adóról és a cukor- és sörfogyasztási adóról szóló 1898. évi XVI. és XVII. t.-cikk rendelkezései folytán a kizárólagos italmérési jogosultság 1899. évi január hó elsejével a szeszre és sörre nézve, Horvát-Szlavonországokban is megszűnt: mivel sem lett volna indokolható annak a borra nézve való további fentartása.

Általánosan nyilvánult óhajnak kívánt tehát a kormány megfelelni akkor, midőn a kizárólagos italmérési jogosultság megszüntetése céljából a boritaladónak Horvát-Szlavonországokban való behozat-

taláról szóló törvényjavaslatot 1898. évi június hó 13-án beterjesztette. Ez alapon jött létre a boritaladónak Horvát-Szlavonországokban való behozataláról szóló és 1899. évi január hó 1-én életbe lépett 1898. évi XVIII. t.-cikk. E törvény értelmében a boritalmérési adó, az adótétel meghagyása mellett, boritaladóra lett átváltoztatva s kezelésére nézve a borfogyasztási adótörvények vétettek alkalmazásba, a mi által lehetővé vált, hogy a kizárólagos italmérési jog, az államkinccsár érdekeinek nagyobb veszélyeztetése nélkül, a borra nézve is megszüntetessék s a boritalmérési adóból elért eddigi jövedelem biztosítottassék. A borfogyasztási adó mint állami adó Horvát-Szlavonországokban ez idő szerint sem szedetvén, a szőlősgazdák, kik az anyaországban boritaladó czimén csupán a régi borfogyasztási adó (1887. évi XLVII. t.-cikk) tételeit fizetik, ennek folyományaképen a házi fogyasztásra szánt hormennyiség után, Horvát-Szlavonországokban boritaladót egyáltalában nem fizetnek.

A boritaladónak Horvát-Szlavonországokban való behozatala nem érinti az 1868. évi XXX. t.-cikk 18. §-ának azt az intézkedését, hogy a bor- és husfogyasztási adók Horvát-Szlavonországokban az eddigi gyakorlat szerint, továbbra is a községi kiadások fedezésére fordítottassanak, mint ezt a hivatkozott törvénycikk 1. §-ának utolsó bekezdése megállapítja. Az 1898. évi XVIII. t.-cikk életbe léptével megszűnt az a különbség, mely az anyaország és Horvát-Szlavonországok között, habár rövid időre is, a szeszes italok adójának kezelésére nézve, addig fennállott.

* * *

Magyarországban a bor és hus után befolyt adójövedelem egész 1888. évi április hó 1-ig, évről-évre emelkedett; daczára annak, hogy az adótételek az 1867. évtől a jelzett időpontig, vagyis az 1887. évi XLVII. t.-cikk életbe léptéig változatlanul maradtak.

Nevezetesen borfogyasztási adó czimén

az 1867. évben	4,000.558 K,
„ 1874. „	5,198.262 „
„ 1880. „	6,649.338 „
„ 1887. „	7,889.972 „

husfogyasztási adó czimén pedig

az 1867. évben	3,264.156 K,
„ 1874. „	3,941.452 „
„ 1880. „	4,758.586 „
„ 1887. „	5,682.268 „ folyt be.

Az 1887. évi XLVII. t.-cz. értelmében, az 1888. évi április hó 1-én életbe lépett új árszabásban megállapított s a borfogyasztási adóra nézve 1892. év végéig érvényben volt adótételek a régiekhez képest 50%-kal emeltettek.

A borfogyasztási adóban elért jövedelem ez időponttól kezdve következően alakult:

az 1888. évben	. . . . .	11,352.544 K,
„ 1889. „	. . . . .	12,306.930 „
„ 1890. „	. . . . .	12,309.638 „
„ 1891. „	. . . . .	11,681.958 „
„ 1892. „	. . . . .	10,438.432 „

A borfogyasztási adó jövedelme mint látható, az 1890. évben érte el tetőpontját, míg az 1891. és 1892. években már csökkent, ami jórészt a phylloxera által elpusztított szőlőterületek termőképességének csökkenésében találja magyarázatát. De hozzájárult a fogyasztás csökkenéséhez némi részben még a bornak az 1888. évi XXXV. t.-czikkel behozott boritalmérési adóval történt megterhelése, illetve az italmérési jövedéknek 1892. év végéig kizárólagos alapon megengedett biztosítási módja is, mely körülmények a bor megdrágulásának előidézői voltak.

A huszfogyasztási adónak, az 1887. évi XLVII. t.-czikkel 1888. évi április hó 1-én életbe léptetett új árszabásban megállapított s csupán Budapest székesfőváros területére nézve felemelt tételei, az említett időponttól kezdve a mai napig változatlanul hagyták, de a huszfogyasztási adó jövedelme azért mégis állandó emelkedést mutat, a mint azt az alábbi adatok igazolják:

az 1888. évben	. . . . .	6,112.110 K,
„ 1889. „	. . . . .	6,432.782 „
„ 1890. „	. . . . .	6,588.008 „
„ 1891. „	. . . . .	6,700.952 „
„ 1892. „	. . . . .	6,959.842 „
„ 1895. „	. . . . .	7,677.974 „
„ 1896.*) „	. . . . .	8,124.252 „
„ 1897. „	. . . . .	7,987.142 „
„ 1898. „	. . . . .	7,874.402 „
„ 1899. „	. . . . .	8,077.912 „
„ 1900. „	. . . . .	8,379.886 „
„ 1901. „	. . . . .	8,323.282 „
„ 1902. „	. . . . .	8,747.886 „
„ 1903. „	. . . . .	9,208.359 „

*) A jelentékeny emelkedés az 1896. évi országos kiállítás által előidézett nagyobb idegenforgalommal kapcsolatban beállott fogyasztás emelkedésben leli indokát.

A borfogyasztási és boritalmérési adónak egyesítése után, boritaladóban (1892. évi XV. t.-cikk) befolyt:

az 1893. évben	16,314.458 K,
„ 1894. „	16,295.684 „
„ 1895. „	16,232.324 „
„ 1896. „	15,670.370 „
„ 1897. „	14,933.902 „
„ 1898. „	14,478.476 „
„ 1899. „	14,497.246 „
„ 1900. „	14,660.738 „
„ 1901. „	14,505.297 „
„ 1902. „	15,893.665 „
„ 1903. „	15,885.638 „

Amint ez adatokból kitűnik, a boritaladó jövedelem az 1896. évtől kezdve folytonosan csökkent s csak az 1902. évtől fogva mutat némi emelkedést. E jelenség oka a kedvezőtlen közgazdasági viszonyokon kívül, főleg abban keresendő, hogy a phylloxera által elpusztított szőlőterületek felujtása nagyobb terjedelemben, csak az elmúlt évtized második felében vette kezdetét. A fentebbi adatok azonban nem tüntetik föl teljes összegében azt az adót, mely a bort hazánkban terheli. Mert — amint azt e műnek a városok és községek fogyasztási adó természetű jövedelmeinek ideiglenes rendezéséről szóló alábbi fejezetében látni fogjuk — törvényhatósági joggal bíró és rendezett tanácsu városaink nagy része a bor után az állami adón felül még községi fogyasztási adót is szed. A városok borfogyasztási adópótlék fejében 1903-ban 659.964 Kt szedtek be. Ezt a községi fogyasztási adót rendszerint az állami boritaladóval együtt, mint ennek pótlékát az adószedésre jogosítottak szedik be.

Horvát-Szlavonországok területén 1899. évi január hó 1-től kezdődőleg, az 1898. évi XVIII. t.-cikkel behozott boritaladóban:

az 1899. évben	1,458.100 K,
„ 1900. „	1,485.330 „
„ 1901. „	1,499.350 „
„ 1902. „	1,599.173 „
„ 1903. „	1,619.054 „ folyt be.

* * *

Az államkincstár a borital- és husfogyasztási adók beszédési jogát rendszerint megváltás vagy bérbeadás útján értékesíti. Csak

midőn a kipuhatolt adóalap megváltás vagy bérbeadás útján, biztosítható nem lenne, vagy az adóalap csekély összege miatt a bérbeadás kívánatosnak nem mutatkozik, vétetik alkalmazásba az adóknak a községre való ráutalása. Az adószedési jognak kincstári kezelése — Budapest székesfővároson kívül — tekintettel a kincstári kezeléssel járó nehézségekre és annak költséges voltára, a legritkább esetekben, évenként legfeljebb 1—2 községben nyer alkalmazást.

A cukorfogyasztási-, sörital- és szeszitalmérési adók 1899. évi január hó 1-ig a most említett biztosítási módokat mellett, a borital- és huszfogyasztási adókkal együttesen voltak biztosítandók. De egyes községek egyrészt a biztosítandó adóalap nagysága, másrészt pedig az adókezelés és az adóellenőrzéssel járó nehézségek miatt, a fogyasztási-, ital- és italmérési adók beszedésének jogát ritkábban váltották meg, s így a pénzügyi kormány a bérlet útján való értékesítésre volt utalva.

A cukorfogyasztási-, sörital- és szeszitalmérési adók 1899. évi január hó 1-vel azonban megszűnván, a pénzügyi kormány törekvése odairányult, hogy a borital- és huszfogyasztási adók beszedésének joga, megváltás útján, lehetőleg a városokra és községekre ruháztassék. Ezuton látszott leginkább elérhetőnek a pénzügyi kormánynak ama célzata, hogy a magán vállalkozók lehető mellőzésével, a fogyasztó közönség zaklatásának és jogosulatlan kihasználásának eleje vétessék. Éppen ebből az indokból, a borital- és huszfogyasztási adók biztosítása iránt kiadott utasításaiban figyelmeztette a pénzügyi kormány a pénzügyigazgatóságokat arra, hogy az adók biztosításának alapjául szolgáló hivatalos adatok kellő pontossággal és a várható fogyasztásnak megfelelően állittassanak össze. Mert csak ily módon remélhető a borital és huszfogyasztási adóknak a tényleges fogyasztásnak megfelelő adóösszeggel való biztosítása, de egyszersmind annak az elkerülése is, hogy a tárgyilagos alapot nélkülöző előirányzat az adószedési jognak a községek által leendő megváltását megnehezíthesse.

A pénzügyi kormány gondoskodása kiterjedt továbbá arra is, hogy a borital- és huszfogyasztási adók minden egyes községben (városban), illetve egyes beszedési körben külön biztosíttassanak. Több községnek (városnak, beszedési körnek) az adók együttes biztosítása céljából csoporttá való alakítása, mely az adószedési jognak rendszerint bérlet útján való biztosítására vezet, mellőztetett. Azokban a községekben pedig, melyeknek lélekszáma 2000-et meg nem halad és a

melyekben a boritaladó és husfogyasztási adó, a megelőző évre biztosított vagy a kinyomozott adóösszeg szerint a 200 Kt el nem éri, az egyezkedési tárgyalások eredménytelensége esetén, az adóknak bérbeadás útján való biztosítása mellőztetett.

Az 1892. évi XV. t.-cikk 5. §-ának ama rendelkezésével, hogy a boritaladó beszedési jogát bérlő felek, a bérlet tartama alatt, italmérési engedélyre tarthatnak igényt, egyes adóbérlők visszaéltek. Mert az adószedési jog bérletéért, különösen kisebb községekben, a kinyomozott adóalagnál jóval magasabb bérösszeget ajánlottak meg, nyilván azzal a célzattal, hogy ily módon italmérési engedélyt kapjanak és azt a bérlet tartama alatt kihasználhassák. Bár ez uton a borital- és husfogyasztási adók beszedési joga tényleg jobban volt értékesíthető, a pénzügyi kormány a községeknek egyes adóbérlők zaklatásaitól való megóvása érdekében, mégis szükségesnek látta e részben a korlátozást. Az állami borital- és husfogyasztási adóknak az 1902. illetőleg az 1903. és 1904. évekre eszközendő biztosítása tárgyában 1901. május hó 22-én 34.819 sz. a. a pénzügyigazgatóságokhoz intézett körrendeletében kijelentette ugyanis azt, hogy: oly községekre (beszedési körökre) nézve, amelyekben a borital- és husfogyasztási adók beszedési jogáért fizetett évi bérösszeg az 1.000 Kt el nem éri, az 1892. évi XV. t.-cikk 5. §-ában, a boritaladó beszedési jogát bérlők részére megadható italmérési engedélyek iránt nyert felhatalmazást, — a jövőben igénybe venni nem óhajtja. Hogy egyes adóbérlők, a törvény hivatkozott rendelkezései alapján elnyerni remélt italmérési engedély meg nem adása miatt, az államkincstár ellen kártérítési igényt ne támaszthassanak: az adószedési jog bérletére nézve közzétett árverési hirdetményekbe felvétellett az a kijelentés, hogy a bérbevevőnek az 1892. évi XV. t.-cikk 5. §-án alapuló italmérési engedélyre csak akkor lesz igénye, ha a felajánlott évi bérösszeg az 1.000 Kt eléri. Az 1.000 Kt évi bért el nem érő bérleti szerződések szövegébe pedig pótlólag felvétellett, hogy a „bérlő az 1892. évi XV. törvénycikk alapján a bérleti idő tartamára italmérési engedélyre igényt nem tart s az 1892. évi XV. törvénycikk 5. §-a alapján semminemű követelést az államkincstárral szemben nem támaszt.“ A pénzügyi kormány ezzel az intézkedésével biztosította azt, hogy intenciójához képest, kisebb községekben az adószedési jogot a községek válthatták meg s így a fogyasztó közönség egyes adóbérlők zaklatásaitól megóvható volt.

A borital- és husfogyasztási adók beszedési jogának a városok és nagyobb községek által való megváltását előmozdítandó, az 1899. évi VI. t.-czikk 7. §-a, az adó kezelésével s beszedésével járó költségek fejében biztosított beszedési jutalékot felemelte. Ugyanis a beszedési jutalék maximumát a bor- és husfogyasztási adó törvények és szabályok (1892. évi kiadás) 109. §-a 4.000 Kra állapította meg, míg a hivatkozott törvény a beszedési jutalék maximumát 8.000 Kra emelte fel.

A pénzügyi kormánynak az a törekvése, hogy a borital- és husfogyasztási adók lehetőleg megváltás útján biztosíttassanak, sikerrel járt, amint azt az adók biztosítására vonatkozó következő adatok is igazolják.

I.

A boritaladó beszedési jogát megváltotta az 1894. évben:

4.765 község (város) . . . . . 7,978.202 K 20 frel,

az 1904. évben pedig:

9.730 község (város) . . . . . 10,225.344 K 54 frel.

A husfogyasztási adó beszedési jogát megváltotta 1894. évben:

4.770 község (város) . . . . . 3,126.697 K 77 frel,

az 1904. évben pedig:

9.730 község (város) . . . . . 4,526.748 K 45 frel.

II.

A boritaladó bérbeadás útján volt biztosítva az 1894. évben:

6.013 községben (városban) . . . . . 4,443.673 K 45 frel,

az 1904. évben pedig:

1.051 községben (városban) . . . . . 1,840.078 K 91 frel.

A husfogyasztási adó bérbeadás útján volt biztosítva az 1894. évben:

6.102 községben (városban) . . . . . 1,470.895 K 77 frel,

az 1904. évben pedig:

1.051 községben (városban) . . . . . 912.573 K 27 frel.

Abban az esetben, ha a borital- és husfogyasztási adók beszedésének joga, az államkincstár érdekeinek veszélyeztetése nélkül, megváltás vagy bérlet útján nem biztosítható: az adók beszedésének joga, a nyomozás eredményének megfelelő átalányösszeg mellett, a községre hivatalból ráutaltatik. Az adók ráutalása esetében, a község mint a

kincstárnak adóbeszedő közege szerepel; a ráutalásnak tehát nem lehet az a célzata, hogy a község ezúton nagyobb átalány fizetésére köteleztessék, mint amelyet helyes kezelés mellett tényleg beszedni képes. Minthogy azonban az adóköteles fogyasztásra befolyást gyakorolható viszonyok változásával, a legnagyobb óvatosság mellett sem állapítható meg mindig a tényleges bevételnek megfelelő átalányösszeg: az 1892. évi XV. t.-cikk 9. §-a kimondta, hogy abban az esetben, ha valamely községre a borfogyasztás után járó italadó reáutaltatik s az illető község fogyasztásalap hiányában a reá kirótt italadót kivetni, illetőleg beszedni nem tudja, a pénzügyministertől a beszedhetlen italadó törlését kérheti. Ezt a kedvezményt a kormány, a törvényhozás célzatának szem előtt tartása mellett, a husfogyasztási adóra is kiterjesztette s ennek folytán a községekre ráutalt borital- és husfogyasztási adóknak az a része, amely adóalap hiányában beszedhető nem volt s a beszedhetlenség kétséget kizárólag beigazoltatott, a község terhéről esetről-esetre leiratik.

Az idézett törvényszakasz értelmében a községre ráutalt borital- és husfogyasztási adóátalányból beszedhetlenné vált rész törlésbe hozatalának alapfeltétele, hogy a kérdéses részösszeg fogyasztási adóalap hiányában vált légyen beszedhetlenné. Ennek folyamánakép megkívánatik tehát, hogy a község a ráutalt borital- és husfogyasztási adók beszedését helyesen és törvényszerűen gyakorolja, mivel csak ez esetben állapítható meg, hogy az átalányösszeg vagy annak egy része tényleg az adóalap hiányában, nem pedig a helytelen kezelés folytán vált beszedhetlenné. Figyelemmel arra, hogy a községek a ráutalt adók kezelése körül nem egyöntetűen jártak el s a kezelés hiányossága folytán a beszedhetlenné kimutatott összegre nézve a törvényes követelmény megállapítása sokszor nehézségekbe ütközött: a pénzügyi kormány kívánatosnak tartotta a községekre ráutalt borital- és husfogyasztási adók kezelésének és a kezelés ellenőrzésének szabályozását, mely a belügyministerrel folytatott tárgyalások eredménye alapján, az 1902. évi október hó 6-án kelt 60.675 számú pénzügyministeri körrendelettel kiadott szabályzatban nyert megoldást.

A községre ráutalt borital- és husfogyasztási adók beszedésével és kezelésével járó teendőket mint községi közegek: a községi bíró vagy adópénztárnok és a jegyző látják el. A községi képviselőtestület kivételesen más eljárásági tagot vagy egy községbeli lakost is megbizhat a ráutalt adók kezelésével, de ily határozat csak névszerinti

szavazás útján hozható és a határozat meghozatalában résztvevő képviselő testületi tagok, a községnek a megbízott kezelő által netán okozott kárért egyetemlegesen felelősek.

A szabályzat a ráutalt borital- és huszfogyasztási adók beszedési jogának helyes és törvényszerű gyakorlására nézve megszabja azt:

1. hogy a borital- és huszfogyasztási adó mindenkitől, a ki ezt fizetni köteles, beszedessék;

2. hogy mindenkitől a törvényes adótételeknek megfelelő adó szedessék be;

3. hogy a beszedett adóról pontos számadás vezetessék;

4. hogy kellő ellenőrzés gyakoroltassék arra nézve, hogy senki a borital- és huszfogyasztási adót meg ne rövidítse; végül

5. hogy a borital- és huszfogyasztási adót megrövidítő vagy a megrövidítést megkísérlő felek ellen a szabályszerű megtorlási intézkedések fogantosságot szenvedjenek.

A pénzügyőri közegek (pénzügyőri szakasz, pénzügyőri biztos) gondoskodni tartoznak arról, hogy a kerületükben levő községek a reájuk utalt borital- és huszfogyasztási adókat, a fentebbi 1—5 pontoknak megfelelően kezeljék. Nevezetesen tartoznak e községek kezelését időközben gyakran megvizsgálni és ellenőrizni s a községi közegeket az észlelt mulasztásokra vagy szabályellenességre figyelmeztetve, a kellő eljárás iránt felvilágosítani.

Ha a ráutalási időszak befejeztével a község által vezetett lajstromok és számadásokból az tűnnék ki, hogy a község a ráutalt adóátalányt teljesen be nem szedte, a pénzügyőri biztos feladata: a község által beszedett adóösszeget megállapítani; továbbá megvizsgálni azt, hogy a községet a ráutalt adóátalány be nem szedése miatt terheli-e mulasztás és mily mérvben; e mulasztásért a községi közegek közül ki felelős és mily mérvben, végül érvényesíthető-e az illető ellen az anyagi felelősség.

Ha az ekként megejtett vizsgálat eredményéhez képest megállapíthatnák, hogy a ráutalt borital- és huszfogyasztási adó átalanly, az adóalap hiánya miatt egészben vagy részben, a helyes kezelés mellett sem lett volna beszédhető: a pénzügyigazgatóság a beszédhetlennek bizonyult összeg leírása iránt a pénzügyministeriumhoz jelentést tesz. Ha pedig a községre reáutalt adóátalanly vagy annak egy része törlésbe nem hozható, a pénzügyigazgatóság kideríti azt, hogy e miatt kit és mily mérvben terhel a felelősség.

Amennyiben a felelősség a községi előljáróság tagjait terhelné, a pénzügyigazgatóság a fegyelmi eljárás elrendelése iránt az 1886. évi XXII. t.-cz. 90. §. a) pontja és 92. §-a alapján javaslatot tesz a közigazgatási bizottság előtt és ügyel arra, hogy a fegyelmi eljárás során az elmarasztalt által okozott károk megtérítése iránti felelősség az 1886. évi XXII. t.-cz. 95. §-a alapján megállapítván, a kártérítési kereset a rendes bíró előtt megindíttassék. Mig ha a felelősség a községi képviselő-testület egyes tagjait terhelné: a pénzügyigazgatóság kötelességében álland, hogy a községre ráutalt adóátalányból beszédhetlenné vált összeg, a képviselő-testületnek egyetemleges felelősséggel tartozó tagjaitól közadók módjára behajtassék.

A községre ráutalt borital- és husfogyasztási adók kezelésével megbízott községi közegek, ha ez iránti kötelességüknek minden tekintetben szabályszerűen megfelelték, a község részéről a beszédett összegek arányában jutalomban részesíthetők. A jutalmazás kérdésében a vármegyei törvényhatóság jóváhagyása mellett, a községi képviselő-testület határoz. Jutalmazásnak csak akkor van helye, ha a község által beszédett összeg a községre ráutalt adóátalányt meghaladja és ha a községi közegek részére nyújtandó jutalom a többletből fedezhető.

A pénzügyi kormány a ráutalási eljárás szabályozása által, a községre ráutalt borital- és husfogyasztási adók helyes kezelésének biztosításán kívül még azt a czélt kívánta elérni, hogy amennyiben a községek az említett adókat az adóértéknek megfelelő átalányösszeg mellett meg nem váltanák: ez adók értékesítésénél oly biztosítási mód álljon az államkincstár rendelkezésére, amely a bérlet útján való biztosítási módozat alkalmazását fokozatosan csökkentheti. De e szabályozás másrészt arra is szolgált, hogy egyes községek, már a ráutalásból folyó anyagi felelősség szempontjából is, a beszédési jog megváltására törekedjenek.

A ráutalási eljárás szabályozása s a ráutalt adók kezelésének pénzügyi közegek által való ellenőrzése, a ráutalás mellett való biztosításnak szükségét csökkentvén, a községeket tényleg arra indította, hogy a ráutalási eljárás kikerülésével a beszédési jogot megváltásák.

Mig ugyanis a ráutalási szabályzat életbelépte előtt:

az 1902. évben 1.440 községben . . . 337.057 K 30 frel, addig a ráutalási eljárás szabályozása után:

az 1903. évben 660 községben . . . 127.808 K 47 frel,

az 1904. „ 373 „ . . . 64.848 „ 18 „

voltak a borital- és husfogyasztási adók ráutalás útján biztosítva.

* * *

Budapest székesfőváros zárt adóterületén a borital- és husfogyasztási adókat, valamint a városi fogyasztási adópótlékokat, a kir. fogyasztási adóhivataloknál alkalmazott állami közegek szedik. Figyelemmel egyrészt a fennálló adókezelési módozat nehézkes és hosszadalmas voltára, de másrészt figyelemmel a fogyasztási adóhivataloknál működő fővárosi vámfelügyelők tervbe vett megszüntetésére*): a pénzügyi kormány a kezelési módozat egyszerűsítését határozta el és ezért az 1903. évi 94.193 sz. a. kiadott utasítással, a székesfőváros zárt adóterületére beszállított adótárgyak után járó borital- és husfogyasztási adók, valamint városi fogyasztási adópótlékok fizetésénél, letéteményezésénél és utalásánál, 1904. évi február hó 1-től fogva, több fogyasztási adóhivatalban a másolópapir (indigópapir) felhasználásával eszközrendő lajstromozást, valamint az értékjegybárczák behozatalát rendelte el.

Az eddig gyakorlathban volt adókezelési eljárás mellett ugyanis a székesfőváros zárt adóterületére beszállított adótárgyak után járó adóösszeg, a fogyasztási adóhivataloknál volt befizetendő és az utóbbiak a befizetésről, az adó összegére való tekintet nélkül, mindenkor három bárczát állítottak ki, (törzsbárczát, továbbá a városi vámfelügyelő és a fél részére szelvény-bárczákat) mely eljárás mindenesetre kissé hosszadalmas volt. Minthogy továbbá az oly utak, amelyekben fogyasztási adóhivatal felállítva nincs, a fogyasztási adó szempontjából tilos utak, az adózó felek adótárgyaik behozatala alkalmával, illetve megadóztatása végett a sok esetben távol eső fogyasztási adóhivatalhoz utaltattak. Ez az eljárás az adózó közönségre annál nagyobb terhet rótt, mivel egyes, fogyasztási adó szempontjából tilos uton, a villamos vasut is érinti a székesfőváros zárt adóterületét.

Az indigó-papir használatával eszközrendő lajstromozás (másolási eljárás) mellett, az adózásoknál csak a törzsbárcza állítatik ki kézírással; míg az adóbárcza lenyomata az indigó-papir használata által lesz kiállítva. A most említett lényegesen egyszerűsített másolási eljárás, a fogyasztási adóhivataloknál működő s immár megszüntetett városi vámfelügyelőknek a jövedéki ellenőrzés céljaira való közreműködését is nélkülözhetővé tette; mert az adózó fél részére kiszolgáltatandó adóbárcza az adózás számadatait feltüntető ellenőrző szelvénynyel bir, mely a jövedéki ellenőrzést teljesítő pénzügyőri közegek által az adóbárczától elválasztatván s a fogyasztási hivatalnál

*) A vámfelügyelői intézmény megszüntetése 1904. évi november hó 15-ével tényleg bekövetkezett.

felállított zárt gyűjtőszekrénybe helyeztetvén, ily módon az ellenőrzést lehetővé tette. Az így összegyűjtött bárcza-szelvények alapján az utóellenőrzést, a törzsbárczákkal való összehasonlítás által a ministeri számvevőség gyakorolja.

A kész értékjegy-bárczák, amelyek egy-egy adóegységről (1 db vágó marha, 1 db bárány, 1 kg hus, 1 liter bor stb.) állítatnak ki, ugy a fogyasztási adóhivatalok, mint az adózó felek által is használhatók. A fogyasztási adóhivatalok az értékjegy-bárczákat az egynemű adótárgyak adózásánál azzal a megszorítással használhatják, hogy egy-egy adózó fél részére esetenként és adótárgyanként 5 dbnál többet ki nem szolgáltathatnak; az adónemenként 5 dbot meghaladó adózásoknál már indigó-papír használata mellett állítandó ki az adóbárcza.

Egyes adózó felek az értékjegy-bárczákat, adótárgyanként egy koronát meg nem haladó adózásoknál használhatják: az összes vonali és pályaudvari fogyasztási adóhivataloknál, fogyasztási adóhivatali kirendeltségeknél, pénzügyőri bemondóknál, vasuti és hajóállomásoknál és mindazokon az utakon, amelyek a székesfőváros zárt adóterületét villamos vasut érinti. Az adózó felek a szükséges adóbárczákat ugy tömbönként (10 db adóbárczával) mint egyenként is előre beszerezhetik részint az erre kijelölt dohánytőzsdékben, részint pedig a fogyasztási adóhivataloknál.

Az ily értékjegybárczák útján való adózás esetén, az adózó felek az adótárgyaknak a fogyasztási adó hivatalnál való bejelentési kötelezettsége alul felmentetnek.

A pénzügyi kormány a másolópapír (indigó papír) és az értékjegy-bárcza behozatala által, a székesfővárosban a fogyasztási adókezelés hosszadalmassága miatt gyakran emelt panaszoknak elejét vette, s az adókezelés egyszerűsítését s gyorsabbá tételét célzó eme intézkedése, az eddigi tapasztalatok szerint a gyakorlatban annyira bevált, hogy 1905. év február hó 1-től kezdve, ennek a kezelési módozatnak a főváros összes fogyasztási adóhivatalainál való behozatala határozottatott el.

Budapest székesfőváros zárt adóterületén a boritaladó bevétel csak a legutóbbi években mutat némi emelkedést, mely körülmény a kedvezőtlen közgazdasági viszonyokra vezethető vissza. A husfogyasztási adónál ellenben a bevétel, bár csekély mérvben, de állandóan emelkedik.

A borital és husfogyasztási adóknak a székesfővárosban elért eredményét a túloldalon közölt táblázat mutatja:

Budapest székesfőváros zárt adóterületén befolyt				
Év	boritaladóban		huszfogyasztási adóban	
	K	f	K	f
1894	3,189.869	08	2,655.384	.
1895	3,385.288	38	2,847.055	90
1896	3,536.914	30	3,108.729	39
1897	3,186.152	31	2,993.360	71
1898	3,080.773	28	2,955.370	.
1899	3,043.064	.	3,010.497	40
1900	3,270.388	.	3,175.486	.
1901	3,255.004	.	3,189.192	.
1902	3,473.008	82	3,246.796	89
1903	3,619.316	31	3,071.612	83

III. fejezet. A magyarországi városok és községek fogyasztási adó természetű jövedelmeinek ideiglenes rendezése.

A cukor- és sörfogyasztási, továbbá a szeszforgalmi adóról szóló 1898. évi XVI. és XVII. t.-cikkek életbelépte folytán, a cukor-fogyasztási-, szeszitalmérési- és a söritaladók 1899. évi január hó 1-ével megszűntek s ezzel együtt megszűntek ezen adóknak községenként való beszedési módzatai is.

A fentebb felsorolt fogyasztási-, ital- és italmérési adóknak és ezekkel együtt a községenkénti adóbiztosítás módzatainak megszüntetése azonban, mélyen belevágott a városok és községek háztartásainak érdekeibe egyrészt azért, mert

1. az állami italmérési jövedék tiszta jövedelmi többletéből egyes városoknak és községeknek az 1888. évi XXXV. t.-cz. 69. §-a szerint járó részesedés megállapítására szolgáló alap (az italmérési jövedéknek az illető városban vagy községben kimutatható tiszta jövedelme) az italmérési jövedékhez tartozó adónemek megszüntetése folytán elenyészett; másrészt azért, mert

2. a városok legnagyobb része az 1886. évi XXII. t.-cikk 132. §-a alapján, az 1898. évi XVI. és XVII. t.-cikkek által megszüntetett fogyasztási-, ital- és italmérési adók után is pótlékokat, illetve az ezen adók tárgyát képező cikkek után különböző című városi adókat szedett; végül pedig azért is, mert

3. sok város és község a megszüntetett adók beszedési jogosultságának megváltásából, illetve bérbe vételéből olyan üzleti nyereséget élvezett, amely, mint a városnak vagy községnek éveken keresztül rendszeren folyó bevétele, a városi, illetve községi költségvetés fedezeti részének egyik, nem ritkán jelentékeny tényezőjévé vált.

A városok és községek a fentebb 1—3. pontok alatt érintett jövedelmeiktől, háztartásuk egyensúlyának veszélyeztetése nélkül nem voltak megfoszthatók; de egyáltalában alig lett volna indokolt eme fogyasztási adó természetű bevételi forrásoknak teljes elapasztása akkor, a mikor a városoknak és községeknek kulturális és közigazgatási feladatai amugy is egyre növekednek. A most előadottak figyelembe vételével, a pénzügyi kormány a városok és községek fogyasztási adó természetű jövedelmeinek ideiglenes rendezését feltétlenül szükségesnek tartotta abból a célból, hogy az állami fogyasztási adórendszer változása folytán a városi és községi háztartások egyensúlya meg ne zavartassék. Ezt a célt kívánta a pénzügyi kormány elérni akkor, midőn a magyarországi városok és községek fogyasztási adó természetű jövedelmeinek ideiglenes rendezéséről szóló törvényjavaslatot, a magyar országgyűlés képviselőházának alkotmányos tárgyalás végett 1898. évben előterjesztette, mely törvényjavaslat azután, mint 1899. évi VI. t.-cikk törvényerőre emelkedett.

Mint fentebb az 1. pont alatt érintettük, az 1888. évi XXXV. t.-cz. 69. §-a alapján, az állami italmérési jövedék tiszta jövedelmi többletéből egyes városok és községek is részesedtek. Vagyis, ha az államnak az italmérési jövedékből eredő tiszta jövedelme, a kártalanítási tőke kamatainak és évi törlesztési járulékainak fedezésére szükséges összegét meghaladná: a törvényhatósági joggal felruházott városok, rendezett tanácsu városok, nemkülönben azok a községek, — melyek az italmérési jogot az 1888. évi XXXV. t.-cz. hatályba léptekor a kártalanításról szóló 1888. évi XXXVI. t.-cz. 2. §-ának 1., 3, 4. vagy 5. pontjaiban megjelölt czimeken gyakorolták, ebből a tiszta jövedelmi többletből — abban az esetben részesítendőek, ha az illető városban vagy községben az italmérési jövedék tiszta bevétele meghaladja az illető város, vagy községben az állam által megváltott italmérési jogok után adott összes kártalanítási tőke évi kamataira és tőketörlesztési járulékaira szükséges összeget.

Az állami italmérési jövedékhez tartozó adók megszüntetése, illetőleg az állami fogyasztási adórendszer változása folytán, a hivat-

kozott 1888. évi XXXV. t.-cz. 69. §-a szerint járó részesedés megállapítására szolgáló alap (az italmérési jövedéknek az illető városban vagy községben mutatkozó tisztajövedelme) elenyészvén: a magyarországi városok és községek fogyasztási adó természetű jövedelmeinek ideiglenes rendezéséről szóló 1899. évi VI. t.-cz. 1. §-a gondoskodott arról, hogy az állami italmérési jövedék tiszta jövedelmi többletéből részesedésre igénynyel bíró városok és községek, a részesedés címén addig élvezett jövedelmeiktől el ne essenek. Az idézett 1. §. értelmében ugyanis ama városok és községek részére, amelyek a hivatkozott 69. §. alapján az italmérési jövedék tiszta jövedelmében részesednek, 1899. évi január 1-étől kezdve két egyenlő részletben, minden év június és december havának végével, az államkincstár által oly összeg fizetendő ki, amely az 1895—1897. években az illető várost vagy községet ily részesedés címén megilletett összegek egy évi átlagának megfelel.

Az állami italmérési jövedék többletéből járó részesedésre való igény megnyiltának szempontjából, az 1888. évi XXXV. t.-cz. 69. §-a különbséget tesz a zárt városok, valamint az adóvonallal körül nem zárt, tehát nyílt városok és községek között, a mennyiben a zárt városoknak (Budapest székesfőváros és Pozsony) a jövedelemben való részesedési igénye az 1890. évvel, míg a más városok és igényjogosultsággal bíró községeké, az 1893. évvel kezdődött, mely részesedés minden év végével volt kiadandó.

A zárt városok (Budapest és Pozsony), továbbá a nyílt helyek részére az 1890., illetőleg az 1893. évtől kezdve, az 1888. évi XXXV. t.-cz. 69. §-a alapján az állampénztárból részesedés címén kifizetett összegeket, az alábbi kimutatások mutatják:

I. Zárt városok.

A részesedési igény megnyiltának	A részesedés kifizetésének	Budapest székesfőváros	Pozsony	Összesen
éve		korona		
1890	1891	1,184.204	72.694	1,256.898
1891	1892	1,019.956	78.278	1,098.234
1892	1893	1,006.984	84.870	1,091.854
1893	1894	1,221.402	83.826	1,305.228
1894	1895	1,298.648	67.592	1,366.240
1895	1896	1,395.678	67.330	1,463.008
1896	1897	1,474.626	68.390	1,543.016
1897	1898	1,348.230	69.304	1,417.534
Együtt	.	9,949.728	592.284	10,542.012

II. Nyílt helyek.

A részesedési igény megnyiltának	A részesedés kifizetésének	A községek és városok száma	Összesen
éve			korona
1893	1894	1.302	1,086.546
1894	1895	1.310	1,115.272
1895	1896	1.328	1,130.084
1896	1897	1.290	1,092.524
1897	1898	1.299	1,097.620
Együtt	.	.	5,522.046

Az 1899. évi VI. t.-cz. 1. §-a, illetve az ezen t.-cz. hatályát 1904. év végéig meghosszabbító 1901. évi XVIII. t.-cz. alapján, az 1895—1897. években részesedés czimén kifizetett összegek egy évi átlaga fejében kiutaltatott:

A részesedés	A kifizetés	Budapest részére	Pozsony részére	Nyílt helyek részére	Összesen
éve		korona			
1898	1899	1,406.178	68.341	1,104.912	2,579.431
1899	1900	1,406.178	68.341	1,104.912	2,579.431
1900	1901	1,406.178	68.341	1,104.912	2,579.431
1901	1902	1,406.178	68.341	1,104.912	2,579.431
1902	1903	1,406.178	68.341	1,104.912	2,579.431
Együtt	.	.	.	.	12,897.155

Az 1888. évi XXXV. t.-czikk 69. §-a és az 1899. évi VI., illetve az 1901. évi XVIII. t.-cz. alapján kifizetett részesedési összegek átlagát összehasonlítva, kitűnik: hogy a pénzügyi kormánynak az a törekvése, mely az idézett 69. §. alapján az italmérési jövedék tiszta jövedelmi többletéből addig élvezett jövedelemnek a városok és községek részére leendő biztosítását czélozta, sikeres volt. Az 1888. évi XXXV. t.-cz. alapján a városok és községek által élvezett részesedés évi átlaga ugyanis 2,422.160 Kt tett, míg ezzel szemben az 1899. évi VI. és az 1901. évi XVIII. t.-czikkek alapján kifizetett összegeké 2,579.431 Kt tesz s így az utóbbi törvények alapján kifizetett részesedési összegek évi átlaga 157.271 Kval nagyobb.

Az 1895—1897. években részesedés címén kifizetett összegek átlaga, ép úgy, mint az 1888. évi XXXV. törvénycikk 69. §-a alapján járt részesedés, az 1899. évtől kezdve, a tárgyévet követő év június és december havának végével fizettetett ki. A pénzügyi kormány méltányolva azonban a városoknak és községeknek kifejezett azon óhaját, hogy az átalányösszeg a tárgyév végével fiztessék ki, az 1899. évi VI. t.-cikk hatályának meghosszabbítását célzó törvényjavaslat szerkesztésénél ezt az óhaját figyelembevette. Az átalányösszeg az 1901. évi XVIII. t.-cikk rendelkezéséhez képest ugyanis az 1902. évtől kezdődőleg, a tárgyévet követő év január havában fizetendő ki.

Mint azt már a fentebbi 2. pont alatt is jeleztük, a városok legnagyobb része, az 1886. évi XXII. t.-cz. 132. §-a alapján a fogyasztási, ital- és italmérési adók után fogyasztási adópótlékokat, illetve városi fogyasztási adókat szedett. Minthogy azonban a most hivatkozott törvénycikkben nincs megállapítva az, hogy a városok fogyasztási adópótlékokat, mely fogyasztási cikkek után és mily maximalis összegben szedhetnek, a pénzügyi kormány az e tekintetben mutatkozó hiány pótlásául szükségesnek találta e kérdésnek törvényhozási uton való szabályozását. Szabályozni kellett ugyanis azt a végső határt, a melynél magasabb fogyasztási adópótlékkal egy város vagy község sem terhelheti meg már az állam által amugy is megadóztatott fogyasztási cikkeket, mivel ily korlátozó intézkedések nélkül az állami fogyasztási adópolitika helyes elvei nem érvényesülhetnének.

Éppen ezekből az indokokból állapítja meg az 1899. évi VI. törvénycikk 2. §-a azt, hogy a városok és községek saját háztartásuk szükségleteinek fedezésére, 1899. évi július hó 1-től kezdve, az állami adók tárgyát képező fogyasztási cikkek (bor, hus, cukor, sör, szesz és ásványolaj) közül, csupán a bor, hus, továbbá az égetett szeszes italok és folyadékok után szedhetnek a fogyasztás vagy behozatal alkalmával fogyasztási adópótlékot. Jelesül: bor után az 1887. évi XLVII. törvénycikkhez mellékelt árszabás szerinti borfogyasztási adó 20%-át, hus után pedig az említett árszabás szerinti husfogyasztási adó 25%-át meg nem haladó bor-, illetve husfogyasztási adópótlékot; végül az égetett szeszes italok és folyadékok után, a mennyiben azoknak alkohol-tartalma a szeszmérővel megállapítható, hektoliter-fokonként 10 fillért, ha pedig alkohol-tartalmuk közvetlenül meg nem állapítható, literenként 8 fillért.

A városok és községek a most felsorolt adópótlékokon kívül egyéb fogyasztási adót vagy beviteli díjat, semminemű czimen nem szedhetnek; egyedüli kivételével az ugynevezett kövezetvámnak — Budapesten városi vámnak — amely minden árucikk, tehát a fentemlített cikkek beszállítása alkalmával is, a többi árucikk beszállításánál szedett tételeket meg nem haladó mérvben beszedhető.

Az 1899. évi VI. t.-cz. 4. §-ának alább ismertetendő rendelkezései értelmében, egyes városok eme korlátozás folytán beállott jövedelem csökkenés fejében, az államkincstár által segínytetnek.

A pénzügyi kormány gondoskodása kiterjedt arra is, hogy Budapest székesfőváros — melynek zárt adóterületére az 1899. évi VI. törvényczikk 3. és 4. §-ának rendelkezései ki nem terjednek — a sör, továbbá az állami adó alul mentes égetett szeszes folyadékok (denaturált szesz) után szedett, de 1899. évi július hó 1-től, az 1899. évi VI. t.-cz. 5. §-ának rendelkezéséhez képest, már nem szedhető városi fogyasztási adópótlék, illetve városi fogyasztási adó bevételeire nézve kárpótoltassék.

Budapest székesfőváros ugyanis az említett időpontig, a sör után hektoliterenként 3 K 80 f városi sörfogyasztási adópótlékot, az állami adó alul mentes égetett szeszes folyadékok után — az általános denaturáló szerrel denaturált szeszt is beleértve — hektoliterfokonként 20 fillért, míg a gliczerin-szappan és az eczetgyártási czélokra denaturált szesz után hektoliterfokonként 12 fillér városi szeszfogyasztási adópótlékot szedett.

Miután pedig a székesfőváros zárt adóterületére behozott sör után hektoliterenként szedett 3 K 80 f sörfogyasztási adópótlék, 1899. évi július hó 1-től kezdődőleg a felektől többé beszedhető nem volt, gondoskodni kellett arról, hogy a székesfőváros zárt adóterületére az említett időponttól kezdve behozandó sörmennyiség, a székesfővárosnak nyújtandó kárpótlás megállapíthatása végett számbavétessék. E célból az 1899. évi VI. t.-cz. hivatkozott 5. §-a akként rendelkezik, hogy a felek a sörnek a zárt adóterületre való behozatalát esetenként bejelenteni kötelesek. Az így behozott és megállapított sörmennyiség után esedékes sörfogyasztási adópótlék, az államkincstár által a sörfogyasztási adóból eredő bevétel terhére Budapest székesfőváros részére minden naptári év végével megtérítendő. A megtérítés alapjául szolgáló mennyiségből azonban levonandók azok a mennyiségek, amelyek a székesfőváros zárt adóterületéről az illető naptári évben

esetenként egy hektolitert meghaladó mennyiségben kiszállíttatnak. A székesfőváros zárt adóterületére behozott és az illető naptári évben ki nem szállított sörmennyiségek után esedékes városi sörfogyasztási adópótléknak, a m. kir. államkincstár által Budapest székesfőváros részére való megtérítésénél követendő eljárást, az 1899. évben kiadott 46.276 számú pénzügyministeri utasítás szabályozza. Ez utasítás értelmében, a zárt adóterületre behozott sörmennyiségekről sörbeviteli lajstrom, a zárt adóterületről egy hektolitert meghaladó mennyiségben kiszállított sörmennyiségről pedig sörkiviteli lajstrom vezetendő. A pénzügyministeri számvevőség fogyasztási adóügyi csoportja e beviteli és kiviteli lajstromok alapján minden év végével megállapítja a Budapest székesfőváros részére az 1899. évi VI. t.-cz. 5. §-a alapján járó sörfogyasztási adópótlék összegét és a megállapítás eredményéhez képest járó összeget, a pénzügyministerium a székesfőváros részére kiutalja.

Budapest székesfőváros részére a megejtett leszámolások eredménye szerint, sörfogyasztási adópótlék megtérítése czimén kifizettetett:

az 1899. évi július hó 1-től 1899. évi december 31-ig terjedő időre	548.708 K
az 1900. évre	1,186.425 „
„ 1901. „	1,113.055 „
„ 1902. „	1,014.361 „
„ 1903. „	1,148.505 „

A végből, hogy Budapest székesfőváros az állami adó alul mentes égetett szesz folyadékok után 1899. évi július hó 1-ig általa szedett városi szeszfogyasztási adópótlék jövedelmeire nézve is kárpótolható legyen: az 1899. évi VI. t.-cz. 5. §-a felhatalmazást adott a m. kir. pénzügyministernek arra, hogy e czimen az államkincstár terhére évenként oly általányösszeget utalhasson ki a székesfővárosnak, mely az említett égetett szesz folyadékok után az 1895., 1896. és 1897. években befolyt városi szeszfogyasztási adó egy évi átlagának megfelelő.

E czimen Budapest székesfőváros részére:

az 1899. évi július hó 1-től 1899. év végéig terjedő időre	84.000 K,
az 1900—1903. évekre évi	147.632 „

átalányösszeg fizettetett ki.

Sok város és község — mint arról fentebb a 3. pont alatt szó volt — a megszüntetett fogyasztási, ital- és italmérési adók beszedési

jogának megváltásából, illetve bérbevételéből olyan jövedelmet élvezett, mely mint rendes folyó bevétel, a városi, illetve községi költségvetés fedezeti részének nem ritkán egyik jelentékeny tényezőjévé vált. A városok és községek ezen jövedelmei, a fogyasztási, ital- és italmérési adók megszüntetése, illetőleg a fogyasztási adórendszer változása folytán megszűnván, a pénzügyi kormány indokoltan tartotta azt, hogy a városok és községek a fogyasztási, ital- és italmérési adók megváltásából, illetve bérletéből eddig élvezett jövedelmeikre nézve segélyeztessenek. Ez iránt az 1899. évi VI. t.-cz. 4. §-a intézkedik, kimondván azt, hogy azok a törvényhatósági joggal felruházott vagy rendezett tanácsu városok, melyek az állami boritaladó és husfogyasztási adó beszedési jogát megváltották vagy bérbe vették, bizonyos feltételek és követelmények igazolása mellett, állami segélyben részesítendőek. Az állami segélyben való részesedésnek alapfeltételét képezi, hogy az illető város részéről a pénzügyi közegek által felülvizsgálendő és ellenőrizendő hiteles számadatokkal beigazoltassék az: hogy a fent említett állami adók, valamint az 1899. évi VI. t.-cz. 3. §-a alapján esetleg engedélyezett bor-, hus- és szeszfogyasztási adópótlékok beszedési jogának, helyes és törvényszerű gyakorlása mellett sem volt képes ezekből a beszedési jogokból oly jövedelmet elérni, mint a mily jövedelmet az 1895., 1896. és 1897. évek valamelyikében, az állami fogyasztási-, ital- és italmérési adók beszedési jogának megváltásából vagy bérletéből, valamint az állami adók tárgyát képező fogyasztási cikkek után akkor szedett városi fogyasztási adókból, beviteli díjakból stb. együttesen élvezett. A törvény idézett rendelkezése értelmében, az illető város mindaddig, míg a községek és városok pénzügyei törvényhozási uton gyökeresen rendeztetni nem fognak, a m. kir. államkincstárból méltányos segélyben részesítendő; a segély összege azonban a fennebb említett években a város által élvezett legmagasabb bevétel összegét semmi esetre sem haladhatja meg.

Ahhoz, hogy valamely törvényhatósági joggal felruházott vagy rendezett tanácsu város segélyben részesíttessék, a következő feltételek *együttes* fenforgása kívántatik meg:

1. hogy a város az 1895., 1896. és 1897. években, vagy legalább ez évek valamelyikében, az állami ital-, fogyasztási s italmérési adók beszedési jogát megváltotta vagy bérbevett és ebből a beszedési jogból üzleti haszna volt; vagy, hogy a fentemlített években az állami adók tárgyát képező cikkek után olyan városi fogyasztási adókat is

szedett, amelyek az 1899. évi VI. t.-cz. 3. §-a értelmében jövőben már nem szedhetők;

2. hogy a város abban az évben, amelyre segélyt igényel, az állami borital- és husfogyasztási adók beszedési jogát megváltotta vagy bérbevette volt légyen;

3. hogy a város a részére az 1899. évi VI. t.-cz. 3. §-a értelmében engedélyezhető bor-, hus- és szeszfogyasztási adópótlékok beszedési jogát abban az évben, amelyben a segélyezésre igényt tart, tényleg gyakorolja; végre

4. hogy a város az állami borital- és husfogyasztási adóknak, valamint a városi bor-, hus- és szeszfogyasztási adópótlékoknak beszedési jogát helyesen és törvényesen, illetve szabályszerűen gyakorolja.

A fentebb 1—4. pontok alatt felsorolt feltételek együttes fennforgása, a városnak csak a segélyezésre való igényjogosultságát állapítja meg. Hogy azonban a város valamely évben tényleg segélyben is részesíttessék, attól van függővé téve: vajjon a városnak az illető évben az állami borital- és husfogyasztási adók beszedési jogának gyakorlásából, valamint a bor-, hus- és szeszfogyasztási adópótlékok beszedéséből élvezett tényleges jövedelme, kisebb-e annál a jövedelemnél, melyet az illető város az állami fogyasztási, ital- és italmérési adók beszedési jogának kezeléséből és az állami adók tárgyát képező fogyasztási cikkek után bármi néven vagy czimen (a köveztvám kivételével) szedett városi fogyasztási adók beszedési jogának gyakorlásából, az 1895., 1896. vagy 1897. évek valamelyikében tényleg élvezett.

A most előadottakhoz képest tehát elsősorban mindig az képezi a megállapítás tárgyát: bir-e valamely város igényvel az 1899. évi VI. t.-cz. 4. §-án alapuló állami segélyre. A pénzügyi kormány az 1899. évi május hó 11-én 33.832 számú körrendeletével állapította meg azt az eljárást, mely az idézett §. értelmében, egyes törvényhatósági joggal felruházott vagy rendezett tanácsu városok részére nyújtható állami segélyezésre való igényjogosultság megállapításánál követendő. Az idézett körrendelet értelmében az a város, amely valamely évre nézve a szóban levő segélyezést igénybevenni kívánja, erre vonatkozó igényét, — igényjogosultságának megállapítása végett, a segélyezésre való igény különbeni elvesztésének terhe alatt, az 1899. évre nézve legkésőbb 1899. évi július hó végéig, a többi évekre nézve

pedig az illető év január havában, — az illetékes pénzügyigazgatóságnál írásban bejelenteni köteles. A pénzügyigazgatóságnak feladata a hozzá beérkező bejelentéseket megvizsgálni s ez alapon az igényjogosultság kérdésében azután a pénzügyministerium határoz.

Az állami segélyezésnek — mint már fentebb említettük — egyik alapfeltétele, hogy a segélyezésre igényjogosultsággal bíró város az állami borital- és husfogyasztási adók, valamint a városi bor-, hus- és szeszfogyasztási adópótlékok beszedési jogát helyesen és törvényesen, illetve szabályszerűen gyakorolja. E feltétel biztosítását czélozza az 1899. évi VI. t.-cz. 4. §-ában nyert felhatalmazás alapján kiadott 1899. évi június hó 25-én kelt 51.726 számú körrendelet, mely a városok által megváltott vagy bérbevett állami borital- és husfogyasztási adók, továbbá az 1899. évi VI. t.-czikk 3. §-a alapján beszedett bor-, hus- és szeszfogyasztási adópótlékok kezelésének és beszedésének ellenőrzését, valamint ezen adók és adópótlékok beszedése körül, a városi közegeknek nyújtandó segédkezés tekintetében az állami közegekre háruló feladatokat szabályozta.

Azokkal a törvényhatósági joggal felruházott és rendezett tanácsú városokkal, amelyeknek az 1899. évi VI. t.-cz. 4. §-a alapján állami segélyezésre való igényjogosultsága a fentebb hivatkozott 1899. évi 33.832 számú körrendelet értelmében el lett ismerve, leszámolás ejtendő meg annak megállapítása végett: hogy az illető városnak, az idézett 4. §. értelmében az állami segélyezés összegének megállapításánál figyelembe vehető fogyasztási adó természetű jövedelmei, mennyit tettek ki abban az évben, melyet a város az 1895., 1896. és 1897. évek közül, a most hivatkozott törvényszakasz értelmében, mint a segélyezés megállapításánál figyelembe veendő megjelölt, valamint a segélyezés tárgyának évében. Az állami segélyezésre igényjogosultsággal bíró városok részére nyújtandó segély összegének megállapítása czéljából szükséges leszámolások megejtésénél követendő eljárást, a pénzügyi kormány az 1899. évi december hó 31-én kelt 108.855 számú rendeletével szabályozta. Az igényjogosultsággal bíró város részéről előterjesztendő kimutatás alapján, a leszámolás megejtésével megbízott tisztviselő megállapítja a város főkönyvei, zárszámadása vagy más rendelkezésre álló városi számadások nyomán: a városnak az 1895—1897. évek közül általa kijelölt évben, valamint a segélyezés alapjául szolgáló évben elért összes fogyasztási adó természetű tiszta jövedelmét.

A város részére nyújtandó állami segély összegét, a fentebbiekhez képest kitüntetendő jövedelmek különbözete alapján és a leszámolás felülvizsgálatának eredményéhez képest, esetről-esetre a pénzügy-ministerium állapítja meg.

Az 1899. évi VI. t.-cz. 4. §-a, illetve az 1901. évi XVIII. t.-cz. alapján állami segélyben részesített városokat s az állami segélyek összegét, a következő kimutatás tünteti elő:

Folyószám	A város neve	1899.	1900.	1901.	1902.	1903.	Összesen
		évre	évre	évre	évre	évre	
korona							
1	Abrudbánya . . .	12.287	13.424	13.690	12.963	12.969	65.333
2	Arad	91.240	68.866	55.595	81.030	74.165	370.896
3	Beregszász . . .	.	.	.	1.085	1.085	2.170
4	Besztercze . . .	41.729	35.605	36.928	35.334	35.094	184.690
5	Besztercebánya .	1.498	1.431	.	.	.	2.929
6	Brassó	29.585	19.046	20.772	32.902	32.260	134.565
7	Budapest	206.305	125.647	135.734	148.581	145.691	761.958
8	Csikszereda . . .	.	.	4.345	3.247	3.247	10.839
9	Dés	10.729	9.821	9.821	10.978	11.630	52.979
10	Eperjes	21.677	17.132	17.286	18.987	19.492	94.574
11	Erzsébetváros . .	1.602	.	.	.	.	1.602
12	Esztergom	37.099	30.307	24.952	22.042	26.527	140.926
13	Érsekújvár . . .	11.498	3.175	.	.	.	14.673
14	Felsőbánya . . .	9.248	8.320	8.241	9.398	8.711	43.918
15	Győr	16.987	14.841	855	49.746	53.663	136.092
16	Karánsebes . . .	2.771	.	.	.	.	2.771
17	Kassa	6.330	.	23.323	46.246	69.719	145.618
18	Kecskemét	.	3.343	.	.	.	3.343
19	K.-Vásárhely . . .	16.236	14.556	16.305	16.860	11.870	75.827
20	Kisszeben	3.615	1.881	971	1.847	1.948	10.262
21	Kolozsvár	83.484	74.749	73.233	111.726	111.765	454.957
22	Komárom	23.375	16.521	2.944	16.138	11.830	70.808
23	Léva	18.284	14.712	15.733	14.232	13.759	76.720
24	Lugos	10.938	.	.	.	.	10.938
25	Maros-Vásárhely .	12.718	4.793	4.793	6.763	16.654	45.721
26	Miskolcz	31.142	.	.	.	.	31.142
27	Nagybánya	37.822	25.173	29.023	23.655	27.438	143.111
28	Nagy-Szombat . .	13.778	5.227	5.939	17.998	19.030	61.972
29	Nagy-Várad	3.220	3.054	.	47.305	43.624	97.203
30	Pápa	8.901	.	.	.	.	8.901

Folyószám	A város neve	1899.	1900.	1901.	1902.	1903.	Összesen
		évre	évre	évre	évre	évre	
korona							
31	Pécs	72.774	67.464	59.988	57.420	62.297	319.943
32	Pozsony	53.635	31.561	50.359	107.657	69.928	313.140
33	Segesvár	.	.	.	.	.	.
34	Sopron	.	.	.	.	39.168	39.168
35	S.-Szt.-György . . .	21.592	18.731	20.382	21.587	22.966	105.258
36	Szatmár-Németi . . .	38.785	39.015	31.598	22.019	27.699	159.116
37	Szász-Régen	28.071	13.788	14.226	17.246	21.154	94.485
38	Szeged	140.647	72.124	50.091	96.030	83.151	442.043
39	Székelyudvarhely . .	.	.	9.726	10.151	11.307	31.184
40	Székesfehérvár . . .	22.418	10.503	2.023	3.167	.	39.111
41	Szentgyörgy	4.314	4.430	4.328	10.753	13.924	37.749
42	Szentendre	6.124	4.804	4.396	9.405	8.803	33.532
43	Szepesváralja	6.450	3.725	4.119	7.478	8.489	30.261
44	Szolnok	27.859	20.348	20.862	17.686	23.169	109.924
45	Temesvár	121.882	102.434	95.936	163.492	164.693	648.437
46	Torda	15.979	16.635	15.059	16.690	18.519	82.882
47	Ungvár	11.212	3.302	1.863	3.064	871	20.312
48	Vác	32.690	28.310	25.312	41.117	43.676	177.105
49	Veszprém	13.189	3.636	5.119	13.352	15.736	51.032
50	Zilah	.	.	.	.	.	.
	Együtt	1,381.719	952.434	916.870	1,353.377	1,387.721	5,992.121

Az 1899. évi VI. t.-cz. hatályát 1904. év december hó 31-ig meghosszabbító 1901. évi XVIII. t.-cz. 1. §-a, az állami segélyre igényjogosultsággal bíró városok részére adandó állami segélyösszeg mérvének megállapításánál, a városok fogyasztási adópótlék jövedelmeinek beszámíthatására nézve lényeges változtatást tett. A hivatkozott törvényszakasz ugyanis azt rendeli, hogy: „ha az 1899. évi VI. t.-cz. 4. §-a alapján a m. kir. államkincstárból segélyezésre igényjogosultságot tartó városnak, az 1899. évi VI. t.-cz. 3. §-a értelmében szedhető bor-, hus- és szeszfogyasztási adópótlékból valamelyik évben összesen több jövedelme volna, mint volt az 1901. évben: akkor az illető város részére az 1899. évi VI. t.-cz. 4. §-a alapján a kérdésben forgó évre nyújtható segély legmagasabb összegének megállapításánál, a bor-, hus- és szeszfogyasztási adópótlékokból eredő összes

jövedelem csak az 1901. évben ily czimeken elért jövedelmek összegével veendő számításba.“

A pénzügyi kormánynak a most említett és mélyreható jelentőséggel bíró törvényes rendelkezések javaslatba hozásánál nem került ki a figyelmét az a körülmény, hogy a városok fogyasztási adó természetű jövedelme és ehhez képest az állami segélyre igényjogosultsággal bíró városoknak a bor-, hus- és szeszfogyasztási adópótlékokból eredő jövedelme is, a természetes fejlődés arányában előreláthatólag emelkedik. Már pedig, minél nagyobb a városnak az állami segély tárgyát képező évben fogyasztási adó természetű jövedelme, annál inkább megközelíti ez a jövedelem az 1895., 1896. és 1897. években elért hasontermészetű jövedelem mérvét s így természet-szerűleg ennek folyományaképen az állami segély összege is csökkenne. A pénzügyi kormány figyelembe véve ezt az eshetőséget, nem zárkozhatott el ama fenforgó és méltánylandó körülmények elismerése elől, hogy a városoknak a kultura és közigazgatás terén teljesítendő feladataival együtt, az ezzel járó kiadásai is emelkednek. Ez okból indokoltnak látta az 1899. évi VI. t.-cikk megújítását célzó kormányjavaslatban oly értelmű rendelkezésnek a felvételét, hogy az állami segély összegének mérvét leszállító fogyasztási adópótlékok jövedelmi többlete, a jövőben figyelmen kívül hagyassék, illetőleg, hogy az állami segélyösszeg megállapításánál, a városoknak a bor-, hus- és szeszfogyasztási adópótlékokból eredő összes jövedelme, csak az 1901. évben ily czimeken elért jövedelmek összegével vétessék számításba.

Az 1901. évi XVIII. t.-cikk 1. §-ával törvényerőt nyert eme rendelkezés alapján, a városoknak az állami segély megállapításánál figyelmen kívül hagyott fogyasztási adópótlék jövedelemtöbblete:

az 1902. évben	45.248 K 69 f
az 1903. „	40.797 „ 30 „

Megfontolás tárgyává tette és felismerte a pénzügyi kormány ez alkalommal azt a körülményt is, hogy hazánkban sok nagy és vagyonos népelességgel bíró olyan község van, mely városi jelleggel bír; továbbá, hogy némely ily község háztartásának egyensúlyát csak az egyenes állami adókra vetett, tulságosan magas pótlékokkal képes fentartani. Ezeknek a körülményeknek a fölismerése tehát a pénzügyi kormányzatnak is kötelességévé tette oly alkalmas módozatról gondoskodni, mely lehetővé teszi azt, hogy a községek a szesz-italmérés-, czukorfogyasztási- és söritaladók beszedési jogosult-

ságának átengedéséből addig élvezett, de az állami fogyasztási adórendszer változása és a községenként való biztosítási mód megszűnése következtében elenyészett jövedelmüket pótolhassák. Legcélzzerűbb módnak kínálkozott e célra az 1886. évi XXI. t.-cikk 15. §-a és az 1886. évi XXII. t.-cikk 132. §-ában eddigelé csupán a törvényhatósági és a rendezett tanácsú városokat megillető ama jogositványnak, hogy t. i. az állami fogyasztási adók tárgyát képező némely cikkek fogyasztása után mérsékelt adókat szedhetnek: a községekre való kiterjesztése.

Ily értelemben és az előadott indokok alapján alkotta meg a törvényhozás a pénzügyi kormány kezdeményezésére az 1899. évi VI. t.-cikket, melynek 3. §-a módot nyújt arra, hogy jövőben egyes nagy- és kisközségek is fogyasztási adó természetű jövedelmek fölött rendelkezhessenek.

Az ezen törvény megalkotásánál irányadó szempontokból folyik, hogy a kormány a belügyminister által a pénzügyministerrel egyetértőleg engedélyezhető fogyasztási adópótlékok szedésének jogosultságát, csak oly községeknek engedélyezi: a melyek a múltban az állami fogyasztási-, ital- és italmérési adók beszedési jogát megváltották vagy bérbevétték és az 1896—1898. évek folyamán ebből eredőleg oly rendszeres üzleti haszonra tettek szert, mit az állami borital- és huszfogyasztási adók beszedési jogának hasznosítása mellett már el nem érhetnek. De az ilyen községeknek is csak abban az esetben lehet kilátásuk a pótlékszedési jogosultság elnyerésére, ha az állami egyenes adók után kivetett községi pótdójuk a 40%-ot meghaladja.

Ugy a városok, mint a községek által szedendő bor-, hus- és szeszfogyasztási adópótlék fizetésére vonatkozó határozmányok, a belügyminister által a pénzügyministerrel egyetértőleg jóváhagyandó szabályrendeletekben állapíttatnak meg. A most felsorolt fogyasztási adópótlékok, valamint a városok és községek által megváltott vagy bérbevett borital- és huszfogyasztási adók kezelése és beszedése állami pénzügyi közegek ellenőrzése alatt áll. A pénzügyi közegeknek ellenőrzési eljárását, a pénzügyi kormány az 1899. évi június hó 25-én kelt 51.726 számú körrendeletével szabályozta.

Egyes törvényhatósági joggal felruházott és rendezett tanácsú városoknak a borital- és huszfogyasztási adókból, valamint a bor-, hus- és szeszfogyasztási adópótlékokból elért 1903. évi nyers jövedelmeit a 659—663. lapokon foglalt kimutatás tünteti elő.

Kimutatás a törvényhatósági joggal felruházott és rendezett tanácsu városoknak a borital- és hús-fogyasztási adókból, valamint a bor-, hús- és szesz-fogyasztási adópótlékokból elért 1903. évi nyers jövedelmeiről.

Folyó szám	1 A törvényhatósági joggal felruházott, vagy rendezett tanácsu város neve	2		3	4		5		6	7			8	9	10 Összes fogyasztási adó termésmézetű jövedelem (6., 7., 8. és 9. rovatok összege)
		Az államkincstárnak 1903. évre megváltás vagy bérlet alapján fizetett			A város által 1903. évben beszedett, vagy al-bérlet útján bevett bor-ital- és hús-fogyasztási adó összege	A borital- és hús-fogyasztási adó kezeléséből 1903. évben elért nyers jövedelem összege (az 5. rovat összegéből levonva a 4. rovat összegét)	A város által 1903. évben szedett pótlékok összege			bor-fogyasztási adópótlék	hús-fogyasztási adópótlék	szesz-fogyasztási adópótlék			
		boritaladó	hús-fogyasztási adó	a borital- és hús-fogyasztási adónak együttes összege (2. és 3. rovat)			megállapítás szerint	hozzávetőleges kiszámítás alapján							
koronákban															
1	Arad	110.000	80.000	190.000	225.388	.	35.388	15.577	20.851	30.805	102.621				
2	Baja	55.000	20.000	75.000	76.860	.	1.860	5.600	5.000	3.000	15.460				
3	Debreczen	168.000	132.000	300.000	327.442	.	17.442	18.080	.	40.976	76.498				
4	Győr	142.000	82.000	224.000	269.241	.	45.241	16.689	21.061	20.655	103.646				
5	Hódmező-Vásárhely	39.822	25.760	65.582	.	76.726	11.144	9.050	7.869	1.094	29.157				
6	Kassa	105.000	155.000	260.000	271.603	.	11.603	13.227	36.561	55.734	117.125				
7	Kecskemét	94.000	50.000	144.000	210.479	.	66.479	18.007	17.131	8.409	110.026				
8	Kolozsvár	100.000	106.000	206.000	210.516	.	4.516	47.540	27.081	53.063	132.200				
9	Komárom	51.500	22.500	79.000	91.434	.	12.434	8.391	8.357	11.712	40.894				
10	Maros-Vásárhely	32.582	29.418	62.000	78.232	.	16.232	8.013	8.209	17.940	50.394				
11	Miskolcz	85.575	77.425	163.000	212.585	.	49.585	13.765	22.320	32.498	118.168				
12	Nagyvárad	113.000	94.000	207.000	215.874	.	8.874	39.279	24.764	47.804	120.721				
13	Pancsova	44.000	12.000	66.000	88.824	.	22.824	10.280	11.465	8.857	43.426				
14	Pécs	140.000	80.000	220.000	231.954	.	11.954	33.764	20.654	19.232	85.604				
15	Pozsony	212.740	162.260	375.000	494.193	.	119.193	47.125	44.973	62.484	273.739				
16	Sopron	138.000	58.000	196.000	219.410	.	23.410	17.017	14.422	7.430	62.279				
17	Szabadka	188.000	64.000	252.000	252.000	.	.	24.265	15.476	16.689	56.430				
18	Szatmár-Németi	45.000	39.000	84.000	97.632	.	13.632	6.472	10.016	18.156	48.276				
19	Szeged	280.000	140.000	420.000	536.795	.	116.795	44.068	53.131	29.468	243.462				
20	Székes-Fehérvár	100.000	50.000	150.000	186.166	.	36.166	14.955	13.977	9.843	74.941				
21	Temesvár	145.000	125.000	270.000	305.764	.	35.764	24.380	30.359	35.311	125.814				
22	Ujvidék	66.311	48.089	114.400	131.540	.	17.140	15.444	13.610	9.503	55.697				
23	Versecz	53.450	40.550	94.000	102.867	.	8.867	3.368	11.065	6.994	30.294				
24	Zombor	59.530	33.470	93.000	95.000	.	2.000	13.162	7.285	13.262	35.709				
1	Abrudbánya	9.100	3.800	12.900	13.547	.	647	7.100	.	.	7.747				

Kimutatás a törvényhatósági joggal felruházott és rendezett tanácsu városoknak a borital- és hús- és szeszfogyasztási adókból, valamint a bor-, hús- és szeszfogyasztási adópótlékokból elért 1903. évi nyers jövedelmeiről. (Folytatás).

666

Folyó szám	1 A törvényhatósági joggal felruházott, vagy rendezett tanácsu város neve	2 Az államkincstárnak 1903. évre megváltás vagy bérlet alapján fizetett			3 A város által 1903. év- ben beszedett, vagy al- bérlet útján bevett bor-, ital- és hús- és szesz- fogyasztási adó összege		6 A borital- és hús- és szesz- fogyasztási adók kezeléséből 1903. évben el- ért nyers jövede- lem összege (az 5. rovat szesz- szegéből levon- va a 4. rovat összege*)	7 A város által 1903. évben szedett pótlékok összege			10 Összes fo- gyasztási adó ter- mészetű jövedelem (6., 7., 8. és 9. rovatok összege*)
		boritaladó	húsfo- gyasztási adó	4 a borital- és hús- és szesz- fogyasztási adónak együttes ösz- szege (2. és 3. rovat)	5 A város által 1903. év- ben beszedett, vagy al- bérlet útján bevett bor-, ital- és hús- és szesz- fogyasztási adó összege			bor- fogyasz- tási adópótlék	hús- fogyasz- tási adópótlék	9 szesz- fogyasz- tási adópótlék	
					megállapítás szerint	hozzávetőleges kiszámítás alapján					
koronákban											
2	Beregszász	8.964	6.880	15.844	15.844	.	.	681	1.719	4.600	7.000
3	Besztercze	20.000	24.000	44.000	52.998	.	8.998	2.598	6.473	11.100	29.169
4	Besztercebánya	15.581	12.663	28.244	36.463	.	8.219	3.755	3.007	6.518	21.499
5	Breznóbánya	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
6	Brassó	79.000	105.000	184.000	139.340	.	5.340	8.835	26.323	34.265	74.763
7	Bártfa	5.430	5.676	11.106	11.629	.	522	431	1.199	5.364	7.516
8	Bazin	11.400	3.640	15.040	15.044	.	4	.	.	.	4
9	Czepléd	41.651	20.246	61.897	65.001	.	3.104	.	.	.	3.104
10	Csik-Szereda	5.550	3.000	8.500	.	10.500	2.000	700	1.750	3.150	7.600
11	Deés	14.200	7.400	21.600	21.151	.	— 449	3.086	1.902	8.290	12.829
12	Déva	11.438	6.269	17.707	21.841	.	4.134	807	2.268	5.847	13.056
13	Dobsina	5.464	3.408	8.872	10.999	.	2.217	.	.	.	2.127
14	Esztergom	56.000	19.000	75.000	73.627	.	— 1.373	5.989	5.273	7.118	17.007
15	Eger	47.497	37.503	85.000	119.562	.	34.562	3.262	11.584	7.881	57.289
16	Eperjes	34.000	29.000	63.000	66.936	.	3.936	3.526	7.397	17.470	32.329
17	Érsekújvár	27.000	10.000	37.000	42.862	.	5.862	3.102	2.770	5.976	17.710
18	Erzsébetváros	.	.	.	.	.	.	196	906	2.379	3.481
19	Felső-Bánya	2.800	2.200	5.000	7.272	.	2.272	332	514	2.372	5.490
20	Fehérvár	33.424	20.000	53.424	72.276	.	18.852	.	.	.	18.852
21	Gyöngyös	28.681	17.229	45.910	56.191	.	10.281	.	.	.	10.281
22	Gyula	22.000	18.000	40.000	45.338	.	5.338	.	.	.	5.338
23	Gölniczbánya	2.388	4.143	6.143	.	10.182	3.651	.	.	.	3.651
24	Gyulafehérvár	18.000	16.000	34.000	35.750	.	1.750	1.702	4.000	8.001	15.453
25	Hajdu-Böszörmény	40.753	16.938	57.691	58.857	.	1.166	.	.	.	1.166
26	Hajdu-Nánás	7.800	10.000	17.800	23.557	.	5.757	.	.	.	5.757

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
27	Hajdu-Szoboszló . . .	10.357	6.567	16.924	22.856	.	5.932	.	.	5.932
28	Hátszeg	5.320	4.127	9.447	11.063	.	1.616	1.243	1.211	3.868
29	Igló	10.874	8.929	19.803	23.100	.	3.297	.	.	5.463
30	Jolsva	6.113	2.387	8.500	8.108	.	— 392	.	.	— 392
31	Jászberény	35.071	17.660	52.731	78.288	.	25.557	.	.	25.557
32	Kis-Kún-Félegyháza . .	54.000	16.000	70.000	75.112	.	5.112	.	.	5.112
33	Kis-Kún-Halas	32.000	8.000	40.000	46.081	.	6.081	.	.	6.081
34	Kis-Szeben	3.000	3.500	6.500	7.477	.	977	265	797	3.367
35	Kaposvár	51.200	20.050	71.250	83.002	.	11.752	6.326	5.490	4.553
36	Kolozs	.	.	.	.	.	.	.	.	.
37	Körmöczbánya	4.905	3.605	8.510	9.744	.	1.234	.	.	6.257
38	Késmárk	5.000	5.000	10.000	13.718	.	3.718	1.412	1.665	4.604
39	Karánsebes	8.036	5.960	13.996	16.236	.	2.240	1.200	2.440	1.962
40	Kézdivásárhely	15.500	9.500	25.000	32.171	.	7.171	1.670	2.512	4.404
41	Kismarton	19.100	5.500	24.600	29.563	.	4.963	.	.	4.963
42	Karczag	26.839	7.171	34.000	36.000	.	2.000	.	.	2.000
43	Kisujszállás	13.420	5.580	19.000	19.523	.	523	1.643	1.145	1.073
44	Kőszeg	21.200	8.100	29.300	38.197	.	8.897	.	.	8.897
46	Korpona	4.568	1.337	5.905	6.054	.	149	.	.	149
46	Léva	16.000	9.000	25.000	32.382	.	7.382	1.665	1.779	7.895
47	Laibicz	1.196	1.004	2.200	2.400	.	200	.	.	200
48	Losoncz	20.041	13.288	33.229	47.409	.	14.080	6.913	3.211	5.094
49	Lugos	24.000	18.000	40.000	65.933	.	25.933	3.822	9.705	15.052
50	Lőcse	10.028	9.172	19.200	24.866	.	5.666	759	2.378	9.897
51	Makó	40.500	21.500	62.000	94.237	.	32.237	.	.	32.237
52	Mármaros-Sziget	16.000	24.000	40.000	65.184	.	25.184	3.675	6.628	16.050
53	Modor	9.654	2.346	12.000	14.512	.	2.512	.	.	2.512
54	Medgyes	11.144	11.512	22.656	24.190	.	1.534	828	2.517	6.059
55	Mezőtúr	20.600	9.000	29.600	29.200	.	— 400	2.145	1.850	1.075
56	Munkács	17.000	18.000	35.000	35.000	.	4.000	6.000	18.500	28.500
57	Nagy-Kőrös	37.000	16.000	53.000	88.000	.	35.000	.	.	35.000
58	Nagy-Becskerék	41.369	32.957	74.326	97.976	.	23.650	6.496	9.126	12.908
59	Nagy-Kikinda	40.600	21.400	62.000	76.650	.	17.650	.	.	17.650
60	Nagy-Enyed	11.205	6.795	18.000	21.926	.	3.926	2.053	1.556	6.955
61	Nagy-Bánya	16.000	13.000	29.000	36.098	.	7.098	1.929	3.857	9.414
62	Nagy-Károly	27.382	15.980	43.362	53.158	.	9.796	.	.	7.109
63	Nagy-Szeben	48.000	102.000	150.000	179.962	.	29.962	10.373	31.109	25.946

*) Azok az összegek, melyeket: — (minus) jel előz meg, az illető város veszteségét tüntetik föl.

Kimutatás a törvényhatósági joggal felruházott és rendezett tanácsu városoknak a borital- és husfogyasztási adókból, valamint a bor-, hus- és szeszfogyasztási adópótlékokból elért 1903. évi nyers jövedelmeiről. (Folytatás).

662

Folyó szám	1 A törvényhatósági joggal felruházott, vagy rendezett tanácsu város neve	2		3	4	5		6	7			8	9	10
		Az államkincstárnak 1903. évre megváltás vagy bérlet alapján fizetett				A város által 1903. évben beszedett, vagy al-bérlet útján bevett bor-, ital- és húsfogyasztási adó összege		A borital- és húsfogyasztási adó kezelésből 1903. évben elért nyers jövedelem összege (az 5. rovat összegéből levonva a 4. rovat összegét *)	A város által 1903. évben szedett pótlékok összege			Összes fogyasztási adó természetű jövedelem (6., 7., 8. és 9. rovatok összege *)		
		boritaladó	hús-fogyasztási adó	a borital- és húsfogyasztási adónak együttes összege (2. és 3. rovat)	megállapítás szerint	hozzávetőleges kiszámítás alapján	bor-fogyasztási adópótlék		hús-fogyasztási adópótlék	szesz-fogyasztási adópótlék				
koronákban														
64	Nagy-Kanizsa	57.700	34.300	92.000	115.979	.	23.979	7.301	9.126	3.651	44.057			
65	Nagy-Röcze	3.518	1.482	5.000	6.257	.	1.257	.	.	.	1.257			
66	Nagy-Szombat	46.000	19.000	65.000	63.904	.	— 1.096	4.148	4.928	8.093	16.073			
67	Nyiregyháza	41.054	37.318	78.372	82.578	.	4.206	3.384	7.252	13.995	28.837			
68	Nyitra	24.000	21.000	45.000	50.046	.	5.046	.	.	.	5.046			
69	Ó-Lubló	2.387	1.434	3.821	.	3.700	— 121	.	.	.	— 121			
70	Pápa	28.500	16.442	44.942	75.494	.	30.552	4.559	6.193	8.652	49.956			
71	Poprád	4.017	2.781	6.798	5.597	.	— 1.201	135	785	4.707	4.426			
72	Rimaszombat	13.771	7.244	21.015	26.319	.	5.304	.	.	.	5.304			
73	Rozsnyó	9.027	2.473	11.500	22.523	.	11.023	959	1.497	7.234	20.713			
74	Ruszt	3.258	742	400	.	4.000	.	.	.	.	.			
75	Sátoralja-Ujhely . .	18.077	19.677	37.754	50.343	.	12.589	5.858	6.838	19.045	44.330			
76	Segesvár	20.300	13.030	33.330	37.634	.	4.304	2.236	3.639	10.381	20.560			
77	Selmecz-Bélabánya .	15.469	6.211	21.680	44.950	.	23.270	2.328	3.501	12.593	41.692			
78	Sepsi-Szent-György .	9.000	6.000	15.000	13.197	.	— 1.803	430	1.557	4.090	4.274			
79	Szokolca	5.200	2.000	7.200	7.346	.	146	.	.	.	146			
80	Szamos-Ujvár	8.600	7.400	16.000	18.482	.	2.482	531	2.483	6.584	12.080			
81	Szászrégen	12.309	11.330	23.639	22.366	.	— 1.273	906	2.318	9.392	11.343			
82	Szászsebes	15.112	4.347	19.459	24.519	.	5.060	1.830	1.499	4.577	12.966			
83	Szászváros	15.141	8.557	23.698	28.786	.	5.083	1.893	985	2.827	10.793			
84	Székely-Udvarhely .	15.000	12.000	27.000	29.775	.	2.775	1.051	3.138	5.901	12.865			
85	Szent-Éndre	13.500	3.500	17.000	19.485	.	2.485	3.505	938	2.537	9.465			
86	Szent-György	12.000	1.500	13.500	12.224	.	— 1.276	1.158	411	629	922			
87	Szentes	44.700	18.614	63.314	66.754	.	3.440	.	.	.	3.440			
88	Szepes-Béla	3.160	2.670	5.830	5.380	.	— 450	.	.	.	— 450			

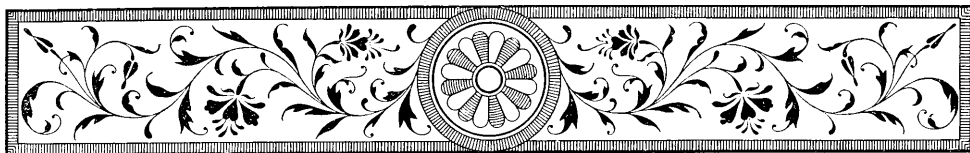
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
89	Szepes-Olaszi	2.000	1.300	3.300	.	5.250	1.950	.	.	1.950	
90	Szepes-Váralja	5.000	3.800	8.000	7.763	.	— 1.037	298	714	4.435	
91	Szilágy-Somlyó	.	.	.	.	.	.	415	1.075	6.000	
92	Szolnok	60.000	30.000	90.000	105.560	.	15.560	9.876	8.065	12.047	
93	Szombathely	41.000	33.000	74.000	92.180	.	18.180	.	.	18.180	
94	Torda	12.000	16.000	28.000	35.238	.	7.238	1.644	4.642	4.182	
95	Trencsén	11.000	7.000	18.000	.	20.650	2.650	.	.	2.650	
96	Turkeve	11.781	4.819	16.600	17.241	.	641	.	.	641	
97	Ujbánya	1.800	800	2.600	3.826	.	1.221	186	224	4.222	
98	Ungvár	23.000	25.000	48.000	58.035	.	10.035	3.045	5.853	15.109	
99	Vác	60.000	20.000	80.000	91.314	.	11.314	6.171	4.693	7.846	
100	Vajda-Hunyad	6.368	5.525	11.893	14.785	.	2.892	565	1.436	5.505	
101	Veszprém	41.000	19.000	60.000	71.163	.	11.163	4.167	4.557	3.251	
102	Vizakna	.	.	.	.	.	.	.	.	.	
103	Zala-Egerszeg	23.800	7.000	30.800	35.700	.	4.900	3.527	6.971	15.398	
104	Zenta	39.140	12.436	51.576	59.031	.	7.455	.	.	7.455	
105	Zilah	9.448	7.302	16.750	.	18.942	2.192	732	1.460	17.630	
106	Zólyom	8.424	4.977	13.401	15.330	.	1.929	607	1.286	15.812	
107	Budapest székes fő- város nyílt területe	120.000	35.000	155.000	163.398	.	8.398	14.482	7.382	17.765	
	Összesen	4,770.364	3,116.395	7,886.759	8,994.307	282.404	1,389.952	659.964	723.108	1,107.446	3,880.470
					9,276.711						

*) Azok az összegek, melyeket: — (minus) jel előz meg, az illető város veszteségét tüntetik föl.

Kivonat:

1. Az államkincstárnak fizetett átalány vagy bérösszeg	7,886.759 K,	5. Beszedett husfogyasztási adópótlék	723.108 K,
2. Borital- és husfogyasztási adóért beszedett összeg	9,276.711 „	6. Beszedett szeszfogyasztási adópótlék	1,107.446 „
3. Borital- és husfogyasztási adó kezeléséből származó nyers jövedelem 1,389.952 „	„	7. Borital- és husfogyasztási adókezelésből származó 1903. évi összes jövedelme a városoknak	3,880.470 „
4. Beszedett borfogyasztási adópótlék	659.964 „		

III. czim. Egyedáruságok és jövedékek.

1. A sójövédék.

A só termelése és értékesítése a legrégibb időktől fogva királyi jövedéket képezett, és ennek megfelelően már az Árpád-házi királyok korában hozott törvényekben gyakori említés van téve királyi sóelárúsító-hivatalokról. E sójövédéki hivatalok mellett azonban már századok óta fennáll az országban a szabad sókereskedelmi rendszer, mely szabadságot régi törvények biztosították, a jelenleg fennálló törvények pedig a sójövédék értékesítési rendszerét egyenesen erre alapítják. E tekintetben a magyar sójövédék történeti fejlődése alapján egyike a legszabadelvűbbeknek egész Európában, mert a nyugoteurópai államok, melyek jelenleg sójövédéki működésükben ugyanily alapon állanak, e rendszert csak később, jórészt a múlt század folyamán fogadták el. A magyar sójövédéki politika liberális rendszere ezt a fontos jövédéki ágat tehát mindinkább a szabad kereskedelmi rendszer alapján kezeli úgy, hogy az állami jövedelem biztosítása után a só már szabad forgalmi és kereskedelmi tárgy, melynek értékesítése, adásvétele és felhasználása a polgári szabadságok körébe tartozik.

Mint minden jövédéki politikának, a magyar sójövédéknek is kezdettől fogva az volt a törekvése, hogy a jövédék tárgya az államnak területén állíttassék elő s ennek megfelelően idegen országból eredő ilyen só — még ha állami jövedelmet szolgáltatna is — lehetőleg kiszoríttassék. A magyar állam területén fogyasztásra kerülő só ez idő szerint tényleg Magyarországon termeltetik, kivéve amaz osztrák tengeri sómennyiséget, melyet Fiumében, a magyar-horvát tengerparton és a horvátországi vármegyék közül Modrus-Fiume, Zágráb vármegye és részben Varasd vármegye területén fogyasztanak.

A magyarországi só termelése két módon, tudniillik bányászás*) és sófőzés útján történvén, ennek megfelelően a sójövédék kezelésében bányászott só és főtt só, valamint az említett osztrák tengeri só szerepel. A bányászott és főtt sót a sójövédék az illetékes állami termelőhivataloktól a termelés helyszínén saját közegei által véteti át; ez okból működnek a termelést vezető magyar királyi főbányahivatalok és a magyar királyi sóbányahivatalok mellett a sójövédéki hivatalok. A tengeri sót a magyar állam ez időszert az osztrák tengeri só-telepekről vásárolja, azok önköltségeinek megtérítése mellett.

A só értékesítése, illetve forgalomba hozatala magyar királyi sóhivatalok útján történik ama rendelkezések alapján, a melyek a fennálló törvények értelmében jelenleg érvényben vannak. E törvények az 1868. évi XI. t.-cikk „a sójövédék iránt“, az 1875. évi L. t.-cikk „a sójövédékről szóló 1868. évi XI. t.-cikk és a sójövédék iránti szabályok némely intézkedésének módosításáról“, az 1897. évi I. t.-cikk „a mérsékelt árú marha-sóról“ és az 1904. évi XXIII. t.-cikk a mely az előbbi t.-cikkét módosítja. E törvényeket kiegészíti „a sójövédék iránti törvények hivatalos összeállítása“, valamint az „Utasítás a mérsékelt árú marha-sóról szóló 1904. évi XXIII. t.-cikk végrehajtása tárgyában“ és végül az 1901. évi április 23-án 1.604. szám alatt kelt körrendelet „Az iparsó jövőbeni kiszolgáltatásának megkönnyítése és egyszerűsítése céljából szükséges eljárás szabályozása tárgyában“, valamint a fennálló egyéb kapcsolatos utasítások és részletes rendeletek.

A magyar korona országainak egész területén 1895-től 1903-ig a kő-, főtt-, valamint tengeri só, nemkülönben a marhasó eladásából a következő bruttóbevétel folyt be:

1895. évben	31,758.000 K,
1896. „	31,357.000 „
1897. „	32,189.000 „
1898. „	32,324.000 „
1899. „	32,302.000 „
1900. „	32,250.000 „
1901. „	32,283.000 „
1902. „	32,516.000 „
1903. „	32,346.000 „

*) A sóbányászatról részletesebben e mű IV. részében emlékeztünk meg.

Az ugyanazon idő alatt elfogyasztott só mennyisége pedig emelkedő irányzatban 1.694 ezertől egész 1.726 ezer métermázsát tett ki.

Ugyancsak a magyar korona országainak egész területére vonatkozólag a fejenkénti sófogyasztást az utóbbi kilencz év alatt a következő adatok mutatják:

1895-ben a fejenkénti fogyasztás . .	9·56 kg.
1896-ban „ „ „ . .	9·82 „
1897-ben „ „ „ . .	10·38 „
1898-ban „ „ „ . .	10·51 „
1899-ben „ „ „ . .	10·55 „
1900-ban „ „ „ . .	11·00 „
1901-ben „ „ „ . .	10·91 „
1902-ben „ „ „ . .	10·80 „
1903-ban „ „ „ . .	10·69 „

A fejenkénti sófogyasztás, mint tudvalevő, nemcsak a népszaporulattal, hanem az általános gazdasági viszonyokkal, a só árával és annak hozzáférhetőségével a legszorosabb kapcsolatban áll. Hogy pedig a só intenzivebb fogyasztásában még további fejlődés várható, mutatják a külföldi példák, a hol — például mint Ausztriában — a fejenkénti évi fogyasztás majdnem 15 kgra, Amerikában pedig közel 25 kgra tehető, de mutatja a hazai példa is, mert míg Horvát-Szlavonországokban, daczára az ott forgalomba levő limitó sónak, a fejenkénti só fogyasztás 1903. évben 9·67 kg volt, addig a szorosan vett Magyarországon daczára a magasabb sóáraknak, 10·84 kgrmmot tett ki.

A magyar királyi pénzügyministerium ezekből az adatokból meggyőződven a sófogyasztás fejlődő képességéről, az 1890-es évek végén tanulmány tárgyává tette ama külföldi institutiókat, melyek a sófogyasztás és sóforgalom elősegítésére sikereseknek bizonyultak. Ez intézmények közül Nyugateurópában és kivált Németországban, valamint Ausztriában teljes sikerrel érvényesült a gyakorlati megvalósulása ama felfogásnak, mely a sóforgalmat a kereskedelmi hitel nyújtásával igyekezett elősegíteni. A fogyasztási adók keretében a hitelrendszer Magyarországon is már régibb idő óta gyakorlatban lévén, czélszerűnek mutatkozott e bevált rendszer kiterjesztése a sójövedék terére is, annál is inkább, mert ezen a téren a nagy forgalom daczára a kereskedelem még aránylag fejletlen eszközökkel dolgozott, olyannyira, hogy igen gyakran

A magyarországi só termelése két módon, tudniillik bányászás*) és sófőzés útján történvén, ennek megfelelően a sójövédék kezelésében bányászott só és főtt só, valamint az említett osztrák tengeri só szerepel. A bányászott és főtt sót a sójövédék az illetékes állami termelőhivataloktól a termelés helyszínén saját közegei által véteti át; ez okból működnek a termelést vezető magyar királyi főbányahivatalok és a magyar királyi sóbányahivatalok mellett a sójövédéki hivatalok. A tengeri sót a magyar állam ez időszert az osztrák tengeri só-telepekről vásárolja, azok önköltségeinek megtérítése mellett.

A só értékesítése, illetve forgalomba hozatala magyar királyi sóhivatalok útján történik ama rendelkezések alapján, a melyek a fennálló törvények értelmében jelenleg érvényben vannak. E törvények az 1868. évi XI. t.-cikk „a sójövédék iránt“, az 1875. évi L. t.-cikk „a sójövédékről szóló 1868. évi XI. t.-cikk és a sójövédék iránti szabályok némely intézkedésének módosításáról“, az 1897. évi I. t.-cikk „a mérsékelt árú marha-sóról“ és az 1904. évi XXIII. t.-cikk a mely az előbbi t.-cikkét módosítja. E törvényeket kiegészíti „a sójövédék iránti törvények hivatalos összeállítása“, valamint az „Utasítás a mérsékelt árú marha-sóról szóló 1904. évi XXIII. t.-cikk végrehajtása tárgyában“ és végül az 1901. évi április 23-án 1.604. szám alatt kelt körrendelet „Az iparsó jövőbeni kiszolgáltatásának megkönnyítése és egyszerűsítése céljából szükséges eljárás szabályozása tárgyában“, valamint a fennálló egyéb kapcsolatos utasítások és részletes rendeletek.

A magyar korona országainak egész területén 1895-től 1903-ig a kő-, főtt-, valamint tengeri só, nemkülönben a marhasó eladásából a következő bruttóbevétel folyt be:

1895. évben	31,758.000 K,
1896. „	31,357.000 „
1897. „	32,189.000 „
1898. „	32,324.000 „
1899. „	32,302.000 „
1900. „	32,250.000 „
1901. „	32,283.000 „
1902. „	32,516.000 „
1903. „	32,346.000 „

*) A sóbányászatról részletesebben e mű IV. részében emlékeztünk meg.

Az ugyanazon idő alatt elfogyasztott só mennyisége pedig emelkedő irányzatban 1.694 ezertől egész 1.726 ezer métermázsát tett ki.

Ugyancsak a magyar korona országainak egész területére vonatkozólag a fejenkénti sófogyasztást az utóbbi kilencz év alatt a következő adatok mutatják:

1895-ben a fejenkénti fogyasztás . .	9·56 kg.
1896-ban „ „ „ . .	9·82 „
1897-ben „ „ „ . .	10·38 „
1898-ban „ „ „ . .	10·51 „
1899-ben „ „ „ . .	10·55 „
1900-ban „ „ „ . .	11·00 „
1901-ben „ „ „ . .	10·91 „
1902-ben „ „ „ . .	10·80 „
1903-ban „ „ „ . .	10·69 „

A fejenkénti sófogyasztás, mint tudvalevő, nemcsak a népszaporulattal, hanem az általános gazdasági viszonyokkal, a só árával és annak hozzáférhetőségével a legszorosabb kapcsolatban áll. Hogy pedig a só intenzivebb fogyasztásában még további fejlődés várható, mutatják a külföldi példák, a hol — például mint Ausztriában — a fejenkénti évi fogyasztás majdnem 15 kgra, Amerikában pedig közel 25 kgra tehető, de mutatja a hazai példa is, mert míg Horvát-Szlavonországokban, daczára az ott forgalomba levő limító sónak, a fejenkénti só fogyasztás 1903. évben 9·67 kg volt, addig a szorosan vett Magyarországon daczára a magasabb sóáraknak, 10·84 kgrmmot tett ki.

A magyar királyi pénzügyministerium ezekből az adatokból meggyőződván a sófogyasztás fejlődő képességéről, az 1890-es évek végén tanulmány tárgyává tette ama külföldi institutiókat, melyek a sófogyasztás és sóforgalom elősegítésére sikereseknek bizonyultak. Ez intézmények közül Nyugateurópában és kivált Németországban, valamint Ausztriában teljes sikerrel érvényesült a gyakorlati megvalósulása ama felfogásnak, mely a sóforgalmat a kereskedelmi hitel nyújtásával igyekezett elősegíteni. A fogyasztási adók keretében a hitelrendszer Magyarországon is már régibb idő óta gyakorlatban lévén, czélszerűnek mutatkozott e bevált rendszer kiterjesztése a sójövedék terére is, annál is inkább, mert ezen a téren a nagy forgalom daczára a kereskedelem még aránylag fejletlen eszközökkel dolgozott, olyannyira, hogy igen gyakran

adott okot többé-kevésbé jogos panaszokra, sőt időközönként egyes helyeken sóhiányt és sóúrsorát idézett elő. E hátrányok mellőzésére és a sóhitel-rendszer bevezetésére irányuló tanulmányok és előintézkedések 1900-ban napirendre hozták az egész sóforgalom újjá szervezésének ügyét, mely most már nemcsak a sóhitel ügyére terjedt ki, hanem egyszersmind arra is, hogy az addigi közvetítői rendszer, mely megbizhatatlannak és drágának bizonyult, teljesen reformáltassék, valamint intézkedés történjék az iránt is, hogy a só — épugy mint a külföldi államokban — a kényesebb igények kielégítése végett finomabb alakban is forgalomba hozható legyen. Mindeme kérdések megoldásaképen a magyar királyi pénzügyministerium szerződéses megállapodást létesített a „Magyar Kereskedelmi Részvénytársaság“ budapesti czéggel, megbizván e vállalatot a „Magyar Királyi Sójóvedék Vezérügynökségének“ szervezésével és vezetésével. E szervezés keretében a pénzügyministerium hitel alapján adja a sót a vezérügynökségnek, viszont pedig a vezérügynökség kötelezve van arra, hogy a hozzáforduló igénylőknek megfelelő sóhitelt nyújtson a nélkül, hogy e kockázatért az államkincstár bárminemű szavatosságot viselne; a nyújtott hitel fejében kötelezve van továbbá a vezérügynökség arra, hogy az ország összes kereskedőinek minden közvetítési díj, vagy egyéb bármi néven nevezendő költség felszámítása nélkül, tehát csakis az eredeti bányáarak ellenében szállítsa a sót, és egyébként is a sókereskedelem gyors és pontos kiszolgáltatását feladatául tekintse.

A kényesebb igényű sófogyasztás kielégítése végett köteleztetett továbbá a vezérügynökség arra, hogy egyelőre két főbányahelyen és pedig a máramarosi bányakerület részére Szigetkamarán, az erdélyi bányakerület részére pedig Marosujvárott nagyobb szabásu modern sómalmot létesítsen és az e malmokban előállított finom asztali sót a pénzügyministerium részéről meghatározott maximális örlési díj mellett árusítsa; végül pedig a „Vezérügynökségre“ bízott az iparsó-adminisztráció egész reformjának keresztülvitele, melynek keretében a vezérügynökség által az alább tárgyalt iparsódenaturáló-telepek és vidéki iparsó-raktárak létesítettek. Mindeme szolgáltatásokért a vezérügynökség a nyújtott hitelen kívül a kincstár részéről semminemű díjazásban vagy hozzájárulásban nem részesül és sem a fogyasztó közönségtől, sem a sókereskedelemtől ilyet szintén nem igényelhet.

A sókereskedelemnek emez új szervezése a kezdetbéli nehézségek legyőzése után csakhamar érvényesítette előnyös hatását, a

mennyiben rövid idő alatt teljesen megszűnt a megbizhatatlan közvetítők működése, a kik az egyes bányák körül letelepedvén, a jobb híjján hozzájuk kényszerülő sókereskedőket mindenképen kihasználták, tőlük magas közvetítői díjakat szedtek, pénzüket hosszabb időn át maguknál tartották és mindezek fejében még a minőség és mennyiség tekintetében is megbizhatatlanul szolgálták ki a sókereskedőket. A vezérügynökség közvetítői szolgálatához az egész sókereskedelem egyértelműen csatlakozott s így mód nyílik arra, hogy a vezérügynökség révén a hitelrendszer is minél szélesebb körben érvényesüljön, úgy, hogy működésének harmadik évében már 8 millió koronára rugott az az összeg, melyet egy év folyamán a vezérügynökség a sóvásárlóknak tovább hitelezett. Ámde az új szervezés hatása más irányban is szembetűnően érvényesült, a mennyiben a vezérügynökség által létesített iparvágányok, raktárak és modern rakodó berendezések lehetővé tették a sóforgalomnak tetemesen gyorsabb lebonyolítását, úgy hogy ebből folyólag az előző időknek ama leggyakoribb panasza, mely szerint a sókereskedő csak hosszabb várakozás után kapta meg a rendelt sót, teljesen megszűnt, a miből folyólag azután az előbb gyakran tapasztalt sóhiány sem mutatkozott többé. A drága és megbizhatatlan közvetítés megszűnése, a forgalom gyors és pontos lebonyolítása és a sóhitel-rendszer országos bevezetése a közéletben nagy szerepet játszó sókereskedelemnek általános konszolidációjára vezetett, viszont pedig ez a konszolidáció az üzletág fejlődését vonta maga után, úgy, hogy a reform harmadik-negyedik évéig mintegy 1400-al megszorodott a magyar sókereskedők száma és élénk üzleti versengés tapasztalható a vidéki sókereskedelemben, a mi pedig legjobb garanciáját képezi az egészséges és igazságos áralakulásnak. Hozzájárult ez eredmény eléréséhez a vezérügynökség által Szigetkamarán és Marosujvárott létesített modern sóórló-telepek működése is, a mennyiben ezek a malmok legmodernebb berendezéseikkel a minőségileg legkiválóbban feldolgozott táblasót bocsátják a fogyasztó közönség rendelkezésére; annak pedig, hogy az ily finom feldolgozásu konyhasó mily nagy közkedveltségre emelkedett, legjobb bizonyítéka az a tény, hogy az eredetileg egyenként évi 80.000 mm só feldolgozására kontemplált malom-telepek már a reform harmadik-negyedik évében együttesen 360.000 mm finom asztali sót állítottak elő. E mellett célirányosnak mutatkozott, hogy a vezérügynökség az erdélyi sóbányaterület egy másik helyén: Désaknán is lefelepedjék

és az ott régebb idő óta működésben volt régi sóörlő-malom helyébe teljesen modern malom-telepet rendezzen be.

A sókereskedelem illetén reformja a sójövedék adminisztrációjában lényeges változásokat tett lehetővé. A mióta ugyanis a vezérügynökség működése a sókereskedelem fentemlitett konszolidációját siettetette, azóta az ország sófogyasztásának ellátásában a kereskedelem most már tényleg be is tölti a maga hivatásszerű szerepét, mely átalakulási folyamat különben e mű szervezeti részében részletesen lett már ösmertetve.

Egy másik irány, melyben a vezérügynökség létesítésének előnye előre nem látott módon érvényesült, a só örlésénél tapasztalható. A fennálló törvényes szabályok értelmében ugyanis a kincstár a sóbányászatnál támadt törmelékot oly módon értékesíti, hogy megörli és „kincstári örlött só“ névvel forgalomba bocsátja minden külön örlési díj felszámítása nélkül. Ily czélból az államkincstár egyes bánya-helyeken már régi időktől fogva sóörlőmalmokat tartott fenn, a melyek azonban primitív berendezésűek maradtak, sőt némely sóbányánál a kézi erővel való ősrégi örlési rendszer volt gyakorlatban. Egyrészt mivel ezek a malmok minőségileg kifogásolható sőt szolgáltattak, másrészt pedig mivel működésük drága költséggel járt, a 90-es évek végén új sóörlő-malmok létesítésének szüksége mutatkozott, a mi mintegy 2—300.000 K összegű befektetést tett volna szükségessé. A vezérügynökség által létesített intézmények révén azonban e befektetés megtakaríthatóvá vált, a mennyiben a vezérügynökséggel kötött szerződéses megállapodás értelmében az államkincstár jogsultságot nyert arra, hogy a törmelék-sónak az addigi önköltség megtérítése fejében való megörlését igényelje, mely jogot a pénzügyi kormány 1902. szeptember havában igénybe is vette, és azóta a törmelék-sóból előállítandó ugynevezett „kincstári örlött só“ megörlése a vezérügynökség feladata.

A sóhitelrendszer és általában a vezérügynökségnek e téren való működése 1904 elejétől kezdve az érdekelt kereskedelmi és iparkamarák kérelme folytán a Királyhágón-túlra is kiterjesztést nyert.

* * *

Az 1868. évi XI. t.-cikk 12. §-a a különösen készített marhasó termelését és mérsékelt áron való forgalomba hozatalát megszüntette, azonban nem intézkedett más irányban a marhasó-szükséglet

kielégítése iránt. Ennek következtében már a 70-es években támadt mozgalom oly értelemben, hogy a kincstár marha-tenyésztés céljaira olcsóbb áron szolgáltatson sőt és e mozgalom számos alkalommal a közélet minden fórumán kifejezést is nyert, sőt a törvényhozás körében is ismételt felszólalás történt az olcsó marhasó forgalomba hozatala érdekében. A pénzügyi kormány e közóhajnak eleget téve, az 1896. évben javaslatot terjesztett a törvényhozás elé, mely az 1897. évi I. t.-cikk formájában törvényerőre is emelkedett. E törvény értelmében a kincstár az állattenyésztés céljaira külön készített marhasót bocsát forgalomba; az ár 1904. évi augusztus végéig mm-ként 10 Kban volt megállapítva a termelés helyén. A marhasó poralaku konyhasóból állítatik elő, megfelelő arányú vörös vasoxid és ürömpor hozzákeverésével és forgalomba hozatalával a fennálló sóhivatalokon kívül marhasó-árusok is foglalkoznak. A marhasó előállítását a magyar királyi pénzügyministerium egyelőre Aknaszlatinán és Marosujvárott rendelte el és megfelelő végrehajtási utasításban állapította meg a marhasó-árulásnak és forgalomba hozatalának módzatait és az ellenőrzés rendszerét is.

E törvény életbeléptetése nyomán csakhamar megindult a marhasó általános forgalomba hozatala, és azóta az eladás a következő adatok szerint alakult:

1897. évi eladás	54.378 mm.
1898. „ „	69.348 „
1899. „ „	80.264 „
1900. „ „	111.481 „
1901. „ „	86.559 „
1902. „ „	89.559 „
1903. „ „	97.676 „

Ezek az adatok azt tanúsítják, hogy a marhasó fogyasztása távolról sem érte el azt a színvonalat, melyet olcsó ára folytán várni lehetett; ez a tapasztalás, valamint a gazdaközönség részéről nyilvánosságra került óhajtsók már néhány évi gyakorlat után arra a meggyőződésre vezettek, hogy a marhasó ügye reformra szorul, miért is a pénzügyi kormány az ügyet tanulmányozás tárgyává tette és kiküldöttjei útján a külföldi viszonyokkal megismerkedvén, 1902. évi december havában javaslatot nyújtott be a törvényhozáshoz az előző marhasótörvény módosítása iránt. Ez a javaslat, mint 1904. évi XXIII. t.-cikk, 1904. évi szeptember 1-én életbe

is léptettetett. E törvény értelmében a marhasó eladási ára a termelőhelyeken mm-ként 6 Kra mérsékeltetett s a gazdaközönség igényeinek megfelelőleg a marhasó nem csupán por-alakban, hanem sajtoltva szilárd alakban (brikettekben) is forgalomba fog hozatni. Ez intézkedésektől méltán lehet a forgalom fellendülését várni, ami nemcsak a sójövedék érdekében — mivel itt hulladéksó értékesítéséről van szó — hanem még inkább a gazdaközönség érdekeinek szempontjából felette kívánatos volt és remélhető is, annál is inkább, mert a törvény végrehajtási utasítása az eddigi nehézkes ellenőrzési szabályokat és az egész árusítási rendszert is üzleti alapon az eddiginél sokkal szabadelvűbb irányban szervezte.

Az olcsó iparsó kiszolgáltatásának mikénti gyakorlását — a régebbi szabályok hatályon kívül helyezésével — az 1875. évi L. t.-cikk 13. §-a rendszeresítette. Azonban az ellenőrzési szabályok nehézkes természeténél fogva a törvénynek abbéli inteniója, melylyel az iparon segíteni kívánt, eredményesen csakis ama gyártelepeknél érvényesülhetett, a melyek a sótermelési helyek közvetlen közelében voltak; míg ellenben az ország belsejében működő iparos csak a legnagyobb nehézségek árán jutott az iparsó törvényes kedvezményéhez, annál is inkább, mert az iparsó-forgalomban a megbízhatatlan közvetítő elemek működése igen nagy hátrányokat okozott. A helyzet legjellemzőbb bizonyítéka az a tény, hogy az 1875. L. t.-cikk életbeléptetésének idejétől eltelt negyedszázad alatt az egész országban mindössze 172 iparos tudott hozzájutni a törvényadta kedvezményhez és ezek közül a már kieszközölt kedvezményt sokan nem vették igénybe, mert a nehézkes ellenőrzési szabályok és feltételek az iparosokat valósággal elriasztották. Ebben a tekintetben hazai viszonyaink nagy mértékű visszamaradást tüntettek föl a külföldi állapotokkal szemben, s jóllehet a hazai iparnak állami kedvezményben való részeltetéséről szóló 1899. évi XLIX. t.-cikk a tisztátlan sónak még olcsóbb áron való kiszolgáltatását tette lehetővé, az iparsó-használatban előrehaladás nem volt tapasztalható.

Ennek a helyzetnek a reformját a pénzügyministerium a magyar királyi sójövedék vezérügynökségének fentebb említett szervezésével egyidejűleg határozta el és pedig olyképen, hogy az iparosokat felszabadította az eddigi nehézkes eljárás terhei alól, ellenben az egész ügyet kereskedelmi alapon organizálva, új korszakot nyitott meg a fentidézett törvényes kedvezmény érvényesítésében.

Az 1901. évi április hó 23-án közzétett 1.604. számú körrendelet képezi e reform alapját s a vezérügynökség nyert megbízatást a reform keresztülvételére, valamint az egész iparsó-adminisztráció gyakorlati vezetésére, még pedig a többször említett szerződés alapján, melyben a vezérügynökség arra is köteleztetett, hogy Szigetkamarán és Marosujvárott modern denaturáló telepeket létesítsen, azokat az addigi primitív kézi eljárás helyett modern gépekkel rendezze be s egyszersmind az országnak a pénzügyministerium által kijelölendő, egyelőre 5 városában, vidéki iparsó-raktárakat létesítsen és úgy a denaturáló telepekről, mint e raktárakból a denaturált iparsót az iparosoknak azon az egységes és egyforma áron szolgáltatassa ki, a melyet a pénzügyministerium a költségek és kiadások elemzése alapján évről-évre megállapít. Kötelessége továbbá a vezérügynökségnek, hogy az iparosok idevágó igényeinek kielégítését minden eszközzel elősegítse. Az iparosokkal szemben mindezt a vezérügynökség díjmentesen tartozik ellátni.

Az ilyként megállapított szervezet életbeléptetése igen hamar kiszorította a megbízhatatlan közvetítőket és alkalmas eszközökkel az ország iparosai csakhamar felvilágosítást nyertek a kedvező reformról. A főbányahelyeken létesített denaturáló telepek működésbe léptek az 1901. év elején és a vidéki iparsó-raktárak is szerveztettek, még pedig — tekintettel ezeknek már a legelső időben tapasztalt hasznos szolgáltatára — nem 5, hanem 16 vidéki városban. Az egységes és olcsó árak hatása az iparsó-fogyasztás általános fellendülésében nyert kifejezést és örvendetes módon e fellendülés nem annyira a nagy iparágakra terjed ki, hanem különösen felkarolja a kisebb iparosokat, nevezetesen az olyanokat, a kik korábban az iparsó kedvezményéhez még csak hozzá sem juthattak. Az iparsó-adminisztráció szervezése kiterjeszkedett fokozatosan az ország minden részére és az összes iparágakra, úgy, hogy csakhamar a vidéki raktárak számának további szaporítása még Fiumében is bekövetkezett, a hol eddig osztrák tengeri só volt iparsó gyanánt használathán.

Az előadott siker az 1904. év elején oda vezetett, hogy a vezérügynökség működésével elért nagyobb forgalom eredménye lehetővé tévén a kezelési költségek csökkentését, a szerződésben biztosított jog alapján a magyar királyi pénzügyministerium 1904. január 1-től rendeletileg leszállította a denaturált iparsó árát, a mi az iparosok körében országsszerte meglegedést keltett és általános elismerésre talált.

Az iparsó és pedig úgy a denaturált, mint a denaturálatlan só használatának fejlődését a legutóbbi időben a következő adatok mutatják:

1895. évi fogyasztás	40.168 mm.
1896. „ „	41.055 „
1897. „ „	42.715 „
1898. „ „	43.233 „
1899. „ „	45.094 „
1900. „ „	51.004 „
1901. „ „	69.881 „
1902. „ „	68.865 „
1903. „ „	66.781 „

E mennyiségeken kívül azonban az egyes bányahelyek mellett fennálló gyártelepek nagyobb mennyiségű, részben természetes, részben vízben feloldott és telített (27%) sókat, illetve hulladéksót is használtak, mely fogyasztás a következőképen alakult:

1895-ben	1.573 mm.
1896-ban	76.000 „
1897-ben	133.100 „
1898-ban	156.110 „
1899-ben	182.250 „
1900-ban	221.662 „
1901-ben	226.762 „
1902-ben	231.522 „
1903-ban	232.290 „

Ámbár az iparsó olcsósága folytán pénzügyileg nagy eredmény nem várható, mindamellett annak fogyasztása azért bir jelentőséggel, mert általa oly sóhulladékot értékesítünk, a mely különben mint hasznavehetetlen megsemmisítettnek; de fontos azért is, mert a só, melyre igen sok iparágnál van szükség, nagyon emeli azok versenyképességét.

Feltétlenül nagy szükség van a sóra a következő iparágak, illetve eljárásoknál: a bőrivar, szappan-gyártás, fagyalt-készítés, állati belek konzerválása, hűtés, hó- és jég-olvasztás, kelmfestés, vas- és fémáruk edzésére, olajfinomítás, fehérités, vegyszeti ipar, agyag- és üveg-iparnál.

Jellemző, hogy a denaturálási eljárás olcsóbbá tétele a kis iparra birt legnagyobb befolyással, mert míg 1900-ban 5 mm-án aluli mennyi-

séget egyetlen egy iparos sem vett igénybe, addig 1903-ban már 484 volt azok száma; ugyanily örvendetes fejlődést mutat az 5-től 10 mm-ig terjedő sómennyiség igénybevétele is, a hol ugyanazon időpontokban a szám 14-ről 399-re emelkedett.

* * *

A magyar só az utóbbi 10 év alatt Bulgáriába és Boszniába exportáltatott. Kísérlet történt ugyan a szerb sószállítás elnyerésére is, de az a romániai verseny következtében egyelőre nem vezetett eredményre.

A boszniai sókivitel, mely most 6.000—7.000 métermázsára rug, azelőtt tekintélyesebb volt; mióta azonban a bosnyák belföldi főtt só fogyasztása nagyobb mérveket öltött, bosnyák kősó-kivitelünk ennek megfelelőleg csökkenő irányzatot mutat.

Bulgáriai sókivitelünk az 1890-es évek végén, nevezetesen 1899-ben, nem volt többé képes megküzdeni a közel fekvő és olcsó munkabérek mellett termelő romániai só versenyével, olyannyira, hogy míg az 1895. évi kivitel 75.300 mmázsát, az 1896-iki 59.600, az 1897-iki 8.500, az 1898-iki 6.600 métermázsát tett ki, addig az 1899. évi már csak 6.000-et. Az 1900. évben azonban a kivitel idevágó szakszerű intézkedéssel ismét felujult, úgy, hogy még ugyanazon évben 17.700 mm-ára, 1902-ben pedig 53.600 mm-ára emelkedett.

Románia az általa felemelt sóárakat azonban hirtelen leszállította, a minek következtében bulgáriai sókivitelünk 1903-ban 12.300 mm-ára csökkent. Sikerült azonban 1903. év végén a magyar kir. sójövédék vezérügynökségével oly szerződészerű megállapodást létesíteni, melynek alapján 1904. évtől kezdve Bulgáriába évi 30.000 mm. kősó-kivitelünk biztosítottnak tekinthető.

2. A dohányjövédék.

Az európai államok nagy része már a 17-ik század elején felismerte, hogy a dohány s az ebből készült gyártmányok igen alkalmasak a megadóztatásra.

Ausztria egyes tartományaiban a dohány és a dohánygyártmányok eladásának kizárólagos joga már a 17. század elején egyes vállalkozóknak lön bérbe adva. Ez a rendszer vezetett később az államkincstár által kezelt dohánygyedáruságra, mely már a 19-ik század elején az osztrák királyságok és országok összes területeire kiterjedt. Magyarországon, hol a dohánygyedáruság behozatala előtt, mintegy

50.000 k. holdnyi területen, átlagban évenként 250.000 métermázsa dohány termeltetett, a dohányegyedárúság behozatala iránt tett első kísérletek hajótörést szenvedtek, de az ezen kérdés megvalósítása iránt folytatott tárgyalásoknak eredménye az lön, hogy az 1850. évi november 29-én kelt pátenssel, a dohányegyedárúság hazánkra is ki lett terjesztve, minek alapján nálunk az egyedárúság tényleg 1851. évi márczius 1-én lépett életbe.

1867. évig Ausztriával közösen kezelt dohányegyedárúság, a kiegyezési törvény által Magyarország részére önállósított s egyuttal kimondatott, hogy az 1867. évi XVI. t.-czikk 11. §-a értelmében a dohányjövedék mindkét állam területén egyenlő törvény s igazgatási rendszabályok szerint fog kezeltetni.

Az abszolút uralom által életbe léptetett szabályzatokat az 1868. évi XIV. t.-czikk némi módosítással törvényesítette.

Azóta a dohányjövedék viszonyainknak megfelelően két ízben és pedig az 1876. IV. és az 1887. évi XLIV. törvényczikkek által szabályoztatott.

Ez utóbbi törvényczikk vetette meg a magyar dohányjövedék rohamos fellendülésének alapját az által, hogy a saját használatra való dohánytermelést beszüntette, s eltiltotta azt, hogy a dohánytermelő saját használatára bármit is visszatartson terméséből, továbbá ebben a törvényben mondatott ki az is, hogy az ellenőrzés a polgármesterek, községi előljárók, valamint a m. kir. csendőrség bevonásával hatályosan biztosíttassék.

Ausztria és Magyarország közös vámterületén belül Bosznia és Herzegovina megszállása óta három, egymástól teljesen független, önálló dohányegyedárúság áll fenn.

Az egyiknek körzete kiterjed a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országokra, míg a másik a magyar korona országainak területét s végre a harmadik Bosznia és Herzegovina területét öleli fel.

A magyar és osztrák dohányjövedék között fennálló egyezmény szerint, a két jövedék egyenlő alapelvek szerint irányittatik s megállapítatott, hogy a két állam területén fogyasztott dohánygyártmány utáni egyedárúsági nyereség azt az államot illeti, a hol a fogyasztás történt.

Ugy a magyar, mint az osztrák dohányjövedék akkor, a midőn a boszniai és hercegovinai dohányjövedék életbe lépett, ezzel külön-külön egyezményt kötött, a melynek leglényegesebb pontja, hogy ezen jövedék ugyanazon alapelvek mellett kezeltessék, a melyek az

osztrák és a magyar dohányjüvedék kezelésében érvényesülnek, továbbá hogy a boszniai dohányjüvedék csakis az ezen országok területén termelt dohányok gyártására szorítkozhatik s hogy termésének fölöslegeit, az előállítási árak megtérítése ellenében, az osztrák és a magyar dohányjüvedék czéljaira átengedni tartozik, s végre hogy egyéb dohánygyártmány szükségleteit, megállapított körzetek szerint, az osztrák és a magyar dohányjüvedéktől tartozik kölcsönösen meghatározott mérsékelt árak mellett beszerezni.

A dohányjüvedék fejlődésében három egymástól lényegesen eltérő korszakot különböztetünk meg:

Az *első* korszak az egyedáruság behozatalától, tehát az 1851. évtől addig terjed, a mikor a dohányjüvedék önálló kezelését a magyar kincstár átvette, vagyis 1868. évi január 1-éig. Ebben az időben a magyar dohányjüvedék a kezdet nehézségeinek leküzdésén fáradozott s életbe léptette az egyedáruság átmenetéhez szükséges intézkedéseket.

A *második* korszak az 1868. évtől egészen az 1888. évig terjed. Ebben a korszakban a magyar dohányjüvedék önálló magyar kincstári kezelés alá került, az idegen érdek mindinkább ki lett szorítva, a szervezkedés serényen folyt, az üzemhez szükséges berendezések aránylag gyorsan elkészültek és a magyar országos érdekek az egész vonalon tért hódítottak, az idegen országból származó közönségesebb dohánygyártmányok pedig ki lettek küszöbölve.

A *harmadik* korszak 1888. évtől a mai napig, vagyis azon időtől számítható, a mikor az 1887. évi XLIV. t.-cikk rendelkezései életbe lépnek s evvel az egyedáruság teljes érvényre jut.

Erre az időre esik a dohányegyedáruság jüvedelmezőségének — a népesség szaporodásával, a gazdasági élet fellendülésével és a technika rohamos fejlődésével kapcsolatos — gyors emelkedése.

Természetes, hogy a jelen mű keretén belül csak az utolsó korszakhoz tartozó legutóbbi tíz év alatt életbe léptetett intézkedésekkel foglalkozunk.

A. Dohánytermelés.

A dohánytermelés terén a pénzügyi kormányzat főtörekvése az utolsó tíz év alatt oda irányult, hogy a belföldi dohányanyag minősége emeltessék.

A dohánytermelés irányításánál azonban nemcsak a dohányjüvedék érdekeivel, hanem a dohánytermelő gazdák jogos kivánságaival is számot kellett vetni. E két, gyakran ellentétes érdek összeegyeztetése

sokszor csak az államkincstár áldozatkészsége útján létesülhetett. A pénzügyi kormány ebben a kérdésben nem helyezkedett a nagyobb eredményeket biztosító rideg fiskális álláspontra, hanem kiegyenlíteni iparkodott azokat az érdekellentéteket, a melyek a termelt anyagot szállító gazdák s a vevő kincstár között felszínre kerültek. Ott pedig, ahol a kincstár érdeke a gazdaközönség érdekével karöltve járt, minden intézkedés megtörtént, hogy az országra nézve igen fontos dohánytermelés fellendüljön.

Csak alkalmas földterületen lehet használható jó dohányt termelni.

Ennek szemelött tartásával és mert a multban igen sok oly terület vétetett igénybe, a melyen csakis aláfendelt minőségű és rosszul égő anyag volt termelhető, beállott annak szüksége, hogy egyrészt az alkalmatlan földterületek a dohánytermelésből kizárassanak, másrészt hogy a dohánytermelésre alkalmas területek kijelöltessenek, illetőleg, hogy azok külön e célra készült kataszterekben nyilvántartassanak.

Az egyes dohánytermelési körzetekben e végből már az 1883. év óta *talajvizsgálatok* folynak: Az utolsó tíz évben a talajvizsgálatok a következő megyékre terjedtek ki:

- az 1895. évben Zemplén,
- az 1896. évben Csongrád,
- az 1897. évben Tolna és Hajdu,
- az 1898. évben Pest-Pilis-Solt-Kis-Kun,
- az 1899. és 1900. években Jász-Nagykunszolnok,
- az 1901. évben Heves,
- az 1902. és 1903. évben Szabolcs,
- az 1904. évben Borsod, Heves, Gömör és Kishont megyékre.

Ezek, valamint az előző években teljesített hasonló munkálatok összessége ma már a dohánytermelést biztosabb s megfelelőbb irányba terelte és a termelt dohány minőségének emelésére szükséges alapot megadta. Minthogy a jobb minőségű dohány termeléséhez szükséges előfeltétel, a fent érintett talajvizsgálatok által biztosított, a pénzügyi kormányzat a dohánybeváltási árakat szabályozta s a beváltási szabályzatokat módosította oly irányban, hogy a beváltási ár a szállított anyag minőségéhez képest állapíttassék meg.

A *beváltási árak* s az átvételi szabályzatok három-három évre állapíttatnak meg, s az időnkénti viszonyoknak megfelelően módosíttatnak.

A beváltási árak szabályozásánál a pénzügyi kormány mindenkor lehetőleg oda iparkodott hatni, hogy a gazdaközönség mindinkább

a jobb minőségű dohány termelésére buzdították. A tapasztalat azt mutatta, hogy az úgynevezett „kerti“ magyar dohány fajnál eddig megkülönböztetett válogatott minőségű dohány gyakorlati jelentőséggel nem bír, ennél fogva a pénzügyi kormány a kerti leveleknek válogatott osztály szerinti megkülönböztetésével felhagyott s a kerti leveleket négy osztályba sorozta. A beváltott dohányok körüli eljárásnál szerzett gyakorlati tapasztalatok folytán pedig az 1901., 1902. és 1903. évekre megállapított újabb árszabásnál egyes, lényegesebb változtatásokat léptetett életbe.

A várt eredményt azonban mindezek az intézkedések teljes mértékben még sem hozták meg. E mellett a belföldi szivarkaforgalom rohamos emelkedése és a török pipadohányok árának még nem tapasztalt arányokban történt felszökése a magyar kerti levelek utáni kereslet évről-évre fokozta. Ily körülmények között s azokkal a tapasztalatokkal szemben, hogy a régebbi időkből ismeretes fajtisza kerti levél már csak ritkán s elvétve található, a pénzügyi kormány oda törekedett, hogy a kerti levelek minősége hathatós módon emeltessék.

Ezek az indokok indították arra, hogy az új árszabás összeállításánál, a minőségi dohánytermelésre káros eljárást, újabb beváltási módokat meghatározásával beszüntesse és az 1904., 1905. és 1906. évekre szóló beváltási árszabást a fenti körülményekre való figyelemmel adta ki.

A beváltási árak az utolsó tíz évben, tetemesen emeltettek s a pénzügyi kormány e tekintetben a legmesszebb menő, tőle telhető kedvezményeket nyújtotta.

A dohány minőségének emelésére irányuló törekvések, az utolsó tíz évben, nemcsak a talaj megfelelő megválasztása, a dohánybeváltási árak felemelése és a dohánybeváltási eljárás módosításában nyilvánult, hanem felölelte a beváltott dohányok szakszerű és helyes *kiképzésének* kérdését is. A dohánytermelési terület, mely

1895. évben	63.941,
1896. „	63.668,
1897. „	62.221,
1898. „	62.221,
1899. „	66.366,
1900. „	74.263,
1901. „	77.079,
1902. „	80.104,
1903. „	81.000,
1904. „	82.000 -kat.

holdat ölelt fel, az utolsó tíz év alatt 19.059 kat. holddal szaporodott. Ily körülmények között s tekintettel arra, hogy a belterjesebb dohányművelés következtében az utolsó tíz évben a föld hozama is emelkedett, a beváltás alá került dohány oly nagy mennyiségre rugott, hogy annak beraktározására szükséges helyiség már nem állott rendelkezésre.

Gondoskodni kellett tehát arról is, hogy újabb raktárhelyiségek létesíttessenek. Az utolsó tíz évben a következő helyeken épültek raktárak: az 1895. évben Nagy-Létán, az 1898. évben Miskolczon, az 1899. évben Szolnokon, Battonyán és Barcson, az 1900. évben Hajdudorogon, Nyírbátoron, Nyíregyházán, az 1901. évben Nagy-Károlyban, Rakamazon, Vásáros-Naményben, az 1902. évben Nagykárolyban, Rakamazon, Nyíregyházán, Vásáros-Naményben és Nagy-Tárkányban, végül az 1904. évben Jászberényben, Faddon és Nyírbátorban.

A talajt művelő *feleskertészek* eleintén, megfelelő kormányintézkedés hiányában, teljesen a termelő önkényének voltak kiszolgáltatva s ezáltal a termelőgazda és a dohánykertészek között nagyobb ellentétek keletkeztek, a melyek a dohányföldnek gondos művelésére nem voltak kedvező befolyással. Midőn később a feleskertészek részére munkakönyv u. n. kertészkönyv kiállítása követeltetett, a pénzügyi kormányzat még mindig nem volt abban a helyzetben, hogy a feleskertészek működését kellőképp ellenőrizhesse s hogy a csempészettel foglalkozó, vagy a kevésbé értelmes és nem szakértő kertészeket a dohánytermelésből kizárhatta volna.

A dohánytermelők és a dohányos kertész közötti jogviszonyokat szabályozó 1900. évi XXIX. t.-cikk rendelkezései a fentjelzett állapotokon segítettek.

Az idézett törvény értelmében a dohánytermelő ugyanis kötelezve van a feleskertésszel szerződéses viszonyba lépni s az erre vonatkozó írásbeli szerződést a községi előljáró előtt megkötni, a ki viszont köteleztetett, hogy mindezen szerződéseket az illetékes dohánybeváltó felügyelőséggel másolatban közölje. A dohánybeváltó felügyelőség a munka szerződéseket nyilvántartási jegyzékbe véteti és akkor, ha oly feleskertészek elszegődéséről van szó, a kik jövedéki szempontokból kifogás alá esnek, a szerződés megsemmisítését, illetőleg a kifogásolt kertész elbocsátását követeli.

A mikor tehát egyrészt a dohányos feleskertésznek jogviszonya gazdájával szemben a fenti törvénnyel teljesen rendeztetett, másrészt

a pénzügyi kormányzat előtt is megnyílt annak lehetősége, hogy a dohányműveléssel foglalkozó kertészekre a kívánt irányban befolyást gyakorolhasson, továbbá, hogy a megbízhatlan vagy feladatukat hanyagul teljesítő kertészeket e művelési ágból kizárhassa. A szóban forgó törvény rendelkezései tehát mindenképen alkalmasak arra, hogy a belföldön termelt dohányok minőségének emelését előmozdítsák.

A hazai dohánytermelés terén az utolsó tíz évben történt fontosabb intézkedések ismertetése alkalmából meg kell még emlékeznünk a Debreczenben 1898. évben felállított országos dohánytermelési *kísérleti állomásról*, a melynek hivatása kísérletek s tanulmányok alapján megjelölni azt az utat és azokat a módokat, a melyek betartása mellett, a hazai dohánytermelés tökéletesíthető. A dohánykísérleti állomás rövid fennállásának ideje alatt is, a dohánytermelés érdekében fontos s értékes szolgálatot teljesített, különösen a fajtisza magok termelésével, továbbá a külföldi dohányfajták termelésének kísérleteivel, de főképen azzal, hogy a mintatelepre évenként kiküldött jövedéki tisztviselők ott gyakorlati s elméleti kiképzésben részesülnek. Itt kell felemlitenünk, hogy a pénzügyi kormány az utolsó években külföldi dohányfajtákkal is folytatott termelési kísérleteket, amennyiben egyes termelők megfelelő utasítás és felügyelet mellett külföldi magokból neveltek palántákat.

Dohánytermelésünk fellendülésének tulajdonítható az is, hogy az osztrák pénzügyi kormányzat hazai belföldi dohányokból az utóbbi években mindig nagyobb mennyiségű dohányt vesz át.

Az utolsó kilencz évben a termelési és a beváltási eredmények a következők:

Termelési év	Beváltott dohány- mennyiség métermázsokban	Beváltott dohányokért kifizetett pénzösszeg koronákban
1895	411.752	14,973.838
1896	467.012	15,406.792
1897	456.576	16,211.354
1898	482.486	16,892.832
1899	439.650	15,426.560
1900	638.339	23,741.389
1901	609.249	22,362.844
1902	479.394	17,069.425
1903	623.472	24,239.440

Az osztrák pénzügyi kormány részére a következő kiterjedésű területek termése engedtetett át:

1895. évben	29.433 kat. hold
1896. "	27.561 " "
1897. "	27.300 " "
1898. "	25.864 " "
1899. "	25.533 " "
1900. "	29.000 " "
1901. "	30.530 " "
1902. "	41.219 " "
1903. "	35.585 " "
1904. "	38.120 " "

Az itt kitüntetett területeken termelt dohány árának megtérítésül az osztrák pénzügyi kormány fizetett:

1895. évben	6,853.638 Kt,
1896. "	4,946.044 " "
1897. "	7,511.295 " "
1898. "	7,540.249 " "
1899. "	6,783.183 " "
1900. "	6,265.582 " "
1901. "	9,121.918 " "
1902. "	8,974.572 " "
1903. "	11,381.148 " "

beváltási és üzemi költségek megtérítése fejében pedig:

1895. évben	812.972 Kt,
1896. "	1,117.406 " "
1897. "	1,101.484 " "
1898. "	1,180.365 " "
1899. "	1,231.531 " "
1900. "	1,300.452 " "
1901. "	1,528.457 " "
1902. "	1,603.246 " "
1903. "	1,606.163 " "

Az 1904. év folyamán mintegy 5.600 q hazai dohánylevelet a megszállott tartományok dohányjövedéke vett át.

Ezek szerint a pénzügyi kormányzat a dohánytermelés terén is, az utolsó évtizedben, a legliberálisabb elvek szerint járt el. Habár

el kell ismernünk, hogy a dohánytermelési területnek kiterjesztésével, illetőleg újabb körzeteknek a dohánytermelési területbe történő bevonásával, a dohánytermeléssel karöltve járó csempészet is nagyban emelkedik, ennek daczára a pénzügyi kormányzat az utolsó tiz évben minden törekvését arra irányította, hogy a dohánytermelés az országban minél szélesebb alapokra fektetessék, és hogy a mezőgazdák a dohánytermeléssel járó nagyobb előnyöket minél tágabb körben élvezhessék.

Évtizedeken át szerzett tapasztalataink azt is igazolják, hogy a dohánytermeléssel foglalkozók közül a nagy- és középtermelők a dohánytermelésre több gondot fordítanak, mint a kistermelők, s átlagban is jobb minőségű anyagot termeltek. E mellett a kistermelő termelt dohányának egy részét a beváltás alól gyakran elvonja, a termelési engedélyt sokszor ily hamis czélzattal kéri, a dohány minőségének emelésére nem igen törekszik és a fennálló rendelkezéseket alig veszi figyelembe.

Jövedéki szempontból tehát a dohánytermelési engedélyek kiszolgáltatásánál, a dohánytermelésre jobban berendezett s a fennálló szabályok s rendelkezésekhez inkább hajló közép- és nagybirtokosokat kellett volna a kisgazdákkal szemben előnyben részesíteni.

Az ilyen czélzatu törekvések azonban a valóságban nem érvényesültek és a rideg fiskális szempont fölé helyezve az általános közgazdasági érdeket s a kisbirtokos osztálynak napjainkban indokolt védelmét, a pénzügyi kormányzat az utolsó tiz évben arra törekedett, hogy a dohánytermeléssel járó elvitázhatlan nagy kedvezményben, a nagy-, közép- és kisbirtokosok arányosan és igazságosan részesüljenek.

E törekvés a multtal szemben abban nyert megvalósulást, hogy az utolsó tiz év alatt a közép- és kistermelők száma emelkedett és hogy a dohánytermelési engedélyek útján megállapított ültetési terület mérve felfelé is, bizonyos korlátok közé lön szorítva.

B. Dohánygyártás.

Már a jelen mű szervezeti részében megemlékeztünk azokról a nagyszabásu változásokról s ujitásokról, a melyek a gyártás terén az utolsó tiz évben történtek. Ezért e helyütt csak az elért eredményekről teszünk említést.

Az utolsó tiz évben a dohánygyártás kimagasló eredménye abban nyilvánul, hogy a forgalomba bocsátott dohánygyártmányok minőségének

tökéletesítése mellett, a belföldi gyártás a forgalom nagymérvű emelkedésével lépést tudott tartani s hogy a külföldi dohánykülönlegességi gyártmányok kivételével, — a melyek az összes forgalomnak elenyésző csekély, csak mintegy 2%-át képezik, — a gyártmányok többi része a belföldön készült. Ennek az eredménynek való értékéről hű képet alkothatunk, ha figyelembe vesszük, hogy az 1880-as évek végén, sőt az 1890-es évek elején is — a mikor a forgalom még nagy arányokat nem öltött — a beállott szükségletet a belföldi gyártás teljes mértékben fedezni annyira nem volt képes, hogy a közönségesebb gyártású szivarokból is meglehetősen nagy mennyiséget külföldről kellett beszerezni.

A dohánygyártás tulajdonképen a burnót, a pipa- és szivarka-dohány, a szivar és a szivarka gyártására csoportosítható.

Hazánkban a *burnót* fogyasztása igen szűk keretben mozog s általában véve hiveinek száma évről-évre apad, úgy, hogy az utolsó tíz évben e téren emelkedés nem történt, sőt kereslet hiányában több burnót gyártmányt ki kellett vonni a forgalomból.

A *pipadohánygyártás* terén az utolsó tíz évben nagyobb változtatások történtek. A közönséges pipadohányok gyártására a jövedék különös gondot fordított úgy, hogy a felvágógépek és készülékek tökéletesítésével és a gyártmányok czélirányosabb szárításával, a közönséges pipadohányok minőségét sok tekintetben emelnie sikerült. A finom magyar pipadohányfajok 1898. évig, az egyes kiválóbb fajok szerint csoportosítva, nem kerültek a forgalomba, hanem ezek a fajdohányok egymással összekeverve dolgoztattak fel. Az 1898. év óta azonban a fajtiszta dohányok származási körzetük szerint csoportosítva kerülnek feldolgozás alá.

A dohányjövedék a török pipadohányok gyártására is különös gondot fordított s e czélból az egyes gyáraknak gépberendezései a technika legujabb vívmányainak felhasználásával át lettek alakítva, illetőleg ujakkal pótolva.

A *szivarok* gyártása az utolsó 10 évben uj alapra fektettetvén, a régi fajú szivarok tetszetősebb s a fogyasztásra alkalmasabb formában kerülnek forgalomba és azok csomagolása is a kor izlésének megfelelően módosult. Magánál a szivar előállításánál úgy a segéd-eszközök, valamint a gyártási eljárás tekintetében többféle üdvös ujtás lépett életbe. Ezek közül a legfontosabbak azok, a melyek a szivarok szárítására vonatkoznak. A pénzügyi kormány rendelete folytán uj

szerkezetű szivarszáritók lettek használatba véve, a melyek a czélnak inkább megfelelnek s a szivaranyag színárnyalására kedvezőtlen befolyással nincsenek. Innen van, hogy az utolsó tíz év alatt, az ezelőtt forgalomban volt egész sötét szivarok, a melyek nem örvendtek közkedveltségnek, most már csak csekély arányban kerülnek forgalomba, s helyettük a jövedék a közkedvelt világos s barna színárnyalatu szivarokkal látja el a fogyasztást. Azelőtt a szivargyártásnál csak igen csekély mennyiségű magyar dohány került használatba. Az utolsó tíz évben azonban e tekintetben is nagyobb változás állott be, amennyiben most már a jövedék a magyar dohányt nemcsak a közönséges, hanem a jobb minőségű szivaroknál is felhasználja.

A szivarok fogyasztásánál az utolsó évtizedben, a fogyasztók izlése a kevésbé erős fajú szivarok felé hajlott és olyan szivarok iránt is mutatkozott kereslet, a melyek csekélyebb nicotintartalmuknál fogva, a gyöngé egészségű és idegzetű dohányzók igényeinek kielégítésére hivatják. Egyes fogyasztók ugyanis az e fajta s nicotinmentes szivarok elnevezés alatt Németországban forgalomba került gyártmányból nagyobb mennyiségeket hoztak be. E tapasztalat alapján a pénzügyi kormányzat a csekélyebb nicotintartalmu szivarok gyártását tanulmány tárgyává tette. Minthogy a megejtett kísérletezések arra az eredményre vezettek, hogy a dohánylevél nicotintartalmának részbeni eltávolítására alkalmazott lugozi eljárás a magyar dohány égési képességét emeli ugyan, de annak zamatját elveszi, a nagyközönség igényeinek minél tökéletesebb kielégítése céljából, a lugozott anyag tengerentuli jobb minőségű anyaggal kevertetett, miáltal sikerült oly két szivarfajt előállítani, a melyek a csekélyebb nicotin tartalmu szivarokhoz fűzött kívánalmakat minden tekintetben kielégítik. E két faj az 1903. évben „Delicias“, illetve „Rosita“ elnevezés alatt hocsáttatott forgalomba. Minthogy az általános forgalomba felvett „Rosita“-t, ugyanezen gyártási eljárás betartása mellett, az osztrák pénzügyi kormányzat is fölvette az általános forgalomba, a magyar dohányok kelendősege ezzel is nagy mértékben emelkedett, ami egyuttal a termelési terület szaporításának is egyik indokául szolgál.

E szivarok előállítása azonban még más közvetett előnnyel is jár.

Ezen eljárás mellett ugyanis dohánylugviz-kivonathoz is jutunk, amely a forgalomba „*Thanaton*“ elnevezés alatt kerül és az élősdiak elleni védekezésre a kivitelben is keresett és jól értékesíthető hatásos szer.

A szivarok előállítása általában, úgy mint ezelőtt, az utolsó tíz évben is kézierő útján történt, míg a *szivarkák* gyártása a szóban forgó időszak alatt igen sok irányú változáson ment keresztül. A kereslet a szivarkák iránt nemcsak nálunk, de az egész világon rohamosan emelkedett, úgy hogy azok gyártásánál nemcsak a helyi szükségletének fedezéséről kellett gondoskodnunk, hanem e téren a külföldön beállott nagyobb mozgalmat is figyelemmel kellett kísérnünk.

A külföldön beállott nagy kereslet következtében, a jobb minőségű szivarkák előállításához használt s csak korlátolt területen termelhető macedoniai, u. n. török dohánynak ára, az Angolország és Amerika között folytatott verseny folytán rohamosan s előre nem látható mérvben emelkedett, emélfogva gondoskodni kellett arról, hogy a török dohány részben az erre alkalmas magyar dohányokkal pótoltsék. Az erre vonatkozó intézkedések, a melyekről már a dohánytermelés tárgyalásánál is megemlékeztünk, a legfinomabb kerti dohányok termelésének támogatásával meg is történtek, úgy hogy ma már a macedon piacra nem szorulunk oly mértékben, mint azelőtt. Támogatott különben erre irányuló törekvéseinkben az osztrák pénzügyi kormányzat is, amennyiben saját szivarkáinak előállításához a legfinomabb magyar dohányt is használatba vette, a mi által egyszersmind ezen dohányfaj nagyobb kelendősége az ország határain túl is nagy mértékben biztosítottnak tekinthető.

Ugyancsak a magyar dohányból készült szivarkák terjesztéséhez fűződő érdekeinket szolgálta a jövedék akkor, a mikor 1898. évben „Hunnia“ elnevezés alatt csaknem tisztán magyar dohányból készült dohánylevéllel borított új szivarkafajt hozott forgalomba.

Az a tapasztalat, hogy a magyar fogyasztó közönség a külföldről s nevezetesen Egyiptomból nagyobb mennyiségű szivarkát importál, arra indította a pénzügyi kormányt, hogy az egyiptomiakhoz hasonló gyártmányok forgalomba hozatalát kísértse meg. Megkönnyítette ennek az elhatározásnak keresztülvitelét az a körülmény, hogy köztudomás szerint az egyiptomi szivarkák macedoniai dohányból, francia papír felhasználásával, nem egyiptomi, hanem külföldi munkaerők igénybevételével készülnek. Az egyiptomi szivarkák fogyasztásával szemben mutatkozó előszeretettel ily körülmények között, nem azok különleges előállítási módjára, mint inkább a nagyközönség indokolatlan előítéletére lévén visszavezethető, ennek leküzdése céljából a pénzügyi kormány 1898. évben három új faj szivarka gyártását rendelte el,

a melyek az egyiptomi szivarkák módjára készülnek, mégis azzal a különbséggel, hogy az egészségre ártalmas kábító anyagokat nem tartalmaznak. E szivarkák a különlegességi forgalomba Sphinx, Khedive és Dames elnevezés alatt kerülnek.

A technika fejlődése mellett a pénzügyi kormány az utolsó tíz évben nem zárkozhatott el az elől, hogy a szivarkák gyártásánál a tökéletesítés magasabb fokán álló gépeket ne alkalmazzon. Nehogy azonban a gyáraknál alkalmazott munkások egy része kenyérkeresetétől ily gépek kizárólagos igénybe vétele által megfosztassék, a gépek használatát csak korlátolt mértékben engedélyezte. Ehhez képest a szivarkagép nálunk csak a legközönségesebb szivarkák gyártásánál nyer alkalmazást, a hol a kézi erő a rohamos fogyasztással már nem tudott lépést tartani.

Az utolsó évtizedben a belföldi anyagból gyártott szivarkák kivitelével is történtek kísérletek. Minthogy pedig a külföldön gyártmányainknak a szabad versenyyel kell megküzdeniök, az előállítás költségeket a minimumra kellett apasztani és így az ily kiviteli célra készített szivarkák gyártásánál sem lehetett kitérni a gépek alkalmazása elől.

Fel kell még említenünk, hogy a modern fogyasztó közönségre nem csekély vonzó erőt gyakorol, a külső formaságok tetszetős volta, ezért a szivarkák elárusításánál a jövedék vezetősége a kor izlésének megfelelő s művészi rajzokkal ellátott csomagolást honosított meg, a nélkül, hogy az a gyártási költségeknek a fogyasztás időközben beállott rohamos emelkedésével aránylagos emelkedésére vezetett volna.

A pénzügyi kormányzat a dohánygyártási költségekre az utolsó tíz évben a következő összegeket fordította:

1895. évben	9,468.410 K.
1896. „	9,860.257 „
1897. „	10,896.436 „
1898. „	10,977.270 „
1899. „	11,411.817 „
1900. „	10,812.569 „
1901. „	11,158.957 „
1902. „	11,354.041 „
1903. „	11,682.048 „
1904. „	11,600.000 „

Tíz év alatt tehát a gyártási költségek 2,131.590 Kval emelkedtek. E kiadási többlet megbírálásánál azonban figyelembe kell vennünk, hogy ebben az összegben az utolsó tíz év alatt felállított új dohánygyárak berendezéseivel felmerült költségek, tehát oly kiadások is befoglaltnak, a melyek szorosan vett gyártási kiadásnak alig tekinthetők és a melyek a dohányjövedék törzsvagyonának értékét tetemesen emelték.

C. Dohányeladás.

A dohányeladás ügykörében a vezetés legfontosabb feladata: a dohánygyártmányok eladási árának megállapítása és annak biztosítása, hogy a dohánygyártmányok közvetítése fennakadást ne szenvedjen.

A dohánygyártmányok eladási árának megállapításánál, az utolsó tíz évben a törekvés oda irányult, hogy a dohánygyártmányok fogyasztása útján történő adóztatásnál, a progressív adóztatás elve kifejezetten érvényre jusson. E célból mindenkor különös gond lőn fordítva arra, hogy a szegényebb osztály által fogyasztott dohánygyártmányok után a jövedéki haszon a gyártmány minőségéhez képest, absolute és aránylagosan is csekélyebb összegben állapíttassék meg, mint a vagyonosabb osztály fogyasztásául szolgáló jobb minőségű gyártmányoknál és így a gyártmányok minőségi fokához képest a jövedéki haszon is progressive emelkedjék. Ezzel kapcsolatos volt a jövedéknek az a törekvése, hogy a legalacsonyabb osztályokba sorozott dohánygyártmányok is aránylag jó minőségben hozassanak forgalomba, hogy a dohányzási szenvedély az olcsóbb anyagnak megfelelő mérsékelt adókulcs mellett is kielégítést nyerhessen.

A progressivitas elve az utolsó tíz évben, különösen a forgalomba hozott új dohánygyártmány fajoknál érvényesült leginkább. Ennek keresztül vitelénél a pénzügyi kormányzat arra a tapasztalatra jutott, hogy a legfinomabb külföldi dohánygyártmányoknál a progressivitas teljes mérvben nincs megvalósítva. A külföldi dohánygyártmányok után a kir. kincstár jövedéki hasznát ugyanis az 1875. évi XIV. t.-cikkben megállapított engedélyilleték képviseli. Az említett törvény életbelépte óta a belföldi dohánygyártmányok árai lényeges emelésnek voltak alávetve, s ezzel kapcsolatban természetesen a dohánygyártmányok árában rejlő jövedéki haszon is aránylagosan emelkedett, miáltal a belföldi és a vámvonalon át behozott dohánygyártmányok

jövedéki haszna tekintetében eredetileg fennállott egyensúly felbomlott. Eme egyensúly helyreállítása céljából szükségesnek mutatkozott tehát, hogy a szóban forgó engedélyilleték felemeltessék, a mely intézkedés által ama fontos adópolitikai elv érvényre juttatása is biztosítottnak tekinthető, hogy a vámvonalon át behozott dohánygyártmányok fogyasztói, kik rendszerint a vagyonosabb osztályhoz tartoznak, aránylagosan nagyobb terhet viseljenek, mint a belföldi dohánygyártmányok kevésbé vagyonos fogyasztói.

Ezen indokok által vezéreltetve, egyetértőleg a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok pénzügyi kormányával s mind a két állam érdekeinek összeegyeztetésével az 1902. évben megállapodás jött létre az iránt, hogy a vámvonalon át behozott dohány és dohánygyártmányok után fizetendő engedélyilleték a következőkép állapítassék meg:

Szivarkákért	30 K	} a tiszta súly minden kilogrammja után.
Szivarokért	26 „	
Egyéb dohánygyártmányok és nyers dohányért	20 „	

E rendelkezés értékének elbírálásához tudnunk kell, hogy az 1875. évi XIV. t.-cz. rendelkezései értelmében 1902-ig az engedélyilleték minden tiszta súlyu egy kilogramm után a szivarok és szivarkáknál 22 K, más gyártmány után 16 K 80 f, nyers dohány után pedig 14 Kban volt megállapítva. Eddig tehát a szivarok és szivarkák után az engedélyilleték mérve egy összegben volt megállapítva, míg az érintett megállapodás ezek között a gyártmányok között különbséget tett, a mennyiben a vámvonalon át behozott szivarkák után az engedélyilletéket kilogrammonként négy koronával magasabb összegben szabta meg, mint a szivarok után. Az engedélyilleték mérvének ily alapon való megállapítása megokolását abban a körülményben találja, hogy a vámvonalon át behozott szivarok nagyrészt valódi havana különlegességek, a melyek a belföldön egyáltalában nem gyárthatók s ezért az ily szivarokat fogyasztók érdekét is tekintetbe véve, azok behozatalának tulságos megszorítása annál kevésbé lenne méltányos, mert ezek a szivarok aránylag magas beszerzési költségüknél fogva, a belföldön gyártott szivarok forgalmát különben is számba vehetően alig befolyásolják.

Másfelől azonban a jövedék jól felfogott érdekében nem mellőzhető a vámvonalon behozott szivarkák engedélyilletékének fokozottabb

emelése, mert ezek s főleg pedig a nagymennyiségben behozott egyiptomi s török szivarkák, a belföldön gyártott szivarkák forgalmára felette hátrányos befolyással vannak.

Ezen szempontok hatása alatt a pénzügyi kormány az 1903. év január 9-kén a fent érintett rendelkezéseket magában foglaló törvényjavaslatot terjesztett a képviselőház elé, mely azonban a közbejött parlamenti viszonyok miatt, még törvényerőre nem emelkedhetett.

A lefolyt évtizedben a pénzügyi kormány abban az irányban is több intézkedést tett, hogy a dohánygyártmányok forgalma fennakadást ne szenvedjen és hogy a dohánygyártmányok beszerzése megkönnyíttessék.

E célból a forgalmi eszközök fokéletesedését arra használta fel, hogy a dohánygyártmányok beszerzése körül korábban fennállott nehezkesebb eljárást egyszerűsítse és hogy a dohánygyártmányok forgalmának lebonyolításában, expeditiv kereskedői irányt honosítson meg. Azelőtt ugyanis a dohánygyártmányok nagyobb részt a főárustól a nagyárushoz s ettől az alárushoz jutottak s csak ennek útján kerültek a dohánykísárushoz vagyis ahhoz a közeghez, a ki a gyártmányokat a fogyasztóknak tulajdonképen eladja. Ez az eljárás a beszerzést megnehezítette s a közvetítői költséget szaporította. A mig azonban a forgalmi eszközök hazánkban még igen kezdetleges állapotban voltak, e bajon segíteni alig lehetett.

A változás az új forgalmi eszközök létesülésével karöltve járt.

Ennek során a pénzügyi kormány a fő- és alárusítói intézményt kevés kivétellel teljesen beszüntette, úgy hogy jelenleg a nagyárus gyártmányát már közvetlenül a kincstártól kapja s ezzel a gyártmányok többszöri átutalásával járó romlás veszélye a minimumra szorított s a gyártmányok eladásában épen a több kézen át történt közvetítéssel gyakran bekövetkezett fennakadás veszélye is elhárított.

Ugyancsak a dohánygyártmányok forgalmának gyors lebonyolításához fűződő érdekek birták a pénzügyi kormányt arra az elhatározásra, hogy a dohányáruraktárakkal ezelőtt egyesített és házilig kezelt nagyárudákat magánvállalkozókra ruházza. A dohányáruraktárak ugyanis ezelőtt az anyagbeszerzés végett az ő körzetökbe utalt dohánykísárusokat is ellátták a szükséges anyaggal. Mint hogy azonban a tapasztalat azt mutatta, hogy a dohányáruraktárak eme feladatoknak, a kellő gyorsasággal és közvetlenséggel azért nem tudnak megfelelni, mert az állami kezelésnél előírt fokozatosabb ellenőrzés a gyors anyagkiszolgáltatást felette hátráltatta, ennél fogva az 1901. évben a dohány-

áruraktárak által házilag kezelt nagyárudákat a pénzügyi kormány beszüntette és ezek helyett úgy, mint egyebütt, magánvállalkozók által kezelt dohánynagyárudákat állíttatott fel.

A kedvezőbb forgalmi viszonyok az 1902. évben lehetővé tették, hogy a pénzügyi kormányzat az árusok csonkithatlan anyagkészletének mérvét, a kincstári érdekek veszélyeztetése nélkül leszállíthatta, a mivel azt is elérte, hogy az árudák kezelése most már csekélyebb tőkebefektetést igényel.

Az itt érintett körülményen kívül a dohányárusok megélhetési viszonyait az utolsó tíz év alatt nagyban elősegítette az is, hogy az új dohánygyártmányfajok kicsinybeni közvetítése után engedélyezett elárusítási jutalék, a hasonló minőségű gyártmányok után eddig engedélyezett jutalék mérvénél magasabb összegben volt megállapítható.

Az a tapasztalat, hogy a fűszer-, szatócs- és egyéb üzletekben a dohánygyártmányok minősége az ott felhalmozott áruk behatása alatt szenved és mert az ily árudákban a dohányeladás nem önálló üzletágként kezeltek, a pénzügyi kormányzatot arra indította, hogy a dohányárudák betöltésénél figyelemmel legyen arra is, hogy ott, a hol az árusnak megélhetését, a dohányanyag közvetítéséből elért haszon egy maga is biztosítja, tehát főleg a nagyobb városokban, kizárólagos vagyis oly árudák állíttassanak fel, a melyek kezelői más egyéb üzletet nem folytatnak. E szándéktól vezetettve a pénzügyi kormányzat az utolsó tíz évben a kizárólagos árudák ügyét melegen felkarolta s ezek létesülését annál is inkább elősegítette, mert a kizárólagos dohányárusok a jövedék legmegbízhatóbb bizományosainak bizonyultak. Viszont a közönséges korcsmaüzletekben a dohányeladás lehetőleg korlátoztatott, hogy az iszákosságra szolgáló alkalmaknak eleje vétessék.

Már a dohánygyártás tárgyalásánál megemlékeztünk a „Thanaton“ név alatt forgalomba hozott dohánylugviz-kivonat gyártásáról. A Thanaton erős mérge és mint ilyen, mindeddig szabadforgalom tárgya nem volt. Ez az oka annak is, hogy ezelőtt ezen az elősdiék ellen sikerrel használt anyag legnagyobb részben csak a külföldön nyert értékesítést.

Mint hogy a földmivelésügyi kormányzat a dohánylugviz-kivonat használatával, a földmivelés terén elérhető nagy előnyökről meggyőződött, a pénzügyi kormányzat készséggel támogatta ama törekvését, hogy a Thanaton belföldi eladásánál követendő körülményes eljárás megkönnyíttessék s hogy ez által a mezőgazdák és kertészek e szerhez nehézség nélkül hozzájuthassanak. A belügyi kormányzat támogatása

folytán sikerült is oly megállapodást létesíteni, a melynek alapján a Thanaton dohánylugviz-kivonat az általános forgalomban felvett dohánygyártmányok árjegyzékébe felvételre és annak a dohánygyárosok útján való közvetítése megengedett.

Az ipari munkának vasárnapi szüneteléséről szóló 1891. évi XIII. t.-cz. a dohánygyárosokra nem terjed ki. Mindazonáltal ugy emberbaráti, valamint vallás-erkölcsi szempontoktól vezérelve és a dohánygyárosok jelentékeny részének óhajait is méltatva, a pénzügyi kormány hosszas tárgyalások után, az 1902. évben módot talált arra, hogy a kincstár és a fogyasztó közönség érdekeinek megóvásával, a vasárnapi munkaszünetet a dohánygyárosok is igénybe vehessék s hogy vallásuk főbb ünnepeit zavartalanul megünnepelethessék.

Kimondatott ugyanis, hogy a dohánygyárosítás kötelező volta vasárnap délután és az egyes felekezetek főbb ünnepein egész napon át szünetelhet, egyuttal azonban a szombat napi dohánygyárosítás nyílt üzletekben kötelezővé tételre és csak a jogositványt már régebben bíró orthodox izraelita hitelvű dohánygyárosoknak engedtetett meg méltányosságból és átmenetileg, hogy a dohánygyaradást szombati napokon ne nyílt üzletben, hanem lakásukon gyakorolhassák.

A belföldön történt dohánygyaradás 1895—1903. évi eredményeit koronákban a következő táblázat tünteti fel:

Év	Eladás belföldön		
	Magyarország	Horvát-Szlavonország	Együtt
	korona		
1895	87,958.769	7,929.675	95,888.444
1896	90,647.503	7,611.297	98,258.800
1897	90,510.431	7,737.283	98,247.714
1898	92,602.366	7,814.134	100,416.500
1899	94,200.772	7,988.606	102,189.378
1900	94,408.574	7,852.145	102,260.719
1901	95,763.108	8,082.744	103,845.852
1902	96,429.305	8,150.659	104,579.964
1903	99,335.905	8,288.475	107,624.380

E szerint a belföldi eladásból az 1895. évvel szemben a többlet bevétel az 1903. évben 11,735.936 Kra rugott.

D. A külföldi dohány vétele.

Hazánk a dohánytermelő országok között ugyan előkelő helyet foglal el, mégis mivel egyrészt nemesebb szivargyártási anyag nálunk egyáltalán nem terem, másrészt pedig a finom pipadohányok és szivarkák előállításához szükséges egyes külföldi dohányfajok, hazai dohányokkal semmikép sem pótolhatók, a dohányjövedék gyártmányainak előállításánál *külföldi dohányokat* is kénytelen fölhasználni.

Azok a külföldi dohányfajok, melyek a hazai dohánygyártásban *állandóan* felhasználtatnak, a következők: Havana, Cuba, Portorico, Java, Sumatra, Manila, Brazil, Varinas, Virginiai, Kentucky, Marylandi, Ohio, európai és ázsiai török és végül herczegovinai dohányok; kivételesen, a hazai termés elégtelensége esetén a belföldi dohányokban beállott hiány pótlására, hollandi és orosz kapadohányok szereztetnek be.

A külföldi dohányszükséglet bevásárlásánál, a pénzügyi kormányzat alkalmazkodik a dohány-nagykereskedelem általános érvényű szokásaihoz és kezdettől fogva azt az elvet követte, hogy szükségletét lehetőleg csak olyan, valamely európai vagy tengerentuli piacon raktározott dohányokkal fedezze, melyeket a vétel megkötése előtt a beküldött minták alapján összes tulajdonságaira nézve saját tisztviselői vagy bizományosai által megvizsgáltatott.

Ily módon, vagyis *bizonyos meghatározott dohányrészletnek* egészben vagy részben való megvásárlása által fedezi a pénzügyi kormányzat szükségletét a német piacokon Brazil, Havana, Cuba, Portorico, Varinas, Marylandi és Ohio dohányokból, az amerikai piacokon Havana, Virginiai és Kentucky dohányokból, a hollandiai piacokon Java és Sunatra dohányokból.

E vásárlások a *német és amerikai* piacokon bizományosok útján, a *hollandi* piacokon ellenben közvetlen vétel útján, még pedig hol maklerek szolgálatainak igénybe vételével, hol a nélkül történik.

Az európai és ázsiai törökdohányok nem kerülnek oly mennyiségben és minőségben az európai fogyasztási piacokra, hogy a jövedék ebbeli szükségletét ezeken a piacokon fedezhetné. Ez az oka annak, hogy törökdohány szükségletünket közvetlenül a termelési országokból fedezzük. A pénzügyi kormány 1890-ig egy salonikii céget bízott volt meg azzal, hogy a szükségelt mennyiségeket és minőségeket a termelőktől megvásárolja, kiképeztesse és

Fiuméba elszállítsa; 1890 óta azonban *szállításra szóló vételek útján* fedezzük törökdohány szükségletünket, vagyis akként, hogy törökországi dohánykereskedő czégektől előzőleg bemutatott *minták szerint szállítandó árut* vásárolunk.

Hasonlóképen, vagyis szintén nem bizonyos meghatározott dohányrészleteknek, hanem előzőleg bemutatott minták szerint szállítandó áru megvétele (vételszállítás) által szerzi be a jövedék szükségletét Manila, Hollandia és az orosz kapa dohányokból.

Az előzőleg érintett ama törekvés folytán, hogy a külföldi dohányszükséglet a belföldi dohányanyag pótlásával a lehetőség határáig korlátoztassék, az utolsó tíz évben igen kedvező eredmények éretek el.

Ugyanis az 1895. évben 52.142 métermázsa külföldi dohány dolgoztatott fel, míg az 1903. évben, daczára annak, hogy ezen időközben a dohánygyártmányok évi forgalma, 11,735.936 Kval emelkedett, csupán 50.420 métermázsa használtatott fel és az 1903. évben 18.540 métermázásával több magyar dohány nyert a gyártásnál értékesítést, mint az 1895. évben.

Az 1895. évben 42.370 métermázsa külföldi dohányanyag-készlettel rendelkezünk, a mely mennyiség egy évi szükségletnek sem felel meg. Minthogy pedig a törekvés az utolsó tíz évben oda irányult, hogy a külföldi dohányanyag beszerzésénél a külföldi piacok kedvező konjunkturáit, a kincstár saját előnyére kihasználhassa, ez azonban a csekély készletek mellett nem lett volna kivihető, — ennél fogva ezen idő alatt a külföldi dohányanyag egyes válfajainak a készletei oly mértékben és azon czélból szaporítottak, hogy a pénzügyi kormányzat a külföldi dohányanyag beszerzésénél készletek hiánya miatt kényszervételekbe ne sodortassék.

A készletek szaporítása fokozatosan s a következőkép történt:

Készlet az 1895. év elején	42.370 q,
„ „ 1896. „ „	42.617 „
„ „ 1897. „ „	62.067 „
„ „ 1898. „ „	68.339 „
„ „ 1899. „ „	67.799 „
„ „ 1900. „ „	70.521 „
„ „ 1901. „ „	76.069 „
„ „ 1902. „ „	83.390 „
„ „ 1903. „ „	91.198 „
„ „ 1904. „ „	104.734 „

Kilencz év alatt tehát a jövedék készlete külföldi dohányokból 62.364 métermázsával vagyis mintegy 147%-al emelkedett és miután az 1904. év elején megmaradt készlet az ez idő szerinti évi szükségletnek kétszeresét is már meghaladja, a jövedék külföldi dohányszükségletének fedezésénél immár a legfeszitelenebbül mozoghat és bevásárlásait a legtöbb fajnál akár évekre is elodázhhatja.

Egybevetve a „dohányvétel“ rovatának „külföldi dohány vételára“ tételén engedélyezett költségvetési hitelek az ezekre a hitelekre *utalványozott* összegekkel, azt találjuk, hogy

az 1895. évben	10,600.000 K	hitellel szemben kerek	összegben	utalványoztatott	14,574.000 K,
„ 1896. „	14,000.900	„	„	„	18,264.000 „
„ 1897. „	14,000.000	„	„	„	17,999.000 „
„ 1898. „	15,400.000	„	„	„	18,491.000 „
„ 1899. „	16,000.000	„	„	„	17,325.000 „
„ 1900. „	16,500.000	„	„	„	16,456.000 „
„ 1901. „	16,500.000	„	„	„	16,263.000 „
„ 1902. „	16,000.000	„	„	„	15,985.000 „
„ 1903. „	15,000.000	„	„	„	14,964.000 „

E kimutatásból tehát kitűnik, hogy az 1895/1899. években a költségvetési hitelek nemcsak hogy elegendőknek nem bizonyultak, hanem, hogy különösen az 1896/1899. években jóval nagyobb összegek fordítottak külföldi dohányokra, mint a következő 1900/1903. években.

Mint hogy a készletekről fentebb adott összeállításból kitetszik, hogy az 1896. év elejétől az 1899. év végéig a készletek csak 27.904 métermázsával emelkedtek, míg az 1900. év elejétől az 1903. év végéig azok további 34.213 métermázsával, vagyis még kedvezőbb mérvben szaporodtak, minthogy továbbá az 1896. év elejétől az 1899. év végéig, vagyis négy év alatt összesen 253.791 q, egy évben átlag tehát 63.448 q, ellenben az 1900. év elejétől az 1903. év végeig, vagyis szintén négy év alatt összesen 275.148 q, egy évben átlag tehát 68.789 q külföldi dohány vásároltatott, a fent említett jelenség semmikép sem vezethető vissza arra, mintha az 1900. évtől kezdve a dohányvásárlások csökkentek volna, hanem annak pusztán az az oka, hogy az 1900. év előtt a jövedék készletének elégtelensége folytán nem rendelkezhetett bevásárlásainál oly szabadon, mint a későbbi években.

Az a körülmény tehát, hogy az utolsó tíz évben, czéltudatos és következetes eljárással a külföldi dohánykészletet megfelelő mérvben növelni sikerült, oly vivmány, a melynek előnyei első sorban az államkincstár javára szolgálnak.

E. Dohány- és dohánygyártmánykivitel.

Már a dohánytermelés tárgyalásánál megemlékeztünk arról, hogy az osztrák jövedék tetemes dohánymennyiséget vásárol tőlünk. Az alábbiak során lássuk most, miként áll a szorosán vett vám-külföldön, a magyar nyersdohány és a hazai dohánygyártmányok kivitelének ügye.

A kiviteli dohánykereskedéssel az egyedáruság behozatala óta nem egy kereskedő foglalkozott, s mindaddig, a míg a külföldi dohánypiac konjunkturái kedvezők voltak, ezeknek egymás közötti versenye az üzletre káros befolyással nem volt. Attól az időtől kezdve azonban, a mikor a világpiaczen felvett nagyobb verseny folytán a helyzet kiélesedett és ennek következményeként az árak aránytalanul leszállottak, a magyar dohányok kiviteli üzletében nagyobb pangás állott be. Minthogy ez a helyzet rövid időn belül nem változott, a kiviteli üzletet válság fenyegette. A válságos helyzet azzal is fokozódott, hogy dohánykereskedőink egymással a külföldön is felvették a versenyt és ezzel a magyar dohány értékét külföldön devalválták. Ily körülmények között a jövedék dohányfeleslegeit ebben az időben alig volt képes értékesíteni, minek további következményeként, a készletek felszaporodása folytán, a dohánytermelési területeket apasztani kellett.

Ezen, az országra nézve káros helyzet gyógyítása céljából, a pénzügyi kormányzat az 1891. évben a kiviteli üzletben érdekelt kereskedőkkel tárgyalásba bocsátkozott az iránt, hogy a magyar *nyers dohánykivitel* egyöntetű s oly irányba tereltesék, a mely ezen üzletnek fellendülését biztosítsa.

Ezek a törekvések 1892. évben megvalósultak, s e célból a „*Magyar dohánykereskedelmi részvénytársaság*“ alakított.

A társaság alakításában résztvett a m. kir. kincstár s a dohánykivittel akkor foglalkozó kereskedők. Ezzel az intézkedéssel a kiviteli üzletben érdekelt törekvései egyesítettvén, a kiviteli üzlet fellendülése biztosítva volt.

A társaság fennállásának első éveiben még a kezdet nehézségeivel küzdött, amennyiben daczára annak, hogy most már egyöntetűen s tervszerűen történt a magyar dohányok külföldi értékesítése, mégis legalább kezdetben nagyobb eredményeket elérni nem tudott. A magyar dohány a megelőző időkben fennállott versengés következtében annyit veszített régi jó híréből, hogy ennek újból való helyreállítása igen fáradságos s nagy küzdelembe, sőt pénzbeli áldozatokba is került.

Minthogy azonban a társaság a kezdet eme nehézségeitől vissza nem riadt és működését a legnagyobb kereskedői ügyesség és körültekintéssel folytatta, törekvéseit már az 1895. év óta szemmelátható siker koronázza.

Az alábbi adatok és a túloldalon közölt kimutatás pénzügyértékben és kilogrammokban tüntetik fel azokat az eredményeket, amelyeket a magyar dohány külföldi értékesítésénél az utolsó tíz évben elértünk.

A túloldalon kitüntetett mennyiségek után bevételünk a következő volt:

az 1895. évben	. . . . .	806.800 K,
„ 1896. „	. . . . .	809.518 „
„ 1897. „	. . . . .	1,018.107 „
„ 1898. „	. . . . .	2,032.870 „
„ 1899. „	. . . . .	1,578.207 „
„ 1900. „	. . . . .	1,930.919 „
„ 1901. „	. . . . .	1,989.883 „
„ 1902. „	. . . . .	2,613.543 „
„ 1903. „	. . . . .	2,333.137 „

Az utóbbi években a pénzügyi kormány azzal a kérdéssel is foglalkozott, miként lehetne a belföldi *dohánygyártmányoknak* a külföldön piacot teremteni? E kérdés megoldásánál igen sok nehézség merült fel, mert a kész gyártmányok kivitelét az egyes országokban fennálló adó- és vámrendszer nagyban megnehezíti.

A külföldi államok ugyanis kereskedelmi politikájokban, a belföldi cikkek védelmét tűzvén ki feladatul, a vámtételeket, különösen a dohánygyártmányoknál oly magasra emelték, hogy a szabad versenyben más országbeli gyártmányok, a belföldön gyártottakkal szemben igen nagy hátrányba jutottak. Ma már csakis a legfinomabb dohánygyártmánnyal lehet a külföldön nagyobb hasznot hajtó üzletet kötni, mert a sulyszerinti vámrendszer mellett ezek a gyártmányok birják el leginkább a magas vámtételeket. Már pedig figyelembe véve azt, hogy nálunk a legfinomabb gyártmányok a külföldről beszerzett nyers anyagból készülnek, igen természetes, hogy ezekkel a külföldön a versenyt alig vehetnők fel. De különben is közgazdasági szempontból a pénzügyi kormányzatnak törekvését oda kellett irányítania, hogy a kész gyártmányok külföldi értékesítésénél főképen olyan gyártmányok képezzék a kivitel tárgyát, a melyek vagy tisztán, vagy legnagyobb-részt belföldi anyagból készültek és hogy a kész gyártmányok külföldi értékesítésénél oly anyag is felhasználást nyerjen, a mely a belföldi

Kimutatása a külföldre eladott magyar dohányok mennyiségének országokint és kilogrammokban.

	1895	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902	1903	1904
Hollandia	1,118.042	1,252.635	2,173.973	1,872.184	1,778.350	1,287.821	1,776.312	1,985.693	2,664.464	1,909.667
Olaszország	311.242	59.152	154.971	.	61.892	58.758	.	53.747	43.755	27.027
Németország	138.096	210.351	369.031	173.865	349.028	471.319	378.924	883.114	518.158	410.196
Angol gyarmatok	126.533	260.720	809.248	1,330.483	252.168	299.586	712.120	952.567	837.328	795.926
Spanyolország	.	.	102.550	1,094.613	2,012.315	2,023.043	1,990.281	1,995.974	101	1,073.087
Svájc	196.261	117.249	204.931	294.993 ²	379.664	380.040	341.657	492.684	513.678	409.694
Franciaország, transito .	65.180	372.444	127.588	104.493 ²	152.187	169.471	219.527	243.816	264.412	204.932
Francia jövedék	.	.	.	.	.	1,215.044	1,039.346	1,551.999	2,075.724	2,802.718
Algír és Orán	12.203	71.486	8.073	77.774	117.046	69.396	123.263	174.908	85.367	109.511
Skandinávia és Dánia . .	.	70.685	59.423	50.651	90.551	111.073	129.899	205.931	289.615	269.905
Anglia	25.892	25.437	15.772	47.577	60.496	62.538	50.586	126.384	104.501	181.761
Tunis és Marokkó	87.569	68.314	58.182	39.333	85.020	134.192	20.381	30.333	309.662	303.012
Egyiptom	39.605	32.105	34.126	33.329	26.929	30.934	34.406	27.981	24.757	19.184
Belgium	51.161	40.232	50.300	20.169	29.875	10.134	.	.	.	79.056
Románia	13.441	21.762	36.772	19.854	30.153	.	10.208	12.367	518.030	908.682
Összesen . .	2,185.225	2,602.572	4,204.940	5,159.318	5,425.674	6,323.349	6,826.910	8,737.498	8,249.552	9,504.358

forgalomra gyártott dohánygyártmányok előállításánál, mint kevésbé értékesíthető anyag visszamaradt.

Mindezeknek a körülményeknek figyelembe vételével a pénzügyi kormány a kész gyártmányok exportjánál a fősúlyt a belföldi anyagból készült gyártmányok kivitelére fordította és figyelmét főleg a tengerentúli államokra irányította.

Minthogy azonban a tőlünk igen távol fekvő államokkal létesíthető kereskedelmi összeköttetés szervezése, a külföldi piacok tanulmányozása, az ottani izlés megállapítása s a mindenkori konjunkturák gyors kihasználása, igen sok s nagyterjedelmű kereskedői ismereteket tételeznek fel és az üzleti mozgékonyásnak az állami kezelés körében alig biztosítható, formaságokhoz nem kötött függetlenségét igénylik, e cél elérésére magánvállalat közbevonása látszott alkalmasnak.

Ennélfogva a kész gyártmányok kivitele céljából az 1903. évben a *m. kir. dohányjövedéki gyártmány kiviteli részvénytársaság* alapított és az üzlet a fentérintett irányelvek kikötésével erre ruháztatott.

Bár a társaság mindeddig a kezdet nehézségeivel küzd s ezért nagyobb eredményeket még nem mutathat fel, mindazonáltal már rövid fennállása óta is, százezer korona értéket megközelítő — főleg pedig magyar dohányból készült szivarkákat — exportált és működése teljes reményt nyújt arra, hogy a gyártmányaink kivitelének emelkedéséhez fűződő érdekeinket hovatovább érvényre emeli.

F. Gazdasági czikkek.

A pénzügyi kormányzat feladatának tudatában az utolsó tíz évben arra törekedett, hogy a magyar dohányjövedék céljaira szükséges gazdasági és ipari czikkek *lehetőleg belföldön* szereztessenek be, nemkülönben arra is, hogy különösen a nagyobb mennyiségben szükségelt s mindaddig a külföldön beszerzett iparczikkek nálunk meghonosíttassanak.

A magyar kir. dohányjövedék által használt főbb gazdasági és ipari czikkek a következők:

Abronsfa, alakminták, alicanteszalma és szalmacsövecskék, bádogszelenczék, bádoglapok, borszesz, buzaliszt, csalán, szövet (mousselin) ceresinlapok, deszkaneműek, dobozok, enyv, fa (tüzelő), gépek, papirosok (gyártási-, irodai-, szivarkapapirosok), gyártmányládák, glutinolraganyag, gyékények, kazánok, kések (papir-, és dohányvágó), kötelek, köszén, mézga (tragant), nádszopóka, nyomtatványok, olajok (gép-,

kő- és repcze), ólompecsétek, szalagok (fehérítetlen és selyem), szegek, szerszámok, szivarládácskák, vászon (háromnyüstös- és lenkócz), zsinegek (csomagoló és varróeszközök).

Eme cikkek közül ez idő szerint már csak az alicanteszalma és csövecskék (virginia szivarokhoz), a finomabb minőségű szivarkapapiros, a köszén egy csekély része, egyes gépek (különösen szivarkagépek), esetleg azok alkatrészei, nemkülönben a tragant mézga szereztetnek be a külföldről.

Az összes *gazdászati cikkek* az állami számvitelről szóló 1897. évi XX. t.-cikk 38. §-a értelmében nyilvános pályázat (árlejtés) útján biztosíthatnak.

A nagy mennyiségben szükségelt gazdászati cikkekért az utolsó tíz év alatt a következő összegek fizették ki és pedig:

ceresin anyagért	98.764 K 46 f,
ceresin lapokért	261.849 „ 10 „
dobozokért	6,171.009 „ 11 „
gyékényekért	128.220 „ 10 „
háromnyüstös vászonért . .	211.166 „ 70 „
kötelekért	521.936 „ 77 „
ládákért	2,212.785 „ 16 „
lenkóczvászonért	1,813.235 „ 36 „
papirosanyagért	7,992.176 „ 81 „
egyéb gazdászati cikkért .	8,590.175 „ 52 „

összesen . . 29,371.603 K 25 f.

A 29,371.603 K 25 ft kitevő összegből 28,613.196 K 34 f belföldi, 758.406 K 91 f pedig külföldi anyagra fordított. Az összes beszerzéseknek 97·5%-a tehát belföldi volt, ellenben csak 2·5%-a esett külföldi anyag beszerzésére.

A külföldi beszerzések azért nem voltak teljesen mellőzhetők, mert a dohányjövedéki üzemnél elkerülhetlenül szükséges egyes tárgyak belföldön egyáltalában nem természetelők, más tárgyakat pedig a kívánt minőségben nálunk még nem állítanak elő.

Az 1901. év előtt a szükségelt összes *szivarkapapirost* még a külföld szolgáltatta. Az előzőleg megejtett kísérletek kedvező eredménye alapján azonban, már az 1901. év közepe óta, a közönségesebb minőségű szivarkapapirokat a belföldi ipar termeli. A belföldi szivarkapapiros minősége azonban nem volt még annyira emelhető, hogy az a

legfinomabb szivarkák előállításához is felhasználható lett volna. Ilyen körülmények között a fősúly a belföldön készült szivarkapapiros minőségének emelésére irányult. A kísérletek ebben az irányban állandóan folynak, s miután a szivarkapapiros minőségének javítása fokozatosan halad, alapos a remény, hogy rövid időn belül a magyar dohányjövédék a jobb minőségű szivarkapapiros szükségletét is a belföldről fogja fedezhetni.

A kül- és belföldi szivarkapapiros felhasználásában beállott kedvező alakulást a következő két táblázat tünteti fel:

a) Külföldről beszerezett:

Év	Rizsma	Tekercs	K	f
1901 . . .	6.743	32.925	121.718	58
1902 . . .	2.668	25.890	75.824	90
1903 . . .	2.105	31.360	78.255	45
Összesen	11.516	90.175	276.798	93

b) Belföldről beszerezett:

Év	Rizsma	Tekercs	K	f
1901 . . .	1.950	6.943	31.220	87
1902 . . .	5.980	8.940	61.244	—
1903 . . .	4.900	11.110	57.217	—
Összesen	12.830	26.993	149.681	87

E két táblázatban feltüntetett adatok tanúsága szerint a belföldi szivarkapapiros meghonosítása óta a külföldi beszerzés értéke 121.718 K 58 fről 78.255 K 45 fre apadt, míg a belföldi beszerzése 31.220 K 87 fről 57.217 Kra emelkedett.

A dohányjövédéki üzem évente nagy mennyiségű *szenet* használ. Ezelőtt a szükségletnek nagy részét külföldi s különösen porosz termékekkel kellett fedezni. A régi gyárak gépberendezései oly szerkezetűek, hogy azoknál csakis a legmagasabb hőfejlesztőképességgel bíró tüzelőanyag volt felhasználható. Ennélfogva a pénzügyi kormányzat

az utolsó tíz évben az újabb gyárak gépberendezéseit oly módon készítette, hogy azoknál a magyar széneket teljes sikerrel alkalmazhassa, továbbá a régi szerkezetű gépeket és fűtési berendezéseket, valamint a gépházak kéményeit olyképen alakíttatta át, hogy azok a magyar szének használatára is alkalmasak legyenek.

Az e téren az utolsó tíz évben a magyar szén javára előállott változást szembeszökően igazolja az a körülmény, hogy 1894-ben 21.489 q belföldi és 13.338 q külföldi kőszén, míg a legutóbbi évben 68.162 q belföldi és már csak 3.982 q külföldi kőszén nyert felhasználást.

A dohányjövedék *gépberendezéseinek* legnagyobb része belföldi származású, mert a külföldről csakis olyan szerkezetű gépeket vásárolt, amelyek szabadalommal voltak védve, mint pl. a legtöbb szivarkagép, vagy a melyek előállításával a belföldi gyárpar egyáltalában nem foglalkozik.

Az 1903. évben a gépekre és gépberendezésekre kifizetett összegek 325.148 K 47 ft tettek ki. Ezen összegből belföldi gépekre 247.059 K 67 f, külföldi gépekre 78.088 K 80 f jutott. Az 1894. évet megelőzőleg a külföldre jóval tekintélyesebb összeget fizettünk ily célokra.

A magyar ipar pártolása terén említésre méltó intézkedés volt a *ceresin* papiros előállításához szükségelt selyempapiros gyártásának meghonosítása. A *ceresin* papiros beszerzésére 1894—1898-ig 98.764 K 46 ft fizettünk ki külföldi czégeknek, 1897—1903-ig pedig belföldi czégeknek ezen anyag ára fejében 216.849 K 10 f jutott.

A magyar dohánygyártmányokhoz felhasznált összes *papiranyagra* az utolsó tíz évben 8,000.000 K fordítottak, a mely összegből 7,340.000 K a *belföldi* gyártmányok beszerzésére esett.

A papiripar fejlesztése és támogatása körül a pénzügyi kormányzat az utolsó tíz évben a dohányjövedék révén is igen nagy tevékenységet fejtett ki. Ugyanis a magyar papirosipar az 1890-es évek végén igen válságos helyzetbe jutott. Az osztrák papiriparral folytatott verseny folytán, a papirosanyag ára rohamosan visszaesett, s az alapjaiban megerősödött osztrák ipar a magyar kezdő ipart majdnem tönkre tette. A gyárosok a kormány segítségéhez folyamodtak, a honnan a támogatás nem is késett, a mennyiben többek között, a magasabb árakon kötött szerződéseket a pénzügyi kormányzat is meghosszabbította.

A dohányjövedék üzeménél nagyobb mennyiségben *kések* is használtak. E kések ezelőtt a külföldről szállítottak. Az utolsó

tíz évben azonban a késipar fejlődése folytán már ezek is a belföldről szerezhetők be. A pénzügyi kormányzat 1903-ban dohány- és papirosvágó gépkésekre, valamint fűrészekre összesen 37.463 K 04 ft fordított.

A magyar dohányjövedéknek a *házi ipar* útján fedezhető iparcikkekre is nagy mennyiségben van szüksége. A pénzügyi kormányzat ennél fogva arra törekedett, hogy ezek is a belföldön állittassanak elő és ezért figyelme különösen arra irányult, hogy ezek az ország szegényebb sorsu vidékein és pedig oly időben állittassanak elő, a mikor a lakosság más kenyérkereseti forráshoz nem juthat. Eme ipartermékek közé tartozik a szalmagyékény, a kötéláruk, a háromnyüstös és a lenkóczvászon.

Az 1899. évig a gyékények vállalkozók útján kerültek a magyar dohányjövedékhez. Ezen időtől kezdve azonban azok az illető községek előljáróságainak közvetítésével vásároltatnak. Eme eljárás mellett a gyékényfonók keresete emelkedett. Jelenleg Tápé, Nádudvar és Nagybajom, valamint a környékbeli lakosok szállítják a dohány betakarására szolgáló gyékényeket; 1903-ban gyékények beszerzésére a jövedék 15.384 Kt fordított.

A dohánybálak összekötéséhez szükséges u. n. bálkötelek kizárólag belföldön, hazai anyagból készülnek. A házi (kis) ipar támogatása céljából a pénzügyi kormányzat arra törekedett, hogy azok lehetőleg kisiparosoktól szereztessenek be és pedig többnyire Szeged, Segesvár és Brassó vidékéről. A jövedék az 1903. évben a szükségelt kötélárukra 76.739 K összeget fordított.

Eme iparcikkeken kívül az utolsó tíz évben a dohányjövedék a magyar szövőipar támogatása terén is nagyobb tevékenységet fejtett ki. Az 1880-as években hazánkban a szövőipar még nagyon kezdetleges állapotban volt, úgy, hogy ez időben a magyar dohányjövedék által szükségelt vászonnemüeket nagyobb részt a külföldről kellett beszerezniünk. Azóta azonban e téren is kedvező változás állott be, s mint-hogy a tapasztalás azt mutatta, hogy a dohányjövedék által szükségelt egyszerűbb fonásu vásznak előállítására igen könnyen házi ipar útján is biztosítható, az iránt folytak kísérletek, hogy ez által az ország szegényebb vidékein lakó népnek a téli időben alkalmas kenyérkereset biztosítható. A kereskedelemügyi kormányzat támogatásával sikerült e téren is kedvező eredményeket elérniünk, a melyek alapján most már a dohányjövedék szükségletét háziipar útján biztosítjuk. Ily módon jelenleg Árva megyében 247, Liptóban 280, Szepesben 227, Békésben

147, Beregben 62 és Háromszék vármegyében 79 család nyer a téli időben foglalkozást.

A legutolsó tíz év alatt háromnyüstös vászonért 211.166 K, lenkócvászonért 1,813.235 Kt fizetett ki a jövedék, az 1903. évben pedig a háromnyüstös vászonra 40.872 K s a lenkócvászonra 171.548 K költséget fordított.

A házi szövőipar illetően támogatása az érdekelt néppel ezt az iparágat megkedveltette úgy, hogy jelenleg a hazai háziipar nemcsak a dohányjövedék szükségletét fedezi, hanem más czélokra is alkalmazást nyer. Az állandó gyakorlat s az ez alapon szerzett ügyesség által a szóban forgó vidékeken a szövőipar finomabb gyártmányok előállítását is felkarolta, evvel pedig oly hatalmas iparágnak vetette meg az alapját, a mely hova-tovább, a külföldről nagy mennyiségben behozott szövőtermékek egyrészének kiszorítására is hivatott lesz.

6. Beruházások.

Az állami költségvetésekkel engedélyezett beruházási hitelek alapján az utolsó tíz évben a dohányjövedék céljaira a következő összegek használtattak fel:

Sorszám	Év	M. k. dohánybevéltő felügyelőségek és hivataloknál		M. k. dohánygyáraknál		Összesen	
		K	f	K	f	K	f
1.	1895 . . .	87.325	26	613.007	33	700.332	59
2.	1896 . . .	4.897	14	662.372	12	667.269	26
3.	1897 . . .	4.275	58	347.305	24	351.580	82
4.	1898 . . .	32.965	32	154.545	48	187.510	80
5.	1899 . . .	133.972	84	664.901	28	798.874	12
6.	1900 . . .	140.006	18	248.701	91	388.708	09
7.	1901 . . .	180.052	02	467.964	74	648.016	76
8.	1902 . . .	239.042	21	195.332	27	434.374	48
9.	1903 . . .	40.833	13	201.793	91	242.627	04
10.	1904 . . .	282.800	.	306.000	.	588.800	.
	Együtt	1,146.169	68	3,861.924	28	5,008.093	96

Ezekon kívül a m. kir. államvasutak hálózatának kibővítéséről, vasuti és más beruházásokról, valamint a szükséges költségek engedélyezéséről szóló 1904. évi XIV. t.-cikk gondoskodik arról, hogy a dohányjövedék nagyobb beruházási szükségletei is fedezhetőek legyenek.

Ezzel a törvényvel 6,820.000 K hitel a következő építkezési célokra engedélyeztetett:

1. A budapesti ferencvárosi és erzsébetvárosi dohánygyár, továbbá a budapesti m. kir. dohánybeváltó hivatal kitelepítésére 3,866.360 K.

A székesfőváros fejlődése folytán a Duna balparti részén elhelyezett VI. kerületi Sip-utcza és a IX. kerületi Üllői-út és Soroksári-utcza közötti dohánygyár, valamint a VIII. kerület Baross-utcza dohánybeváltó hivatal jelenlegi helyükön nemcsak a város fejlődését akadályozzák, hanem az ott megélénkült forgalmat is hátrányosan befolyásolják. Az említett dohánygyárak épületeinek nagyrésze ma már nem a legjobb állapotban van, úgy hogy azoknak ujjaépítése, illetve nagyarányu tatarozása alig lett volna elodázható. Minthogy pedig az evvel járó költség és a gyárak elavult régi berendezéseinek megváltoztatása tetemes kiadásokkal járt volna, a pénzügyi kormány a gyárak kitelepítését czélszerűbbnek találta. Ez által a dohányjövedék két, a mai igényeknek teljesen megfelelő és korszerű berendezéssel fölszerelt gyárhoz jut, de egyuttal a szóban forgó kitelepítéssel a székesfőváros közönségének rég nyilvánult méltányos kívánsága is kedvező megoldást nyerend, mivel ily nagyobb szabásu ipartelepeknek a város belterületéről való eltávolítása fontos városrendészeti érdek.

2. Munkácson a végleges m. kir. dohánygyár felépítése céljaira 1,150.000 K.

Munkácson ugyanis az ideiglenesen berendezett dohánygyár már közel öt év óta áll fenn. Ezen idő alatt beigazolást nyert az a feltevés, hogy Munkács városa nagyobb dohánygyár felállítására annyival is inkább alkalmas, mert ezzel az elszegényedett környékbeli lakosság megélhetése jelentékenyen megkönnyithető lesz, miből kifolyólag viszont az ott tapasztalt kivándorlási mozgalom csökkenése remélhető. Ugy ez a szociálpolitikai szempont, valamint az a körülmény, hogy a dohányjövedék céljaira ilyen nagyobb új gyár létesítése amugy is elkerülhetlenül szükséges, indokolja a munkácsi dohánygyár véglegesítését.

3. Új szivarkagyár felállítása céljaira 800.000 K.

Jelenleg az országban csak három gyár van, a mely szivarkagyártással foglalkozik s ezek közül legutóbb a budapesti ó-budai dohánygyár az 1893. évben állított fel. Az utolsó tíz év alatt a szivarkafogyasztás évi 635,112.000 darabról 1.290,000.000 darabra vagyis 100%-kal emelkedett. Minthogy a szivarkafogyasztás előreláthatólag évről-évre még ezután is emelkedni fog s minthogy a jelenlegi

dohánygyárak a fokozódó szükségletet már alig képesek kielégíteni, a szivarkagyárak szaporításának szükségével számolni kellett. A szóban forgó új gyár az erre legalkalmasabb városban és a legtökéletesebb berendezéssel tisztán törökszivarka gyártására fog berendeztetni.

4. Az óbudai dohánygyár kibővítésére 250.000 K.

5. A szegedi m. kir. dohánygyár kibővítésére 600.000 K.

A két utóbb felsorolt gyár kibővítése s az ezzel kapcsolatos telekrendezési munkálatok, a gyárak gyártási képességének fokozása céljából váltak szükségessékké.

6. A kolozsvári m. kir. dohánygyári munkások gyermekei számára létesítendő menhelyek céljaira 150.000 K.

A dohánygyáraknál tudvalevőleg leginkább nők nyernek alkalmazást. A gyárak berendezésénél ennél fogva ezzel a körülménnyel is számot kell vetni, mert a dohánygyárakban alkalmazott nők igen gyakran csupán azért, hogy keresményüket megtarthassák, családjukat és gyermekeiket elhanyagolni kénytelenek és erre a körülményre vezethető vissza a dohánygyári munkásnők gyermekeinek nagy halandósági aránya. A munkásnők gyermekeinek helyzete Kolozsvárott felette kedvezőtlen lévén, ezen okból vált szükségessé, hogy a kolozsvári dohánygyár telepén vagy annak közelében óvoda s evvel kapcsolatban bölcsőde állíttassék fel.

H. Pénzügyi eredmények.

Már a dohányjövedék egyes ágainak tárgyalásánál beszámoltunk a jövedék pénzügyi eredményeinek részleteiről, itt tehát csakis az összeredményekről kívánunk röviden megemlékezni.

A dohányjövedéknek az 1894—1903. évekre kiterjedő pénzügyi összeredményeit az alábbi kimutatás tünteti fel:

Év	Összes bevétel	Összes kiadás	Tiszta bevétel
			korona
1894	106,983.000	49,593.000	57,390.000
1895	110,394.000	48,714.000	61,680.000
1896	111,302.000	50,928.000	60,374.000
1897	110,529.000	53,323.000	57,206.000
1898	113,786.000	53,388.000	60,398.000
1899	114,694.000	52,417.000	62,277.000
1900	111,840.000	52,840.000	62,000.000
1901	119,230.000	57,467.000	61,763.000
1902	120,151.000	57,476.000	62,675.000
1903	126,222.000	55,958.000	70,264.000

E kimutatásból kitűnik, hogy míg 1894. évben a dohányjövedék összes *bevételei* 106,983.000 Kra rugtak, az összes *kiadások* pedig 49,593.000 Kt, és így a tiszta bevétel 57,390.000 Kt tett ki, addig 1903-ban

az összes bevétel . . . . . 126,222.000 K,
 az összes kiadás . . . . . 55,958.000 „
 a tiszta bevétel pedig . . . . . 70,264.000 „ volt.

Az érintett két év adatainak összehasonlításából látjuk tehát, hogy 1894. év óta

az összes kiadás . . . . . 12·83%-kal,
 az összes bevétel . . . . . 17·98 „
 a tiszta jövedelem . . . . . 22·43 „

emelkedett.

Mint hogy pedig a pénzügyi kormány a dohánygyártmányok eladási árát az utolsó tíz évben *nem emelte*, kétségtelen, hogy ezen idő alatt a kiadási mérleg a bevételekhez arányosítva 9·59%-kal javult, vagyis, hogy a bevételi arányt a kiadási arányhoz viszonyítva, a kiadásokban 4,760.000 K átlagos megtakarítást sikerült elérni.

A dohányjövedék vagyona az 1894—1903. évek folyamán a következőkép alakult:

Év	Ingatlan	Ingó	Együtt
	vagyon-érték koronákban		
1894 végével . . .	16,791.852	54,921.524	71,713.376
1895 „ . . .	17,690.551	59,391.822	77,082.373
1896 „ . . .	18,480.398	58,289.670	76,770.068
1897 „ . . .	18,876.718	63,612.879	82,401.607
1898 „ . . .	19,289.591	67,923.367	87,212.958
1899 „ . . .	19,637.046	69,469.247	89,106.393
1900 „ . . .	21,586.145	77,419.745	99,005.890
1901 „ . . .	22,125.724	77,983.105	100,108.829
1902 „ . . .	22,616.398	80,482.602	103,099.000
1903 „ . . .	23,209.869	81,425.666	104,635.535

3. A lottójövedék.

A lottójövedéknek hazánkban 1868 előtt nem volt a törvényhozás által kifejezetten elismert alapja. Az ugynevezett genuai lottót egy 1751-iki pátens honosította meg az osztrák tartományokban. Ekkor még a sorsjáték nem állott állami kezelés alatt, hanem bérbe adatott és a bérlet hatálya Erdély s a temesi bánság kivételével Magyarországra is kiterjedt. Mária Terézia uralkodásának utolsó éveiben az állam már 800.000 frtot kapott bér czimén. József császár 1787-ben állami kezelés alá rendelte vétetni a lotteriát s azt később beszüntetni óhajtotta. Ez azonban ténynyé nem vált, mert a lutri hozadéka egyre nőtt. A lottónak rendszeres szabályozását az 1813-iki nyiltparancs eszközölte, melynek érvénye az 1853 július 1-én kelt legfelső rendelettel Magyar-, Erdély- és Horvát-Szlavonországokra is kiterjesztetett. Az itt lefektetett szabályzat, az időközben elavult avagy másképen módosított határozmányokat kivéve, nagyban és egészben ma is hatályban áll, a mennyiben az 1868. évi XV. t.-cikk kimondotta, hogy a fennálló szabályok a törvényhozás további intézkedéseig érvényesek, ez az intézkedés pedig máig sem következett be.

A *számsorsjáték* (kislottó) hazánkban 1897. évi október hó 1-ig állott fenn. Ügyeit — mint ezt a szervezeti részből tudjuk — a lottóigazgatóság és három lottóhivatal intézte. A kis lottónak bevételeit az 1868. évi XV. t.-cikk akként rendezte, hogy a lottógyűjtő által a magyar koronához tartozó országok területén beszedett játékbetételek arra való tekintet nélkül, hogy a játékbetételek a magyar korona országai alá tartozó országokban vagy Ő Felsége többi országaiban történő lottóhuzásokra tétettek-e, a magyar királyi kincstárba fognak befolyni, valamint ezen betétekre eső nyereményeket is az fizetendi ki, ellenben a magyar királyi kincstár Ő Felsége többi országaiban magyarországi lottóhuzásokra intézett játékbetéteket igénybe nem vesz s az ezek után előállható nyereményeket sem fizeti ki. A kislottó eredménye az 1890—96. évek alatt koronákban a következő volt:

Év	Játékbetétek	Tisztajövedelem
1890	5,762.446	2,707.798
1891	5,396.810	2,685.082
1892	5,610.042	2,384.806
1893	5,722.960	2,430.146
1894	6,692.108	2,753.112
1895	6,809.600	2,776.146
1896	6,581.846	3,406.084

A kislottó tiszta hozadéka hosszú idő óta $2\frac{1}{2}$ —3 millió K között váltakozott s figyelemre méltó tünet, hogy a gazdaságilag kedvezőtlen években a betétek emelkedtek. Már ez a körülmény is magyarázatát adhatja annak, hogy a kislottó ellen úgy a tudományos világ, mint a közvélemény, sőt magából a törvényhozásból támasztott felszólalások hovatovább megérlelték a pénzügyi kormányzatnak az iránti elhatározását, hogy a kislottó eltöröltessék, mert a számsorsjáték oly tényezőnek bizonyult nálunk is, mely a munkaösztönt és szorgalmat lankasztja, a takarékosági hajlamot csökkenti, a játékszenvedélyt s a munkanélküli gazdagodás vágyát fokozza, sok tőkét a produktív elhelyezéstől elvon és nem ritkán egész családokat tönkrajuttat. Ezen indokok folytán és még azért is, mert a számsorsjátékokban épen az országnak legszegényebb néposztálya vett részt, hogy nyeresi szenvedélyét kielégítse, a pénzügyminister már 1894-ben kilátásba helyezte a törvényhozás előtt, hogy oly intézkedéseket fog életbeléptetni, melyek által a kislottón való játék korlátozható lesz. E kijelentés alapján 1895. év végével a linczi, gráci és lemergi lottóhúzásokban való játszás be is szüntettetett. Ennek a megszorításnak azonban a számlottón való játszásra csak lényegtelen befolyása volt, mert a betétek összege 1896. évben az 1895. évhez képest, csak 227.000 K-val apadt. E tapasztalatból tehát bizton lehetett következtetni arra, hogy a lottóhúzások fokozatos megszorítása, a játékbetétek mérvét csak jelentéktelen mérvben fogná csökkenteni, miért is annak a célnak biztosításául, hogy az ország legszegényebb néposztálya részére, a kislottóra évenként áldozott fillérek tömegei megmen- tessenek, a pénzügyi kormányzat már az 1897. évben gyökeres intézkedésre t. i. a számsorsjáték teljes eltörlésére határozta el magát. Miután azonban az állami szükségletekkel szemben, a számsorsjátékból befolyó biztos jövedelem nélkülözhető nem volt, ennél fogva ezen jövedelemnek más, de ugyancsak a lottójövedékből várható biztosításáról kellett szükségképen gondoskodni, mit is leghelyesebben az *osztályosorsjáték* behozatala által lehetett elérni, mely intézményt az 1897. évi VII. t.-cikk meg is honosította.

Az osztályosorsjáték végleges behozatalának előhírnöke volt az 1895. évi XVII. t.-cikk alapján az 1895. év második és az 1896. év első felében, az ezredéves országos kiállítás alkalmával rendezett két osztályosorsjáték, melyeknek azonban a kislottón való játékokra semmi- féle befolyásuk nem volt, a mennyiben a játékbetétek összege az

előző évekkel szemben még emelkedett, mi azt igazolja, hogy a köznép játékszenvedélyét sorsjegyek vásárlása nem elégíti ki.

Az osztálysorsjáték meghonosítása tehát szerencsésen oldotta meg a számsorsjáték eltörlésének kérdését oly módozatok mellett, melyek a társadalmi erkölcs szempontjából a kislottónál mégis csak kevésbé kifogásolhatók és a mellett az államkincstár anyagi érdekei is megóvottak. A szerencsejátékok közül ugyanis az osztálysorsjáték bir a legjózanabb és morálpolitikai szempontból is a legkevesebb kifogás alá eső szerkezettel, a mennyiben a számsorsjáték által főleg a szegény néposztályban élesztett játékszenvedélyt elfojtja, ellenben az emberi természetben rejlő s bizonyos mértékig jogosult játékkedvet kellő mederbe terelve, azt hivatva van kielégíteni. A játékszenvedély csökkentésére különösen hat az a körülmény, hogy egy-egy osztálysorsjáték lebonyolítása hosszabb időt vesz igénybe és hogy a játékbetét után nem következik be azonnal a játék eredménye. Az osztálysorsjáték folytán az államnak a lottójövedékből folyó jövedelmét pedig nem a babona, tudatlanság és nyomor által hajtott szegény, hanem a társadalomnak vagyonosabb osztálya szolgáltatja, mely az önadóztatás e nemét sokkal könnyebben viseli, mint viselné az ország egész adózó közönsége azon tehertöbbletet, melyet a számlottókból befolyt s nem nélkülözhető jövedelem pótlásául, más adóforrás igénybevétele által kellene reáháritani.

Az osztálysorsjáték rendezésének jogát az állam 20 év tartamára bérbeadta, illetőleg ezen jogot magánvállalatra ruházta azon okból, mert az ily vállalkozásoknál szükséges mozgékonytságot az állami kezelés kellően nem biztosítja és mert a bérleti rendszernél az állam állandó s biztos jövedelemnek azonnal birtokába jutott a nélkül, hogy a sorsjáték változó esélyei által esetleg hátrányosan érintett volna.

Az engedélyes pénzintézetek consortiumából alakult, s mint „Magyar királyilag szabadalmazott osztálysorsjáték részvénytársaság“ cégjegyzett vállalat, a kötött szerződés értelmében tartozott az államkincstárnak évi 2,400.000 K bért fizetni, továbbá a vállalat ellenőrzésével megbízott állami hivatal (a m. kir. lottójövedéki igazgatóság) költségeihez évi 20.000 Kval járulni. Ezek a járulékok 1902. évben 2,640.000, illetőleg 22.000 Kra emeltettek azon az alapon, mert ezen időben a részvénytársaság főleg a külföldi kereslet emelkedése folytán, élve szerződésileg biztosított jogával, a sorsjegyek számát 100.000 darabról 110.000 darabra emelte fel, már pedig a szerző-

désben kikötöttet, hogy abban az esetben, ha a sorsjegyek száma szaporittatik, a bérösszeg is emelkedni fog oly módon, hogy minden sorsjegyéért, mely az eredeti 100.000 darabon felül lesz, sorsjáték-konként — s ilyen évenként kétszer rendeztetik — 12 K bértöbblet fizetendő. Ennek folyományaképen az ellenőrzési díj is megfelelően emeltetett s a letett 2,500.000 K óvadék 2,750.000 Kra kiegészítetett. Felemlitendő még, hogy a vállalat évenként 600.000 K levéljegy fogyasztásra van kötelezve és e kötelezettségnek meg is felel s például csupán 1903. évben a főárusítók levéljegy fogyasztása 1,373.168 Kt tett ki.

Az osztálysorsjáték jelenlegi szervezete a következő:

Minden egyes sorsjáték 110.000 darab sorsjegyből és 55.000 drb hat osztályba osztott nyereményből áll. Kibocsáttatnak egész, fél, negyed és nyolczad sorsjegyek. Egy egész sorsjegy ára, osztályonként 2—2 K irásdíj beleértésével, mind a hat osztályra 160 K. Osztályonként pedig ugyancsak az irásdíj beleértésével 12, 20, 32, 40, 32 és 24 K. Az 55.000 nyeremény úgy oszlik meg, hogy az első osztályban 3.500, a másodikban 4.500, a harmadikban 5.000, a negyedikben 5.000, az ötödikben 4.000, a hatodikban 33.000 nyere-mény sorsoltatik ki, vagyis a mérleg a 2 K irásdíj levonásával a következő:

Bevétel.

110.000 sorsjegy	I. oszt.	. . . á K 10,	1,100.000 K,
106.500	”	II. ” . . . ” ” 18,	1,917.000 ”
102.000	”	III. ” . . . ” ” 30,	3,060.000 ”
97.000	”	IV. ” . . . ” ” 38,	3,683.000 ”
92.000	”	V. ” . . . ” ” 30,	2,760.000 ”
88.000	”	VI. ” . . . ” ” 22,	1,936.000 ”
			14,459.000 K.

Kiadás.

3.500 nyeremény	I. oszt.	. . . . .	263.000 K,
4.500	”	II. ”	528.000 ”
5.000	”	III. ”	916.000 ”
5.000	”	IV. ”	1,120.500 ”
4.000	”	V. ”	1,076.000 ”
33.000	”	VI. ”	10,555.000 ”
			14,459.000-K.

A m. kir. szabadalmazott osztálysorsjáték részvénytársaság célja a társaságra átruházott osztálysorsjátékok rendezésére vonatkozó engedélynek, a magyar korona országainak egész területén való értékesítése, az osztálysorsjáték üzembe helyezése és forgalomba hozása. A társaság alaptőkéje 3,600.000 Kban van megállapítva, felosztva 7.200 drb egyenként 500 Król szóló részvényre. A részvénytársaság igazgatósága legalább 7 és legfeljebb 11 tagból áll, kik 5 évre választatnak a részvényesek sorából. Az elnököt az igazgatóság saját kebeléből választja. A vállalat kezelését és üzemben tartását az osztálysorsjáték igazgatósága teljesíti, melynek közegeit a részvénytársaság igazgatósága nevezi ki. A sorsjegyek eladását a fő- és aláruktók teljesítik és felettök az osztálysorsjáték igazgatósága disponál.

Ha a sorsjáték kezelésében bárminemű szabálytalanságok, visszaélések vagy helytelenségek észleltenének, a pénzügyminister jogositva van azok megszüntetése végett egyoldaluan legjobb belátása szerint rendelkezni, továbbá jogositva van és ez állandóan teljesítettik is: a játzó közönség által emelt panaszok felett jogérvényesen határozni. Az osztálysorsjátékok rendezése és kezelése fölötti közvetlen felügyeletet és ellenőrzést a m. kir. lottójövedéki igazgatóság gyakorolja s e végből köteles az osztálysorsjátékok minden egyes osztályára kinyomatott összes sorsjegyeket megszámlálni, azokat átvizsgálni és ellenőrizni a végből, hogy az egyes osztályokban kihuzott sorsjegyek a következő osztályokra el ne adassanak. Köteles továbbá a sorsjegy és nyereményszám levélkéknak a szerencsekerekbe történt elhelyezését s általában a huzásokat a leggondosabban ellenőrizni, a nyereményjegyzékeket átvizsgálni és mindennemű szabálytalanság esetén a pénzügyministeriumnak jelentést tenni.

Egészen önálló szerep jut a lottójövedék igazgatóságának a *jótekonyczélú államsorsjáték* lebonyolítása terén, mely népszerű intézmény fejedelmi intézkedésre több mint 50 év előtt szerveztetett. Indító okul az a körülmény szolgált, hogy a lottópatens értelmében a pénzsorsjáték tilos lévén, igen gyakran fordult elő annak szüksége, hogy különféle jótekonyczélok érdekében, de meg a pénznyereményre áhító közönség kielégítése végett és nehogy ily okból a pénz külföldre vándoroljon, legfelső elhatározással egyes pénzsorsjátékok engedélyztessenek. A visszaélések azonban ezen magánpénzsorsjátékok terén mind gyakoribbakká válván, az 1853. évi április 28-án kelt legfelső elhatározással, az állami kezelés kikötése mellett, pénz-

nyereményeket tartalmazó jótékonycélu állami sorsjátékok rendezése rendeltetett el, melyeknek jövedelme az Ő Felsége által kijelölendő célokra fordítandó. Az első időben évenként csak egy ily sorsjáték rendeztetett s a jövedelem katonai és polgári célokra felváltva fordítatott. A kiegyezés létrejöttével az 1868. évi XV. t.-czikk elrendelte, hogy az Ő Felsége által jótékonycélra engedélyezett államsorsjátékok jegyei a magyar korona országaiban is, valamint, ha a magyar kormány által jótékonyági államsorsjáték rendeztetnék, ennek jegyei a viszonosság alapján Ő Felsége többi országaiban is árusíthatók. Ennek kapcsán az 1869. évi május 17-én kelt legfelső elhatározás akként intézkedik, hogy félévenként egy-egy jótékonycélu államsorsjáték rendeztessék s a tisztajövedelem felváltva magyar, osztrák és katonai jótékony célokra fordíttassék. Ehhez képest minden másfélévben rendeztetik nálunk ily polgári államsorsjáték, június és december végén megtartatni szokott huzásokkal. A sorsjegyek elárusítása tekintetében, mindhárom államsorsjátékra nézve, teljes viszonosság áll fenn a két állam között.

A magyar jótékonycélu államsorsjátékok rendezése, a m. kir. lottójövedéki igazgatóság feladata. E végből köteles ezen igazgatóság, minden sorsjáték huzását megelőzőleg egy évvel a játéktervet elkészíteni és azt a pénzügyministeriumhoz jóváhagyás végett felterjeszteni. Gondoskodnia kell arról, hogy a sorsjegyek, felhívások, hirdetmények, körlevelek s egyéb nyomtatványok kellő időben kinyomattassanak és hogy a sorsjegyek elárusításával megbizott közegek, testületek, hivatalok s magánszemélyeknek küldendő levelek elkészüljenek, hogy ily módon a sorsjegyek szétküldése hat hónappal a huzás előtt fogantba vétethessék. Állandó nyilvántartást tartozik vezetni a sorsjegyek elárusításával megbizottokról és köteles gondoskodni arról, hogy minél több megbizható elárusítóra tegyen szert. Végül kötelessége a hátralékos sorsjegypénz tartozások behajtása iránt intézkedni s a behajthatatlanná vált hátralékok törlése iránt a pénzügyministeriumnak jelentést tenni.

A magyar jótékonycélu államsorsjátékok 1869. év óta másfél-évenként rendeztetvén, számuk eddig 24-re rug, a kibocsátott sorsjegyek száma mindegyiknél 300.000, áruk két sorsjátéknál 5 K volt, a többinél 4 K, az üzérdij darabonként 80 fillér. Legnagyobb tiszta hozadékkal járt a II-ik sorsjáték, mely kereken 500.000 Kt jövedelmezett; leggyengébben sikerült a X-ik, 54.754 K tiszta jövedelemmel.

Ezen sorsjátéknál csak 92.561 sorsjegy adatott el, míg legtöbb a XVII-iknél számszerint 151.058, ámde ezen maximalis eladás is alig haladja meg a kibocsátott sorsjegyek felezését. Oly jelenség ez, mely annál inkább figyelmet érdemel, mert Ausztriában sokkalta kedvezőbb az arány és nálunk még az is konstatálható, hogy kibocsátott sorsjegyeinknek nagyobb részét ugyancsak Ausztriában vásárolják meg.

Komoly megfontolás tárgya ennél fogva az, hogy a sorsjegyek hazai kelendőségének emelése mily uton éressék el. A közönség érdeklődésének fokozott ébrentartása és a dohányárusok, mint kötelezett sorsjegyáruló közegekkel szemben szigorubb rendszabályoknak alkalmazása mutatkozik legczélszerűbb és jogosult módszernek, másfelől pedig felsorsjegyek bevezetése és a kincstári kezelés fentartása mellett, nagyszámú sorsjegyeknek egy-két föelárusító részére fix árbani eladása is oly eszmék, melyek keresztülvitele a kívánt czélt előnyösen szolgálhatná. Megjegyzendő különben, hogy mint minden sorsjátéknál, úgy itt is, a kedvező eredményt a sorsjegyeknek nagyobb számban történt eladása sem biztosítja feltétlenül, mert a véletlen esélye t. i. az a körülmény, hogy a főnyeremény eladott avagy visszamaradt sorsjegyre esik-e, dönti el legtöbb esetben a fenmaradó tisztajövedelem kedvező vagy kedvezőtlen eredményét.

Az utolsó tíz év alatt rendezett jótékonycélu államsorsjátékok adatait a következő táblázat tünteti fel:

Év és szám	Sorsjegy		Nyeremények összértéke K	Nyeremények száma	Tiszta jövedelem K
	kibocsátva	eladva			
1895. XVIII.	300.000	145.297	320.000	3.282	277.170
1896. XIX.	„	138.880	320.000	3.282	297.268
1898. XX.	„	97.573	365.000	7.691	136.720
1899. XXI.	„	104.242	365.000	7.691	191.170
1901. XXII.	„	108.000	365.000	7.691	218.129
1902. XXIII.	„	116.000	365.000	7.691	214.854
1904. XXIV.	„	135.000	365.000	7.691	94.000

Hozzá kell még tennünk, hogy az utóbbi sorsjátékoknál a 4 főnyeremény 150.000, 50.000, 20.000 és 10.000 Kban volt megállapítva, a többi nyeremény pedig 5.000 és 10 K között változott, valamint az sem érdektelen, hogy az 1894. évi XXIX. t.-cikk értelmében a

vidéki lóversenyek után a XVIII—XXIV. jótékonycélú államsorsjátékok gyarapítására totalisateurdij és bookmaker illetékek fejében a következő összegek folytak be: 31.184, 48.617, 46.799, 65.430, 77.463, 63.337, 115.000 K, mely hozzájárulások lényegesen emelték a sorsjátékok fent kimutatott hozadékát.

Az utolsó XXIV. sorsjáték adatai nem véglegesek, mert a pótkézelés még nincs lezárva. Ezen sorsjáték tisztajövedelme, habár a sorsjegyek most nagyobb számban adattak el, azért csökkent, mert a 150.000 Kás első főnyeremény eladott sorsjegyre esvén, az tényleg kifizetendő volt. A jótékony cél ennek daczára, az előző évekhez viszonyítva, nem szenved hátrányt, mert a lóversenydíjak tetemesebb jövedelme helyreállítja a mérleget.

A jótékonycélú államsorsjáték remélhető tiszta jövedelmének hováfordítása iránt, Ő Felsege a mindenkori huzás előtt határoz. A jövedelem rendszerint 10 részre osztatik: az arra érdemesült egyletek és intézmények között, de mert a folyamodók száma igen nagy, néha tiznél is többfelé kell a részesedést megosztani. Állandóan részesül ezen sorsjátékok jövedelmében a vagyontalan állami tisztviselők özvegyeinek és árváinak segélyezésére szánt alap, melyről a jelen mű más részében (VI. rész, III. czim) emlékezünk meg. Ezenkívül minden sorsjátéknál egy-egy horvát jótékonyági egylet is felvétetik a részesülendők sorába. A sorsjáték számadásai a rendes és pótkézelési időszakban tartatnak nyilván, a pótkézelés lezárta után a hátralékos sorsjegypénztartozásokból netán még befolyó összegek pedig, a következő sorsjáték alapjához csatoltatnak.

A XVIII—XXIV. jótékonycélú államsorsjáték tiszta jövedelmei a következőképen osztattak fel:

XVIII.

$\frac{1}{10}$ a vagyontalan állami tisztviselők özvegyei és árváinak segélyezésére szánt alap.

$\frac{1}{10}$ a pesti szegény gyermekkórház-egylet.

$\frac{1}{10}$ a budai nőegylet.

$\frac{1}{10}$ a mensa academica.

$\frac{1}{10}$ a háromszékmegyei fiu árva- és szeretetház.

$\frac{1}{10}$ a siketnémák kolozsvári országos intézete.

$\frac{1}{10}$ az aradi siketnéma iskola.

$\frac{1}{10}$ a fumei Mária árvaház.

- $\frac{1}{20}$ a Ranolder-féle tan- és nevelőintézet.
- $\frac{1}{20}$ nagymihályi közkórház.
- $\frac{1}{20}$ fehérkereszt-egylet.
- $\frac{1}{20}$ az angolkisasszonyok tápintézete.

XIX.

$\frac{1}{10}$ a vagyontalan állami tisztviselők özvegyei és árváinak segélyezésére szánt alap.

- $\frac{1}{10}$ a kézdi-vásárhelyi Stefánia menedékház.
- $\frac{1}{10}$ a budapesti I. gyermekmenhely.
- $\frac{1}{10}$ a kolozsvári mensa academića.
- $\frac{1}{10}$ a szünidei gyermektelep-egylet.
- $\frac{1}{10}$ a fehér-kereszt-egylet.
- $\frac{1}{10}$ a Cirkvenicai tengerparton létesítendő gyermekkórház.
- $\frac{1}{10}$ az I. budapesti szegény gyermekkert-egylet.
- $\frac{1}{20}$ a budapesti Erzsébet-kórház-egylet.
- $\frac{1}{20}$ a győri nádorvárosi leányárvaház.
- $\frac{1}{20}$ a nagyváradai Erzsébet-árvaház.
- $\frac{1}{20}$ a budapesti VII. ker. népkonyha.

XX.

- $\frac{1}{10}$ a vagyontalan tisztviselők özvegyei és árvái részére szánt alap.
- $\frac{2}{10}$ a zólyom-lipcsei Gizella-munkásárvaház.
- $\frac{1}{10}$ a cirkveniczai László-gyermekotthon.
- $\frac{1}{10}$ a jószív-egyesület.
- $\frac{1}{10}$ az erdővidéki (baróthi) közkórház.
- $\frac{1}{10}$ a budapesti Klotild-szeretetház.
- $\frac{1}{10}$ a kolozsvári jótékony-nőegylet.
- $\frac{1}{10}$ a békésmegyei fehérkereszt-egylet.
- $\frac{1}{10}$ a nagypénteki társulat.

XXI.

- $\frac{1}{10}$ a vagyontalan tisztviselők özvegyei és árvái részére szánt alap.
- $\frac{1}{10}$ a sárvári közkórház.
- $\frac{1}{10}$ a katolikus tanoncokat védő egyesület.
- $\frac{1}{10}$ a budapesti V. ker. népkonyha.
- $\frac{1}{10}$ a Paulai Szent Vinczéről nevezett nénék vezetése alatt álló ó-budai tan- és nevelőintézet.

- $\frac{1}{10}$ a fehérkereszt országos lelenczház-egyesület.
- $\frac{1}{10}$ a Zengg városi közkórház.
- $\frac{1}{10}$ a kassai mensa academica.
- $\frac{1}{10}$ a budapesti Tabitha-egyesület.
- $\frac{1}{10}$ a magyar vöröskereszt-egyesület kolozsvári fiókja.

XXII.

$\frac{1}{10}$ a vagyontalan állami tisztviselők özvegyei és árvái részére szánt alap.

- $\frac{1}{10}$ a budapesti Fröbel-nőegylet.
- $\frac{1}{10}$ a nyitra és vidéki szegénységélyző keresztény-egylet.
- $\frac{1}{10}$ a pozsonyi Stefánia-árvaház.
- $\frac{1}{10}$ az általános egyetemi-segélyegylet.
- $\frac{1}{10}$ a katolikus munkásnőket védő egyesület.
- $\frac{1}{10}$ a budapesti tanítók segélyegylete.
- $\frac{1}{10}$ a budapesti önkéntes mentő-egyesület.
- $\frac{1}{10}$ a budapesti VIII. kerületi általános jótékony-egyesület.
- $\frac{1}{10}$ a St.-Vitusról nevezett horvát vakok intézete.

XXIII.

$\frac{1}{11}$ a vagyontalan állami tisztviselők özvegyei és árvái segélyezésére szánt alap.

- $\frac{1}{11}$ a kézdi-vásárhely és vidéki Rudolf-kórház.
- $\frac{1}{11}$ a magyar gazdasszonyok országos egyesülete.
- $\frac{1}{11}$ a magyar országos központi Fröbel-nőegylet.
- $\frac{1}{11}$ a budapesti Mária-Dorottya-egyesület.
- $\frac{1}{11}$ a budapesti első gyermekmenhely-egyesület.
- $\frac{1}{11}$ a horvát mensa academica.
- $\frac{1}{11}$ a Stefánia pesti gyermekkórház-egylet.
- $\frac{1}{11}$ az országos dijnok-egylet.
- $\frac{1}{11}$ a budapesti poliklinikai-egyesület.
- $\frac{1}{11}$ a budapesti Mária congregáció.

XXIV.

$\frac{1}{10}$ a vagyontalan állami tisztviselők özvegyei és árvái segélyezésére szánt alap.

- $\frac{1}{10}$ a József főherceg sanatorium-egyesület.
- $\frac{1}{10}$ a Lorántffy Zsuzsanna jótékony-egylet.

- $\frac{1}{10}$ a körösi szegényház.
 $\frac{1}{10}$ a vakok menedékháza.
 $\frac{1}{10}$ a temesvári délvidéki fehérkereszt gyermekvédő-egyesület.
 $\frac{1}{20}$ a háromszékmegyei Erzsébet árvaleány-nevelőintézet.
 $\frac{1}{20}$ a szegedi kiseddóvó- és jótékony-nőegylet.
 $\frac{1}{20}$ az egyetemek kórház-egylete.
 $\frac{1}{20}$ a biharmegyei s nagyváradi nő-egylet.
 $\frac{1}{20}$ a hunyadmegyei dévai közkórház.
 $\frac{1}{20}$ a szombathelyi fehérkereszt-egyesületnek gyermekkórház alapja.
 $\frac{1}{20}$ a lévai nőegylet Stefánia-árvaháza.
 $\frac{1}{20}$ a budapesti VI. ker. terézvárosi általános közjótékonyági egyesület.

A lottójövedék tárgyalásának körében meg kell még végül emlékeznünk a *magán-tárgysorsjátékok* felől is. Ingóságokat csakis pénzügyministeri vagy lottóigazgatósági engedély alapján szabad kisorsolni. Kézpénz vagy értékpapír kijátszása egyáltalán tilos. A lottójövedéki igazgatóság csakis olyan tárgysorsjátékokra adhat engedélyt, melyeknél a kibocsátandó sorsjegyek vagy tombolajegyek száma az egyezeret és a jegyek összértéke az egyezer koronát meg nem haladja és nincs hatáskörében a jótékony vagy közhasznú célra rendezett tárgysorsjátékokra, melyeknél a lottódíj s nyereményadó elengedése vagy mérséklése kéretik, engedélyt adni. A tárgysorsjátékok engedélyezése körüli eljárást se törvény, se rendelet nem szabályozza, az eljáró hatóság discretionális hatásköre ez, nem felesleges tehát a gyakorlat által e téren meghonosult és újabban követett vezérelveket röviden ecsetelni. A nem jótékony célra kért tárgysorsjátékok rendezése nem állván hatósági ellenőrzés alatt, ezeknél a kincstári díjak lefizetésének előfeltétele mellett, szabadon járhat el a jogosított, mégis hangsúlyozni kell, hogy magának az engedélynek megadása nehézségbe ütközik akkor, ha megállapítható, hogy a kérvényező a nélkül, hogy kényszerítő szükségét szenvedne, a sorsolási engedély útján csupán azt célozza, hogy munkanélküli jövedelemhez jusson. Nemkülönben helye van az engedély megtagadásának akkor is, ha nem valamely luxus tárgy, hanem a kenyérkeresethez szükségelt vagy valamely oly tárgynak kisorsolása kéretik, mely nem belföldi ipartermék.

Hasonló ethikai tekintetek vezérlik a pénzügyministeriumot a jótékonycélú magán-tárgysorsjátékok engedélyezése körül, mert a pénzügyi

szempont háttérbe szorításával a legtöbb esetben teljesen elengedi, máskor meg tetemesen mérsékli a 10—10% lottódíj és nyereségyadót. Az állam tehát önzetlenül és áldozatkészen egészben vagy részben lemond az öt törvényesen illető járandóságról csak azért, hogy minél több jusson annak az emberbaráti intézménynek, a mely a társadalom jószívűségét a tárgysorsjáték sorsjegyeinek vásárlása útján igénybe veszi. Ezzel szemben az utóbbi években a nagyobbkeretű jótékony-czélú tárgysorsjátékoknál igen gyakori a jelenség, hogy az ily tárgysorsjátékok útján elért haszonnak legtetemesebb része nem a kitűzött célra, hanem a vállalkozóknak és közvetítőknak nevezett üzerek javára esik. A visszaélésnek legelterjedtebb alakzata az, hogy az engedményes egyesület vagy intézet, magát az engedélyt eladja valamely élelmes vállalkozónak, még pedig potom áron. Teszi ezt azért, hogy szabadulhasson a sorsjáték rendezésével járó kockázattól, s megelégszik egy csekély biztos jövedelemmel a várható nagyobb helyett.

A visszaélésnek egy másik módszere az, midőn a sorsjegyek messze a névértéken alul bocsáttatnak áruba. Mindig akadnak üzerek, kik az ily olcsó árut tömegesen vásárolják, hogy azután azt drágábban tovább adhassák. Néha 3—4 kézen átvándorol az ily sorsjegy, míg a realis vevőnek kezéhez jut. Valóságos különbözeti börzeüzlet ez, melyen a közvetítők nyereszkesznek, a jótékony cél pedig csak a minimalis összeget kapja.

A vázolt visszaélések legradikálisabb ellenszerének látszik az, hogy a tárgysorsjátékok túlságos nagy kerethen többé nem engedélyeztetnek, mert ekként válik csak lehetővé azoknak saját kezelésben való lebonyolítása és ezzel az üzerek ajánlkozása annál inkább tárgytalanná válik, mert a közvetítés csak akkor kecsesget számukra haszonnal, ha a sorsjegyek nagy tömege áll rendelkezésre. Ennek a módszernek alkalmazása azért is megnyugtató, mert a tapasztalás azt mutatja, hogy a viszonylagosan szűkméretű sorsjáték, aránylag többet hajt a jótékony célra, mint a túlságos nagy méretű.

A tilos üzérkedések felderítése és megtorlása céljából, a pénzügyi kormányzat hatályos ellenőrzést fejtet ki és oda törekszik, hogy minden e téren felmerülő panasz lelkiismeretes gondozás tárgyává tétessék.

A 10%-os lottódíj fejében, az ingóságok kisorsolása után tényleg befolyt és előirányzott összegeket az alábbi kimutatás tünteti fel:

Év	Magyarország	Horvát- Szlavon-ország	Együtt	Előirányzat
	koronákban befolyt			
1895	5.314	1.104	6.418	4.540
1896	5.354	1.910	7.264	4.540
1897	4.460	1.154	5.614	4.540
1898	9.660	806	10.466	6.000
1899	6.372	694	7.066	6.000
1900	3.946	591	4.537	8.000
1901	3.762	595	3.357	7.000
1902	3.321	623	3.944	4.600
1903	6.133	865	6.998	4.600

A lottójövedék kiadásainak és bevételeinek főösszegeit a lefolyt évtizedben, az állami zárszámadások alapján, a következő táblázat tünteti fel:

Év	Kiadás	Bevétel	Tiszta jövedelem
1894	4,087.833	6,760.332	2,672.499
1895	4,055.090	6,828.374	2,773.284
1896	3,202.426	6,626.548	3,424.122
1897	2,448.428	5,254.574	2,806.146
1898	71.647	2,452.457	2,380.810
1899	59.824	2,430.656	2,370.832
1900	53.918	2,428.537	2,374.619
1901	58.934	2,424.162	2,365.228
1902	56.969	2,484.587	2,427.618
1903	55.105	2,668.999	2,613.894

4. A fémjelzés.

A kötelező állami fémjelzés, melynek feladata az arany- és ezüst-árak finomságának hivatalos ellenőrzése, Magyarországon 1867. évi január hó 1-je óta áll fenn.

Az ellenőrzés gyakorlására 1867-ben 5 fémjelző hivatal és 23 fémjelző állomás szerveztetett, manapság pedig a székesfővárosi főfémjelző hivatalon kívül, 2 székesfővárosi kirendeltség és 28 vidéki fémjelző állomás végzi az ellenőrzést.

Az 1895—1903. években fémjelzett bel- és külföldi arany- és ezüstárak súly szerinti mennyiségét és a fémjelzés pénzügyi jelentőségét a következő kimutatás tünteti fel:

	1895	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902	1903
	évben								
<i>Fémjelezetett a budapesti főfémjelző hivatalnál:</i>									
belföldi arany áru kg	1.101.679	1.165.533	1.245.670	1.331.099	1.272.048	1.154.173	1.256.791	1.322.158	1.401.886
„ ezüst „ „	5.512.633	5.356.049	5.701.298	6.407.158	6.683.991	6.972.412	8.095.476	8.529.780	9.560.333
külföldi arany „ „	286.815	280.176	314.040	358.996	291.496	321.234	300.629	383.804	414.161
„ ezüst „ „	2.383.246	2.652.321	2.862.355	3.296.035	2.789.098	3.069.907	2.667.575	3.188.095	2.857.967
<i>A vidéki kirendeltségeknél:</i>									
belföldi arany áru kg	78.857	77.330	81.365	84.295	91.380	86.735	79.760	94.035	91.181
„ ezüst „ „	211.430	4.348.850	5.752.604	6.044.700	3.247.454	925.740	614.945	510.516	1.109.409
<i>Összesen:</i> arany áru kg	1.467.281	1.523.039	1.641.075	1.774.390	1.654.924	1.562.142	1.637.183	1.799.997	1.907.228
ezüst „ „	8.107.309	12.357.220	14.316.257	15.747.893	12.720.543	10.968.059	11.379.996	12.228.391	13.527.709
<i>Ellenőriztetett:</i> külföldi arany huzal .	1.710	8.825	10.320	1.560	6.940	7.185	.	.	.
„ ezüst „ „	.	.	0.230	.	.	.	.	.	.
belföldi arany „ „	557.693	873.616	609.401	490.078	654.538	342.110	309.826	98.833	185.660
„ ezüst „ „	346.839	406.148	331.138	268.075	409.756	363.611	266.524	275.141	134.935
<i>Üzemi eredmények:</i> Bevétel K	123.091	150.456	169.323	183.234	160.687	144.622	150.128	161.863	174.379
Kiadás „ „	26.406	28.937	42.098	55.672	49.116	49.007	51.244	43.261	41.265
Jövedelem „ „	96.685	131.519	127.225	127.562	111.571	95.615	98.884	118.602	133.114

E kimutatás a kötelező fémjelzés igénybevételének progressív növekedésén, illetve a fémjelzési teendők szaporodásán kívül, — mely okból a kimutatás keretébe vont időszakban a 127. lapon közölt táblázatból kivehetőleg a székesfővárosi főfémjelző hivatal személyzetét szaporítani, ugyanott 2 kirendeltséget, a vidéken pedig 2 új fémjelző állomást szervezni kellett, — az ország arany- és ezüstiparának terjeszkedését is bizonyítja.

Továbbá látható e kimutatásból, hogy a fémjelzési bevételek 1898-ban érték el a maximumot (183.000 K), a midőn egymaga a szandriki új ezüstárugyár 33.000 K-val növelte az államnak e czímen járó bevételeit. Az ezt követő években az általános iparpangás s a szandriki gyár üzleti viszonyainak kedvezőtlen alakulata folytán megcsappant a bevétel, de 1901. évtől kezdve ismét határozott emelkedő irányzatot mutat.

Tekintve, hogy a közhatalom az arany- és ezüstárak finomságának hivatalos ellenőrzésével a társadalom jelentős anyagi érdekeit védi és oltalmazza az e téren igen könnyen felburjánzó visszaélések ellenében: a pénzügyi kormány az állami fémjelzés szigorítását és tökélyesbítését komoly feladatának tekintette s minden lehetőt elkövetett az utolsó évtized leforgása alatt is, hogy ezt a közérdekű intézményt feladata magaslatára emelje s a reá bízott érdekek védelmére minden tekintetben képessé tegye.

A pénzügyi kormány ide vonatkozó intézkedései sorából a már említett személyzeti létszámemelésen és új fővárosi kirendeltségek, valamint vidéki fémjelző állomások (Szt-Gotthard, Alsó-Hámor) szervezésén kívül, említést érdemel e helyen, hogy a fémjelzés összes szerveit minden lényeges mozzanatra kiterjeszkedő új utasításokkal látta el, hogy az ellenőrzés hatályos gyakorlásához szükséges szakképzettség biztosítása végett intézkedett, miszerint a vidéki fémjelző állomások alkalmazottai a főfémjelző hivatalnál nyerjenek szakszerű kiképzést, hogy továbbá új utasítást adott ki a fémjelzés ellenőrzését gyakorló pénzügyi biztosok számára, s a nagyközönség érdekében az arany- és ezüstárakkal való ügynökösöködést tüzetesen szabályozta, végezetül, hogy a fémjelzés jogi szabályozása tárgyában részletes törvényjavaslatot dolgozott ki.

Ha ez a javaslat törvényerőre emelkedik, az 1868. évi XVIII. t.-cikk által a törvényhozás további rendelkezéséig érvényben hagyott, manapság már több tekintetben hiányos, részben pedig elavult fémjelzési szabályzat helyét lesz hivatva pótolni. A javaslat elveiben a

még hatályban lévő törvényesített szabályzathoz simul, de részleteiben mindenütt figyelembe veszi a haladó kor és a megváltozott viszonyok, különösen pedig a nemes fémipar terén időközben beállott változások követelményeit.

Mint hogy pedig a fémjelzés tekintetében Magyarország és Ausztria között teljes paritás áll fenn, a célba vett jogi szabályozásnál mindkét államnak teljesen egyöntetűen kell eljárnia. Mielőtt tehát a törvényjavaslat alkotmányos tárgyalás végett a törvényhozásnak előterjesztetnék, hasonló javaslat előterjesztése iránt az osztrák kormánynyal is megállapodásra kell jutnunk.

Remélhető, hogy az e célból szükséges előkészítő tárgyalások már legközelebb megindíthatók lesznek.

5. Az italmérési jövedék.

Az italmérés hazánkban egész a legújabb időkig a királyi kisebb haszonvételek (regalia minora) egyike volt, s mint a nemesi jószágok tulajdonával egybekötött, vagy egyes nemesi udvartelkeket és szabad királyi városokat királyi privilegium alapján megillető, vagy végül az urbéri kapcsolat megszűntével mint a volt urbéri községek tulajdonát képezett jogosítvány, gyakoroltatott és hasznosított.

Az italmérést a jogosultak rendszerint nem személyesen, hanem bérlők közvetítésével gyakorolták, kiknek főczéljuk a bérlemény kihasználása s az üzleti nyereség lehető fokozása volt. Ennek a célnak megvalósításánál természetesen nem válogatták meg az eszközöket s így eljárásuk, mely a szabadverseny érvényesülését akadályozta és a fogyasztó közönség igényeit mibe sem vette, igen sokszor adott jogosult panaszokra okot. A panaszok elintézése nem történhetett azonban mindig a közérdek kívánalmainak megfelelőleg, jó részben azért, mert a vitás kérdések elbírálásánál a hatóságoknak nem állottak oly eszközök rendelkezésükre, amelyekkel ez avitikus intézmény kinövéseit sikeresen korlátozhatták volna.

Ennek, a régi földesuri jogosítványok tartozékát képező s régi idők hagyományaként reánk szállott italmérési jognak a kizárólagos jogosultság elvén alapult gyakorlási módja, élénkebb forgalmi és üzleti viszonyaink között, a modern gazdasági élet keretébe már alig volt beilleszthető s az új alapokon fejlődött jogrendszer elveivel sem fért meg. Mindinkább érezhető volt annak a szüksége, hogy az

italmérési jog gyakorlásának elavult intézménye, a közgazdasági, közegészségi és közerkölcsiségi követelmények figyelembe vételével, törvényhozási úton szabályoztassék.

Nagy fontosságu volt az italmérés állami szabályozásának kérdése a népelet fejlődésének szempontjából is, tekintve azt a veszedelmes befolyást, melyet a szeszes italok mértéktelen élvezete az egészségre és erkölcsiségre, valamint az alsóbb néposztályok gazdasági helyzetére gyakorol. De indokolt s elodázhatlan volt az italmérési jognak állami kezelésbe vétele még azért is, mert csak az állami kezelés egységes elvei biztosíthatták a fogyasztási adók kellő kihasználását. Továbbá mert az italmérések állami szabályozása, kapcsolatban az italmérések számának fokozatosan végbeviendő rendezésével, valamint a közrendészeti felügyelet kiterjesztésével és hatályos gyakorlásával, lehetett egyedül alkalmas eszköz azoknak a visszaéléseknek a korlátozására, melyek, különösen a forgalmi és kulturális központoktól távoleső elhagyott vidékeken, az alsóbb néposztály gazdasági és erkölcsi hanyatlására vezettek.

Az italmérési jog állami kezelésbe vételét megelőzőleg minden esetre gondoskodni kellett arról, hogy az italmérési jog tulajdonosai az addig élvezett anyagi előnyök elvesztéseért az állam részéről méltányosan és lehetőleg teljesen kártalaníttassanak. Az államkincstár részéről megváltott italmérési jogokért adott kártalanítás elveit és módozatait, az 1888. évi XXXVI. t.-cikk határozmányai szabályozták. Ez a törvény részletes rendelkezéseket tartalmazott arra nézve, hogy mely jogok után volt kártalanítás igényelhető, miképen volt kiszámítandó és megállapítandó a kártalanítás összege, mily eljárás szerint történt az ügyek tárgyalása, végül mily módozatok mellett történt a megváltott jogositványokért járó ellenérték kiszolgáltatása.*)

Az állami italmérési jövedékről szóló 1888. évi XXXV. t.-cikk az állam által megváltott italmérési jog kezelésének és hasznosításának módját állapítja meg. Ennek a törvénynek a kismértékben való

*) A kártalanításhoz szükséges összeg 4½% netto kamatozást biztosító és sorsolás útján beváltandó államkötvények kibocsátása által szereztetett be. A kártalanítási tőke fejében adott kötvények névértéke Magyarországon, a töredék összegek kiegyenlítése czimén készpénzben fizetett 1,108.133 K beszámítása nélkül, 458,535.600 Kát; — Horvát-Szlavonországokban pedig ugyancsak a készpénzben kiegyenlített 136.448 K beszámítása nélkül 33,388.100 Kát s így a kártalanítás a magyar korona országainak egész területén összesen 493,168.281 Kát vett igénybe. Az italmérési jog kártalanítási kötvények, a városok és községek nevére kötményezett kötvények kivételével, az 1902. évi V. t.-cz. alapján konvertáltatván, 4%-kal kamatozó koronaértékre szóló járadék-kötvényekkel cseréltettek ki.

elárusítást szabályozó rendelkezése 1889. évi február hó 1-ével, míg a törvény a maga teljes egészében Magyarországon 1890. évi január hó 1-ével, Horvát-Szlavonországok területén pedig 1890. évi július hó 1-ével lépett életbe.*) Ugyanannak a kimérés és kismértékben való elárusítás engedélyezésére, gyakorlásának módjára és feltételeire vonatkozó határozatai — a kiegészítéseket és módosításokat tartalmazó 1890. évi XXXVI. és 1892. évi XV. t.-cikkek rendelkezéseitől eltekintve — nagyjában egész 1899. év végéig maradtak érvényben.

A kártalanítási tőkének évi kamatai és törlesztési részletei jelentékeny terhet róttak az államkincstárra. Így a fentebb már érintett közgazdasági szempontok mellett gondoskodni kellett egyrészt arról, hogy az államkincstárra hárult teher évi járulékai az állami kezelésbe vett italmérési jog hasznosításából elérhető jövedelemben mindenestre fedezetet találjanak; másrészt, hogy az állami kezelésbe vett s egységes elvek és szabályok szerint kezelt italmérési jog lehetőleg az általános gazdasági föllendülés egyik tényezőjévé váljék s ily módon a szeszes italok élénkebb forgalmát elősegítvén, ez által a fogyasztási adóknak kedvezőbb kihasználását is lehetővé tegye.

A törvénynek alapelve, hogy a szeszes italok kimérése és kismértékben való elárusítása felett való kizárólagos rendelkezési jog az államot illeti s hogy ebből kifolyólag szeszes italokat kimérni vagy kismértékben elárusítani, állami engedély**) s a törvényben megszabott pénzbeli szolgáltatások nélkül, senkinek sem szabad. Ennek megfelelőleg bornak, sörnek és bármely égetett szeszes folyadékknak kimérése vagy kismértékben való elárusítása a pénzügyi hatóság engedélyéhez lett kötve; az engedélynek megadása pedig, az engedélyt igénylő személye, valamint az üzlethelyiség tekintetében megkívánt törvényes feltételeknek, a vállalat helye szerint illetékes közigazgatási hatóság meghallgatásával megállapítandó fenforgásától tételtett függővé.

*) Fiumét illetőleg felhatalmazta a törvényhozás a pénzügyministert, hogy e törvény életbe léptetését Fiume viszonyainak az 1868. évi XXX. t.-cikk 66. §-a alapján való végleges rendezéseig felfüggeszthesse.

**) Az italmérések állami szabályozásának különböző módjai közül a nálunk is elfogadott engedélyezési rendszer még érvényben van: Németországban, Németalföldön, Olaszországban, Dániában, Ausztriában és részben Angliában. A bejelentési rendszer 1880 óta Franciaországban; a tilalmi rendszer (Prohibition) az Északamerikai Egyesült-Államok némely államaiban, Kanadában, Finnlandban, Svéd- és Norvégországban honos, mely utóbb említett három államban helyenként még a „gothenburgi“ rendszer is alkalmazva van, melynek alapelve, az előre meghatározott évi jövedelmet meghaladó nyereségi többletnek közjóléti intézmények javára való biztosítása.

Az engedélyes felek a nyert engedélyek után kétféle szolgáltatásra voltak kötelezve, u. m.:

1. italmérési illeték fizetésére, melyet a pénzügyi hatóság, a községi előjáróság s az érdekeltség egy-egy kiküldöttjéből városonkint, illetve községenkint alakított kivető bizottságok, az üzlet terjedelméhez mérten s a városok és községek népessége és minőségéhez képest megállapított csoportok és osztályok szerint megszabott tételek alkalmazásával, három évi időszakra vetettek ki;

2. a kimért illetve kismértékben elárusított szeszes italok neméhez és mennyiségéhez mért italmérési adó fizetésére.

Az italmérési adó tételei a következők voltak: bor (bormust) után hektoliterenként zárt városokban 4 K, nyílt helyeken 6 K; gyümölcsbor után hektoliterenként 2 K; sör után hektoliterenként 4 K; közönséges pálinka után (30 fokon alul) hektoliterenként 9 K; közönséges (30—50 foku) pálinka és különleges pálinka után hektoliterenként 15 K; közönséges vagy különleges, de 50 fokot meghaladó alkoholtartalmu pálinka és szesz után hektoliterfokonként 30 f; végül likörök s más édesített szeszes folyadékok (arrak, rum, cognac) után, hacsak nagyobb alkoholtartalmuknál fogva hektoliterfokonkint számítva magasabb adó alá nem estek, hektoliterenként 24 K.

Az italmérési adónak beszedése és biztosítása, különböző eljárás szerint történt az adóvonallal körülfűrt városokban és a nyílt helyeken. Az előbbieken a beszedést, az adóköteles italok behozatala alkalmával a fogyasztási adókkal lényegileg azonos módon, kincstári közegek végezték; nyílt helyeken ellenben az italmérési adók beszedésének joga megváltási vagy bérbeadási szerződés alapján, évi átalány- vagy bérösszeg fizetése mellett, az adóköteles felekre, a községre vagy más magánvállalkozóra lett átruházva. A beszedésre jogosult azután az adót akár az illető adóköteles felekkel szabad egyezkedés útján megállapított átalányösszegben, akár tételenként havi leszámolás vagy esetről-esetre teendő bejelentés alapján, akár pedig kivetés útján megállapított átalányösszegben szedhette.

Egyik lényeges, de közgazdasági szempontból leginkább kifogásolható határozománya volt az 1888. évi törvénynek az a rendelkezése, melynek értelmében az államkincstár 1892. év végéig jogositva volt az italmérési jövedéket nyílt községekben olyképen is hasznosítani, hogy valamely község területén gyakorolható italmérési jogosultságot szerződésszerűleg meghatározott évi bérért a községre, vagy pedig ha a községgel megegyezni nem lehetett, egy vagy több vállalkozóra

ruházhatta. Kétségtelen, hogy az állami italmérési jövedéknek eme lényegileg a régi rendszer szerint való biztosítási módja, a szabadverseny érvényesülésének elveivel s a törvény eredeti inteniójával alig volt összhangba hozható; de tekintetbe véve az átmeneti nehézségeket, valamint azt a körülményt, hogy az italmérési jövedéknek az italmérési adók beszedése útján való hasznosítására nézve biztos támpontok akkor még nem állottak rendelkezésre s a kártalanítás révén elvállalt jelentékeny évi tehernek az italmérési jövedék hozadékából teljes összegben való fedezhetőse is kétségesnek látszott: indokolt volt a pénzügyi kormánynak a törvényhozás által is elfogadott az az álláspontja, hogy az italmérési jog ideiglenesen és kivételképen az addigi gyakorlat szerint is hasznosítható legyen.

Mint a legtöbb törvényalkotásnak, úgy az 1888. évi italmérési törvénynek hiányai is, a végrehajtás s a gyakorlati alkalmazásnál váltak csak felismerhetőkké. Már a törvény életbeléptét megelőzőleg megindított biztosítási tárgyalások során tapasztalható volt, hogy az érdekeltek mennyire idegenkednek az italmérési adó beszedési jogának megváltásától, illetve bérbevételétől és e helyett inkább a kizárólagos italmérési jogosultság bérbevételére törekedtek, természetesen azért, mert annak előnyeit alkalmuk volt már a múltban is megismerni. Ennek folytán a kizárólagos italmérési jogosultság, mely eredetileg csupán mint kivételes biztosítási mód volt contemplálva, általánossá vált ugyannyira, hogy az ország tulnyomó részében az italmérési jövedék ezen az alapon lett hasznosítva. Ily körülmények között azután gyakoriakká váltak az érdekösszeütközések s panaszok, sőt több helyütt — jórészt az egészségtelen versenyre visszavezethető s az italmérési jövedék jövőben való kedvező hasznosítását is komolyan veszélyeztető — oly jelenségek mutatkoztak, melyek törvényhozási uton való sürgős szabályozást igényeltek. Ezek a körülmények tették szükségessé az 1888. évi XXXV. t.-cz. némely határozmányainak kiegészítéséről szóló 1890. évi XXXVI. t.-cz. megalkotását. E törvény az égetett szeszes italoknak nagyban, vagyis legalább 100 liternyi mennyiségben való elárusítását pénzügyi hatósági engedélyhez kötötte; kötelezván egyben a szesznagykereskedőket, szeszfőzdek és szeszszabadraktárak vállalkozóit arra, hogy az általuk forgalomba hozott szeszmenyiségekről pontos és mindenkor rendelkezésre bocsátandó feljegyzéseket vezessenek. Az ellenőrzésnek a szeszforgalomra való kiterjesztése nagy jelentőségű volt az italmérési jövedék hasznosításának szempontjából, mert csak ez

uton vált lehetővé a hathatósabb ellenőrzés és az egyes beszedési körök szeszfogyasztására nézve biztos támpontok megszerzése.

Az említett törvény a kizárólagos jogosultság nyomasztó rideg-ségének enyhítéseül és ellensúlyozásául, a mezőgazdáknak az általuk munkásaik és cselédek részére beszerzendő égetett szeszes italokra nézve az italmérési adó alól való mentességet biztosította. Ugyanily kivételes elbánás alá estek az iparosok az ipari célra, a borkereskedők a bor szeszezésére, a tudományos intézetek a tudományos célra, a gyógyszerészek a gyógyászati célra nagyban beszerzett szeszmenyiségek tekintetében. A közönséges pálinkaneműek és olcsó minőségű boroknak a kismértékben elárúsítók részéről való nagymérvű forgalombahozatala által, a kimérők, illetve a kizárólagos jogbérlok engedményesei rovására kifejtett egészségtelen verseny korlátozása végett, szükségessé vált a kismértékben elárusítható italmemeknek, azok mennyiségének, minőségének és minimális árának törvényhozási uton való szabályozása. A tulhajtott versengés következtében az egyes beszedési körzeteken belől sem voltak a jogosultak érdekei az 1888. évi törvény határozatai által kellőleg megvédhetők s így szükségessé vált e részben is a korlátozás. A törvény ennek a célzatnak megfelelően, az égetett szeszes italoknak (különleges pálinkaneműek kivételével) egyik beszedési körzetről a másikba való átvitelét, az adómentes nagyban való forgalom egyidejű tüzetes szabályozása mellett, jövedéki kihágásként minősítette és pénzbüntetés terhe alatt eltiltotta.

Az állami italmérési jövedék hozadéka az 1888. évi XXXV. és 1890. évi XXXVI. t.-cikknek hatálya alatt, vagyis az 1889—1892-ig terjedő időszakban a következő volt:

Év	Magyarországon			Horvát-Szlavonországokban			A magyar korona országában összesen
	italmérési adó *)	italmérési illeték	összesen	italmérési adó *)	italmérési illeték	összesen	
	koronákban						
1889 . . .		132.536	132.536				132.536
1890 . . .	34,140.903	884.093	35,024.996	1,300.260	53.786	1,354.046	36,379.042
1891 . . .	34,622.514	937.290	35,559.804	2,671.050	272.266	2,943.316	38,503.120
1892 . . .	33,796.445	940.663	34,737.108	2,686.377	231.921	2,918.298	37,655.406

*) Az italmérési jövedék biztosításának módja 1891-ben arányszámokban kifejezve a következő volt:

Magyarországon a községek összes számának 79·50%-ában a kizárólagos italmérési jog s 20·50%-ában az italmérési adó beszedési jog volt érvényben. Horvát-Szlavonországok területén pedig a községek 35·95%-ában a kizárólagos italmérési jog s 64·05%-ában a beszedési jog volt biztosítva. Az italmérési jövedék hozadékát tekintve: Magyarországon a kizárólagos italmérési jogra a biztosított összegnek 83·03%-a, a beszedési jogra pedig 16·97%-a; Horvát-Szlavonországokban ellenben a kizárólagos jogra 28·57%-a s a beszedési jogra 71·43%-a esett.

* * *

Az állami italmérési jövedékek a kizárólagos italmérési jog bérbeadása útján való hasznosítása iránt, az 1888. évi XXXV. t.-czikk 56. §-ában adott felhatalmazás hatálya 1892. év végével megszűnván, gondoskodni kellett oly biztosítási módozatról, amely mellett az italmérési jövedék évi hozadéka az eddigi mérvben fentartható legyen.

A lefolyt három év eredményeiből a pénzügyi kormány azt a tapasztalatot merítette, hogy az italmérési adók évenkénti hozadékanak legnagyobb része, majdnem két harmada, a szeszitalmérési adóra esett. Tekintve még azt a körülményt, hogy hazánkban a 90-es évek első felében a szőlőterületek elpusztulása következtében az évenkénti bortermés s ezzel együtt a borfogyasztás is jelentékenyen csökkent s így a szőlők felujtásáig nagyobb mérvű borfogyasztásra alig lehetett kilátás: teljesen érthető volt a pénzügyi kormánynak az az álláspontja, hogy az italmérési jövedék hasznosításánál a fősúlyt a szeszitalmérési adóra kell helyezni.

Kétségtelen, hogy a kizárólagos italmérési jognak addigi terjedelmében való fentartása ellen közgazdasági szempontból nyomós érvek voltak felhozhatók, mert hiszen az italmérési jognak ez a kezelési módja jóformán a régi állapotok fentartását jelentette. Bármenynyire kívánatos volt is azonban a kizárólagosság elvének a hasznosításnál való teljes mellőzése, mégis az akkori viszonyok között — tekintetbe véve különösen azt, hogy a kimérések végleges szabályozása az 1888. évi XXXV. t.-czikk korlátozó rendelkezései miatt, megvalósítható még nem volt s így az italmérés terén az egészséges szabad verseny előfeltételei hiányoztak — nem lehet elvitatni annak az érvényre juttatott álláspontnak a jogosultságát sem, mely az italmérési jövedék hasznosításából várt évi jövedelem biztosítása érdekében, a kizárólagos jognak fentartását a szeszes italok kimérésére való korlátozással, még szükségesnek vélte.

A kizárólagos italmérési jognak a borra és sörre nézve való megszüntetése azonban mellőzhetlen követelménynyé válván, a várható jövedelemcsökkenés ellensúlyozása végett czélszerűnek mutatkozott a bor- és söritalmérési adónak, a bor- illetve sörfogyasztási adóval az adótételek összegezése mellett oly módon való egyesítése, hogy ezen egyesített adók beszedése és kezelése tekintetében a fogyasztási adókra nézve érvényben levő rendelkezések alkalmaztassanak. Így nemcsak az adóalapnak némi kiterjesztése volt elérhető, hanem eléretett az is,

hogy a beszédesi kezelés eddigi kettős költségeinek leszállításával kapcsolatban, viszont a hasznosítandó bértárgy értéke is megfelelően emelkedett, mely körülmény mindenestre alkalmas volt a vállalkozási kedv és az üzleti érdek fokozására.

A most jelzett irányelvek jutottak kifejezésre, az állami italmérési jövedékre vonatkozó 1888. évi XXXV. és 1890. évi XXXVI. t.-cikkek módosításáról szóló 1892. évi XV. t.-cikkből, mely törvény 1893. évi január hó 1-ével lépett életbe. Különösen a vállalkozási hajlandóság fokozását célozta eme törvénynek az a rendelkezése, mely az italadók és szeszitalmérési adó beszédesi jogának bérlői részére, a kimérési engedélyeknek, az illető község népességéhez mérten megállapított számban, a bérlet tartamára való megadását biztosította.

A kizárólagos szeszitalmérési jogosultság bérbeadására nézve a törvény az 1895. év végéig terjedő véghatáridőt állapította meg, de a biztosításnak ezt a kivételes módját többféleképen korlátozta; nevezetesen a kizárólagos alapon való biztosításnak csak azokban a nyílt községekben volt helye, hol legfőlebb 3 koresma volt, vagy amelyekben a kipuhalt szeszitalmérési adónak négyötöd része sem volt a beszédesi jog megváltása vagy bérbeadása útján hasznosítható, vagy végül amelyekben azt a község maga kívánta. A kizárólagos szeszitalmérési jogosultság kivételesen, de legfőlebb négy vármegyében, a vármegyék egész területére kiterjedő bérbeadás útján is hasznosítható volt.

A kizárólagos szeszitalmérési jogosultság bérlői részéről elkövethető tulkapásokat volt hivatva korlátozni a törvénynek az a határozata, hogy a kimérendő közönséges pálinkának maximalis ára már a bérlővel megkötendő haszonbéri szerződésben határozottassék meg; valamint az a rendelkezése is, mely szerint a kizárólagos szeszitalmérési jogosultság bérlője mindazoknak, akik az illető községben bor és sör kimérésére engedélyt nyertek, de pálinka kimérésével is kívánnak foglalkozni, a kívánt szesz (pálinka) mennyiségeket a haszonbéri szerződésben meghatározott legmagasabb árnál 10%-al olcsóbban kiszolgáltatni volt köteles.

Az 1892. évi törvény rendelkezéseinek célzata mindenestre az volt, hogy az egészségtelen verseny által előidézett kedvezőtlen állapotokat javítsa és türethökké tegye, a kizárólagosság elvén alapuló kimérési jog kinövéseit korlátozza s végül, hogy az italmérési jövedékek, valamint a bor- és söritaladónak az államkincstár érdekében való kedvezőbb kihasználását elősegítse. Nem lehet azonban elzár-

közni annak az elismerésétől, hogy ez a célzat sok tekintetben nem valósulhatott meg.

Az 1892. évi XV. t.-cikk főbb határozmányai Horvát-Szlavonországok területére nem terjedtek ki, amennyiben ott a borfogyasztási adó kezelése tekintetében fennállott különleges viszonyok a régi állapot fentartását tették indokolttá. Ennek folyományaként az államkincstár ott az italmérési jövedéket 1892. éven túl is jogosítva volt kizárólagos alapon hasznosítani. A kizárólagos italmérési jogosultság bérbeadása Horvát-Szlavonországokban csakis az 1898. évi XVI., XVII. és XVIII. t.-cikkek hatályba léptének napjával, vagyis 1899. évi január hó 1-ével szűnt meg.

Az állami italmérési jövedék hozadéka az 1893—1898. év végéig terjedő időszakban a következő volt:

Év	Magyarországban			Horvát-Szlavonországokban			A magyar korona országaiban összesen
	szesz-italmérési adó*)	italmérési illeték	összesen	italmérési adó**)	italmérési illeték	összesen	
koronákban							
1893 . .	25,297.802	2,355.315	27,653.117	3,099.946	251.541	3,351.487	31,004.604
1894 . .	24,865.984	2,722.820	27,588.804	3,491.757	237.073	3,728.830	31,317.634
1895 . .	24,508.763	2,719.058	27,227.821	3,594.775	209.794	3,804.569	31,032.390
1896 . .	24,302.472	2,992.532	27,295.004	3,881.094	182.899	4,063.993	31,358.997
1897 . .	23,614.713	3,398.442	27,013.155	4,013.882	170.626	4,184.508	31,197.663
1898 . .	22,814.695	3,323.963	26,138.658	3,816.412	198.279	4,014.691	30,153.349

* * *

Az állami italmérési jövedékről szóló 1888. évi XXXV. és 1890. évi XXXVI. t.-cikkek, melyeket az 1892. évi XV. t.-cikk is lényegesen módosított, hatályukat a szeszforgalmi adóról szóló 1898. évi XVI., a cukor- és sörfogyasztási adóról szóló 1898. évi XVII. és a boritaladónak Horvát-Szlavonországokban leendő behozataláról szóló 1898. évi XVIII. törvénycikkek folytán, 1899. évi január hó 1-től fogva tulnyomó részben elveszítették és csakis az italmérési

*) Magyarországon 1893. évtől kezdve a bor- és söritaladók külön biztosítván, ezek eredményei ezen műnek a bor- és söradót illető cikkeiben vannak ismertetve, ez okból itt csupán a szeszitalmérési adó (1893—1895. év végéig részben a kizárólagos szeszitalmérési jog) hozadéka lett felvéve, s az összeredménynél az előző évekhez képest mutatkozó látszólagos csökkenés ebben találja magyarázatát.

**) Horvát-Szlavonországok területén az italmérési jövedék egész 1898. év végéig kizárólagos alapon volt biztosítható.

engedélyekre és az ezek után fizetendő illetékekre vonatkozó határozmányaik maradtak érvényben. Ámde ezek a határozmányok is módosításra szorultak, mert több évi tapasztalat igazolta, hogy az 1888. évi XXXV. t.-cikknek az italmérési engedélyekre és illetékekre vonatkozó egyes határozmányai a gyakorlati életnek meg nem felelnek, sőt részben már eredetileg sem feleltek meg; aminek következménye az lett, hogy az élet oly viszonyokat teremtett és fogadtatott el a végrehajtásra hivatott hatóságokkal, amelyek a törvények egyes rendelkezéseivel nem mindenben voltak összeegyeztethetők.

Az új szabályozásnak célja tehát az volt, hogy az italmérési jövedékre vonatkozó törvényeknek és szabályoknak még érvényben álló ama rendelkezései, melyek a későbbi törvények által nem érintettek, könnyebb áttekintést nyújtó rövidebb összeállításba összefoglaltassanak; továbbá, hogy az italmérési engedélyek és illetékek kérdésének törvényhozási uton való újabb szabályozásánál, számolva az italmérési adónak az egész vonalon való megszűnése folytán keletkezett új viszonyokkal s egyszersmind az addigi tapasztalatokkal és a gyakorlati élet követelményeivel, ez a kérdés a közrendészeti, közegészségi és az állampénzügyi érdekek megfelelő összeegyeztetése mellett nyerjen megoldást. A pénzügyi kormány felhasználva az italmérési jövedék életbelépte óta szerzett tapasztalatokat, beható tanulmány tárgyává tette az italmérések szabályozásának ügyét főleg abból a szempontból, hogy a megalkotandó új törvényben megfelelő korlátok közé szoríttassanak a népelet fejlődésének s az alsóbb néposztályok gazdasági helyzetének hátrányára sok helyt jelentkező ama tulkapások, melyeknek, mint az alkoholismust előmozdító tényezőknek leküzdése, főfontossága társadalom-politikai feladatot képez.

Kétségtelen, hogy attól az időtől kezdve, midőn az italmérési adók fizetésének kötelezettsége már nem közvetlenül az italmérési engedélyeseket terhelte, az italmérések engedélyezésének pénzügyi szempontból való jelentősége háttérbe szorult. Ámde az engedélyezés kérdése azért még sem volt tisztán rendészeti vagy közegészségügyi intézménynek tekinthető; nem pedig azért, mert az italmérési üzletek, már az engedélyezés körüli eljárás, kezelés, nyilvántartás és ellenőrzés követelte kiadások fedezése czimén méltán igényelhető s az államkincstár részére teljesítendő ellenszolgáltatásoknál fogva sem voltak a belügyi kormányzat felügyeleti körébe átutalhatók. De figyelembe véve még különösen azt a jelentékeny közvetett befolyást, amelyet

az italmérés ügyének mikénti szabályozása a szeszes italok forgalmára és fogyasztására és ezzel kapcsolatban fogyasztási adóink legfontosabb nemeinek hozadékára, a forgalomnak az általános közgazdasági szempontok által igényelt egészséges irányítására s végeredményben magára az államháztartás egyensúlyára is gyakorolhat: mindenesetre indokolt volt az italmérések engedélyezésének ügyét továbbra is a pénzügyi kormányzat hatáskörében meghagyni.

Ez okból az 1899. évi XXV. t.-cikk is változatlanul fentartotta a régebbi törvények által már meghonosított és a gyakorlatban is megfelelőnek bizonyult azt az elvet, hogy az italmérési üzletek, a közigazgatási hatóság meghallgatása mellett ugyan, de a pénzügyi hatóságok által engedélyeztessenek; jelentékeny befolyást biztosított azonban a közigazgatási hatóságoknak az italmérési üzletek áthelyezésére, a létszám megállapítására és az engedélyek elvonására nézve. A birtokban levő engedélyesek részére még további és hatékonyabb jogvédelem biztosított ama rendelkezés által, mely szerint az engedély elvonása felett a pénzügyi és közigazgatási hatóságok csak egyetértőleg határozhatnak, azt az egyetlen esetet kivéve, midőn az engedély elvonása a törvény büntető határozmányai alkalmazásának következményeképpen magában a büntető határozatban mondatik ki. Valamely italmérési üzletnek a község területén való megnyitására, áthelyezésére vagy megszüntetésére nézve a községi eljárásnak részben már eddig is gyakorolt helyi érdekű befolyását, az új törvény még hatályosabban körülírta és biztosította. A tisztán helyi közérdekek érvényesülését a törvény 4. §-a az alkotandó törvényhatósági szabályrendeletek szabályozásának tartotta fenn. Az italmérésnél és italelárusításnál követendő egészségügyi rendszabályok megállapítása, valamint ezzel kapcsolatban a rendőri és orvos-rendőri felügyelet gyakorlása, továbbá a közegészségügyi kihágások elbírálására vonatkozó eljárás: a törvény 37. §-a értelmében, a pénzügyminister hozzájárulása mellett rendeleti úton leendő szabályozás végett a belügyminister, — illetve Horvát-Szlavonországok területén a bán hatáskörébe utaltatott.

Az 1899. évi XXV. t.-cikk az engedélyezés feltételeit részben a megelőző törvények határozmányjaiból folyólag, de különösen az életviszonyok követelményeinek hatása alatt kifejlődött gyakorlattal szemben, lényegesen szigorította; egyidejűleg azonban a megelőző törvények merev rendelkezéseit is megfelelően enyhítette. Az 1888. évi XXXV. t.-cikk ugyanis nem számolva kellően a létező viszonyokkal,

az italmérési üzletek tekintetében oly gyökeres változásokat akart létesíteni, amelyek előreláthatólag megvalósításuk esetén sem vezettek volna üdvös eredményre. Így történt azután, hogy a törvény rendelkezéseinek végrehajtása közben lépten-nyomon részt ütöttek a gyakorlati élet kívánalmait, minek végeredménye az lett, hogy a törvény túlszigoru rendelkezései tényleg kevesebb hatást gyakoroltak, kisebb rendet teremtettek, mint amint egy kevésbé szigorú, de a gyakorlati élethez inkább alkalmazkodó törvény elérhetett volna.

Az 1888. évi XXXV. t.-cikk az ital kiszolgáltatásának csak két faját, u. m.: a kimérést és kismértékben való elárusítást ismerte. A gyakorlatban azonban kifejlődött az úgynevezett: „függelékkel kibővített kismértékben való elárusítás“ is, mely abban állott, hogy a kismértékben való elárusításra jogosult engedélyeseknek megengedettet, hogy égetett szeszes italokat az üzletükben megjelenő feleknek „poharankint“ kiszolgáltathassanak, esetleg ilyen italokat „utezán át“ vagyis az üzlethelyiségen kívül való fogyasztásra „nyílt edényben“ kimérhessenek.

Az italmérési jognak állami kezelésbe való átvétele alkalmával, mint fentebb említettük, az italmérési adónak átmenetileg a „kizárólagos italmérési jogosultság“ bérbeadása útján való előnyösebb hasznosítását nem lehetett mellőzni. A kizárólagos jog bérlője vagy maga, vagy megbízott engedményesei útján gyakorolta az italkimérést. Üzleti nyeresége az utóbbiak részéről teljesített szolgáltatások mértékétől s ezzel kapcsolatban a saját és pedig rendszerint rosszabb minőségű italainak előnyösebb értékesítésétől függött. E szolgáltatások mértékének csak a bérlő üzleti haszna szabott határt. A bérlő teljesen szabad kezű nyert arra nézve, hogy ki által, hol és milynemű italokat mérjessen ki. Az állam befolyása csak abban érvényesült, hogy italoknak zárt edényekben kismértékben való elárusítását oly helyeken is meg engedhette, hol a kizárólagos jog volt bérbeadva; de ilyen engedélyeket csak kereskedelmileg czégjegyzett fűszer-, anyag- és vegyeskereskedők részére adhatott ki s ez az engedély az elárusítható italnak szempontjából is lényegesen korlátozva volt. Ez a korlátolt kismértékben való elárusítás lett volna tehát hivatva a bérlők tulkapásait verseny útján ellensúlyozni. Ámde a gyakorlatban ennek éppen ellenkező hatása nyilvánult. A kizárólagos jog bérlője üzletének súlypontját saját bizománys engedményesekre helyezte át. A helyzet további fejlődése azután azt hozta magával, hogy ezek a bizománys engedményesek

nagyrészt a csekélyebb üzleti tőkével rendelkező szatócsok, esetleg más, kétes existenciával bíró oly egyének sorából kerültek ki, a kik az italok kimérésén kívül más üzlettel egyáltalában nem foglalkoztak s a pénzügyigazgatóságtól kismértékben való elárusításra jogosítványt törvény szerint nem is nyerhettek. Az engedélyes kismértékbeni elárusítókkal szemben a kizárólagos italmérési jog bérlője csak arra volt feljogosítva, hogy a forgalomba hozott italok után a törvényes adótételek szerinti adót szedhesse. Ámde a részére biztosított ellenőrzési jog gyakorlásánál — a nélkül, hogy jogkörét tényleg tullepte volna — rendszerint oly zaklató eljárást tanusított, hogy annak következtében az ily hatóságilag engedélyezett kismértékben elárusító is, a kényszerhelyzet hatása alatt, üzleti érdekből célszerűbbnek találta, ha a kizárólagos jogbérlő engedményeseinek sorába lép; biztosítván ily módon magának azt a jogot, hogy közönséges szeszt és pálinkát is a népszokásnak megfelelően poharazás útján és nyílt edényben kimérhessen.

Ez volt a helyzet akkor, mikor a kizárólagos jog hasznosításáról a beszédési jog hasznosítására való átmenet történt. A régi törvény idevágó rendelkezéseinek merev végrehajtása esetén tehát, a már birtokban levő engedélyesek által tényleg gyakorolt és élvezett jogosítványok megvonandók lettek volna, s így az italmérők egész tömege keresetétől és létfenntartásának mondhatni egyetlen eszközétől lett volna megfosztva. Nagyon kétséges, hogy ily célzatu s az érdekeltek anyagi tönkretételével egyértelmű rendelkezéseknek végrehajtása a közgazdasági szempontokkal egyáltalában összeegyeztethető-e; de el is fogadva ezt a lehetőséget, akkor sem lehetett volna elzárkózni oly átmeneti intézkedések statuálásától, melyek a válságos helyzetbe juttatott existenciák megélhetését biztosítsák. A rendelkezéseknek merev végrehajtása azonban gyakorlatilag is alig vált volna be; mert a pénzügyi közegek még oly szigorú ellenőrzése sem akadályozhatta volna meg a napirenden levő visszaéléseket, mivel azoknak nagyszáma s az ellenőrzési feladat nagy terjedelme a sikeres ellenőrzésnek természetes korlátokat szabott. A beszédési jog bérlőjének érdeke amugy sem követelte ezt az ellenőrzést, mely az ital-fogyasztás s így az adóalap jövedelmezőségére csak csökkentő befolyást gyakorolhatott; s azon felül a begyökösödött szokásokkal szemben is népszerűtlen ily irányú intézkedések, a közönség részéről sem számíthattak volna támogatásra.

A tényleges viszonyokkal és akadályokkal tehát le kellett számolni. Ez a kényszerhelyzet szülte azt az eredményt, hogy az ugynevezett „függelékkel kibővített kismértékben való elárusítás“ módját átmenetileg nemcsak megtűrni, de a törvényhozás útján való szabályozás időpontjáig, nagyobb visszaélések és tulkapások megelőzése érdekében, ideiglenesen rendeleti uton szabályozni is kellett.

Nem lehet tagadni, hogy épen ezek a kényszerhelyzetből kifolyólag megtürt és ideiglenesen szabályozott italelárusítások, az égetett szeszes italok legközönségesebb nemének, a szeszből készült pálinkának tulságos fogyasztását és ezzel kapcsolatban az iszákosság terjedését jelentékenyen elősegítették. Ezért az alkoholizmus kinövéseinek korlátozása érdekében elvül elfogadtatott az az álláspont, hogy közönséges szeszből készült pálinka csak a szoros értelemben vett korcsmákban és pálinkamérésekben legyen mérhető, míg a korlátolt kimérés két első nemét, t. i. a poharazást és az utcára való kimérést gyakorló üzletekben, csak jobb minőségű természetes pálinkák legyenek kaphatók. Nagyon közel állott ugyan az a lehetőség, hogy főleg az átmeneti időszakban, épen ez a sarkalatos elv a kijátszási kísérleteknek kitéve, a törvény czélzatának megvalósítását meghiusithatná; mert az eredeti és természetes minőségű gyümölcspálinkáknak, más csekélyebb értékű és mesterséges uton készült szeszesitaloktól való megkülönböztetése, valamint a vitássá vált italnemek minőségének megállapítása az ellenőrzést jelentékenyen megnehezíthette, de mindenesetre költségessé tehetné volna. Ennek a komoly aggálynak az eloszlatását czélozza az utasításnak ama kiegészítő rendelkezése, mely szerint a korlátolt kimérés útján elárusított minden olyan égetett szeszesital, melynek literegységre átszámított eladási ára 1 K 60 fm alul marad, feltétlenül közönséges pálinkának minősítendő. Ez a rendelkezés nem csak a hivatásszerű ellenőrzés feladatát könnyíti meg, de sőt épen ellenőrzési szempontból, a fogyasztó közönség jó izlésében és anyagi érdekeltségében is támogatásra számíthat. A korlátolt kimérés eddig említett két nemének gyakorlása ezen kívül még abban a részben is korlátozva lett, hogy az csupán melléküzletként gyakorolható és az engedély, a szesz és abból készült közönséges pálinka kizárásával, csakis egyéb égetett szeszesitalokra terjedhet ki. A szesznek és abból készült közönséges pálinkának korlátolt kimérése az 1899. évi törvény határozatai értelmében ideiglenesen és kivételképen csak ott engedhető meg, hol korlátlan kimérési engedélyt igénylő vállalkozó nem jelent-

kezett és csak addig gyakorolható, míg e kivételes engedélyezés indoka meg nem szűnik. Ez a kivételes engedély mindenkor csak a korlátlan kimérőket terhelő kötelezettségek mellett vehető igénybe. A poharazás és utczára való kimérés önálló üzletként, csak a bortermelőknél kizárólag saját termésű boraikra nézve engedtetett meg, méltányolva közgazdasági érdekből a hazai bortermelőknél az előnyösebb értékesítésre irányuló jogosult törekvését.

A korlátolt kimérés harmadik neme: a palaczkbor és palaczkcsör kimérés, vagyis bornak és sörnek zárt palaczkokban, az üzleti helyiségben közvetlen fogyasztásra való kiszolgáltatása. A korlátolt kimérés e nemének engedélyezése, a gyakorlatban már szintén meghonosodott szokásokkal számot vetve, a műveltebb közönség igényeinek kielégítésére szolgál. Ez okból csak a városokban levő czukrászdákra, nagyobb kávéházakra, valamint csemege és hideg ételek árusításával foglalkozó más kereskedésekre stb. korlátoztatott.

A korlátlan kimérés és a kismértékben való elárusítás lényeges módosításának szüksége nem forgott fenn. A törvénynek az a rendelkezése, mely a korlátlan kimérőt a nagyban való elárusításra feljogosítja, csak a gyakorlatban nyilvánult kételyek és félremagyarázások eloszlátását czélozza. A végrehajtási utasítás a kismértékben elárusítókat két csoportba különítette el s ezzel kapcsolatban a „zárt edények“-nek addig csak általánosságban meghatározott fogalmát, üzletáganként azok igényeihez mérten szabatosan körülírta. Ez az intézkedés felmentette azokat az érdekelteket, kik szeszitaloknak nagyban való elárusítására már amugy is feljogosítvák s ugyanazon italoknak kismértékben való elárusítását csak melléküzletként kívánják gyakorolni, a „zárt edények“-korábbi meghatározásából keletkezett, czéltalan követelmények nyüge alól.

A kismértékben zárt edényekben elárusítható közönséges szesz minimalis alkoholtartalmának 75 fokban való megállapítása, továbbá a félliternél kisebb ürtartalmu zárt edényekben való szesz elárusításának eltiltása, főleg abból a szempontból volt indokolt, hogy a kismértékben való elárusítás gyakorlása azokat a szigoru határokat túl ne lépje, melyeket az iszákosság terjedésének meggátlása érdekében a korlátolt kimérőkkel szemben megvonni annyival is inkább kívánatosnak látszott, mert az e részben szerzett tapasztalatok igazolták azt, mennyire szükséges ez a korlátozás a törvény üdvös czélzatainak kijátszására irányuló törekvések megfékezése végett.

A nagyban való elárúsításra vonatkozó rendelkezések alig módosítottak. A bornak és sörnek nagyban való eladása továbbra is a szabadkereskedés és szabadforgalom tárgyát képezi és a nagyban való eladás csak az égetett szeszes italokra nézve maradt engedélyhez kötve.

A nagyban való forgalom határának a bornál 50 literre és a finomabb égetett szeszes italoknál 25 literre történt leszállítása, viszont a szesz és abból készült közönséges pálinkánál 100 literben és a sörnél 25 literben változatlanul hagyása: a törvényben lefektetett amaz elvnek — hogy az alkoholizmus terjedése a lehetőség korlátoztassék — érvényre juttatásáért célozza, kapcsolatban azzal a törekvéssel, hogy az egészségre kevésbé káros, sőt a táplálkozás szempontjából is fontosabb szeszes italok forgalma a lehetőségig könnyítessék. A bornál a 100 literes határ a kincstárra ugyan kedvezőbb lett volna, de miután az 1892. évi XV. t.-cikk a boritaladóra nézve az adómentes átengedés határát, a régi akó átszámított ürméretének megfelelően 56 literre már leszállította: ennek a határnak 50 literre lefelé való kikerekítése annál inkább kívánatosnak látszott, mert a nagyban való eladás mértékének leszállításával nem csak az 50—100 liter közötti elárúsítások lettek az engedélyhez kötöttség alól feloldva, de ezenfelül a bornak adómentes, nagyban való eladásával összekötött jelentékeny könnyítések, a közönség s főleg a szőlőtermelők jóval nagyobb rétegeire kiterjeszthetők voltak.

Különös horderővel és fontossággal birt ez a leszállítás Horvát-Szlavonországok területén, hol az 1899. évi XXV. t.-cikk életbeléptéig, a nagyban való boreladás határa az anyaországtól eltérően, tényleg 100 literben volt meghatározva.

Az égetett szeszes italok nagybani forgalmának engedélyhez való kötése, annak idején főképen a szeszitalmérési adó ellenőrzése és ezzel kapcsolatban ezen adónem hozadékának teljes biztosítása szempontjából volt elkerülhetetlen. A szeszitalmérési adó megszüntetése következtében ez a tulajdonképeni indok látszólag megszűnt és, hogy ez a forgalmi korlátozás a gyökeresen megváltozott viszonyok dacára érvényében változatlanul mégis fentartatott, fontos közgazdasági érdekekben találja indokát. Számolni kellett ugyanis azzal, hogy ha esetleg a szeszmonopolium behozatala komolyan tervbe vétetnék, a megvalósítás ne ütközzék pénzügyi nehézségekbe csupán azért, mert a szabadforgalomban kifejlődött szeszkereskedelem szerzett jogainak kártalanítását

igényelhetné. Szesziparunk érdekében továbbá törekedni kellett arra, hogy a szeszkereskedelem ama helyes közgazdasági elvnek megfelelően legyen irányozható és szabályozható, mely szerint a fogyasztó terület javára, ne csak a fogyasztási adók jövedelme biztosítsék, hanem a lehetőségig megvalósítható legyen az a fontos közgazdasági cél is, mely a hazai piacnak belföldi terménnyel való ellátásában nyilvánul.

Ennek az irányelvnek egyik folyománya a törvénynek az a rendelkezése, hogy az égetett szeszes italok nagyban való elárúsításának az engedélyezése — a pénzügyminister előzetes felhatalmazásától függővé téve — központosítva és hatáskörileg korlátozva lett oly célból, hogy a szem előtt tartandó közgazdasági érdekek minden adott esetben kellően mérlegelhetők legyenek.

* * *

Az engedélyezési rendszerrel kapcsolatban már az 1888 : XXXV. törvénycikk kimondta a kimérési engedélyek létszámának a szabályozását. E szabályozásnak végleges megoldására azonban igen hosszú időre kiterjedő átmeneti határidő állapított meg; s az eredmény már ezért sem felelt meg teljesen a várakozásnak. A viszonyok alakulása a létszámon felüli engedélyek kiadását gyakorlattá fejlesztette és ezzel a létszámszabályozás kérdésének végleges megoldását lényegesen megnehezítette.

Az 1899. évi XXV. t.-cikkre várt ennek a kérdésnek gyökeres szabályozása oly irányban, mely egyfelől az alkoholizmus terjedésének határokat szabva, az italmérési üzletekkel szemben támasztható ethikai és rendészeti követelmények megvalósítását a közönség igényeivel helyes összhangzásba hozza; másfelől pedig módot nyújtson arra is, hogy az egészségtelen verseny és a létért való küzdelem közben kifejlődött lelkiismeretlen üzérkedések és azok kóros kinövései, (a játékszenvedély, orgazdaság, erkölcstelenség, uzsora) korlátoztassanak. Eme irányzat megvalósításának mellözhetlen előfeltétele, hogy az engedélynek oly érték biztosítsék, melynek becsét az engedélyes méltányolva és ezáltal létfenntartását biztosítottnak látva: a magasabb ethikai követelmények megvalósítását célzó hatósági intézkedéseket már jól felfogott üzleti érdekből is támogassa. Az a követelmény tehát, hogy az engedélyek erősebb s üzleti szempontból megbízhatóbb kezekbe jussanak s így azok némileg az állandóság jellegével birjanak, épen nem lehetett közömbös; a korlátlan kinövések létszámának

számszerű korlátozása pedig ennek a célzatnak önkénytelen folyamánya volt.

Az italmérési illeték minimumára vonatkozó ama rendelkezés, mely a minimalis tételt a lakosság számarányához képest akkép határozza meg, hogy minden 500 lélekre ennek a tételnek egyszerese számíttassék, a köztudatban arra a téves felfogásra nyújtott alapot, mintha minden 500 lélekre egy korlátlan kimérési engedély volna igényelhető. A létszámnak ez alapon való szabályozása kötelezőleg kimondható nem volt, mert ily merev rendelkezés a végrehajthatóságot veszélyeztette, nekülönben a visszásságok egész láncolatát eredményezhette volna. Így azután a községenkénti szabályozásnál, az állandó és hullámzó lakosság szükséglete, a közlekedési, forgalmi, társadalmi és gazdasági viszonyok általánosságban fogadtattak el kiindulási alapul, még pedig úgy, hogy e kérdésben a községi előjáróság, a közigazgatási hatóság vagy a pénzügyigazgatóság kezdeményezési jogának biztosítása mellett, a két utóbbi hatóság csak egyetértőleg határozhat. Az indokolatlan szaporitást megakadályozza az a rendelkezés, mely a szaporításra vonatkozó határozatnak kiadását a pénzügyministernek előlegesen kikérendő felhatalmazásától teszi függővé; viszont a közérdek által nem indokolható apasztással szemben biztosítékot nyújt a törvénynek ama rendelkezése, mely az apasztás iránti határozat ellen a községi előjáróságnak biztosított felebbezési jog révén, a végeldöntést és az esetleg szenvedett jogsérelem orvoslását, a pénzügyminister és belügyminister, illetőleg Horvát-Szlavon-Dalmátországok bánjának ugyancsak egyetértő elhatározása elé tereli.

A fősulyt arra kellett helyezni, hogy a már egyszer jogérvényesen meghatározott létszám pontosan be is tartassék és a létszámon felüli engedélyek megszűnjenek. Szükségessé vált ezenkívül, hogy azok a létszámba be nem tudható kivételes engedélyek, melyek határidőhöz kötött fennállásuk, vagy bizonyos megszabott fogyasztási körre való korlátozottságuk miatt lényegben és üzleti terjedelmökben nélkülözik azokat a kellékeket, melyek egy teljes mérvben gyakorolt korlátlan kimérési üzlet követelményeinek megfelelnek: pontosan körülírassanak.

A korlátolt kimérések egyes nemeire, a kismértékben való elárúsításra és az égetett szeszesitalok nagyban való elárúsítására vonatkozó engedélyeknek számszerű megállapítása és korlátozása egyelőre azonban sügégtelen volt, mert ezek az engedélyek már megszorított terjedelmüknel fogva sem eshetnek ugyanazon szempont alá, mint a

korlátlan kimérési engedélyek. Az égetett szeszes italok nagyban való elárúsítására vonatkozó engedélyek kiadása, a fentebb már jelzett okokból, minden esetben a pénzügyminister előleges felhatalmazását feltételezi. A korlátolt kimérésre és a kismértékben való elárúsításra szóló engedélyek megadásánál vagy megtagadásánál pedig a közszükségleti, közegészségi, közerkölcsiségi és közrendészeti szempontok gondos mérlegelését megnyugvással lehetett az alsófoku hatóságokra átruházni, mivel a kormány a törvényben amugy is felhatalmazást nyert arra, hogy az esetben, ha ily engedélyek kiadása egészségtelen versenyt szülne, vagy az iszákosság terjedését előmozdítaná: az illető községre nézve ily engedélyeknek, vagy az ilyen engedélyek egyes nemének további kiadását betilthassa.

Hogy a törvény czélzata a gyakorlatban is megvalósult, legjobban igazolják az alábbi számadatok:

Engedélyezve volt a magyar korona országainak egész területén:	Korlátlan kimérés	Korlátolt kimérés	Kis-mértékben való elárúsítás	Összesen
1900. évi január hó 1-én, vagyis az 1899. évi XXV. t.-cz. életbeléptetése idejében . . .	51.408	16.207	6.963	74.578
1904. évi január hó 1-én	49.936	15.884	7.252	73.072
1904. év január hó 1-én tehát { több	.	.	289	.
{ kevesebb	1.472	323	.	1.506

A kismértékben való elárúsításra szóló engedélyek számának némi emelkedése, a korlátolt kimérések számának egyidejű apadásával szemben, mindenesetre örvendetes jelenségnek tekinthető. A korlátlan kimérések számának csökkenése még nagyobb jelentőségű, számbavéve és kellően méltatva azt a körülményt, hogy az engedélyezett üzletek közül első sorban azoknak a megszüntetésére helyeztetett a főszűly, melyek kizárólag csak szesz és abból készült közönséges pálinka kimérésével foglalkozván, az alkoholizmus terjedésének főtényezői voltak.*)

A kiadott engedélyeknek a lélekszámhoz viszonyított arányát, az 1904. év kezdetén létező állapot szerint összesítve, a következő oldalon közölt számadatok tüntetik fel:

*) E szempont és az a körülmény, hogy Budapest székesfőváros területén a pálinkamérések nagyon elszaporodtak, indította a pénzügyi kormányt arra, hogy a székesfőváros területén a korlátlan kimérési engedélyek létszámán belül kiadható pálinkamérések számát külön meghatározza. Ez a szám a tényleg kiadott 437 ily engedéllyel szemben 335-ben állapított meg.

	Az 1900. évi népszámlálás szerinti lélekszám	Korlátlan kimérési engedély		Korlátolt kimérési engedély		Kismértékben való elárúsításra szóló engedély	
		tényleg kiadva	egy engedélyre eső lélekszám	tényleg kiadva	egy engedélyre eső lélekszám	tényleg kiadva	egy engedélyre eső lélekszám
I. Magyarország . . .	16,721.574	43.268	386	13.756	1.215	7.087	2.359
II. Horvát-Szlavon országok	2,400.672	6.668	360	2.128	1.128	165	14.549
A magyar korona országai együtt . .	19,122.246	49.936	383	15.884	1.204	7.252	2.637

Az átlagos eredményre lényegesen leszállító befolyással bír egyfelől az a körülmény, hogy nagyobb városokban, mint forgalmi gócpontokban a kimérési üzletek iránti szükséglet rendszerint nagyobb*),

*) **Jegyzet.** Így például figyelembe véve néhány nagyobb várost, egy-egy korlátlan kimérési engedélyre eső lélekszám:

Hódmezővásárhelyen	548,
Kecskeméten	481,
Szegeden	441,
Szabadkán	406,
Debreczenben	402,
Aradon	398,
Nagyváradon	351,
Budapest székesfővárosban	286,
Zágrábban	262,
Szatmár-Németiben	242,
Temesvártt	235,
Zomborban	234,
Ujvidéken	226,
Zimonyban	222,
Verseczen	211,
Kassán	206,
Kolozsvártt	206,
Baján	200,
Pancsován	197,
Eszéken	170,
Marosvásárhelytt	163,
Varasdon	144.

Ezek az adatok még abból a szempontból is igen tanuságosak, mert igazolják, hogy az alföldi városokban, amennyiben nagyobb katonai létszám vagy más helyi viszonyok azt módosítólag nem befolyásolják, a korlátlan kimérések iránt nyilvánuló szükséglet mérve jelentékenyen csekélyebb, mint a felvidéki helyeken. Ugyanez a jelenség még feltűnőbben észlelhető az egyes vármegyék átlagánál. Míg Jász-Nagykun-Szolnok megyében csak minden 554, Békésmegyében 509, Hajdumegyében 573, Szabolcsmegyében 637, Csanádmegyében 627, — addig Szepesmegyében már minden 263, Krassó-Szörény megyében 313, Alsó-Fehérmegyében 266, Beszterce-Naszódmegyében 309, Brassómegyében 245, Csikmegyében 307, Udvarhelymegyében 283, Háromszékmegyében 264, Maros-Tordamegyében 297 lélekre esik átlag egy-egy korlátlan kimérési engedély. Lehetetlen ily körülmények között elzárkózni attól a következtetéstől, hogy oly vidékeken, hol a lakosság túlnyomóan pálinka ivásra adja magát, a korlátlan kimérések iránti szükséglet is emelkedik, s hogy a koreszmák létszámának emelkedése, az alkoholizmus és kárhozatos kinövéseinek terjedésével okozatos összefüggésben áll.

másfelől pedig az, hogy a 100—500 lelket számláló kisközségek száma igen jelentékeny.

Horvát-Szlavonországokban a korlátolt kimérési engedélyek száma az anyaországhoz viszonyítva túl soknak, a kismértékben való elárusításra szóló engedélyek száma viszont túl alacsonynak tűnik fel. Ennek a jelenségnek a magyarázata alig található másban mint abban, hogy Horvát-Szlavonországokban a kizárólagos italmérési jogosultság uralma 1898. év végéig tartott, vagyis csak három évvel később szűnt meg, mint az anyaországban, az 1899. évi XXV. t.-cikknek hatása tehát belterjesebben még nem érvényesülhetett.

Az 1899. évi XXV. t.-cikk az engedélyesek személyi kellékeit, vagyis azt, hogy kik nyerhetnek engedélyeket, a régi törvény idevágó rendelkezéseivel szemben szigoritva, tüzetesebben szabályozta. Lényegesebb módosítást tartalmaz különösen az a rendelkezés, mely az engedély megadását, a felvidék ismert viszonyaira való tekintettel, ahhoz a feltételhez köti, hogy az engedélyes magyar állampolgár legyen; az ellenőrzés hatályosabbá tétele szempontjából pedig az engedély elnyerésétől elzárja mindazokat s azoknak hozzátartozóit, akiknek az italmérési engedély kiadásánál s a jog gyakorlása körüli ellenőrzésnél befolyásuk lehet, vagy akiknek állásával az üzletszerű italkiszolgáltatás meg nem férhet.

Az 1899. évi törvény rendelkezései lényegesen kidomborítják az engedélynek személyes jogositvány jellegével bíró természetét, amennyiben a törvény értelmében az engedélynek üzletvezető által való gyakorlása csak kivételes esetekben engedhető meg; ott azonban, ahol ez a kivétel megengedhető, a közvetlen jövedéki felelősség szerszemszerűen az üzletvezetőre hárul.

* * *

Az 1899. évi XXV. t.-cikk, az 1888. évi XXXV. t.-cikknek az italmérési illetékről intézkedő határozmányait lényegileg két irányban módosítja. Először az italmérési illeték tételét arányosítja és e szempontból több osztályzatot állít fel, úgy, hogy a korlátlan kimérési engedélyek után fizetendő italmérési illetékek eddigi tételét változatlanul fentartva, a városok és községek minden csoportjára még egy magasabb és egy alacsonyabb tételt állapít meg, mi által lehetővé vált a többiek közül nagyon kimagasló, nemkülönben a nagyon jelentéktelen üzleteknek is arányosabb megterhelése. Csak a legalsóbb

csoportba sorozott községekre nézve tartatott fenn az italmérési illeték legkisebb tételeként az addigi 20 Ks tétel; de viszont ennek kiegyenlítéséül ezek a községek az italmérési illeték szempontjából a lélekszám alapul vételével történt addigi hármás felosztás helyett — aszerint, amint lakosságuk lélekszáma a 20.000-et meghaladja vagy azon alul marad — csak két osztályba soroztattak. Gondoskodás történt továbbá az iránt is, hogy az italmérési illeték a korlátolt kimérések egyes nemeire vagy a kismértékben való elárusításra szóló engedélyek után, az engedély által nyert jogositvány valódi üzleti értékéhez képest, arányosan legyen kivethető. Az új törvény az 1888: XXXV. t.-cikkben is biztosított azt a kivételes elbánást, hogy a vasuti állomásokon, hajókon és katonai laktanyákban gyakorolt kimérések után az illeték a meghatározott törvényes tételeken alul is megállapítható, a várerődökben, nemkülönben kaszinók, olvasó- és más társaskörök zárt helyiségeiben, továbbá menedékházakban, a községtől távol eső ipartelepeken és általában oly helyeken gyakorolt kimérési engedélyekre is kiterjesztette, ahol a fogyasztás korlátolt mérvénél fogva rendes kimérésről szó nem lehet. Megengedte továbbá, hogy az illeték a csakis egyes alkalmakra szóló engedélyek után, a törvényszerű tételeken alól is megállapítható legyen; továbbá, hogy az illeték mérve szempontjából magasabb osztályba sorozott városok és községekhez tartozó, de attól távol fekvő önálló tanyákra és telepekre kiadott italmérési engedélyek után, a legalacsonyabb osztályba tartozó községekre nézve megállapított illetéktételek nyerhessenek alkalmazást.

A másik irányu lényeges módosítás, az italmérési illeték kivétele körüli eljárás egyszerűsítése. A nehézkes, költséges és különben is a helyi érdekek befolyásától nem mentesíthető s ezért kevésbé megbízhatónak bizonyult községenkénti kivető bizottságok — melyek a kis községek legnagyobb részében, arra nem hivatott idegen egyének bevonása nélkül megalakíthatók alig voltak — elejtettek, s az elsőfoku kivetés magára a pénzügyi hatóságra ruháztatott át, de oly garanciák mellett, melyek az igazságos és arányos kivetést biztosíthatják. A kivetés lényegileg az osztályba sorozásra korlátoztatott s annak alapjául, a pénzügyi közegek, a községi előljáróság, maguk az érdekelt engedélyesek, sőt oly helyeken, hol ipartársulatok vagy kereskedelmi testületek léteznek, ez utóbbiak befolyásának érvényesülése mellett készült összeirási munkálatok eredménye szerint megállapított forgalmi adatok szolgálnak. A felszólamlási bizottság pedig a megye

székhelyén oly módon alakítandó meg, hogy a pénzügyi hatóság képviselőjének az előadói és felelősségi jogkört túlhaladó befolyás ne biztosították. A felszólamlási bizottság határozata ellen, amennyiben az eljárás szabályszerű volt, felelősségnek helye nincsen.

Ily módon elérhető volt, hogy az italmérési illeték kivetése első fokon az önmegadóztatás elvének legkiterjedtebb érvényesülése mellett, második fokon pedig önkormányzati testület igénybe vételével eszközöltessék, s az addigi nehézkes és hosszadalmas eljárás egyszerűsítettessék.

A kincstár pénzügyi érdekeit, az önmegadóztatás elvére alapított eljárásnál netán érvényesülő magánérdekekkel szemben, megvédi a korlátlan kimérőket érintő az a rendelkezés, mely szerint az illetékek községenként oly összeget kell képviselnie, hogy az, a községenként minden 500 lélekre meghatározott minimalis méretet elérje. A minimalis illetékmérv alkalmazásánál már a régi törvény hatálya alatt szerzett tapasztalatok eredményeként, szükségessé vált az idevágó korábbi rendelkezéseknek oly értelmű módosítása, hogy a tételeknek a minimalis illetékmérv elérése végett netán megkivánt felemelése, a kivetés hatásköréből kikapcsoltsák s a kivetés útján jogérvényes osztályba sorozással már megállapított illetéktételeknek arányszámítás szerint hivatalból leendő felemelése, a pénzügyi hatóság jogkörébe utaltassák.

Az a rendelkezés, hogy a három évi kivetési időszak folyamán keletkező új üzletek az osztályba sorozás alapján kiszabott illetéktétel felemelt mértékével terhelendők meg, a már érintett s esetleg előfordulható visszaélések elhárítása és az arányos teherviselés szempontjából vált szükségessé. Mellőzhetlen folyamánya volt ez egyszersmind ama másik rendelkezésnek, hogy az illetékfelemelésnek csak a három évi kivetési időszak kezdetén van helye s ez időszak tartama alatt, az engedélyek megszűnése vagy újaknak keletkezése az illeték mérvét sem emelőleg, sem lezállítólag nem befolyásolhatja.

Az illetékminimum tételeinek megállapítása tekintetében csak Budapest székesfővárosra nézve történt módosítás annyiban, hogy a minimumnak mértéke az addigi 200 Król 300 Kra felemeltetett. De más városokhoz képest, hol az illetékminimum a középső osztály tételének felel meg, még ez a felemelt tétel is viszonylag kedvezőnek mondható, mert a budapesti középső osztály illetéktételénél 100 Kval még mindig alacsonyabb.

Az italmérési illeték pénzügyi eredményét, az állami italmérési jövedék életbeléptétől 1903. év végéig bezárólag, a jövedelmi kimutatások és zárszámadási eredmények alapján, az alábbi adatok tüntetik fel:

Év	Magyarország	Horvát-Szlavon- országok	Összesen
	koronákban		
1889	132.536	.	132.536
1890	884.093	53.786	937.879
1891	937.290	272.266	1,209.556
1892	940.663	231.921	1,172.584
1893	2,355.315	251.541	2,606.856
1894	2,722.820	237.073	2,959.893
1895	2,719.058	209.794	2,928.852
1896	2,992.532	182.899	3,175.431
1897	3,398.442	170.626	3,569.068
1898	3,323.963	198.279	3,522.242
1899	3,051.126	283.148	3,334.274
1900	3,168.761	367.556	3,536.317
1901	3,271.897	352.833	3,624.730
1902	3,228.244	337.464	3,565.708
1903	3,288.762	362.973	3,651.735

Ezek az eredmények azt igazolják, hogy az állami italmérési jövedék szabályozásánál a pénzügyi szempontok, a közegészségi, köz-erkölcsiségi és közrendészeti tekintetek mellett, csak másodrangú jelentőséggel bírnak; továbbá, hogy a kivetési eljárás egyszerűsítése, a teherviselés méltányos arányosítása, az önmegadóztatás elvének és a szabadelvű irányzatnak az önkormányzati befolyás útján való érvényesülése, az engedélyek számszerű csökkenése mellett sem apasztotta az italmérési illeték hozadékát.

A jövedéki büntető határozmányok két lényegesebb ujitást léptettek életbe.

Ezek egyike az, amely az engedély nélküli italkimérések megtorlását célzó pénzbüntetéseken kívül, az engedély nélküli gyakorlás idejére eső italmérési illeték beszedését is kimondja. Ez egyfelől a jövedék jövedelmezőségét emeli, másfelől pedig a büntetés anyagi

hatályának e fokozása megszünteti azt a visszásságot, hogy a kihágást elkövető egyén, a pénzügyi érdek rovására az engedélyes kimérővel szemben jogosulatlan előnyben részesülhessen. A másik lényeges újítás volt pedig az a rendelkezés, mely a behajthatatlan pénzbüntetésnek szabadságvesztés büntetésre való átváltoztatását megengedi, s ezzel nem csak a megtorló rendszabályok végrehajthatóságát biztosítja, de elejét veszi ama visszaéléseknek is, melyeket lelkiismeretlen üzérkedők felbérelt vagyontalan megbizottaknak előtérbe tolásával és közvetítésével felelősség és megtorlás nélkül, de mégis jelentékeny anyagi nyereséggel büntetlenül folytathattak.

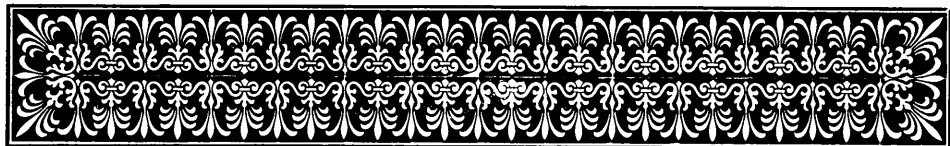
Az 1899. évi XXV. t.-cikk a multban szerzett kedvezőtlen tapasztalatokon okulva biztosítja a pénzügyi kormánynak azt a jogot, hogy oly helyeken, hol a szeszes italok árának természetes alakulását szabályozó verseny hiánya azt szükségessé tenné, egy-egy év tartamára megállapíthassa azt a legmagasabb árt, amelyen a szeszesitalok vagy azok egyes nemei kimérhetők vagy kismértékben elárusíthatók. A megszünt régi szeszitalmérési adó helyébe lépett szeszdópótlék hozadékának biztosítása szempontjából felhatalmazta továbbá a pénzügyministert arra is, hogy olyan helyeken, hol az égetett szeszes folyadékokkal nagyobb mérvű csempészkedést üznek, az engedélyeseket, az általuk forgalomba hozandó szesz és abból készült közönséges pálinka beszerzése tekintetében meghatározott beszerzési forráshoz utalhassa. E két praeventiv rendelkezés megfélemlítő, de üdvös erkölcsi hatása abban nyilvánult, hogy e kivételes rendszabályoknak a szabad forgalmat bénító s ezért nem kívánatos gyakorlati alkalmazása mindezideig mellőzhető volt.

* * *

Az 1899. évi XXV. törvénycikknek főbb vonásaiban méltatott összes rendelkezései ama cél megvalósítására irányulnak, hogy az iszákosság terjedése elleni védekezést, az adott viszonyokhoz mérten és az állam pénzügyi érdekeinek figyelembe vételével lehetővé tegyék. Elvitathatlan, hogy üdvös eredmények már eddig is mutatkoztak s remélhető, hogy a törvényben lefektetett elvek céltudatos gyakorlati alkalmazása a kedvező eredményeket a jövőben még fokozni fogja. Ez alapon megnyugvással elfogadható az a feltevés, hogy az idézett törvénynek helyes alapon nyugvó s a gyakorlatban bevált elvei, az italmérés állami kezelésének és szabályozásának, a közgazdasági,

társadalmi és erkölcsi követelményekkel összhangban való fejlesztését biztosítják. Az 1899. évi XXV. t.-cikk üdvöseknek bizonyult határozatai megadják továbbá a biztos alapot arra az eshetőségre is, hogy ha a viszonyok kedvezőtlen alakulása folytán az alkoholizmus elleni küzdelemben a jelen törvény biztosította eszközök kielégítőek nem volnának: a sikert biztosító hatályosabb rendszabályok, a törvényben lefektetett irányelvek szemelött tartásával s a lefolyt tiz év gyakorlati tapasztalatainak felhasználásával, a változott viszonyoknak s a közérdek kívánalmainak megfelelően lesznek megalkothatók.

IV. czim. Illetékek és díjak.

1. Illetékek.

Alig képzelte volna valaki akkor, a mikor a ministerium az 1867. évi közterhek iránti határozati javaslatát a képviselőház elé terjesztette és ezen előterjesztésében az addig fennállott adórendszernek az 1867. év végéig való fentartását hozta javaslatba, hogy e határidő a közszolgáltatások egyes nemeire nézve annyira ki fog terjesztetni, hogy még az 1904. évben is érvényben fog állani valami az új alkotmányos korszak előtti időben érvényes törvényekből.

És még is úgy van. Az illetékekre és díjakra nézve az 1875. évi XXV. t.-cikk 1. §-a a törvényhozás további intézkedéséig érvényben tartja az abszolút kormánytól az 1867. évben átvett rendszert.

Nem érheti ezért szemrehányás kormányzatunkat, mert nem késett az illetékekre vonatkozó ezen régi rendszernek alapjain felépíteni mindazokat a törvényeket, a melyekre az idők folyamában pénzügyi vagy egyéb politikai okokból szükség volt.

1868-tól kezdve alig volt év, a mely e téren ne mutatna fel új törvényalkotást; de maga az alap, az 1850. évi február hó 9-én — Magyarországra nézve augusztus hó 2-án — kibocsátott, valamint az annak kiegészítésül szolgáló későbbi császári nyílt parancsokban lefektetett elvek, a rendszer elmélete, még mai napig is ugyszólván változatlanul érvényben áll és előre látható, hogy azt a hazai viszonyokhoz alkalmazva előbb-utóbb a honi törvényhozás is véglegesen át fogja venni.

Ha az 1870. évi, vagyis az alkotmány visszaállítása óta megállapított első rendes költségvetés illetékelőirányzatát az 1895. évi előirányzattal összehasonlítjuk, azt látjuk, hogy ez az alap a folyton-növekedő

államszükséglet kielégítésére igen jelentékeny és gyorsan fejlődő eszközöket szolgáltatott és hathatósan hozzájárult az állami költségvetés egyensúlyának helyreállításához.

A helyeg s jogilleték czimén elérhető bevétel az 1870. évi költségvetés . . . . . 21,040.000 Kval,
az 1895. évi költségvetés pedig már . . . . . 63,624.000 „
irányozta elő.

A különbség e két összeg között oly nagy, hogy annak magyarázatát nem egyedül a cultura és kereskedelem nagymérvű fejlődésében és az ország népességének szaporulatában kell keresnünk, hanem evvel kapcsolatosan az illetékjövodelemek növelésére alkotott törvényekben is.

Különösen két törvény volt e részben nevezetes hatással és pedig: az 1883. évi VIII. t.-cikk és az 1887. évi XLV. t.-cikk. Az első a biztosítási és ezekhez hasonló szerződések után fizetendő illeteket szabályozta újból; a másik különösen azon rendelkezéssel ért el számottevő pénzügyi eredményt, a melyvel általánosságban hatályon kívül helyezte az ingatlanok átruházása után fizetendő $4\frac{3}{10}$ százalékos illetekre nézve az előbbi birtokváltozás kisebb-nagyobb közelsége czimén addig érvényben volt illeték-mérséklést, illetőleg százalék leengedést.

Az ezután következő 1895—1904. év végéig terjedő évtized a jövodelem fokozása céljából már nem igényelt külön újabb alkotásokat. Tisztán a természetes fejlődés kielégítette az államkincstár igényeit. Sőt az említett két törvénynek jövodelem szaporító hatása lehetővé tette azt is, hogy a pénzügyi kormány a közgazdasági érdekeknek illeték-kedvezmények nyújtása által fokozottabb mértékben való támogatására vállalkozhatott.

Az említett évtizedben a pénzügyminister egyes intézmények javára, közgazdasági érdekek támogatása céljából törvényhozási uton valóban oly sok illetékbevételetről mondott le, hogy *tulajdonképen ez az irányzat tekinthető az e téren kifejtett politika igazi jellegének.*

Bemutatjuk itt azokat a fontosabb adatokat, a melyek élénken megvilágítják a közgazdaság érdekében hozott pénzügyi áldozatok nagyságát.

A phylloxera által elpusztított szőlők felújításához füződő s már e mű III. részének II. czime alatt bővebben érintett nagy gazdasági érdekek előmozdítása céljából a pénzügyi kormányzat az 1896: V. t.-cikk 16. és 18. §-ában lemondott azokról a bevételekről, a melyek

e törvény alapján keletkezett jogügyletek, okiratok, beadványok, telekkönyvi bekebelezések, törlések stb. illetékkötelezettségénél fogva keletkeztek volna.

Szőlőfelujítási kölcsönök a törvény életbelépte vagyis 1896. évi május hó 28-ika óta 1901. év végéig számítva, 26,500.000 K erejéig voltak kiadva. Megközelítőleg mérlegelve azt az *illetékkösszeget*, a mely a kedvezmények hiányában az állampénztárba befolyt volna, azt találjuk, hogy a kincstár kötelezvénybélyeg czimén 26,500.000 K után II. fokozat szerint = 82.812 K, telekkönyvi bekebelezés czimén pedig — biztosíték fejében a tőke 1%-át számítva — 26,765.000 K után, $\frac{7}{10}\%$ szerint, 187.355 K bevételtől esett el.

E két tétel már egymagában 270.167 Kra rug, a nélkül, hogy a sok beadványi bélyeget, a törlesztési részletek nyugtái után járó illetékek nagy mennyiségét stb. számításba vettük volna. S ha figyelembe vesszük azt a körülményt, hogy a törvény 6. §-a felhatalmazza a földmívelésügyi ministert arra, hogy szőlőfelujítási kölcsönöket 50 millió korona erejéig engedélyezhessen, megközelítő fogalmat alkothatunk magunknak az illetékmentesség által nyújtott pénzügyi áldozatok nagyságáról.

Az 1848. évi január hó 1-ső napja előtti időben a volt földesúr által egyeseknek vagy többeknek évenkénti szolgálmányok mellett beépítés vagy másnemű haszonvétel végett átengedett, úgynevezett majorsági vagy curialis zselléreltelkek, bérföldek, taksális vagy curialis földek megváltását előmozdítandó, a pénzügyi kormány hozzájárult ahhoz, hogy az 1896. évi XXV. t.-cikk 40. §-a bélyeg- és illetékmentességet biztosítson az e törvény alapján létesítendő ügyletekre és az azok alapján folyamatba tett birói eljárásra nézve.

Az 1898. évi II. t.-cikk 21. §-a a gazdasági munkásszerződések, a 12. §. pedig a munkaadó esetleges kárának biztosítására vonatkozó szerződést, annak telekkönyvi bekebelezését és kitörlését minden tekintetben bélyeg- és illetékmentességben részesíti. Az 1900. évi XXVIII. t.-cikk az erdőmunkásokkal, az 1900. évi XXIX. t.-cikk a dohánykertészekkel kötött munkaszerződéseket menti fel a bélyeg-illeték alól. Az 1900. évi XVI. t.-cikk 35. §-a értelmében a gazdasági munkás és cselédpénztárak ügyvitele, azok okmányai, könyvei, beadványai s egyéb iratai részesülnek bélyeg s illetékmentességben.

Hasonlóképen igen terjedelmes az az illetékmentesség, a melyet a törvény az 1898. évi XXIII. t.-cikk rendelkezéseinek megfelelően

keletkezett vagy átalakult s e mű III. részének II. czime alatt bővebben tárgyalt gazdasági vagy ipari hitelszövetkezetek, valamint az ezek hitelgényeinek kielégítésére Budapesten felállított országos központi hitelszövetkezet részére 47. és 79. §§-ában biztosított. Bélyeg- s illetékmentesek ugyanis a szövetkezet által közhatóságokhoz, valamint a szövetkezet vagy tagjai által a cégjegyzék-bíróshoz intézett minden beadvány s melléklete; a szövetkezet üzleti könyvei; az üzletrészek befizetéséről, a szövetkezettől felvett kölcsönök s azok visszafizetéséről kiállított okiratok; a kölcsönök telekkönyvi bekebelezése s azoknak a központi szövetkezetre való átruházása. A központi szövetkezet személyes bélyeg s illetékmentességet élvez. Ma már 1653 ilyen szövetkezet 700.273 üzletrészszel és 366.721 taggal élvezi ezen illetékkedvezményeket.

Az 1898. évi XIX. t.-cikk 60. §-a értelmében a volt urbéresek osztatlan tulajdonában levő közösen használt erdők és kopár területek gazdasági ügyvitelében felmerülő beadványok és iratok illetékmentesek. A statisztika szerint az 1901. év végéig 14.328 volt azoknak az erdőknek a száma, a melyek ezen törvény alapján állami kezelésbe vétettek. Mindezeknél a gazdasági ügyvitel minden irányban illetékmentes lévén, jelentékeny az az illetékbevétel, a melyről a pénzügyi kormány lemond.

Hasonlóképen igen jelentékeny illetékbevételtől tekint el a pénzügyi kormány a hazai ipar fejlesztésére és támogatására alkotott s e mű VI. részében bővebben ismertetett 1899. évi XLIX. t.-cikk 2. és 5. §§-ban. A kedvezményben részesített gyárak és ipartelepek ugyanis felmentetnek a gyári telkek és épületek, valamint a gyári gépek megszerzéseért s átíratásáért járó illetékek alól, s ha részvénytársaság alakjában létesítetnek, felmentetnek ezen felül az illeték-egyenérték alól, a megalakulással, a részvénytőke megnagyobbításával, részvények s elsőbbségi kötvények kibocsátásával járó szerződések s egyéb okiratok, valamint a részvények s elsőbbségi kötvények után lerovandó bélyeg s illetékek alól.

Ennél kisebb jelentőségű, de mégis említésre méltó az a bélyeg- és illetékmentesség is, a melyet az 1899. évi XLI. t.-cikk 7. §-a engedélyez a vízi munkálatoknál, az út és vasútépítésnél alkalmazott napszámosok és munkások, másrészt a munkaadó között létrejött szerződések számára.

Illetékkedvezményeket nyújtott továbbá — mint erről különben már az egyenes adók czime alatt is megemlékeztünk — az 1896. évi

XVII. t.-cz. Budapest székesfővárosnak az általa felvett 100 millió korona beruházási kölcsönre és a már meglevő 4 1/2%-kal kamatozó 50 millió K kölcsönének alacsonyabb kamatozása kölcsönre való átváltoztatása esetére; az 1896. évi XXIX. t.-cz. 2. §-a, illetve 1897. évi XXVI. t.-cz. 1. §-a a győr-sopron-ebenfurti vasut részvénytársaság által felveendő 3,500.000 arany forint (7 millió németbirodalmi márka) elsőbbségi kölcsönre; az 1897. évi XXI. t.-czikk 10. §-a, illetve 1902. évi XXII. t.-czikk 7. §. a temesbégavölgyi vízszabályozó társulat által felveendő 32,800.000 Kra és 3 millió koronás kölcsönre; az 1901. évi XVII. t.-cz. 4. §-a Torontál vármegye 2,500.000 Kás kölcsönére nézve.

A pénzügyi kormány a felsoroltakon kívül alkotmányos tárgyalás alá bocsátás előtt hozzájárult azokhoz az illetékmentességekhez is, melyeket az 1895. évi III. t.-cz. 8. §-a az erdélyi dézsmák kárpótlása tárgyában felmerült iratokra nézve; a találmányi szabadalmakról szóló 1895. évi XXXVII. t.-cz. 48. §-a a szabadalmi okiratokra, a szabadalmi hivatal kiadmányaira s bizonyos felszólamlásokra nézve; az 1897. évi VII. t.-cz. 3. §-a az osztályorsjáték bérletére vonatkozó szerződésre és osztályorsjegyekre nézve; a jelen mű hitelügyi részében ismertetett 1897. évi XXXII. t.-cz. 23. §-a az e törvény hatálya alá eső s telepítést vagy birtokfeldarabolást eszközlő társaságok és a telepes vagy vevő ügyfél között kötött átruházási szerződésekre és tulajdonjog-bekebelezésekre, valamint ugyanezen törvény 24. §-a az ezen törvényen alapuló községi, telepítési, talajjavítási stb. kötvények kibocsátására alkalmas követeléseknek a kötvénykibocsátással foglalkozó társaságokra való átruházása és bekebelezése tekintetében; s végül a melyeket az 1900. évi XV. t.-czikk 13. §. és 14. §-a a telekkönyvi betétszerkesztés előmozdítása érdekében a betétszerkesztési eljárás során felmerült különböző iratokra és közbenső vagyonátruházásokra nézve engedélyez.

Végül nem hagyható figyelmen kívül ama jelentékeny bevételi elmaradás sem, a mely a naptárak, hirdetmények, hírlapi beigtatások, külföldi hírlapok és időszakos lapok után járó illetékeknek az 1900. évi X. t.-czikk alapján bekövetkezett eltörlésével állott elő.

Ezeket a rovatokat még az 1900. évi költségvetésben is 770.000 K volt előirányozva, de az illetékek az általuk terhelt irodai és nyomdai termékeknek előállítását hátrányosan befolyásolták és a kapcsolatos iparágak és kereskedelem fellendülésére is annyira bénítólag hatottak, hogy a pénzügyi kormánynak végre is el kellett magát határoznia arra, hogy ezekről a bevételekről lemondjon. Ezt annál is inkább

meg kellett tennie, mert hasonló adóztatások már Európának minden államában megszűntek.

Az 1900. év végével tehát az ugynevezett fogyasztási illetékek eme legjelentékenyebb része megszűnt állami bevétel lenni. A fogyasztási illetékekből már csak a játékkártyák illetéke áll fenn, a melynek keretében az utolsó évtized alatt említést érdemlő változás nem fordult elő.

Eltelkintve azon bélyegmentességektől, melyeket a képviselőválasztások érvénye tárgyában a Curia előtti eljárás tekintetében az 1899. évi XV. t.-cz. 177. §-a és az összeférhetetlenségi ügyekre nézve az 1901. évi XXIV. t.-cz. 28. §-a közjogi szempontokból engedélyez, a felsoroltakból láthatjuk, hogy a pénzügyi kormány illetékügyi politikája ezen évtizedben nem irányult a jövedelmek közvetlen szaporítására, hanem inkább arra, hogy a közgazdasági érdekeket illetékkedvezményekkel támogassa.

A pénzügyi kormány teljes tudatában volt annak, hogy mindezek az illetékkedvezmények nem kicsinylendő tényezői a forgalmi és általában a gazdasági élet oly mérvű föllendülésének, a melyektől hovatovább az illetékbevétel fokozatos emelkedése is várható.

Ebből a szempontból hosszabbított meg ezen évtized alatt, két ízben is, és pedig az 1895. évi L. és 1900. évi XXXV. t.-cikkek által a jelzálogkölsönök átváltoztatásánál adandó bélyeg- és illetékkedvezményekről szóló 1881. évi LXX. t.-cikk hatálya, és pedig utoljára a törvényhozás további intézkedéséig terjedő bizonytalan időtartamra.

Meg kell itt jegyeznünk, hogy az 1895. évi L. t.-cz. 2. §-a még egy új, a hitelmozgósítás szempontjából ugyancsak főfontosságú illetékkedvezményt is foglal magában. Kimondja ugyanis, hogy: „ha nyilvános számadásra kötelezett pénzügyintézeteknél fennálló, és az 1876. évi XXXVI. t.-cikkben megállapított feltételeknek megfelelő jelzálogos kölcsönkövetelések oly pénzügyintézetre ruháztatnak át, a mely a fennálló törvények értelmében záloglevelek kibocsátására van jogosítva, az ily átruházások szintén bélyeg- és illetékmentességben részesíttetnek, még pedig az átruházott jelzálogos követelés engedményezése és bekebelezése után járó bélyeg- és illetékre nézve.“

A kormány a záloglevelek kibocsátását, — a jelzálogos követelések mozgósításának ezt az egyik legalkalmasabb eszközét — elősegítendő, lehetővé tette ezen intézkedése által azt, hogy a nyilvános

számadásra kötelezett pénzüzetek jelzálogos követelése bizonyos körülmények fennállása esetében, zálogleveleket tényleg kibocsátó intézetekre legyenek az átruházással járó bélyeg- és illetékköltségek megtakarításával átruházhatók és hogy ezen intézetek által azután záloglevelek kibocsátására alapul használtassanak.

Az államháztartás szempontjából ez önértéket ismét bevétel elmaradását jelentette, de a cél, a közhitel érdekeinek kielégítése, oly nagy fontosságúnak jelentkezett, hogy a törvény visszaható erővel ruházott fel és a pénzügyminister az ilyen átruházások után a törvény meghozatala előtti időben előírt és a törvény meghozásáig függőben tartott illetékeket ez alapon törölte.

A jelzálogkölcsonök átváltoztatásánál a kamatláb alább szállása esetében adandó bélyeg- és illetékkedvezmények különös gazdasági fontosságát a tapasztalat annyira igazolta, hogy a pénzügyminister az eddigi kedvezmények még további kiterjesztését is tervbe vette. A megbízásából már 1901-ben szerkesztett újabb törvénytervezet ama szükség felismeréséből indul ki, hogy nem csak olyan jelzálogtartozások legyenek kedvezményesen convertálhatók, a melyek nyilvános számadásra kötelezett pénzüzetek vagy közalapoknál állanak fenn, hanem bármely egyéb jelzálogtartozások is, a mennyiben a kivánt külön feltételek ezeknél is fennállanak. A gazdasági viszonyoknak általánosan óhajtott föllendülésével remélhetőleg megszűnik az egyetlen akadálya annak, hogy e javaslat alkotmányos tárgyalás alá bocsáttassék.

Ezen felsorolt törvényintézkedések következményeikben ugyan a jövőben remélhetőleg az illetékjövedelmek emelkedésére fognak vezetni, de egyelőre tényleg csak bevétel elmaradására szolgáltak okul. Ezekkel szemben csak négy oly törvényről tehetünk említést, a melyek az 1895—1904. év végéig terjedő időben hozatván, közvetlen bevételi emelkedést eredményeztek.

Ezek egyike az 1899. évi XLVI. t.-cikk, a melylyel a magyar korona országainak pénzügyministere, és a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok pénzügyministere között, a bélyeg- és közvetlen illetékek, fogyasztási bélyeg és díjak iránt ^{Budapestben}_{Bécsben} 1896. évi december 26-án létrejött egyezmény, és az 1898. évi április hó 20-án létrejött pótegyezmény törvényalakot nyert; a második az 1900. évi XVII. t.-cikk, a mely a marhalevelek bélyegilletékének mérvét emelte; a harmadik a consuli illetékek szabályozásáról szóló 1901. évi XXVI. t.-cikk, az utolsó pedig az értékpapir forgalmi adóról szóló

1900. évi XI. t.-cikk. Az első és a harmadikról e mű VI. részének I. czime alatt adunk bővebb tájékozást, a másik kettőre azonban itt kell kiterjeszkednünk.

Az 1900. évi XVII. t.-cikk a marhalevek illetékét az állatorvosi közszolgálat államosításával járó tetemes költségek legalább részbeni fedezése végett nem csak emelte, de az 1888. évi VII. t.-cikk 8. §-ának módosításával a marhalevél kiállításának kötelezettségét ki is terjesztette.

Az 1901. évi január 1-jén forgalomba bocsátott újabb marhalevek eladásából ugyanezen év végéig 1,615.861 K folyt be, a bevétel emelkedése tehát az 1900. évi 1,041.831 Kval szemben oly jelentékeny, hogy az a törvény pénzügyi eredményéhez fűzött várakozásoknak minden tekintetben megfelelt.

Az értékpapír forgalmi adóval, mint nálunk teljesen új adónemmel, bővebben kell foglalkoznunk.

Az értékpapír forgalmi adóról szóló 1900. évi XI. t.-cikk keletkezése idejében a tőzsde megadóztatásának eszméje nálunk már nem volt új. Már az 1886. évben került egy törvényjavaslat az országgyűlés elé, a mely az értékpapírok adásvevését és a tőzsdeszerű adásvevési és egyéb beszerzési ügyleteket illeték fizetésére akarta kötelezni és rendelkezéseivel nem csak az értékpapír forgalomnak, de még a tőzsdei egyéb, főleg gabona ügyleteknek a megadóztatását is célozta.

Ebből a javaslatból törvény nem lett. A képviselőház illetékes bizottsága letárgyalta ugyan a javaslatot, azt azonban, mint időszertütlent, elfogadásra nem ajánlotta; a képviselőház pedig a kormány hozzájárulásával kimondotta, hogy a tőzsdeadót elvileg helyesli ugyan, azonban tekintettel az Ausztriával fenforgó viszonyokra, mivel ott tőzsdeadó akkor még behozva nem volt, a kérdést érdemlegesen czélszerűségi tekintetből nem tárgyalja.

Miután 1897. évben Ausztria is megadóztatta a tőzsdét, pénzügyi kormányunk a képviselőháznak ezen elvi kijelentése nyomán, kész talajt talált ezen új adónem behozatalára és ezzel nem is késett sokáig.

A magyar államgazdaság rendszerében a forgalmi adók ezen elnevezés alatt nem fordulnak elő, hanem részben az egyenesadók, de legnagyobb részben az illetékek körében nyertek szabályozást, úgy, hogy az értékpapírforgalmi adó, különösen az 1900. évi XI. t.-cikkben adott alakjában, tulajdonképen a nálunk illetéknek elnevezett közszolgáltatások nagyobb részének természetével bir, a melyhez

alakilag is annyiban hasonlít, amennyiben az értékpapírforgalmi adó lerovásának biztosabb sikere végett a megadóztatásnak az az alakja választatott, a mely az illetékek egy részénél (bélyegilletéknél) van alkalmazásban. Ez az oka annak, hogy az értékpapírforgalmi adó az állami költségvetésben az illetékek között foglal helyet, a melyekkel a kifejtett indokokból szerves összefüggésben is van annyira, hogy ezen adóra való tekintetből némely, az 1900. évi XI. t.-czikk határozatai értelmében kiállított okiratnak a bélyeg- és illetékszabályokban megállapított illetékkötelezettségét, a kétszeres megrovás megakadályozása végett, meg kellett szüntetni.

A törvény tüzetes ismertetésére itt terünk nincs, csak annak főbb rendelkezéseit emelhetjük ki. Ezek szerint ugyanis az értékpapírforgalmi adó nem kizárólag tőzsdeadó, mert annak tárgyát az értékpapírforgalomban nemcsak az értéktőzsdén, hanem az azon kívül kötött bizonyos ügyletek is képezik. Az adókötelezettség megállapítása és az adó kivetése és lerovása szempontjából, a megadóztatás tárgyaiként alakilag azok az okiratok jelentkeznek, a melyeknek a kiállítását a törvény az adóalanyok kötelességévé teszi. A leszámolásra kötött minden ügylet a budapesti értéktőzsdén érvényben levő értéktőzsdéi szokások alapján, a leszámoló iroda közvetítésével bonyolítottatván le, az ily ügyletek után járó adó lerovásáért a leszámoló iroda szavatol, a mely ezért a pénzügyminister által rendeletileg megállapítandó jutalomban részesül. Az adó különösen e célra gyártott bélyegjegyekben rovandó le, de készpénzben történő adólerovásnak is lehet helye, ha arra a pénzügyminister engedélyt ad. A megadóztatás alapját az ügylet tárgyának értéke képezi, a melytől minden kétezer korona után 10 f adó jár. Kétszáz korona értékig az ügyletek adómentesek. A törvény rendelkezéseinek megszegése igen súlyos pénzbírságot von maga után.

Az adó ellenőrzése érdekében megejtendő minden eljárásban a pénzügyminister által e célra külön megbízott közegek járnak el, a kik észleleteiket, az értékpapír forgalmi adó alóli elvonások eseteinek kivételével, titokban tartani kötelesek és azokat még a kereseti adók kirovása céljából sem használhatják fel.

Az 1900. évi XI. t.-czikk 1900. évi augusztus hó 1-én lépett hatályba, és annak végrehajtása iránt a pénzügyminister egy terjedelmes, a törvény rendelkezéseit minden irányban külön megvilágító végrehajtási utasítást adott ki, a melyben egyuttal megállapítja az értékpapír forgalmi ügyletekkel üzletszerűen foglalkozó társaságok és

egyének (bankok, bizományosok stb.) által kötelezőleg vezetendő lajstromok berendezését, az adó lerovására rendelt bélyegjegyeket és az adó lerovásának módozatait is.

Eddig évről-évre 440.000 K volt bevételként előirányozva, de az értéktözsde több év óta érezhető üzletpangás miatt, még e csekély összeg sem folyt be hiány nélkül az állampénztárba.

Végül még egy, az utolsó évtizedben keletkezett nevezetes törvényről kell említést tennünk, a mely nem irányul ugyan az állami bevételek szaporítására, de a pénzforgalmi és általában gazdasági szempontból igen nagy jelentőségű cheque és clearing, valamint a giroforgalom lehető kiterjesztését tartotta szem előtt, a mi egyébként kormányunk állandó gondoskodásának tárgyát képezi.

E gondoskodás eredménye volt, hogy részint a magyar királyi postatakarékpénztár, részint az osztrák-magyar bank fizetés-kiegyenlítési szervezetébe rövid idő alatt számos állami pénztár és hivatal, üzem és vállalat lépett be.

A készpénzt helyettesítő eme intézménynek szélesebb mérvű igénybevételét azonban jelentékenyen akadályozta az a körülmény, hogy az állami hatóságok, hivatalok, üzemek és vállalatok, nemkülönben a törvényhatóságok, az általuk teljesített fizetésekről nyugtákat voltak kénytelenek bekövetelni főleg azért, hogy a fennálló törvényes határozatok szerint járó nyugtatványi s esetleg az 1881. évi XXVI. t.-cz. 10. §-ának rendelkezése értelmében járó szerződési bélyegilletékek lerovására alkalmas okiratok keletkezzenek.

Ez a nehézkes, sok munkát és nyilvántartást igénylő eljárás a cheque- és clearing-, valamint a giro-forgalom fejlesztésére bénító hatást gyakorolt. A pénzügyi kormánynak tehát lehetővé kellett tennie, hogy az említett bélyegilletékek készpénzben fiztessenek le s hogy olyan esetekben, a melyekben valamely más, különösebb érdek nem követeli, nyugtatványok a felektől ne kívántassanak.

A törvényhozás az 1901. évi XIV. törvényczikkben meg is adta a felhatalmazást a pénzügyministernek arra, miszerint a módozatoknak rendeleti uton való megállapítása mellett elrendelhesse, hogy az állami hatóságok és hivatalok, az állami üzemek és vállalatok, ugyszintén a törvényhatóságok, ha fizetési kötelezettségeket a magyar királyi postatakarékpénztár cheque- és clearing-forgalma vagy az Osztrák-Magyar-Bank giró-forgalma útján egyenlitenek ki, a lerovandó nyugta-, esetleg szerződési bélyeget, akár adatott nyugtatvány, akár nem, a

pénzfelvételre jogosult járandóságából levonják és készpénzben közvetlenül az állampénztárba szállítsák.

A törvény végrehajtása tárgyában a pénzügyminister úgy rendelkezett, hogy a cheque-, clearing- vagy giro forgalomba bevont állami hatóságok, hivatalok, állami üzemek és vállalatok, valamint a törvényhatóságok, kötelesek a levont bélyegilletékekről tételenként feltüntető naplót vezetni és az egy negyedév alatt levont összes illetékeket a következő évnegyed első hónapjának 15-ik napjáig, naplókivonat kíséretében, az illetékes kir. adóhivatalba vagy kir. állampénztárba készpénzben szállítani.

* * *

Habár a pénzügyi kormány az előadottak szerint készségesen meghajolt a jelentkező közzgazdasági érdekek előtt és azok előnyére az illetékekből várható jelentékeny jövedelmek elmaradásába egyéb politikai szempontokból is bele nyugodott, sőt tényleg már meglévő régi bevételekről is lemondott (naptár, hirdetményi stb. illetékek), még sem volt képes minden, ily irányban jelentkező óhajnak eleget tenni.

Az érdekelt körök az ingatlanok átruházásánál az előző birtokváltozás közelsége czimén történő illetékmérséklés (százalékleengedés) újbóli életbeléptetését a lefolyt évtized utolsó éveiben több ízben sürgették.

Az 1887. évi XLV. t.-cikk — a melyre, mint az illetékjövdelmek fokozása czéljából különösen hatásos alkotásra már fennebb rámutattunk, — ezen illetékmérséklést a $4\frac{3}{10}$ százalék illeték alá eső vagyónátruházásokra nézve általában, az $1\frac{5}{10}$ és $1\frac{9}{10}$ százaléki illetékekre nézve pedig részben eltörölte. Az illetékmérséklésnek ez az eltörlése lényegesen fokozta a bevételeket és nem teremtett méltánytalan állapotot, hanem — az államszükséglet által indokolva — minden más új adónál könnyebben elviselhető új megterhelésként jelentkezett.

Azok a körök, a melyek az illetékmérséklés újból való behozatalát sürgették, tévedésben voltak, a midőn azt hitték, hogy a százalékleengedés visszaállítása az ingatlanok forgalmát élénkíteni fogja.

Ugyanez a balhit volt forrása annak az elterjedt véleménynek is, hogy az illetékmérséklés a székesfővárosban szünetelő építkezési kedvnek fellendülését és ezzel összefüggésben az építési és egyéb kapcsolatos iparágak érdekeit is elő fogja mozdítani.

Ez a felfogás egészen figyelmen kívül hagyta azt a jelenséget, mely szerint a százalékmérséklést eltörlő 1887. évi XLV. t.-cikk hatályba lépése után az ingatlanok átruházásából eredő illetékbevételek

évről-évre állandóan szaporodott, nemcsak a százalék-mérséklés eltörlése, vagyis a magasabb illetékmérv következményeként, de az átruházási jogügyletek számának állandó emelkedése folytán is.

Az 1897. évig, vagyis az 1887. évi XLV. t.-cikk hatályba léptétől tíz évig tartott ez az emelkedés; világos tehát, hogy az illetékmérséklés nem befolyásolta hátrányosan az ingatlanok forgalmát. Ettől az időtől kezdődik tényleg a visszaesés és pedig tekintélyes mérvben, a mint azt a székesfővárosban a m. kir. központi díj- és illeték-kiszabási hivatalnál kezelt ügyekre nézve az alábbi adatok föltüntetik.

A $\frac{1}{10}\%$ illeték alá esett átruházási esetek száma volt:	Az ezek után előirt illeték összege volt:
1897. évben 2.636	1897. évben . . 5,315.054 K,
1898. „ 2.358	1898. „ . . 4,124.816 „
1899. „ 1.189	1899. „ . . 2,518.584 „
1900. „ 1.150	1900. „ . . 2,221.362 „
1901. „ 985	1901. „ . . 1,822.182 „
1902. „ 952	1902. „ . . 1,769.701 „
1903. „ 923	1903. „ . . 1,823.958 „

Ez a visszaesés nyilván nem a százalékleengedés következményeül beállott forgalomcsökkenés eredménye, hanem inkább a vállalkozási kedvnek az utóbbi években uralkodó hiányával van összefüggésben és különösen a székesfővárosban a háztelkekkel és épületekkel folytatott tultengő üzérkedés reakciójaként jelentkezett.

Kétségtelenül csak átmeneti jelenség ez, a mely meg fog szűnni, a mint a normális gazdasági állapot helyre áll. A sürgetett százalék-mérséklés azonban semmi esetre sem hozta volna meg a kívánt eredményt. Még abban az esetben is igen meggondolandó lett volna a kívánság teljesítése, ha az által az ingatlanok forgalma tényleg előmozdított volna, mert a rendes mérvet meghaladó ilyen forgalom kedvező közgazdasági tünetnek nem minősíthető és állami támogatást nem érdemel.

Miután a százalékleengedés a régi törvények fennállása idejében is csak akkor foglalt helyet, ha az arra igénytadó előző birtokváltozás telekkönyvileg is ki volt tüntetve, azt a tulajdonos személyében történt változás telekkönyvi kitüntetéséért nyújtott jutalomnak is lehet tekinteni. Ha a százalékleengedés a telekkönyvi rend fentartására valóban alkalmas eszköznek mutatkozott volna, akkor ezzel a körülménnyel az illetékmérséklés visszaállításának szükségességét még indokolni lehetne. De az 1886. évi XXIX. t.-cikk alapján tizenhét

év óta működő telekkönyvi betétszerkesztés bő tanuságot tehet arról, hogy a feltételes illetékmérséklés elnyerése egyáltalában nem ösztönözte a jogszerzőket arra, hogy a szerzett ingatlanokat nevükre bekebeleztessék.

* * *

A jövőt illetőleg egész határozottsággal csak arról tehetünk említést, hogy a magyar polgári perrendtartásról szóló törvényjavaslat, melyet a képviselőház igazságügyi bizottsága le is tárgyalt és a melyben a szóbeliség és közvetlenség a birói eljárás egész vonalán érvényesül, a törvénykezési bélyegekre és illetékekre vonatkozó törvények és szabályok módosításáról és kiegészítéséről szóló 1894. évi XXVI. t.-cikkünknek vagy módosítását és kiegészítését vagy esetleg egy új törvény által való helyettesítését szükségszerűen megköveteli. Ez iránt a munkálatok már folyamatban vannak.

A készülő törvényjavaslatban önérdhetőleg gondoskodva lesz arról, hogy a bélyeg és illeték eddigi hozadéka az írásbeli rendszernek az egész birói eljárás vonalán való felhagyása után is fentartható legyen.

Általános illetékreformok iránt is folynak tanulmányok a pénzügy-ministeriumban, de e részben határozott megállapodás még nincs.

* * *

Az illetékkezelés eredményéről az alábbi kimutatás tanuskodik, a melyben egymás mellé állítjuk az illetékek összegezett bevételi eredményét az utolsó 9 évről és az azt megelőző évtizedről.

Tényleges bevétel az 1885. évtől az 1894. év végéig:

Év	Bélyegilletékben	Jogilletékben
	korona	
1885	18,666.396	23,278.066
1886	18,856.304	31,918.842
1887	19,308.062	31,088.590
1888	20,213.817	33,862.162
1889	21,891.434	34,689.024
1890	22,139.479	35,606.266
1891	22,950.124	39,074.290
1892	24,457.084	40,476.904
1893	25,959.571	42,981.996
1894	27,535.956	44,245.962

Tényleges bevétel az 1895. évtől 1903. év végéig:

Év	Bélyegilletékben	Jogilletékben
	korona	
1895	29,131.959	45,221.988
1896	30,306.151	45,228.214
1897	30,748.152	46,423.710
1898	32,190.136	49,798.808
1899	32,663.435	48,002.154
1900	32,885.161	48,345.540
1901	32,478.242	49,710.552
1902	33,986.874	53,346.307
1903	34,463.017	46,140.007

A. Jogilleték kezelése.

A „Jogilletékek“ bevételének czime az állami költségvetésekben az 1899. évig hat rovatban volt részletezve, de részint a költségvetés technikai összeállításának egyszerűsítése, részint a számvitel körül felmerült némely nehézségek megszüntetése végett, a rovatok száma az 1900. évtől kezdve négyben állapított meg.

Hosszadalmas volna annak feltüntetése, hogy ezen rovatok alatt külön-külön mennyi volt előirányozva az 1895. évtől kezdve az 1904. évig és elegendőnek tartjuk, ha kimutatjuk itt az egyes években előirányzott és ténylegesen befolyt összegeket valamennyi rovatra nézve együttesen.

	Költségvetésileg megállapítva volt:	Tényleg befolyt:
1895. évben	38,060.000 K,	45,221.988 K,
1896. „	41,224.000 „	45,228.214 „
1897. „	42,220.000 „	46,423.710 „
1898. „	43,100.000 „	49,798.808 „
1899. „	44,740.000 „	48,002.154 „
1900. „	46,750.000 „	48,345.540 „
1901. „	47,488.000 „	49,710.552 „
1902. „	48,520.000 „	53,346.307 „
1903. „	48,522.000 „	46,140.007 „

E számcsoportok egybevetése szembeütővé teszi, hogy habár az évi előirányzatok évről-évre magasabb összegűek voltak is, az emelés sohasem ment addig a végső határig, a mely az előző három évi tényleges bevétel átlagában kínálkozott. Ezen mérséklet következtében a tényleg befolyt illeték összege állandóan meghaladta az évi

előirányzat összegét és a fent kitüntetett időszakban 31,593.280 K elő nem irányzott bevételi többletet eredményezett. Ez az összeg még jóval magasabb lehetne, ha arra az 1903. év kedvezőtlen bevételi eredménye nem gyakorolna hátrányos befolyást. Ezen év kivételt képez, de ennek sem az előirányzat túlvérmessége, hanem az a kedvezőtlen politikai helyzet az oka, a melyet az u. n. pénzügyi „ex-lex“ teremtett, a mi nemcsak a köztartozásoknak kényszereszközökkel való behajtását tette lehetetlenné, de még a késedelmi kamatok szedését is teljesen megakadályozta.

Ez a helyzet az állami bevételek némely részét, — így az illetékeket is, — annyira hátrányosan befolyásolta, hogy erre való tekintettel az illetékhátralékok megvilágítására alább adott kimutatásainkban az 1903. évi eredményeket nem vehettük számításba.

A jogilletékbevételeknek a zömét a halálesetek folytán felmerülő, valamint az élők közötti vagyonátruházások és az illetékegyenérték képezik. De bő forrást talált e bevételi czim a törvények különleges intézkedései alapján készpénzben fizetendő olyan illetékekben is, amelyek ilyen különleges intézkedések nélkül, legnagyobb részben vagy bélyegjegyekben, vagy írásbeli okmány hiányában egyáltalában nem lettek volna lerovandók.

A pénzügyministerium az 1895., illetve egyes tárgyakra nézve az 1896. év óta gyűjt adatokat, a melyekből kiviláglik, hogy milyen természetű jogügyletek vagy illeték fizetésével járó egyéb esetek után évenként mennyi illeték iratott elő. Ezeket az adatokat érdekességüknél és tanulságos voltuknál fogva itt közöljük.

Előiratott: *)

		Iparüzleti bejelentések és cégjegyzések után. Az illetéki díjjegyzék 13. tétel IV. 1. és 16. pontja alapján:		Adásvételi jogügyletek után:	
1896. évben	3.404 esetben	104.495 K,	314.330 esetben	16,948.183 K,	
1897. „	3.398 „	106.255 „	362.859 „	18,609.442 „	
1898. „	3.949 „	118.117 „	367.091 „	19,839.514 „	
1899. „	3.656 „	106.381 „	382.175 „	20,235.739 „	
1900. „	3.101 „	51.230 „	376.995 „	21,515.319 „	
1901. „	3.976 „	105.216 „	363.780 „	19,529.069 „	
1902. „	4.383 „	87.141 „	412.938 „	20,422.281 „	
1903. „	2.941 „	54.724 „	427.747 „	23,104.928 „	

*) Jegyzet. Ezek az adatok az állami költségvetésben a jogilletékek czimének első rovatában előirányzott, illetve költségvetésileg megállapított bevételekre vonatkoznak. Az ezekkel összefüggően bevételezett felemelt illetékek az itt feltüntetett számokban nem foglaltatnak.

Csere jogügyletek után:				Életjáradéki szerződések után:	
1896. évben	8.471 esetben	659.450 K,	2.733 esetben	139.107 K	
1897. "	9.878 "	653.131 "	4.022 "	180.406 "	
1898. "	10.182 "	492.474 "	4.096 "	209.030 "	
1899. "	11.627 "	671.314 "	3.977 "	189.112 "	
1900. "	9.472 "	480.310 "	5.710 "	869.541 "	
1901. "	9.276 "	575.045 "	3.780 "	171.767 "	
1902. "	8.912 "	937.829 "	3.676 "	152.169 "	
1903. "	9.445 "	586.994 "	4.662 "	180.667 "	

Ingatlanok haszonélvezeti vagy használati szolgalmának átruházása után. Illetéki díjjegyzék 88. tétel A. aa. pont szerint:				Ajándékozási jogügyletek után:	
1896. évben	3.802 esetben	184.252 K,	26.871 esetben	1,751.252 K,	
1897. "	4.234 "	202.174 "	31.088 "	2,039.440 "	
1898. "	4.567 "	180.153 "	34.370 "	2,043.084 "	
1899. "	4.810 "	224.164 "	34.689 "	2,305.374 "	
1900. "	4.577 "	168.211 "	35.666 "	2,062.355 "	
1901. "	6.958 "	211.814 "	39.530 "	2,570.123 "	
1902. "	4.768 "	194.916 "	39.300 "	2,325.036 "	
1903. "	5.565 "	233.424 "	48.679 "	2,560.068 "	

Örökösödésekből: -				Telekkönyvi bejegyzésektől:	
1896. évben	84.834 esetben	7,834.380 K,	39.160 esetben	1,372.692 K,	
1897. "	111.304 "	9,816.628 "	45.131 "	1,464.549 "	
1898. "	127.678 "	10,425.216 "	47.214 "	1,515.355 "	
1899. "	216.867 "	10,523.336 "	51.060 "	1,557.152 "	
1900. "	143.410 "	12,553.164 "	58.219 "	1,903.149 "	
1901. "	156.881 "	12,697.844 "	61.334 "	1,429.441 "	
1902. "	149.335 "	11,502.763 "	60.155 "	1,875.038 "	
1903. "	149.600 "	12,049.153 "	68.878 "	1,992.356 "	

Végítéletektől az illetéki díjjegyzék 48. tételének D. a. és d. pontja, és az 1894. évi XXVI. t.-cz. 11., 12., és 13. §§. szerint:				Itéletektől az ingatlan vagyon tulajdonjogának, haszonélvezetének vagy haszonvételének joga iránt az illetéki díjjegyzék 48. tételének D. b. pontja szerint:	
1896. évben	12.928 esetben	568.384 K,	4.592 esetben	138.040 K,	
1897. "	13.577 "	515.525 "	4.132 "	120.972 "	
1898. "	12.753 "	494.926 "	4.285 "	148.694 "	
1899. "	13.285 "	510.753 "	4.225 "	144.324 "	
1900. "	12.792 "	700.682 "	5.281 "	266.080 "	
1901. "	17.373 "	708.552 "	4.963 "	176.422 "	
1902. "	16.555 "	775.764 "	4.868 "	181.493 "	
1903. "	16.109 "	730.166 "	5.161 "	155.607 "	

	Társulatok által kibocsátott részvényektől II., illetőleg III. fokozat szerint:	Részvények átruházásáért II. fokozat szerint:
1895. évben	. . . . 628.331 K,	46.267 K,
1896. „	. . . . 520.835 „	46.786 „
1897. „	. . . . 384.680 „	47.441 „
1898. „	. . . . 394.201 „	33.465 „
1899. „	. . . . 271.563 „	20.937 „
1900. „	. . . . 345.943 „	233.147 „
1901. „	. . . . 310.770 „	24.769 „
1902. „	. . . . 422.324 „	29.098 „
1903. „	. . . . 263.356 „	32.276 „
	Részvények utáni kamatok és osztalék szelvényektől II. fokozat szerint:	Értékpapírok vagy árucikkekre adott előlegek és kölcsönöktől az I., illetőleg II. fokozat szerint:
1895. évben	. . . . 226.892 K,	195.440 K,
1896. „	. . . . 261.100 „	208.041 „
1897. „	. . . . 312.116 „	215.914 „
1898. „	. . . . 528.362 „	251.203 „
1899. „	. . . . 346.568 „	233.936 „
1900. „	. . . . 562.705 „	242.574 „
1901. „	. . . . 358.146 „	230.280 „
1902. „	. . . . 678.742 „	246.055 „
1903. „	. . . . 447.307 „	242.499 „
	Záloglevelek szelvényeitől a II. fokozat szerint:	Jelzálogos kölcsönök törlesztési részletei és a kamatok felvétele után járó bélyegilletékek II. fokozat szerint:
1895. évben	. . . . 214.385 K,	204.715 K,
1896. „	. . . . 232.525 „	232.053 „
1897. „	. . . . 213.849 „	288.545 „
1898. „	. . . . 201.759 „	333.075 „
1899. „	. . . . 272.232 „	305.582 „
1900. „	. . . . 289.222 „	298.384 „
1901. „	. . . . 305.831 „	333.105 „
1902. „	. . . . 288.158 „	362.776 „
1903. „	. . . . 354.112 „	405.744 „
	Sorsjegyvállalatok sorsjegyeire eső nyeresé- nyektől 10%:	Nyilvános számadásra kötelezett vállalatok, társaságok, intézetek és egyesületek alkalmazottai illetményeinek felvétele után járó illeték II. fokozat szerint:
1895. évben	. . . . 75.033 K,	204.596 K,
1896. „	. . . . 67.240 „	227.394 „
1897. „	. . . . 127.471 „	274.160 „
1898. „	. . . . 139.609 „	296.173 „
1899. „	. . . . 51.791 „	299.417 „
1900. „	. . . . 104.749 „	304.154 „
1901. „	. . . . 156.749 „	440.623 „
1902. „	. . . . 81.407 „	552.468 „
1903. „	. . . . 86.752 „	601.122 „

	Szállítmányi biztosításoktól 1%-os illeték:	Más biztosításoktól 1½%-os illeték:
1895. évben	20.461 K,	879.903 K,
1896. "	23.773 "	897.038 "
1897. "	26.723 "	906.034 "
1898. "	20.617 "	995.284 "
1899. "	19.500 "	1,089.917 "
1900. "	28.773 "	1,119.590 "
1901. "	26.890 "	1,189.104 "
1902. "	31.753 "	1,229.111 "
1903. "	32.474 "	1,255.882 "
	Viszontbiztosításoktól ½%-os illeték:	Életbiztosítási üzlethől folyólag járó 1%-os illeték:
1895. évben	32.541 K,	77.252 K,
1896. "	38.969 "	104.468 "
1897. "	58.509 "	113.678 "
1898. "	73.624 "	107.421 "
1899. "	63.745 "	122.004 "
1900. "	49.484 "	211.505 "
1901. "	87.037 "	234.728 "
1902. "	61.125 "	289.272 "
1903. "	61.944 "	282.718 "
	Az életbiztosításoktól különböző egyéb biztosításoktól járó 1%-os illetékek:	Biztosítási okmányok visszavásárlásától járó illeték III. fokozat szerint:
1895. évben	60.351 K,	8.386 K,
1896. "	49.347 "	10.222 "
1897. "	37.194 "	11.223 "
1898. "	81.905 "	13.853 "
1899. "	93.081 "	16.138 "
1900. "	34.666 "	17.319 "
1901. "	29.915 "	21.941 "
1902. "	16.484 "	21.461 "
1903. "	17.734 "	18.837 "
	Gőzhajózási és vasuti vállalatok személyszállítási jegyeitől járó illeték:	Gőzhajózási és vasuti vállalatok málya- vagy teher szállításai után járó illeték:
1895. évben	1,658.336 K,	759.442 K,
1896. "	1,911.847 "	787.876 "
1897. "	1,794.058 "	918.594 "
1898. "	1,727.673 "	968.720 "
1899. "	1,567.070 "	1,138.295 "
1900. "	1,536.056 "	1,193.342 "
1901. "	1,892.025 "	904.139 "
1902. "	2,105.551 "	880.032 "
1903. "	2,160.685 "	979.494 "

	Részlet-üzleti vállalatok és sorsjegytársaságok illetékei az üzlet megkötésétől III. fokozat szerint:	Részlet-üzleti vállalatok és sorsjegytársaságok illetékei a részletfizetési nyugtáktól II. fokozat szerint:
1895. évben	18.738 K,	16.364 K,
1896. "	23.897 "	19.215 "
1897. "	29.028 "	22.090 "
1898. "	40.087 "	25.653 "
1899. "	53.313 "	39.343 "
1900. "	50.222 "	30.676 "
1901. "	31.182 "	23.756 "
1902. "	38.580 "	29.853 "
1903. "	38.698 "	32.525 "
	Közuti vasut-vállalatok személyszállítási jegyei utáni illetékek:	Egyezségeik után az illetéki díjjegyzék 27. tét. b. pontja szerint:
1895. évben	82.452 K,	adatok hiányzanak.
1896. "	84.434 "	5.822 esetben . . . 258.237 K,
1897. "	127.099 "	6.610 " . . . 294.718 "
1898. "	227.645 "	7.391 " . . . 283.359 "
1899. "	265.874 "	6.565 " . . . 283.916 "
1900. "	176.021 "	5.710 " . . . 869.541 "
1901. "	262.726 "	8.176 " . . . 631.072 "
1902. "	275.268 "	6.339 " . . . 340.057 "
1903. "	282.527 "	6.716 " . . . 351.636 "

Az illetékegyenértékre vonatkozólag csak azt jegyezzük meg, hogy annak évi bevételi eredménye az 1894. évben 2,702.976 K volt, 1903. év végével pedig 2,830.300 K. Az emelkedés tehát lényegtelen. Egyebekben ezen bevételi rovat természeténél fogva különösen megemlítésre méltó változatokat nem mutat fel. Legujabb, tíz évre érvényes kiszabása az 1898. év január 1-ével elrendelt általános új vagyonbevallások alapján történt.

Képzeltető, hogy a jogilleték előírására alkalmas tárgyakkal ez a különfélesége, a melyről ezek az adatok némi tájékozást nyújtanak, jelentékenyen igénybe veszik az illetékek kezelésével elfoglalt kir. adóhivatalokat és a kizárólag az illetékek és díjak ellátására hivatott kir. központi díj- és illetékkiszabási hivatalt. A beérkező jogilletéki iratok szabályszerű könyvelése, a gyakran hiányos ügyek előkészítése, maga az illeték kiszabása, előírása, a fizetési meghagyások kibocsátása, a kézbesítéseknek ellenőrzése, sürgetése, a pénzbeszedés és a hanyag fizetőkkel szemben alkalmazandó kényszereljárás teendői tetemesen igénybe veszik a hivatalok munkaerejét.

A pénzügyministerium, a mennyiben az állami háztartás egyensúlyának megzavarása nélkül lehetséges volt, megtett minden intézkedést az iránt, hogy az adóhivatalok személyzete az ügyek növekedő forgalmára való tekintettel szaporították és ez által a fokozottabb igényeknek is megfelelni képes legyen. Az illetékügyek ellátása körül a multhoz képest határozott haladás tapasztalható.

Igy a kezelési eredményeket feltüntető kimutatásból kitűnik, hogy az utolsó évtizedben a m. kir. adóhivatalok és a m. kir. központi díj- és illetékkiszabási hivatalhoz beérkezett és elkönyvelt illetékügyekből az egyes évek végén alig marad átlag $4\frac{1}{2}$ százaléknál több elintézetlen hátralék. A kilencz év alatt beérkezett ügydarabok átlaga 717.195, a kilencz év alatt az évek végén fenmaradt elintézetlen ügydarabok évi átlaga 30.826, tehát nem több, mint a mennyi az átlag szerint egy év leforgása alatt beérkezett iratok számából 15 napra esik. Ebből megállapítható, hogy átlag a beérkezés után 15 nappal minden illeték köteles tárgy után az illeték elő van írva és ez olyan körülmény, a mely kétségen kívül kielégítő és megnyugtató.

Kimutatás a Magyarország egész területén levő kir. adóhivataloknál, és a m. kir. központi díj- és illetékkiszabási hivatalnál az 1895—1903. évig terjedő időben, a jogilletéki számfejtőkönyvekben elkönyvelt, elintézett és elintézetlenül maradt ügyekről:

Év	Elkönyvelt kiszabási iratok száma	Elintézett kiszabási iratok száma	Elintézetlenül maradt kiszabási iratok száma
1895	624.520	599.520	25.000
1896	585.265	563.012	22.251
1897	672.093	645.932	26.161
1898	709.585	678.118	31.467
1899	744.171	712.657	31.514
1900	720.312	685.178	35.134
1901	800.748	759.558	41.190
1902	812.336	783.371	28.965
1903	785.725	749.975	35,750

Tapasztaljuk a haladást az illetékhátralékok tanulmányozásából is.

Az 1894. évről maradt és az 1895. évben kezelésbe átvett jogilletéki hátralékok összege 36,571.022 K volt. Az 1903. év 56,242.631 K hátralékkal záródott*). Ez tetemes összeg; de ha tüzetesebben vizsgáljuk a helyzetet, és az 1895—1903. év végéig terjedő időszak eredményét az új alkotmányos időszakból meglevő első 1870. évi rendes költségvetés idejéig, tehát 24 évre visszanyúló eredménnyel viszonylatba hozzuk, lényeges javulást ismerhetünk fel.

Ezen 24 év maradványa volt jogilletéki hátralékokban 36,571.022 K, a miből a hátralék emelkedésére esik átlagban egy-egy évre 1,524.000 K. Az utolsó 8 évben a hátralék szaporulata volt 6,811.063 K, a miből egy évre átlag 851.438 K jut, tehát lényegesen kevesebb.

Számításba veendő az is, hogy az utolsó nyolcz évben illeték címén évente sokkal nagyobb összegek irattak elő azoknál, a melyek a költségvetésekben előirányoztattak. Ezeket az előirási többletet a következő lapon közölt kimutatás tünteti fel.

Nyolcz év alatt ez a többlet 79,083.606 K volt, és habár evvel szemben áll 33,975.171 K tényleges bevételi többlet, és 38,317.392 K törlés, a pénzügyi igazgatás még sem volt képes az előirási többlet rohamos emelkedését annyira ellensúlyozni, hogy a hátralék legalább némi mérvben fel ne szaporodjék.

Már technikai okokból sem képzelhető olyan évi zárlat, amely hátralékot fel nem mutat, mert minden egyes év utolsó negyedében előirt és körülbelül 10—12 millió koronát tevő illeték, az évi zárszámadásban jelentékeny részében önérthetőleg már mint hátralék szerepel.

Ezeket mérlegelve megállapíthatónak tartjuk azt, hogy az a 6,811.063 K, a melylyel az 1902. évi hátralék 1894-ből átvett hátralék összegéhez képest felszaporodott, nem nagyobb annál az összegnél, a mely az év végén, mint még nem is esedékes, a következő évre hátralékként átvitetik és csak formailag jelentkezik olyannak. Több év óta törekszik már a pénzügyi kormány a hátraléki összegeknek leszállítására, de előre látható, hogy ez a törekvés a jogilletékek évi hátralékösszegének csak egy bizonyos mérvre való állandóbb leszorítását fogja eredményezni és az, továbbra is, körülbelül egy évi előirányzatnak megfelelő magasságban fog fenmaradni.

*) **Jegyzet.** Az 1904. évi zárszámadás még nem áll rendelkezésre, az 1904. évi eredmény tehát nem közölhető.

Ez annál valószínűbb, mert néhány millióra rúg azon illetékek összege is, a melyeknek befizetésére különböző okokból, fizetési halasztás vagy részletfizetési engedély adatik; azonkívül vannak olyan illetékek is, a melyeknek befizetését a törvény csak bizonyos, a jövőben bekövetkező eseményektől teszi függővé; ezeknek beszédésében tehát a pénzügyi közigazgatás törvény erejénél fogva akadályozva van.

Az illetékhátralékok megvilágítására közöljük itt*) a megfelelő számadatokat :

1	2	3	4	5	6
Év	Az előző évből átvett jogilletéki hátralék	Az évi előiránnyal szemben felmerült előirási többlet	Az évi előiránnyal szemben elért tényleges bevételi többlet	Az év folyamán különféle címeken törölt jogilletéki összegek	Maradt tényleges hátralék az év végén
korona					
1895	36,571.022	11,865.778	7,161.986	3,443.828	37,830.986
1896	37,830.986	8,982.980	4,004.214	5,097.892	37,711.860
1897	37,711.860	13,877.224	4,203.710	5,648.170	41,737.204
1898	41,737.204	11,411.680	6,698.808	4,863.338	41,586.738
1899	41,586.738	10,884.442	3,262.154	4,989.971	44,219.055
1900	44,219.055	7,116.878	1,595.540	5,197.394	44,542.999
1901	44,542.999	7,993.457	2,222.452	4,899.863	45,414.141
1902	45,414.141	6,951.187	4,826.307	4,156.936	43,380.832

A hátralék jelentékeny része telekkönyvileg biztosítva van.

Az 1894. évig telekkönyvileg bekebelezett illetékekből 1895. évben kezelésbe átvétetett 18,726.398 K. Az 1903. év végével 29,516.833 K volt telekkönyvileg biztosítva. Kilencz év alatt a szaporodás e részben 10,790.435 K. E növekedés a hátraléknak fent kimutatott szaporodása által indokolva van és avval lépést tart.

*) A számitás egyszerűsítése végett elhagytuk a kimutatás 3. rovatában az előirt illetéknek azt a részét, a mely a költségvetési előiránnyal szemben elért tényleges bevételi többlet (4. rovat) fedezeti. E szerint a kezelési év hátralékát képezi az előző évből átvett hátralék (2. rovat), hozzáadva a kezelési év előirási többletét (3. rovat), levonva belőle a tényleges bevételi többletet és a kezelési évben előfordult törlések összegét (4. és 5. rovat). Az 1894. év végén fenmaradt és az 1895. évben kezelésbe vett 36,571.022 Kt az 1902. év végén fenmaradt hátraléki összegből levonva, megkapjuk azt az összeget, melylyel a hátralék 8 év alatt szaporodott. Az állami zárszámadás adatai és az itt közölt számadatok közt mutatkozó némi eltérést a zárszámadásban kimutatott fillérek elhagyása okozta.

Az 1895—1903. év végéig terjedő időben telekkönyvileg biztosított jogilletékekről az alábbi kimutatás számol be.

1	2	3	4	5	6
Év	Az előző évből átvett bekebelezett hátralék összege	Az ezen évben bekebelezett hátralék összege	Az 1 és 2 alatti rovatok összege	Az ezen évben telekkönyvileg törölt hátralék összege	Az év végén fennmaradt bekebelezett hátralék összege
korona					
1895	18,726.398	9,112.673	27,839.072	8,633.438	19,205.634
1896	19,205.634	9,392.020	28,597.654	8,772.739	19,824.915
1897	19,824.915	11,825.782	31,650.697	9,598.343	22,052.354
1898	22,052.354	12,492.764	34,545.118	11,142.455	23,402.663
1899	23,402.663	13,389.438	36,792.101	11,141.642	25,650.459
1900	25,650.459	12,235.945	37,886.404	11,034.296	26,852.108
1901	26,852.108	13,067.570	39,919.678	12,585.697	27,333.981
1902	27,333.981	13,708.615	41,042.596	13,576.118	27,466.478
1903	27,466.478	14,515.544	41,982.022	12,465.184	29,516.838

A jogilletéki bevételek előteremtésére fordított kiadásokra a költségvetési előirányzatokban csak igen jelentéktelen összeg van felvéve, a mely az 1895. évtől fogva ugyan állandóan növekedett, de az államháztartásban még mindig nem bir nagyobb jelentőséggel. Ezen a czimen az 1895. évben 64.000 K, az 1904. évre 92.000 K volt előirányozva. Ez az összeg csak azokat a kiadásokat képviseli, a melyek a pénzügyi közigazgatás egyéb ágazatainak szükségletétől elkülönítve kimutathatók, mint olyanok, a melyek kizárólag a jogilletéki bevételek előállítására szükségesek.

A jogilletékek előírásával, kivetésével, biztosításával és beszedésével megbizott kir. adóhivatalok, sőt még a m. kir. központi díj- és illetékkiszabási hivatal sem foglalkoznak egyedül és kizárólag a jogilletékekkel, ugy, hogy az ezen hivatalok fentartásával járó kiadásokat, az általuk kezelt ágazatok szerint felosztva előirányozni és külön kimutatni nem lehet, a mire egyébként szükség sincs. A jogilletéki bevételek előállítási költségei tehát nagyrészen befoglaltatnak azokban a hitelösszegekben, a melyek az állami költségvetésben az adóhivatalok és pénzügyigazgatóságok fentartására vannak megállapítva, s azoknak egy külön ki nem mutatható hányadát teszik.

B. Bélyegilleték kezelése.

A bélyegilleték általános kezelés tekintetében több változást mutat fel, mint a jogilleték, a mi a lerovás módjának tudható be. Már maga a bélyeganyag előállításának művelete sem zárkozhatik el a folyton haladó technika újabb-újabb követelményei elől. A kor izlése, a művészet iránya kifejezésre jut a bélyeg anyagában, alakjában és a bélyegképek rajzaiban. Számos egyéb körülmények is vannak, a melyek nem engedik a bélyegilleték kezelésénél érvényesülni azt a conservativismust, a mely a jogilletékeknél tapasztalható.

Eme körülmények közül kiemeljük főleg a bélyeglerovási kötelezettség ellenőrzése czéljából időközönként okvetlenül szükséges új bélyegkibocsátást. Ez a bélyegekkel üzhető visszaélések korlátozására igen hathatós, némely államokban sűrű egymásutánban igénybe vett eszköznek bizonyult.

Nálunk nem oly sűrűn követik egymást az új bélyegkibocsátások. A pénzügyministerium tekintettel van a forgalomból kivett bélyegjegyek kicserélésével járó nehézségekre is. Az igen hosszú kicserélési határidő a visszaélések korlátozására irányuló törekvés kockázatával jár, a rövid határidő mellett sok fel nem használt bélyeg válik értéktelenné részben az államkincstár, részben azok hátrányára, a kik a rövid időközben a birtokukban levő bélyegeket sem fel nem használhatták, sem ki nem cserélhették. A mérséklet tehát indokolt.

Mindazonáltal az 1895—1904-ig terjedő évtized alatt két új kibocsátás történt. Az első, a mely a koronaértékben való kötelező számítás behozatalának közelsége folytán abból a szempontból volt szükséges, hogy a bélyegeken a koronaérték legyen feltüntetve, az 1898. évben eszközöltetett olyképen, hogy az ellenőrzés hatályosabbá tétele végett a bélyegekre a kibocsátás évszáma: 1898. is rányomatott. A második kibocsátás az 1903. évben történt és ezek a bélyegek ugyanezen évi október 1-je óta vannak forgalomban. Ez utolsó kibocsátás által a pénzügyi kormány eleget tett ama kívánalmaknak, a melyek illetékes körök által különösen a bélyegek nagysága és a meglevő értékosztályok módosítása szempontjából nyilvánultak. Ezen új bélyegek előállításánál különös figyelem fordított arra is, hogy a bélyegképek rajzai művészi és czimertani szempontból kifogástalanok legyenek, és hogy azokon magyar motívumok alkalmazásával a magyar államiság is minél jobban kidomborodjék. Az 1870. évi első bélyegkibocsátás után ez volt a negyedik.

A pénzrendszer változása nem csak új bélyegek gyártását és kibocsátását tette szükségessé, hanem valamennyi állami értékjegyes nyomtatványoknál a koronaérték feltüntetését követelte. A pénzügyminiszternek tehát gondoskodnia kellett arról, hogy abban az időközben, a mely a koronaérték behozatala és az abban való számítás kötelezővé tétele között lejár, egyszersmind a bélyeges vasuti fuvarlevelek, váltó- és igérvényürlapok, halászejegyek és marhalevélürlapok koronaértékű bélyegjegyekkel ellátva újból bocsáttassanak ki. Ez a művelet a raktáron levő nagy anyag értékének kiméltése végett, tehát takarékosági szempontból csak az 1898, 1899. és 1900. években vétetett foganatba. Ez az alkalom az új értékjegyes nyomtatványok- és ürlapoknál czélszerűnek mutatkozott egyéb módosítások keresztülvitelére is felhasználtatott.

Az új pénzrendszer által előidézett változásoktól függetlenül, a vasuti árufuvarozás tárgyában 1890. évi október 14-én kötött nemzetközi egyezményhez Párisban 1898. évi június 16-án létrejött és az 1901. évi XXV. törvényczikkbe becikkelyezett pótegyezmény következtében 1901. évi október 10-én új mintájú magyar-német és magyar-francia szövegű nemzetközi vasuti bélyeges fuvarlevelek hoztattak forgalomba, továbbá az állatorvosi közszolgálat államosításáról szóló 1900. évi XVII., Horvát-Szlavonországokat illetőleg XXXIII. törvényczikknek meghozatala folytán a bélyeges marhalevelek újabb kiadása vált elkerülhetetlenné. Első ízben történt továbbá az 1904. évben a bélyeges útlevel ürlapok kibocsátása. A kezelés egyszerűsítése szempontjából határozta el magát erre a pénzügyminiszter a belügyminiszterrel és a horvát bánnal egyetértőleg.

A 2 Kás és a 30 fes különböző színű bélyegnyomattal bíró ürlapok az útlevel ügyről szóló 1903. évi VI. t.-czikk 9. §-a értelmében magyar és francia, Horvát-Szlavonországok részére pedig horvát és francia szöveggel kerültek az 1904. év végével forgalomba.

A lefolyt évtized alatt a bélyegilleték kezelésénél változások csak gyéren fordultak elő. Annak következtében, hogy a vármegyék pénztári és számvevőségi teendőit a kir. adóhivatalok látják el, 1903. évi január 1-től kezdve meg kellett szüntetni a bélyeges kincstári marhalevelek és halászejegyürlapok kezelésénél a vármegyei törvényhatóságoknak eddigi közreműködését, mert a vármegyei törvényhatóságok ezen időtől kezdve sem pénzt, sem pénzértéket nem kezelhetvén, a marhaleveleket és halászejegyürlapokat egészen állami kezelésbe kellett venni.

A városi törvényhatóságokat az 1902. évi III. t.-cikk ugyan nem érintette, de a kormány mégis czélszerűségi okokból felhasználta az alkalmat és megszüntette a halászejgyürlapok kezelése tekintetében — Budapest székesfőváros kivételével — valamennyi városi törvényhatóság közreműködését. A városi törvényhatóságok 1903. évi január 1-je óta csak a marhalevek kezelésébe folynak be.

* * *

A bélyegilleték 1895—1903. években elért pénzügyi eredményét a következő adatok tüntetik fel:

	Költségvetésileg elő volt irányozva :	Tényleg befolyt zárszámadás szerint :
1895. évben	25,564.000 K	29,131.958 K
1896. „	27,400.000 „	30,306.150 „
1897. „	28,475.080 „	30,748.152 „
1898. „	29,653.000 „	32,190.136 „
1899. „	30,248.500 „	32,663.434 „
1900. „	31,600.000 „	32,885.161 „
1901. „	32,560.600 „	32,478.242 „
1902. „	33,214.510 „	33,986.874 „
1903. „	33,353.560 „	34,463.017 „

Az 1899. évig a költségvetési előirányzatban a bélyegilleték czime alatt 14 rovat szerepelt; az 1900. évi előirányzatban az értékpapir forgalmi adó behozatala folytán a rovatok száma egygyel szaporodott, 1901-től kezdve pedig, miután a naptár-, hirdetményi és a hirlapokban közzétett hirdetmények külön rovatok alatt előirányzott bélyegilletéke megszűnt, ismét három rovattal apadt, úgy, hogy ez a bevételi czim most már csak 12 rovatot mutat fel.

Ezek között a legnagyobb bevételi eredményt az 1904. évi költségvetési előirányzatban a bélyegjegy-eladás rovata mutatja fel: 16 millió Kval. Jelentősek még a váltó, marhalevél és vasuti fuvarlevél ürlapok, míg a többi nyolcz rovat már elenyészően kisebb, de mégis olyan bevételeket képvisel, a melyek a külön rovatokban való elkülönítést szükségessé teszik.

Hátralékokról olyan értelemben, mint a jogilletéknél, a bélyegilletéknél szó nem lehet. Az állami zárszámadásokban feltüntetett hátralék legnagyobb része csak technikai okokból jelentkezik és jórészen az évi zárlat idejében, szabályszerű hitelezés mellett az ellenérték átvétele nélkül, kezelési okokból kiadott értékjegyeket képvisel. Valóban hátralékos vagyis esedékessége idején be nem fizetett tarto-

zásoknak csak azokat az alig néhány ezer koronát kitevő összegeket lehet tekinteni, a melyek a zárszámadásokban a kártyabélyegbirság, térítmények és különféle bevételek rovatai alatt szerepelnek.

Összehasonlítva egymással a bélyegilletéknek 1894. évi és 1903. évi bevételi eredményét, ez utóbbi 6,727.061 K többletet mutat, a mi kétségen kívül jelentékeny és arról tanuskodó haladás, hogy e bevételi forrás pénzügyi eredménye az illetéktételek emelése nélkül is, az ország népességének szaporodásával, ipari és kereskedelmi tevékenységével és gazdasága belterjességével párhuzamosan emelkedik.

2. Díjak.

Az 1811. évi díjszabályzatot, valamint azokat a rendelkezéseket, a melyek a díjakra vonatkozólag az ötvenes években kiadott császári nyílt parancsokban foglalvák, az 1875. évi XXV. t.-cz. törvényesítette. Azóta törvényhozásunk a díjakkal csak annyiban foglalkozott, hogy az 1883. évi XVIII. t.-czikkel a magyar korona országai egyesített czimerének és az ország külön czimerének magánosok és magánjellegű testületek, vállalatok és intézetek által való használatáért külön új díjat szervezett.

Az 1895—1904-ig terjedő évtizedben tehát a pénzügyminis-
terium működése a díjak körül ép úgy, mint az előző évtizedekben, csakis az 1875. évi XXV. t.-cz. által törvényesített díjszabályzat alkalmazása körül összpontosult, miután az ország czimereinek használatáért megállapított különleges magyar díjra vonatkozó törvényhozási intézkedés végrehajtása iránt a minis-
terelnök, illetőleg a belügy-
minister intézkedik.

Habár a díjszabályzat rendelkezései tüzetesen megállapítják a díj alá vonandó eseteket és a fizetendő díjak mérvét, mégis elég alkalma nyílik a pénzügyminis-
ternek arra, hogy a díjtételek gyakorlati alkalmazását rendeletek által szabályozza.

A lefolyt évtized alatt is sok kétes esetben történtek ilyen döntések, a melyek közül csak azt az egyet emeljük ki, a mely szerint megoldandó volt az a kérdés, hogy az állatorvosi közszolgálat államosításáról szóló 1900. évi XVII. t.-cz. folytán állami szolgálatba átvett állatorvosok, továbbá a vármegyék pénztári és számvevőségi teendőinek ellátásáról szóló 1902. évi III. t.-cz. folytán állami szolgálatba átvett, kinevezett megyei tisztviselők, a kinevezés folytán járó szolgálati díjat miképen róják le?

Bonyolította e kérdést az a körülmény, hogy az állatorvosok, valamint a vármegyei pénztári és számvevőségi személyzet javadalmazásának a vármegyénél élvezett része után, a törvényhatósági nyugdíjalapba a járulékokat már egészben vagy részben leróta, a minek következtében az állami tisztviselővé történt kinevezés után járó szolgálati díj látszólag kétszeres megterhelésként jelentkezett.

Részint azért, mivel az említett két törvény értelmében a vármegyéknél eltöltött és a nyugdíjazásnál számba jövő szolgálati idő ebből a szempontból az állami szolgálatba is betudandó volt, részint méltányosságból, a kérdés akként nyert megoldást, hogy a kinevezettek csak abban az esetben köteleztettek a szolgálati díj fizetésére, ha az állami kinevezetés folytán nyert díjköteles javadalmazásuk nagyobb volt, mint a mennyi után a törvényhatósági nyugdíjalapba a nyugdíjjárulékot megfizették. A javadalmazásnak az a része, a mely után e nyugdíjjárulék már lerovatott, szolgálati díjjal megterhelve nem lett.

A díjak az állami költségvetésben egy czim és hat rovat alatt vannak előirányozva. Ezek legnagyobb részéből eredő bevétel azonban igen csekély, úgy, hogy a díjaknak pénzügyi jelentőséget tulajdonképen egyedül a szolgálati díj rovat alatt előirányzott bevétel ad. Ez utóbbi rendszerint többszörösen meghaladja a többit együttvéve, sőt az 1903. évi költségvetésben a tisztviselők fizetésének emelése folytán, 6,000.000 Kra is felszökött.

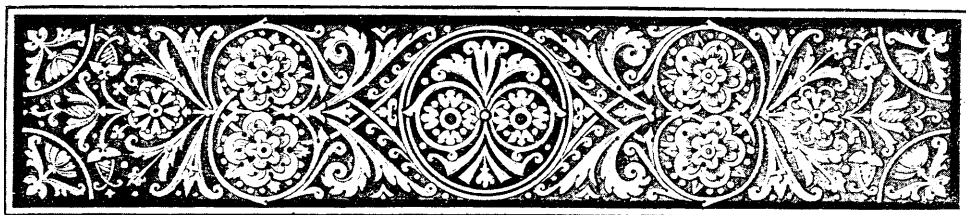
Záradékképen bemutatjuk a díjak előirányzatának és tényleges bevételi eredményének az 1895—1903. évekre kiterjedő kimutatását, a melyre nézve megjegyezzük még, hogy abban bizonyos törvényszéki birságokból eredő és elenyészően csekély összegű bevételek is benfoglalvák, a melyek nem tulajdonképeni díjak, de ezen a czimen kezelhetnek és számoltatnak el.

A díjak költségvetés előirányzata volt :

1895. évben .	951.200 K,
1896. „ .	1,030.800 „
1897. „ .	1,135.200 „
1898. „ .	1,134.600 „
1899. „ .	1,283.100 „
1900. „ .	2,153.500 „
1901. „ .	1,416.400 „
1902. „ .	1,889.000 „
1903. „ .	6,182.500 „

A díjak czimén tényleg bevételeztetett :

1,322.974 K,
1,291.392 „
1,394.754 „
1,549.314 „
1,242.992 „
1,977.573 „
1,517.047 „
1,297.637 „
1,343.620 „

V. czim. A jövedéki büntető jog.

A jövedéki büntető jog alaki része tekintetében még mindig az 1788. évi általános harminczadrendtartásnak és az 1842. évi harminczadhivatali utasításnak határozmányai vannak érvényben.

Az 1873 : XXXIX., 1883 : XLIV. és 1890 : XXV. t.-cikkek, valamint számos más törvény a jövedéki büntető jogra vonatkozólag többrendbeli határozmányokat tartalmaz ugyan, ennek daczára, mivel ezek a határozmányok jórészt csak a jövedéki büntető jog anyagi részére, továbbá a jövedéki biráskodásra hivatott bíróságok, illetőleg a jövedéki vizsgálatok elrendelésére hivatott hatóságok megjelölésére szorítkoznak, a fentemlített harminczadrendtartás és harminczadhivatali utasítás a jövedéki büntető jog alaki része tekintetében még mai napig is majdnem teljesen érvényben van.

Kétséget sem szenvedhet, hogy a kérdéses rendtartás és utasítás csak az akkori viszonyokra, illetőleg az akkoriban érvényben volt adó- és jövedéki rendszerre volt figyelemmel, jelenleg azonban, midőn a régi viszonyok, illetőleg a régi adó- és jövedékrendszer már teljes átalakulást nyert, a mostani viszonyoknak többé nem felel meg.

Ez okból a törvényhozás már az 1868 : XXI. t.-cikkkel arra kötelezte a kormányt, hogy 1869. év végéig a jövedéki biráskodás végleges szabályozása céljából törvényjavaslatot terjesztszen elő, később az 1883 : XLIV. t.-cikkben pedig az igazságügyministert felhatalmazta, hogy a pénzügyministerrel egyetértőleg a jövedéki büntető eljárást a jelenleg gyakorlatban levő szabályok alapján a pénzügyi közigazgatás és az igazságszolgáltatás jelen körülményeinek megfelelően ideiglenesen rendeleti uton szabályozhassa.

szabályok értelmében a jövedéki birságalap javára számoltatnak el s a jövedéki birságalap a szűkebb anyagi körülmények között levő, bizonyos kategoriabeli pénzügyi közegek gyermekeinek nevelésére fordítatik.

Mielőtt azonban a nevelési célokra fordítatni szokott összegek nagyságáról említés tétetnék, szükségesnek mutatkozik, a jövedéki birságalapnak jelenlegi állagát s annak jelenlegi állagára való felszaporodása körülményeit röviden megismertetni.

A jövedéki birságalapnak az alkotmány helyreállításakor, illetőleg az Ausztriával 1868. évben erre nézve történt végleges megosztzkodás alkalmával, 1,085.400 K kezdőleges vagyona volt.

Ez az összeg az egyezmény értelmében a bécsi cs. kir. jövedéki fő- és gyűjtőpénztárnál 5% kamatozás mellett lett elhelyezve s jelenleg is ott ezen kamatláb mellett gyümölcsözik.

Ezen összegnek beszámításával a jövedéki birságalap az 1894. év végeig 6,315.707 K 66 fre, vagyis évenként átlag 209.212 K 30 frel emelkedett, az 1895. év elejétől az 1903. év végeig pedig az alap 8,443.727 K 93 fre, vagyis évenként átlag 236.446 K 69 frel emelkedett.

Az alap vagyonának ily tekintélyes összegre való emelkedése a pénzügyi kormány ama intézkedésének tulajdonítandó, hogy az alapnak kamatai és az évenként befolyt birságfeleslegek nem vétettek teljes mérvben nevelési célokra igénybe, hanem részben az alap gyarapítására fordítottak.

Ez az eljárás minden tekintetben czélszerű volt, mert igen közel áll az az időpont, a midőn az alappal szemben nagyobb követeléseket fognak támasztani, a melyek kielégítése, a viszonyok változott voltára való tekintettel, alig lesz elkerülhető. Így többek között mindenesetre fokozni fogja az alap terheit a pénzügyi kormány ama tervének megvalósulása is, mely arra irányul, hogy az alapítványi helyek a fiu- és nőnevelőintézetekben, nemkülönben a katonai nevelőintézetekben is a lehetőségig szaporíttassanak.

Nemcsak nevelési, hanem közgazdasági és egyéb szempontokból is felette kívánatos, hogy ezen alapnak vagyona minél nagyobb legyen; mert az alap vagyonának gyümölcsöző elhelyezése alkalmával abból nem egy közhasznú cél elérése végett, többi között vizszabályozási és állami építkezési célokra kölcsönök adtak, sőt jótékony alapítványok is tétettek. Így a vörös kereszt „Erzsébet“ kórházban, az 1893. évben két, a szegény tüdőbetegek budakeszi „Erzsébet“ sana-

toriumában, az 1903. évben egy ágyalapítványt létesített a pénzügyi kormány.

Az alap vagyona legutóbb, 1903. évben 368.039 K 49 f tiszta jövedelmet hozott.

Az alából nevelési czélokra fordított összegek nagyságáról az alábbi kimutatás nyújt tájékozást.

Az alapítványi helyek, illetőleg az ösztöndíjak és ipartandíjak				
neme	száma		után kiadott összeg koronákban	
	1894.	1903.	1894.	1903.
	évben			
Alapítványi hely a katonai nevelő-intézetekben (800 és 1.600 Kás)	9	11	7.200	9.600
Polgári fiu-alapítványi hely (400, 500, 600 és 800 Kás)	5	34	2.000	24.900
Polgári leány-alapítványi hely (300, 380, 574, 580, 688, 718, 753, 762 és 820 Kás)	3	6	1.260	4.315
Ösztön- vagy ipartandíj fiuk részére (120, 200, 300 és 400 Kás)	552	678	66.740	131.947
Ösztöndíj leányok részére (120, 200, 300 és 400 Kás)	205	430	21.720	63.390
Összesen	774	1.159	98.920	234.152

A pénzügyi kormány különös gondját képezte, hogy az alapítványhelyek az igényjogosultak társadalmi állása, hivatottsága, de különösen az életviszonyok és a későbbi keresetképeségre való figyelemmel oly intézetekben rendszeresítsenek, a melyekben nyert kiképzés a pénzügyőr gyermekének a legmegfelelőbb megélhetést biztosíthatja a jövőben. Ennélfogva a legutóbbi 10 év alatt alapítványi helyek főképen ipari szakiskolákban rendszeresítettek, így a gölnicz-bányai állami vasipari, a szegedi állami fa- és fémipari, a brassói állami fa- és kőipari, a székelyudvarhelyi állami kő- és agyagipari, a zalathnai állami kőfaragó- és kőcsiszolóipari, valamint az ujepesti állami faipari szakiskolában összesen 30 alapítványi hely, a budapesti VII. ker. Barcsay-utczai állami főgymnasiummal kapcsolatos horvát-szlavon internátushoz pedig 7 alapítványi hely rendszeresített.

A fentemlített polgári fiunevelő intézeti alapítványi helyek egy részében horvát-szlavonországi illetőségű pénzügyi közegek gyermekei

nyertek elhelyezést, a kiknek ilyképen alkalom nyújtatott, hogy a magyar nyelvet is elsajátítsák.

A fenti adatokból megállapítható, hogy a pénzügyi kormány állandó gondoskodásának tárgya volt, hogy az alapból a szűkebb anyagi körülmények között levő pénzügyi közegek gyermekei nemcsak évről-évre fokozottabb számban részesüljenek a nevelési célra szánt és fentkülirt jótéteményekben, hanem hogy a magyar állam kiépítésénél oly fontos szerepre hivatott ezen jótéteményeknek a jövőben intensivebb mérvben és nagyobb számban való alkalmazása céljából az alap vagyona is gyarapodjék.

VI. RÉSZ.

**KÖZREMŰKÖDÉS AZ ÁLLAMI ÉLET
KÜLÖNBÖZŐ ÁGAIBAN.**

I. czim. Az Ausztriával közös és közös érdekü ügyekben.

1. Közös költségvetés.

A *pragmatica sanctio* alapján közösöknek elismert államügyekre vonatkozó költségvetést az 1867. évi XII. t.-czikk 40. §-ának határozatai szerint a monarchia két állama felelős ministeriumának befolyásával a közös ministerium készíti elő és terjeszti a közös ügyek tárgyalására kiküldött bizottságok elé.

A közös ügyek költségeiből a hozzájárulási arány szerint a magyar korona országaira eső résznek fedezete első sorban pénzügyi kérdésnek lévén tekintendő, a közös ministeriumok által előkészített költségvetési tervezetek, valamint az azzal összefüggésben levő póthitelekre és rendkívüli hitelekre vonatkozó előterjesztések mindenkéltől a miniszerelnökkel, mint a kormány politikájának intézőjével és a pénzügyminiszerrel közöltetnek. Ezek a költségvetési illetve előterjesztési tervezetek a pénzügyminiszeriumban részletes és beható tárgyalás alá vétetnek s a m. kir. kormánynak ezekre vonatkozó észrevételei, — ha külön írásheli tárgyalásra nincs szükség — rendszerint azokon a ministeri értekezleteken közöltetnek, melyeken a közös kormány tagjai, valamint a monarchia két államának miniszerelnökei és pénzügyministereinek részvételével, a delegatiók elé terjesztendő közös költségvetés megállapittatik és azzal összefüggő kérdések megvitattatnak. Ez utóbbi kérdések közül első helyen áll a vámjövedék bevételi előirányzásának végleges megállapí-

tása, mert ugy az 1867. évi XII. törvényczikkben, valamint a hozzájárulási arány megállapítására vonatkozó törvényekben kimondott elv szerint a vámjövedék tiszta jövedelme a közözügi költségek fedezésére fordítandó s csak az ennek levonása után fedezetlenül maradó rész képezi a monarchia két állama közötti felosztásnak tárgyát.

Mínthogy az 1867. évi XII. törvényczikk 41. §-a szerint a közözügyek tárgyalására kiküldött bizottságok által megállapított költségvetésből a hozzájárulási arány szerint a monarchia két államára eső összegek számszerű szempontból megvitatás alá nem vehetők, hanem az illető évi állami költségvetésbe fölveendők, a két kormány-nak a közös költségvetési tervezet végleges elfogadását megelőző értekezleten nyílik leginkább alkalma a törvény által biztosított befo-lyását érvényesíteni.

Végül a pénzügyministerium feladata kieszközölni az alkotmányos felhatalmazást azokra a költségekre nézve, melyek valamely kezelési évre utólag felmerülnek s épen ezért az illető évre vonatkozó költségvetésbe már fel nem vehetők. Ilyen költségeknek tekintendők a póthitelek, melyeknek megszavazása oly időben kéretik, midön annak az évnék költségvetése, melyre a póthitel vonatkozik, a magyar korona országainak országgyűlése által már elfogadtatott és a szükséges fedezet abba többé fel nem vehető, valamint azok az összegek, melyek a közös zárszámadásra alapított végleges leszámolás alapján a magyar korona országai által utólag fizetendők.

Az 1867. évi XII. t.-czikk 42. §. szerint a közözügi zárszámadások megvizsgálása ugyanis szintén a közözügyek tárgyalására kiküldött bizottságok hatáskörébe tartozván, mínthogy a közözügi költségvetéssel engedélyezett hitelekre nézve pótkézelési időszak nem a költségvetési évet követő márczius hó végéig, hanem június hó végéig terjed, a zárszámadások megvizsgálása csak az ezt követő ülészakban, tehát oly időben következik be, midön az azokra alapított vég-leszámolás szerint fizetendő összegek annak az évnék kezelésében, melyet tulajdonképen terhelnek, nem számolhatók el s azok fedezete tekintetében külön törvényhozási felhatalmazás kieszközlése válik szükségessé.

Az utolsó tíz év alatt a közözügi költségvetés mikénti alakulását, illetőleg a közözügyek tárgyalására kiküldött bizottságok által meg-szavazott hitelek sommázatát a következő kimutatás tünteti fel.

Kimutatás az osztrák-magyar monarchia közösügyi kiadásainak fedezésére a delegatiók által az 1895—1904. évekre megszavazott hitelösszegekről (a rendkívüli hitelek és a póthitelek nélkül).

Rovat	Közösügyi kiadások	1895.		1896.	
		korona			
	Rendes szükséglet.				
I.	Közös külügyministerium	7,503.200		7,716.600	
	Ebből levonva a fedezetet	233.000		233.000	
	Marad fedezetlen szükséglet		7,270.200		7,483.600
II.	Közös hadügyministerium :				
	A) Hadsereg	237,002.932		244,430.084	
	Ebből levonva a fedezetet	4,911.020		4,939.746	
	Marad fedezetlen szükséglet		232,091.912		239,490.338
	B) Tengerészet	20,454.120		20,932.120	
	Ebből levonva a fedezetet	200.000		200.000	
	Marad fedezetlen szükséglet		20,254.120		20,732.120
III.	Közös pénzügyministerium	4,040.040		4,070.500	
	Ebből levonva a fedezetet	11.330		11.020	
	Marad fedezetlen szükséglet		4,028.710		4,059.480
IV.	Számellenőrzés	257.170		253.104	
	Ebből levonva a fedezetet	1.230		584	
	Marad fedezetlen szükséglet		255.940		252.520
	Összesen a rendes szükséglet		263,900.882		272,018.058
	Rendkívüli szükséglet.				
I.	Közös külügyministerium		98.800		104.800
II.	Közös hadügyministerium :				
	A) Hadsereg		29,051.744		28,779.318
	B) Tengerészet		5,708.400		6,230.400
III.	Közös pénzügyministerium				66.000
	Összesen a rendkívüli szükséglet		34,858.944		35,180.518
	E szerint a közösen fedezendő összes szükséglet tesz		298,759.826		307,198.576
	Ebből levonandók :				
	A határvámjövédék bevételei, és pedig :				
	Magyar pénztáraknál várt	15,526.200		15,926.200	
	Osztrák pénztáraknál várt	84,081.240		86,652.080	
	Bosznia és Hercegovinában várt	372.000		416.000	
	Összesen	99,979.440		102,994.280	
	Melyből azonban levonván :				
	A határvám kezelési átalányt	3,700.000		3,700.000	
	Bosznia és Hercegovina részére az 1887. évi XXIII. t.-cz. értelmében járó határvám átalányt	1,200.000		1,200.000	
	Összesen	4,900.000		4,900.000	
	E szerint a határvámjövédék tiszta bevétele		95,079.440		98,094.280
	A vámjövédék bevételeinek levonása után összesen szükségletként marad		203,680.386		209,104.296
	Ehhez : A Bosznia és Hercegovinában, továbbá a Lim területén álló parancsnokságok, intézetek és csapatok rendkívüli szükséglete		7,164.000		7,038.000
	A közösügyi szükségletek főösszege		210,844.386		216,142.296

1897.		1898.		1899.	
korona					
8,039.000		8,135.000		8,388.200	
233.000		264.000		264.000	
.	7,806.000	.	7,871.000	.	8,124.200
250,765.024		256,306.584		264,936.474	
5,037.742		5,037.742		5,120.778	
.	245,727.282	.	251,268.842	.	259,815.696
20,962.120		21,326.120		22,390.520	
200.000		200.000		200.000	
.	20,762.120	.	21,126.120	.	22,190.520
4,187.000		4,268.614		4,252.808	
11.340		11.934		9.728	
.	4,175.660	.	4,256.680	.	4,243.080
266.784		274.916		276.090	
484		1.876		610	
.	266.300	.	273.040	.	275.480
.	278,737.362	.	284,795.682	.	294,648.976
.	154.800	.	154.800	.	160.200
.	29,594.374	.	23,960.814	.	22,434.028
.	7,200.400	.	9,336.400	.	11,492.000
.	.	.	23.800	.	21.560
.	36,949.574	.	33,475.814	.	34,107.788
.	315,686.936	.	318,271.496	.	328,756.764
16,526.200		15,526.200		15,526.200	
89,098.060		96,145.580		103,220.860	
422.000		426.000		432.000	
106,046.260		112,097.780		119,179.060	
3,700.000		3,700.000		3,700.000	
1,200.000		1,200.000		1,200.000	
4,900.000		4,900.000		4,900.000	
.	101,146.260	.	107,197.780	.	114,279.060
.	214,540.676	.	211,073.716	.	214,477.704
.	6,986.000	.	6,978.000	.	6,958.000
.	221,526.676	.	218,051.716	.	221,435.704

Rovat	Közösügyi kiadások	1900.		1901.	
		korona			
Rendes szükséglet.					
I.	Közös külügyministerium	10,279.036		10,530.784	
	Ebből levonva a fedezetet	362.095		319.095	
	Marad fedezetlen szükséglet		9,916.941		10,211.689
II.	Közös hadügyministerium :				
	A) Hadsereg	277,656.954		278,649.953	
	Ebből levonva a fedezetet	8,470.778		5,190.781	
	Marad fedezetlen szükséglet		269,186.176		273,459.172
	B) Tengerészet	25,986.050		28,741.660	
	Ebből levonva a fedezetet	430.000		220,000	
	Marad fedezetlen szükséglet		25,556.050		28,521.660
III.	Közös pénzügyministerium	4,266.512		4,260.609	
	Ebből levonva a fedezetet	81.111		88.727	
	Marad fedezetlen szükséglet		4,185.401		4,171.882
IV.	Számellenőrzés	311.182		314.022	
	Ebből levonva a fedezetet	12.722		1.102	
	Marad fedezetlen szükséglet		298.460		312.920
	Összesen a rendes szükséglet		309,143.028		316,677.323
Rendkívüli szükséglet.					
I.	Közös külügyministerium		202.295		208.295
II.	Közös hadügyministerium :				
	A) Hadsereg		14,072.528		25,168.528
	B) Tengerészet		13,910.450		14,969.160
III.	Közös pénzügyministerium		19.200		11.400
	Összesen a rendkívüli szükséglet		28,204.473		40,357.383
	E szerint a közösen fedezendő összes szükséglet tesz		337,347.501		357,034.706
	Ebből levonandók :				
	A határvámjüvedék bevételei, és pedig :				
	Magyar pénztáraknál várt	17,876.100		17,876.100	
	Oszták pénztáraknál várt	111,727.100		111,737.600	
	Bosznia és Herzegovinában várt	475.460		554.120	
	Összesen	130,078.660		130,167.820	
	Melyből azonban levonván :				
	A határvám kezelési átalányt	3,700.000		3,700.000	
	Bosznia és Herzegovina részére az 1887. évi XXIII. t.-cz. értelmében járó határvám átalányt	1,428.571		1,428.571	
	Összesen	5,128.571		5,128.571	
	E szerint a határvámjüvedék tiszta bevétele		124,950.089		125,039.249
	A vámjüvedék bevételeinek levonása után összes szükségletként marad		212,397.412		231,995.457
	Ehhez: A Bosznia és Herzegovinában, továbbá a Lim területén álló parancsnokságok, intézetek és csapatok rendkívüli szükséglete		7,302.000		7,302.000
	A közösügyi szükségletek főösszege		219,699.412		239,297.457

Megjegyeztetik, hogy 1899. évig bezárólag a költségvetések osztrák értékű forintokra száltak és a közösügyi kiadásoknak arányban fizetendő része, valamint az effectiv aranyban várt vambévételek, a közösügyi kiadások költségvetéseiben, névértékkel agio hozzászámítása nélkül voltak előírányozva, míg ennek ellenében a megfelelő agio: úgy a magyar, mint az osztrák költségvetésekben „Agionyeremény” elnevezésű külön cím alatt lett bevételekép előírányozva.

Ez az eljárás a koronaértékben való közkötelező számítás behozataláról, az általános érmeformalom rendezéséről és a koronaértéknek a jogviszonyokra való alkalmazásáról szóló 1899. évi XXXVI. t.-cikk életbeléptetése folytán megszűnt, mert e törvény 2. §-a szerint 1900. évi január 1-től kezdve az állami bevételek és kiadások a koronaértékben voltak megállapítandók s így előírányozandók is. Miből kifolyólag

1902.		1903.		1904.	
korona					
10,872.157 321.095		11,166.575 487.000		11,735.876 508.600	
	10,551.062		10,679.575		11,227.876
281,404.433 5,545.814		287,402.433 5,545.814		285,846.529 6,096.814	
	275,858.619		281,856.619		279,749.715
31,023.200 220.000		35,073.940 245.000		39,684.450 245.000	
	30,803.200		34,828.940		39,439.450
4,276.427 102.120		4,339.039 106.762		4,342.549 115.027	
	4,174.307		4,232.277		4,227.522
320.408 2.648		322.268 888		324.480 630	
	317.760		321.380		323.850
	321.704.948		331,918.791		334,968.413
	203.295		197.295		197.295
	20,019.103		19,824.406		22,210.350
	15,887.620		14,111.880		10,586.960 46.900
	36,110.018		34,133.581		33,041.565
	357,814.966		366,052.372		368,009.918
15,845.950 99,235.100 588.820		15,031.050 102,331.000 615.210		15,731.050 104,800.400 770.540	
115,669.870		117,977.260		121,301.990	
3,700.000		3,700.000		6,600.000	
1,428.571		1,428.571		1,428.571	
5,128.571		5,128.571		8,028.571	
	110,541.299		112,848.689		113,273.419
	247,273.667		253,203.683		254,736.499
	7,367.000		7,814.000		7,483.000
	254,640.667		261,017.683		262,219.499

a közös kiadások valóságos aranyszükséglete és az ennek fedezésére szolgáló valóságos közös aranybevételek (határvám) többé nem névértékben, hanem a koronaérték pénzlába szerint (42 arany forint = 100 K) átszámítva lettek előirányozva, míg az aranyagio addig szokásos előirányozása elmaradt. Mindazáltal 1899-től visszamenőleg, az idézett törvény rendelkezése e táblázat szerkesztésénél, az évi költségvetések eredeti szám-tételeinek megbolygatása nélkül, nem volt keresztülvihető, minél fogva ugy ennek mint a 793—797 lapokon lévő kimutatásnak az említett évekre vonatkozó számadataiban, a koronaérték jelzése alatt foglalt arany-összegek átszámításánál 1 aranyforint 2 koronának vétetett s így az egyes évek közötti összehasonlítás teljesen megfelelő képet csak az 1895—1899. évek. valamint az 1900—1904. évek között nyújt.

E kimutatás szerint a közözügi költségvetésben is a rendes szükséglet állandóan és folytonosan emelkedik.

Ez az emelkedés az egyes években következőleg alakult:

1895-ről 1896-ra	8,117.176 K,
1896-ról 1897-re	6,719.304 „
1897-ről 1898-ra	6,058.320 „
1898-ról 1899-re	9,853.294 „
1899-ről 1900-ra	14,494.052 „
1900-ról 1901-re	7,534.295 „
1901-ről 1902-re	5,027.625 „
1902-ről 1903-ra	10,213.843 „
1903-ról 1904-re	3,049.622 „

Az 1895. évtől 1904. évig terjedő időszakban a rendes szükséglet összesen 71,067.531 Kval emelkedett, a mely emelkedés az 1895. évre előirányzott rendes kiadások 26·93%-ának felel meg, míg az évi átlagos emelkedés 7,896.392 Kt vagyis az 1895. évi rendes szükségletének 2·99%-át teszi ki. A rendes szükségletnek ez az emelkedése a közözügi költségvetés egyes fejezetei között a dolog természeténél fogva nem oszlik meg egyenlően.

Az 1895. évi előirányzattal szemközt az 1904. évi előirányzat egyes fejezetei a következő emelkedést tüntetik fel:

a közös külügyministerium	54·43 %-ot
a közös hadügyministerium :	
a) hadsereg	20·53 „
b) haditengerészet	94·72 „
közös pénzügyministerium	4·93 „
számellenőrzés	26·53 „

Ez adatok szerint a 26·93%-os átlagos emelkedésnél nagyobb emelkedés van a közös külügyministeriumnál és a haditengerészetnél; ez utóbbinál az emelkedést főleg a hajóhad kiegészítése és a fokozódott igényeknek megfelelő hajók szolgálatba helyezése idézi elő.

A közözügyek tárgyalására kiküldött bizottságok által megszavazott költségvetések még nem nyújtanak teljes képet arról a pénzügyi megterhelhetésről, mely a közösöknek elismert államügyekből kifolyólag a monarchia két államára hárul, mert ehhez — miként már fentebb is megjegyeztük — még hozzá számítandók a külön megszavazott póthitelek és rendkívüli hitelek, valamint az egyes hiteleknel netán mutatkozó túllépések, melyek az illető évek zárszámadásainak jóváhagyásával engedélyeztetnek.

A most említett tényezők figyelembe vételével a *tényleges* közös kiadások mikénti alakulását az 1902. évig, amelyre vonatkozólag a közözügi zárszámadások már rendelkezésre állanak, a következő kimutatás tünteti fel.

Kimutatása az osztrák-magyar monarchia tényleges közösügyi kiadásainak,
a póthitelek és hitelmaradványokkal együtt, az 1895--1902. években.

Rovat	Közösügyi kiadások (Tényleges eredmények)	1895.	
			korona
Rendes szükséglet.			
I.	Közös külügyministerium	7,780.494	
	Ebből levonva a fedezetet	247.172	
	Maradt fedezetlen szükséglet		7,533.322
II.	Közös hadügyministerium :		
	A) Hadsereg	238,435.177	
	Ebből levonva a fedezetet	5,730.484	
	Maradt fedezetlen szükséglet		232,704.693
	B) Tengerészet	20,634.618	
	Ebből levonva a fedezetet	197.569	
	Maradt fedezetlen szükséglet		20,437.049
III.	Közös pénzügyministerium	4,089.519	
	Ebből levonva a fedezetet	12.634	
	Maradt fedezetlen szükséglet		4,076.885
IV.	Számellenőrzés	258.128	
	Ebből levonva a fedezetet	4.672	
	Maradt fedezetlen szükséglet		253.456
	Összesen a rendes szükséglet		265,005.405
Rendkívüli szükséglet.			
I.	Közös külügyministerium		210.407
II.	Közös hadügyministerium :		
	A) Hadsereg		28,640.433
	B) Tengerészet		6,162.844
III.	Közös pénzügyministerium		
	Összesen a rendkívüli szükséglet		35,013.684
	E szerint a közösen fedezendő összes szükséglet volt		300,019.089
	Ebből levonattak :		
	A határvámjüvedék bevételei, és pedig :		
	A magyar korona országaiban befolyt	a kezelési	18,485.574
	Ausztriában befolyt	átalánylevo-	89,222.864
	Bosznia és Herzegovinában befolyt	nása után	681.948
	Összesen		108,390.386
	Levonva ebből :		
	a boszniai és hercegovinai kormány részére a törvény értelmében fizetendő határvám általánból az ezen kormánynak fogyasztási és italdók megtérítése fejében fizetett összeg levonása után fenmaradt összeget	968.382	
	E szerint a határvámjüvedék tiszta bevétele volt		107,422.004
	A vámjüvedék bevételeinek levonása után összes szükségletként maradt		192,597.085
	Ehhez : A Bosznia és Herzegovinában, továbbá a Lim területén álló parancsnokságok, intézetek és csapatok rendkívüli szükséglete		6,998.676
	A tényleges közösügyi kiadások főösszege		199,595.761

1896.		1897.		1898.	
korona					
7,891.324 268.124		8,296.907 275.090		8,458.102 285.734	
	7,623.200		8,021.817		8,172.368
245,147.648 5,313.163		251,914.535 5,346.454		258,718.370 5,528.273	
	239,834.485		246,568.081		253,190.097
22,089.946 197.177		22,466.735 203.071		22,613.401 227.769	
	21,892.769		22,263.664		22,385.632
4,206.700 15.242		4,257.200 15.172		4,207.468 15.312	
	4,191.458		4,242.028		4,192.156
252.584 1.800		265.154 4.998		271.592 1.745	
	250.784		260.156		269.847
	273,792.696		281,355.746		288,210.100
	292.175		200.063		451.085
	23,904.488		47,137.794		63,116.232
	7,343.916		7,371.861		9,643.310
	69.343				23.411
	31,609.922		54,709.718		73,234.038
	305,402.618		336,065.464		361,444.138
17,205.534 90,121.660 639.226		20,012.415 104,905.404 618.701		27,432.688 115,053.268 610.448	
107,966.420		125,536.520		143,096.404	
891.846		1,002.445		800.864	
	107,074.574		124,534.075		142,295.540
	198,328.044		211,531.389		219,148.598
	6,797.529		6,505.311		6,366.302
	205,125.573		218,086.700		225,514.900

Rovat	Közösügyi kiadások (Tényleges eredmények)	1899.	
			korona
Rendes szükséglet.			
I.	Közös külügyministerium	8,739.628	
	Ebből levonva a fedezetet	296.554	
	Maradt fedezetlen szükséglet	.	8,443.074
II.	Közös hadügyministerium :		
	A) Hadsereg	266,016.938	
	Ebből levonva a fedezetet	6,144.702	
	Maradt fedezetlen szükséglet	.	259,872.236
	B) Tengerészet	24,770.903	
	Ebből levonva a fedezetet	273.515	
	Maradt fedezetlen szükséglet	.	24,497.388
III.	Közös pénzügyministerium	4,164.091	
	Ebből levonva a fedezetet	12.565	
	Maradt fedezetlen szükséglet	.	4,151.526
IV.	Számellenőrzés	276.056	
	Ebből levonva a fedezetet	1.722	
	Maradt fedezetlen szükséglet	.	274.334
	Összesen a rendes szükséglet	.	297,238.558
Rendkívüli szükséglet.			
I.	Közös külügyministerium	.	329.152
II.	Közös hadügyministerium :		
	A) Hadsereg	.	44,270.654
	B) Tengerészet	.	11,181.304
III.	Közös pénzügyministerium	.	21.142
	Összesen a rendkívüli szükséglet	.	55,802.252
	E szerint a közösen fedezendő összes szükséglet volt	.	353,040.810
	Ebből levonattak :		
	A határvámjüvedék bevételei, és pedig :		
	A magyar korona országában befolyt	19,644.209	
	Ausztriában befolyt	97,434.227	
	Bosznia és Herzegovinában befolyt	722.122	
	Összesen	117,800.558	
	Levonva ebből :		
	a boszniai és hercegovinai kormány részére a törvény értelmében fizetendő határvám átalányból az ezen kormánynak fogyasztási és italdók megtérítése fejében fizetett összeg levonása után fennmaradt összeget	811,774	
	E szerint a határvámjüvedék tiszta bevétele volt	.	116,988.784
	A vámjüvedék bevételeinek levonása után összes szükségletként maradt	.	236,052.026
	Ehhez : A Bosznia és Herzegovinában, továbbá a Lim területén álló parancsnokságok, intézetek és csapatok rendkívüli szükséglete	.	7,134.120
	A tényleges közösügyi kiadások főösszege	.	243,186.146

1900.		1901.		1902.	
korona					
10,575.425 453.783		11,214.234 409.117		11,276.542 509.381	
.	10,121.642	.	10,805.117	.	10,767.161
282,054.603 11,898.297		288,191.949 7,540.970		291,474.243 7,306.562	
.	270,156.306	.	280,650.979	.	284,167.681
32,520.355 491.359		30,732.199 266.958		34,278.974 256.643	
.	32,028.996	.	30,465.241	.	34,022.331
4,249.269 82.426		4,282.882 101.625		4,352.140 116.525	
.	4,166.843	.	4,181.257	.	4,235.615
311.333 13.211		313.962 4.628		322.407 3.522	
.	298.122	.	309.334	.	318.885
.	316,771.909	.	326,411.928	.	333,511.673
.	723.617	.	258.193	.	1,740.421
.	14,098.423	.	25,270.372	.	27,659.726
.	12,779.953	.	15,256.948	.	16,619.079
.	19.200	.	11.400	.	.
.	27,621.193	.	40,793.913	.	46,019.226
.	344,393.102	.	367,208.841	.	379,530.899
18,469.053 112,680.179 613.276		15,941.463 102,136.768 749.397		16,999.064 105,046.407 963.095	
131,762.511		118,827.631		123,008.566	
714.409		714.286		713.793	
.	131,048.102	.	118,113.345	.	122,294.773
.	213,345.000	.	249,095.496	.	257,236.126
.	7,435.103	.	7,314.329	.	7,577.236
.	220,780.106	.	256,409.825	.	264,813.362

A közösügek tárgyalására kiküldött bizottságok által megszavazott kiadásokból a magyar korona országai azt a részt viselték, a mely a mindenkori hozzájárulási arány szerint reájok esett. Ez a hozzájárulási arány, amint alább részletesebben ismertette van, a katonai határőrvidék után fizetendő 2%-os praecipuummal együtt 1899. évig 31·4% volt. 1900. évtől kezdve pedig 34·4%-ban állapított meg. E hozzájárulási arányok szerint a magyar korona országainak költségvetéseibe felvett összegeket a következő kimutatás tünteti fel, a melynek összegeire vonatkozólag ugyanazok a megjegyzések figyelembe veendőek, melyek a fentebb közölt kimutatásokra nézve tétettek.

Kimutatása a delegációk által (a rendkívüli hitelek és póthitelek kivételével) megszavazott rendes és rendkívüli közösügyi kiadásokból, az időnkint megállapított hozzájárulási arány szerint a magyar korona országairól szóló 1895—1904. évi állami költségvetésekben előirányzott összegeknek.

Költségvetési év	Előirányzott		
	rendes	rendkívüli	összes
	közösügyi kiadás		
	korona		
1895	53,009.934	13,195.204	66,205.138
1896	54,612.068	13,256.614	67,868.682
1897	55,763.606	13,795.772	69,559.378
1898	55,765.740	12,702.498	68,468.238
1899	56,636.152	12,894.658	69,530.810
1900	63,362.371	12,214.227	75,576.598
1901	65,923.497	16,394.828	82,318.325
1902	72,640.295	14,956.094	87,596.389
1903	75,360.115	14,429.968	89,790.083
1904	76,263.078	13,940.430	90,203.508

A mint már fentebb említettük, az állami költségvetésbe felveendő összegeken kívül még a póthitelekből, rendkívüli hitelekből és a közösügyi zárszámadásra alapított végleszámolás alapján netán pótlólag fizetendő összegekből a hozzájárulási arány szerint a magyar korona országaira eső részek fedezetére vonatkozó felhatalmazás is kieszköz-lendő az országgyűléstől.

Az erre vonatkozó törvényjavaslatok előkészítése és az országgyűlés elé terjesztése kizárólag a pénzügyministerium feladata lévén, a lefolyt évtizedben ezek a törvényjavaslatok elkészítették, alkotmányos tárgyalás végett az országgyűlés elé terjesztettek s azoknak elfogadása és szentesítése után, mint 1895. évi XI., 1896. évi III., 1897. évi III., 1900. évi III., 1901. évi XIX. és 1902. évi XVI. törvényczikkek az ország törvényei közé iktattattak.

Megjegyezzük, hogy az 1900. évi közösügi zárszámadásra alapított végleges leszámolás folytán a magyar korona országaira eső tartozás, valamint a közösügek tárgyalására kiküldött bizottságok által az 1901. és 1902. évi közösügi rendes kiadásokhoz póthitelkép, valamint a táborig taraczk- és az új hegyi ágyu rendszeresítésére 1902. évre megszavazott 38,000.000 K rendkívüli hitelből az 1902. évben igénybe vett 23,000.000 Kból a magyar korona országaira eső hányad fedezésére az előzetes törvényhozási felhatalmazás az ismert parlamenti viszonyok következtében kieszközölhető nem volt s a kormány amaz eljárásáért, hogy ezeket az összegeket az 1902. évi állami zárszámadásokban előirányzat nélküli kiadásként számoltatta el, a törvényhozástól akkor nyerte a felmentést, midőn ezek a zárszámadások az országgyűlés két háza által jóváhagyattak.

Az 1901. évi közösügi zárszámadásra alapított végleges leszámolás szerint, valamint az 1903. évi közösügi póthitelekből a magyar korona országai terhére mutatkozott tartozás megtörtént kifizetésének utólagos jóváhagyására nézve azonban a törvényjavaslat már elkészült s legközelebb fog az országgyűlés elé terjesztetni. A költségvetési törvények, valamint a külön felhatalmazások alapján a magyar korona országai által az állami zárszámadások szerint fizetett közösügi költségek számszerű alakulásáról 1895. évtől 1903. évig, ameddig a zárszámadások rendelkezésre állanak, a következő kimutatás nyújt tájékoztatást.

Kimutatása a magyar korona országai által 1895–1903. években, az állami zárszámadások szerint, a közösügi kiadások fedezésére fordított összegeknek.

Évben	Tényleges						
	rendes			rendkívüli			rendes és rendkívüli
	közösügi kiadás						
	a költségvetési törvények alapján	póthitelek (felhatalmazás)	összesen	a költségvetési törvények alapján	póthitelek (felhatalmazás)	összesen	együtt
	korona						
1895	49,134.368	2,943.937	52,078.305	13,195.205	50.114	13,245.319	65,323.624
1896	51,792.254	3,063.955	54,856.209	13,256.615	583.886	13,840.501	68,696.710
1897	48,419.832	382.584	48,802.416	13,795.770	4,988.079	18,783.849	67,586.265
1898	44,745.045	292.667	45,037.712	12,702.498	18,953.040	31,655.538	76,693.250
1899	55,785.300	1,144.040	56,929.340	12,894.658	475.350	13,370.008	70,299.348
1900	61,264.655	2,144.066	63,408.721	12,214.227	8.600	12,222.827	75,631.548
1901	68,306.008	151.917	68,457.925	16,394.828	6,870.504	23,265.332	91,723.257
1902	68,597.100	3,542.940	72,140.040	14,956.094	8,615.480	23,571.574	95,711.614
1903	69,569.413	*) 2,850.575	72,419.988	14,429.968	*) 5,782.832	20,212.800	92,632.788

*) Ezen összegek az 1903. évi állami zárszámadásban mint előirányzat nélküli kiadások számoltattak el, minthogy azokra vonatkozólag a fedezetet nyújtó törvény még megalkotva nem lett.

Mint már fentebb említettük, a közös bevételt képező vámjövődék tiszta jövedelme a közösügyi költségek fedezésére fordítandó, ennélfogva a közösügyi szükségletből mindenekelőtt levonandó s csak az ezután fenmaradó részt fedezi a monarchia két állama a mindenkori hozzájárulási arány szerint. A határvámjövődék tiszta bevételi előirányzatával szemben mutatkozott tényleges eredményeket az alábbi kimutatás tünteti fel.

Kimutatás az osztrák-magyar monarchia tiszta vámjövödelméről az 1895—1903. években.

Évben	Előirányzat	Tényleges eredmény	Az előiránnyzattal szemben a tényleges eredmény több— <i>kevesebb</i>
			korona
1895	95,079.440	107,422.003	12,342.563
1896	98,094.280	107,074.574	8,980.294
1897	101,146.260	124,534.075	23,387.815
1898	107,197.780	142,295.540	35,097.760
1899	114,279.060	116,988.784	2,709.724
1900	124,950.089	131,048.102	6,098.013
1901	125,039.249	118,113.345	6,925.904
1902	110,541.299	122,294.773	11,753.474
1903	112,848.689	129,682.125	16,833.436

E kimutatás adataira nézve is figyelembe veendők a közösügyi kiadások kimutatásaihoz fűzött megjegyzések.

2. Kvóta.

Az 1867. évi XII. t.-czikk határozatai szerint kölcsönös alku után, meghatározott időre, előre határozandó meg az az arány, mely szerint a *pragmatica sanctio* alapján közösöknek elismert államügyek költségei a magyar korona országai és a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok között megosztandók. E hozzájárulási arány megállapítására vonatkozó előzetes tárgyalásokra az e célból úgy a magyar országgyűlés, mint a birodalmi tanács által kiküldött egyenlő számú

tagokból álló bizottságok vannak hivatva, amelyek az illető felelős ministeriumok befolyásával az említett arányra nézve részletes adatokkal támogatott javaslatot dolgoznak ki és terjesztének az illető országgyűlés elé.

A közösügyi kiadásokhoz való hozzájárulásból eredő teher, első sorban pénzügyi kérdésnek lévén tekintendő, a hozzájárulási aránynak megállapítására vonatkozó összes eddigi tárgyalások során a szükséges részletes adatok gyűjtése, valamint kimutatások összeállítása és különböző számítások megtétele a pénzügyministerium feladata volt.

A hozzájárulási arány utoljára törvénnyel, az 1887. évi XXIII. t.-cikkkel 1888. évi január hó 1-től 1897. évi december hó 31-ig terjedő tíz évre állapítatván meg, e törvény érvényének lejártá előtt a hozzájárulási aránynak újból való megállapítására nézve a kormány javaslata alapján az országgyűlés a szükséges intézkedéseket megtette.

Nevezetesen 1896. év február havában a kiküldendő országos bizottság megválasztatván, első ülését 1896 márczius hó 5-én, hatodik ülését 1896 szeptember hó 19-én tartotta; a két bizottság között a tárgyalás írásbeli uton folyt, megegyezés azonban nem jött létre, mire 1896 október 3-án a kvóta-bizottság elnöke a bizottság jegyzőkönyveit és irományait a képviselőháznak bemutatta. A következő 1897. év április havában az újonnan kiküldött országos bizottság az osztrák bizottsággal szóbelileg folytatta a tárgyalásokat, de azok eredményre nem vezettek, mire a bizottság vonatkozó jelentését az 1897. év május hó 5-én az országgyűlés elé terjesztette. Minthogy pedig az 1887. évi XXIII. t.-cikk érvénye 1897. év végén lejárt, intézkedni kellett az iránt, hogy a hozzájárulási arány az 1898. év január hó 1-je utáni időre megállapíttassék. Ez megtörtént az 1897. évi december hó 30-án kelt legfelsőbb kéziratral, a melylyel Ő Felsege tekintettel arra, hogy a hozzájárulási arányra nézve a magyar korona országainak és a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országoknak törvényes képviselője között, az 1867. évi XII. t.-cikk 19., 20. és 21. §-ai értelmében létesítendő egyezmény nem jött létre, az 1867. évi XII. t.-cikk 21. §-a alapján a hozzájárulási arányt az 1898. év tartamára az addig fennállott mérvben állapította meg.

E megállapítás tartamának lejártá előtt és pedig 1899. évi október hó 2-án az országgyűlés mindkét háza az országos bizottságba kiküldendő tagokat megválasztván, a bizottság 1899. évi november 5-én tartott ülésében megalakult s miután a pénzügyministerium

által megfelelőleg kiegészített adatok a bizottság rendelkezésére bocsátattak, a tárgyalások mindenekelőtt a két bizottság által kiküldött hetes albizottságok között megindítottak. A tárgyalások részint Budapesten, részben Bécsben folytak és azok eredményeként 1899. évi november hó 22-én a két bizottság a következő megállapodásokat létesítette:

1. A közösügyi költségekhez való hozzájárulási arány tíz évre, azaz 1900 január 1-jétől 1909 december hó 31-ig állapítatik meg.

2. Mindaddig, míg a monarchia két állama közt a vámügyek közössége fennáll, a vámjövedék tiszta jövedelme közösnek nyilvánítatik és a törvényekben megjelölt levonások után a közösügyi költségek fedezésére fordítatik.

3. A közösügyi kiadásokhoz való hozzájárulási arány úgy állapítatik meg, hogy a vámjövedelem levonása után még fennmaradó összegből a magyar korona országait 34·4%, a birodalmi tanácsban képviselt királyságokat és országokat 65·6% fogja terhelni. Az előbbi arányszámban a magyar szent korona országait összesen (a volt katonai határőrvidéket is beleértve) terhelő hozzájárulási arány találván kifejezést.

4. Azon a napon, a melyen a 3-ik pontban megjelölt új kvóta kulcs alkalmazásra kerül, az 1872. évi IV. t.-czikk, mely a katonai határőrvidék czimén fizetendő praecipuumra vonatkozik, a két törvényhozás egybehangzó határozata alapján hatályon kívül helyeztetik.

A kiküldött magyar bizottság az e megállapodásokra vonatkozó jelentését a jegyzőkönyvekkel és irományokkal együtt a kormánynak beterjesztvén, a pénzügyministeriumban elkészítettett a törvényjavaslat arról az arányról, a melyben a magyar korona országai az 1867. évi XII. t.-czikkben közösöknek elismert állami ügyek terheihez hozzájárulnak, valamint a magyar királyi ministeriumnak az az előterjesztése, melylyel 1899. évi november 22-én a kiküldött magyar országos bizottság jelentését a törvényjavaslattal együtt az országgyűlésnek beterjesztette.

A törvényjavaslatnak a képviselőházban való tárgyalása megkezdett ugyan, de az ismeretes parlamenti viszonyok következtében nem volt rá kilátás, hogy az a monarchia két államában 1899. év végéig törvényerőre emelkedhessék s ezért ismét előállt szüksége annak, hogy a hozzájárulási arány Ő Felsége által döntessék el. Az erre vonatkozó legfelső kézirat 1899. évi december hó 30-án jelent meg s abban a hozzájárulási arány kérdése akképen döntetett el, hogy

az 1900. év *első hat hónapjának tartamára* való érvénnyel a közös-
 ügyek költségeiből a magyar korona országai $33\frac{3}{49}\%$ -ot a birodalmi
 tanácsban képviselt királyságok és országok $66\frac{46}{49}\%$ -ot viselnek.

A hozzájárulási aránynak ez a megállapítása megfelel annak a
 százaléknak, a mely a bizottságok megegyezésében kifejezésre
 juttatott. Minthogy azonban az 1872. évi IV. t.-czikk törvényhozásilag
 meg nem változtatott s így annak ama határozata, hogy a közös-
 ügyi költségekből 2% előzetesen a magyar korona országai terhére
 levonandó, változatlanul épségben van, a hozzájárulás százaléknak
 meghatározása a közösügyi kiadások 98%-ára vonatkoztatandó s ezen
 az alapon az idézett legfelső kéziratban a magyar korona országainak
 hozzájárulási kulcsaként megállapított $33\frac{3}{49}\%$ az előzetesen levonandó
 2%-kal együtt 34·4%-nak felel meg.

A királyi döntéssel megállapított hozzájárulási arány hatályának
 lejártá előtt annak újból való megállapítása céljából az 1900. év
 első felében a bizottságok ismét kiküldettek; a megindított tárgya-
 lások folyamán azok között lényegileg ugyanazok a megállapodások
 jöttek létre, mint az előző évben, eltérés csak annyiban van, hogy
 a hozzájárulási arány 34·4 : 65·6%-ban javasolt megállapításának
 tartama nem tíz évre, hanem csak 1909. évig terjedt volna.

E megállapodásoknak megfelelőleg a pénzügyministerium közre-
 működésével készült törvényjavaslat és jelentés az országgyűlésnek
 bemutatván, minthogy az a kedvezőtlen parlamenti helyzet követke-
 zésében 1900. évi június 30-ig törvényerőre nem emelkedett, a hozzá-
 járulási arány megállapítása ismét Ő Felsége döntése alá bocsátott.
 Az 1900. évi június hó 27-én kelt legfelső kézirattal a hozzá-
 járulási arány a kiküldött bizottságok megállapodásainak megfelelőleg
 $33\frac{3}{49} : 66\frac{46}{49}\%$ -ban állapított meg, azonban nem hat hó tartamára,
 hanem az 1900. évi július hó 1-től 1901. évi június hó 30-ig terjedő
 egy év tartamára való hatálylyal.

Az ez után következő években a hozzájárulási arány újból való
 megállapítása céljából az országos bizottságok évenként kiküldettek;
 tárgyalásaik folyamán ugy a hozzájárulási aránynak a fenti mérvére,
 valamint annak 1909. év végéig terjedő hatálylyal való megállapi-
 tására nézve a megegyezés létre jött, s ez alapon a kormánynak ide
 vonatkozó jelentései, valamint a törvényjavaslat az országgyűlés elé
 terjesztetett, ez utóbbinak tárgyalása és törvényerőre való emelkedése
 azonban be nem következhetett, s a hozzájárulási arányt az 1867. évi

XII. t.-cikk 21. §-a alapján Ő Felsége legmagasabb döntéssel állapította meg.

A vonatkozó legfelső kéziratok 1901. évi június hó 22-én, 1902. évi június hó 26-án, 1903. évi július hó 1-én és 1904. évi június hó 26-án bocsáttattak ki, azokkal a hozzájárulási arány mindig egy további év tartamára változatlanul $33\frac{3}{49} : 66\frac{46}{49}\%$ -ban állapított meg, mihez képest az 1904. évi július hó 1-jétől 1905. évi június hó végéig terjedő időben, a magyar korona országai a közösügyek költségeiből $33\frac{3}{49}\%$ -ot viselnek.

3. Vám- és kereskedelmi szövetség. Kereskedelmi szerződések.

Az 1878-iki vám- és kereskedelmi szövetség, a mely Magyarország és Ausztria között tiz évre kötött és Bosznia és Hercegovina megszállása után erre a két tartományra kiterjesztett, és melynek hatályát az 1887. évi XXIV. t.-cikk további tiz évre meghosszabbította, 1897 végével lejárván, a magyar és az ausztriai kormány között még 1895 elején megindultak a tárgyalások újabb vám- és kereskedelmi szövetség megkötése végett.

Minthogy a két kormány közötti tárgyalások nemcsak arra az anyagra szorítkozhattak, a melynek szabályozása a vámszövetség körébe tartozik, hanem kiterjeszkedtek a kérdések több csoportjára, a melyek részint a törvényes helyzet, részint a dolog természete szerint a monarchia másik államával koronkint szabályozandók, a tárgyalások hosszú időt vettek igénybe. Közben a fennállott vámszövetséget, a mely különben a törvény szerint tiz évre hallgatag meghosszabbított volna, az ausztriai kormány felmondta. Már-már befejezésükhöz közeledtek ezek a tárgyalások, a midőn Ausztriában a politikai viszonyokban olyan fordulat állott be, a mely kormányválságokra és a parlamenti munkának mondhatni teljes szünetelésére vezetett.

Igy történt, hogy a vámszövetség tartamának vége bekövetkezett, a nélkül, hogy újabb szövetség létrejött volna. Szükségessé vált tehát gondoskodni vám- és kereskedelmi viszonyainknak és az összefüggő ügyeknek ideiglenes rendezéséről, a mi az 1898. évi I. t.-cikk meghozatala útján az 1898-iki esztendő tartamára meg is történt. Ugyancsak ebben a törvényben az iránt is történt intézkedés, hogy arra az esetre, ha az egyezményi uton szabályozandó ügyekre vonatkozó egyezmények iránt a javaslatok legkésőbb 1898. évi május hó 1-ig

a monarchia két állama törvényhozásai elé nem terjesztethetnének: „a jegybankügynek, nemkülönben a jelen törvény 1. §-ában ideiglenesen szabályozott többi kérdéseknek, ez utóbbiakra nézve az 1867. évi XII. t.-cikk 68. §-ában az országnak fentartott önálló törvényes intézkedési joga alapján leendő állandó szabályozása iránt, javaslatokat terjeszsen elő, még pedig oly időben, hogy ez a szabályozás még 1898. évi deczember hó 31-ike előtt törvényerőre emelhető legyen.“

A törvényben előrelátott ez az eset azonban nem következett be, mert 1898 ápril havában a magyar és az ausztriai kormány betejesztette, mindegyik a maga parlamentjében, mindazokat a javaslatokat, — köztük az új vámszövetségre vonatkozó javaslatot is, — a melyek anyagára vonatkozó ideiglenes szabályozás az 1898. évi I. t.-cikkben befoglaltatik.

Ezek az egyezmények a politikai viszonyok miatt törvényerőre nem emelkedtek. Ezért és mert az 1898. évi I. t.-cikkben foglalt, főntebb érintett rendezés csak egy évre szólott, az 1899. évi IV. t.-cikkkel újabb egy évi provisoriumot alkottunk. Még ennek lejártá előtt jött létre az 1899. évi XXX. t.-cikk, a mely vám- és kereskedelmi viszonyainknak ez idő szerint érvényes, 1907 végéig tartó szabályozását foglalja magában. Ugy az 1898. évi I., mint a most említett 1899-iki két törvénycikk nem szerződéses alapon, hanem a magyar törvényhozás egyoldalú elhatározásából fõntartja azokat a határozatokat, a melyek az eredeti, lejárt vámszövetségi törvényben, illetõleg az ezt módosító késõbbi törvényeinkben foglaltatnak, a viszonyosság föltétele és az alatt a további föltétel alatt, hogy a most említett határozatoknak megfelelõ mai állapotok Ő Felsége többi királyságaiban és országaiban változatlanul fentartatnak. Annak a törvényjavaslatnak betejesztését megelőzőleg, a mely javaslatból az 1899. évi XXX. t.-cikk lett, a kormány az 1898 ápril folyamán betejesztett vámszövetségi javaslatot visszavonta; a többi ugyanakkor betejesztett javaslat 1899 folyamán törvényerőre emelkedett.

Mindazokban a törvényhozási intézkedésekben, a melyek a vámszövetség lejáratá óta meghozattak, vagy a végleges vámszövetség megkötésére történik utalás, avagy, mint az az 1899. évi XXX. t.-cikk 3. §-ában történt, utasítás adatik a kormánynak, hogy az Ausztriával létesítendõ vám- és kereskedelmi szövetség megkötése végett a tárgyalások megindítandók.

Áttérve már most ezeknek az előzményeknek előadása után a legszorosabb értelemben vett vámügyi törvényhozás és közigazgatás körében történetekre, mindenekelőtt meg kell jegyeznünk, hogy a monarchia két államának autonóm vámtarifája ugy, a mint az 1897 végén érvényben volt, sem az 1898 tavaszán beterjesztett és 1899-ben visszavont vámszövetségi tervezettel kapcsolatban, sem az 1899. évi XXX. t.-cikk folyamának elvi részeiben nem módosult. Változás benne csak annyiban történt, hogy a cukor, szesz, sör és az ásványolaj fogyasztási adója, a mely külföldről való behozatal esetén, annakelőtte, a vámdíjjal együtt szedetett be és mint vám (tehát közös jövedelem) számoltatott el, a vámtételtől elkülönített és annak fogyasztási adó gyanánt való elszámolása elrendeltetett (1899: XVI. t.-cz.); amint erről különben a sör-, cukor- és ásványolajadó ismertetésénél is megemlékeztünk. Ezen elvileg is helyes intézkedés a szeszre nézve még 1894-ben, a fogyasztási adó alá eső többi három cikkre pedig az 1899-iki rendezés folyamánaként életbeléptetett és már előbb részletesen tárgyalt átutalási eljárás miatt is elkerülhetlenné vált.

Ugyancsak ez alkalommal, s már az ásványolajadó tárgyalásánál bővebben kifejtett indokokból, a nyers ásványolaj vámtétele az 1899: XVI. t.-cikkkel 2 arany forintról 3 frt 50 krra emeltetett fel.

A vámügyi törvényhozás körébe tartozó egy további intézkedés történt az 1899. évi XXI. t.-cikk megalkotása által, a mely törvény-cikk rendel, hogy oly cikkek, a melyek belföldön fogyasztási adóval terhelt alkohol vagy cukor felhasználásával készülnek, külföldről való behozatal esetén, a fogyasztási adónak megfelelő vámpótlék alá vonassanak. A fogyasztási adónak a külföldről behozott adótárgyakra való eme kiterjesztése, a mellett, hogy az az igazságosság és egyenlő elbánás elvének is teljesen megfelel, az adó intenzivebb kihasználását és a belföldi ipar hathatósabb védelmét czélozza.

Ugyancsak az 1899-ik évre esik egy igen fontos, bár nem törvényhozási intézkedés. Ez az 1882. évi 30.974. számú rendeletünkkel életbeléptetett és az 1896. évi 652. számú rendelettel némi megszorítással fentartott örlési forgalomnak, azaz az örlés czéljából külföldről behozott és liszt alakjában ismét kiviendő gabona feltételes vámmentességének a megszüntetése.

Végül — amint ez különben e műnek a cukoradóra vonatkozó cikkében is tárgyaltatott — a cukor vámtétele, az 1903: I. t.-cikkkel beigatott bruxellesi nemzetközi cukoregyezmény határozmányainak

megfelelően, az 1903. évi II. t.-cikk alapján kibocsátott 1903. évi 3.479./P. M. számú pénzügyministeri rendelettel a nyers cukorra nézve 100 kgként aranyban 2 frt 20 kr-ra, a finomított cukorra nézve 2 frt 40 kr-ra leszállított.

A mint már fönnebb említettük, a monarchia két államának autonom vámtarifáján, a most előadott novelláris intézkedésektől eltekintve, változás nem történt. A visszavont vámszövetségi javaslat szerint egyedül a vámtarifa újabb tárgyalása iránt vállalt volna a két állam kölcsönös kötelezettséget. Az 1899. évi XXX. t.-cikk e tekintetben az előző hasonló természetű törvényhozási intézkedésekkel szemközt jóval határozottabb intézkedéseket tesz. Elrendeli, hogy a külfölddel megkezdendő tárgyalások előtt az autonom vámtarifa új vámtarifával helyettesítendő; ezenkívül azt az utasítást is tartalmazza, hogy az új tarifának mindkét állam mezőgazdasági és ipari érdekeit egyaránt védenie kell.

Az 1902. év utolsó napján az új autonom vámtarifa és tarifátörvény tervezetére vonatkozólag csakugyan létre is jött a két kormány közt a megállapodás és ezen törvényjavaslat most törvényhozási elintézését várja.

Az új autonom vámtarifa, a mely az új szerződések megkötésének alapjául szolgáland, a többi kontinentális államok, köztük első sorban Németország példájára, a magas, részben prohibitív védvámok rendszerére van alapítva. A jelenlegi vámtarifától a sokkal részletesebb áruosztályozás és részben célszerűbb beosztása mellett, főleg abban különbözik, hogy a mezőgazdasági termékeket is magas vámokkal védi, holott a jelenlegi tarifa csak az ipari cikkeknek nyújt fokozottabb vámvédelmet, míg a mezőgazdasági termények, csekély kivétellel, csak igen mérsékelt vámok mellett, részben vámmentesen kerülnek behozatalra.

A fokozott vámvédelem elve az új tarifátörvényjavaslatban is kifejezésre jut. Így a főbb gabonaneműekre német mintára minimális vámtétele kvannak megállapítva, a büntető vámok, oly államok irányában, a melyek termékeinket más államokéival szemben kedvezőtlenebb elbánásban részesítik, az eddigieknél sokszorta magasabb összegekben lesznek beszedhetők, végül az eddigelé kamatmentes vámhitelezés is mérsékelt kamat fizetéséhez köttetik.

Minthogy pedig belföldi iparunk igen sokszor szorul külföldi nyers anyag és fél gyártmány feldolgozására, egész természetes, hogy

ezen felemelt vámokkal szemben a kikészítési eljárásnak az eddiginél tágabb teret kellend nyitnunk, a mi az új törvény keretében a feldolgozásra vámmentesen behozott anyag és feldolgozott állapotban kivitt áru azonosságának megállapítása körül követendő enyhébb eljárás által lesz elérhető.

* * *

Az 1896. év végén Bulgáriával a kereskedelmi szerződés megkötöttvén, ezzel az utolsó Balkán állam, a mely velünk még szerződéses viszonyban nem volt, szintén a szerződéses államok sorába lépett.

Ezen szerződésben a mellett, hogy részünkről Bulgáriának csak általánosságban a legnagyobb kedvezmény alapján leendő bánásmódot biztosítottuk, a magunk részére a legnagyobb kedvezményen kívül egyes oly czikkek vámját, sőt fogyasztási adóját és octroi-illetékét (községi fogyasztási adó) is lekötöttük, a melyeknek Bulgáriába való kivitelénél érdekelve vagyunk. Ezen felül Bulgária még arra is kötelezte magát, hogy az egyezmény tartama alatt a só, dohány, lőpor és kőolaj kivételével más árura államegyedáruságot életbe nem léptet, a mi szintén a monarchia kiviteli érdekeinek biztosítására szolgál.

A jelenleg fennálló kereskedelmi szerződéseink közül eddigelé csak az Olaszországgal 1892-ben kötött szerződés lett 1903. év végére felmondva. Minthogy a felmondási terminus lejártáig véglegesen megállapodnunk nem sikerült, Olaszországgal az 1903. esztendő utolsó napján provisoriumot kötöttünk 1904 szeptember végéig terjedő hatálylyal, melylyel — az olasz borra nézve megállapított kedvezményes vámtétel (az ugynevezett olasz borvám klauzula) eltörlése mellett — egyébként a jelenlegi állapot változatlanul fentartatott.

Időközben Olaszországgal a tárgyalások folytatvatván, azok egy új kereskedelmi és hajózási szerződés megállapítására vezettek, mely 1904. évi szeptember 24-én a megbizottak kézjegyével ellátatott. Egyidejüleg a kereskedelmi és forgalmi viszonyoknak az említett szerződés életbeléptéig való rendezése céljából egy nyilatkozat jött létre Olaszországgal, melynek értelmében a jelenleg érvényes szerződés, a borvámklauzula kivételével, némi módosítással 1905. év végéig fentartatott.

A módosítások abban állottak, hogy 1904. évi október 15-től 1904. év végéig az osztrák-magyar vámterületre behozandó, házasításra szánt borokra 450.000 mm. maximalis mennyiségig 6.50 arany forint

kedvezményes vám és ezenkívül némely Olaszországot érdeklő czikkre, jelesül mandula, mogyoró, faolaj és sulfurolajra az eddiginél nagyobb vámkedvezmények engedélyeztettek.

Ez a nyilatkozat az 1904. évi XXXVI. t.-cikk által az ország törvényei közé igtattatott.

Végül az 1904. évben Németországgal is megindítottak a tárgyalások egy új kereskedelmi és vámszerződés megkötése iránt; ezek a Berlinben és Bécsben folytatott tárgyalások azonban még ez idő szerint is folyamatban vannak.

4. Egyenesadó egyezmény.

A monarchia két államának pénzügyministerei által Budán 1869. évi
Bécsben 1870. évi
december hó 18-án
január hó 7-én a szabadalmazott osztrák államvaspálya-társulat és az üzletüket a monarchia mindkét államterületére kiterjesztő vállalatok, valamint az 1871. évi márczius hó 28-án az első cs. kir. szab. dunagőzhajózási társaság adójára nézve kötött és a magyar korona országaira nézve az 1870. évi XVII., illetve az 1873. évi XIII. t.-cikkekkkel jóváhagyott egyezmények felülvizsgálását több körülmény elkerülhetetlenné tette. Az egyezményekben foglalt megállapodások ugyanis egyrészt már nem felelnek meg a változott viszonyoknak, másrészt több tekintetben hiányosak, illetve homályosak, ennek folytán gyakran kételyekre és zavarokra szolgáltatnak okot, a melyek nemcsak mind a két államkincstár, hanem az adózók érdekeit is jelentékenyen sértik. Ez pedig jórészt annak tulajdonítható, hogy az említett egyezmények megkötése idejében a Magyarországon, illetve az Ausztriában érvényben állott és rendelkezéseikre nézve ugyyszólván teljesen egybehangzó egyenesadó törvények Magyarországon 1875-ben, Ausztriában pedig 1896-ban sok tekintetben egymástól eltérő módon lettek megváltoztatva.

Ezek azok az okok, a melyek mindkét állam kormányát két új egyezmény megkötésére indították.

Az egyik egyezmény az üzletüket az osztrák-magyar monarchia mindkét államára kiterjesztő vállalatok kétszeres megadóztatásának elkerülése végett, valamint az egyenes adók körébe tartozó más ügyek iránt jött létre.

A másik egyezmény a tőkeamat- és járadékadóról szóló 1875. évi XXII. magyar t.-cikknek, illetve a járadékadóról szóló 1896. évi október hó 25-én kelt osztrák törvénynek az osztrák-magyar monarchia

másik államában kibocsátott értékpapírok kamataira való alkalmazása tárgyában jött létre.

Mindkét egyezmény ^{Budapesten 1903. évi január hó 14-én}
^{Bécsben 1903. évi január hó 17-én} köttetett.

Ezeknek az egyezményeknek nevezetesebb megállapodásai a következők:

Az egyik egyezményben a Duna-gőzhajózási vállalatokat illetőleg megállapodás létesült az adóztatási eljárás egyöntetőségének biztosítására. Elfogadtatott ugyanis az az eljárás, hogy az első cs. kir. szab. Duna-gőzhajózási társaság és a magyar folyam- és tengerhajózási részvénytársaság, valamint az ezentul alakuló dunai gőzhajózási vállalatok a monarchia mindkét államában adó alá vonandók.

Erre azért volt szükség, mert az 1873. évi XIII. t.-cikkkel jóváhagyott egyezmény — mely a mai viszonyoknak már amugy sem felel meg — csak az első cs. kir. szab. dunagőzhajózási társaság megadóztatásáról szól s így annak határozmányai az 1895. évben alakított magyar folyam- és tengerhajózási részvénytársaságra nem voltak alkalmazhatók.

Ugyanily egyöntetű eljárás állapított meg az üzletüket a monarchia mindkét államának területére kiterjesztő egyéb vállalatok nevezetesen a hitelintézetek, a biztosító társaságok, az ipari és kereskedelmi vállalatok megadóztatására vonatkozólag is.

Az 1870. évi XVII. t.-cikk homályos szövegezése folytán számtalan esetben egy és ugyanaz a vállalat mindkét állam területén, tehát kétszeresen lett megadóztatva.

Ez a kétszeres megadóztatás különösen azoknál a gyárak és gyárminőségű vállalatoknál következett be, melyek gyártmányaik számára a másik állam területén raktárakat tartanak.

Az előbb idézett törvénycikkben ugyanis a raktár fogalma közelebbről meghatározva nincsen.

Ennek következménye az volt, hogy Ausztriában a magyar malmok bécsi raktáraik után kivétel nélkül, Magyarországon pedig az osztrák gyárosok budapesti raktáraik után a legtöbb esetben másodizben vonattak adó alá.

Az új egyezmény a kétszeres megadóztatás lehetőségét kizárja, mert abban a fiókintézet, fiók- és üzlettelep fogalma minden kétséget kizáró módon körül van írva.

Ezen megállapodás mellett az osztrák gyárosok itteni raktárai ezentul nem lesznek ugyan megadóztathatók az eddigi mérvben, de

ezzel szemben áll az a nagy előny, hogy ily módon ki van zárva a magyar malmok, valamint sok más eddig még meg nem adóztatott magyar vállalat osztrák raktárainak Ausztriában való külön megadóztatása.

Az egyezménynek egy további megállapodása szerint azok a szolgálati illetmények és nyugdíjak, melyeket állami-, udvari-, országos-, megyei-, városi-, kerületi vagy községi pénztárak fizetnek ki, azon állam javára és annak törvényei szerint fognak adózni, melyet a kifizetés terhel.

Ez az intézkedés azt az előnyt biztosítja nekünk, hogy mindazok a magyar nyugdíjasok, kik Ausztriában laknak, ezentul a magyar állam javára fogják adójukat leróni.

Magától értetik, hogy úgy mint eddig, ezentul is

a) a külföldön (a követségeknél, consulátusoknál) alkalmazott közös tisztviselők illetményei után az adó a két állam között a közösügyi quota arányában fog megosztatni és

b) az Ő Felsége személye körüli ministeriumnál alkalmazott tisztviselők és szolgák illetményei kizárólag a magyar állampénztár javára fognak adó alá vonatni.

* * *

A másik egyezmény kimondja, hogy a magyar tőkekamat- és járadékadónak, valamint az osztrák járadékadó és személyes jövedelmi adónak fizetése alól felmentetnek azok, kik az egyik államtól — mint annak polgárai — jövedelmet huznak és a másik állam területén az államnál vagy az udvarnál szolgálatot teljesítenek.

Ezzel a megállapodással elértük azt, hogy azok a honpolgáraink, kik Ausztriában az államnál vagy udvarnál vannak alkalmazva, a kétszeres megadóztatástól meg fognak kiméltetni.

A két kormány megállapodott azonfelül abban, hogy a magyar korona országai által kibocsátott és ezentul kibocsátandó államadóssági kötvények, valamint a kibocsátott földtehermentesítési és italmérési jog kártalanítási kötvények kamatai a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országokban a járadékadó alól mentesítendők, viszont, hogy a magyar korona országáiban az egyesített államadósság, továbbá a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok államadóssága, végül az ugyanezen királyságok és országok által eddig

kibocsátott vagy jövőben kibocsátandó adósságok után járó kamatok úgy mint eddig, a magyar tőkekamat- és járadékadó alá vonatni nem fognak.

Az új egyezménynek egy további határozatával pedig sikerült biztosítanunk, hogy az osztrák járadékadónak kedvezményes adószázaléka több magyar hitelintézet zálogleveleinek kamataira is alkalmaztassék.

Ezekkel a megállapodásokkal a magyar közvélemény által is számtalanszor hangoztatott sérelem — a viszonyosság elvének szigorú szem előtt tartása mellett — Magyarország kívánsága szerint intézettek el.

Végül az osztrák állam képviselői kívánságára kimondatott, hogy a hajózásra eső magyar szállítási adó megszüntetendő.

Az osztrák állam képviselőinek ezt a kívánságát teljesíteni lehetett, mert a szállítási adó eltörlése saját közlekedési érdekeink szempontjából is teljesen indokolt, pénzügyileg pedig elviselhető bevételi apadást jelent, mert az évenként befolyt körülbelül 20 millió korona szállítási adóból a hajózásra csak mintegy 653.000 K esik. Magától értetlik, hogy a vasuti szállítás használata után ezentul is fizetendő lesz a szállítási adó.

Ez a körülmény azonban annál kevésbé fog a vasuti vállalatok üzleti forgalmára bénítólag hatni, mert megállapított, hogy a hajózási szállítási adó megszüntetéséből kifolyólag a vasuti és hajózási forgalom közötti verseny a vasutak hátrányára lényeges változást nem fog szenvedni.

Az előadottakból kitűnik, hogy a monarchia két államának pénzügyministerei között létrejött összes megállapodások mind olyanok, melyek úgy a magyar államkincstár érdekeit a pénzügyi eredmény szempontjából teljesen megvédik, mint a magyar vállalatok és állampolgárok keresetét a szabad üzlet szempontjából a monarchia másik államának területén teljes mérvben biztosítják.

A két új egyezményről és a hajózási szállítási adó megszüntetéséről szóló törvényjavaslatok az 1903. évi január hó 28-án tartott képviselőházi ülésen nyújtattak be és a képviselőház által, a magyar korona országai és Ő Felsége többi királyságai és országai között kötött vám- és kereskedelmi szövetségről szóló törvényjavaslattal együtt fognak alkotmányos tárgyalás alá vétetni.

5. Illetékegyezmény és consuli illetékek.

A. Illetékegyezmény.

Az illetékbevétel, a melyet bővebben e mű V. részének IV. czime alatt tárgyaltunk, nem tartozik azon közvetett adónemek közé, a melyek az 1867. évi XII. t.-czikk 63. §-a értelmében a végből, hogy az egyik állam törvényhozása vagy kormányának intézkedései a másik állam jövedelmeinek csonkítását ne vonhassák maguk után, a két állam által egyetértőleg megállapítandó elvek szerint kezelendők.*) Illetékszabályaink és törvényeinknek a külföldre és a külföldiekre vonatkozó határozatai ebből a szempontból tehát a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok és ezek lakosaira is alkalmazhatók volnának, ha nem léteznének olyan körülmények, a melyek e tekintetben bizonyos kivételes helyzet létesítését követelik.

Az egymással való folytonos és kölcsönös érintkezésben mindkét államra egyaránt, ugyszólván az elviselhetetlenségig terhes lenne, ha mindegyik az ő saját törvénye szerint járó illetékeknek teljes mérvben való lerovásához ragaszkodnék.

Ebben az esetben két oldalról jönne a megterhelés, mert minden jogügylet vagy illetékköteles irat után, a mely Magyarországon létesült és Ausztriában érvényesül, illetőleg oda átvitetik, vagy viszont, úgy a magyar, mint az osztrák törvények szerint megkivánt illetékeket le kellene róni. Hogy ez mily hátrányos lenne a fennálló közjogi kapcsolat és a földrajzi helyzet által főleg a kereskedelem és ipar tekintetében ugyszólván egymásra utalt két állam lakosságára, az nem igényel további megvilágítást.

A helyzetnek illetően felismerésével kötött már 1868. évben a m. kir. pénzügyminister és a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok pénzügyministere között egy olyan egyezmény, a melynek megállapodásai szerint az egyik államban lerótt illeték, a másik állam által követelhető illetékbe beszámíttatván, ezzel mindkét állam lakosai a kétszeres megterheléstől megóvhatók voltak.

Ez az egyezmény, melynek szabványai a bélyeg és illeték iránti szabályaink és törvényeink hivatalos összeállításának ötödik

*) Bár a fent idézett törvényszakasz az ipari termelést közvetlenül érintő fogyasztási adók kezelését is a két állam közös érdekü ügyei közé sorolja, mégis azokat — mint első-rangu állami bevételeket — nem itt, hanem e mű V. részében tárgyaljuk.

részében a 224—267. §§-ban voltak felvéve, kezdetben kielégítette igényeinket; később azonban, a mikor a kiegyezés idejében nálunk még kezdetleges állapotban levő hitelügy a kereskedelem fellendülésével fejlődésnek indult és a két állam lakosságának egymással való érintkezése a folyton fejlődő közlekedési eszközök segélyével nagyobb mérveket öltött, már nem felelt meg a teljes viszonyosság kívánalmainak.

Tapasztalni lehetett, különösen a törvényeink különleges intézkedései alapján készpénzben fizetendőilletékeknél, hogy számos, Ausztriában székelő kereskedelmi cég, főleg pénzügyintézetek, biztosító társaságok és közlekedési vállalatok, ügyeik nagy részét itt Magyarországon bonyolítják le és az illetéket magyarországi üzletük után, az egyezmény megállapodásai értelmében, mégis Ausztriában fizetik.

Ez természetesen teljesen meg nem felelő és változást igénylő helyzet volt.

A pénzügyi kormány tehát megindította a tárgyalásokat az illetékekre vonatkozó egyezmény revíziója céljából, de ezek csak lassan haladtak előre. A régi egyezményben nem volt támpont, a melyet a revízió siettetésére ki lehetett volna használni, nem volt kikötve felmondási idő. A másik fél loyálisától sok függött tehát e tekintetben. Biztos, kétséget nem hagyó adatokkal kellett kimutatni azt, hogy az előbbi egyezmény az újabb időkben, a kikötve levő kölcsönös viszonyossági elvet Magyarország hátrányára már nem fedi.

A tárgyalások különösen akkor kezdettek gyorsabban haladni, a mikor sikerült kimutatnunk, hogy a szabadalmazott osztrák-magyar államvasut társaságnak magyarországi vonalain lebonyolított üzletnél, az 1883—1891. évi időközben közel 800.000 K olyan illeték lett az ausztriai államkincstár javára befizetve és hosszadalmas tárgyalások után 495.053 Kát kitevő részben a magyar államkincstárnak megtérítve, a mely az egyezmény szellemében Magyarországot illette volna meg. A megkezdett tárgyalások eredményesen befejeztetvén, az 1899. évi XLVI. törvényzikk törvénybe iktatta a ^{Budapestben}/_{Bécsben} 1896. évi december hó 26-án, a bélyeg és közvetlen illetékek, a fogyasztási bélyeg és díjak iránt, egyrészt a magyar korona országainak pénzügyministere, más részről a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok pénzügyministere között kötött egyezményt és a ^{Budapestben}/_{Bécsben} 1898. évi április 20-án erre vonatkozólag kötött pótegyezményt.

Ez az új egyezmény 1900. évi január hó 1-ével életbe lépett s ez által a réginek hatálya 1899. december 31-én megszűnt.

Az új egyezmény nagyjában ugyan a régi egyezményben lefektetett alapelveken épült fel, részleteiben azonban számos, reánk nézve igen lényeges újítást tartalmaz, a régi egyezmény visszasságait megszünteti és a kölcsönös viszonyosság elvét teljes mérvben érvényesíti.

Általában véve alapelv az, hogy az egyezmény tárgyára vonatkozólag a két állam, egymáshoz való viszonyában, nem tekinthető külföldnek. Az okiratok, jogügyletek és segédiratok rendszerint ott vonandók illetékezés alá, a hol először állott be az a körülmény, mely az illeték vagy a magasabb illeték fizetésének kötelezettségét megállapítja. Ehhez képest azoktól az iratoktól, a melyeknél az illeték bélyegjegyek használata által rovatik le, az illetékre annak az államnak van joga, a melynek területén az irat kiállított. Azoktól az okiratoktól és jogügyletektől pedig, a melyek után az illeték készpénzben fizetendő, az illeték abban az államban rovandó le, a melyben a jogügylet megkötött. Végre pedig az egyik államban adott személyes illetékmentességek kevés kivétellel a másik államban is tekintetbe veendők.

Ezek körülbelül azok az alapelvek, a melyekből megállapítható az egyezmény egész irányzata, az t. i., hogy ha az illeték az egyik állam törvényei szerint már lerovatott vagy lerovandó lett volna, a másik állam csak annyiban van jogositva saját maga részére is követelni illetéket, a mennyiben a saját törvényei szerint magasabb összegű illeték járna. Ez esetben a két illeték közötti különbözet szedésére van feljogosítva.

Részleteiben az új egyezmény reánk nézve fontos új megállapodásai a következők:

a) Ha a jogügylet érvénye valamely cs. és kir. közös ministerium jóváhagyásától van függővé téve, az illeték nem azt az államot illeti meg, a melyben a jóváhagyás eszközöltetett — a mint eddig volt — hanem az annak az államnak javára rovandó le, a melynek területén *a jogügylet megkötöttetett.*

b) Állami, községi vagy más nyilvános pénztárnál, — a csász. és kir. hadsereg és haditengerészet pénztárainál is — kifizetett pénzüsszegek felől kiállított vétbizonyítványok (nyugták) után az illeték annak az államnak jár, a melyben *a kifizető pénztár fekszik* és pedig a nyugta

kiállításának helyére való tekintet nélkül; ellenben irányadó a kiállítás helye akkor, ha a kifizetés a csász. és kir. közös ministeriumok pénztárai által történik.

c) Ingatlanoknak csere útján való átruházásánál, ha a csere tárgyát képező ingatlanok mindkét állam területén fekszenek, az illeték mindegyik államot, a saját területén fekvő ingatlanok *teljes értéke* után illeti meg. *)

d) Lényeges változás van a törvények különleges intézkedései alapján a társulatok, egyletek, testületek és intézetek által készpénzben lerovandó illetékeknél. Ugyanis:

aa) az egyik államban székhellyel bíró biztosítási és társulati ellátási intézeteknek a másik államban levő fióközletei és ügynökségei által megkötött vagy közvetített ügyletek után ezen illetékek feltétlenül annak az államnak javára rovandók le, a melyben a *fióközlet vagy ügynökség székhelye van*, tekintet nélkül a régi egyezmény szerint fennállott arra a megkülönböztetésre, vajjon fel van-e jogositva a fióközlet vagy ügynökség az ügyletek önálló és végleges megkötésére vagy sem;

bb) oly társulatok nyugdíj vagy nyugbér (ellátási) intézetei, melyek alapszabályaik szerint, a két államnak nem csupán egyikében, hanem mindkét államban bírnak székhellyel, — valamint az oly közlekedési vállalatok nyugdíjintézetei, a melyek forgalmi üzeme mindkét állam területére kiterjed, — kötelesek ezen illetékeket a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országokban lakó tagok részéről az osztrák államkincstár javára az osztrák állam területén érvényes törvények szerint: — *a magyar korona országában lakó tagok részéről pedig a magyar államkincstár javára* a magyar államban érvényes törvények szerint kimutatni és befizetni. — A nyugdíjintézet azon tagjait illetőleg, a kik a két állam területén kívül laknak, ezekre az illetékekre annak az államnak van igénye, a melyben az intézet pénzügyi szolgálata elláttatik;

cc) Az egyik államban székhellyel bíró részvénytársaságnak vagy közkereseti és gazdasági szövetkezeteknek a másik állam területén levő fióktelepeiből, illetve ezeknek közvetlen üzletéből folyólag fizetendő illetékek annak az államnak javára rovandók le, a melyben a *fióktelep székhelye van*; továbbá az egyik államban alapított, de köz-

*) Eddig az illetéknek csak az a hányadrésze járt a magyar állam javára, a mely a törvény szerint az egész illetékből a magyarországi ingatlanra esett.

vetlen üzletüket kizárólag a másik államban folytató részvénytársaságok a szelvények után fizetendő bélyegilletéket is annak az államnak javára tartoznak leróni, a melyben *üzletüket folytatják*, és pedig ez utóbbi államban érvényes törvény mérvéhez képest.

e) A mindkét államban egyaránt székhelylyel bíró intézetek és társulatok tekintetében, továbbá oly esetekben, midőn forgalmi üzemet a monarchia mindkét államára kiterjesztő közlekedési vállalatoknál, a vagyonkezelést ketté választó szervezeti változások következnének be, a két állam pénzügyi kormányzata által esetről-esetre megállapítandó és rendeleti uton kijelölendő az a kulcs, amely szerint az ingó vagyon után járó illetékegyenérték és a törvények különleges intézkedései alapján készpénzben fizetendő illetékek a két állam között fel lesznek osztandók.

Azzal, hogy ez a megállapodás miképen érvényesült eddig a gyakorlatban, alább számolunk be.

f) Az egyik államban kiállított és szabályszerű illeték alá vont, avagy illetékmentességben részesülő okiratok után abban az esetben, ha a másik államban átvitvén, ott csak állandó bélyegilleték alá esnek (p. o. kereskedői számlák és könyvkivonatok, bizonyítványok, anyakönyvi kivonatok és egyéb hasonló), a másik állam törvényei szerint járó illeték, esetleg nagyobb *illeték lerovásának nincs helye*.

A kiállítás helyén érvényes törvények szerint szabályszerűen illeték alá vont vagy attól mentesített okiratnak a kiállítója, az okiratnak a másik államba történt átvitele esetében, az okirattól az utóbbi állam törvényei szerint járó illeték fizetésére nem kötelezhető.

g) Az egyezmény határozmányai a monarchia két államának Bosznia és Hercegovinához való kölcsönös viszonyában, — a teljes viszonzóság alkalmazásának feltétele alatt — azzal a kiegészítéssel nyernek megfelelő alkalmazást, hogy a Bosznia és Hercegovina kormányzatával megbízott közös pénzügyministeriumnál szolgálatban levő bosznia-hercegovinai hivatalnokok és alkalmazottaknak járandóságai felől kiállított nyugták, az ezen ministeriumhoz, mint Bosznia és Hercegovina kormányzatához benyújtott beadványok, valamint ezek mellékletei és felzetmásolatai, végre ennek a ministeriumnak a jelzett hatáskörében keletkező hivatalos kiadványai után járó bélyegilletékek Bosznia és Hercegovina kormányzatát illetik meg.

h) Mindkét államnak jogában áll az egyezménytől egy évi felmondás után visszalépni.

Az 1898. évi április hó 20-án kötött pótegyezményre azért volt szükség, mert az egyezménynek 1896. évi deczember hó 26-án történt megkötése óta a viszonyok változtak és az egyezménynek a játékkártyák és naptárak után járó illetékekre vonatkozó megállapodásai módosítást igényelték.

Az új egyezmény megállapodásai ezekben térnek el a régi egyezménytől. A kölcsönös viszonzosság érdeke ezentul remélhetőleg jobban meg lesz óva, a mi nemcsak az államiság tekintélyének emelése szempontjából fontos, de nem megvetendő pénzügyi eredményt is hoz.

Megállapitható, hogy az 1900., 1901. és 1902. években 1,090.755 K olyan illeték vételeztetett be ezen megállapodások folytán Magyarországbán, amely a régi egyezmény érvénye alatt, annak hiányai folytán az osztrák állampénztárba lett volna fizetendő.

Mindkét állam pénzügyi kormánya az új egyezmény létesítésénél arra törekedett, hogy a jövőben minél kevesebb olyan eset merüljön fel, a mely az egyezményi megállapodások hézagossága következtében az illetékre való igényjogosultság eldöntése végett külön tárgyalásokat igényel.

A régi egyezmény érvénye alatt ez igen gyakran előfordult és az érdekösszeütközések kiegyenlíthetése végett, némely esetben igen hosszadalmas írásbeli külön érintkezésre, sokszor szóbeli tárgyalásokra volt szükség.

Ezt elkerülendő a pénzügymisterium egyes tárgyak és különösen olyanok tekintetében, a melyekre nézve a két állam törvényei lényegesen különböző rendelkezéseket tartalmaznak, indokoltnak találta, hogy egyöntetű és az egyezmény szellemének megfelelő eljárás biztosítása céljából, az egyezmény keretén belől külön egyetértő megállapodásokat létesítsen.

A megegyezés létrejött és azt a m. kir. pénzügyminister „a biztosítási és társulati ellátási intézetek által készpénzben fizetendő illetékek tárgyában, tekintettel az Ausztriában kötött és az 1899. évi XLVI. törvénycikkbe felvett egyezményre“ czim alatt 1900. évben 74.963. sz. a. kiadott rendeletével közzétette.

Ez a rendelet az osztrák pénzügyministerrel egyetértőleg egészen tüzetesen szabályozza a fennebb aa) alatt említett tárgyak tekintetében

követendő eljárást. Ámbár e műben az e tárgyban létrejött megállapodások részletes ismertetésének helye nem lehet, mégis megnyugvással konstatálható, hogy az egyezményes megállapodások óta e téren újabb érdekösszeütközés föl nem merült, a mire pedig az a körülmény, hogy Magyarországon a biztosítási társulatok százalékos, Ausztriában pedig fokozatos illetékek lerovására vannak kötelezve, bő anyagot nyújthatott volna.

Hasonló külön megegyezésre volt utalva a két állam pénzügyministere a fennebb e) alatt említett illetékköteles egynemely tárgy tekintetében.

Nevezetesen meg kellett egyezni arra nézve, hogy mily kulcs szerint történjék a felosztása azoknak az illetékeknek, a melyeket a szabadalmazott osztrák-magyar államvasuttársaság, tekintettel arra, hogy üzeme a monarchia mindkét államára kiterjed, a magyar és az osztrák államkincstár javára aránylagosan befizetni tartozik? Hosszadalmas írásbeli, utóbb szóbeli tárgyalások után abban történt megegyezés, hogy az egyik és a másik állam a vasuttársaság által befizetendő illetékből olyan arányban részesüljön, a mely arányban az egyik, illetve másik államban külön-külön elhelyezett társasági vagyonrészek értéke, a társasági összvagyon értékéhez áll.

Ezen az alapon eszközölt számítás szerint ezekből az illetékekből negyvenkét százalék a magyar és ötvennyolcz százalék az osztrák állam javára esik, a mi rendes körülményeket feltételezve, évenként körülbelül egyszázezer korona olyan bevételt biztosít a magyar államnak, a mely — mint már fentebb említettük — a régi egyezmény fennállása idejében teljesen bizonytalan természetű, legalább is esetről-esetre ismétlődő kétséges eredményű tárgyalásoktól függött.

B. Consuli illetékek.

A consuli illetékek szabályozásáról szóló 1901. évi XXVI. t.-cz. is egyike azoknak a törvényhozási alkotásoknak, a melyről e munka keretében meg kell emlékeznünk.

Igaz ugyan, hogy az ezen törvényre vonatkozó javaslatot nem a pénzügyminister, hanem a kormányelnök nyújtotta be az országgyűléshez, mivel a consuli illetékek szabályozására az összkormány és nem egyedül a pénzügyminister kérte a felhatalmazást; ámde a törvényjavaslat kiválóan pénzügyi természetével bíró anyagának előkészítése, a törvény kiegészítő részét képező consuli illetéktarifa,

valamint a törvény végrehajtása iránti rendelet tervezése a pénzügy-ministeriumra hárult.

Az 1867. évi XII. t.-czikk 8. §-a értelmében a monarchia diplomatai és kereskedelmi képviselőire vonatkozó ügyek, a monarchia mindkét államának kormányai által egyetértésben intézendők, tehát közös ügyek.

Ezzel kapcsolatosan a consuli illetékekből származó bevételek is — a melyeknek az a rendeltetése, hogy általuk a külföldön levő consuli hivatalok, tehát közös állami közegek fentartási költségei legalább részben fedeztessenek, — közös bevételek és így a magyar államkincstár bevételeit képező illetékekkel, ebből a szempontból nem azonosak.

Az új törvényes consuli illetéktarifa életbelépéséig a consuli illetékek az 1846. évi június 30-án kelt legfelsőbb elhatározással kibocsátott és ma már minden tekintetben elavult szabályzat és tarifa szerint szedettek. Ezeknek a szabályoknak czélszerűtlensége ugyan már régen ismeretes volt, de új törvény és tarifa megalkotása számtalan nehézségekbe ütközött, daczára annak, hogy a megalkotásra a törekvés meg volt. Végre sok vajudás után minden irányban elvi megállapodás létesült úgy a két állam kormányai között, mint a consuli ügyek vezetésére hivatott csász. és kir. külügyministerium között is.

Nemcsak az alkotmányos rend helyreállítása szempontjából volt szükség a változott viszonyoknak megfelelő új törvényre, de pénzügyi szempontból is. Iparunk és kereskedelmünk fellendülése folytán új valóságos consuli hivatalok felállítására lévén szükség, a költségek emelkedésének némi ellensúlyozására a consuli illetékek jövedelmét az által kellett fokoznunk, hogy az eddig használt tarifa alacsony tételeit, legalább részben, más államok tételeihez mérten felemeltük.

A fiscalis érdek érvényesítésén kívül azonban az eddigi tarifának az adózók által túl terhesnek ismert némely tételeit mérsékelni is kellett. Főleg kereskedelmi tengerészetünk érdekeire kellett figyelemmel lennünk, mivel az irányadó testületek és érdekelték a tarifa ezen irányban való átdolgozásának szükségét hangsúlyozták és mivel a reform összefüggésben állott a kereskedelmi tengerészet érdekében történt többi intézkedésekkel is.

Ezen elvek által vezérelve, a ministerium már az 1897. év folyamán egy törvényjavaslatot terjesztett az országgyűlés elé, a mely

el is fogadtatott, de szentesítve nem lett, mert időközben a korona-értékben való számítás kötelezővé tétetvén, a tarifa tételeinek korona-értékre való átszámítása és evvel összefüggően a törvényjavaslatnak megfelelő módosítása is szükségessé vált.

Végre, a mikor ez a monarchia mindkét államának kormánya és a csász. és kir. közös külügyministerium egyértelmű megállapodásának megfelelően megtörtént, az országgyűlés elé terjesztetett ismét a minden tekintetben megfelelően módosított törvényjavaslat és az törvénynyé is vált.

Ezen, már fent idézett törvény rendelkezései értelmében, a consuli illetékek mindenkor az illetékköteles cselekményt foganatosító consuli hivatal által, a közös külügyministerium nevében szabhatnak ki.

Azoknál a hivataloknál, a melyek élén valóságos tisztviselő áll, a consuli illetékek a közös külügyministerium tárczája, — minden más consulátusnál ellenben az illető hivatali főnök javára szedtetnek, a hagyaték értékéhez képest kiszabandó illetékek és a birságok kivételével, a melyek kizárólag a külügyministerium tárczáját illetik.

Az illeték kiszabása, vagy az illetékmentesség megtagadása ellen felmerülő panaszokban a csász. és kir. külügyministerium határoz másodfokban és végérvényesen, még pedig önállóan, ha a panaszt emelő fél sem magyar, sem osztrák állampolgár; egyetértőleg a magyar pénzügyi, igazságügyi és kereskedelemügyi ministerekkel akkor, ha a panaszló magyar állampolgár.

A törvény érvényes addig, a mig a consuli biráskodásról szóló 1891. évi XXXI. t.-cz. hatályban marad és ebbeli külön rendelkezésének megfelelően, a ministerium által a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok kormányával egyetértőleg kibocsátott 1902. évi 1102. M. E. számú rendelet alapján, 1902. évi július 1-ső napján lépett hatályba.

Az általános consuli illetéktarifa három részre oszlik:

Az I. rész felöleli azokat az illetékeket, a melyek a magyar és osztrák kereskedelmi tengerészet hajózási forgalmára vonatkoznak. Ennek a tételei általánosságban alacsonyabbak, mint a régi 1846. év óta alkalmazásban volt tarifatételek.

A II. rész megállapítja az illetékeket oly consuli hivatalos cselekmények után, melyek nem esnek az I. rész rendelkezései alá.

A III. rész a consuli alkalmazottaknak a felek ügyeiben való eljárásért járó mellékjárulékokat és napidijakat határozza meg.

Némely országban a tarifa II. része alá eső hivatalos cselekmények után járó állandó illetékekhez, rendszerint 50% pótlék is beszedendő. Ugyanezen országokban a consuli hivatalnokok és consuli alkalmazottak, a felek ügyeiben eszközölt szolgálati utazásoknál is, a tarifában megállapított napidijakon felül 50% pótlék felszámítására vannak jogosítva.

Ilyen pótlék csak oly országokban számítható, melyekben a pénz fizetési ereje csekélyebb és habár más felől a kereset könnyebb és jövedelmezőbb is, az életszükségleti czikkekért fizetendő árak sokkal magasabbak, mint Európában.

Végül gondoskodva van a tarifában némely esetek tekintetében helyt foglaló illetékmérséklésről és meg vannak abban állapítva a teljes illetékmentesség esetei is.

A consuli illetékek szabályozásáról szóló 1901. évi XXVI. t.-cz. végrehajtása tárgyában a m. kir. ministerium által 1902. évi 1.102. M. E. szám alatt kibocsátott és minden consuli hivatalnál kifüggesztendő rendelet a consuli illetéktarifa egyöntetű kezelésének biztosításáról is gondoskodott.

6. Bosznia és Hercegovina.

Bosznia és Hercegovina az 1879. évi VIII. t.-cikkkel becikkelyezett berlini szerződés alapján jutott Ausztria és Magyarország kormányzása alá s a nevezett országok közigazgatásának vezetésével a közös ministerium, illetve annak kebelében a cs. és kir. közös pénzügyminister van megbízva.

Az 1880. évi VI. t.-cz. 1. és 2. §-ai azonban felhatalmazzák, illetve utasítják a magyar kormányt, hogy a megszállott tartományok közigazgatásába alkotmányos felelősség mellett befolyjon és részt vegyen mindazokban a tanácskozásokban, melyek a közigazgatás irányának és elveinek megállapítása, valamint vasutak építése céljából a közös ministeriumban tartatnak.

A 3. §. értelmében továbbá Bosznia és Hercegovina közigazgatása akként rendezendő be, hogy annak költségei e tartományok saját jövedelmeiből fedeztessenek.

Eme törvényes rendelkezésekhez képest a cs. és kir. közös pénzügyminister Bosznia és Hercegovina évi költségvetési előirányzatait, mielőtt azokat tájékoztatás céljából a közös ügyek tárgyalására kiküldött országos bizottságoknak előterjesztené, hozzájárulás végett

esetről-esetre megküldi a magyar kormánynak, s a pénzügyi kormányzat mindenkor szigorú bírálat tárgyává teszi, vajjon az előirányzat a realitás követelményeinek megfelel-e s főleg, hogy az előirányzat egybeállításánál az 1880. évi VI. t.-cz. fentebb idézett 3. szakaszának határozmányai betartottak-e? A legutóbbi 10 év alatt e tekintetben észrevétel nem merült fel.

A zárszámadások szintén évről-évre megküldetnek a magyar kormánynak és pedig az 1895. évtől kezdve, a magyar pénzügyminiszter kívánságához képest, mielőtt még azok legfelsőbb jóváhagyás alá terjesztetnének.

Minthogy pedig a zárszámadások átvizsgálása alkalmával tapasztaltott, hogy a megszállott tartományok kormányzata az egyes évek kezelésében mutatkozó bevételi többleteket ugyan indokolt célokra, de teljes mérvben felhasználta anélkül, hogy ehhez előzetesen a magyar és osztrák kormányok hozzájárulását kieszközölte volna, a magyar ministertanács a pénzügyminiszter javaslatához képest 1895. évi október hó 31-én és 1897. évi február hó 17-én hozott határozatai alapján megtette az intézkedéseket az iránt, hogy a közös pénzügyminiszter az 1880. évi VI. t.-cz. rendelkezéseivel ellenkező ezt a gyakorlatot szüntesse meg.

A közös pénzügyminiszter a magyar kormány emez indokolt kívánságának évről-évre fokozottabb mérvben eleget is tett, úgy hogy az utóbbi években a tényleges kezelés és az előirányzat között nagyobb mérvű eltérések már nem mutatkoznak.

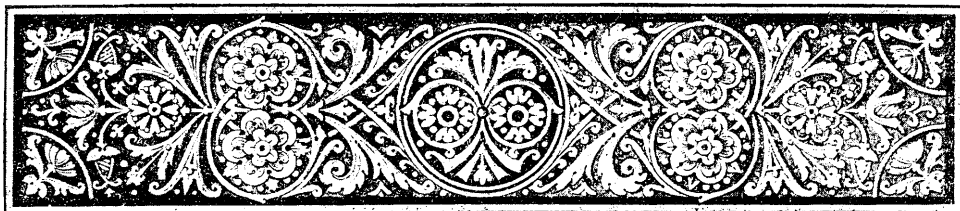
A magyar kormány, illetve a pénzügyi kormányzat befolyását érvényesítette továbbá mindazokban az esetekben, mikor a megszállott tartományok területén tervezett vasutak vagy más beruházások költségeinek fedezeti módozataira vonatkozólag a magyar korona országai részéről külön törvényhozási intézkedésekre volt szükség. A legutóbbi 10 év alatt Bosznia és Hercegovinában létesített ily természetű beruházásokra vonatkozólag a következő törvények alkottattak: a Bosznia és Hercegovina kormányzata által 24 millió korona (12 millió forint) összegben felveendő országos kölcsönről szóló 1895. évi XXXVIII. t.-czikk, — a Bosznia és Hercegovina megszállására megszavazott hitelből épített bród-zeniczai vasutnak és a szlavin-bródi bosznia-bródi összekötő vonalnak a nevezett országok részére való átadásáról szóló 1895. évi XL. t.-czikk, — a Gabela-Bocche di cattaroi keskenyvágányu vasutnak, valamint Trebinje és Gravosa

felé vezetendő szárnyvonalainak építéséről szóló 1898. évi XXIV. t.-cz. — és a Szarajevótól a Lim völgyében az Uvac melletti Sandzak határig és Visegrádtól elágazólag a Rzava völgyében a Vardiste melletti szerb határig, továbbá a Samactól Dobojsig és Bugojnótól Arzanóig vezetendő vasutvonalak építéséről szóló 1902. évi XIII. t.-czikk.

Bosznia és Hercegovina 1895—1904. évi kezelési eredményeit az alábbi táblázat tünteti fel; megjegyeztetvén, hogy az 1895—1901. évekre vonatkozólag a zárszámadási eredmények vétettek fel, míg az 1902—1904. évekre nézve csak a költségvetési előirányzatok adatai szerepelnek, a mennyiben az utóbbi évek zárszámadásai még nincsenek lezárva.

Év	Bevétel		Kiadás		Fölösleg	
	K	f	K	f	K	f
1895	32,112.813	42	32,098.890	30	13.923	12
1896	38,816.359	10	33,775.209	62	41.149	48
1897	37,377.185	77	37,225.135	71	152.050	06
1898	39,673.476	94	39,548.580	96	124.895	98
1899	40,916.820	21	40,778.789	69	138.030	52
1900	43,405.398	35	43,351.298	79	54.099	56
1901	45,023.983	49	44,674.896	22	349.087	27
1902	44,846.281	—	44,582.296	—	263.985	—
1903	46,123.801	—	45,849.303	—	274.498	—
1904	49,500.331	—	49,318.892	—	181.439	—

II. czim. A társországok ügyeiben.

Az 1889. évi XL. törvényczikkel törvénybe iktatott magyar-horvát pénzügyi egyezmény 1897. év végével lejárván, e pénzügyi egyezmény megújításáról kellett gondoskodni.

Habár a magyar-horvát pénzügyi egyezmény megkötésének előkészítése szorosan véve nem tartozik a pénzügyi kormányzat hatáskörébe, mert a pénzügyi egyezmény előkészítésére egyrészlől a Magyarország országgyűlése, másrészlől Horvát-Szlavon- és Dalmátországok országgyűlése által kiküldött regnicoláris bizottságok hivatvák, mégis, a pénzügyi egyezmény előkészítésében a pénzügyi kormányzat is kiveszi a részét, nemcsak azért, mert a pénzügyi kormányzat látja el a regnicoláris bizottságokat a szükséges adatokkal és felvilágosításokkal, hanem azért is, mert a kötetendő pénzügyi egyezménynek az állami pénzügyekre való kihatása következtében okvetlenül szükséges, hogy a pénzügyi kormányzat felelős vezetőjének befolyása, a kötetendő pénzügyi egyezmény tekintetében oly irányban érvényesüljön, hogy a pénzügyi kormányzat vezetője a felelősséget a létrejött pénzügyi egyezmény pénzügyi következményei tekintetében elvállalhassa.

A közbejött politikai eseményeknek tulajdonítható, hogy az 1897. év végével lejárt pénzügyi egyezmény megújításának előkészítése végett kiküldendő országos bizottság tagjait a magyar országgyűlés 1899. július hó folyamán küldte ki, holott Horvát-Szlavon-Dalmátországok országgyűlése már 1898. évi márczius hó 5-én megválasztotta a horvát-szlavon bizottság tagjait.

A két bizottság közt 1899. évi november hó 11-én indultak meg az érdemleges tárgyalások, amelyek azonban az országgyűlésnek 1901-ben történt berekesztéséig eredményre nem vezettek. -

Az ujonnan összehívott országgyűlés új regnicoláris bizottságokat választván, ezek a tárgyalásokat újból felvették. A horvát-szlavon regnicoláris bizottságnak 1902. évi április hó 18-án kelt üzenete, a magyar bizottságnak 1903. évi február hó 14-én kelt válasza és a horvát-szlavon bizottságnak 1903. évi május hó 7-én kelt válasza után szóbelileg folytak a tárgyalások, amelyek végre a két országos bizottságnak 1904. évi június hó 21-én tartott együttes ülésén megegyezésre vezettek, úgy, hogy immár csak a két országos bizottság részéről megállapított pénzügyi egyezmény törvényhozási beczikke-lyezése van hátra.

Időközben az 1897. év végével lejárt pénzügyi egyezmény hatályát az 1897. évi XLII., az 1899. évi V., az 1899. évi XLVII., az 1900. évi XXXII., az 1901. évi XXIX., az 1902. évi XXV., és az 1904. évi VI. törvénycikkek, mindenkor ideiglenesen egy-egy évre, meghosszabbították.

Az, hogy az 1897. év végével lejárt pénzügyi egyezmény helyett megkötendő új pénzügyi egyezmény előkészítése 6 évnél hosszabb időt vett igénybe, túlnyomó részben ugyan az ez idő alatt ismételt beállott zavaros parlamenti viszonyoknak tulajdonítandó, de nem lehet tagadni azt sem, hogy az új pénzügyi egyezmény megkötését tárgyi okok is nagyon nehezítették.

E tárgyi nehézségek főleg az 1898. és 1899. évek folyamán végrehajtott fogyasztási-adóreformokból keletkeztek. Míg e reformok előtt az italmérési adó (1888. XXXV. törvénycikk), továbbá a cukor- és sörfogyasztási adó (1881. IV. törvénycikk) Horvát-Szlavonországokban községenként biztosított, addig a reformok életbelépte után a községenkénti biztosítás, a Horvát-Szlavonországokban figyelembe nem jövő bor- és husfogyasztási adó kivételével, csak a boritaladó tekintetében maradt érvényben.

Ennek az volt a következménye, hogy míg a községenként biztosított fogyasztási adókból Horvát-Szlavonországok területén annyi folyt be, a mennyi az ottani fogyasztásnak megfelel, addig a reform után az adók a fogyasztási cikkek előállító gyártelepen szedetvén be, az adókból annyi folyt be Horvát-Szlavonországokban, a mennyi az ott termelt, illetve ott szabadforgalomba került cikkeknek megfelel. Ámde Horvát-Szlavonországokban a fogyasztási adó alá eső cikkek közül nagyobb a fogyasztás, mint a termelés, s így a fogyasztási adóreform következtében apadtak Horvát-Szlavonországok bevételei.

Ez a körülmény kapcsolatban azzal, hogy ugyanebben az időben, az átutalási eljárásnak Magyarország és Ausztria között való behozatala által, a közös vámterületen belül, feltétlenül érvényesült a fogyasztási adóknak a fogyasztási terület részére való biztosítása: arra indították a horvát-szlavon országos bizottságot, hogy a horvát-szlavon lakosság által viselt összes adóknak, de különösen a fogyasztási adóknak, Horvát-Szlavonországok bevétele gyanánt leendő kimutatását és elszámolását kívánják.

Nem szorul bővebb indokolásra, hogy a magyar országos bizottság már csak a Magyarország- és Horvát-Szlavonországok között fennálló közjogi kapcsolatra való tekintetéből is, nem járulhatott hozzá ahhoz, hogy az átutalási eljárás Magyarország és Horvát-Szlavonországok között meghonosíttassék.

De minél inkább előrehaladtak a tárgyalások, annál inkább meg kellett győződnie minden higgadtan ítélő elmének arról, hogy tekintettel arra, hogy a pénzügyi törvényhozás Magyarország és Horvát-Szlavonországok között közös, és hogy a közös törvényhozás mindig létesíthet olyan reformokat, a melyek, megváltoztatván az egyes adótermészetű szolgáltatások befizetésének helyét vagy időpontját, Horvát-Szlavonországok bevételeit hol kedvezően, hol kedvezőtlenül befolyásolják: a Magyarország és Horvát-Szlavonországok közti pénzügyi viszony konszolidálása érdekében szerfelett kívánatos Horvát-Szlavonországok bevételeinek az eddigieknél pontosabb és helyesebb megállapítása.

E szempontok figyelembevételével mellett jött létre az új pénzügyi egyezmény, mely az előzőktől főként abban tér el, hogy Horvát-Szlavonországok tiszta közjövedelmeinek kiszámítása végett különbséget tesz:

1. ama jövedelmi források között, a melyekre nézve Horvát-Szlavonországoknak ezekből a forrásokból származó összes közjövedelmei, mint ilyenek, kétségtelenül megállapíthatók, és

2. ama jövedelmi források között, a melyekre nézve Horvát-Szlavonországoknak ezekből a forrásokból származó összes közjövedelmei, mint ilyenek, nem állapíthatók meg kétségtelenül.

Az 1. pont alá eső jövedelmi források az egyenes adók (a szállítási adó kivételével), a bélyeg, a jogilleték, a díjak, a dohányjövedék, a sójövedék, az állami jószágok, ut-, hid- és révammok, bélyegilletékek, állami épületek, különféle bevételek és kiadások, állami erdők.

Horvát-Szlavonországoknak e forrásokból eredő tiszta közjövödelme a jövőben is ugy fog kiszámíttatni, mint eddig.

A 2. pont alá eső jövödelmi források az 1875. évi XX. törvény-czikkben alapuló szállítási adó, az összes jelenleg létező fogyasztási és italadók, továbbá a lottójövödéek. Horvát-Szlavonországoknak e jövödelmi forrásokból, ugyszintén netalán a jövőben nyitandó, és a 2. pont alá eső forrásokból eredő jövödelmei akként számíttatnak ki, hogy a magyar korona országainak e czimeken elért összes nyers bevételeiből levonatnak az ezen bevételek előállításával és közvetlen kezelésével járó összes kiadások, a közös pénzügyi igazgatás költségeit ide nem értve, s a magyar korona-országainak így mutatkozó évi tiszta jövödelméből az adóképességi aránynak megfelelő 8·127% vétetik számba Horvát-Szlavonországoknak ezekből a jövödelmi forrásokból eredő jövödelme gyanánt. A jövödelmi forrásoknak e megkülönböztetésével kapcsolatban az adóképességi arány csakis az 1. pont alá eső adótermészetű jövödelmek alapján állapíttatott meg Magyarországra nézve 91·873%-ban, Horvát-Szlavonországokra nézve pedig 8·127%-ban, s ily módon a Magyarország és Horvát-Szlavonországok közötti pénzügyi egyezmény, nemcsak időbelileg, de a quóta kiszámítás alapjául szolgáló adatok tekintetében is, külön lett választva a Magyarország és Ausztria között a kvótára nézve létesítendő megegyezéstől.

Kétségtelen, hogy a területileg elkülönített jövödelmek arányának a területileg el nem különített jövödelmek felosztási kulcsa gyanánt való alkalmazása elméletileg meg nem dönthető alapokon nem nyugszik, de nem kevésbbé kétségtelen, hogy elméletileg ennél jobban védhető felosztási kulcs található nem lett volna, s hogy ez a felosztási kulcs megfelelt a gyakorlati követelményeknek azért is, mert ily módon oly összeg mutatkozik Horvát-Szlavonországok összes közjövödelme gyanánt, a melynek a beligazgatási szükségletek fedezésére az új pénzügyi egyezmény értelmében is fordítható 44%-a körülbelül oly összeget eredményez, a mely az országos bizottságok mérlegelése szerint mutatkozó jogos szükségletnek megfelel.

Ez áll a jelenre, de feltétlenül gondoskodni kellett a jövőre arról, hogy a 2. pont alá eső jövödelmi forrásoknak a magyar állam által, bármi okból való belterjesebb kihasználása folytán ne emelkedjék Horvát-Szlavonországok közjövödelmének a beligazgatási

szükségletek fedezésére fordítható 44%-a oly arányban, amely nem felel meg a beligazgatási szükségletek realis mérvének.

Ennélfogva az új pénzügyi egyezmény úgy intézkedik, hogy a 2. pont alá eső tiszta közjövedelmek 44%-os hányada nem haladhatja meg azt az összeget, a melyet kitenne, ha e közjövedelmek 1905-től kezdve évről-évre az előző évi jövedelmek 5%-ával emelkedtek volna.

Az ezt meghaladó részből első sorban kiegészíthető a horvát-szlavon állami erdőkből elért jövedelem, vagy az 1. pont alá eső valamely más forrásból eredő, törvénybeli intézkedés folytán csökkent és az 1. pont alá eső valamely más jövedelmi forrásra irányuló törvénybeli intézkedés által nem pótoltt jövedelem, az 1902. évben elért mérvre, a maradvány pedig Horvát-Szlavonországek tiszta közjövedelmének 56%-ával együtt, a magyar korona országainak közös kiadásából Horvát-Szlavonországekra eső rész fedezésére, a közös kincstárba szolgáltatandó be.

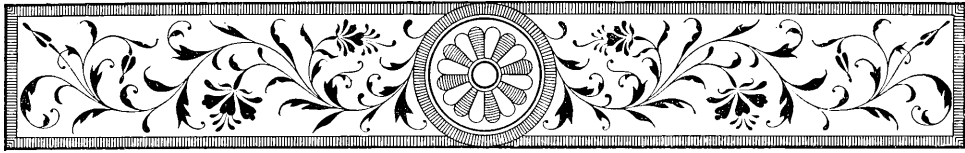
Ezek azok az intézkedések, a melyek némely, a magyar-horvát közös kiadások megállapítására vonatkozó lényegtelen ujtásokon felül, eltérést jelentenek az eddig érvényben állott pénzügyi egyezmény-nyel szemben s a mely eltérések pénzügyi eredményét megvilágítja az a körülmény, hogy míg a régi pénzügyi egyezmény alapján a Horvát-Szlavonországek beligazgatási szükségleteire fordítható összeg az 1902. évben 16,726.058 K 78 ft tett ki, addig ez az összeg az új pénzügyi egyezmény szerint az 1902. évre 20,306.246 K 79 f lett volna.

E nagy különbség megítélésénél nem téveszthető szem elől, hogy a régi pénzügyi egyezménynek 1897. év végén való lejártá óta Horvát-Szlavonországeknek régi alapon kiszámított közjövedelmei — főként az említett fogyasztási adóreformok következtében — állandóan stagnáltak, sőt visszamentek, mert már 1893-ban 17,091.536 K 30 ft tett a beligazgatási szükségletek fedezésére fordítható összeg. De nem hagyható figyelmen kívül az sem, hogy épen 1897 végétől fogva Magyarországon évről-évre lényegesen emelkedtek azok a kiadások, a melyek oly szükségletek fedezésére szolgáltak, a melyeket Horvát-Szlavonországekban az autonomia tartozik ellátni. Horvát-Szlavonországeknek önálló adókiivetési joga egyáltalában nincs, az autonomia szükségletei jóformán kizárólag amaz összegekből fedezendőek, a melyeket e czélra a pénzügyi egyezmény rendelkezésre

bocsát: kötelessége tehát a közösségnek, hogy az államháztartás által megengedett kereteken belül, lehetővé tegye Horvát-Szlavonországoknak a reájuk ruházott autonomia jogos szükségleteinek az ellátását.

A regnicolaris bizottságok úgy állapodtak meg, hogy az új pénzügyi egyezmény visszahatólag 1904. évi január hó 1-től lép életbe és 10 évre érvényes.

III. czim. A közszolgálatban alkalmazottak anyagi helyzetének javítása terén.

1. Az állami alkalmazottak illetményeinek szabályozása.

Az elmúlt tíz évi időszak keretébe esnek azok az intézkedések, melyek az állami tisztviselők, altisztek és szolgák illetményeinek szabályozásáról szóló 1893. évi IV. törvénycikk teljes végrehajtására vonatkoznak, s a melyek — tekintettel arra, hogy az azokhoz szükséges fedezet az egyes évek állami költségvetései útján bocsáttatott az egyes kormányzati ágak rendelkezésére — a pénzügyministerium irányító közreműködését is igényelték. E törvény végrehajtásának befejezésével kezdődött meg a pénzügyministeriumban az állami alkalmazottak újabb illetményrendezéséhez szükséges adatgyűjtés, továbbá az érdekelt ministeriumokkal való tárgyalás a rendezés módozataira nézve, és ezeknek eredményeként szerkesztetett az a munkálat, mely az állami tisztviselők, altisztek és szolgák illetményeinek újabb szabályozásáról szóló törvényjavaslat alakjában a m. kir. pénzügyminister által 1903. évi február hó 14-én a képviselőházhoz benyújtott.

Ez a törvényjavaslat az ismert parlamenti viszonyok következtében a képviselőház által tárgyalás alá nem vétethetett, de minthogy az 1903. évi november hó 3-án kinevezett kormány első feladatainak egyikeként az illetményjavításnak legalább átmeneti rendezését tüzte ki, az erre vonatkozó javaslatok előkészítése szintén a pénzügyministerium feladata volt.

Ennek az átmeneti rendezésnek céljából, — ugyancsak a többi érdekelt ministeriumokkal folytatott beható tárgyalások után, — készült a pénzügyministeriumban az állami alkalmazottaknak engedélyezendő pótlékokról szóló törvényjavaslat, valamint annak a rendeletnek tervezete is, mely e javaslat törvényerőre emelkedése után annak végrehajtása

tárgyában 1904. évi január hó 31-én 530/M. E. sz. a. a m. kir. ministerium által kibocsáttatott.

A fentiekben vázolt tevékenységet részletesebben alább ismer-tetjük; mivel azonban az újabb illetmény szabályozások sok tekintetben az 1893. évi IV. törvényczikk által teremtett alapokon építettek fel, az összefüggés és az átmenet világosabbá tétele érdekében czélszerűnek mutatkozik mindenekelőtt az idézett törvény főbb rendelkezéseit, valamint a törvény teljes végrehajtása által létesített helyzetet legalább fő vonásokban ismertetni.

A. Az 1893. évi IV. törvényczikk s annak fokozatos végrehajtása.

Az 1893. évi IV. t.-cz. életbelépte előtt az állami tisztviselők tizenkét napidij- vagy rangosztályba tartoztak, mely osztályozás még a mult századból eredt. Új állások szervezésénél az egyes állások ugyan besoroztattak valamelyik rangosztályba, s ez a rangosztály rend-szerint megfelelt az állás fontosságának s a vele összekötött hatás-körnek, de az illetmények megállapítása minden rendszer nélkül történt. Ez a körülmény, melyhez még egyes ágazatoknak, a többiek rovására, kedvezőbb mértékben történt gondozása is hozzájárult, elő-ídezte azt, hogy a törvény életbelépte előtt egy és ugyanabba a napi-dijosztályba tartozó különböző állások között az azokkal egybekötött illetmények tekintetében óriási volt az eltérés.

Ennek a főkép hierarchiai és administratív szempontból felette hátrányos rendszertelenségnek megszüntetése egyrészt, másrészt az életviszonyoknak a culturális és gazdasági élet fejlődése által előidézett megdrágítása folytán szükségessé vált illetményjavítás képezte az 1893. évi IV. törvényczikk feladatát.

E törvény az összes állami tisztviselőket, — a gyakornokot kivéve, — az addig fennállott 12 napidijosztály helyett 11 fizetési osztályba sorozta s az I.—IV. fizetési osztályba tartozó állami tiszt-viselők illetményeinek változatlanul hagyása mellett, az V. és VI. fizetési osztályban két-két, a VII.—XI. fizetési osztályban három-három fizetési fokozatot rendszeresített; kimondta, hogy egyik fizetési osztályból a másikba csak kinevezés útján juthat a tisztviselő, s hogy a kinevezés rendszerint csak az illető fizetési osztály legalsó fizetési fokozatába való sorozással történhetik. Elrendelte továbbá, hogy az egy személyzeti létszámba tartozó állások minden fizetési osztályon belül a fizetési fokozatok között egyenlően osztassanak meg, hogy

az egy és ugyanabban a szakban alkalmazott állami tisztviselők az egyes igazgatási ágazatokon belül lehetőleg egy összesített létszámba foglaltassanak, s hogy a fizetési osztályokon belül a magasabb fizetési fokozatba az ott bekövetkezett üresedések mérvéhez képest, az összesített létszámban elfoglalt rangsor szerint sorra kerülő tisztviselő, — érdemesség és alkalmazhatóságra való tekintet nélkül, — előléptetessék.

Az V.—XI. fizetési osztályba tartozó tisztviselők fizetését (koronákra átszámítva) e törvény következőkép állapította meg:

Fizetési		Fizetés	Fizetési		Fizetés
osztály	fokozat	korona	osztály	fokozat	korona
V.	1.	10.000	IX.	1.	2.600
	2.	8.000		2.	2.400
VI.	1.	6.000		3.	2.200
	2.	5.000	X.	1.	2.000
VII.	1.	4.800		2.	1.800
	2.	4.400		3.	1.600
	3.	4.000	XI.	1.	1.400
VIII.	1.	3.600		2.	1.200
	2.	3.200		3.	1.000
	3.	2.800			

Az alól az elv alól, hogy a kinevezés rendszerint csak az illető fizetési osztály legelső fizetési fokozatába való sorolással történhetik, maga a törvény kivételt statuált a VIII. fizetési osztályba tartozó bírói és ügyészi, a VIII. fizetési osztályba tartozó gymnasiumi és reáliskolai igazgatói, a középiskolai tanárképző gyakorló iskolai tanári, a IX. fizetési osztályba tartozó gymnasiumi, reáliskolai, felsőbb leányiskolai, tanító- és tanítónőképző tanári, továbbá a XI. fizetési osztályba tartozó aljegyzői állásokra nézve, melyek az illető fizetési osztálynak csak a két magasabb fokozatába voltak sorolandók, ezekre az állásokra tehát a kinevezés a 2. fizetési fokozatba való sorolással történt; végül a XI. fizetési osztályba tartozó segédtelevkönyvvezetői állásokra nézve, melyek e fizetési osztálynak csak a legmagasabb fokozatába voltak sorolandók.

Fentartotta e törvény a tanároknak, valamint a budapesti egyetemi könyvtáröröknek és tiszteknek ötödéves korpótlékra való igényét,

mi által ezeknek fizetése kétféleképp emelkedett és pedig a bekövetkezett üresedések szerint fokozatos előléptetés útján és bizonyos meghatározott számú szolgálati év eltöltése után az ötödéves pótlék engedélyezése folytán.

Az V.—XI. fizetési osztályba tartozó állami tisztviselők lakpénze négy lakbérosztály szerint akként állapított meg, hogy a II., III. és IV. lakbérosztályba tartozó állomáshelyeken alkalmazott tisztviselők lakpénz fejében 70, 60, illetve 50%-át kapják az I. lakbérosztályba tartozó állomáshelyeken alkalmazott tisztviselők lakpénzének. A fizetési és lakbérosztályon belül a lakpénzek egyenlőek.

A gyakornokok segélydíját akként szabályozta e törvény, hogy a felsőbb tanintézet bevégzéséhez kötött gyakornoki állások segélydíja évi 1.000, a középiskolai érettségihez kötött állásoké évi 800 és a csekélyebb előképzettséghez kötött állásoké évi 600 Kban állapított meg.

Az altisztek évi fizetése 1.000, 900 és 800, a hivatalszolgák fizetése Budapesten és a magyar korona országain kívül fekvő állomáshelyeken 800, 700 és 600, az egyebütt alkalmazottaké 700, 600 és 500 Kban állapított meg, azzal a kivétellel, hogy a posta és távirdánál alkalmazott szolgák fizetése 600 Knál kevesebb nem lehet.

A kinevezés itt is a legkisebb fokozatba történik s az altiszt vagy szolgál, a mennyiben arra érdemes, a magasabb fokozatba előlépés útján jut.

A tisztviselői állásoknál az egyes fizetési osztályokon belül a magasabb fizetési fokozatoknak rendszeresítése nem történt azonnal, hanem erre a törvény öt, illetve tíz évi időhaladékot adott aszerint, hogy az illető fizetési osztályban már azelőtt is több fizetési fokozat vagy csak egy volt rendszeresítve.

A fizetési fokozatoknak rendszeresítése évről-évre a költségvetési törvény útján történt s ez a rendszeresítés 1901. évben, tehát két évvel a kitűzött határidő előtt, befejeztetvén, az 1893. évi IV. törvény-cikk végrehajtása 1901. évben teljesen befejeztetett.

Az állami alkalmazottak egyes csoportjaira az 1893. évi IV. törvény-cikk határozmányai ki nem terjedtek, ezek a csoportok a törvény 21. szakaszában részletesen felsorolják.

Azonban a későbbi évek folyamán, még pedig nemsokára a törvény hatálybalépte után az ott kivett csoportok illetményei is a törvény határozmányainak megfelelően szabályoztattak.

Nevezetesen az 1894. évi állami költségvetéssel szabályoztattak a belügyi tárca körében a kórházaknál és tébolydákknál alkalmazottaknak; a pénzügyi tárca körében a bányászati és erdészeti akadémiánál valamint a bányásziskoláknál, a fémjelzésnél, pénzverő hivatalnál, sótermelésnél, az állami nyomdánál, az állami hidaknál, továbbá az állami jószág- és banyaigazgatóságoknál, főbányahivataloknál, az állami jószágoknál és bányászatnál, a kohászatnál és a kincstári vasműveknél és azok központi vezetésénél alkalmazott személyzetnek; a földmivelésügyi tárca körében az állami erdészetnél és erdőfelügyelőségeknél, az országos erdei alapból fentartott intézeteknél, a vinczellériskoláknál, a borászatnál, a gazdasági tanintézeteknél, a kincstári birtokoknál és a földtani intézetnél alkalmazottaknak; a vallás- és közoktatásügyi tárca körében pedig a kereskedelmi és ipariskoláknál, valamint az országos zene- és színművészeti akadémiánál alkalmazottaknak illetményei.

Az 1895. évi állami költségvetéssel szabályoztattak a földmivelésügyi tárca körében az állategészségügynél, a budapesti állatorvosi főiskolánál, az országos chemiai intézetnél és a központi m. kir. vegykerületi állomásnál, valamint a selyemtenyésztésnél alkalmazottaknak; a vallás- és közoktatásügyi tárca körében pedig az egyetemi és műegyetemi tanársegédeknek illetményei.

Az 1896. évi állami költségvetéssel szabályoztattak a földmivelésügyi tárca körében az állattenyésztésnél és a tejgazdaságnál alkalmazottaknak, 1900-ban pedig a méneshirtokokon és a lótenyésztésintézeteknél alkalmazott polgári tisztviselőknek illetményei.

A vallás- és közoktatásügyi tárca körében 1897-ben szabályoztattak a siketnémák és vakok intézeteinél, 1899-ben pedig a bábaiskoláknál és a balatonfüredi szeretetháznál alkalmazottaknak illetményei.

Szabályozás alá kerültek, de nem az 1893. évi IV. törvény-cikk határozmányainak teljesen megfelelő szabályozás alá, a belügyi tárca körében az 1894. évben a csendőrségnél alkalmazottak, a mennyiben a legénység napi zsoldja fejenkint 20 fillérrel emeltetett, továbbá a vallás- és közoktatásügyi tárca körében az 1897., 1898. és az 1899. években az egyetemi és műegyetemi rendes tanárok illetményei, a mennyiben az alapfizetés évi 6.000 Kban, továbbá az ötödéves pótlékok az addiginál magasabb összegekben állapították meg és a lakpénzek az 1893. évi IV. törvény-cikk határozmányainak megfelelőleg rendeztetek.

Az illetményeknek némi javítását, vagyis inkább a magasabb állásoknak csekély mérvben való szaporítása folytán az előlépési viszonyok javítását vittük keresztül az államvasutaknál, az államvasuti gépgyáraknál és a diósgyőri gyárnál alkalmazott személyzetnél, továbbá az elemi népiskoláknál, az óvodáknál és gyermekmenedékházaknál alkalmazott személyzetnél.

Arra nézve, hogy az állami alkalmazottak illetményeinek az 1893. évi IV. törvénycikk alapján történt szabályozása mily költség-többleteket idézett elő, teljesen pontos összeállítást elkészíteni azért nem lehetett, mert a törvény végrehajtására szükséges többletek az egyes tárczák költségvetéseinél minden egyes czim részletezésénél szerepelnek s ezekben a többletekben az állások szaporítása folytán előidézett többletek is befoglaltatnak.

A törvénynek első végrehajtására az 1893. évi állami költségvetésben	6,627.000 korona
irányoztatott elő, a magasabb fizetési fokozatoknak beállítása, vagyis a törvénynek fokozatosan történt végrehajtása összesen kereken	3,000.000 „
többletet, míg a törvény által kivett egyes csoportoknak a későbbi évek folyamán a törvény határozmányainak megfelelően történt szabályozása kereken	351.000 „
többletet idézett elő, úgy hogy az 1893. évi IV. törvénycikk végrehajtása folytán előállott többszükséglet összesen	9,978.000 koronára tehető.

B. Az állami tisztviselők, altisztek és szolgák illetményeinek újabb szabályozásáról szóló törvényjavaslat.

Az állami alkalmazottak illetményeinek 1893-ban történt szabályozása két czélt tűzött maga elé. Az egyik az volt, hogy a fizetések terén addig uralkodott rendszertelenség, a melynek következtében egy és ugyanazzal az állással ágazonként különféle fizetés volt egybekötve, megszüntetessék, a másik pedig, hogy a rendelkezésre álló anyagi eszközök határában belül az illetmények megjavíttassanak.

Az első czélt az 1893. évi IV. t.-cikk elérte, a mennyiben azoknál az állásoknál, a melyekre a törvény határozatai kiterjedtek, az az előtt uralkodott különféleségek csakugyan megszűntek.

Megadatott ezzel az alap arra, hogy az illetmények javítása, ha és a mennyire a viszonyok engedik, folytattassék. Nem is állott be 1893 óta az illetmények javítása terén szünet. Az 1893. évi IV. törvényczikk által megállapított illetményrendszer, — a mint az a fentebb előadottakból kitűnik, — fokozatosan kiterjesztett kevés kivétellel mindazokra az állami alkalmazottakra, a kikre a törvény 21. §-ának határozatai szerint az eredetileg ki nem terjedt.

A másik czélt azonban a törvény egészében nem valósította meg. Nem azért, mert az 1893. évi IV. törvényczikk intézkedései folytán a VI. és V. fizetési osztályokba tartozó állami tisztviselők illetményei alig valamit javultak, a magasabb fizetési osztályokba tartozó állami tisztviselők illetményei pedig egyáltalán érintetlenül maradtak és a fizetésjavítás csakis az alsóbb osztályokba tartozó állásokban alkalmazott és sürgős segítséget igénylő személyzetre terjedt ki, a nélkül azonban, hogy ennél a személyzetnél is a legszükségesebb javítás mérvén tulterjeszkedett volna. Ugy az akkori kormányelőterjesztés, mint a pénzügyi bizottságnak az 1893-iki javaslat tárgyában előterjesztett jelentése a mellett bizonyít, hogy az illetékes tényezők a rendezés e részének korlátolt volta iránt teljesen tisztában voltak. Az utóbbi, a pénzügyi bizottság jelentése, kifejezést is adott annak a tudatának, hogy a javaslat, számos állandó jellegű és teljesen kielégítő intézkedés mellett, első sorban a legégetőbb sérelmeket igyekezett orvosolni, a feladat gyökeres megoldását a jobb jövőnek tartva fenn.

Az 1893. évi IV. t.-czikk hatálybalépte óta eltelt időszak alatt azok az okok, a melyek akkor a törvényhozást az illetmények javítására birták, nem egy tekintetben még nyomósabbakká lettek és azt eredményezték, hogy az akkori csak részleges és szerény javítás már is hatását veszteni látszott. Első helyen áll ebben a tekintetben az, hogy az elmúlt évtized alatt a megélhetési viszonyok köztudomás szerint nemcsak nem enyhültek, hanem határozottan súlyosbodtak.

Ezeknek a viszonyoknak hatása alatt az államok alkalmazottaik illetményeit fokozatosan javítani voltak kénytelenek. Ott pedig, a hol ez a javítás késett, a késés az alkalmazottak körében elégtelenséget, mozgalmakat szült, a melyek végső sorban magára az igazgatásra is károsan hatottak vissza.

Ez volt a helyzet nálunk is. Az állami alkalmazottak már huzamos idő óta sürgették a törvényhozásnál és a kormánynál helyzetük javítását, a mely sürgetésükhöz támpontot találtak nemcsak a

megélhetési viszonyok növekvő terheiben, hanem abban a körülményben is, hogy a szomszédos Ausztria 1898 októberétől kezdve megjavította a tisztviselők és szolgák járandóságait és hogy 1900-tól a véderő havidíjasainak illetményeit is emelték.

Az a mozgalom, a mely az említett viszonyok hatása alatt a tisztviselők körében keletkezett, országos mozgalomra, szervezkedésre vezetett, a mely szervezkedésből kifolyólag a tisztviselők országos kongresszusa a kormányhoz kérvénnyel fordult. Ebben a kérvényben két főkézés foglaltatott, az egyik az Ausztriában 1898 októberétől hatályban levő fizetések reczipiálására, a másik arra irányult, hogy az előléptetési viszonyok javíttassanak.

Az állami tisztviselők, altisztek és szolgák illetményeinek újabb szabályozását czélzó törvényjavaslat az utóbbi kérés tekintetében csak egyes ágazatokra nézve tette meg a kezdeményező lépéseket, de egészében azt, a mire a kérés irányul, nem teljesítette, de nem abból az okból, mintha ezt a kérést nem tartaná magában véve jogosultnak és állami érdekből is méltánylandónak.

A kérdés kiindulási pontja ugyanis az volt, hogy az eddigi illetmények pusztá emelésével a baj végkép nincs orvosolva, hanem módot kell nyújtani arra, hogy az arra való tisztviselő a hierarchia magasabb állásába is eljuthasson, hogy ezzel, idő multával, — a midőn élete javát az állami szolgálatban eltöltötte, családot alapított, és családjának, gyermekeinek jövőjéről, a mennyire lehet, gondoskodni kíván, — az állami szolgálat súlyosbodó kötelességeit anyagi gondoktól menten teljesíthesse.

Tény az, hogy a magyar állami tisztviselők rendszerében kevés azoknak az ágazatoknak a száma, a melyeknél a magasabb és alacsonyabb állások közötti kellő arány meglenne. Az elmúlt idők mostoha pénzügyi viszonyai egyrészt, másrészt a rohamos hivatal-szervezések eredményezték azt, hogy számos, igen fontos szaknál a kisebb javadalmazású állások száma aránytalanul nagyobb, mint a nagyobb javadalmazásuaké, a minek tagadhatlan következménye az, hogy fontos érdekeket szolgáló, igen nagy számú állami tisztviselő magasabb állások híján évtizedekig ugyanabban az állásban megmarad. Hogy ez az állapot az illető tisztviselő gondozására bizott érdekek ellátásánál is hatását érezteti, alig vonható kétségbe. És ebben rejlik az az állami érdek is, a mely az előléptetési viszonyok általános megjavítása mellett szól.

A felvetett kérdés megoldásának azonban számos nehézsége van. Egyrészt a kivánságnak, habár mérsékelt, de egy csapásra való teljesítése az illetmények abszolút mérvének emelésével egyidejűleg oly finanziaális következményekkel járt volna, a melyek az állambáz-tartás rendjének teljes megbolygatására vezettek volna, másrészt az egyes szervezetek igényeinek gondos mérlegelése, egyes állások és intézmények föntartása vagy megszüntetése fölött való előzetes döntés nélkül nem is vihető keresztül. Mig az előléptetési viszonyok kívánt kedvezőbbétételéből eredő pénzügyi következmények az illetmények javítását egyáltalán kérdésessé teheték volna, addig az utóbbi teendők mindenesetre annyi időt és annyi tanulmányt vettek volna igénybe, hogy késleltették volna a másik kérésnek teljesítését, az illetmények általános javítását, a melynek indokolt és sürgős volta azonban ezt a késleltetést, a kormány meggyőződése szerint, nem engedte.

Áttérve ezek után a törvényjavaslat alapintézkedéseinek ismer-tetésére, mindenekelőtt megemlítendő, hogy a javaslat hat fejezetre oszlik, ugymint:

I. a fizetési osztályokba sorozott állami tisztviselők illetményeiről;

II. a fizetési osztályba nem tartozó állami tisztviselők illet-ményeiről;

III. az összes állami tisztviselők illetményeire vonatkozó hatá-rozatok;

IV. az altisztek, szolgák, a pénzügyőrségi legénység és az államrendőrségnél alkalmazott polgári biztosok és őrszemélyzet illet-ményeiről;

V. az összes állami alkalmazottak illetményeire vonatkozó határo-zatok;

VI. vegyes és átmeneti intézkedések.

A mint e felosztásból is kitűnik, a javaslat az állami tisztviselőket illetményeik szempontjából két nagy csoportba osztotta és pedig a fizetési osztályokba sorozott és a fizetési osztályba nem tartozó állami tisztviselőkre.

Az első csoportra nézve, melynek illetményeiről a javaslat I. fejezete intézkedik, az 1893. évi IV. t.-cikk által megalkotott, jobban mondva rendszerbe hozott tizenegy fizetési osztály megtartatott.

A törvényjavaslat kiegészítő részét képező s a fizetési osztályokba tartozó állami tisztviselői állásokat feltüntető A. kimutatásban, mely

az 1902. évi állami költségvetés alapján készült, nincs egy állás sem, a mely magasabb fizetési osztályba soroztatott volna, mint a minőbe az állás eddig tartozott, de van néhány olyan állás, a mely a végleges állapotot teremtő kimutatás szerint jövőben alacsonyabb osztályba tartozna, mint a minőbe eddig tartozott. A fizetési osztályba sorozás kiterjedt mindazokra az állásokra, a melyekre az 1893. évi IV. t.-cikk úgy életbeléptekor már kiterjedt vagy később az időközben megállapított állami költségvetések útján kiterjesztetett. Nem vétettek fel az új fizetési osztályokba az állami tanító személyzet körébe tartozó állások és azok az állások, a melyeket ma nőalkalmazottak látnak el. Ezek képezik az állami tisztviselőknek második, — fizetési osztályba nem tartozó, — csoportját.

Főntartatott az az elv is, hogy a fizetési osztályba kinevezés útján jut a tisztviselő. Az egyes fizetési osztályokon belül fizetési fokozatok állapítottak meg. Azt a módot illetőleg azonban, a mely szerint az állami alkalmazott a fizetési osztályon belül a magasabb fokozatba jut, a javaslat az 1893. évi IV. törvénycikkben megállapított módtól teljesen eltérő intézkedést tartalmaz. A most idézett törvény szerint ugyanis az egyes fizetési osztályokba tartozó állások a fizetési fokozatokba egyforma számmal voltak beosztva és a fokozatos előlépés a magasabb fokozatba tartozó állásokban beállott üresedés arányában történt. Ez a tisztán esélyekhez kötött állapot azonban számos visszásságot okozott, a mennyiben az előlépés esélyei nemcsak az egyes szakok szerint voltak nagyon különbözők, hanem az egyes szakokon belül az egyes években előfordult előlépések között is nagy volt az aránytalanság. Ezek az aránytalanságok egyrészt elégtelenségre és pedig gyakran jogosult elégtelenségre vezettek, másrészt sok esetben teljesen hatálytalanná tették azt a szándékot, a mely a törvényhozást akkor vezette, a midőn ennek a rendszernek meghonosításával az állami tisztviselők anyagi helyzetén segíteni igyekezett. Ezek a szempontok vezették a kormányt, a midőn azt javasolta, hogy a fokozatos előléptetések eddigi rendszerével szakítva, a korszerinti fokozatos előlépésre vagyis arra a rendszerre térjünk át, hogy az állami tisztviselő a fizetési osztályon belül bizonyos számú szolgálati év elteltével *föltétlenül* előlép. Az előlépésre igényt adó szolgálati idő, a mely az alsóbb fizetési osztályokban rövidebben van tervezve mint a magasabbakban, úgy állapított meg, hogy az eddigi, esélyekhez kötött előlépéssel szemben határozottan előnyt

jelent. Ez a rendszer az állami alkalmazottak minden kategóriájánál javaslatba hozatott.

A mi már most az illetmények abszolút magasságának megállapítását illeti, megjegyeztetik hogy az 1893. évi IV. t.-cikk által megállapított lakpénzek a törvényjavaslat szerint a tisztviselőknél nagyban és egészben nem változtak. Csak a III. és IV. fizetési osztályokba tartozó állásokra nézve foglal magában a javaslat lakpénzszabályozást és emelést, a mivel néhány, régóta fennálló anomáliát kellett megszüntetni.

A fizetések terén a III. fizetési osztálytól kezdve lefelé minden fizetési osztályban a javaslat tetemes javításokat tartalmaz.

A fizetési osztályba tartozó állami tisztviselő legkisebb fizetését a javaslat 1.400 Kval állapította meg. Az 1893. évi IV. t.-cikk ezt a legkisebb fizetést 1.000 Kval állapította meg, a mely Budapesten pótlék utján 1.200, a családos tisztviselőkre nézve ugyanigy 1.400 Kra emeltetett. A legutóbbi ausztriai fizetésrendezési törvény ezt a minimumot 1.600 Kval szabta meg. Az utóbbi és a törvényjavaslattal megállapított minimum közötti 200 K különbséget azonban leszállítja az a körülmény, hogy nálunk a XI. fizetési osztály számára megállapított lakpénzek sok helyen magasabbak, mint a megfelelő ausztriai illetmények.

A bírósági aljegyzők egyedüli kivételével, a XI. fizetési osztályba tartozó állami tisztviselők egy része a középiskolának, legnagyobb része a középiskola négy osztályának elvégzésével lép állami szolgálatba, a hol rendszeren gyakornoki minőségben töltött nem túl hosszú szolgálat után, 1.400 korona fizetéshez és az állomáshelyhez kötött lakpénz élvezetéhez jut. Ezeket a viszonyokat számba véve az ausztriai példa követése nem lett volna indokolt, és pedig az előadottakon kívül még azért sem, mert a minimumnak az ausztriai mérvre való és a fönnbbiek szerint alig indokolható emelése a fizetésrendezés gyökeres keresztülvitelét veszélyeztető hatással lett volna a pénzügyekre és mert viszonyaink között a kezdőfizetésnek ez a mérve olyan, a mely a hasonló előkészültséget igénylő más magánalkalmazásnál kínálkozó kezdőfizetést nemcsak hogy eléri, hanem sok esetben meghaladja.

A fizetések mérvét az egyes fizetési osztályokban a törvényjavaslat — az ahhoz mellékletként csatolt *B.* kimutatás szerint — a következőképp állapította meg:

Fizetési		Fizetés	Fizetési		Fizetés
osztály	fokozat	korona	osztály	fokozat	korona
I.	.	40.000	VIII.	1.	4.400
II.	.	24.000		2.	4.000
III.	.	16.000		3.	3.600
IV.	.	14.000	IX.	1.	3.200
V.	1.	12.000		2.	2.900
	2.	10.000		3.	2.600
VI.	1.	8.000	X.	1.	2.400
	2.	7.200		2.	2.200
	3.	6.400		3.	2.000
VII.	1.	6.000	XI.	1.	1.800
	2.	5.400		2.	1.600
	3.	4.800		3.	1.400

Ezek szerint a XI. és X. fizetési osztályokban a fokozatok között 200 K, a két osztály között is ugyanannyi a különbség. A IX. fizetési osztály fizetései, a melyek 2.600 K-val kezdődnek és az ebbe az osztályba tartozó fokozatok között 300 K-s különbséget mutatnak, az első fokozatban elérik az ausztriai rendszer szerinti fizetéseket és ilyenek maradnak a többi fizetési osztályokban a II. fizetési osztályig, a melynek illetményei tekintetében változás nincs. Mindenütt a javasolt emelkedés a mai helyzettel szemközt lényeges.

A két vagy három fizetési fokozattal bíró fizetési osztályok magasabb fizetési fokozataiba való előlépést a javaslat, mint már fentebb is említettett, nem az üresedésekhez, hanem bizonyos meghatározott időhöz kötötte, mely az V.—VIII. fizetési osztályban 5—5 évben, a IX.—XI. fizetési osztályban 4—4 évben állapított meg.

A XI., X. és IX. fizetési osztályba tartozó tisztviselőknek a javaslat fizetésükön felül, ugyanabban a fizetési osztályban eltöltött 16 szolgálati év után 200 K s ugyanily 20 szolgálati év után további 200 K korpótléket biztosított.

Erre azért volt szükség, mert az említett három fizetési osztályba számos oly állás tartozik, a melyeknél a felsőbb osztályba való jutás az állás természete szerint felette ritka. Azoknak a tisztviselőknek az

érdekében tehát, a kik önhibájukon kívül, tisztán az általuk elfoglalt hivatali állás minősége folytán magasabb fizetési osztályba alig juthatnak, méltányos és indokolt, hogy ezek a tisztviselők, ha a rendes fokozatos előlépés során fizetési osztályuk legmagasabb fokozatába eljutottak, bizonyos számú évek múlva és pedig két ízben korpótlékban részesüljenek.

A fizetési osztályba tartozó állami tisztviselők addigi lakpénzét a javaslat változatlanul hagyta, kivéve a III. és IV. fizetési osztályba tartozó tisztviselőket, kiknek lakpénzét 2.000 Król 3.500, illetőleg 3.000 Kra emelte.

Az állami tisztviselők második csoportját képezik a fizetési osztályba nem tartozó tisztviselők, a kiknek illetményeiről a javaslat II. fejezete intézkedik s a kik közé tartoznak a javaslat szerint:

- A. az állami tanítószemélyzet tagjai,
- B. a kezelők.

Az állami tanítószemélyzet tagjai közé sorozta a javaslat, a bányászati és erdészeti tanszemélyzet kivételével, az összes állami tanintézetekben alkalmazott igazgatókat, tanárokat, tanítókat és tanító-nőket.

Az 1893. évi IV. törvényczikk csak az állami tanítószemélyzet egy részének illetményeit szabályozta; azokra nézve, akiket a törvény 21. §-a abból kivett, külön intézkedések maradtak továbbra is irányadókul. Tehát mindannyira nézve egyöntetű eljárás már az említett törvényczikk ezen intézkedésére való tekintettel, de a különböző szolgálati ágakban követett gyakorlatban beállott eltérések miatt sem volt lehetséges, azonkívül nehezítették a helyzetet a korpótlékok (ötödéves pótlékok) megállapításánál és beszámításánál, továbbá a magasabb fizetési osztályokba való előléptetéseknél beállott visszasságok. Az állami tanítószemélyzetnek az a része ugyanis, melynek illetményeit az 1893. évi IV. t.-czikk szabályozta, fizetési osztályokba volt sorozva, a fizetési osztályon belül a magasabb fokozatokba fokozatosan előlépett és ezenfelül ötödéves korpótlékokban is részesült.

A tanítószemélyzetnek az a része pedig, melynek illetményei sem az 1893. évi IV. t.-czikkkel, sem pedig a későbbi évek folyamán az e törvényczikk rendelkezéseinek megfelelőleg nem szabályoztattak, mint az állami elemi népiskolai tanítók és tanítónők, kiseddévónők stb., fizetési osztályokba sorozva egyáltalán nem volt, s ezeknél az anyagi helyzetnek javulása kizárólag az ötödéves pótlékok útján történt.

Mindezek szükségessé tették, hogy az állami tanítószemélyzet illetményei egységes elvek szerint rendeztessenek. Ez a javaslatban akként tervezetett, hogy az egész állami tanítószemélyzet a fizetési osztályokból kivételt és kilencz csoportba osztott be, mely beosztás a javaslat mellékletét képező C. kimutatásban foglaltatik.

A kilencz csoport mindegyikében megállapított az alapfizetés, mely mindenütt megegyezik a fizetési osztályba tartozó állami tisztviselők valamely fizetési osztályának legalsó fokozatára nézve a javaslatban megállapított fizetés összegével, — továbbá az abban a csoportban elérhető legmagasabb fizetés és az az idő, mely alatt ez a legmagasabb fizetés öt évenkénti emelkedéssel elérhető. A lakpénz pedig ép úgy mint a fizetési osztályokba tartozó állami tisztviselőknél, itt is a fizetéshez és az állomáshelyhez igazodónak tervezetett.

Az állami tanítószemélyzet tervezett illetményszabályozásának részletesebb ismertetése nem lehet e mű feladata.

A fizetési osztályba nem tartozó kezelők illetményeit a javaslat évi 1.000 Ktől 12 év alatt elérhető 1.400 Kig állapította meg.

Az altisztek és szolgák fizetését, kiknek illetményeiről a IV. fejezet intézkedik, olykép szabályozta a javaslat, hogy a különböző kategóriájú altisztek és szolgák kezdő fizetését különböző összegekben (legkisebb szolgai fizetés évi 600 K), a fizetésnek 5—5 évenként három ízben való emelkedését pedig 100—100 Kban állapította meg, úgy, hogy minden altiszt vagy szolga — a mennyiben szolgálata ellen kifogás nem volt — 20 év alatt eléri a legmagasabb fizetést, (a legmagasabb altiszti fizetés évi 1.400 K).

Emelte ezenkívül a javaslat az altisztek és szolgák lakpénzét is átlag 60 Kval, úgy, hogy a lakpénz a négy lakbérosztály szerint 300, 210, 180 és 150 Kban állapított meg.

Felhatalmazást tartalmaz a javaslat arra is, hogy különös szakismereteket igénylő altiszti állások magasabb illetményekkel javadalmaztassanak.

A pénzügyőrségi legénységénél a régi időkből fenmaradt zsold-rendszer a javaslat törölte s helyette itt is rendes évi fizetéseket állapított meg 700 Ktől 1.800 Kig.

A székesfővárosi állami rendőrség őrszemélyzetének fizetése évi 800 Ktől 1.800 Kig, a polgári biztosok fizetése pedig 1.400 Ktől 2.400 Kig állapított meg.

A magasabb fizetésbe való előlépés itt is 5—5 szolgálati év után történik, az emelkedés pedig a pénzügyőrség legénységénél és az államrendőrségi őrszemélyzetnél 100—100, a polgári biztosoknál 200—200 Kban állapított meg.

A javaslat III. fejezete tartalmazza a magasabb állás címével és jellegével ellátott állami tisztviselőkkel szemben követendő eljárásnak, valamint annak szabályozását, hogy az addig érvényben volt, fokozatos előléptetés megvonására szóló, fegyelmi ítéletek a jövőben miként alkalmaztassanak; míg az V. fejezet az összes állami alkalmazottak illetményeinek utalványozása tekintetében tartalmaz az 1893. évi IV. t.-cikk határozmányaitól részben eltérő rendelkezéseket; a VI. fejezet tartalmazza végül az addig eltöltött szolgálati időnek beszámítására, az addig élvezett tiszti és működési pótlékoknak, földilletményeknek, fajárandóságoknak és terményváltságoknak, leczke-pénzeknek és tandíjjutalékoknak, valamint drágasági pótlékoknak a fizetésszabályozással kapcsolatban szükségessé vált beszüntetésére és az elsőfolyamodású bírák és ügyészek, a bírósági aljegyzők és a segédtelekkönyvvezetők előmeneteli viszonyainak javítására vonatkozó intézkedéseket, melyeknek részletesebb ismertetésébe itt nem bocsátkozhatunk.

A javaslat indokolásához mellékletként 65 kimutatás csatoltatott, melyek az összes magyar állami tisztviselők, altisztek és szolgák addigi és tervezett illetményeinek összehasonlítását, a magyar állami, az ausztriai állami és a közös ministeriumoknál alkalmazott tisztviselők és a véderő havidíjasai illetményeinek összehasonlítását, az addig érvényben állott fokozatos előléptetési rendszernek kevésbé előnyös voltát, az 1893. évi IV. t.-cikk hatályba lépte óta magasabb lakbér-osztályba sorozott városokat és községeket, és a javaslatnak törvényerőre emelkedése esetén felmerülendő s a nagy fáradtsággal összegyűjtött statisztikai adatok alapján kiszámított költségtöbbleteket tüntetik fel. E kimutatások sok tekintetben igen hecses s később is felhasználható anyagot és adatokat tartalmaznak.

A főbb intézkedéseiben most ismertetett törvényjavaslat, melynek elkészítéséhez a pénzügyministerium 1901. évi október havában fogott hozzá, s melynek végleges szövege az időközben felmerült újabb és újabb kívánságok tárgyalása folytán csak 1903. évi február havában volt megállapítható, 1903. évi február hó 14-én nyújtott be a képviselőházhoz alkotmányos tárgyalás végett.

A képviselőház pénzügyi bizottsága a javaslat tárgyalását 1903. évi márczius hó 11-én kezdte meg s azt összesen 12 ülésben április hó 4-én befejezván, erről szóló jelentését 1903. évi április hó 21-én beterjesztette.

A pénzügyi bizottság a javaslaton a tárgyalások folyamán beérkezett kérvények alapján lényegesebb s ennél fogva többkiadást okozó módosításokat is eszközölt, úgy hogy a javaslat törvényerőre emelkedése esetén évenként felmerülő állandó többkiadás, mely a beterjesztett javaslat szerint kereken 17,350.000 Kt tett volna ki, a pénzügyi bizottság módosításai következtében 17,900.000 Kra emelkedett.

A bizottsági tárgyalások során vétetett fel a javaslatba az a rendelkezés is, mely szerint a javaslattal megállapított magasabb illetmények visszahatólag 1902. évi november 1-től kezdve utalványoztattak volna ki. Ez intézkedés által az 1902. évi állami költségvetésben az állami alkalmazottak illetményeinek javítására engedélyezett 3,000.000 K is felhasználtatott volna.

A pénzügyi bizottság által letárgyalt törvényjavaslat további alkotmányos tárgyalás alá, az akkor fennállott parlamenti viszonyok s a kormánynak 1903. évi június hó 27-én és november hó 3-án bekövetkezett változása következtében, nem kerülhetett.

**C. Az állami alkalmazottaknak engedélyezendő pótlékokról szóló
1904. évi I. törvényczikk.**

Az 1903. évi november hó 3-án kinevezett kormány több ízben kifejezésre juttatta azt a szándékát, hogy a közszolgálatban alkalmazott functionáriusok illetményeinek szabályozására és megjavítására irányuló állami intézkedéseket nem tartja kimerítettnek csupán az állami alkalmazottak illetményeinek újabb szabályozása által, hanem megfontolásának tárgyává kívánta tenni egyfelől, hogy az illetmények szabályozása és megjavítása az államiakon kívül más köztisztviselőkre és alkalmazottakra mikép lenne kiterjeszhető, másfelől pedig azt, hogy ez a kiterjesztés, figyelemmel a pénzügyi viszonyokból folyó követelményekre, mily határig terjedhet.

Az ebben az irányban folytatott tanulmányok azonban, — a melyeket a késedelem nélkül megindított adatfölvételek előztek meg, — huzamosabb időt vettek igénybe.

Ezt előrelátva a kormányelnök ur be is jelentette, hogy az állami tisztviselők, altisztek és szolgák illetményeinek újabb szabályozásáról

szóló s a képviselőház pénzügyi bizottsága által már elintézett törvényjavaslatnak a napirendre való tűzését egyelőre elhalasztani óhajtja, mindaddig, a míg a kormányprogramm szerint elintézendőnek jelzett kérdés egésze iránt a kormány végérvényesen állást foglalhat.

Viszont azonban nem volt figyelmen kívül hagyható, hogy azok az okok, amelyek az állami alkalmazottak anyagi viszonyainak megjavítására irányuló törvényhozási és kormányintézkedések kezdeményezésére döntő súlylyal bírtak, abban az időben talán még nagyobb mértékben állottak fenn, mint fennállottak akkor, a midőn a kérdés megoldására vonatkozó művelet megindult, mert számot kellett vetni azzal a körülménnyel is, hogy a kérdés több mint egy éve volt felszinen és hogy azok a várakozások, amelyeket az érdekeltek a megoldáshoz fűztek, ezek életviszonyaira is behatással voltak, amely viszonyok alakulásának előbb-utóbb a tisztviselői tevékenységre, tehát az állam érdekeire nem éppen kedvező visszahatása is lehetett volna.

Mindezeknek a szempontoknak a mérlegelésével a kormány elhatározta, hogy az illetményjavítás *átmeneti* rendezése iránt a törvényhozásnak javaslatot tesz. Ennek a javaslatának megtételénél a kormányt, az illetményjavításnak, habár csak ideiglenes keresztülvitele mellett szóló állami és társadalmi tekinteteken kívül, — az a szándék is vezette, hogy az átmeneti rendezés lehetőleg gyorsan vitessék keresztül és hogy a törvényhozás végleges elhatározásának eléje ne vágjon, sem az illetményjavításban részesülő kategóriák száma, sem a választandó rendszer alapelvei, sem pedig a végleges illetményjavítás pénzügyi keretei tekintetében. Az utóbbi tekintetben ugyanis a kormány, a míg egyrészt a méltányos és átmeneti rendezés mellett egyáltalán figyelembevehető igényekkel számított, addig másrészt a törvényjavaslat rendelkezései alá eső állami alkalmazottak illetményeinek megjavítására azt az évi összeget kívánta fordíttatni, amely bármiképp döntsön is a végleges rendezés kérdésében a törvényhozás, erre a célra minden valószínűség szerint fordítandó lesz.

Az előadott okok szóltak a mellett is, hogy a kormány a javaslat szerkesztésénél a törvényhozás további intézkedését kifejezetten fön-tartotta és a felhatalmazás alakját választotta.

A pénzügyministeriumban elkészített s a kormány által 1903. évi december hó 21-én benyújtott törvényjavaslat az országgyűlés mindkét háza által 1904. évi január havában letárgyaltatván, szentesítést

nyert s mint „az állami alkalmazottaknak engedélyezendő pótlékokról“ szóló 1904. évi I. t.-cikk 1904. évi január hó 31-én lépett hatályba.

E törvény felhatalmazást ad a kormánynak, hogy a törvényhozás további intézkedéseig az állami alkalmazottaknak 1903. évi január hó 1-étől kezdve fizetés természetével bíró pótlékokat engedélyezhessen, s hogy az engedélyezés módozatait rendeleti uton állapítsa meg. Felhatalmazza továbbá, hogy a fokozatos előléptetés rendszerét felfüggeszthesse s hogy egyes illetményeket beszüntethessen; kiköti azonban, hogy az engedélyezendő pótlékok összege évi 16,000.000 Kt meg nem haladhat.

A törvényben nyert felhatalmazás alapján a m. kir. ministerium 1904. évi január hó 31-én 530 M. E. szám alatt az állami alkalmazottak részére pótlékok engedélyezése tárgyában rendeletet bocsátott ki, mely egész terjedelmében ugyancsak a pénzügyministeriumban készült, s mely a kihirdetés napján, amely a törvény hatálybaléptének napjával egyezik, lépett életbe.

E rendelet azt az elvet tartja szem előtt, hogy az engedélyezendő pótlékokkal az eddigi fizetések az illetmények újabb szabályozására vonatkozó s a képviselőház pénzügyi bizottsága által már letárgyalt javaslatban tervezett azokra az összegekre kiegészítettessenek, a melyek az egyes fizetési osztályok harmadik és második fokozatában alkalmazásra kerültek volna. Az első fokozatok tehát nem lépnek életbe. Átvette továbbá a rendelet a most említett törvényjavaslatnak a fokozatos előléptetés megszüntetésére és a szolgálati idő szerinti előlépésre vonatkozó rendelkezéseit. Ezek szerint az 1904. évi 530 M. E. számú rendelet az ez idő szerint fizetési osztályba tartozó valamennyi állami tisztviselőnek személyi pótlékát akként állapította meg, hogy a jelenlegi fizetés és a személyi pótlék együttvéve:

A. azoknál az állami tisztviselőknél, akik a XI., X. vagy IX. fizetési osztályban még nem töltöttek el négy évet, illetőleg a VIII., VII., VI. vagy V. fizetési osztályban öt évet,

az V. fizetési osztályban évi	. .	9.600,
a VI. „ „ „	. .	6.400,
a VII. „ „ „	. .	4.800,
a VIII. „ „ „	. .	3.600,
a IX. „ „ „	. .	2.600,
a X. „ „ „	. .	2.000,
a XI. „ „ „	. .	1.400 koronát;

B. azoknál az állami tisztviselőknél, akik a XI., X. vagy IX. fizetési osztályban négy évnél, a VIII., VII., VI. vagy V. fizetési osztályban öt évnél hosszabb időt töltöttek,

az V. fizetési osztályban évi	. .	11.600,
a VI. „ „ „	. .	7.200,
a VII. „ „ „	. .	5.400,
a VIII. „ „ „	. .	4.000,
a IX. „ „ „	. .	2.900,
a X. „ „ „	. .	2.200,
a XI. „ „ „	. .	1.600 Kt tegyen.

Ebből látható, hogy a rendelet a VI.—XI. vagyis azokban a fizetési osztályokban, amelyekben a törvényjavaslat szerint három fizetési fokozat lett volna rendszeresítve, a legmagasabb fizetési fokozatra nézve tervezett fizetéseket nem rendszeresítette; a csak két fokozattal bíró V. fizetési osztályban pedig mindkét fokozatnak fizetése 400 Kval kevesebb mint a törvényjavaslat szerint.

A rendelet évi 3.000 K pótlékot állapított meg a III. és évi 2.000 K pótlékot a IV. fizetési osztályba tartozó tisztviselőknek, továbbá a főispánok pótlékát az V. fizetési osztályba tartozó tisztviselők pótlékával egyenlő összegben szabta meg. Az egyetemi gyakornokok részére pedig évi 200 K pótlékot állapított meg, minthogy ez utóbbiak eddigi segélydíja, daczára főiskolai kvalifikációjuknak, csak évi 800 K volt.

Az állami tanítószemélyzetnek a fizetési osztályokból való kivétele s illetményeiknek a törvényjavaslatban tervezett módon való szabályozása rendeleti uton nem volt keresztülvihető s ennél fogva az állami tanító személyzetnek ama tagjai, kik ez idő szerint is fizetési osztályba tartoznak, a fizetési osztályukra nézve a rendelettel megállapított személyi pótlékban részesülnek s emellett ötödéves vagy korpótlékuk élvezetében is megmaradnak. E személyzetnek fizetési osztályba nem tartozó tagjai és pedig az állami elemi népiskolai tanítók és tanítónők a rendelet értelmében évi 200, 300, vagy 400 K személyi pótlékban részesülnek, aszerint amint állami szolgálatuk 10 évnél rövidebb, 10 évtől 15 évig terjed vagy 15 évnél hosszabb, az állami kisdédvönök személyi pótléka pedig 10 évnél rövidebb szolgálat után évi 100, 10 évnél hosszabb szolgálat után évi 200 Kban állapított meg.

Ugyancsak évi 100 és 200 Kban állapított meg a posta- és távirdakezelők személyi pótléka, azonban csak 6 évi időhatárral.

Az állami altisztek és szolgák személyi pótléka évi 100, 200 és 300 Kban állapított meg s részükre évi 60 K lakpénzpótlék is engedélyeztetett. Az altiszteknek és szolgáknak fokozatos előléptetése a rendelettel nem függesztetett fel.

A pénzügyőrségi legénység részére pedig napi 20, 40 és 60 fillér zsoldpótlék állapított meg.

Megszünteti e rendelet az állami alkalmazottak által eddig élvezett azokat a tiszt és működési pótlékokat, melyek nem törvényes intézkedésen, nem a személyi járandóságoknak az állami költségvetésben foglalt részletezésén vagy nem illetmény szabályzaton alapulnak, továbbá a tudomány- és műegyetemi tanárok tandíjjutalékát, tandíjkárpótlását vagy lecke pénzét, a budapesti XI. fizetési osztályba tartozó tisztviselők lakpénzpótlékát és az eddigi személyi pótlékokat, természetesen csak a rendelet alapján járó személyi pótlékok erejéig.

Megszüntette végleg a rendelet a budapesti nős vagy családos altisztek és szolgák rendkívüli segélyét.

Az Ő Felsége személye körüli ministeriumnál alkalmazottak, az 1904. évi I. t.-cikk hatálybaléptének idejében élvezett drágasági pótlék, valamint a székesfővárosi rendőrség őrszemélyzete az ugyanabban az időpontban élvezett szolgálati pótlék élvezetében meghagytattak, azonban kimondatott, hogy ezeknek a pótlékoknak összege nem emelkedhetik.

Intézkedéseket tartalmaz még a rendelet azokra a tisztviselőkre nézve, akik a fokozatos előléptetés megvonására ítéltettek s e tekintetben legnagyobb részt az újabb illetmény szabályozási törvényjavaslatban tervezett rendelkezések vétettek fel, továbbá a személyi pótlékok után esedékes szolgálati biztosítékre nézve, a pótlékre igényt adó szolgálati idő meghatározására és a pótlékok utalványozására nézve.

A szolgálati biztosíték megszüntetéséről szóló törvényjavaslat abban az időben már országgyűlési tárgyalás alatt állott, s minthogy a kormány a fizetésjavítást nem akarta illusoriussá tenni azáltal, hogy a szolgálati biztosíték letételére kötelezett állami alkalmazottak 1903. évre járó személyi pótlékának $\frac{1}{3}$ részét szolgálati díj, $\frac{2}{3}$ részét pedig szolgálati biztosíték fejében visszatartja, a rendeletben kimondatott, hogy a személyi pótlékok után szolgálati biztosíték kiegészítése címén levonás nem foganatosítandó.

A pótlékre igényt adó szolgálati idő meghatározásánál az újabb illetmény szabályozási törvényjavaslat intencióinak megfelelőleg az az

elv mondatott ki, hogy a rendelet hatálybaléptéig töltött szolgálati idő olyanak tekintendő, mintha az a rendelet hatályának tartama alatt telt volna el.

Kimondatott továbbá, hogy az ideiglenes nyugalomban töltött idő nem képez megszakítást s hogy a 8 hétnél hosszabb ideig tényleges katonai szolgálatban töltött idő nem számítható be, végül, hogy az ideiglenes és végleges minőségben töltött szolgálati idő között különbség nincs.

A rendelet visszaható erővel ruháztatott fel, amennyiben kimondja, hogy a rendelet alapján járó pótlékok 1903. évi január hó 1-étől kezdve állapítandók meg és utalványozandók ki. Részletes utasításokat tartalmaz továbbá ugy az 1903. évre, mint a további időre járó pótlékok mikénti megállapítására nézve s az újabb illetményszabályozási törvényjavaslat intenciójának megfelelően kimondja, hogy a magasabb összegű pótlék az igényt megállapító szolgálati idő leteltét követő hó 1-étől kezdve utalványozandó.

* * *

Áttérve az 1904. évi I. t.-cikk pénzügyi kihatására, megjegyezzük, hogy az említett törvénycikk, illetve az abban foglalt felhatalmazás alapján kibocsátott rendelet értelmében az állami alkalmazottak részére pótlékok czimén, — a zárszámadás adatai szerint, — 1903. évben összesen 13,833.392 K 21 f utalványoztatott ki.

Ez az összeg az állami alkalmazottaknak engedélyezendő pótlékokról szóló törvényjavaslat indokolásában a tervezett illetményjavításhól eredő szükségletre számított 14,800.000 Kval szemben 966.607 K 79 f megtakarítást tüntet fel, ami teljes összegében azonban nem tekinthető megtakarításnak, mert az 1903. évre esedékes pótlékoknak egy része az 1904. év folyamán oly időben került utalványozásra, a midőn az az 1903. év terhére már elszámolható nem volt.

A pótlékok czimén az 1904. évben kiutalványozott összeg ez idő szerint még nem állapítható meg, az 1905. évi állami költségelőirányzathól azonban constatálható volt, hogy az az összeg, mely az 1904. évi I. t.-cikk végrehajtása folytán 1905. évben szükségeltetni fog, valamivel alul marad a 16,000.000 Kn.

Az állami alkalmazottak illetményeinek szabályozása folytán előálló többszükséglet az 1903. és 1904. években az állami költségvetésben a pénzügyi tárca központi igazgatásánál egy átalányösszegben

irányoztatott elő, az 1905. évi költségvetési előirányzatban volt lehetséges első ízben az 1904. évi I. t.-cikk alapján járó pótlékokat is már — rendeltetésüknek megfelelően — minden egyes czimnél a személyi járandóságok részletezésébe felvenni.

* * * *

Végül talán nem lesz érdektelen annak az ismertetése, hogy a két fizetésrendezési törvénnyel, az 1893. évi IV. és az 1904. évi I. t.-cikkkel az egyes fizetési osztályok fizetései mily mérvben emeltek.

Az alább közölt két kimutatás fizetési osztályonként tünteti fel a fizetések javításának mérvét és pedig az első az 1893. évi IV. t.-cikk által, a második az 1904. évi I. t.-cikk által előidézett javulást.

I.

Összehasonlítása az 1893. évi IV. t.-cikk hatálybalépte előtt rendszeresítve volt állásokkal a törvény hatálybalépte előtt és annak teljes végrehajtása után egybekötött fizetéseknek.

Fizetési osztály	Az 1893. évi IV. t.-cz. hatálybalépte előtt			Az 1893. évi IV. t.-cz. teljes végrehajtása után			Egy állásnak átlagos évi fizetése az 1893. IV. t.-cz. után több	A többlet aránya a régi átlagos fizetéshez %-ban
	állások száma	az összes állások évi fizetése	egy állásnak átlagos évi fizetése	állások száma	az összes állások évi fizetése	egy állásnak átlagos évi fizetése		
III.	13	156.000	12.000	13	156.000	12.000	.	.
IV.	24	288.000	12.000	24	288.000	12.000	.	.
V.	149	1,334.000	8.953	149	1,356.000	9.100	147	1.64
VI.	449	2,424.800	5.400	450	2,492.000	5.538	138	2.55
VII.	358	1,293.040	3.612	414	1,836.800	4.437	825	22.84
VIII.	2.099	5,967.280	2.843	2.278	7,567.200	3.324	481	16.92
IX.	4.374	8,804.880	2.013	3.362	8,113.600	2.413	400	19.87
X.	4.423	6,988.890	1.580	4.407	7,948.200	1.803	223	14.11
XI.	4.982	5,585.920	1.121	5.774	7,083.600	1.227	106	8.95
Gyakornokok	776	594.950	767	776	701.800	905	138	17.98
Altisztek	1.081	961.560	889	1.081	975.800	903	14	1.57
Szolgák	7.103	4,176.435	588	7.103	4,573.100	644	56	9.52
Összesen	25.831	38,575.755	.	25.831	43,092.100	.	.	.

II.

Összehasonlítása az 1904. évi I. t.-cikk hatálybalépte előtt rendszeresítve volt állásokkal a törvény hatálybalépte előtt és után egybekötött fizetéseknek.

Fizetési osztály	Az 1904. évi I. t.-cz. hatálybalépte előtt			Az 1904. évi I. t.-cz. hatálybalépte után			Egy állásnak átlagos fizetése 1904. évi I. t.-cz. után több	A többlet aránya a régi átlagos fizetéshez %-ban	Egy állásnak átlagos évi fizetése 1893. évi IV. t.-cz. előtt	Egy állásnak átlagos fizetése 1904. évi I. t.-cz. után több	A többlet aránya a régi átlagos fizetéshez %-ban		
	állások száma	az összes állások évi fizetése	egy állásnak átlagos évi fizetése	állások száma	az összes állások évi fizetése	egy állásnak átlagos évi fizetése						korona	korona
III.	13	156.000	12.000	13	195.000	15.000	3.000	25—	12.000	3.000	25—		
IV.	24	288.000	12.000	24	336.000	14.000	2.000	16:67	12.000	2.000	16:67		
V.	280	2.498.000	8.921	280	3.019.200	10.783	1.862	20:87	8.953	1.830	20:44		
VI.	891	4.916.000	5.517	891	6.143.200	6.895	1.378	24:97	5.400	1.495	27:68		
VII.	997	4.345.200	4.358	997	4.986.600	5.002	644	14:77	3.612	1.390	38:48		
VIII.	3.342	10.782.400	3.226	3.342	12.632.400	3.779	553	17:14	2.843	936	32:92		
IX.	5.781	13.878.200	2.400	5.781	15.951.900	2.759	359	14:95	2.013	746	37:06		
X.	6.416	11.406.800	1.778	6.416	13.434.000	2.094	316	17:77	1.580	514	32:53		
XI.	8.046	9.767.400	1.214	8.046	12.094.400	1.503	289	23:80	1.121	382	34:08		
Gyakor- nokok	1.573	1.379.400	877	1.573	1.393.200	886	9	1:02	767	119	15:51		
Altisztek	3.948	3.571.300	904	3.948	4.285.400	1.085	181	20:02	889	196	22:05		
Szolgák	9.763	6.289.500	644	9.763	7.644.900	783	139	21:58	588	195	33:16		
Össze- sen	41.074	69.278.200		41.074	82.116.200								

Az I. kimutatásban feltüntetett 25.831 állás megfelel az állami alkalmazottak illetményeinek szabályozásáról 1892. évben benyújtott törvényjavaslat mellékleteiben, illetve az 1892. évi állami költségvetésben felvett állások számának, természetesen kihagyásával azoknak az állásoknak, a melyekre az 1893. évi IV. t.-cikk rendelkezései, annak 21. §-a értelmében ki nem terjedtek.

Az összehasonlításnak helyes alapra fektethetése céljából az 1893. évi IV. t.-cikk teljes végrehajtása által előidézett illetményjavítás csak a fenti 25.831 állásra volt kimutatható, dacára annak, hogy az említett törvénycikk teljes végrehajtásának időpontjában az állások száma, részint a folytonos személyzetszaporítás, részint az eredetileg a törvény rendelkezései alól kivont állások legnagyobb részének a törvény rendelkezései értelmében történt szabályozása folytán, már lényegesen több volt.

E kimutatás szerint az egyes fizetési osztályokba az 1893. évi IV. t.-cikk hatálybalépte előtt tartozott állások száma a VI.—XI. fizetési osztályban eltér a törvény hatálybalépte után abba a fizetési osztályba tartozó állások számától és pedig a törvény végrehajtása után:

	több	kevesebb
a VI. fizetési osztályban	1	.
a VII. „ „	56	.
a VIII. „ „	179	.
a IX. „ „	.	1.012
a X. „ „	.	16
a XI. „ „	792	.
összesen	1.028	1.028

állással, ami az említett törvénycikk ama rendelkezéseinek a következménye, melyekkel az azelőtt fennállott aránytalanságok megszüntettek.

Leginkább kitűnik ez az aránytalanság abból, hogy az 1893. évi IV. t.-cikk hatálybalépte előtt a fizetések

az V. fizetési osztályban	6.000	koronától	12.000	koronáig,
a VI. „ „	4.200	„	7.000	„
a VII. „ „	3.000	„	6.000	„
a VIII. „ „	1.400	„	4.000	„
a IX. „ „	1.200	„	3.200	„
a X. „ „	1.000	„	2.400	„
a XI. „ „	1.000	„	2.000	„
a XII. „ „	1.000	„	1.600	„ terjedtek.

Megjegyeztetik, hogy e kimutatásba a III. és IV. fizetési osztályra vonatkozó adatok csak a II. kimutatás adataival való összehasonlítás végett vétettek fel, s hogy az 1893. évi IV. t.-cikk előtt rendszeresítve volt XII. napidíjosztályba tartozott állások a XI. fizetési osztályba vétettek fel.

A II. kimutatásban feltüntetett 41.074 állami alkalmazott között nem szerepelnek a fizetési osztályba nem tartozó állami elemi népiskolai tanítók, tanítónők és a kisdédvönők, valamint a zsoldot élvező m. kir. pénzügyőrségi legénység és a székesfővárosi állami rendőrség őrszemélyzete, mely utóbbi a többi állami altisztól lényegesen eltérő illetményeket élvez.

A feltüntetett 41.074 állás — a fent említettek figyelmen kívül hagyásával — megfelel az állami alkalmazottak illetményeinek újabb szabályozásáról szóló törvényjavaslat indokolásának mellékleteiben, illetőleg az 1902. évi állami költségvetésben felvett állások számának.

* * *

A következő kimutatás fizetési osztályonként részletezve feltünteti, hogy az 1893. évi IV. t.-cz. életbelépte óta lefolyt 10 év alatt mennyivel szaporodott az állami alkalmazottak száma és hogy mennyivel emelkedett a csak a fizetésekre szükséges összeg részint az állások szaporítása, részint az illetményeknek két ízben történt szabályozása folytán.

Összehasonlítása a rendszeresített állásoknak és a fizetések czimén szükséges összegeknek az 1893. évi IV. és az 1904. évi I. törvényczikk hatálybalépte előtt és után.

Fizetési osztály	1893. évi IV. t.-cz. előtt		1893. évi IV. t.-cz. után		A fizetések többlete keveslethe korona	1904. évi I. t.-cz. előtt		1904. évi I. t.-cz. után		A fizetések többlete korona	Állások többlete 1893. IV. előtt (1892. év) és 1904. I. előtt (1902. év)		A fizetések többlete 1893. IV. előtt és 1904. I. t.-cz. után			
	állások száma	összes állások évi fizetése korona	állások száma	összes állások évi fizetése korona		állások száma	összes állások évi fizetése korona	állások száma	összes állások évi fizetése korona		állások száma	összes állások évi fizetése korona	szá- mok- ban	száza- lékban	korona	száza- lékban
III.	13	156.000	13	156.000	.	13	156.000	13	195.000	39.000	.	.	39.000	25-00		
IV.	24	288.000	24	288.000	.	24	288.000	24	336.000	48.000	.	.	48.000	16-67		
V.	149	1,334.000	149	1,336.000	22.000	280	2,498.000	280	3,019.200	521.200	131	87-92	1,685.200	126-32		
VI.	449	2,424.800	450	2,492.000	67.200	891	4,916.000	891	6,143.200	1,227.200	442	98-44	3,718.400	153-35		
VII.	358	1,293.040	414	1,836.800	543.760	997	4,345.200	997	4,986.600	641.400	639	178-49	3,693.560	285-64		
VIII.	2.099	5,967.280	2.278	7,567.200	1,599.920	3.342	10,782.400	3.342	12,632.400	1,850.000	1.243	59-22	6,665.120	111-69		
IX.	4.374	8,804.880	3.362	8,113.600	691.280	5.781	13,878.200	5.781	15,951.900	2,073.700	1.407	32-17	7,147.020	81-17		
X.	4.423	6,988.890	4.407	7,948.200	959.310	6.416	11,406.800	6.416	13,434.000	2,027.200	1.993	45-08	6,445.110	92-22		
XI (XII)	4.982	5,585.920	5.774	7,083.600	1,497.680	8.046	9,767.400	8.046	12,094.400	2,327.000	3.034	61-50	6,508.480	116-51		
Gyakornok	776	594.950	776	701.800	106.850	1.573	1,379.400	1.573	1,393.200	13.800	797	102-70	798.250	134-17		
Altiszt	1.081	931.560	1.081	975.800	14.240	3.948	3,571.300	3.948	4,285.400	714.100	2.867	265-21	3,323.840	345-67		
Szolga	7.103	4,176.435	7.103	4,573.100	396.665	9.763	6,289.500	9.763	7,644.900	1,355.400	2.660	37-45	3,468.465	83-43		
Összesen	25.831	38,575.755	25.831	43,092.100	4,516.345	41.074	69,278.200	41.074	82,116.200	12,838.000	15.243	59-01	43,540.445	112-87		

Mint hogy e kimutatásnak összes adatai a fentebb közölt két kimutatásból vétettek, a fentebb elmondottak erre a kimutatásra is vonatkoznak.

E kimutatásból kitűnik, hogy az állami alkalmazottak száma 1892. évtől 1902. évig 15.243-mal, vagyis 59.01%-kal emelkedett. E szaporodásból 2.455 állás esik az V.—VIII. és 6.464 állás a IX.—XI. fizetési osztályra, 797 állás a gyakornokokra és 5.527 állás az altisztekre és szolgákra. Lényegesebb személyszaporítás volt a posta-, távirda- és távbeszélőnél (1.862 tisztviselő és 2.123 altiszt és szolgál), a földmivelésügyi tárczánál (1.471 tisztviselő, altiszt és szolgál) és a vallás- és közoktatásügyi tárczánál (2.055 tisztviselő, altiszt és szolgál), míg egy része az emelkedésnek arra esik, hogy a 41.074 állásban benfoglaltatnak azok az állások is, melyek az 1893. évi IV. törvényczikk rendelkezései alól, a törvény 21. §-a értelmében kivétettek, a melyeknek illetményei azonban később a törvény rendelkezéseinek megfelelőleg szabályoztattak.

A fenti kimutatás szerint az 1893. évi IV. t.-czikk hatálybalépte előtt a 25.831 állás fizetése 38,575.755 Kt tett ki, míg az 1904. évi I. t.-czikk végrehajtása után, az állások szaporodása és az illetményeknek két ízben történt szabályozása folytán a 41.074 állás fizetése 82,116.200 Kra rugott, az emelkedés tehát 43,540.445 Kt vagyis 112.87%-ot tett ki.

2. Az állami alkalmazottak anyagi helyzetének javítását célzó egyéb intézkedések.

A. A dijnokok anyagi helyzetének javítása.

Fontos ténykedése volt a pénzügyi kormányzatnak az állami hivataloknál alkalmazott dijnokok szolgálati és anyagi helyzetének javításáról szóló 1897. évi XXIV. t.-czikk megalkotása is.

A dijnokok szolgálati és anyagi viszonyait a törvény hatálybalépte előtt semmiféle általánosan kötelező törvény vagy rendelet nem szabályozta. Igaz ugyan, hogy alkalmaztatásuk semminemű törvény-szabta minősítéshez kötve nincsen s hogy a munkakör, a melyet végeznek, rendszerint a kezelési szaknak legegyszerűbb részét képezi, mégis figyelemmel arra, hogy a dijnoki foglalkozás több ezer — jórészt családost — embernek nyújt keresetmódot, továbbá, hogy a kincstár az által, hogy bizonyos munkákat dijnokok által végeztet, bizonyára tekintélyes számú és sokkal több költségbe kerülő hivatal-

noki állás illetményeit takarítja meg, méltányosnak és jogosnak is látszott a díjnokok anyagi helyzetének rendezéséről megfelelő módon gondoskodni.

A díjnokok alkalmaztatása a törvény hatálybalépteig, még ha a munka, a melynek végzésére felfogadtattak, állandó természetű volt is, mindig csak ideiglenesnek volt tekinthető, s állásuktól főnökeik által bármikor elmozdíthatók voltak; e mellett az állami hivatalokban leendő alkalmaztatás vagy a nyugellátás szempontjából semmi jogigénnyel vagy előnnyel nem bírtak.

Az 1897. évi XXIV. törvényczikk az állami hatóságoknál és hivataloknál alkalmazott díjnokokról rendelkezik, s egy évig tartó próbaszolgálat kifogástalanul való eltöltésének esetére, alkalmaztatásuknak bizonyos állandó jelleget kölcsönöz anélkül, hogy őket tisztviselői jelleggel ruházná fel.

A kedvezmények pedig, a melyekben a törvény az állandó jelleggel alkalmazott díjnokokat részesíti, a következők:

1. a napidíj minimumának megállapítása, ahol azonban az a körülmény is figyelembe vétetett, hogy a díjnokok a napidíj megszerzésére nem kénytelenek egész idejüket fordítani s hogy ennél fogva mellékkeresetet is folytathatnak;

2. elsőbbség biztosítása az állami tisztviselői állások betöltésénél oly pályázókkal szemben, kik egyenlő minősítés mellett állami szolgálatban még nem állottak;

3. a napidíj élvezetének betegség esetén egy bizonyos időre való meghagyása;

4. szolgálatképtelenség esetén nyugellátás biztosítása;

5. állami tisztviselővé történt kinevezés esetén, a díjnoki minőségben töltött időnek a nyugdíjazásnál bizonyos mérvben való beszámítása;

6. az elbocsátásnak felmondási időhöz történt kötése és intézkedés az iránt, hogy az elbocsátást sérelmesnek tartó díjnok ügyét felülvizsgáltathatja.

B. A szolgálati biztosítékok megszüntetése.

Ha nem is az egész tisztviselői kart, de különösen a kisebb javadalmazású tisztviselők egy részét lényegesen érinti a szolgálati biztosítékok megszüntetéséről szóló 1904. évi VII. t.-czikk, amelynek alapjául szolgált javaslatot az 1903. évben ugyancsak a pénzügy-minister nyújtotta be.

A pénz, anyag, vagy egyéb értékek kezelésével s a kezelés közvetlen ellenőrzésével megbízott állami közegek részint korábbi rendeletek, részint az állami számvitelről szóló 1897. évi XX. t.-cikk értelmében szolgálati biztosítékot tartoztak letenni, mely biztosíték az illető tisztviselő mindenkori fizetéseinek $\frac{2}{3}$ -ában volt megállapítva s mely biztosíték után a kincstár a letevőknek kamatot (legutóbb 4%-ot) fizetett.

A biztosítékok rendeltetése főleg az volt, hogy az állami vagyon kezelésével megbízott állami közegeknek, — az akár tévedésből, akár rosszhiszemű eljárásból eredő hiányok megtérítése czéljából, — oly vagyon álljon rendelkezésre, a melylyel szemben a kincstár kártérítési igényeit minden különleges eljárás mellőzésével érvényesíthesse és kielégíthesse.

A pénz- és értékforgalom állandó növekedése, valamint az a körülmény, hogy az egyes tisztviselők által letett biztosíték összege az általuk kezelt állami vagyon értékével arányban nem áll, továbbá az utolsó tíz év adataival igazolt az a tapasztalat, hogy az állami vagyonrészek kezelésével megbízott tisztviselők biztosítékaival szemben a megtérítési kötelezettség átlag évenként csak 11.000 K erejéig érvényesítettetett, végül az a körülmény, hogy az érvényben levő szolgálati szabályok idevonatkozó rendelkezései alapján, a szolgálati viszonyból származó kincstári követelések biztosítása és behajtása végett az államtisztviselők fizetéséből az illető közigazgatási hatóság által, bírósági eljárás nélkül levonások eszközölhetők: a szolgálati biztosítékok eredeti jelentőségének értékét vagyon leszállították.

A szolgálati biztosíték követelése az államkincstárra nézve ma már anyagi jelentőséggel alig bír, mert a biztosíték letételének kötelezettsége egymagában az államkincstár érdekeinek megóvására nem elegendő; viszont igen csekély az erkölcsi hatása a letevő tisztviselővel szemben, mert a letett biztosíték elvesztésének lehetősége az illető tisztviselőt nagyobb éberségre vagy gondosságra nem serkenti és a hűtlen kezelés eseteit sem akadályozza meg, annál kevésbé az utóbbi időben, midőn a letett szolgálati biztosítékok egy nagy része nem az illető tisztviselő tulajdonát, hanem valamely pénzintézetnek a tulajdonát képezi, mely azokat a tisztviselő helyett, — a tőke tulajdon és a kamatélvezeti jog fenntartásával, — letette.

Mindezeket és azt a körülményt is figyelembe véve, hogy a biztosíték letételének kötelezettsége, a tisztviselőre különösen a szolgálat

megkezdésének időpontjában, valamint a fizetésnek bekövetkezett emelkedésekor, súlyos teherként nehezedett, indokoltnak látszott a szolgálati biztosítékoknak törvényhozási úton való megszüntetése.

Az erről rendelkező 1904. évi VII. t.-cikk, mely a m. kir. zálogházaknál alkalmazott becsüsöknek biztosíték letételére való kötelezettségét továbbra is fenntartja, az összes többi letett biztosítékok feloldási határidejéül öt évet állapít meg s felhatalmazza a pénzügyministert, hogy a visszafizetés módozatait rendeleti úton állapítsa meg.

A készpénzbiztosítéki alap állaga, a postamesterek, postaszállítók, gyűjtők és ügynökök biztosítékaival és a hírlapbiztosítékokkal együtt 1902. év végén 9,523.329 K 74 f volt, mely összegből a pénz, anyag, vagy egyéb értékek kezelésével megbízott tisztviselők biztosítékára kerek összegben 6,300.000 K esik.

A szolgálati biztosítékoknak a törvénnyel elrendelt visszafizetése mindeztideig megkezdhető nem volt, mert ez idő szerint annak a megállapítása van tárgyalás alatt, hogy a letett biztosítékoknak mily része esik pénz, anyag, vagy egyéb értékek kezelésével foglalkozó s mily része oly tisztviselőkre, kik ily kezeléssel megbízva még nem voltak, továbbá, hogy mily összegre rugnak a tisztviselők saját tulajdonát s mily összegre a pénzintézetek tulajdonát képező biztosítékok.

Az erre vonatkozó adatok beérkezte után a visszafizetés módozatai rendeleti úton megállapíthatók lesznek, minek utána a biztosítékok visszafizetése is kezdetét fogja vehetni.

C. Az állami alkalmazottak állomáshelyét képező városoknak és községeknek lakbérosztályba sorozása.

A pénzügyi kormányzatnak az egész tisztviselői kart érdeklő további ténykedése volt az állami tisztviselők, altisztek és szolgák állomáshelyeit képező egyes városoknak és községeknek magasabb lakbérosztályba való sorozása s ez által az ott állomásozó alkalmazottaknak magasabb lakpénzben való részesítése.

Az 1893. évi IV. törvényczikk ugyanis úgy az állami tisztviselők, mint az altisztek és szolgák lakpénzét az állomások székhelyére való tekintettel négy osztályban olyképp állapította meg, hogy az első osztályba Budapest fő- és székváros, Fiume s a magyar korona országain kívül fekvő állomáshelyek, a második osztályba az 1879. évi XXXVI. törvényczikk értelmében felállított I., II. és III. katonai lakbérosztályzatokba sorozott helyek, a harmadik osztályba a IV., V. és

VI. katonai lakbérosztályzatokba és a negyedik osztályba a VII., VIII., IX. és X. katonai lakbérosztályzatokba sorozott helyek tartoznak.

E rendelkezés alapján az állami alkalmazottak állomáshelyeit képező mindama városok és községek, melyek mint katonai állomáshelyek a katonai lakbérosztályzatok valamelyikébe már be voltak sorozva, az 1893. évi IV. t.-cikkkel felállított négy, ugynevezett polgári lakbérosztály valamelyikébe minden további intézkedés nélkül besorozhatók voltak; ilyen város és község akkor összesen 199 volt.

Az ekként besorozható városok és községek azonban csak kisebb részét tették az állami alkalmazottak állomáshelyeit képező városoknak és községeknek s ennél fogva a többi állomáshely kormányintézkedéssel volt a négy, illetőleg, minthogy az I. osztályba csak Budapest, Fiume és a magyar korona országain kívül fekvő állomáshelyek tartozhatnak, a II., III. és IV. polgári lakbérosztály valamelyikébe besorozandó.

Ez a besorozás az illető állomáshelyen a megelőző 5 évben fizetett lakásbérek átlaga alapján s a sorozásra nézve a katonai beszállásolásról szóló 1879. évi XXXVI. t.-cikkben megállapított elvek szem előtt tartásával 1895. évben eszközöltetett, amikor a katonai lakbérosztályzatok valamelyikébe már tartozó állomáshelyekkel együtt összesen 636 város és község soroztatott be a négy polgári lakbérosztályba.

Azok a városok és községek, melyekben állami tisztviselők, altisztek vagy szolgák csak e besorozást követő időben alkalmaztattak, évről-évre ugyancsak a helyi lakásbérek átlaga alapján soroztattak polgári lakbérosztályba.

A magyar korona országában jelenleg összesen 755 város és község van katonai vagy polgári lakbérosztályba besorozva.

Az 1893. évi IV. t.-cikk felhatalmazta továbbá a kormányt, hogy a mennyiben az a helyi viszonyoknál fogva indokoltnak látszik, egyes városokat és községeket a pénzügyminister előterjesztésére egyik lakbérosztályból a másikba sorozhasson.

E felhatalmazás alapján azokra a városokra és községekre nézve, melyekben az ott állomásozó állami tisztviselők a magasabb lakpénzért folyamodtak, a pénzügyministerium részéről évről-évre megindított a puhatolási eljárás, s a mennyiben ez eljárás folyamán kipuhatolt lakbérátlag alapján a kérelem méltányosnak és teljesíthetőnek mutatkozott, az illető állomáshelyek a pénzügyminister előterjesztésére a

minisztertanács határozatával a következő magasabb lakbérosztályba besoroztattak.

Az alább közölt részletes kimutatás szerint az utóbbi 10 év alatt, 1895-től 1904-ig összesen 80 város és község soroztatott a IV. lakbérosztályból a III-ikba és 16 város a III-ik lakbérosztályból a II-ikba, a lakpénzeknél e sorozások folytán felmerült többlet pedig összesen 547.112 K 78 ft tesz ki.

Kimutatása azoknak a városoknak és községeknek, melyek az 1893. évi IV. törvénycikk 3. §-ának utolsó bekezdésében adott felhatalmazás alapján magasabb lakbérosztályba soroztattak, valamint az erre a célra felhasznált összegeknek.

A magasabb lakbérosztályba soroztatott, és pedig			A magasabb lakbérosztályba való sorozás folytán felmerülő többletre költségvetésileg engedélyezett hitel	A tényleg felmerült többlet a zárszámadás adatai szerint
évben	a III-ik lakbérosztályból a II-ikba	a IV-ik lakbérosztályból a III-ikba		
			korona	
1895.	Debreczen	Déva Óbecse Rákospalota Rimaszombat Szamosujvár Székelyudvarhely Szenttamás	160.000	149.249 K 78 f
1896.	Győr Miskolcz Nagy-Várad Székesfehérvár Szombathely	Csáktornya Nagykároly Orsova Ujpest Versecz Petrinja Vukovár	66.000	83.107 K 78 f
1897.	Arad	Lőcse Zalaegerszeg	16.050	33.021 K 02 f
1898.	Nagyszében	Gyulafehérvár Munkács Nyiregyháza Pápa	32.000	30.494 K 10 f

A magasabb lakbérosztályba soroztatott, és pedig			A magasabb lakbérosztályba való sorozás folytán felmerülő többlet költséggévéssé engedélyezett hitel	A tényleg felmerült többlet a zárszámadás adatai szerint
évben	a III-ik lakbérosztályból a II-ikba	a IV-ik lakbérosztályból a III-ikba		
			1899.	Brassó
1900.	Maros-Vásárhely Szolnok	Beregszász Kiskunfélegyháza Léva Rózsahegy Szászrégen Vác Zsolna Belovár Pozsega	53.000	55.434 K 30 f
1901.	Besztercebánya	Alsókubin Balázsfalva Bártfa Csikszereda Hódmezővásárhely Késmárk Makó Ódombóvár Orosháza Turócszentmárton Zólyom Bród Mitrovicza Pétervárad	40.500	43.844 K 39 f
1902.	Nyitra	Dicsőszentmárton Ipolyság Nagytapolcsány Selmeczbánya Sepsiszentgyörgy Szentés Szentgotthárd Tapolcza	39.800	42.878 K 29 f

A magasabb lakbérosztályba soroztatott, és pedig			A magasabb lakbérosztályba való sorozás folytán felmerülő többlet költségvetésileg engedélyezett hitel	A tényleg felmerült többlet a zárszámadási adatai szerint
évben	a III-ik lakbérosztályból a II-ikba	a IV-ik lakbérosztályból a III-ikba	korona	
1903.**)	Eperjes Ujpest	Erzsébetváros Kalocsa Kisczell Kismarton Magyaróvár Marczali Somorja Vajdahunyad Gospics	41.800	41.800 K — f*)
1904.	Trencsén	Fogaras Galánta Hatvan Jászberény Liptószentmiklós Mezőkövesd Mohács Mór Oraviczabánya Ráczeke Sárvár Szarvas Szászsebes Szerencs Szigetvár Técső	42.100	42.100 K — f*)
Összesen	16	80	517.250	547.112 K 78 f

*) Előirányzat.

**) Az 1903. évi állami költségvetésnek késői törvényerőre emelkedése folytán az 1903. évben felsorolt városokban és községekben állomásozó állami alkalmazottak részére a magasabb lakpénzek csak az 1904. évtől kezdve voltak kiutalványozhatók.

D. Az állami alkalmazottak részére az 1904. évben engedélyezett rendkívüli segély.

Felemlitendőnek tartjuk a kormánynak a pénzügyi kormányzat kezdeményezése folytán hozott azt az elhatározását, melylyel az élelmi cikkek árainak az 1904. évben bekövetkezett s különösen a fő- és székvárosban leginkább érezhető nagyobb mérvű emelkedésére való tekintettel, a Budapesten alkalmazott kisebb javadalmazású állami és államvasuti tisztviselők, altisztek és szolgák részére rendkívüli segélyeket engedélyezett.

A ministertanácsnak 1904. évi november hó 21-én e tárgyban hozott határozata értelmében e rendkívüli segélyben, mely egyszer s mindenkorra szól, részesítendőek voltak a Budapesten alkalmazottak közül a X. és XI. fizetési osztályba tartozó nős vagy családos állami tisztviselők, az V. és VI. fizetési fokozatba tartozó nős vagy családos államvasuti tisztviselők, a nős vagy családos állami és államvasuti altisztek, szolgák és örök, végül a kormánynak egy későbbi megállapodása értelmében a Budapesten alkalmazott nős vagy családos és részben a nőtlen díjnokok, valamint az ugyanott alkalmazott összes napibéres szolgák is.

A rendkívüli segély mérve a tisztviselőknél fejenként 120 Kban, a díjnokoknál 90 Kban és az altiszteknél, szolgáknál, öröknél és napibéres szolgáknál fejenként 60 Kban állapított meg, a segélyezésre szükséges összeg pedig a megejtett hozzávetőleges számítások szerint összesen 850.000 Kra tehető.

A rendkívüli segélynek első fele az igényjogosultak részére az 1904. év december havában már kifizettetett, míg a másik fele 1905. év február havában fog kiutalványoztatni.

E. A m. kir. csendőrségi legénység zsoldjának emelése.

A m. kir. csendőrségi legénységnek napizsoldja már egy ízben, az 1894. évben, felemeltetett; minthogy azonban a legutóbbi időben a székesfővárosi m. kir. államrendőrség őrszemélyzetének, valamint a m. kir. pénzügyőrség legénységének illetményei is felemeltettek, a csendőrségi legénység anyagi helyzetének némi javítása sem volt tovább halasztható.

A csendőrségi legénység napi zsoldot élvez, mely ez idő szerint a gyalog- és lovasör mestereknél napi 3 K 14 ft, a gyalog- és lovas-

örsvezetőknel napi 2 K 60 ft és a gyalog- és lovascsendőröknel napi 2 K 06 ft tesz ki.

Ennek a napizsoldnak némi felemelése, — őrmestereknél napi 15 frel, örsvezetőknel és csendőröknel napi 14 frel, — terveztetik az 1905. évi állami költségvetési előirányzatban, úgy hogy e felemelés folytán az őrmestereknek napizsoldja 3 K 29 f, az örsvezetőké 2 K 74 f és a csendőröké 2 K 20 f lesz.

A napizsoldnak illetlen felemelése összesen 350.823 K többkiadást idéz elő.

F. A vagyontalan m. kir. állami tisztviselők özvegyei és árvái segélyezésére szánt alap.

A közel jövőben, a mint az erre vonatkozó szabályzat és utasítás tárgyalása véget ér, a vagyontalan állami tisztviselők özvegyei és árvái segélyben lesznek részesíthetők, a nevezettek segélyezésére szánt s a pénzügyminister kezelése alatt álló alap kamatjövedelmeiből.

Az alap Ö Felségének 1884. február 28-án kelt engedélye folytán az állami jótékonycélú sorsjátékok tiszta jövedelmeinek egy részéből képeztetett.

Az alap tőkeálladéka, mely eredetileg 1,000.000 Kra terveztetett, az 1899. évben el is érte ezt az összeget, azonban ekkor a vagyontalan özvegyek és árvák nagy számára való tekintettel a pénzügyminister előterjesztésére Ö Felsége megengedte, hogy ez az alap a jótékonycélú állami sorsjáték jövedelméből továbbra is részesíttessék s ez által az alap tőkéje szaporíttassék, továbbá, hogy a már meglévő egy milliő korona tőkének kamatjövedelme segélyezésekre már most felhasználható legyen.

A segélyezés mindeztideig nem vette kezdetét, a minek oka azonkívül, hogy az erre vonatkozó szabályzat és utasítások végleg letárgyalhatók még nem voltak, abban is rejlik, hogy a szolgálati biztosítékoknak már régebben tervezett s 1904. évben az 1904. évi VII. t.-cikkkel történt megszüntetése folytán, az alap vagyonának jelentékeny összeggel való gyarapodása vétetett kilátásba.

Az idézett t.-cikk 5. §-a értelmében ugyanis a visszafizetendő biztosítékok folyósítása után a készpénzbiztosítéki alap állagánál mutatkozó fölösleg, valamint a jogosultak által az elévülési határidőn belül fel nem vett biztosítékok és kamatok, a szóban levő alap vagyonának gyarapítására fordítandók.

Ez a fölösleg, mely azonban csak az idézett törvény alapján visszafizetendő összes biztosítékok tényleges kifizetése után fog szabad rendelkezésre állani, mintegy 1,900.000 Kra tehető, míg az alap vagyonának álladéka az 1903. év végén cca 1,300.000 Kra rugott.

3. A közszolgálatban, de nem a szoros értelemben vett állami szolgálatban alkalmazottak anyagi helyzetének javítására irányuló intézkedések.

A fentebb részletesen ismertetett törvények, ugymint: az állami hivatalokban alkalmazott díjnokok szolgálati és anyagi helyzetének javításáról szóló 1897. évi XXIV. t.-cikk, az állami alkalmazottaknak engedélyezendő pótlékokról szóló 1904. évi I. t.-cikk és a szolgálati biztosítékok megszüntetéséről szóló 1904. évi VII. t.-cikk, valamint az állami tisztviselők, altisztek és szolgák illetményeinek újabbi szabályozásáról szóló törvényjavaslat tervezetei kizárólag a pénzügyminis-
teriumban készültek. Ezeken kívül az utóbbi időben három, a köztisztviselőket lényegesen érintő törvény lépett életbe, melyeknek tervezetei ugyan a pénzügyminister hozzájárulásával készültek, a melyeknek részletesebb ismertetése azonban e munka keretén kívül esik, mint-hogy azok tulajdonképen az illető szakministerek javaslatai voltak.

Ez a három törvény:

a) a vármegyei alkalmazottak (tiszt-, segéd-, kezelő- és szolgálószemélyzet) illetményeinek szabályozásáról szóló 1904. évi X. t.-cikk, melylyel 5.740 vármegyei alkalmazottnak (4.204 tisztviselőnek és 1.536 szolgálónak) illetményei szabályoztattak teljesen azok szerint az elvek szerint, a melyek alapján az állami alkalmazottak illetményei az 1893. évi IV. és az 1904. évi I. törvénycikk értelmében szabályoztattak.

A törvény életbelépte folytán előálló többszükséglet a számítások eredményéhez képest kereken 4,600.000 Kval irányoztatott elő;

b) a községi és körjegyzők, valamint a segédjegyzők illetményeinek szabályozásáról szóló 1904. évi XI. t.-cikk, melylyel a jegyzők javadalmazásának (lakpénztől eltekintve) minimuma évi 1.600, a segédjegyzőké pedig évi 1.000 Kban állapított meg s egyuttal kimondatott, hogy a jegyzői és segédjegyzői állások javadalmazása, amennyiben az évi 1.600, illetve évi 1.000 Kt el nem éri, az állam által ez összeg erejéig kiegészítendő.

A községi és körjegyzők száma — a segédjegyzők nélkül — a törvény hatálybaléptekor 4.737 főre rugott, a javadalmazások kiegészítésére szükséges összeg pedig a megejtett számítások alapján 2,625.000 Kval irányoztatott elő;

c) a m. kir. államvasutak alkalmazottai illetményeinek szabályozására szükséges költségek fedezéséről szóló 1904. évi XVIII. t.-cikk, melylyel a kormány felhatalmaztatott, hogy a m. kir. államvasutak alkalmazottainak illetményeit rendeleti uton szabályozhassa s hogy erre a célra 1904. évben 6,643.400 Kt felhasználhasson.

E felhatalmazás alapján a kereskedelemügyi miniszter ur a pénzügyi kormány hozzájárulása után 1904. évi július hó 19-én 50.924. szám alatt kiadta az államvasuti alkalmazottak illetményeiről szóló szabályzatot, melylyel összesen 36.931 államvasuti alkalmazottnak illetménye javított nem egy tekintetben kedvezőbb mérvben, mint a hasonló rangban levő állami alkalmazottak illetménye.

Felemlítendő végül a m. kir. államvasutaknak nyugdíjigénnyel nem bíró alkalmazottai (munkások, dijnokok, kezelők stb.) részére alkotott nyughérpénztár, melynek alapszabályait a kereskedelemügyi miniszter ur hosszas tárgyalások s a pénzügyminiszter hozzájárulása után 1904. évi június hó 8-án jóváhagyta.

A nyughérezésekre szükséges alap olykép létesítették, hogy a megalkotástól számított első 10 évben az összes jövedelem az alap képzésére fordítatik, az ez idő alatt felmerülő nyughérezések pedig az államvasut számlájára történnek. Az államvasutak ezenfelül évenként 100.000 Kval járulnak az alap képzéséhez, a 11. évtől kezdve pedig, a mikor az összes terhek az alap jövedelmeiből lesznek fedezendők, az államvasutak hozzájárulása a tagok folyó járulékaiknak egy bizonyos hányadát fogja képezni, a mi a 11. évben előreláthatólag 230.000 Kt fog kitenni.

A tagok, kiknek száma a megalkotáskor kerekén 22.000 volt, úgy a fizetendő tagsági folyó járulék, mint az őket és hátrahagyottaikat megillető nyughér szempontjából három osztályba soroztattak, mely osztályozásnál a napi kereset vétetett alapul.

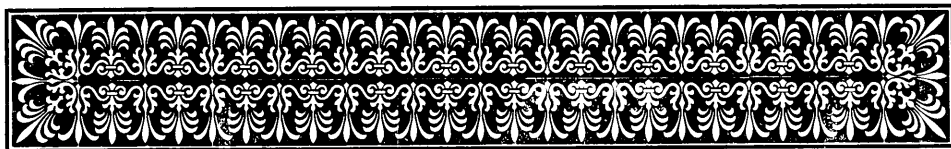
A nyughérpénztár felállítása az államvasutak üzleti számláját az első tíz évben összesen körülbelül 2,000.000 Kval fogja megterhelni.

* * *

A most említett három törvény életbelépése és az államvasuti nyugbérpénztár felállítása tehát összesen évenként mintegy 14,100.000 K több kiadást idézett elő, s ha ehhez az állami alkalmazottaknak engedélyezendő pótlékokról szóló 1904. évi I. törvénycikk életbelépése folytán felmerült mintegy 16,000.000 K többkiadást hozzáadjuk, kitűnik, hogy az állam a közszolgálatban alkalmazottak anyagi helyzetének javítására, csak az 1904. évben életbelépett törvényekkel és létesített intézményekkel, az 1904. évtől kezdve évenként 30,000.000 Kt meghaladó összeget fordít.

IV. czim. A bányászat terén.

Az ország egyik legnagyobb bányaiparosa tulajdonképen maga az állam, minélfogva közvetlenül is résztvesz a bányászat fejlesztésének nagy jelentőségű munkájában. És mint ilyen természetsszerűleg sokszor nagyobb áldozatokat is hoz a bányászatért, mert az államnak bányászati vállalkozásainál az üzleti érdekeket a közgazdasági szempontokkal együtt kell mérlegelnie.

Arról a munkáról, melyet az állam a lefolyt évtized alatt a bányaipar terén közvetlenül, mint vállalkozó teljesített, e mű más helyén számoltunk be részletesen; e helyütt csak a bányászat állami támogatásáról általában s csak azokról az általános és különleges állami intézkedésekről teszünk említést, melyek a pénzügyi tárca ügykörében az ország bányászatának fejlesztése érdekében történtek.

A pénzügyministeri tárca ügykörét tekintve: a bányatörvény végrehajtása, a bányászat administrálása, a bányászatra vonatkozó törvényhozási munkálatok előkészítése töltik ki itt az állam általános tevékenységének kereteit; az ide tartozó különyszerű intézkedések sorából pedig az ásványkincsek felkeresésének elősegítését és a segélyre szoruló magánbányászatnak közgazdasági, vagy más állami érdekből kívánatos anyagi támogatását kell e helyen ismertetnünk.

Minthogy az állam érintett általános és különleges tevékenysége a dolog természeténél fogva kétségkívül érezhető befolyást gyakorol az ország bányászati viszonyainak alakulatára, indokolt, hogy a magánbányászat viszonyainak az utolsó 10 év alatti alakulatát is minden főbb vonatkozásban legalább futólag méltassuk.

Magyarország bányászatának az utolsó 10 év alatti története röviden akként jellemezhető, hogy a kilenczvenes években bekövet-

kezett általános iparfejlődés a szén- és a vasbányászat körében élénk lendületet támasztott, bár a legutolsó évek gazdasági válsága ezen bányászati ágaknak szépen megindult fejlődését némiképp megakasztotta.

A fémbányászat viszonyainak alakulata azonban már nem mutat ily képet. Ennek oka egyrészt arra a körülményre vezetendő vissza, hogy ezen, legfőbb irányzataiban már évezredes multtal dicsekedő bányászati ág előtt sokkal kevesebb lehetőség nyílik új feltárások eszközlésére, másrészt pedig arra a nagy horderejű tényezőre, mely egyes fémek világpiaczi árának kedvezőtlen alakulatában nyert külső kifejezést.

Ennek a tényezőnek kedvezőtlen kihatása az ezüst, ólom, réz és dárdánybányászatunknál vehető észre leginkább.

Tekintve, hogy a bányászati viszonyok általános alakulása a bányászati térfoglalást, a termelést, az alkalmazott munkáslétszámot, a technikai berendezéseket stb. feltüntető adatokból vehető ki legkönnyebben, az ide vonatkozó statisztika az utolsó évtizedről az alább következő táblázatokban foglaltatott össze, kivéve a munkáslétszám statisztikáját, melylyel tárgyánál fogva alantabb a bányamunkásügyek ismertetésénél foglalkozunk.

A bányászat térfoglalása.

Évszám	Adományozott terület				A zárt- kutat- mányok száma
	aranyra, ezüstre, ólomra, rézre	vasérczre	ásvány- szénre	egyéb ásványra	
	hektár				
1870	9.470	5.674	11.755	1.695	6.603
1875	9.221	8.158	30.687	2.402	24.656
1880	9.738	9.177	35.247	2.793	12.239
1885	10.036	9.795	36.149	3.003	16.780
1890	11.453	10.827	36.817	3.053	15.150
1895	13.661	12.169	41.781	3.678	24.354
1896	14.216	12.528	43.719	3.676	24.471
1897	14.273	13.196	43.753	3.794	27.759
1898	14.580	13.601	45.063	3.741	28.093
1899	15.007	13.998	45.243	3.878	32.166
1900	15.443	14.979	46.102	3.961	34.692
1901	15.484	15.646	47.206	4.040	37.020
1902	16.028	15.536	46.961	4.142	35.263
1903	16.273	15.841	47.471	4.669	37.107

Termelési statisztika.

Évszám	A jelentősebb bánya- és kohótermények mennyisége									A bánya- és kohótermelés összesített pénzürtéke korona
	arany	ezüst	réz	ólom	nyers vas	vasöntvény	fekete szén	barna szén	vas kovand	
	kilogram		métermázsa							
1895 . . .	3.187-274	20.432-32	2.865	22.766	3,222.058	214.591	10,680.458	35,179.011	666.832	79,487.936
1896 . . .	3.208-436	19.839-33	1.589	19.113	3,843.453	151.835	11,326.248	38,762.239	490.482	85,695.176
1897 . . .	3.067-443	26.789-98	2.131	25.267	4,025.030	173.979	10,725.494	38,633.113	426.966	87,560.580
1898 . . .	2.768-731	18.798-84	1.534	23.049	4,486.207	207.837	12,394.985	42,066.941	580.792	96,091.796
1899 . . .	3.068-926	20.991-17	1.648	21.656	4,516.371	196.300	12,388.544	42,925.842	795.190	100,504.089
1900 . . .	3.270-117	20.201-47	1.807	20.310	4,328.193	227.380	13,671.897	51,282.766	870.000	106,743.742
1901 . . .	3.294-801	23.636-03	1.615	20.286	4,306.862	206.402	13,652.694	51,798.286	939.074	105,992.373
1902 . . .	3.400-786	23.019-76	888	22.434	4,168.352	185.687	11,627.850	51,320.529	1,064.898	103,079.414
1903 . . .	3.375-610	19.280-78	447	20.569	3,966.740	188.745	12,334.099	52,517.807	966.403	103,417.765

A bányászati szállítópályák és üzemi készülékek.

Évszám	Szállító pálya		Szállító mű				Vizemelő				Szellőztető	Villamos furó	Légsűrítő
	vas	fa	gőz	villamos	víz	állati	gőz	villamos	víz	emberi			
	méter												
1895	1,309.000	248.000	185	2	63	165	120	1	34	64	60	33	.
1896	1,445.784	249.845	165	14	51	57	120	10	16	70	41	45	.
1897	1,413.015	215.259	174	19	30	70	126	11	22	68	46	67	3
1898	1,741.325	217.745	184	28	53	45	146	17	32	68	60	77	10
1899	1,791.945	223.107	176	38	84	39	139	34	29	69	64	136	11
1900	1,935.954	194.644	178	46	104	45	162	41	25	70	66	132	11
1901	1,972.137	168.244	160	61	96	64	141	49	18	64	83	188	12
1902	2,017.629	185.883	190	72	99	76	141	60	21	52	69	215	15
1903	2,053.462	178.931	167	65	90	31	120	75	15	48	79	269	21

Az előkészítés és a kohászat üzemi készülékei.

Évszám	Nyilván	Pofás zuzó	Hengerpár	Lököszer	Seper és ponyvazár	Foncsorító	Szénaválogzó	Briket mű	Kokszenecze	kemenczék										Csurogtató tűzhely	Úzó tűzhely	Lugzó mű	Jégevezési kád	Pároló üst	
										Vasolvasztó magas	Más magas	Közép	Kis	Láng	Kupoló	Göreb	Pörkölő								
1895	12.240	10	71	861	718	278	14	4	160	70	15	14	8	26	8	14	412	7	7	8	45				
1896	12.481	8	103	951	727	387	6	5	110	63	14	17	8	28	19	8	374	8	13	14	93	6			
1897	12.845	15	130	968	806	261	22	4	172	69	18	23	6	29	10	11	365	13	18	33	144	320			
1898	12.371	9	89	917	794	407	23	3	172	66	16	18	11	37	9	17	398	13	15	19	164	20			
1899	12.300	14	48	954	1.100	375	22	3	172	66	10	13	19	37	7	11	395	8	15	14	141	8			
1900	11.777	10	91	957	811	372	29	6	164	67	12	12	10	32	22	8	413	6	13	15	129	54			
1901	11.577	28	43	860	752	355	33	9	167	67	12	13	13	37	22	6	485	8	16	13	150	24			
1902	11.581	20	53	883	762	320	35	8	167	61	19	17	16	22	22	16	483	9	17	32	131	10			
1903	11.409	21	41	835	752	296	43	8	182	61	19	13	8	21	24	5	535	8	17	29	131	10			

A közölt statisztikai táblázatok a kincstári bányászatra vonatkozó adatokat is felölelik.

Kitűnik e táblázatokból, jelesül a termelési statisztika adataiból, hogy bányászatunk főbb ágazatainál (szén és vas) a lefolyt évtized

első éveiben egészen 1900-ig örvendetes fejlődés mutatkozik, innen azonban már észrevehető az éveken át tartott válságos gazdasági helyzet és általános iparpangás kedvezőtlen kihatása.

Ellenben az aranybányászat és a vaskovandbányászat körében a legutolsó évek mutatnak fel kedvezőbb eredményeket.

A magán ezüsbányászatot a tönk szélére juttatta az ezüsfém árának roppant nagyarányu hanyatlása; e végzetes csapás következményeit az államnak alább a 888. és 889. lapokon méltatott segítő akciója sem tudta elhárítani.

A bányaművelés belterjessége, szakszerű volta és technikai fejlődési foka kétségkívül az üzemi készülékek alapján bírálható el a legtárgyilagosabban. Azonban az ez időszertinti fogyatékos statisztikai adatgyűjtés mellett feldolgozásra kerülő s fentebb két táblázatban csoportosított adathalmaz sok tekintetben hiányos, sok tekintetben rendezetlen s nem nyújt elég támpontot arra nézve, hogy annak alapján bányászatunk és kohászatunk technikai fejlettségének fokát tárgyilagosan megállapíthassuk, és hogy az itt mutatkozó fejlődési processust a különböző időbeli adatok összehasonlítása útján kellőleg áttekinthessük. Főleg ez a körülmény indította a ministeriumot a bányászati statisztika korszerű reformjára, ami még 1898-ban vétetett előkészítésbe s azzal a célzattal folytatattik, hogy az új bányatörvény megalkotásával kapcsolatban a bányászati statisztika új rendje is életbe léptethető legyen.

A közölt adatokból kitűnik, hogy a bányavasutak hossza az 1895. évtől 50%-kal növekedett, a szállító fapályák hossza pedig évről-évre csökken, ami egyrészt a szállítási technika tökélyesbülésével, másrészt pedig a tökeszegény kisiparjellegű bányászatok egyre fokozódó megszűnésével áll egyenes összefüggésben.

Fokozatosan csökken és háttérbe szorul a bányászat körében az állati és emberi hajtóerőnek gyakorlati alkalmazása, s helyét a gőz és a villamos erő foglalja el.

A villamos erő alig 12 éve áll még csak bányászatunk szolgálatában, de már is mindegyre jobban megerősödik, diadalmas versenyre kelve a direkt gőz- és vizerővel. Ma már több mint 70 szállító mű (aknaszállító szerkezet, villamos lokomotív), több mint 60 vizemelő és számos kisebb-nagyobb ventilator van villamos hajtóerőre berendezve, s közel 150 az elektromos áramfejlesztő telepek száma.

Hogy a gépfurás is mindegyre jobban tért foglal a bányászat körében, ez is elsősorban a villamos erő előnyös gyakorlati alkalmazásának tulajdonítható. Ujabban ismételten kísérleteztek már a szénbányákban villamos réselőgépekkel is, ezen kísérletek azonban sehol sem vezettek még a géppel való réselés meghonosítására.

Ujabb jelenség, mely szintén rohamosan terjeszkedőben van: a sűrített levegőnek hajtóerőként való alkalmazása, különösen a sujtó levegővel küzdő feketeszénbányászat körében.

Az érczelőkészítés terén a nyilvasak számánál észlelhető csökkenés egyrészt a kisiparjellegű bányászat elerőtlenedésére, másrészt pedig arra az okra vezethető vissza, hogy a nagyobb vállalatok a nehezebb kaliforniai zuzónyilak alkalmazására tértek át, melyeknek törési képessége jóval nagyobb.

Az ércztöményítés eszközei (szérek stb.) számban a lefolyt 10 év alatt alig változtak ugyan, de a minőség tekintetében itt is nagyon észrevehető a technika haladása. Különösen kiemelendő itt az újabbkori érczelőkészítési technika körében a gyakorlati használhatóság tekintetében messze kimagasló Bartsch és Stein-féle szérek térhódítása, melyek újabb időben a durvább zagyok töményítésénél is szép eredménnyel alkalmaztatnak.

A vaskohászatnál napjainkban a nagytömegű vastermelésre berendezett koksznagyolvasztók játszák a főszerepet; innen a vasolvasztó kemenczék számánál észlelhető csökkenés.

A pörkölökemenczék számának növekedése a vashányászat terjeszkedésével áll okozati összefüggésben.

Ezen általánosságban tartott észrevételek után nem lesz érdektelen legalább is futó pillantást vetni a magyarországi magánbányászat utolsó tíz évi történetének legfőbb mozzanataira, mert hogy hazai bányászatunk viszonyainak ez idő alatti alakulatát e helyt tüzetesen ismertessük, e feladat megoldása igen messze vezetne.

Az *aranybányászat* köréből kiemelendő a „Rudai 12 apostol“ bányatársulat brádi bányászatának ez időben eszközölt nagy arányú kifejlesztése.

Ez a vállalat egyrészt a feltárások fokozása, másrészt a szállítás egyszerűsítése s a nagy tömegű zuzóércztermelés lehetővé tétele, továbbá az érczelőkészítés tökéletesbitése, nagyobbítása és központosítása által annyira fokozta termelését, hogy most összes aranytermelésünk $\frac{1}{3}$ részét ezen magánbányászat szolgáltatja.

Ezen vállalat termelt:

1895. évben	549·7 kg.
1896. „	660·5 „
1897. „	833·3 „
1898. „	786·5 „
1899. „	877·1 „
1900. „	1.138·2 „
1901. „	1.198·0 „
1902. „	1.167·0 „
1903. „	1.219·0 „ aranyat.

Ezzel szemben több kedvezőtlen jelenség is észlelhető erdély-részi aranybányászatunk ujabbkori történetében, a mennyiben nemcsak a kisiparjellegű vállalkozás hanyatlása tűnik itt szembe, hanem még a tekintélyesebb vállalatok is egymásután megszorítják vagy beszüntetik üzemeiket.

A kisiparjellegű bányászat hanyatlásának okait egyrészt a bányaművelésnek a mélységgel természetszerűleg növekvő nagyobb nehézségeiben és a bányabirtokviszonyok mindegyre jobban érezhető rendezetlenségében, másrészt pedig és különösen a szükséges tőke és szakértelem hiányában s ebből kifolyólag a bányaművelés okszerűtlen voltában s a zuzóérczek lassu, s nagy fémveszteséggel járó primitív feldolgozásában kell keresnünk.

Tekintettel ezen kisiparjellegű aranybányászat nagy közgazdasági jelentőségére, a pénzügyi kormány is komoly feladatának tekinti az illető bányavidékek érdekeinek lehető gyámolítását. Jelesül, mint a bányügyi közigazgatás vezetője, revisió alá vétette az abrudbányaverespataki bányamegye alapszabályait.

Ez a munka 1904-ben befejezést nyert s tökélyesíti az illető bányavidék különszerű jogrendjét és tüzetesen meghatározza az ottani kincstári és magánbányászatnak egymáshoz való térbeli viszonyát, a mi jövőre lényegesen meg fogja könnyebbíteni a magánbányászat terjeszkedését.

Megfontolás tárgyává tette továbbá a pénzügyi kormány, hogy miként lehetne az ottani primitív bányászatnak technikai szempontból is, pl. modern zuzóművek berendezése és átengedése által lendületet adni.

Ezenkívül jelentékeny állami segélylyel támogatta a bányavidék műtavainak helyreállítását is, a miről különben a 890. lapon részletebben számolunk be.

Nagy mértékben magára vonta az 1900—1901. években a szakörök figyelmét a kapniki Róta-Anna aranybányamű, melynél a tulajdonos angol vállalat nagy tömegek feldolgozására képes modern czián-lugzóművet rendezett be. Ez volt az első ilyenmü vállalat hazánkban, de sajnos, a nagy befektetésekkel létesített mü nem vált be, — s már az 1901. év végével be is szüntették üzemét, mert a cziánrozás utján való aranykinyerés a remélt és feltételezett mértékben még különszerű koncentrálsai kísérletek segélyével sem sikerült.

Az *ezüstabányászat* története a lefolyt évtizedben — fájdalom — nem mutatnat fel örvendetes eseményeket. A kisebb üzemek a világpiacz folyton rosszabbodó árviszonyai miatt rendre megszünnek. A termelésnél az utolsó években mutatkozó növekedés a kincstári bányauzemek javára esik, a hol a bányamüvelés fentartását és fejlesztését a mai nyomasztó viszonyok között is fontos közgazdasági tekintetek követelik.

Mig 1895-ben a magán ezüstabányászat 7.750 kg ezüst fémet hozott forgalomba, addig manapság az össztermelés alig tesz ki 6.000 kgot s ennek is a tulnyomó részét egyetlen egy vállalat: a Geramb J. J.-féle bányaegetlet Schöpfertáro nevü bányamüve termeli, melynek termelése 1903-ban 4.578 kgot tett ki.

De ezen gazdag ezüstabányamüvet is létérdekeiben támadta meg az árhanyatlás, — s az innen származó veszteségek némi kiegyenlítésére csak egy mód kínálkozott: a bányauzem intenzivitásának és a zúzók feldolgozási képességének fejlesztése, vagyis az áttérés a tömegtermelésre.

A zuzó-ércztermelés mennyisége itt a következő volt:

1870-ben	55.400 q
1880-ban	75.400 „
1890-ben	168.700 „
1900-ban	307.000 „

Fokozta e vállalat kedvezőtlen helyzetét az általa jelentős kormánytámogatással létesített ezüst- és ólom-árugyár balsikere.

Ily körülmények között s tekintettel e vállalat helyi közgazdasági jelentőségére, a pénzügyi kormány a lefolyt tiz esztendő alatt többször jutott oly helyzetbe, hogy nem zárkozhatott el ezen ezüstabányamü anyagi támogatása elől sem, a mi leginkább kölcsönök és ezüstvásárlási hitelek nyujtásában nyilvánult.

A mi a *rézbányászatot* illeti, ez régebben a legfontosabb bányászati ágak egyikét képezte. Különösen nagy hírnévre tettek szert az

úrvölgyi és a szepességi rézbányaművek, valamint készítményeinek kiváló tartóssága folytán az erdélyi csik-szt-domokosi balánbányai bányamű.

A réz árának a múlt század második felében bekövetkezett nagymérvű hanyatlása ezen bányászati ágat is válságba sodorta.

A kisebb bányák üzemeiket megszüntették, ezzel kapcsolatban a felsőmagyarországi magán fémkohászat is létalapját veszítve megszűnt, s a réztermelés napjainkban ugyiszólván kizárólag csak azon bányaművekre szorítkozik, melyek azt az arany, ezüst és vas mellett mint mellékterményt állítják elő.

Rézbányászatunk újabbkori nagymérvű hanyatlását igen szembe-tűnően mutatja a termelés itt következő quinquennális statistikája.

Termeltetett ugyanis réz:

1867-ben	23.800 q	4,158.000 K értékben
1872-ben	11.800 „	2,239.000 „ „
1877-ben	9.800 „	1,680.000 „ „
1882-ben	7.600 „	1,013.000 „ „
1887-ben	3.400 „	368.000 „ „
1892-ben	3.100 „	330.000 „ „
1895-ben	2.800 „	288.000 „ „
1902-ben	800 „	97.000 „ „
1903-ban	447 „	57.000 „ „

Az *ólombányászat* legnagyobbrészt kincstári; a mennyiben az utóbbi időben az össztermelés 97%-a a kincstár bányáiból kerül ki.

A *kovandbányászat* köréből kiemelhető a felsőmagyarországi bányas és kohómű részvénytársaság szomolnokai művének fokozatos fejlődése, a mit a termelési statisztika következő adatai bizonyítanak:

Termelt a vállalat

1895. évben	512.000 q-t
1896. „	410.000 „
1897. „	346.000 „
1898. „	510.000 „
1899. „	674.000 „
1900. „	772.000 „
1901. „	763.000 „
1902. „	912.000 „
1903. „	801.000 „

Ezen idő alatt sikerült a vállalatnak két új kovandtömzsöt is feltárni.

Az eddig érintett bányászati ágaknál sokkal nagyobb mértékben fejlődött az utolsó évtizedben az ország *vasbányászata*, melynek körében közgazdasági érdekeink, különösen pedig a honi ipar érdekei szempontjából csak az a körülmény eshetik kifogás alá, hogy a termelt vaskő 40—50%-a részint nyers, részint pörkölt állapotban a külföldre szállítatik, hogy onnan különféle kész áruk alakjában zsenge vasiparunk fejlődésének nagy hátráltatására részben ismét az országba visszakerüljön.

De a külföldi bányavállalatok itteni térfoglalásait megakadályozni nem lehetett; nem is volna tanácsos, hogy egy tőkében szegény ország az idegen tőke beáramlása elé sorompókat állítson; ellenkezőleg azt a követelményt állítja az ország közgazdasági érdeke homloktérbe, hogy bányászati iparunk fejlődése érdekében lehetőleg magunkhoz édesgessük a külföldi tőkét.

Vasércztermelésünk és a vasérczkivitel statisztikája a következő adatokat tünteti fel az utolsó kilencz évben:

Évszám	A	A kivitt vasércz
	termelt vasércz mennyisége nyers állapotban	mennyisége nyers, illetve pörkölt állapotban
métermázsza		
1895	9,551.000	3,505.000
1896	12,696.000	3,916.000
1897	14,274.000	4,714.000
1898	16,074.000	4,997.000
1899	15,876.000	5,937.000
1900	16,663.000	7,700.000
1901	15,572.000	6,814.000
1902	15,622.000	6,212.000
1903	14,301.315	5,158.998

Az előző évtizedekben összehasonlíthatlanul kisebb volt a vasércztermelés. Így pl.:

1890. évben	7,774.000 q,
1885. „	6,416.000 „
1880. „	4,457.000 „
1875. „	3,904.000 „

A bányavállalat megjelölése	A termelt vasércz mennyisége (métermázsza)								
	1895	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902	1903
	évben								
Borsodi bányatársulat Rudobánya . .	1,925.000	2,257.000	2,279.000	2,330.000	2,761.000	3,150.000	3,006.000	2,364.000	2,326.000
Rimamurány-salgótarjáni vasmű r.-társ. Vashegy, Rákos, Lucziabánya . . .	1,293.000	1,754.000	1,702.000	1,806.000	1,993.000	1,761.000	2,098.000	2,095.000	2,069.000
Szab. osztrák-magyar államvasutttársaság	1,200.000	1,386.000	1,598.000	1,577.000	1,254.000	1,162.000	1,253.000	1,230.000	1,253.060
Frigyes főhg. szepességi bányászata .	946.000	973.000	1,188.000	1,267.000	1,293.000	1,372.000	1,534.000	1,588.000	1,547.000
Felsősziléziai „Friedenshütte“ r.-társ .	847.000	927.000	1,049.000	1,200.000	1,390.000	1,150.000	1,100.000	927.000	848.000
Gróf Andrássy G. vasgyártársulat (1900 óta Rimamurány)	632.000	636.000	674.000	708.000	773.000	741.300	700.000	633.000	408.000
Witkovitzi bánya és kohómű r.-társaság Kotterbach	282.000	293.000	862.000	1,091.000	1,157.000	1,255.000	1,125.000	1,121.000	1,179.000
Hernádvölgyi m. vasiparrészvénytárs. (1900 óta Rimamurány)		203.000	589.000	950.000	982.000	671.000	493.000	574.000	451.000

Az előző lapon levő táblázat a nagyobb magán vashánya-vállalatok termelési viszonyainak az 1895. évtől, az 1903. év végéig terjedő időszakban való alakulatáról nyújt tájékoztatást.

A magán vashányászatnak erre az időszakra eső történetéből a következő mozzanatok lehet itt kiemelni:

Első helyen említendő a Rimamurány--salgótarjáni vasmű-részvénytársaság terjeszkedése, s bányái termelőképességének új feltárások létesítése és a technikai berendezések tökélyesítése által való sikeres fejlesztése. Jelentékenyen hozzájárult a részvénytársaság működési körének kiszélesüléséhez kiváltképen az a körülmény, hogy időközben a hernádvölgyi magyar vasipar részvénytársaság és a gróf Andrássy Géza-vasgyártársulat bányáit és vasműveit is megszerezhetette. Ezen vételek folytán a nevezett részvénytársaság az ország első magán vasiparvállalatává lett.

Szép lendületet vett a lefolyt évtizedben Frigyes főherceg szepességi vashányászata is, részint a bányavagyon szaporítása, részint pedig az üzemi berendezések átalakítása folytán.

Nyersvastermelésünk részletes statisztikáját a nagyobb termelő magánvállalatokra kiterjeszkedőleg a 882. lapon közölt táblázat foglalja magában.

A legutolsó években tartósan fellépett általános iparpangás vas kohászatunkat is feltartóztatta, de sőt vissza is vetette fejlődésében, a mit eléggé szemlélhetővé tesz a 882. lapon foglalt statisztika. Megjegyzendő azonban, hogy az ott közölt kimutatásba fel nem vett kisebb kohóvállalatok még inkább érezték a válságos gazdasági helyzet bénító hatását. Különösen a gömöri vasiparra mért már-már végzetessé váló csapást az általános iparpangás, minek következtében ott több nagyolvasztó be is szüntette üzemét.

A magán vasipar egyik kimagasló eseménye a krompachi két koks-nagyolvasztó felállítása (1897. és 1900. évben) a hernádvölgyi magyar vasiparrészvénytársaság vállalatában.

A magán vashányászat és kohászat viszonyai újabb alakulatának érintésénél nem hagyhatjuk végül említés nélkül, hogy Felső-Magyarországon, hol legtöbb tér nyílik a vasércbányászat terjeszkedésére, a modern bányavállalatok keletkezésének a régi kisiparjellegű bányászat nehézkes és össze-vissza kuszált jogrendjében gyökerező akadályai mindjobban eltűnedeznek, a mi elsősorban a bányahatóság által a régen szünetelő bányák jogának elvonása körül kifejtett erélyesebb

és körültekintőbb eljárásnak tulajdonítható. A társadalom átalakult gazdasági életének követelményeiből folyó belső szükségesség és a kellő tőkével és szakismerettel rendelkező vállalkozás hatványozott törekvései daczára, ezen ásványkincsekben oly gazdag s különösen a vasiparnak góczpontjaiul kinálkozó bányavidékeken a nagyiparjellegű bányászati vállalatok keletkezése nagy akadályokba ütközött, mert a bányászatiilag értékesebb területeket lefoglalva tartó s jobbára szünetelő és szétszórt kisbányászat tulajdoni és birtokviszonyai s a régi jogosultak fejletlen közszelleme a modern bányavállalkozás szükségképeni előfeltételét képező nagyobb arányú bányajogi térfoglalások elé lépten-nyomon akadályokat gördítettek.

A szétszórt apró bányatársulatok műveiket üzemben nem tarthatták, elvonni nem engedték, csak eladni akarták, de oly tulhajtott árakat követeltek, hogy a megkísérlett adásvétel lebonyolítására a legtöbb esetben még csak gondolni sem lehetett. Vagy ha mégis sikerült egyik-másik régi bányajogositvány eladása tekintetében megállapodásra jutni, akkor a bányakönyvi átírás nehézségei léptek előtérbe, mert a régi bányatársulatok össze-vissza kuszált birtokviszonyainál a tulajdonjogi átíráshoz megkivántató törvényes föltételeket a legtöbb esetben nem lehetett hiány nélkül kimutatni. Ehhez járult az idők folytán létrejött bányabérleti, albérleti, részbérleti, örökbérleti, lefejtési stb. jogviszonyok sokasága, a mi aztán csak fokozta a zavart és a jogbizonytalanságot.

A jogrendezés munkája tehát e téren kétségkívül igen nehéz volt, annyival is inkább, mert bányászatunk elavult és fogyatékos jogrendje nem biztosított a kibontakozás számára eléggé hatályos és eléggé célravezető eszközöket.

Ily körülmények között bányaugyi közigazgatásunknak méltán sikeréül tudható be, hogy a modern bányászat megtelepedését gátló hegyzárlatot a legtöbb helyen megszüntette s lehetővé tette az egyes bányavidékeken manapság már többnyire egyedül versenyképes nagyiparjellegű vállalatok keletkezését és megizmosodását.

Az ország keleti és déli részeinek s Horvát-Szlavonországnak vasipara az 1895-től 1903. év végéig terjedő időszakban nem mutat fel említésre méltó változásokat.

A *szénbányászat* köréből a főbb vállalatok fejlődésének képét a 883. és 884. lapon közölt kimutatás tünteti fel.

A nagyobb vállalatok nyersvas-termelése 1895-től 1903-ig.

A vaskohóvállalat megjelölése	A termelt nyersvas mennyisége (métermázsa)								
	1895	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902	1903
	évben								
Rimamurány—salgótarjáni vasmű r.-t.	787.000	1,056.000	1,088.000	1,107.000	1,157.000	1,025.000	1,004.000	972.000	1,055.000
Szab. osztr.-magy. államvasuttársaság	730.000	723.000	732.000	858.000	741.000	868.000	878.000	837.000	605.486
A felső-kaláni bánya- és kohó r.-társ.	139.000	157.000	152.000	272.000	242.000	346.000	127.000	150.000	213.131
A hernádvölgyi vasipar részvénytársaság (Hernád-krompachi vasmű; Rimamurány)	73.000	62.000	186.000	419.000	464.000	439.000	648.000	622.000	661.000
Hg Coburg-féle sztraczenai vasmű . .	74.000	57.000	64.000	70.000	73.000	62.000	69.000	48.000	45.000
A Heinzelmann-féle chisnyóvízi vasgyár	94.000	88.000	83.000	105.000	103.000	91.000	79.000	67.000	68.000
Gróf Andrássy-féle gömöri vasművek	326.000	366.000	327.000	332.000	341.000	239.000	281.000	231.000	177.000
A dernői vasgyár (Rimamurány) . .	35.000	23.000	35.000	23.000	38.000	37.000	35.000	45.000	39.000
A Sárkány-féle csetneki „Concordia” bányatársulat	103.000	103.000	104.000	104.000	120.000	137.900	129.000	95.000	76.000
A horvátországi topuszkói vasgyár .	57.000	47.000	43.000	54.000	50.000	44.000	35.000	42.000	45.991

A nagyobb vállalatok feketeszéntermelése 1895-től 1903-ig.

A feketeszénbányavállalat megjelölése	A termelt feketeszén mennyisége (métermázsa) az								
	1895	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902	1903
	évben								
A kir. szab. dunagőzhajózási társaság	5,850.000	6,171.000	6,325.000	6,601.000	6,509.000	8,130.000	7,387.000	6,077.000	6,882.000
Szab. osztrák-magyar államvasuttársaság	3,797.000	4,029.000	3,450.000	3,988.000	3,945.000	3,989.000	4,012.000	3,557.000	3,328.651
Gutmann testvérek drenkovai műve .	380.000	353.000	450.000	454.000	512.000	507.000	489.000	446.000	418.128
Esztergom-szászvári kőszénbánya r.-társ.	413.000	450.000	487.000	473.000	511.000	552.000	569.000	488.000	595.000
Engel és fiai komlói bányászata . .			159.000	288.000	270.000	307.000	356.000	295.000	354.000
Nagymányoki bányatársaság	159.000	201.000	218.000	256.000	226.000	283.000	298.000	291.000	305.000

A nagyobb vállalatok barnaszénttermelése 1895-től 1903-ig.

A barnaszénbányavállalat megjelölése	A termelt barnaszén mennyisége (métermázs) az								
	1895	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902	1903
	évben								
Salgótarjáni kőszénbánya r. t. Salgótarjában	9,900.000	10,235.000	9,463.000	9,899.000	9,376.000	11,185.000	10,797.000	9,000.000	8,819.540
Salgótarjáni kőszénbánya r. t. Petrózsényben	3,000.000	3,727.000	3,575.000	4,233.000	4,052.000	5,140.000	5,639.000	5,613.000	6,719.167
Északmagyarországi kőszénbánya r. t.	3,206.000	3,329.000	3,052.000	3,398.000	3,383.000	3,958.000	3,533.000	3,054.000	3,241.365
Rimamurány—salgótarjáni vasmű r. t.	2,387.000	2,808.000	2,985.000	3,062.000	3,339.000	3,321.000	3,423.000	3,599.000	3,235.336
Magyar általános kőszénbánya r. t. Borsod vármegyében	2,583.000	3,607.000	2,616.000	2,374.000	2,129.000	2,383.000	2,310.000	2,206.000	2,185.000
Magyar általános kőszénbánya r. t. Esztergom vármegyében	1,053.000	1,138.000	1,480.000	1,772.000	1,569.000	2,000.000	1,793.000	1,320.000	1,034.000
Magyar általános kőszénbánya r. t. Tatabányán	.	.	490.000	1,285.000	3,018.000	4,807.000	6,647.000	8,179.000	8,193.000
Esztergom—szászvári kőszénbánya r. t.	1,531.000	1,696.000	2,008.000	2,186.000	1,862.000	2,506.000	2,450.000	2,430.000	2,350.000
Bácsi „Kohlen Industrie Verein“ Ajka	1,056.000	1,084.000	1,072.000	1,064.000	888.000	1,061.000	945.000	953.000	879.000
Báró Radvánszky család Sajókaza .	815.000	964.000	686.000	698.000	814.000	995.000	1,022.000	1,079.000	1,041.000
Sopron város breunbergi bányaműve	731.000	713.000	785.000	894.000	768.000	786.000	663.000	789.000	895.000
Kazinczi kőszénbánya r. t.	100.000	150.000	484.000	620.000	790.000	1,101.000	834.000	673.000	501.000
Az osztrák-magyar államvasutttársaság Mehádia	30.000	315.000	348.000	559.000	538.000	474.000	421.000	362.000	218.470
Urikány—zsilvölgyi kőszénbánya r. t.	2,151.000	2,307.000	1,900.000	2,310.000	2,205.000	2,882.000	3,000.000	2,984.000	3,449.183
Pestvidéki kőszénbánya r. t.	60.000	50.000	.	.	.	400.000	418.000	634.000	1,148.000
Erdővidéki bányacgylet Kőpecz . . .	445.000	458.000	437.000	401.000	481.000	499.000	447.000	478.000	443.640
Pongrátz-féle vrdniki bányamű . . .	650.000	585.000	808.000	795.000	724.000	742.000	712.000	594.000	728.630

A feketeszenet termelő két nagyobb vállalat (szab. osztrák-magyar államvasúttársaság, dunagőzhajózási társaság) viszonyaiban a lefolyt évtized alatt nem állott be jelentősebb változás, a haladás csak a technikai berendezések körében állapítható meg.

Ezen évtizedben keletkezett az „Engel Adolf és fiai“ pécsi cégnek komlói feketeszénbányaműve.

Egyébként feketeszénbányászatunknak nagyobb arányú föllendülését a szénképződmény gyér előfordulása sem engedi meg.

Annál gazdagabb az ország barnaszéntelegeiben. Ezen bányászati ág terjeszkedése és föllendülése a lefolyt évtizedben valamennyi bányászati ágét messze felülmúlja, a mint az a fentebb közölt összehasonlító termelési statisztikából is kitűnik.

A barnaszénbányászat utolsó évtizedi történetének legfényesebb lapját képezi a magyar általános kőszénbánya-részvénytársulat tatavidéki bányáinak megnyitása és páratlanul intenzív és rohamos kifejllesztése.

E művek termelőképessége 7 év alatt már csaknem elérte az évi tíz millió métermázsát. A szénképződmény terjedelme, gazdagsága és jóminősége, továbbá a bányák kedvező földrajzi fekvése lehetővé tette, hogy Ausztriába irányuló meglehetősen élénk szénkivitelünk létesüljön, és így e bányanyitást közgazdasági és kereskedelmi szempontból is öröndetes eseménynek kell tekintenünk.

A zsilvölgyi szénmedence ugyancsak élénk bányászati tevékenység színhelyét képezte a lefolyt évtizedben. Az 1895. év elején vette át ott a brassói bánya- és kohórészvény-egylet bányavagyonát a salgó-tarjáni kőszénbánya-részvénytársulat s azóta a bányák évi termelése megkétszereződött.

A hazánkban termelt barnaszén 50%-a a salgótarjáni kőszénbánya-részvénytársulat és a magyar általános kőszénbánya-részvénytársulat bányáiból kerül ki.

Lupényban az urikány-zsilvölgyi magyar kőszénbánya r. társ. telepével kapcsolatban 1901. évben kokszy-gyár is létesült, mely most a kezdet nehézségeit túlhaladva, elég kedvező eredménnyel működik.

A sajóvölgyi szénmedence is évről-évre több szenet ad az iparnak; ellenben az esztergomi szénmedenczében napirenden vannak a bányákat elfulusztó vízveszélyek. Ez az oka annak, hogy az ottani széntermelés a legutolsó években észrevehetőleg megcsappant.

A budapestvidéki kőszénbánya-részvénytársulat belga tőkével létesített vállalata, mely előbb itt a főváros közelében kedvező földrajzi fekvése daczára éveken át tengődött, a legutóbbi időkben szintén szépen fejlesztette üzemét.

*   *   *

A pénzügyi kormány a bányászat szempontjából különös megfigyelés tárgyává tette ama produktív petróleumképződmény rétegeit, melyek a szomszéd Gácsország ma már virágzó petróleumbányászatának színhelyét és alapját képezik. Figyelemmel arra, hogy ezek a rétegek Magyarországra is áthuzódnának s egyes helyeken, különösen Sáros, Zemplén, Ung, Máramaros és Háromszék vármegyékben aránylag nagy területeket foglalnak el; figyelemmel továbbá egyrészt a szomszédos Galicziában, Bukovinában és Romániában elért eredményekre, másrészt pedig a geológiai viszonyok hasonlóságára: nem alaptalan, de sőt ellenkezőleg a megvalósulás reményével kecsegtető ama feltevés, hogy hazánkban is majdan virágzó petróleumipar lesz létesíthető, mely körülményeknél fogva eminens közgazdasági érdekek követelik azt, hogy a Magyarországon előforduló valószínű petróleum-területek rendszeresen átkutattassanak.

Már a korábbi időkben is találkozunk az országban itt-ott petróleumkutatásokkal, de ezek mindig közel a felszínhez, csekély mélységben mozogtak; már pedig a hazai petroleumvidékek észszerű és céltudatos átkutatása a nagy mélységek furással való megnyitását követeli meg. — Gácsország sokáig küzködő petróleumiparának is csak az a körülmény adott lendületet, hogy az ott megtelepedett amerikai vállalkozók szakszerű tevékenysége és áldozatkészsége utat nyitott a nagyobb mélységben bőségesen összegyülemlett nyers kőolajnak.

Minthogy a szerzett tapasztalás szerint a magánvállalkozás a petróleumkutatás érdekében nagyobb áldozatokra nem volt hajlandó, — s minthogy másrészt a társadalom gazdasági érdeke mindegyre jobban követelte a magyarországi petróleumkérdés megoldását: már az 1893. évi állami költségvetésbe 100.000 K hitel lőn felvéve avégett, hogy petróleum-, valamint kálisó kutatás céljából, kellő állami ellenőrzés mellett esetleg 1000 méternyi mélységre, vagy ha indokoltnak mutatkozik, még mélyebbre is furni lehessen. Ezen időtől kezdve évente — kivéve az 1895. évet — 100.000—100.000 K hitel állott e célra rendelkezésre.

Állami segély mellett lemélyítettett petróleumkutatás céljából			
Zsibó	község határában	(Szilágy v. m.)	. . 3
Szacsal	”	” (Mármaros ” ”)	. . 2
Luch	”	” (Ung ” ”)	. . 2
Felső-Komárnik	”	” (Sáros ” ”)	. . 1
Izb.-Radvány	”	” (Zemplén ” ”)	. . 1
Turzófalu	”	” (Trencsén ” ”)	. . 1
Szukó	”	” (Zemplén ” ”)	. . 1

furólyuk.

Az állami támogatás mérvét a következő táblázat tünteti elő:

Évszám	Hitel	Tényleges felhasználás	Igénybe nem vett
1893	100.000	.	100.000
1894	100.000	1.200	98.800
1895	.	6.427	} 41.788
1896	100.000	51.785	
1897	100.000	63.294	36.706
1898	100.000	1.472	98.528
1899	100.000	568	99.432
1900	100.000	45.631	54.369
1901	100.000	156.858	} 13.873
1902	100.000	29.269	
1903	100.000	30.444	69.556
1904	100.000	.	.

Hogy a rendelkezésre állott hitel ily korlátolt mérvben használtatott fel, ennek oka abban keresendő leginkább, hogy időnkint több oly vállalkozó részére is helyeztetett államsegély kilátásba, kik a szükséges tőkével nem rendelkezvén, a szándékolt mély furást megindítani nem tudták s ennek következtében a kilátásba helyezett állami subvencziót sem vehették igénybe.

A pénzügyi kormány ennél fogva, a petróleumkutatást a legjobb akarata mellett sem részesíthette oly mérvű támogatásban, mint a milyenre egyébként a rendelkezésére állott hitel képesíthette volna.

A petróleumkutatás illetően állami támogatása mindezeideig még nem vezetett a kívánt eredményre, és a magyarországi petróleum-

kérdés megoldható mindeddig nem volt, mert positiv eredmény, Zsibót kivéve, hol mind a 3 furólyuk elérte az öspalát, a nélkül, hogy jövesztésre méltó mennyiségű nyers kőolajat megnyitott volna, máshol nem lett elérve.

Szacsal, Komárnik és Izbugya-Radványban csak kisebb értékű nyerskőolaj feltárást eszközöltek, — de az utóbbi két helyen csak egy-egy furólyuk lett lemélyítve, éppen úgy Turzófalun is, ez pedig egy egész vidék kikutatására önként érthetőleg nem elegendő.

A kitűzött feladat nemcsak a felsorolt okoknál fogva, de még azért sem volt eddig megoldható, mert az egyes vállalkozók nem dolgoztak kellő kitartással és nem rendelkeztek a feladat teljes megoldásához szükséges anyagi eszközökkel.

Az eddigi eredménytelen kutatások azonban korántsem lehetnek elriasztó befolyással a további furások foganatosítására, mert több geologiai szakértő egyetértő véleménye szerint Magyarországon még sok olyan reménnyel biztató terület van, a hol eddigelé még furás nem eszközöltetett, a települési viszonyok pedig a már kutatás alá vett területeken is reményt nyújtanak arra, hogy a további munkát még siker koronázhatja.

A célból, hogy a kitűzött feladat megoldásánál az állam tervszerűleg s céltudatosabban működhessék közre, a pénzügyi kormány megfontolás tárgyává tette, hogy nem lenne-e helyesebb a petroleum-kutatások segélyezése helyett ezen munkálatokat állami kezelésben végeztetni. Az erre vonatkozó tárgyalások folyamatban vannak és azok eredményéhez képest fog a pénzügyi kormány a hazai petróleum-kérdés megoldása érdekében újabb intézkedéseket tenni.

* * *

Az ezüstmányászat támogatását és az ezüstár hanyatlása folytán sújtott bányavidékek iparának segélyezését már fentebb az ország bányászati viszonyainak ismertetésénél érintettük volt, itt még csak az ezüstmányászat árának nagyarányú hanyatlása következtében oly végzetes csapással sújtott ezüstmányászatunk állami támogatásának módozatairól és mértékéről kell röviden megemlékeznünk.

Az érvényben volt beváltási árszabályzat szerint egészen 1894-ig az államkincstár a termelt ezüstöt kilogrammonként 180 Kval váltotta be. De mivel az ezüst piaci ára a jelzett időpontban már 112—120 K között ingadozott, ezen magas beváltási árt az államnak rendkívüli

nagy megterhelhetése nélkül tovább fentartani nem lehetett. Másrészt azonban kétségen felül állott, hogy az ezüstnek minden átmenet nélkül egyszerre a piaczi ár szerinti beváltása, vagyis a beváltási árnak már akkor egyszerre 60—68 Kval való csökkentése ezen bányászati ágat létföltételeiben támadná meg s annak tönkretételét jelentené. Az ezüstabányászathoz fűződő általános és helyi közgazdasági érdekekre való tekintettel tehát meg kellett hoznia az országnak azt az áldozatot, hogy a beváltási árt a piaczi ár színvonalára csak fokozatosan szállítsa le.

Ez a kérdés akként oldatott meg, hogy az ezüst beváltási ára a költségvetés keretében egy meghatározott összegben, legutóbb 97 Kban állapított meg, de ezen felül a hazai bányákból eredő s mennyiségre nézve bányaművek szerint kontingentált ezüst minden kilogrammja után bizonyos, évről-évre csökkenő szubvenczio biztosított a termelőknek. Ez az állami szubvenczio kezdetben (1894. évre) 44 Kban állapított meg, és évről-évre leszállítatik 6 Kval mindaddig, míg a szubvenczioval számított beváltási ár a piaczi ár színvonalát el nem éri.

S mivel a szubvenczio illetén apasztása folytán az ezüst beváltási ára 1904-ben már csaknem elérte a piaczi ár hullámzásának legkedvezőbb alakulatát, az ezüstabányászat méltányos gyámolítása érdekében a pénzügyi kormány az állami beváltási pótlék megállapításánál eddig követett eljárást legutóbb oda módosította, hogy a szubvenczio 1905. évtől kezdve évről-évre csak egy Kval csökkentessék. De ezzel egyidejűleg az ezüstnek beváltási alapára ugyancsak 1905. év január 1-jétől kezdve az előző évi piaczi ár átlagának megfelelően 90 Kban állapított meg, mi mellett a szubvenczio 1905-ben 5 Kt fog kgmmonként kitenni.

Az ezüstabányászat illetén állami támogatásának pénzügyi jelentőségéről a magán bányászat tekintetében is már fentebb a kincstári bányászat tárgyalásánál (IV. rész, II. czim) szólottunk.

Sajnos, hogy az ország magán ezüstabányászatát az ezüstpiacz viszonyainak mindegyre kedvezőtlenebb alakulata következtében a vázolt támogatás mellett sem lehetett megmenteni.

Az ezüst beváltási árának fokozatos leszállításával kapcsolatban szükségesnek tartotta a kormány egyuttal azokat az eszközöket is tanulmány tárgyává tenni, a melyekkel az ezüstabányászatnak az említett árleszállításból eredő hanyatlása ellensúlyozható. A dolog természeténél fogva az a törekvés mutatkozik itt a legczélravezetőbbnek,

hogy az illető bányavidékeken az ott eddig üzött, de a világpiacz konjunkturái miatt többé fenn nem tartható ezüstbányászat helyett más életképes ipar létesüljön.

Hogy az állam közvetlenül s anyagi támogatással is elősegítse ezen törekvések sikerét, e célra 1895-től kezdve minden évben átmenetileg 200.000 K évi hitel állítottatott be a költségvetésbe, melynek mikénti felhasználását a 918—919. lapon foglalt kimutatás tünteti fel.

* * *

Az Abrudbánya-Verespatak vidékén kisipar jellegével folytatott aranybányászat az egész ottani környék lakosságának ugyszólván egyedüli megélhetési forrását képezi. Ezen bányászat fentartása és fejlesztése tehát nemcsak általános közgazdasági szempontból, hanem különösen ezen ősi bányavidék létérdekei szempontjából eminens állami feladatnak tekintendő.

Az elmúlt 10 év alatt sürgős szüksége merült fel annak, hogy a verespataki bányászat műtavainak gátjai, melyeket erősen megrongált az idő viszontagsága, kijavittassanak, illetve újból felépíttessenek. Ezen műtavak az ottani aranybányászat létföltételeit képezik, mert egyrészt másnemű vizerő nem áll ott rendelkezésre s mert másrészt másféle hajtóerőt az ottani tőkeszegény kisbányászat alig hozhatna alkalmazásba. Különben is az érczelőkészítés a vizet más hajtóerő alkalmazása esetében sem nélkülözheti.

Be kellett látni, hogy a vidék bányászközönsége a tógátak helyreállításának tetemes költségeit sem képes előteremteni, mert tőkével nem rendelkezik s mert újabb időben az ottani bányászatra nézve is a lehatolás nagyobb mélységénél és az érczes erek elszegényedésénél fogva nehezebb idők állottak be.

Erre való tekintettel a pénzügyi kormány a verespataki műtavak gátjainak helyreállítására a pénztári készletekből 50.270 K kamatmentes kölcsönt engedélyezett, a kornai műtó gátjának helyreállítását pedig a 918—919. lapon közölt kimutatás szerint 64.396 K állami segélylyel és a pénztári készletekből 20.000 K kamatmentes kölcsön engedélyezésével támogatta. Ezenkívül tárgyalás alatt áll a verespataki czarinai tó helyreállításának anyagi támogatása is, melynek gátját pár évvel ezelőtt egy nagy felhőszakadás elsodorta; e kérdés méltányos megoldása azonban már a jövő feladatát képezi.

* * *

Az ország bányászati viszonyai újabb alakulatának a fentebbiekben foglalt rövid ismertetése kapcsán a kérdés társadalompolitikai, közgazdasági és kulturális jelentőségénél fogva a *bányamunkáviszonyok* változására is ki kell e helyen terjeszkednünk.

A letűnt század utolsó évtizedében a szén- és vasbányászat terjeszkedése évről-évre nagyobb munkaerőt kötött le a bányaművelés céljaira, s csak a legutóbbi években mutatkozik e téren is némi visszaesés az általános közgazdasági depressio nyomása alatt, mely a bányászat szépen megindult fejlődésére is nagy súlylyal nehezedett.

Szénbányászatunknak a nagyobb arányú fejlődés első éveiben sok nehézséggel kellett megküzdenie azon oknál fogva, mert alkalmazható munkaerő nem állott mindenütt a szükségletnek megfelelő mértékben rendelkezésre. Az egyes szénvidékek földművelő lakossága eleinte tartózkodott a bányamunkától, és sok időbe került, míg hozzá szokott e foglalkozáshoz és megtanulta annak gyakorlását. Ebben az időben a külföldön is erősen folytatott munkástoborzás folytán sok idegen elem került bányamunkásaink sorába, mely körülmény kedvezőtlen hatást gyakorolt munkásaink közszellemére. Többnyire a socialistaszmékkal telített oly elégedetlen elemek kerültek ugyanis a külföldről hozzánk, a kik itt a túlhajtott socialistaszméknek apostolaivá lettek. A külföldi bányamunkások behozatala ennek folytán több munkássztrájkot is eredményezett az országban.

A közvetlen bányafelügyelet gyakorlására hivatott szakképzett altisztek hiánya is sokáig igen kedvezőtlenül befolyásolta szénbányászatunk belső viszonyainak alakulatát, mert ily körülmények között bányavállalataink e téren is egyes ki nem próbált s a magyar bányászat érdekeinek a legtöbb esetben sem üzemi, sem a munkáviszonyokat érintő socialis tekintetekből meg nem felelő külföldi egyének alkalmazására voltak utalva. E hátrányos kényszerhelyzetnek a pénzügyi kormány a pécsi szénbányaiskola felállításával igyekezett véget vetni, melyről e mű első részében a bányászati szakoktatás ismertetésénél már megemlékeztünk.

Újabb időben egyes bányavidékeken a munkáviszonyok alakulatára az amerikai kivándorlás kezd igen kedvezőtlen kihatást gyakorolni. A felvidéken mutatkozik ez különösen, a hol a munkások java veszi kezébe a vándorbotot; ennek következtében pl. a Szepességen és Gömör vármegyében a vállalatoknak az üzem kényszerű megszorítása daczára is, a mit az éveken át tartott válságos gazdasági helyzet eredményezett, már-már érezhető munkáshiánnyal kell küzdeniök.

A magyarországi bányamunkások létszámának alakulását nem és kor, valamint kincstári és magánjelleg szerint részletezve a következő táblázat tünteti fel:

Évszám	Munkások száma					
	férfi	nő	gyermek	összesen		
				kincstári	magán	főösszeg
1870	37.631	1.294	4.701	11.951	31.675	43.626
1875	36.349	1.394	4.648	8.702	33.689	42.391
1880	35.815	1.230	4.754	9.330	32.469	41.799
1885	41.011	1.424	5.416	10.156	37.695	47.851
1890	43.759	1.816	5.957	9.607	41.925	51.532
1895	54.859	1.717	5.655	10.140	52.191	62.231
1896	56.670	1.647	6.237	10.946	53.608	64.554
1897	57.720	1.555	6.040	10.841	54.474	65.315
1898	59.672	1.649	6.356	11.418	56.256	67.674
1899	60.797	1.925	6.389	11.750	57.361	69.111
1900	65.784	1.855	6.717	12.782	61.624	74.356
1901	64.660	1.767	6.548	11.653	61.322	72.975
1902	63.812	1.654	6.033	11.785	59.714	71.499
1903	61.028	1.661	5.441	11.671	56.459	68.130

Ebből a kimutatásból látható, hogy a kincstári bányamunkások létszáma idő folytán alig változott; napjainkban is csaknem akkora ez a létszám, mint 1870-ben volt, a magán munkások létszáma pedig azóta megkétszereződött.

Az összes bányamunkásoknak az egyes bányászati és kohászati ágak közötti megoszlása felől a következő táblázat nyújt tájékoztatást:

Évszám	Munkás létszám							
	a fém- bányá- zatnál	a vas- bányá- zatnál	a fekete- szénbá- nyászati- nál	a barna- szénbá- nyászati- nál	az aszfalt és petroleum bányászati- nál	a fém- kohászati- nál	a vas- kohászati- nál	összesen
1896	18.502	9.408	27.382		478	1.254	7.530	64.554
1897	17.443	10.181	9.114	18.912	518	1.275	7.595	65.315
1898	17.556	11.783	9.581	20.634	455	1.167	6.498	67.674
1899	18.893	11.914	10.025	20.684	522	1.270	5.803	69.111
1900	17.996	11.415	10.228	24.004	522	1.256	8.934	74.356
1901	17.657	10.195	10.362	25.459	631	1.336	7.335	72.975
1902	17.576	9.823	9.626	25.913	516	1.181	6.864	71.499
1903	16.749	9.422	9.136	25.785	451	1.079	5.508	68.130

A mi a munkaidő tartamát illeti, szabályként állítható fel, hogy a fémbányászatnál, főképen azon vidékeken, hová a kincstári fém-bányászat góczpontjai esnek, megszakítás nélküli 8 órai munkaszak van szokásban, és pedig a nagyobb bányanüveknél bármás munkaváltással folytonos az üzem, a kisebb műveknél csak két, másfél, vagy egy ily munkaszakon és csak nappal dolgoznak.

A kőszénbányászatnál rendszerint két 12 órai munkaszakban s annak közepén egy órai pihenéssel folytonos az üzem; de több nagyobb műnél (Anina, Resicza, Brennberg) már itt is a 8 órás munkaszak van meghonosítva. A kisebb műveknél éjjeli munka nincsen.

A vasbányászatnál 10 vagy 12 óráig tart egy munkaszak, mely többhelyt két 5—5, vagy 6—6 óráig tartó részre van osztva; éjjeli munkával itt csak a legnagyobb vállalatoknál s ott is csak a szükséghez mérten találkozunk.

Az érczelőkészítő művekben és a kohászatnál önként érhetőleg folytonos az üzem, s egy munkaszak az üzem menetének megfelelő szünetekkel rendszerint 12 óráig tart.

Az egységes munkaidő a helyi viszonyok és az érdekek különfeleségénél fogva a bányászat terén egyelőre a legjobb akarat mellett sem valósítható meg; a bányai közgazgatás vezetésére hivatott pénzügyi kormány részéről komoly törekvés tárgyát képezi azonban, hogy a felek szerződési szabadsága e tekintetben munkásvédelmi tekintetekből bizonyos mértékig korlátoztassék.

A bányászatnál átlag 300 munkanap esik egy esztendőre; kevesebb csak a görögkeletiek-lakta vidékeken a felekezeti ünnepnapok nagyobb száma következtében, vagy pedig ott, a hol a munkások hetenkint csak 4—5 napot töltenek egy huzamban a bányáknál; itt a munkanapok száma 200 és 250 között váltakozik.

A kohászatnál a munkanapok száma az üzem folytonosságánál fogva önként érhetőleg 365.

Az 1891. évi XIII. t.-cz. a bányamunkások részére is biztosította a vasárnapi munkaszünetet, mely alól csak az esetben van kivételnek helye, ha az üzem félbeszakítása lehetetlen, vagy pedig ha az üzem folytonosságát a közérdek követeli. Ez utóbbi eset különösen a szénbányászatnál állhat be s külön hatósági engedélyt tételez fel. A bányahatóságok feladata éberem örködni a felett, hogy a munkások itt érdeksérelmet ne szenvedjenek. A vasárnapi munkaszünet alól való felmentést a vállalatok vagy csak egyes vasárnapokra, vagy pedig

meghatározott időszakra s így is csak azzal a megszorítással nyerik, hogy a rendes termelő munkára kényszeríteni törvényes szüneti napokon senkit sem szabad.

A munkások legkisebb és legnagyobb átlagos napi keresete az utolsó kilencz évre vonatkozólag s az ország összes bánya- és kohóvállalataira való figyelemmel a következő táblázatban van összefoglalva :

Évszám	Átlagos napi kereset a		
	férfi- munkásoknál	nőmunkásoknál	gyermek- munkásoknál
	fillér		
1895	80—500	60—120	24—140
1896	80—760	60—180	24—220
1897	60—640	56—180	40—180
1898	60—800	30—160	40—160
1899	72—734	40—160	32—160
1900	80—800	40—160	35—190
1901	70—500	30—166	35—180
1902	80—381	50—150	30—190
1903	80—440	60—160	30—200

A férfimunkások rovatában jelzett legnagyobb keresetek csak szórványosan és pedig leginkább a vasöntészetnél fordultak elő.

Egyébként pedig az összes munkásokra eső átlagot tekintve a kereseti viszonyok az utolsó évtizedben alig változtak.

A felnőtt munkásoknak az egész országra vonatkoztatott átlagos napi és évi keresetét az egyes művelési ágak s kincstári és magánjelleg szerint részletezve a következő táblázat*) tünteti fel:

A művelési ág megjelölése	Átlagos napi kereset			Átlagos évi kereset 300 munkanapot számítva		
	kincstári	magán	együttvéve	kincstári	magán	együttvéve
	fillér			korona		
Fémbányászat	149·7	186·7	171·6	449	650	515
Vasbányászat	212·2	255·7	249·8	636	767	739
Feketeszénbányászat	.	269·6	269·6	.	809	809
Barnaszénbányászat	271·0	262·4	262·7	813	737	788
Aszfalt- és petroleumbányászat	.	196·1	196·1	.	588	588
Vaskohászat	207·6	270·3	257·7	628	811	773
Fémkohászat	161·2	203·6	162·7	483	611	502
A bányászat általában	171·9	248·6	237·7	516	746	713
A kohászat általában	188·3	270·5	243·7	565	811	731
A bányászat és kohászat együtt	175·5	250·7	238·5	526	752	715

*) A közölt adatok az 1902. évre vonatkoznak, de az egész évtizedre nézve mértéknak tekinthetők, mert a kereseti viszonyokban az utolsó évtized alatt nem állott be lényeges változás.

A bányá- és kohótermelésnek ezidőszerint már a 100,000.000 Kt meghaladó összértékéből 48—50 millió korona esik a munkabérekre, vagyis a kifizetett munkabérek a bányá- és kohótermények pénzértéke 50%-ának felelnek meg átlag.

A munkások keresete a teljesített munka után állapítatik meg, és pedig a napszámban dolgozó bányamunkásoknál a teljesített munkaszakok után, a szakmányban dolgozóknál ellenben az átvett szakmáymunka után.

Elvileg minden bányamunka, amennyiben a helyi viszonyok és a munka természete megengedik, szakmányba adatik. Alkalmazásban lévő közönséges szakmáynemek: zsinór-, vagy hossz-szakmány a vágatok hajtásánál, csille-szakmány a fejtésekben, darab-szakmány az ácsolás-, vasut lerakásnál; ritkábban alkalmaztatik a köb- és a czentiméter-szakmány, az első a vastag telepek fejtésénél (Zsilvölgy), az utóbbi pedig a nagyobbyszerű kitégításoknál.

Fontos, sürgös, vagy pedig a nehezebb és veszélyesebb munkálatoknál kivételes szakmánybérek és munkapraemiumok is engedélyeztetnek.

A szakmányadást, szakmányvizsgálatot és a szakmányátvételt, a bérezési rendszer ezen legfőbb mozzanatait seholsen altiszt, hanem kivétel nélkül minden bányaműnél az üzemvezető tisztviselő teljesíti.

Szabályként állitható fel, hogy a szakmány-bemérés és ennek alapján a leszámolás, valamint a bérfizetés havonkint egyszer történik.

Ha a munkás a kereset megállapításánál magát megrövidítettnek tartja, első sorban az illető bányamű üzemvezetőjénél kell orvoslást keresnie; s ha ezzel nincsen megelégedve, a vállalat igazgatójához vagy főnökéhez fordulhat; s vélt jogsérelem czimén a bányahatóságnál is panaszt emelhet s ezenfelül még a birói perút is nyitva áll előtte.

A keresetképtelenség eseteire való biztosítás a bányászat körében már ösidők óta kiváló gondoskodás tárgyát képezi. Az önségély elvén alapuló mai bányatárspénztárakhoz hasonló intézményekkel a bányászattal foglalkozók társadalmi csoportjánál már évszázadokkal ezelőtt is találkozunk, melyeknek létesítésére egyrészt helyzetük elszigeteltsége, másrészt foglalkozásuk szerfölött veszélyes volta ösztönözhetette a bányászokat.

Az érvényben lévő ausztriai ált. bányatórvény már a biztosítási kényszer elvén szervezi a társpénztári intézményt, mely működésében a biztosításnak mind a három főirányzatát, t. i. ugy a betegségyezyést, mint a balesetre, továbbá a rokkantság és az aggkor eseteire való biztosítást is felöleli.

Az 1903. év végén a magyar korona egész területén 19 kincstári és 110 magán-társpénztár állott fenn (a kincstári sóbányászatnál létező társpénztárakat bele nem értve). A 129 bányatárspénztár közül 1-nek a vagyona meghaladta a 3,000.000 Kt, 4-é az 1,000.000 Kt, 6-é az 500.000 Kt, 20-é 200.000—500.000 K, 9-é 100.000—200.000 K, 13-é 50.000—100.000 K, 40-é 10.000—50.000 K között van és 36 olyan társpénztár létezik, melynek vagyona kisebb 10.000 Knál.

A társpénztárak összes vagyona 1903 végén 24,393.226 Kt tett ki, miből 10,837.781 K a kincstári, 13,555.445 K pedig a magán társládákra esik.

A vagyonállapot az utolsó évtizedben következő alakulatot mutat, a mely táblázatba összehasonlítás czéljára néhány korábbi adat is felvétellett:

Évszám	Társpénztári összvagyon		
	kincstári	magán	együttvéve
	korona		
1873	4,247.386	6,375.610	10,622.996
1883	5,145.298	10,374.590	15,519.888
1893	8,011.510	10,021.754	18,033.264
1894	8,344.186	10,169.506	18,513.692
1895	8,368.968	9,576.800	17,945.768
1896	8,624.306	9,877.869	18,502.175
1897	8,977.438	8,786.032	17,763.470
1898	9,519.920	9,420.526	18,940.446
1899	9,213.961	10,108.636	19,322.597
1900	9,638.907	10,981.033	20,619.940
1901	9,887.861	12,678.868	22,566.739
1902	10,449.700	12,611.088	23,060.788
1903	10,837.781	13,555.445	24,393.226

Meg kell itt jegyezni, hogy a magán-társpénztárak vagyonánál 1896-ról 1897-re mutatkozó közel 1,000.000 K visszaesés csak látszólagos, a mennyiben onnan ered, hogy ekkor történt a szab. osztrák-magyar államvasúttársaság műveihez tartozó társládának a magyar és az ausztriai művek szerinti ketté osztása, mely alkalommal a vagyon is arányosan megosztatott.

A magán-társpénztárak vagyonkezelése és pénzforgalma az utolsó évtizedben a következő eredményeket tünteti fel:

Évszám	A főbb bevételek			A főbb kiadások		
	A tőkék kamat-jövedelme	A tagok járuléka	A vállalkozók hozzájárulása	Nyugbérék és nevelési segélyek	Beteg-segélyezés	Kezelési költség
	korona					
1895	405.218	1,990.188	405.226	1,713.082	896.358	58.780
1896	380.293	1,980.339	410.764	1,790.765	900.341	58.400
1897	353.455	1,843.805	799.556	1,367.670	929.216	46.384
1898	380.596	2,001.272	876.292	1,390.979	998.507	63.084
1899	410.954	2,043.078	974.753	1,468.553	1,135.699	75.360
1900	441.432	2,219.198	1,024.501	1,533.345	1,171.334	71.772
1901	469.917	2,316.684	1,017.835	1,609.607	1,239.143	76.990
1902	550.187	2,243.753	1,049.850	1,675.672	1,150.964	77.111
1903	553.273	2,283.418	1,126.655	1,744.015	1,209.014	65.695

A kincstári társpénztárakra vonatkozó adatok e munka IV. részében a kincstári bányák és vasművek ismertetésénél közölvék.

A társpénztárak legfontosabb reális bevétele: a bányamunkások járuléka, mely a fizetés, illetőleg a kereset bizonyos %-ában (többnyire 4—6%) van alapszabályszerűleg megállapítva.

A munkaadókat a munkásbiztosítás költségeihez való hozzájárulásra a bányatörvény kifejezetten nem kötelezi; innen van, hogy a legtöbb magán-bányavállalat a biztosításnál pusztán önerejükre utalja a munkásokat, a mi a társpénztári intézménynek egyik érezhető fogyatékoságát képezi.

Állandó gyámolítást kapnak a munkások a társpénztárból: bal eset, rokkantság és aggkor alapján, illetve innen származó munkaképtelenség eseteiben. A munkás-nyugbér az egyes társpénztárak alapszabályaiban igen sokféle alakban és mérvben van megállapítva.

A végellátásban részesülő munkások átlagos évi nyugbére ezidőszertint 317 K, az özvegyeké 139 K, az árvák átlagos évi segélye pedig 29 K.

Ha valamely társpénztári tag megbetegszik, betegségi segélyben részesül, mely alapszabályszerűleg vagy fix összegben (40—200 fillér társpénztárak és munkáskategóriák szerint), vagy az alapbér, illetve a kereset bizonyos százalékában (50—60%) van megállapítva; ezenkívül a munkás ingyenes gyógykezelésben is részesül. A betegsegélyezés körébe tartozik még a gyermekágy-segély és a temetési-segély is.

- b) az intézmény szervezetének és működésének biztosítás-technikai alapokra való fektetése,
- c) a munkaadók biztosítási teherviselési kötelezettségének megállapítása,
- d) a szerzett jogok biztosítása a szolgálati viszony megváltoztatása esetében,
- e) szakszerű állami felügyelet létesítése,
- f) a munkás járulékok legnagyobb és a nyugdírigények legkisebb mértékének meghatározása.

Ezen irányelvek egyúttal a társpénztári intézmény mai árnyoldalait és fogyatékoságait is jelzik.

Komoly törekvés tárgyát képezi végül, hogy a létező vállalati társpénztárak majdan egy országos társpénztár keretében egyesíthetők.

* * *

Az érvényben lévő ált. bányatörvény feljogosítja a bányavállalkozót, hogy munkásszemélyzetét a bányatulajdonból folyó jog alapján a szükséges élelmiszerekkel iparszerű nyereség nélkül elláthassa. Ezen intézkedésre, melynek különben már a legrégebb bányarendtartásokban is nyomát leljük, nyilvánvalólag csak a munkások anyagi helyzetének előmozdítására irányzott törekvés szolgált indító okul. Másrészt azonban a dolog természetéből következik, hogy a vállalkozók ezen joguk gyakorlásánál könnyen visszaéléseket is elkövethetnek a munkások hátrányára. Teljesen indokolt tehát annak a szükségessége, hogy a bányamunkások illetően élelmezése szigorú hatósági ellenőrzés mellett történjék.

Csaknem minden bányatelepen van már fogyasztási áruraktár, mely többnyire az illető bányavállalat tulajdona. Munkás-fogyasztási szövetkezetek csak kisebb számban vannak. A forgalom tárgyai közt az élelmezési és háztartási cikkek mellett sok helyt ruhaneműekre is akadunk.

A munkások a fogyasztási áruraktárakból vagy készpénzfizetés mellett, vagy pedig hitelre vásárolhatnak, de a készpénzen való vásárlás a hitelbe való adásvétel mellett elenyésző csékély. Az élelemtárakban a munkásoknak keresetük 60—80%-ig menő hitel nyújtatik s a hitelbe vásárolt árucikkek pénzértéke a munkások keresetéből a fizetés alkalmával levonatik.

Miután ismételten merültek fel panaszok egyes bányavállalatok ellen, hogy az élelemtárak üzleténél visszaéléseket követnek el, neve-

zetesen, hogy a munkásokat készpénzfizetés helyett az élelemtárból hitelben való vásárlásra kényszerítik, és hogy itt-ott a fogyasztási cikkek árai a rendes piaczi árakat meghaladják, minélfogva a vállalkozók a munkások megrövidítésével jogosulatlan nyereségekre tesznek szert: a pénzügyi kormány az ország bányászatára való főfelügyeleti jogánál fogva az 1901. évben kiadott rendeleteivel részletesen szabályozta a bányászati élelemtárak szervezetét és kezelését.

Tekintve, hogy a szövetkezeti eszme terjesztése világszerte egyik legjelentősebb és máris igen sok gyakorlati siker által támogatott alap gondolatát képezi a munkáskérdés megoldására irányuló törekvéseknek, az említett kormányrendeletek a mai vállalati élelmezési raktáraknak lehetőleg munkás-fogyasztási szövetkezetekké való átalakítása mellett foglaltak elsősorban állást.

De mivel a szövetkezeti eszme diadalra juttatásának megvannak a maga szükségyszerű előfeltételei, s mivel a munkásélelmezési ügynek szövetkezeti alapon való újjászervezése mai munkásviszonyaink közepette az érdekelt munkás-csoportok szervezetlenségénél, laza összetartásánál, alacsony közszelleménél és anyagi erejének fogyatékosságánál fogva az egész vonalon most még keresztül nem vihető: az említett rendeletekben megállapítottak közelebbről a vállalati élelmi-tárak működésének munkásvédelmi tekintetből követelt további feltételei is, irányelv gyanánt hangsúlyoztatván, hogy a létező és az ezután létesítendő bányavállalati élelmitáraknak oly szervezet adandó, hogy a kezelést és különösen az üzleti felesleg elszámolását az érdekelt munkások is ellenőrizhessék.

Kötelezővé tétetett e végből, hogy minden élelmitár számára részletes ügyrend és kezelési szabályzat készítenendő s jóváhagyás végett a bányakapitányságnak bemutatandó.

Ezen szabályzatba annak a dolog természetéből folyó egyéb szükségyszerű tartalmán kívül felveendő különösen a munkások igényének terjedelme, az üzleti felesleg hová fordítása, valamint a munkások azon joga, hogy a mennyiben érdekük a vállalkozónak, vagy az élelmitár kezelőségének eljárása által csorbíthatnék, az illető bányakapitánysághoz fordulhatnak jogorvoslatért.

Az élelmi-tár üzleti mérlege s a netaláni üzleti fölösleg elszámolása a bányahatóságnak bemutatandó s az üzleti helyiségben közszemlére kiteendő.

A kezelés és számvitel a bányahatóság által az évenként szokásos általános bányarendőri szemlék alkalmával is közelebbről

megvizsgálendő; azonkívül minden konkrét panasz tárgyában is köteles a bányahatóság vizsgálatot tartani.

Az ily élelmezési intézmények csak az élelmi, egyéb háztartási és a legnélkülözhetetlenebb ruházati cikkek árusításával foglalkozhatnak, és az árusításnak iparszerű nyereség nélkül kell történnie. A netalán mégis mutatkozó nyereség vagy a bevásárló munkások között osztandó szét bevásárlásaik arányában, vagy pedig valamely a munkások érdekeit szolgáló jótékonyági intézménynek engedendő át.

A munkásokat a vállalati élelmitárból való bevásárlásra nem szabad kényszeríteni s még kevésbé szabad őket arra szorítani, hogy az élelmitárból hitelre vásároljanak.

Ezen kormányrendeletek kétségkívül alkalmasak arra, hogy a bányamunkások élelmezési ügyének fejlődését helyes irányba tereljék és a Truck-rendszert, vagyis a munkabéreknek árukban való kiszolgáltatását megszüntessék, ami az államhatalom munkásvédelmi intézkedéseinek világszerte egyik alap gondolatát képezi.

A reform üdvös volta mellett szól az a tapasztalás is, hogy azóta az élelmezési ügyből kifolyólag a kormányhoz senki sem fordult jogorvoslásért.

A munkásra nézve ugy anyagi helyzete szempontjából, mint egészségi és erkölcsi állapota, valamint családi és társadalmi élete tekintetében is kiváló jelentőséggel bír a lakás.

Erre nézve meg kell itt jegyeznünk, hogy a munkásgyarmatosítás a lefolyt utolsó évtizedben a szénbányászat és a vasipar terjeszkedése folytán fokozottabb lendületet vett. Az ezen időben a magánvállalatoknál keletkezett munkásgyarmatok közül kiemelendő különösen a magyar általános köszénbánya-részvénytársulat tatabányai telepe, melyen eddig 16 tiszti, 19 altiszti, 239 munkáslakóház, 3 munkáslaktanya, 1 templom, 2 iskola, 1 kórház és 106 különféle kezelési épület létesült, továbbá a salgótarjáni köszénbánya részvénytársulat pálfalvai és vulkáni, a hernádvölgyi magyar vasipar-részvénytársulat krompachi és szlovinkai, a rimamurány-salgótarjáni vasmű-részvénytársaság rákosi, metzenzéfi és rozsnói telepei.

Munkás gyarmataink külső képe igen különböző benyomást gyakorol a szemlélőre; általános jelenség azonban, hogy a cottage-rendszert a gyarmatosító vállalatok a nagyobb költség okából mindenütt kerülik, habár a közös lakásrendszer (laktanyarendszer) ismert árnyoldalai bányamunkásaink egyéni, családi és társadalmi viszo-

nyainak alakulatát igen kedvezőtlenül befolyásolják. A közhatalom a munkásgyarmatosításnál az egészségügyi és az építésrendőri követelményeken kívül más követelményeknek nem szerezhet érvényt, ennél fogva magát a gyarmatosítás rendszerét sem irányíthatja eredményesen; egyébként, — miként azt e mű IV. részében az állami bányák és vasművek munkásviszonyainak ismertetésénél láttuk, — a kincstár mint bányavállalkozó a munkástelepítésnél jó példával megy elől a munkásviszonyok konszolidálására vezető azon eszme gyakorlati megvalósítására irányzott törekvésével, hogy a munkásokra nézve a tulajdonszerzés lehetővé tétessék és minél inkább megkönnyebbíttessék.

A hazai bányatelepeken a munkáslakások zömének élvezete vagy egészen ingyenes vagy pedig oly csekély lakbér fizetéséhez van kötve, mely legfeljebb a karbantartás, közadózás és a köztisztaság költségeit fedezi.

A lakások túlnyomó része (80%) három helyiségből (1 szoba, 1 konyha, 1 kamra) áll.

A bányavállalatok részéről a munkásoknak nyújtott s azok anyagi helyzetét kedvezően befolyásoló egyéb különös előnyök közül felemlíthető e helyen: az ingyenes szerszám és szerszámjavítás, mely kedvezményben a munkásoknak mintegy 50%-a részesül, továbbá az ingyenes tüzelőszer és pedig jobbára csak a szénbányászat körében, végül az ingyenes földhaszonélvezet a munkásoknak mintegy 10%-ánál 100—300 □ ölnyi földterület használatára kiterjedőleg.

Általánosságban megjegyzendő továbbá, hogy a munkások megélhetése és gazdasági viszonyai a nagyiparjellegű vállalatoknál kedvezőbbek, mint a kisebb vállalatok körében és pedig nemcsak azért, mert amott a keresetek is nagyobbak, hanem azon oknál fogva is, mert a nagy vállalatok a munkások anyagi helyzetének javítását célzó humanitárius intézményekre is több gondot fordítanak.

A bányamunkások anyagi viszonyainak megszilárdulását nagyon hátráltatja a köztük uralgó vándorlási szellem, mely különösen az újabb keletkezésű szén- és vasipari telepeken észlelhető. Ez a jelenség kétségkívül összefüggésben áll az újabb munkástelepítések előzményeivel és rendszerével. Különösen a szénkereslet nagymérvű fokozódása a legutolsó évtizedben ugyszólván kényszerítette a vállalatokat, hogy a szükséges munkaerőt minden lehető uton-módon s minél gyorsabban gyűjtsék, tohorozzák össze. Hogy az ily hevenyészett munkástoborzás mellett, mely a külföld mozgalmasabb bányavidékeit

is működése körébe vonta, sok selejtes munkáselem telepedett át gyarmatainkba, az első tekintetre is természetesnek tűnhetik fel. S ezek a vándor munkáselemek — mint már említettük — a tulhajtott socialistikus törekvések parázstüzét is ide hozták lelkületükben, minél-fogva a mi munkásnépünket is mindjobban meglepi s megszállja a szocializmus s az ezzel járó elégedetlenség mérges atmoszférája.

A bányamunkások anyagi helyzetének megítélésénél tekintetbe veendő továbbá, hogy a községi lakosok közül kikerülő (nem telepített) munkások legnagyobb része nincsen egyes-egyedül bányászkeresetére utalva, mert kertje, földje is terem valamit s mert itt a nők és gyermekek munkaképessége is inkább hasznosítható. Innen van az, hogy a telepített bányamunkások különösen a szénbányászat körében a nagyobb kereset daczára anyagilag általán rosszabbul állanak, mint a többnyire ingatlan vagyonnal is bíró községheli bányamunkások, a kiknek életmódja is egyszerűbb és igényeik is mérsékeltebbek.

Ami a kulturális viszonyokat illeti, az elemi oktatásról az összes munkásgyarmatokban a szükséghez mérten kellőleg gondoskodva van; e tekintetben az utolsó évtized nagy haladást mutat a korábbi állapotokhoz képest. Ma már minden számottevő bányatelepnek van elemi iskolája, melyet a bányavállalat néhol önerejéből, legtöbb helyt azonban a társpénztár hozzájárulása mellett tart fenn. A bányatelepeken levő elemi iskolák száma az 1898. évi adatok szerint 63-at tett ki, mely szám azóta megközelítőleg 80-ra emelkedett.

Az elemi oktatás mindenütt a törvényszerű ismétlő oktatással is egybe van kötve, s néhol magán ipari iskolák is vannak, a hol a gyermekek az elemi oktatás befejezése után a választott munkaszakmájuknak megfelelő kiképzést nyerik.

A bányamunkások gyermekeinek a közép- és a felső oktatás keretében való tovább képzése a legritkább esetek közé tartozik, mert a szülők, mihelyt fiugyermekeik az elemi iskolából kikerülnek, legott keresetre utalják őket, de sőt nem ritka az olyan eset sem, hogy a szülő gyermekét már a szabályszerű kor elérte előtt is bányamunkára adni igyekszik, mi végből néha még a korbizonyítvány meghamisításától sem tartózkodik. A gyermekmunkás-védelem ugyanis odáig terjed, hogy a gyermekek csak 12 évök betöltése után vehetők szolgálatba, földalatti bányamunkára pedig 14 éven aluli gyermek egyáltalán nem alkalmazható.

A bányaiügyi közigazgatás nagy súlyt fektet arra, hogy a nő- és a gyermek-munkásvédelem a gyakorlatban minél tágabb keretben mozogjon; ez a fontos kérdés a bányatörvény megalkotása kapcsán fog a modern szociálpolitika követelményeinek megfelelő egyöntetű végleges megoldást nyerni, a mi annyival is inkább kívánatos, mert manapság sem a nő-, sem a gyermek-munkásvédelem az ország egész területén egyöntetűen szervezve nincsen.

A mi a felnőtt munkások szellemi érdekeinek gyámolítását illeti, erre bányavállalataink még manapság is vajmi csekély gondot fordítanak. A munkások az önművelődés szükségét nem érzik, eszközeit nem ismerik. Némileg fejlettebb viszonyokkal csak a vasműipar körében találkozunk, hol egyes szövevényes munkanemek fejlettebb szellemi erőket, nagyobb fokú intelligenciát tételeznek fel. Ily helyeken már önképzőegyletek, munkáskönyvtárak, munkáskaszinók is létesültek újabb időben. (Pl. Diósgyőrött, Salgó-Tarjánban, Resiczán stb.)

A bányamunkások egészségügye köréből pedig kiemelendő, hogy minden nagyobb telepen külön bányakórházzal találkozunk; 1898-ban már 44 kórház 109 kórteremmel és 593 kórággyal szolgálta a bányamunkások egészségügyi érdekeit. Ily telepeken egyuttal a szükséghez képest egy vagy több orvosi állás van rendszeresítve. A kisebb műveknél pedig az orvosi teendőket szerződészerű évi díjazás mellett magán gyakorló orvos, vagy pedig a járási, községi, illetve a körorvos teljesíti.

A kórházak fentartása s az ezzel kapcsolatos egészségügyi kiadások többnyire a társpénztárakat terhelik.

Mindazokon a bányatelepeken, melyek a nyilvános gyógyszer-tárral bíró helységektől távolabb fekszenek, hatósági engedelemmel kézi gyógyszer-tár van rendszeresítve, melyet többnyire a bányorvosok kezelnek. A robbanó léggel küzdő bányák újabb intézkedés folytán pneumatophor-mentőkészülékekkel is el vannak látva; az első segélynyújtáshoz szükséges szerek és eszközök pedig minden nagyobb bányánál rendelkezésre állanak.

A munkásgyarmatokban meghonosított egészségügyi intézkedések közül felemlíthető a köztisztaság fentartása és az élelmiszerek ellenőrzése. Munkásfürdők létesítésére a magán bányavállalatok még kevés gondot fordítanak.

A bányászat és kohászat körében az 1888—1897. évtizedben 100 munkásra esett átlag 93·32 betegedési eset, 941·13 beteg nap

és 1·02 halálos kimenetelű betegség. Egy betegségi esetre eső betegnapok száma átlag 10·07.

Utalni kell végül e helyen mindazokra az egészségügyi óvórendszabályokra, melyeket a kormány az „anchoylostomiasis“ nevű bányabetegség csökkentése és tovaterjedésének megakadályozása céljából léptetett életbe.

A bányák tisztántartására irányuló ezeknek az intézkedéseknek, valamint az érdekelt bányavállalatok ügybuzgóságának tulajdonítható, hogy manapság Magyarország 70.000 főnyi bányamunkás állományában alig akad 200, a ki ebben a bányaféreg-betegségben szenvedne.

Pedig korábban egyes bányavidékek, különösen Selmezbánya, Resicza, Anina, Brennberg a betegség ragály-anyagától erősen fertőztetve voltak.

Igy Selmecz vidékén 1880 előtt, különösen a melegebb bányákban dolgozó munkások (Ferencz József-, Zsigmond-, Miksa- és Károlyakna) 80—90%-a fertőzött volt; sőt még a zuzó-munkások sem voltak mentek a betegségtől, mivel télen át a bányákban kaptak alkalmazást. E bányavidéken a foganatosított körültekintő és erélyes védekezés folytán a betegség már 1882-ben megszűnt. Resiczán 1887-ben 5·7%, 1892-ben 7·9%, 1897-ben 0·7%, 1901-ben 0·3%, 1902-ben pedig már egyetlen megbetegedés sem fordult elő. Aninán is szünőfélben van a baj, 1901—1902-ben összesen 24 megbetegedés fordult elő, a mi a munkáslétszám 0·99%-ának felel meg. Brennbergben is évről-évre nagy arányokban csökken a betegség; legkedvezőtlenebb volt itt a helyzet 1896-ban, midőn a munkások 85%-a volt a betegség ragály-anyagától inficziálva, 1898-ban 47%, 1899-ben 26%, 1900-ban 23%, 1901-ben 12%, 1902-ben 8%, azóta pedig csak elvétve fordulnak elő egyes könnyebb esetek.

* * *

A közhatalomnak a bányákra kiterjedő tevékenysége körében köztekintetekből legnagyobb jelentőségű a *bányahatóságok rendészeti működése*.

A bányarendőri feladatok közt nálunk a bányamű belső biztonsága, vagyis a munkások testi épségének és életbiztonságának az üzem körében való védelme veszi leginkább igénybe a bányarendészet gyakorlati működését, mert a külszin védelme, mint bányarendőri feladat, a dolog természeténél fogva csak ott lép leginkább előtérbe,

a hol vastag telepek vagy a külszinhez közel fekvő lapos dülésű telepek bányászása folyik, a hol tehát a külszin megrongálásának veszélye nagyobb mértékben fenyeget. Nálunk azonban csak gyér kivétel a vastagtelep-bányászat, s ahol elő is fordul (pl. Zsilvölgy), ott sem forog fenn a külszin biztosításának közérdekből vagy tulnyomó közgazdasági érdekből folyó föltétlen szükségessége.

Hogy milyen mérveket ölt minálunk a bányaművelés közben a munkások testi épségének és életbiztonságának tényleges veszélyeztetése, ez iránt elég tájékoztatást nyújt az ország bányászatának az utolsó 10 évre vonatkozó következő baleseti statisztikája:

Évszám	Balesetek száma			A munkások létszáma	1.000 munkásra eső balesetek száma		
	súlyos	halálos	összes		súlyos	halálos	összes
1894	168	112	280	62.583	2·68	1·79	4·47
1895	149	74	223	62.231	2·39	1·18	3·58
1896	184	153	337	64.554	2·85	2·37	5·13
1897	175	80	255	65.315	2·69	1·23	3·92
1898	200	87	287	67.674	2·95	1·28	4·23
1899	198	105	303	69.111	2·87	1·52	4·39
1900	211	85	296	74.356	2·85	1·15	4·00
1901	273	106	379	72.975	3·74	1·45	5·19
1902	258	114	372	71.499	3·61	1·59	5·20
1903	242	98	340	68.130	3·55	1·43	4·90

A kimutatás keretébe vont 10 esztendőben 1.000 munkásra esik évente átlag 3·03 súlyos, 1·49 halálos, összesen 4·53 sérülés. A súlyos balesetekre vonatkozó adatok annyiban nem egészen megbízhatók, a mennyiben a balesetek ezen csoportját az egyes vállalatok nem ugyanazon ismerv alapján határolják el.

A fenti táblázatnak halálos balesetek című rovatában az 1894. és 1896. évek eredménye a 10 esztendő átlagos relatív számát jóval felülmulja; 1894-ben a szab. osztrák-magyar államvasutttársaság aninai Ronna-aknájában történt sujtólégrobbanás okozta nagyobb bányaszerencsétlenség, mely alkalommal 39 bányász lett a katasztrófa áldozata, szöktette fel a halálos balesetek számát, 1896-ban pedig ugyancsak az államvasutttársaság resiczavidéki bányászatánál a dománi Széchen-

aknában történt még nagyobb foku bányalégrobbanás, melynek következtében 69 ember veszítette életét, 26 pedig súlyosan megsérült. Ez az eset tölti ki az ország bányászati baleseti statisztikájának eddigelé legsötétebb lapját.

A bányák veszélyessége a dolog természeténél fogva művelési ágak szerint változik. Közismeretű, hogy a szénbányászat veszélyesebb a fémbányászatnál, az ásvány-szénbányászat körében a sujtóléggel küzdő feketeszénbányászat, avagy pedig a vastag telepeken folytatott bányaművelés aránylag sokkal több veszélyességi tényezőt állít a bányászati műveletek elé, mint a methángázmentes barnaszéntelepek, vagy pedig a vékonyabb szénfekvetek bányászata. Továbbá a bányászat terjedelmében és intenzitásában, a vállalkozás szakértelmességében, tőkeerejében és áldozatkészségében, a munkásviszonyokban stb. is keresnünk kell egy-egy oly tényezőt, mely kihatásában csökkenteni, illetve szaporítani képes a tényleges bányaveszélyeket.

Bánya- és kohóműveinknek a művelési ágak szerinti veszélyessége a következő statisztikai táblázatból vehető ki:

Évszám	1.000 munkásra eső balesetek száma									
	a fém- bányászatnál		a vas- bányászatnál		a feketeszén- bányászatnál		a barnaszén- bányászatnál		a kohászatnál	
	súlyos	halálos	súlyos	halálos	súlyos	halálos	súlyos	halálos	súlyos	halálos
1896	1.47	1.15	2.87	0.95	6.44	9.11	3.31	2.01	1.14	9.34
1897	1.46	0.46	3.62	1.37	4.27	1.70	3.63	2.05	0.34	0.22
1898	1.77	1.00	2.29	1.44	5.31	2.29	4.03	1.35	0.92	0.26
1899	1.75	0.97	3.16	2.00	5.40	2.10	3.38	1.88	0.28	0.28
1900	2.27	0.77	3.16	1.13	3.04	1.37	4.00	1.62	0.68	0.48
1901	2.58	0.76	4.49	1.79	4.36	2.23	4.37	1.88	2.90	0.34
*1902	2.33	0.83	6.22	2.34	3.54	2.18	4.24	1.81	1.37	0.99
1903	2.50	1.16	4.88	1.03	4.60	1.09	4.03	2.05	1.03	0.75

A bányászati művelési ágak között a fémbányászat körében, a hol az államkincstár bányavállalatai uralják a tért, a dolog természeténél fogva a legritkább a szerencsétlenség, s legnagyobb a művelés relativ veszélyessége a sujtóléggel küzdő feketeszénbányászatnál.

A pénzügyi kormány a lefolyt évtizedben a bányászatra vonatkozó főfelügyeleti jogánál fogva különös gondot fordított a bányaművek belső biztonságának fokozására. A bányahatósági szaktisztviselők létszámának fokozatos emelése által fejlesztette egyrészt a bányarendszet működő organizmusát, másrészt pedig központi közegei által is a nagyobb bányavállalatok műveinél évről-évre ellenőriztette s a szükséghez képest irányította a bányahatóságok rendszeti tevékenységét.

Külön felemlitendő e helyen a pénzügyi kormányznak az a tevékenysége, melylyel az ország legveszélyesebb bányászatánál, t. i. a szab. osztrák-magyar államvasutttársaság délmagyarországi bányaműveiben, a hol a gyakorta fellépett gázkitörések és gázrobbanások több és nagyobb katasztrófát idéztek elő, az életbiztonságot a lehetőséghez mérten fokozni és megszilárdítani igyekezett.

Jelesül a robbanó bányalég elleni védekezés terén hirneves tekintélyeknek elismert külföldi szakértők által tüzetesen megvizsgáltatta 1898-ban a szab. osztrák-magyar államvasutttársaság összes szénbányaműveit.

Ezen kormányintézkedésre a közvetlen indító okot az a körülmény szolgáltatta, hogy az államvasutttársaság dománi Széchen-aknájában közel egymásután két nagyobb mérvű szerencsétlenség történt, u. m. az egyik 1896. évi december 18-án, melyre az előzőkben már hivatkoztunk s melynél nagyobb szerencsétlenség az áldozatok számát tekintve (69 haláleset, 26 súlyos sérülés) eddig minálunk elő nem fordult, — és a másik 1898. évi január hó 24-én, mely alkalommal ugyan kevesebb, t. i. 10 emberélet pusztult el, de az ekkor történt gázkitörés oly nagymérvű volt, hogy annak esetleges felrobbanása a bányában minden életet kioltthatott volna.

A szakértők a megvizsgált bányákról a gázkitörések és a gázrobbanások elleni praeventiv védekezés minden tényezőjére kiterjeszkedőleg kimerítő emlékiratot készítettek, mely alapul szolgált a szóban forgó bányászatra vonatkozó általános rendőri szabályzat kibocsátására és zsinórmértékül szolgál a bányahatóság rendőri hatalmának gyakorlásánál.

A vázolt kormányintézkedés kedvező kihatása már is jelentkezik az életbiztonság viszonyainak alakulatánál, a mint ez a következő statisztikai táblázathól is kivehető.

Évszám	A szab. osztrák-magyar államvasutttársaság délmagyarországi szénbányaműveiben		
	1.000 munkásra eső balesetek száma		egy halálos balesetre esik a széntermelésből métermázsa
	súlyos	halálos	
1896	11·14	19·13	51.000
1897	8·20	2·30	383.000
1898	9·07	3·95	266.000
1899	10·47	3·09	304.000
1900	4·19	1·23	798.000
1901	7·82	1·22	802.000
1902	5·57	2·00	444.000
1903	5·13	1·13	475.000

Hasonló kormányintézkedés alapján s hasonló célzattal történt 1902. évben a salgótarjáni kőszénbányarészvénytársaság petrozsényi szénbányászatának szakértői megvizsgálása is, a hol előzőleg szintén két nagyobb mérvű sujtólégrobbanás okozta bányaszerencsétlenség fordult elő. A szakértői vélemény alapján itt is részletes bányarendőri szabályokat léptetett életbe a hatóság, s e mellett a ministerium még külön is intézkedett az iránt, hogy e bányászat körében a szellőztetés és a világítás, a robbanó lég elleni védekezésnek e két legfőbb tényezője, a biztonság követelményeinek megfelelően átalakíttassék.

A ministeriumnak a lefolyt évtized alatti bányarendészeti vonatkozású működése köréből kiemelendő még: a bányarendészet körének szabatos elhatárolása az iparrendészet körével szemben, — továbbá a bányavasutakra és sodronykötélpályákra való állami felügyelet szabályozása. Mindkét intézkedés az ügykörök találkozásánál fogva a kereskedelemügyi ministerium közreműködésével történt.

Az 1884. évi XVII. t.-cikk 183. §-a kimondja ugyan, hogy a bányászat és kohászat nem esik az ipartörvény rendelkezései alá, de a törvény 25. §-a, mely az iparhatósági telepengedélyhez kötött iparágakat taxative sorolja fel, nincsen ezzel teljes összhangzásban s kételyekre szolgáltat okot a bányatörvény és az ipartörvény hatályosságának a tárgy szerinti terjedelme iránt. E kételyek a gyakorlatban a bányahatóságok és iparhatóságok között ismételt hatásköri összeütközésekre vezettek, jelesen egyes iparhatóságok és iparfelügyelők az 1884. évi XVII. t.-cikk 25. §-ára támaszkodva, magoknak vindikálták a rendőri felügyeleti jogot oly művek és telepek felett is, melyeket a bányavállalkozó a bányaadományozásból folyó jogosultság alapján minden különyszerű hatósági engedély nélkül létesített. E hatásköri összeütközés, illetve az azzal kapcsolatos kettős hatósági ingerencia a bányavállalatoknak sok kellemetlenséget és zaklatást okozott, mert úgy a bányarendészetnek, mint az iparrendészetnek mások az organumai, mások a követelményei, más és más a gyakorlási módja.

Szükségesnek mutatkozott tehát, hogy a kételyek eloszlatása s a sok zaklatással járó kettős hatósági ingerencia megszüntetése céljából a bányarendészet és a hozzá csatlakozó iparrendészet köre egymástól élesen elhatároltassék.

Az ide vonatkozó kormányintézkedés abból indul ki, hogy az ipar gyakorlását szabályozó 1884. évi XVII. t.-cikk 183. §-ának c) pontja szerint a bányászat és kohászat nem esik ezen törvény

rendelkezései alá, s hogy másrészt az ált. bányatörvény 131. §-a közelebbről megjelöli a bányászati foglalkozás körét. A meddig a bányászat ezen 131. §. keretében mozog, addig az illető bányászati vállalatok csak a bányatörvény rendelkezései alá esnek, illetőleg bányahatósági felügyelet alatt állanak. Egy további irányelv a hatáskörök elhatárolásánál, hogy az adományozás a bányatulajdonost csak nyers termények előállítására és forgalomba hozatalára jogosítja fel; a mennyiben tehát a bányászati és kohászati vállalatoknak csak nyers termények nyerése képezi a feladatát, annyiban az illető vállalatok nem tartoznak az ipartörvény rendelkezései alá; mihelyt azonban az ily bánya- vagy kohóvállalatok a nyers termény feldolgozásával is foglalkoznak, ez esetben a finomítóműhelyek, vagy feldolgozási üzemágak tekintetében már az ipartörvény rendelkezései alá esnek.

Ezen irányelvek nyomán s figyelemmel a mai gyakorlati életben a bányaműveléshez tartozó, vagy azzal kapcsolatos üzemágakra, a rendelet az egyes művek és telepek taxatív felsorolása által is elhatárolja a bányarendészet körét.

A bányavasutakra vonatkozó állami felügyelet közelebbi szabályozása is a hatásköri összeütközéseknek s a több oldalú hatósági beavatkozással járó zaklatásoknak akarja elejét venni. Itt a bányarendészet a m. kir. vasuti és hajózási főfelügyelőség által gyakorolt vasutrendészettel áll szemközt. A hatáskörök elhatárolásánál irányelvül szolgált, hogy csak azok a vasutak állanak vasutrendőri felügyelet alatt, a melyeknek építéséhez a kereskedelemügyi ministerium engedélye szükséges.

A bányarendészet viszonyainak taglalása kapcsán bányáink relativ veszélyességének könnyebb áttekinthetése czéljából nem lesz érdektelen végül az összehasonlító baleseti statisztika adatait is figyelembe venni.

Ezer munkásra esett évente átlag Magyarországon

az 1873—1882. évtizedben . . .	1·34
az 1883—1892. „ . . .	1·37
az 1893—1902. „ . . .	1·52 halálos baleset.

A halálos balesetek relativ számánál az utolsó évtizedben észlelhető nagymérvű emelkedés egyrészt a legveszélyesebb bányászati ágak, t. i. a szénbányászatnak rohamos terjeszkedésére, másrészt pedig arra a körülményre vezetendő vissza, hogy az éveken át tartott munkáshiány következtében a veszélyeket felismerni s azok ellen öntudatosan védekezni nem tudó avatatlan elemek is nagy számmal kerültek a vállalatok szolgálatába. Ezen évtized fentebb már említett

két nagyobb katasztrófa is hozzájárult a halálos balesetek viszony-számának nagyobbodásához.

Egyébként az élelbiztonság effektív veszélyeztetése tekintetében bányáink helyzete más bányaművelő országokéval szemben jóval kedvezőbb, a mint ez a következő staitisztikai adatokból is kitűnik:

Ausztriában 1.000 munkásra esett évente átlag

az 1873—1882. évtizedben	1·74
az 1883—1892. „	2·01
az 1893—1902. „	1·60 halálos baleset.

Az 1885—1896. évtizedben 1.000 munkásra esett halálos sérülés évente átlag:

Magyarországban	1·318
Ausztriában	2·055
Poroszországban	2·221
Szászországban	1·298
Franciaországban	1·896
Angolországban	1·873

Az utolsó évtizedre vonatkozólag álljanak itt végül összehason-lítás céljából Magyarország, Ausztria, Poroszország és Szászország baleseti statisztikái nyomán a következő részletes adatok:

Évszám	1.000 munkásra eső halálos balesetek száma			
	Magyar- országban	Ausztriában	Porosz- országban	Szász- országban
1893	1·71	1·90	2·276	1·220
1894	1·79	3·06	1·983	1·076
1895	1·18	1·05	2·229	1·172
1896	2·37	1·48	2·241	1·180
1897	1·23	1·26	2·124	1·764
1898	1·28	1·18	2·485	1·503
1899	1·52	1·24	2·114	1·434
1900	1·15	1·66	2·076	1·543
1901	1·45	1·27	2·220	1·486
1902	1·59	1·51	1·858	1·451
Évi átlag	1·520	1·600	2·135	1·385

* * *

A pénzügyi kormány által a lefolyt évtizedben hazai bányá-szatunk felvirágoztatása érdekében kifejtett tevékenységnek egyik kimagasló mozzanatát képezi a *magyar bányatörvény előkészítése*.

Alig szorul bővebb indokolásra, hogy a mielőbb megoldandó törvényhozási feladatok között ugy közgazdasági tekintetből, mint

egyéb jelentős állami érdekeknel fogva előtérbe lép bányajogunknak régtől vajudó kodifikálása is. Kétségtelen ugyanis, hogy ugy a bányászati fejlődésének és felvirágzásának, mint a fejlődő bányászati által mindegyre fokozódó mértékben fenyegetett élet- és vagyonsbiztonság hathatós védelmének, valamint a bányászati és a földtulajdon közti érdekellentétek kiegyenlítésének egyik lényeges eszközét s elengedhetlen feltételét a bányászati viszonyok olytén jogi szabályozása képezi, mely míg egyrészt az állam általános jogrendjével kellő összhangzásban van, addig másrészt a bányászati igazi szükségleteit, fejlődésének és felvirágzásának összes tényezőit a haladó kor igényeihez simulva minden irányban kellő figyelemre méltatja.

A magyar bányatörvény megalkotásának előmunkálatai a rég elmúlt időkbe nyulnak vissza.

Mellözve az 1791., 1827., 1843/4. évi országgyűléseknek a hazai bányászati viszonyok önálló jogi szabályozására irányuló törekvéseit s az ezen törekvések eredményeként jelentkező, mindannyiszor meghiúsult s ma már csak jogtörténeti avagy kulturtörténeti szempontból érdekes bányajogkodifikálási kísérleteket: közismeretű tény, hogy alkotmányunk helyreállítása óta ez a kérdés ugyszólván állandóan napirenden van, a magyar bányatörvény megalkotását s ezzel az abszolút korszak alatt Magyarországon is életbeléptetett 1854. évi május 23-iki ausztriai ált. bányatörvény uralmának megszüntetését, a mely törvény az 1861. évi országbirói értekezlet határozmányaiiban foglalt változtatásokkal ma is bányajogunknak legfőbb forrását képezi, mindegyik kormány felvette munkaprogrammjába, s a tervezetek egész sora jelzi már azóta, hogy e feladat sikeres megoldásának mindenkor nagy közgazdasági jelentőséget tulajdonítottak.

A bányatörvény ismételen célba vett megalkotásának mindannyiszor leginkább a köszénkérdés megoldásánál mutatkozó nehézségek állottak útjában. Az első tervezetek ugyanis a köszénkérdésben a föltétlen *felszabadítás* elvi álláspontjára helyezkedtek, mely megoldás sem a földtulajdonosokat, sem a létező bányavállalatokat nem elégitette ki. Idő folytán hazai köszénbányászati fejlődése oly irányt vett, hogy a köszén föltétlen felszabadításának elvét megokoltan fentartani többé nem lehetett.

Ily körülmények között a köszénkérdés megoldásának nehézségei többé alig érezhetők, mert maga a gyakorlati élet, a köszénbányászati fejlődése jelöli most már meg azt a megoldási módot, melytől eltérni többé nem lehet s mely ugy a bányászati, mint a földtulajdon érde-

keít egyaránt méltányos védelemben részesíti. Ennek tudatában a pénzügyi kormány komolyan elhatározta, hogy bányajogunk kodifikálásának ügyét mielőbb a végmegoldás stádiumába juttatja s az 1899. év folyamán hozzá is látott e nagy feladat megoldásához.

Igy jött létre már ugyanabban az évben a pénzügyminister és az igazságügyminister között az a megállapodás, hogy megfelelő új bányatörvényjavaslat készítése végett jogászokból és bányaszakértőkből álló vegyes bizottságot szerveznek, hogy az előkészítés folyamán egyaránt figyelem fordítassék a bányajog körébe eső igazságügyi és közigazgatási (bányászati) szempontokra, amilényeges feltétele annak, hogy a bányatörvény a közóhajtásnak és a mindegyre jobban érezhető közszükségletnek megfelelően mielőbb megalkottassék.

A bizottság, mely egy elnökből, egy előadóból és négy tanácskozó tagból állott, 1899. június havában állapította meg munkaprogramját s ugyanezen év szeptember havában megkezdette működését a megalkotandó törvény alapelveinek megvitatásával, a mi egészen 1900. február hó 1-ig 14 értekezleten vette igénybe a bizottság munkásságát.

Ezután az előadó az alapelvek tekintetében létrejött megállapodások figyelembe vételével kidolgozta a törvényjavaslat tervezetének előrajzát, melyet a bizottság még az 1900. év első felében 11 tanácskozáson szakaszról-szakaszra megvitatott, s mely utóbb a pénzügyministeriumban is a minister elnöklete alatt tartott szűkebbkörű szaktanácskozmányban részletes megbeszélés tárgyát képezte.

Ezen tanácskozmányok megállapodásainak figyelembevétele mellett készült 1901-ben a törvényjavaslat végleges szövege, mely véleményezés végett a kormány valamennyi tagjának megküldetett s 1903-ban kimerítő indokolás kíséretében a sajtó útján közzé is tétetett, hogy az érdekelt körök még a törvényhozás elé való terjesztés előtt megismerhessék s hozzászólhassanak.

Ami az ekként előkészített bányajogalkotás belső tartalmát és legfőbb irányelvét illeti, e tekintetben az új törvényjavaslat arra az álláspontra helyezkedett, hogy nem lehet, de nem is szükséges mindenben szakítani az érvényben lévő ausztriai általános bányatörvény rendszerével s az ezen törvényben szabályozott s a félszázados gyakorlat alatt erősen meggyökösödött jogintézményekkel, hanem azt kell itt voltaképen czélul kitűzni, hogy tételes bányajogunk a bányászati viszonyok és a modern jogfejlődés követelményeinek megfelelően átalakíttassék és kifejlesztessék.

Ennélfogva a javaslat nem keresi mindenütt és mindenben a gyökeres változtatásokat, hanem a mai tételes törvényt véve alapul, abból kiküszöbölni s megfelelően pótolni igyekszik mindazt, a mi gyakorlati tapasztalás szerint a kívánalmaknak meg nem felel; továbbá kitölteni akarja mai bányajogunknak a bányászat fejlődésével mindegyre jobban érezhető hézagait; végezetül pedig fejleszteni kívánja a meglévő jogintézményeket még pedig oly irányban, a mint azt egyrészt a modern jogfejlődés, másrészt a bányászat megváltozott viszonyai és a bányászatnak más érdekkörökhöz való viszonya megkövetelik.

A törvényjavaslat előkészítésének vázolt módszere, továbbá az a körülmény, hogy az érdekelt szakkörök a tervbe vett jogreformra vonatkozó kívánalmaik tekintetében az alkotmány helyreállítása után nyomban megindult s azóta több ízben munkába vett törvényalkotási kísérletek során minden irányban ismételten is meghallgattattak, és hogy az új javaslat készítésénél a lehetőséghez mérten figyelembe vétettek a szakkörök óhajításai: elég garanciát nyújtanak arra nézve, hogy az új törvényjavaslat nemcsak jogi szempontból állja meg helyét, hanem a gyakorlati élet követelményeinek is meg fog felelni.

Hogy tételes bányajogunkkal szemben, melyek az új törvényjavaslat legfőbb reformintézkedései, erre nézve e helyt röviden a következők jegyezhetők meg:

1. A javaslat szakítva a bányaregále rég lejárt és tarthatatlan elvével, a *bányaművelési szabadság* elvéből indul ki; szabatosan megjelöli a bányaszabadság tárgyát képező ásványok körét; megoldja az ásvány-szénnek évtizedek óta vajudó kérdését is, még pedig akként, hogy ez a megoldás, — a mely szintén a bányaművelési szabadság elvéből indul ki, de a földtulajdonosnak a köszénbányászattal szemben bizonyos, a tényleges jogfejlődés által igazolt jogokat biztosít, — úgy a bányászat, mint a földtulajdon érdekeinek lehetőleg megfelelően; a köszénbányászat tervezett új rendje, mely az itt szereplő kétféle érdekkör (bányászat és földtulajdon) ellentétes törekvéseinek méltányos összeegyeztetésén épül fel, arra is hivatott, hogy az ideiglenes törvénykezési szabályok köszénhatározmányai által a magyar korona területén megzavart jogegységet helyre állítsa.

2. Gyökeresen reformálni óhajtja a javaslat az ausztriai általános bányatörvény kizárólagos kutatási rendszerét, még pedig azon kettős célzattal, hogy egyrészt a manapság roppant nagy arányokat öltő meddő térfoglalásoknak lehetőleg eleje vétessék, másrészt pedig hogy

ez az intézmény a komoly vállalkozás igényeinek és érdekeinek is minél inkább megfeleljen.

3. A gyakorlati bányászat és a bányászathoz fűződő közgazdasági érdekek követelményeihez mértén kiszélesíti a javaslat a bányászati engedélyek körét, s egyrészt a bányászati érdekek kívánalmailhoz, másrészt a modern jogrend elveihez simulva módosítja és fejleszti az engedélyezési eljárást s a bányatulajdon szabályozásánál is mindenütt a mai tisztultabb jogi felfogást igyekszik kifejezésre hozni.

4. A bányászat és a földtulajdon közti viszony jogi szabályozásánál a modern jogéletbe illő reformintézkedésekkel igyekszik pótolni az ausztriai általános bányatörvénynek ma már szerfölött érezhető fogyatékoságait, és e részben elegendő itt a bányakár és a külszínvédelem részletes szabályozására utalni, mely joganyag a külföldi bányatörvénykönyvek egyikében sincsen kellő figyelemre méltatva.

5. Nagyobb helyet foglal el a javaslatban a munkásügynek, különösen a munkásvédelemnek és a munkásbiztosításnak szabályozása. E téren az ausztriai általános bányatörvénynek részben elavult, részben hiányos rendelkezései a modern szociálpolitika feladatai szempontjából valóban messzemenő s gyökeres reformra szorulnak.

6. Igen fontos a javaslatban a bányarendészet reformja is, mert a mint az ujabbkori társadalom gazdasági életének átalakulásával és a bányászati technika fejlődésével kapcsolatban egynémelyik bányászati ág körében, jelesen a szén- és a vashányászat terén a művelés nagyobb arányokat ölt, a bányamunka és az egész üzem belterjesebbé, elevenebbé válik: ezzel karöltve a rendészeti tekintetek is a dolog természeténél fogva mindinkább előtérbe lépnek, s az itt fokozott mértékben fenyegetve lévő élet- és vagyónbiztonság minél hatályosabb oltalmazását elsőrendű állami feladattá minősítik. Éppen ezért a javaslat tüzetesen megjelöli a bányarendészet feladatait, kiszélesíti a bányarendészet működési körét, a mennyiben az életbiztonság hatályosabb védelmére való tekintettel a kőbányákat is bányarendőri felügyelet alá helyezi, s a rendészeti organizmus ujjaszervezése által arról is gondoskodik, hogy az államhatalmi tevékenység ezen ágazata megfelelően legyen gyakorolható. Felemlítendő még itt a bányászatnál alkalmazott műszaki tisztok és altisztok kötelező minősítésének a szabályozása is, minél nemcsak a bányászathoz fűződő közgazdasági érdek követelménye, hanem e mellett a magyar bányamérnöki kar jogos és méltányos érdekeinek védelme is szem előtt lebegett.

7. Felemlithető végül a mai bányahatósági szervezet és bányaugyi közigazgatási eljárás gyökeres reformja, a miről már e munka első részében szóltunk.

* * *

A bányatörvény előkészítésével kapcsolatban *a bányászati statisztika reformja* is munkába vétetett.

A magyarországi bányászat hivatalos statisztikája manapság is még mindig abban a keretben mozog, mely az ausztriai ált. bányatörvény életbeléptetése után (1855) szervezve lön. A bányászati statisztikai megfigyelések és adatgyűjtés módszere, tárgyai, terjedelme, a statisztikai táblázatok beosztása, rovatai ez idő óta mitsem változtak.

Ha meggondoljuk, hogy a bányászati statisztika szervezése óta lefolyt 50 esztendő alatt a bányászat körében ugy technikai, mint társadalom-gazdasági tekintetben, mily lényeges változások következtek be, s hogy ezen 50 esztendő alatt a statisztika tudománya és ezzel karöltve az egyes kulturállamok hivatalos statisztikája is mily nagy mértékben fejlődött és vitetett előbbre; ha fontolóra vesszük másrészt, hogy a modern statisztika irányelvei és rendszere szerint a bányászati statisztikának is nem csupán egyszerű adathalmazt kell elének szórnia, hanem az ország bányászatának igaz, részletes és teljes megismerését kell közvetítenie, melynek ugy a tudomány, mint a törvényhozás és a közigazgatás is megbízható hasznát vehesse: akkor az egy félszázad óta nem módosított, elavult és hiányos bányászati statisztika reformját első tekintetre sürgös állami feladatnak kell minősítenünk.

Ezért a pénzügyministerium a megváltozott viszonyokra s a modern statisztika feladataira való figyelemmel, 1898-ban részletes javaslatot dolgozott ki a bányászati statisztika szükségszerű reformja tárgyában. A reform további előkészítése a m. kir. központi statisztikai hivatal feladatát képezi, mely erre nézve külön utasítást nyert azzal a korlátozással, hogy az új bányászati statisztika is a megalkotandó bányatörvénynyel kapcsolatban lesz életbe léptetendő.

* * *

S meg kell emlékeznünk végül e helyen még egy, a bányászatot érdeklő törvényelőkészítési munkálatról.

A hazai, különösen az erdélyrészi nemes fémbányavállalatok köréből gyakorta felhangzik a panasz, hogy a bányamunkások által elkövetett aranylopások egyre nagyobb mérveket öltenek.

Az ennek következtében érzékenyen sújtott összes érdekeltek körében egyértelmű a vélekedés, hogy a bánya-aranylopások terjedésének egyik legfőbb tényezőjét az illető bányavidékeken többnyire iparjogositvány nélkül működő aranybeváltók (aranybeváltást közvetítők) féket nem ismerő üzelveiben kell keresnünk, mert ők teszik lehetővé, hogy a munkás a lopott aranyon könnyű szerrel tudjon maradni.

Ezen visszaélések lehető korlátozása s ezzel hazai nemesfémbányászatunk föllendüléséhez fűződő közgazdasági érdekek méltán állami feladatnak tekintendő istápolása czéljából szerfölött kívánatos és szükséges az említett aranybeváltók üzletének törvényhozási uton leendő megrendszabályozása, még pedig oly irányban, hogy a bánya-arannyal való üzérkedés és a bányaarany beváltásának iparszerű közvetítése is azon iparágak közé soroztassék, melyeknek megkezdése és gyakorlása az 1884. évi XVII. t.-cz. 10. §-a szerint engedélyhez van kötve.

Erre nézve az 1903. évben a kereskedelemügyi ministerium közreműködése mellett az ügy törvényhozási uton leendő szabályozása czéljából a szükséges előmunkálatok és tárgyalások meg lettek kezdve.

A két ministerium e célra kirendelt szakközegei az érdekeltek meghallgatása után elkészítették az ide vonatkozó törvényjavaslat tervezetét, melynek főbb rendelkezései a következők:

1. Bányaarany beváltásával, vagy a beváltás közvetítésével foglalkozni csak iparendély alapján szabad.

2. Az engedély korlátolt számban s csak megbízható egyéneknek és biztosíték letétele után adható.

3. Bányaaranyat csak oly egyénektől szabad beváltani, a kik az arany származását s beváltási jogosultságukat hatósági igazolvánnyal bizonyítják.

4. Az engedélyes köteles a beváltási üzletről rendes könyvet vezetni, s a beváltási üzletek úgy az ipari, mint a közrendészeti, nemkülönbén a bányahatóságok állandó felügyelete alatt állanak.

5. A kellő igazolás nélkül beváltásra kínált vagy beváltott arany, ha a beváltási jogosultság utólagosan sem igazoltatik, a rendőrség által elkobzandó.

6. Büntető rendelkezések, melyek sorába az iparendélytől való megfosztás is felveendő.

A fenti alapelvekre fektetett törvényjavaslati tervezet most több oldalú szakszerű bírálat tárgyát képezi s a törvényhozás elé való terjesztése a közel jövő feladata.

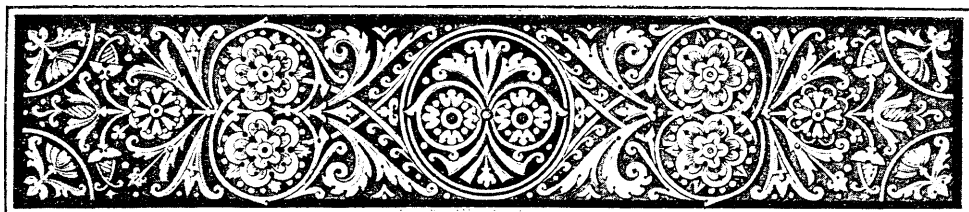
Az ezüst árhanyatlása folytán sujtott bányavidékek segélyezésére

Tétel	Tárgy	1895		1896		1897		1898	
		K	f	K	f	K	f	K	f
		1	Hodrusbányán létesítendő kötszövő tanműhely számára	58.600	.	12.600	.	12.600	.
2	Selmeczi cipészipar (Brennschneider cég) támogatására	80.734	78	16.000	.	16.000	.	16.000	.
3	Kapniki „Róta Anna Miklós“ bányatársulatnak	.	.	100.000	.	.	.	.	.
4	Berks Róbertnek subventio	.	.	5.681	60	13.800	.	15.000	.
5	Zalatnai kénkovand ipar r. t.-nak	.	.	.	.	19.782	.	2.158	.
6	Selmezbányai kénkovand r. t.-nak	.	.	.	.	4.153	50	.	.
7	Az első magyar szövő- és kötőgyár r. t.-nak	.	.	.	.	.	.	12.600	.
8	Országos ipartestületnek	.	.	.	.	4.000	.	.	.
9	Cárinai tó-munkákra	.	.	.	.	.	.	2.000	.
10	Kranse J. templomberendező cégnek	.	.	.	.	.	.	4.000	.
11	Selmezbányán létesítendő szövő- és kötőipar- tanműhely fentartására	.	.	.	.	.	.	.	.
12	Kornai tógátra	.	.	.	.	.	.	.	.
13	Verespataki „Hét magyar vezér“ bányatársulatnak	.	.	.	.	.	.	.	.
14	Felsőbánya városnak bányakárpótlásul	.	.	.	.	.	.	80.000	.
15	Kancer-féle ólom- és ónárú gyárnak	.	.	.	.	.	.	.	.
	Zárszámadási eredmény	139.334	78	134.281	60	70.335	50	131.758	.

engedélyezett hitel felhasználása 1895-től 1903-ig bezárólag.

1899		1900		1901		1902		1903		Összesen		Jegyzet
K	f	K	f	K	f	K	f	K	f	K	f	
.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	83.800	.	
16.000	.	.	.	.	.	.	.	.	.	144.734	78	
.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	100.000	.	
9.000	.	7.800	.	.	.	.	.	.	.	51.281	60	
12.000	.	.	.	.	.	.	.	.	.	33.940	.	
.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	4.153	50	
.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	12.600	.	
4.000	.	4.000	.	4.000	.	4.000	.	4.000	.	24.000	.	
.	.	.	.	.	.	1.131	87	.	.	3.131	87	
.	.	4.000	.	4.000	.	.	.	4.000	.	16.000	.	
12.600	.	28.600	.	12.600	.	6.300	.	12.600	.	72.700	.	
.	.	47.974	.	15.768	46	135	20	518	40	64.396	06	
.	.	.	.	16.500	.	.	.	.	.	16.500	.	
80.000	.	80.000	.	80.000	.	80.000	.	.	.	400.000	.	
.	.	.	.	.	.	.	.	100.000	.	100.000	.	
133.600	.	172.374	.	132.868	46	91.567	07	121.118	40	1,127.237	81	

V. czim. Az iparfejlesztés terén.

A pénzügyi kormányzatnak az iparfejlesztés terén kifejtett működése különösen abban jut kifejezésre, hogy egyrészt az iparnak adandó állami kedvezményekről rendelkező törvények megalkotásában és végrehajtásában közreműködött, s hogy másrészt azokról a segélyösszegekről gondoskodott, a melyek az ipar támogatására felhasználtattak.

Az állam iparfejlesztő tevékenységének öntudatosan és fokozottabb mértékben való megindítása hazánkban alig egy negyedszázadra vezethető vissza. Alkotmányunk helyreállítását követő másfél évtizeden át törvényhozásunkat egyéb teendői annyira elfoglalták, az államkincstár jövedelmeit különböző elsőrangu közszükségletet képező közintézmények megalkotása és fejlesztése annyira igénybe vette, és egész közigazdasági tevékenységünk annyira a mezőgazdaságban összpontosult, hogy kezdetleges és fejletlen iparunk majdnem teljesen önerejére volt utalva. A tulnyomóan közrendészeti és socialis intézkedéseket tartalmazó 1872. évi ipartörvény ez időszak egyedüli alkotása, a mely ha nem is az iparfejlesztés módozatainak, de legalább az ipar jogi viszonyainak rendezésével foglalkozik. Ezenkívül azonban az állam tevékenysége e téren a saját kezelésében levő iparüzemek foglalkoztatásán és a szükség szerint felmerült egyes kormányintézkedéseken túl nem terjedt.

Ily előzmények után a hazai iparnak adandó állami kedvezményekről szóló 1881. évi XLIV. t.-cikket méltán tekinthetjük olyan-
nak, a mely iparfejlesztési köztevékenységünknek alapját megvetette. Ez a törvény a midőn 1. §-ában az állami kedvezményekben részesítendő iparágakat taxative megjelölte, az állami iparfejlesztési actio sulypontját az állami adó- és illetékmentesség nyújtotta kedvezményekre fektette.

Ámbár az 1881:XLIV. t.-cikk alapján adott adókedvezmények az 1895. év végéig terjedtek, a törvényhozás mégis már az 1890. évben szükségét látta annak, hogy már már fejlődésnek induló iparunknak ezen kedvezmények útján való támogatása a megkezdett irányban és az alapvető intézkedések megtartásával szélesebb mederbe tereltessek.

Igy jött létre az 1890. évi XIII. t.-cikk, a mely nemcsak a kedvezményezhető iparágak felsorolásánál tartalmaz lényeges és kiterjesztő újítást, hanem a kedvezmények tartalmát is bővítette az által, hogy a kereskedelemügyi ministert felhatalmazta, hogy a törvény 1. §-ában említett gyárak építéséhez vagy megnagyobbításához szükséges építési anyagokat, nemkülönben az azok felszereléséhez és berendezéséhez szükséges gépeket és gépalkatrészeket a magyar kir. államvasutakon és az állambiztosítást élvező vasutakon csakis az önköltségek megtérítése mellett szállíttathassa.

Az ezen törvény alapján az 1895. évtől kezdve állami kedvezményekben részesített ipartelepeket ipari főcsoportok szerint az alábbi összeállítás tünteti fel:

Sorszám	Az ipari főcsoport megnevezése	A kedvezményekben részesített ipartelepek száma					
		1895	1896	1897	1898	1899	együtt
1	Vas- és fémipar	5	7	6	6	6	30
2	Gépgyártás, közlekedési eszközök gyártása, villamossági ipar, hangszeripar, műszerek, tudományos eszközök és tanszerek gyártása	5	4	3	2	3	17
3	Kő-, föld-, agyag-, aszbeszt- és üvegipar	4	3	7	4	8	26
4	Fa- és csontipar	2	1	1	2	2	8
5	Bőr-, sörté-, szőr-, toll-, viaszos vászon- és ruggyantaipar	.	1	.	.	1	2
6	Fonó- és szövőipar	4	2	3	7	10	26
7	Ruházati ipar	.	1	1	.	.	2
8	Papirosipar	.	.	2	.	.	2
9	Élelmezési s élvezeti cikkek, (csokoládé, conserv, húsféle) gyárak	3	3	3	3	9	21
10	Mezőgazdasági szeszfőzdek	6	60	46	18	34	164
11	Vegyészeti ipar	5	8	3	5	8	29
	Összesen	34	90	75	47	81	327

A törvény 9. §-a úgy rendelkezett, hogy az — az annak alapján adott kedvezmények érvényben hagyásával, — 1899. évi december hó 31-ig marad hatályban.

Habár az 1890. évi XIII. t.-cikk hatálya és hatása alatt a hazai gyaripar kétségkívül figyelemre méltó haladást tett, mindazonáltal a haladás korántsem volt olymértű, a mint az egyrészről a hazai ipari szükségleteknek a hazai ipari termelés révén való fedezése szempontjából kívánatos, másrészről az ország gazdasági viszonyainak megszilárdítása tekintetéből szükséges lett volna.

Ugy ennek felismerése, mint a 20 év tapasztalatain fölépült az a meggyőződés, hogy a hazai iparnak állami kedvezmények útján való támogatása nemcsak iparunk fejlesztésére, hanem, ott a hol az még teljesen hiányzik, annak megteremtésére is teljesen alkalmas, a kormányt arra indították, hogy a cél érdekében az ipari fejlődés előmozdítására már alkalmasnak bizonyult eszközök joghatályának további fentartásáról gondoskodják.

Az új törvényjavaslat előkészítésénél a kormánynak mindenekelőtt azt a törekvést kellett érvényre emelnie, hogy hazai fogyasztásunkat lehetőleg a hazai termeléssel biztosítsuk. Ezzel kapcsolatban a kedvezményekben részesítendő iparágak kijelölésénél a fősúly arra volt fektetendő, hogy a kedvezményekkel oly iparágak létesítése, illetve fejlesztése mozdíttassék elő, a melyeknek alapfeltételei hazai viszonyainkban gyökereznek, s illetőleg a melyek a saját nyers anyagaink feldolgozására hivatják. Végül ezen irányelvek mellett a kormánynak azt az érdeket is szem előtt kellett tartania, hogy a midőn egészséges és megfelelő arányt létesítünk hazai nagy-, közép- és kisiparunk között, egyuttal házi iparunkat is támogatásban részesítsük.

Ezen fontos elvek érvényesítésén kívül a javaslat még egy többé kevésbé helyi érdekeket szolgáló és a helyi hatóságoknak az iparfejlesztés tevékenységébe való bevonását megállapító rendszabályt is foglal magában, a mely szerint ezek a helyi hatóságok felhatalmazást nyertek oly ipartelepeknek a községi köztartozások alól való felmentésére is, a melyek a törvény rendelkezései alá nem esnek.

Ezen alapelvek szem előtt tartásával készült javaslat alapján jött létre az 1899. évi XLIX. t.-cikk. Ez a törvény nagyban és egészben fenntartja azokat a rendelkezéseket, a melyek az iparvállalatok állami kedvezményezésére vonatkozólag az 1890. évi XIII. törvénycikkben foglaltattak, kibővítvén azokat a fentebb jelzett szempontok érvényesülése érdekében szükséges intézkedésekkel. Így a törvény 1. §-a, a mely taxative felsorolja a kedvezményekben részesítendő ipari vállalatokat, az addig érvényben volt törvényes határozmányoknál tágabb körü-

rendelkezéseket tartalmaz, a mennyiben felveszi a kedvezményezendő ipari vállalatok körébe az ipari czélokra hajtóerőt szolgáltató villamos-ságot előállító telepeket, a kézműiparosokból alakult és a törvény értelmében kedvezményezhető iparágakat üző szövetkezeteket és a nagyszámú házi iparosok rendszeres foglalkoztatására alapított vállalatokat is. A törvénynek a pénzügyi igazgatást közelebbről érdeklő további rendelkezése az 5. §-ban foglaltatik.

Gyáriparunknak általában, de különösen a technikának az utóbbi években rohamos fejlődésével már az előbbi törvény hatálya alatt mind több és több gyártelepünk egyrészt eddigi termelésének folytatása mellett új üzemágakra rendezkedett be, másrészt oly mérvben nagyobbította és fejlesztette üzemét, hogy az új üzemágak, illetve a nagyobbítás és fejlesztés fölért egy-egy teljesen új gyártelep létesítésével, miért is méltán támaszthatott igényt az államnak a kedvezmények által nyújtott támogatására. Így keletkeztek azok a gyártelepek, a melyek kedvezményezhető és kedvezményekben nem részesíthető üzemágakat tartván fenn, tulajdonosaik a köztartozások szabatos megállapíthatása végett arra voltak kötelezendők, hogy külön-mű üzemeikről elkülönített könyvelést vezessenek és külön-külön adóvallomást tegyenek. Ez az eljárás azonban a gyakorlatban nem mutatkozott célravezetőnek. Eltekintve ugyanis attól, hogy gyakran indokolatlan terhekkel sújtotta ép a támogatni szándékolt ipartelepek tulajdonosait, a hozzá kötött várakozásnak azért sem felelhetett meg, mert az üzemi költségeknek és jövedelmeknek pontosan és a valóságnak megfelelő könyvelése a legtöbb esetben eszközölhető sem volt, s így annak helyesége sem lévén ellenőrizhető, esetleg az államkincstár érdekének csorbitására is adhatott alkalmat. Ezek a körülmények tették indokoltá az említett 5. §-nak azt az intézkedését, a mely szerint az ipari vállalat tulajdonosának kérelmére az adóköteles és az adómentesített üzemekkel bíró gyártelepek kedvezményei az időtartam arányos leszálításával az egész gyári üzemre kiterjeszthetők.

Hogy ez a rendelkezés nemcsak a kincstár érdekében volt, hanem a kedvezményekben részesülő ipari vállalatok tulajdonosaira nézve is kedvező, ezt bizonyítják a törvény hatályba lépte óta már lefolyt 4 év tapasztalatai, melyek szerint a törvény ezen szakaszában foglalt intézkedés alkalmazását mind több és több esetben kérelmezik az érdekeltek.

Végül ugyancsak a pénzügyi kormányzatot közelebbről érdeklő intézkedés az, a mely az 1890 : XIII. t.-cikkkel egybehangzóan

felhatalmazza a pénzügyministert, hogy a kedvezményezett vállalatok által gyári czélokra szükséges tisztátalan só az 1875: L. t.-czikk 13. §-ban meghatározott áron alul is kiszolgáltatható. Az ez alapon foganatosított intézkedéseket már a sójövődék tárgyalásánál ismertettük.

A törvénynek az 1900. évi január hó 1-én történt életbeléptétől az 1904. évi július hó végéig kedvezményezett ipartelepeket az alábbi kimutatás tünteti fel:

Sorszám	Az ipari főcsoport megnevezése	Az állami kedvezményekben részesített ipartelepek száma					
		1900	1901	1902	1903	1904 július végéig	együtt
1	Vas és fémipar	4	6	5	5	1	21
2	Gépgyártás és közlekedési eszközök gyártása, villamossági ipar, hangszeripar, műszerek, tudományos eszközök és tanszerek gyártása	7	6	6	3	1	23
3	Kő-, föld-, agyag-, aszbeszt- és üvegipar	4	6	6	3	1	20
4	Fa- és csontipar	2	2	3	3	.	10
5	Bőr-, söрте-, szőr-, viaszos-vászon és ruggyantaipar	.	.	1	.	.	1
6	Fonó- és szövőipar	8	6	10	12	3	39
7	Ruházati ipar	1	3	.	1	1	6
8	Papiros ipar	1	10	2	.	1	14
9	Élelmezési s élvezeti cikkek (csokoládé, conserv s hufélék) gyára . .	8	6	1	4	2	21
10	Mezőgazdasági szeszföldék	38	17	10	8	7	80
11	Vegyészeti ipar	5	7	3	5	6	26
	Összesen	78	69	47	44	23	261

Az elmúlt évtized alatt összesen kedvezményezett 588 iparvállalat egyrésze bizonyára abban az esetben is felépült és üzembe helyeztetett volna, ha az állami kedvezményekre nem is lett volna kilátása, mindazonáltal kétségbe nem vonható tényként jelentkezik, hogy a törvények kedvezményeinek serkentő hatása volt az ipartelepek létesítésére, sőt az ujonnan keletkezett ipari vállalatok tekintélyes része a kedvezmények kilátásba helyezésének köszöni létesülését, a mit legjobban bizonyít az a körülmény, hogy az érdekeltek ép a nagyobb ipari vállalatok létesítését majd kivétel nélkül az állami kedvezmények előzetes biztosításának feltételéhez kötik.

Nem állanak ugyan rendelkezésünkre statisztikai adatok annak kimutatására, mennyit tett az államkincstárnak ezen ipartelepek kedvezményezése útján állami egyenesadókban és illetékekben elvont haszna, sőt ezen elvont haszon mérvének megállapítására még hozzávetőleges számítást sem tehetünk, mert az adók és illetékek

megállapítása ép a kedvezményekre való tekintettel mellőztetett, mégis nem szenved kétséget, hogy az állam által ez uton hozott áldozat, a mint azt a gyakorlatból merített egyes példákból vont következtetés is megerősíti, igen tekintélyes, és pedig annál is inkább, mert a kedvezményezett ipartelepek nagyrésze a gyáripár, tehát a nagyobb mérvű ipari vállalkozás keretébe esik.

A kormányának az ipar fejlesztésére irányuló egy másik tevékenysége egyes vállalatok államsegélyben való részesítésében áll. E célra a kereskedelemügyi kormányzatnak a költségvetésekben hitelek hocsáttattak rendelkezésére, melyek az 1868. évtől kezdve bezárólag az 1880. év végéig összesen 416.000 Kt, és a következő 14 év alatt 2,287.000 Kt tettek ki. Az 1895. évtől kezdve az e célra fordítható összegek évről-évre tetemesen emelkedtek.

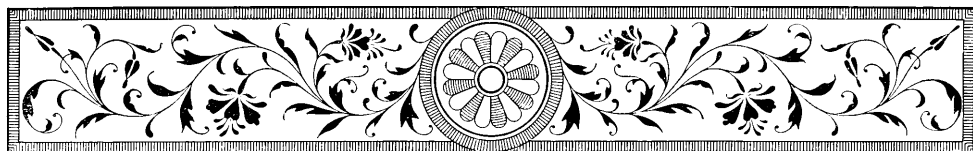
A költségvetésileg iparfejlesztés czimén engedélyezett hitelek kitétek:

1895-ben	560.000 Kt,
1896-ban	520.000 „
1897-ben	620.000 „
1898-ban	660.000 „
1899-ben	960.000 „
1900-ban	1,250.000 „
1901-ben	1,665.000 „
1902-ben	1,900.000 „
1903-ban	2,300.000 „
1904-ben	<u>2,800.000 „</u>

tehát a 10 év alatt együtt . . . . . 13,235.000 Kt.

A következő öt évben az ipar támogatására felhasználandó segélyösszegekről akként történt gondoskodás, hogy a szintén iparfejlesztési célokra szolgáló, a kereskedelemügyi kormányzat kezelése alatt álló és 1892-ben létesített ugynevezett ipari alap gyarapítására az állami beruházásokról intézkedő 1904. évi XIV. t.-cikkkel 15,750.000 K rendeltetett.

Az előadottakból kitűnik, hogy a hazai ipar fejlesztése és támogatása érdekében pénzügyi szempontból is meghoztuk mindazt az áldozatot, a melyet államháztartásunk megengedett. Hogy pedig az állami kedvezmények engedélyezése és az iparnak segélyezés útján való közvetlen támogatásával hozott áldozatok megtermették gyümölcsüket, azt a hazai iparnak az utóbbi évek alatt, kétségtelenül tapasztalható fejlődése és megizmosodása tanusítja.

VI. czim. A vízszabályozások terén.¹

Hazánk gazdasági életében az ország különleges viszonyaiból folyólag nagy szerepet játszanak a vízügyi kérdések.

A vízrajzi viszonyok nagymértékben utalnak az árvizek elleni védekezésre és a vízlecsapolásra. Az östermelés érdekei a víziutak hálózatának lehető fejlesztését követelik, annál is inkább, mert az ország természetes vízi utakban igen gazdag. Az égalji viszonyok végül az öntözési feladatokat állítják előtérbe.

A vízügyi kérdések e jelentőségüknél fogva régi idők óta úgy a törvényhozás, mint a kormány kiváló gondoskodásának tárgyai. E gondoskodás megnyilatkozik a vízi ügyekre vonatkozó s törvénytárunkban nagy számmal szereplő törvényekben, de még kézzelfoghatóbban nyilatkozik meg az állami költségvetésekben, melyek tanuságot tesznek arról, hogy a magyar állam vízügyi feladatokra a milliók százait áldozta már.

Jóllehet a vízi ügyek természetökből folyólag első sorban a földmivelésügyi kormányzat gondozására vannak bizva, mégis igen jelentékeny szerep jut azok intézése körül a pénzügyi kormányzatnak is, és pedig nemcsak közvetve azon az uton, hogy a vízügyi feladatok megoldásához szükségelt pénzeszközöket rendelkezésre bocsátja, hanem közvetlenül is azon körülménynél fogva, hogy a vízi ügyek a földadóüggyel és a közhittel sűrű összefüggésben vannak, hogy továbbá a társulati és a kölcsönjárulékok a közadók módjára hajttnak be, végül és főleg pedig annál a befolyásnál fogva, a melyet a pénzügyi kormányzat részére vízügyi alaptörvényünk (1885. évi XXIII. törvényczikk) a vízi társulatok pénzügyei körül biztosít.

A vízi ügyeket illetőleg az utóbb lefolyt tíz évi időszakon belül a pénzügyi kormányzat közreműködése mellett s részben kezdeményezésére az alábbi törvényhozási alkotások jöttek létre. -

Időrend tekintetében első helyen áll az 1895. évi XV. törvény-czikk, mely a Dunán, Tiszán és ezek mellékfolyóin, hajózási és meder-rendezési szempontból végrehajtandó munkálatok költségeire 5 millió korona rendkívüli hitelt nyit a földművelésügyi kormánynak.

Jelentőség tekintetében azonban talán összes e szakba vágó törvényeink között első hely illeti meg az 1895. évi XLVIII. törvény-czikket, mert e törvényben egy nagyszabású, jóformán az egész országra kiterjedő és széles alapokra fektetett vízszabályozási programm tükröződik vissza.

Az 1895. évi XLVIII. törvény-czikk, mely „a Közép-Duna egységes szabályozásáról, valamint az ország egyéb, jelentősebb folyóvizein első sorban szükséges szabályozási munkálatokról“ intézkedik, nem kevesebb, mint 114,760.000 K összkiadás erejéig veszi igénybe az államkincstárt, mely összkiadásból 108,760.000 K fordítandó tisztán beruházásokra.

Az összes munkálatok az idézett törvény rendelkezései szerint 1907. év végéig befejezendők. A költségek fedezetét azonban 19 évre osztja fel a törvény olyképen, hogy a tervezett munkálatokra felhasználtatni rendeli első sorban azt az 5,360.000 K hitelt, mely a földművelésügyi tárca 1895. évi költségvetésébe vízi beruházások céljaira be volt állítva; ezenkívül — ugyancsak 1895-re — 1,400.000 K póthitelt bocsát a földművelésügyi kormányzat rendelkezésére s végül 18 éven át (1896—1913) évi 6,000.000 K külön hitelt rendel beállítatni a földművelésügyi költségvetésbe.

A fentiekből kitetszik, hogy a szükséglet és fedezet időbelileg nem vág össze. A törvény ennél fogva akként rendelkezik, hogy a fedezetnek az 1908—1913. évekre előirányzott részletei a munkálatok tartama alatt megfelelő részletekben előlegkép bocsátassanak a földművelésügyi tárca rendelkezésére, akár a pénztári készletek igénybevétele mellett, akár rövid lejáratu hitelművelet közvetítésével. Az előlegek természetesen a földművelésügyi tárca 1908—1913. évi költségvetésébe felveendő évi 6 millió korona hitelekkel lesznek megtérítendőek. Az eddig előlegkép igénybe vett összegek az állami pénztári készleteket terhelték.

A munkálatok és költségek időbeli felosztását az 1898. évi XX. törvény-czikk csakis annyiban módosította, hogy az 1900—1907. évekre tervezett munkálatok egy részének végrehajtását az 1898. és 1899. évekre tette.

Az 1895 : XLVIII. t.-cz. alapján végrehajtandó szabályozási munkák terjedelmét és jelentőségét részletesebben ismertetni nem lehet e munka feladata. Tájékozásul azonban annyit meg lehet jegyezni, hogy a törvény alapjául szolgáló szabályozási programm egységes terv szerint felöleli a legszükségesebb munkákat úgy közgazdasági, valamint hajózási szempontból az országnak összes jelentősebb folyóvizein, melyek a 108,760.000 K összköltségekben következőkép részesednek:

a Felső-Duna	8,760.000	korona	erejéig,
a Közép-Duna	40,000.000	”	”
a Tisza és Bodrog	24,000.000	”	”
a Kőrösök	5,000.000	”	”
a Szamos	3,200.000	”	”
a Maros	7,600.000	”	”
a Temes-Béga	2,000.000	”	”
a Morva	3,000.000	”	”
a Vág	3,000.000	”	”
a Dráva	9,000.000	”	”
a Mura	1,000.000	”	”
a Száva	1,000.000	”	”
ezenkívül téli kikötők létesítésére fordítandó	1,200.000	”	”

összesen 108,760.000 korona.

A már említett törvényekkel kapcsolatban még az állami beruházásokról szóló 1904: XIV. t.-cikkéről kell megemlékeznünk, mely törvény szintén bőségesen gondoskodik a vízi beruházási szükségletek kielégítéséről. A törvényben e czímen szereplő összegek — ide nem számítva a Temes-Béga völgy ármentesítésére és a Béga-csatorna egy részének hajózhatóvá tételére szánt 8,622.000 Kt, melyről alább lesz szó, — összevéve 13,560.000 Kra rugnak. Ez az összeg 10 éven belül — 1904—1913. — fog felhasználtatni s hitelművelet útján szereztetik be.

Az említett 13,560.000 K összkiadásból esik:

a) némely városok árvédelme szempontjából szükséges szabályozási és parthbiztosítási munkákra, valamint ármentesítő és vízszabályozó társulatok segélyezésére	4,060.000	K,
b) állami kezelés alatt nem álló folyók szabályozására és vizmosások megkötésére	1,000.000	”
c) téli kikötők és rakodó partok építésére	1,200.000	”
d) a soroksári Dunaág rendezésére és hajózhatóvá tételére	5,000.000	”
e) a Dráva részbeni szabályozására	1,000.000	”
f) a Száva részbeni szabályozására	1,000.000	”
g) a Vág szabályozására	300.000	”
összesen	13,560.000	K.

Mint már fentebb említettük, a pénzügyi kormányzat közvetlen befolyást is gyakorol a vízi ügyek menetére abból a hatáskörből folyólag, melyet részére az 1885. évi XXIII. törvenyczikk (vizjogi törvény) rendelkezései jelölnek ki a vízi társulatok ügyei körül. E hatáskör alapján a pénzügyi kormányzat a földmívelésügyi kormányzattal egyetértőleg előzetesen megbírálja és engedélyezi a társulatok kölcsönműveleteit; a központi állampénztár útján kezelteti a kölcsönök tartalékalapjait, beszedi és illetőleg behajtja — saját közegei útján, közadók módjára — a társulatok által az egyes ártéri érdekeltekre kivetett évi járulékokat és ezeknek, illetőleg szükség esetén a tartalék alapoknak erejéig kifizeteti a társulati kölcsönök annuitásait.

Ha tekintetbe vesszük azt a tömérdek teendőt, a mely ezzel a kezeléssel kapcsolatosan (könyvelés, nyilvántartás, beszédés, biztosításnál, behajtásnál, stb.) a helyhatósági közegekre, a kir. adóhivatalokra, továbbá az egész ügykezelés minden ágában közreható pénzügyigazgatóságokra, sőt magára a ministeriumra is hárul és ha ezekkel szembe állítjuk a vizitársulatok munka- és költségmegtakarítását, főleg pedig azt, hogy így követeléseikhez könnyebben és biztosan hozzájutván, fennállásuk is szilárdabb alapot nyer, csak akkor mérlegelhetjük ezt az állami támogatást is kellő értékében, s azokat az előnyöket, melyekben a társulatok a közadók módjára való kezelés engedélyezése folytán tényleg részesülnek.

És bár a pénzügyi hatóságok teendői folyvást rohamosan emelkednek, a pénzügyi kormány a legközelebb lefolyt 10 év alatt ebben a vonatkozásban is a legméltányosabban járt el a társulatokkal szemben. S folytonos figyelemmel azokra a magasabb államgazdasági szempontokra s igen széles vonalon érintett köz- és magánvagyonosi érdekekre, melyek a vízi társulatok fennállásával összefüggenek, 1894. évtől kezdve ismét 46 társulatra terjesztette ki a közadók módjára való kezelés kedvezményét. Míg tehát ezelőtt 10 évvel 93 ilyen társulatunk volt, 1903. év végén már 139 részesül a fentebb érintett állami támogatásban.

Ebben az időszakban nyertek továbbá rendezést a minduntalan felmerülő vitás kérdések, illetékességi összeütközések, hatósági jogkör stb., a melyekre nézve határozott irányt szabott meg a pénzügyministernek — a földmívelésügyi ministerrel egyetértőleg — 1896. évi 81.789. sz. alatt (P. K. 28.) kiadott utasításszerű organicus körrendelete.

Ez a rendelet és az annak alapján kifejlett gyakorlat világosan és határozottan megállapította a vizitársulatok által tagjaikra kivetett járulékok jogi természetét, azok köztartozás jellegét, s ezzel kapcsolatosan az elévülés igen sokat vitatott kérdését is. Másfelől pedig szabatosan rendezte a hatósági jogköröket, a közigazgatási jogszolgáltatás módozatait; megvonta azt a határvonalat, mely elválasztja a társulatok és a földmivelésügyi ministerium, más részről pedig a pénzügyi hatóságok és pénzügyministerium illetékességét. Megállapította, hogy minden oly esetben, midőn az érdekelt felek a kivetés jogosságát vagy mértékét kifogásolják, avagy a kivetési jog elévülését vitatják, a határozat hozására elsőfokon a vizitársulat (ministeri biztos) és felsőfokon a földmivelésügyi minister illetékes; ellenben a hol egy már jogerősen kivetett és beszédésre kimutatott járulék behajtása és kezelése körül felmerült panasz, továbbá az ily járulékok biztosítása, beszédése, telekkönyvi bekebeleztetése és törlése, valamint az ingatlan végrehajtások keresztül vezetése, a zálogjogi elsőbbség engedélyezése és végül a behajtás során bekövetkezett elévülés képezi a kérdés tárgyát, ott az intézkedés és határozathozatal — felelősséggel a pénzügyministeriumhoz — a pénzügyi hatóságok ügykörébe tartozik.

Elfogadták ezt és erre az álláspontra helyezkedtek immár a polgári bíróságok s a közigazgatási bíróság is.

Ezek alapján megszűnt a vízi járulékokra vonatkozó közigazgatási jogszolgáltatás terén az ingadozás és biztosítva van a törvényes alapokra helyezett egyöntetűség.

A pénzügyi kormányzat azonban az 1885. évi XXIII. törvény-cikkben reáruházott feladatok keretén túl is igyekezett előmozdítani a vízi társulatok pénzügyi érdekeit.

A Tisza és mellékfolyóinak szabályozásáról szóló 1884. évi XIV. törvény-cikk 23. és a vízjogról szóló 1885. évi XXIII. törvény-cikk 115. §-ában ugyanis kimondatott, hogy ha a közérdekből fentartandó vízszabályozó társulatoknál a védművekbe beépített s az 1881. évi XLII. törvény-cikk értelmében liquidálandó alaptőke bizonyos, az idézett törvényszakaszokban előirt módon az illető társulat érdekeltjei által viselhető legnagyobb teher gyanánt kiszámított összeget meghaladja, akkor a többletet vagy az azután beépítendő alaptőkét az állam viseli.

Ezeknek a rendelkezéseknek pénzügyi hatása az utolsó 10 év alatt már igen érezhető módon nyilvánult, s az államkincstárra igen

nagy terheket rótt, amennyiben az ezen idő alatt megejtett liquidációk alapján, állami hozzájárulás czimén:

1. A Csongrád-sövényházi ármentesítő és belvизszabályozó társulatnak	851.858 K 10 f
2. A Felsőbodrogi vízszabályozó társulatnak	86.678 „ 83 „
3. A Tisza-körös-zugi ármentesítő és belvизvezető társulatnak	1,108.361 „ 63 „
4. A Tóköze Istvánházi ármentesítő és belvизvezető társulatnak	72.129 „ 34 „
5. A Nagybecskereki tiszai ármentesítő társulatnak	1,014.854 „ 82 „
6. A Szolnok-Csongrád tiszabalparti ármentesítő társulatnak	43.833 „ 08 „
7. A Felső-szabolcsi ármentesítő társulatnak	2,679.403 „ 96 „
8. A Pancsova-kubini ármentesítő társulatnak	3,574.089 „ 32 „
9. A Vágbalparti ármentesítő társulatnak .	2,274.485 „ 13 „
10. A Rudolfsznadi ármentesítő társulatnak	69.586 „ 20 „
vagyis 10 társulatnak nem kevesebb mint . .	11,775.280 „ 41 „

fizettetett ki.

Oly időkben továbbá, a mikor egyes társulatoknak, akár saját viszonyaikban, akár az általános pénz- és hitelviszonyokban rejlő okoknál fogva átmenetileg nem állott módjában pénzsükségleteiket kölcsön útján kielégíteni, a pénzügyi kormány megfelelő állami előlegeket bocsátott rendelkezésre s ily módon lehetővé tette, hogy a társulati építkezések fennakadás nélkül folytattassanak s az ezeknél foglalkozást találó munkások keresetöktől el ne essenek. Ily állami előlegek czimén az épen lefolyt 10 éven belül kerekén 16½ millió korona folyósított.

Az imént lefolyt decennium alatt két vizitársulatnál állott be annak szüksége, hogy a társulati ügyek s különösen a pénzügyek is a törvényhozás közbejöttével rendeztessenek. E rendezések körül a pénzügyi kormányzat, mint a vizitársulatok pénzügyeinek törvény szerint hivatott ellenőrzője, természetesen intenzív közreműködést fejtett ki, sőt a vonatkozó törvényhozási intézkedések egy részét maga kezdeményezte. A két társulat, melyről szó van: a Temes-Béga-völgyi vízszabályozó társulat és a Rábaszabályozó társulat.

A *Temes-Béga-völgyi vízszabályozó társulat* pénzügyi helyzete már 1885-ben szükségessé tette az államhatalom közvetlen beavat-

kozását és támogatását. Az 1885. évi XXVII. törvényczikk alapján végrehajtott pénzügyi rendezés azonban nem vált be teljesen, mert a rendezésnél számításba vett activák egy része utólag realisálhatatlannak mutatkozott. Ezenfelül kitűnt még az is, hogy a védművek az eredeti terveknél nagyobb méretekben, tehát nagyobb költséggel lesznek kiépítendők. Ujabb pénzügyi rendezésre volt tehát szükség, melynek alapjait az 1897. évi XXI. törvényczikk foglalja magában.

A rendezés az 1885. évi XXVII. törvényczikk alapján felvett 24 millió koronás társulati kölcsön maradványának convertálásával kapcsolatosan hajtatott végre és felölelte a társulat összes passíváit, melyek a fent említett kölcsönmaradvány és a kereken 4·6 millió koronát tevő állami előlegek betudásával 29,215.000 Kra ruhtak. Ehhez járultak még az újabban szükségesnek ítélt munkálatok költségei 4,356.000 Kval, úgy, hogy az összes szükséglet 33,571.000 Kt tett. E szükséglet fedezésére a társulat, kormányhatósági ellenőrzés és jóváhagyás mellett egy 33,800.000 K névértékű, 4%-kal kamatozó és sorsolás útján 50 év alatt törlesztendő kölcsönt contrahált, mely kölcsönnek összes részkötvényeit a bécsi Union-Bank vette át 97% árfolyamon.

Az új rendezés sikere érdekében a törvény jelentékeny állami támogatást biztosított a társulat részére. Biztosította nevezetesen az új kölcsönre nézve is ugyanazt az állami hozzájárulást — évi 109.247 K 52 ft — melynek erejéig az államkincstár a convertált 24 milliós kölcsön annuitásainak fedezéséhez is hozzájárult. Megengedte, hogy az utolsó liquidáció óta beépített, valamint a törvény értelmében még csak azontul beépítendő költségek után az adóvisszatérítés azonnal a törvény életbelépte után, tehát előzetesen folyósítsassék. Végül közvetett állami garantiát állapított meg a 33·8 milliós kölcsönt illetőleg, kimondván, hogy az új kölcsön tartalékalapja az államkincstár által mindig oly magasságban tartandó fenn, esetleg minden esedékségi határnap előtt olyképen kiegészítendő, hogy abból — beszámítva az állam által viselendő hozzájárulást — a kölcsön kamat- és tőketörlesztési járadékának pontos fizetése feltétlenül biztosítva legyen.

A törvény a kölcsön részkötvényeit és azok kamatszelvényeit adómenteseknek nyilvánította, s a kötvényeket — tekintettel a közvetett állami garantiára — óvadékképeseknek és pupillarisanak jelentette ki.

Az ezen újabb rendezés végrehajtása óta lefolyt, mintegy 7 évi időszak tapasztalatai feljogosítanak arra a reményre, hogy ez a

társulat, melynek ártere Magyarország java termőföldjéből közel 428.000 kat. holdat ölel fel, mely tehát e szerint mezőgazdaságunknak jelentékeny tényezője, tevékenységében pénzügyi zavarok által többé akadályozva nem leend.

A Temes-Béga-völgyi vízszabályozó társulat által a társulati feladatok keretében fogatosított és még fogatosítható munkálatok azonban az érdekeltség teljes megnyugtatóására nem elegendők, mert az állami tulajdont képező Béga-csatorna jelenlegi állapotában nagyobb víztömegek levezetésére nem alkalmas s árvíz idején a Temes-Béga-völgyi vízszabályozó társulat árterét állandóan veszélyezteti.

Ezt belátván maga a törvényhozás is, már az 1897. évi XXI. törvénycikkben utasította a földmivelésügyi ministert, hogy a Béga-csatornának a Temes-Béga-völgyi vízszabályozó társulat érdekében is szükséges rendezéséről, e rendezés módozatairól, költségeiről és a költségeknek kik által leendő viseléséről 5 éven belül tegyen a törvényhozásnak javaslatot. E meghagyásnak tett eleget a földmivelésügyi kormány, a midőn 1902-ben előterjesztette azt a javaslatot, mely az 1902. évi XXII. törvénycikknek szolgált alapjául.

E törvény szerint a Béga-csatornának a Temes-Béga-völgyi vízszabályozó társulat érdekében is szükséges rendezése 10 év alatt lesz végrehajtandó s a rendezés egységes terv keretében felőleli nemcsak magának a Béga-csatornának mentén, hanem a Temes folyó és mellékvízei mentén, valamint a Gyertyámos patak völgyében fogatosítandó munkálatokat is.

Az összes munkák költségei a törvény szerint 9,600.000 Kval vannak előirányozva. Ebből az államkincstárra 4,900.000 K, a nagymértékben érdekelt Temes-Béga-völgyi vízszabályozó társulatra pedig 4,700.000 K hárul. A társulat hozzájárulásának megszabásánál ugyanannak teherviselési képessége is — és pedig első sorban — szem előtt tartatott.

A munkálatok kivitelét illetőleg olyatén megállapodás jött létre, hogy az államkincstár számlájára eső munkálatok egy részét is — 3,253.589 K 04 f költségösszeg erejéig — a társulat fogja végeztetni.

A társulat a saját számlájára végrehajtandó munkák költségeinek beszerzése körül tetemes állami támogatásban részesül. A törvény szerint ugyanis a 4,700.000 K összköltségből, melyet a társulat viselni tartozik, 3,000.000 K kamatmentes állami előleggel fedeztetik 1912. év végéig, vagyis mindaddig, míg az összes munkálatok befe-

jeztetvén, a szükséges kivetéseket az érdekeltség aggály nélkül elvállalhatja s ez alapon a társulat megfelelő kölcsönt vehet majd fel.

A társulat által ekként felveendő kölcsönre vonatkozólag szintén többrendbeli kedvezményeket állapít meg a törvény. Ugyanis — utalva az 1897. évi XXI. törvénycikk megfelelő szakaszaira — megengedi, hogy a kölcsön tartalékalapjának (1885. évi XXIII. törvénycikk 123. §.) felszámításánál figyelmen kívül hagyassék az annuitásnak az a része, mely adóvisszatérítéssel van fedezve; kimondja a közvetett állami garantiát, kötelezván az államkincstárt, hogy a kölcsön tartalékalapját mindig oly magasságban tartsa fenn, illetőleg minden esedékességi határnap előtt oly mérvre egészítse ki, hogy a kölcsön annuitásainak fedezete biztosítva legyen; ezzel kapcsolatban kimondja, hogy a tartalékalap kizárólag a kötvénybirtokosok követeléseinek fedezetéül szolgál s más célra sem közigazgatási, sem birói uton le nem foglалható; felmenti a kötvényeket és azok kamatszelvényeit a tőkekamat adó alól; kimondja, hogy a kölcsön részkötvényei gyámoltak és gondnokoltak vagyonának elhelyezésére alkalmasakká lesznek nyilváníthatók; végül helyeg- és illetékmentességet biztosít a kölcsön effectuálása s ezzel kapcsolatban a régiebb tartozások netáni convertálása céljából kiállítandó összes iratokat és okiratokat, valamint az eszközöndő telekkönyvi bejegyzéseket illetőleg.

A most ismertetett 1902. évi XXII. törvénycikk megállapította ugyan az állam teendőit és kiadásait a Béga-csatorna rendezése körül, de a költségfedezetről való gondoskodást más törvénynek tartotta fenn.

A fedezet kérdését az állami beruházásokról szóló 1904. évi XIV. törvénycikk oldotta meg, rendelkezésre bocsátván a kormánynak egyebek között azt a 4,900.000 Kt is, mely az 1902. évi XXII. törvénycikk értelmében a Béga-csatorna rendezése körül az államkincstár által viselendő költséghányadnak megfelel.

Ezzel kapcsolatban ugyancsak az 1904. évi XIV. törvénycikk rendelkezett a Béga-csatornának Nagybecskerektől Temesvárig hajózhatóvá tétele iránt, rendelkezésre bocsátván a szükséges költségeket 3,722.000 K összegben.

Az előadottakra való tekintettel teljesen jogosultnak látszik a remény, hogy az állam és az érdekeltség együttes tevékenysége útján rövid időn belül sikerül elérni azt, hogy árvizek és belvizek nagyobb mérvű károkat a Temes-Béga-völgyében többé okozni nem fognak.

A Temes-Béga-völgyi vízszabályozó társulaton kívül még a Rábaszabályozó társulat vette igénybe ismételtén — különösen az imént lefolyt decennium alatt is — a törvényhozás gondoskodását és támogatását.

A *Rábaszabályozó társulat* jelenlegi működésének alapjai az 1885. évi XV. és az 1893. évi XVII. törvényczikkekben vannak letéve.

De már 1895-ben ismét felmerült a szüksége annak, hogy a törvényhozás foglalkozzék a társulat ügyeivel s így jött létre az 1895. évi XIII. törvényczikk, mely csaknem kizárólag pénzügyi természetű rendelkezéseket foglal magában.

Mindenekelőtt arról intézkedik a törvény, hogy az 1885. évi XV. törvényczikk alapján a társulat terhére felvett 14,080.000 K névértékű kölcsön annuitásai, melyeket addig legnagyobb részt az államkincstár viselt, azontul egészben az érdekeltségre vettessenek ki.

Továbbá egy törlesztéses kölcsön felvételét rendeli el a végből, hogy a társulatot terhelő 3,520.000 K összegű állami előlegek visszafizettessenek és a további munkálatok költsége — 1,700.000 K — beszereztessek. Arra az esetre, ha az érdekeltség ezt a kölcsönt nem volna hajlandó megszavazni, a pénzügyministert hatalmazza fel a törvény, hogy a kölcsönt a társulat számlájára felvehesse.

A pénzügyi kormányzat csakugyan kénytelen volt ezzel a felhatalmazással élni, a hitelműveletet azonban a társulatra nézve igen kedvező módon, akként oldotta meg, hogy a kölcsönt a kezelésére bízott jövedéki birságalaphól bocsátotta a társulat rendelkezésére. E kölcsön összege — betudva a törvényszerű tartalékalapot is — 5,497.400 Kt tesz; a kamatozás évi $4\frac{1}{2}\%$, a törlesztési tartam 50 év.

A Rábaszabályozó társulat érdekeltsége körében állandó panaszokra adott okot az 1885. évi XV. törvényczikk alapján a társulat terhére a Magyar Jelzálog Hitelbanktól felvett 14,080.000 Ks kölcsön, mely kedvezőtlen pénzvviszonyok közepette köttetvén, aránylag magas — $5\cdot7\%$ -os — annuitásokkal volt egybekötve s e mellett felmondhatatlan, vagyis convertálhatlan is volt. A pénzügyi kormányzat szem előtt tartva a társulat kedvezőtlen pénzügyi helyzetét és a kérdéses kölcsön terhes voltát, tárgyalásokba bocsátkozott a hitelező bankkal méltányos concessiók kieszközlése érdekében. Hosszas tárgyalások útján sikerült elérni, hogy a bank a törlesztési tartamnak az eddigi 50 év helyett az újítástól számított 75 évre való meghoszabbítása mellett az annuitást $5\cdot15\%$ -ra szállította le s beleegyezett abba, hogy a kölcsön az ügyletújítástól számított 12 év után felmondható

legyen. Ez az átváltoztatás — számbavéve azt is, hogy az új kölcsön-
 ügylet tárgyát csakis a régi kölcsönnek az ujtáskor még fennállott
 tőkemaradványa képezte — az annuitást 802.560 Król 658.300 Kra
 szállította le, a társulat évi terhe tehát e czimen 144.260 Kval csökkent.

A társulati tevékenységnek az 1885. évi XV. és illetőleg 1893. évi
 XVII. törvénycikkekben megszabott keretei a későbbi tapasztalatok
 szerint elégteleneknek bizonyulván, hovatovább előtérbe lépett az az
 óhajtás — mely egyébként már az 1885. évi XV. törvénycikk
 előkészítése alkalmával is foglalkoztatta úgy a kormányt, mint az
 érdekeltséget — hogy t. i. e keretek megfelelően kibővítettessenek.

A még szükséges ármentesítési, szabályozási, mederrendezési,
 belvizrendezési stb. munkák tervei elkészítettvén, a költségek
 8,354.528 K 71 fben állapították meg. E munkálatok kivételéről, a
 költségek fedezéséről és viseléséről s ezzel kapcsolatban a társulat
 némely függő terheinek rendezéséről ismét a törvényhozás intézkedett
 az 1904. évi XXXIX. törvénycikkben. Az említett 8,354.528 K 71 f
 összköltség a törvény értelmében fedeztetik:

a) 801.231 K 57 f erejéig azon adóvisszatérítésekkel, melyeket
 a pénzügyi kormány a társulat részére, 1896. évi január 1-ig vissza-
 ható érvénnyel, évi 89.025 K 73 f összegben újabban megállapított
 s melyek az 1896—1904. évekre egy összegben fizettetnek ki;

b) 1,780.000 K erejéig egy törlesztéses kölcsönrel, melyet a
 társulat ugyenezen adóvisszatérítésnek 1905. január 1-től folyó évi
 részletei alapján vesz fel 1905-ben;

c) 5,273.297 K 14 f erejéig egy másik törlesztéses kölcsönrel,
 mely azonban csak az újabban tervezett összes munkálatok befejezte
 után fog — és pedig legkésőbb 1910. január 1-éig — a társulat
 által felvétetni; végül

d) 500.000 K erejéig direct állami segélylyel, mely a földmivelés-
 ügyi tárcza terhére az 1907. évtől kezdve 3 egyenlő évi részletben
 fog folyósíttatni.

Ezen 500.000 K segélyen felül még további, 250.000 Kig
 terjedhető állami segélyt biztosít a törvény a társulatnak azon különleges
 munkálatok végrehajtására, melyek a régi vízhasználati és öntözési
 jogositványok további fentartása céljából szükségesek.

A fentebb c) alatt említett 5,273.297 K 14 f kiadás fedezésére
 szükséges kölcsön csak az összes munkálatok befejezte után, 1909-ben
 levén felveendő, ezt az összeget a törvény szerint az államkincstár

fogja a munkálatok folyama alatt — kamatmentes állami előlegképen — a társulat rendelkezésére bocsátani. A társulat ezt az előleget legkésőbb 1910. január 1-én fogja a felveendő törlesztés kölcsönből megtéríteni.

A *b)* és *c)* alatt említett két kölcsönt illetőleg a törvény felhatalmazza a pénzügyministert, hogy abban az esetben, ha a társulat e kölcsönöket 1905., illetőleg 1909. végéig maga fel nem venné, a kölcsönügyleteket a társulat számlájára megköthesse és az annuitások fedezésére szükséges járulékokat a társulat tagjaira kivethesse.

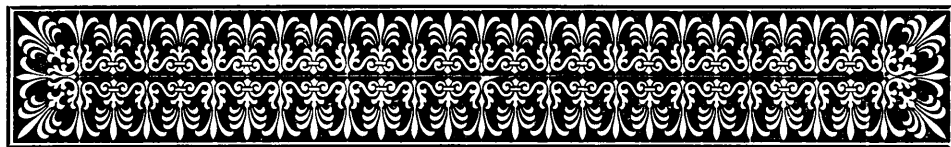
E törvény rendelkezései előreláthatólag befejezéshez juttatják a Rábaszabályozásnak régóta, mondhatni évszázadok óta vajudó ügyét s megnyugváshoz segítik a Rábaszabályozó társulatnak vízkárok és pénzügyi zavarok által sokat zaklatott érdekelttségét.

Már fentebb említve van, hogy hazánk égalji viszonyai parancsolólag utalnak az öntözési feladatokra. Az öntözés azonban az intensivebb, nagyobb tökeerővel dolgozó mezőgazdaság segédeszköze lévén, Magyarországon a legujabb időkig csak igen csekély mérvben tudott tért foglalni. Innen van, hogy törvényhozásunk is — eltekintve a vízjogi törvénynek, és az 1889:XXX. és 1897:XXXII. törvény-cikknek ide vonatkozó intézkedéseitől — különlegesen csak 1900-ban kezdett foglalkozni az öntözési feladatokkal, a midőn is a közérdekű öntöző csatornák létesítéséről szóló 1900:XXX. törv.-cikkkel kívánta lehetővé tenni mezőgazdaságunk intensivebb irányban való haladását.

A most idézett törvény rendelkezései kiterjednek a kérdésnek összes részleteire. E rendelkezések közül azonban e helytt — a jelen ismertetés céljához képest — csakis azokra szükséges reámutatni, melyek az állami pénzügyeket közvetlenül érintik.

Ilyenek nevezetesen azok a rendelkezések, melyek felhatalmazást adnak és megfelelő hitelt nyitnak a földmivelésügyi kormánynak a végből, hogy a magánosok által létesített öntöző társulatokat direct állami segélyezésben részesítse, de csakis átmenetileg mindaddig, míg a résztvevők szaporodása utján képessé nem váltak feladataiknak önerejükkel megfelelni.

Az e célra évenként felhasználható összegek az 1900. és 1901. években évenként 100.000 Kt, azontul pedig évenként 300.000 Kt meg nem haladhatnak. Ezen összegekből az 1902—1913. években évi 200.000 K az 1895. évi XLVIII. és illetőleg az 1898. évi XX. törvénycikkekben alapuló, már fentebb tárgyalt vízi beruházási hiteleket terheli.

VII. czim. Az úrbérváltság ügyekben.

1. Szőlődézsma váltság, maradvány-, irtvány- és zsellérföld-váltság.

A phylloxera rovar fellépése nemcsak hazai bortermelésünket sújtotta végzetes csapásként, hanem tönkretévén egy rendkívül nagy kiterjedésű és értékű vagyonállagot, a birtokos osztályt nagymérvű jövedelemforrástól fosztotta meg, az államkincstár pedig egy igen tekintélyes bevételi alapot veszített el.

Az ennek folytán közgazdasági és adóztatási szempontból is súlyos hatással járó elemi csapás egyenesen kihívta az államhatalom segélyactióját, a melynek során a pénzügyi kormány vette ki a legfőbb részt, a midőn az adóhátralékkal és szőlődézsma váltsággal erősen megterhelt szőlőbirtokosok helyzetén könnyíteni törekedett.

E végből alkottattak meg az 1883: XI., 1883: XVII. és 1891: I. t.-cikkek, melyek a szőlőket terhelő közadók és dézsma váltság-tartozások részletes fizetésére és részben leírására nézve is nagymérvű kedvezményeket nyújtottak.

A későbbi tapasztalás azonban azt mutatta, hogy ezek a kedvezmények nem állottak arányban a szőlőbirtokos közönséget ért károsodással s azok megadása esetén is a szőlőbirtokra igen gyakran még mindig oly súlyos teher nehezedett, a mely teher a szőlőbirtok jövedelmében fedezetet nem talált. És pedig annál kevésbé, mert a phylloxera csapáshoz egy újabb csapás, a peronospora viticola penészgomba pusztítása is hozzájárult.

Ennek elmaradhatlan következménye volt azután, hogy a szőlőbirtokosok a haszonnal nem mivelhető szőlőket mindinkább odahagyták s a parlagok száma rohamosan fölszaporodott.

E válságos helyzetben ismét tapasztalható volt a pénzügyi kormány jótékony beavatkozása, a midőn szakítva a félrendszabályokkal, újabb és nagyobb kedvezményekkel és gyökeresen igyekezett a szomorú helyzeten segíteni.

Igy jött létre az 1895: XIV. t.-cikk, a mely mindenekelőtt elrendelte az 1894. év végéig felszaporodott hátralékok törlését minden oly esetben, midőn azok a phylloxera rovar pusztításai, vagy más elemi csapások miatt, a szőlők jövedelméből be nem hajthatók, sőt ezt a kedvezményt — hasonló körülmények fenforgása esetén — az időközben más művelési ágba átment, volt szőlőterületekre is általában kiterjesztette. Még azt az előnyt is nyújtotta az utóbb említett területek részére, hogy azok birtokosai 1895. évtől kezdve, dézsmaváltás tartozás czimén csakis az új művelési ágnek megfelelő földadó kétszeres összegét tartoznak fizetni, és ezt is csak 25 évig, a mely idő letelte után, az akkor még törlesztetlenül maradt tartozások leirandók lesznek. A törvény ezen intézkedésének jótékony hatása nemcsak abban mutatkozott, hogy az illető területek birtokosai megszabadulván a nagy tehertől ezután inkább igyekeztek parlagon heverő szőlőiket regenerálni, vagy egyébként művelés alá vonni, hanem igen kedvező hatással volt közgazdasági és főleg birtokforgalmi szempontból is.

A kérdéses területek ugyanis, melyek a rajtuk nyugvó váltás-terhek miatt a forgalomból ugyszólván teljesen kiestek, a tartozások rendezésével ismét forgalomképesekké lettek, mi által lehetővé vált, hogy más anyagilag erősebb kezekbe kerülve haszonhajtó vagyon-állagot s ezzel egyszersmind biztosabb adóalapot is képezzenek.

A szőlők felujítása tekintetében igen fontos volt a törvénynek az a további intézkedése is, melylyel az újból okszerűen beültetett szőlőterületeket terhelő összes dézsmaváltási tartozás hivatalból való leírását rendelte el, míg az 1891. évi I. t.-cikk csak a beültetéstől esedékessé váló tartozások törlése iránt intézkedett, a hátralékok törléséről azonban nem gondoskodott. Új és hatásában nagyon kedvezőnek bizonyult rendelkezés az is, hogy ugyane kedvezményt kiterjesztette a gyümölcsfákkal okszerűen beültetett volt szőlőterületekre is, a mi által gyümölcstermelésünk fellendülését nagyban előmozdította.

A pénzügyi kormány áthatva a szőleink újból való felujításának nagy horderejű közgazdasági fontosságától, még ezen kedvezményeknél sem állapodott meg, hanem számot vetve azon körülménnyel, hogy kiváltkép a kisbirtokosok legnagyobb része szőlejét csak lassan

és több év alatt fokozatosan ujtja fel, az ily-fokozatosan beültetett területeket is a jelzett előnyökben kívánta részesíteni.

Ezekre a területekre szól a törvénynek az az intézkedése, amely szerint ha a szőlőbirtokos elpusztult szőlőjét újból beültetni szándékozik s ennek legalább egyötöd részét már beültette, az illető egész szőlőt terhelő dézsmaváltsági tartozás behajtása a változást követő évtől kezdve öt évre felfüggesztendő; az öt év lejártá után pedig, ha azalatt az egész területet beültette, a fennálló összes tartozás törlését, részbeni beültetés esetén pedig, a tényleg beültetett területnek megfelelő aránylagos rész leírását rendelte el.

Ezt a kedvezményt kiterjeszté a törvény az 1894: XII. t.-cikk VIII. fejezete értelmében alakult hegyközségekre is oly módon, hogy a hegyközségi kötelekbe tartozó s a phylloxera rovar, vagy más elemi csapás következtében elpusztult összes szőlők után fennálló tartozás behajtását három évre felfüggesztette, a három év lejártá után a tényleg beültetett területnek megfelelő aránylagos részt leíratta, s ha a három év letelte után a birtokos szőlőterületének legalább felét beültette, a behajtást további három évre függőben tartatta.

Eltekintve a rendezésnek közgazdasági szempontból való további méltatásától, annak pénzügyi eredménye a dézsmaváltság követelések tekintetében az, hogy míg a követelés az 1894. év végén 21,382.425 K 17 f volt, ez az 1903. év végéig 2,430.621 K 80 fre apadt; vagy is a szőlőbirtokos közönség a pénzügyi kormány segítségével ebben az időszakban mintegy 19 millió korona tehertől szabadult meg.

* * *

A szőlődézsmaváltsággal majdnem egészen azonos természetű s eredetét szintén a régi urbéri viszonyban bírja a maradvány- és irtványföldek után járó váltságtartozás is.

Az 1871. évi LIII. és LIV. t.-cikk rendelkezései szerint ugyanis az oly földrészleteket, melyekről a későbbi tagosítások során kitünt, hogy a volt urbéresek azokat telekállományaikon felül birták, nemkülönb azokat a földterületeket, melyeket a volt jobbágyok vadon állapotukból mivelhetőkké tettek, a birtokban levők teljes tulajdonjoggal megtarthatták ugyan, de a volt földesuraknak, illetőleg jogutódaiknak kárpótlást tartoztak fizetni.

E kárpótlásnál azonban igénybe vehették az állam közvetítését, mely a váltságjogosultakat közvetlenül kielégítette, minek folytán az

az ebből származó követelést a maradvány és irtványföldek új tulajdonosai 22 év alatt 44 féléves részletben tartoztak volna kiegyenlíteni.

Az idők folyamán azonban kiderült, hogy a jogosultakat illető váltság követelések, az akkori jogbiztosok közbejöttével és a törvényes formások keretében bár, de sok helyütt oly igazságtalanul és oly nagy összegben állapították meg, hogy már eredetileg többszörösen túlhaladták az alapul szolgáló ingatlan részletek teljes értékét. A hátralékok szorgalmazása közben tehát bizonyossá vált az is, hogy az érdekelt s rendszerint hegyvidéki kisgazdák, e tartozásaik rendezésére, adózási képességük teljes aláhanyatlása, sőt gyakran vagyoni elpusztulásuk nélkül képtelenek.

A pénzügyi kormány alaposan mérlegelve ezeket a körülményeket s figyelemmel a socialis szempontokra is, itt is kinyújtá segítő kezét, s részint évekre terjedő fizetési halasztások, részint kamatelengedések, sőt magának a törzskövetelésnek törlése útján is igyekezett az adósok segítségére lenni, s maradvány és irtványváltság czímen, az utóbbi 10 év alatt csak törzsjáradékban 1,591.364 K 06 ft iratott le.

* * *

Végül még egy, szintén az urbéri viszonyból eredő birtokrendezésnél folyt be és működik jelenleg is közre a pénzügyi kormány, t. i. a majorsági zsellérföldek megváltásánál.

Az 1896. évi XXV. t.-cikk értelmében az ugynevezett majorsági vagy curialis zselléreltek, bérföldek, ipari földek, taksás házak stb. birtokosai az ily ingatlanoknak megváltása tekintetében szintén igényelhetik az országos közvetítést, és pedig a maradvány- és irtványföldek megváltására nézve megállapított módozatok szerint.

Ezt az igényüket nagyobb számban érvényesítik is, úgy hogy az államkincstár e czímen már 655.035 K 51 ft fizetett ki a zsellérbirtokosok érdekében.

Az imént ismertetett mind a három váltságtartozás közadó jellegével bír, a pénzügyi kormány főfelügyelete alatt áll s végső fokon az dönt az ily tartozások beszedése, biztosítása, behajtása, törlése, valamint a birtokváltozások kezelése körül felmerülő összes vitás kérdésekben, kivéve még is azokat, amelyek kizárólag a váltságjogosultak és váltságkötelezettek jogviszonyát s az ebből származó igényeket érintik, a melyek már a törvény rendes útjára tartoznak.

Az eljárást a ministerium főleg az újabb keletű zsellérföldváltság tartozások tekintetében az 1897. évi 103.750. szám alatt kiadott részletes utasítással szabályozta.

2. Dézsmakárpótlás Erdélyben és a volt kapcsolt részekben.

Az 1848-ik évi erdélyi IV. t.-cikk által megszüntetett földesuri (urbéri), kincstári és egyházi tizedek kárpótlását az 1858-ik évi szeptember hó 15-én kelt császári nyílt parancs szabályozta. Ez a szabályozás kiterjedt a sajátképeni Erdélyen kívül a volt Kraszna, Közép-Szolnok és Zaránd vármegyék, valamint a volt Kövárvidék területére is.

A császári nyílt parancs három pontját sérelmesnek és igazságtalannak tartották az érdekelt földesurak; nevezetesen:

1. a császári nyílt parancs 2. §-ának azon rendelkezését, hogy a kir. kincstártól haszonbérben birt tizedek, (fiscalis arendalis dézsmák) nem kárpótoltatnak,

2. a nyílt parancs 7. §-át, amely szerint az urbéri tizedek kárpótlásának megállapításánál kezelési költség czimén, az általános kulcstól eltérőleg, nem az évi nyers hozadék $\frac{1}{6}$ része, hanem annak $\frac{1}{3}$ része volt levonandó, végül

3. a 10. §-t, mely annak ellenére, hogy a tizedszedés tényleg már 1848. évi július hó 1-én megszűnt, úgy rendelkezett, hogy a tized-kárpótlási tőkék után járó kamatok csak 1858. évi szeptember hó 15-étől kezdve téríttessenek meg.

E sérelmek orvoslását felségfolyamodvány útján kérték az erdélyi és partiumbeli földesurak 1859-ben s az alkotmányos kormányzat visszaállítása után foglalkozott e kérdéssel az erdélyi kir. főkormányzók is; de, habár a különböző fórumok, a melyeknél ez ügyben tárgyalások folytak, elismerték is a kifogásolt intézkedések igazságtalanságát és szükségesnek jelezték, hogy e sérelmek orvosoltassanak, ez irányban tényleges eredményre csak az erdélyi gazdasági egylet által 1879-ben az országgyűlés képviselőházához benyújtott kérvény vezetett, melynek folytán a képviselőház az ügy tanulmányozására és jelentéstételre utasította a kormányt. Ezt követőleg 1884-ben újabb felségfolyamodványt adtak be az érdekelt volt földesurak, s ez a felségfolyamodvány legfelső kézjeggyel láttatván el, szintén a kormányhoz küldetett le tárgyalás végett.

A kérdés tanulmányozása folytán arra a meggyőződésre jutott a kormány, hogy az erdélyi volt földesurak panaszai teljesen jogosultak.

Ugyanis abból a nézetből indult ki a császári nyílt parancs, mikor mellőzte a fiscalis arendalis dézsmák kárpótlását, hogy ezek jogi természetre nézve analogok azon magyarországi püspöki tizedekkel, a melyekről a jogosult egyházi rendek önkénynt lemondottak,

anélkül, hogy kárpótlást igényeltek volna. Már pedig, habár az erdélyi fiscális dézsmajog forrása tényleg püspöki jog volt is, amennyiben 1556-ban a gyulafehérvári püspökség javainak secularisatiója folytán szállt át az erdélyi fiscusra, annak jogi természetét a több százados gyakorlat teljesen megváltoztatta. A fiscus ugyanis bizonyos változtathatatlan járadék fizetése ellenében a földesurakra ruházta át a dézsmajogot. Ez a bérleti viszony azután azon jogszabály kialakulásához vezetett, hogy e dézsmák a földesuraktól többé vissza nem vonhatók s az érték fizetett árendaösszegek föl nem emelhetők. A dézsmajog ily módon tényleg a földesurak vagyonába ment át, amely jogviszonyt későbbben a Lipót-hitlevél kifejezetten is megerősítette. Az erdélyi fiscális arendális dézsmák joga ennek folytán azon egyházi dézsmajogokhoz vált hasonlónvá, a melyeket magyarországi földesurak adományozás vagy örök bevallás útján szereztek. Ez utóbbiak pedig kárpótoltattak. De ettől eltekintve is, a kárpótlás jogosultsága mellett szólt az a körülmény is, hogy a magyarországi püspöki dézsmák kárpótlása azon okból maradt el, mert azokról a jogosultak önkényt mondtak le, míg az erdélyi fiscális dézsmákról sem az arendát szedő kincstár, sem a földesurak soha le nem mondtak.

Sérelmesnek kellett elismerni a nyílt parancs 7. §-ának azt az intézkedését is, amelynek alapján, kezelési költség czimén, a dézsmák évi nyers hozadékának $\frac{1}{3}$ része vonatott le a kárpótlás megállapításánál, holott a dézsmakárpótlásoknál különben a magyar birodalom egész területén, — Erdély kivételével — de az egyházi személyek és a fiscus részére történt kárpótlásoknál magában Erdélyben is, csak $\frac{1}{6}$ rész vonatott le e czimen.

Nemkülönbön indokolatlannak találtatott a 10. §. azon intézkedése is, hogy a megállapított tizedkárpótlási tőkék után csak 1858 szeptember 15-ikétől kezdve térítették meg kamatok, holott a dézsmaszedési jog tényleg már 1848 július 1-én megszűnt. Minthogy az erdélyi földesurak panaszainak jogosultsága ilyképen nyilvánvaló volt, megfelelő orvoslásra kellett a kormánynak módot keresnie.

Azonban a császári nyílt parancs három sérelmes pontja kormányzati uton nem volt megváltoztatható, mert az 1871: LIII. t.-cikk 67. §-a az urbéri dézsmák kárpótlása tárgyában előzőleg keletkezett rendeleteket általánosan törvényes hatálylyal ruházta fel. A kormány tehát a törvényhozástól volt kénytelen megfelelő felhatalmazást kérni. Így keletkezett az 1895. évi III. t.-cikk.

Ezen t.-cikk 2. §-a kimondotta, hogy az 1848 július 1-én megszünt fiscális arendális dézsmák államilag kártalanítandók, még pedig a volt urbéreszek urbéri állományai után megállapított urbéri kárpótlási tőkék 11·5%-ával, továbbá, hogy az így kiszámított pótkártalanítási tőkék felerészben a volt földesurat, felerészben pedig a kincstárt illetik meg.

A törvényben megállapított kártalanítási kulcs kiszámításánál abból indult ki a törvényhozás, hogy a dézsma az urbéri állomány jövedelmének 10%-át képezvén, az annak megfelelő tőkeösszeg is az egész állomány után megállapított urbéri kárpótlási tőke 10%-át kell hogy kitegye. Minthogy az urbéri állományok kárpótlási tőkéről biztos adatok álltak rendelkezésre, ez a kiszámítási alap mutatkozott a legkönnyebben s legbiztosabban alkalmazhatónak. A kárpótlási kulcs azután a következő módon számított ki:

Az urbéri földterületek alapján Erdélyben és a partiumban, végleges kárpótlási tőke gyanánt 1891 végéig összesen 40,399.217 frt állapított meg. Ebből az összegből levonattak az olyan községek után adott kárpótlások, a melyekben a dézsma nem váltatott meg, mert az fiscális arendális dézsma volt. Ezen mintegy 500 község után adott urbéri kárpótlás 9,891.124 frtot tett, mely összeg a fenti összegből levonatván, maradt a további számítások alapjául 30,507.970 frt. Ezzel szemben az erdélyi és partiumbeli földesuraknak dézsmakárpótlás fejében összesen 2,913.781 frt fizettetett ki, amihez hozzáadandó volt a megállapításkor a nyers évi hozadékból kezelési költség czimén indokolatlanul levont $\frac{1}{6}$ résznek megfelelő, ki nem fizetett tőkék összege, vagyis 728.445 frt. E szerint az erdélyi és partiumbeli dézsmajövedelmek tőkeértéke — a fent említett mintegy 500 község kizárásával — 3,642.226 frt volt, szemben az ugyanazon területű urbéri állományok 30,507.970 frtnyi tőkeértékével. Vagyis a dézsmák tőkeértéke az urbéri állomány tőkeértékének mintegy 11·5%-át képezte.

A kárpótlási tőke megfelezését az indokolta, hogy a fiscusnak, amely a dézsmákért arendát szedett s ezenkívül a hajdani püspöki dézsmák különböző nemei közül a bárány- és méhdézsmát mindig közvetlenül maga szedte, az ezen szolgálmányoknak megfelelő tőkésre jogos igénye volt, és hogy a fiscus és a földesurak között keletkezett vagyonközösség mellett a jog megosztásának arányát adatszerűen megállapítani már lehetetlen volt.

A törvény 3. §-a a kezelési költségek levonásával okozott sérelmet orvosolta, s elrendelte e végből, hogy azon dézsma kárpótlási

tökek, a melyek megállapításakor az évi hozadék $\frac{1}{3}$ része vonatott le, kiegészítettessenek az által, hogy a levonás fele, vagyis az évi hozadék $\frac{1}{6}$ része huszszal szoroztatván, az így nyert összeg a jogosultaknak készpénzben fiztessék ki.

A 2. és 3. §-okban megállapított pótkártalanítási tökek után kamatmegtérítésnek nem adott helyet a törvény, habár a kárpótlások általános rendszeréből kifolyólag az következett volna is, hogy a jövedelem megszűntének idejétől fiztessenek kamatok. A kamatmegtérítés azonban elviselhetetlen terhet rótt volna az állambházartásra, tekintve, hogy a jövedelem megszűnése óta 46 év telvén el, az 5%-os kamatok a töke kétszeresét is felülmúlták volna. De ezt a kamatmegtérítést különben is csak legfeljebb a méltányosság ajánlta volna, mert a császári nyílt parancs intézkedései utólag törvény erejével ruháztatván fel, arra jogos igény nem volt támasztható.

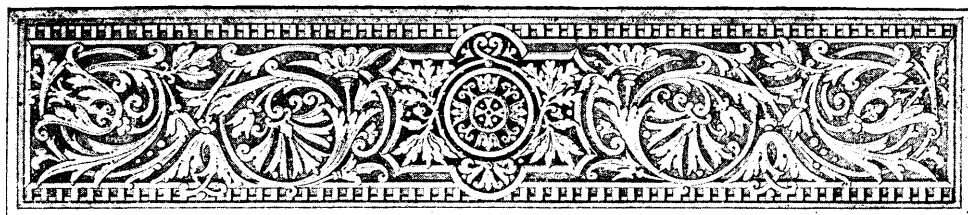
A törvény 4. §-a intézkedett, hogy az 1858-iki császári nyílt parancs alapján csak 1858 szeptember hó 15-től számított kamatokkal kifizetett kárpótlási tökek után, az igazság szerint 1848 julius hó 1-étől igényelhető 5%-os kamatok fejében, a kártalanítási töke 50%-a fiztessék ki készpénzben.

A törvény 5. §-ának második bekezdése értelmében az urbéri kárpótlás kiszolgáltatása után elárusított kincstári birtokok és az inscriptionális birtokok után pótkártalanítások nem adattak, mert ezek jog szerint magát a kincstárt illették volna meg, s így tényleges kifizetésük mellözhető volt.

A 2. és 3. §-okban említett kárpótlási tökek után, amennyiben azok 1894 végéig ki nem szolgáltatattak, 1895 január 1-től kezdve a tényleges kifizetés napjáig 4%-os kamatok megtérítését rendelte el a törvény 6. §-a. Az ezen törvény alapján kiadandó kárpótlásokat a m. kir. földtehermentesítési alap-igazgatóság hivatalból állapította meg a törvény 7. §-a alapján. A 8. §. bélyeg- és illetékmentességet biztosított a törvény nyomán keletkező minden beadvány, jegyzőkönyv, okmány- és irat számára.

A törvény végrehajtásával megbizott belügy-, pénzügy- és igazságügyministerek a törvényben foglalt felhatalmazás alapján haladéktalanul intézkedtek a kárpótlási műveletek végrehajtása iránt, s azok immár majdnem teljesen be is fejeztettek.

Az 1895: III. t.-cikk alapján dézsmakárpótlási tökek és kamatok fejében 1904. évi junius hó végéig 5.957 tételben összesen 5,543.094 K 80 f utalványoztatott ki a jogosultak részére.

VIII. czim. A birtokrendezések terén.

Az 1848 : IX. t.-cikk a volt urbéri szolgáltatásokat eltörülven, a kiscgazdát földjének szabad és korlátlan tulajdonosává tette.

Ez önként értőleg a földesúr és volt urbéresei között gazdasági különválást eredményezett, a mely különválás az urbéri állományoknak törvényszerint megfelelő telek és ezzel járó legelő és erdő illetőségek kihasításával, a következő évtized alatt általánosságban megtörtént.

Az ekként szabad tulajdonná vált urbéri telkek, az ország legtöbb részében, a nagy alföldet kivéve, nem képeztek nagyobb összefüggő területeket, hanem rendszerint többfelé szétszórt kisebb-nagyobb földrészletekből állottak.

E szétDaraboltságnak okát a kisbirtokos osztálynak abban az általános felfogásában kereshetjük, melynél fogva az igazságossággal csak azt tartja megegyezőnek, ha minden birtokosnak a javából és rosszából is jut osztályrész.

A szétDaraboltságot még fokozták az örökösök között később bekövetkező osztályok is, melyek ugyanazon felfogásnak hódolva, legtöbbször szintén minden egyes birtokrészlet megosztására vezettek.

Természetes, hogy ez igen sokhelyütt a földrészletek szerfölött való elaprózását eredményezte.

Addig, míg a szemtermelésen alapuló ősi hármass forgó rendszerű gazdálkodás mellett a megélhetés lehető volt, ez az elaprózás nem járt különös gazdasági hátránnyal.

A folyton fejlődő modern közzgazdasági élet, az ezzel járó igények és közterhek rohamos szaporodása és a külországok versenye azonban,

hovatovább a csekélyebb és bizonytalanabb szemtermelés helyébe, a belterjesebb s az állattenyésztésen alapuló és nagyobb s biztosabb jövedelmet hajtó gazdálkodást tette szükségessé.

Ez a gazdálkodási mód pedig nagyobb összefüggő s ennél fogva jobban kihasználható területeket igényelvén, kisbirtokos osztályunk idővel azon kényszerhelyzetbe jutott, hogy szétszórtan fekvő apró birtokrészleteit birtokrendezések, tagosítások útján nagyobb, összefüggő területű birtoktestekké egyesítse.

A törvényhozás is csakhamar felismervén a birtokrendezések fontosságát, az 1836., 1840., 1846. (erdélyi) s 1848. évi urbéri törvények kapcsán megalkotta az 1871: LIII. törvénycíkket, mely a rendezések körüli eljárást szabályozta s ezzel azokat előmozdítani volt hivatva.

Ez a törvény a földesúr és volt jobbágyai között a különféle (erdei, legelő, nádlási) haszonvételek tekintetében fontos rendelkezéseket tartalmaz s közöttük a jogviszonyokat véglegesen szabályozza; csupán csak a kisbirtokosok érdekeit érintő birtokrendezések tekintetében azonban nem bizonyult eléggé hatékonynak, amennyiben ezek a rendezések nemcsak átmeneti gazdasági nehézségekkel, hanem tetemes költségekkel is jártak, a mi sok helyütt a rendezések akadályául szolgált.

A szorosán vett magyarországi részekben a birtokrendezések a fejlettebb közigazdasági és hitelviszonyok mellett, a természetes fejlődés útján haladtak előre, a volt erdélyi és ezzel kapcsolatos részekben azonban az eredmény nem volt oly kielégítő, a mint azt a megváltozott közigazdasági viszonyok kívánatossá tették volna.

A megoldás előmozdítása érdekében létesült tehát egy újabb, az 1880: XLV. t.-cikk, a mely azonban szintén nem bizonyult kielégítőnek s az eljárás továbbra is lassú és költséges maradt, e mellett a mérnöki munkálatok is nélkülözték a szükséges szabatosságot.

Súlyosbitotta a helyzetet az is, hogy a birtokrendezési munkálatoknál előnyösen értékesíthető részletes kataszteri felmérés az erdélyi részekben nem állott rendelkezésre, továbbá hogy a közönség egy tekintélyes része, a nagy költségek miatt egyáltalában nem rokon-szenvezett a birtokrendezésekkel.

E körülmények kellő méltatása és alapos mérlegelése mellett létesült azután legújabb birtokrendezési törvényünk, az 1892: XXIV. t.-cikk, a mely lehetővé tette, hogy a rendezések az erdélyi és a régi kapcsolt részekben (Partium) is nagyobb eredménnyel legyenek keresztülvihetők.

Ez a törvény, melynek létrehozásában a pénzügyi kormánynak is tekintélyes része volt, ugyanis lényegesen megváltoztatta az eddigi eljárást, és azt a földadó kataszterrel szerves kapcsolatba hozta.

Alkalmas volt a birtokos osztály tartózkodásának elosztatására is, mert annak terhén nagyot könnyít az által, hogy a rendezési költségek 20%-át a kincstárra hárítja.

A birtokrendezések és a földadókataszter között létesített kapcsolatból kifolyólag és az eljárás megbízhatósága érdekében pedig a földadókataszterre kettős feladatot ruház, mely abban áll, hogy a földadókataszter:

1. irányt szab és keretet alkot a birtokrendezéseknél követendő mérnöki eljárásra nézve;

2. a hitelesítések révén felügyeletet, illetőleg ellenőrzést gyakorol a munkálatok technikai helyessége tekintetében.

E feladatoknak teljesítése és ezzel magának az 1892 : XXIV. t.-cikknek végrehajtása természetesen épen a lefolyt évtizedben vette legnagyobb mértékben igénybe a pénzügyi kormányzat és közegei tevékenységét, amennyiben a törvény életbeléptének első éveiben kellett ugy a végrehajtás irányelveit megállapítani, mint általában mindazokat a tetemes nehézségeket leküzdeni, a melyek a széles keretben mozgó eljárás behozatalakor — mint minden új intézménynél, ugy itt is — önként érthetőleg fölmerültek.

Tevékenységük tehát első sorban abban nyilvánul, hogy most már a községek egész határára kiterjedő tagosítások mérnöki munkálatai, az országos kataszteri felmérés által meghatározott háromszögelési pontok alapul vétele mellett, a kataszteri felmérésre érvényben lévő szabályok szerint készülnek, s a kiosztási térkép másodlatát, kataszteri térkép gyanánt, az országos kataszteri felmérés, a birtokrendezési költségekhez való állami hozzájárulás ellenében átveszi.

Ezen térkép adatai alapján készül azután a pontos földadó sorozati munkálat.

Ennek folytán a pénzügyi kormány rendelkezésére már 1893. évben megkezdettek a tagosításokat szolgáló háromszögelések, melyeknek előhaladását a következő lapon közölt kimutatás jelzi, melybe — minthogy ezen újabb birtokrendezési eljárás megindítása a lefolyt utolsó évtizedet közvetlenül megelőzi — tájékozással az 1893—94. évi eredmények is befoglaltattak.

Év	Háromszögeltetett			Felállított és meghatározott jelek száma		Háromszögelési költségek személyi járandóságokkal korona	Vármegyék, melyekben a háromszögelés a birtokrendezés céljaira eszközöltetett
	felsőrendű hálózatban	negyedrendű hálózatban	község	összesen	átlag a negyedrendű hálózat egy □ mértföld-jére		
	□ mértföld						
1893—1894	135·20	35·72	80	1.997	56	41.964	
1895	77·00	22·28	69	1.426	64	26.698	Alsó-Fehér, Csik, Háromszék, Hunyad, Kis-Küküllő, Kolozs, Maros-Torda, Nagy-Küküllő, Szatmár, Szeben, Szolnok-Doboka és Udvarhely.
1896	113·00	17·85	68	1.239	69	24.920	Alsó-Fehér, Csik, Fogaras, Háromszék, Hunyad, Kolozs, Maros-Torda, Nagy-Küküllő, Szatmár, Szeben, Szilágy, Szolnok-Doboka, Torda-Aranyos és Udvarhely.
1897	29·00	10·46	24	737	70	13.038	Alsó-Fehér, Csik, Háromszék, Hunyad, Kis-Küküllő, Kolozs, Nagy-Küküllő, Szeben, Szilágy, Szolnok-Doboka és Udvarhely.
1898	31·00	5·11	15	515	101	8.864	Alsó-Fehér, Besztercze-Naszód, Hunyad, Kolozs, Maros-Torda, Nagy-Küküllő, Szilágy, Szolnok-Doboka és Torda-Aranyos.
1899	24·00	6·01	20	539	90	8.058	Alsó-Fehér, Besztercze-Naszód, Háromszék, Hunyad, Kis-Küküllő, Kolozs, Maros-Torda, Nagy-Küküllő, Szilágy, Szolnok-Doboka és Udvarhely.
1900	3·00	3·28	11	265	81	4.092	Alsó-Fehér, Besztercze-Naszód, Brassó, Kolozs, Maros-Torda, Nagy-Küküllő és Szolnok-Doboka.
1901	15·00	7·54	18	561	74	11.180	Alsó-Fehér, Besztercze-Naszód, Brassó, Hunyad, Kis-Küküllő, Nagy-Küküllő, Szilágy, Szolnok-Doboka és Udvarhely.
1902	13·00	13·80	26	973	71	16.726	Alsó-Fehér, Csik, Hunyad, Kis-Küküllő, Kolozs, Szatmár, Szilágy, Szolnok-Doboka, Torda-Aranyos és Udvarhely.
1903	8·00	6·14	19	545	89	10.502	Alsó-Fehér, Csik, Hunyad, Kolozs, Maros-Torda, Nagy-Küküllő, Szeben, Szilágy és Szolnok-Doboka.
1904	13·00	3·95	11	382	95	6.812	Háromszék, Hunyad, Kis-Küküllő, Kolozs, Nagy-Küküllő, Szeben, Szilágy és Udvarhely.
1895—1904. összesen	326·00	96·42	281	7.182	74	130.890	
1893—1904. összesen	461·20	132·14	361	9.179	70	172.854	

Ezek a háromszögelések a felmérési eljárás szabatoságán felül lehetővé teszik, hogy azok alapul vétele mellett, egyes községekre nézve külön-külön, úgy a tagosítás, mint a földadókataszter érdekében később teljesítendő felmérési munkálatok is fokozatosan szerves összefüggésbe jöjjenek, s ily módon az ország ezen területének rendszeres részletes felmérését alkothassák.

Az országos kataszteri felmérési személyzet közreműködésének másod sorban igen nagy előnye az, hogy a birtokrendezési munkálatok hitelesítését a kolozsvári kataszteri igazgatóságnál szervezett műszaki osztályhoz beosztott kataszteri mérnökök teljesítik, a mi szintén a rendezés megbízhatóságának és alaposságának biztosítására szolgál.

Kétségtelen tehát az új törvénynek és az újabb eljárásnak az a hatása, hogy a birtokrendezési munkálatok, az előbbieknél feltétlenül szabatosabbak s a beható szigorú ellenőrzés folytán mind jobbak és megbízhatóbbak.

Már a térképeknek nagyobb mértékaránya is jelentékeny tényező a szabatosabb térképezés és terület megállapítás tekintetében.*)

A műszaki vizsgálat s ellenőrzés pedig nem csak néhány kémpróbára szorítkozik, mint azelőtt, hanem behatóan felöleli az egész anyagot. Ezért a réginél jóval több időt vesz ugyan igénybe, a mi viszont a mérnöki költségekre nem hatott apasztólag, de ezzel szemben a határozottan jobb és gondosabb munka mellett az eredmény is sokkal megnyugtatóbb.

Nagy előnnyel jár továbbá az új eljárás annál fogva is, hogy a községek egész határára kiterjedő tagosítások mérnöki munkálatai most már a kataszteri felmérést is pótolván, az ily művelettel járó további költségek viselése az érdekeltekre nézve elmarad. De eléggé nem méltányolható eredménye az új eljárásnak az is, hogy ez által a földbirtokoknak a tagosítási s kataszteri munkálatokban, nemkülönben hitellekkönyvekben ugyanazon helyrajzi számok megjelölése alatt, ugyanazon területtel való szabatos jelentkezése megvalósul. Hogy a pénzügyi kormány e nagy eredmények elérése céljából mily nagy munkaerőt foglalkoztatott és pénzben meg nem térülő saját kiadásaként mily tetemes összegeket folyósított, a következő kimutatás tünteti elő.

*) Az új birtokrendezési térképek ugyanis a kataszternél elfogadott $1'' = 40^\circ$ vagyis $1 : 2880$ mértékarány szerint készülnek, míg a régebbi eljárás szerint azok $1'' = 80^\circ$ vagyis $1 : 5760$ vagy épséggel $1'' = 100^\circ$ vagyis $1 : 7200$ mértékarány szerint készültek, tehát az új térképeknél az egyes birtokrészletek térrajzai $2-2\frac{1}{2}$ -szerte nagyobbak, mint a régieknél, minél fogva pontosabbak is.

Év	Műszaki osztály létszáma			Hitelesített						Állami (műszaki osztályt illető összes)		Birtokrendezési alapot terhelő		Az állami hozzájárulás ellenében tagosítási térképek másolatai átvétettek			Kiutalt állami hozzájárulás	
	Főnök irodai szolgá- latra beosz- tottak	Hitele- sítő mér- nökök	Együtt	előmunkálat			kiosztási munkálat			költségek				község	hold	részlet	K	f
				község	hold	részlet	község	hold	részlet	K	f	K	f					
1894 . .	1	4	5	20	61.417	90.659	1	185	350	18.183	82	3.324	68	.	.	.	.	.
1895 . .	2	4	6	49	130.633	146.536	5	12.006	8.430	21.734	22	8.973	38	.	.	.	.	.
1896 . .	3	6	9	37	76.248	112.656	14	49.225	34.454	25.270	50	11.769	54	.	.	.	.	.
1897 . .	4	5	9	44	116.373	165.138	33	62.424	43.429	29.137	72	14.950	44	1	2.427	1.766	1.164	96
1898 . .	6	7	13	59	124.532	211.938	26	79.612	53.071	35.958	92	18.529	70	9	23.290	12.565	15.885	08
1899 . .	6	8	14	53	128.254	219.193	37	75.983	49.486	44.083	36	18.313	28	10	19.190	17.008	10.704	17
1900 . .	5	10	15	71	213.011	274.503	57	94.313	60.261	49.773	84	24.029	76	13	26.449	21.298	19.371	42
1901 . .	5	13	18	46	128.989	211.956	52	117.688	75.394	61.185	84	23.329	20	18	47.542	32.592	35.354	28
1902 . .	6	14	20	40	230.769	279.698	67	174.783	115.944	60.011	05	25.222	35	23	56.032	44.649	43.122	98
1903 . .	7	14	21	75	270.320	372.090	45	103.950	73.068	73.598	11	26.442	88	19	41.437	31.342	33.953	83
1904 . .	6	14	20	31	129.996	208.165	58	196.069	106.583	71.702	87	21.458	67	32	68.340	57.470	57.426	53
Összesen	.	.	.	525	1.610.542	2.292.532	395	966.238	620.470	490.640	25	196.343	88	125	284.707	218.690	216.983	25

A kimutatás adatai szerint a birtokrendezéseknél 1894. évben még csak 5 hitelesítő és felülvizsgáló mérnök működött közre, a kiknek száma 1903. évben már 21-re emelkedett, a községek egész határára kiterjedő tagosításokból folyólag állami hozzájárulás ellenében 125 község térképmásodlata vétetett át kataszteri felmérés pótlásául, a mi az ország részletesen felmért területének 284.707 holddal, illetve 28·47 □ mért-földdel való gyarapodását jelenti.

A működő mérnöki költségek fejében kiutalt állami hozzájárulás pedig 216.983 K 25 ft tett ki az 1904. év végéig. Ebben a hozzájárulási összegben azonban nem merült ki az állami támogatás, a melyben az 1892 : XXIV. t.-cz. hatályának területén folyó birtokrendezések tényleg részesültek, mert ehhez járul még a háromszögelő hivatal és a kolozsvári műszaki osztálynak kizárólag az államkincstárt terhelő tetemes költsége is, úgy, hogy a lefolyt tíz év alatt több mint 838.514 K illetve 1903. évtől kezdődő tizenkét év alatt 880.478 K összegre rugott e révén is a kincstár kész kiadása.

De még mindezek sem tüntetik fel teljesen a pénzügyi kormány támogatásának mértékét, mert a 20%-os állami hozzájáruláson, továbbá kész kiadásain és közegeinek az érdekelt birtokosok terhére nem eső foglalkoztatásán felül, még egy az igazságügyi ministerium kezelése alá bocsátott 400.000 Kás külön alapot is létesítettett, a melyből az eljárási költségek előlegeztetnek oly esetekben, midőn azok fedezésére az érdekelt birtokosok időlegesen képtelenek. Hogy pedig úgy az előlegek, mint a rendes költségek beszedése a birtokosokkal szemben kevesebb kiadással járjon s e mellett egyszerűbb és kiméletesebb is legyen, azokat saját közegei által közigazgatási úton kezelteni s következőleg oly esetekben, midőn a behajtás az érdekeltnek anyagi károsodásával járna, méltányos fizetési halasztásokkal is igyekszik a közönség helyzetén könnyíteni.

Bár az 1892 : XXIV. t.-czikk a birtokrendezések közérdekü ügyében — a fentebbiek szerint — üdvös haladást jelent, a gyakorlat folyamán szerzett tapasztalatok még további intézkedésekre utalnak.

Igy különösen az eljárásnak gyorsítása, valamint a helyrajzi számozásnak a kapcsolatos munkálatok egész során való egyöntetűvé tétele, a működő mérnöki segédek minősítésének szigorítása érdekében, a pénzügyi kormányzat több előnyös rendelkezés életbe léptetését tervezi.

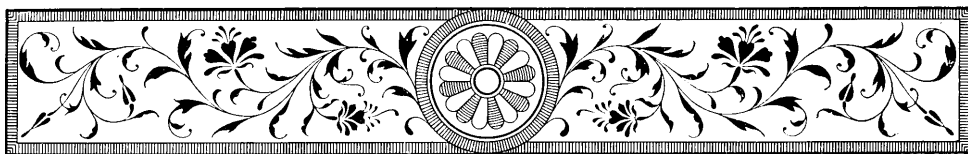
Ezek megvalósítása iránt az igazságügyi kormányzattal a lefolyt évtized alatt folyamatba tett tárgyalások azonban, a birtokrendezések ügyének célba vett általános szabályozása miatt ez idő szerint még nem nyerhettek befejezést.

A birtokrendezési eljárásnak fentebb elősorolt előnyei mindinkább általánossá teszik azt az óhajt, hogy annak jótéteményében az egész ország egyaránt részesüljön.

Az új intézkedések helyességének ez az általános kívánság a leghivebb jelzője, s az mutatja a fejlődés jövő irányát is.

E téren tehát a pénzügyi kormányzatra még nagyobb szabású feladatok megoldása vár.

IX. czim. A telekkönyvi betétszerkesztés terén.

Telekkönyveinket még az 1855. évben a volt absolut kormányzat léptette életbe.

Ezek idők folytán teljesen elavultak, mert megbízható adatokat sem a terület, sem a tulajdonjog tekintetében nem tartalmaztak.

A telekkönyvnek rendezése volt az 1886: XXIX. t.-cikk feladata, mely törvény a régi „telekjegyzőkönyvek“ helyébe „telekkönyvi betétek“ készítését rendelte el.

Ez a törvény a telekkönyveket a tényleges hirtoklásra fektetett földadó kataszterrel hozta kapcsolatba, a mennyiben akként rendelkezett, hogy a telekkönyvi jószágtestekhez tartozó egyes hirtokrészek helyrajzi számai, azok területe, művelési ág és jövedelmi adatai, a földadókataszter adataival azonosak legyenek.

Ezzel a törvény, melynek létrehozásánál kiváltképpen a jogi szempontok voltak irányadók, és a melyet éppen azért az igazságügyi kormány hajtott végre, a rendezésnél való közreműködésben fontos szerepet juttatott a pénzügyi kormányzatnak is az által, hogy a földadókataszterre ruházta a szükséges adatoknak szolgáltatását.

Közgazdaságilag fontos ez a rendelkezés, mert ez által a telekkönyvi betétek teljesen megbízható területi adatokhoz jutottak, és mert a művelési ágra és a jövedelmezőségre vonatkozó adatok, az ingatlanok értékére nézve is támpontot nyújtottak.

Ennek a feladatnak teljesítése nagyobb részben a felmérési felügyelőségekre, kisebb részben a pénzügyigazgatóságok földadónyilvántartási személyzetére hárult.

A telekkönyvi betétek szerkesztése, a törvény életbelépte után csakhamar megindult. A felmerült akadályok miatt azonban kezdetben

oly lassan haladt előre, hogy az első évek munkaeredménye inkább kísérletezésnek tekinthető.

Ezt bizonyítják a jelzett alaptörvény után gyors egymásutánban megalkotott törvényes rendelkezések, ugymint az 1889: XXXVIII., 1891: XVI. és 1892: XXIX. t.-cikkek és az ezek alapján 1893. évben kiadott új betétszerkesztési utasítás, melyek mind az alaptörvény módosítását vagy kiegészítését czélozzák.

Mindez bár elő is segítette és szabatosabbá is tette a betétek szerkesztése körüli eljárást, a sikeres tevékenységet azonban még sem biztosította, mert mind újabb és újabb kérdések és nehézségek merültek fel.

A lefolyt évtized alatt a pénzügyi kormány munkásságának jutott osztályrészül az a feladat, hogy a felmerült kérdések megoldása és a nehézségek elhárítása által az eljárást gyorsabbá, szabatosabbá és sikeresebbé tegye. A pénzügyi kormányzat e végből az igazságügyi kormánylyal számos tárgyalást folytatott, a melynek eredményeképp az akadályok a lefolyt évtizedben, kölcsönös támogatás útján mondhatni teljesen megszűntek, s ma már a telekkönyvi betétszerkesztés lebonyolítása a pénzügyi kormányzat szempontjából akadálytalannak tekinthető.

A pénzügyi kormányzatnak a telekkönyvi betétek szerkesztésénél a lefolyt évtizedben való közreműködése három csoportba összegezhető, ugymint:

a) a kataszteri munkálatoknak a telekkönyvi betétszerkesztés céljaira való előkészítése,

b) a betétszerkesztés során való közreműködés,

c) a betéteknek forgalomba adása után a tulajdonjogi változásoknak a földadókataszteri nyilvántartásban és pedig birtokmegosztások eseteiben kataszteri mérnök közbenjötté mellett való érvényesítése.

A kataszteri munkálatoknak a telekkönyvi betétszerkesztés céljaira való előkészítése részletes felmérés, vagy a hol a felmérés már megtörtént, a felmérési munkálatok kiigazítása útján történik.

A kiigazítás pedig — mint ezt már fentebb tüzetesebben ismertettük — a szerint, hogy azt birtokrendezések, szabályozások, az időközi változások nagyobb vagy kisebb száma s egyszerűbb jellege teszik szükségessé, mérnöki helyszínelés vagy nyilvántartás útján hajtatik végre.

Az előkészítésnek önként értőleg a betétszerkesztés sorrendjében kell történnie és pedig akként, hogy azt a betétszerkesztés nyomán kövesse.

Azt, hogy a kataszteri munkálatok a lefolyt évtized alatt mily mérvben adtak át a telekkönyvi hatóságoknak, illetve vétettek betétszerkesztés alá, a következő kimutatás tünteti föl:

Időszak, illetve év	Azon vármegyék, melyekben a betétszerkesztés megindított	A telekkönyvi betétszerkesztés céljaira a katasz- teri munkálatok átadattak, illetve a betétszerkesztés megindított		A telekkönyvi betétek a köz- forgalomnak átadattak	
		hány községre nézve	területtel, kikerekített holdakban	hány községre nézve	területtel, kikerekített holdakban
1887-től 1894-ig bezárólag	Pest-Pilis-Solt-Kiskun (1888), Bács- Bodrog (1889), Fejér (1889), Heves (1889), Baranya (1889), Esztergom (1891), Bihar (1892), Csongrád (1892) .	640	13,473.067	400	1,802.331
1895		96	436.584	86	424.488
1896	Hajdu	150	938.352	84	523.431
1897	Szabolcs	170	765.542	134	564.319
1898	Pozsony, Nyitra és Szatmár	128	704.120	121	480.673
1899	Jász-Nagykun-Szolnok	98	574.366	159	848.742
1900	Zemplén, Torontál, Temes és Komárom .	187	839.418	170	750.675
1901	Fiume város és kerülete	195	913.627	163	697.859
1902	Tolna	178	797.280	162	866.993
1903		204	802.583	242	670.085
1904		227	967.521	171	782.140
	1894—1904-ben összesen	1.633	7,739.393	1.492	6,609.405
	1887—1904-ben összesen	2.273	11,212.460	1.892	8,411.736

A pénzügyi kormányzatnak a betétszerkesztés során való közreműködése azon területi változások felvételét és a kataszteri munkálatokban való érvényesítését is magában foglalja, melyeket a betétszerkesztő-bizottság, a betétszerkesztés során állapít meg.

Ez aránylag nem nagy és csak átmeneti jellegű tevékenységet igényel, annál nagyobb azonban az a feladat, a mit a pénzügyi kormányzat, a betéteknek forgalomba adása után teljesít, mely állandó és a betétek fokozatos elkészültével mindinkább nagyobbodik.

A közforgalomnak átadott betétekben foglalt ingatlanok tulajdonjogára vonatkozó változásokról ugyanis a telekkönyvi hatóságok értesítik az illetékes pénzügyigazgatóságot.

Az esetben, ha a változás alá került ingatlan egészben megy át másnak tulajdonába, a változás csak egyszerű kataszteri nyilvántartási esetnek vétetik, melyet az illető községi nyilvántartó érvényesít a földadó munkálatban; ha azonban a végzésben valamely birtokrészlet megosztásáról van szó, az erről szóló s a fél által bemutatott megosztási térrajz a változás érvényesítése előtt területi szempontból a felmérési felügyelőség által felülbírálandó és esetleg helyesbitendő.

A felülvizsgálat rendes körülmények között irodailag történik, azonban minthogy számos esetben a bemutatott térrajzok nem készülnek oly pontossággal, mint azt az ügy fontossága igényelné, a megosztásokról a helyszínen felmérést kell teljesíteni. Azt, hogy a lefolyt évtized alatt, a telekkönyvi betétek mily mérvben adattak át a közforgalomnak és mily nagy az az anyag, a melyet az országos kataszteri felmérésnek műszakilag érvényesíteni kellett, s kell tovább a betétszerkesztés előhaladásához képest, az alábbi kimutatás tünteti fel:

Időszak illetve év	A telekkönyvi betétek hány községre nézve lettek a közfor- galomnak át- adva	A közforgalomnak átadott telek- könyvi betétek- ben felvett bir- tokrészek megosztásáról beérkezett telek- könyvi végzések száma	A közölt megosztási végzésekből			
			mérnökiileg elintéztetett			marad hátralék (vagyis elintézet- len) az év végén
			helyszíni eljárás nélkül (csupán irodában)	helyszíni eljárás utján	összesen	
1888-tól 1894. évig bezárólag .	400	1.057	872	185	1.057	.
1895	86	1.185	999	133	1.132	53
1896	84	1.412	1.212	197	1.409	3
1897	134	2.174	1.587	466	2.053	121
1898	121	2.911	2.612	214	2.826	148
1899	159	3.422	2.996	235	3.231	303
1900	170	3.902	3.046	307	3.353	807
1901	163	4.599	3.768	429	4.197	1.192
1902	165	5.224	4.927	847	5.774	595
1903	238	7.673	5.542	410	5.488	2.139
1904	165	8.180	7.386	883	8.269	2.519
1895—1904-ben	1.485	40.682	34.075	4.121	37.732	7.880
1888—1904-ben	1.885	41.739	34.947	4.306	38.789	7.880

A mérnökileg tárgyalandó birtokmegosztások állandó növekedése mind nagyobb munkaerőt köt le, illetve von el a részletes felméréstől. Fokozza ezt még az a körülmény is, hogy az elintézkések igen jelentékeny része helyszíni eljárást igényel.

Mínthogy pedig e végből a helyszíni működés nagy területekre terjed ki s az állami kincstárnak nagy megterhelését jelenti, a pénzügyi kormányzat állandóan figyelmet fordít arra, hogy egyrészt a telekkönyvi hatóságok határozatainak módosítása vagy pótlása elkerültessék, másrészt, hogy a takarékoság határai betartassanak. E végből tehát legutóbb az 1904. évben is intézkedett, hogy a helyszíni eljárások lehetőleg korlátoztassanak.

Horvát-Szlavonországokban a telekkönyvi betétek az 1876. évi szeptember hó 16-iki autonóm törvény szerint ugyancsak a kataszteri munkálatok alapján készülnek, tehát az alap itt is ugyanaz, mint az anyaországban.

A munkálatok gyorsítása céljából a horvát-szlavon országos kormány telekkönyvi mérnököket alkalmaz, kik a zágrábi felmérési felügyelőséggel karöltve járnak el.

E végből az 1900. évben az országos kormányval megállapodás jött létre az iránt, hogy a Zágrábban állomásozó felmérési felügyelőségek a kataszteri felmérési munkálatok kiigazítását új háromszögelések és részletes felmérések útján is, a telekkönyvi betétszerkesztés érdekeire való tekintettel irányítsák és hajtsák végre, viszont a telekkönyvi mérnökök munkálataikat, kataszteri szabályok és ellenőrzés mellett akként készítsék, hogy azok földadókataszteri célokra is teljesen alkalmasak legyenek. A kataszteri felmérési munkálatok az 1901. évben már a jelzett irányban készülnek és viszont az 1902. év óta 22 telekkönyvi mérnök munkája válik a földadókataszter céljaira hasznosíthatóvá.

Megegyezés létesült továbbá az 1904. évben az országos kormányval arra nézve is, hogy mindazon községek földadómunkálatai, melyekben a házközösségek felosztásai hatóságilag jóváhagyottak és telekkönyvileg érvényesítették, a telekkönyvi adatok alapján újból rendeztessenek, esetleg a szükséghez képest újból szerkesztessenek.

Ugy az anya-, mint a társországokban mind hatékonyabbá válik a hitellekkönyveknek az országos kataszteri felmérés által való közérdekű támogatása, viszont mindinkább érvényesül az a felfogás is, hogy egyfelől a földadókatasztert és hitellekkönyvet, másfelől pedig

a közönséget is egyaránt jól, olcsón és gyorsan szolgáló *mérnöki nyilvántartás* létesíttessék.

E nélkül a végzett nagy felmérési munka meddő maradna, későbbi pótlása pedig aránytalanul nagyobb munkát, költséget, különösen pedig mivel sem pótolható időt igényelne.

E fontos kérdésnek a megoldása a jövő feladata, de a telekkönyvi betétszerkesztéssel kapcsolatos tárgyalások során e kérdés sem került ki a pénzügyi kormányzat figyelmét.

X. czim. Az állam kormányzatát általánosságban érdeklő ügyek terén.*)

Az 1895-től fogva elmúlt évtizednek a feladatát főként a tágabb értelemben vett belügyi és kulturális igazgatásnak, nagyrészt az előző kornak kedvezőtlen pénzügyi helyzete folytán addig háttérbe szorult

*) A pénzügyi kormányzat működésének, mint már az előszóban is jeleztük, igen fontos részét képezi az a közvetett közreműködés, a melyet a kormányzatnak ez az ága az állami élet különböző ágaiban az által és a miatt gyakorol, hogy a pénzügyi kormányzat van hivatva előteremteni, s a többi kormányzati ágazatok rendelkezésére bocsátani azokat az anyagi eszközöket, a melyek e kormányzati ágak ellátására s fejlesztésére szükségesek. Az állami élet csaknem minden nyilvánulásának meglévén a maga pénzügyi oldala: a pénzügyi kormányzat többé-kevésbé foglalkozni kénytelen az állami élet egészével, részben az állami költségvetések összeállítása alkalmával, részben az állami költségvetésen kívül szükségszerűségből vagy célszerűségi szempontokból, akár törvényes felhatalmazás alapján, akár a zárszámadások felülvizsgálata során elnyerendő utólagos jóváhagyás reményében.

A következő X—XVI. czimek a pénzügyi kormányzatnak az állami élet fontosabb ágaiban, az 1895—1904. évek során gyakorolt ilyen közvetett közreműködésével foglalkoznak.

E mű kereteinek megfelelően nem czéloztatott a különböző igazgatási ágak egész működési körének felölelése, hanem ellenkezőleg, ez igazgatási ágak működésének csakis ama részletei számíthattak itt felemlítésre, a melyeknek jelentékenyebb pénzügyi kihatásuk volt, s a melyek a kérdésben forgó korszak pénzügyi politikájának ismertetése és megítélése szempontjából fontosaknak tűnnek fel. E szempont által vezérelve, a kérdésben forgó igazgatási ágak működése, az illető igazgatási ágak egyes részeire fordított kiadásoknak és az azokból eredő bevételeknek a kimutatása kapcsán képezi megbeszélés tárgyát. E kimutatások az állami zárszámadások (1904. évre az állami költségvetés) adatai alapján vannak összeállítva, s miután az 1895 óta elmúlt évtized alatt gyakran megtörtént, hogy az egyes kiadási és bevételi tételek a különböző években az állami zárszámadásnak más és más fejezetei, de különösen más és más czimei alatt számoltattak el, s az elszámolás módjánál fogva nem ritkán meg sem állapítható, hogy valamely, egyik évben itt, másik évben ott elszámolt összegből, mennyi esik az egyik, s mennyi a másik czélra: a kérdésben forgó kimutatások összeállításánál következetesen az az elv lett keresztülvive, hogy az állami zárszámadás egyes czimei alá tartozó kiadások s bevételek nem lettek megosztva, akkor sem, ha valamely évi zárszámadás egyik-másik czime alatt elszámolt hitelek tárgyuknál fogva részben az egyik, részben egy másik kimutatásba tartoztak volna. Az egyes zárszámadási czimek alatt elszámolt ilyen hitelek teljes

kiépítése képezte, s az általános kormányzat körében nem igen merültek fel olyan teendők, a melyeknek ellátása az államkincstár fokozottabb igénybevételét tette volna szükségessé.

Légfontosabb pénzügyi kihatással bíró eseménye az elmúlt évtizednek az állam kormányzatát általánosságban érdeklő ügyek terén a közigazgatási bíróságnak az 1896. évi XXVI. t.-cz. által történt felállítása.

A közigazgatási bíróság 1897 január 1-én kezdte meg működését s a céljaira fordított összegek kitétek:

Év	Rendes kiadások	Átmeneti kiadások
	koronákban	
1896	2.263	7.200
1897	425.323	44.180
1898	506.907	10.432
1899	515.625	—
1900	540.629	7.161
1901	556.131	1.180
1902	567.420	1.190
1903	556.337	1.140
1904 *)	564.848	.

*) A költségvetési előirányzat szerint.

A közigazgatási bíróság felállítása következtében azonban megszűnván a volt pénzügyi közigazgatási bíróság, elestek e bíróság fenntartásának a költségei, a melyek az 1896. év zárszámadásai szerint 218.610 K rendes kiadást tettek ki.

A közigazgatási bíróság kiadásainak emelkedését a bírák létszámának 24-ről 29-re való felemelése, a tanácsjegyzők számának egygyel történt szaporítása s az 1893. évi IV. t.-cz. végrehajtása okozta.

összegükben abban a kimutatásban szerepelnek, a melyik kimutatásban az illető zárszámadási címbe egyesített tárgyak zöme tartozik. A közölt kimutatások tehát nem tüntetik fel matematikai pontossággal az egyes célokra fordított kiadásokat s az egyes forrásokból eredő bevételeket, de céljuk nem is ez, hanem az, hogy támpontul szolgáljanak az elmúlt évtized pénzügyi politikájának a megismerésére s megítélésére és hogy kizárólag az állami zárszámadások alapján (1904. évre az állami költségvetés alapján), minden egyéni mérlegeléstől ment kombinációk kizárásával, megközelítőleg pontos képet nyújtsanak arról, miképen alakultak a kérdésben forgó igazgatási ágak keretében az államnak az egyes célokra fordított kiadásai, és az egyes forrásokból eredő bevételei.

Meg kell továbbá emlékeznünk az 1904. évi XXXIII. t.-cikkéről, a mely a királyi udvartartás költségeit az addig évi 9,300.000 K helyett, 1903. évi január hó 1-től kezdődőleg 10 évre évi 11,300.000 Kban állapította meg, nagyrészt azért, mert a királyi udvartartás alkalmazottjai is részesítendőek voltak illetményeiknek oly mérvű felemelésében, mint a minőben az utóbbi időben, és különösen az 1904. év folyamán e tekintetben hozott törvények által, a közszolgálatnak csaknem minden ágában alkalmazottak részesültek.

Ő cs. és ap. királyi Felsőge kabineti irodájának és a kabineti iroda nyugdíjának szükséglete azonban az elmúlt évtized alatt alig mutatott változást. Utalványoztatott e czimen az 1895. év folyamán 153.972 K, az 1904. évre pedig 181.186 K irányoztatott elő.

Az országgyűlés kiadásai, ide értve az állandó országház építésének kiadásait is, a következőképen alakultak:

Év	Rendes kiadások	Átmeneti kiadások	Beruházások
	koronákban		
1895	3,510.359	.	2,600.000
1896	3,593.736	.	3,075.567
1897	3,555.519	.	1,700.000
1898	3,501.596	.	2,482.222
1899	3,524.400	.	3,844.000
1900	3,495.449	.	2,364.867
1901	3,774.182	10.653	1,700.000
1902	3,579.896	19.732	1,681.686
1903	3,954.870	17.293	545.400
1904 *)	3,880.390	22.210	220.000

*) A költségvetési előirányzat szerint.

A rendes kiadásoknak 1903-ban észlelhető rohamos emelkedését az országgyűlés két házának az új állandó országházba való áthelyezése okozta, a beruházások pedig az állandó országház építésére fordított kiadásokat tüntetik fel.

Az 1849. évtől az 1867. évig tényleg fennállott központi kormány közegeinek nyugdíjaira utalványoztatott

az 1895. évben . . . . . 42.716 K,
az 1896. „ . . . . . 40.300 „

az 1897. évben	40.545 K,
az 1898. „	33.053 „
az 1899. „	31.088 „
az 1900. „	28.260 „
az 1901. „	25.800 „
az 1902. „	24.294 „
az 1903. „	22.053 „

s előirányoztatott az 1904. évre 19.764 K. Az állandó csökkenés a nyugdíjra jogosultak elhalálozásának a következménye.

Ezzel szemben állandó, sőt igen nagy emelkedést mutat a nyugdíjak szükséglete, amennyiben a nyugdíjak czimén felmerült rendes kiadások

1895-ben	15,868.524 Kt,
1896-ban	16,416.094 Kt,
1897-ben	17,473.584 Kt,
1898-ban	17,949.055 Kt,
1899-ben	18,626.512 Kt,
1900-ban	19,295.324 Kt,
1901-ben	20,093.532 Kt,
1902-ben	21,023.577 Kt,
1903-ban	21,352.244 Kt

tettek ki, 1904-re pedig e czimen 21,798.171 K irányoztatott elő.

Az emelkedés az állami alkalmazottak számának 1867. óta az állami igazgatás minden terén bekövetkezett nagymérvű szaporításával és az illetmények javításával áll kapcsolatban, mert az állami alkalmazottak nyugdíjigényeinek ellátására vonatkozó törvényes rendelkezések az elmúlt évtized alatt változást nem szenvedtek.

Az állami számvevőszék kiadásait és bevételeit a 966. lapon közölt kimutatás tünteti fel.

A rendes kiadásoknak különben jelentéktelen emelkedését a személyzet létszámának mérsékelt emelkedése és az 1893. évi IV. t.-cz. végrehajtása idézte elő. Az átmeneti kiadásokat az 1895—1897. években az állami számvevőszék épületének tatarozásával felmerült költségek és az 1897. évi XX. t.-czikk végrehajtása iránti utasítás kiadása okozta.

A miniszterelnökség kiadásai és bevételei a 967. lapon levő kimutatásból tűnnek ki.

A rendes kiadások emelkedését a miniszterelnökség és a fiumei és magyar-horvát tengerparti kormányzóság személyzetének szaporítása, a fiumei kormányzói tanácsnak az 1901. évi IX. t.-cz. által való szervezése, az 1893. évi IV. t.-cz. végrehajtása, és a külföldön élő magyar állampolgárok gondozásának az állam kormányzati feladatai közé való felvétele okozta.

Az átmeneti kiadások túlnyomólag a gróf Andrássy Gyula emlékszobra és a millenniumi műemlékek elkészítésével s felállításával kapcsolatos költségek fedezésére, továbbá az 1848/49-iki honvédek segélyezésére és az ezzel kapcsolatos kezelési költségekre fordítottak.

Az utóbbi célra az 1895. évben utalványozott 969.270 K a honvédelmi ministerium átmeneti kiadásai között szerepel, s a fenti kimutatásban kitüntetve nincs.

Az 1848/49-iki honvédek segélyezésére 1896-ban 1,178.263 K, 1903-ban pedig 1,556.947 K fordítottak. E nagy emelkedésnek az az oka, hogy az 1848/49-iki honvédek állami ellátásban való részvételére igen nagy mérvet öltött, mert a nyugdíj jogosultság kiterjesztése folytán ma már minden fedhetlen előéletű 1848/49-iki honvédnek van igénye nyugdíjra.

A beruházások 1896 és 1897-ben a fiumei és magyar-horvát tengerparti kormányzó új palotájának építési költségeire, 1899—1902. években pedig az új miniszterelnökségi palota tervezett építésével felmerült költségekre fordítottak, mely utóbbi költségek a rendkívüli bevételekben részben megtérültek.

A 968. lapon közölt kimutatás az Ő Felsége személye körüli ministerium kiadásait és bevételeit tünteti fel, a melyek, épen úgy, mint a horvát-szlavon-dalmát ministeriumnak a 969. lapon közölt kimutatásból kitünő kiadásai és bevételei, lényegtelen emelkedést tüntetnek fel, jelölve annak, hogy e ministeriumok kezelése terén az elmúlt évtizedben jelentékeny pénzügyi kihatással bíró események elő nem fordultak.

A horvát-szlavon-dalmát ministerium kezelésében 1899. év óta előforduló átmeneti kiadások túlnyomólag a horvát-szlavon autonóm törvényeknek magyar nyelvre való fordításával és kiadásával járó költségek fedezésére vétettek igénybe, ami szükségessé vált azért, mert a horvát-szlavon autonóm törvényeknek magyar nyelven való kiadása a közigazgatás és jogszolgáltatás szempontjából feltétlenül kívánatosnak mutatkozott.

A m. kir. állami számvevőszék kiadásai és bevételei 1895—1904. években. *)

		1895.	1896.	1897.	1898.	1899.	1900.	1901.	1902.	1903.	1904.
		korona									
Rendes kiadások		291.246	290.496	296.472	301.062	306.729	319.828	334.064	334.726	338.322	339.640
Átmeneti kiadások		30.007	20.393	2.942	.	.	763	803	850	880	.
Beruházások		.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Összes kiadások		321.253	310.889	299.414	301.062	306.729	320.591	334.867	335.576	339.202	339.640
Rendes bevételek		115	58	.	46	28	14	217	13	9	.
Rendkívüli bevételek		150	54	.	.	.	.	.	.	.	.
Összes bevételek		265	112	.	46	28	14	217	13	9	.
Kiadások	többlete	320.988	310.777	299.414	301.016	306.701	320.577	334.650	335.563	339.193	339.640
Bevételek		.	.	.	.	.	.	.	.	.	.

*) E kimutatásban, valamint az alább következő hasonló berendezésű többi kimutatásban az 1895—1903. évekre nézve az állami zárszámadás szerint közigazgatásilag utalványozott, illetve előírt kiadások és bevételek, az 1904. évre nézve pedig az állami költségvetés szerint előirányzott kiadások és bevételek vannak kitüntetve.

A miniszerelnökség kiadásai és bevételei 1895—1904. években.

		1895.	1896.	1897.	1898.	1899.	1900.	1901.	1902.	1903.	1904.
		korona									
Rendes kiadások		839.519	857.182	854.956	896.513	958.020	976.569	986.821	1,036.544	1,112.975	1,179.851
Átmeneti kiadások		321.208	1,829.006	1,793.459	1,536.632	1,913.338	1,310.164	1,329.983	1,591.128	1,759.079	1,199.356
Beruházások		.	1,032.000	25.850	.	78.038	200.000	187.663	363.946	.	.
Összes kiadások		1,160.727	3,718.188	2,674.265	2,433.145	2,949.396	2,486.733	2,504.467	2,991.618	2,872.054	2,379.207
Rendes bevételek		.	.	.	.	.	.	.	216	394	.
Rendkívüli bevételek		174	60.095	60.723	168.261	15.405	26.801	27.612	398.706	380	.
Összes bevételek		174	60.095	60.723	168.261	15.405	26.801	27.612	398.922	774	.
Kiadások	többlet	1,160.553	3,658.093	2,613.542	2,264.884	2,933.991	2,459.932	2,476.855	2,592.696	2,871.280	2,379.207
Bevételek		.	.	.	.	.	.	.	.	.	.

Ö felsége személye körüli ministerium kiadásai és bevételei 1895—1904. években.

		1895.	1896.	1897.	1898.	1899.	1900.	1901.	1902.	1903.	1904.
		korona									
Rendes kiadások		121.168	140.596	151.480	115.715	132.855	151.560	141.903	144.576	128.267	144.952
Átmeneti kiadások		7.992	16.404	63.999	40.400	20.000	19.995	17.994	18.000	17.996	18.000
Beruházások		.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Összes kiadások		129.160	157.000	215.479	156.115	152.855	171.555	159.897	162.576	146.263	162.952
Rendes bevételek		2.172	2.301	2.339	2.727	2.413	2.650	2.735	3.015	2.586	2.500
Rendkívüli bevételek		.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Összes bevételek		2.172	2.301	2.339	2.727	2.413	2.650	2.735	3.015	2.586	2.500
Kiadások	többlete	126.988	154.699	213.140	153.388	150.442	168.905	157.162	159.561	143.677	160.452
Bevételek		.	.	.	.	.	.	.	.	.	.

A horvát-szlavon-dalmát ministerium kiadásai és bevételei 1895—1904. években.

		1895.	1896.	1897.	1898.	1899.	1900.	1901.	1902.	1903.	1904.
		korona									
Rendes kiadások		82.954	82.945	85.635	88.664	88.536	89.850	89.881	93.163	94.026	92.760
Átmeneti kiadások		.	.	.	.	21.338	11.374	6.473	9.339	4.739	4.300
Beruházások		.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Összes kiadások		82.954	82.945	85.635	88.664	109.874	101.224	96.354	102.502	98.765	97.060
Rendes bevételek		.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Rendkívüli bevételek		.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Összes bevételek		.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Kiadások	többlete	82.954	82.945	85.635	88.664	109.874	101.224	96.354	102.502	98.765	97.060
Bevételek		.	.	.	.	.	.	.	.	.	.

XI. czim. A szorosan vett belügyi igazgatás terén.

Habár az 1895. évtől lefolyt évtized, a felhalmozódott másirányu kormányzati teendők sokasága, de még inkább talán a csekély megszakításokkal folyton bizonytalan politikai viszonyok nyomása következtében az állami közigazgatásnak általános reformját, a közigazgatásnak államosítását meg nem hozta, mégis mélyrehatók azok a részleges változtatások és javítások, a melyek ez évtized alatt a szorosan vett belügyi igazgatás terén meg lettek valósítva.

E reformok közül a pénzügyi kormányzatot közvetlen csak a vármegyék számvevőségi és pénztári teendőinek állami kezelésbe való átvétele érinti, a mely reform e munkának a számvitelt tárgyaló részében lett megbeszélve. Ámde közvetve érdeklik a pénzügyi kormányzatot az összes többi új kezdeményezések és változtatások, a melyek rendszerint jelentékeny pénzáldozatokkal voltak összekötve.

Az általános belügyi igazgatás kiadásait és bevételeit az 1895—1904. években a 978. lapon foglalt kimutatás foglalja össze.

E kimutatás azokat a kiadásokat s bevételeket tünteti fel, a melyek a belügyministerium központi igazgatásával és a földtehermentesítési pénzalap m. kir. igazgatóságával, az országos levéltárral, a főispánok és a budapesti főpolgármester fizetéseivel és lakpénzeivel, az anyakönyvi kiadásokkal, a közjótékonyági kiadásokkal, végre az általános közigazgatási kiadásokkal és bevételekkel kapcsolatban merültek fel.

A kiadásoknak a kimutatásból kitünő emelkedését tulnyomóan az állami anyakönyvekről szóló 1894. évi XXXIII. t.-cz. végrehajtása idézte elő, a mi az anyakönyvi osztály felállítása folytán a központi igazgatás költségeit is emelte. Minthogy az állami anyakönyvekről szóló törvény

az 1895. év folyamán léptetett életbe, az élethelétetésével járó évi költségeknek csak egy része terhelte az 1895. évet, s az összes költségek az 1896. évben jelentkeznek először. Ez a magyarázata a kiadások nagy emelkedésének az 1895. évről az 1896. évre. Ámde 1896. év óta is folytonosan s fokozatosan emelkednek az állami anyakönyvek vezetésével járó kiadások, a melyek 1896-ban 1,810.529 Kt tettek ki, míg 1904-re e czímen 2,432.909 K lett előirányozva.

Bár önmagában véve nem nagy költségtöbbletet okozott, itt kell megemlékeznünk a községi közigazgatási tanfolyamokról szóló 1900. évi XX. t.-cz.-ről, a mely a községi közigazgatási közegek szakszerű kiképezése céljából állami jellegű községi közigazgatási tanfolyamok felállítását rendelte el. E közigazgatási tanfolyamok szükséglete elsőizben 1901. évben terhelte az állam háztartását 174.429 Kval, de az e czímen felmerülő kiadás sokszorosan meg fog térülni amaz, az állami élet minden terén érezhető előnyök által, a melyek a községi- és körjegyzők elméleti képzettségének, a gyakorlatban eddigelé nagyon jól bevált községi közigazgatási tanfolyamok által való fokozásából, a közszolgáltatásra általában, s az állam alapjait képező községek életére különösen, hárulni fognak.

Nemkevésbé hasznos kiadási többletnek fog bizonyulni az, a mely az 1903. évtől fogva azáltal áll elő, hogy a kivándorlásról szóló 1903. évi IV. t.-cz. végrehajtása következtében, a törvényben említett s tetemes újabb költségekkel járó kivándorlási biztosság felállításának mellőzésével, a belügyministerium központi igazgatásának személyzete néhány állással szaporított.

A különböző közigazdasági és erkölcsi rugók által előmozdított s rendőri intézkedésekkel egyszerre és czélszerűen el nem nyomható kivándorlási hajlam, a kivándorlás ügyének állami irányításával megszüntethető ugyan nem lesz, de míg a kormánynak a közigazdasági élet fejlesztésére irányuló törekvései a kivándorlási kedvnek lassanként való csökkenését remélhetőleg előidézendik, addig a kivándorlásnak állami irányítása, kapcsolatban azzal, a miniszerelnökség által vezetett s 1902. évben inaugurált actióval —, melynek a célja az, hogy a külföldre s különösen Amerikába vándorolt magyar honpolgárok az idegenben is megfelelő támogatásban részesíttessenek s a magyar haza részére megtartassanak, s a mely actióra 1902. évben még csak 50.000 K, az 1904. évre pedig már 200.000 K irányoztatott elő —, remélhetőleg meg fog felelni a hozzá fűzött várakozásoknak, és el fogja érni, hogy a kivándorlók ne essenek az állameszme ellen izgatók martalékául.

Az átmeneti kiadásoknak az 1900. évben észlelhető nagy emelkedése részben annak a következménye, hogy az 1899. és 1900. években elemi csapások által sújtott vidékek inségének enyhítésére engedélyezett segélyek és kamatmentes kölcsönök az inség-könyöradományi alapot annyira kimerítették, hogy az alap rekonstruálására 200.000 K volt fordítandó, részben pedig az 1900. évi XIX. t.-cz. folyamánként annak a következménye, hogy a román kir. kormánnyal létesült megállapodások következtében a magyar-román határvonalon a határjelzés céljából felállított határoszlopok és határhalmok szilárdabb szerkezetű határjelekkel voltak kicserélendők.

A közigazgatási teendők helyes ellátása iránt folyton fokozódó követelmények kötelességévé tették a kormánynak, hogy különös gondot fordítson arra, hogy a tulajdonképeni, politikai közigazgatást ellátó vármegyék oly helyzetbe jussanak, hogy e teendőiket a kor igényeinek megfelelő színvonalon láthassák el. Ennek a törekvésnek a következménye, hogy állandóan növekednek azok az összegek, a melyeket az állam a 979. lapon levő kimutatás szerint a vármegyék közigazgatási árva- és gyámhatósági kiadásainak fedezésére fordított.

Az emelkedés egyik oka a közigazgatási személyzet állandó szaporításának, főként pedig a szolgabírói hivatalok és a szolgabírók szaporításának a szüksége, a mi részben a természetes fejlődésnek, részben a fokozott igényeknek, de e mellett 1901. évtől fogva az új bűnvádi perrendtartás életbe léptetésének is volt a következménye.

A kiadásoknak 1903-ban való apadása csak látszólagos s az 1902. évi III. t.-cziknek a következménye. E törvényezikk a vármegyék pénztári és számvevőségi teendőinek ellátását a vármegyék székhelyén levő állampénztárakra, illetve a pénzügyigazgatóságok mellé rendelt számvevőségekre bizván, ez által a vármegyék közigazgatási árva- és gyámhatósági kiadásai 1,555.424 K tehertől szabadultak meg, úgy, hogy az 1903. évben ennek daczára mutatkozó 11,965.670 K összes kiadás az 1902. évi 13,137.761 K összes kiadással szemben, tulajdonképen 383.333 K kiadás emelkedést jelent.

Az 1904. évben mutatkozó nagy emelkedés az 1904. évben végrehajtott illetményszabályozásoknak a következménye. Az 1904. évi X. t.-cz. a vármegyei alkalmazottak illetményeit az állami alkalmazottak illetményeinek megfelelően szabályozván, e szabályozás keresztülvitelére az 1904. évi államköltségvetésben az átmeneti kiadások között átalányképen 4,680.000 K irányoztatott elő.

Habár nem tartozik szorosan véve a vármegyei közigazgatás költségeihez, itt kell megemlékeznünk a községi és körjegyzők, valamint a segédjegyzők illetményeinek szabályozásáról szóló 1904. évi XI. t.-cz.-ről, a mely az állami közigazgatásban is oly fontos szerepet játszó községi- és körjegyzők illetve segédjegyzők illetményeinek szabályozása által, nemcsak a közszolgálat e fáradhatatlan munkásainak jogos érdekeit van hivatva kielégíteni, de alkalmas arra is, hogy ügybuzgalmukat emelve, a közigazgatást jobbra és meghizhatóbbá tegye. Az e törvény folytán az államkincstárra háruló megterheltetés az 1904. évi állami költségvetésben 2,320.000 Kval van előirányozva, s a dolog természetéből kifolyólag évről-évre emelkedni fog.

Az elmúlt évtizedben az általános belügyi igazgatás terén létesített reformok közül a legmélyebbrehatóbb az, a mely a közegészségügyi igazgatás terén létesített, a nyilvános betegápolási költségek fedezésének szabályozása által. Az 1898. évi XXI. t.-cz. által létesített e reform igen nagy befolyással volt a közegészségügyi kiadásoknak és bevételeknek a 980. lapon közölt kimutatásból kitünő alakulására.

Az 1898. évi XXI. t.-cz. az egyenes állami adók alapján kivett országos betegápolási pótdó behozatala által megteremtven az országos betegápolási alapot, szabályozta a betegápolási és szállítási költségek viselésének a kötelezettségét, s azt, hogy minő kötelezettségek terhelik a betegápolás, a hevenyfertőző betegségek ellen való védekezés, továbbá a talált, valamint a hatóságilag elhagyottaknak nyilvánított gyermekek után 7 éves korukig felmerülő gondozási, ápolási és nevelési költségeknek, s a kórházakban szülő nők és szülőtteik ápolási költségeinek viselése tekintetében az országos betegápolási alapot és az államkincstárt. A törvény 9. §-ának az a rendelkezése, hogy az országos betegápolási alap hiányait az államkincstár fizeti, tulajdonképen az egész betegápolási ügyet az állam ügyévé tette, mely ügy költségeinek részleges fedezésére szolgál a betegápolási pótdó.

Az 1898. évi XXI. t.-cz. tényleg az államkincstárnak igen nagy megterheltetésével járt. 1899-ben ugyan még felülmulták az országos betegápolási alap bevételei az alap kiadásait, de már az 1900. év óta az alap mérlege állandóan hiánnyal zárul, úgy, hogy 1903-ban, a beruházások figyelembevétel nélkül a hiány 4,537.912 K bevétellel szemben 4,335.795 Kt tett ki. Különösen fokozódó kiadásoknak bizonyultak a szegény betegek részére rendelt gyógyszerek és gyógyászati segédeszközök költségei, de főként a gyermekvédelmi költségek.

Bár a gyermekvédelmi költségeknek minden várakozáson felül való emelkedése az országos betegápolási alap egyensúlyát annyira megzavarta, hogy a kormány kénytelen volt javaslatba hozni, hogy az országos betegápolási alap létesítésére kivetetett póttadó kulcsa az egyenes állami adók 3%-a helyett azoknak 5%-ában állapíttassék meg, a mi az 1904. évre szóló költségvetési törvénnyel megtörtént, nem lehet elzárkózni annak az elismerése elől, hogy a gyermekvédelemnek állami szervezése az elmúlt évtized legbecsesebb socialpolitikai alkotása.

Az 1898. évi XXI. t.-cz. kezdeményezését kiegészítette e téren a talált, valamint a hatóságilag elhagyottaknak nyilvánított 7 éven alóli gyermekek védelmére felállítandó állami gyermekmenhelyekről intézkedő 1901. évi VIII. t.-cz. és a közsegélyre szoruló 7 éven felüli gyermekek gondozásáról szóló 1901. évi XXI. t.-cz., melynek 4. §-a gondoskodik arról is, hogy a 7 éven felüli elhagyott gyermekek gondozási költségeinek fedezésére legfeljebb 400.000 K segélyösszeg a belügyi tárca költségvetésébe beállítható legyen.

E czímen tekintettel arra, hogy a gyermekvédelmi ügy ez ága még a kezdet stádiumában van, az 1904. évi állami költségvetésbe tényleg 100.000 K vétetett fel.

Az állami gyermekmenhelyek működésüket 1903. év május hó 1-én kezdték meg Arad, Békésgyula, Budapest, Debreczen, Kassa, Kecskemét, Kolozsvár, Munkács, Nagyszőlős, Nagyvárad, Rimaszombat, Szabadka, Szeged, Szombathely és Temesvár székhelyeken, azóta pedig megnyiták a pécsi, marosvásárhelyi és veszprémi menhelyek. A gyermekvédelmi kiadások 1900-ban 966.192 Kt, 1901-ben 2,476.068 Kt, 1902-ben 2,962.381 Kt, 1903-ban 3,344.738 Kt tettek ki, s ezenfelül 1903-ban az 1901. évi VIII. t.-cz. alapján építendő állami gyermekmenhelyek építési és felszerelési költségeire 1,526.339 K fordított.

Bár az országos betegápolási póttadóbevétel tárczaszerű elszámolása és a bevétel mint fedezet terhére való utalványozás a m. kir. belügyminister hatáskörébe utaltatott, mégis mivel ezen póttadó kivetése, beszédese s egyáltalán kezelése az állami egyenesadókkal együtt történik, a vonatkozó szabályzat megalkotása a m. kir. pénzügyminister feladatává tétetett.

Ezen feladatnak megfelelőleg 1899. évi szeptember hó 13-án 61.051 szám alatt kelt körrendelettel (1899. évi Pénzügyi Közlöny 26. szám) kiadatott az „Utasítás“, mely a nyilvános betegápolás költségeinek fedezéséről szóló 1898. évi XXI. t.-cz. értelmében beszédendő póttadó kivetését, behajtását és elszámolását szabályozza.

Legutóbb pedig elhatározott, hogy az országos betegápolási pótadó naplónak szigorlata és ezen adónak számvevőségi könyvelése is az 1905. évi január hó 1-től kezdve a belügyministeri számvevőség munkaköréből a pénzügyi számvevőségek hatáskörébe utaltassék át, mely alkalommal a pótadó kivetés eljárása is egyszerűsített.

Az előadottakon kívül a közegészségügy terén az elmúlt évtized kimagasló mozzanataiként jelentkeznek a nagykállói tébolydának 1895. évben történt felállítása, a marosvásárhelyi kórháznak 1902. évben bekövetkezett államosítása, s azóta szülészeti osztálylyal való ellátása és fejlesztése, a pozsonyi állami kórháznak s az állami elmegyógyintézeteknek állandó fejlesztése, a diphtheria elleni gyógyszerum termelő intézetnek 1896. évben történt felállítása, a bujakóros betegek gyógyítására felállított külön kórháznak a megváltozott közlekedési viszonyok folytán az 1895. év végével való megszűnése, a trachoma elfojtását célzó intézmények állandó javítása, az állami szemgyógyintézetek fejlesztése, s a közkórházakban ápoltak gyógyköltségeinek, az új kórházak felállítása folytán nagy arányokban növekedett beteglétszám, és az ápolási napok számának emelkedése következtében való fokozatos és folytonos szaporodása, végre a szegénysorsu tüdőbetegek sanatorium egyesületének 500.000 Kval való segítése.

Az 1904. évi XIV. t.-cz. a közegészségügy terén létesítendő beruházásokra 2,800.000 Kt engedélyezett, a mely összegből 2 millió korona egy kolonialis rendszerű állami elmegyógyintézet létesítésére, 300.000 K pedig a pozsonyi állami kórház kibővítésére lesz fordítandó. A további 500.000 K a szegénysorsu tüdőbetegek sanatorium egyesülete részére kamatmentes kölcsönként adott, elől említett 500.000 K megtérítésére szolgál s az 1904. évi állami költségvetésbe már fel van véve.

Bár nem egészen olyan arányban mint a közegészségügyi kiadások, de azért igen jelentékeny mérvben emelkedtek az utolsó évtized alatt a 981. lapon közölt kimutatásból kitűnőleg a közbiztonsági kiadások.

A kiadások jelentékeny emelkedése a m. kir. csendőrség s a fő- és székvárosi m. kir. államrendőrség fokozatos fejlesztésében, a csendőrségi őrsök állandó szaporításában, az illetményeknek szükségessé vált javításában s abban a körülményben leli a magyarázatát, hogy állandóan nő ama törvényhatósági joggal bíró s rendezett tanácsu városok száma, amelyekben a közbiztonsági szolgálatot a m. kir. csendőrség látja el. Ez utóbbi körülménynél fogva nőnek némileg a városok által fizetett csendőrségi térítmények és nő a

fő- és székvárosi államrendőrség fejlesztése folytán a Budapest fő- és székváros által fizetendő államrendőrségi térítmény is, de önként érthető, hogy a bevételeknek ez az emelkedése nem tarthat lépést a kiadásoknak, a közbiztonság tekintetében állandóan fokozódó igények kielégítése folytán beállott, rohamos szaporodásával.

A csendőrségi létszám állandó szaporodása következtében az 1903. évi VII. t.-cz. az eddigi hat csendőrkerület mellett még három új csendőrkerületnek fokozatos felállítását rendelte el, s a brassói új kerület a törvény rendelkezésének megfelelően az 1903. év folyamán tényleg fel lett állítva. Megemlítendő még a határrendőrségről szóló 1903. évi VIII. t.-cz., melynek értelmében az ország pénzügyi viszonyainak figyelembevétele mellett a szükséghez képest határszéli rendőrség és határszéli rendőrkapitányságok lesznek felállítandók. E törvény végrehajtásának előkészítésében a belügyminis-
teriumban 1903-ban egy határszéli rendőrkapitány lett kinevezve.

A nagyobb mérvű beruházási kiadásokat 1897-ben és 1898-ban a m. kir. csendőrség és rendőrség elhelyezésére szükséges több ingatlanok a kedvezőtlen bérleti viszonyok folytán örök áron való megvétele, 1900-ban a budapesti m. kir. csendőrség egy részének elhelyezésére az 1899. évi XXIX. t.-czikk értelmében létesítendő laktanyának építése, 1901-ben ugyancsak a budapesti csendőrlaktanya építése, továbbá több állomáson bérhelyiségekben elhelyezett csendőrség végleges elhelyezésének biztosítására szolgáló ingatlanoknak az 1900. évi XXXIV. t.-cz. alapján való megszerzése, átalakítása és építése, 1903-ban csendőrségi építkezések, és a székesfővárosi állami rendőrség főkapitányságának elhelyezésére szolgáló épület megszerzésére és az ezzel kapcsolatos átalakítási és tatarozási munkálatokra az 1904. évi XIV. t.-cz. által engedélyezett 1,320.000 K egy részének felhasználása, 1904-ben pedig e beruházás 1,320.000 Kt tevő összköltségeinek előirányozása okozta.

A színművészeti kiadások és bevételek mikénti alakulása a 982. lapon közölt kimutatásból tűnik ki. E kimutatás tanúsága szerint, a színművészetnek a nemzeti kultúra fejlesztése és a nemzeti állam eszméjének terjesztése tekintetében gyakorolt üdvös befolyását kellően méltányolva, a magyar állam a magyar színművészetet fokozott támogatásban részesítette. A m. kir. operaház javadalmazása 1899-ben és 1902-ben, a nemzeti színház javadalmazása 1899-ben és 1904-ben emeltetett, s a vidéki színház segélyezésére, az 1895-ben e célra költött 20.000 K helyett, az 1903. évben már 157.628 K lett fordítva.

Az általános belügyi igazgatás kiadásai és bevételei az 1895—1904. évben. *)

		1895.	1896.	1897.	1898.	1899.	1900.	1901.	1902.	1903.	1904.
		korona									
Rendes kiadások		3,017.170	4,113.054	4,324.721	4,421.411	4,359.641	4,613.742	4,885.247	4,897.919	4,842.801	4,983.313
Átmeneti kiadások		80.728	55.324	109.723	537.096	93.546	560.098	50.666	68.372	211.238	80.000
Beruházások		3.000	2.996	14.998	4.000	4.000	.	.	.	.	.
Összes kiadások		3,100.898	4,171.374	4,449.442	4,962.507	4,457.187	5,173.840	4,935.913	4,966.291	5,054.039	5,063.813
Rendes bevételek		353.887	353.855	366.976	373.370	429.005	455.137	396.317	543.725	516.328	501.614
Rendkívüli bevételek		968	.	7.880	.	.	1.142	608	2.242	1.423	.
Összes bevételek		354.855	353.855	374.856	373.370	429.005	456.279	393.925	545.967	517.751	501.614
Kiadások	többlete	2,746.043	3,817.519	4,074.586	4,589.137	4,028.182	4,717.561	4,538.988	4,420.324	4,536.288	4,561.699
Bevételek		.	.	.	.	.	.	.	.	.	.

*) E kimutatásban, valamint az alább következő hasonló berendezésű több kimutatásokban az 1895—1903. évekre nézve az állami zárszámadás szerint közigazgatásilag utalványozott, illetve előírt kiadások és bevételek, az 1904. évre nézve pedig az állami költségvetés szerint előirányzott kiadások és bevételek vannak kitüntetve.

A vármegyék közigazgatási, árva- és gyámhatósági kiadásai az 1895—1904. években.

		1895.	1896.	1897.	1898.	1899.	1900.	1901.	1902.	1903.	1904.
		korona									
Rendes kiadások		10,519.000	10,932.200	11,099.959	11,303.336	11,623.336	12,486.565	13,069.165	13,076.663	11,913.486	11,721.242
Átmeneti kiadások		70.832	68.176	64.926	64.708	64.077	59.707	63.158	61.098	53.884	4,733.810
Beruházások		.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Összes kiadások		10,589.832	11,000.376	11,164.885	11,368.044	11,687.413	12,546.272	13,132.323	13,137.761	11,967.370	16,455.052
Rendes bevételek		.	.	.	.	.	.	.	.	1.700	.
Rendkívüli bevételek		.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Összes bevételek		.	.	.	.	.	.	.	.	1.700	.
Kiadások	többlet	10,589.832	11,000.376	11,164.885	11,368.044	11,687.413	12,546.272	13,132.323	13,137.761	11,965.670	16,455.052
Bevételek		.	.	.	.	.	.	.	.	.	.

Közegészségügyi kiadások és bevételek az 1895—1904. években.

		1895.	1896.	1897.	1898.	1899.	1900.	1901.	1902.	1903.	1904.
		korona									
Rendes kiadások		3,292.052	3,399.664	4,413.662	4,108.610	7,687.568	10,418.065	12,986.525	14,672.821	14,592.177	13,124.304
Átmeneti kiadások		21.025	25.337	13.288	24.658	66.804	185.906	248.546	336.785	121.990	180.000
Beruházások		155.843	167.788	277.362	957.684	92.175	17.992	190.491	53.727	1,597.495	500.000
Összes kiadások		3,468.920	3,592.789	4,704.312	5,090.952	7,846.547	10,621.963	13,425.562	15,063.333	16,311.662	13,804.304
Rendes bevételek		727.005	811.597	891.883	1,040.894	5,265.311	6,413.570	5,764.696	5,873.643	5,433.126	8,823.320
Rendkívüli bevételek		2.868	8.695	838	.	38.625	48.661	55.340	73.564	64.968	36.936
Összes bevételek		729.873	820.292	892.721	1,040.894	5,303.936	6,462.231	5,820.036	5,947.207	5,498.094	8,860.256
Kiadások	többlete	2,739.047	2,772.497	3,811.591	4,050.058	2,542.611	4,159.732	7,605.526	9,116.126	10,813.568	4,944.048
Bevételek		.	.	.	.	.	.	.	.	.	.

Közbiztonsági kiadások és bevételek az 1895—1904. években.

		1895.	1896.	1897.	1898.	1899.	1900.	1901.	1902.	1903.	1904.
		korona									
Rendes kiadások		12,275.013	13,427.906	13,578.815	14,419.435	14,608.457	15,001.511	15,277.395	15,813.560	15,674.615	16,196.541
Átmeneti kiadások		363.575	108.677	136.770	194.554	65.610	254.588	158.214	143.416	164.330	119.543
Beruházások		.	60.000	506.161	252.823	55.238	765.197	581.266	14.582	323.033	1,320.000
Összes kiadások		12,638.588	13,596.583	14,221.746	14,866.812	14,729.305	16,021.296	16,016.875	15,971.558	16,161.978	17,636.084
Rendes bevételek		1,558.301	1,767.306	1,879.110	1,934.157	1,944.029	2,126.416	2,159.693	2,201.034	2,344.469	2,201.434
Rendkívüli bevételek		.	.	.	.	.	.	.	.	9.846	.
Összes bevételek		1,558.301	1,767.306	1,879.110	1,934.157	1,944.029	2,126.416	2,159.693	2,201.034	2,354.315	2,201.434
Kiadások	többlete	11,080.287	11,829.277	12,342.636	12,932.655	12,785.276	13,894.880	13,857.182	13,770.524	13,807.663	15,434.650
Bevételek		.	.	.	.	.	.	.	.	.	.

Színművészeti kiadások és bevételek az 1895—1904. években.

		1895.	1896.	1897.	1898.	1899.	1900.	1901.	1902.	1903.	1904.
		korona									
Rendes kiadások		804.100	804.100	824.100	1,140.627	894.104	1,001.772	1,052.400	1,256.635	1,287.133	1,021.600
Átmeneti kiadások		31.000	436.570	17.623	.	6.000	6.000	6.000	84.142	74.535	6.000
Beruházások		27.300	.	30.000	.	22.340	21.976	21.498	22.400	22.400	22.400
Összes kiadások		862.400	1,240.670	871.723	1,140.627	922.444	1,029.748	1,079.898	1,363.177	1,384.068	1,050.000
Rendes bevételek		54.600	54.600	54.600	54.600	54.600	54.600	54.600	54.600	54.600	54.600
Rendkívüli bevételek		14.000	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Összes bevételek		68.600	54.600	54.600	54.600	54.600	54.600	54.600	54.600	54.600	54.600
Kiadások	többlet	793.800	1,186.070	817.123	1,086.027	867.844	975.148	1,025.298	1,308.577	1,329.468	995.400
Bevételek		.	.	.	.	.	.	.	.	.	.

XII. czim. A kereskedelemügyi igazgatás terén.

Az ipar, kereskedelem és az ezekkel elválaszthatatlan kölcsönhatásban álló közlekedésügy minden ága az elmúlt évtizedben összhangzatos és céltudatos fejlesztésnek képezte tárgyát. Különösen nehéz körülményekkel kellett megküzdeni e tekintetben ama kedvezőtlen közgazdasági helyzet következtében, amely a múlt évszázad utolsó évtizedének közepétől fogva a közgazdasági élet minden terén olyan pangást idézett elő, amely egyes időszakokban csaknem a válság jellegét öltötte magára, s amely csak ez utóbbi időkben engedett tért egy jobb jövő reményével biztató fordulatnak.

Abban, hogy a kedvezőtlen közgazdasági helyzet válsággá ki nem élesedett, tulnyomó része van az utóbbi évtizedben követett közgazdasági politikának, amely egyrészt gondoskodását kiterjesztette a közgazdasági élet fejlesztésének minden terére, másrészt pedig nagymérvű állami beruházások létesítése által a munka és foglalkozás nélkül szükölködő iparnak közvetlen segítségére sietett, állami foglalkoztatás által igyekeztén a közgazdasági élet vérkeringését fentartani addig, amíg az a magántevékenység és vállalkozási kedv fokozódása következtében mesterséges eszközök nélkül is fenn lesz tartható.

Már az egyes évekre vonatkozó állami költségvetések összeállítása alkalmával gondoskodott mindenkor a pénzügyi kormányzat arról, hogy az állam által beruházásokra fordítható összegek oly mértékben állapíttassanak meg s ugy osztassanak fel, hogy a minden oldalról felmerülő jogosult kívánalmak kielégítést nyerjenek, s hogy az állami beruházások az ipart is tervszerűen ugy foglalkoztassák, hogy a reájuk fordított pénzügyi áldozatok, a közgazdasági életre gyakorolt

élénkítő befolyásuk folytán, az állampolgárok vagyonosodása és teherviselési képességük fokozódása által, közvetve megtérüljenek. De a költségvetések alapján foganatosított beruházásokon kívül is nem egyszer czélszerűnek és indokoltnak mutatkozott az állam beruházási tevékenységét egyes irányokban külön törvények által is fokozni és irányítani részben azért, mert e beruházások költségei a pénztári készletekből voltak fedezendőek, részben oly czélből, hogy az állami költségvetés által az illető évre megállapított beruházások köre tágíttassék, részben pedig a végből, hogy egyes beruházások programja tervszerűen több évre megállapíttatván, e programm alapján az ipar előre alkalmazkodhassék ahhoz a foglalkoztatáshoz, amelyet az állam részéről várhat.

Az ily irányu törvényhozási intézkedések közül, a csekélyebb jelentőségűeket mellőzve, kiemelkednek:

az ugynevezett székelyvasutaknak az érdekelttségi hozzájárulások felhasználásával államköltségen leendő kiépítéséről intézkedő 1895. évi VII. t.-cz., amely szerint az 1897. évi november hó 17-éig kiépítendő sepsiszentgyörgy-ghymes-i vonalnak költségeire 25,600.000 K volt a pénztári készletekből a kereskedelemügyi minister rendelkezésére bocsátandó;

a pénztári készletekről és az ezekből fedezendő beruházásokról szóló 1895. évi XV. t.-cz., mely a Duna és Tisza és ezek mellékfolyóinak szabályozására és a máramarossziget-körösmezői vasut kiépítésére fordítandó összegeken felül, az államvasutaknál új műhelyek létesítésére, a meglevők nagyobbitására, a vontatási telepek kibővítésére, állomások kiegészítésére, mozdonyok beszerzésére s a fiumei állomás, illetve kikötő kibővítésére 18,000.000 Kt bocsátott a kormány rendelkezésére;

az 1896. évi I. t.-cz., amely a m. kir. államvasutaknál folytatólagosan eszközlendő mozdonybeszerzések és műhelyépítés költségeinek fedezésére 9,000.000 Kt engedélyezett;

a magyar kir. statisztikai hivatalnak elhelyezésére szolgáló épület létesítéséről intézkedő 1896. évi XX. t.-cz.;

az 1897. évi XXV. t.-cz., amely a két tudomány-egyetem és a kir. József-műegyetem számára sürgősen foganatosítandó telekvásárlásra és építkezésekre 5,200.000 Kt engedélyezett, s amelyet kiegészít az 1900. évi V. t.-cz. azzal, hogy az elől említett hitelt 1,001.032 K póthitel erejéig felemeli;

az 1897. évi XXX. t.-cz., amely a m. kir. államvasut vonalain a legközelebbi tíz év alatt végrehajtandó beruházásokról és felszerelésekről, nemkülönben a m. kir. államvasutak egyes függő tartozásainak törlesztéséről intézkedik, az e célra szükséges összes költségeket 246,017.792 Kban állapítván meg, amiből a beruházásokra és felszerelésekre 200,000.000 K esett;

az 1899. évi IX. t.-cz., amely a felállítandó honvéd főreáliskola és két hadapródiskola céljaira szolgáló építkezések költségeinek fedezésére 2,000.000 K hitelt engedélyezett;

az állami elemi népiskolák megfelelő elhelyezésével felmerülő kiadások fedezéséről szóló 1899. évi XIV. t.-cz., amely e célra 2,000.000 Kt engedélyezett;

az 1899. évi XXIX. t.-cz., amely 740.000 Kt engedélyezett a Budapesten állomásozó m. kir. csendőrség egy részének elhelyezése céljából szükséges laktanya és lovarda építésére;

a m. kir. postatakarékpénztár elhelyezése céljából, a postatakarékpénztár tartalékalapjából 2,000.000 K erejéig emelendő épület létesítéséről szóló 1899. évi XLIV. t.-cz.;

az 1,400.000 K összköltség erejéig Budapest székesfőváros területén emelendő új kir. zálogházi épület építéséről szóló 1900. évi XIII. t.-cz.;

több állami beruházás költségeinek fedezéséről szóló 1900. évi XXXIV. t.-cz., mely eltekintve attól, hogy a m. kir. államvasutaknál az 1897. évi XXX. t.-cz. értelmében végrehajtandó beruházásokra az 1900. évi állami költségvetésben e célra engedélyezett 20,000.000 Kán felül további 6,250.000 Kt engedélyez, felhatalmazza a kormányt, hogy a pénztári készletekből 25,373.930 K erejéig különböző beruházásokat foganatosítson;

az 1902. évi XVII. t.-cz., amely a kir. József-műegyetem állandó elhelyezésére szolgáló s az 1897. évi XXV. t.-cz. 1. §-ában nyert felhatalmazás alapján szerzett telkeken létesítendő állami épületek felépítésére és első felszerelésére 10,000.000 Kt engedélyezett; végre

a m. kir. államvasutak hálózatának kibővítéséről, vasuti és más beruházásokról, valamint a szükséges költségek engedélyezéséről szóló 1904. évi XIV. t.-cz., amely vasuti beruházásokra 161,020.000 Kt, a törvényhatósági közutak hálózatának kiépítésére 43,000.000 Kt, a belügyi tárcza körébe eső beruházásokra 4,120.000 Kt, a pénzügyi tárcza körébe eső beruházásokra 22,926.000 Kt, a kereskedelemügyi

tárca körébe eső beruházásokra 30,000.000 Kt, a földmivelésügyi tárca körébe eső beruházásokra 49,132.000 Kt, a vallás- és közoktatásügyi tárca körébe eső beruházásokra 9,300.000 Kt, az igazságügyi tárca körébe eső beruházásokra pedig 9,400.000 Kt engedélyezett oly módon, hogy ez összegekből az 1904. év folyamán 77,435.000 K volt igénybe vehető.

Az állam e nagy arányu beruházási tevékenységének köszönhető, hogy az elmúlt évek pangását közgazdaságunk nagyobb megrázkódtatások nélkül legyőzhette, s hogy immár egy jobbnak ígérkező jövő felé halad. Ámde e beruházások foganatosítása nem merítette ki az államnak az ipar, kereskedelem, és közlekedésügy fejlesztésére irányozott működését, hanem ezenfelül a kereskedelemügyi igazgatás minden terén tágul az állam működési köre, s ennek megfelelően nő az az összeg, amelyet az állam erre az igazgatási ágra fordít.

Az 1000. lapon közölt kimutatás feltünteti a kereskedelemügyi ministerium központi igazgatásának, az államépítészeti hivataloknak, az ipari felügyelet és kazánvizsgálatnak, a m. kir. zálogházaknak, a mértékhitelítés és fegyvervizsgálati bizottságnak, a m. kir. központi statisztikai hivatalnak, végre a szabadalmi hivatal és szabadalmi tanácsnak egybefoglalt kiadásait és bevételeit.

E kimutatás adatai szerint az általános kereskedelemügyi igazgatás rendes kiadásai állandóan emelkedtek, még pedig nagyobb mértékben, mint a némileg ugyancsak emelkedő bevételek. A tiszta kiadások 1895-től 1904-ig 3,316.500 Król 4,299.120 Kra emelkedtek.

A kiadásoknak ezt az emelkedését egyrészt az állami tisztviselők, altisztek és szolgák illetményeinek szabályozásáról szóló 1893. évi IV. t.-cz. fokozatos végrehajtása, másrészt az ügyszorgalom növekedése s a teendők szaporodása következtében, úgy a központi személyzetnek, mint az államépítészeti hivatalok, a m. kir. zálogházak, a mértékhitelítő és fegyvervizsgáló bizottság, a statisztikai hivatal és a szabadalmi hivatal személyzetének szaporodása idézte elő.

Jelentékenyebb események gyanánt megemlítenők a szabadalmi ügyek új alapon való rendezését magában foglaló 1893. évi XXXVII. t.-cz. folytán a szabadalmi hivatalnak és a szabadalmi tanácsnak Budapesten 1896. évben való felállítását, a védjegyügyek nyilvántartásának, illetve a központi lajstromozás teendőinek 1900-ban a szabadalmi hivatal elnökére való átruházását, az iparfelügyeletnek 1899-ben történt decentralisatiója és 1901-ben a kazánvizsgálati

szolgálattal való egyesítése, a borvizsgálati bizottságok költségeinek 1899-től fogva a belkereskedelem fejlesztésére szánt hitel terhére való utalványozása; a Budapest székesfőváros területén az 1900. évi XIII. t.-cz. alapján emelendő új királyi zálogház felépítése.

A statisztika terén az 1895. évi VIII. t.-cz. az által, hogy az árnyilatkozatok után fizetendő statisztikai illetéket az eddigi 2 kr helyett 10 fben állapította meg, lehetővé tette az áruforgalmi statisztikának régóta vajudó reformját, a melynek fejlesztése azóta is állandóan napirenden volt, s főként a közbenső áruforgalom statisztikájának kölcsönös támogatással leendő feldolgozása tárgyában Ausztriával kötött egyezmény hatálybalépte óta (1901) fokozott mértékben lehetővé vált. A m. kir. központi statisztikai hivatalról szóló 1897. évi XXXV. t.-cz. a m. kir. központi statisztikai hivatal hatáskörét szabályozván, az egész statisztikai ügyet biztosabb alapokra fektette. A statisztikai adatgyűjtés több ágazatra nézve újjá lett szervezve, és fejlesztve lett az adatgyűjtés köre, valamint a statisztikai hivatal kiadványainak száma és terjedelme. 1898. évre vonatkozólag jelent meg először, az 1897. évi XXXV. t.-cz. értelmében, a m. kir. kormány évi működéséről és az ország közállapotáról szóló jelentés és statisztikai évkönyv. 1898-ban megegyezés létesült a horvát-szlavon országos kormányval, annak biztosítása céljából, hogy a statisztikai adatok, a statisztikai adatgyűjtések minden ágában, Horvát-Szlavonországra vonatkozólag is akadálytalanul és mindenkor a kellő időben rendelkezésre álljanak. Az e czimen felmerülő költségek fejében a zágrábi kir. országos statisztikai hivatal 24.000 K évi megtérítésben részesült, mely összeg 1901. évtől fogva 26.000 Kra lett felemelve.

Az 1899. évi XLIII. t.-cz. által elrendelt népszámlálás az 1901. évi január 1-től 10-éig terjedő idő alatt végrehajtván, a gyűjtött adatok az 1903. év végéig fel lettek dolgozva. E czimen

az 1900. évben	5.000 K,
„ 1901. „	412.954 „
„ 1902. „	188.826 „
„ 1903. „	92.593 „

kiadás merült fel. A statisztikai hivatal elhelyezésére az 1896. évi XX. t.-cz. alapján emelt új épület elkészülvén, rendeltetésének átadatott.

Az ezredéves országos kiállításnak költségei fejében a kereskedelem-ügyi ministerium központi igazgatásának átmeneti kiadásai között elszámoltatott az 1894-től az 1901. évig összesen 3,640,841 K, de ez az

összeg nem meríti ki az állam által az ezredéves országos kiállításért hozott pénzügyi áldozatok összegét, mert ezen felül a többi ministeriumoknak a kiállításban való részvételével felmerült költségei összesen 2,323.905 Kt tettek ki.

A fent említett kimutatásban, az átmeneti kiadások között, szerepelnek az 1900. évben rendezett párisi nemzetközi kiállításon való hivatalos részvételünkkel járó költségek is. E célra az 1897. évi XVIII. t.-cz. 3,000.000 Kt engedélyezett, tényleg pedig utalványoztatott e célra 3,619.450 K. E mellett az egyes többi ministeriumoknak a kiállításban való részvételével felmerült költségei 764.774 Kra emelkedtek.

Az ipari és kereskedelmi célokra fordított kiadások az 1001. lapon közölt kimutatásból kitünőleg évről-évre nagy emelkedést tüntetnek fel.

A rendes kiadások az 1895-ben mutatkozó 1,443.831 Król 1904-ben 5,444.089 Kra, tehát az 1895. évi kiadásoknak csaknem négyszeresére emelkedtek, a mi főként az ipari és kereskedelmi szakoktatás nagyarányu fejlesztésének, az iparfejlesztés céljaira fordított összegek nagymérvü emelkedésének és a munkásvédelmi ügyek felkarolásának a következménye.

Az ipari és kereskedelmi gyakorlati oktatás előmozdítására az 1895. évben a kereskedelemügyi tárcza keretében összesen 584.304 Kt költött az állam, a mihez a vallás- és közoktatásügyi ministerium tárczájából hozzávéve a budapesti állami ipariskolára költött 142.756 Kt és a technologiai iparmuzeumra költött 50.634 Kt, az összes kiadás 777.694 Kt tett ki. Ezzel szemben az ipari és kereskedelmi szakoktatás céljaira az 1904. évre előirányzott rendes kiadások összege 1,689.459 Kt tett ki. A kiadások emelkedése a meglevő intézetek okszerű fejlesztésének és új intézetek létesítésének a következménye. 1895 év elején az ipari oktatás állami intézményeit a budapesti állami ipariskola, a technologiai iparmuzeum, a kassai m. kir. gépészeti középiskola, a diósgyőri gép- és vaskohászati iskola, a gölniczbányai állami vasipariskola, a-stooszi állami késipari-, minta-kovács- és köszörütelep, a metzenzéfi állami minta-hámor, a homonnai állami faipari szakiskola, a marosvásárhelyi állami fa- és fémipari szakiskola, a szegedi állami fa- és fémipari szakiskola, a késmárki állami szövőipari szakiskola, a békés-csabai állami szövőipari tanműhely, a b.-mágoCSI állami agyagipariskola, az ungvári állami agyagipari szakiskola, a zalatnai állami kőfaragó- és kőcsiszoló szakiskola, végre a székelyudvarhelyi állami kő- és agyagipari szakiskola képviselték. Emellett 11 különböző

iparoktatási tanintézet részesült állami segélyben. Ezzel szemben az 1904. évi állami költségvetés három állami felső ipariskola, egy technológiai iparmuzeum, hat fa- és fémipari állami szakiskola, négy faipari állami szakiskola, két fém- és gépipari, illetve vasipari állami szakiskola, egy kő- és agyagipari, egy kőfaragó és köcsiszoló, egy agyagipari, egy szövőipari és egy mechanikai és órásipari állami szakiskola, egy állami nőipariskola, végre három kosárfonóipari, egy csipkeverő- és egy gyermekjátékszerkészítő kézművesiskola szükségletéről gondoskodik, s 15 különböző iparoktatási tanintézetet részesít állami segélyben.

Az ipar fejlesztésére irányzott állami tevékenység nagyarányu fokozódását mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy míg az 1894. évi állami költségvetésben az ipar és kereskedelem fejlesztésére 500.000 K volt előirányozva, addig az 1904. évi költségvetés szerint az iparfejlesztés céljaira már 2,800.000 K volt fordítható. Az iparfejlesztés terén kifejtett állami működésben a pénzügyi kormányzat közvetlen részt vesz, a mennyiben az iparnak adandó állami kedvezményekről rendelkező törvények megalkotásában és végrehajtásában közreműködik, s az e tekintetben kifejtett tevékenységről e munka VI. részének V. czime számol be.

Míg 1901-ig a munkásvédelem költségei is az iparfejlesztés rovatán előirányozott hitelből voltak fedezendőek, addig 1902-től fogva az állami költségvetés a munkásvédelmi ügyekre külön rovatot tartalmaz.

Ha már a munkásvédelmi ügyek költségeinek külön előirányozása is mintegy jelzi azt a szándékot, hogy a kormány a jövőben a munkásvédelem kérdésével behatóbban akar foglalkozni, szembeötlővé válik ez a törekvés az által, hogy míg e célra az 1902. évi állami költségvetésben 74.000 K irányoztatott elő, addig az 1903. évi állami költségvetésben 90.000 K, az 1904. évi állami költségvetésben pedig már 150.000 K van felvéve. Az állami tevékenység e téren, a budapesti munkaközvetítő intézet és a társadalmi muzeum fentartásán kívül, a munkások szellemi színvonalának emelésében tevékenységet kifejtő egyesületek és vállalatok segélyezésére, a munkásvédelem körébe vágó ügyeknek külföldön való tanulmányozására, az ipari munkások szellemi szórakoztatására és oktatására szolgáló vasárnapi előadások tartására, újabb időben a munkásközvetítésnek a vidék nagyobb munkáslétszámmal bíró városaiban való szervezésére, munkásházak építésének előmozdítására, a hosszú időn át hű szolgáltatokat teljeshített ipari

munkások jutalmazására, és rendszeres munkásstatisztika berendezésére terjed ki.

A bel- és külkereskedelem támogatására és fejlesztésére irányuló állami működés főként a közlekedési eszközök, u. m. a közutak, a posta, a távirda, a távbeszélő, a vasutak és a hajózás alább ismertetendő fejlesztésében nyilvánul, s a bel- és külkereskedelmi célokra felvett csekély költségvetési hitelekkel nem szabad a kereskedelem fejlesztésének elhanyagolására következtetni. Az e czímen felvett hitelek részben egyes belkereskedelmi intézmények felügyeletével járó költségek fedezésére, részben a kereskedelmi hirszolgálat előmozdítására, az ugyan-ezen célokat szolgáló „Központi Értesítő“ költségeire, végre a belkereskedelmet emelni hivatott intézmények közvetlen támogatására, s a kivitel fejlesztésére szolgálnak. E tekintetben az elmúlt évtized kiemelkedő alkotásai a gazdasági és műszaki tudósítók intézménye, a mely 1899-ben, illetve 1900-ban lépett életbe s azóta is állandóan fejlesztve lett, s a kereskedelmi muzeumnak 1899-ben véghezvitt reformja. E reformmal kapcsolatban oly megállapodás létesített, hogy azóta 239.000 K évi állami segélyösszeg ellenében a „Magyar kereskedelmi részvénytársaság“ kezeli a kereskedelmi muzeumnak a kivitel fokozására irányuló üzleti részét.

A beruházásoknak a fent említett kimutatásból 1904. évre vonatkozólag kitünő nagy emelkedése onnan ered, mert az 1904. évi XIV. t.-cz. értelmében az 1904. évben 15,750.000 K volt fordítandó az iparfejlesztési alap dotációjára oly célból, hogy ebből fedeztessenek a következő öt évben az ipar támogatására szolgáló segélyösszegek. A kimutatásból kitünő többi beruházások az állami ipariskolák új épületeinek emelésére, és a már meglevő iskolaépületek kibővítésére fordítottak.

A kormányzat kiváló gondoskodásának tárgyát képezte az elmúlt évtizedben a közlekedési eszközök fejlesztése.

Ennek megfelelően a közutakra fordított kiadások az 1002. lapon közölt kimutatásból kitünően nagy emelkedést tüntetnek fel.

Az állami közutak hossza volt 1895-ben Magyarországon 6,531·511 km, Horvát-Szlavonországokban 1,205·578 km, összesen 7,737·089 km, 1904-ben pedig Magyarországon 8,355·163 km, Horvát-Szlavonországokban 1,166·369 km, összesen tehát 9,521·532 km, vagyis daczára annak, hogy egyes közutak mint állami utak felhagyattak, a szaporulat 1.784·443 km, azaz az 1895-iki hálózatnak több

mint 25%-a. Az állami közutak czélszerűbb fentartásának s az utmesterek jobb kiképezésének érdekében 1904-ben utmesterei iskolák állítottak fel. Az évről-évre növekedő állami közuti hálózat fentartási költségein felül növekedtek a rendes kiadások, a törvényhatósági közutak segélyezésére fordított összegek emelkedése következtében is.

A közuti beruházások közül kiemelkednek a duna-tisza-körös-közi I. alföldi transversalis állami közutnak 1894-ben megkezdett kiépítése, a dunaföldvár-mármaroszigeti II. alföldi transversalis utnak 1901-ben megkezdett építése s a pozsonyi, komáromi és esztergomi dunai vashidak kiépítése, illetve e hidak kiépítési költségeinek fedezése.

Az 1904. évi XIV. t.-cz. felhatalmazza a kormányt, hogy az 1890. évi I. t.-cz. 10.§-a szerint megállapított közuti hálózatból még kiépítetlen vármegyei közuti szakaszok, és az önálló törvényhatósági joggal felruházott városok azon kiépítetlen törvényhatósági közuti szakaszainak kiépítésére, a melyek valamely szomszédos vármegye területén levő vármegyei közutnak képezik folytatását, 43,000.000 Kt bocsásson a törvényhatóságok rendelkezésére, az állami közutakon levő hidak építésére és átépítésére pedig 7,500.000 Kt engedélyezett. E célokra az 1904. évi állami költségvetés 3,000.000, illetve 5,500.000 Kt engedélyezett.

A rendkívüli bevételek az 1895—1900. években tulnyomólag az I., 1902—1904. években pedig a II. alföldi transversalis állami ut kiépítéséhez való hozzájárulásokból eredtek, míg a rendes bevételeket tulnyomóan a községeknek és városoknak a közutak fentartásához való hozzájárulásai s az állami hidak jövedelme képezte.

A posta, távirtda és távbeszélő kiadásai és bevételei a postatakarék-pénztár kiadásaiival s bevételeivel együtt az 1003. lapon közölt kimutatás szerint alakultak.

A kiadások tekintélyes emelkedését a forgalom nagyarányu fejlődése idézte elő.

A postatakarék-pénztár kiadásai és bevételei 1895-ben 1,760.537 Kt tettek ki, míg 1904-re e czimen 3,376.090 K kiadás és 4,220.000 K bevétel lett előirányozva.

Az 1898. évi VIII. t.-cz. az egyes betevők kamatozó betéteinek az 1885. évi IX. t.-cz. 15. és 16. §-ai által 2.000 Kban megállapított legmagasabb összegét az egyéni betevők betétjeire nézve 4.000 Kra, jogi személyek betétjeire nézve pedig 8.000 Kra emelte fel, s felhatalmazta a kereskedelmi ministert, hogy akkor, a mikor annak szükségét

látja, a kamatozó betétmaximumot a pénzügyminiszterrel egyetértőleg még 2.000 Kval felemelhesse. Együttal az 1885. évi IX. t.-cz. által eredetileg 2,000.000 Kban megállapított, s az 1889. évi XXXIV. t.-cz. által 3,000.000 Kra felemelt tartalékalap 4,000.000 Kra emeltetett fel. Az 1899. évi XLIV. t.-cz. felhatalmazván a kereskedelemügyi ministert, hogy a postatakarékpénztár elhelyezésére a fővárosban állami épületet emelhesen, s ezen állami épület telkének vételére, az épület létesítésére és berendezésére szükséges összes költségek fedezésére, a postatakarékpénztár tartalékalapjából, legfeljebb 2,000.000 Kt fordíthasson, a postatakarékpénztár tartalékalapjának maximális összegét felemelte, még pedig úgy, hogy a tartalékalapra vonatkozó egyéb rendelkezések változatlan fentartása mellett, a maximális összeget a postatakarékpénztár részére építendő épület által lekötött rész összegén felül még 4,000.000 K képezze, mely továbbra is az 1885. évi IX. t.-cz. 8. §-a értelmében megállapított módon nyerjen gyümölcsöző elhelyezést.

A postatakarékpénztár tartalékalapjának maximuma így módon 6,000.000 Kra emeltetett, s az év végével fennmaradó üzleti felesleg az 1885. évi IX. t.-cz. 7. §-a értelmében mindaddig a tartalékalap képzésére volt fordítandó, míg az a 6,000.000 Kt el nem érte. Ez 1902-ben következett be. Az 1902. évben elért 849.160 K 31 f üzleti feleslegből már csak 662.577 K 71 f szükségeltetett a tartalékalap kiegészítésére, a 186.582 K 60 f többlet pedig az 1903. évi állami zárszámadás során az államkincstár javára számoltatott el. 1903 óta a postatakarékpénztár tartalékalapjának növelésére sem költségvetési előirányozásnak, sem utalványozásnak szüksége fenn nem forog, így a kiadások és bevételek a költségvetésben és a zárszámadásban többé nem egyenlő összegekkel szerepelnek, hanem a bevételek többlete mint az 1885. évi IX. t.-cz. 8. §-a értelmében az államkincstárt megillető bevétel jelentkezik.

A posta, távirida és távbeszélő igazgatása terén az elmúlt évtized jelentősebb eseményeit, a forgalom állandó fejlődésén és az intézményeknek a nagyközönség s különösen a hazai kereskedelem és közgazdaság érdekében való fokozatos tökéletesítésén kívül, a budapesti m. kir. állami távbeszélő-hálózat bérletének az 1897. évi XVI. t.-cz. alapján való megszüntetése és állami kezelésbe való vétele, továbbá a távirida-hálózat kiegészítése, az országos távbeszélő-hálózat létesítése s ezzel kapcsolatban a legtöbb városi és vidéki távbeszélő-hálózatnak az országos távbeszélő hálózatba való bevonása, végre

a budapesti távbeszélő-hálózat átalakítása és a 22.000 előfizetőre berendezett budapesti új távbeszélőközpontnak a forgalom számára 1903-ban történt átadása képezte.

A beruházások, ingatlanoknak a posta- és távirda részére való megszerzéséből, posta, távirda- és távbeszélő hivatalok elhelyezésére szolgáló épületek emeléséből és átalakításából, az országos távbeszélő-hálózat létesítéséből, a távirda-hálózat kiegészítéséből és mozgó-postakocsik beszerzéséből állottak.

Az államvasutaknak állandóan növekedő kiadásait is tulszárnyalta, még pedig nagyobb mértékben, mint a posta-távirda- és távbeszélőnél, a bevételek emelkedése.

Ennek indoka főként a forgalom örvendetes emelkedése ugyan, de nem zárkozhatunk el az elől, hogy a bevételek ez emelkedésében nagy része volt a múlt évtized folyamán foganatosított nagy mérvű beruházásoknak is.

Az 1004. lapon közölt kimutatásból kitünőleg az államvasutak tiszta bevételei nagy hullámzásoknak voltak kitéve, de ezek a hullámzások főként az egyes években a beruházásokra fordított kiadások különbözőségével állanak kapcsolatban.

Az államvasutak jövedelmezőségének alakulásáról sokkal helyesebb képet nyerünk, ha a beruházásokat, s a különben is jelentéktelen átmeneti kiadásokat, valamint a tulnyomóan beruházási kiadások megtérítéséből álló rendkívüli bevételeket figyelmen kívül hagyva, csak a rendes kezelés végeredményeit hasonlítjuk össze.

A rendes kezelés bevételi feleslegei tettek:

1895-ben	64,473.418 Kt,
1896-ban	72,982.271 „
1897-ben	67,122.303 „
1898-ban	74,629.461 „
1899-ben	76,110.312 „
1900-ban	84,222.402 „
1901-ben	77,045.905 „
1902-ben	80,318.887 „
1903-ban	84.056.976 „
1904-ben	85,130.600 „

A rendes kezelés bevételi feleslegei ezek szerint 1895-től 1904-ig 20,657.182 Kval emelkedtek, de ha figyelembe vesszük, hogy ez alatt az idő alatt az államvasuti beruházásokra fordított összegek — a tulnyomóan beruházási kiadások megtérítéséből álló rendkívüli

bevételek levonásával — kerek számban 400,000.000 Kt tettek ki, s hogy ennek a beruházott tőkének az évi kamatja, az államadóságok átlagos kamatjának megfelelően 4·2%-kal számítva, 16·8 millió Kt tesz ki, kétségtelenné válik, hogy az államvasutak bevételi feleslegeinek az emelkedése igen szűk keretek között mozog, jeléül annak, hogy az elmúlt évtizedben az államvasutak kezelésében egyáltalában nem az állami jövedelmeknek az állampolgárok közvetett megadóztatása által való fokozása, hanem csakis a közgazdaság kiszolgálása volt az irányadó szempont.

A rendes kezelés bevételi többletei, ha eltekintünk az 1897., 1900. és 1901. évektől, csaknem fokozatos emelkedést mutatnak. Az 1897-ben az 1896. évvel szemben előállott apadásnak oka az, hogy 1896-ban az ezredéves országos kiállítás alkalmából a személyszállítás rendkívül nagy volt, míg 1897-ben ismét rendes mértékére szállt, s ezenkívül a kedvezőtlen aratási eredmények 1897-ben úgy a személy-, mint az áruforgalmat kedvezőtlenül befolyásolták. Az 1900. évnek abnormisan nagy bevételi emelkedését főleg az okozta, hogy az osztrák szénbányák üzemének huzamosabb időn át tartott szünetelése folytán a hazai ásványszén forgalma kivételesen nagyon emelkedett; míg az 1901. évnek, az 1900. évvel szemben mutatkozó bevételi csökkenése főként a kedvezőtlen terméseredményeknek volt a következménye.

A m. kir. államvasutak költségvetési előirányzatának alapjául szolgáló üzleti vonalhossz 1895-ben 10.745·784 kmt, 1904-ben pedig 15.114·193 kmt tett ki, vagyis a szaporulat 4.368·409 km.

E vonalhálózatnak tulajdonjogi és kezelési szempontból való megosztását az alábbi táblázat tünteti fel.

Tulajdonjogi és kezelési szempontból való részletezés	1895	1904	1904. évben több
	kilométerekben		
A m. kir. államvasutak saját vonalai	7.544·897	7.718·271	173·374
Üzletbe vett idegen csatlakozási vonalak	133·936	176·059	42·123
A m. kir. államvasutak saját számlá- jára kezelt helyi érdekű vasutak . . .	148·726	148·730	0·004
Az önköltségek megtérítése mellett kezelt helyi érdekű vasutak	2.918·225	7.071·133	4.152·908
Összesen	10.745·784	15.114·193	4.368·409

Az emelkedés tulnyomó része az önköltségek megtérítése mellett kezelt helyiérdekű vasutakra esik, élénken illusztrálván azt a nagy tevékenységet, amely az ország helyiérdekű vasuthálózatának kiépítése érdekében az elmúlt évtizedben ki lett fejtve.

E vasuthálózaton kívül a m. kir. államvasutak 1895-ben kezelték még a kir. szab. pécs-barcsi vasutat 68·073 km hosszal, a szatmár-nagybányai vasutat 60·408 km hosszal, a nagyikikinda-nagybecskerekereki vasutat 70·370 km hosszal, a torontáli helyiérdekű vasutakat 172·046 km hosszal, továbbá 49·172 km saját és 106·924 km idegen tulajdont képező iparvágányt. 1904-ben pedig 39·315 km saját és 177·978 km idegen tulajdont képező iparvágányt kezelték.

Az államvasuti alkalmazottak helyzetének javítása tekintetében különös jelentőséggel bír az 1904. évi XVIII. t.-cz., amelynek alapján az államvasuti alkalmazottak illetményei az 1904. évi állami költségvetésben e célra előirányozott 6,643.400 K évi hitel felhasználásával az egész vonalon rendezve lettek.

Egyrészt oly célból, hogy az államvasuti alkalmazottak illetményeinek rendezésével járó több kiadások legalább némileg az államvasuti bevételek emelkedése által ellensúlyoztassanak, de főként azért, hogy azok a kiadások, amelyek a személyforgalom mindjobban fokozódó igényeinek kielégítése érdekében, az utóbbi években létesített beruházások és egyéb berendezések következtében felmerültek, a személyszállítási bevételek fokozása útján ellensúlyoztassanak: a zóna-díj szabás lényegének érintetlenül hagyása mellett, az 1903. évi január hó 1-től fogva módosítva lett a m. kir. államvasutak személydij szabása.

A reform abból állott, hogy a távolsági forgalom 14. vonalszakaszának távolsági határa, a menetdíjnak változatlanul hagyása mellett, 300 km-ig korlátoztatott, és új 15. és 16. vonalszakasz hozatott be, amaz a 301—400 km. távolságu, emez pedig a 400 km-nél nagyobb távolságu viszonylatokra.

A 15. zóna viteldijai, úgy a gyors- mint a személyvonatoknál, a III. kocsiosztályban 1 Kval, a II. kocsiosztályban 2 Kval, az I. kocsiosztályban 3 Kval magasabb összegben állapították meg, mint a 14. zóna viteldijai, a 16. zóna viteldijai pedig ugyanily összegekkel nagyobbak a 15. zóna viteldijainál. Emellett a távolsági forgalom 1-ső zónája, mely azelőtt 21—25 km.-ig terjedt, 27 km.-ig kiterjesztett, s e zóna menetdíjai úgy a személyvonat, mint a gyorsvonat

III. kocsiosztályában 10 frel, II. kocsiosztályában 20 frel, I. kocsiosztályában pedig 30 frel felemeltettek.

A reform megfelelt a hozzáfűzött várakozásoknak, mert az utazási kedvet nem csökkentette, s az államvasutaknak a tulajdonképeni személyszállításból eredő bevételei 1903-ban 52,771.000 Kra emelkedtek az 1902. évi 48,174.000 Kval szemben. Az emelkedés tehát 4,597.000 K, holott 1901-ről 1902-re a tulajdonképeni személyszállításból eredő bevételek csak 1,142.000 Kval emelkedtek.

Az 1904. évi XIV. t.-cz. vasuti beruházásokra 161,020.000 Kt engedélyezett, a mely összegből az 1904. évi állami költségvetésben 30,720.000 K irányoztatott elő.

A magyar államnak a vasuti ügy fejlesztésére fordított kiadásait nem meritik ki a m. kir. államvasutak kiadásai. Ezek mellett számbaveendők még azok az összegek, a melyek a kamatbiztosítás czimén az egyes magán vasut-társaságoknak előlegképen kifizettettek, habár az e czimen felmerült kiadások az előző időkben végrehajtott nagy arányú államosítási aktió következtében, az utolsó évtizedben már nem birtak különös jelentőséggel.

Az e czimen utalványozott kiadások az előleg-visszatérítésekből felmerült bevételek levonása után kitettek:

1895-ben	1,872.381 Kt,
1896-ban	1,551.685 Kt,
1897-ben	1,560.061 Kt,
1898-ban	1,167.728 Kt,
1899-ben	844.587 Kt,
1900-ban	1,006.862 Kt,
1901-ben	2,544.171 Kt,
1902-ben	3,030.946 Kt,
1903-ban	1,593.648 Kt,

az 1904. évi állami költségvetés pedig e czélra 638.773 K kiadást irányozott elő.

Végre felemlitendők itt a viczinális vasutak segélyezésére fordított összegek, a melyek az 1895—1898. években a kereskedelemügyi ministerium beruházásai között, 1899. évtől fogva pedig a kereskedelemügyi miniszterium központi igazgatásának átmeneti kiadásai között számoltatván el, az általános kereskedelemügyi igazgatás kiadásairól és bevételeiről szerkesztett s az 1000. lapon közölt kimutásban vannak kitüntetve.

Erre a célra közigazgatásilag utalványozott összegek a Dés-zilahi vasút segélyezésére fordított összegekkel együtt kitétek:

1895-ben	1,204.000 Kt,
1896-ban	1,234.000 „
1897-ben	1,334.000 „
1898-ban	1,434.000 „
1899-ben	1,317.000 „
1900-ban	1,300.000 „
1901-ben	1,300.000 „
1902-ben	1,300.000 „
1903-ban	1,300.000 „
1904-ben pedig az e célra elő- irányozott összegek	1,300.000 Kt tettek ki.

A hajózásra fordított kiadásokat és a hajózásból eredő bevételeket az 1005. lapon levő kimutatás tünteti fel.

A rendes kiadásoknak csaknem állandó emelkedését a tengerészeti igazgatásnak és a szakoktatásnak fokozatos fejlesztése, továbbá a tengerészeti és tengeri halászati segélyalapokat az 1897. évi IX. t.-cz. alapján a kikötői illetékekből megillető 20% részesedésnek 1899 óta való előirányozása, és azóta bekövetkezett állandó emelkedése, s az aldunai m. kir. hajózási hatóságnak a vaskapuszabályozási munkálatok befejeztével, az 1899. év folyamán való felállítása idézte elő.

Az átmeneti kiadásokat, igen csekély összegektől eltekintve, csaknem teljesen a hajózás segélyezésére fordított összegek képezik. Az 1895. évre nézve kimutatott 1,601.470 Khoz hozzászámítandó még 599.606 K, mely összeg folyó- és tőhajózási célokra fordított s az akkor érvényben volt elszámolási rendszer szerint a beruházások között szerepel.

Az „Adria“ m. kir. tengerhajózási részvénytársaság szerződészerű segélye az egész időszak alatt változatlanul évi 1,140.000 K volt, habár a nevezett részvénytársasággal kötött, s az 1901. évi VII. t.-cz. által becikkelyezett új szerződés a társaság által teljesítendő rendes járatok számát felemelte, s a társaság kötelezettséget vállalt, hogy 25 hajóból álló hajóraját 1902. év végéig tiz, összesen 40—45.000 tonna hordképességű, s legalább 10—12,000.000 K értéket képviselő gőzössel szaporítani fogja.

A magyar folyam- és tengerhajózási részvénytársasággal kötött és az 1894. évi XXXVI. t.-cz. által becikkelyezett szerződés alapján

a társaság az 1896—1897. években évi 800.000 K, 1898—1903. években pedig évi 900.000 K segélyben részesült, de ezzel egyidejűleg megszűnt az az 599.606 K kiadás, a mely az 1895. évben a kereskedelemügyi ministerium beruházásai között folyó- és tóhajózási célok czimén szerepelt. A folyó- és tóhajózási célokra felvett ebből az összegből 12.000 K a balaton-tavi gőzhajózási részvénytársaság segélyezésére fordítván, ez az összeg 1896 óta külön van előirányozva. E segély összege 1902-től fogva évi 24.000 Kra emeltetett fel.

Ezeken felül 1895-ben egyéb tengeri hajózási vállalatok segélyezésére 320.000 K, a tengeri szabadhajózás segélyezésére pedig 105.936 K lett fordítva, a mivel szemben 1903-ban a magyar keleti tengerhajózási részvénytársaság segélyezésére az 1898. évi IX. t.-cz. alapján 180.000 K, a magyar-horvát tengeri gőzhajózási részvénytársaság segélyezésére az 1901. évi X. és XI. t.-czikkek alapján járó 590.000 K fejében 586.244 K s a szabadhajózás segélyezésére 200.000 K lett utalványozva. Ezek az összegek, valamint a magyar folyam- és tengerhajózási részvénytársaság segélyezésére szolgáló 800.000 K, az 1904. évi állami költségvetésben is elő lettek irányozva.

A tengeri hajók építéseinek államsegélyben való részesítéséről szóló 1895. évi XXXIV. t.-cz. célját el nem érte, mert a tengeri hajóknak tengerpartunkon való építése nem lendült fel.

Ily állami segély czimén az 1896—1902. években jelentéktelen összegek lettek kifizetve, 1903-tól fogva pedig e célra mi sem irányoztatik elő, mert új tengeri hajók építése ez idő szerint kilátásba sem vehető.

Az osztrák Lloydhoz való viszonyunk szabályozása tárgyában 1898. év folyamán az osztrák kormánynyal új egyezmény kötött oly értelemben, hogy a Suez-csatorna illetéknek a Lloyd által fentartandó járatokon Fiuméből vagy Fiuméba feladott áruk által tényleg igénybevett rakterület arányában való fedezését, illetve az osztrák államkincstár javára leendő visszatérítését, magunkra vállaltuk. Az e czimen 1898-ban 160.315 Kval felmerült kiadás 1902-ben már 553.363 Kra emelkedett, s 1903-ban az Indiába való czukorkivitelnek ideiglenes megszűnése folytán 281.990 Kra szállt ugyan le, de Indiába irányuló czukor-exportunknak újból való örvendetes fellendülése folytán az 1904. évre e célra előirányzott 400.000 K aligha fog elegendőnek bizonyulni.

A fiumei docktársulat részére évi 40—80.000 K állami segély engedélyeztetett, a mely 1898-ig a beruházások között, azóta pedig

az átmeneti kiadások között szerepel s a szerződés értelmében 1901. év végével megszűnt. Ámde a docktársulat 1903. év tavaszán üzemét beszüntette, mert azt az államsegély nélkül fentartani képes nem volt, s a vállalat tulajdonában maradt 40 m. hosszú dock ideiglenesen az államkincstár üzemébe vétetett át.

A dockkolással járó kiadások fedezésére az 1904. évi költségvetési előirányzatba 10.000 K jövedelemmel részben ellensúlyozott, 30.000 K hitel vétetett fel.

A hajózásra fordított beruházások, a fent említett s egyes években a beruházások között elszámolt egyéb kiadásoktól eltekintve, tulnyomóan a fiumei kikötő kiépítésében és berendezésében állottak. E mellett felemlítendő a tengerészeti akadémia elhelyezésére szolgáló új épület létesítése s annak berendezése, továbbá a kisebb kikötők fokozatos fejlesztése, a mely utóbbi célra az 1904. évi állami költségvetésben már 65.000 K lett előirányozva.

Itt számoltattak el a budapesti kereskedelmi kikötő és országos csatornahálózat előmunkálatainak a költségei is, a melyek 1897-ben szerepelnek először 34.105 Kval, 1904-ig pedig fokozatosan 90.000 Kra emelkedtek.

A fiumei kikötő kibővítésére és egy új uszódock berendezésére az 1904. évi XIV. t.-cz. 6,750.000 Kt engedélyezett, mely összegből az 1904. évi államköltségvetésben I. részlet gyanánt 1,250.000 K irányoztatott elő.

Meg kell itt végül emlékeznünk az aldunai Vaskapunak 1899. év folyamán befejezett szabályozásáról is. Az 1895. évi XVI. t.-czikkkel engedélyezett 37,200.000 K összköltség fedezésére végrehajtott hitelműveletből tényleg befolyt 37,436.250 K. Ez összegből időközi kamatokra és kölcsön törlesztésre fordított 1898. év végéig 6,413.500 K, minélfogva a munkálatok céljaira rendelkezésre állott 31,022.750 K. Az összes tényleges kiadás kitett 31,197.470 Kt, tehát 174.720 K hiteltullépés mutatkozott, mely azonban a Vaskapu szabályozására kibocsátott kölcsön kedvezőbb elhelyezése folytán, 4.295 Kval apadván, a tulajdonképeni hiteltullépés 170.425 Kt tett ki. Ez az összeg az 1899. évi állami zárszámadásban mint az aldunai m. kir. hajózási hatóság kezelésében felmerült átmeneti kiadás számoltatván el, a hajózásra fordított kiadásokról és a hajózásból eredő bevételekről szóló kimutatásban az 1899. évre kimutatott átmeneti kiadások között benfoglaltatik.

Az általános kereskedelemügyi igazgatás kiadásai és bevételei az 1895—1904. években. *)

		1895.	1896.	1897.	1898.	1899.	1900.	1901.	1902.	1903.	1904.
		korona									
Rendes kiadások		3,779.236	4,027.628	4,065.322	4,447.361	4,613.958	4,867.213	5,105.192	5,162.923	5,306.250	5,450.160
Átmeneti kiadások		416	1,147.614	302.517	358.898	2,399.162	5,207.896	2,185.547	1,937.578	1,405.719	1,370.000
Beruházások		1,204.000	1,234.000	1,884.173	1,614.992	37.146	556.499	185.264	351.592	288.994	.
Összes kiadások		4,983.652	6,409.242	6,252.012	6,421.251	7,050.266	10,631.608	7,476.003	7,452.093	7,000.963	6,820.160
Rendes bevételek		1,662.652	1,726.785	1,919.501	1,964.831	2,057.370	2,202.380	2,305.528	2,413.981	2,519.479	2,517.040
Rendkívüli bevételek		4.500	6.000	.	19.545	10.855	6.957	11.100	12.514	13.148	4.000
Összes bevételek		1,667.152	1,732.785	1,919.501	1,984.376	2,068.225	2,209.337	2,316.628	2,426.495	2,532.627	2,521.040
Kiadások	többlete	3,316.500	4,676.457	4,332.511	4,436.875	4,982.041	8,422.271	5,159.375	5,025.598	4,468.336	4,299.120
Bevételek		.	.	.	.	.	.	.	.	.	.

*) E kimutatásban, valamint az alább következő hasonló berendezési többi kimutatásokban az 1895—1903. évekre nézve az állami zárszámadás szerint közigazgatásilag utalványozott, illetve előírt kiadások és bevételek, az 1904. évre nézve pedig az állami költségvetés szerint előirányzott kiadások és bevételek vannak kitüntetve.

Ipari és kereskedelmi cézlokra fordított kiadások és az ezekből eredő bevételek az 1895—1904. években.

		1895.	1896.	1897.	1898.	1899.	1900.	1901.	1902.	1903.	1904.
		korona									
Rendes kiadások		1,443.831	1,536.397	1,898.854	2,163.919	2,763.118	3,183.430	3,807.265	4,188.228	4,723.827	5,444.089
Átmeneti kiadások		.	.	.	7.184	.	.	12.168	98.135	166.705	75.000
Beruházások		.	.	200.000	200.000	391.156	815.131	872.007	446.639	469.121	15,950.000
Összes kiadások		1,443.831	1,536.397	2,098.854	2,371.103	3,154.274	3,998.561	4,691.440	4,733.002	5,359.653	21,469.089
Rendes bevételek		5.835	77.255	179.821	201.673	200.972	218.940	279.745	316.719	296.640	298.815
Rendkívüli bevételek		.	.	.	.	.	.	204.000	2.000	2.000	.
Összes bevételek		5.835	77.255	179.821	201.673	200.972	218.940	483.745	318.719	298.640	298.815
Kiadások	többlete	1,437.996	1,459.142	1,919.033	2,169.430	2,953.302	3,779.621	4,207.695	4,414.283	5,061.013	21,170.274
Bevételek		.	.	.	.	.	.	.	.	.	.

Közutakra fordított kiadások és az ezek részbeni fedezésére szolgáló bevételek az 1895—1904. években.

		1895.	1896.	1897.	1898.	1899.	1900.	1901.	1902.	1903.	1904.
		korona									
Rendes kiadások		6,931.665	7,231.662	7,359.916	8,117.810	8,069.244	8,555.423	8,472.463	9,447.029	8,847.595	8,584.600
Átmeneti kiadások		.	.	.	.	36.000	7.991	.	.	35.286	.
Beruházások		2,382.399	3,778.819	4,297.612	4,418.593	2,871.018	1,542.509	1,523.999	3,196.657	4,117.341	10,036.030
Összes kiadások		9,314.064	11,010.481	11,657.528	12,536.403	10,976.262	10,105.923	9,996.462	12,643.686	13,000.222	18,620.630
Rendes bevételek		233.811	285.599	304.908	336.247	354.378	346.573	351.184	361.589	360.974	387.125
Rendkívüli bevételek		710.898	2,367.319	2,139.968	1,801.131	725.159	61.429	.	200.000	131.613	228.030
Összes bevételek		944.709	2,652.918	2,444.876	2,137.378	1,079.537	408.002	351.184	561.589	492.587	615.155
Kiadások	többlet	8,369.355	8,357.563	9,212.652	10,399.025	9,896.725	9,697.921	9,645.278	12,082.097	12,507.635	18,005.475
Bevételek		.	.	.	.	.	.	.	.	.	.

Posta, távirda és távbeszélő kiadásai és bevételei az 1895—1904. években.

		1895.	1896.	1897.	1898.	1899.	1900.	1901.	1902.	1903.	1904.
		korona									
Rendes kiadások		26,067.254	28,955.717	31,349.332	33,033.894	35,408.329	36,842.935	38,806.592	40,774.388	40,915.941	42,040.890
Átmeneti kiadások		.	218.000	.	827.000	907.000	957.901	922.512	908.430	1,053.493	907.000
Beruházások		679.121	635.170	1,274.892	4,267.213	4,448.299	4,316.045	4,900.754	4,410.474	5,943.986	4,112.000
Összes kiadások		26,746.375	29,808.887	32,624.224	38,128.107	40,763.628	42,116.881	44,629.858	46,093.292	47,913.420	47,059.890
Rendes bevételek		35,302.769	38,436.102	41,435.504	43,393.570	48,201.893	50,200.740	53,232.881	54,967.128	57,083.767	59,905.000
Rendkívüli bevételek		129.135	74.737	.	.	.	.	.	3.028	.	.
Összes bevételek		35,431.904	38,510.839	41,435.504	43,393.570	48,201.893	50,200.740	53,232.881	54,970.156	57,083.767	59,905.000
Kiadások	többlete	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Bevételek		8,685.529	8,701.952	8,811.280	5,265.463	7,438.265	8,083.859	8,603.023	8,876.864	9,170.347	12,845.110

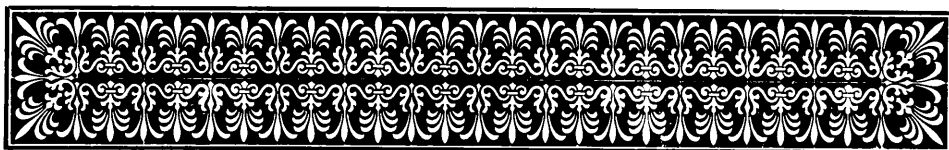
M. kir. államvasutak kiadásai és bevételei az 1895—1904. években.

		1895.	1896.	1897.	1898.	1899.	1900.	1901.	1902.	1903.	1904.
		korona									
Rendes kiadások		114,596.035	123,486.111	122,373.819	124,826.636	126,573.711	131,584.982	138,419.713	141,708.169	146,607.517	150,089.400
Átmeneti kiadások				880.000		550.523	447.971	417.182	396.193	460.961	400.000
Beruházások		43,129.102	44,916.613	93,811.808	40,673.593	34,907.627	27,959.718	31,895.745	30,573.791	26,021.640	45,290.000
Összes kiadások		157,725.137	168,402.724	217,065.627	165,500.229	162,031.861	159,992.671	170,732.640	172,678.153	173,090.118	195,779.400
Rendes bevételek		179,069.453	196,468.382	189,496.122	199,456.097	202,684.023	215,807.384	215,465.618	222,027.056	230,664.493	235,220.000
Rendkívüli bevételek . . .		3,437.127	3,943.000	3,516.334	2,297.602	763.219	2,511.966	1,331.616	368.409	405.135	
Összes bevételek		182,506.580	200,414.382	193,012.456	201,753.699	203,447.242	218,319.350	216,797.234	222,395.465	231,069.628	235,220.000
Kiadások	többlete			24,053.171							
Bevételek		24,781.443	32,011.658		36,253.470	41,415.381	58,326.679	46,064.594	49,717.312	57,979.510	39,440.600

A hajózásra fordított kiadások és a hajózásból eredő bevételek az 1895—1904. években.

		1895.	1896.	1897.	1898.	1899.	1900.	1901.	1902.	1903.	1904.
		korona									
Rendes kiadások		620.811	695.609	707.701	528.388	797.822	840.790	883.028	891.047	891.614	988.650
Átmeneti kiadások		1,601.470	2,602.263	2,555.764	2,984.370	3,539.837	3,471.243	3,689.238	3,884.043	3,349.697	3,445.400
Beruházások		6,507.221	2,438.103	2,178.481	2,052.251	927.386	1,303.161	2,368.170	1,447.051	419.519	1,405.000
Összes kiadások		8,729.502	5,735.975	5,441.946	5,565.009	5,265.045	5,615.194	6,940.436	6,222.141	4,660.830	5,839.050
Rendes bevételek		562.994	598.542	492.608	337.063	538.744	1,008.982	1,067.078	1,108.868	1,105.004	1,233.270
Rendkívüli bevételek . . .		16.044	656.000	45.850	29.328	87.967	19.000	19.255	21.400	21.400	21.400
Összes bevételek		579.038	1,254.542	538.458	366.391	626.711	1,027.982	1,086.333	1,130.268	1,126.404	1,254.670
Kiadások	többlet	8,150.464	4,481.433	4,903.488	5,198.618	4,638.334	4,587.212	5,854.103	5,091.873	3,534.426	4,584.380
Bevételek		.	.	.	.	.	.	.	.	.	.

XIII. czim. A földmivvelésügyi igazgatás terén.

A magyar közgazdasági élet alapját képező földmivvelésügy gondozása az állami igazgatás keretében megillető helyét, a földmivvelésügyi m. kir. ministeriumnak az 1889. évi XVIII. t.-cz. alapján való felállításával foglalta el. De az ekkor helyes alapokon megindult működés csak az állam pénzügyi helyzetének megszilárdulásával kapcsolatban ölthetett nagyobb arányokat, úgy, hogy a szélesebb alapokon nyugvó czélirányos földmivvelésügyi politikának kifejlődése tulnyomóan az 1895. évtől fogva elmúlt évtizedre esik.

Az ujja szervezett földmivvelésügyi ministerium első költségvetése 24,856.682 K rendes kiadással, 310.000 K átmeneti kiadással és 5,574.726 K beruházással, összesen 30,741.408 K kiadást mutat fel, a mivel szemben az 1895-iki költségvetésben a földmivvelésügyre fordított kiadások már 33,129.432 K rendes, 716.700 K átmeneti kiadással és 6,498.694 K beruházással, összesen 40,344.826 Kval szerepelnek, s 1904-ig fokozatosan 59,983.624 Kra emelkedtek. Ez utóbbi összegből 47,386.738 K a rendes kiadásokra, 3,549.159 K az átmeneti kiadásokra, 9,047.727 K pedig a beruházásokra esik, s ezeken az összegeken felül még 1,864.978 Kt képvisel a földmivvelési tárczát terhelő kölcsönök szükséglete és 9,775.000 Kt tesz ki az 1904. évi XIV. t.-cz. alapján, a földmivvelésügyi tárcza körében, az 1904. év folyamán foganatosítandó beruházások költsége.

A kiadásoknak ez emelkedésében, a mely emelkedéssel természetesen részben lépést tart a földmivvelésügyi ministerium saját bevételeinek az emelkedése is, a földmivvelésügyi igazgatás minden ágazata részesedett.

A földmivelésügyi ministerium központi igazgatásának, az országos meteorologiai és földmágnassági központi intézetnek és a földtani intézetnek kiadásait és bevételeit, valamint az alapok és alapítványok bevételeit s a különféle bevételeket az 1021. lapon levő kimutatás tünteti fel.

A kiadásoknak emelkedését a földmivelésügyi ministerium ügykörének fejlődésével kapcsolatban elkerülhetetlenné vált személyzet-szaporítások, az 1893: IV. t.-cz. végrehajtása, végre az országos meteorologiai és földmágnassági központi intézet s a földtani intézet működési körének személyzetszaporítással is járó kiterjesztése okozták.

Fel lett építve a földtani intézet új épülete, részben a Semsey Andor-féle 100.000 Kás magán alapítvány felhasználásával, s 1899-ben az országos meteorologiai intézet központi observatoriumának építésére és a földmágnassági helyiség létesítésére 109.200 K lett fordítva.

Az erdészeti kiadásokról és bevételekről az 1022. lapon közölt kimutatás az állami költségvetésnek állami erdők, állami kezelésbe vett községi és némely más erdők és kopár területek, erdőfelügyelőségek, erdőőri szakiskolák, országos erdei alap és állami segély kopár területek befásítására elnevezésű czimei alatt felmerült kiadásokat és bevételeket tartalmazza.

A rendes kiadások és a rendes bevételek általánosságban fokozatosan emelkedő irányzatot mutatnak, s az ezen irányzattól egyes években tapasztalható eltérések az állami erdők kezelésében előforduló és az erdőgazdaság természetéből folyó körülményeknek a következményei, a melyek azt eredményezik, hogy úgy a fa kitermelésénél, mint a kitermelt fa értékesítésénél első sorban a mindenkori gazdasági és üzleti conjuncturák játszáka a főszerepet.

Az állam ama közigazgatási és közgazdasági intézkedései közül, a melyek a fent említett üzleti természetű tényezőkön kívül az erdészeti kiadások és bevételek alakulására befolyással voltak, kiemelkednek:

Az állami erdészethél, az erdőfelügyelőségeknél és az országos erdei alaphól fentartott intézeteknél alkalmazottak illetményeinek szabályozása és felemelése, ami, miután ezekre az alkalmazottakra az 1893. évi IV. t.-cz. ki nem terjedt, az 1894. évi állami költségvetésben megkezdett irányban az 1895-iki és következő évi állami költségvetések által lett végrehajtva.

Az országos erdei alap jövedelme, tekintettel a kopár területek befásításával járó s évről-évre fokozódó kiadásokra, az erdőörök

nevelésével egybekötött költségek fedezésére már elegendő nem lévén, 1896-tól fogva az erdőöri szakiskolák költségeinek a fedezését az államháztartás vette át. E czimen 1896-ban 108.139 K kiadás utalványoztatott, míg az 1904. évi állami költségvetésben e célra 125.804 K rendes és 89.085 K rendkívüli kiadás irányoztatott elő.

Különös figyelmet érdemel az 1898. évi XIX. t.-cz., melynek értelmében az állam saját kezelése alá vette a kis- és nagyközségek, továbbá a közbirtokosságok erdőbirtokait és erdősitésre szánt kopár területeit kivétel nélkül egész általánosságban, a törvényhatóságok, rendezett tanácsu városok, egyházi testületek, köz- és magánalapítványok erdőit és kopár területeit pedig főleg akkor, ha jövedelmezőségük külön erdőtiszt tartását meg nem engedte, vagy ha addig is állami felügyelet alatt állottak avagy végül, ha az utóbb felsorolt erdőbirtokosok bizonyos határidőn belül (6 hó) szakértő erdőtisztet nem alkalmaztak.

A cél az volt, hogy azoknak az erdőbirtokosoknak, a kikre a törvény hatálya kiterjed, minden körülmények között lehetővé tétessék, hogy erdeik és kopár területeik kezelését aránytalan megterhelhetés nélkül is szakértő és törvényes minősítéssel bíró erdőtisztok kezelésére bizhassák, másfelől pedig, hogy ezen nagy vagyon-complexus vezetése államgazdasági szempontokból is egységessé, biztossá, maga az erdőgazdaság pedig lehetőleg jövedelmezővé tétessék.

A törvény nagy horderejét az mutatja, hogy mintegy 4,333.571 kataszt. holdnyi területet vett át az állam saját kezelésébe s gondoztat saját tisztviselői és szakközegei útján.

A kezeléssel járó kiadásokat — a dolog természeténél fogva — az állami kezelés előnyeit élvező birtokosoknak kellene fedezni, s e célból a földmivelésügyi minister törvényhatóságokként és 5 évről 5 évre meg is állapít bizonyos általányt, amit aztán az érdekelt birtokosok között a közigazgatási bizottságok vetnek ki, de mert az általányozásnál figyelembe kell venni a helyi körülményeket és az erdőbirtokok jövedelmezőségét, ami pedig gyakran alatta áll a kiadásoknak, az eredmény, — mint rendszerint minden állami beavatkozásnál, — ezen a vonalon is az, hogy a költségek egy igen tekintélyes része az államra hárul.

Már a törvény életbeléptetésénél 320.000 Kban, sőt leszámítva az addig is nyújtott segélyeket, effective mintegy 192.000 Kban vélték megállapíthatónak ezt a kiadást. A gyakorlati élet azonban nem igazolta ezt a feltevést, mert már az 1903. évi költségvetés szerint

790.302 Kval előirányzott bevétellel szemben 1,517.362 K kiadás szerepel s ez évről-évre emelkedő irányt mutat.

Ha figyelembe vesszük e tekintélyes pénzbeli támogatáson felül azt is, hogy a pénzügyminister ezeket az erdőkezelési járulékokat — saját közegeinek megterhelésével szintén közadók módjára szedeti és hajtatja be, kétségbe nem vonható az a tény, hogy az állami kiadások és a közhivatalok teendőinek fokozatos emelkedése daczára sem zárkózott el a pénzügyi kormány a nagymérvű áldozattól, s lehetővé igyekezett tenni azt, hogy az előbb tárgyalt törvény által célba vett nagy horderejű közgazdasági feladatok tényleg meg is valósulhassanak.

Az 1898. évi XIX. t.-cz. végrehajtásának folyamányaként az 1899. évben az állami kezelésbe vett községi és más erdők kezelése céljából a m. kir. állami erdőhivatalokból és m. kir. járási erdőgondnokságokból álló új szervezet létesítettett, s az állami kezelésbe vett erdőkkel kapcsolatos kiadások és bevételek, a melyek addig az állami költségvetésnek állami erdők czime alatt voltak előirányozva, 1899 óta az állami költségvetésnek egy külön czime alatt irányoztattak elő.

1898 óta a kormány kiváló gondot fordított arra, hogy a folyamatszabályozási munkálatok eredményének biztosítása végett a kopár területek befásítása fokozott erővel történjék. Az e tekintetben felmerült kiadásokat az országos erdei alap nem fedezhette, s így első ízben az 1898. évben 100.000 Kt irányozott elő e célra az állami költségvetés. Ez a kiadás a megindított actio fejlődésének arányában folyton emelkedett, úgy, hogy e célra az 1904. évi állami költségvetésben már 300.000 K irányoztatott elő.

Ezzel kapcsolatban évről-évre nő az az összeg, a mely csemetekertek létesítésére és erdősítésekre fordítatik, úgy, hogy míg e célra az 1895. évben 40.185 K utalványoztatott, addig 1903-ban már 188.185 K utalványoztatott, 1904-re pedig 250.000 K irányoztatott elő.

1902 óta a közérdekű vadászati ügyek előmozdítására is kiterjesztette a kormány a figyelmét és az e célra eddig 10.000 Kval előirányozott hitelt az 1904. évi állami költségvetés 40.000 Kra emelte fel, főként a vadértékesítés ügyének előmozdithatása érdekében.

Megemlítendő, hogy az 1904. év óta az állami költségvetés erdőfelügyelőségek cziménél irányoztattak elő az ornithologiai központ kiadásai, a melyek előzőleg a mező- és közgazdaság különböző ágai

czim alatt voltak előirányozva, viszont a kincstári nyaralótelepek kiadásai és bevételei 1904-től fogva többé nem az állami erdők cziménél, hanem a kincstári birtokok és fürdők czimén vannak előirányozva.

A beruházások általában kezelési és üzleti építkezésekre, erdei pályák és egyéb szállítási eszközök berendezésére, birtokrendezésekre, helyi érdekű vasutakhoz való hozzájárulásokra, kisebb ingatlanok megszerzésére, kincstári havasok gazdasági berendezésére, kincstári nyaralótelepek folytatólagos berendezésére és felszerelésére és az erdőri szakiskolák építkezéseire fordítottak. A beruházások közül kiemelkedik a csorba-tói birtoknak az 1902. évi VIII. t.-cz. alapján az államkincstár részére történt megvásárlása, a mely czélra az 1901. évben 1,007.125 K, az 1902. évben pedig 2,130.937 K utalványoztatott, továbbá nagyobb szerű magánerdő vásárlásokra az 1902. évben 1,003.616 K s 1903. évben 28.500 K fordítottatott, az 1904. évre pedig 340.000 K irányoztatott elő. Az 1904. évi XIV. t.-cz. alapján erdei vasutak építésére az 1903. év folyamán 348.040 K fordítottatott, s ugyanezen czélra az 1904. évi XIV. t.-cz. által engedélyezett 3,150.000 K első részlete gyanánt 1904-re 1.200.000 K irányoztatott elő.

Az 1904. évi XIV. t.-cz. ezenfelül az erdővásárlási alap gyarapítására 5,000.000 Kt engedélyezvén, e czimen az 1904. évi állami költségvetésben 500.000 K lett előirányozva.

A földmivvelésügyi ministerium kezelése alatt álló mezőgazdasági birtokok s az ezekkel kapcsolatos lótenyészintézetek kiadásait és bevételeit az 1023. és 1024. lapokon foglalt két kimutatás tünteti fel.

E kimutatások közül az első a méneshirtok gazdaságok, a gödöllői koronauradalom és a bukin-palánkai csikótelep, továbbá az állami lótenyészintézetek kiadásait és bevételeit, a második pedig a kincstári birtokok és fürdők, a perköltségek, a gazdasági műszaki hivatal, a deliblái kincstári birtok, továbbá az állami jószágok és telepítési szolgálat körében felmerült kiadásokat és bevételeket tartalmazza, megjegyeztetvén, hogy a deliblái kincstári birtok kiadásai és bevételei 1899 előtt a birtok művelési ágazatai szerint az állami erdők, a kincstári birtokok és a szőlészet és borászat czimén előirányozott hitelekre számoltattak el.

A földmivvelésügyi ministeriumnak ez ügyágakra vonatkozó működése tulnyomóan magángazdasági jelleggel bír. s csak a lótenyész-

tésügyre és a telepítési szolgálatra vonatkozó működés tekinthető közvetlen közgazdasági hatással bírónak. A működési körnek tulnyomóan magángazdasági jellegéből kifolyólag a kiadások és bevételek mikénti alakulása és a gazdálkodás mikénti vezetése tekintetében az okszerű magángazdálkodás elvei voltak irányadók, nem tévesztve soha szem elől azt a közvetett hatást, mely az ország mezőgazdaságának fejlődésére az által gyakorolható, ha az állam e mezőgazdasági birtokai úgy kezeltetnek, hogy a gazdálkodó közönség ebből példát és buzdítást merithessen az ország mezőgazdasági üzemeinek korszerű alapokra való fektetésére és a folyton haladó tudomány legújabb vívmányainak értékesítésére.

Az állami lótenyészintézetek kiadásai és bevételei az 1900. évi állami költségvetéstől fogva elkülönítettek a méneshirtok gazdaságok és a gödöllői korona uradalom kiadásaitól és bevételeitől, s a költségvetés külön czime alatt irányoztattak elő. De azért 1900 óta sem tünteti fel az állami költségvetés és zárszámadás teljesen elkülönítve a lótenyészítés emelésére fordított kiadásokat és bevételeket, mert az országos lótenyészítés érdekeinek előmozdítása céljából, a magántenyésztőktől vásárolt méncsikók felnevelésére Bukin-Palánkán 1900-ban létesített állami csikótelep kiadásai és bevételei a méneshirtok gazdaságok és a gödöllői korona uradalom kiadásaival s bevételeivel egy czim alatt vannak előirányozva. A lótenyészítésügy fejlesztésére fordított kiadások az elmúlt évtizedben különösebb emelkedést nem tüntetnek fel, minek oka abban rejlik, hogy az összes közgazdasági ágak közül épen a lótenyészítés ügye volt az, a mely már az 1895. évet megelőző időkben is a kormányok gondoskodásának oly különösen kedvelt tárgyát képezte, hogy e közgazdasági ág fejlesztése körül az utolsó évtizedre jelentékenyen fokozódó pénzügyi áldozatokkal összekötött feladatok nem hárultak.

A kincstári birtokok kiadásait és bevételeit feltüntető kimutatás szerint az 1900. évben úgy a kiadásoknál, mint a bevételeknél mutatkozó hirtelen emelkedést az okozta, hogy 1900. évben már a földmivelésügyi tárca keretében számoltattak el amaz állami jószágokkal kapcsolatos összes kiadások és bevételek — tehát az államjószágok eladásából befolyó rendkívüli bevételek is, — a melyeknek kezelése az 1899. év folyamán a pénzügyi tárca ügyköréből a földmivelésügyi tárca ügykörébe ment át. Az 1902. évben elért rendkívüli bevételek szerfelett magas voltát az okozta, hogy 3,947.738 K folyt be

a Bács-Bodrog vármegye területén az apatini erdőhivatal kerületében fekvő ama birtokok eladásából, a melyek az 1902. évi VIII. t.-cz. értelmében, a csorba-tói birtok megvétele által felmerült kiadások ellensúlyozása czéljából nyilvános árverésen eladtattak.

Az állategészségügyi kiadásoknak és bevételeknek az 1025. lapon közölt kimutatásból kitünőleg az 1901. évben bekövetkezett nagymérvű emelkedését az állatorvosi közszolgálat államosításáról szóló 1900. évi XVII. t.-cz.-nek a végrehajtása idézte elő.

Az 1901. évi január hó 1-ével életbelépett 1900. évi XVII. t.-cz. állattenyésztésünk fejlesztése és állatkivitelünk biztosítása érdekében kiváló jelentőséggel bír s hazánk közgazdaságának javára többszörösen megtérültek azok a költségek, a melyek e törvény következtében az államkincstárra hárultak. E kiadási többletek igen jelentékenyek, mert míg az állatorvosi közszolgálat államosítása folytán a vármegyék közigazgatási-, árva- és gyámhatósági-kiadásai czimén, az állatorvosok javadalmazásának megszűnése révén a belügyi tárczánál az 1901. évi állami költségvetés szerint csak 189.272 K hitel szabadult fel, addig egy millió Kt is meghaladt az az összeg, a mely az 1900. évi XVII. t.-cz. folytán szervezett új állások illetményeire az 1901. évi állami költségvetésbe felveendő volt. Emellett az államosítással kapcsolatban jelentékenyen nőttek a dologi kiadások is, de viszont emelkedtek a bevételek is, mert az 1888. évi VII. t.-cz. alapján kirótt büntetéspénzeknek az az 50%-a, a mely eddig a vármegyei állategészségügyi alapok javára esett, 1901. évi január 1-től kezdve az államkincstárt illetve, s mert a marharakodó állomásokon teljesített állatorvosi vizsgálati díjak czimén új és állandóan fejlődő bevételi forrás nyílt meg.

A gazdasági szakoktatás és a gazdasági szakismeretek terjesztése az elmúlt évtizedben igen örvendetes lendületet nyert, s az erre a czélra fordított kiadások tényleges emelkedése még az 1026. lapon látható kimutatásból kitünő emelkedést is meghaladja, azért, mert az 1895. évben a méhészet, a kísérletügy, a gyümölcészet, a kertészet és a faiskolák kiadásai és bevételei is a gazdasági ismeretek terjesztésére felvett hitelek között voltak előirányozva, tehát az elől említett kimutatásban szerepelnek, míg 1896-tól fogva ezek a kiadások és bevételek a mezőgazdaság különböző ágainak emelésére fordított kiadásokról és az ezekből eredő bevételekről szóló és az 1027. lapon levő kimutatásban vannak felvéve.

A gazdasági szakoktatás fejlesztése tekintetében kiemelkedő mozzanat a budapesti állatorvosi akadémiának újjászervezése és állatorvosi főiskolává történt fejlesztése, a gazdasági szakoktatás színvonalának minden téren való emelése, a földmivesiskolák számának 8-ról 18-ra való emelkedése s tejmunkás képző intézetek felállítása.

Különös gond fordított a gazdasági ismereteknek egyébként való terjesztésére és népszerűvé tételére is. E célból rendszeresítették és fejlesztették a téli tanfolyamok, alsóbb gazdasági tanfolyamok és téli gazdasági tanítások, a melyeknek céljaira, továbbá gazdasági irányú iskolák segélyezésére az 1904. évi állami költségvetés már 90.000 Kt irányoz elő; gondoskodás történt, hogy a tanítóképezdéknél s papnöveldéknél gazdasági előadók alkalmaztassanak és hogy népiskolai tanítók az egyes gazdasági szakintézményeknél kiképeztesse; gond fordított a gazdasági házi ipari oktatásra, és mezőgazdasági ipari szakképzésre, a mely célra az 1904. évi állami költségvetésbe 85.000 K van felvéve; fokozott támogatásban részesült a gazdasági irodalom, s a kiscgazdák körében nagy kedveltségnek örvendő Néplap, mely 1898-ig csak magyar, német, tót és román nyelven adatott ki, most már horvát, szerb, ruthén és illyr nyelven is kiadatik.

A beruházások a gazdasági szakoktatási intézményeknél szükséges új építkezésekre fordítottak. Erre a célra, valamint ingatlanok vásárlására az 1904. évi XIV. t.-cz. 300.000 Kt engedélyezett, mely összegből az 1904. évi állami költségvetésben 100.000 K irányoztatott elő.

Bár az elmúlt évtizedben, az előzőkből kitűnőleg, a földmivelésügyi igazgatás minden többi ágazata is öröndetes fejlődést tüntet fel, e fejlődés sehol sem oly nagy, mint a mezőgazdaság különböző ágainak emelésére fordított működés terén. Ez az a tér, a melyen leginkább érvényesült az a változás, a melyen a földmivelésügyi politika az elmúlt évtized alatt keresztül ment, az által, hogy szakítva a multnak hagyományaival, s felhasználva a rendelkezésére bocsátott jelentékeny anyagi eszközöket, irányítólag, bátorítólag és kezdeményezőleg lépett föl minden irányban a mezőgazdaság országos színvonalának emelése céljából. Habár a földmivelésügyi politikának ez újabb irányzata az állam pénzügyeinek tetemes megterhelésével járt is, az állam által hozott ezek az áldozatok remélhetőleg sokszorosán meg fognak térülni ama fellendülés következtében, a mely, részben bizonyára e politika következményeként, hazánk mezőgazdasági viszonyai tekintetében már is észlelhető.

Az 1027. lapon közölt kimutatás felöleli az állattenyésztés és tejgazdaság, a halászat, a méhészet, a selyemtenyésztés, a szőlészet és borászat, a kísérletügy, a kertészet, gyümölcsészet és fatenyésztés, a gazdasági munkásügyek, a hegyvidéki és székely földmivelő nép segítése, továbbá a mező- és közgazdaság különböző ágainak ápolása körébe vágó állami működéssel kapcsolatos kiadásokat és bevételeket.

Az állattenyésztés tekintetében különös jelentőséggel bír az állattenyésztési felügyelői intézménynek szervezése, mely intézménynek feladatát a magánkezekben levő nagyértékű tenyészanyag kihasználására vonatkozó kellő utbaigazítások megadása, az állattenyésztési alapok gyümölcsöztetésének ellenőrzése, és az évente szükséges apaállatok bevásárlása és kiosztása képezi.

Ezzel kapcsolatban és oly célból, hogy a mezőgazdaságról és mezőrendőrségről szóló 1894. évi XII. t.-cikknek az állattenyésztésre vonatkozó intézkedései is érvényesülhessenek, tetemesen emelték a községek részére beszerzendő apaállatok beszerzésére fordított kiadások, melyeknek tekintélyes része azonban az eladási árak törlesztéséből ismét visszatérül.

Az állattenyésztés minden ága a tenyésztés előmozdítására, a tenyészállatok díjazására és tenyészállatvásárok tartására szolgáló hitelek emelése által fejlesztve lett és a baromfitenyésztés emelése céljából 1899-ben Gödöllőn baromfitenyésztő telep és munkásképző intézet állított fel.

A tejgazdaság fejlesztése érdekében országos tejgazdasági felügyelői állás rendszeresített s jelentékenyen növelték a tejgazdaság emelésére fordított összegek.

A halászat terén fokozva lettek a halállomány emelésére, a közvizek benépesítésére, tenyészanyag beszerzésére s egyéb a halászati ügy fejlesztésére szolgáló hitelek; szervezve lett a szakoktatás és fel lett állítva a halélettani kísérleti állomás. Az 1904. évre 50.000 K átmeneti kiadás irányoztatott elő a halivadék-nevelőtelepek felállítására szükséges 300.000 K első részlete gyanánt.

Ugyancsak jelentékeny emelkedést mutatnak a méhészetre fordított kiadások, főként a gödöllői méhészeti gazdaságnak 1899-ben történt felállítása s berendezése és azóta történt fokozatos fejlesztése következtében.

A selyemtenyésztés emelése már az 1895. évet megelőzőleg is különös gondját képezte a földmivelésügyi kormánynak és így e tekintetben az elmúlt évtized nem mutat olyan rohamos fejlődést,

mint az elől említett többi ágazatoknál. A kiadások emelkedésével lépést tart a bevételek emelkedése is. Jelentékeny beruházási kiadásokat okoztak a selyemtenyésztés emelésének terén új gubóraktárak és újabb selyemgombolyító gyárak építése és berendezése, továbbá új rendszerű fojtókemenczék beszerzése.

A szőlészet és borászat rendes kiadásai, az 1895. évi állami költségvetés szerint 242.566 Kt tettek ki, az 1904-ben pedig e czimen 590.065 K rendes, 1,631.486 K átmeneti kiadással és 111.011 K beruházással találkozunk.

A rendes kiadások emelkedését a vinczellériskolák számának és személyzetének szaporítása, a szőlészeti és borászati felügyelők létszámának emelése, a néptanítókkal tartandó szőlő- és borgazdasági tanfolyamoknak berendezése, az országos központi mintapincze s más pinczeegyletek és szövetkezetek, továbbá a szőlőművelés ismeretének terjesztésére fentartott nem állami intézmények fokozott segélyezése idézte elő.

Ezekhez járultak 1899-től fogva a mesterséges borok készítésének és forgalomba hozatának tilalmazásáról szóló 1893: XXIII. t.-cz. végrehajtása érdekében teendő intézkedések, s 1902-től fogva a rendszeres pinczemesteri tanfolyamok szervezése.

Az átmeneti kiadások között legjelentékenyebbek a phylloxera elleni védekezés által igénybevett kiadások, a melyek az 1896. évi V. t.-cz. folytán 1897-ben szerepelnek először 113.689 Kval az állami zárszámadásban, az 1904. évi állami költségvetés szerint pedig 1,390.486 Kt tettek ki. Az átmeneti kiadások között szerepelnek továbbá a vinczellériskolák berendezésére szükségelt összegek, továbbá az 1896. évi V. t.-cz. 17. §-a alapján a magyar agrár- és járadékbank által engedélyezett szőlőfelújítási kölcsönök kezelési költségei, s egy magyar ampelographia kiadási költségei. Igen nagy jelentőségű a szőlészet és borászat fejlesztése tekintetében a központi szőlészeti kísérleti állomás szervezése, melynek fentartására és felszerelésére fordított összegek az átmeneti kiadások között, az intézet elhelyezésére szolgáló építkezésekkel egybekötött kiadások pedig a beruházások között vannak kitüntetve. A beruházások közül felemlítendőek még a vinczellériskoláknál szükségesekké vált építkezések, a budafoki pinczemesteri tanfolyam elhelyezésére szolgáló építkezések, s az állami szőlőtelepeken felmerült építkezések.

Jelentékeny fejlődést tüntet fel a kísérletügy is részben, a már 1895-ben fennállott intézmények újjászervezése és fejlesztése, részben

új intézmények létesítése következtében. Az elmúlt évtized alatt létesített új kísérletügyi intézmények: a növényélettani és növénykórtani állomás Magyaróváron, az állatélettani és takarmányozási kísérleti állomás Budapesten, a dohánytermelési kísérleti állomás Debreczenben s fiókállomással Békéscsabán, a tejgazdaság kísérleti állomás Magyaróváron, a szesztermelési kísérleti állomás Kassán, s végül a mezőgazdasági muzeum Budapesten. A kísérletügy terén foganatosított beruházások közül mint jelentékenyebbek felemlítendőek: az országos kémiai intézet, rovarügyi állomás és a budapesti magvizsgáló állomás elhelyezésére szolgáló épület építése, a budapesti állatélettani és takarmányozási kísérleti állomás építése és berendezése, a mezőgazdasági muzeum céljaira szolgáló monumentális épület emelése, s a kassai szeszgyár építése.

A kertészet, gyümölcsészet és fatenyésztés kiadásai és bevételei, ép úgy, mint a halászat és a kísérletügy kiadásai és bevételei 1895-ben a gazdasági ismeretek terjesztése alatt szerepeltek az állami költségvetésben, tehát e kiadások 1895-re nézve nem az 1027. lapon levő kimutatásban, hanem a gazdasági szakoktatás és gazdasági szakismeretek terjesztésére fordított kiadások és az ezekből eredő bevételek című, ezt megelőző kimutatásban vannak feltüntetve.

Az 1895. évi állami költségvetésben a kertészet, gyümölcsészet és faiskolák céljaira előirányzott rendes kiadások összege 201.928 Kt tett ki, az 1904. évi állami költségvetésben pedig e czímen 558.470 K szerepel. Szervezve lett az országos felügyelet, fejlesztve a budapesti kertészeti tanintézet, szaporítva az állami faiskolák. Kertmunkás iskolák, s a gazdasági fatenyésztés és az utak befásításának előmozdítására 1900-ban gazdasági csemetekertek létesítettek. A kiadásoknak ezeken kívül való emelkedése tulnyomóan az egyesületek segélyezésére, a lelkészi és néptanítói tanfolyamokra, a szakirodalom támogatására, s más a kertészeti ügy emelésére szolgáló intézmények előmozdítására esik.

A mezőgazdasági munkásügy 1897-ben szerepel először az állami költségvetésben a munkás közvetítés céljaira felvett 16.000 Kval, míg az 1904. évi állami költségvetés a gazdasági munkásügyek céljaira 770.000 Kt irányozott elő. A munkás közvetítés fejlesztésén kívül ki lett terjesztve az állam gondoskodása a mezőgazdasági munkásügy egész complexusára.

Hosszabb időt egy munkaadónál töltött gazdasági cselédek jutalmazása, népies felolvasások rendezése, népies lapok és nyomtatványok

kiadásának támogatása, népkönyvtárak létesítése, a munkás kérdésre vonatkozó anyag gyűjtése, községi segélyalapok, munkás segélyszövetkezetek és egyletek létesítésének előmozdítása és támogatása, gazdasági munkásházak építésének előmozdítása s egyéb ily irányu intézkedések azok, a melyekkel a földmivelésügyi kormány, az állam erkölcsi, de anyagi erejének felhasználása mellett is, a mezőgazdasági munkások helyzetének javítására és a munkaadó és munkás közötti viszonyoknak helyes irányokban való terelésére törekszik.

A munkaadók és mezőgazdasági munkások közötti jogviszony szabályozásáról szóló 1898. évi II. t.-cz. a vizimunkálatokról, az ut- és vasutépítésnél alkalmazott napszamosokról és munkásokról szóló 1899. évi XLI. t.-cz., a gazdasági munkavállalkozókról és segédmunkásokról szóló 1899. évi XLII. t.-cz., az erdőmunkásokról szóló 1900. évi XXVIII. t.-cz., a dohánytermelők és a dohánykertészek közötti jogviszonyok szabályozásáról szóló 1900. évi XXIX. t.-cz., továbbá a gazdasági munkás és cselédpénztárakról szóló 1900. évi XVI. és 1902. évi XIV. t.-cz. végrehajtása tetemesen hozzájárult a munkások helyzetének a javításához, de az államnak pénzbeli áldozatába is került.

Az országos gazdasági munkás- és cselédpénztár javára fizetett állami hozzájárulás az 1904. évben 150.000 Kval irányoztatott elő. Ez intézmény felállítása, az állami hozzájárulás által igényelt pénzügyi összeg előteremtésén kívül egyébként is érinti a pénzügyi igazgatást.

Az 1900. évi XVI. t.-czikkel megalkotott gazdasági munkás- és cselédsegélypénztár egyik bevételi forrásává az az évi 120 fillérenyi hozzájárulás tétel, melyet a 8. §. értelmében minden munkaadó, minden egyes szolgálatában álló gazdasági (külső) cseléd után, a cselédsegélypénztárba befizetni köteles. Ezen évi hozzájárulási összegre ezenfelül azt is megállapította a törvény, hogy a községi közegek által közigazgatási uton a közadók módjára hajtatik be.

A törvény csakis ezt az általános kijelentést tartalmazván, ennek végrehajtása céljából rendeleti uton a hozzájárulás kivetése és behajtása szabályoztatott, valamint az is, hogy az előírás elleni jogorvoslatok milyen fokozatokon nyerjenek elintézés, illetve minő eljárás alkalmaztassék a kivetési lajstromok érvényesítése, a vármegyéenkénti sommás könyvelés és a cselédpénztár központi igazgatóságánál vezetett főkönyvelés tekintetében.

Bár a törvény végrehajtása a m. kir. földmivelésügyi minister hatáskörébe tartozott, mégis arra való tekintettel, hogy a díjak a

közzadók módjára hajtandók be, a munkaadók hozzájárulási díjainak kezelésére vonatkozó eljárás tervezetét a pénzügyministerium készítette el, melyet azután a m. kir. földmivelésügyi miniszter 1900. évi december hó 10-én 12.102. eln. szám alatt, valamennyi vármegyei és városi törvényhatóságnak, Budapest székesfővárosnak és Fiume kir. kormányzójának szóló rendelet alakjában közzétett.

A gazdasági munkásügyek ápolásával rokontermészetű működési ága a földmivelésügyi igazgatásnak a hegyvidéki és a székely földmivelőnép gazdasági felsegítésére irányuló tevékenység. E tevékenység az északkeleti hegyvidék ruthén lakossága érdekében, az elszegényedett nép gazdasági erejének fokozása céljából, 1898-ban Bereg vármegye szolyvai járására szorítkozva, szerény keretekben indult meg, de csakhamar kiterjesztetett Bereg, Máramaros, Ung, Zemplén, Ugocsa és Sáros vármegyék hegyvidékére s 1902-ben egyelőre szintén szerény keretekben a Székelyföldre, úgy, hogy az 1904. évi állami költségvetés e célra már 536.424 K rendes kiadást és ezenfelül a hegyvidéki szövetkezetek támogatására 24.000 Kt, a Székelyföldön létesítendő szövetkezetek támogatására pedig 70.000 Kt irányozott elő.

Végre a mezőgazdaság különböző ágainak emelésére irányuló állami tevékenység keretében meg kell emlékeznünk a mezőgazdasági szaktudósítók intézményének szervezéséről és fejlesztéséről; a mezőgazdasági statisztika ügyének fokozott ápolásáról, s a mezőgazdasági statisztikai adatok összeírásáról szóló 1895. évi VIII. t.-cz. végrehajtásáról; a gyapjumosó intézetnek 1898-ban történt felállításáról; s amaz intézkedésekről, a melyek vetőmagtermelés előmozdítására, a kender- és lentermelés országos fejlesztésére, népies mintagazdaságok létesítésére, gazdasági érdekeket szolgáló egyesületek, szövetkezetek és egyéb szervezetek fokozott segélyezésére s egyáltalában a mezőgazdaság különböző ágazatainak közvetlen s közvetett támogatására, a sörárpa- és komlótermelés fejlesztésére s a szesz műszaki alkalmazásának előmozdítására irányultak. Ugyancsak itt számoltatott el az a 348.000 Kra előirányozott kiadás, a mely a földmivelésügyi kormányzatnak az 1900. évi párisi nemzetközi kiállításon való részvételével felmerült. Itt kell megemlítenünk végül azt is, hogy az 1904. évi XIV. t.-cz. a szarvasmarhatenyésztési alap gyarapítására 3,500.000 Kt, az országos közigazdasági alap gyarapítására pedig 15,000.000 Kt engedélyezett, a mely összegekből az 1904. évi állami költségvetésben 1,200.000, illetve 5,000.000 K irányoztatott elő.

A vizügyi kiadásokról és bevételekről az 1028. lapon közölt kimutatás az országos vízépítési igazgatóság, a folyammérnöki hivatalok, a vízi munkálatok és a kulturmérnöki hivatalok czimei alatt felmerült kiadásokat és bevételeket tartalmazza.

A rendes kiadások körében főként a kulturmérnöki hivatalok kiadásai emelkednek, a kulturmérnöki intézmény fokozatos fejlesztése következtében. A beruházások vizszabályozási munkálatokra fordítottak, a Közép-Duna egységes szabályozásáról, valamint az ország egyéb jelentősebb folyóvizein első sorban szükséges szabályozási munkálatokról szóló 1895. évi XLVIII. t.-cz. alapján. E törvény az említett célokra az 1907. év végéig 102 millió koronát engedélyezett s elrendelte, hogy a földmivvelésügyi miniszterium költségvetésében vízi beruházások czimén 1896. évtől kezdve 18 éven át évenként 6 millió korona veendő fel. Felhatalmazta ezenfelül a törvény a kormányt, hogy a mennyiben a szabályozás okszerű kivitele szükségessé teszi, a költségvetésben fedezetet találó 6 millió koronán túl az 1896—1898. évek mindegyikében további 4—4 millió, 1898-tól pedig bezárólag 1907-ig minden évben további 2—2 millió korona erejéig is végrehajthat munkálatokat, mely rendelkezést az 1898. évi XX. t.-cz. oda módosította, hogy az 1898. évben 4 millió helyett 6 millió korona, az 1899. évben 2 millió helyett 4 millió korona az 1900-tól 1907-ig bezárólag terjedő idő alatt pedig évente 2 millió helyett 1,500.000 K erejéig hajthatók végre ily munkálatok.

Az 1904. évi XIV. t.-cz. ezenfelül a Temes-Bégavölgy ármentesítő munkálataira és a Béga-csatornának Nagybecskerektől Temesvárig hajózhatóvá tételére 8,622.000 Kt;

némely város árvédelme szempontjából szükséges szabályozási és partbiztosítási munkálatokra, valamint egyes társulatok segélyezésére 4,060.000 Kt;

állami kezelés alatt nem álló folyók szabályozására, valamint vizmosások megkötésére 1.000.000 Kt;

téli kikötők és rakodópartok létesítésére 1,200.000 Kt;

a soroksári Dunaág rendezésére és hajózhatóvá tételére 5,000.000 Kt;

a Drávának Barcstól Gyékényesig való szabályozására 1,000.000 Kt;

a Szávának a torkolattól Coprekig való szabályozására 1,000.000 Kt; és

a Vág folyó szabályozására 300.000 Kt engedélyezett, mely összegek terhére az 1904. évi állami költségvetésben 1,775.000 K irányoztatott elő.

Az általános földmivelésügyi igazgatás kiadásai és bevételei az 1895—1904. években. *)

		1895.	1896.	1897.	1898.	1899.	1900.	1901.	1902.	1903.	1904.
		korona									
Rendes kiadások		1,128.420	1,149.409	1,212.013	1,336.531	1,193.957	1,308.975	1,353.663	1,383.197	1,347.412	1,370.705
Átmeneti kiadások		34.372	90.333	6.200	8.200	58.014	86.346	55.195	52.975	44.812	55.450
Beruházások		.	.	904.000	6.600	109.200	.	.	4.886	.	.
Összes kiadások		1,162.792	1,239.742	2,122.213	1,351.331	1,361.171	1,395.321	1,408.858	1,441.058	1,392.224	1,426.155
Rendes bevételek		67.166	96.611	96.784	119.021	118.345	123.572	123.979	125.240	72.686	70.890
Rendkívüli bevételek		.	.	100.000	.	1.600	.	.	.	.	.
Összes bevételek		67.166	96.611	196.784	119.021	119.945	123.572	123.979	125.240	72.686	70.890
Kiadások	többlete	1,095.626	1,143.131	1,925.429	1,232.310	1,241.226	1,271.749	1,284.879	1,315.818	1,319.538	1,355.265
Bevételek		.	.	.	.	.	.	.	.	.	.

*) E kimutatásban, valamint az alább következő hasonló berendezésű többi kimutatásokban az 1895—1903. évekre nézve az állami zárszámadás szerint közigazgatásilag utalványozott, illetve előírt kiadások és bevételek, az 1904. évre nézve pedig az állami költségvetés szerint előirányozott kiadások és bevételek vannak kiténtetve.

Erdészeti kiadások és bevételek az 1895—1904. években.

		1895.	1896.	1897.	1898.	1899.	1900.	1901.	1902.	1903.	1904.
		korona									
Rendes kiadások		10,953.999	12,119.646	11,210.833	11,862.140	12,435.774	12,761.739	13,119.639	13,474.284	13,233.615	13,351.021
Átmeneti kiadások		5.090	5.090	5.090	60.893	194.455	170.947	89.498	114.414	101.857	104.372
Beruházások		468.350	1,080.484	1,127.086	643.515	390.653	399.901	1,426.972	3,721.856	1,388.677	2,447.249
Összes kiadások		11,427.439	13,205.220	12,343.009	12,566.548	13,020.882	13,332.587	14,636.109	17,310.554	14,724.149	15,902.642
Rendes bevételek		16,214.857	16,514.439	17,683.570	18,163.650	19,171.562	18,343.486	19,050.492	17,870.485	17,829.797	18,458.741
Rendkívüli bevételek		35.926	5.121	30.304	440.619	21.301	.	38.001	1.088	.	.
Összes bevételek		16,250.783	16,519.560	17,713.874	18,604.269	19,192.863	18,343.486	19,088.493	17,871.573	17,829.797	18,458.741
Kiadások	többlete										
Bevételek		4,823.344	3,314.340	5,370.865	6,037.721	6,171.981	5,010.899	4,452.384	561.019	3,105.648	2,556.099

Állami lótenyészintézetek, a ménesbirtok gazdaságok és a gödöllői koronauradalom kiadásai és bevételei az 1895—1904. években.

		1895.	1896.	1897	1898.	1899.	1900.	1901.	1902.	1903.	1904.
		korona									
Rendes kiadások		10,567.307	11,058.480	11,199.964	11,687.735	11,787.269	11,785.311	12,456.916	12,675.318	12,714.821	12,268.288
Átmeneti kiadások		57.925	52.528	83.607	53.701	121.204	87.145	37.403	190.399	56.799	47.530
Beruházások		249.910	154.957	326.767	289.315	212.593	476.729	640.059	507.835	458.090	675.384
Összes kiadások		10,875.142	11,265.965	11,610.338	12,030.751	12,121.066	12,349.185	13,134.378	13,373.552	13,229.710	12,991.202
Rendes bevételek		8,949.148	9,491.652	8,870.806	9,387.666	9,598.356	9,338.294	9,209.718	9,941.259	10,282.883	10,337.356
Rendkívüli bevételek		12.000	12.600	152.200	12.748	12.000	13.731	12.000	15.388	30.771	12.000
Összes bevételek		8,961.148	9,504.252	9,023.006	9,400.414	9,610.356	9,352.025	9,221.718	9,956.647	10,313.654	10,349.356
Kiadások	többlete	1,913.994	1,761.713	2,587.332	2,630.337	2,510.710	2,997.160	3,912.660	3,416.905	2,916.056	2,641.846
Bevételek											

Kincstári birtokok kiadásai és bevételei az 1895—1904. években.

		1895.	1896.	1897.	1898.	1899.	1900.	1901.	1902.	1903.	1904.
		korona									
Rendes kiadások		519.327	340.444	364.660	473.226	535.234	1,103.135	1,049.435	1,046.308	1,033.002	1,155.711
Átmeneti kiadások		957.044	288.845	186.711	486.254	1,261.802	1,830.992	2,051.958	1,088.427	1,053.114	998.223
Beruházások		182.000	39.561	65.301	55.000	67.081	103.628	111.977	183.376	105.343	672.768
Összes kiadások		1,658.371	668.850	616.672	1,014.480	1,864.117	3,037.755	3,213.370	2,318.111	2,191.459	2,826.702
Rendes bevételek		945.018	723.888	681.212	749.229	745.430	1,085.218	1,015.391	1,164.804	1,266.126	1,298.038
Rendkívüli bevételek		94.372	239.833	177.043	445.521	1,159.492	4,157.672	3,248.474	9,500.213	3,850.325	3,528.000
Összes bevételek		1,039.390	963.721	858.255	1,194.750	1,904.922	5,242.890	4,263.865	10,665.017	5,116.451	4,826.038
Kiadások	többlete	618.981	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Bevételek		.	294.871	241.583	180.270	40.805	2,205.135	1,050.495	8,346.906	2,924.992	1,999.336

Állategészségügyi kiadások és bevételek az 1895—1904. években.

		1895.	1896.	1897.	1898.	1899.	1900.	1901.	1902.	1903.	1904.
		korona									
Rendes kiadások		660.409	614.773	546.669	603.399	563.260	693.795	1,857.688	1,984.814	2,008.781	2,069.780
Átmeneti kiadások		623.894	501.810	375.878	288.032	84.843	9.165	94.198	5.463	4.353	15.000
Beruházások		.	.	.	.	.	.	.	33.603	2.500	.
Összes kiadások		1,284.303	1,116.583	922.547	891.431	648.103	702.960	1,951.886	2,023.880	2,015.634	2,084.780
Rendes bevételek		107.673	85.216	93.570	92.908	102.214	100.715	450.353	555.726	545.851	496.600
Rendkívüli bevételek		.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Összes bevételek		107.673	85.216	93.570	92.908	102.214	100.715	450.353	555.726	545.851	496.600
Kiadások	többlete	1,176.630	1,031.367	828.977	798.523	545.889	602.245	1,501.533	1,468.154	1,469.783	1,588.180
Bevételek		.	.	.	.	.	.	.	.	.	.

A gazdasági szakoktatás és gazdasági szakismeretek terjesztésére fordított kiadások és az ezekből eredő bevételek 1895—1904. években.

		1895.	1896.	1897.	1898.	1899.	1900.	1901.	1902.	1903.	1904.
		korona									
Rendes kiadások		1,552.027	1,422.067	1,737.876	2,070.859	2,105.516	2,206.351	2,252.795	2,446.672	2,361.379	2,559.407
Átmeneti kiadások		50.005	74.282	29.546	60.811	67.558	81.867	40.762	105.381	46.693	42.728
Beruházások		198.905	324.680	591.993	301.329	403.688	718.317	148.777	75.467	189.952	212.558
Összes kiadások		1,800.937	1,821.029	2,359.415	2,432.999	2,576.762	3,006.535	2,442.334	2,627.520	2,598.024	2,814.693
Rendes bevételek		538.813	501.679	473.820	553.256	585.271	550.197	628.103	668.854	719.370	728.702
Rendkívüli bevételek		.	80.000	525	.	.	.	.	50.000	.	.
Összes bevételek		538.813	581.679	474.345	553.256	585.271	550.197	628.103	718.854	719.370	728.702
Kiadások	többlete	1,262.124	1,239.350	1,885.070	1,879.743	1,991.491	2,456.338	1,814.231	1,908.666	1,878.654	2,085.991
Bevételek		.	.	.	.	.	.	.	.	.	.

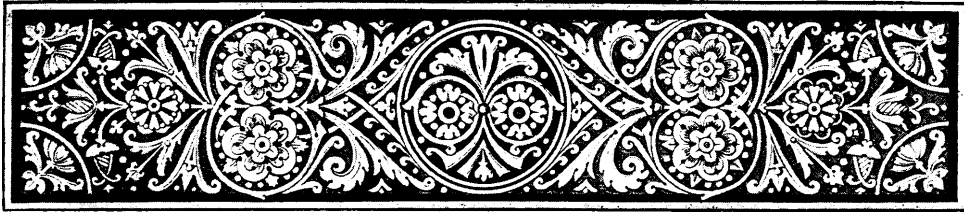
A mezőgazdaság különböző ágainak emelésére fordított kiadások és az ezekből eredő bevételek az 1895—1904. években.

		1895.	1896.	1897.	1898.	1899.	1900.	1901.	1902.	1903.	1904.
		korona									
Rendes kiadások		4,873.182	5,520.710	5,036.763	6,297.487	6,570.071	8,338.105	9,624.103	9,889.414	10,760.095	12,233.016
Átmeneti kiadások		869.628	1,448.593	2,072.017	2,278.878	2,158.600	1,916.851	1,868.751	2,320.473	2,279.189	2,008.286
Beruházások		125.100	217.604	386.715	478.275	1,010.124	993.773	805.062	1,427.034	1,623.234	6,889.768
Összes kiadások		5,867.910	7,186.907	7,495.495	9,054.640	9,738.795	11,248.729	12,297.916	13,636.921	14,662.518	21,131.070
Rendes bevételek		2,978.627	2,385.173	3,802.195	3,859.153	4,264.224	5,119.728	5,749.827	5,768.886	7,342.855	7,633.250
Rendkívüli bevételek		1,178.291	5.653	838.245	378.624	294.827	222.390	409.370	459.603	445.834	540.880
Összes bevételek		4,156.918	2,390.826	4,640.440	4,237.777	4,559.051	5,342.118	6,158.197	6,228.489	7,788.689	8,174.130
Kiadások	többlete	1,710.992	4,796.081	2,855.055	4,816.863	5,179.744	5,906.611	6,139.719	7,408.432	6,873.829	12,956.940
Bevételek		.	.	.	.	.	.	.	.	.	.

Vizügyi kiadások és bevételek 1895—1904. években.

		1895.	1896.	1897.	1898.	1899.	1900.	1901.	1902.	1903.	1904.
		korona									
Rendes kiadások		2,151.460	2,074.278	2,172.769	2,262.892	2,299.359	2,433.456	2,429.794	2,362.994	2,300.984	2,378.810
Átmeneti kiadások		183.388	290.048	354.530	372.317	326.378	378.509	269.860	233.661	231.344	277.570
Beruházások		6,761.300	10,000.000	9,999.999	11,993.999	9,999.999	7,531.700	7,516.724	7,549.999	7,647.698	7,925.000
Összes kiadások		9,096.148	12,364.326	12,527.289	14,629.208	12,625.736	10,343.665	10,216.378	10,146.654	10,180.026	10,581.380
Rendes bevételek		72.951	81.766	91.247	90.251	123.730	186.309	185.422	198.111	246.654	212.800
Rendkívüli bevételek		442.932	325.825	415.814	340.966	310.658	292.078	187.524	214.979	159.799	173.770
Összes bevételek		515.883	407.591	507.061	431.217	434.388	478.387	372.946	413.090	406.453	386.570
Kiadások	többlet	8,580.265	11,956.735	12,020.228	14,197.991	12,191.348	9,865.278	9,843.432	9,733.564	9,773.573	10,194.810
Bevételek		.	.	.	.	.	.	.	.	.	.

XIV. czim. A közművelődés terén.

Az államháztartás egyensúlyának helyreállítását követő évek kedvező eredményei az elmúlt évtizedben lehetővé tették a magyar nemzeti állam kiépítésének minden őszinte hive által régtől fogva táplált annak az óhajtnak a megvalósulását, hogy az államnak közművelődési téren nyilvánuló működési köre lehetőleg tágíttassék és minél szélesebb alapokra fektetessék. Az elmúlt évtized történetének legfényesebb lapjai mindenesetre azok lesznek, a melyek a magyar nemzeti államnak a közművelődési téren való térfoglalásáról számolnak be s e kor legmaradandóbb s legbecesebb alkotásai azok, a melyek a nemzeti kultúra fejlesztését vannak hivatva szolgálni.

Habár e tekintetben a pénzügyi kormányzat a dolog természetéből kifolyólag, sem kezdeményezőleg, sem irányítólag fel nem léphetett, mégis, a szükséges anyagi eszközöknek előteremtése és közművelődési célokra való rendelkezésre bocsátása által a pénzügyi kormányzat adta meg az előfeltételeit annak a céltudatos fejlődésnek, amely az állam közművelődési működési körének minden terén észlelhető volt.

Az állami tevékenységnek a közművelődési téren való fejlesztése maga után vont a vallás- és közoktatásügyi ministerium személyzetének jelentékeny szaporítását, úgy, hogy a kiadásoknak az általános vallás- és közoktatásügyi kiadásokról és bevételekről az 1037. lapon foglalt kimutatásból kitünő emelkedése túlnyomóan e körülményben és az 1893. évi IV. t.-cz. fokozatos végrehajtásában leli magyarázatát.

E kimutatásban a vallás- és közoktatásügyi ministerium központi igazgatásának s az országos közoktatásügyi tanácsnak kiadásai és bevételei, továbbá a közművelődési célok támogatására és ösztöndíjakra fordított kiadások s az ezekből eredő bevételek vannak feltüntetve.

A beruházások között 1899. és 1900. évekre kitüntetett összegek az egyetemi építkezésekre az 1897. évi XXV. t.-czikkel engedélyezett összeg 3. és 4. részletét és az 1900. évi V. t.-cz. alapján engedélyezett összeget képviselvén, tulajdonképen a felsőbb tanintézetek kiadásaihoz tartoznak, s csak azért szerepelnek ebben a kimutatásban, mert az állami zárszámadásnak a vallás- és közoktatásügyi ministerium központi igazgatása cziménél vannak elszámolva. Az 1904. évre 500.000 Kval kitüntetett beruházás a vallás- és közoktatásügyi ministerium elhelyezésére szolgáló épület emelésére az 1904. évi XIV. t.-cz. által engedélyezett 3,000.000 K első részletét képviseli.

A felsőbb tanintézetek kiadásai és bevételei az 1038. lapon levő kimutatásból kitünőleg jelentékeny emelkedést mutatnak.

A kiadások emelkedése a tanári létszám s a segédszemélyzet fokozatos szaporításának, az egyetemek orvosi karán adjunctusi állások szervezésének és szaporításának, új egyetemi és műegyetemi intézetek megnyitásának s a meglévők fejlesztésének, a kolozsvári és budapesti egyetemi tanárok fizetései közt fennállott különbség fokozatos megszüntetésének, és annak a következménye, hogy az egyetemi és műegyetemi tanárok korpótlékai és lakbérei egyöntetű szabályozás mellett emeltettek, a mivel kapcsolatban a budapesti tudományegyetemen a tanárok tandíjjutalékának kérdése is egyöntetűen rendezve lett. Ez utóbbi kérdéssel kapcsolatos a bevételeknek 1900-ban bekövetkezett jelentékeny emelkedése, mert míg a megelőző évi állami költségvetésekben a budapesti tudományegyetemnél a tanpénzeknek csak az a hányada szerepelt a bevételek között, a mely az egyetemi tanárok illetményeinek 1890-ben történt rendezésével járó kiadásoknak ellensúlyozására szolgált, addig 1900-tól fogva az összes tanpénz, s 1900-ban a multból fenmaradt tanpénzfelesleg is, bevételképen számoltatott el. A kiadások némi, bár nem jelentékeny emelkedését okozta 1899-től fogva az, hogy az ó-gyallai magáncsillagdának állami csillagdául való használatba vétele folytán a csillagda személyi és dologi kiadásai az államkincstárt terhelik.

Végre 1902-től fogva úgy a kiadásoknak, mint a bevételeknek emelkedését jelentékeny részben az idézte elő, hogy a kolozsvári Karolina országos kórház költségvetése, mely eddig az állami költségvetésben nem szerepelt, tekintettel arra, hogy e kórház a kolozsvári egyetem céljaira szolgál, s hogy az új épület az 1897. évi XXV. t.-cz. alapján az államkincstár terhére létesített s az egyetemi

klinikák abban vannak elhelyezve, 1902. évtől fogva az állami költségvetésbe annak egy külön czíme alatt beállított.

A fenti kimutatásból kitünőleg a felsőbb tanintézetek beruházási céljaira fordított igen jelentékeny összegek a budapesti és a kolozsvári egyetemek, valamint a József műegyetem berendezéseinek és felszereléseinek tökéletesbitésére fordítottak, s nem merítik ki teljesen a felsőbb tanintézetek beruházásaira fordított kiadásokat, mert ezek közé a kiadások közé számitandó még az a 2,701.032 K és 300.000 K kiadás, a mely az előzők szerint az általános vallás- és közoktatásügyi igazgatás 1899., illetve 1900. évi beruházásai között van kitüntetve.

Az 1904: XIV. t.-cz. a budapesti kir. egyetem orvosi kara mellett létesítendő egyetemi közkórház építésére 5,000.000 Kt s a kolozsvári Karolina országos kórház telepén apáczalak, üdülők és tüdővészések pavilonjának építésére 300.000 Kt engedélyezett, a mely czélokra az 1904. évi állami költségvetés 500.000 Kt, illetve 200.000 Kt irányozott elő.

Ugyancsak jelentékeny emelkedést mutatnak az 1039. lapon közölt kimutatásból kitünőleg a középiskolai kiadások és bevételek.

A kiadások emelkedését új állami intézetek felállítása, meglevő, nem állami intézetek államosítása, a párhuzamos osztályok számának szükségessé vált szaporítása, középiskolai internatusok létesítése s meglevő ily internatusoknak állami kezelésbe való vétele, a tanszemélyzet helyzetének, különösen az igazgatóknak és tanároknak az egyes fizetési osztályokba való arányosabb beosztása által történt javítása, végre a felekezeti, törvényhatósági és községi középiskolák fokozottabb mérvű állami segítése okozta. A beruházások középiskolai épületek emelésére és berendezésére fordítottak.

Míg 1895-ben 16 állami gymnasium, 24 állami reáliskola, 11 állami felsőbb leányiskola létezett, s 26 nem állami középiskola részesült állandó állami segítetésben és 168.000 K fordított nem állami középiskoláknál befektetésekre, addig az 1904. évi állami költségvetés 37 állami gymnasiumról, 25 állami reáliskoláról és 14 állami felsőbb leányiskoláról gondoskodik, 82 nem állami középiskolát részesít állandó állami segítetésben, s e mellett 360.250 Kt irányoz elő felekezeti, törvényhatósági, valamint községi középiskolák építkezési segítetésére.

Ha az előzőkből kitünőleg már a felsőbb és középiskolai oktatás fejlesztésére is nagy anyagi áldozatokat hozott az állam az utolsó évtized alatt, úgy még felülmulják ezeknek az áldozatoknak az arányát a népnevelés ügyének nagymérvű fejlesztésére fordított áldozatok.

A népnevelési kiadásoknak az 1040. lapon levő kimutatásból kitünő nagy emelkedése túlnyomó részben az állami elemi népiskolák számának szaporításából keletkezett.

1894. év végeig mindössze 811 állami népiskolánk volt. 1895 és 1896-ban állítottatott fel a honalapítás ezredik évfordulójának megörökítésére alkotandó művekről szóló 1896. évi VIII. t.-cz. értelmében az ország különböző vidékein felállítandó 400 új állami népiskola. Ezzel meg nem elégedve, a kormány a következő években is folytatta a népiskolák felállítására vonatkozó actiot, 1898-ban pedig elhatározta, hogy lehetőleg a következő öt év alatt 1.000 új állami népiskolát fog felállítani. E tervnek az egyes évekre vonatkozó állami költségvetések keretében való megvalósítása érdekében 1899—1901-ig évente 200 új állami elemi iskola költségei vétettek fel a költségvetésekbe, 1902. évtől fogva pedig évente 100.000 K irányoztatik elő az új állami elemi népiskolák szeptember—december havi költségeinek a fedezésére s e mellett természetesen az előző tanév elején megnyitott új iskolák egész évi szükséglete is előirányoztatik. Ezenfelül a már fennálló állami elemi népiskolák tanítóinak a száma is, a jelentkező növendékek számának emelkedése következtében, évről-évre emelendő volt, úgy, hogy míg az állami népiskolák személyzeti kiadásai az 1895. évi állami költségvetési előirányzat szerint mindössze 1,860.000 Kt tettek ki, addig azok az 1904. évi állami költségvetés szerint az 1904. évben felállítandó új iskolák személyzeti kiadásai nélkül 5,708.860 Kra rugtak. Az állami elemi népiskolák számának és tanítószemélyzetének szaporítása mellett a községi felekezeti és magán népiskolák is fokozódó állami segélyezésben részesültek. Az ilyen állami segélyezésre fordított összeg az 1895. évi állami költségvetés szerint 1,012.000 Kt tett ki, s az 1904. évi állami költségvetés szerint, főként a községi, valamint a hitfelekezetek által fentartott elemi iskolákban működő tanítók és tanítónők fizetésének rendezéséről szóló 1893. évi XXVI. t.-cz. végrehajtása következtében, 3,170.500 Kra emelkedett.

Ugyancsak jelentékenyen fejlesztve lett az elemi és polgári tanító- és tanítónőképzés, a kisdédóvás ügye és a felső nép- és polgári iskolák is.

Végül felemlitendő a testi nevelés fokozottabb gondozása és a gazdasági ismétlő oktatás szervezése, a mely utóbbi az 1897. évben indult meg s azóta igen örömdetes lendületet nyert.

Míg az 1897. évi állami költségvetés a gazdasági ismétlő iskolák állami segélyezésére csak 16.000 Kt irányozott elő, addig az 1904. évi állami költségvetés e célra már 200.200 Kt engedélyez.

A beruházások népnevelési intézetek elhelyezésére szükséges épületek létesítésére, megszerzésére, kibővítésére és felszerelésére fordítottak.

A szakiskolákra fordított kiadásoknak és az ezekből eredő bevételeknek az 1041. lapon közölt kimutatása arról győz meg, hogy az elmúlt évtizedben a szakiskolák fejlesztése sem lett elhanyagolva.

A kiadások tényleges emelkedése meghaladja a kimutatásból kitünő emelkedést, azért, mert a budapesti állami ipariskola 1897-től fogva a vallás- és közoktatásügyi ministerium kezeléséből a kereskedelemügyi tárcza kezelésébe ment át s így ez intézmény költségei csak az 1895. és 1896. évre nézve szerepelnek a fenti kimutatásban.

Jelentősebb mozzanatok a szakoktatás terén az üvegtechnikai intézetnek a budapesti József műegyetemtől 1899-ben történt elválása, az iparostanulók iskoláinak fejlesztése, a polgári iskolákkal kapcsolatos felső kereskedelmi iskolák igazgatóinak és tanerőinek, — a kik addig a polgári iskolai tanítók létszámába voltak besorozva, — 1897-ben az önálló állami felső kereskedelmi iskolák igazgatóival és tanerőivel együttes létszámába sorozása és illetményeiknek rendezése, az állami felső kereskedelmi iskolák számának s tanerőinek szaporítása, a keleti kereskedelmi tanfolyamnak keleti kereskedelmi akadémiává való fejlesztése, a kereskedelmi iskolák segélyezésére szánt összegnek 54.000 Król fokozatosan 148.000 Kra való felemelése, végre a bábaképezdek számának 5-ről 10-re történt emelkedése.

A gyógypaedagógiai intézetek kiadásainak az 1042. lapon levő kimutatásból kitünő emelkedését a siketnémák és vakok oktatásának fejlesztése, a hülyék és gyöngelműjük országos intézetének a Frimmféle magánintézet államosítása útján való felállítása, a képezhető hülyék oktatás-ügyének fejlesztése idézte elő.

A beruházások közül kiemelendők a hülyék és gyöngelműjük intézetének céljaira szolgáló telek és épület megvétele és felszerelése, a siketnémák vácsi intézetének kibővítése, a siketnémák budapesti állami iskolájának és a siketnémák és vakok szegedi intézetének felépítése, továbbá a hülyék állami intézetének 1903. és 1904. évben való kibővítése.

Jelentékeny emelkedést mutatnak az 1043. lapon foglalt kimutatás szerint a művészet emelésére fordított kiadások is.

Az 1895-ben fennállott egy festészeti mesteriskola helyett 1904-ben két festészeti és egy szobrászati mesteriskola működött. Szaporitva lett az országos mintarajziskola és rajztanárképző intézet tanerőinek a száma s ez intézettől 1897-ben külön választott, s a különválasztás óta fejlesztetett a női festőiskola. Nagymértékben fejlesztve lett az iparművészeti iskola, az országos zeneakadémia, nemkülönben az országos színművészeti akadémia. Jelentékenyen emelkedtek a képzőművészet és művészi ipar céljaira s a zene-művészet fejlesztésére fordított összegek is, a mely utóbbi célokra igényelt összegek az 1895. évi állami költségvetésben az egyéb közművelődési célok czime alatt voltak előirányozva úgy, hogy az 1895. évben e célokra fordított összeg nem a fent említett kimutatásban, hanem az általános vallás- és közoktatásügyi igazgatás kiadásai és bevételei című előbbi kimutatásban vannak felvéve.

A beruházások közül kiemelkednek az országos mintarajziskola és rajztanárképző intézet épületének kibővítése, a képzőművészeti kiállítás épületének létesítése, a festészeti és szobrászati mesteriskolák építkezése, az országos zeneakadémia építése s az 1904. évi XIV. t.-cz. alapján az országos színművészeti akadémia elhelyezésére szolgáló épület megszerzésére szolgáló 1,000.000 K.

Az 1043. lapon látható kimutatásban kitüntetett összegek nem merítik ki a magyar állam által az elmúlt évtized alatt a művészetek fellendítésére fordított anyagi áldozatokat. Mert ide tartoznak azok a kiadások, a melyek az 1896. évi VIII. t.-cz. értelmében a honalapítás ezredik évének megörökítése céljából alkotandó emlékműveknek és gróf Andrassy Gyula emléksobrának előállítási költségei fejében kiadattak. Az e célra szolgáló összegek a miniszterelnökség költségvetésében vannak előirányozva s 1895-től 1903-ig utalványozva lett a milleniumi műemlékek költségeire 2,582.359 K, és gróf Andrassy Gyula emléksobrára 495.167 K, 1904-re pedig előirányoztatott az előbbi célra 230.000 K, az utóbbi célra pedig 130.000 K.

A muzeumok és műemlékek céljaira az állam az 1044. lapon közölt kimutatásból kitünőleg ma szintén jóval többet áldoz, mint egy évtizeddel ezelőtt, pedig az 1895. és 1896. évekre nézve kitüntetett összegek között a technológiai iparmuzeumnak, azóta a kereskedelemügyi ministerium tárczájához átvitt kiadásai is bennfoglaltatnak.

Szervezve lett a muzeumok és könyvtárak országos felügyelete és tanácsa, s ezzel kapcsolatban megindult a vidéki muzeumok és

könyvtárak tervszerű fejlesztése és szervezése. Jelentékenyen emelkedtek a magyar nemzeti muzeum, az országos képtár és a magyar történelmi képcsarnok, továbbá az iparművészeti muzeum kiadásai és nőttek a műemlékek fentartására fordított kiadások is.

Legfontosabb eseménye azonban az elmúlt évtizednek e téren az 1896. évi VIII. t.-cikknek az a rendelkezése, a mely szerint Budapesten szépművészeti muzeum létesítendő s e muzeum gyűjteményeinek befogadására alkalmas épület emelendő.

Az építkezés 1900-ban vette kezdetét, s a két csoportra osztott építkezés immár részben teljes befejezést is nyert.

Az építkezésre 1899-től 1903-ig 3,050.000 K fordítottatott, az 1904. évi állami költségvetésben pedig az építkezésre 350.000 K s az intézet felszerelésére és behutorozására 125.000 K irányoztatott elő. 1896 óta jelentékeny összegek fordítottak a felállítandó szépművészeti muzeum anyagának a gyarapítására. Ezek az összegek 1903-ig 3,016.493 Kt tettek ki, míg az 1904. évre e célra 305.000 K van előirányozva. E jelentékeny anyagi áldozatok folytán remélhető, hogy e muzeumunk oly értékes és gazdag anyaggal fog rendelkezni, mely méltó lesz hazánk ez elsőrendű kulturális intézményéhez.

A beruházások között felemlítendő még az iparművészeti muzeum és iskola befogadására szolgáló épület, melynek létesítésére és belső felszerelésére 1895-ben második részletként 800.000 K, 1896-ban 928.912 K, 1900-ban pedig 251.553 K fordítottatott.

Végre felemlítendő, hogy a kormány Zichy Mihálytól 10 nagy képet vásárolt, melyeknek 120.000 Kt tevő vételára fejében 1903 és 1904. években 12.000—12.000 K volt fizetendő s hogy megvette a művész hagyatékából Munkácsy Mihálynak 210.000 Kra becsült képeit, melyeknek vételára fejében első részletként fizetendő 55.000 K az 1904. évi állami költségvetésbe lett beállítva.

Az egyházi célok különös gondozásának a jele az a nagy emelkedés, a melyet az egyházi célokra fordított kiadások az elmúlt évtized alatt az 1045. lapon levő kimutatás szerint feltűntettek.

A kiadások emelkedése két okra vezetendő vissza. Egyrészt emelve lettek az egyes egyházak segélyezésére fordított összegek, nevezetesen a két református egyháznak segélyezésére felvett összegek, de emelve lett az erdélyi róm. kath. status egyházainak, a görög szertartású kath. egyháznak, a görög keleti és az unitárius egyháznak, meg az izraelita vallásúak egyházának nyújtott segélyek -összege is

ugy, hogy míg az 1895. évi állami költségvetés e célokra 668.000 Kt irányzott elő, addig az 1904. évi állami költségvetésben ezekre a segélyezésekre 1,249.000 K van felvéve.

A másik ok a különböző egyházak csekélyebb illetményen ellátott lelkészeit megillető jövedelemnek állami kiegészítése, mely célra, már az 1895. évi állami költségvetésbe felvételét általánypén 200.000 K, mely az 1898. évig folytonosan 600.000 Kra lett felemelve.

Az 1898. évi XIV. t.-cz., a latin, görög és örmény szertartású kat. lelkészek kivételével, a többi törvényesen bevett vallásfelekezetre nézve elrendelte, hogy az 1898. évi január hó 1-ig már rendszerezett s a vallás- és közoktatásügyi miniszter hozzájárulásával szervezett új lelkészi állásaiknak jövedelme az állampénztár terhére, 9 év alatt fokozatosan, 1.600 illetve 800 Kra kiegészítették. Erre a célra az 1899. évben 1,200.596 K fordított, az 1904. évi állami költségvetésben pedig már 1,950.000 K irányzott elő.

Amennyiben e vallásfelekezetek illetékes hatósága igazolja, hogy több lelkészének jövedelmét már a csekélyebb javadalommal ellátott lelkészek illetményeinek kiegészítése címén az állami költségvetésbe felvett és az illető vallásfelekezetnek jutott összegből 1897. év végéig 1.600 Kig kiegészítette: ezen kiegészítési összeget addig is, míg a törvény értelmében az illető lelkészek jövedelme különben is 1.600 Kig kiegészítették, az állam az illető vallásfelekezet részére kiszolgáltatja. Elrendeli továbbá a törvény, hogy a latin, görög és örmény szert. kath. lelkészek jövedelmének rendezés alatt álló kiegészítéséig a lelkészek közül a legszűkebb anyagi viszonyok között levőknek jövedelmei az állami költségvetés terhére ideiglenesen kiegészítettessenek. E két utóbbi célra az 1899. évben 485.474 K fordított, az 1904. évi állami költségvetésben pedig 800.000 K irányzott elő.

Az átmeneti kiadások közül legjelentékenyebb az az évente 300.000 Kt tevő összeg, a mely az ágostai hitv. és ev. ref. hitv. egyházak alapjainak gyarapítására fordított, kiemelendő továbbá az unitárius egyház alapjának gyarapítására 1902. év óta szereplő 15.800 K, a szamosujvári görög kath. plebánia templom építésére és felszerelésére 1903-ban adott 60.000 K államsegély és a görög szertartású katolikusok egyházi könyveinek kinyomatására s magyarra fordítására szolgáló 400.000 K szükségletnek az 1904. évre 100.000 Kval előirányzott első részlete, végre az országos izraelita iskolaalap segélyezésére az 1904. évre felvett 30.000 K.

Az általános vallás- és közoktatásügyi igazgatás kiadásai és bevételei az 1895—1904. években. *)

		1895.	1896.	1897.	1898.	1899.	1900.	1901.	1902.	1903.	1904.
		korona									
Rendes kiadások		1,071.836	988.047	995.003	1,036.952	1,081.087	1,175.385	1,206.016	1,251.605	1,330.863	1,314.750
Átmeneti kiadások		56.587	93.411	37.800	142.951	67.934	87.023	75.900	89.083	64.850	47.000
Beruházások		.	.	.	2.443	2,701.032	300.000	.	.	.	500.000
Összes kiadások		1,128.423	1,081.458	1,032.803	1,182.346	3,850.053	1,562.408	1,281.916	1,340.688	1,395.713	1,861.750
Rendes bevételek		206.311	206.876	208.036	220.244	230.295	253.352	253.883	252.321	258.004	252.786
Rendkívüli bevételek		.	.	.	1.235	2.400	.	836	.	2.944	.
Összes bevételek		206.311	206.876	208.036	221.479	232.695	253.352	254.719	252.321	260.948	252.786
Kiadások	többlete	922.112	874.582	824.767	960.867	3,617.358	1,309.056	1,027.197	1,088.367	1,134.765	1,608.964
Bevételek		.	.	.	.	.	.	.	.	.	.

*) E kimutatásban, valamint az alább következő, hasonló berendezésű többi kimutatásokban az 1895—1903. évekre nézve az állami zárszámadás szerint közigazgatásilag utalványozott, illetve előírt kiadások és bevételek, az 1904. évre nézve pedig az állami költségvetés szerint előirányzott kiadások és bevételek vannak kitüntetve.

Felsőbb tanintézetek kiadásai és bevételei az 1895—1904. években.

		1895.	1896.	1897.	1898.	1899.	1900.	1901.	1902.	1903.	1904.
		korona									
Rendes kiadások		2,986.928	3,222.523	3,442.608	3,698.375	3,883.421	4,455.103	4,654.470	5,453.141	5,636.388	5,772.122
Átmeneti kiadások		152.228	56.668	94.586	120.634	184.126	291.389	298.271	297.303	271.880	359.740
Beruházások		1,068.229	473.640	3,926.404	950.925	1,318.780	2,155.478	1,586.702	3,073.778	1,072.103	1,880.000
Összes kiadások		4,207.385	3,752.831	7,463.598	4,769.934	5,386.327	6,901.970	6,539.443	8,824.222	6,980.371	8,011.862
Rendes bevételek		982.352	976.875	988.270	1,023.748	1,096.501	1,781.951	1,462.711	1,939.826	1,966.928	2,231.413
Rendkívüli bevételek		.	6.713	4.400	8.604	12.268	37.223	2.138	42.272	69	.
Összes bevételek		982.352	983.588	992.670	1,032.352	1,108.769	1,819.174	1,464.849	1,982.098	1,966.997	2,231.413
Kiadások	többlet	3,225.033	2,769.243	6,470.928	3,737.582	4,277.558	5,082.796	5,074.594	6,842.124	5,013.374	5,780.449
Bevételek		.	.	.	.	.	.	.	.	.	.

Középiskolai kiadások és bevételek az 1895—1904. években.

		1895.	1896.	1897.	1898.	1899.	1900.	1901.	1902.	1903.	1904.
		korona									
Rendes kiadások		3,790.816	4,216.271	4,636.760	5,239.440	5,475.060	5,917.292	6,293.052	6,696.344	7,022.581	7,417.707
Átmeneti kiadások		183.639	219.825	107.230	139.823	210.100	296.388	310.451	441.213	450.560	510.450
Beruházások		1,567.975	1,691.969	2,091.722	2,214.352	1,004.683	823.126	816.353	1,193.919	635.210	600.000
Összes kiadások		5,542.430	6,128.065	6,835.712	7,593.615	6,689.843	7,036.806	7,419.856	8,331.476	8,108.351	8,528.157
Rendes bevételek		1,156.226	1,066.488	1,297.563	1,459.641	1,595.072	1,696.648	1,709.661	1,762.480	1,860.051	1,943.753
Rendkívüli bevételek		246.000	260.746	197.570	66.133	31.883	1.396	39.118	60.362	50	.
Összes bevételek		1,402.226	1,327.234	1,495.133	1,525.774	1,626.955	1,698.044	1,748.779	1,822.842	1,860.101	1,943.753
Kiadások	többlete	4,140.204	4,800.831	5,340.579	6,067.841	5,062.888	5,338.762	5,671.077	6,508.634	6,248.250	6,584.404
Bevételek		.	.	.	.	.	.	.	.	.	.

Népnevelési kiadások és bevételek az 1895—1904. években.

		1895.	1896.	1897.	1898.	1899.	1900.	1901.	1902.	1903.	1904.
		korona									
Rendes kiadások		7,691.489	8,758.150	9,777.092	11,112.946	12,542.498	14,001.674	14,708.895	15,692.874	17,460.388	17,727.002
Átmeneti kiadások		694	16.997	44.848	32.024	11.955	36.961	25.367	30.926	34.885	28.000
Beruházások		2,440.561	1,583.685	1,331.150	1,445.263	2,877.748	1,530.602	2,914.268	3,347.049	2,520.131	1,367.520
Összes kiadások		10,132.744	10,358.832	11,153.090	12,590.233	15,432.201	15,569.237	17,648.530	19,070.849	20,015.404	19,122.522
Rendes bevételek		496.031	421.161	492.753	589.904	656.778	841.993	803.052	905.796	1,009.719	1,272.376
Rendkívüli bevételek		3.000	480.331	206.345	124.157	57.736	63.075	60.129	213.494	76.967	.
Összes bevételek		499.031	901.492	699.098	714.061	714.514	905.068	863.181	1,119.290	1,086.686	1,272.376
Kiadások	többlete	9,633.713	9,457.340	10,453.992	11,876.172	14,717.687	14,664.169	16,785.349	17,951.559	18,928.718	17,850.146
Bevételek		.	.	.	.	.	.	.	.	.	.

Szakiskolákra fordított kiadások és az ezekből eredő bevételek az 1895—1904. években.

		1895.	1896.	1897.	1898.	1899.	1900.	1901.	1902.	1903.	1904.
		korona									
Rendes kiadások		538.574	585.419	565.282	659.935	764.170	856.916	947.651	1,079.756	1,120.077	1,161.205
Átmeneti kiadások		16.029	10.000	10.753	.	.	17.636	34.939	25.708	12.394	27.000
Beruházások		192.250	58.046	206.000	237.688	355.716	362	16.000	52.000	9.897	160.000
Összes kiadások		746.853	653.465	782.035	897.623	1,119.886	874.914	998.590	1,157.464	1,142.368	1,348.205
Rendes bevételek		60.044	39.034	24.842	34.347	34.491	54.997	34.991	52.579	71.739	67.000
Rendkívüli bevételek		.	10	10	206	139	10.309	10.000	20.000	.	.
Összes bevételek		60.044	39.044	24.852	34.553	34.630	65.306	44.991	72.579	71.739	67.000
Kiadások	többlete	686.809	614.421	757.183	863.070	1,085.256	809.608	953.599	1,084.885	1,070.629	1,281.205
Bevételek		.	.	.	.	.	.	.	.	.	.

Gyógypaedagógiai intézetek kiadásai és bevételei az 1895—1904. években.

		1895.	1896.	1897.	1898.	1899.	1900.	1901.	1902.	1903.	1904.
		korona									
Rendes kiadások		231.355	223.333	330.645	333.881	345.750	367.715	385.654	446.441	448.808	541.401
Átmeneti kiadások		.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Beruházások		25.806	251.940	26.274	2.097	2.000	2.000	202.000	147.500	102.500	50.000
Összes kiadások		257.161	475.273	356.919	335.978	347.750	369.715	587.654	593.941	551.308	591.401
Rendes bevételek		107.579	111.400	130.246	115.498	110.134	101.728	114.688	104.043	95.527	106.318
Rendkívüli bevételek		.	.	.	100	361	.	.	7.695	.	.
Összes bevételek		107.579	111.400	130.246	115.598	110.495	101.728	114.688	111.738	95.527	106.318
Kiadások	többlete	149.582	363.873	226.673	220.380	237.255	237.987	472.966	482.203	455.781	485.083
Bevételek		.	.	.	.	.	.	.	.	.	.

A művészet emelésére fordított kiadások és az ebből származó bevételek az 1895—1904. években.

		1895.	1896.	1897.	1898.	1899.	1900.	1901.	1902.	1903.	1904.
		korona									
Rendes kiadások		418.912	520.623	561.006	585.408	607.593	662.787	705.089	748.996	769.925	822.314
Átmeneti kiadások		8.868	11.880	10.785	.	.	48.937	37.920	7.534	8.541	21.600
Beruházások		820.000	640.024	296.200	5.707	8.320	82.036	404.900	400.000	213.400	1,112.000
Összes kiadások		1,247.780	1,172.527	867.991	591.115	615.913	793.760	1,147.909	1,156.530	991.866	1,955.914
Rendes bevételek		39.753	29.048	44.064	40.171	42.876	44.767	46.893	48.624	43.110	50.560
Rendkívüli bevételek		.	.	5.468	200	.	.	17	.	.	.
Összes bevételek		39.753	29.048	49.532	40.371	42.876	44.767	46.910	48.624	43.110	50.560
Kiadások	többlete	1,208.027	1,143.479	818.459	550.744	573.037	748.993	1,100.999	1,107.906	948.756	1,905.354
Bevételek		.	.	.	.	.	.	.	.	.	.

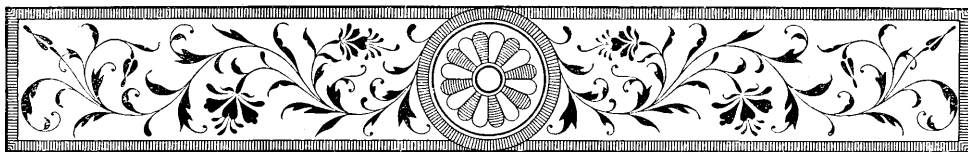
Muzeumok és műemlékek céljaira fordított kiadások és az ezekből eredő bevételek az 1895—1904. években.

		1895.	1896.	1897.	1898.	1899.	1900.	1901.	1902.	1903.	1904.
		korona									
Rendes kiadások		521.166	606.609	587.732	632.937	660.708	788.361	891.412	934.903	1,064.949	1,075.839
Átmeneti kiadások		122.600	61.400	80.019	59.240	89.400	370.566	554.128	445.650	537.366	515.820
Beruházások		915.000	2,145.538	371.119	322.295	660.450	1,258.554	612.800	477.016	475.000	475.000
Összes kiadások		1,558.766	2,813.547	1,038.870	1,014.472	1,410.558	2,417.481	2,058.340	1,857.569	2,077.315	2,066.659
Rendes bevételek		38.265	11.794	14.460	21.365	41.764	46.946	45.416	50.106	41.748	48.793
Rendkívüli bevételek		1.200	.	7.919	3.777	783	.	109.907	.	.	.
Összes bevételek		39.465	11.794	22.379	25.142	42.547	46.946	155.323	50.106	41.748	48.793
Kiadások	többlete	1,519.301	2,801.753	1,016.491	989.330	1,368.011	2,370.535	1,903.017	1,807.463	2,035.567	2,017.866
Bevételek		.	.	.	.	.	.	.	.	.	.

Egyházi célokra fordított kiadások és az ezekből eredő bevételek az 1895—1904. években.

		1895.	1896.	1897.	1898.	1899.	1900.	1901.	1902.	1903.	1904.
		korona									
Rendes kiadások		876.172	981.572	1,200.732	1,301.697	2,400.663	2,375.310	2,527.221	2,990.881	3,594.766	4,049.344
Átmeneti kiadások		300.000	300.000	324.000	300.000	300.000	300.000	300.000	315.800	375.800	445.800
Beruházások		.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Összes kiadások		1,176.172	1,281.572	1,524.732	1,601.697	2,700.663	2,675.310	2,827.221	3,306.681	3,970.566	4,495.144
Rendes bevételek		.	.	.	.	.	20	2.875	2.440	1.000	.
Rendkívüli bevételek		.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Összes bevételek		.	.	.	.	.	20	2.875	2.440	1.000	.
Kiadások	többlet	1,176.172	1,281.572	1,524.732	1,601.697	2,700.663	2,675.290	2,824.346	3,304.241	3,969.566	4,495.144
Bevételek		.	.	.	.	.	.	.	.	.	.

XV. czim. Az igazságügy terén.

A modern állam talpköve az igazságszolgáltatás. Mi sem természetesebb tehát, mint az, hogy a magyar állam alkotmányos életének helyreállítása után első sorban az igazságügyi igazgatás szervezete lett kiépítve. Ennek a körülménynek volt a következménye az, hogy az igazságügyi igazgatás már az utolsó évtizedet megelőzőleg olyan fejlődési fokot ért el, hogy e téren az utolsó évtizedre nem várt annyi megoldandó feladat, s nem hárult annyi mulasztás pótlásának a szüksége, mint az állami élet egyéb terein.

Ámde azért az utolsó évtized az igazságügyi igazgatás terén sem volt a tespedésnek, vagy épen a visszafejlődésnek a korszaka. Ellenkezőleg, általános a haladás itt is, csak némileg lassubb a haladás menete, mint más ágazatoknál.

Az igazságügyi központi igazgatásnak, az 1889. évi XLV., illetve 1899. évi XLVIII. t.-cz. alapján alkalmazott bírák személyi járandóságainak és törvények szerkesztésének, továbbá a telekkönyvezésnek és az országos bírósági vegyészeti intézetnek kiadásait és bevételeit az 1049. lapon levő kimutatás tartalmazza.

A rendes kiadások emelkedését a központi igazgatás személyzetének szükségessé vált szaporítása és az 1893. évi IV. t.-cz. fokozatos végrehajtása idézte elő.

A királyi curia, a konstantinápolyi consuli főtörvényszék, a koronaügyészség, a kir. ítélőtáblák, a kir. főügyészségek, a kir. törvényszékek és járásbíróságok és a királyi ügyészségek kiadásait és bevételeit az 1050. lapon levő következő kimutatás tartalmazza.

A rendes kiadások emelkedését az 1893. évi IV. t.-cz. fokozatos végrehajtása, továbbá a sommás és az örökösödési eljárásról, valamint

a fizetési meghagyásokról szóló törvényeknek, nemkülönben az új bünvádi perrendtartásnak életbelépése, végre a telekkönyvi hatóságok nagyobb mérvű szaporítása, a telekkönyvi betétszerkesztési munkálatok kiterjesztése, a birtokrendezési eljárásnak, különösen az erdélyi részekben, gyorsítása, s a telekkönyvi helyesbitési eljárásnak mind sűrűbben való igénybevétele idézte elő.

A jogszolgáltatásban beállott e gyökeres változtatások következtében 1900-ban szervezetett a koronaügyészség, s minden királyi tábla szék-helyén királyi főügyészség állított fel, szaporítva lett a kir. törvény-székeknek és járáshíróságoknak és a kir. ügyészségeknek a személyzete.

A consuli biráskodás szabályozásáról szóló 1891. évi XXXI. t.-cz. következtében szervezve lett 1898-ban a konstantinápolyi consuli főtörvényszék, mely a consuli hivatalok határozataira és rendelkezéseire vonatkozó consuli biráskodást második és utolsó fokon gyakorolja.

Az átmeneti kiadások közül felemlítendők az erdélyrészi birtokrendezési ügyek gyorsítása érdekében engedélyezett állami előlegek, a melyek 1899-ben 60.000 Kt, 1900-ban 100.000 Kt, 1902-ben 40.000 Kt és 1904-ben 100.000 Kt tettek ki.

A beruházások törvénykezési épületek létesítésére fordítottak. A beruházási kiadások 1897. évben mutatkozó nagy emelkedésének az az oka, hogy ez évben számoltatott el az 1893. évi XIII. t.-cz. alapján Budapesten emelt igazságügyi palota építésére 4,119.053 K. Az 1904. évi XIV. t.-cz. törvénykezési épületek és fogházak építésére 9,400.000 Kt engedélyezett, s ebből az összegből az 1904. évi állami költségvetés szerint az 1904. évben 1,420.000 K használható fel.

Az országos fegyintézetek, kerületi börtön, gyűjtőfogház, közvetítő intézet és állami fogház, valamint a büntetéspénzek országos alapjának kiadásai és bevételei az 1051. lapon levő kimutatásból tűnnek ki.

A börtönügy terén kiemelkedő mozzanatok a budapesti gyűjtőfogháznak 1896-ban történt felállítása és a munkácsi fegyintézetnek ezzel kapcsolatban való megszüntetése, a javítóintézetek fejlesztése s Kassán 240 fiunövendék befogadására szolgáló új javítóintézet létesítése.

Örvendetes jelenség a rablétszám csökkenése, a mi lehetővé tette a dologi kiadások csökkenését s azt, hogy a börtönügynek humanitarius szempontokból való állandó javítása daczára a börtönügyi kiadások csak lényegtelenül emelkedtek.

A kimutatásban 1897—1899. évekre nézve kitüntetett beruházások a budapesti gyűjtőfogház építésére fordított kiadásokat képviselik.

Az általános igazságügyi igazgatás kiadásai és bevételei az 1895—1904. években.*)

		1895.	1896.	1897.	1898.	1899.	1900.	1901.	1902.	1903.	1904.
		korona									
Rendes kiadások		680.666	717.754	712.413	732.387	733.247	762.243	767.275	783.350	752.237	751.684
Átmeneti kiadások		24.000	39.083	4.000	3.999	10.533	28.551	28.957	35.966	29.615	17.000
Beruházások		.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Összes kiadások		704.666	756.837	716.413	733.386	743.780	790.794	796.232	819.316	781.852	768.684
Rendes bevételek		3.200	3.200	16.000	16.142	16.619	16.796	16.471	31.378	26.887	10.700
Rendkívüli bevételek		.	.	312	.	.	.	.	.	.	.
Összes bevételek		3.200	3.200	16.312	16.142	16.619	16.796	16.471	31.378	26.887	10.700
Kiadások	többlete	701.466	753.637	700.101	720.244	727.161	773.998	779.761	787.938	754.965	757.984
Bevételek		.	.	.	.	.	.	.	.	.	.

*) E kimutatásban, valamint az alább következő hasonló berendezésű többi kimutatásokban az 1895—1903. évekre nézve az állami zárszámadás szerint közigazgatásilag utalványozott, illetve előírt kiadások és bevételek, az 1904. évre nézve pedig az állami költségvetés szerint előirányzott kiadások és bevételek vannak kitéve.

A bíróságok és ügyészségek fentartására fordított kiadások s az ezekből eredő bevételek az 1895—1904. években.

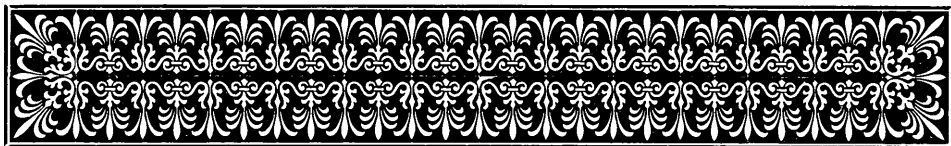
		1895.	1896.	1897.	1898.	1899.	1900.	1901.	1902.	1903.	1904.
		korona									
Rendes kiadások		26,442.050	27,345.310	28,050.377	29,346.365	29,697.771	31,002.081	32,013.654	32,067.329	32,053.047	32,146.703
Átmeneti kiadások		.	.	.	8.290	188.053	179.098	5.004	41.385	61.318	114.800
Beruházások		623.824	1,585.539	6,346.556	2,225.709	2,487.824	1,924.180	1,657.445	1,979.559	1,885.524	2,251.450
Összes kiadások		27,065.874	28,930.849	34,396.933	31,580.364	32,373.648	33,105.359	33,676.103	34,088.273	33,999.889	34,512.953
Rendes bevételek		213.368	194.990	216.531	267.119	231.443	243.572	270.715	189.649	202.586	200.010
Rendkívüli bevételek		5.481	67.075	6.049	142.911	.	86.531	35.516	325.939	126.510	81.450
Összes bevételek		218.849	262.065	222.580	410.030	231.443	330.103	306.231	515.588	329.096	281.460
Kiadások	többlet	26,847.025	28,668.784	34,174.353	31,170.334	32,142.205	32,775.256	33,369.872	33,572.685	33,670.793	34,231.493
Bevételek		.	.	.	.	.	.	.	.	.	.

Börtönügyi kiadások és bevételek az 1895—1904. években.

		1895.	1896.	1897.	1898.	1899.	1900.	1901.	1902.	1903.	1904.
		korona									
Rendes kiadások		3,041.342	3,156.406	3,419.220	3,648.616	3,667.177	3,803.987	4,196.769	4,024.191	3,546.512	3,494.490
Átmeneti kiadások		.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Beruházások		.	.	2,646.477	113.825	39.698	.	.	.	.	.
Összes kiadások		3,041.342	3,156.406	6,065.697	3,762.441	3,706.875	3,803.987	4,196.769	4,024.191	3,546.512	3,494.490
Rendes bevételek		1,527.590	1,468.430	1,495.689	1,540.965	1,865.934	1,942.791	2,339.398	2,325.187	1,834.079	1,612.593
Rendkívüli bevételek		.	66	10	.	.	.	.	.	.	.
Összes bevételek		1,527.590	1,468.496	1,495.699	1,540.965	1,865.934	1,942.791	2,339.398	2,325.187	1,834.079	1,612.593
Kiadások	többlete	1,513.752	1,687.910	4,569.998	2,221.476	1,840.941	1,861.196	1,857.371	1,699.004	1,712.433	1,881.897
Bevételek		.	.	.	.	.	.	.	.	.	.

XVI. czim. A honvédelemügy terén.

A honvédelemügyi igazgatásnak az elmúlt évtized alatt az volt a törekvése, hogy a honvédséget a közös hadsereggel mindenképen egyenrangú haderő színvonalára emelje.

Általánosan ismeretes, hogy e törekvést siker koronázta, és a honvédség, a honvéd tüzérségnek immár küszöbön álló felállítása után, sem szervezet, sem harczképesség dolgában nem fog a közös hadsereg mögött elmaradni.

A honvédelmi ministerium központi igazgatása, az ujonecz felülvizsgálati költségek s a csendőrségi költségek czime alatt az elmúlt évtizedben előfordult kiadásokat és bevételeket az 1056. lapon levő kimutatás tartalmazza.

A kiadások emelkedését a honvédelmi ministerium központi személyzetének mérsékelt szaporítása, az 1893. évi IV. t.-cz. fokozatos végrehajtása és az idézte elő, hogy 1899. évben a csendőrségi felügyelői teendők ellátása a honvédelmi ministeriumhoz tartozó csendőrségi ügyek elintézésére hivatott ügyosztály vezetőjének teendőitől elválasztván, külön csendőrségi felügyelőség szervezetett.

A honvédségi intézetek, honvédfőparancsnokság, kerületi parancsnokságok, csapatok, honvédhadbírótság, honvédhadbiztosság és honvédszámellenőrzés kiadásait és bevételeit az 1057. lapon közölt kimutatás tünteti fel.

A honvédségi intézetek tekintetében az elmúlt évtized legjelentősebb mozzanata a magyar tisztképzés ügyének az 1897. évi XXIII. t.-cz. által való megoldása. Mig azelőtt a magyar tisztképzés ügyét csak az akadémiái czimmal ellátott, de a közös hadseregbeli akadémiák színvonalát el nem érő Ludovika-akadémia szolgáltta, addig

az 1897. évi XXIII. t.-cz. folytán, az 1898. évtől kezdve szerveztetett a közöshadseregheli akadémiákkal teljesen egy színvonalon álló honvédségi Ludovika-akadémia 3 évfolyammal, továbbá egy honvéd főreáliskola és két honvéd hadapródiskola. Ez természetesen a kiadások lényeges emelkedését vonta maga után, úgy, hogy míg az 1895. évi állami költségvetés szerint a honvéd tisztképzés ügyének rendes kiadásai 889.236 Kt tettek ki, addig a honvéd nevelő- és képző intézetek rendes kiadásaira az 1904. évi állami költségvetésben már 2.000.718 K van előirányozva.

Emelkedtek a központi ruhatár, a központi fegyvertár és honvédmenház kiadásai, mely utóbbi intézet, a benne ellátandók számának 50 fővel való felemelése következtében, az 1899. évi XXVIII. t.-cz. alapján ki lett bővitve.

Az élelmezési szolgálat jobbátétele céljából honvéd-élelmező intézetek létesítésének szüksége mutatkozáván, egyelőre egy élelmezési raktár állíttatott fel 1901-ben Budapesten.

A honvédfőparancsnokság és a kerületi parancsnokságok személyzeti létszámának emelkedése következtében emelkedtek az e czimen felmerült kiadások is, de a leglényegesebb a csapatokra fordított kiadások emelkedése, mert az 1895-ben e célra előirányozott 24,648.686 K rendes kiadással szemben az 1904. évi állami költségvetésbe e czimen 32,668.420 K lett felvéve.

E több költségeket a honvédségnek általánosságban való fejlesztése, különösen pedig a békelétszámnak 1896. évi október 1-től való felemelése, a tisztí létszám emelése, a tisztek és havidijasok illetményeinek az 1900. évben történt javítása, a legénység élelmezésének jobbátétele, az elhelyezési költségek emelkedése, az altiszti jutalomdíjak czimén felmerülő szükséglet növekedése, a kiképzésben részesülő póttartalékosok számának szaporítása és az okozta, hogy az időszakai fegyvergyakorlatokra kötelezett tartalékosok és póttartalékosok mind nagyobb mérvben idéztetnek be a törvényszabta fegyvergyakorlatokra.

A honvéd hadbírótság, hadbiztosság és számellenőrzés költségei, ez intézményeknek a honvédség fejlődésével kapcsolatban álló fejlesztése következtében, ugyancsak emelkedtek.

Az előzőleg említett kimutatásban kitüntetett átmeneti kiadások részben a különböző intézetek felszereléseire, tulnyomóan azonban a honvédesapatok és a népfelkelés felszerelésének tökéletesítésére és kiegészítésére fordítottak.

A beruházások közül kiemelkednek a honvédfőparancsnokság elhelyezésére szolgáló épület létesítése, az 1897. évi XXIII. t.-cz. alapján létesítendő honvéd nevelő és képzőintézetek elhelyezésére szolgáló építkezések, a mely czélra 4,736.703 K hitel és 2,000.000 K póthitel engedélyeztetett, különböző laktanyatelepek kibővítése, a budapesti honvéd gyalogsági laktanya és központi fegyvertár építése, a zágrábi honvédkerületi és gyalogdandárparancsnokság irodáinak elhelyezésére szolgáló épület emelése, a budapesti honvédkórház építése, a honvédmenház kibővítése, a központi ruhatár épületének kibővítése, a varasdi laktanya, a verőczei huszárlaktanya, a korona-őrségi laktanya építése, a tápió-sülyi sátoztábor kibővítése, a váczi külső laktanya kibővítése, a Ludovika-akadémiában szükséges legénységi épületek és istállók, s egy második fedett lovarda előállítás, a pozsonyi laktanya újjáépítése és kibővítése, s az a 200.000 K, amely az 1904. évi állami költségvetésbe a még hiányzó honvédségi lőterek telepítésére és berendezésére, továbbá több régi lőtér új berendezésére van felvéve.

A katonai alapítványi helyekre fordított kiadásokat az 1058. lapon közölt kimutatás tünteti fel.

A kiadásoknak az 1898. évtől való emelkedése az 1897. évi XXII. t.-cziknek a következménye, a mely törvényczikk a magyar tisztképzés érdekében az 1882. évi XXV. t.-cz. által, a magyar korona országbeli ifjak részére létesített 120 magyar alapítványi helyet 250 alapítványi helyre emelte fel, úgy, hogy ezekből az alapítványi helyekből 150 hely a katonai reáliskolákban, 100 hely pedig a közöshadsereg hadapródiskoláiban töltendő be. Még tovább megy e tekintetben, és biztosítja, hogy a közöshadsereg magyar csapatainál idővel mind magyar emberek legyenek a tisztek, az 1904. évi XX. t.-cz., a mely 1.073 új alapítványi helyet létesít, olyképen, hogy ezekből az alapítványi helyekből 93 a cs. és kir. katonai akadémiákban, 180 hely a cs. és kir. reáliskolákban, 800 hely pedig a cs. és kir. katonai hadapródiskolákban töltendő be, de felhatalmaztatott a honvédelmi miniszter, hogy a költségvetésileg engedélyezendő hitel keretén belül a betöltésnél a helyeknek intézetenként megállapított felosztásától eltérhessen. Önként érthetőleg az ujonnan létesített alapítványi helyek csak fokozatosan lesznek betölthetők, de a kérdéses 1.073 új alapítványi helyből az 1904. évben betöltendő helyek után felmerülő költség czimén az 1904. évre már 75.200 K irányoztatott elő.

az 1897. évi XXIII. t.-cz. folytán, az 1898. évtől kezdve szerveztetett a közöshadseregbeli akadémiákkal teljesen egy színvonalon álló honvédségi Ludovika-akadémia 3 évfolyammal, továbbá egy honvéd főreáliskola és két honvéd hadapródiskola. Ez természetesen a kiadások lényeges emelkedését vonta maga után, úgy, hogy míg az 1895. évi állami költségvetés szerint a honvéd tisztképzés ügyének rendes kiadásai 889.236 Kt tettek ki, addig a honvéd nevelő- és képző intézetek rendes kiadásaira az 1904. évi állami költségvetésben már 2.000.718 K van előirányozva.

Emelkedtek a központi ruhatár, a központi fegyvertár és honvédmenház kiadásai, mely utóbbi intézet, a benne ellátandók számának 50 fővel való felemelése következtében, az 1899. évi XXVIII. t.-cz. alapján ki lett bővítve.

Az élelmezési szolgálat jobbátétele céljából honvéd-élelmező intézetek létesítésének szüksége mutatkozván, egyelőre egy élelmezési raktár állíttatott fel 1901-ben Budapesten.

A honvédfőparancsnokság és a kerületi parancsnokságok személyzeti létszámának emelkedése következtében emelkedtek az e czimen felmerült kiadások is, de a leglényegesebb a csapatokra fordított kiadások emelkedése, mert az 1895-ben e célra előirányozott 24,648.686 K rendes kiadással szemben az 1904. évi állami költségvetésbe e czimen 32,668.420 K lett felvéve.

E több költségeket a honvédségnek általánosságban való fejlesztése, különösen pedig a békelétszámnak 1896. évi október 1-től való felemelése, a tiszti létszám emelése, a tisztek és havidijasok illetményeinek az 1900. évben történt javítása, a legénység élelmezésének jobbátétele, az elhelyezési költségek emelkedése, az altiszti jutalomdíjak czimén felmerülő szükséglet növekedése, a kiképzésben részesülő póttartalékosok számának szaporítása és az okozta, hogy az időszakai fegyvergyakorlatokra kötelezett tartalékosok és póttartalékosok mind nagyobb mérvben idéztetnek be a törvényszabta fegyvergyakorlatokra.

A honvéd hadbiróság, hadbiztosság és számenellenőrzés költségei, ez intézményeknek a honvédség fejlődésével kapcsolatban álló fejlesztése következtében, ugyancsak emelkedtek.

Az előzőleg említett kimutatásban kitüntetett átmeneti kiadások részben a különböző intézetek felszereléseire, tulnyomóan azonban a honvédcsapatok és a népfelkelés felszerelésének tökéletesítésére és kiegészítésére fordítottak.

A beruházások közül kiemelkednek a honvédfőparancsnokság elhelyezésére szolgáló épület létesítése, az 1897. évi XXIII. t.-cz. alapján létesítendő honvéd nevelő és képzőintézetek elhelyezésére szolgáló építkezések, a mely czélra 4,736.703 K hitel és 2,000.000 K póthitel engedélyeztetett, különböző laktanyatelepek kibővítése, a budapesti honvéd gyalogsági laktanya és központi fegyvertár építése, a zágrábi honvédkerületi és gyalogdandárparancsnokság irodáinak elhelyezésére szolgáló épület emelése, a budapesti honvédkórház építése, a honvédmenház kibővítése, a központi ruhatár épületének kibővítése, a varasdi laktanya, a verőczei huszárlaktanya, a korona-őrségi laktanya építése, a tápió-sülyi sátoftábor kibővítése, a váczki külső laktanya kibővítése, a Ludovika-akadémiában szükséges legénységi épületek és istállók, s egy második fedett lovarda előállítás, a pozsonyi laktanya újjáépítése és kibővítése, s az a 200.000 K, amely az 1904. évi állami költségvetésbe a még hiányzó honvédségi löterek telepítésére és berendezésére, továbbá több régi lötér új berendezésére van felvéve.

A katonai alapítványi helyekre fordított kiadásokat az 1058. lapon közölt kimutatás tünteti fel.

A kiadásoknak az 1898. évtől való emelkedése az 1897. évi XXII. t.-czikknak a következménye, a mely törvényczikk a magyar tisztképzés érdekében az 1882. évi XXV. t.-cz. által, a magyar korona országbeli ifjak részére létesített 120 magyar alapítványi helyet 250 alapítványi helyre emelte fel, úgy, hogy ezekből az alapítványi helyekből 150 hely a katonai reáliskolákban, 100 hely pedig a közöshadsereg hadapródiskoláiban töltendő be. Még tovább megy e tekintetben, és biztosítja, hogy a közöshadsereg magyar csapatainál idővel mind magyar emberek legyenek a tisztek, az 1904. évi XX. t.-cz., a mely 1.073 új alapítványi helyet létesít, olyképen, hogy ezekből az alapítványi helyekből 93 a cs. és kir. katonai akadémiákban, 180 hely a cs. és kir. reáliskolákban, 800 hely pedig a cs. és kir. katonai hadapródiskolákban töltendő be, de felhatalmaztatott a honvédelmi miniszter, hogy a költségvetésileg engedélyezendő hitel keretén belül a betöltésnél a helyeknek intézetenként megállapított felosztásától eltérhessen. Önként érthetőleg az újonnan létesített alapítványi helyek csak fokozatosan lesznek betölthetők, de a kérdéses 1.073 új alapítványi helyből az 1904. évben betöltendő helyek után felmerülő költség czimén az 1904. évre már 75.200 K irányoztatott elő.

Az általános honvédelmi igazgatás kiadásai és bevételei az 1895—1904. években.*)

		1895.	1896.	1897.	1898.	1899.	1900.	1901.	1902.	1903.	1904.
		korona									
Rendes kiadások		744.046	758.953	839.627	832.783	754.060	807.627	791.963	807.125	770.637	819.705
Átmeneti kiadások		40.000	25.000	.	.	.	3.213	3.060	3.120	8.638	4.028
Beruházások		.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Összes kiadások		784.046	783.953	839.627	832.783	754.060	810.840	795.023	810.245	779.275	823.733
Rendes bevételek		.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Rendkívüli bevételek		.	.	.	.	.	.	547	613	2.582	.
Összes bevételek		.	.	.	.	.	.	547	613	2.582	.
Kiadások	többlete	784.046	783.953	839.627	832.783	754.060	810.840	794.476	809.632	776.693	823.733
Bevételek		.	.	.	.	.	.	.	.	.	.

*) E kimutatásban, valamint az alább következő hasonló berendezési többi kimutatásokban az 1895—1903. évekre nézve az állami zárszámadás szerint közigazgatásilag utalványozott, illetve előírt kiadások és bevételek, az 1904. évre nézve pedig az állami költségvetés szerint előirányzott kiadások és bevételek vannak kitüntetve.

A honvédség kiadásai és bevételei az 1895—1904. években.

		1895.	1896.	1897.	1898.	1899.	1900.	1901.	1902.	1903.	1904.
		korona									
Rendes kiadások		27,208.624	27,899.647	28,684.950	31,181.840	31,726.546	34,941.043	35,751.642	36,661.045	37,072.374	37,439.707
Átmeneti kiadások		5,855.946	3,939.119	3,578.257	3,204.680	1,326.759	346.975	2,127.976	3,711.416	3,344.302	537.023
Beruházások		200.000	320.000	2,197.138	4,852.376	4,260.853	1,572.142	293.801	551.574	73.702	654.000
Összes kiadások		33,264.570	32,158.766	34,460.345	39,538.896	37,314.158	36,860.160	38,173.419	40,924.035	40,490.378	38,630.730
Rendes bevételek		504.914	473.184	503.948	499.462	522.653	527.493	540.359	614.667	615.747	670.804
Rendkívüli bevételek		9.241	9.044	27.245	40.214	222.185	52.658	11.845	63.146	92.052	.
Összes bevételek		514.155	482.228	531.193	539.676	744.838	580.151	552.204	677.813	707.799	670.804
Kiadások	többlete	32,750.415	31,676.538	33,929.152	38,999.220	36,569.320	36,280.009	37,621.215	40,246.222	39,782.579	37,959.926
Bevételek		.	.	.	.	.	.	.	.	.	.

Katonai alapítványi helyekre fordított kiadások az 1895—1904. években.

		1895.	1896.	1897.	1898.	1899.	1900.	1901.	1902.	1903.	1904.
		korona									
Rendes kiadások		131.700	127.507	131.253	148.028	164.999	180.546	182.824	184.117	188.059	269.864
Átmeneti kiadások		.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Beruházások		.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Összes kiadások		131.700	127.507	131.253	148.028	164.999	180.546	182.824	184.117	188.059	269.864
Rendes bevételek		.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Rendkívüli bevételek		.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Összes bevételek		.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Kiadások	többlete	131.700	127.507	131.253	148.028	164.999	180.546	182.824	184.117	188.059	269.864
Bevételek		.	.	.	.	.	.	.	.	.	.

Függelék.

Jegyzéke a m. kir. pénzügyministerium által szövegezett és az 1895–1904. évi időközben a kormány által az országgyűlés elé terjesztett törvényjavaslatoknak.

Sorszám	A törvényjavaslat czime	Törvénytárunkba*) igtattatott mint:
1	Törvényjavaslat az 1895. év első két hónapjában viselendő közterhekről és fedezendő állami kiadásokról szóló 1894. évi XXXIV. t.-cz. hatályának az 1895. évi április hó végéig való kiterjesztéséről	1895. évi II. t.-cz.
2	Törvényjavaslat az ország erdélyi részeiben, továbbá a volt Kraszna, Közép-Szolnok, Zaránd megyék és a volt határőrvidék területén megszüntetett urbéri dézsmák kárpótlásánál visszatartott összegek kiszolgáltatásáról . .	1895. évi III. t.-cz.
3	Törvényjavaslat az 1895. évi állami költségvetésről	1895. évi IV. t.-cz.
4	Törvényjavaslat az 1892. évi közösügyi zárszámadásra alapított végleges leszámolás szerint, Magyarország terhére mutatkozó tartozás fedezéséről és az 1894. évi közösügyi kiadásokra Magyarország által pótlólag fizetendő összegről	1895. évi XI. t.-cz.
5	Törvényjavaslat a budapesti földalatti villamos közúti vasut részvénytársaságnak adandó állami kedvezmények tárgyában	1895. évi XII. t.-cz.
6	Törvényjavaslat a szőlődézsmaavltsági tartozások lerovására nézve adandó újabb állami kedvezményekről	1895. évi XIV. t.-cz.
7	Törvényjavaslat a pénztári készletekről és az ezekből fedezendő beruházásokról	1895. évi XV. t.-cz.

*) A becikkelyezési adat a kormány által visszavont és azoknál a javaslatoknál hiányzik, a melyek még alkotmányos tárgyalás előtt állanak.

Sorszám	A törvényjavaslat czime	Törvénytárunkba igtattott mint :
8	Törvényjavaslat az aldunai Vaskapu szabályozásánál felmerülő pótmunkálatokról, valamint a szabályozási munka költségeinek hitelművelet útján leendő fedezéséről	1895. évi XVI. t.-cz.
9	Törvényjavaslat az országos nemzeti kiállítás költségeinek részbeni fedezésére rendezendő osztályorszájtékról	1895. évi XVII. t.-cz.
10	Törvényjavaslat az 1896. év első negyedében viselendő közterhekről és fedezendő állami kiadásokról	1895. évi XLIX. t.-cz.
11	Törvényjavaslat az 1881. évi LXX. illetőleg az 1889. évi XLIII. t.-cz. hatályának meghosszabbításáról és a jelzálogos kölcsönkövetelések bizonyos átruházásánál adandó bélyeg- és illetékfedezményről	1895. évi L. t.-cz.
12	Törvényjavaslat egy millió egy koronásnak az ezredéves ünnepélyek alkalmára való veretése tárgyában	1895. évi LI. t.-cz.
13	Törvényjavaslat az 1896. év első negyedében viselendő közterhekről és fedezendő állami kiadásokról szóló 1895. évi XLIX. t.-cz. hatályának az 1896. évi május hó végéig való kiterjesztéséről	1896. évi II. t.-cz.
14	Törvényjavaslat az 1893. évi közözügyi zárszámadásra alapított végleges leszámolás szerint Magyarország terhére mutatkozó tartozás fedezéséről, továbbá az 1894. és 1895. évi közözügyi kiadásokra Magyarország által pótlólag fizetendő összegről	1896. évi III. t.-cz.
15	Törvényjavaslat az 1896. évi állami költségvetésről	1896. évi VI. t.-cz.
16	Törvényjavaslat az ásványolajvám felemeléséről és az ásványolajadóról szóló 1882. évi XVIII. t.-cz. kiegészítéséről	1896. évi XIV. t.-cz.
17	Törvényjavaslat a 770 foknál kisebb sűrűséggel bíró ásványolajnak adómentes beszerzése és használata tárgyában	1896. évi XV. t.-cz.
18	Törvényjavaslat a Budapest székes-főváros által felveendő kölcsönök bélyeg- és adómentességéről	1896. évi XVII. t.-cz.

Sorszám	A törvényjavaslat czime	Törvénytárunkba igtattatott mint:
19	Törvényjavaslat a czukoradóról szóló 1888. évi XXIII. t.-cz. némely határozmányainak időleges módosítása tárgyában	1896. évi XIX. t.-cz.
20	Törvényjavaslat a házadó-törvények némely intézkedéseinek módosításáról	1896. évi XXIII. t.-cz.
21	Törvényjavaslat az 1897. év négy első hónapjában viselendő közterhekről és fedezendő állami kiadásokról	1896. évi XXXV. t.-cz.
22	Törvényjavaslat a mérsékelt áru marhasóról	1897. évi I. t.-cz.
23	Törvényjavaslat az 1894. évi közösügyi zárszámadásra alapított végleges leszámolás szerint Magyarország terhére mutatkozó tartozás fedezéséről, továbbá az 1895. és 1896. évi közösügyi kiadásokra Magyarország által pótlólag fizetendő összegről	1897. évi III. t.-cz.
24	Törvényjavaslat a lottó-jövedékről szóló 1868. évi XV. t.-cz. módosítása iránt	1897. évi VII. t.-cz.
25	Törvényjavaslat az 1897. évi állami költségvetésről	1897. évi XI. t.-cz.
26	Törvényjavaslat a Temes-bégavölgyi vízszabályozó társulat pénzügyi viszonyainak újabb rendezéséről	1897. évi XXI. t.-cz.
27	Törvényjavaslat az állami hivataloknál alkalmazott díjnokok szolgálati és anyagi helyzetének javításáról	1897. évi XXIV. t.-cz.
28	Törvényjavaslat a czukoradóról szóló 1896. évi XIX. t.-cz. hatályának meghosszabbítása tárgyában	1897. évi XXIX. t.-cz.
29	Törvényjavaslat a m. kir. államvasutak hálózatán eszkozlendő beruházásokról s e beruházások költségeinek fedezéséről	1897. évi XXX. t.-cz.
30	Törvényjavaslat az 1888. évi XXV. t.-cz.-nek az 1897/8-iki szesztermelési időszakra való alkalmazása tárgyában	1897. évi XXXI. t.-cz.
31	Törvényjavaslat a hazai pénzügyi intézetek által kibocsátott némely kötvények biztosításáról	1897. évi XXXII. t.-cz.
32	Törvényjavaslat a Magyarország és Horvát-Szlavon-Dalmátországok között az 1889. évi XL. t.-cz. értelmében létrejött pénzügyi egyezmény hatályának meghosszabbításáról	1897. évi XLII. t.-cz.

Sorszám	A törvényjavaslat czime	Törvénytárunkba igtattatott mint:
33	Törvényjavaslat az 1898. év négy első hónapjában viselendő közterhekről és fedezendő állami kiadásokról	1897. évi XLIII. t.-cz.
34	Törvényjavaslat a vám- és bankügynek, valamint ezekkel összefüggő némely kérdésnek ideiglenes szabályozásáról	1898. évi I. t.-cz.
35	Törvényjavaslat az 1898. évi állami költségvetésről	1898. évi VI. t.-cz.
36	Törvényjavaslat a sörital-adó, illetve Horvát-Szlavonországokban jelenleg érvényben levő sörfogyasztási és söritalmérési adók eltörlése mellett behozandó söradóptlékről.	
37	Törvényjavaslat a söradóra vonatkozó törvényes határozmányok részben való módosításáról.	
38	Törvényjavaslat a szeszdóról szóló 1888. évi XXIV. t.-cz. 3. §-ában, valamint a cukoradóról szóló 1896. évi XIX. t.-cz.-ben foglalt határozmányok érvényének meghosszabbítása tárgyában	1898. évi XV. t.-cz.
39	Törvényjavaslat a szeszforgalmi adóról	1898. évi XVI. t.-cz.
40	Törvényjavaslat a cukor- és sörfogyasztási adóról	1898. évi XVII. t.-cz.
41	Törvényjavaslat a boritaladónak Horvát-Szlavonországokban leendő behozataláról	1898. évi XVIII. t.-cz.
42	Törvényjavaslat a nyilvános betegápolás költségeinek fedezéséről	1898. évi XXI. t.-cz.
43	Törvényjavaslat az 1899. év négy első hónapjában viselendő közterhekről és fedezendő állami kiadásokról	1899. évi I. t.-cz.
44	Törvényjavaslat a Magyarország és Horvát-Szlavon-Dalmátországok között létrejött pénzügyi egyezmény becikkelyezéséről szóló 1889: XL. t.-czikk határozatainak érvényben tartásáról	1899. évi V. t.-cz.
45	Törvényjavaslat a magyarországi városok és községek fogyasztási adó természetü jövedelmeinek ideiglenes rendezéséről	1899. évi VI. t.-cz.
46	Törvényjavaslat arról az arányról, a melyben a magyar korona országai az 1867. évi XII. t.-czikkben közösöknek elismert állami ügyek terheihez hozzájárulnak.	

Sorszám	A törvényjavaslat czime	Törvénytárunkba igtattatott mint:
47	Törvényjavaslat a székesfővárosi Margithidnak a Margitszigettel való összeköttetéséről . .	1899. évi VII. t.-cz.
48	Törvényjavaslat az 1899. évi állami költségvetésről	1899. évi VIII. t.-cz.
49	Törvényjavaslat az osztrák-magyar vámterület általános vámtarifájának módosításáról . .	1899. évi XVI. t.-cz.
50	Törvényjavaslat a sör-, az ásványolaj- és a cukoradónak a fogyasztási terület részére való biztosítása, valamint a szeszadónak a fogyasztási terület részére való biztosításáról szóló 1894. évi XV. t.-cikk némely határozmányainak módosítása tárgyában . . .	1899. évi XVII. t.-cz.
51	Törvényjavaslat a cukoradóról és az 1898. évi XVII. törvénycikknek a cukorfogyasztási adóra vonatkozó határozmányainak megszüntetéséről	1899. évi XVIII. t.-cz.
52	Törvényjavaslat a söradóról	1899. évi XIX. t.-cz.
53	Törvényjavaslat a szeszadóról, valamint a szesztermeléssel együttesen készített sajtolt élesztőnek megadóztatásáról	1899. évi XX. t.-cz.
54	Törvényjavaslat a kivitelre szánt cukor- és alkoholtartalmu gyártmányok készítéséhez felhasznált répacukor és szesz adómentessége, valamint a cukor- vagy alkoholtartalmu, illetőleg olyan cikkek után, a melyek készítéséhez cukor vagy alkohol használtatott fel, külföldről való behozatal esetében szedendő vámpótlék tárgyában	1899. évi XXI. t.-cz.
55	Törvényjavaslat a fogyasztási adó alá eső szeszfőzdek által egy-egy termelési időszak alatt a kisebbik adótétel mellett termelhető alkohol mennyiségének felosztásáról	1899. évi XXII. t.-cz.
56	Törvényjavaslat a sörfogyasztási adó eltörlése mellett behozandó söradóptlékről	1899. évi XXIII. t.-cz.
57	Törvényjavaslat az égetett szesz folyadékok után fizetendő szeszadóptlékről és a szeszforgalmi adó megszüntetéséről	1899. évi XXIV. t.-cz.
58	Törvényjavaslat az állami italmérési jövedékről	1899. évi XXV. t.-cz.
59	Törvényjavaslat az államjegyekből álló függő adósság teljes beváltásáról	1899. évi XXXI. t.-cz.

Sorszám	A törvényjavaslat czime	Törvénytárunkba igtattatott mint :
60	Törvényjavaslat a koronaérték megállapításáról szóló 1892. évi XVII. t.-cz. kiegészítéséről .	1899. évi XXXII. t.-cz.
61	Törvényjavaslat az 1892. évi XVIII. t.-cz. alapján a magyar korona országainak kormánya és a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok kormánya között az érme- és pénzrendszerre vonatkozólag kötött szerződést kiegészítő pótszerződésről	1899. évi XXXIII. t.-cz.
62	Törvényjavaslat az osztrák-magyar bank által kibocsátandó tizkoronás bankjegyekről . .	1899. évi XXXIV. t.-cz.
63	Törvényjavaslat a magyar korona országainak kormánya és a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok kormánya között a m. kir. pénzügyministerium és a cs. kir. pénzügyministerium által az Osztrák-magyar banknál arany értékermékben teljesített, illetőleg teljesítendő lefizetések tárgyában kötendő egyezményről	1899. évi XXXV. t.-cz.
64	Törvényjavaslat a koronaértékben való közkötelező számítás behozataláról, az általános érmeforgalom rendezéséről és a koronaértéknek a jogviszonyokra való alkalmazásáról	1899. évi XXXVI. t.-cz.
65	Törvényjavaslat az Osztrák-magyar bank szabadalmának meghosszabbításáról	1899. évi XXXVII. t.-cz.
66	Törvényjavaslat az Osztrák-magyar bankot cselekvőleg illető, eredetileg 80 millió a. é. forintot tevő államadósság tárgyában kötendő új egyezményről	1899. évi XXXVIII. t.-cz.
67	Törvényjavaslat az 1900. év első négy hónapjában viselendő közterhekről és fedezendő állami kiadásokról	1899. évi XL. t.-cz.
68	Törvényjavaslat a magyar korona országainak pénzügyministere és a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok pénzügyministere között a bélyeg- és közvetlen illetékek, fogyasztási bélyeg és díjak iránt létrejött egyezményről	1899. évi XLVI. t.-cz.
69	Törvényjavaslat a Magyarország és Horvát-Szlavon-Dalmátországok között létrejött pénzügyi egyezmény becikkelyezéséről szóló 1889. évi XL. t.-cz. hatályának újabb meghosszabbításáról	1899. évi XLVII. t.-cz.

Sorszám	A törvényjavaslat czime	Törvénytárunkba igtattatott mint:
70	Törvényjavaslat az 1897. és 1898. évi közös- ügyi kiadásokra Magyarország által pótlólag fizetett összegekről	1900. évi III. t.-cz.
71	Törvényjavaslat az 1900. évi állami költségve- téről	1900. évi VI. t.-cz.
72	Törvényjavaslat az 1893. évi IV. t.-cz. némely intézkedéseinek kiegészítéséről	1900. évi VII. t.-cz.
73	Törvényjavaslat arról az arányról, a melyben a magyar korona országai az 1867. évi XII. t.-czikkben közösöknek elismert állami ügyek terheihez hozzájárulnak.	
74	Törvényjavaslat az 1897. évi XXX. t.-cz. alapján foganatosított beruházások költségeinek rész- beni fedezéséről	1900. évi VIII. t.-cz.
75	Törvényjavaslat az 1899. évi XXII. t.-cz., vala- mint az 1899. évi XXIV. t.-cz. némely ha- tározmányainak módosítása tárgyában . . .	1900. évi IX. t.-cz.
76	Törvényjavaslat a naptárak, hirdetések, hir- lapi beiktatások, külföldi hírlapok és időszaki lapok bélyegkötelezettségének megszünteté- séről	1900. évi X. t.-cz.
77	Törvényjavaslat az értékpapirforgalmi adóról .	1900. évi XI. t.-cz.
78	Törvényjavaslat a gazdasági munkás- és cse- lédségély pénztárról	1900. évi XVI. t.-cz.
79	Törvényjavaslat az 1897. évi közösügyi zárszá- madásra alapított végleges leszámolás szerint Magyarország terhére mutakozó tartozás fe- dezéséről, továbbá az 1898. és 1899. évi közösügyi kiadásokra Magyarország által pótló- lag fizetendő összegekről	1900. évi XVIII. t.-cz.
80	Törvényjavaslat az 1901. év első három hónap- jában viselendő közterhekről és fedezendő állami kiadásokról	1900. évi XXXI. t.-cz.
81	Törvényjavaslat a Magyarország és Horvát-Szla- von-Dalmát-országok között létrejött pénzügyi egyezmény becikkelyezéséről szóló 1889. évi XL. t.-cz. hatályának ujabbi meghosszab- bitásáról	1900. évi XXXII. t.-cz.
82	Törvényjavaslat az 1887. évi XLV. t.-cz. mó- dosításáról Horvát-Szlavonországokat illetőleg	1900. évi XXXIII. t.-cz.

Sorszám	A törvényjavaslat czime	Törvénytárunkba igtattatott mint:
83	Törvényjavaslat több állami beruházás költségeinek fedezéséről	1900. évi XXXIV. t.-cz.
84	Törvényjavaslat az 1895. évi L. t.-cz. hatályának meghosszabbításáról	1900. évi XXXV. t.-cz.
85	Törvényjavaslat az 1901. évi állami költségvetésről	1901. évi IV. t.-cz.
86	Törvényjavaslat a szeszdóra vonatkozó 1899. évi XX. t.-cz., valamint a szeszdópótlékra vonatkozó 1899. évi XXIV. t.-cz. némely határozmányainak módosítása tárgyában . . .	1901. évi XIII. t.-cz.
87	Törvényjavaslat arról az arányról, a melyben a magyar korona országai az 1867. évi XII. t.-czikkben közösöknek elismert állami ügyek terheihez hozzájárulnak.	
88	Törvényjavaslat a nyugtatványi és szerződési bélyegilletékeknek bizonyos esetekben készpénzben leendő lerovásáról	1901. évi XIV. t.-cz.
89	Törvényjavaslat a magyarországi városok és községek fogyasztási adó természetű jövedelmeinek ideiglenes rendezéséről szóló 1899. évi VI. t.-cz. hatályának meghosszabbításáról	1901. évi XVIII. t.-cz.
90	Törvényjavaslat az 1898. évi közösügyi zárszámadásra alapított végleges leszámolás szerint Magyarország terhére mutató tartozás fedezéséről, továbbá az 1899. és 1900. évi közösügyi kiadásokra Magyarország által pótlólag fizetendő összegekről	1901. évi XIX. t.-cz.
91	Törvényjavaslat a consuli illetékek szabályozásáról	1901. évi XXVI. t.-cz.
92	Törvényjavaslat az 1902. év első négy hónapjában viselendő közterhekről és fedezendő állami kiadásokról	1901. évi XXVIII. t.-cz.
93	Törvényjavaslat a Magyarország és Horvát-Szlavon-Dalmátországok között létrejött pénzügyi egyezmény becikkelyezéséről szóló 1889. évi XL. t.-cz. hatályának újabb meghosszabbításáról	1901. évi XXIX. t.-cz.
94	Törvényjavaslat némely államadósság beváltásáról	1902. évi V. t.-cz.

Sorszám	A törvényjavaslat czime	Törvénytárunkba igtattatott mint:
95	Törvényjavaslat az 1902. év első négy hónapjában viselendő közterhekről és fedezendő állami kiadásokról szóló 1901. évi XXVIII. t.-cz. hatályának az 1902. évi június hó végéig való kiterjesztéséről	1902. évi VI. t.-cz.
96	Törvényjavaslat az 1902. évi állami költségvetésről	1902. évi XII. t.-cz.
97	Törvényjavaslat arról az arányról, a melyben a magyar korona országai az 1867. évi XII. t.-czikkben közösöknek elismert állami ügyek terheihez hozzájárulnak.	
98	Törvényjavaslat a gazdasági munkás- és családsegély pénztárról szóló 1900. évi XVI. t.-czikk kiegészítéséről	1902. évi XIV. t.-cz.
99	Törvényjavaslat az 1893. évi IV. t.-cz. 14. §-ának kiegészítéséről	1902. évi XV. t.-cz.
100	Törvényjavaslat az 1899. évi közösügyi zárszámadásra alapított végleges leszámolás szerint Magyarország terhére mutatkozó tartozás fedezéséről, továbbá az 1897., 1900. és 1901. évi közösügyi kiadásokra Magyarország által pótlólag fizetendő összegekről	1902. évi XVI. t.-cz.
101	Törvényjavaslat az 1903. év első négy hónapjában viselendő közterhekről és fedezendő állami kiadásokról	1902. évi XXIV. t.-cz.
102	Törvényjavaslat a Magyarország és Horvát-Szlavon-Dalmátországok között létrejött pénzügyi egyezmény becikkelyezéséről szóló 1889. évi XL. t.-cz. hatályának újabb meghosszabbításáról	1902. évi XXV. t.-cz.
103	Törvényjavaslat a cukorra vonatkozó törvényhozás tárgyában Bruxellesben 1902. évi márczius hó 5-én kötött nemzetközi egyezmény becikkelyezéséről	1903. évi I. t.-cz.
104	Törvényjavaslat a cukorra vonatkozó törvények némely határozmányainak módosításáról és kiegészítéséről	1903. évi II. t.-cz.
105	Törvényjavaslat a cukorkontingens egyénekenkénti felosztásáról.	
106	Törvényjavaslat a vámvonalon át behozott dohány és dohánygyártmányok engedélyilletékének megváltoztatásáról.	

Sorszám	A törvényjavaslat czime	Törvénytárunkba igtattatott mint:
107	Törvényjavaslat a magyar korona országainak pénzügyministere és a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok pénzügyministere között az üzletüket az osztrák-magyar monarchia mindkét államára kiterjesztő vállalatok kétszeres megadóztatásának elkerülése végett, valamint az egyenesadók körébe tartozó némely más ügy iránt létrejött egyezményről.	
108	Törvényjavaslat a gőzhajózási szállítás után járó adónak megszüntetéséről.	
109	Törvényjavaslat az állami tisztviselők, altisztek és szolgák illetményeinek újabb szabályozásáról.	
110	Törvényjavaslat arról az arányról, a melyben a magyar korona országai az 1867. évi XII. t.-czikben közösöknek elismert állami ügyek terheihez hozzájárulnak.	
111	Törvényjavaslat a készfizetések fölvétele tárgyában.	
112	Törvényjavaslat a koronaérték megállapításáról szóló 1892. évi XVII. t.-cz. további kiegészítéséről.	
113	Törvényjavaslat az 1892. évi XVIII. t.-cz. alapján a magyar korona országainak kormánya és a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok kormánya között az érme- és pénzrendszerre vonatkozólag kötött szerződést kiegészítő újabb pótszerződésről.	
114	Törvényjavaslat a czukorra vonatkozó törvények némely határozmányainak módosításáról és kiegészítéséről szóló 1903. évi II. t.-cz. módosításáról.	
115	Törvényjavaslat az állami alkalmazottaknak engedélyezendő pótlékokról	1904. évi I. t.-cz.
116	Törvényjavaslat az 1904. év első hat hónapjában viselendő közterhekről és fedezendő állami kiadásokról	1904. évi IV. t.-cz.
117	Törvényjavaslat az 1903. évi állami költségvetésről	1904. évi V. t.-cz.

Sorszám	A törvényjavaslat czime	Törvénytárunkba igtattatott mint:
118	Törvényjavaslat a Magyarország és Horvát-Szlavon-Dalmátországok között létrejött pénzügyi egyezmény becikkelyezéséről szóló 1889. évi XL. t.-cz. hatályának újabbi meghosszabbításáról	1904. évi VI. t.-cz.
119	Törvényjavaslat a szolgálati biztosítékok megszüntetéséről	1904. évi VII. t.-cz.
120	Törvényjavaslat az 1904. év első hat hónapjában viselendő közterhekről és fedezendő állami kiadásokról szóló 1904. évi IV. t.-cz. hatályának az 1904. évi augusztus hó végéig való kiterjesztéséről	1904. évi XV. t.-cz.
121	Törvényjavaslat arról az arányról, a melyben a magyar korona országai az 1867. évi XII. t.-cikkben közösöknek elismert állami ügyek terheihez hozzájárulnak.	
122	Törvényjavaslat a közös ügyek tárgyalására kiküldött bizottságok által az 1902. évre megszavazott 38,000.000 K rendkívüli hiteltől a magyar korona országaira eső rész fedezéséről.	
123	Törvényjavaslat az 1904. évi állami költségvetésről	1904. évi XXI. t.-cz.
124	Törvényjavaslat a szab. osztrák-magyar államvasut társaságtól felvett 10,000.000 K előleg törlesztetlen részének visszafizetéséről . . .	1904. évi XXII. t.-cz.
125	Törvényjavaslat a mérsékelt árú marhasóról szóló 1897. évi I. t.-cikk módosításáról .	1904. évi XXIII. t.-cz.
126	Törvényjavaslat az „Ő Felsege a Király védnöksége alatt álló szegénysorsu tüdőbetegek sanatorium egyesülete Budapesten“ című egyesület által felveendő nyereménykölcson engedélyezéséről	1904. évi XXIV. t.-cz.
127	Törvényjavaslat a Magyarország és Horvát-Szlavonországok közt létrejött pénzügyi egyezmény becikkelyezéséről.	
128	Törvényjavaslat az 1905. évi állami költségvetésről.	